

[EPISTOLAE DE S. HIERONYMO.]

ADMONITIO DE SUBSEQUENTIBUS DUABUS EPISTOLIS.

Habentur et inter supposititia cum Cyrilli, tum Augustini apud quem isthaec Lovaniensium Theologorum Censura praefigitur: Impostor indoctus fuit quisquis sequentes Epistolas de obitu Hieronymi confinxit sub nominibus S. Augustini ad Cyrillum Jerosolymorum Episcopum, et contra S. Cyrilli ad Augustinum. Nam constat Cyrillum ante Hieronymum obiisse. Unde Hieronymus in libro de Viris Illustribus scribit, Cyrillus Jerosolymae Episcopus, saepe pulsus ab Ecclesia, et receptus: ad extremum sub Theodosio principe octo annis inconcussum episcopatum tenuit. Praeterea hic falsus Cyrillus in suo rescripto cap. 4. Sabinianum vocat haeresiarcham pestiferum, quia in Christo duas asserebat voluntates: additque Hieronymum Epistolam super hujus erroris destructione edidisse. Ex quo consequitur, hunc auctorem haereticum fuisse, ac impostorem. Et haec contra has Epistolas e multis pauca, sed praecipua, sufficiant.

AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI AD CYRILLUM JEROSOLYMITANUM

EPISCOPUM, DE MAGNIFICENTIIS BEATI HIERONYMI. (C,S)*

Gloriosissimi Christianae fidei athletae, sanctae matris Ecclesiae lapidis angularis, in quo admodum firmata consistit: nunc vero in coelesti gloria sideris radiantis, olim Hieronymi presbyteri laudes, venerabilis pater Cyrille, silendumne putas, aut lingua balbutiensis pueri, ut virum pollutum labiis me locuturum fore reris? Coeli enarrant gloriam Dei, et omnia quae fecit Dominus, eum in Sanctis suis laudant. Silere debet rationalis creatura a laude Dei, irrationabili non silente? Taceam, an loquar? cum si taceam lapidibus jubetur clamare. Certe loquar, non tacebo totis nisibus eximium Hieronymum laudare. Qui quamvis indignus et insufficiens laudator existam, cum non sit pulchra in ore peccatoris laus, tamen ab ejus laudibus minime cessabo. Firmetur itaque manus nostra, et lingua nostra palato non adhaereat, quoniam certe magnus est iste vir sanctissimus, mirabilis et metuendus super omnes qui in circuitu nostro sunt. Magnus certe in vitae excellentissimae sanctitate: magnus in sapientiae ineffabilis profunditate, magnus in majoris nunc gloriae quantitate. Mirabilis in prodigiis insuetis. Metuendus ob sibi a Domino traditam potestatem. Quam itaque magnus sit iste gloriosissimus Hieronymus in vitae excellentissimae sanctitate, quomodo patefaceret mea lingua, cum praecipue cunctorum non sufficerent mortalium linguae, ut ejus excellentiam explicarent? Liceat ergo dici: alter hic Elias, alter hic Samuel, alter hic Joannes Baptista, vitae excellentissimae sanctitate. Elias et Joannes Eremitae, magnis ciborum et vestium asperitatibus carnem maceraverunt. Non minoris vitae Hieronymus gloriosissimus Eremita, idem per

quadriennium in eremo, ferarum tantum socius perstitit. Quinquaginta annis (ut venerabilis Eusebii litterae, quas pridie recepi, plenius fatebantur, et ut me certius tu idem nosti) vinum et siceram aliqualiter non gustavit. Ab omni carnum, et etiam piscium esu, ita se abstinuit, quod vix ea nominare volebat. Coctum quidem non nisi in ultima aegritudine bis comedit. Cilicino sacco carnem veluti Aethiopis macerans, desuper panno vilissimo se tegebat. Stratum aliud nisi terram nunquam scivit. Non nisi semel fructibus, aut herbarum foliis sive radicibus pastus in die: post vespertas se orationibus praebens, deinceps usque secundam noctis horam quotidie vigilabat. Postmodum vero somno fessus in terra dormiens, usque ad mediam noctem quiescebat. Qua quidem continue surgens hora, lectionibus et Scripturis sanctissimis (quibus tota radiat Ecclesia uti lapidibus pretiosis) intentus, usque ad esus horam perdurabat. Ita levissima flebat peccata, ut quis eum aestimasset hominem interemisse. Ter in die continue carnem diris verberibus flagellavit, ita ut ex ejus corpore rivuli sanguinis effluebant. Quin verbum otiosum aliquod ut pestem maximam fugiebat. Sibi otium nullum erat: semper aut sacris lectionibus, aut scribendo, aut docendo cunctos, exercitabatur. Quid plura loquar? Si Sanctorum singulorum perquirerem vitas, eo (ut puto) majorem neminem invenirem. Sed quia superius Samuelem nominavimus, fuisse hunc Samuelem ostendamus. Hic certe ille Samuel, qui de vanis litterarum studiis verberibus evocatus, sacrae Scripturae ministerio deputatur: in cujus vultus lumine divina gratia influente, utriusque Testamenti lumen vidimus: et in cujus brachii fortitudine haereticorum pars maxima est dispersa. Hic certe gloria virtutis nostrae transferens utrumque Testamentum ex Hebraeorum lingua in Graecam pariter et Latinam:

disponensque ipsum posteris in aeternum, declarans aenigmata et obscura dubia et nodosa, praeparans officiorum seriem cunctis Ecclesiae ministris, totam pene Ecclesiam aedificavit. Unde bene magnus apparet in sapientiae ineffabilis profunditate. Liberales autem scientias ita perfecte scivit, quod relatione omnium nullus sibi similis apparet adhuc. De Scripturis vero sacris, uti multarum suarum Epistolarum, quas ad me direxit, experientia didici, aequalem sibi neminem unquam novimus. Hebraicorum, Graecorum, Chaldaeorum, Persarum, et Medorum, Arabicorum, et pene omnium nationum linguas et litteras, tanquam si fuisset in eisdem natus et educatus, scivit. Quid plura dicam? Quae Hieronymus ignoravit in natura humana, nullus hominum unquam scivit. Non me ista, venerabilis pater, existimes dicere, ut putem te Hieronymi et vitam et virtutes pejus me scire, cum sibi socius exstiteris multo tempore. Sed testor Deum, quoniam ob tam ineffabilis viri sanctitatem, si voluissem tacere, non potuissem. Confitentur mirabilia et sanctitatem suam et ipsi coeli, in quibus magnus, majoris gloriae quantitate, quam multi Sanctorum, habitat sine fine. Nulli itaque dubium est, et intra Patris mansiones ipsum unam ex majoribus et sublimioribus sedibus obtinere. Cum enim homo secundum opera praemietur, et iste perfectioris pene vitae exstiterit, clare patet ipsum unum de majoribus et sublimioribus coelestis Jerusalem civibus fore. Quod ut a nobis plenius et certius credatur in mundo, prae cunctis, quorum nostra recordatur aetas, valde mirabilis apparet prodigiis insuetis et miraculis infinitis: quorum mihi aliqua venerabilis Eusebius suis litteris declaravit. De caeteris vero prodigiis quae mirabiliter fiunt quotidie, ut continue intelligo relatibus plurimorum, avidus peraudire, tibi ipsi, pater

carissime, supplico, ut mihi in brevi volumine quaecumque poteris vera et utilia miracula collecta, quam citius facultas aderit, ejusdem Hieronymi sanctissimi devotione transmittere non deneges. Sed ut multa merita Hieronymi sanctissimi non lateant, quid erga me, divina annuente clementia, in ipso sui obitus die acciderit, enarrabo. Eodem namque die et hora, qua exutus putredinis et immunditiae carnis toga Hieronymus sanctissimus, vestimentum perpetuae immortalitatis, inaestimabilis laetitiae et gloriae induit, dum Hippone in cellula mea quiescens, avide cogitarem qualis inesset animabus Beatorum, qui cum Christo gaudent, gloriae et laetitiarum quantitas, cupiens inde ex hac materia brevem componere Tractatum, precibus compulsus nostri Severi, quondam venerabilis Martini Turonensis Episcopi discipuli, charta, calamo, pugillarique in manibus susceptis, brevem vellem scribere Epistolam sanctissimo Hieronymo destinandam: ut quicquid ex hoc sentiret, responderet (sciebam enim in tam difficili quaestione a nullo viventium me posse doceri evidentius) cumque jam scribens salutationis exordium Hieronymo prae notarem, ineffabile subito lumen nostris invisum temporibus nostrisque minime linguis declarandum, cum ineffabili inauditaque odorum omnium fragrantia, cellulam in qua stabam, intravit hora completorii. Quo a me viso, stupore admirationeque commotus, animi et membrorum virtutes repente amisi. Nesciebam enim tunc quod dextera mirabilis Dei exaltasset servum suum, notas faciens in populis virtutes suas. Nesciebam etenim quod Deus antiquae miserationis, servum suum fidelem a carnis immunditiis dissolvisset, et tam sublimem ei in coelo sedem praeparasset. Nesciebam certe investigabiles vias Domini. Nesciebam thesauros infinitae Dei sapientiae et scientiae:

secreta et occulta Dei iudicia non agnoscebam; quoniam quos vult, facit sua ineffabili sapientia ad sui agnitionem venire. Quos autem praedestinat, vocat, justificat, et beatificat, prout discernit convenire. Itaque quia talem oculi mei nunquam perspexerant lucem, talem olfactus meus odorem non senserat: tam novis, tam inauditis miris obstupebam. Inter haec autem meis in me perstreptentibus cogitationibus quid hoc esset, de luce haec dicens verba, vox emicuit: *Augustine, quid quaeris? Putasne brevi immittere vasculo mare totum, brevi includere pugillo terrarum orbem: coelum firmare ne usitatos exerceat motus? Quae oculus nullus hominum videre potuit, tuus videbit? Quae auris nulla per sonum hausit, audiet tua? Quae cor humanum nullatenus intellexit, nec etiam cogitavit, existimas te posse intelligere? Infinitae rei quis erit finis? Immensa, qua mensura metieris? Potius totum mare in arctissimo clauderetur vasculo: potius terrarum orbem parvulus teneret pugillus, potius coelum a motu continuo desisteret, quam gaudiorum et gloriae quibus Beatorum animae sine fine potiuntur, minorem intelligeres particulam, nisi, uti ego, experientia docereris. Discurre adhuc brevis temporis spatium: impossibilia facere non coneris, donec tuus impleatur vitae cursus. Hic non quaeras, quae non alibi, nisi quo tam feliciter propero, inveniri possunt. Hic satage talia exercere opera, ut postmodum ibi quae aliquando hic intelligere cupis, totaliter in aeternum habeas: inde qui intrant, nullatenus exeunt. Ad haec ego pavore stupens, admiratione tam invisa pene amens, omni quasi vigore carens, his verbis aliqualem sumens audaciam, tremebunda voce dixi: Fas utinam mihi foret, qui tam felix es, tam gloriosus, honorifice ad illa properans gaudia: qui tam dulcia eloquia gutturi meo faris, non*

ambigere. At ille, inquit, *Nomen meum quaeris? Hieronymi illius presbyteri, cui transmittendam Epistolam jam scribens cepisti, sum anima, quae in hac hora in Bethleem Juda carnis onere deposito, Christo, omnique coelesti comitata cohorte, omni decorata pulchritudine, omni illustrata splendore, illo induta immortalitatis deaurato vestimento, circumamicta omnium bonorum et gaudiorum varietate, terrenorum omnium triumphatrix, omni diademate coronata, et omni beatitudine et felicitate vallata, tam gloriose, tamque ineffabiliter pergo ad regna coelorum, sine fine mansura. Jam nullum etenim deinceps exspecto gloriae defectum, sed augmentum, quando iterum jungar corpori glorificando, et non morituro, sed gloriam quam nunc sola habeo, cum illo habitura: in illa scilicet universae rationis die.* Tunc ego amplius animi in me collectis viribus prae gaudio a lacrymis non cessans, sic respondi: Utinam, virorum eximie, tui mererer fieri pedissequus. Sed quaeso tui servuli quanquam vilissimi, quem dilexisti in mundo nimia caritatis affectione, recorderis: ut tuis interventionibus a peccatis emunder, tua gubernatione recto calle, inoffenso pede procedam, tuis defensionibus assiduis, ab inimicis mihi continue insidiantibus protegar, tuoque sancto ductu salutis attingam portum. Placeret utinam voluntati tuae aliqua mihi interroganti respondere. At illa: *Quod optas, dicito: me omni tuae voluntati responsuram sciens.* Vellem (inquam) intelligere, utrum Beatorum animae quaedam velle possint, quae obtinere nequeant. At illa: *Unum, Augustine, noveris, quod Sanctorum animae ita in illa aeterna gloria in Deo sunt solidatae et firmatae, quod nulla sibi inest alia voluntas, nisi Dei: quod nil velle aliud possunt, nisi quae Deus vult: ideo quae volunt, obtinere possunt. Etenim quaecumque volunt,*

Deus et vult et adimplet. Nemo quippe nostrum suis fraudatur desideriiis: quia nil praeter Deum aliquis nostrum optat. Quoniam vero semper, ut volumus, Deum habemus: nostra semper desideria sunt plenissime adimpleta. Longa quidem, pater carissime Cyrille, verborum texeretur series, si omnia quae mihi gloriosa illa anima perscrutanti patefecit, scriberem in hac brevitatis Epistola. Spero enim quod Bethleem ad tantas reliquias visitandum veniam non post multos annorum circulos, ubi tunc quae audiui, et in scriptis tradidi, videbo perspicaciter. Pluribus itaque horis illa gloriosissima anima ibidem mecum manens, Trinitatis sanctissimae Unitatem, et Unitatis Trinitatem, Filii a Patre generationem, Spiritus Sancti a Patre et Filio processionem, angelicas hierarchias et ordines, et eorundem beatorum spirituum mysteria, beatarum etiam animarum felicitates: et alia utilia et gravia humanis intellectibus, quam subtiliter, quam evidenter, quam mirabiliter mihi patefecerit avido, si omnium hominum linguis loquerer, non explicarem sermone. Deinde a meis oculis lux illa disparuit: sed multis postmodum diebus ineffabilis odorum suavitas remansit: Quam mirabilis ergo iste est, faciens tot mirabilia, tot et tanta insueta hominibus prodigia? Ad ipsum ergo ore nostro clamemus, et exsulemus: demusque gloriam laudi ejus, quoniam certe dignus est omni laude, nec sumus sufficientes eum laudare. Introivit enim in domum Domini candidus et pulcherrimus: ubi sine dubio de sublimioribus et praeclarioribus gloriae sedem obtinet. Quod ut iterum clarius veritatis lumen pateat, pluribus testibus quam uno censui, quod supradictus noster Severus, vir doctrina et sapientia pollens, cum tribus aliis in ipso die et hora obitus Hieronymi in Turonensi civitate viderit, meae addere visioni: de quo quidem solummodo ipsemet pridie ad me veniens, fuit

testis. Volens itaque Deus, ut sublimis Hieronymi gloria mundum non lateret: veluti sanctitas sublimis, et pene cunctorum viventium excellentissima, non latebat, ne illi quos sanctitatis illius delectabat sequi vestigia, habiturum praemium ignorantes, aliquando a sanctitatis deviarent tramite, et ut etiam alii sibi tot et tanta elargiri cernentes praemia, illius sanctitatis et virtutis inhaerent vestigiis, minuit enim laborem ponderis, praemiorum spes: die et hora qua idem gloriosus Hieronymus feliciter exspiravit, elargiendam sibi gloriam, Severo et tribus aliis cum eo stantibus, taliter declaravit. Hora completorii die illo in domo sua Severus cum tribus viris Catholicis, quorum duo monasterii quondam venerabilis Martini erant monachi, in divinis legens locutionibus, in coelo, in aethere, terraque cantuum suavissimorum, inauditorum, ineffabilium et incredibilium infinitas repente audivit voces, et organorum, tympanorum, et psalteriorum, et totius symphoniae et instrumentorum sonos, quibus coelum et terra et omnia (ut sibi videbatur) undique resonabant, quorum suavitatibus eorum animae pene a corporibus exhalabant. Stupefacti illico omnes illi elevantes oculos, coelum totum, aethera et omnia quae eorum continentur ambitu, quadam viderunt luce septies solis luce praeclariore clarescere: ex qua omnia odorum aromata erumpebant. Haec illi tam miranda cernentes, Deum exorarunt precibus, ut eos cur talia fierent, non lateret. Quibus vox de coelo veniens, ista dixit: *Nulla vos moveat admiratio: nil vobis videatur admirabile, si talia et videtis et auditis: hodie enim regum rex, et Dominus dominantium, Christus Dominus, exeunti de hoc nequam saeculo, animae gloriosissimi Hieronymi presbyteri in Bethleem Judae commorantis, totus festivus obviam venit: ut eam prae caeteris tanto*

honorificentius, tanto excellentius, et sublimius ad sua introducat regna, quanto prae caeteris sublimioris et sanctioris vitae meritis fulget. Hodie omnium Angelorum ordines exsultantes et talibus vocibus alternatim concinentes, suum sociantur Dominum: hodie omnium Patriarcharum et Prophetarum coetus, hodie Apostolorum et Discipulorum chorus, nodie omnes sancti Martyres, hodie Confessores, hodie gloriosa Dei Genitrix sanctis omnibus comitata virginibus, hodie omnium Beatorum animae laetabundae et festivae suo occurrunt compatriotae et civi. His auditis, vox siluit: sed tamen lux et cantus et odor per horam postmodum perdurantes cessaverunt. Itaque liquido patet ipsum de sublimioribus et majoribus civibus fore, quo et magnus et mirabilis est, et metuendus super pene omnes Sanctos ob sibi traditam potestatem. Nulli sit dubium, ita prae caeteris quae vult, posse ipsum assequi: sicut prae caeteris sua voluntas divinae magis cohaeret. Nullos vero me tantae audaciae putet, ut fatear ipsum Joanne Baptista, quo (testante ipso Salvatore) nullus major surrexit: Petro et Paulo, et caeteris duodecim Apostolorum, qui ab ipso Christo electi et sanctificati sunt, praestare gloria. Sed tamen et si prohibeat ratio ipsum illis majorem obtinere gloriam in coeli regno, aliquem audere dicere: tamen nullas video rationes, cur sit nefas dicere, aequalem illis in gloria Hieronymum fore, dummodo illis in vitae sanctitate discors non fuerit: cum non sit personarum acceptor Deus, sed singulorum merita decernens, et reddens unicuique quod meruit. At si cuiquam videatur minorem Joanne et Apostolis Hieronymum gloriam obtinere, parum videatur minorem ipsum obtinere: cum, et si illius sanctitatis merita, illius laboris gravia, illius scripturae et verissimae Translationis utriusque Testamenti, Officiorumque

ordinationis fructus, non solum praesentibus, sed etiam futuris, perspicaciter cernat: paulominus fore nil ipsum ab eisdem in gloria discordem: ut verum testor Deum, puto judicabit. Porro ne aliquibus deridendi laqueum injicere videar, dum Joanni et Apostolis in sanctitate et gloria, aequalem esse Hieronymum sanctissimum fateor: unum quod expletis nondum diebus quatuor in visione vidi, enarrabo, ut veritas non lateat, et ne quis me has laudes retexere credat, vel amore carnali, quo homo a veritatis cognitione maxime deviat, vel vesanae mentis imperitia, vel alia quacumque causa. Sed me hoc ambigant ab homine intellexisse minime: sed per relationem quam Deus omnipotens, qui suos exaltat Sanctos, et exaltando magnificat. Quarta praeceunte nocte, mihi avidè cogitanti, quid laudis, quidve reverentiae debitae Hieronymo in brevi retexerem Epistola, demonstravit hoc modo: Dum itaque (ut dixi) disponens hanc Epistolam tibi scribere, cogitarem aptam laudis materiam invenire: hora adveniente noctis media, me somnus oppressit: et ecce maxima mihi affuit angelorum multitudo, inter quos fulgentes plus infinito sole duo erant viri ita similes et uniformes, ut nulla in eis videretur differentia, qua alter ab altero differre posset: nisi quod tria sarta ferebat alter in capite, ex auro et lapidibus pretiosis: alter vero duo. Hi candidissimis induti collobiis, undique auro gemmisque contextis, tantae erant pulchritudinis, ut non valeat quispiam imaginari. Accedentes itaque illi ambo prope me, sub silentio paulisper steterunt. Deinde ille qui tria ferebat sarta, his me verbis fuit allocutus: *Cogitas, Augustine, quid debeas laudis de Hieronymo in veritate proferre? Et certe diu cogitans, nondum nosti: sed huc ambo venimus, ut ejus tibi gloriam indicemus. Hic certe meus socius quem vides, Hieronymus*

ipse est, qui sicut aequalis mihi in vitae sanctitate fuit, ita per omnia in gloria aequalis est. Et quae possum, et ipse potest, et quae volo, et ipse vult, et sicuti Deum video, et ipse videt, et cognoscit, et intelligit, in quo omnis nostra, et Sanctorum omnium consistit gloriae beatitudo. Nec habet maiorem vel minorem gloriam alter ab altero Sanctorum, nisi in quantum magis et minus divinam contemplatur speciem, sive cognoscit. Sertum vero tertium quod plus illo fero, aureola martyrii est, quo vitam finivi corporis. Qui et si in mundo ob labores, paenitentias, aerumnas, afflictiones, verbera, contumelias, et hominum opprobria et derisiones, et caetera valde gravia, quae ita pacifice pertulit, ita gaudenter propter Deum, ut in infirmitatibus exsultaret, et verus martyr exstiterit, et praemia martyrii non amiserit: tamen quia gladio vitam non finivit, aureolam, quae in signum datur martyrii, non habet. Serta vero duo alia quae habemus, aureolae sunt, quae solum virginibus et doctoribus dantur, ut ab aliis discernantur. Ad haec (ut mihi videbatur) respondi: Quis enim es, Domine mi? Et ille: Joannes, inquit, Baptista sum, qui huc ad te descendi, ut nuntiarem tibi Hieronymi gloriam: quatenus ipsam gentibus nunties. Hoc enim noveris: quia honor et reverentia quae singulis Sanctorum exhibetur, caeteris omnibus exhibetur: ne pules ut aliqua sit in coelo invidia, ut in mundo. Sicut enim in mundo quilibet hominum caeteris praeesse potius vellet, quam subesse: ita in coelo propter caritatem ineffabilem, qua se invicem diligunt beatae animae, quilibet Sanctorum ita alterius gloria gaudet, sicut sua. Quinetiam vellet quisque major, ut quisque minor sibi esset aequalis et pene major: quia ejus gloria esset sua: ita minor majoris gloria gaudet, sicuti si eam haberet: nec vellet eam habere, ut ille non haberet: imo potius de sua, si fas esset, impartiret.

Unde gloria singulorum, est gloria cunctorum: et gloria cunctorum, est gloria singulorum. His dictis, societas omnis illa discessit. Et expergefactus ita a somno, tantos in me subito sensi caritatis ardores, quantos in me nunquam senseram. Nam deinceps hactenus nunquam aliqualis in me vel invidiae, vel superbiae, sive arrogantiae fuit appetitus vel cogitatio. Testis enim est Deus, qui omnia antequam fiant, novit, quod inde tantus in me exstitit caritatis fervor, quod plus alieno bono gaudeo, quam meo? plus affecto omnibus subesse, quam praeesse. Haec idcirco dixerim, non ut laudis acquiram famam, sed ut quis haec non putet vana fuisse somnia, quibus saepe deluditur mens nostra. Saepe enim Deus abscondita et maxima per somnia reserat. Magnificemus ergo opera sua: quoniam perfecta sunt, nec est in eis iniquitas. Sanctum Domini Hieronymum, propter Deum, cum quo regnat secure, magnificemus: quoniam in vita sua magnifice fecit, in morte sua magnifica recepit. Quapropter magnus est in medio nostri: et sanctus et excelsus in vitae excellentissimae sanctitate. Magnus sanctus et excelsus, in sapientiae ineffabilis profunditate. Magnus sanctus et praeexcelsus, in majoris nunc gloriae quantitate. Mirabilis et laudabilis et gloriosus in prodigiis invisibilibus, inauditis et insuetis. Metuendus, colendus, et venerandus, ob sibi traditam a Domino potestatem, honorem, et gloriam sempiternam. Magnificemus ergo, obsecro, eum, nec taceamus: quoniam major est omni laude. Notas faciamus in populis gloriae suae laudes. Non miretur homo si eum, quem Deus magnificavit et coluit, laudamus. Non hominem pigeat venerari, et colere quem Deus coluit et veneratus est. Non putet quispiam Joanni et Apostolis in gloria et sanctitate aequando Hieronymum, Joanni et Apostolis exercere injuriam: quoniam illis praestare, et gloria et sanctitate si

possent, optarent. Gloria enim et beatitudo ejus, eorum est gloria: et beatitudo eorum est sua. Honor, laus, et reverentia a nobis exhibita Hieronymo, eorum singulis exhibetur: et quae illis sigillatim exhibetur, Hieronymo exhibetur. Si ergo cupis Joannem Baptistam et Apostolos venerari, simul venerare ipsum: quoniam illis per omnia est aequalis. Secura igitur mente, omni depulsa formidine, Joannem Baptistam Hieronymo aequalem et non majorem: quoniam nullus major surrexit, omni devotione et reverentia fateamur: quem si minorem facimus, Joannis gloriae derogamus: et magis injurias exercemus quam laudes. Hujus mei imperiti sermonis opus, quanquam insufficienter, quanquam vilissime, quanquam nihil, tamen devote et reverenter a nobis expletum, ad te, venerabilis pater, puro corde et magna animi devoti affectione dirigo: supplicans ut ingenioli mei verbula, quae de meae imperitiae pauperie in laudes eximii Hieronymi obtuli, non deridendo, sed caritate debita aequanimiter tolerando legas. Et quae minus debite dixi ad tanti viri laudes, et meae imputes imperitiae, et Epistolae brevitati, et ejus laudum immensae majestati. Quoniam certe si omnium mortalium linguae solum ejus laudes promerent, minus debito satis esset. Mei peccatoris, venerabilis pater, esto memor: ut dum in illo steteris loco, quo illud sacrum eximii Hieronymi cadaver quiescit, ejus me interventionibus recommends: quoniam nullibi dubium est quod ea quae optat, idem Hieronymus potest continuo obtinere. Non enim suo aliquo modo defraudatur desiderio.

CYRILLI EPISCOPI JEROSOLYMITANI DE
MIRACULIS HIERONYMI AD SANCTUM
AUGUSTINUM EPISC.
HIPPONENSEM. (C,S)*

*Venerabili viro, Episcoporum eximio, Augustino Hipponensi
praesuli, Cyrillus Jerosolymitanus Pontifex, et omnium
sacerdotum infimus.*

CAP. I. Illius sequi vestigia, cujus in terra sanctitas radiare non cessat, illius scilicet Hieronymi gloriosi, cujus memoria erit in benedictione in saeculum saeculi: qui quantus sit, et tu similiter bene nosti: ejus usus maxime colloquiis et doctrinis: de quo me velle disserere, cum sim reprobus in toto, et indignus, quasi reputo audaciam. Sed tamen quia tua me cogit dilectio, ut alia tibi scribam de prodigiis hominibus insuetis, quae per illum in diebus nostris fecit Dominus, ut eum celebrem mundo faceret, et cunctis hominibus gloriosum: tuis confisus orationibus opus aggrediar, ut tua poscit devotio, et breviloquio perstringam de multis pauca. Gloriosum hujus viri obitum, visionemque meam, necnon et mirifica tunc temporis peracta, te nosse non ambigo. Nam vir utique reverendus, et memoriae oblivioni non dandus, Eusebius nobilis Cremonensis ejus discipulus, in quo magistri refulsit sanctitas et doctrina, cujus sapientiam, probitatem et excellentiam non ignoras: qui post biennium a nostrae mortalitatis miseria ereptus, suum praedilectissimum magistrum Hieronymum in coeli patriam est secutus, ut nobis indicant ejus crebra miracula, de quibus etiam inferius aliququaliter pertractabo: Reverendo Patri Damaso Portuensi Episcopo, et Theodosio Romanorum Senatori, ejus fratri

Severo probissimo viro, Eustochio sanctissimae mulieri, et tibi et multis aliis, quos singillatim nominari non eget, tunc temporis per suas litteras totius ejus obitus seriem intimavit. Unde amplius ea quae nosti, reiterare esset superfluum, et dicendorum impedimentum. His ergo omissis, ad ejusdem quae non cessant continue clarere miracula, noster se stylus vertat: ut tua poscit devotio. Et primo ab Eusebio viro sanctissimo, ejusdem Hieronymi sanctissimi discipulo sumat initium.

CAP. II. Post obitum gloriosissimi Hieronymi, quaedam haeresis inter Graecos, id est, *secta* surrexit, quae ad Latinos usque devenit: quae suis nefandis nitebatur rationibus probare, quod animae Beatorum usque ad universalis judicii diem, in quo eorum corporibus erant iterum conjungendae, visione et cognitione divina, in qua tota consistit beatitudo Sanctorum, privabuntur: et damnatorum animae similiter usque ad diem illum, nullis cruciabuntur poenis. Quorum ratio talis erat: Sicut anima cum corpore meruit, vel peccavit: ita cum corpore praemia recipit, sive poenas. Asserebant etiam illius sectae nequissimi, nullum fore purgatorii locum: in quo animae quae nondum de suis peccatis in mundo plenam egissent poenitentiam, purgarentur. Qua quidem secta pestifera crebrescente, tantus in nos dolor irruit, ut nos amplius pigeret vivere. Quocirca meis cunctis suffraganeis Episcopis, et aliis viris Catholicis convocatis, eis jejunia et orationes indixi: ut suam sic agitari fidem, divina non permetteret bonitas. Mira res, et forte huic similis nunquam visa. Tribus expletis diebus jejuniorum et orationum, subsequenti nocte gloriosus Hieronymus, suo praedilectissimo filio Eusebio orationibus incumbenti

manifeste apparens, benignaque cum allocutione confortans, ei dixit, *In hac secta pestifera minime formidandum, cum sibi finis jam ponendus erat.* Quem Eusebius nimio fulgentem splendore, ita ut eum oculus humanus aspicere non valeret, intuitus, quasi de gravi somno evigilans, dulces per oculos fundens lacrymas, ita ut pene vocem formare non posset: quantum poterat, clamare coepit: *Pater meus Hieronymus es? Quare meam societatem spernis? Certe teneam te, nec dimittam: nec sine tuo quem dilexisti filio, gradieris.* Ad quem gloriosus Hieronymus: *Non te, fili dilectissime, deseram. Confortare, vicesimo namque die me sequeris, et simul in gaudio permanebimus sine fine. Sed Cyrillo cunctisque fratribus nuntia, ut crastina die juxta praesepe Domini, ubi meum quiescit corpus, omnes in unum conveniant, tam Catholici, quam etiam illius sectae viri. Et tu trium hominum, qui in hac sunt urbe, hac nocte defuncti cadavera inhumata, in locum in quo meum est humatum corpus facies deportari: super quibus saccum quo utebar pones, et statim vitae pristinae reddit, hanc radicatus haeresim extirpabunt.* Cui valedicens gloriosus Hieronymus, disparuit. Mane autem facto, ad me, qui Bethleem tunc eram, venerabilis Eusebius veniens, cuncta quae viderat, enarravit. Quo immensas creatori gratias agens, et glorioso Hieronymo omnibus in praedicto loco, in quo pro nobis de intemerata Virgine Salvator natus est, et ubi etiam sacratissimum Hieronymi cadaver humatum est congregatis, praedictorum defunctorum cadavera deferri fecit. O mira erga homines Dei miseratio et dispensatio! Quot modis in se sperantes scit juvare: quantis et quot honoribus suos exaltat Sanctos! Fiebat interea ab illius sectae cultoribus derisio: credentibus quod foret exinanita manus Domini. Laetetur itaque, omnis

fidelium coetus: et Deo in voce exultationis psallant, quando suscipimus misericordiam in medio templi sui. Accedens namque vir venerabilis Eusebius ad singulorum cadavera: flexis genibus manibusque in coelum extensis, cunctis audientibus sic oravit: *Deus, cui nihil est impossibile, nihil grave invictae fortitudinis et virtutis: qui facis mirabilia magna solus, et nullum in te sperantium spernis: nunc preces tuorum exaudi fidelium, et ut tua, quam dedisti, fides intemerata inviolataque per saecula maneat, ac etiam ut horum error appareat, per merita et intercessionem gloriosi tui Hieronymi dilecti, introduc in haec cadavera animas quas de ipsis egredi voluisti.* Qua quidem oratione finita, singula sacco quo supra carnem gloriosus Hieronymus utebatur tangens cadavera, protinus in ea vitae spiritum introduxit. Qui homines apertis oculis, omnibusque vitae signis ostensis, sunt perfecte resuscitati: et coeperunt beatarum animarum gloriam, et peccatorum poenas, tam Purgatorii, quam Inferni clara voce omnibus intimare. Nam, ut mihi postmodum interroganti dixerunt, beatus Hieronymus eos conduxerat secum in Paradisum, Purgatorium, et Infernum, ut quae ibi agebantur, patefaceret universis. Sibique dixerat quod ad corpora redirent, et de perpetratis peccatis ibi agerent poenitentiam: quia eo die et hora qua venerabilis Eusebius moriturus erat, et ipsi morituri erant: ac etiam si bene agerent poenitentiam, cum eo gloriam adepturi: quod et factum est, ut inferius declarabo. His igitur peractis, multitudo maxima populorum tam fidelium, quam etiam illius sectae defensorum, qui ad grande concurrerant spectaculum, tam certum indicium et veritatis experimentum: necnon beati Hieronymi merita egregia cernentes, magnis vocibus immensas gratias referunt creatori, qui suos in se sperantes non deserit. Et sic, Augustine

carissime, pius Dominus naviculam suae fidei sacratissimae, in hujus mundi mari eructantibus malorum hominum fluctibus agitari permittit, sed minime naufragari. Quo quidem forti quaeso esto animo: viriliter age: non formides contra fidei persecutores magnanimus dimicare, sub umbra alarum tam pii patris: qui suorum fidelium preces inefficaces non sinit, dummodo tota spe et puro fiant animo. Non enim nostrae nequeunt exaudiri preces, nisi cum in Deo nostra non perfecte spes consistit: vel quia petimus non petenda. Ad ipsum ergo Dominum non tantum ore, sed toto corde clamemus dum affligimur: et ipse qui dominatur in virtute sua, et nos quotidie oculo respicit pietatis, non permittet nos tentari supra id quod possumus. Sed ne nimis devius a proposito modo gradiar, ad incoepta redeam, et venerabilis Eusebii obitum explens primo, et virorum illorum trium similiter, quos resuscitados nosti, migrationem scribens: quia eadem hora sunt et die, qua Eusebius, de hujus mundi et valle miseriae exempti, aliqua Hieronymi miracula de multis introducarn.

CAP. III. Adveniente autem die quo venerabilis Eusebius a beato Hieronymo in visione, de qua supra fatus sum, se migraturum scierat, die tertia praeunte, languore febrium concussus valide, se super terram (magistri non immemor) nudum deferri fecit a fratribus et singulum fratrem benigna consolatione confortavit, et ut in sancto manerent proposito, admonuit. Deinde saccum quo gloriosus induebatur Hieronymus, deferri fecit, et supra se poni jussit, ordinavitque se nudum instar gloriosi magistri extra Ecclesiam in qua jacebat sanctum Hieronymi cadaver sepeliri. Post haec communione sacratissimi corporis Jesu Christi se muniens, Domino se, et beato Hieronymo commendavit, et sic per

triduum locutione corporalique visione privatus, circumstantibus fratribus alternatim psalterium, passiones Domini et alia sacra continue legentibus, jacuit. Durum quippe et cunctis recte in mundo degentibus formidabile hoc quod narro. Die autem quo moriturus erat, per duas horas ante animae beatae exitum, venerabilis Eusebius tam terribiles actus coepit peragere, quod circumstantes monachi pavore perterriti, velut amentes in terra jacerent. Nam quandoque transversis oculis, manibus junctis, facie terribili, voceque dira quasi saeviens clamabat: *Non faciam, non faciam: mentiris, mentiris*. Post haec ad terram rediens, faciem firmabat in terram quantum potuit, clamans: *Adjuvate me, fratres, ne peream*. Quod monachi videntes, lacrymantes et tremantes, eum interrogaverunt: *Quid habes, pater?* Ad quos ille: *Non videtis daemonum agmina, quae me debellare cupiunt?* Et illi: *Quid te facturum volebant, cum dicebas: Non faciam?* Et ille: *Conantur namque, ut divini nominis blasphemus inveniar, et ideo hoc me non facere clamabam*. Et illi: *Quare, pater, faciem abscondebas in terram?* Et ille: *Ne ejus aspectum cernerem, qui tam turpis et terribilis est, quod omnes pene formidines quae in mundo sunt, respectu ejus nihil sunt*. Inter haec verba actus priores reiterans, sic ad extremam horam usque devenit. Fratres autem qui astabant, pavore et dolore perterriti, velut mortui stabant, quid facerent, nescientes. Gloriosus Deus in Sanctis suis, mirabilis in maiestate sua, benignus, et se amantibus misericors, Sanctos suos non derelinquit in tempore necessitatis. Ad extremam namque horam venerabili Eusebio praeveniente, gloriosus Hieronymus apparuit, eum benigne confortans. Cujus adventu omnis illa daemonum turba quasi infinita, ejus timore perterrita, ab eo velut fumus evanuit, ut plures testantur

monachi, qui propriis oculis dispensatione divina se hoc vidisse dicunt. Sed hoc magis approbatur: nam omnes circumstantes audierunt has ab Eusebio voces: *Unde venis, pater? Quare tantum moratus es?* Cui subito, cunctis audientibus, alia vox respondit: *Exspecta, fili, ne formides, quia te non deseram, quem tantum diligo.* Qua audita voce, brevi inde decursa morula, venerabilis Eusebius expiravit. Qua quidem hora et illi tres qui resuscitati sunt, migravere: et (ut puto) cum Eusebio ad aeterna gaudia pervenerunt. Nam per illos omnes viginti dies, quibus postquam (ut nosti) resuscitati sunt, se in tanta poenitentia tradiderunt, quod sine dubio aeterna beatitudine potiantur et praemiantur. Silentio praetermittendum nequaquam puto, quae ab eisdem tribus viris per illos dies, quibus vixerunt, didici. Continue toto hoc tempore cum aliquo eorum secreta vitae illius, quam post hanc brevem et momentaneam exspectamus, rimari cupiens, alternam diem ducens ad vesperam. Sed quamvis multa ab eisdem didicerem: tamen ad praesens brevitatis causa quaedam tantum referam, caetera vero alias ea dicturus omittam. Quadam vice ad unum eorum me ivisse contigit: quem dure lacrymantem, nec meis verbis consolationem aliquam admittentem comperiens, tanti fletus causam ab eo coepi inquirere. Qui pluries de hoc a me interrogatus, nec tamen ad interrogata respondens: tandem meis coactus importunitatibus, sic respondit: *Si quae pridie sum expertus, non ignorares, tibi inesset semper causa fletus.* Ad quem ego: Quaeso ut quae vidisti, edisseras. Tunc ille paulisper tacens, dixit: *Quales credis poenas et tormenta, non solum damnatis, sed etiam in Purgatorio existentibus praeparari?* Ad quem ego: De incertis quae vera potest proferri sententia? Ut enim puto, nostris quibus affligimur poenis, aequari non possunt.

Ad quod ille: «Si omnes quae in mundo cogitari possunt poenae, tormenta, afflictiones, minori quae illic habentur poenae et tormento comparentur, solatia erunt. Mallet enim quilibet viventium (si illas experientia nosceret poenas) usque ad finem mundi, omnibus his simul sine remedio cruciari poenis, quas omnes homines ab Adam hucusque sigillatim pertulerunt, quam uno die in Inferno, sive Purgatorio minori quae illic habetur poena, torqueri. Et ideo si causam mei fletus interrogas, timor poenarum est, quae peccatoribus juste dantur. Scio namque me erga Deum meum peccasse et ipsum justum fore non dubito. Qua de re non mireris, si plango, cum potius si non plangerem, vehementer admirari deberes; sed potius admirare, quare homines qui se mori non dubitant (saltem aliorum experimento) tanta hic securitate vivunt, nec tantas cogitant evadere poenas.» Ad haec dolore tactus intrinsecus, ita ut vix verba formare possem, dixi: Heu quid audio? Sed quaeso, in quo tormenta differunt infernalibus ab his quae sunt in Purgatorio, dicas. Et ille: «Nihil inter se differunt: quia eadem sunt magnitudine, poenae Purgatorii et Inferni. Sed unum est quo differre possunt: quia infernales finem non exspectant, sed augmentum: scilicet in iudicii universalis die, quando corpora ibidem cruciabuntur cum animabus, et Purgatorii poenae sunt cum fine. Nam post expletam poenitentiam inde exempti, gaudiis beatissimis perfruentur.» Ad haec ego: Sunt omnibus in Purgatorio existentibus, aequalia tormenta, vel diversa? Ad haec ille: «Diversa quidem. In aliquibus majora, aliquibusve leviora, juxta magnitudinem peccatorum. Nam in patria etiam Beatorum omnes animae gloriosae divinam contemplantur speciem: in quo omnis consistit gloria. Quae quamvis singulae tanta habeant gaudia, quanta velle vel cogitare possunt: tamen

gaudiis non sunt pares, quia majora haec possidet, minora illa, juxta opera quae fecerunt. Se si tibi aliqua ex hoc oriretur admiratio, ut Sanctis possit inesse diversitas gaudiorum, quorum causa est solus ipse Deus: in quo nulla potuit unquam esse diversitas: solutio satis patet. Nam eum divina contemplatio et cognitio, sive intelligentia, sit tota merces et gloria, in aliquo potest esse Sanctorum minor, in aliquo vero major. Idcirco cum omnes simul animae Deum sicuti est, videant et cognoscant, aliqua minus videt et intelligit, et sic minor inest sibi gloria. Aliqua vero clarius videt, et subtilius intelligit: et sic majorem possidet gloriam. Sic etiam de illorum miserorum damnatorum poenis dici potest; nam cum omnes animae damnatorum in uno consistant poenarum loco: tamen diversis cruciantur poenis, juxta vitiorum qualitates. Tantum siquidem differt inter Christianorum, qui ibi torquentur, poenas et paganorum, ut paganorum cruciamenta respecta eorum quae falsi Christiani peccatores sustinent, sint quasi nulla: quanquam ineffabilia sunt, nec a viventibus cogitabilia. Et dignum est. Nam illi gratiam Dei in vanum receperunt, nec voluerunt a peccatis corrigi dum vixerunt, sacris continue vociferantibus Scripturis, quas pro nihilo putavere.» Tum ego: horribile est, inquam, quod dicis, et utinam sedulo mortalium insisteret mentibus, ut vel tantarum poenarum terrore a pravis cessarent, si nollent amore gloriae. Sed quaeso quid erga te pridie exeunte anima peractum est, breviter innotesce. Ad quod ille: «Adveniente, inquit, mortis meae hora, tanta in loco quo migraturus jacebam, nefandorum affuit spirituum multitudo. quo prae multitudine dinumerari omnino non possent, quorum species talis erat, quod ea nil poenitus, nilve horribilius excogitari potest. Potius enim quilibet hominum flammis ardentibus arsorem se exponeret,

quam earum formarum ictu oculi visione potiri. Quid ad me venientes? omnia quaecumque perpetravi opera contra Deum, ad meam memoriam revocabant, suadentes mihi, ut amplius divinam misericordiam, quam tam graviter offenderam, non sperarem. Et certe noveris quod nisi divina miseratio me adjuvisset, eis resistere non valuissem. Nam dum omni vigore spiritus destitutus, eorum verbis paulum assentirem: gloriosus affuit Hieronymus magno vallatus agmine Angelorum, species sole splendidior, me confortans. Qui ubi illos spiritus immundos fuit intuitus, me tam dure exacerbantes, valde commotus erga eos, voce terribili eis dixit: Quid ad hunc nequitiae et omnis maledictionis spiritus venistis? nesciebatis hunc meis fore fovendum auxiliis? Protinus hunc relinquentes, abite, et vestras ab eo elongate nequitias, quantum distat ortus ab occasu. His illa maledictorum spirituum societas perterrita, diris ululatibus et clamoribus, limen loci in quo jacebam, excessit Tunc gloriosus Hieronymus aliquibus imperans Angelis ne a me discederent, sed quousque reverteretur, exspectarent, cum caeteris Angelis festinanter abscessit. Eodem quoque abeunte, Angeli qui ad me custodiendum remanserant, me confortare coepere, blanda et dulcia promittentes, si forti animo perdurarem. Inter haec autem consolationis colloquia, hora quasi decursa, secundo beatus Hieronymus veniens, stansque in limine, velociter, inquit, venite. Tunc subito anima corpus reliquit, tam graviter et acerbe, quod certe quantae fuerint pressurae et angustiae, intellectu non caperet mens humana, nisi, ut ego, experientia didicisset. Si enim omnis humanorum intelligentia, quas vellet angustias et dolores aestimaret, respectu animae dissolutionis a corpore tanquam pro nihilo computaret.» Haec et alia non minus ardua et valde mortalibus formidanda, quae pro

longitudine, praesenti operi non inscribam, eo loquente, incipiebat claudi dies, occasu solis, quo necesse fuit, quid ei post mortem contigerit, non explere. Sed quia prae caeteris affectabam, sequenti die, duobus aliis cum eo insimul convocatis ad narrationis illius seriem redii, hoc cupiens ab illis etiam duobus aliis peraudire, ut trium testimonio solidius edocerer. Itaque cum hi jam dictare inciperent, sic respondi. Quanquam haec utilia sint, nec taederet in vacuum saepius ipsa fari, tamen his quae jam audiui omissis, quaeso ut quid vobis post dissolutionem corporis evenerit, meo hianti detegatis animo. Ad hoc ille qui mihi, quae audisti, transacto narraverat die: «Quod, Cyrille,» inquit, «interrogas, non est possibile plene fari: quoniam spiritualia nostris minime sensibus comprehenduntur. Scis namque non te exanimem fore, et tamen quid aut qualis sit anima, non agnoscis. Deum certe scis omnium esse principium et linem, a quo incipiunt omnia atque tendunt: et tamen quid sit Deus aut qualis, dum carnis istius gravissimae corruptibile portas onus, non intelligis, nisi per speculum et in aenigmate: sic etiam de angelis et caeteris incorporeis idem liquet. Cum enim multa quae sunt notissima in natura, nostrae parvae intelligentiae defectu, intelligere non possumus: supercaelestia et spiritualia omnino aliena a naturae cognitione, quomodo intelligemus?» Ut dicis, inquam, est: sed uti potes, quaeso dieas. At ille: «Circumloquar, inquit, id quod optas: et dicam paulominus quod non possum. At hi qui mecum ea quae pridie dixi, sunt experti, si ita est, testificabuntur. Mea pridie anima a corpore tot (ut supra fatus sum) pressuris et doloribus dissoluta, subito in ictu oculi ineffabiliter fuit ante Dei judicantis praesentiam deportata. Sed a quibus, et quomodo, non agnosco. Nec certe mirum: nam nunc carnis mole aggravor: tunc autem erit anima

sine carne. Fuerunt etiam ibidem istorum animae, terroribus inexcogitabilibus quid iudex ageret formidantes. Heu cur mortales nesciunt, quibus hoc eveniet quod tunc nobis! Certe si illius non foret ignorantia, toties non peccarent. Nullum, quae toto tempore gessimus peccatorum, iudicem latere potuit: imo cuncta quae fecimus tanquam si forent praesentia, cunctis astantibus clara erant: ita ut minimum nostrorum cogitaminum, sicuti fuerat, apparebat. Considera namque quibus et quot agitabamur terroribus: hinc daemonum multitudo stabat, mala testificantes quae fecimus, locum, modum, et tempora declarantes. Hinc nosmetipsi ad ea quae objicienbantur, nullatenus contradicere poteramus: tum quia iudicem cuncta scientem, tum quia ipsum quilibet nostrum justissimum cognoscebat. Hen quid dicam? Quam sententiam praestolabamur, ob ejus memoriam nunc formido. Hinc inde mala undique, vindictam iudici acclamabant: nec ullum pene apparebat bonum quo quid misericordiae sperarentus. Hinc nos dignos supplicio omnes qui aderant, exclamabant. Cumque jam nihil deesset nisi sententiam publicari, quae peccatoribus digna datur: ecce gloriosus Hieronymus cunctis splendidior astris, beato Joanne Baptista, summoque Apostolorum principe Petro, nec non Angelorum ingenti multitudine comitatus, ad praesidentis iudicis thronum veniens, nostram sententiam suspendi modico temporis, nosque sibi dari ob reverentiam et devotionem quam sibi contuleramus, et propter erroris destruendi necessitatem, ut voluit, impetravit. Deinde nos secum ducens, omni illa beata vallatus societate, ubi fidelium animae inestimabili gloria perpetuo perfruuntur, quae ibi gerebantur, ut redderemus testimonium, declaravit. Post haec ad Purgatorium et Infernum nos deducens, non solum quae ibi erant, indicavit:

sed voluit ut poenarum experientiam probaremus. His igitur omnibus sic peractis, hora qua nostra cadavera sacco, quo beatus usus fuit Hieronymus, tetigit venerabilis Eusebius, idem gloriosus Hieronymus nobis imperavit, ut ad corpora rediremus: mandans ut de his quae vidimus, testaremur: promittensque nobis vicesimo die, si de perpetratis peccatis nos contingeret debitam poenitentiam exercere, cum beato Eusebio, qui tunc erat ex hoc saeculo migraturus, gloriam finis nesciam adipisci; sicque corporibus nostrae animae sunt conjunctae.» Multa siquidem Augustine carissime, formidanda, quae mortalium impressa mentibus, ab eisdem labentium omnium terrenorum amorem, et curam pervigilem, qua tot aberrant homines, ut puto funditus exstirparent, patenter didici: quae si his chartis imprimerem, plus cogitato opus procederet, nec essem compos subscribere jam promissa. Itaque cum de proximo te exspectem, visitaturum gloriosi Hieronymi reliquias, ut quae quas pridie recepi, litterae fatebantur: caetera quae tunc ad meam reducere potero memoriam, declarabo. Haec omnia hoc fine claudam, tangens venerabilis Eusebii sepulturam, ut ad miracula redeam enarranda, quae superius sum pollicitus enarrare. Obitus namque Eusebii venerabilis et trium hominum praedictorum seriem, in praecedentibus quam brevius potui inserui: quaedam tibi, ut puto, affectuosa interponens. Sed praedictorum sepulturae series ita patet. Mortuo namque venerabili Eusebio, plura sunt miracula cunctis visa, quae praecedentis vitae sanctitatem testantur: quorum ad praesens duo solum dicam. Monachus quidam cujusdam coenobii, prae lacrymis et vigiliis privatus corporali lumine oculorum, statim ut Eusebii corpus venerandum facie tetigit, pristinae lucis gratiam est adeptus. Daemoniacus autem quidam dum sacrum

corpus ad Ecclesiam duceremus, eidem obvians, est protinus liberatus. Juxta Ecclesiam, in qua gloriosi Hieronymi cadaver sanctissimum est humatum, venerabilis Eusebii corpus honore debito nudum, magistri instar sepelivimus. In cujus etiam Ecclesiae coemeterio, hominum illorum trium qui eadem sunt hora mortui, fuere corpora tumulata. His ergo dictis, venerabilis Eusebii cuncta sileant, ut praegrandia et ineffabilia locum teneant prodigia eximii beati Hieronymi jam promissa.

CAP. IV. In amoeno et jucundissimo siquidem mirabilium gestorum sanctissimi Hieronymi prato positus: uti sertum faciens, praecipuos et decoros miraculorum flores, ad hujus opusculi venustatem, et nostrae, posteriorumve saluti utiles pro posse legam. Quorum omnium quid pridie erga Sabinianum haeresiarcham pestiferum (quem agnoscis) peractum est, primo dicam. Sabinianus namque haeresiarcha, haereticorum fautor, duas in Christo asserens voluntates, et quod pejus est, inter se quandoque discordes: ad cujus tam inopinabilis falsitatis probationem, introducebat illud quod in Evangelio Christus dixit: *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste*, eliciens ex hoc rationes gravissimas et pene inextricabiles, quod passionem voluerit una fugere voluntate, et altera eandem coacte subire oportuerit passionem: et ex his dicebat, quod multa Christus voluit, quae obtinere non potuit: tantum in nos doloris exercuit, quod magnitudinem explicare nequimus. Pervertebat namque idem pestifer anguis, et lupo rapax, se vestimento ovium induens, nobis commissum gregem. Et ut saevitiam diri pectoris efficacius exerceret opusculum quoddam compilaverat, falsis probans rationibus hoc sic esse. Quod quidem opusculum, ut fidem ei daremus, glorioso Hieronymo, totius veritatis speculo intitulaverat.

Cujus falsitatis notitiam comperiens, sciens tibi gloriosum Hieronymum Epistolam super hujus erroris destructione, non multum ante sui obitum edidisse: praedictum haeresiarcham cum suis discipulis, et ejusdem nequitiae ministris, invitavi quodam dominico die in Ecclesiam Jerosolymitanam ad disputandum, et suum errorem nequissimum comprobandum. Quo namque die universis meis suffraganeis Episcopis, et aliis quampluribus orthodoxis, necnon et ipso haeresiarcha cum suis nefandis discipulis in praedicta Ecclesia adunatis, disputatio a nona incepta, ad vespertas usque tenditur. Cum autem idem haeresiarcha contra nos opusculum ab ipso falso compositum, quod glorioso intitulabatur Hieronymo, allegaret, has tantas beati Hieronymi injurias ferre non valens bonae memoriae Sylvanus, sanctae Nazareth Ecclesiae Archiepiscopus, qui tanta beatum Hieronymum affectione animi et devotione colebat, ut si quid faceret, divinum nomen et beati Hieronymi praemittebat, unde quasi ab omnibus Hieronymus dicebatur: praedicto haeresiarchae protinus assurrexit, dire eum increpans, quot tot et tantas exercuisset nequitias. Dum autem inter eos longa oriretur contentio, et uterque opprobria sibi invicem pro posse diceret, in fine sic ambo pariter statuerunt, quod si usque in subsequentis diei horam nonam, beatus Hieronymus hoc opus falso compositum evidenter ostenderet, praedictus haeresiarcha capite puniretur: sin autem, Archiepiscopus. Quibus finitis, singuli ad propria remearunt. Per totam autem noctem quisque nostrum orationibus vacabat, ut nobis in opportunitatibus auxilium eveniret a Domino, qui neminem unquam in se sperantium sprexit. Magnus Dominus et laudabilis nimis: cujus certe sapientiae non est numerus. Statuto autem die et hora laetus haeresiarcha in Ecclesiam cum suis nequitiae filiis

veniens, huc illucque discurrens, quaerebat Dei servum, tanquam leo rugiens paratus cum devorare, veluti si foret Deus non intelligens, nec suorum servorum preces exaudiens. Sed tamen cum solidius se fatuus stare crederet, miserabilius cecidit. Stabat autem omnis fidelium concio in Ecclesia, quilibet sancti Hieronymi clamans nomen. Clauserat siquidem gloriosus Hieronymus aures: fingens se dormire, orationem supplicantium non intendens ut mirabilior appareret. At ego totus perfusus lacrymis, stupens et admirans, cur Hieronymus sic abesset, quid deinceps accideret, exspectabam. Denique cum nil miraculi appareret, saevire coepit haeresiarcha canina rabie, ut Sylvanus quod promiserat jam expleret. Ad locum autem quo decollandus erat Sylvanus sanctissimus, gaudens et intrepidus, tanquam ad nuptias veniens, lacrymantes Episcopos et omnes alios Catholicos qui ad hoc concurrerant, his confortabat verbis: *Exsultate mecum, carissimi, gaudete et nolite contristari, quoniam non derelinquit Deus sperantes in se. Si non exaudiar, plus meis jam perpetratis merui peccatis.* Post haec genua flectens, *Sancte (inquit) Hieronyme, adesto mihi se placet: quanquam et hoc majore sim dignus supplicio, tamen ne falsitas locum teneat, veritati succurre. Quod si fas non est, ut adjuver, propitius mihi esto in hora mortis, ut gloriae finis nesciae non sim expers.* Haec dicens, spiculatori collum praebeuit, ut feriat, ipsum rogat. Elevat autem spiculator ensem, antistitis venerandi caput uno ictu cupiens amputare. Adest subito Hieronymus gloriosus cunctis cernentibus, manu extensa tenens ensem, Sylvano imperans, ut exsurgat. Deinde haeresiarcham increpans, scripturas falso compositas innuens, eique minans ab omnium evanuit oculis. Quod huic ejusque similibus utinam eveniret, confestim ut gloriosus Hieronymus

disparuit, haeresiarchae caput terram petiit a corpore detruncatum: tanquam si ense spiculatoris manus amputasset ictu uno.

CAP. V. Quod tam mirabile cuncti videntes qui aderant, illico stupefacti, Deo gratias egerunt et Hieronymo glorioso, et ad veritatis tramitem haeresiarchae discipuli rediere. Ecce quantum venerabilis antistitis fiducia in Domino et beato Hieronymo fuit efficax, qui pro veritate mori minime formidavit. Exemplar certe factus est venerandus antistes caeteris Christianis. Non enim Christianus ille est, qui pro veritate mori timet. Si enim Christus pro nobis animam suam posuit, ut nos ab omni redimeret servitute: et nos pro ipso dum tempus est animas ponere minime timeamus: quia nemo nisi legitime certans, potest coronam gloriae obtinere. Verum quia de Sylvano aliquid dictum nosti, aliud quoddam non minus (ut puto) mirabile erga eum factum narro: cujus tot fuerunt testes, quod Nazareth urbs et Bethleem tenent, qui propriis oculis hoc viderunt. Serpens ille antiquus diabolus, ob suam dejectus superbiam in inferni profundum, venerandi antistitis Sylvani nimiae invidens sanctitati, in eum dolis, ut callidior cunctis animantibus graviter est commotus. Qui ut virum Dei infamem redderet, quatenus qui suae sanctitatis exemplo relevabantur ad rectae conversationis semitas, suo casu deciderent ad pejora. Nocte quadam formam sancti viri sumens, cuidam mulieri nobilissimae jam in stratu quiescenti apparuit: et se ad illam illicite accedere fingens, consensum sui corporis inquirebat. Ad quod perterrita mulier, viri ignorans speciem, dum se cum homine solam in thalamo cerneret, nec quid faceret, sciret: diras coepit voces emittere, ita ut clamoribus assiduis omnes excitarentur dormientes, et

non solum de illa domo, sed etiam convicini. Qui omnes ad praedictae mulieris thalamum accurrentes, quid hoc esset, interrogavere pavidam mulierem. Interea callidus serpens sub thoro se ponens, coepit latere: qui autem occurrerant haec audientes, quis hic homo fuerit, ubique perquirere incoeperunt. Verum illi diu perscrutantes, tandem ad locum venientes, ubi pestifer latebat anguis, aliena specie occultatum hominem invenerunt. Qui eundem candelis accensis intuentes, Sylvanum Archiepiscopum crediderunt. Ad quod omnes qui aderant, stupefacti et velut amentes effecti, quasi quid agerent, quidve dicerent, ignorabant, scientes ejusdem sanctitatis nomen. Et quia hoc tam detestabile inopinabileque cernebant, eum interrogaverunt: cur tantas nequitias perpetrasset. At ille: *Quid* (inquit) *male feci, si mulier haec me ad hujusmodi negotium invitavit?* Quod mulier audiens, eum fore mendacem lacrymans, respondit. Tunc ille ut homines illos erga Dei virum ad majus odium incitaret, quatenus illum citius diffamarent, talia coepit et tam abhorrenda verba fari, quod nullus prae turbatione auribus poterat sustinere. Quocirca eum contumeliis et opprobriis exacerbantes, coacte extra domicilium expulerunt. Mane autem facto, quae gesta fuerant enarrantes, Sylvanum Archiepiscopum hypocritam, et dignum incendio acclamabant. Qua de re quasi tota est Nazareth commota adversus Archiepiscopum, ita ut audiendo ejus nomen, quilibet blasphemaret. Mira hujus viri patientia, et magnae sanctitatis indicium. Volat ad innoxii antistitis aures tanti fama discriminis: os tamen non movetur ad injurias. Inter tot adversa, cor manet immobile, ad nullam se vertens impatientiam, gratias divino semper agens nomini, sua hoc confitetur noxa meruisse. Heu quid dicam, Augustine? Non

solum injurias et opprobria, ut possum, fugio: sed etiam quibusque verbulis frangor, praemia opto, nec de laboribus curo, quanquam sciam ad regna coelorum non aliter quempiam nisi laborum et afflictionum tramite pervenire. Quid enim aliud debeo judicare, cum me a Sanctis in moribus et vita discordem invenio, nisi et discordem in morte et praemio reperiri? Flebilia et gravia mihi adsunt, si Sanctorum vitam et meam recordor. Miro quippe auditu Sanctorum gesta revolvunt homines uti ego, et tamen nil ipsi volunt peragere. Porro hoc ad meam detegendam insipientiam est quod dicam: pluries me ab ejusdem Sylvani ore audisse scio, nunquam tantum se felicem fuisse, quantum cum se ab hominibus despici et conculcari cernebat. Crevit in tantum ejus infamia, quod ejus opinio usque ad Alexandriam, Cyprum, et per civitates affines pene ore omnium est delata. Atqui limen domus innoxii antistitis, calx alicujus tangere non audebat. Manens vero in supernis Dominus spectator omnium, suos sinit labi Sanctos in tribulationum aerumnas, ut tunc fideles patientia eos reddat, sed eos exigente necessitate in pressuris minime derelinquit. Revoluto itaque anno, quod diaboli astutia talia erga Dei hominem perpetraverat; civitatem Nazareth (ut illarum gentium aliquammodo scandalum mitigaret) vir Dei occulte deserens, ad Ecclesiam in qua gloriosi Hieronymi humatum quiescit corpus, tanquam ad refugii portum veniens, se in sepulturae loco posuit oraturus. Quo per duarum horarum spatium sic manente, vir quidam nequitiae spiritu inflammatus in praedictam Ecclesiam intrans, sanctumque reperiens super sepulcrum in oratione positum, ad eum velut draco cucurrit, et impropere quod mulierum mentes, ac libidinosas suas voluptates continue incitaret. Cui agnus innocens Sylvanus, se despici gaudens, humilitate

solita, ut ista saepe ei diceret, blandis colloquiis invitabat, quod pessimus ille latro audiens, gladium ex vagina suo pendentem lateri, impudica trahens dextera, ipsum ut in Sylvani antitistis guttur immergeret, elevavit. Cui cum hoc verbum, *Succurre, Hieronyme gloriose*, venerandus antistes opponeret, in guttur proprium elevatum gladium immersit viri illius dextera retroversa. Et sic, ut decebat, seipsum vir nequissimus interemit, ut in lacum caderet, quem effodit. Admirabile hoc, sed non minus est mirabile id quod restat. Casu itaque alius superveniens vir nequissimus, hoc quod ultione divina perpetratum fuerat ut vidit, protinus gladium arripiens, a Dei viro hominem illum existimans interemptum, Sylvanum interficere conabatur. Ne nimia verba loquar, id quod primo acciderat, huic evenit. Quin nondum vir iste secundus in terram ceciderat, duo alii viri Ecclesiam intravere. Qui id videntes, divini ignari iudicii, hoc tantum fuisse peractum scelus a Dei homine putaverunt, quorum unus id prae alio grave ferens, furia vesaniae undique inflammatus latro, coepit quantum poterat exclamare, usquequo tua viget malitia? Tu mulieres ad tuas libidinosas cogis voluptates, et homines interficis in occulto, certe tuae hodie nequitiae finis erit. Et subito pro posse cucurrit, ut eum extingueret vibrato et denudato ense. At ubi Sylvanus more solito, *Succurre, gloriose Hieronyme*, exclamavit, vir ille ut duo primi se manu et ense proprio interfecit. Vir autem alius, qui cum ipso venerat, hoc intuens, tremebundus ob visionem, ad Ecclesiae fores cucurrit. Qui id quidem maleficiis factum putans, quantum poterat, exclamare coepit: Huc omnes accurrite, ecce maleficus Sylvanus Archiepiscopus, non solum mulierem vituperat, sed suis etiam incantationibus necat homines toto pro posse. Fit his auditis nimius virorum et mulierum

concursum, verberant acra voces: combustionem dignum Sylvanum Archiepiscopum nequissimum acclamantes. Haec ad meas sonant aures: tristis ego et lacrymans, ad tantum pergo monstrum. Stabat agnus inter lupos atrocissimos, saevientes ut canes famelici, rabie non minima, mitissimus et laetus tanquam fungens prosperis, nil dicens aliud, nisi hoc, juste patior, quia in Deum meum peccavi graviter. Verberatur vir innocens, capitur ab omnibus, ut ad supplicia laetior, quanto poena gravior, deducatur. At dum ego manu silentium populo, ejus optans furorem nimium mitigare, insinuo, eo amplius iracundia et furore populus inflammatur. Cumque jam captus Sylvanus extra Ecclesiam duceretur: subito gloriosus Hieronymus, ut visum est, de loco in quo jacebat surgens, tanto circumfusus lumine, quod radiis in eum intuentium oculi vibrarentur, cunctis apparuit, suo devotissimo antistiti auxilia donaturus, qui sua dextera Sylvani venerandi capiens dexteram, his qui eundem captum retinebant antistitem, voce terribili, ut eundem dimitterent imperavit. Tantaesiquidem fuit virtutis haec visio, ut antequam finiretur vox talis, omnes repente tantus timor invaserit, quod omni vigore corporis destituti, in terram velut mortui cecidere. Inter haec mulier quaedam a nefando spiritu obumbrata, catenis vincta, compedibus, manicisque ferreis alligata, plurium hominum manibus liberationis obtinendae causa ad Ecclesiam deportatur. At ubi mulieris pes tangit limen, ululatus et voces terribiles: Miserere mei, gloriose Hieronyme, nam per te crucior ante, tempus, diabolus emittere non cessabat. Cui Hieronymus gloriosus: *Nefande, inquit, spiritus ab hac exi famula Dei, et tuas detege quas erga Sylvanum egisti fallacias, in Sylvani forma omnibus te demonstrans.* Tunc diabolus, ut gloriosus

Hieronymus jusserrat, in Sylvani forma, ita ut ab omnibus Sylvanus Archiepiscopus putaretur, apparuit, et rem quam fecerat, ut infamem redderet Dei famulum, enarravit. His dictis diris clamoribus et ululatibus, nefandus spiritus de templo disparuit. Quod ubi tam mirabile negotium est peractum, gloriosus Hieronymus antistitis sui dexteram non relinquens: *Quid optas*, inquit voce leni, *Sylvane carissime, tibi placitum me facturum?* At ille: *Mi domine: ut me hic amplius non relinquant.* Ad quem gloriosus Hieronymus correspondit: *Quod postulas, ita fiat. Post me velociter ergo veni.* Haec dicens, cunctorum visui se negavit. Intervallo autem horae unius facto, Sylvanus Archiepiscopus exspiravit. Fit ob hoc cunctis stupor et admiratio inaudita. Undique mulierum et virorum, necnon et puerorum confluit multitudo. Lacrymarum terra effusione madet, voces, lamentationes, ululatus, gemitus, et suspiria in Rama sonant: quilibet se reum, eo quod in Sylvanum commisisset, veniam petens clamabat. Per totam autem sequentem noctem, gentium multitudo ab Ecclesia non recedit. Itaque mane facto, clero ad antistitis funus praeparato, corpus ejusdem ad Nazareth Ecclesiam deportatur, tam istius civitatis, quam illius, scilicet Bethleem, populi multitudine comitatum. In qua quidem Ecclesia Nazareth, corpus illud venerandum humavimus ut decebat. Longa certe adhuc verba, ac etiam admiranda miracula Sylvani venerandi praesulis merita plene promerent, sed quia dicendorum praegrandis area, ejusdem venerandi praesulis actus finiam, quaedam alia non minus grandia, brevi verborum schemate narraturus.

CAP. VI. Narrandum puto quoddam satis mirabile, quod partim relatione veridicorum testium didici, partim oculorum

visu. Duo viri nobilissimi, et rebus transitoriis locupletes, licet Catholicae fidei veritatis inscii, tamen ut in gentili ritu geniti satis boni, gloriosi Hieronymi mirabilia audientes, ex civitate Alexandrina, multis adunatis opibus devotione ejusdem fervidi, coeperunt iter, ut ejusdem gloriosi Hieronymi reliquias visitarent. Cumque jam incoepto itinere quoddam a tramite devii introissent nemus, ubi nulla hominum, aut equorum vestigia videbantur: beati Hieronymi invocantes nomen, ejusdem se custodiae tradiderunt. In eodem siquidem nemore, quidam latronum habens sub se plures quingentis latronibus habitabat princeps, hos et illos ad aliquod praedestinans iter, ut transeuntes interficerent, et ad eundem et caeteros spolia reportarent. Is itaque princeps hos transeuntes intuens tribus convocatis latronibus, ut ad eos interficiendum accederent, imperavit. Qui sui principis implere jussa cupientes, assumptis armis illorum qua gradiebantur Alexandrini, concito cursu tendunt. Magna siquidem gloriosi Hieronymi merita, magna et prodigia, forte ut puto, a Sanctis modicis non talia unquam visa. Accelerant latrones, ut transeuntes mactent: sed dum prope fiunt, quos prius solum duos cernebant, paulominus innumerabiles esse vident, inter quos vir praeibat tanto lumine circumfusus, ut intuendi in eum aliququaliter fas non esset. Apprehendit timor, stupor et admiratio hos latrones: quid aliud possint facere nesciunt, nisi ad latrones alios remeare. At ubi jam forent a longe redeuntes retroversi, solum duos ut prius homines reviderunt. Mirantur nimis latrones: et se illusos arbitantes, coeperunt ad transeuntes homines retrogredi. At ubi appropinquarent, uti prius viderant, nunc viderunt. Magis ac magis stupefacti latrones, cernentes in vacuum se redisse, terga verterunt: et velociter ad suum quid hi fecissent

expectantem principem devenerunt. Increpat eos princeps quid tandiu peregrissent. Sed cum rem gestam audisset, eos insipientes et fatuos existimans, duodecim aliis latronibus convocatis, cum eisdem versus homines transeuntes meat. Rursum a longe duos cernunt; sed propinqui, uti primi viderant, sic et isti. Eorundem protinus tremunt bases, trepidat cor, fiunt velut amentes, omni vigore animi destituti. Tandem in se redeuntes, eos latenter sequuntur, cupientes quid deinceps accidat edoceri. Trepidant vero hujus nescii transeuntes hos videntes homines, et inter se qui hi sint avide percunctantur. Denique jam occasu solis inclinata die, cum quid in nocte faciant nesciant, illos duodecim latrones, viatores existimantes, ad eosdem consulendum statuunt declinare. At ubi ad latrones veniendi iter carpunt, eosdem ipsi latrones solum duos cernunt. Quo vigorem latrones adepti, transeuntibus et ipsi protinus obviaverunt. Qui omnes invicem juncti, se simul salutarunt. Interim interrogant latrones qui sint: unde veniant: et quo pergant. At illi inquiunt: *Sumus de Alexandria, inde venientes, Bethleem petimus, ut gloriosi Hieronymi reliquias visitemus.* Ad haec latronum princeps: *Qui, inquit, fuerunt viri, qui hucusque vobiscum tantummodo veniebant.* Mirantur hos talia fari viatores: et se postquam nemus intraverunt, neminem nisi ipsos et tres alios vidisse velle audisse dicunt. Quae gesta fuerant tunc latronum narrat princeps: illos obsecrans, ut ipsis ob quam causam hoc acciderit, si noscant, debeant indicare. Quibus illi, non ob aliam causam, nisi quia gloriosi Hieronymi custodiae se dederunt, hoc evenisse, se nescire dicunt. Ad hoc latrones Spiritu Sancto, qui ubi vult spirat, subito inspirante, omni quam prius habebant ferocitate deposita, in terram eorum pedibus provoluti, pro excogitatis flagitiis veniam

postulantes, illos ad latrones alios perduxerunt. Sed quod dico non minus patet ad contuendum. Hora prima noctis ad latrones expectantes deveniunt, post hoc quid acciderat declarant: eosdem suppliciter exorantes, ut his flagitiis solitis jam expulsis, ad gloriosum visitandum cadaver Hieronymi secum irent. Fit his verbis caeteris latronibus irrisio. Promittunt siquidem suo principi, et illis aliis necem durissimam, si audeant amplius ista fari. Non cessantibus illis priora iterum loqui verba, latronum quamplurimi canis rabie furibundi, mox in eos insurgunt ensibus denudatis. Potuerunt nempe romphaeas elevare: sed ipsis gloriosi Hieronymi auxilia postulantibus, enses deponere nullatenus valuerunt: donec illi qui fuerant occidendi, ab Hieronymo postularunt. O ineffabilis clementia Salvatoris, quot modis quos vult facit ad agnitionem sui nominis devenire? Repente haec tam insueta omnis illa latronum videns concio, altis Deo et glorioso Hieronymo vocibus debitas agunt laudes: ejusdem se voventes reliquias visitare. Facto igitur mane, plures trecentis hominibus qui tunc temporis ibi erant talia perpetrantes, cum eisdem Alexandrinis ex illo exeuntes nemore, ad gloriosi Hieronymi tumulum devenerunt, cunctis tam insueta prodigia enarrantes. Baptizantur itaque gentiles Alexandrini: et cunctis mundi vanitatibus conculcatis, religiosam in quodam coenobio vitam ducunt. Latrones autem illi similiter ad lucem veritatis sanctaeque et laudabilis vitae, divina gratia et gloriosi Hieronymi meritis pervenerunt.

CAP. VII. Sicut Constantinopolitanis litteris hac de re mihi specialiter directis, transacto non longo dierum spatio intellexi, simile pene miraculum illi quod supra fatus sum, duobus accidit Romanis juvenibus a Romana urbe Bethleem

venientibus, pro gloriosi Hieronymi visitando corpore. Quod tractabo sicuti brevius potero. Cum igitur duo illi juvenes cuidam appropinquarent ruri, a Constantinopoli per duodecim forte distante milliariorum spatium, antequam rus a duobus milliaribus introirent, eadem fere hora duos contigerat homines interimi. Quorum mortis rumore praedicto resonante ruri, loci ejusdem viri congregati circumquaque, quis horum fuerit interfector, coeperunt inquirere vehementer. Cumque diligenter perquirerent usquequaque, adesse cernunt neminem nisi praedictos juvenes, qui jam prope venerant reperientes eosdem, protinus tenuerunt: ab eisdem credentes fuisse homines interfectos. Mirantur itaque hujus ignari juvenes: et horum se nihil scire, totis nisibus conjurabant. At illi eorum pro nihilo computantes verba, captos eosdem ad rus conantur ducere festinanter. Post hoc de rure quia ad eosdem viros justitia non spectabat: cum accusationibus ad Constantinopolitanum dominium capti juvenes destinantur. Quin (ne nimis longus fiam verbis) quod non fecerant tormentorum rigore juvenibus jam confessis: adjicitur more solito sententia decollandi. Heu quale cor audiendo tot lamenta innocentium (quos et juventutis et pulchritudinis maxima venustas, et ortus nobilissimus decorabant) posset se a lacrymis continere? Flentes itaque juvenes gravibus lacrymis, pallidas facies irrigantes, ululatus gemitusque et suspiria promere non cessantes: *Gloriose, dicebant, Hieronyme, hoc tale ne est praemium quod obsequentibus tibi praestas? est tale quod labore tui meruimus itineris? Heu Romana urbs nostri praescia ortus non sic te credebamus nesciam nostri finis.* Ad locum itaque tanti supplicii, ibidem gentium multitudine maxima exspectante, innoxii juvenes conducuntur. O

ineffabilis misericordia Dei nostri qua coelum redundat et terra, nec ulli ad se currenti obliviscitur misereri. Flexis in loco quo plectendi erant genibus, in coelum uterque juvenis manibus elevatis: *Gloriose, magna voce* inquiunt, *Hieronyme, nostrae salutis et auxilii portus, nostraeque spei anchora saluberrima et vitalis, hac inclina hora nostris indignis supplicationibus pias aures tuas: ut si hoc quo punimur scelus non gessimus, tuas liberationis opes pietate solita sentiamus. Quod si fecimus, exigente justitia condemnemur.* Haec ubi dixerunt: colla extenderunt carnificibus ferienda, nil dicentes aliud quam, *succurre, succurre, Hieronyme gloriose.* Quid mirum, si tot lacrymis cunctorum ad se currentium misericors opifer Hieronymus, se a miserando non potuit abstinere: cum circumstantium omnium, et carnificum etiam corda ad compassionem moverentur? Elevatis siquidem ensibus, juvenum carnifices colla feriunt: ac colla percussionum signa uti porphyretici lapides forent, recipiunt Mirantur carnifices, credentes se ictus fefellisse: denuo elevant, ut plus possunt, enses, feriunt: sed tunc uti prius insensibilia juvenum colla manent. At iterum et iterum feriunt: sed enses uti essent paleae, juvenes nunquam laedunt. Oritur ex hoc inter astantes admiratio, et stupor vehementissimus omnes capit. Hinc inde gentium ad tam insuetam visionem confluit multitudo. Audit hoc et ipse sententiae lator, et currit: Jubet iterum carnificibus, ut, se vidente, denuo feriant: et tamen omnimode illaesa juvenum colla manent. Stupens magis ac magis iudex, tantique ignarus miraculi, nil scit aliud cur haec fiant, quam veneficia cogitare. Praecepit itaque ministris, omni mora postposita, nudos tradi arsueros juvenes rogi flammis. Circa illos mox copiosus ignis accenditur: infunditur lignis oleum et pix: ut vita eorum citius

destruatur. Quid mirandum, si compos protegendi ab ensibus gloriosus Hieronymus, a flammis etiam suos se invocantes sedulis vocibus juvenes potuit liberare? Sursum ignium flammae in immensum scandunt. At juvenes sub alis consistentes Hieronymi gloriosi, salubriter permanent, veluti in amoeno si quiescerent viridario et jucundo. Post haec iudex utrum hoc sit adscribendum miraculis an veneficiis, certius cupiens experiri, ut si hi diebus octo suspensi viverent, quo vellent abirent soluti et liberi, censuit. Suspensis itaque illis mox, Hieronymi gloriosi praesentia minime defuit: qui plantas manibus tenenspedum, illaesos et vivaces, statutis diebus miserabiliter observavit. Currunt igitur octavo die totius civitatis et circumadjacentium villarum viri, currit et iudex, cernunt clare gloriosum miraculum, patefacientibus quae viderunt, qui ad custodiendos juvenes fuerant deputati. Mirantur omnes, in vocibus excelsis laudes peragunt creatori et Hieronymo glorioso. Mox de eculeo innoxii juvenes deponuntur, et maximis honorum obsequiis ab omni populo venerantur. Verum qui in urbem Constantinopolitanam capti, et dolore vehementissimo intraverant, liberi honorifice et cum gaudio ineffabili exierunt. Et tandem, annuente Deo, a multis Constantinopolitani populi comitati, Bethlehem attingentes, veneratione debita gloriosi Hieronymi reliquias visitaverunt. Statimque deposita saecularium omni cura, coenobium in quo vixit gloriosus Hieronymus intraverunt, et vacantes die noctuque poenitentiae et orationibus, celebri vita sanctitatis perspicuae in praedicto coenobio adhuc manent.

CAP. VIII. Magnae admirationis, gaudii, devotionisque causa praecedens juvenum miraculum exstitit; sed multae formidini exstat sequens, in sacris ordinibus maxime constitutis. Apud

superiorem Thebaidem quoddam Dominarum fuisse ante duos annos dicitur eximium et dives monasterium, omni pulchritudine ac excellentia decoratum: in quo pene ducentae Dominae, vita honestae, religionis reclusionem continua, decorisque moribus permanebant. Ad haec, quibus insunt, figant aures, ne quod una hauserit auricula, fundat altera. Navis quantocumque sana sit et integra, modicum imo nihil prodest, si alta volens secare maria, parvum quod fundo inest foramen relinquat, ut dira naufragia non admittat. Cur haec sim fatus, praesentis narrationis historia reserabit. Multis itaque pollens praedictum monasterium virtutibus, unum pessimum, quo ruit, simoniae vitium retinebat. Nam instigante diabolo in eisdem Dominabus haec observabatur abusus, ut si quam vellent in monialem recipere, non tantum intuitu caritatis et misericordiae recipiendaeque monialis bonitate, quantum recipiebant respectu pecuniae. Nulla enim monasterium intrare mansura poterat, nisi certa pecuniae quantitas secum iret. In hoc siquidem erat monasterio sanctimonialis quaedam Domina, aetate grandaeva, quae ab infantia sua jejuniis et orationibus omni terreno resoluta coeno, Deo vixerat: quae vitium illud quamplurimum abhorrebat. Cui nocte quadam, ut erat solita, in oratione positae, gloriosus Hieronymus apparens, locum illum immenso illustrans lumine, eidem praecepit, ut ad Abbatissam caeterasque illius coenobii moniales mane pergeret: nuntians quod nisi a peccato jam inveterato manum retraherent, ultionem divinam subito exspectarent. His dictis disparuit. Perterrita visione insueta sanctimonialis Domina, quis hic fuerit, jubens talia nuntiari, in seipsa avide pertractans, totam illam noctem peregit insomnem. Crepusculo diei adveniente, omnes in Capitulo moniales, pulsato tintinnabulo,

congregavit. Quibus admirantibus, ad quae forent tanta festinatione in Capitulo convocatae, sanctimonialis Domina ex earum assurgens medio, quae viderat et audierat, omnibus patefecit. Fit illico ex hoc monialibus cunctis irrisio: hanc exclamant fatuam, multisque garriunt derisionibus, hanc forte illa nimia ebrietate somniasse. Illa vero accepta contumelia, patientiae se scuto muniens, de earum siquidem pertinacia nimium dolens, sed de sua despectione gaudens, ad solitas rediit orationes: supplicans continuo, ne suis monialibus quod audierat eveniret. Transactis igitur diebus decem, nocte media praedictae sanctimoniali Dominae, hac de re devotis orationibus incumbenti, gloriosus iterum apparuit Hieronymus idem, ut quae prius nuntiaverat monialibus, denuo intrepide nuntiaret, allocutione mandavit benigna. Ad quem illa: *Quis, inquit, es Domine, talia mihi mandans? Hieronymus, inquit, sum:* et ab ejusdem evanuit oculis. Illa vero sciens earum duritiem, quid ageret, quidve diceret, nesciebat. Tamen malens a monialibus insana et ebria reputari, quam divinis contraire praeceptis, congregatis iterum monialibus, quae viderat et audierat voluit intimare. Ast ut eam assurgere moniales pestiferae conspexerunt, divini nesciae iudicii sibi de proximo futuri, antequam verba inciperet, e Capitulo cum magnis cachinnationibus exierunt. Quin transactis insuper diebus tribus dormienti praedictae sanctimoniali Dominae gloriosus Hieronymus ineffabili quadam societate vallatus Angelorum, nocte apparens media, eam excitavit, eique jussit protinus, ut de illo exiret monasterio: nec subito futuram sententiam exspectaret. Cum illa vero multis lacrymis supplicaret ne hoc fieret: gloriosus inquit Hieronymus, *Ad Abatissam et caeteras pergito omni mora postposita, eisdem nuntians, quod nisi poeniteant, hac*

nocte divinam sentient ultionem. Si autem in sua permanebunt duritia statim exiens, amplius in monasterio ne moreris. His finitis abscessit. Haec igitur audiens sanctimonialis, anxia, plenaque tristitiis, Capitulum adiit, et campanam cepit vehementer, ut ad Capitulum accederent moniales, resonare. Quo Abbatisa de somno evigilans, cognoscensque ab hac fore campanam pulsata, cum iracundia ad Capitulum properavit. At ubi illam vidit, diris eam minis increpans, nullum voluit audire verbum, promittens quod nisi cessaret hoc agere, secum amplius in monasterio non maneret. Cui sanctimonialis Domina, *Ne tardes, quaeso, agere quae promittis. Profecto me noscas hoc in loco amplius non mansuram: gloriosus equidem Hieronymus apparens mihi tantummodo hoc statim monasterio futurum iudicium patefecit.* Haec audiens Abbatisa, deridere coepit, hanc aestimans vesano capite ista fari. Et Ostiariam convocans, iussit ut hanc de monasterio protinus effugaret: mandans eidem, ut aliqua hora sic extra dimissam, postmodum faceret introire, ut sic ab incoeptis operibus jam cessaret. Hac de re laeta sanctimonialis Domina, quam citius potuit e monasterio est egressa, lacrymis transfusa, doloribusque repleta, pro his quae monasterio noverat evenire. Terribilis siquidem Deus, fortis atque potens: et quis resistet ei? Heu cur homines eum non formidant, scientes se nullatenus posse ab ejus effugere manibus, ut ejus eos magnum et inenarrabile iudicium non comprehendat: saltem his miseri terreantur exemplis. Audiant qui in suis confidunt divitiis, quique in iram concitant excelsum Dominum, suae avaritiae siccitate, quale huic monasterio a Deo propter pecunias faciem avertenti, de coelo est iudicium jaculatum. Pene limen ostii sanctimonialis Domina excesserat: et subito totum corruit monasterium,

omnes opprimens moniales, ita ut ex eis viva aliqua non remansit. Sanctimonialis vero illa in quodam venerabili Dominarum monasterio, quod est apud inferiorem Thebaidem, hactenus sanctitate praecipua viva manet.

CAP. IX. Dignum censui praemissis miraculis aliqua alia divini contra peccantes manifesti iudicii declarativa jungere: ut si forte prae indiciorum multitudine, peccatorum corda tenacia et plus quam lapidea in carnea verterentur, quatenus cum se ob peccata cernerent fieri belluas, ratione et cognitione sui conarentur ut fierent homines, adipisci. Abjecta etenim ratione, qua sunt homines, infra bruta animalia rediguntur. Graecorum quidam haereticus, die quadam cum sacerdote quodam in Jerosolymitana Ecclesia publice disputabat. Cumque sacerdos ob suae partis defensionem auctoritatem quamdam gloriosi Hieronymi allegaret, ut Graeci destrueret rationes, temerario pestifer Graecus ore gloriosum fuisse Hieronymum (totius veritatis lumen) mentitum non erubuit voce fari. At quia voce talem nequitiam perpetraverat, vocem deinceps ullatenus non formavit.

CAP. X. Quidam insuper alius haereticus pestifer Arianorum, in quadam disputatione cuidam gloriosi Hieronymi auctoritatem contra eum inducenti, ut mentitur, sua temeritate respondit: subito fuit divina ultione percussus. Nam nondum verbum voce finiens, clamare per totum diem sine aliqua cessatione non desiit: *Miserere mei, Hieronyme gloriose, qui a te poenis durissimis torqueor*. Et hoc per totum illum diem quantis poterat vocibus clamans, hora completorii miserabiliter cunctis qui ad haec concurrerant cernentibus, expiravit.

CAP. XI. Haereticus quidam alius pestiferae haeresis Arianae, cui ante meum obitum, finem pius imponat Dominus: in Ecclesia Sion gloriosi Hieronymi imaginem cernens: *Utinam, inquit, sic te cum vivebas meis manibus tenuissem, quia te meo gladio jugulassem.* Haec ut ita dixit, gladium evaginans, tota vi ipsum in imaginis illius guttur infixit. Quam magnus iste Hieronymus, tot faciens mirabilia, cui secundum sua opera similis non apparet, potuit equidem imbecillis in imaginis gutture gladium figere dextera; sed de imagine gladium, et a gladio manum quousque res innotuit, extrahere nullatenus fuit compos. Mox quoque ex percussione loco, tanquam ex hominis corpore vivi, sanguinis unda fluxit, quae usque modo pro miraculo declarando fluere nunquam cessat. Eadem insuper hora, qua res sic acta est, iudici in atrio esistenti, idem gloriosus Hieronymus cum gladio gutturi infixio apparens, pro offensione huiusmodi vindictam fieri postulavit, narrans equidem sibi factum. Et haec dicens abiit. Stupefactus itaque iudex cum caeteris qui adstabant, ad Ecclesiam properans, haereticum manu gladium imaginis gutturi infixum tenentem reperit, qui protinus, ut hi viderunt, manum fuit compos a gladio removendi. Captus itaque haereticus in sua permanens duritia, ob aliud se non dolere, nisi quod vivum non teneret Hieronymum garriens, a populi multitudine lapidibus, lignis, ensibus, et lanceis jugulatur.

CAP. XII. Nepos meus Joannes, quem agnoscis, omni fulgens pulchritudine, quem mihi in locum filii adoptavi, ut puto, tibi pridie quid ei evenerit enarravi. Sed tamen, ut praestantius memoriae commendetur, silentio non transibo. Captus itaque idem Joannes ante duos annos a Persis, et Persarum regis

ministris venditus, propter eminentem suam pulchritudinem ad regis exercenda obsequia deputatur. Cumque per annum in curia regis, non parvo dolore et taedio permansisset, eodem revolutionis anni die prandenti regi serviens, prae tristitia se a lacrymis non potuit continere. Hoc rex intuens, lacrymarum ab eo avide quaerit causam. Qua comperta, in quodam eum castro a quibusdam praecepit militibus custodiri. Sequenti namque nocte, eodem in castro existente diris lacrymis undique madefacto in somnis eidem gloriosus Hieronymus veniens, manumque ejus, ut sibi videbatur, capiens, ad civitatem Jerusalem secum duxit. Expergefactus mane, in domo, in castro a militibus retineri putans se, qua maneo, se invenit. Qui admiratione velut amens factus, utrum in castro vel in domicilio meo staret, nullatenus discernebat. In se postremo rediens, emissa voce, dormientem familiam excitavit. Currunt igitur ad me famuli adesse Joannem ineffabili gaudio nuntiantes. Quare dubius accurrens, quem a Persis vinctum putabam, praesentem cerno. Quo quidem quid ei acciderit enarrante, Deo et glorioso Hieronymo laudes maximae persolvuntur.

CAP. XIII. Sanctimonialis quaedam Domina, omnium pene pulcherrima feminarum, aetate juvencula, sed animi sapientia valde cana, beati Hieronymi devotissima, in quodam coenobio Dominarum multa sanctitate, ut opinor, adhuc vivit, cui quod audies dicitur contigisse. Sit mulier haec aliis in exemplum, quae huc illucque per plateas et vicos discurrere non cessant, sua stultorum hominum illaqueantes animas visione. Nullo tot diabolus animas reti capit, quot laqueo pessimo mulierum. Sanctimonialis haec (ut omnium Dominarum testimonio comprobatur) nunquam nisi eam maxima compellat

necessitas, extra suam cellulam gradum figit, neque enim aliud agit opus, quin aut orationibus vacat, aut lectionibus et meditationibus implicatur, aut corpus reficit dormiendo, aut aliqua exercet manibus opera, semper tamen dominicam scripturam ruminando. His durus serpens antiquus, diabolus, operibus invidens, ut eam a sancto proposito revocaret, cujusdam nobilissimi juvenis animum ejusdem sanctimonialis in tantam incitavit concupiscentiam, quod nil poterat die noctuque aliud, nisi quomodo posset eam attingere cogitare. Circa monasterium veri luminis obcaecatus continue pergens, nullum remedium aliud reperire quibat. Tanta namque incitiae nube caligatus exstitit, ut multoties se suis perniciosis turbatum affectibus cernens, voluerit se aquis tradere suffocandum. Stulti amoris stultum juvenem catena de die in diem stringit. Ut haec ad sanctimonialis aures resonent, ob suam non audet pudicitiam. Qua de re omni ad hoc auxilio destitutus, quemdam inveniens magum, veneficia daemonum et incantationes nefandas artibus exercentem adiit et magnam promittit (si quod optat expertus fuerit) pecuniae quantitatem. Tunc veneficiorum magus, suis carminibus convocatum daemonem, decipiendi causa, nocte media festine ad sanctam destinat monialem. Ad cellulam itaque accedens daemon, transire ultra cellulae Hieronymi imaginis in cella pictae timore nimio nequit limen. Mira res, Augustine (ut multiplicibus patet exemplis) tantus gloriosi Hieronymi timor diabolo inest, ut etiam suae picturae non audeat apparere. Nam si cui obsesso corpori pretiosa demonstratur imago, ab eodem continuo diabolus effugatur. Igitur commissum explendi opus nequam spiritus desperans, ad mittentem revertitur: sibi que negari ad monialem introitum pandit, ob gloriosi Hieronymi imaginem in cella pictam, quem deridens

magus dimisit. Moxque convocatum alium daemonem, quam potest mittit citius ad huiusmodi opera finienda: fitque secundo id quod primo. At secundus per horam forte manens, coactus excelsas coepit voces emittere: *Si me, Hieronyme, hinc sinis recedere, huc ulterius non revertar.* Ad haec stupefacta mulier, quae orationibus in cellula inhaerebat, quis istas fundat voces, nimio pavore percunctatur. Non cessante diabolo sic clamare, excitatae illius coenobii moniales, timore percussae grandi tremulae ad illam accurrunt cellulam, cruce Domini praeunte. At ubi illum nequam spiritum sciunt, eundem conjurant, ut debeat qua de causa venerit, intimare. Narrans equidem diabolus rei seriem, seque gemitibus et ululatibus pandens catenis igneis vinctum ab Hieronymo retineri, rogat eas, ut suis mereatur precibus abeundi gratiam invenire. At ubi moniales haec audiunt, Deo et glorioso Hieronymo laudes reddunt: suppliciter postulantes, ut daemonem hunc nullatenus reversurum de eodem coenobio effugaret. Vix orationum verbis finitis, diabolus magnis stridoribus ex eodem loco recedens, magum adiit: eumque capiens, tantis verberibus et cruciatibus flagellavit, ut per multa horarum spatia aliquod vitale signum paulominus appareret, diris clamans vocibus: *Mei cruciatus causa fuisti, ad illam me destinans monialem. Certe in te eisdem verberibus vindicabor.* Inter haec autem verbera tam horrenda, magus cum se pene perniciiei propinquum cerneret, suas videns artes nullum sibi auxilium adhibere, ad totius refugii portum, Hieronymum gloriosum jam naufragus se dirigens, *Gloriose, inquit, Hieronyme, huic ad tuam clementiam subveni misero accurrenti, solita misericordiae dona praegrandia non denegans. Promitto namque si tuis hac hora adjutus auxiliis perniciiei tam horribili non succumbam,*

quod deinceps cunctis exutus fallaciis, a tuis obsequiis non recedam. His finitis, velut fumus ab eodem nequam spiritus evannit. Per annum autem idem jacuit verberibus magus in tantum sui corporis impos, quod non nisi alieno auxilio potuit se movere. Mox idem accepta poenitentia magus antequam de lecto surgeret, cunctis combustis codicibus, quibus artes illas nequissimas exercebat, venditisque omnibus quae habebat et pauperibus erogatis: completo anno se ob poenitentiam peragendam in quadam spelunca claudens in eremo, in qua per quadriennium gloriosus stetit Hieronymus, multa sanctitate et vitae, et poenitentiae asperitate pollet. Huc quaeso juvenes omnes currant, et insani juvenis exemplo discant, ne quod illi contigit, sibi postmodum doleant contigisse. Insanus itaque juvenis tantis circumligatus luxuriae laqueis, videns se omnimode suae miserrimae voluptatis desiderio nefandissimo defraudari, quadam nocte laqueo se suspendit: et sic se infelix temporali vita potius et perpetua privavit. Ecce quot malorum causam turpissimum luxuriae vitium esse liquet. Nil tam ruinae animae pariter et corporis promptum, quantum istud nequissimum arbitror scelus. Ex ipso namque homicidia, ebrietates, et contentiones, et pene universa oriuntur mala: ut veteris et novi Testamenti infinitis patet exemplis: nec non et continuis manifestisque experiētiis declaratur. Ad hoc autem ut major juvenibus detur astutia se tuendi (nam status ullus periculosior non est insipientis juventutis statu) aliud censui exemplum mei nepotis Ruffi, aetate forte annorum decem et octo, quanquam dolore nimio, subrogare.

CAP. XIV. Non est ambiguum ista quae incipio enarrare magnis tribulationibus meae memoriae revocari: sed tamen ut

praemissum est, ut omnibus et maxime juvenibus proveniat in exemplum, silentio illa nequeo praeterire. Nepos quidam meus Ruffus nomine, utroque privatus parente anniculus ad meas devenit manus: qui utinam ex matris visceribus non exisset, ne illi quod sustinet contigisset. Quem tanta diligentia suo infortunio enutrivi, ut a pluribus a me genitus putaretur. Crescens itaque in diem puer infelix aetate, sed non sapientia: ingenti pulchritudine corporis, sed non animae, decorisque et probis moribus, honestate, bonitate et multae sapientiae elegantia quanquam vane decoratus, a cunctis dilectione superflua colebatur. Is namque in decimo octavo aetatis suae anno, imbecillis et miserrimus exspiravit. Propter quem tantus ab omnibus sonuit luctus, ut vix per mensem finem potuerit invenire. Sed certe luctus pro eo quod evenerat non suffecit. Ast ego ejus nimiae incumbens dilectioni, pluries gloriosum rogavi Hieronymum, ut mihi quid nepoti meo acciderat revelaret. Igitur meis annuens gloriosus Hieronymus precibus, obtinui quod gliscebam. Oranti enim mihi die quodam hora nona, tantus evenit foetor, quod nullatenus naribus poteram tolerare. Haec dum mecum tacitus reputans, unde hic tantus adesset foetor, admirarer, supra meum verticem elevatis oculis, infelicem nepotem meum vidi terribilis visionis: ita quod in eum visum imprimere non andebam. Nam catenis igneis circumligatus fornacis instar flammis foetidissimas erumpebat. Ad hanc itaque visionem subito me tam vehemens timor arripuit, ut dum pluries loqui vellem, formandi vocem nullatenus compos eram. Postremo aliquantulum in me rediens: si meus esset nepos, voce coepi perquirere tremebunda. Ad haec ille ululatibus et suspiriis: *Utinam, inquit, non fuisset; ne tam diris essem cruciatibus deputatus. Nam scias me in tartareis mansionibus*

perpetuis temporibus permansurum. Heu quid dicam? His dictis, tantus mihi dolor affuit, ut sim pluries admiratus, quomodo e vita protinus non discessi. Longis autem expletis colloquiis, ab eodem sciscitatus fui, cur divinae fuisset misericordiae sic expers, cum in mundo tot virtutibus polleret. *Pro nulla, inquit, me scias causa fore damnatum: nisi quia in ludis maxime delectabar. At quia in morte accepta poenitentia quasi stulta ignorantia, ut debebam postposui confiteri, divinam non merui veniam adipisci.* Et haec dicens, a meis disparuit oculis. Talis autem eo abeunte remansit foetor, ut in locum illum hactenus nullus audeat introire. Ecce quantum turpissimum ludi scelus divinae abhorrent majestatis oculi. Timeamus ergo ne nos bonorum rapiat inermes tam repentinus interitus: ne non poenitere nos vitiorum contingat, dum tempus inest: quia postmodum poenitentia foret frustra. Ut igitur a Christianis tantae ruinae ludi procul effugiat nefas: imo ut ab omnium memoria deleatur, exempla alia quaedam, quam brevius potero, subrogabo.

CAP. XV. In Samaria quindecim nondum expletis diebus, dum miser quidam ludens, quasi omnia quae habere poterat, consumpsisset, gloriosi coepit Hieronymi nomen ausu temerario blasphemare. Quem nefanda blasphemiae vix finientem verba, videntibus et stupentibus cunctis, mox e coelo fulmen veniens interemit.

CAP. XVI. Tribus aliis, in Tyro ludentibus, hoc accidit quod enarro. Cum enim illi suum vellent incipere ludum, ut hi qui se hoc ab eisdem audisse, et totam rei seriem etiam se vidisse, fantur et referunt, sic dixerunt: *Quamcumque potes exerce vim, Hieronyme: quia te invito ludum istum alacriter finiemus.* His itaque dictis, suum incoeperunt ludum, quo

quidem primordiato, quasi uno elapso instanti, se terra aperiens, illos solum absorbit, ita ut nil ex eis amplius fuerit visum.

CAP. XVII. Quod visu noscitur, verissimo testimonio comprobatur. Idcirco quae dico quammultis possent probari testibus: tamen meipso teste, qui ea visione propria didici comprobabo. Juxta meam in qua Jerusalem habito aedem, nobilissimus quidam miles fuit, transitoriis nimium locuples, qui unicum habens filium, ejusdem stultissimi amoris caecitate percussus, non solum a pravis eum non corrigere, sed etiam eum ipsemet prava instruere conabatur. Parentes fatui et isti similes, mentis quaeso oculos huc inclinent, ut quis finis eveniat, non ignorent. Multi enim homines, magnas animae et corporis inciderunt ruinas, ob pravorum parentum insipientiam. Crescens namque illius militis filius, cunctis bonis moribus destitutus, de die in diem pejerando, totum suum tempus amittens, in ludis et blasphemiiis cunctisque immunditiis, patre causante, annum attigit duodenum. Qui quodam advesperascente die, solitis cum patre ludis insistens, ludum eodem, ut gliscebat, non habente, primo prorupit in haec verba: *Si quid ille potest Hieronymus, qui ludos prohibet exerceri, jam exerceat, nam se invito hinc non nisi victor exurgam.* Verum haec dumtaxat ipso prosequente, nequam spiritus teterrimi hominis specie, cunctis videntibus locum in quo ludebat, veloci gradu adiens, eundem puerum infelicem rapuit: sed quo eum detulit, nulli hactenus hominum est compertum. Verum ut puto, eum detulit in Infernum. Eadem namque hora casu ad quamdam meae domus fenestram, quae in loco, in quo ludentes degebant pater et filius ex opposito sita est, me posueram: quo me

videre fuit necesse veritate perspicua seriem tam formidandae rei gestae. Discant ergo juvenes in juventutis tempore, quod caeteris est praestantius, expetendis moribus se fulcire, ne vilibus caducisque moribus juvenilis animus informatus, statum in canitie nequeat permutare. Quod enim novae chartae inscribitur, de facili non deletur. Discant etiam parentes fatui, filios correctionibus et verberibus erudire: nec vitiorum sinant vepres radices figere non faciliter evellendas, ne flendi et hic et in futuro eis succedat eventus. Nam nisi fallor, ad aeternorum gaudiorum patriam deveniendi, arctissima et sine ambiguitate aliqua, a paucissimis certe cognita exstat via. Eundi ad perditionem, et multis, imo pene infinitis limitibus plenam fore constat. Quodlibet enim mortalium peccatorum ad perditionem suam tramitem struit: quorumdam hominum non solum Paganorum, sed etiam illorum quos sacri Baptismatis unda lavit (nam de Paganis nulla oritur quaestio, quod non damnentur) majorem fore liquet numerum multiplicibus insistentium flagitiis, quorum nulla pene unquam cognoscitur emendatio. Quin imo respective quidem dico, pariter bonis et malis hominibus consideratis, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum, sed omnes post suas improbas et pessimas ambulant voluptates. Consequenter concludi debet, quod ad aeternae beatitudinis gaudia rarissimi gradientur. Infinitae, quinimo omnes pene sacrae Scripturae auctoritates hoc testantur, infinita quoque exempla possemus perspicaciter intueri, ad hujusmodi veritatem sufficientius demonstrandam. Hoc ex omnibus unum censi debet, nec ab hoc discrepari potest, nullum scilicet ad aeterna modo aliquo pervenire posse gaudia, nisi omnibus non particulariter, sed totaliter vitiis extirpatis, virtutum studeat itinere festinare. His jam fine dato, exempla et prodigia quaedam jam hujus

operis fini propinquus breviter introducam. Et duo praecipue admiranda, quae a venerabili viro Nicolao Cretensis Insulae Archiepiscopo referente didici, primo dicam.

CAP. XVIII. Venerabilis idem Archiepiscopus pridie gloriosi Hieronymi devotione nimia Bethleem veniens, ut ejusdem cunctis honoribus colendas reliquias visitaret, et totus caritate fervidus redire noluit, donec me sua gratissima visitatione eximiis laetitiis adimpleret. Qui uti donorum praecipuis, ut gratissima mihi donaria superabundantissime more solito impertiret, me visitare minime contentus, mecum dignatus est jam diebus pluribus commorari, et etiam adhuc manet, quod utinam tempore longo duret. In Christo namque, Augustine carissime, venerabilis idem pontifex te salutatur. Quampluries igitur mihi suorum verborum avido, venerabilis idem pontifex enarravit, hoc tale in civitate Candia contigisse. Sacerdos quidam suos, suae majoris Ecclesiae custos, impudicus, luxuriae et ebrietati deditus, nondum completo anno de hoc saeculo migravit. Cujus corpore in caeterorum sepulto atrio sacerdotum, ut ejus punitio cunctis innotesceret ad exemplum, subsequenti nocte tantus in Ecclesia ejusque coemeterio fuit strepitus, quod rumore nimio in urbe illa commorantes excitati pavore ingenti velut amentes ad Ecclesiam cucurrerunt. Stant itaque omnes circa Ecclesiam, strepitus vehementes campanarumque sonitus audientes, divinam quidam exorant clementiam, quatenus cur ista fiant debeat revelare: sed nullum exauditionis sentiunt adjuvamen. Diluculo hoc cessante, cuncta quae fuerant in Ecclesia reperiunt revoluta, et quasi undique flammis ignium violata. Ad haec memoratus pontifex orationes indicens populo, quid sequenti eveniat nocte praecepit expectari. Ne nimis succumbam verbis,

sequenti nocte duplex strepitus et pavoris tribulatio est secuta. Qua de re repletus populus amaritudine et dolore, cernens nullum sibi a Domino adiutorium evenire, sicut vulnerati, qui in monumentis projecti dormiunt, existebat. Die autem clucescente, omnibus in Ecclesia pro orationibus congregatis, gloriosus Hieronymus subito septies sole splendidior in Ecclesiam veniens, de altareque gradiens, cunctis videntibus et mirantibus, per horam forte sub silentio manens: obstupenti populo, hoc propter sacerdotis illius miserrimi cadaver, sacris indigne locis conditum, ad terrorem peccantium contigisse intimavit: eidemque mandans, ut cadaver miserum, tartareis post resurrectionem omnium mansionibus deputandum, dissepultum flammis traderent protinus concremandum, alioquin incoepta pestilentia non abiret: et sic ab intuentium oculis est invisus. Quod ut ordinaverat, laetabundus populus protinus adimplevit, Deo et beato Hieronymo laudes praecipuas persolvendo, et sic pestis ista cessavit. Qui deinceps beatissimum Hieronymum omnes unanimiter devotione maxima incoeperunt colere.

CAP. XIX. In eadem insuper civitate quidam pulcherrimus exstitit juvenis, Titus nomine, honestus moribus, ingenio luculentus, carnali non ignobili natus progenie, praedives valde, totam pene devotionem et fiduciam habens in beato Hieronymo. Hic siquidem juvenis virgineo nitens candore, in ejusdem sanctae virginitatis proposito usque ad vicesimum annum probis vitae moribus perduravit. Quo itaque tempore, sui fratris nefando consilio incitatus, spretis tam nobilissimis virginitatis gemmis, auri pretiosissimum metallum calcans, ad carnis spurcicias et lutum ac foetorem luxuriae vehementer declinans, puellam quamdam omni pulchritudine corporis

renitentem, sibi in matrimonium copulavit, in cuius amoris retibus ita se capiens, quod aliud praeter ipsam poterat minime cogitare, de die in diem coepit divina obsequia oblivisci. At quia miser dereliquit justitiam, et oblitus fuit Deum alentem se, oblitus fuit sibi Dominus misereri. Completo namque anno, quo cum puella juvenis insensatus steterat, non ut in matrimonio, sed causa explendae libidinis copulatus, suggerente diabolica astutia juvenis frater, puellae illaqueatus amore, avide diu quaerens ejus amplexibus frui, tandem quod optaverat est adeptus. Huc accurrant juvenes, et exemplo juvenis sint astuti. Fiunt nota juveni, puellae viro, jam peracta. Tacens idem cogitat avide, quo valeat modo certitudinem reperire. Expectat diebus aliquot, se simulans hoc nescire. Ast die quadam ordinat, urbem deserens, peregre proficisci, et latens per diem in civitate, nocte media domum veniens, reseratis seris a puella servitrice, clam ut prius simul ordinaverant, ambo usque ad thalamum, in quo ejus frater et uxor in lecto stabant, procedens, sibi postulabat aperiri. Mirantur illi, et timore perterriti vehementi, pulsanti negligunt ostium reserare. Tandem confractis seris thalami, juvenis ira et furore nimio, fornacis instar ardentis undique inflammatus, uxorem primo evaginato gladio interfecit. Deinde sub thoro proprium latitantem fratrem inveniens interemit. His itaque gestis, ex civitate exiens, multo tempore per mundum huc illucque errans, cum quibusdam aliis coepit quosdam transeuntes in itinere depraedari, ac etiam jugulare. Permanente itaque eodem Tito per decem annos talibus negotiis implicato, gloriosissimus Hieronymus salubre refugium et vitale, die quadam jam advesperascente luce, in modum mercatoris se monstravit: ne ille solummodo habitae devotionis praemiis privaretur. Nam ille quanquam tot et tanta

vitia abhorrenda continue exerceret: tamen in beato Hieronymo devotionem aliquam retinebat, ita ut eidem quotidie se commendans, boni aliquid diebus singulis ad ejus honorem facere nullatenus postponebat. Cernens itaque Titus mercatorem, nefandis sociis ad solita nequitiae opera convocatis, concito cum eisdem pergens cursu, vibratis lanceis, Hieronymo mercatoris instar obviant venienti. Moxque in eum insurgens a sociis, eundem praecepit retineri, donec ejus lateri gladius infigatur. Deinde manum elevat interficiendi gladium retinentem, ut scelus tantum valeat jam explere. Ad haec Hieronymus gloriosus: «Amore,» inquit, «Hieronymi, quem tu diligis, aliqua loquendi brevis licentia mihi detur: postmodum si volueris, facito id quod optas.» Ad haec Titus, «Amore,» inquit, «ejus quem nominasti, et loquendi et vivendi licentia tibi, ut postulas, concedatur: tantum quae portas mercimonia, jam depone.» At gloriosus Hieronymus: «Ego ipse sum Hieronymus, qui huc propter tuam liberationem veni, ne mihi a te impensa obsequia in vanum praeterirent. Te tot quae gessisti peccaminum, jam poeniteat: ad teipsum redeas, ne formides: hucusque me noveris propter tuam salutem, et animae et corporis, supplicem apud Deum et erga te iratam divinam justitiam exstitisse, ne in te dignas tibi saevitias exerceret. Ad poenitentiae igitur quamcitus perge callem, et peccatorum opera jam depone: alioquin me tui custodem et supplicem non habebis.» His dictis, Hieronymus gloriosus ab illorum oculis disparuit. Ad haec stupefactus Titus, et qui cum illo erant, timore et admiratione tam ingenti ad terram procidens, per horam non potuit elevari. Tunc subito in Titum, et qui cum illo erant, Spiritus Sancti gratia est effusa, et lux eos coelitus illustravit. Qui protinus in viros alteros jam mutati, spretis

cunctis spurcitiis vitiorum, ad poenitentiae tramitem rediere. Deinde ad eremorum antra devia et ignota properantes, magnis se corporum asperitatibus et vitae sanctissimae tradiderunt.

CAP. XX. Miraculum aliud quod veridicorum testimonio solidissime in superioribus Aegypti partibus peractum intellexi: quatenus hominibus et maxime juvenibus, quantumcumque castis, proveniat in exemplum ad evitandum periculum mulierum, praecedenti miraculo addere cogito fore ratum. Monachus quidam juvenis et decorus, honestate praecipuus, morum maturus, quasi senex virginalis pudicitiae custos, cunctisque illius monasterii monachis speculum sanctitatis, et gloriosissimi Hieronymi amator devotissimus fuit: duodecim degens annis in monasterio, continue orationibus vacans, et studio Scripturarum. Hic amore castitatis timens, ne cor aliquo modo violaret, mulierum visus ineffabiliter abhorrebat, ita ut earum memoriam formidaret. Huic proposito diabolus antiquus serpens et hominum inimicus invidens, suae nequitiae inveteratae contra eum dolos et artes multiplices incitavit, continue cogitationum stimulis, juvenem pessimus tentator affligens, die noctuque a tentationibus duobus mensibus non cessavit. Juvenis vero providus, sese Domini et beati Hieronymi, cujus dilectionis ardore fervebat, commendans custodiae, victrici dextera, tentamenta diaboli, jejuniis et orationibus se muniens, triumphabat. Confluant huc quaeso juvenes atque senes, et quanti sit casus mulierum fallax pulchritudo hinc doceantur maxime per exemplum. Cernens se aspis perfidus diabolus a juvene superari, tanquam leo rugiens, subtiliores nocendi artes coepit quaerere. Fit itaque inter eos pugna gravis, Hinc

astutiis consuetis castra adversus juvenem struit pessimus inimicus, hinc juvenis orationes et Hieronymi protectio, castrorum sternunt munitiones, et vires ejus triumpho nobili vilipendunt. Interea genitoris ad mortem aegrotantis visitationis causa ingruente, ex monasterio in civitatem ad paternam aedem venire juvenis est compulsus. Nam se pater dolore nimio moriturum, si visione frustraretur filii, crebris clamoribus acclamabat. Ob hoc dolens monachus, timens ne mulierum visu, cor mundum et virgineo candore nitidum violaret, potius, nisi fratrum sui coenobii fuisset supplicationibus inclinatus, erga patrem crudelitatem volebat propter Dominum exercere, quam eidem infirmanti compati a monasterio recedendo. Sciebat enim monacho nil tam nocuum, detestabile et mortale, quam vicos et civitates, et gentium multitudinem circumire. Nulla certe permanet in homine quies mentis, qui multorum verbositatibus et vaniloquiis impiicatur. Quod aqua piscibus, monachis idem praecipue silentium operatur. In paterna itaque manens aede monachus diebus tribus, taedio tam vehementi affectus est, quod sibi potius videbatur tetrus se fore carceribus mancipatum. Completo die tertio, dum eum cum sorore sua quadam pulchritudinis inauditae, infirmitatis causa patris crura simul contingeret confricare, casu sororis dextera ejusdem tangente dexteram, tam diris libidinis et ejusdem sororis ineptae, et abominabilis concupiscentiae fuit subito jaculis cor ejusdem monachi instigante diabolo vulneratum, quod pene eam ad illicita, et omnino ab hominibus abhorrenda, nisi exstitisset timor verecundiae, invitasset. Heu quid dicam? Quae monachis illis inerit observantia castitatis, qui continue mulierum visibus potiuntur in simul colloquendo? Sic manet in castitate homo faciem intuens

assidue mulierum, sicut manet palea stans in igne. Fallax certe, et ruinae maximae propinquus casus, inevitabileque periculum est feminae pulchritudo. Timor certe monacho evenit, quem timebat, et sibi accidit quod tanto tempore verebatur, nec sine exemplo maximo aliorum. Non in illo jussum est parentibus obedire, in quo animae periculum formidatur. A monasterio invite monachus egreditur, sed ardore libidinis tam nefandae cor inflammante, nil aliud quam sororis hoc nescientis scelus faciem improbis oculorum visibus videre cogitans, pene nunquam fuisse se in monasterio recordatur. Sanatur interim pater. At monachus excusationibus adinventis, tardat de die in diem ad monasterium remeare. Manente autem eodem in paterna domo tribus mensibus, hinc monachos, hinc patrem, maxima movit admiratio omnemque familiam, cur istum tam vehemens irrepserit mutatio et alteratio inaudita. Ignorant siquidem rei causam, idcirco effectum eos contigit ignorare. Ad monasterium cum duobus ad se ex monasterio destinatis monachis tandem revertitur, illud referens taedium redeundo, quod prius detulerat exeundo. Coepit itaque in monasterio corpus degere monachi, cor vero a sorore aliquialiter non recedit. Hoc sibi fit studium Scripturarum, ut attingat pessima quae affectat. Haec contemplatio divinorum, ut peccatorum modum inveniat explendorum. Percutitur alienus sui, et a veritatis cognitione devius, continua a diabolo, cujus iugo gravissimo imbecille collum submisit, libidinis novae telis. Sicut fumus deficiunt dies ejus, confringuntur sicut in frixorio ossa ejus, et infirmatur doloribus vita ejus, irrationabili fit similis animali. Obliviscitur in toto divinam clementiam exorare: tota die cogitans quis modus appareat habilis, ut poculum mortis valeat degustare. Heu quam sunt inopes et

miseri, et ab omnibus bonis egentes et exules, qui a Domino se elongant. Tanto fit pejor brutis animalibus vir in peccatis, quibus ab anima Deus majori spatio elongatur, quam id quo coelum a terra distat, et oriens ab occasu: quanto eisdem praestat, cum divina gratia est fulcitus. Cogitanti denique monacho veritatis luminis nescio, nefandissimae et auditui horribilis voluptatis adipiscendae reperire modum, mali consilii seminator diabolus hoc sibi tale insinuat consilium occulto cogitamine vani cordis, ut scilicet intempestae noctis medio cunctis dormientibus, veste deposita monachali, sumptoque habitu laicali ex monasterio exiens, paternas clam adeat mansiones, et domum crepusculo noctis latenter intrans, sub thoro sororis lateat, donec dormiente ipsa, ad eandem accedat suae voluptatis libidines expleturus. Placet insanae mentis imperitiae consilium erogatum, studetque ipsum toto posse quam potest brevius effectui mancipare. Sequenti igitur advenienti noctis medio, sub silentio ad fores coenobii claves gerens manibus properat: sed ad ostia veniens, per totam illam noctem huc illucque discurrens, quo sint in loco posita non invenit. Stupore et admiratione perterritus, cur hoc sit nesciens, interim jam matutinali, qua ad laudes debitas Dominicas monachi excubabant, appropinquante hora: compellitur ille ad cellulam retrogredi. Manet in cellula ille admirans per diem illum, proponit sequenti nocte facere quod non fecit. Audet imbecillis dextera quae non potest: sperat stultum pecus contra leonem pugnans triumphum gloriam adipisci. Quid insensate reris? Putas agere vile pecus, quae leo fortissimus Hieronymus contradicit? Cessa imagini gloriosissimi Hieronymi genua flectere, ipsum ulterius non salutes, et tibi potestas protinus concedetur, ut cadas in foveam, quam effodis, ut dira naufragia jam admittas. Non

possunt impensa gloriosissimo Hieronymo servitia, quoquo modo fiant, mercedibus vacuari. Retinebat siquidem in cellula monachus ille devius et errans et diabolico dominio mancipatus, imaginem gloriosi Hieronymi tabula insignitam, cui diebus singulis, antiqua consuetudine flectens genua, se eidem pluries commendabat. Idcirco ut ejus mira clementia cunctis innotesceret, illum eo die retinebat, ne malum faceret quod volebat. Ignorans vero haec ille monachus, subsequenti nocte ad coenobii iterum fores pergit. Sed quod praecedenti nocte fecerat, id hac fecit. Ne igitur inhaeream verbis: per unum fere mensem, singulis noctibus continue hoc evenit. Completo itaque, ut puto, mensis circulo, in somnis beatus Hieronymus sanctissimo cuidam illius monasterii monacho apparuit, in stratu suo quiescenti nocte, eidem revelans quid iste monachus faciebat: mandansque illi ut debeat eidem monacho sic erranti declarare, quomodo ipse eum, ob sibi impensam reverentiam, custodivit, ut ostia non videret ad cogitatum perpetrandum scelus. Et quod nisi sibi velox de incaeptis subsequatur emendatio, sese de ipsius custodia removebit: discessitque protinus ab eodem. Mane autem facto quae viderat monachus, alteri monacho enarravit. At ille se quid hic dicat non intelligere, pluribus detestans sacramentis, coepit dicere propter cerebri vacuitatem haec somnia evenisse. Tacet monachus, et recedit. Hic gaudens proponit nocte sequenti, nullam amplius exhibens solitam Hieronymo reverentiam, ostia monasterii ad nequam opus, quod tam diu affectaverat peragendum, ad suum libitum reserare. Ut breviter dicam. Quod miser diu hianti animo cogitaverat mala operandi, ab Hieronymo honore solito privato, sibi tradita potestate, ut voluit, sic effecit: sed tamen in fine gloriosissimi Hieronymi clementia non defecit. Recedens itaque ille de

monasterio nocturna hora, alieno habitu occultatus, patris domum adveniens, per diem illum undique circumivit. Dumque noctis crepusculo domum intrasset, ad lectum, in quo virgo soror quiescere tunc solebat, clam procedens, tandiu sub eodem latitavit, quandiu sororem dormire potuit existimare. Tunc idem exiens, exspoliatis vestibus, sororis se dextero lateri applicavit. Haec soror levi somno dormiens excitatur, et virum juxta se manu sentiens, admodum expavescens, diris emissis clamoribus, ad se omnes pariter evocavit. Currunt ad puellae thalamum cuncti cum lumine, et tandem in lecto invenerunt hunc jacentem. Mirantur parentes et stupent: cernunt haec cuncti qui cucurrerant, et condolent. Interrogat a filio pater discriminis tanti causam, reatum suum filius silentio confitetur. Ut enim dixi, voluit gloriosus Hieronymus hunc suam stultitiam experiri, ut in posterum humilior et astutior fieret ad cavendum, et in praelio se tuendum. Et ne amplius exemplo suo, quis de sanctitate confideret et speraret. Quanto enim major inest homini sanctitas, dum in mari mundi hujus procelloso, et inimicorum agminibus pleno, imbecilli carnis navicula navigat: tanto major inest timor et astutia se tuendi. Infinitas pessimus ille tentator diabolus nocendi possidet artes. Qui incautus pergit, levissime capitur. Qui in cunctis timet, ab omnibus diabolis hic timetur. Certe nil plus nocet, quam spreto aliorum consilio, ut propria voluntas praecipit ambulare. Qui suae tantum voluntati credit, in cunctis quae facit, finem odibilem adinveniet. Magnus exemplo jam finito timor de fragilitate nostra maxima, et de diabolica calliditate et astutia nobis omnibus demonstratur magna, et spes veniae peccatoribus declaratur. Cernens namque se monachus sic diabolo deturpatum, delusum, ac etiam in tanta miseria captivatum, protinus suffragiis

gloriosissimi Hieronymi (cui semper devotus exstiterat) suam miseriam et culpam vehementissimam recognoscens, in seipsum rediit, et de eadem paterna exiens domo, omni retardatione abjecta, lugens et dolens, ad fontem poenitentiae properavit. Deinde vero in suo monasterio per annos duos in tanta se abstinentiae asperitate afflixit, ut foret cor hominum insufficiens cogitare, et completo annorum duorum spatio ante dies modicos, ex hoc saeculo feliciter expiravit.

CAP. XXI. Venerabilis Damasi Portuensis Episcopi, pridie receptis litteris, aliqua eis inscripta corde avido intellexi, quae ob ejus reverentiam non dimittam. Romae Cardinalis quidam Caelestinus nomine, Hieronymi gloriosi aemulus et detractor, dum die quodam in conventu existens Cardinalium more solito, ore audaci et temerario in eundem injuriae verba prorumperet, dolore subito viscerum impellente, ad occulta naturae loca properans, viscera omnia protinus emanavit, et antequam illinc recederet, expiravit.

CAP. XXII. Alius quoque presbyter Cardinalis Andreas nomine (isti non similis, sed gloriosissimi Hieronymi devotissimus cultor) pridie in eadem Romana urbe, multis circumstantibus expiravit. Qui cum jam in Ecclesia esset paratis exequiis, quae solent fidelium tumultandis exhiberi corporibus, assistente summo Pontifice cum pene toto clero et populo Romanorum, qui ad eundem Andream convenerant honorandum: emissis ululatibus et crebris gemitibus in feretro, cunctis stupentibus, et veluti amentibus effectis, tanquam si a somni dormitione excitaretur, mirabiliter exsurrexit. Cumque a Romano Pontifice, remoto de Ecclesia majori beati Petri Apostoli universo populo, clausisque foribus interrogaretur, intulit ista verba: *Dum starem divino*

examinei judicandus, et jam per vestium et ciborum, quibus hactenus usus eram, nimiam superfluitatem, tartareis cruciatibus condemnarer, subito adveniens quidam sole splendidior, niveque candidior, quem fuisse gloriosum Hieronymum, ad se invicem referentibus, qui astabant, intellexi, praesidenti judici flexis genibus animam meam corpori jungi, porrectis precibus impetravit. Quibus finitis verbis, in ictu oculi inde recedens anima, uti cernitis, corpori est conjuncta. Ad hoc miratur summus Pontifex et caeteri audientes. Fiunt haec nota populo extra ecclesiam exspectanti, confractis ecclesiae foribus protinus ecclesiam intrant, omnes magnis vocibus Deum et gloriosum Hieronymum collaudantes.

CAP. XXIII. Multa nos mentis afflictio commovet et contristat, intellecto quod quamplurimi Episcoporum Deum et Dominum Jesum Christum (cujus vicem gerunt) abnegantes, terrenorum, quorum Deus venter est, vestigiis inhaerentes, de stipendiis pauperum et sanguine Jesu Christi, delicatissimis ferculis, cum histrionibus et caeteris divitibus, suam ventris replent ingluviem, ad foeditatem luxuria incitandam: vestimentorumque de die in diem superfluitatibus abutuntur, de pauperibus, quorum mercedem raptam manu latrocinii devorant, fame morientibus et frigore, non curantes. Hi certe non Episcopi sed diaboli. Episcopus autem, aut sanctissimus est, aut diabolus. Magni certe meriti status Episcopalis, sed periculi infiniti: levissimum peccatum aliis imputandum, gravissimum Episcopo imputatur. Pontificis etenim vitium in subditos diffunditur per exemplum. Majora recipienti, ratio major crescit. Quot enim ovium Christi vel negligentia Episcopi vel exemplo in peccata

deviant, de tot tenetur Domino reddere rationem. Heu quid, Augustine carissime, dicam? Grave nobis inest pondus, gravis sarcina. Sed debiles ego habens humeros, quid portabo? Sunt certe angustiae mihi undique me torquentes. At dum graves mihi promptos casus intueor, timore maximo succrescente continue affligor et contristor. Securius est Episcopalem statum fugere quam appetere. Laudo certe Episcopatum tanquam vicariatum Domini nostri Jesu Christi, sed illos qui in eo vitam agunt militum terrenorum, qui mundi gloriam et pompas appetunt, non collaudo, imo eis consulo, ut effugiant quantum possunt. Melius certe fuisset eis cum terrenis vitam agere terrenorum, quam in pontificali culmine hoc agentes, ad infima et profundiora inferni loca decidere, tanto prae caeteris cruciandi, quanto prae caeteris plura donaria receperunt. Intelligentes itaque Episcoporum plurimos potius nomen gerere quam essentiam, potius lupos rapaces fore Christi ovium, quam pastores: destructores magis esse Christi Ecclesiae, quam rectores, qui Christianorum eleemosynas depraedantes, mercedem pauperum lupinis faucibus in superfluitatibus ciborum et vestium devorant et consumunt, quod absurdum est, abominabile, et deflendum. Haec idcirco dixerim, ut talis abominatio cunctis gentibus innotescat, quatenus si Deum non metuunt, homines verentes, a suis aliququaliter abominationibus retardentur. Audiant, quaeso, hi tales Episcopi quae narranda proponimus, et saltem aliorum calamitatibus terreantur.

CAP. XXIV. In superioribus Aegypti partibus in deserto quodam ab hominibus propter vitae incommoda inhabitabili, quidam degebat monachus Elias nomine antiquissimus, et magnae vitae sanctitate radians, qui in vita beatissimi

Hieronymi eidem familiarissimus valde fuit: quem idem beatissimus Hieronymus, habuisse prophetiae spiritum, pluries enarravit. Hic die quodam (ut plures mihi testificabantur monachi vita venerabiles fideque digni, qui se dixerunt haec ab ejusdem sancti viri ore multoties peraudisse) solitis incumbens orationibus, somno repentino adveniente aliquantulum obdormivit: Et ecce in visione, quo quidem modo multoties Deus omnipotens, grandia et occulta suis fidelibus reserat sacramenta: in quodam palatio mirae pulchritudinis et ineffabilis, et a mortalibus nunquam visae, ut sibi videbatur, erat. Cumque per horam per palatium illud, huc illucque gradiens, ejus admiraretur pulchritudinem vehementem, vidit quoddam praeparari tribunal a quibusdam nimiae pulchritudinis juvenibus, stratis tapetibus, et vestibus auro, et gemmis, ac multa artificii varietate decoratis, circumquaque pariete involuro. In quo postmodum, rex quidam maximus et decorus, cujus aspectus tantae erat suavitatis, ut nil vellet aliud quis habere, magna virorum, sole lucidiorum, comitatus societate veniens, se posuit ut judicia exerceret. Inter haec cujusdam anima, quem fuisse Anconitanum praesulem ab aliquibus ibidem consistentibus postmodum intellexit, a nequam spiritibus, catenis, igneisque vinculis vincta, instar fornacis flammam crumpens sulphureas, deportata majestati regiae praesentatur. Quae priusquam de aliquo interrogaretur, coepit diris vocibus se infernalibus mansionibus dignissimam acclamare: hanc inter caeteras maxime assignans principalem causam, quoniam vanis mundi pompis intentus, in conviviis, et vestibis, et hujusmodi stultitiis delectabatur. Quibus finitis, lata per judicem sententia, ut poenis infernalibus traderetur, donec corpori juncta, duplices poenas in perpetuum

sustineret: mox illam secum ferens omnis illa nequam spirituum turba, inde diris clamoribus recessit. Deinde alterius cujusdam anima, quam fuisse Theodosii senatoris, fratris venerabilis Damasi praedicti Episcopi Portuensis similiter intellexit, ante majestatem regiam, circumstantibus multis nequam spiritibus, eum gravissime accusantibus, praesentatur. Cumque a diabolis in longum accusatio traheretur, et nullus ex adverso aliqua responderet, vir quidam septies sole splendidior, et ut sibi videbatur pene caeteris astantibus eminentior, ad regis sedens dexteram in pedibus, se erexit. Quo quidem surgente, silentium rex manu propria a cunctis fieri imperavit. Tunc qui steterat, omnibus opponens accusantibus, hunc suum fuisse fidelissimum et devotum, et ei continue exhibuisse reverentiam specialem, eisdem mox loquendi audaciam abstulit et taciturnitate prae-notavit. Postmodum vero is flectens ante regem genua, huic suo fidelissimo veniam et aeternam requiem, solita pietate et misericordia infinita clementissime, ita tamen quod pro commissis in mundo flagitiis, in Purgatorio purgaretur, suis precibus, ut votuit, est adeptus. Tunc omnis illa nefandorum spiritum multitudo gemens et ululans, de illo loco protinus se removet. Intervallo autem facto horae unius, juvenis quidam pulcherrimus concito gradu, per palatium veniens, ad huncque accedens, qui tam eminens et praeclarus in auxilium exsurrexerat Theodosii senatoris, se fore dixit a Petro patritio Romanorum ejus devotissimo missum: quatenus ejusdem preces exaudiens, sibi impetrare a Domino filium dignaretur. Ad haec rex: *Quod, inquit, a filio meo Hieronymo Petrus postulat, certe fiat.* His omnibus sic finitis, a somno illo mox Elias monachus excitatur, laudes immensas Deo reddens et Hieronymo glorioso. Qui diem illum, in quo tam miranda

viderat, praenotans, eodem postea intellexit die Episcopum Anconitanum, et Theodosium senatorem ex hoc saeculo migravisse. Quo liquide patet, haec vana somnia non fuisse.

CAP. XXV. Magnam putabas, Augustine carissime, aliquibus admirationem inducere, velut si quid novum et inauditum eis proponeres: dum in tuis pristinis litteris quas recepi, Joanni Baptistae et caeteris Apostolis Hieronymum sanctissimum aequalem in sanctitate et gloria, rationibus sine dubio efficacibus et visionibus mirificis comprobabas. Certe non est aliqualis ambiguitas, verissima et omni fide et devotione dignissima ista fore. Nec puto aliquibus ejus vitam sanctissimam, et ejus tanta prodigia hominibus insueta non ignorantibus admirationis aliquid evenire. Sed quoniam tales tuae fuerunt rationes ad veritatem hujusmodi declarandam, quod meas levissimas et imperitas nunc illis apponere non deceret, omissis omnibus, visionem mirabilem quam venerabilis vir Cyrillus Episcopus Alexandrinus se vidisse, suis ad me diebus pluribus jam elapsis, destinatis litteris affirmabat, breviter introducam. Post beati Hieronymi obitum gloriosum, anno completo in die nativitatis gloriosissimi Joannis Domini praecursoris, laudibus expletis matutinis, dum memoratus pontifex, more solito in Ecclesia solus, ante altare ejusdem praecursoris Domini gloriosi, flexis genibus ipsius gloriam et excellentiam, multa spiritus dulcedine contemplaretur, repentino somno aliquantulum ibidem obdormivit. Et ecce in Ecclesiam, ut sibi clarissime videbatur, binatim quorundam speciosissimorum hominum, ultra humanam aestimationem, cantus alternatim suavissimos concinentium, turba vehementissima miro ordine veniebat. Deinde binatim omnes ad altare procedentes, et ibidem

flectentes genua, ad sedendum singuli se ponebant. Cumque illorum hominum Ecclesia esset valde plena, post omnes duo viri eminentiores caeteris, in toto similes atque pares, infinito sole lucidiores, stola induti candidissima, auro et gemmis undique ineffabiliter rutilante, venientes ad ecclesiam pariter intraverunt. Ad quorum introitum, omnes in ecclesia residentes, protinus flexis genibus, eisdem summam reverentiam persolverunt. Tunc duo illi viri ante altare ab eisdem reverentia exhibita, in duabus cathedris aureis, mira lapidum pretiosorum varietate et pulchritudine decoratis, sibi a quibusdam pulcherrimis juvenibus praeparatis, ambo pariter consederunt, et sic silentes aliquantulum permanserunt. Interim facto inter illos silentio, coepit alter eorum duorum alterum impellere ad loquendum. Cumque longa adinvicem altercatio oriretur, ut quis primo inciperet praedicare, coeperunt singuli, ut Hieronymus Joannis, cujus erat in die illa solemnitas, laudes et magnificentias explicaret, magnis vocibus acclamare. Quo unus illorum sermonem mox incipiens, laudes beatissimi praecursoris Domini, tanta loquela dulcedine, tantoque verborum ornatu, necnon et sententiae gravitate contexuit, quod fas non esset linguae hominum declarare. Finito itaque sermone illo: alter, quem Joannem Baptistam cuncti qui aderant nominabant, eidem gratias referens multiplices, haec circumstantibus, ad ejus honorem et gloriam est locutus. *Socius iste meus carissimus Hieronymus aequalis mihi in gloria, aequalis etiam in sanctitate, seriem mearum laudum est hactenus prosecutus: idcirco dignum est ut ejus laudibus nunc insistam. Hic vere lux est Ecclesiae, tenebras effugans errorum, et cunctos illuminans homines veritatis claritate caecos. Hic fons est aquae sapientiae salutaris, ad quem sitientes dum accedunt,*

largissime satiantur. Hic arbor altissima, cujus cacumen coelum ascendit: sub cujus doctrinae frondibus, de suavi ejusdem oris fructu, aves coeli, scilicet homines multum intelligentes: et bestiae terrae, scilicet homines parum intelligentes, uberrime satiantur. His mecum fuit in saeculo Eremita: certe non minus me carnem abstinentiis maceravit. Hic mecum virgo nitidus, atque purus. Hic mecum fuit prophetico spiritu illustratus. Hic mecum doctor exstitit veritatis. Ego propter justitiam et veritatem, vitam corpoream dereliqui. Hic etsi non amiserit vitam corporalem propter justitiae et doctrinae suae perspicacissimae veritatem: tempus suum tamen totum gessit in saeculo in martyrio, afflictionibus, et dolore. Ego Christianae fidei praecucurri nuntius et gentium invitator: hic postmodum veniens, ejusdem exstitit sustentator: et ab haereticis eandem lacerantibus defensator. Ego semel in baptisate manibus propriis Christum Dominum tetigi in Jordane: hic ipsum non solum manibus propriis habuit multoties in altari, sed et ore proprio manducavit. Hic mihi in sanctitate per omnia fuit aequalis: nunc vero aequali ambo vitae aeternae praemio insimul congaudemus. Haec et alia multa prosequente beato Joanne, quae idem beatus Cyrillus non potuit totaliter memoriae commendare, jam hora diei prima adveniente, Ecclesiam custos intrans, Episcopum intuitus dormientem, eundem manibus excitavit. Expergefactus itaque pontifex, stupore et admiratione et gaudio admodum plenus: quae viderat, custodi cum lacrymis enarravit. Deinde illo die missam solemnissime celebrans, visionem mirabilem omni populo declaravit.

CAP. XXVI. Sunt infinito plura, quae dici possent, miracula verissima et utilia enarranda, quam ea quae in brevi hoc

Opusculo sunt inscripta. Sed ne prolixitate operis aliquid legentibus taedii oriatur, uno solo miraculo quod nondum expleto mense in Bethleem peractum est, perfecto huic operi finis erit. Die dominico transacto, post octavas Pentecostes, omnibus meis suffraganeis Episcopis, et multitudine maxima, tam virorum quam mulierum in Ecclesia, in qua sanctissimum quiescit Hieronymi cadaver, insimul congregatis, honore debito et veneratione tam debita, quam devota: primo egomet sacris indutus vestibus ad locum foveae, in qua corpus venerandum jacet accedens, terram coepi effodere sepulturae, quatenus sacratissimum illud corpus inde ablatum, in tumulo marmoreo mira pulchritudine undique decorato, quod hac de causa fuerat fabricatum, postmodum poneretur. Cumque jam fovea foret vacua, cunctis cernentibus, corpus beatissimum in medio foveae, tanquam in aere a nulla parte terram tangens permanebat integrum, nec corruptione aliqua violatum. Quod inde elevantes, cum odore tam vehementissimo et suavi, quod talem olfactus hominum nunquam sensit, collocavimus in altari, quatenus a populo reliquiae sanctissimae viderentur. Quot autem illo die, me cunctisque qui aderant stantibus, sint peracta miracula gloriosa, explicare ea nullatenus compos essem. Caeci sedecim illas reliquias tangentes facie, visum protinus receperunt. Tres praecipue daemoniaci catenis vincti, in illam Ecclesiam plurimorum hominum manibus deportati, sunt protinus liberati. Mulieris cujusdam viduae pauperulae puerulus, ejus unicus filius, in Ecclesiam fuit prae gentium multitudine suffocatus. Quem mater inveniens, dolens et lugens, mox in ulnis pueruli cadaver ad foveam, in qua sepultum fuerat corpus Hieronymi gloriosi deferens, cum in foveam projecit, haec dicens verba: *Sancte Hieronyme gloriose, hinc non recedam, donec restituas mihi unicum*

meum filium quem amisi. Mirabilis certe Deus in Sanctis suis, faciens prodigia insueta. Statim ut terram extincti pueruli corpus tetigit, eidem anima est conjuncta. Quidam vir corpus cujusdam sui filii de sepultura, in qua per triduum steterat, extractum mox ad foveam illam detulit, et illud in foveam sic projecit. Qui juvenis fuit illico vitae pristinae restitutus. Innumerabilia pene sunt miracula, quae peracta sunt a mane usque ad vespertas: quo quidem tempore gloriosum Hieronymi corpus dissepultum in altari exstitit collocatum. Sed tamen ad hujusmodi miracula ulterius non procedam: unum quod nocte sequenti accidit, non silebo.

CAP. XXVII. In hora siquidem vespertina corpus illud sacratissimum in monumento quod praeparavimus, posuimus. Sed mane monumentum vacuum fuit inventum, et corpus sanctissimum foveae pristinae invenimus restitutum. Quod dum ego plurimum admirarer, nocte sequenti, mihi dormienti, beatus Hieronymus apparens in visione plurima mihi grandia patefecit. Sed inter caetera, talia mihi verba dixit: *Noveris, Cyrille, quod corpus meum de fovea in qua jacet, nullatenus extrahetur, quousque civitas Jerusalem ab infidelibus capiatur. Quo quidem tempore Romam delatum, ibidem multo tempore requiescet.* Ad haec expergefactus, quae videram, cunctis Episcopis et aliis viris Catholicis enarravi. Quid, et quando haec evenient, aliter non agnosco. Si quid utile, aut bonum in hac Epistola dixi, non meis, sed gloriosissimi Hieronymi meritis imputetur. Si quid vero superfluum, inutile et non bonum, solum meae insipientiae et negligentiae causa hoc accidisse, ab omnibus judicetur. Mei, Augustine carissime, in tuis orationibus memor esto.

SANCTI EUSEBII HIERONYMI
STRIDONENSIS PRESBYTERI EPISTOLAE
SECUNDUM ORDINEM TEMPORUM AD
AMUSSIM DIGESTAE ET IN QUATUOR
CLASSES DISTRIBUTAE. (C,S)

PRIMA CLASSIS. COMPLECTENS
EPISTOLAS POTISSIMUM E CALCIDIS
EREMO SCRIPTAS AB ANNO CHRISTI 370
AD 380.

EPISTOLA I . AD INNOCENTIUM DE
MULIERE SEPTIES PERCUSSA.

Hieronymus Innocentii precibus historiam cujusdam miraculi refert; quod Vercellis in Liguria sua aetate acciderat. Quaedam mulier a viro adulterii falso accusata, atque una delatus juvenis tormentis ad eliciendam veritatem cruciantur. Hic impatiens confitetur quod non admiserat, ista constanter negans, nulla vi ad confessionem non admissi sceleris adduci potest. Ducitur uterque ad supplicium, et juvenis quidem occiditur, mulier vero saepius icta mori non potest. Demum cum videretur necem occubuisse, sublatum

cadaver revivit, et cum denuo ad supplicium requireretur, Evagrius ei ab Imperatore veniam suis precibus impetrat.

Saepe **1** a me, Innocenti carissime, postulasti, ut de ejus rei miraculo, quae nostra aetate acciderat, non tacerem. Cumque ego id verecunde et vere, ut nunc experior, negarem, meque assequi posse diffiderem; sive quia omnis sermo humanus **2** inferior est laude coelesti: sive quia otium quasi quaedam ingenii rubigo, parvulam licet facultatem pristini siccasset eloquii: tu e contrario asserebas, in divinis rebus non possibilitatem inspici debere, sed animum; neque posse eum verba deficere, qui credidisset in Verbum.

2. Quid igitur faciam? quod implere non possum, negare non audeo. Super onerariam navem rudis vector imponor. Et **3** homo, qui necdum scalmum in lacu rexi, Euxini maris credor fragoribus. Nunc mihi evanescentibus terris, *coelum undique et undique pontus* (**Aeneid. lib. V**): nunc unda tenebris inhorrescit, et caeca nocte nimborum spumei fluctus canescunt. Hortaris, ut tumida malo vela suspendam, rudentes explicem, clavum regam. Pareo jam jubenti, et quia caritas omnia potest, Spiritu Sancto cursum prosequente confidam, habiturus in utraque parte solatium; si me ad optatos portus aestus impulerit, gubernator putabor infirmior; si inter asperos orationis anfractus impolitus sermo substiterit, facultatem forsitan quaeras, voluntatem certe flagitare non poteris.

3. *Vercellae Ligurum civitas.*---Igitur Vercellae Ligurum civitas haud procul a radicibus Alpium sita, olim potens, nunc raro est habitatore semiruta. Hanc quum ex more Consularis inviseret, oblatam sibi quamdam mulierculam una cum

adultero (nam hoc crimen maritus impegerat) poenali carceris horrore circumdedit. Neque multo post, quum lividas carnes ungula cruenta pulsaret, et sulcatis lateribus dolor quaereret veritatem, infelicissimus juvenis volens compendio mortis longos cruciatus vitare, dum in suum mentitur sanguinem, accusavit alienum; solusque omnium miser, merito visus est percuti, quia non reliquit innoxiae, unde posset negare. At vero mulier sexu infirmior, virtute fortior, quum eculeus corpus extenderet, et sordidas foetore carceris manus post tergum vincula cohiberent, oculis, quos tantum tortor alligare non poterat, suspexit ad coelum, et evolutis per ora lacrymis: Tu, inquit, testis es, Domine Jesu, cui occultum nihil est, qui es scrutator renum et cordis, non ideo me negare velle, ne peream, sed ideo mentiri nolle, ne peccem. At tu miserrime homo, si interire festinas, cur duos interimis innocentes? Equidem et ipsa cupio mori, cupio invisum [Mss. *infirmum*] hoc corpus exuere, sed non quasi adultera. Praesto jugulum, micantem intrepida excipio 4 mucronem, innocentiam tamen [Mss. *tantum*] mecum leram. Non moritur, quisquis sic victurus occiditur.

4. Igitur Consularis pastis cruore luminibus, ut fera, quae gustatum semel sanguinem semper sitit, duplicari tormenta jubet, et saevum dentibus frendens, similem carnifici minitatus est poenam, nisi confiteretur sexus infirmior, quod non potuerat robur virile reticere.

5. Succure, Domine Jesu: ad unum hominem tuum quam plura sunt inventa supplicia. Crines ligantur ad stipitem, et toto corpore ad eculeum fortius alligato, vicinus pedibus ignis apponitur, utrumque latus carnifex fodit, nec papillis dantur induciae: immota mulier manet, et a dolore corporis,

spiritu superato, dum conscientiae bono fruitur, vetuit circa se saevire tormenta. Iudex crudelis, quasi superatus attollitur: illa Deum deprecatur; solvuntur membra compagibus: illa oculos ad coelum tendit; quasi de communi scelere alius confitetur: illa pro confitente negat, et periclitans ipsa, alium vindicat periclitantem.

6. Una interim vox est: Caede, ure, lacera, non feci. Si dictis tollitur fides, veniet dies, quae hoc crimen diligenter dissentiat, habeo [al. *habebo*] iudicem meum. Jam lassus tortor suspirabat in gemitum, nec erat novo vulnere locus. Jam victa saevitia, corpus quod lanierat, horrebat. Extemplo ira excitus Consularis: quid miramini, inquit, circumstantes, si torqueri mulier mavult, quam perire? Adulterium certe sine duobus committi non potest [al. *potuit*], et esse credibilis reor, noxiam ream negare de scelere, quam innocentem juvenem confiteri.

7. Pari igitur prolata in utrumque sententia, damnatos carnifex trahit. Totus ad spectaculum populus effunditur, ut prorsus quasi migrare civitas putaretur; stipatis proruens portis turba densatur. Et quidem miserrimi juvenis ad primum statim ictum amputatur gladio caput, truncumque in suo sanguine volutatur cadaver. Postquam vero **5** ad feminam ventum est, et flexis in terram poplitibus, super trementem cervicem micans elevatus est gladius, et exertam carnifex dexteram totis viribus concitavit ad primum corporis tactum stetit mucro lethalis, et leviter perstringens cutem, rasurae modicae sanguinem aspersit. Imbellem manum percussor expavit, et victam dexteram gladio marcescente miratus, in secundos impetus torquet. Languidus rursus in feminam mucro delabatur, et quasi ferrum eam timeret attingere, circa

cervicem torpet innoxium. Itaque furens et anhelans lictor, paludamento in cervicem retorto, dum totas expendit [al. *expedit et expetit*] vires, fibulam quae chlamydis mordebat oras, in humum excussit, ignarusque rei, ensem librabat in vulnus. En tibi, ait mulier, ex humero aurum ruit, collige multo quaesitum labore, ne pereat.

8. Proh, rogo, quae est ista securitas? Impendentem non timet mortem, laetatur percussa; carnifex pallet; oculi gladium non videntes, tantum fibulam vident; et ne parum esset, quod non formidabat inreritum praestat beneficium saevienti. Jam igitur et tertium ictum sacramentum frustraverat Trinitatis. Jam spiculator exterritus et non credens ferro, mucronem aptabat in jugulum, ut qui secare non poterat, saltem premente manu, corpori conderetur. O omnibus res inaudita saeculis! Ad capulum gladius reflectitur, et velut dominum suum victus aspiciens, confessus est se ferire non posse.

9. Huc huc mihi trium exempla puerorum, qui inter frigidos flammarum globos hymnos edidere pro fletibus (**Dan. 3**): circa quorum saraballa, sanctamque caesariem innoxium lusit incendium. Huc beati Danielis revocetur historia, juxta quem adulantibus caudis, 6 praedam suam leonum ora timuerunt. Nunc Susanna nobilis fide, omnium subeat mentibus, quae iniquo damnata iudicio, Spiritu Sancto puerum replente, salvata est. Ecce non dispar in utraque misericordia Domini. Illa liberata per iudicem, ne iret ad gladium: haec a iudice damnata, absoluta per gladium est.

10. Tandem ergo ad feminam vindicandam populus armatur. Omnis aetas, omnis sexus carnificem fugat, et coetu in circulum coeunte exclamat. Non credit pene unusquisque

quod videt. Turbatur tali nuncio urbs propinqua; et tota lictorum caterva glomeratur. E quibus medius, ad quem damnatorum cura pertinebat, erumpens, et *Canitiem immundam perfuso pulvere turpans* (**Aeneid. lib. XII**): Quin meum, inquit, o cives, petitis caput? me illi vicarium datis? Si estis misericordes, si clementes estis, si vultis servare damnatam; innocens certe perire non debeo. Quo fletu vulgi concussus est animus, moetusque se per omnes torpor insinuat, et mirum in modum voluntate mutata, quum pietatis fuisset, quod ante defenderant, pietatis visum est genus, ut paterentur occidi.

11. Novus igitur ensis, novus percussor apponitur. Stat victima, Christo tantum favente munita. Semel percussa concutitur, iterum repetita quassatur, tertio vulnerata prosternitur. O divinae potentiae sublimanda majestas! quae prius fuerat quarto percussa, nec laesa, ideo post paululum visa est mori, ne pro ea periret innoxius.

12. *Clericorum officium in sepeliendis cadaveribus*.--- Clerici, quibus id officii erat, cruentum linteo cadaver obvolvunt, et fossam humum lapidibus construentes, ex more tumulum parant. Festinato sol cursu occasum petit, et misericordia 7 Domini, celeriore cursu naturae nox advenit. Subito feminae palpitat pectus, et oculis quaerentibus lumen, corpus animatur ad vitam: jam spirat [al. *suspirat*], jam videt, jam sublevatur, et loquitur. Jam in illam potest vocem erumpere: *Dominus auxiliator meus, non timebo quid faciat mihi homo* (**Psal. 117**).

13. Anus interim quaedam, quae Ecclesiae sustentabatur opibus, debitum coelo spiritum reddidit, et quasi de industria

ordine currente rerum, vicarium tumulo corpus operitur. Dubia adhuc luce, in lictore diabolus occurrit, quaerit cadaver occisae, sepulcrum sibi monstrari petit: vivere putat, quam mori potuisse miratur. Recens a Clericis cespes ostenditur, et dudum superjecta humus cum his vocibus ingeritur flagitanti. Erue scilicet ossa jam condita. Infer novum sepulcro bellum; et si hoc parum est, avibus ferisque lanianda membra discerpe. Septies percussa debet aliquid plus morte perpeti.

14. Tali ergo invidia carnifice confuso, clam domi mulier refocillatur. Et ne forte creber medici ad Ecclesiam commeatus suspicionis panderet viam, cum quibusdam virginibus ad secretiorem villulam secto crine transmittitur. Ibi paulatim virili habitu, veste mutata, in cicatricem vulnus obducitur. Et, o vere Jus summum, summa malitia! post tanta miracula adhuc saeviunt leges.

15. En quo me gestorum ordo protraxit. Jam enim ad Evagrii nostri nomen advenimus. Cujus ego pro Christo laborem, si arbitrer a me dici posse, non sapiam; si penitus tacere velim, voce in gaudium erumpente, non possim. Quis enim valeat digno canere praeconio, Auxentium Mediolani incubantem, hujus excubiis sepultum pene ante quam mortuum? Romanum Episcopum (*Damasum*) jam pene factionis laqueis irretitum et vicisse adversarios, et non nocuisse superatis? *Verum haec ipse equidem spatiis exclusus iniquis. Praetereo, atque aliis* **8** *post me memoranda reliquo* (**Georgic. lib. IV**). Praesentis tantum rei fine contentus sum. Imperatorem (*Valentinianum*) de industria adit, precibus fatigat, merito lenit, sollicitudine promeretur; ut redditam vitae, redderet libertati.

EPISTOLA II . AD THEODOSIUM ET CAETEROS ANACHORETAS .

Theodosium, ac caeteros sub eo Anachoretas rogat, ut suis precibus a deo impetrent, ut abdicato penitus Saeculo, vivere in Deserto velit, ac possit.

Quam vellem nunc vestro interesse conventui: et admirandum consortium, licet isti oculi non mereantur aspicere, tota cum exultatione complecti. Spectarem desertum omni amoenius civitate. Viderem desolata ab accolis loca, quasi ad quoddam paradisi instar, Sanctorum coetibus obsideri. Verum quia hoc mea fecere delicta, ne consortio beatorum insereretur obsessum omni crimine caput: idcirco obsecro (quia vos impetrare posse non ambigo) ut me ex istius tenebris saeculi vestro liberetis oratu. Et ut ante dixeram praesens, et nunc per litteras votum indicare non cesso, quod mens mea omni ad id studium cupiditate rapiatur. Nunc vestrum est, ut voluntatem sequatur effectus. Meum est, ut velim, obsecrationumstrarum est, ut velim, et possim. Ego ita sum, quasi a cuncto grege morbida aberrans ovis. Quod nisi me bonus Pastor ad sua stabula humeris impositum reportarit (**Luc. 15**), lababunt gressus, et in ipso conamine [al. *certamine*] vestigia concident assurgentis. Ego sum ille prodigus filius, qui omni, quam mihi pater crediderat, portione profusa, necdum me ad genitoris genua submisi: necdum coepi prioris a me luxuriae blandimenta depellere. Et quia paululum non tam desivi a vitiis, quam coepi velle desinere, nunc me novis diabolus ligat retibus: nunc nova impedimenta **9** proponens, *maria undique*

circumdat, et undique pontum (Aeneid. lib. V): nunc in medio constitutus elemento, nec regredi volo, nec progredi possum. Superest ut oratu vestro Sancti Spiritus aura me provehat, et ad portum optati littoris prosequatur.

EPISTOLA III . AD RUFFINUM MONACHUM .

Ruffinum Aquileiensem, quem in Aegyptum concessisse audierat, videre, et alloqui vehementer optat, eumque de suo statu, deque Bonosi sodalis carissimi, qui in insulam quamdam poenitentiae peragenda causa secesserat, certiore reddit. Denique ut in mutua caritate perseveret, deprecatur.

1. Plus Deum tribuere quam rogatur, et ea saepe concedere, quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (**1. Cor. 2**), licet ex sacrorum mysterio voluminum ante cognoverim; tamen in causa propria nunc probavi, Ruffine carissime. Ego enim qui audacia satis vota credebam, si vicissitudine litterarum imaginem nobis praesentiae mentiremur, audio te Aegypti secreta penetrare, Monachorum invisere choros, et coelestem in terris circumire familiam. O si nunc mihi Dominus Jesus Christus, vel Philippi ad Eunuchum (**Act. 2**), vel Abacuc ad Danielelem (**Dan. 14**) translationem repente concederet, quam ego nunc tua arctis stringerem colla complexibus, quam illud os, quod mecum vel erravit aliquando, vel sapuit, impressis figerem labiis? Verum quia non tam te sic ad me venire, quam ego ad

te sic ire non mereor; et invalidum , etiam quum sanum est, corpusculum crebri fregere morbi, has mei vicarias, et tibi obvias mitto, quae te copula amoris innexum, ad me usque perducant.

2. Prima inopinati guadii ab Heliodoro fratre mihi est nuntiata felicitas. **10** Non credebam certum, quod certum esse cupiebam, praesertim quum et ille ab alio se audisse diceret, et rei novitas fidem sermonis auferret. Rursum suspensa vota, nutantemque mentem quidam Alexandrinus Monachus, qui ad Aegyptios Confessores, et voluntate jam Martyres, pio plebis jam dudum fuerat transmissus obsequio, manifestus ad credulitatem nuntii auctor impulerat. Fateor et in hoc meam labasse sententiam. Nam cum et patriam tuam ignoraret, et nomen, in eo tamen [al. *tantum*] plus videbatur afferre, quod eadem asserebat, quae jam alius indicaverat. Tandem plenum veritatis pondus erupit: Ruffinum enim Nitriae esse, et ad beatum perrexisse Macarium, crebra commeantium multitudo referebat. Hic vero tota credulitatis frena laxavi, et tunc vere aegrotum esse me dolui. Et nisi me attenuati corporis vires quadam compede praepedissent, nec mediae fervor aestatis, nec navigantibus semper incertum mare, pia festinatione gradienti valuisset obsistere. Credas mihi, frater, non sic tempestate jactatus portum nauta prospectat: non sic sitientia imbres arva desiderant: nec sic curvo assidens littori anxia filium mater exspectat.

3. Postquam me a tuo latere subitus turbo convulsit: postquam glutino caritatis haerentem impia distraxit avulsio; *Tunc mihi caeruleus supra caput astitit imber: tunc maria undique, et undique coelum (Aeneid. lib. III)*. Tandem in incerto peregrinationis erranti, cum me Thracia, Pontus, atque

Bithynia, totumque Galatiae et Cappadociae iter, et fervido Cilicum terra fregisset aestu, Syria mihi velut fidissimus naufrago portus occurrit. Ubi ego quidquid morborum esse poterat expertus, ex duobus oculis unum perdidi, Innocentium enim, partem animae meae, repentinus febrium ardor abstraxit. Nunc uno et toto mihi lumine Evagrio nostro fruor, cui ego semper infirmus ad laborem cumulus accessi. **11** Erat nobiscum et Hylas sanctae Melanii famulus, qui puritate morum, maculam servitutis abluerat: et hic necdum obductam rescidit cicatricem. Verum quia de dormientibus contristari Apostoli voce prohibemur, et nimia vis moeroris laeto superveniente nuntio temperata est, indicamus haec tibi, ut si nescis, discas; si ante cognovisti, pariter gaudeamus.

4. *Bono si laudes, et ejus solitudo.*---Bonosus tuus, imo ut verius dicam, noster, scalam praesagatam meus, et, Jacob somniantem jam scandit: portat crucem suam, nec de crastino cogitat, nec post tergum respicit. Seminat in lacrymis, ut in gaudio metat. Et sacramento Moysi, serpentem in eremo suspendit (**Num. 21. 9**). Cedant huic veritati, tam Graeco quam Romano stylo, mendaciis ficta miracula. Ecce puer honestis saeculi nobiscum artibus institutus, cui opes affatim, dignitas apprime inter aequales erat, contemptu matris, sororibus, et carissimo sibi germano, insulam pelago circumsonante naufragam, cui asperae cautes et nuda saxa et solitudo terrori est, quasi quidam novus paradisi colonus insedit. Nullus ibi agricolarum, nullus Monachorum ne parvulus quidem, quem nosti, Onesimus, quo velut fratre in osculo fruebatur, in tanta vastitate adhaeret lateri [al. *alteri*] comes. Solus ibi, imo jam Christo comitante non solus, videt gloriam Dei, quam etiam Apostoli, nisi in deserto non

viderant. Non quidem conspicit turritas urbes; sed in novae civitatis censu dedit nomen suum. Horrent sacco membra deformi [al. *deformia*]; sed sic melius obviam Christo rapietur in nubibus. Nulla curiporum amoenitate perfruitur; sed de latere Domini aquam vitae bibit. Propone haec tibi ante oculos, amice dulcissime, et in praesentiam rei totus animo ac mente convertere. Tunc poteris laudare victoriam, cum laborem praeliantis agnoveris. Totam circa insulam fremit insanum mare, et sinuosis montium illis scopulis aequor reclamat. Nullo terra gramine viret, nullis **12** vernans campus densatur umbraculis. Abruptae rupes, quasi quemdam horrore [al. *horroris*] carcerem claudunt. Ille securus, intrepidus, et totus de Apostolo armatus (**Ephes. 6. 16**), nunc Deum audit, dum divina relegit, nunc cum Deo loquitur, cum Dominum rogat: et fortasse ad exemplum Joannis (**Apoc. 1. 9**) aliquid videt, dum in insula commoratur.

5. Quas nunc diabolus nectere credis tricas? quas parare arbitraris insidias? Forsan antiquae fraudis memor, famem suadere tentabit. Sed jam illi responsum est: *Non in solo pane vivit homo* (**Matth. 4**), Opes forsitan gloriamque proponet. Sed dicetur illi: *Qui cupiunt divites fieri, incidunt in muscipulam, et tentationes* (**1. Tim. 6**). Et *Mihi gloriatio omnis in Christo est* (**Gal. 6**). Fessa membra jejuniis, morbo gravante concutiet; sed Apostoli repercutietur eloquio: *Quando enim infirmor, tunc fortior sum* (**2. Cor. 12**). Et *virtus in infirmitate perficitur* (**Ibidem**). Minabitur mortem; sed audiet: *Cupio dissolvi, et esse cum Christo* (**Philipp. 1**). Ignita jacula vibrabit, sed excipientur [al. *excutientur*] scuto fidei. Et ne multa replicem (**Ephes. 6**): impugnabit Satanas, sed tutabitur Christus. Gratia tibi,

Domine Jesu, quod in die tua habeo, qui pro me te possit rogare. Scis ipse (tibi enim patent pectora singulorum, qui cordis arcana rimaris, qui tantae bestiae alvo inclusum Prophetam in profundo vides) ut ego, et ille pariter a tenera infantia ad florentem usque adoleverimus aetatem, ut iidem nos nutricum sinus, iidem amplexus foverint bajulorum: et cum post Romana studia ad Rheni semibarbaras ripas, eodem cibo, pari frueremur hospitio, ut ego primus coeperim velle te colere. Memento quaeso hunc bellatorem tuum mecum quondam fuisse tyronem. Habeo promissum majestatis tuae, *Qui docuerit, et non fecerit, minimus vocabitur in regno coelorum* (**Matth. 5**). Fruatur ille virtutis corona, et ob quotidiana martyria stolatus agnum sequatur (**Apoc. 14**): *Multae enim sunt mansiones apud Patrem* (**Joan. 14**). Et *Stella ab stella differt in claritate* (**1. Cor. 15**). Mihi concede, ut inter Sanctorum calcanea **13** caput possim levare: ut cum ego voluerim, ille perfecerit, mihi ignoscas, quia implere non potui, illi tribuas praemium quod meretur. Plura fortasse quam Epistolae brevitatis patiebatur, longo sermone protraxerim, quod mihi semper accidere consuevit, quando aliquid de Bonosi nostri laude dicendum est.

6. Sed ut ad illud redeam, unde discesseram, obsecro te, ne amicum, qui diu quaeritur, vix invenitur, difficile servatur, pariter cum oculis mens amittat. Fulgeat cuilibet auro; et pompaticis ferculis corusca ex sarcinis metalla radient. Caritas non potest comparari. Dilectio pretium non habet. Amicitia quae desinere potest, vera nunquam fuit. Vale in Christo.

EPISTOLA IV . AD FLORENTIUM .

Superiorem Epistolam Ruffino reddendam isti ad Florentium jungit, eumque Jerosolymae degentem, quod multorum pauperum necessitatibus subveniret, plurimum laudat: tum Ruffini etiam laudes admiscet.

1. Quantus Beatitudinis tuae rumor diversa populorum ora compleverit, hinc poteris aestimare, quod ego te ante incipio amare, quam nosse. Ut enim ait Apostolus, *quorundam hominum peccata manifesta sunt, praecedentia ad judicium (I. Tim. 5)*: ita e contrario tuae dilectionis fama dispergitur, ut non tam laudandus sit ille qui te amat, quam scelus putetur facere ille qui non amat. Praetermitto innumerabiles, in quibus Christum sustentasti, pavisti, vestisti, visitasti. Heliodori fratris a te adjuta necessitas multorum etiam potest ora laxare, quibus gratiis, quo ille praeconio peregrinationis incommoda a te fota referebat? Ita ut ego ille tardissimus, quem intolerabilis languor exedit, pennatis, ut aiunt, pedibus, gestu caritatis et voto **14** te salutaverim, et etiam complexus sim. Gratulor itaque tibi, et nascentem amicitiam, ut Dominus confoederare dignetur, precor.

2. *Ruffinus et Melania*.---Et quia frater Ruffinus, qui cum sancta Melania ab Aegypto Jerosolymam venisse narratur, individua mihi germanitatis caritate connexus est, quaeso ut Epistolam meam huic Epistolae tuae copulatam, ei reddere non graveris. Noli nos ejus aestimare virtutibus; in illo

conspicies expressa sanctitatis insignia: et ego cinis et vilissima pars luti, et jam favilla dum vertor (Clun. Cod. *dum vegetor*), satis habeo, si splendorem morum illius imbecillitas oculorum meorum ferre sustineat. Ille modo se lavit, et mundus est, et tanquam nix dealbatus: ego cunctis peccatorum sordibus inquinatus, diebus ac noctibus opperior cum tremore reddere novissimum quadrantem. Sed tamen quia *Dominus solvit compeditos (Psal. 45. Isai. 66)*, et super humilem et tementem verba sua requiescit, forsitan et mihi in sepulcro scelerum jacenti, dicat; Hieronyme, veni foras. Sanctus Presbyter Evagrius plurimum te salutat: et Martinianum fratrem juncto salutamus obsequio, quem ego videre desiderans, catena languoris innector. Vale in Christo.

EPISTOLA V AD FLORENTIUM.

Respondet Florentio, eumque certiore facit se jam solitudinem quae juxta Syriam Saracenis jungitur, arripuisse. Tum petit ab eo libros quosdam, aliosque illi offert, quibus abundabat.

1. In ea mihi parte eremi commoranti, quae juxta Syriam Saracenis jungitur, dilectionis tuae scripta perlata sunt. Quibus lectis, ita reaccensus est animus Jerosolymam proficiscendi, ut pene nocuerit proposito, quod profuerit caritati. Nunc igitur quomodo valeo, pro me tibi litteras repraesento: et si corpore absens, amore tamen et spiritu **15** venio: impedio exposcens, ne nascentes amicitias, quae Christi glutino cohaeserunt, aut temporis, aut locorum

magnitudo divellat; quin potius foederemus eas reciprocis epistolis. Illae inter nos currant, illae sibi obviant, illae nobiscum loquantur. Non multum perditura erit caritas, si tali secum sermone fabuletur.

2. Ruffinus autem frater, ut scribis, necdum venit; et si venerit, non multum proderit desiderio meo, cum eum jam visurus non sim. Ita enim et ille longo intervallo a me separatus est, ut huc non possit excurrere: et ego arreptae solitudinis terminis arceor, ut coeperit jam mihi non licere quod volui. Ob hoc et ego obsecro, et tu, ut petas, plurimum quaeso, ut tibi beati Rhetitii Augustodunensis Episcopi Commentarios ad describendum largiatur, in quibus Canticum Canticorum sublimi ore disseruit. Scripsit et mihi quidam de patria supradicti fratris Ruffini, Paulus senex, Tertulliani suum codicem apud eum esse, quem vehementer reposcit. Et ex hoc quaeso, ut eos libros, quos me non habere Brevis subditus edocebit, librarii manu in charta scribi jubeas. Interpretationem quoque Psalmorum Davidicorum, et prolixum valde de Synodis librum sancti Hilarii, quem ei apud Treviros manu mea ipse descripseram, ut mihi transferas peto. Nosti hoc esse animae Christianae pabulum, si in lege Domini meditetur die ac nocte (**Psal. 1**). Caeteros hospitio recipis, solatio foves, sumptibus juvas. Mihi si rogata praestiteris, cuncta largitus es. Et quoniam, largiente Domino, multis sacrae Bibliothecae codicibus abundamus, impera vicissim, quodcumque vis mittam. Nec putes mihi grave esse, si jubeas. Habeo alumnos, qui Antiquariae arti serviant. Neque vero beneficium pro eo quod postulo, polliceor. Heliodorus frater mihi indicavit, te multa de Scripturis quaerere, nec invenire;

aut si omnia habes, incipit sibi plus caritas vindicare, plus petere.

16 3. Magistrum autem pueri tui, de quo dignatus es scribere (quem plagiatores ejus esse non dubium est), saepe Evagrius Presbyter, dum adhuc Antiochiae essem, me praesente corripuit. Cui ille respondit: Ego nihil timeo. Dicit se a Domino suo fuisse dimissum: et si vobis placet, ecce hic est, transmittite quo vultis. In hoc arbitror me non peccare, si hominem vagum non sinam longius fugere. Quapropter quia ego in hac solitudine constitutus, non possum agere quod jussisti, rogavi carissimum mihi Evagrium, ut tam tui quam mei causa instanter negotium prosequaretur. Cupio te valere in Christo.

EPISTOLA VI . AD JULIANUM AQUILEIAE DIACONUM

Excusat se apud Julianum de silentio litterarum, et cum, eo primum nuntiante, intellexisset, sororem suam in eo permanere quod coeperat, rogat ut de ejus proposito crebris ad se litteris laetiores faciat; addens se obtrectatorem suum interea despicere.

Antiquus sermo est: Mendaces faciunt, ut nec sibi vera dicentibus credatur: quod mihi a te, ego objurgatus de silentio litterarum, accidisse video. Dicam, saepe scripsi, sed negligentia bajulorum fuit? Respondebis: omnium non scribentium vetus ista excusatio est. Dicam, non reperi qui

epistolas ferret? Dices, hinc istuc (al. *illinc*) isse quam plurimos. Contendam, me etiam his dedisse? At illi, quia non reddiderunt, negabunt: et erit inter absentes incerta cognitio. Quid igitur faciam? Sine culpa veniam postulabo, rectius arbitrans, pacem loco motum petere, quam aequo gradu certamina concitare: quanquam ita me jugis tam corporis aegrotatio, quam animae aegritudo consumpsit, ut morte imminente, nec mei pene memor fuerim. Quod ne falsum **17** putes, oratorio more, post argumenta testes vocabo. Sanctus frater Heliodorus hic adfuit, qui cum mecum eremum vellet incolere, meis sceleribus fugatus abscessit. Verum omnem culpam praesens verbositas excusabit. Nam, ut ait Flaccus in satyra: «Omnibus hoc vitium est cantoribus inter amicos,» rogati ut nunquam cantent, Injussi nunquam desistant» (**Horat. lib. 1, Carm. Sat. 3**): ita te deinceps fascibus obruam litterarum, ut econtrario incipias rogare, ne scribam. Sororem meam, filiam in Christo tuam, gaudeo, te primum nuntiante, in eo permanere, quod coeperat. Hic enim ubi nunc sum, non solum quid agatur in patria, sed an ipsa patria perstet, ignoro. Et licet me sinistro Ibera excetra ore dilaniet, non timebo hominum iudicium, habiturus iudicem Deum: juxta illud quod quidam ait: «Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae» (**Horat. l. 3. carm. Od. 3.**). Quapropter quaeso ut Apostolici memor praecepti, quo docet opus nostrum permanere debere (**1. Cor. 3**); et tibi a Domino praemium in illius salute pares, et me de communi in Christo gloria crebris reddas sermonibus laetiolem.

EPISTOLA VII . AD CHROMATIUM, JOVINUM, ET EUSEBIUM.

Chromatium et Eusebium fratres, una cum Jovino amico, nec non matre et sororibus virginibus, eadem in domo sancte viventes resalutat, atque eorum contubernium pluribus laudat. Tunc Bonosi, de quo illi scripserant, laudes admiscet, ac probat. Demum sororem suam, quae bonos in patria magistros vitae non haberet, illis commendat.

1. Non debet charta dividere, quos amor mutuus copulavit: nec per singulos officia mei sunt partienda sermonis, cum sic invicem vos ametis, , ut non minus tres caritas jungat, quam duos natura sociavit; quin potius si rei conditio pateretur, sub uno litterulae **18** apice nomina indivisa concluderem, vestris quoque ita me litteris provocantibus, ut et in uno tres, et in tribus unum putarem. Nam postquam sancto Evagrio transmittente, in ea ad me eremi parte delatae sunt, quae inter Syros ac Saracenos vastum limitem ducit, sic gavisus sum, ut illum diem Romanae felicitatis, quo primum Marcelli apud Nolum praelio, post Cannensem pugnam, Hannibalis agmina conciderunt, ego vicerim. Et licet supradictus frater saepe me visitet, atque me ita ut sua in Christo viscera foveat; tamen longo a me spatio sejunctus, non minus mihi dereliquit abeundo desiderium, quam attulerit [al. *attulerat*] veniendo laetitiam.

2. Nunc cum vestris litteris fabulor, illas amplector, illae mecum loquuntur, illae hic tantum Latine sciunt. Hic enim aut barbarus semisermo discendus est, aut tacendum. Quotiescumque carissimos mihi vultus notae manus referunt

impressa vestigia, toties aut ego hic non sum, aut vos hic estis. Credite amorī vera dicenti: et cum has scriberem, vos videbam. De quibus hoc primum queror, cur tot interjacentibus spatiis maris atque terrarum, tam parvam Epistolam miseritis, nisi quod ita merui, qui vobis, ut scribitis, ante non scripsi. Chartam defuisse non puto, Aegypto ministrante commercia. Et si alicubi Ptolomaeus maria clausisset; tamen rex Attalus membranas a Pergamo miserat, ut penuria chartae pellibus pensaretur. Unde et Pergamenarum nomen ad hunc usque diem, tradente sibi invicem posteritate, servatum est. Quid igitur? arbitrer bajulum festinasse? Quamvis longae Epistolae una nox sufficit. An vos aliqua occupatione detentos? Nulla necessitas major est caritate. Restant duo: ut aut vos piguerit, aut ego non meruerim. E quibus magis volo vos incusare [al. *incessere*] tarditatis, quam me condemnare non meritum. Facilius enim negligentia emendari potest, quam amor nasci.

3. *Bonosi laudes*.---Bonosus, ut scribitis, quasi filius 19 ἰχθύος, id est, *piscis*, aquosa petit. Nos pristina contagione sordentes, quasi reguli et scorpiones arentia quaeque sectamur. Ille jam calcit super colubri caput: nos serpenti, terram ex divina sententia comedenti, adhuc cibus sumus. Ille jam potest summum Graduum Psalmum scandere: nobis adhuc in primo ascensu flentibus [al. *fluentibus*], nescio an dicere aliquando contingat: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi* (Ps. 120. 1). Ille inter minaces saeculi fluctus in tuto insulae, hoc est, Ecclesiae gremio sedens, ad exemplum Joannis, librum forte jam devorat (Apoc. 10): ego in scelerum meorum sepulcro jacens (Joan. 11), et peccatorum vinculis colligatus,

Dominicum de Evangelio exspecto clamorem: Hieronyme, veni foras. Bonosus, inquam, (quia secundum Prophetam, omnis diaboli virtus in lumbis est [**Jerem. 13**]) trans Euphratem *tulit lumbare suum, ubi illud in foramine petrae abscondens (Job. 40. 11)*, et postea scissum reperiens, cecinit: *Domine, tu possedisti renes meos (Psal. 138)*. *Dirupisti vincula mea: tibi sacrificabo hostiam laudis (Ps. 105)*. Me vero [al. *verus*] Nabuchodonosor ad Babylonem, id est, confusionem mentis meae catenatum duxit: ibi mihi captivitatis jugum imposuit: ibi *ferri circulum naribus meis* innectens, de Canticis Sion cantare praecepit (**Ps. 136**). Cui ego dixi: *Dominus solvit compeditos, Dominus illuminat caecos (Ps. 145)*. Ut breviter coeptam dissimilitudinem finiam, ego veniam deprecor, ille exspectat coronam.

4. Soror mea, sancti Juliani in Christo fructus est. Ille plantavit, vos rigate: Dominus incrementum dabit (**1. Cor. 6**). Hanc mihi Jesus, pro eo vulnere quod diabolus inflixerat, praestitit, vivam reddendo pro mortua. Huic ego, ut ait gentilis Poeta (**Virgil. l. 4. Aeneid.**), omnia etiam tuta timeo. Scitis ipsi lubricum adolescentiae iter, in quo et ego lapsus sum, et vos non sine timore transitis. Hoc illa nunc maxime **20** ingrediens, omnium est fulcienda praeceptis, omnium est sustentanda solatiis, id est, crebris vestrae sanctitudinis epistolis roboranda. Et quia caritas omnia sustinet: obsecro ut etiam a Papa Valeriano ad eam confortandam litteras exigatis. Nostis puellares animos his rebus plerumque solidari, si se intelligant curae esse majoribus.

5. In mea enim patria rusticitatis [al. *rusticitas*] vernacula, Deus venter est, et in diem vivitur: et sanctior est ille, qui ditior est. Accessit huic patellae (juxta tritum populi sermone proverbium) dignum operculum, Lupicinus Sacerdos, secundum illud quoque, de quo semel in vita Crassum ait risisse Lucillius: Similem habent labra lactucam, asino carduos comedente: videlicet ut perforatam navem debilis gubernator regat, et caecus caecos ducat in foveam, Talisque sit rector, quales illi qui reguntur.

6. Matrem communem (quae cum vobis sanctitate societur, in eo vos praevenit, quia tales genuit, cujus vere venter aureus potest dici) eo salutamus honore, quo nostis: una quoque suscipiendas cunctas [al. *cunctis*] sorores, quae sexum vicere cum saeculo, quae oleo ad lampadas largiter praeparato, sponsi operiuntur adventum (**Matth. 25**). O beata domus, in qua morantur Anna vidua, Virgines Prophetissae, geminus Samuel nutritus in templo! O tecta felicia, in quibus cernimus Machabaeorum martyrum coronis cinctam martyrem matrem! Nam licet quotidie Christum confiteamini, dum ejus praecepta servatis: tamen ad privatam gloriam publica haec accessit vobis et aperta confessio, quod per vos ab urbe vestra Arianism quondam dogmatis virus exclusum est. Et miramini forsitan, quod in fine jam Epistolae rursum exorsus sim. Quid faciam? vocem pectori negare non valeo. Epistolae brevitatem compellit tacere: desiderium vestri cogit loqui. Praeproperus sermo: **21** confusa turbatur oratio: amor ordinem nescit.

EPISTOLA VIII . AD NICEAM HYPPODIACONUM AQUILEIAE .

Niceam veterem sodalem, ac peregrinationis suae comitem, jam in patriam regressum, ut ad se aliquando scribat exemplo Chromatii, et Eusebii fratrum hortatur.

TURPILIUS Comicus tractans de vicissitudine litterarum: sola, inquit, res est, quae homines absentes, praesentes facit. Nec falsam dedit, quanquam in re non vera, sententiam. Quid enim est (ut ita dicam) tam praesens inter absentes, quam per epistolas et alloqui, et audire quos diligas? Nam et rudes illi Italiae homines, quos Cascos Ennius appellat, qui sibi (ut in Rhetoricis Cicero ait) ritu ferino victum quaerebant, ante chartae et membranarum usum, aut in dedolatis e ligno codicillis, aut in corticibus arborum mutuo epistolarum alloquia missitabant. Unde et portitores earum Tabellarios, et scriptores a libris arborum Librarios vocavere. Quanto magis igitur nos, expolito jam artibus mundo, id non debemus omittere, quod illi sibi praestiterunt, apud quos erat cruda rusticitas, et qui humanitatem quodammodo nesciebant? Ecce beatus Chromatius cum sancto Eusebio non plus natura quam morum aequalitate germano, litterario me provocavit officio. Tu modo a nobis abiens, recentem amicitiam scindis potius, quam dissuis, quod prudenter apud Ciceronem Laelius vetat. Nisi forte ita tibi exosus est Oriens, ut litteras **22** quoque tuas huc venire formides. Expergiscere, expergiscere, evigila de somno, praesta unam chartae schedulam caritati. Inter delicias patriae, et communes quas habuimus peregrinationes, aliquando suspira. Si amas, scribe obsecranti: si irasceris,

iratus licet scribe. Magnum et hoc desiderii solamen habeo, si amici litteras, vel indignantis accipiam.

EPISTOLA IX . AD CHRYSOGONUM MONACHUM AQUILEIAE.

Expostulat cum Chrysogono Aquileiae Monacho, recenti amico, quod nihil ad se scripserit.

Qui circa te affectus meus sit, carissimus ambobus Heliodorus tibi potuit fideliter nuntiare; qui non minore te diligit amore, quam ego diligo: ut ego semper in ore meo nomen tuum sonem: ut ad primam quamque confabulationem jucundissimi mihi consortii recorder, ut humilitatem admirer, virtutem efferam, praedicem caritatem. Verum tu, quod natura Lynces insitum habent, ne post tergum respicientes meminerint priorum, et mens perdat quod oculi videre desierint, ita nostrae es necessitudinis penitus oblitus, ut illam epistolam, quam in corde Christianorum scriptam Apostolus (**1. Cor. 3. 2**) refert, non parva litura, sed imis, ut aiunt, ceris eraseris. Et illae quidem, quas diximus, ferae, sub frondente captantes arboris ramo fugaces capreas, aut timidum, cervos, animal comprehendunt: currentemque frustra praedam, dum hostem suum secum verabido desuper ore dilaniant; et tamdiu meminere praedandi, **23** quamdiu venter vacuus siccum fame guttur exasperat. Ubi vero sanguine pasta feritas viscera distenta compleverit, cum saturitate succedit oblivio: tamdiu nescitura quid capiat, donec memoriam revocaverit esuries. Tu necdum satiatus e nobis, cur finem jungis exordio? cur

amittis antequam teneas? Nisi forte negligentiae semper excusatione socia, asseras te non habuisse quod scriberes: cum hoc ipsum debueris scribere, te non habuisse quod scriberes.

EPISTOLA X . AD PAULUM SENEM CONCORDIAE .

Paulum Concordiensem centesimum agentem annum, et tamen integro virentique corpore, laudat, petitque ab eo libros aliquot, mittens ei interea vitam Pauli Eremitae, quam nuper adornaverat.

1. Humanae vitae brevitatem, damnatio delictorum est. Et in ipso saepe lucis exordio, mors secuta nascentem, labentia quotidie in vitium saecula profitetur. Nam cum primum Paradisi colonum, viperinis nexibus praepeditum, coluber deduxisset ad terras, aeternitas mortalitate mutata, et in nongentos et eo amplius annos, secundam quodammodo immortalitatem maledicti hominis distulerat elogium. Exinde paulatim recrudescente peccato, totius orbis naufragium Gigantum adduxit impietas. Post illud, ut ita dixerim, purgati baptisma mundi, in breve tempus hominum vita contracta est. Hoc quoque spatium, sceleribus nostris semper contra divina pugnantibus, pene perdidimus. Quotus enim quisque aut centenariam transgreditur aetatem, aut non ad eam sic pervenit, ut pervenisse poeniteat, secundum quod in libro Psalmorum Scriptura testatur: *Dies vitae nostrae septuaginta*

anni: si autem multum, octoginta: quidquid reliquum est, labor et dolor (Ps. 89. 10).

24 2. Quorsum, ais, ista tam alto repetita principio, et ita procul coepta ut merito quis Horatiano de nobis possit sale ludere: *Et gemino bellum Trojanum orditur ab ovo (Ex arte Poet.)*? Videlicet ut senectutem tuam, et caput ad Christi similitudinem candidum (**Apoc. 1. 14**), dignis vocibus praedicemus. Ecce jam centenus aetatis circulus volvitur, et tu semper Domini praecepta custodiens, futurae beatitudinem vitae per praesentia exempla meditaris. Oculi puro lumine vigent; pedes imprimunt certa vestigia; auditus penetrabilis; dentes candidi, vox canora (al. *sonora*); corpus solidum, et succi plenum; cani cum rubore discrepant; vires cum aetate dissentiunt. Non memoriae tenacitatem, ut in plerisque cernimus, antiquior senecta dissolvit. Non calidi acumen ingenii, frigidus sanguis obtundit. Non contractam rugis faciem, arata frons asperat. Non denique tremula manus per curvos cerae tramites errantem stylum ducit. Futurae nobis resurrectionis virorem [*Ms. vigorem*] in te nobis Dominus ostendit, ut peccati sciamus esse, quod caeteri adhuc viventes praemoriuntur in carne; justitiae, quod tu adolescentiam in aliena aetate mentiris. Et quanquam multis istam corporis sanitatem, etiam peccatoribus evenire videamus, tamen illis hoc diabolus ministrat, ut peccent: tibi Dominus praestat, ut gaudeas.

3. Doctissimi quique Graecorum (de quibus pro Flacco agens luculenter Tullius ait: *Ingenita levitas et erudita vanitas*) regum suorum, vel principum laudes, accepta mercede, dicebant. Hoc ego nunc faciens, pretium posco pro laudibus. Et ne putes modica esse, quae deprecor, margaritam de

Evangelio postularis. *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terrae, purgatum septuplum* (Ps. 11. 7): scilicet Commentarios Fortunatiani, et propter notitiam persecutorum, Aurelii Victoris Historiam, simulque Epistolas Novatiani, ut dum schismatici hominis **25** venena cognoscimus, libentius sancti Martyris Cypriani bibamus antidotum. Misimus interim te tibi, id est, Paulo seni Paulum seniore; in quo propter simpliciores quosque multum in dejiciendo sermone laboravimus. Sed nescio quomodo, etiam si aqua plena sit, tamen eundem odorem lagena servat, quo dum rudis esset, imbuta est. Si hoc munusculum placuerit, habemus etiam alia condita, quae cum plurimis orientalibus mercibus ad te, si Spiritus Sanctus afflaverit, navigabunt.

EPISTOLA XI . AD VIRGINES AEMONENSES.

Conqueritur, quod Virgines Aemonae in Italiae finibus degentes, saepe ab eo litteris provocatae, nunquam rescripserint, ostenditque non esse suis obtrectatoribus credendum.

Chartae exiguitas indicium solitudinis est; et idcirco longum sermonem brevi spatio coarctavi; quia et vobiscum volebam prolixius loqui, et angustia schedulae cogebat tacere. Nunc igitur ingenio est victa pauperies. Minutae quidem litterae, sed confabulatio longa est. Et tamen in hoc necessitatis articulo animadvertite caritatem, cum me nec penuria scriptionis

valuerit prohibere, ne scriberem. Vos autem, ignoscite, obsecro, dolenti; dico enim laesus, dico lacrymans et irascens: ne unum quidem apicem, toties vobis tribuenti officium, praestitistis. Scio quia nulla communio luci et tenebris est: nulla cum ancillis Dei, peccatori societas. Attamen et meretrix Domino pedes lacrymis lavit (**Luc. 7**), et de dominorum micis canes edunt (**Matth. 15**). Et ipse Salvator non venit justos vocare, sed peccatores. *Non enim egent sani medico (Ibid. 5. 31)*. Et magis vult poenitentiam peccatoris, quam mortem. Et errantem oviculam suis humeris refert. **26** Et prodigum filium revertentem, excipit laetus pater (**Luc. 15**). Quin potius Apostolus ait: *Nolite judicare ante tempus (1. Cor. 4. 5)*. Tu enim quis es, qui alienum servum judices? *Suo Domino stat, aut cadit (Rom. 14. 4)*. Et, *qui stat, videat ne cadat*. Et, *invicem onera vestra portate (Galat. 6. 2)*. Aliter, sorores carissimae, hominum livor, aliter Christus judicat. Non eadem sententia est tribunalis ejus, et anguli susurronum. *Multae hominibus viae videntur justae (Prov. 14. 12)*, quae postea reperiuntur pravae. Et in testaceis vasculis thesaurus saepe reconditur. Petrum ter negantem (**Matth. 26**), amarae in suum locum restituere lacrymae. Cui plus dimittitur, plus amat (**Luc. 7. 47**). De toto grege siletur, et ob unius morbidae pecudis salutem Angeli laetantur in coelo. Quod si cui videtur indignum, audiat a Domino: *Amice, si ego bonus sum, quare oculus tuus nequam est (Matth. 20. 15)?*

EPISTOLA XII . AD ANTONIUM MONACHUM.

Antonium Monachum Aemonae reprehendit, quod toties rogatus nunquam rescripserit: rursumque hortatur, ut diligentem se diligat, et scribenti rescribat.

Dominus noster humilitatis magister, disceptantibus de dignitate discipulis, unum apprehendit e parvulis, dicens: *Quicumque vestrum non fuerit conversus sicut infans, non potest introire in regnum coelorum* (**Matth. 18**). Quod ne tantum docere, nec facere videretur, implevit exemplo: dum discipulorum pedes lavat (**Joan. 13**): dum traditorem osculo excipit (**Luc. 22**): dum loquitur cum Samaritana (**Joan. 4**): dum ad pedes sibi sedente Maria, de coelorum disputat regno (**Luc. 7**): dum ab inferis resurgens, primum mulierculis apparescit (**Marc. 16**). Satan 27 autem ex Archangelico fastigio non aliam ob causam, nisi ob contrariam humilitati superbiam ruit. Et Judaicus populus primas sibi cathedras, et salutationes in foro vindicans, deputato antea in stillam situlae (**Isai. 40**), Gentili populo succedente, deletus est. Contra sophistas quoque saeculi, et sapientes mundi, Petrus et Jacobus piscatores mittuntur. Cujus rei causa Scriptura ait: *Superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam* (**1. Petr. 5. 5**). Vide, frater, quale malum sit, quod adversarium habet Deum. Ob quod in Evangelio et Phariseus arrogans spernitur, et humilis Publicanus auditur. Decem jam, nisi fallor, Epistolas plenas tam officii quam precum misi, cum tu ne mihi quidem facere dignaris: et Domino loquente cum servis, frater cum fratre non loqueris. Nimis, inquires, contumeliose. Crede mihi, nisi styli verecundia prohiberet

tanta laesus ingererem, ut inciperes mihi rescribere, vel iratus. Sed quoniam et irasci hominis est, et injuriam non facere, Christiani, ad antiquum morem revertens, rursus precor; ut et diligentem te diligas, et conservo sermonem conservus impertias. Vale in Domino.

EPISTOLA XIII . AD CASTORINAM MATERTERAM.

Castorinam materteram suam, cum qua aliquid habuerat dissidii, ad pacem et concordiam, quod per alias etiam fecerat litteras, adhortatur.

Joannes idem Apostolus et Evangelista in Epistola sua ait: *Quicumque odit fratrem suum, homicida est (1. Joan. 3. 15)*: et recte. Cum enim homicidium ex odio saepe nascatur: quicumque odit, etiam si necdum gladio percusserit, animo tamen homicida est. Cur, ais, tale principium? Scilicet ut veteri rancore deposito, **28** mundum pectoris Deo paremus habitaculum. *Irascimini*, inquit David, *et nolite peccare (Psal. 4. 5)*. Hoc quid velit intelligi, Apostolus plenius interpretatur: *Sol non occidat super iracundiam vestram (Ephes. 4. 26)*. Quid agemus nos in die iudicii, super quorum iram non unius diei, sed tantorum annorum sol testis occubuit? Dominus loquitur in Evangelio: *Si offers munus tuum ad altare, ibique recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade reconciliari prius fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum (Matth. 5. 23)*. Vae mihi misero, ne

dicam et tibi, qui tanto tempore, aut non obtulimus munus ad altare, aut, ira permanente sine causa, obtulimus. Quomodo in quotidiana prece unquam diximus: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (**Matth. 6. 12**), animo discrepante cum verbis, oratione dissidente cum factis? Precor itaque, quod et ante annum prioribus litteris rogaveram, ut pacem, quam nobis reliquit Dominus, habeamus (**Joan. 14**); et meum desiderium, et tuam mentem Christus intueatur. In brevi ante tribunal ejus reconciliata, seu scissa concordia, aut praemium recuperabit, aut poenam. Quod si tu, quod procul absit, nolueris: ego liber ero. Epistola me haec mea, cum lecta fuerit, absolvet.

EPISTOLA XIV . AD HELIODORUM MONACHUM.

Heliodorum peregrinationis suae comitem, quem frustra conatus erat apud se in Eremo detinere propositi socium, datis litteris, quemadmodum discedenti promiserat, ad se invitat, et vitae eremiticae beatitudinem praedicat.

1. Quanto amore et studio contenderim, ut pariter in eremo moraremur, conscium mutuae caritatis pectus **29** agnoscit. Quibus lamentis, quo dolore, quo gemitu, te abeuntem prosecutus sim, istae quoque litterae testes sunt, quas lacrymis cernis interlitas. Verum tu quasi parvulus delicatus, contemptum rogantis per blandimenta fovisti, et ego incautus, quid tunc agerem, nesciebam. Tacerem? sed quod ardenter volebam, moderate dissimulare non poteram.

Impensius obsecrarem? sed audire nolebas, quia similiter non amabas. Quod unum potuit, spreta caritas fecit. Quem praesentem retinere non valuit, nunc quaerit absentem. Quoniam igitur et tu ipse abiens postularas, ut postea quam ad deserta migrassem, invitatoria ad te scripta transmitterem, et ego me facturum promiseram: Invito, jam propera. Nolo pristinarum necessitatum recorderis. **NUDOS AMAT EREMUS**. Nolo te antiquae peregrinationis terreat difficultas. Qui in Christum credis, et ejus crede sermonibus. *Quaerite primum regnum Dei, et haec omnia apponentur vobis* (**Matth. 6. 33**). Non pera tibi sumenda, non virga est. Affatim dives est, qui cum Christo pauper est.

2. Sed quid ago? Rursus improvidus obsecro? Abeant preces, blandimenta discedant. Debet amor laesus irasci. Qui rogantem contempseras, forsitan audies objurgantem. Quid facis in paterna domo delicate miles? Ubi vallum? ubi fossa, ubi hyems acta sub pellibus? Ecce de coelo tuba canit: ecce cum nubibus debellaturus orbem, imperator armatus egreditur: ecce bis acutus gladius ex regis ore procedens (**Apoc. 1. 16**), obvia quaeque metit; et tu mihi de cubiculo ad aciem, tu de umbra egrederis ad solem? Corpus assuetum tunica, loricae onus non fert. Caput opertum linteo, galeam recusat. Mollem otio manum, durus exasperat capulus. Audi edictum regis tui: *Qui non est mecum, contra me est: et qui mecum non colligit, spargit* (**Luc. 11. 23; Matth. 12. 30**). Recordare tyrocinii tui diem, quo Christo in baptismate consepultus, in sacramenti verba jurasti: pro nomine ejus non te matri parciturum esse, non patri. Ecce adversarius in pectore tuo **30** Christum conatur occidere. Ecce donativum, quod militaturus acceperas, hostilia castra

suspirant. Licet parvulus ex collo pendeat nepos , licet sparso crine et scissis vestibus, ubera quibus te nutrierat, mater ostendat, licet in limine pater jaceat, per calcatum perge patrem, siccis oculis ad vexillum crucis evola. SOLUM PIETATIS genus est, in hac re esse crudelem.

3. *Oratio sanctorum in coelo pro viatoribus.*---Veniet, veniet postea dies, quo victor revertaris in patriam; quo per Jerosolymam coelestem vir fortis coronatus incedas. Tunc municipatum cum Paulo capies. Tunc et parentibus tuis ejusdem civitatis jus petes. Tunc et pro me rogabis, qui te ut vinceret, incitavi. Neque vero nescio, qua te dicas nunc compede praepediri. Non est nobis ferreum pectus, nec dura praecordia. Non ex silice natos Hyrcanae nutrire tigrides. Et nos per ista transivimus. Nunc tibi blandis vidua soror haeret lacertis, nunc illi, cum quibus adolevisti, vernaculi aiunt: Cui nos servituros relinquis? Nunc et gerula quondam, jam anus, et nutricius, secundus post naturalem pietatem pater, clamat: Morituros exspecta paulisper, et sepeli. Forsitan et laxis uberum pelliis mater, arata rugis fronte, antiquum referens mammae lallare, congeminet. Dicant si volunt et Grammatici: *In te omnis domus inclinata recumbit (Aeneid. 12)*. Facile rumpit haec vincula amor Dei, et timor gehennae. At contra Scriptura praecipit parentibus obsequendum: sed quicumque eos supra Christum amat, perdit animam suam. Gladium tenet hostis, ut me perimat, et ego de matris lacrymis cogitabo? Propter patrem militiam Christi deseram, cui sepulturam Christi causa non debeo, quam etiam omnibus ejus causa debeo? Domino passuro timide Petrus consulens scandalum fuit (**Matth. 16**). Paulus retinentibus se fratribus, ne Jerosolymam pergeret,

respondit: *Quid facitis plorantes, et conturbantes cor meum? Ego enim non solum ligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum pro nomine Domini Jesu Christi (Act. 21. 13)*. Aries iste pietatis, quo fides quatitur, Evangelii **31** retundendus est muro. *Mater mea, et fratres mei hi sunt, quicumque faciunt voluntatem Patris mei, qui in coelis est (Luc. 8. 21; Matth. 12. 30)*. Si credunt in Christum, faveant mihi pro ejus nomine pugnatio. Si non credunt, mortui sepeliant mortuos suos (**Matth. 8. 22**). Sed hoc, ais, in Martyrio.

4. Erras, frater, erras, si putas unquam Christianum persecutionem non pati: ET TUNC MAXIME oppugnaris, si te oppugnari nescis. Adversarius noster, tanquam leo rugiens, aliquem devorare quaerens, [al. *cupiens*], circumit (**1. Petr. 5. 8**), et tu pacem putas? *Sedet in insidiis cum divitibus, et in occultis interficiat innocentem. Oculi ejus in pauperem respiciunt. Insidiatur in occulto, sicut leo in spelunca sua: insidiatur ut rapiat pauperem (Psal. 9. 30)*; et tu frondosae arboris tectus umbraculo, molles somnos, futura [al. *futurus*] praeda, carpis? Inde me persequitur luxuria: inde avaritia conatur irrumpere: inde venter meus vult mihi Deus esse pro Christo. compellit libido, ut habitantem in me Spiritum Sanctum fugem, ut templum ejus violem. Persequitur, inquam, me hostis, *cui nomina mille, Mille nocendi artes (Aeneid. lib VII)*: et ego infelix victorem me putabo, dum capior?

5. Nolo, frater carissime, examinato pondere delictorum, minora arbitreris [al. *nolo te arbitrari*] idololatriae crimine [al. *crimina*] esse, quae diximus. Imo Apostoli disce sententiam, qui ait: *hoc enim scitote intelligentes, quia omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, aut fraudator, quod est*

idolorum servitus, non habet haereditatem in regno Christi, et Dei (Ephes. 5. 5). Et quanquam generaliter adversus Deum sapiat, quidquid diaboli est; et quod diaboli est, idololatria sit, cui omnia idola mancipantur: tamen et in alio loco speciatim, nominatimque determinat, dicens: *Mortificate membra vestra, quae sunt super terram, deponentes 32 fornicationem, immunditiam, et concupiscentiam malam, et cupiditatem, quae sunt idolorum servitus, propter quae venit ira Dei. (1. Coloss. 3. 5 et 6).*

Servitus idolorum in vitiis et peccatis.---Non est tantum in eo servitus idoli, si quis duobus digitulis, thura in bustum arae jaciat, aut haustum paterae poculo fundat merum. Neget avaritiam esse idololatriam, qui potest triginta argenteis Dominum venditum appellare justitiam. Neget sacrilegium in libidine, sed is, qui membra Christi, et hostiam vivam placentem Deo, cum publicarum libidinum victimis, nefaria colluvione violavit. Non fateatur fraudem idololatriam esse, sed similis eorum, qui in Actibus Apostolorum ex patrimonio suo partem pretii reservantes, praesenti periere vindicta (**Act. 5).** Animadvertite, frater, non tibi licere [al. *licet.*] de tuis quidquam habere rebus. *Omnis, inquit Dominus, qui non renuntiaverit cunctis, quae possidet, non potest meus esse discipulus (Luc. 14. 33).* Cur timido animo Christianus es?

6. Respice Petro [al. *cum Petro*] relictum rete: respice surgentem de telonio Publicanum, statim Apostolum. Filius hominis non habet, ubi caput reclinet: et tu amplas porticus, et ingentia tectorum spatia metiris? HAEREDITATEM EXSPECTANS saeculi, cohaeres Christi esse non poteris. Interpretare vocabulum Monachi, hoc est nomen tuum. Quid facis in turba qui solus es? Et hoc ego, non integris rate, vel

mercibus, nec quasi ignarus fluctuum doctus nauta praemoneo; sed quasi nuper naufragio ejectus in littus, timida navigaturis voce denuntio. In illo aestu Charybdis luxuriae, salutem vorat. Ibi ore virgineo, ad pudicitiae perpetranda naufragia, Scyllaeum renidens libido blanditur. Hic barbarum littus, hic diabolus pirata, cum sociis portat vincula capiendis. Nolite credere, **33** nolite esse securi. Licet in modum stagni fusum aequor arrideat: licet vix summa jacentis elementi spiritu terga crispentur, magnos hic campus montes habet. Intus inclusum est periculum, intus est hostis. Expedite rudentes, vela suspendite. Crucis antenna figatur in frontibus. Tranquillitas ista tempestas est. Sed forsitan dicturus es: Quid ergo? quicumque in civitate sunt, Christiani non sunt? non est tibi eadem causa quae caeteris. Dominum ausculta dicentem: *Si vis perfectus esse: vade, vende omnia tua, et da pauperibus, et veni, sequere me* (**Matth. 19. 21**). Tu autem perfectum te esse pollicitus es. Nam quum derelicta militia [al. *derelicta domo, militia*], te castrasti propter regna caelorum, quid aliud quam perfectam sequutus es vitam? PERFECTUS AUTEM servus Christi, nihil praeter Christum habet. Aut si quid praeter Christum habet, perfectus non est. Et si perfectus non est, cum se perfectum fore Deo pollicitus sit, ante mentitus est. *Os autem, quod mentitur, occidit animam* (**Sap. 1. 11**). Igitur, ut concludam: si perfectus es, cur bona paterna desideras? Si perfectus non es, Dominum fefellisti. Divinis Evangelium vocibus contonat: *Non potestis duobus dominis servire* (**Luc. 16. 13**); et audet quisquam mendacem Christum facere, Mammonae, et Domino serviendo? Vociferatur ille saepe: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum sibi, et tollat crucem suam, et sequatur me* (**Ibid. 9. 23**). Et ego onustus auro arbitror me Christum

sequi? «Qui dicit se in Christum credere, debet quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare.» (1. Joan. 2. 6).

7. Quod si nihil habes (ut te responsurum scio) cur, tam bene paratus ad bella, non militas? Nisi forte in patria tua te arbitraris hoc facere, cum in sua Dominus signa non fecerit. Et cur id? Cum auctoritate sume rationem. *Nemo Propheta in patria sua honorem habet* (Luc. 4). Non quaero, inquires, honorem: sufficit mihi conscientia mea. Neque Dominus quaerebat, quippe qui ne a turbis rex constitueretur, aufugit. Sed ubi honor non est, ibi contemptus est. Ubi contemptus, ibi frequens injuria: ubi autem injuria, ibi et indignatio: ubi 34 indignatio, ibi quies nulla: ubi quies non est, ibi mens a proposito saepe deducitur. Ubi autem per inquietudinem aliquid aufertur ex studio, minus fit ab eo, quod tollitur: et ubi minus est, perfectum non potest dici. Ex hac supputatione summa illa nascitur, Monachum in patria sua perfectum esse non posse. Perfectum autem esse nolle, delinquere est.

8.---*Dignitas Clericorum*. Sed de hoc gradu pulsus; provocabis ad Clericos. An de his aliquid audeam dicere, qui certe in suis urbibus commorantur? Absit ut de his quidquam sinistrum loquar, quia Apostolico gradui succedentes, CHRISTI CORPUS sacro ore conficiunt; per quos et nos Christiani sumus. Qui claves regni coelorum habentes, quodammodo ante judicii diem judicant: qui sponsam Domini sobria castitate conservant. Sed alia, ut ante perstrinxi, Monachorum est causa, alia Clericorum. Clerici pascunt oves: ego pascor. Illi de altario vivunt: mihi quasi infructuosae arbori, securis ponitur ad radicem, si munus ad altare non defero. Nec possum obtendere paupertatem, cum in Evangelio anum viduam, duo, quae sola sibi supererant, aera mittentem

in gazophylacium, laudaverit Dominus (**Luc. 21. 24**). Mihi ante presbyterum sedere non licet: illi, si peccavero, licet tradere me Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit (**1. Cor. 5. 5**). Et in veteri quidem Lege, quicumque Sacerdotibus non obtemperasset, aut extra castra positus, lapidabatur a populo; aut gladio cervice subjecta, contemptum expiabat cruore (**Deut. 17. 12**). Nunc vero inobediens spirituali mucrone truncatur: aut ejectus de Ecclesia rabido daemonum ore discerpitur. Quod si te quoque ad eundem Ordinem pia fratrum blandimenta sollicitant, gaudebo de ascensu, sed timebo de lapsu. *Qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*. Scimus ista: sed junge quod sequitur: *Oportet autem hujusmodi irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, pudicum, prudentem, ornatum, hospitalem, docibilem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum* (**1. Tim. 3**). Et caeteris, **35** quae de eo sequuntur, explicitis, non minorem in tertio gradu adhibuit diligentiam, dicens: *Diaconos similiter pudicos: non bilingues, non multo vino deditos, non turpilucros [al. turpis lucri appetitores]: habentes ministerium fidei in conscientia pura. Et hi autem probentur primum: et sic ministrent, nullum crimen habentes*. Vae illi homini, qui vestem non habens nuptialem, ingreditur ad coenam. Nihil superest, nisi ut statim audiat: *Amice quomodo huc intrasti?* Et illo obmutescente dicatur ministris: *Tollite illum, ligatis manibus et pedibus, et mittite eum in tenebras exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium* (**Matth. 22. 12. 13**). Vae illi qui acceptum talentum in sudario ligans, caeteris lucra facientibus, id tantum quod acceperat, reservavit. Illico indignantis Domini clamore ferietur: *Serve nequam, quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, et ego veniens cum usuris exegissem eam* (**Matth.**

35. 16. 17)? Id est, deposuisses ad altare, quod ferre non poteris. Dum enim tu ignavus negotiator denarium tenes, alterius locum, qui pecuniam duplicare poterat, occupasti. Quamobrem sicuti qui bene ministrat, bonum gradum sibi acquirit: ita qui indigne ad calicem Domini accedit, reus erit Domini Corporis et Sanguinis (**1. Cor. 11**).

9. Non omnes Episcopi, Episcopi sunt. Attendis Petrum: sed et Judam considera. Stephanum suspicis: sed et Nicolaum respice, quem Dominus in Apocalypsi sua damnat sententia: qui tam turpia et nefanda commentus est, ut Nicolaitarum haeresis ex illa radice nascatur. Probet se unusquisque, et sic accedat. **NON FACIT** Ecclesiastica dignitas Christianum. Cornelius Centurio adhuc ethnicus, dono Sancti Spiritus mundatur (**Act. 10**). Presbyteros Daniel puer judicat (**Dan. 13**): Amos ruborum mora distringens, repente Propheta effectus est. **36** David pastor eligitur in Regem (**1. Reg. 16**). Minimum discipulum Jesus amat plurimum. Inferius frater accumbe, ut minore adveniente, sursum jubearis ascendere (**Luc. 14**). Super quem Dominus requiescit, nisi super humilem et quietum, et timentem verba sua (**Isai. 66. 2**)? Cui plus creditur, plus ab eo exigitur. *Potentes potenter tormenta patientur* (**Sap. 6. 3**). Nec sibi quisquam de corporis tantum mundi castitate supplaudat, cum omne verbum otiosum, quodcumque locuti fuerint homines, reddituri sint pro eo rationem in die iudicii (**Matth. 12. 5**): cum etiam convicium in fratrem, homicidii sit reatus. Non est facile stare loco Pauli, tenere gradum Petri, jam cum Christo regnantium: ne forte veniat angelus, *qui scindat velum templi tui, qui candelabrum tuum de loco moveat* (**Apoc. 2. 5**). Aedificaturus turrim, futuri operis sumptus supputa (**Luc. 14**).

28). Infatuatum sal ad nihil est utile, nisi ut projiciatur foras, et a porcis conculcetur. Monachus si ceciderit, rogabit pro eo Sacerdos. Pro Sacerdotis lapsu quis rogaturus est?

10. Sed quoniam e scopulosis locis enavigavit oratio, et inter cavas spumeis fluctibus cautes, fragilis in altum cimba processit, expandenda vela sunt ventis, et quaestionum scopulis transvadatis, laetantium more nautarum, epilogi celeuma cantandum est. O desertum, Christi floribus vernans! O solitudo, in qua illi nascuntur lapides, de quibus in Apocalypsi civitas magni regis extruitur (**Apoc. 21. 18**)! O eremus familiaris Deo gaudens! Quid agis frater in saeculo, qui major es mundo? Quamdiu te tectorum umbrae praemunt? quamdiu fumosarum urbium carcer includit? Crede mihi, nescio quid plus lucis aspicio. Libet, sarcina corporis abjecta, ad purum aetheris evolare fulgorem. Paupertatem times? sed beatos Christus pauperes appellat. Labore terreris? at nemo athleta **37** sine sudore coronatur. De cibo cogitas? sed fides famem non timet. Super nudam metuis humum exesa jejuniis membra collidere? sed Dominus tecum jacet. Squalidi capitis horret inculta caesaries? sed caput tuum Christus est. Infinita eremi vastitas te terret? sed tu paradisum mente deambula. Quotiescumque illuc cogitatione conscenderis, toties in eremo non eris. Scabra sine balneis attrahitur cutis? sed qui in Christo semel lotus est, non illi necesse est iterum lavare (**Joan. 13**). Et ut breviter, ad cuncta audias Apostolum respondentem; *Non sunt, inquit, condignae passionibus hujus saeculi ad superventuram gloriam, quae revelabitur in nobis* (**Rom. 8. 18**). Delicatus es, frater, si et hic vis gaudere cum saeculo, et postea regnare cum Christo.

11. Veniet, veniet illa dies, qua corruptivum hoc et mortale incorruptionem induat et immortalitatem. Tunc beatus servus, quem Dominus invenerit vigilantem (**Luc. 12. 43**). Tunc ad vocem tubae pavebit terra cum populis, et tu gaudebis. Judicaturus Domino lugubre mundus immugiet: et tribus ad tribum pectora ferient. Potentissimi quondam reges nudo latere palpitabunt. Exhibebitur cum prole sua Venus. Tunc ignitus Jupiter adducetur, et cum suis stultus Plato discipulis. Aristotelis argumenta non proderunt. Tunc tu rusticanus et pauper exultabis, et ridebis, et dices: Ecce crucifixus meus, ecce judex, qui obvolutus pannis in praeseptio vagiit. Hic est ille operarii, et quaestuariae filius: hic qui matris gestatus sinu, hominem Deus fugit in Aegyptum (**Matth. 2**): hic vestitus coccino: hic sentibus coronatus: hic Magus, daemonium habens, et Samarites. Cerne manus, Judaeae, quas fixeras: cerne latus, Romane, quod foderas. Videte corpus, an idem sit, quod dicebatis clam nocte sustulisse discipulos. Dilectio tua me compulit, ut haec tibi frater **38** dicerem; ut his interesse contingat, cui nunc labor durus est.

EPISTOLA XV . Ad DAMASUM Papam.

Rogat, ut sibi significet, an tres Hypostases in Deo dicendae sint, vel tacendae: et cum quo apud Antiochiam communicare debeat.

1. *Cathedram Petri consulendam. Orientis et Occidentis status qua diversus.*---Quoniam vetusto Oriens inter se populorum furore collisus, indiscissam Domini tunicam, et

desuper textam, minutatim per frusta discerpit: et Christi vineam exterminant vulpes, ut inter lacus contritos, qui aquam non habent (**Jerem. 2**), difficile, ubi fons signatus, et hortus ille conclusus sit (**Cant. 4. 11**), possit intelligi: ideo mihi cathedram Petri et fidem Apostolico ore laudatam censui consulendam: inde nunc meae animae postulans cibum, unde olim Christi vestimenta suscepi. Neque vero tanta vastitas elementi liquentis, et interjacens longitudo terrarum, me a pretiosae margaritae potuit inquisitione prohibere. *Ubicumque fuerit corpus, illic congregabuntur aquilae* (**Matth. 24. 28**). Profligato a sobole mala patrimonio, apud vos solos incorrupta patrum servatur haereditas. Ibi cespitem terra fecundo, Dominici seminis puritatem centeno fructu refert. Hic obruta sulcis frumenta in lolium a venasque degenerant. Nunc in Occidente sol justitiae oritur: in Oriente autem Lucifer ille qui ceciderat, supra sidera posuit thronum suum. Vos estis lux mundi, vos sal terrae (**Matth. 5. 14 et 13**), vos aurea vasa et argentea: hic testacea vasa vel lignea (**2. Tim. 2. 20**) virgam ferream et aeternum opperiantur incendium.

2. *Extra Ecclesiam nulla salus.*---Quanquam igitur tui me terreat magnitudo, invitat tamen humanitas. A Sacerdote victimae salutem, a Pastore praesidium ovis flagito. Facessat invidia: Romani culminis recedat ambitio, **39** cum successore Piscatoris et discipulo crucis loquor. Ego nullum primum, nisi Christum sequens, Beatitudini tuae, id est, cathedrae Petri, cummunione consocior. Super illam Petram aedificatam Ecclesiam scio. Quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in Noe Arca non fuerit, peribit regnante diluvio.

Et quia pro facinoribus meis ad eam solitudinem commigravi, quae Syriam juncto Barbariae fine determinat; nec possum sanctum Domini tot interjacentibus spatiis a Sanctimonia tua semper expetere: ideo hic collegas tuos Aegyptios Confessores sequor; et sub onerariis navibus parva navicula delitesco. Non novi Vitalem, Meletium respuo, ignoro Paulinum. Quicumque tecum non colligit, spargit: hoc est, qui Christi non est, Antichristi est.

3. *Vis illata Hieronymo ut tres in Deo hypostases confiteatur.* --Nunc igitur proh dolor! post Nicaenam fidem, post Alexandrinum juncto pariter Occidente decretum, trium hypostaseon ab Arianorum prole, Campensibus, novellum a me homine Romano nomen exigitur. Qui, quaeso, ista Apostoli prodidere? Quis novus magister gentium Paulus haec docuit? Interrogamus, quid tres hypostases posse arbitrentur intelligi: tres personas subsistentes aiunt. Respondemus nos ita credere: non sufficit sensus, ipsum nomen efflagitant; quia nescio quid veneni in syllabis **40** latet. Clamamus, si quis tres hypostases, ut tria enhypostata, hoc est, tres subsistentes personas non confitetur, anathema sit. Et quia vocabula non ediscimus, haeretici judicamur. Si quis autem hypostasim, *usian* intelligens, non in tribus personis unam *hypostasim* dicit, alienus a Christo est: et sub hac confessione vobiscum pariter cauterio Unionis inurimur.

4. *Tres hypostases dicere cur non liceat. Solus Deus est; creaturae non sunt. Una natura Deitati in tribus personis.* --- Decernite, obsecro, si placet, et non timebo tres hypostases dicere. Si jubetis, condatur nova post Nicaenam fides, et similibus verbis, cum Arianis confiteamur orthodoxi. Tota saecularium litterarum schola nihil

aliud *hypostasim*, nisi *usian* novit. Et quisquam, rogo, ore sacrilego tres *substantias* praedicabit? Una est Dei et sola natura, quae vere est. Id enim quod subsistit, non habet aliunde, sed suum est. Caetera quae creata sunt, etiamsi videntur esse, non sunt: quia aliquando non fuerunt; et potest rursum non esse, quod non fuit. Deus solus qui aeternus est, hoc est, qui exordium non habet, essentiae nomen vere tenet. Idcirco et ad Moysen de rubo loquitur: *Ego sum qui sum*: et rursum: *Qui est, me misit* (**Exod. 3. 14**). Erant utique tunc Angeli, coelum, terra, maria: et quomodo commune nomen essentiae, proprie sibi vindicat Deus? Sed quia illa sola natura est perfecta, et in tribus personis Deitas una subsistit [al. *persistit*], quae est vere, **41** et una natura est: quisquis tria esse, hoc est, tres esse hypostases, id est *usias*, dicit, sub nomine pietatis, tres naturas conatur asserere. Et si ita est, cur ab Ario [al. *Arianis*] parietibus separamur, perfidia copulati? Jungatur cum Beatitudine tua Ursinus; cum Ambrosio societur Auxentius. Absit hoc a Romana fide: sacrilegium tantum religiosa populorum corda non hauriant. Sufficiat nobis dicere unam substantiam, tres personas subsistentes, perfectas, aequales, coaeternas. Taceantur tres hypostases, si placet, et una teneatur. Non bonae suspicionis est, cum in eodem sensu verba dissentiunt. Sufficiat nobis memorata credulitas. Aut si rectum putatis tres hypostases cum suis interpretationibus debere nos dicere, non negamus. Sed mihi credite, venenum sub melle latet; transfiguravit se angelus Satanae in angelum lucis (**2. Cor. 11. 14**). Bene interpretantur hypostasim, et cum id quod ipsi exponunt, habere me dicam, haereticus judicor. Quid tam anxie unum verbum tenent? quid sub ambiguo sermone latitant? Si sic credunt, ut interpretantur, non damno quod retinent. Si sic credo, ut ipsi

sentire se simulant, permittant et mihi meis verbis suum sensum loqui.

5. Quamobrem obtestor Beatitudinem tuam per crucifixam mundi salutem, per homousian Trinitatem, ut mihi epistolis tuis, sive tacendarum, sive dicendarum hypostaseon detur auctoritas. Et ne forte obscuritas loci, in quo dego, fallat bajulos litterarum, ad Evagrium Presbyterum, quem optime nosti, dignare scripta transmittere. Simul etiam, cui apud Antiochiam debeam communicare significes: quia Campenses cum Tharsensibus haereticis copulati, nihil aliud ambiunt, quam ut auctoritate communionis vestrae fulti, tres hypostases cum antiquo sensu praedicent.

42 EPISTOLA XVI . AD DAMASUM PAPAM.

Apud quem ex tribus, qui Antiochenam Ecclesiam scindunt, debeat communicare, ut sibi significet, iterum obtestatur.

1. Importuna in Evangelio mulier tandem meruit audiri (**Matth. 15. 28**): et clauso cum servis ostio, media licet nocte, ab amico panes amicus accepit (**Luc. 11. 8**). Deus ipse, qui nullis contra se viribus superari potest, publicani precibus vincitur. Ninive civitas, quae peccato periit, fletibus stetit (**Jon. 3. 10**). Quorsum ista tam longo repetita principio? Videlicet, ut parvum magnus aspicias; ut dives Pastor morbidam non contemnas ovem. Christus in paradisum de cruce latronem intulit (**Luc. 11. 42**): et ne quis aliquando seram conversionem putaret, fecit homicidii poena martyrium. Christus, inquam, prodigum filium revertentem

laetus amplectitur (**Luc. 15. 20**), et nonaginta novem pecudibus derelictis, una ovicula, quae remanserat, humeris boni Pastoris advehitur (**Luc. 15. 5**). Paulus ex persecutore fit praedicator; oculis carnalibus excaecatur, ut mente plus videat et qui vinctos Christi famulos ducebat ad concilium Judaeorum, ipse postea etiam de Christi vinculis gloriatur (**Act. 9**).

2. Ego igitur, ut ante jam scripsi , Christi vestem in Romana urbe suscipiens, nunc barbaro Syriae limite teneor. Et ne putes alterius hanc de me fuisse sententiam, quid mererer, ipse constitui. Verum, ut ait Gentilis Poeta: *Coelum non animum mutat, qui trans mare currit* (**Horatius lib. 1, epist. 11**), ita me incessabilis inimicus post tergum sequutus est, ut majora in solitudine bella nunc patiar. Hinc enim praesidiis fulta mundi Ariana **43** rabies fremit. Hinc in tres partes scissa Ecclesia ad se rapere me festinat. Monachorum circa manentium antiqua in me surgit auctoritas. Ego interim clamito, si quis cathedrae Petri jungitur, meus est. Meletius, Vitalis, atque Paulinus tibi haerere se dicunt, possem credere si hoc unus assereret. Nunc aut duo mentiuntur, aut omnes. Idcirco obtestor Beatitudinem tuam, per crucem Domini, per necessarium fidei nostrae decus, passionem Christi, ut qui Apostolos honore sequeris, sequaris et merito: ita in solio cum duodecim judicaturus sedeas: ita te alius senem cum Petro cingat: ita municipatum coeli cum Paulo consequaris, ut mihi litteris tuis, apud quem in Syria debeam communicare, significes. Noli despicere animam, pro qua Christus mortuus est.

EPISTOLA XVII . AD MARCUM PRESBYTERUM.

Marco fidei suae de Trinitate professionem cum Romana et Alexandrina Ecclesiis congruentem exponit, doletque plurimum, quod Arianorum factione amici sui discedere ex Eremo compulsi sint, ipseque ad relinquenda ea loca quotidie expetatur.

1. Decreveram quidem utendum mihi Psalmistae voce dicentis: *Cum consisteret adversum me peccator, obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis (Ps. 38).* Et iterum: *Ego vero tanquam surdus non audiebam, et tanquam mutus non aperiens os suum, et factus sum ut homo non audiens (Ps. 37).* Sed quia caritas omnia superat, et propositum vincit affectus: non tam injuriam facientibus reddo vicem, quam tibi respondeo postulanti. Apud Christianos enim, non qui patitur, ut ait quidam, sed qui facit contumeliam, miser est.

44 2. *Queritur suam offendi fidem, quae eadem esset cum illa Damasi et Petri Alex.---Et primo quidem antequam de fide mea, quam optime nosti, tecum loquar, adversus barbariem istius loci, versu cogor clamare vulgato: Quod genus hoc hominum? quaeve hunc tam barbara morem Permittit patria? hospitio prohibemur arenae. Bella cient; primaque vetant consistere terra. etc. (Aeneid. lib. 1).*

Quae idcirco de Gentili Poeta sumpsimus, ut qui Christi pacem non servat, pacem saltem discat ab Ethnico. Haereticus vocor, homousian praedicans Trinitatem. Sabellianae impietatis arguor, tres subsistentes, veras, integras,

perfectasque personas, indefessa voce pronuntians. Si ab Arianis, merito: si ab Orthodoxis, qui hujusmodi arguunt fidem, Orthodoxi esse desierunt, aut si eis placet, haereticum me cum Occidente, haereticum cum Aegypto, hoc est, cum Damaso, Petroque condemnent. Quid unum hominem exceptis sociis, criminantur? si rivus tenuiter fluit, non est alvei culpa, sed fontis. Pudet dicere: de cavernis cellularum damnamus orbem. In sacco et cinere volutati, de Episcopis sententiam ferimus. Quid facit sub tunica poenitentis regius animus? Catenae, sordes, et comae non sunt diadematis signa, sed fletus. Permittant me, quaeso, nihil loqui. Cur eum lacerant, qui non meretur invidiam? Haereticus sum, quid ad te? quiesce, jam dictum est. Plane times, ne eloquentissimus homo in Syro sermone, vel Graeco Ecclesias circumeam, populos seducam, schisma conficiam. Nihil alicui praeripui, nihil otiosus accipio. Manu quotidie et proprio sudore quaerimus cibum, scientes ab Apostolo scriptum esse: *Qui autem non operatur, nec manducet* (2. Thess. 3).

3. Haec, venerabilis et sancte Pater, cum quali gemitu, cum quali dolore conscripserim, testis est Jesus. *Tacui, nunquid 45 semper tacebo, dicit Dominus (Psal. 49; et Isai. 42. 14)?* Non mihi conceditur unus angulus eremi. Quotidie exposcor fidem, quasi sine fide renatus sim. Confiteor, ut volunt, non placet. Subscribo, non credunt. Unum tantum placet, ut hinc recedam. Jamjam cedo: abruperunt a me partem animae meae, carissimos fratres: ecce discedere cupiunt, imo discedunt, melius esse dicentes, inter feras habitare, quam cum talibus Christianis: et ego ipse, nisi me et corporis imbecillitas, et hyemis retineret asperitas, jam modo fugerem. Verumtamen dum vernum tempus adveniat, obsecro ut paucis

mihi mensibus eremi concedatur hospitium: aut si et hoc tardum videtur, abscedo. *Domini est terra, et plenitudo ejus (Psal. 23)*. Ascendant soli coelum, propter illos tantum Christus mortuus sit, habeant, possideant, glorientur. *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo (Gal. 6)*.

4. De fide autem quod [al. *quam*] dignatus es scribere sancto Cyrillo dedi conscriptam fidem. Qui sic non credit, alienus a Christo est. Caeterum ego fidei meae testes habeo aures tuas, et beati fratris Zenobii, quem tecum omnes, qui hic sumus, plurimum salutamus.

EPISTOLA XVIII . AD DAMASUM PAPAM. De Seraphim et calculo.

Exponit Visionem sexti Capituli Isaiae Prophetae; et post nonnulla de historia et morte Regis Oziae, de Seraphim ac Trisagio erudite suo more pertractat.

Et factum est in anno, quo mortuus est rex Ozias: vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum, 46 etc. (Isai. 6. 2). Antequam de Visione dicamus, pertractandum videtur quis sit Ozias, quot annis regnaverit, qui ei in caeteris gentibus sint coevi. Et de persona quidem, sicut in Regnorum, et Praeteritorum libris legimus (**4. Reg. 15; et 2. Paral. 26. 18**), fuit vir justus, et fecit rectum in conspectu Domini, aedificans Templum, aquaeductum fabricans, offerens vasa, et pro hoc, merito adversarios

superans: quodque maximum pietatis indicium est, habens multos in suo imperio Prophetas. Hic, quamdiu vixit Zacharias sacerdos, cognomento Intelligens, placuit Deo, et cum omni veneratione delubrum ejus ingressus est. Postquam vero Zacharias obiit, volens per se offerre donaria, sacerdotalem ordinem non tam pie, quam audacter invasit: et reclamantibus Levitis et Sacerdotibus caeteris: *Nonne tu es rex Ozias, et non sacerdos?* audire noluit, statimque lepra perfusus in fronte est, juxta Prophetae vocem, dicentis: *Imple, Domine, facies eorum ignominia* (**Ps. 82. 17**). Quam corporis partem sacerdos auri lamina protegebat, quam in Ezechiel Dominus jubet THAU litterae impressione signari (**Ezech. 9**), de qua David exultat, dicens: *Signatum est super nos lumen vultus tui* (**Psal. 4. 7**), *Domine*: in qua allophylus procax fundae lapide ictus interiit. Regnavit autem Ozias annis quinquaginta duobus (**2. Reg. 17**), quo tempore apud Latinos Amulius, apud Athenienses Agamestor undecimus imperabat. Post cujus mortem Isaias Propheta hanc Visionem, quam explanare nunc nitimur, vidit, id est, eo anno quo Romulus Romani imperii conditor natus est: sicut manifestum esse poterit his, qui voluerint legere Temporum librum, quem nos in Latinam linguam, ex Graeco sermone transtulimus. *Et factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex: vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum* (**Isai. 6**). Praemissa historia, spiritalis sequitur intellectus, cujus causa historia ipsa 47 replicata est. Vivente leproso rege, et quantum in se est, sacerdotium dissipante, Isaias Visionem videre non potuit. Quamdiu ille regnum tenuit in Judaea, Propheta oculos non levavit ad coelum (**Isai. 6**): non ei sunt reserata coelestia, non apparuit Dominus Sabaoth, nec in mysterio fidei, ter Sancti nomen auditum est.

Quando vero ille mortuus est, universa quae subsequens sermo monstrabit, aperto sese lumine prodiderunt. Tale quiddam et in Exodo (**Cap. 2**) scriptum est, dum Pharaon vixit, populus Israel ex luti et lateris palearumque opere pressus, non suspiravit ad Dominum: dum ille regnavit, nemo quaesivit Deum patrum, Abraham, Isaac et Jacob. Quando vero ille mortuus est, suspiraverunt filii Israel, ut Scriptura dicit: *Et ascendit clamor eorum ad Dominum (Exod. 2. 23)*: cum utique juxta historiam, tunc magis gaudere debuerint, et ante suspirare dum viveret. Ezechiel quoque prophetante, Phaltias filius Banaiae occubuit, et post pessimi ducis interitum, *Cecidi, inquit, super faciem meam, et clamavi voce magna, et dixi: Heu mihi, heu mihi, Adonai Domine, in consummatione [al. consummationem] tu facis reliquias Israel (Ezec. 11. 13)*. Si ergo intelligas in Ozia, et Pharaone, et Phaltia, et caeteris istiusmodi contrarias fortitudines, videbis quomodo illis viventibus nullus nostrum videat, ac suspiret, et in poenitentiam corruat. Non regnet, ait Apostolus (**Rom. 6**), peccatum in mortali vestro corpore. Regnante peccato, Aegyptiis exstruimus civitates; in cinere versamur et sordibus; pro frumento paleas, pro solida petra, luti opera sectamur.

3. Sequitur: *Vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum (Dan. 7)*. Vidit et Daniel sedentem Dominum, sed non super thronum excelsum et elevatum. Pollicetur et alibi vox divina, dicens: *Veniam, et sedebo, et judicabo populum in valle Josaphat, quod interpretatur, Domini judicium (Joel. 3. 12)*. Qui peccator est, et mei similis, videt Dominum sedentem in valle Josaphat: non in colle, non in monte; sed in valle, et in valle judicii. Qui vero justus, et Isaiae similis est, videt

illum sedentem super thronum excelsum et elevatum. Ut autem et aliud inferam, **48** quando cum mente pertracto regnare in Thronis, Dominationibus, Angelis, caeterisque Virtutibus, video excelsum thronum ejus. Quando autem considero quomodo genus dispenset humanum, et pro nostra salute saepe descendere dicatur ad terras, video humilem et proximum terrae thronum ejus.

4. Sequitur: *Vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum; et plena erat domus majestate ejus, et Seraphim stabant in circuitu ejus* (juxta LXX). Quidam ante me tam Graeci quam Latini hunc locum exponentes, Dominum super thronum sedentem, Deum Patrem; et duo Seraphim, quae ex utraque parte stantia praedicantur, Dominum nostrum Jesum Christum, et Spiritum Sanctum interpretati sunt. Quorum ego auctoritati, quamvis sint eruditissimi, non assentior. **MULTO SIQUIDEM MELIUS EST** vera rustice, quam falsa diserte proferre: maxime cum Joannes Evangelista in hac eadem Visione, non Deum Patrem, sed Christum scribat esse conspectum. Nam cum de incredulitate diceret Judaeorum, statim causas incredulitatis exposuit, dicens: *Et ideo non poterant credere in eum, quia dixit Isaias: Aure audietis, et non intelligetis: et cernentes aspicietis, et non videbitis. Haec autem dixit, quando vidit gloriam Unigeniti, et testificatus est de eo (Is. 6. 9. 10; Joan. 12. 40. 41).* In praesenti ergo volumine Isaiae ab eo qui sedet in throno jubetur, ut dicat: *Aure audietis, et non intelligetis.* Qui autem haec jubet, ut Evangelista intelligit, Christus est: unde nunc colligitur, non posse Seraphim Christum intelligi, cum Christus sit ipse qui sedeat. Et licet in Actis Apostolorum adversus Judaeos inter se dissidentes, Paulus dicat: «Bene Spiritus Sanctus

locutus est per Isaiam Prophetam ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istum, et dic: Aure audietis, et non intelligetis: et videntes videbitis, et non perspicietis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clausurunt: ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur ad me, et sanem illos» (**Act. 28. 25, et seqq.**), mihi tamen personae diversitas non facit quaestionem, cum sciam et Christum et Spiritum **49** Sanctum unius esse substantiae; nec alia Spiritus verba esse, quam Filii, nec aliud Filium jussisse, quam Spiritum.

5. Sequitur: *Et plena erat domus maiestate ejus*. Domus Dei quae sursum est, gloria plena conspicitur: haec vero quae deorsum est, nescio an plena sit gloria nisi forte secundum sensum Psalmistae dicentis: *Domini est terra, et plenitudo ejus* (**Ps. 23. 1**). Nos quoque dicamus eos esse in terra plenos gloria, qui possint dicere: *Nos omnes ex plenitudine ejus accepimus* (**Joan. 1. 16**). Istam domum sapientes mulieres aedificant, et insipientes dissipant manibus (**Prov. 14**). De ista et Isaias loquitur: *Et erit in novissimis diebus praeparatus mons domus Domini in summis montibus, et elevabitur super colles* (**Isai. 2. 2**). Haec est domus, de qua et alibi supradictus Paulus sacra voce testatur: *Et Moyses quidem fidelis in tota domo ejus, quasi famulus in testimonium eorum, quae dicenda erant. Christus autem ut Filius super domum ejus, cujus domus sumus nos: si tamen principium substantiae ejus usque ad finem firmum teneamus* (**Hebr. 3. 6**). De hac et ad Timotheum loquitur: *Haec autem scribo, ut scias quemadmodum oporteat te conversari in domo Dei, quae est Ecclesia* (**1. Tim. 3. 14. 15**).

6. Sequitur: *Et Seraphim stabant in circuitu ejus; sex alae uni, et sex alae alteri; et duabus quidem velabant faciem, et duabus velabant pedes, et duabus volabant, et clamabant alter ad alterum, et dicebant: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est universa terra gloria ejus.* Volumus scire quae sint Seraphim stantia in circuitu Dei, quae sex alae unius, et simul junctae duodecim; quomodo duabus velent faciem, et duabus pedes, et duabus volent: cum superius in circuitu Dei stare dicantur: aut quomodo stent in circuitu, cum duo sint, et alibi volent: quid sit illud quod alter ad alterum clamitent, et ter Sancti nomen ingement: quomodo superius domus plena gloria, et nunc terra esse dicatur.

Orandum in interpretationes Scripturarum.---Quae cum non minimum pulverem moveant, et prima statim fronte difficultatem interpretationis objiciant, in commune Dominum deprecemur, ut mihi **50** quoque de altari carbo mittatur, ut omni peccatorum sorde detera, primum possim Dei sacramenta conspiciere, dehinc enarrare quae videro. *Seraphim* sicut in interpretatione Nominum Hebraeorum

invenimus, *ardor*, aut *incendium*, aut *principium* *oris eorum*, interpretantur. Quaerimus quid sit hoc incendium? Salvator ait: *Ignem veni mittere in terram, et quam [al. quem] volo, ut ardeat* (**Luc. 12. 49**). Duo discipuli, quibus in itinere Dominus Scripturas aperuerat, a Moyse et omnibus Prophetis incipiens, postquam reserati sunt oculi eorum, cognoscentes eum, dixerunt ad alterutrum: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, et aperiret nobis Scripturas* (**Luc. 24. 32**)? Et in Deuteronomio (**cap. 4**) Deus

ipse ignis scribitur esse consumens; et in Ezechiele (**cap. 8**) quoque, a renibus usque ad pedes videtur esse igneus; Et *eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terrae, purgatum septuplum* (**Psal. 17**). Et multa alia quae si de omnibus Scripturis voluero replicare, perlongum est. Ergo quaerimus ubi sit hoc incendium salutare? Nulli dubium quin in sacris voluminibus, ex quorum lectione universa hominum vitia purgantur. De eo vero quod sequitur, *principium oris eorum*, quomodo possit ad Scripturas referri, vereor ne si dicere coeperimus, non tam interpretari, quam vim Scripturis inferre videamur.

Lingua Hebraea prima et communis. Victorinus Latinus Auctor.---Initium oris et communis eloquii, et hoc omne [al. *omne verbum*] quod loquimur, Hebraeam linguam, qua vetus Testamentum scriptum est, universa antiquitas tradidit. Postquam vero in fabricatione turris per offensam Dei linguarum diversitas attributa est, tunc sermonis varietas in omnes dispersa est nationes. Igitur et incendium et initium oris, in duobus animadvertitur Testamentis: quae circa Deum stare, non mirum est, cum per ea Dominus ipse discatur. *Sex alae uni, et sex alae alteri.* Victorinus noster duodecim Apostolos interpretatus est. Nos possumus et duodecim lapides altaris, quos ferrum non tetigit, et duodecim gemmas, ex quibus sacerdotis insigne constructum est (**Exod. 28**), **51** accipere; quos et Ezechiel (**cap. 28**) memorat, et Apocalypsis (**cap. 21**) non tacet, quorum quid verum sit, Deus viderit: quid verisimile, in sequentibus exponemus.

7. Sequitur: *Et duabus quidem velabant faciem, et duabus velabant pedes, et duabus volabant.* Velabant faciem non

suam, sed Dei. Quis enim ejus scire potest principium, quid antequam istum conderet mundum, in rerum fuerit aeternitate: quando Thronos, Dominationes, Potestates, Angelos, totumque ministerium coeleste condiderit? Sequitur: *Et duabus velabant pedes*, non suos, sed Dei. Extrema quippe ejus scire quis potest? quid post consummationem saeculi sit futurum, quid postquam genus hominum fuerit judicatum, quae sequatur vita? an rursum alia sit futura terra, et post transitionem, alia rursum elementa, vel alius mundus solque condendus sit? *Priora annuntiate mihi, et novissima quae futura sunt, et dicam, quia dii estis*, ait Isaias (**cap. 41. v. 23**), significans neminem posse, quid ante mundum fuerit, et quid post mundum futurum sit, enarrare. *Et duabus volabant*. Media tantum cognoscimus, quae ex Scripturarum nobis lectione panduntur, quando mundus factus sit, quando plasmatus homo, quando diluvium, quando lex data sit: ut ex uno homine universa terrarum spatia completa sint: et in extremo tempore Dei Filius pro nostra salute sumpserit carnem. Caetera vero quae diximus, ista duo Seraphim, in facie pedibusque texerunt. *Et clamabant alter ad alterum*. Pulchre positum est, *alter ad alterum*.

Nihil dissonum in veteri et novo Testamento.---Quidquid enim in veteri legimus Testamento, hoc idem in Evangelio reperimus: et quod in Evangelio fuerit lectitatum, hoc ex veteris Testamenti auctoritate deducitur: nihil in eis dissonum, nihil diversum est. *Et dicebant, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth*. In ambobus Testamentis Trinitas praedicatur. Quod autem sabaoth et Salvator noster esse dicatur, accipe exemplum in vicesimo tertio **52** Psalmo. Virtutes quae Domino ministrabant, ad coelestes alias

Fortitudines proclamabant, ut pandant januam Domino revertenti: *Tollite portas principes vestras*, sive ut Aquila interpretatur, *attollite portae capita vestra*, et introibit rex gloriae. Rursum illae quem indutum carne conspiciunt, novo mysterio stupefactae interrogant: *Quis est iste rex gloriae* (**Ps. 23. 9**)? accipiuntque responsum: «Dominus virtutum ipse est rex gloriae:» quod in Hebraeo scribitur, «Dominus sabaoth.» Sciendumque quia ubicumque Septuaginta Interpretes Dominum virtutum, et Dominum Omnipotentem expresserint, in Hebraeo sit positum, «Dominus sabaoth,» quod interpretatur Aquila, «Dominus militiarum.» Dominus quoque ipse hic quatuor litterarum est, quod proprie in Deo ponitur JOD HE, JOD HE, id est duobus *ja*, quae duplicata ineffabile illud et gloriosum Dei nomen efficiunt. «Plena est universa terra gloria ejus.» Hoc adhuc [al. *autem*] a Seraphim dicitur de adventu Domini Salvatoris, quomodo in omnem terram praedicatio illius porrigatur, et Apostolorum sonus mundi limites penetret.

8. Sequitur: «Et elevatum est superliminare a voce qua clamabant.» Legimus in veteri Testamento, quod semper Dominus Moysi et Aaron ad ostium Tabernaculi sit locutus (**Levit. 1. et 4. Num. 10**), quasi ante Evangelium necdum eos in Sancta sanctorum introduxerit: sicut Dei Ecclesia postea introducta est dicens: «Introduxit me rex in cubiculum suum» (**Cant. 1. 3**). Quando ergo Dominus noster descendit ad terras, superliminare illud, id est, quasi quoddam obstaculum intrare cupientibus sublatum est: et universus hic mundus fumo impletus est, id est gloria Dei. Ubi autem in Latino *elevatum* legimus, in Graeco ἐπήρθη, *sublatum*, ponitur. Sed quia verbi ambiguitas

utroque modo interpretari potest, nostri elevatum interpretati sunt pro ablato. «Et domus impleta est fumo.» Deus, ut supra diximus, ignis est: hic cum in Sina monte descendisset ad Moysen, ad **53** adventum ejus videbantur lampades discurrentes, et plenus omnis mons fumo. Unde in Psalmis dicitur: «Qui tangit montes, et fumigant» (**Ps. 103. 32**). Ex igne ergo, quoniam totam substantiam capere non possumus, laevior quaedam in universum mundum, et (ut ita dicam) rarior fumi natura dispergitur, quam nos capientes, dicamus: «Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus» (**1. Cor. 13. 9**). Et: «Nunc videmus per speculum in aenigmate» (**Ibid. 12**).

9. Et, *Seraphim stabant in circuitu ejus: sex alae uni, et sex alae alteri*. Quidam Graecorum in Scripturis apprime eruditus, Seraphim virtutes quasdam in coelis esse exposuit, quae ante tribunal Dei assistentes laudent eum, et in diversa ministeria mittantur, maximeque ad eos qui purgatione indigent, et ob pristina peccata, aliqua ex parte suppliciiis purgari merentur. Quod autem sublatum est, inquit, superliminare, et domus impleta est fumo, signum est Templi Judaici destruendi, et incendendae universae Jerusalem, quam videmus nunc destructam. Nonnulli vero in superioribus consentientes, in extrema parte dissentiunt. Nam superliminare sublatum illo tempore praedicant, quando velum templi scissum est, et universa domus Israel erroris nube confusa (**Matth. 17; et Marc. 15; et Luc. 23**): quando Josephus refert sacerdotes ex adytis templi, virtutum coelestium audisse vocem, *Transeamus ex his sedibus*.

10. Est vir (Mss. *vero*) quidam a quo ego plura didicisse me gaudeo, et qui Hebraeorum sermonem ita elimarit, ut inter Scribas eorum Chaldaeus existimetur. Is longe alia via

ingressus est; ait enim nullum Prophetarum extra Isaiam vidisse Seraphim circa Deum stantia, et ne ipsa quidem Seraphim alibi lectitari. Dehinc consummationis et captivitatis Jerusalem, quae sub Nabuchodonosor facta est, signum esse praemissum. Ab Ozia quippe, sub quo orsus est prophetare, usque ad Sedeciam, qui extremus regnavit, et qui caecus **54** in Babylonem ductus est, fuisse reges undecim, et duodecimum Godoliam, quem constituerat rex Babylonis super terram, quem interfecit Ismael filius Nathaniae inter medias epulas, reliquiarum patriae parricida (**4. Reg. 25; et 2. Paral. ult.; et Jer. 41**); et has esse duodecim alas, e quibus quatuor faciem suam velent, sicut in nonnullis exemplaribus invenitur, quatuor volent, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim regibus tantum quatuor justos fuisse, Oziam, Joatham, Ezechiam, et Josiam, qui sublimes per singulas captivitates audeant glorificare Deum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth*. Reliquos vero propter peccata sua velare faciem: et alios qui in captivitatem ducti sunt, pedum velare vestigia. Superliminare vero sublatum, et domum impletam fumo, sicut supra diximus, eversionem Jerusalem et incendium templi exposuit.

11. Et quia semel ejus coepi referre sententiam, etiam ea quae necdum a me sunt tacta, contingamus. Forcipem de qua altaris carbo comprehensus est, et labia purgata, propriam Isaias asseruit passionem, et qua sub Manasse interfectus est rege, et tunc vere purgatis labiis dixit ad Dominum: *Ecce ego, mitte me, et dixi: O miser ego, quoniam compunctus sum* (**Juxta LXX**)! Donec Ozias vivit non intelligis, o Isaia, te esse miserum, non compungeris, non moveris: sed quando ille mortuus est, tunc animadvertis, non munda habere te labia,

tunc indignum cognoscis te esse visione Dei. Utinam autem et ego compungar, et post compunctionem, Dei visione dignus efficiar, cum sim homo, et non munda labia habeam, et in medio quoque populi immunda labia habentis habitem. Isaias ut justus tantum in sermone peccaverat: ideo sola labia habebat immunda, non conscientiam. Ego vero quia et oculis video ad concupiscendum, et manu scandalizor et pede, et omnium membrorum **55** parte delinquo, habeo omnia immunda: et quia semel spiritu baptizatus, rursum tunicam pollui, secundi baptismatis purgatione, id est, ignis indigeo (**Matth. 3. 11**).

12. *In Scripturis non sunt simplicia verba.*---Non sunt, ut quidam putant, in Scripturis verba simplicia, plurimum in his absconditum est. Aliud littera, aliud mysticus sermo significat. Ecce Dominus in Evangelio cingitur linteo, pelvim ad lavandos discipulorum pedes praeparat, servi fungitur ministerio (**Joan. 13**): esto, ut doceat humilitatem, ut nobis invicem ministremus: non abnuo, non recuso. Quid est quod Petro recusanti dicit: *Nisi laveris pedes tuos, non habebis partem mecum?* Et ille respondit: *Domine, non solum pedes, sed et manus et caput* (**Ibid. v. 8. 9**). Ascensurus ergo Dominus ad coelum (quia Apostoli ut homines terrae insistentes, adhuc habebant peccatorum serdibus pedes pollutos) vult eos a delictis penitus liberare, ut eis possit Prophetalis sermo congruere: *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem* (**Isai. 52. 7**); et imitari valeant Ecclesiae verba, dicentis: *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos* (**Cant. 5. 3**)? ut etiam si quis post resurrectionem postea his adhaeserit pulvis, in impiam eum excutiant civitatem, in testimonium laboris: quod eo usque pro

omnium salute contenderint, facti Judaeis ut Judaei, gentibus ut gentiles; ut etiam propria vestigia aliqua ex parte polluerint. Igitur, ut ad propositum revertamur, sicut Apostoli purgatione indigebant pedum: sic Isaias qui tantum in sermone peccaverat, labia habebat immunda: et quantum ego arbitror, quia Oziam in Templum irruentem, non corripuerat, nec juxta Eliae exemplum libera voce impium designarat, labia habebat immunda. *In medio quoque populi immunda labia habentis habitem.* Isaias qui compunctus est, et se miserum contestatur, purgatione dignus efficitur. Populus vero non solum non agens poenitentiam, sed ne sciens quidem quia labia habebat immunda, purgationis remedium non meretur. Providendum igitur sub hoc exemplo, non solum ut ipsi simus just, sed ne cum peccatoribus moremur: quia et hoc in peccati ac miseriae parte ducit Propheta.

13. *Quomodo Deus videtur.*---Sequitur: *Et regem Dominum sabaoth* **56** *ego vidi.* Aiunt Judaei Isaiam a majoribus suis idcirco interemptum, quia cum Moyses posteriora Dei viderit, hic Dominum sabaoth oculis carnalibus vidisse se scribat, super hoc Deo dicente: *Nemo faciem meam videbit, et vivet* (**Exod. 33. 20**). Quos si interrogemus, quomodo se Deus in Lege aliis Prophetis in visione et somno dicat ostendi, Moysi vero facie ad faciem colloqui; et quomodo stet illa sententia: *Nemo faciem meam videbit, et vivet*, cum facie ad faciem se ad Moysen locutum esse fateatur: respondebunt utique, juxta possibilitatem humanam Deum visum, non ut est, sed ut voluit se videri: quibus et nos dicimus eodem modo ab Isaia esse visum, restante summa, ut Moyses Deum aut viderit, aut non viderit. Si vidit, vidit ergo et Isaias, qui vidisse se dicens, impie est interfectus a vobis: quia Deus videri

potest. Si non vidit, interficite et Moysen cum Isaia, quia ejusdem mendacii reus est, dicens se vidisse eum, qui videri non potest. Quemcumque [al. *quodcumque*] in expositione ejus loci super Moysen habuerint intellectum, etiam nos ad Isaiae temperabimus visionem.

14. Sequitur: *Et missum est ad me unum de Seraphim, et in manu sua habebat carbonem, quem forcipe sumpserat de altari, et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, et auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit.* Secundum omnes Editiones, quas supra exposuimus, sive duo Testamenta intelligere volueris, sive aliquas apparatrices in coelestibus virtutes, sive in signum captivitatis futurae umbram quamdam veritatis futurae praefiguratam, nunc accipe Seraphim. Nos quia primam sententiam sequimur, Evangelicum Testamentum missum asserimus ad Prophetam: quod habens in se utraque mandata, id est, et sua et veteris Testamenti, ignitum sermonem Dei, duplici praeceptorum acie comprehendit: et tactis labiis, quidquid fuerat ignorantiae, hoc siquidem nos labia interpretamur immunda, purgationis suae pepulit veritate. Hanc forcipem Jacob in scala conspicit (**Genes. 28**): hic est gladius bis acutus: haec duo minuta, quae mulier vidua mittit in dona Dei (**Marc. 12**): hic stater duos denarios habens, qui in ore piscis repertus, pro Domino et Petro redditur (**Matth. 17**); hac duplici forcipe **57** quae unionis retinetur virtute, carbo comprehensus mittitur ad Prophetam, quem in centesimo decimo nono Psalmo, cum Propheta Deum rogaret dicens: «Domine, libera animam meam a labiis iniquis, et a lingua dolosa,» et post interrogationem Spiritus Sancti: «Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam?»

dictum est: «Sagittae potentis acutae cum carbonibus desolatoriis» (Ps. 119. 2. et seqq.), scimus Prophetae esse concessum. Vere quippe desolatorius carbo, qui linguam puram facit a peccato, sermo divinus est, de quo et in Isaia dicitur: «Habes carbones ignis, sedebis super eos, hi erunt tibi in adjutorium» (Isai. 47. 145. sec. LXX).

15. Sequitur: *Et audiui vocem Domini dicentis, Quem mittam, et quis ibit ad populum istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et ait: Vade et dic populo huic: Aure audietis, et non intelligetis.* Interrogantis sunt verba Domini, non jubentis, quem debeat mittere, et quis iturus sit ad populum, cui facilis Propheta respondet: *Ecce ego, mitte me*, et post pollicitationem jubetur, ut dicat: *Vade, et dic populo huic: Aure audietis, et non intelligetis: et cernentes aspicietis, et non videbitis;* et caetera quae ipsius Prophetiae sermo contexit. Audiui ego in hoc loco non parvam Hebraei mei disputationem, cujus pauca ponam, ut sensum hominis advertas. Aiebat, de Moyse et Isaia, quis melius fecerit, requiramus. Utrum ne Moyses, qui cum a Deo mitteretur ad populum, ait: *Precor, Domine, non sum dignus;* et rursum, *provide alium quem mittas* (Exod. 4. 13): An Isaias, qui cum non fuisset electus, ultro se obtulit, dicens: *Ecce ego, mitte me.* Nec ignoro, dicebat, periculosum esse de Sanctorum meritis disputare; et aliquid vel minus vel plus disserere velle de eo quem Dominus coronavit; sed quia ipse dixit: *Quaerite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis* (Matth. 7; et Luc. 11), etiam nos, non ut de aliquo detrahamus, sed ut Scripturae sensum scientes, ad ejus nos dirigamus exempla, debemus inquirere quod potest facere quaestionem. Qui Moysi, inquit, assertor est, humilitatem ejus

praedicat ac mansuetudinem, quod se indignum judicans ministerio Dei, major **58** effectus sit: Isaias vero, qui ultro se obtulit, incipiens prophetare, a maledictis coepit: *Aure audietis, et non intelligetis, et cernentes aspicietis, et non videbitis*. Ob quod inde multa mala perpessus, et ab omni populo pro insano habitus, cum iterum ei vox divina dixisset, *clama*, sciens quid superiori facilitate seipsum offerens pertulisset, non ait: *Ecce ego, mitte me*: sed interrogavit, quid illud esset quod clamare deberet, et dixit: *Quid clamabo?* Cui simile est illud in Jeremia: *Accipe calicem vini meri hujus de manu mea, et potionabis omnes gentes, ad quas ego te mittam, et bibent, et voment, et insanient, et cadent a facie gladii, quem mittam in medio eorum* (**Jerem. 25. 15. 16**). Quod cum audisset Propheta, non renuit: non secundum exemplum Moysi dixit: *Precor, Domine, non sum dignus, provide alium quem mittas* (**Exod. 4. 13**); sed amator populi sui, et putans quia ex potu calicis inimicae gentes interficerentur et ruerent, calicem meri libenter accepit, intelligens in omnibus gentibus etiam Jerusalem comprehendi. Denique inter caeteras nationes: *Et accepi*, ait, *calicem de manu Domini, et potionavi omnes gentes, ad quas misit me Dominus, et Jerusalem, et civitates Juda, et reges ejus, et principes ejus, ad ponendas eas in desolationem, et in invium, et sibilationem* (**Jerem. 25. 17. 18**). Pro qua Prophetia, licet in plerisque codicibus ordo sit perversus: quid in alio loco dicat ausculta: *Seduxisti me, Domine, et seductus sum: tenuisti me et potuisti: factus sum in derisum, totam diem exegi in subsannationem* (**Jer. 20. 7**). Et econtrario qui assertor est Isaiae (dicebat) illa proferet: Prophetam, non tam sui merito, quam misericordia Dei confisum, postquam a Seraphim audierat, *Ecce tetigit hoc*

labia tua, et auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit, otio noluisse torpere, sed ultro in ministerium Dei, quasi a peccatis liberum, zelo se obtulisse fidei. Moysen vero quia saecularibus eruditus fuerat disciplinis, et interfecto Aegypto, conscientia ejus aliqua ex parte sorduerat (**Exod. 2**); unde et vox ad eum de rubo facta sit, dicens: *Ne accesseris huc: solve calceamenta de pedibus tuis, locus enim in quo 59 stas, terra sancta est*: et scierit sibi adversus magos et adversus Pharaonem pessimum regem futurum esse certamen, se excusasse dicentem : *Precor, Domine, non sum dignus*: pro quo in Hebraeo legitur, *non habeo labia circumcisa*, Septuaginta Interpretibus sensum potius ex sensu quam verbum de verbo exprimentibus. Ex quo manifeste possit intelligi, Isaiam recte post circumcisa labia, in Dei se obtulisse ministerium, et Moysen adhuc incircumcisis labiis tam grande ministerium recusasse.

16. *Aure audietis, et non intelligetis: et cernentes aspicietis, et non videbitis*. Totus hic locus sicut Salvator dicit in Evangelio, ad id pertinet tempus, quo ipse est dignatus descendere ad terras, et signa Judaeis non intelligentibus perpetravit. Et quoniam usque ad finem Capituli explanatio multiplex sequitur; et excipientis jam explicuimus [Mss. *implevimus*] ceras, hucusque dictasse sufficiat: quia et oratio, quae non propriae manus stilo expolitur, cum per se inculta est, tum multo molestior fit; si taedium sui prolixitate congeminet; ut oculorum dolore cruciati, auribus tantum studeamus et lingua.

17. Septuaginta: *Et missum est ad me unum de Seraphim*; Aquila, et Theodotion, *Et volavit ad me unum de Seraphim*; Symmachus, *Et volavit ad me unus de*

Seraphim. Quotidie ad nos mittitur Seraphim, quotidie ingemiscentium atque dicentium: *O miser ego, quoniam compunctus sum*, ora purgantur, et cum a peccatis fuerint liberati, praeparant se ministerio Dei. Quod autem caeteri Interpretes, pro *missum esse, volasse* dixerint, intellige velocem divini sermonis adventum super eos, qui digni societate illius judicantur. In genere quoque diversitas est. Septuaginta, Aquila, et Theodotion Seraphim neutro genere transtulerunt: Symmachus masculino. Nec putandum sexum esse in Virtutibus Dei, cum etiam ipse Spiritus Sanctus secundum proprietates linguae Hebraeae, feminino genere proferatur RUHA: Graece neutro **60** τὸ πνεῦμα: Latine masculino, *Spiritus*. Ex quo intelligendum est, quando de superioribus disputatur, et masculinum aliquid, seu femininum ponitur, non tam sexum significari, quam idioma sonare linguae. Siquidem ipse Deus invisibilis et incorruptibilis omnibus pene linguis profertur genere masculino, cum in eum non cadat sexus. Illorum quoque, pius licet, attamen coarguendus error, qui in orationibus et oblationibus suis audent dicere: Qui sedet super Cherubim et Seraphim. Nam et super Cherubim sedere Deum, scriptum est; ut ibi: *Qui sedes super Cherubim, ostendere (Ps. 79. 2)*. Super Seraphim vero sedere Deum, nulla Scriptura commemorat, et ne ipsa quidem Seraphim, circa Deum stantia, excepto praesenti loco, Scripturis sanctis omnibus invenimus.

18. Septuaginta: «Et in manu habebat carbonem, quem forcipe acceperat de altari, et tetigit os meum.» Aquila et Theodotion: «et in manu ejus calculus in forcipe, quem acceperat de altari, et tetigit os meum.» Symmachus: «Et in manu ejus calculus in forcipibus, quem sumpserat de altari, et detulit ad os meum.»

Quantum ad historiam pertinet, videtur Deus sedere in Templo Jerusalem, et ante eum de altari, secundum Septuaginta ad Isaiam carbo deferri: de altari vero incensi sive holocaustorum. Quantum autem ad mysticos intellectus, ille ei ignis mittitur, quem Jeremias ferre non poterat: quin quum animae nostrae arcana penetrarit, ita nos dissolvit, ita a veteri homine in novum excoquit, ut in illam vocem possimus erumpere: «Vivo autem jam non ego, sed gratia Dei quae in me est» (**Galat. 2. 20**). Forcipes quoque secundum Interpretes caeteros licet in sacerdotali semper supellectile fuerint, diversas gratias debemus accipere, quibus multifarie, et multis modis olim Deus patribus nostris locutus est in Prophetis. Quia in Hebraeo pro *carbone*, *calculus* legitur, caeteris quoque super hoc consonantibus, videtur mihi sermo divinus calculi appellatione signari. **61** Sicut enim calculus genus est lapidis durissimi et rotundi, et omni puritate laevissimi, ita sermo Dei, qui neque haereticorum, neque omnium adversariorum potest contradictionibus cedere, calculus dicitur. De hoc calculo Sephora filium circumcidit: et Jesus populum purgat a vitiis: et in Apocalypsi Dominus pollicetur vincentibus, ut accipiant calculum et scribatur super eum nomen novum. Videntur autem mihi et Septuaginta in eo quod ἄνθρωποι transtulerunt, idem sensisse quod caeteri. Ἄνθρωπος quippe, quem nos *carbunculum* interpretamur, genus est lapidis fulgidi atque nitentis, quem etiam in duodecim lapidibus invenimus. Sive igitur *calculus*, sive *carbunculum* lapidem accipimus, in calculo divini sermonis veritas et rigor; in carbunculo lucens doctrina et manifesta monstratur. «Eloquia enim Domini, eloquia casta, argentum igne probatum terrae, purgatum septuplum» (**Ps. 11. 7**). Et alibi: «Mandatum

Domini lucidum, illuminans oculos» (Ps. 18. 19). Quod autem ait: *In manu habebat carbonem*, manuum intelligamus operationem, ut ibi, *In manu linguae mors, et vita* (Prov. 18. 21); et in Psalmo: *Cadent in manu gladii* (Ps. 62. 11); Aut certe vere manus apparuit, ut per similitudinem humanae formae, dum manus cernitur porrigentis, Propheta non timeat: juxta quod et ipsum Deum, et Angelos in humanas vidimus se mutasse formas, ut metus videntibus demeretur.

19. Septuaginta: *Et dixit, ecce tetigit hoc labia tua, et auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit*. Aquila: *Ecce tetigit hic labia tua, et recedet iniquitas tua, et peccatum tuum propitiabitur*. Caeteri Interpretes in Aquilae verba consentiunt. Primum necesse est, ut labia nostra tangantur: Deinde cum tacta fuerint, fugetur iniquitas; et cum iniquitas fuerit effugata, propitiatur Dominus: quia apud ipsum est propitiatio: et secundum Apostolum: *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris*. Purgatis autem peccatis nostris, audiemus vocem Domini dicentis: *Quem mittam?* Et respondebimus: *Ecce ego, mitte me*.

20. Septuaginta: *Et audivi vocem Domini 62 dicentis, quem mittam, et quis ibit ad populum istum?* Aquila, Theodotion et Symmachus: *Et audivi vocem Domini dicentis: quem mittam? et quis ibit nobis?* De comparatione Isaiae et Moysi, quomodo alius ministerium recusarit, alius ultro se offerens dura perpessus sit, in alio loco disputavimus. Sed ne videamur aliquid praeterisse earum, quas Judaei vocant δευτερώσις, et in quibus universam scientiam ponunt, nunc breviter illud attingimus [al. attingamus], quare in Hebraeo sit positum, *et quis ibit nobis?* Sicut enim in Genesi dicitur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Genes. 1.

26); ita et hic puto dictum, *et quis ibit nobis?* Nobis autem quibus aliis aestimandum est, nisi Patri et Filio et Spiritui Sancto, quibus vadit quicumque eorum obsequitur voluntati? Et in eo quidem quod unius loquentis persona proponitur, divinitatis est unitas. In eo vero quod dicitur, *nobis*, personarum diversitas indicatur. Legimus in Canticis Canticorum vocem sponsi dicentis ad sponsam: *Surge, veni, proxima mea, speciosa mea* [al. *sponsa*], *columba mea: quia ecce hyems transiit, pluvia abiit sibi* (**Cant. 5. 2**). Quando enim anima in cogitatione tranquillitatem sentit, quando supra petram fundata est, et fides ejus alta radice fixa est, universi tentationem fluctus sibi pertranseunt: et ei non pertranseunt, qui tentatur. Notandum autem quomodo ad id quod Dominus dixerat, *quem mittam, et quis ibit nobis*, Propheta ex parte responderit: *Ecce ego, mitte me*, et de sequenti tacuerit, intelligens nullum hominem dignum esse, qui Deo pergeret, et omne iter suum ejus faceret esse, qui mitteret. Quam humilitatem Dominus advertens quod se secundis putaret indignum, imperavit sequentia, dicens: *Vade*.

21. Septuaginta: *Et dixit: Ecce ego sum, mitte me*. Aquila et Theodotion: *Ecce adsum, mitte me*. Symmachus: *Ecce, mitte me*. Deus qui vocat ea quae non sunt, quasi sint, et qui dixit: *Ego sum qui sum*; et alibi: *Qui est, misit me* (**Exod. 3. 14**), quoscumque vocaverit, statim facit subsistere: quod satis claret exemplis in vivente 63 Matthaeo Evangelista, et in Lazaro quatruiduo jam mortuo: qui statim ut sunt vocati a Domino, et ille sepulcrum avaritiae reliquit, quit, et iste suae mortis (**Marc. 2. Luc. 5. et Joan. 11**). QUONIAM OMNIA quae absque eo sunt, non sunt. Unde Propheta purgatus a vitiis

ausus est dicere: *Ecce ego sum*: licet in Latinis codicibus propter Interpretum varietatem, *sum*, non sit appositum. Quidam observandum putant, ad quos Prophetas mittentis, aut missi sermo dicatur, quod est Graece *Apostolus*. 64 Et hanc esse differentiam volunt: ut quicumque mittantur, et Prophetae sint pariter et Apostoli: ad quos vero mittentis sermo non ponitur, tantum Prophetae sint: quod ego superfluum puto. Et quia semel ad tractatum istius vocabuli venimus: sciendum, *Silam* collegam Pauli lingua Hebraea *Apostolum* dici: qui cum eo nonnullas Epistolas scribit. Et vitiose *Silvanus* legitur pro *Sila*, quum *Silvanum* in Apostolorum Actis non legamus.

SECUNDA CLASSIS COMPLECTENS
EPISTOLAS, QUAS HIERONYMUS PER
FERME TRIENNIUM ROMAE SCRIPSIT AB
EXEUNTE ANNO CHRISTI 382 AD ULTRA
MEDIUM 385.

EPISTOLA XIX DAMASI PAPAE AD
HIERONYMUM,

*Quid apud Hebraeos sonet OSANNA perspicue sibi explicari
rogat.*

Dilectiss. filio HIERONYMO DAMASUS Episcopus in Domino salutem.

Commentaria cum legerem Graeco Latinoque sermone in Evangeliorum interpretatione a nostris, id est, orthodoxis viris olim, ac nuper scripta de eo quod legitur, Osanna filio David (Matth. 21. 9); non solum diversa, sed etiam contraria sibimet proferunt. Dilectionis tuae est, ut ardenti illo strenuitatis ingenio, abscisis opinionibus, ambiguitatibusque supposis, quid se habeat apud Hebraeos, vivo sensu scribas; ut et de hoc, sicut et de multis, tibi curae nostrae in Christo Jesu gratias referant.

EPISTOLA XX SEU RESCRIPTUM HIERONYMI AD DAMASUM.

Quid vox OSANNA significet juxta hebraicum fontem, et cur hebraeum hoc verbum, ita ut est apud Hebraeos, relictum apud omnes sit Linguas, docet.

1. *Variorum interpretationes.*---MULTI super hoc sermone diversa finxerunt, e quibus noster Hilarius in Commentariis Matthaei (c. 21. n. 3) ita posuit: *Osanna* Hebraico sermone significatur, *redemptio* *domus* *David*. Primum *redemptio* lingua Hebraea PHEDUTH interpretatur: deinde *domus* BETH. David vero in hoc loco non esse nomen insertum, omnibus patet. Alii opinati sunt, *Osanna*, gloriam dici. Porro *gloria* CHABOD

appellatur: nonnulli gratiam, cum *gratia*, THODA sive ANNA nuncupetur.

2. *Ad Hebraeum fontem recurrendum.*---Restat ergo, ut omissis opinionum rivulis, ad ipsum fontem, unde ab Evangelistis sumptum est, recurramus. Nam quomodo illud neque in Graecis, neque in Latinis codicibus **65** possumus invenire, *Ut compleretur id quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaraeus vocabitur (Matth. 2. 23); et illud, ex Aegypto vocavi filium meum (Ibid. v. 15):* ita et nunc ex Hebraeis codicibus veritas exprimenda est, unde in hanc vocem vulgus et maxime consona inter se parvulorum turba proruperit, dicente Matthaeo: *Turbae autem, quae praeceaeabant, et quae sequebantur, clamabant dicentes: Osanna filio David: benedictus qui venit in nomine Domini, Osanna in excelsis (Matt. 21. 2).* Marcus vero ita posuit: *Clamabant dicentes, Osanna: benedictus qui venit in nomine Domini: benedictum quod venit in nomine Domini regum patris nostri David, Osanna in excelsis (Marc. 11. 9).* Joannes vero pari voce consentit: *Et clamabant, Osanna: benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel (Joan. 12. 14).* Solus Lucas verbum *Osanna*, non posuit, in reliqua interpretationis parte consentiens: *Benedictus qui venit rex in nomine Domini, pax in coelo, et gloria in excelsis. (Luc. 19. 38).* Igitur, ut diximus, ipsa verba Hebraea ponenda sunt, et omnium Interpretum opinio digerenda, quo facilius quid super hoc sentiendum sit, ex retractatione cunctorum ipse sibi Lector inveniat.

3. *Interpretum Hebraei textus opinio.*---In centesimo decimo septimo Psalmo, ubi nos legimus, *O Domine saluum me fac, o Domine bene prosperare: benedictus qui venit in nomine*

Domini, in Hebraeo legitur, ANNA ADONAI, OSIANNA, ANNA ADONAI ASLIANNA; BARUCH ABBA BASEM ADONAI. Quod Aquila, Symmachus, Theodotio, et Quinta Editio, ne quid in Latino mutare videamur, ita exprimunt: ὦ δὴ Κύριε σῶσον δὴ, ὦ δὴ Κύριε εὐδοῶσον δὴ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Sola Sexta Editio cum Interpretibus Septuaginta ita congruit, ut ubi caeteri posuerunt ὦ δὴ, illi scripserint ὦ. Et quia OSIANNA, quod nos corrupte propter ignorantiam dicimus OSANNA, *salvifica*, sive *salvum* *fac* exprimatur, omnium 66 interpretatione signatum est: nunc illud in cura est, quid sine adiectione salvandi, solus ANNA sermo significet. Sciendumque quod in hoc loco ter dicatur ANNA; et primum quidem ac secundum iisdem litteris scribitur, ALEPH, NUN, HE, tertium vero HE, NUN, HE. Symmachus igitur, qui in centesimo decimo septimo Psalmo cum omnium interpretatione consenserat, ut nobis manifestiorem tribueret intellectum, in centesimo decimo quarto Psalmo, ubi dicitur: *O Domine, libera animam meam*, ita interpretatur est: *Obsecro, Domine, libera animam meam*. Ubi autem Septuaginta, ὦ, et ille, *Obsecro*, transtulerunt, Aquila, et caeteris Editionibus ὦ δὴ interpretantibus, in Hebraeo scribitur ANNA: verum ita ut in principio ALEPH habeat, non HE. Ex quo animadvertimus, si ex ALEPH scribatur ANNA, significari *obsecro*; sin autem ex HE, esse conjunctionem, sive interjectionem, quae apud Graecos ponitur δὴ, et est in σῶσον δὴ, cuius interpretationem Latinus sermo non exprimit.

4. Sed quoniam hae minutiae et istiusmodi disputationis arcanum, propter barbariem linguae pariter ac litterarum,

legenti molestiam tribuunt, ad explanandi compendium venio, ut dicam de centesimo decimo septimo Psalmo, qui manifeste de Christo prophetat, et in synagogis Judaeorum creberrime legebatur, unde et populis notior erat, hos versus esse assumptos: quod ille, qui repromittebatur de genere David, venerit salvaturus Israel, dicente David, «Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino, factum est. Hic est mirabilis in oculis nostris. Haec est dies quam fecit Dominus: exulemus et laetemur in ea. O Domine saluum me fac: o Domine bene prosperare: benedictus qui venit in nomine Domini. Benediximus vobis de 67 domo Domini: Deus Dominus et illuxit nobis» (**Psal. 117. 22. etc.**). Unde et Evangelistarum scriptura commemorat, Phariseos et Scribas hac indignatione commotos, quod viderent populum, Psalmi prophetiam super Christo intelligere completam, et clamantes parvulos *Osianna, filio David*, dixisse ei: *Audis quid isti loquuntur?* et Jesum respondisse eis: «Nunquam legistis, Quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem» (**Matth. 21. Luc. 19. Joan. 12**)? centesimum decimum septimum Psalmum octavi Psalmi assertione firmantem. Et de eo quidem, quod facile exprimi poterat, «Benedictus qui venit in nomine Domini,» omnium Evangelistarum Scriptura consentit. De verbo autem OSIANNA, quia in Graecum non poterant transferre sermonem, sicut in ALLELUIA, et in AMEN, et in plerisque factum videmus, ipsum Hebraeum posuerunt, dicentes, OSIANNA. Lucas igitur, qui inter omnes Evangelistas Graeci sermonis eruditissimus fuit, quippe ut medicus, et qui Evangelium Graecis scripsit, quia se vidit proprietatem

sermonis transferre non posse, melius arbitratus est tacere, quam id ponere quod legenti faceret quaestionem.

5. Ad summam, sicuti nos in lingua Latina habemus interjectiones quasdam, ut insultando dicamus *vah*, et in admirando *papae*, et in dolendo *heu*: et quando silentium volumus imponere, strictis dentibus spiritum coarctamus et agimus tantum sibilum, insonando *sith*: ita Hebraei inter reliquas proprietates linguae suae habent interjectionem, ut quando volunt Dominum deprecari, ponant verbum petentis affectu, et dicant, ANNA *Domine*, quod Septuaginta dixerunt, *o Domine*. OSI ergo *salvifica* interpretatur; ANNA interjectio deprecantis est. Si ex duobus his velis compositum verbum facere, dices OSIANNA, sive ut nos loquimur, OSANNA, media vocali littera elisa; sicut facere solemus in versibus Virgilii, quando pro *mene incoepto* **68** *desistere victam*, scandimus, *men incoepto*. ALEPH namque littera prima verbi sequentis, extremam prioris verbi AIN veniens excludit. Quapropter ut ad quaestionis originem revertamur, ubi nos legimus in Latino: «O Domine salvum me fac; o Domine bene complace: benedictus qui venit in nomine Domini,» juxta Hebraeum sensum legere possumus: «Obsecro, Domine, salvum fac; obsecro Domine, prosperare, obsecro: benedictus qui venit in nomine Domini.» Salvum autem fac, dicitur, ut subaudiamus populum tuum Israel, sive generaliter mundum. Denique Matthaeus, qui Evangelium Hebraeo sermone conscripsit, ita posuit, OSANNA BARRAMA, id est, *Osanna in excelsis*: quod Salvatore nascente salus in coelum usque, id est, etiam ad excelsa pervenerit, pace facta non solum in terra, sed et in coelo; ut

jam dici aliquando cessaret: «Inebriatus est gladius meus in coelo» (Isai. 34. 5).

6. Haec interim juxta mediocritatem sensus mei breviter strictimque dictavi. Caeterum sciat, Beatitudo tua, in istiusmodi disputationibus molestiam in legendo non debere subrepere; quia facile et nos potuimus aliquid ementiri, quod ex una voce solveret quaestionem, sicut et caeteros fecisse monstravimus: sed magis condecet ob veritatem laborare paulisper, et peregrino aures accommodare sermoni, quam de aliena lingua fictam referre sententiam.

EPISTOLA XXI AD DAMASUM DE DUOBUS FILIIS.

Evangelicam Parabolam, quae est apud Lucam de Filio prodigo, et filio frugi in modum Commentarii rogatus ipse a Damaso interpretatur.

1. Beatitudinis tuae interrogatio, disputatio fuit: et sic quaesisse quaerendo **69** viam est dedisse quaesitis. Sapienter quippe interroganti, sapientia reputabitur. Ais, «quis est iste in Evangelio pater, qui duobus filiis substantiam dividit (**Luc. 15**)? qui duo filii? qui major? quive minor? Quomodo minor acceptam substantiam cum meretricibus dissipat? Fame facta, a principe regionis praeponitur porcis, siliquas comedit; ad patrem redit: accipit annulum et stolam; et immolatur ei vitulus saginatus? Quis sit major frater, et quomodo de agro veniens, susceptioni fratris invideat? et

caetera quae in Evangelio plenius explicantur. Addis insuper: Scio multos in hac lectione diversa dixisse: et fratrem majorem, Judaeum, minorem existimasse Gentilem populum. Sed quaero, quomodo Judaico populo possit aptari: *Ecce tot annis servivi tibi, et nunquam mandalum tuum praeterii, et nunquam dedisti mihi haedum, ut cum amicis meis epularer.* Et illud: *Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt.* Si autem, ut ais, de justo et peccatore voluerimus esse parabolam, justo non poterit convenire, ut de salute alterius et maxime fratris contristetur. Si enim invidia diaboli, mors introivit in orbem terrarum; et imitantur eum, qui sunt ex parte ejus, nunquid personae justae tam immanis invidia poterit coaptari, ut foris steterit, et clementissimo patri rigidus obstiterit; solusque livore cruciatus, laetitiae domus interesse noluerit?

2. Itaque sicut in caeteris parabolis, quae non sunt a Salvatore dissertae, quam ob causam dictae sint, solemus inquirere: ita et in hac facere debemus, quare Dominus in istiusmodi verba proruperit; et ob quam interrogationem, responsionis similitudine prolata sit. Scribae et Pharisei mussitabant, dicentes: «Quare hic peccatores recipit, et vescitur cum eis» (**Luc. 15. 2**)? Superior quippe sermo praemiserat: «Erant autem accedentes ad eum publicani et peccatores,» volentes audire eum. Itaque hinc omnis invidia, cur quos Legis praecepta damnarent, eorum confabulationem atque convivium Dominus non vitaret. Et haec Lucas. Caeterum Matthaeus ita loquitur: *Cum autem discumberet in domo, ecce multi peccatores et publicani venientes 70 recumbebant cum Jesu, et cum discipulis ejus* (**Matth. 9. 20**). Quod videntes Pharisei, dicebant discipulis ejus: *Quare cum peccatoribus et*

publicanis manducat magister vester? Qui audiens dixit: Non necesse habent sani medicum, sed male habentes. Euntes autem discite quid sit, misericordiam volo, et non sacrificium: non enim veni vocare justos, sed peccatores. Marcus quoque in eadem verba consentit. Igitur, ut diximus, omnis ex Lege quaestio nascebatur. Lex quippe justitiae tenax, clementiam non habebat: sed quicumque adulter, homicida, fraudator, et ut breviter dicam, mortali crimine tenebatur, nulla venia poenitentiae laxabatur a crimine, oculum pro oculo, dentem pro dente, animam pro anima jubebantur exolvere (**Exod. 21**). Omnes itaque declinaverant, simul inutiles facti erant: non erat qui faceret bonum, non erat usque ad unum (**Psal. 13**). «Ubi autem abundavit peccatum, superabundavit et gratia.» (**Rom. 3. 20**). Et, «misit Deus filium suum factum ex muliere» (**Gal. 4. 4**), qui destructo medio pariete, fecit utraque unum (**Ephes. 2. 2**), et austeritatem Legis Evangelii gratia temperavit. Unde et Paulus ad Ecclesias scribens: «Gratia vobis, inquit et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo» (**Rom. 1**): gratia quae non ex merito retributa, sed ex donante concessa est. Pax vero qua reconciliati Deo sumus, habentes propitiatorem Dominum nostrum Jesum Christum, qui donavit nobis delicta nostra; et delevit chirographum mortis, quod erat contra nos, affigens illud cruci: et principatus et potestates fecit ostentui, triumphans eas in ligno. Quae autem major potest esse clementia, quam ut Filius Dei, hominis Filius nasceretur? decem mensium fastidia sustineret? partus exspectaret adventum? involveretur pannis? subjiceretur parentibus? per singulas adoleret aetates? Et post contumelias vocum, alapas et flagella, crucis quoque pro nobis fieret maledictum, ut nos a maledicto legis absolveret, Patri factus obediens usque ad mortem: et id opere

compleret, quod ante ex persona mediatoris fuerat deprecatus, dicens: «Pater volo, ut quomodo ego et tu unum [al. *idem*] sumus, ita et isti in nobis unum sint» (**Joan. 17. 22**). Ergo **71** quia ad hoc venerat, ut quod erat, impossibile Legis, quia nemo ex ea justificabatur, ineffabili misericordia vinceret, publicanos et peccatores ad poenitentiam provocabat, convivium quoque eorum expetens, ut in convivio docerentur: sicut manifestum esse poterit ei, qui Evangelia sollicita mente perlegerit, quomodo et cibus ejus et potus, et deambulatio, et universa quae gessit in corpore, salutem hominum procurarint. Hoc videntes Scribae et Pharisei, adversus Legem eum facere dicebant: «Ecce homo vorax et vini potator, amicus publicanorum et peccatorum» (**Matth. 11. 19**) Nam ante reprehenderant quare curaret in sabbatis. Dominus ergo, ut hanc eorum accusationem clementi ratione superaret, tres parabolas proposuit: e quibus una est, nonaginta novem ovium in montibus relictarum, et unius perditae, quae pastoris humeris est revecta. Alia drachmae, quam mulier accenso lumine perquisivit, et inventa ea, vicinas ad laetitiam convocavit, dicens: «Congratulamini mihi, quia inveni drachmam quam perdideram» (**Luc. 15. 9**). Tertia vero duorum filiorum, de qua, ut disputarem pauca, jussisti.

3. Et de ove quidem, ac drachma, licet ad unum pertineant intellectum, non est istius temporis disputatio; hoc tantum dixisse sufficiat, ob id has parabolas esse propositas, ut quomodo ibi in inventione pecoris et drachmae laetitia est Angelorum, et circa manentium vicinarum: sic in publicanorum peccatorumque poenitentia, omnium debere esse laetitiam, quibus non est necessaria poenitentia. Unde

vehementer admiror, Tertullianum in eo libro, quem de Pudicitia adversum poenitentiam scripsit, et sententiam veterem, nova opinione dissolvit, hoc voluisse sentire, quod Publicani et peccatores, qui cum Domino vescebantur, Ethnici fuerint, dicente Scriptura: «Non erit vectigal pendens ex Israel (**Deut. 23. 18. secundum LXX**): quasi vero et Matthaeus, non ex Circumcisione fuerit Publicanus, et ille qui cum Pharisaeo in Templo orans, oculos ad coelum non audebat erigere, non ex Israel fuerit Publicanus: aut non Lucas memoret: «Et omnis populus audiens, et Publicani justificaverunt Deum, baptizati baptismo Joannis» (**Luc. 7. 29.**); aut cuiquam credibile possit videri Ethnicum Templum **72** ingressum, aut Dominum cum Ethnicis habuisse convivium, cum id maxime caveret, ne Legem solvere videretur: et primum venerit ad oves perditas domus Israel; Chananaeae quoque deprecanti pro salute filiae, responderit: «Non oportet tollere panem filiorum, et dare eum canibus. Et alibi discipulis praeceperit: In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis (**Matth. 10. 5**). Ex quibus omnibus edocemur, in Publicanis, non tam Gentilium, quam generaliter omnium peccatorum, id est, qui erant et de Gentibus, et de Judaeis, accipi posse personas. Ille autem qui [*al. quia*] juxta insanas et blasphemias feminas suas, id dogmatis defendebat, quo Christianos nollet recipere poenitentes, frustra argumentatus est, Publicanos Judaeos non fuisse, ut in persona eorum Gentilium tantum populus possit intelligi. Itaque ne longum faciam, ipsa Evangelii verba proponam; et in modum commentarii, quid mihi videatur, ad singula quaeque subnectam.

4. *Homo quidam habebat duos filios (Luc. 15. 11)*. Hominem Deum dici, multis testimoniis approbatur, ut ibi: «Duorum hominum testimonium verum est. Ego de me testimonium dico, et Pater qui me misit» (**Joan. 10. 17. 18**). In alia parabola Pastor, in alia paterfamilias nuncupatur, in alia vineam locat, in alia invitat ad nuptias, et diversis similitudinibus rem significat eandem, ut Judaeorum superbiam reprobet: et in communi omnium peccatorum, sive Gentilium, sive Israelitarum poenitentiam probet. Quod autem ait, *duos filios*, omnes pene Scripturae de duorum vocatione populorum plenae sunt sacramentis.

5. «Et dixit illi adolescentior: Pater da mihi portionem substantiae, quae me contingit.» Substantia Dei est, omne quod vivimus, sapimus, cogitamus, in verba prorumpimus. Haec Deus aequaliter universis et in commune largitus est, Evangelista dicente: «Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum» (**Joan. 1. 9**). Iste est dexter oculus, qui a scandalis observandus est: haec lucerna corporis: hoc talentum quod non est in sudario colligandum, id est, delicate otioseque tractandum; nec in terra defodiendum, terrenis scilicet cogitationibus obscurandum.

73 6. *Qui divisit eis substantiam*. Significantius in Graeco legitur διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον, id est, dedit eis liberum arbitrium, dedit mentis propriae libertatem, et ut viveret unusquisque non ex imperio Dei sed obsequio suo, id est, non ex necessitate, sed ex voluntate, ut virtus haberet locum, ut a caeteris animantibus distaremus, dum ad exemplum Dei, permissum est nobis facere quod velimus. Unde et in

peccatores aequum iudicium, et in sanctos et justos justum praemium retribueretur [al. *retribuetur*].

7. *Quomodo sumus cum Deo, vel ab eo discedimus.---*Et non post multos dies, collectis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam. Si Deus coelum tenet palmo, et terram pugillo: et Jeremias dicit, *Deus appropinquans: et non Deus de longinquo (Jerem. 23)*: per David quoque, quia nullus absque eo locus sit, praedicatur; quomodo filius peregre proficiscitur, et a patre discedit? sciendum igitur, non locorum spatiis, sed affectu, aut esse nos cum Deo, aut ab eo discedere. Quomodo enim ad discipulos loquitur: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem saeculi (Matth. 28. 20)*: ita ad eos qui sui jactantiam praeferunt, et esse cum Domino non merentur, dicit: *Discedite a me, non novi vos, qui operamini iniquitatem (Ibid. 7. 23)*.

8. *Recessit ergo junior filius cum universa substantia a patre, et peregre profectus est.* Et Cain egressus a facie Domini habitavit in terra *Naid*, quod interpretatur, *fluctuatio*. Quicumque a Deo recedit, statim saeculi fluctibus quatitur et moventur pedes ejus. Nam postquam moti sunt homines ab oriente, et a vero lumine recesserunt, tunc adversus Deum impietatis suae aedificavere turrin; tunc dogmatum superbias confinxerunt, volentes curiositate non licita in ipsius coeli alta penetrare. Et vocatus est locus ille *Babel*, id est, *confusio*.

9. *Et ibi dissipavit substantiam suam, vivens luxuriose.* Luxuria inimica Deo, inimica 74 virtutibus, perdit

omnem substantiam patris; et ad praesens voluptate delinens, futuram non sinit cogitare paupertatem.

10. *Cumque consumpsisset omnia, facta est fames valida per regionem illam.* Acceperat a patre facultates, ut invisibilia ejus per ea quae erant visibilia cognosceret, et ex pulchritudine creaturarum consequenter intelligeret Creatorem. Qui veritatem in injustitia detinens, et pro Deo idola colens, naturae bona universa consumpsit: et consumptis omnibus, coepit egere virtutibus, derelicto fonte virtutum. *Facta est fames valida per regionem illam.* Omnis locus quem patre incolimus absente, famis, penuriae et egestatis est. Famis autem μετὰ ἐμφάσεως valide haec est regio, de qua dicitur per Prophetam: *Qui habitatis in regione umbrae mortis, lux fulgebit super vos (Isa. 9. 2).* At contra est alia regio, quam possessuri sumus mundo corde atque puro viventes, quam sanctus David desiderat, dicens: *Credo videre bona Domini in terra viventium (Psal. 26. 13).*

11. *Et ipse coepit egere, et abiit, et conjunxit se uni de principibus regionis illius.* Deserto nutricao, qui ad primam vocem bona ei fuerat cuncta largitus, junxit se principi hujus mundi, id est, diabolo, rectori tenebrarum. Quem nunc inimicum hominem, nunc judicem iniquitatis, nunc draconem, nunc Satan, nunc malleum, nunc perdicem, nunc Belial, nunc rugientem leonem, nunc Leviathan, nunc Thaninim, nunc Behemoth, et multis aliis vocabulis Scriptura cognominat. Quod autem ait, *uni de principibus*, plures esse intelligendum est, qui per istum volitent aerem, et diversorum fraude vitiorum, genus hominum suae subjiciant servituti.

12. *Qui misit illum in agrum suum, ut pasceret porcos.* Porcus animal immundum est, quod coeno et sordibus delectatur. Talis est daemonum multitudo, quae **75** per idola manufacta, cruore pecudum et victimis pascitur; et novissime saginatione quadam hostia, ipsius hominis morte saturatur. Misit ergo eum in possessionem suam, id est, suum effecit esse famulum, ut pasceret porcos, immolans ei animam suam.

13. *Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis pecorum; et nemo illi dabat.* In quod in Ezechiele cum increpatione dicitur ad Jerusalem: *Et factum est in te perversum ultra mulieres quae ante fornicationem tuam, et post te sunt fornicatae, in eo quod dedisti mercedes, et mercedes tibi non sunt datae* (**Ezech. 16. 34**), videmus in filio minore completum. Substantiam suam in regione principis perdidit; et post perditas facultates, missus ad porcos, egestate contabuit. DAEMONUM CIBUS est ebrietas, luxuria, fornicatio, et universa vitia. Haec blanda sunt et lasciva, et sensus voluptate demulcent: statimque ut apparuerint, ad usum sui provocant. Quibus ideo luxuriosus adolescens non poterat saturari, quia semper voluptas famem sui habet; et transacta non satiat: et Satanas cum aliquem sua arte deceperit, et proprium ei imposuerit jugum, ultra ad abundantiam vitiorum non procurat, sciens esse jam mortuum, sicuti multos idololatrias videmus panis miseria et egestate confectos. Hi sunt in quibus Propheticus sermo completur: «Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes omnibus amatoribus tuis, et non accepisti mercedes» (**Ezech. 16. 33**). Possumus autem et aliter siliquas interpretari. Daemonum cibus est carmina Poetarum, saecularis sapientia, Rhetoricorum pompa verborum. Haec

sua omnes suavitate delectant: et dum aures versibus dulci modulatione currentibus capiunt, animam quoque penetrant, et pectoris interna devinciunt. Verum ubi cum summo studio fuerint ac labore perlecta, nihil aliud, nisi inanem sonum, et sermonum strepitum suis lectoribus tribuunt: NULLA IBI SATURITAS veritatis, nulla refectio justitiae reperitur. Studiosi earum in 76 fame veri, et virtutum penuria perseverant. Hujus sapientiae typus, et in Deuteronomio sub mulieris captivae figura describitur: de qua divina vox praecipit, ut si Israelites eam habere voluerit uxorem, calvitium ei faciat, ungues praesecet, et pilos auferat: et cum munda fuerit effecta, tunc transeat in victoris amplexus. Haec si secundum litteram intelligimus, nonne ridicula sunt? Itaque et nos facere solemus, quando Philosophos legimus, quando in manus nostras libri veniunt sapientiae saecularis, si quid in eis utile reperimus, ad nostrum dogma convertimus: si quid vero superfluum, de idolis, de amore, de cura saecularium rerum, haec radimus, his calvitium inducimus, haec in unguium morem ferro acutissimo desecamus. Unde et Apostolus prohibet, ne in idolio quis recumbat, dicens: «Videte autem, ne haec licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum, qui habet scientiam, in idolio recumbentem, nonne conscientia ejus cum sit infirma, aedificabitur ad manducandum idolothyta, et peribit qui infirmus est in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est» (**I. Cor. 8. 9**)? Nonne tibi videtur sub aliis verbis dicere, ne legas Philosophos, Oratores, Poetas; nec in eorum lectione requiescas? Nec nobis blandiamur, si in eis, quae sunt scripta, non credimus, cum aliorum conscientia vulneretur, et putemur probare, quae dum legimus, non reprobamus. Alioqui quale erit, ut existimemus Apostolum ejus, qui

vescebatur in idolio, conscientiam comprobasse, et eum dixisse perfectum, quem sciret de idolothytis manducare? Absit, ut de ore Christiano sonet, «Jupiter omnipotens; et me Hercule, et me Castor,» et caetera magis portenta, quam numina. At nunc etiam Sacerdotes Dei, omissis Evangeliiis et Prophetis, videmus Comoedias legere, amatoria Bucolicorum versuum verba canere, tenere Virgilium: et id QUOD IN PUERIS necessitatis est, crimen in se facere voluptatis. Cavendum igitur, 77 si captivam velimus habere uxorem, ne in idolio recumbamus; aut si certe fuerimus ejus amore decepti, mundemus eam, et omni sordium errore purgemus, ne scandalum patiatur frater, pro quo Christus mortuus est, cum in ore Christiani carmina in idolorum laudem composita audierit per sonare.

14. *Mercenarii quinam.*---«In se autem conversus dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereor.» Mercenarios secundum alium intellectum eos animadvertimus ex Judaeis, qui ob praesentia tantum bona, Legis praecepta custodiunt. Hi justi sunt et misericordes, non ob ipsam justitiam, et ob ipsum misericordiae bonum; sed ut a Deo terrenae felicitatis et longae vitae praemium consequantur. Qui autem ista desiderat, merito compellitur ad obsequium praeceptorum, ne eorum praevaricatione quae jussa sunt, careat concupitis. Porro ubi metus est, non est dilectio. Perfecta quippe dilectio foras mittit timorem. Nam qui diligit, non ideo imperata custodit, quia aut timore poenarum, aut praemii aviditate compellitur; sed quia hoc ipsum quod a Deo jubetur, est optimum. Sensus itaque iste est: Quanti ex Judaeis ob

praesentia tantum bona a Dei obsequio non recedunt, et ego egestate conficior.

15. «Surgens ibo ad patrem meum.» Pulchre ait, *surgens*: patre quippe absente, non steterat. Peccatorum jacere, justorum stare est. Ad Moysen dicitur, «Tu vero hic sta mecum» (**Deut. 5. 31**). Et in centesimo tricesimo tertio Psalmo: «Ecce nunc benedicite Dominum, omnes servi Domini, qui statis in domo Domini,» ad benedictionem Domini stantes Propheta in domo Domini cohortatur.

16. «Et dicam illi: Pater, peccavi in coelum et coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus.» Peccaverat in coelum, qui Jerusalem coelestem reliquerat matrem. Peccaverat coram patre, qui Conditore deserto, fuerat ligna veneratus. Non erat dignus vocari filius Dei, qui servus esse maluerat idolorum. «Omnis enim qui facit peccatum, de diabolo patre natus est.» (**1. Joan. 3. 7.**)

17. «Fac me sicut unum de mercenariis tuis.» Fac me, inquit, sicut unum ex Judaeis, qui te ob praesentium tantum rerum **78** promissa venerantur. Recipe filium poenitentem, qui merecnariis tuis peccantibus saepissime pepercisti.

18. «Et venit usque ad patrem suum.» Venimus ad patrem, quando recedimus a porcorum pastione, secundum illud: «Statim ut conversus ingemueris, salvus eris» (**Ezech. 18**).

19. «Cumque adhuc longe esset, vidit eum pater ejus, et misericordia motus est. Antequam dignis operibus et vera poenitentia ad patrem rediret antiquum, Deus, apud quem cuncta futura jam facta sunt, et qui est omnium praescius futurorum, ad ejus praecurrit adventum, et per Verbum suum,

quod carnem sumpsit ex Virgine, reditum filii sui junioris anticipat.

20. «Et praecurrens incubuit super collum ipsius.» Ante venit ad terram, quam ille domum confessionis intraret. Incubuit super collum ipsius, id est, corpus sumpsit humanum. Et sicuti Joannes super pectus Jesu recubuit (**Joan. 13**), qui secretorum ejus effectus est particeps: ita et jugum suum leve, id est, mandatorum suorum facilia praecepta, ex gratia magis quam ex merito super juniorem filium collocavit.

21. «Et osculatus est eum;» juxta illud quod in Cantico Canticorum Ecclesia de sponsi precatur adventu: «Osculetur me osculo oris sui.» (**Cant. 1. 1.**) Nolo mihi, dicens, per Moysen, nolo per Prophetas loquatur: ipse meum corpus assumat, ipse me osculetur in carne: ut et illud quoque quod in Isaia scriptum est, huic sententiae coaptemus: «Si quaeris, quaere: et ad me habita in saltu.» (**Isa. 21. 12. juxta LXX.**) Et ibi quippe flens Ecclesia clamare jubetur ex Seir; quia Seir, *pilosus* et *hispidus* interpretatur: ut et antiquum Gentilium significet horrorem, illa pari similitudine respondente: «Nigra sum, sed formosa, filiae Jerusalem» (**Cant. 1. 4**).

22. «Dixit autem illi filius: Pater, peccavi in coelum et coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus.» Dicit se non esse dignum filium nuncupari, et tamen ex naturae voce, ex illa substantia, quam illi pater fuerat aliquando largitus, in nomen trepidus veritatis erumpit: *Pater*, inquit, *peccavi in caelum*. Frustra igitur quidam argumentantur, nomen patris in sanctos tantummodo convenire: **79** cum etiam Deum hic patrem vocet, qui se filii nomine confitetur indignum: nisi

forte ideo patrem audet vocare, quia plena mente conversus est.

23. «Dixit autem pater ad pueros suos: Celerius proferte stolam priorem, et induite eum;» stolam, quam Adam peccando perdiderat, stolam, quae in alia parabola indumentum dicitur nuptiale (**Matth. 22**), id est, vestem Spiritus Sancti, quam qui non habuerit, non potest regis interesse convivio.

24. «Et date annulum in manu illius;» signaculum similitudinis Christi, secundum illud: «In quem credentes, signati estis spiritu repromissionis sancto» (**Ephes. 1. 13**). Et ad principem dicitur Tyri, qui similitudinem Conditoris amiserat: «Tu signaculum similitudinis, et corona decoris, in deliciis paradisi Dei natus es» (**Ezech. 28. 12. 13**). Isaias quoque de hoc signaculo loquitur: «Tunc manifesti erunt qui signantur.» Hoc signaculum in manu datur, quando opera justitiae Scriptura significat, ut ibi: «Factum est verbum Domini in manu Aggaei Prophetae» (**Agg. 1. et 2**), dicentis ad Jerusalem: «Ornavi te, inquit, ornamento, et imposui tibi armillas circa manus tuas» (**Ezech. 16. 11**). Rursum ad eum qui indutus est podere, alius locus signaculi demonstratur: «Pertransi per mediam Jerusalem, et da signaculum in frontibus virorum gementium, et dolentium in omnibus iniquitatibus, quae fiunt in medio eorum» (**Ibid. 9. 4**). Quare? ut postea possint dicere: «Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine» (**Psal. 4. 7**).

25. «Et calceamentum in pedibus ejus.» Sponsi quippe perdiderat dignitatem, et nudis pedibus Pascha celebrare non poterat. Haec sunt calceamenta de quibus Dominus ait: «Et

calceavi te hiacyntho. Et calceamenta in pedibus ejus» (**Ezec. 16. 10**); nec ubi coluber insidians, plantam ingredientis invaderet: et super scorpiones et serpentes securius ambularet; ut praepararetur ad Evangelium pacis: jam non gradiens secundum carnem, sed secundum spiritum; et dictum ei Propheticum conveniret: «Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona» (**Isai. 52. 7**).

26. «Et afferte vitulum saginatum, et occidite, et manducemus, et epulemur; quoniam hic filius meus mortuus fuerat, et revixit, perierat, et inventus est.» Vitulus saginatus qui ad poenitentis immolatur salutem, ipse Salvator est, cujus quotidie **80** carne pascimur, cruore potamur. Fidelis mecum lector intelligis, qua pinguedine saturati, in ructum laudis ejus erumpimus, dicentes: «Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi» (**Ps. 44. 1**); licet quidam superstitione magis, quam vere, non considerantes textum Psalmi, ex Patris persona arbitrentur hoc intelligi. Quod autem, ait, «epulemur, quoniam hic filius meus mortuus fuerat, et revixit, perierat, et inventus est,» ad eundem parabolae superioris pertinet sensum, in qua dicitur: «Sic dico vobis, quia gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente.»

27. «Et coeperunt epulari.» Hoc convivium quotidie celebratur, quotidie pater filium recipit: semper Christus credentibus immolatur.

28. «Erat autem filius illius senior in agro.» Hucusque de persona filii junioris disputatum est, quem secundum praesentem parabolam, in publicanis et peccatoribus, qui a Domino ad poenitentiam provocabantur, debemus accipere:

secundum mysticos autem intellectus, de futura quoque vocatione Gentium prophetari. Nunc ad seniore filium sermo transgreditur, quem multi simpliciter ad omnium Sanctorum personam, multi proprie ad Judaeos referunt. Et de Sanctis quidem non difficilis interpretatio est, in eo quod dicitur, nunquam mandatum tuum praeterivi: licet illud videatur obsistere, quod reversioni fratris invideat. In Judaeos autem cum livor in fratris salute conveniat, hoc repugnat, quod nunquam se dicat ejus praeterisse mandatum; de quibus quid nobis videatur, suis in locis conabimur explanare. «Erat autem filius illius senior in agro, «in terrenis operibus labore desudans, longe a gratia Spiritus Sancti, et a consilio patris extorris. Hic est, qui ait: «Agrum emi, et necesse habeo exire et videre illum: rogo te, habe me excusatum» (**Luc. 14. 18**). Hic, qui juga boum emit quinque, et Legis onere depressus, terrenorum sensuum voluptate perfruitur. Hic, qui uxore ducta, ire ad nuptias non potest; et effectus caro, nequaquam unum potest esse cum spiritu. In hujus persona etiam illius parabolae operarii congruunt, in qua prima, tertia, sexta, nona hora, id est, vocationibus variis mittuntur ad vineam, **81** et indignantur sibi undecimae horae operarios coaequari.

29. «Et cum veniret, et appropinquaret domui, audivit symphoniam et chorum.» Illud quod in quodam Psalmo superscribitur pro MELETH, huic sensui convenit. Siquidem MELETH, chorus in unum concinens dicitur. Male autem quidam de Latinis symphoniam putant esse genus organi, cum concors in Dei laudibus concentus, hoc vocabulo significetur: συμφωνία quippe *consonantia* exprimitur in Latino.

30. «Et vocavit unum de pueris, et interrogavit quidnam essent haec.» Et nunc interrogat Israel, quare Deus in Gentium assumptione laetetur: et aemulatione cruciatus, paternam scire non potest voluntatem.

31. «Qui ait illi, quoniam frater tuus venit, et occidit pater tuus vitulum saginatum, quoniam incolumem illum recepit.» Causa laetitiae, quod pari in Dei laudes toto orbe concinitur, salus est Gentium, salus est peccatorum: laetantur Angeli: omnis in gaudium creatura consentit; et de solo dicitur Israel:

32. «Iratum autem noluit intrare.» Irascitur se absente fratrem esse susceptum, irascitur eum vivere, quem putabat extinctum: et nunc foris stat Israel, et nunc discipulis Evangelia in Ecclesia audientibus, mater ejus et fratres foris stant quaerentes eum (**Matth. 12**).

33. «Egressus autem pater illius coepit rogare eum.» Quam benignus et clemens pater; rogat filium, ut laetitiae domus particeps fiat: rogat autem pater per Apostolos, rogat per Evangelii praedicatores. E quibus Paulus ait: «Precamur pro Christo, reconciliamini Deo (**2. Cor. 5. 20**).» Et alibi «Vobis oportebat primum annuntiari [al. *annuntiare*] verbum Dei: sed quia repulistis illud, et indignos vos judicastis aeternae vitae, ecce convertimur ad gentes» (**Act. 13. 46**).

34. «Ipse autem respondens, ait patri suo: Ecce tot annis servio tibi. Pater supplex ad concordiam deprecatur: ille justitiam, quae in Lege est, sequens, Dei justitiae non subjicitur. Porro quae major justitia Dei, quam ignoscere poenitentibus, filium suscipere redeuntem? «Ecce tot annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum praeterivi; quasi hoc ipsum **82** non sit

praeterire mandatum, salutis alterius invidere, ante Deum se jactare justitiae, cum nemo coram eo mundus sit. Quis enim laetabitur castum se habere cor, ne [al. *vel*] si unius quidem diei fuerit? David confitetur: «In iniquitatibus conceptus sum, et in delictis concepit me mater mea» (**Ps. 50. 7**). Et in alio loco: «Si iniquitatem attendis, Domine, quis sustinebit» (**Ps. 129. 3**)? Et hic dicit nunquam se praeterisse mandatum, toties ob idololatriam captivitatibus traditus. «Ecce tot annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum praeterivi.» Hoc est quod Paulus Apostolus loquitur: «Quid ergo dicemus? quia gentes quae non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, justitiam autem quae ex fide est. Israel vero sectando legem justitiae, ad legem justitiae non pervenit» (**Rom. 9. 30. et 31**). Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus Legis. Potest ergo et ex ejus persona dici, qui juxta eundem Apostolum in justitia, quae ex lege est, sine reprehensione versatus sit: licet mihi videatur magis se jactare Judaeus, quam vera dicere, ad exemplum illius Pharisaei, dicentis: «Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut caeteri homines, raptores, injusti, adulteri, sicut et hic Publicanus» (**Luc. 18. 11**). Oro te, nonne tibi videtur ea quae ille de publicano dixerat, dicere iste de fratre? Hic est qui comedit omnem substantiam suam, vivens cum meretricibus. Ad id autem quod ait: «Mandatum tuum nunquam praeterivi,» patris sermo non congruit: non enim confirmavit vera esse quae dixerat filius, sed irascentem alia ratione compescuit: «Fili, tu semper mecum es.» Numquid, ait, bene quidem dicis, et fecisti cuncta quae jusseram? Sed *mecum es*, inquit, *semper*. Mecum es lege qua stringeris: mecum es, dum mihi et in captivitatibus erudiris: mecum es, non quia praecepta mea compleveris, sed quod te in longinquam

regionem abire non passus sum: mecum es ad extremum, secundum illud quod loquutus sum ad David: «Si dereliquerint filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint; si justitias» (**Ps. 88. 31. et seqq.**) «meas profanaverint, et mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, et in flagellis injustitias eorum: misericordiam autem meam non auferam ab eis [al. *justificationes*].» Quo testimonio **83** et id in quo filius senior gloriatur, falsum esse convincitur, dum in Dei judiciis non ambulat, et ejus mandata non facit. Et quomodo ista non faciens, cum patre semper fuisse dicitur? Dum peccans visitatur in virga, et visitato misericordia non negatur. Nec mirandum patri eum ausum fuisse mentiri, qui fratri potuit invidere: maxime cum in die judicii quidam impudentius mentiantur, dicentes: «Nonne in nomine tuo comedimus et bibimus, et virtutes multas fecimus, et daemonia ejecimus (**Matth. 7. 22**)? Quid vero sit, *et omnia mea tua sunt*, suo loco congruentius explicabitur.

35. «Et nunquam dedisti mihi haedum, ut cum amicis meis epularer.» Tantus, inquit, Israel sanguis effusus est, tot hominum caesa sunt millia, et nullus eorum nostrae exstitit salutis redemptor. Ipse Josias qui placuit in conspectu tuo (**4. Reg. 23**): et nuper Machabaei, qui pro tua haereditate pugnabant, contra fas sanctitatis, hostium gladiis interempti sunt, et nullius cruor nobis reddidit libertatem. Ecce adhuc Romano imperio subiacemus: non Propheta, non Sacerdos, non justus quisquam immolatus est pro nobis. Et pro luxurioso filio, id est, pro gentibus, pro peccatoribus, totius creaturae gloriosus sanguis effusus est. Cumque merentibus minora non dederis, immeritis majora tribuisti. «Nunquam dedisti mihi

haedum, ut cum amicis meis epularer.» Erras, Israel: dic potius, ut tecum epularer. Aut potest esse tibi aliqua jucunditas, nisi patre tecum celebrante convivium? Saltem exemplo docere praesenti. Reverso filio juniore, et pater laetatur et pueri. *Manducemus*, ait, *et epulemur*: non *manducate*, et *epulamini*. At tu ea mente, qua invides fratri, qua a patris recedis aspectu, et semper in agro es, nunc quoque vis eo absente inire convivium. «Nunquam dedisti mihi haedum.» Nunquam pater deteriora dat munera: habes vitulum immolatum: ingredi, manduca cum fratre. Quid haedum quaeris, cui agnus est missus? Et ne simules te nescire, quod missus est, Joannes tibi eum in eremo demonstravit: «Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi» (**Joan. 1. 29**). Et pater quidem quasi clemens, et poenitentiam tribuens, te hortatur ad vitulum, non immolans haedum, quem stare scit ad sinistram. Tu vero in fine saeculi, ipse tibi es haedum immolaturus **84** Antichristum, et cum amicis tuis, spiritibus immundis, ejus carne saturandus, expleto vaticinio: «Tu confregisti caput draconis magni: dedisti eum escam populi Aethiopum (**Psal. 73. 14**).

36. «Cum autem filius taus hic, qui devoravit omnem substantiam suam, vivens cum meretricibus, venit, occidisti ei vitulum saginatum.» Confitetur et nunc Israel saginatum vitulum fuisse qui caesus est: intelligunt venisse Christum: sed torquentur invidia, et nolunt, fratre non pereunte, salvari.

37. «Ipse autem dixit illi: Fili, tu semper mecum es, et mea omnia tua sunt.» Filium vocal, licet intrare nolentem. Quomodo autem Dei omnia Judaeorum sunt? Nunquid Angeli, Throni, Dominationes, caeteraeque Virtutes? Omnia ergo intelligamus, Legem, Prophetas, eloquia divina. Haec ei

dedit, ut in lege ejus meditarentur die ac nocte, secundum illum canonem quem saepe exposuimus Scripturarum, Omnia non ad totum referenda esse, sed ad partem maximam, ut ibi: «Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt» (**Psal. 13**). Et alibi: «Omnes qui venerunt ante me, fures fuerunt et latrones» (**Joan. 10. 8**). Et Paulus ad Corinthios: «Omnibus, inquit, omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem» (**1. Cor. 9. 22**). Et ad Philippenses: «Omnes enim quae sua sunt, quaerunt; non ea quae sunt Jesu Christi» (**Philipp. 2. 21**). Quanquam nihil unquam illi negasse credendum sit, quem ad vituli hortatur esum.

38. «Epulari nos oportet, et gaudere, quoniam hic frater tuus mortuus fuerat, et revixit; perierat, et inventus est.» Confidamus igitur et nos vivere posse per poenitentiam, qui fuimus mortui per delicta. Et hic quidem ipse filius revertitur: in superioribus vero, in Ove scilicet, et in Drachma, quod erraverat, affertur; et quod perierat invenitur: et simili tres parabola fine clauduntur, dum in ista ponitur, *perierat, et inventus est*: ut intelligamus diversis similitudinibus, de eadem peccatorum susceptione signatum. Et haec quidem in Ethnici persona dicta sint, et Judaei.

39. Videamus autem quomodo super sancto generaliter et peccatore parabola ista possit intelligi. Et de caeteris quin justo conveniat, non ambigitur. Illud est, in quo legenti scrupulus commovetur, cur justus saluti peccatoris invideat: et in tantum iracundia repleatur, ut **85** nec fratris misericordia, nec patris precibus, nec totius domus jucunditate superetur. Ad quod breviter respondebimus: omnem mundi istius justitiam, ad Dei comparisonem non esse justitiam. Quomodo enim ex peccatis Jerusalem, Sodoma justificatur,

non quod ipsa sit justa, sed quod majoribus delictis fiant minora delicta: ita et hominum omnium universa justitia non est Deo collata justitia. Denique Paulus qui dixerat: «Quotquot ergo perfecti sumus, hoc sapiamus» (**Philipp. 3. 15**), in alio loco confitetur, et clamat: «O profundum divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et ininvestigabiles viae ejus» (**Rom. 11. 33**)? Et alibi, «Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus.» Et, «Nunc videmus per speculum in aenigmate» (**1. Cor. 13. 9. et 12**). Et ad Romanos: «Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus» (**Rom. 7. 24**)? Ex quibus omnibus edocemur, Dei solius perfectam esse justitiam, qui solem suum oriri facit super justos et injustos: dat pluviam serotinam et matutinam, merentibus pariter et non merentibus; qui de vicis, angulis, et plateis invitat ad nuptias, et deintus quosdam jam quasi securos expellit foras: et ovem, quae ad exemplum filii poenitentis ipsa redire non poterat, vel nolebat, quaerit, et invenit; et inventam suis humeris reportat (**Luc. 15**). Multum enim errando laboraverat.

40. Ut autem doceamur in Sanctos quoque cadere posse invidiam, et soli Deo puram elementiam derelinqui, filiorum Zebedaei consideremus exemplum: pro quibus cum mater mota pietatis affectu, nimis grandia postulasset, reliqui decem discipuli indignati sunt. Et Jesus advocans eos, dixit: «Scitis quia principes gentium dominantur eorum; et qui majores sunt, potestatem exercent in eis. Non ita erit inter vos: sed quicumque voluerit inter vos major esse, sit vester minister: et quicumque vestrum voluerit inter vos esse primus, sit vester servus: quoniam Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro

multis» (**Matth. 20. 25. et seqq**). Nulli periculosum, nulli videatur esse blasphemum, **86** quod et in Apostolos in vidiae malum diximus potuisse subrepere, cum etiam de Angelis hoc dictum putemus. «Sidera quippe non sunt munda in conspectu ejus, et contra Angelos suos perversum quid intellexit» (**Job 15. 15. et 4. 18**). Et in Psalmis dicitur: «Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.» Non ait, «non justificabitur omnis homo,» sed «omnis vivens,» id est, non Evangelista, non Apostolus, non Propheta. Ad majora conscendo, non angeli, non Throni, non Dominationes, non Potestates, caeteraeque Virtutes. Solus Deus est, in quem peccatum non cadit: caetera cum sint liberi arbitrii, juxta quod et homo ad imaginem et similitudinem Dei factus est, in utramque partem possunt suam flectere voluntatem. Quod si hac sententia non adducaris, saltem illius auctoritate parabolae commovere, in qua per totum diem operarii mittuntur ad vineam (**Matth. 20**); et in prima hora vocantur Adam, Abel, Seth: in tertia Noe: in sexta Abraham: in nona Moyses: in undecima Gentium populus, cui dicitur: *Quid hic statis tota die otiosi?* et illi responderunt: *Nemo nos conduxit*. Quod autem extrema hora, nostri sit Salvatoris adventus, testis est Joannes Apostolus, dicens: «Fratres, novissima hora est. Etenim sicut audistis, quia Antichristus venit, nunc autem Antichristi multi facti sunt, propter quod cognoscimus, quia novissima hora est» (**Joan. 2. 18**). Si haec displicet interpretatio, sequor quocumque duxeris: ita tamen ut eos qui vocati sunt primi, justos esse fatearis. Quod cum obtinuero, illud inferam: et quomodo justi murmuraverunt adversum patremfamilias, dicentes: «Hi novissimi venerunt, et una hora fecerunt: et aequales illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et aestus? Videntur quidem juste dicere, nos aequalem debere

esse mercedem ejus, qui prima hora ad noctem usque sudaverit, et ejus qui una hora sit in labore versatus. Sed ista justitia habet in se livorem, cum alterius invideat felicitati. Denique et Dominus oculum in eis arguit invidentem, dicens: *Amice, an oculus tuus nequam est, 87 quia ego bonus sum?* Unde et ab Apostolo solus justus, solus dicitur immortalis: non quod Angeli sint injusti et mortales, sed quod ipse sit immortalis et justus, cui collata universa justitia, iniquitas invenitur.

41. Ut autem in hac eadem parabola, quam nunc proposuimus, injustitiam intelligas conductorum, attende paulisper. Qui prima hora conductus est, plus meretur ab eo, qui hora tertia missus est ad vineam: rursum horae tertiae operarius, et sextae horae operarium antecedit: et sextae horae, nonae horae vincit operarium. Quomodo igitur novissimo omnes invident, et eandem inter se justitiam non requirunt? Tu qui hora nona conductus es, cur invides ei qui undecima hora est missus in vineam? Quodcumque responderis, quamvis diversum asserueris laborem, ut et praemium majus in diverso labore merearis, eidem apud sextum sententiae subjacebis. Et tu qui hora sexta conductus es, novissimo invides, cur tecum denarium, id est, aequalem consequatur salutem: licet salutis pro labore diversa sit gloria, eadem de te potest tertius dicere: et de tertio rursum primus. Verum ipsi inter se ob non aequalem laborem, et vocationis spatia diversa, aequale praemium libenter accipiunt: in novissimo tantum operario, id est, in Gentium salute discordant, et Domino injuriam faciunt, et sub omnibus parabolis arguuntur invidiae.

42. Non ambigo, quin inculta tibi nostrae parvitatibus videatur oratio; sed saepe causatus sum, expoliri non posse sermonem,

nisi quem propria manus limaverit. Itaque ignosce dolentibus oculis, id est, ignosce dictanti, maxime cum in ecclesiasticis rebus non quaerantur verba, sed sensus, id est, panibus sit vita sustentanda, non siliquis.

EPISTOLA XXII 88 AD EUSTOCHIUM, PAULAE FILIAM.

De custodia virginitatis.

Eustochium Virginem, Paulae nobiliss. apud Romanos Matronae filiam, docet quomodo Virginitatem custodire debeat, quam professa erat: atque eos qui castitatis specie ventri avaritiaeque inserviunt, acriter insectatur.

1. «Audi filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui; et concupiscet rex decorem tuum» (**Ps. 44. 11**). In quadragesimo quarto Psalmo Deus ad animam loquitur humanam, ut secundum exemplum Abrahae, exiens de terra sua, et de cognatione sua, relinquat *Chaldaeos* qui *quasi doemonia* interpretantur, et habitet in regione viventium, quam alibi Propheta suspirat, dicens: «Credo videre bona Domini in terra viventium» (**Ps. 26. 13**). Verum non sufficit tibi exire de terra tua, nisi obliviscaris populi tui, et domus patris tui, ut carne contempta, sponsi jungaris amplexibus. «Ne respexeris, inquit, retro: nec steteris in omni circa regione, sed in monte saluum te fac, ne forte comprehendaris» (**Gen. 19. 17**). Non expedit apprehenso aratro, respicere post tergum, nec de agro reverti

domum, nec post Christi tunicam, ad tollendum aliud vestimentum tecto descendere (**Matth. 24**). Grande miraculum: Pater filiam cohortatur, ne meminerit patris sui. «Vos de patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere» (**Joan. 8. 44**), dicitur ad Judaeos. Et alibi: «Qui facit peccatum, de diabolo est» (**Joan. 3. 8**). Tali primum parente generati, nigri sumus, et post poenitentiam, nec dum culmine virtutis ascenso, dicimus: *Nigra sum, sed speciosa, filiae Jerusalem* (**Cant. 1. 4**). Exivi de domo infantiae meae, oblita sum patris mei, renascor in Christo. Quid pro hoc mercedis accipio? Sequitur: *Et concupiscet rex decorem tuum*. Hoc ergo illud magnum est Sacramentum. Propter hoc relinquet homo patrem, et matrem suam, et adhaerebit uxori suae, et erunt ambo, **89** jam non, ut ibi, in una carne (**Gen. 2. 44**), sed in uno spiritu. Non est sponsus tuus arrogans, non superbus, Aethiopissam duxit uxorem: statim ut volueris sapientiam audire veri Salomonis, et ad eum veneris, confitebitur tibi cuncta quae novit, et inducet te rex in cubiculum suum, et mirum in modum colore mutato, sermo tibi ille conveniet: *Quae est ista, quae ascendit dealbata* (**Cant. 3. 6. et 8. 5**).

2. *Dominae virgines vocandae*.---Haec idcirco, mi Domina Eustochium, scribo (Dominam quippe vocare debeo sponsam Domini mei) ut ex ipso principio lectionis agnosceres, non me nunc laudem Virginitatis esse dicturum, quam probasti optimam, et consecuta es: nec enumeraturum molestias nuptiarum, quomodo uterus intumescat, infans vagiat, cruciet pellex, domus cura sollicitet, et omnia quae putantur bona, mors extrema praecidat. Habent enim et maritatae ordinem suum, honorabiles nuptias, et cubile immaculatum (**Hebr.**

13); sed ut intelligeres tibi exeunti de Sodoma, timendum esse Lot uxoris exemplum (**Genes. 19**). Nulla est enim in hoc libello adulatio. Adulator quippe blandus inimicus est. Nulla erit Rhetorici pompa sermonis, quae te etiam inter Angelos statuatur, et beatitudine Virginitatis exposita, mundum subjiciat pedibus tuis.

3. Nolo tibi venire superbiam de proposito, sed timorem. Onusta incedis auro, latro tibi vitandus est. Stadium est haec vita mortalibus, hic contendimus, ut alibi coronemur. Nemo inter serpentes et scorpiones securus ingreditur. *Et inebriatus est*, inquit Dominus, *gladius meus in coelo* (**Isai. 34**), et tu pacem arbitraris in terra, quae tribulos generat, et spinas, quam serpens comedit? *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus, et potestates hujus mundi, et rectores harum tenebrarum, adversus spiritualia nequitiae in caelestibus* (**Ephes. 6. 12**). Magnis inimicorum circumdamur agminibus, bostium plena sunt omnia. CARO FRAGILIS, et cinis futura post modicum, pugnat sola cum **90** pluribus. Cum autem fuerit dissoluta, et venerit princeps mundi hujus, et invenerit in ea peccati nihil, tunc segura audies per Prophetam: *Non timebis a timore nocturno: a sagitta volante per diem, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu et daemonio meridiano. Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis, ad te autem non appropinquabunt* (**Ps. 90. 5. 6**). Quod si eorum te multitudo turbaverit, et ad singula incitamenta vitiorum coeperis aestuare, et dixerit tibi cogitatio tua: quid faciemus? respondebit tibi Elisaeus: *Noli timere, quia plures nobiscum sunt, quam cum illis*, et orabit, et dicet: *Domine, aperi oculos puellae tuae, ut videat* (**4. Reg. 6. 16**): et apertis oculis videbis

igneum currum, qui te ad exemplum Eliae in astra sustollat (**Ps. 123. 7**); et tunc laeta cantabis: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium: Laqueus contritus est, et nos liberati sumus (Ibid. 2).*

4. *In hac vita nulla est certa victoria.*---Quamdiu hoc fragili corpore detinemur, quamdiu habemus thesaurum istum in vasis fictilibus (**2. Cor. 4**), et concupiscit spiritus adversus carnem, et caro adversus spiritum (**Galat. 5**), nulla est certa victoria. Adversarius noster diabolus, tanquam leo rugiens aliquem devorare quaerens, circumit (**1. Petr. 5**). *Posuisti tenebras*, ait David, *et facta est nox. In ipsa pertransibunt omnes bestiae sylvae. Catuli leonum rugientes, ut rapiant, et quoerant a Deo escam sibi (Ps. 103. 20).* Non quaerit diabolus homines infideles: non eos qui foris sunt, et quorum carnes rex Assyrius in olla succendit: de Ecclesia Christi rapere festinat. Escae ejus secundum Abacuc electae sunt. Job subvertere cupit, et devorato Juda, ad cribrandos Apostolos expetit potestatem. Non venit Salvator pacem mittere super terram, sed gladium. Cecidit Lucifer, qui mane oriebatur; et ille qui in Paradiso deliciarum nutritus est, meruit audire: *Si exaltatus fueris, ut aquila, inde detraham te, dicit Dominus (Abdiae. 4).* Dixerat enim in corde suo; *Super sidera coeli ponam sedem meam, et ero similis Altissimo (Isai. 14. 13).* Unde quotidie **91** ad eos qui per scalam Jacob somniantis descendunt, loquitur Deus: *Ego dixi dii estis, et filii Altissimi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, et tanquam unus de principibus cadetis (Ps. 81. 6. 7).* Cecidit enim primus diabolus, et cum stet Deus in synagoga deorum, in medio autem deos discernat, Apostolus iis qui dii esse desinunt, scribit: *Ubi enim in vobis sunt*

dissensiones et aemulationes, nonne homines estis, et secundum hominem ambulatis (2. Cor. 3. 3)?

5. Si Apostolus vas electionis, et separatus in Evangelium Christi, ob carnis aculeos et incentiva vitiorum reprimat corpus suum, et servituti subjicit, ne aliis praedicans ipse reprobis inveniatur; et tamen videt aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suae, et captivum se in legem duci peccati, si post nuditatem, jejunia, famem, carcerem, flagella, supplicia, in semetipsum reversus exclamat: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. 7. 24)*, tu te putas securam esse debere? Cave, quaeso, ne quando de te dicat Deus: *Virgo Israel cecidit, et non est qui suscitet eam (Amos. 5. 2)*. Audenter loquar: Cum omnia possit Deus, suscitare virginem non potest post ruinam. Valet quidem liberare de poena, sed non vult coronare corruptam. Timeamus illam Prophetiam, ne in nobis etiam compleatur: *Virgines bonae deficient (Amos. 8. 13)*. Observa quid dicat, *et virgines bonae deficient*; quia sunt et virgines malae. *Qui viderit, inquit, mulierem ad concupiscendum eam, jam moechatus est eam in corde suo (Matth. 5. 28)*. Perit ergo, et mente virginitas. Istae sunt virgines malae, virgines carne, non spiritu: virgines stultae, quae oleum non habentes, excluduntur a sponso.

6. Si autem et illae quae virgines sunt, ob alias tamen culpas, virginitate corporum non salvantur: quid fiet illis, quae prostituerunt membra Christi, et mutaverunt templum Sancti Spiritus in lupanar? Illico audient: «Descende, sede in terra virgo filia Babylonis: sede in terra, non est solium filiae Chaldaeorum: non vocaberis ultra mollis, et delicata. Accipe molam, mole farinam, discooperi velamen tuum, denuda

crura, transi flumina, revelabitur ignominia tua, apparebunt opprobria tua» (Isai. 47). Et hoc post Dei Filii thalamos, 92 post oscula fratruelis, et sponsi, illa de qua quondam sermo Propheticus concinebat: *Astitit regina a dextris tuis, in vestitu deaurato, circumdata varietate* (Ps. 44. 10), nudabitur; et posteriora ejus ponentur in faciem ipsius: sedebit ad aquas solitudinis, posito vase, et divaricabit pedes suos omni transeunti, et usque ad verticem polluetur. RECTIUS FUERAT hominis [al. homini] subiisse conjugium, ambulasse per plana, quam ad altiora tendentem, in profundum inferni cadere. Ne fiat obsecro civitas meretrix, fidelis Sion, ne post Trinitatis hospitium, ibi daemones saltent, et sirenae nidificent, et hericii. Non solvatur fascia pectoralis; sed statim ut libido titillaverit sensum, aut blandum voluptatis incendium dulci nos calore perfuderit, erumpamus in vocem: *Dominus auxiliator meus, non timebo quid faciat mihi caro* (Psal. 117. 9). Cum paululum interior homo inter vitia atque virtutes coeperit fluctuare, dicito: «Quare tristis es anima mea, et quare conturbas me? Spera in Domino [al. Deo], quia confitebor illi, salutare vultus mei, et Deus meus» (Ps. 41. 12). Nolo sinas cogitationes crescere. Nihil in te Babylonium, nihil confusionis adolescat. Dum parvus est hostis, interfice: nequitia, ne zizania crescant, elidatur in semine. Audi Psalmistam dicentem: «Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam quam retribuisti nobis. Beatus qui tenebit, et allidet parvulos tuos ad Petram» (Ps. 136. 8). Quia enim impossibile est in sensum hominis non irruere innatum medullarum calorem, ille laudatur, ille praedicatur beatus, qui ut coeperit cogitare sordida, statim interficit cogitatus, et allidit ad petram: *petra autem Christus est* (1. Cor. 104).

7. *Hieronymi tentationes in eremo.*---O quoties ego ipse in eremo constitutus, et in illa vasta solitudine, quae exusta solis ardoribus, horridum Monachis praestat habitaculum, putabam me Romanis interesse deliciis. Sedebam solus, quia amaritudine repletus eram. Horrebant sacco membra deformia, et squalida cutis situm aethiopicae carnis obduxerat. Quotidie lacrymae, quotidie gemitus, et si quando repugnantem somnus imminens oppressisset, nuda humo ossa vix haerentia collidebam. De cibis vero et potu taceo, cum etiam languentes **93** Monachi aqua frigida utantur, et coctum aliquid accepisse, luxuria sit. Ille igitur ego, qui ob gehennae metum, tali me carcere ipse damnaveram, scorpionum tantum socius et ferarum, saepe choris intereram puellarum. Pallebant ora jejuniis, et mens desideriis aestuabat in frigido corpore, et ante hominem sua jam in carne praemortuum, sola libidinum incendia balliebant. Itaque omni auxilio destitutus, ad Jesu jacebam pedes, rigabam lacrymis, crine tergebam; et repugnantem carnem hebdomadarum inedia subjugabam. Non erubesco infelicitatis meae miseriam confiteri, quin potius plango me non esse, quod fuerim. Memini me clamantem, diem crebro junxisse cum nocte, nec prius a pectoris cessasse verberibus, quam rediret, Domino increpante, tranquillitas. Ipsam quoque cellulam meam, quasi cogitationum mearum consciam pertimescebam. Et mihimet iratus et rigidus, solus deserta penetra-
bam. Sicubi concava vallium, aspera montium, rupium praerupta cernebam, ibi meae orationis locus, ibi illud miserrimae carnis ergastulum; et, ut ipse mihi testis est Dominus, post multas lacrymas, post coelo inhaerentes oculos, nonnunquam videbar mihi interesse agminibus Angelorum, et laetus gaudensque cantabam: *Post te in odorem unguentorum tuorum curremus* (**Cant. 1. 3**).

8. Si autem hoc sustinent illi, qui exeso corpore, solis cogitationibus oppugnantur, quid patitur puella, quae deliciis fruitur? Nempe illud Apostoli: *Vivens mortua est* (**1 Tim 5. 6**). Si quid itaque in me potest esse consilii, si experto creditur, hoc primum moneo, hoc obtestor, ut sponsa Christi vinum fugiat pro veneno. Haec adversus adolescentiam prima arma sunt daemonum. Non sic avaritia quatit, infiat superbia, delectat ambitio. Facile aliis caremus vitiis; hic hostis nobis inclusus est. Quocumque pergimus, nobiscum portamus inimicum. VINUM ET ADOLESCENTIA, duplex incendium voluptatis est. Quid oleum flammae adjicimus? Quid ardenti corpusculo fomenta ignium ministramus? Paulus **94** ad Timotheum: «Jam noli, inquit, aquam bibere, sed vinum modico utere, propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates» (**1. Tim. 5. 23**). Vide quibus causis vini potio concedatur, ut ex hoc stomachi dolor, et frequens mederetur infirmitas. Et ne nobis forsitan de aegrotationibus blandiremur, modicum praecepit esse sumendum, medici potius consilio, quam Apostoli: licet et Apostolus sit medicus spiritualis: et ne Timotheus imbecillitate superatus, Evangelii praedicandi non posset implere discursus: alioquin se dixisse meminerat: «Vinum in quo est luxuria» (**Ephes. 5. 18**) Et, «bonum est homini vinum non bibere, et carnem non manducare» (**Rom. 14. 21**). Noe vinum bibit, et inebriatus est (**Gen. 9. 21**). Post Diluvium, rudi adhuc saeculo, et tunc primum plantata vinea inebriare vinum forsitan nesciebat. Et ut intelligas Scripturae in omnibus sacramentum, Margarita quippe est sermo Dei, et ex omni parte forari potest, post ebrietatem nudatio femorum subsecuta est, libido juncta luxuriae. Prius enim venter extenditur, et sic caetera membra concitantur. «Manducavit enim populus, et bibit, et

surrexerunt ludere» (**Exod. 32. 6**). Lot amicus Dei in monte salvatus (**Genes. 19**), et de tot millibus populi solus justus inventus, inebriatur a filiabus suis; et licet illae putarent genus hominum defecisse, et hoc facerent liberorum magis desiderio, quam libidinis: tamen sciebant virum justum, hoc nisi ebrium non esse facturum. Denique quid fecerit, ignoravit: et quanquam voluntas non sit in crimine, tamen error in culpa est. Inde nascuntur Moabitae, et Ammonitae, inimici Israel, qui usque ad quartam et decimam progeniem, et usque in aeternum, non ingrediuntur in Ecclesiam Dei.

9. Elias cum Jezabel fugeret, et sub quercu jaceret lassus in solitudine, veniente ad se Angelo suscitatur, et dicitur ei: «Surge, et manduca. Respexit, et ecce ad caput ejus panis collyrida, et vas aquae (**4. Reg. 19. 5 et 6**). Revera nunquid non poterat Deus conditum ei merum mittere, et electos cibos, et carnes contusione mutatas? Elisaeus filios Prophetarum **95** invitat ad prandium, et herbis agrestibus eos alens, consonum prandentium audit clamorem: «Mors in olla» (**4. Reg. 4. 40**). Homo Dei non iratus est cocis, lautioris enim mensae consuetudinem non habebat, sed farina desuper jacta, amaritudinem dulcoravit: eadem spiritus virtute, qua Moyses mutaverat Maram in dulcedinem. Necnon et illos qui ad eum comprehendendum venerant, oculis pariter ac mente caecatos, cum in Samariam nescios induxisset, qualibus eos epulis refici imperaverit, ausculta, «Pone eis, inquit, panem et aquam; manducent, et bibant, et remittantur ad Dominum suum» (**4. Reg. 6. 22**). Potuit et Danieli de regiis ferculis opulentior mensa transferri; sed Abacuc ei messorum prandium portat, arbitror rusticanum. Ideoque

et *desideriorum* vir appellatus est, quia panem desiderii non manducavit, et vinum concupiscentiae non bibit.

10. Innumerabilia sunt de Scripturis divina responsa, quae gulam damnent, et simplices cibos probent [al. *praebeant*]. Verum quia nunc non est propositum de jejuniis disputare, et universa exequi, sui et tituli sit et voluminis, haec sufficiant pauca de plurimis. Alioquin ad exemplum horum, poteris tibi ipsa colligere, quomodo primus de paradiso homo, ventri magis obediens, quam Deo, in hanc lacrymarum dejectus est vallem. Et ipsum Dominum Satanas fame tentaverit in deserto. Et Apostolus clamitet: «Escae ventri, et venter escis: Deus autem hunc et illas destruet» (**1. Cor. 6. 13**). Et de luxuriosis, «quorum Deus venter est» (**Philipp. 3**). Id enim colit unusquisque, quod diligit. Ex quo sollicite providendum est, ut quos saturitas de paradiso expulit, reducat esuries.

11. *Deus non delectatur nostra inedia*.---Quod si volueris respondere, te nobili stirpe generatam, semper in deliciis, semper in plumis, non posse a vino et esculentioribus cibis abstinere, nec his legibus vivere districtius, respondebo: Vive ergo lege tua, quae Dei non potes. Non quod Deus universitatis Creator et Dominus, intestinorum nostrorum rugitu et inanitate ventris, pulmonisque delectetur ardore; sed quod aliter pudicitia tuta esse non possit. Job Deo carus, et testimonio ipsius immaculatus et simplex, audi quid de diabolo suspicetur: «Virtus ejus in lumbis, et potestas 96 ejus in umbilico» (**Job. 4**). Honesti viri mulierisque genitalia immutatis sunt appellata nominibus. Unde et de lumbis David super sedem ejus promittitur esse sessurus. Et septuaginta quinque animae introierunt in Aegyptum, quae exierunt de femore Jacob. At postquam colluctante Domino, latitudo

femoris ejus emarcuit, a liberorum opere cessavit. Et qui Pascha facturus est, accinctis mortificatisque lumbis, facere praecipitur. Et ad Job dicit Deus: «Accinge sicut vir lumbos tuos» (**Ibid. 38. 3**): Et Joannes zona pellicea cingitur et Apostoli jubentur accinctis lumbis, Evangelii tenere lucernas. Ad Jerusalem vero, quae respersa sanguine, in campo invenitur erroris, in Ezechiele dicitur: «Non est praecisus umbilicus tuus» (**Ezech. 16. 4**). Omnis igitur adversus viros diaboli virtus in lumbis est: omnis in umbilico contra feminas fortitudo.

12. Vis scire ita esse, ut dicimus? Accipe exempla: Samson leone fortior et saxo durior, qui et unus et nudus mille persecutus est armatos, in Dalilae mollescit amplexibus. David secundum cor Domini electus, et qui venturum Christum sanctum saepe ore cantaverat, postquam deambulans super tectum domus suae, Bethsabée captus est nuditate, adulterio junxit homicidium. Ubi, et **ILLUD BREVITER ATTENDE**, quod nullus sit, etiam in domo, tutus aspectus. Quapropter ad Dominum poenitens loquitur: «Tibi soli peccavi, et malum coram te feci» (**Psal. 50. 5**). Rex enim erat, alium non timebat. Salomon, per quem se cecinit ipsa Sapientia, qui disputavit a cedro Libani usque ad hyssopum, quae exit per parietem, recessit a Domino, quia amator mulierum fuit. Et ne quis sibi de sanguinis propinquitate confideret, illicito Thamar sororis Amnon frater exarsit incendio.

13. Pudet [*al. Piget*] dicere, quot quotidie Virgines ruant, quantas de suo gremio mater perdat Ecclesia, super quae sidera inimicus superbus ponat thronum suum: quot petras excavet, et habitet coluber in foraminibus earum. Videas

plerasque viduas, antequam nuptas, infelicem conscientiam mentita tantum veste protegere. Quas nisi tumor uteri, et infantium prodiderit vagitus, erecta cervice, et ludentibus pedibus incedunt. Aliae vero sterilitatem **97** praebibunt, et necdum sati hominis homicidium faciunt. Nonnullae cum se senserint concepisse de scelere, abortii venena meditantur, et frequenter etiam ipsae commortuae, trium criminum reae, ad inferos perducuntur, homicidae sui, Christi adulterae, necdum nati filii parricidae. Istae sunt quae solent dicere: «Omnia munda mundis» (**Rom. 14. 20**). Sufficit mihi conscientia mea. Cor mundum desiderat Deus. Cur me abstinence a cibis quos creavit Deus ad utendum? Et si quando lepidae et festivae volunt videri, ubi se mero ingurgitaverint, ebrietati sacrilegium copulantes, aiunt: Absit, ut ego me a Christi Sanguine abstinence. Et quam viderint pallentem atque tristem, miseram, et Manichaeam vocant: et consequenter: tali enim proposito jejunium haeresis est. Hae sunt, quae per publicum notabiliter incedunt, et furtivis oculorum nutibus, adolescentium greges post se trahunt, quae semper audiunt per Prophetam: «Facies meretricis facta est tibi, impudorata es tu» (**Jerem. 3**). Purpura tantum in veste tenuis, et laxius, ut crines decidant, ligatum caput, soccus vilior, et super humeros hyacinthina laena Maforce volitans: succinctae manichae brachiis adhaerentes, et solutis genibus factus incessus. Haec est apud illas tota virginitas. Habeant istiusmodi laudatores suos, ut sub virginali nomine lucrosius pereant. Libenter talibus non placemus.

98 14. Pudet dicere, proh nefas: triste, sed verum est: unde in Ecclesias Agapetarum pestis introiit? unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? imo unde novum concubinarum genus? Plus

inferam: unde meretrices univirae? Eadem domo, uno cubiculo, saepe uno tenentur et lectulo, et suspiciosos nos vocant, si aliquid existimamus. Frater sororem virginem deserit, coelibem spernit virgo germanum, fratrem quaerit extraneum, et cum in eodem proposito esse se simulent, quaerunt alienorum spiritale solatium, ut domi habeant carnale commercium. Istiusmodi homines Salomon in Proverbiis spernit [al. *arguit.*]: dicens; «Alligabit quis in sinu ignem, et vestimenta ejus non comburentur? Aut ambulabit super carbones ignis, et pedes illius non ardebunt» (**Prov. 6. 27. 28**)?

15. Explosis igitur et exterminatis his quae nolunt esse virgines, sed videri, nunc ad te mihi omnis dirigatur oratio, quae quanto prima Romanae urbis virgo nobilis esse coepisti, tanto tibi amplius laborandum est, ne et praesentibus bonis careas, et futuris. Et quidem molestias nuptiarum, et incerta conjugii domestico exemplo didicisti, cum soror tua Blesilla aetate major, sed proposito minor, post acceptum maritum, septimo mense viduata est. O infelix humana conditio et futuri nescia: et virginitatis coronam, et nuptiarum perdidit voluptatem. Et quanquam secundum pudicitiae gradum teneat viduitas, tamen **99** quas illam per momenta sustinere existimas cruces, spectantem quotidie in sorore; quod ipsa perdiderit, et cum difficilius experta careat voluptate, minorem continentiae habere mercedem? Sit tamen et illa segura, sit gaudens. Centesimus et sexagesimus fructus de uno sunt semine castitatis.

16. *Virgo debet fugere Matronarum consortium. Viduarum vitia, et Clericorum.*---Nolo habeas consortia matronarum: nolo ad nobilium domos accedas: nolo te frequenter videre,

quod contemnens, virgo esse voluisti. Sic sibi solent applaudere mulierculae de iudicibus viris, et in aliqua positae dignitate. Si ad Imperatoris uxorem concurrat ambitio salutantium, cur tu facis injuriam viro tuo? Ad hominis conjugem, Dei sponsa quid properas? Disce in hac parte superbiam sanctam: scito te illis esse meliorem. Neque vero earum tantum te cupio declinare congressus, quae maritorum inflantur honoribus, quas eunuchochorum greges sepiunt, et in quarum vestibulis attenuata in filum auri metalla texuntur; sed etiam eas fuge, quas viduas necessitas fecit, non voluntas: non quod mortem optare debuerint maritorum; sed quod datam occasionem pudicitiae non libenter acceperint. Nunc vero tantum veste mutata pristina non mutatur ambitio. Praecedat caveas Basternarum ordo semivirorum: et rubentibus buccis, cutis farta distenditur, ut eas putes maritos non amisisse, sed quaerere. Plena adulatoribus domus, plena conviviiis. Clerici ipsi, quos in magisterio esse oportuerat doctrinae pariter et timoris, osculantur capita matronarum, et extenta manu, ut benedicere eos putes velle, si nescias, pretia accipiunt salutandi. Illae interim, quae Sacerdotes suo viderint indigere praesidio, eriguntur in superbiam: et quia maritorum expertae dominatum, viduitatis praeferunt libertatem, castae vocantur, et Nonnae, **100** et post coenam dubiam, Apostolos somniant.

17. Sint tibi sociae, quas jejunia tenuant, quibus, pallor in facie est, quas et aetas probavit et vita, quae quotidie in cordibus suis canunt: «Ubi pascis? ubi cubas in meridie» (**Cant. 1. 6**)? Quae ex affectu dicunt: «Cupio dissolvi, et esse cum Christo» (**Philipp. 1. 23**). Esto subjecta parentibus: imitare sponsum tuum. Rarus sit egressus in publicum. Martyres tibi

quaerantur in cubiculo tuo. Nunquam causa deerit procedendi, si semper quando necesse est, processura sis. Sit tibi moderatus cibus, et nunquam venter expletus. Plures quippe sunt, quae cum vino sint sobriae, ciborum largitate sunt ebriae. Ad orationem tibi nocte surgenti, non indigestio ructum faciat, sed inanitas. Crebrius lege, disce quamplurima. Tenenti codicem somnus obrepat, et cadentem faciem pagina sancta suscipiat. Sint tibi quotidiana jejunia, et refectio satietatem fugiens. **NIHIL PRODEST BIDUO** triduoque transmisso, vacuum portare ventrem, si pariter obruatur, si compensetur, saturitate jejunium. Illico mens repleta torpescit, et irrigata humus spinas libidinum germinat. Si quando senseris exteriorem hominem florem adolescentiae suspirare, et accepto cibo, cum te in lectulo compositam dulcis libidinum pompa concusserit, arripe scutum fidei, in quo ignitae diaboli extinguuntur sagittae. «Omnes adulterantes, quasi clibanus» (**Ose. 7. 4**) corda eorum. At tu Christi comitata vestigiis, et sermonibus ejus intenta, dic: «Nonne cor nostrum ardens erat in via, cum aperiret nobis Jesus Scripturas» (**Luc. 24. 32**)? Et illud: «Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud» (**Psal. 118**). Difficile est humanam animam aliquid non amare, et necesse est, ut in quoscumque mens nostra trahatur affectus. Carnis amor spiritus amore superatur. Desiderium desiderio **101** restinguitur. Quidquid inde minuitur, hinc crescit. Quin potius semper ingemina, et dicito super lectulum tuum: «In noctibus quaesivi quem dilexit anima mea (**Cant. 3. 1**). Mortificate ergo, inquit Apostolus, membra vestra quae sunt super terram» (**Coloss. 3. 5**). Unde et ipse postea confidenter aiebat: «Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus» (**Galat. 2. 20**). Qui mortificat membra sua, et in imagine perambulat,

non timet dicere: «Factus sum sicut uter in pruina» (**Psal. 118. 83**). Quidquid in me fuit humoris libidinis excoctum est; Et: «Infirmata sunt in jejunio genua mea;» Et: «oblitus sum manducare panem meum. A voce gemitus mei adhaesit os meum carni meae» (**Ps. 101. 6**).

18. Esto cicada noctium. Lava per singulas noctes lectum tuum, lacrymis tuis stratum riga. Vigila, et sis sicut passer in solitudine. Psalle spiritu, psalle et sensu: «Benedic, anima mea, Dominum, et ne obliviscaris omnes retributiones ejus: qui propitiatur cunctis iniquitatibus tuis: Qui sanat omnes infirmitates tuas, et redimit ex corruptione vitam tuam» (**Psal. 101. 1. et seqq**). Et quis nostrum ex corde dicere potest: «Quia cinerem tanquam panem manducabam, et potionem meam cum fletu miscebam» (**Ps. 101. 10**). An non flendum est, non gemendum, cum me rursus serpens invitat ad illicitos cibos? Cum de paradiso Virginitatis ejectos, tunicis vult vestire pelliceis, quas Elias ad paradisum rediens, projecit in terram? Quid mihi et voluptati, quae brevi perit? quid cum hoc dulci et mortifero carmine sirenarum? Nolo te illi subjacere sententiae, qua in hominem est illata damnatio: «In doloribus, et in anxietatibus paries» (**Gen. 3. 16**). Mulieris lex ista est, non mea: «Et ad virum conversio tua.» Sit conversio illius ad maritum, quae virum non habet Christum. Et ad extremum, «morte morieris.» Finis iste conjugii; meum propositum sine sexu est. Habeant nuptiae suum tempus, et titulum. Mihi virginitas in Maria dedicatur et Christo.

19. Dicat aliquis: Et audes nuptiis detrahere, quae a Deo benedictae sunt? Non est detrahere nuptiis, cum illis virginitas **102** antefertur. Nemo malum bono comparat. Glorientur et nuptiae, cum a virginibus sint secundae.

«Crescite, ait, et multiplicamini, et replete terram» (**Genes. 1. 28**). Crescat et multiplicetur ille, qui impleturus est terram. Tuum agmen in coelis est. «Crescite et multiplicamini,» hoc expletur edictum post paradisum et nuditatem, et ficus folia, auspicantia pruriginem nuptiarum. Nubat, et nubatur ille, qui in sudore faciei comedit panem suum, cujus terra tribulos et spinas generat, et cujus herba sentibus suffocatur. Meum semen centenaria fruge foecundum est. «Non omnes capiunt verbum Dei, sed hi quibus datum est» (**Matth. 19. 11**). Alium eunuchum necessitas faciat, me voluntas. «Tempus amplexandi, et tempus abstinendi a complexibus: tempus mittendi lapides, et tempus colligendi» (**Eccles. 3. 5**). Postquam de duritia nationum generati sunt filii Abrahae, coeperunt «sancti lapides volvi super terram» (**Zach. 9. 16**). Petranseunt quippe mundi istius turbines, et in curru Dei, rotarum celeritate volvuntur. Consuant tunicas, qui inconsutam desursum tunicam perdiderunt, quos vagitus delectat infantium, in ipso lucis exordio fletu lugentium quod nati sunt. Eva in paradiso virgo fuit: post pelliceas tunicas, initium sumpsit nuptiarum. Tua regio paradisus est. Serva quod nata es, et dic: «Revertere anima mea in requiem tuam» (**Ps. 124. 7**). Et ut scias virginitatem esse naturae, nuptias post delictum: virgo nascitur caro de nuptiis, et in fructu reddens, quod in radice perdiderat. «Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet» (**Isai. 11. 1**). Virga Mater est Domini, simplex, pura, sincera, nullo extrinsecus germine cohaerente, et ad similitudinem Dei unione foecunda. Virgae flos Christus est, dicens: «Ego flos campi, et lilium convallium» (**Cant. 2. 1**). Qui et in alio loco, lapis praedicatur abscissus de monte sine manibus» (**Dan. 2**), significante Propheta, virginem

nasciturum esse de Virgine. Manus quippe accipiuntur pro opere nuptiarum, ut ibi: «Sinistra ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me» (**Cant. 2**). In hujus sensus congruit **103** voluntatem etiam illud, quod animalia, quae in Arcam Noe bina inducuntur, immunda sunt: impar enim numerus est mundus. Et Moyses et Jesus Nave nudis in sanctam Terram pedibus jubentur incedere. Et discipuli sine calceamentorum onere, et vinculis pellium ad praedicationem novi Evangelii destinantur: Et milites, vestimentis Jesu sorte divisis, caligas non habebant [al. *habuere*] quas tollerent. Nec enim poterat habere Dominus, quod prohibuerat servis.

20. Laudo nuptias, laudo conjugium, sed quia mihi virgines generant: lego de spinis rosam, de terra aurum, de concha margaritam. Nunquid qui arat, tota die arabit? Nonne et laboris sui fruge laetabitur? Plus honorantur nuptiae, quando quod de illis nascitur plus amatur. Quid invides mater filiae? Tuo lacte nutrita est, tuis educata visceribus, in tuo adolevit sinu. Tu illam virginem sedula pietate servasti. Indignaris, quod noluit militis esse uxor, sed regis? Grande tibi beneficium praestitit. Socrus Dei esse coepisti. «De Virginibus, inquit Apostolus, praeceptum Domini non habeo» (**1. Cor. 7. 25**). Cur? Quia et ipse ut esset virgo, non fuit imperii, sed propriae voluntatis. Neque enim audiendi sunt, qui eum uxorem habuisse confingunt, cum de continentia disserens et suadens perpetuam castitatem, intulerit: «Volo autem omnes esse sicut meipsum» (**1. Cor. 7. 8**). Et infra: «Dico autem innuptis et viduis: Bonum est illis, si sic permaneant, sicut et ego.» Et in alio loco: «Nunquid non habemus potestatem circumducendi mulieres, sicut et caeteri Apostoli» (**Ibid. 9. 5**). Quare ergo non habet Domini de

Virginitate praeceptum? Quia majoris est mercedis, quod non cogitur, et offertur. Quia, si fuisset Virginitas imperata, nuptiae videbantur ablatae: et durissimum erat contra naturam cogere, Angelorumque vitam **104** ab hominibus extorquere, et id quodam modo damnare, quod conditum est.

21. Alia fuit in veteri Lege felicitas. Ibi dicitur: «Beatus qui habet semen in Sion, et domesticos in Jerusalem.» Et: «maledicta sterilis, quae non pariebat» (**Esai. 10**). Et: «filii tui sicut novellae olivarum, in circuitu mensae tuae» (**Ps. 127**). Et repromissio divitiarum. Et, «non erit infirmus in tribubus tuis» (**Isai. 56**). Nunc dicitur, ne te lignum arbitreris aridum: habes locum pro filiis et filiabus in coelestibus sempiternum. Nunc benedicuntur pauperes, et Lazarus diviti praefertur in purpura. Nunc qui infirmus est, fortior est. Vacuus erat orbis: et ut de typicis taceam, sola erat benedictio liberorum. Propterea et Abraham jam senex Cethurae copulatur: et Jacob mandragoris redimitur: et conclusam vulvam in Ecclesiae figuram Rachel pulchra conqueritur. Paulatim vero incrementum segete, messor immissus est. Virgo Elias, Eliscus virgo, virgines multi filii Prophetarum. Jeremiae dicitur: «Et tu ne accipias uxorem» (**Jerem. 16. 2**). Sanctificatus in utero, captivitate propinqua, uxorem prohibetur accipere. Aliis verbis idipsum Apostolus loquitur: «Existimo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse» (**1. Cor. 7. 26**). Quae est ista necessitas, quae aufert gaudia nuptiarum? «Tempus breviatum est: Reliquum est, ut et qui habent uxores, sic sint quasi non habeant» (**Ibid. 19**). In proximo est Nabuchodonosor. Promovit se leo de cubili suo. Quo mihi superbissimo regi servitura conjugia? Quo parvulos, quos Propheta complorat, dicens: «Adhaesit lingua lactentis

ad faucem ipsius in siti. Parvuli postulaverunt panem, et qui frangeret eis, non erat» (**Thren. 4. 4**). Inveniebatur ergo, ut diximus, in viris tantum hoc continentiae bonum, et in doloribus jugiter Eva parturiebat. Postquam vero Virgo **105** concepit in utero, et peperit nobis puerum, «cujus principatus in humeros ejus» (**Isai. 9. 6**), Deum, fortem, patrem futuri saeculi, soluta maledictio est. Mors per Evam: vita per Mariam. Ideoque et ditius virginitatis donum fluxit in feminas, quia coepit a femina. Statim ut filius Dei ingressus est super terram, novam sibi familiam instituit, UT QUI AB ANGELIS adorabatur in coelo, haberet Angelos et in terris. Tunc Holofernus caput, Judith continens amputavit (**Judith. 13**). Tunc Aman, qui interpretatur *iniquitas*, suo combustus est igni (**Esther. 15**). Tunc Jacobus et Joannes relicto patre, rete, navicula, secuti sunt Salvatorem; affectum sanguinis et vincula saeculi, et curam domus pariter relinquentes. Tunc primum auditum est: «Qui vult venire post me, abneget semetipsum: et tollat crucem suam, et sequatur me.» Nemo enim miles cum uxore pergit ad praelium. Discipulo ad sepulturam patris ire cupienti, non permittitur (**Matth. 8**). Vulpes foveas habent, et volucres coeli nidos, ubi requiescant: Filius autem hominis, non habet ubi caput suum reclinet (**Luc. 9. 58**). Ne forsitan contristeris, si anguste manseris. «Qui sine uxore est, sollicitus est quae Domini sunt, quomodo placeat Domino. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quae sunt mundi; quomodo placeat uxori. Divisa est mulier, et Virgo. Quae non est nupta, cogitat quae sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu» (**I Cor. 7. 31. et seqq**). Nam quae nupta est, cogitat quae sunt mundi, quomodo placeat viro.

22. Quantas molestias habeant nuptiae, et quot sollicitudinibus vinciantur, in eo libro quem adversus Helvidium de beatae Mariae perpetua Virginitate edidimus, puto breviter expressum. Nunc eadem replicare perlongum esset; et si cui placet, de illo potest haurire fonticulo. Verum ne penitus videar omisisse: **106** nunc dicam, quod cum Apostolus sine intermissione orare nos jubeat, et qui in conjugio debitum solvit, orare non possit: aut oramus semper, et virgines sumus: aut orare desinimus, ut conjugio serviamus. «Et si nupserit, inquit, virgo, non peccat: Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi» (**1. Cor. 7. 28**). Et in principio libelli praefatus sum, me de angustiis nuptiarum, aut nihil omnino, aut pauca dicturum: et nunc eadem admoneo, ut si tibi placet scire quot molestiis virgo libera, quot uxor astricta sit, legas Tertullianum ad amicum Philosophum, et de Virginitate alios libellos, et beati Cypriani volumen egregium, et Papae Damasi super hac re, versu, prosaque composita; et Ambrosii nostri quae nuper scripsit ad Sororem opuscula. In quibus tanto se effudit eloquio, ut quidquid ad laudes virginum pertinet, exquisierit, expresserit, ordinarit.

23. Nobis diverso tramite incedendum. Virginitatem non tantum efferimus, sed servamus. Nec sufficit scire, quod bonum est, nisi custodiatur attentius quod electum est: quia illud judicii est, hoc laboris: et illud commune cum pluribus, hoc cum paucis. «Qui perseveraverit, inquit usque in finem, hic salvus erit» (**Matth. 24. 13**). Et, «multi vocati, pauci vero electi» (**Ibid. 20. 16. et 22. 14**). Itaque obtestor te coram Deo, et Christo Jesu, et electis Angelis ejus ut custodias quae coepisti, ne vasa templi Domini, quae solis Sacerdotibus videre concessum est, facile in publicum proferas; ne

sacrarium Dei quisquam profanus aspiciat. Oza Arcam, quam non licebat tangere, attingens, subita morte prostratus est. Neque enim vas aureum, et argenteum tam carum Deo fuit, quam templum corporis virginalis. Praecessit umbra, nunc veritas est. Tu quidem simpliciter loqueris, et ignotos **107** quosque blanda non despicias, sed aliter vident impudici oculi. NON NORUNT animae pulchritudinem considerare, sed corporum Ezechias thesaurum Dei monstrat Assyriis: sed Assyrii non debuerunt videre, quod cuperent. Denique frequentibus bellis Judaea convulsa, vasa primum Domini capta atque translata sunt. Inter epulas et concubinarum greges (quia palma vitiorum est honesta polluere) Balthasar potat in phialis.

24. Ne declines aurem tuam in verba malitiae. Saepe enim indecens aliquid loquentes, tentant mentis arbitrium, si libenter audias virgo quod dicitur, si ad ridicula quaeque solvaris, quidquid dixeris, laudant; quidquid negaveris, negant: facetam vocant et sanctam, et in qua nullus sit dolus: Ecce vere ancilla Christi, dicentes: ecce tota simplicitas. Non ut illa horrida, turpis, rusticana, terribilis, et quae ideo forsitan maritum non habuit, quia invenire non potuit. Naturali ducimur malo. Adulatoribus nostris libenter favemus, et quanquam nos respondeamus indignos, et calidus rubor ora perfundat; attamen ad laudem suam intrinsecus anim laetatur. Sponsa Christi arca est Testamenti, intrinsecus et extrinsecus deaurata, custos legis Domini. Sicut in illa nihil aliud fuit, nisi tabulae Testamenti, ita et in te nullus sit extrinsecus cogitatus. Super hoc propitiatorium quasi super Cherubim, sedere vult Dominus. Mittit discipulos suos, ut in te sicut in pullo asinae sedeant, curis te saecularibus solvat, ut paleas et lateres

Aegypti derelinquens, Moysen sequaris in eremo, et terram repromissionis introeas. Nemo sit qui prohibeat, non mater, non soror, non cognata, non germanus: Dominus te necessariam habet. Quod si voluerint impedire, timeant flagella Pharaonis, qui populum Dei ad colendum cum nolens dimittere, passus est ea quae scripta sunt. Jesus ingressus in Templum, ea quae Templi non erant, projecit. Deus enim zelotes est, et non vult Patris domum fieri speluncam latronum, Alioquin ubi aera numerantur, ubi sunt caveae columbarum, et simplicitas enecatur, ubi in pectore virginali saecularium **108** negotiorum cura aestuat, statim velum Templi scinditur; sponsus consurgit iratus, et dicit: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (**Matth. 15. 38**). Lege Evangelium, et vide quomodo Maria ad pedes Domini sedens, Marthae studio praeferatur. Et certe Martha sedulo hospitalitatis officio, Domino atque discipulis ejus convivium praeparabat, cui Jesus, «Martha, inquit, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima: pauca autem necessaria sunt, ut unum: Maria bonam partem elegit, quae non auferetur ab ea» (**Luc. 10. 41. et seqq**), Esto et tu Maria, cibus praeferto doctrinam. Sorores tuae cursitent, et quaerant quomodo Christum hospitem suscipiant. Tu semel saeculi onere [al. *honore*] projecto, sede ad pedes Domini, et dic: «Inveni eum, quem quaerebat anima mea: tenebo eum, et non dimittam» (**Cant. 3. 4**): et ille respondeat: «Una est columba mea, perfecta mea: una est matri suae, electa genitrici suae» (**Ibid. 6. 8**), coelesti videlicet Jerusalem.

25. *In oratione ad Deum loquimur*, etc.---Semper te cubiculi tui secreta custodiant, semper tecum sponsus ludat intrinsecus. Oras, loqueris ad Sponsum: legis, ille tibi

loquitur: et cum te somnus oppresserit, veniet post parietem, et mittet manum suam per foramen, et tanget ventrem tuum: et expergefata consurges, et dices: «Vulnerata caritate ego sum»: et rursus ab eo audies, «Hortus conclusus soror mea sponsa: hortus conclusus, fons signatus» (**Cant. 4. 12**). Cave ne domum exeas, et velis videre filias regionis alienae, quamvis fratres habeas Patriarchas, et Israel parente laeteris: Dina egressa corrumpitur. Nolo te Sponsum quaerere per plateas. Nolo te circumire angulos civitatis, dicas licet: «Surgam, et circumibo civitatem, et in foro, et in plateis quaeram quem dilexit anima mea» (**Ibid. 3. 2**); et interrogas: «Num quem dilexit anima mea, vidistis» (**Ibid. 3**)? nemo tibi respondere dignabitur. Sponsus in plateis non potest inveniri. «Arcta, et angusta via est, quae ducit ad vitam» (**Matth. 7. 14**). Denique sequitur: «Quaesivi eum, et non inveni, vocavi eum, et non respondit mihi» (**Cant. 5. 6**). Atque utinam non invenisse sufficiat! Vulneraberis, nudaberis, et gemebunda narrabis: «Invenerunt me custodes, qui circumeunt civitatem: percusserunt me, et vulneraverunt me, tulerunt theristrum **109** meum mihi» (**Ibid. v. 7**). Si autem hoc exiens patitur illa, quae dixerat: «Ego dormio, et cor meum vigilat» (**Cant. 5. 2**). Et, «fasciculus stactes fratruelis meus mihi, in medio uberum meorum commorabitur;» quid de nobis fiet, quae adhuc adolescentulae sumus; quae sponsa intrante cum sponso, remanemus extrinsecus? Zelotypus est Jesus, non vult ab aliis videri faciem tuam. Excuses licet, atque causeris, obducto velamine ora contexti, et quaesivi te ibi, et dixi: «Annuntia mihi, quem dilexit anima mea: ubi pascis, ubi cubas in meridie, ne quando efficiar sicut operta super greges sodalium tuorum» (**Cant. 1. 6. juxt. LXX**): indignabitur, tumebit, et dicet: «Si non cognoveris teipsam, o

pulchra inter mulieres, egredere tu in vestigiis gregum, et pasce haedos tuos in tabernaculis pastorum.» Sis licet pulchra, et inter omnes mulieres species tua diligatur a Sponso, nisi te cognoveris, et omni custodia servaveris cor tuum: nisi oculos juvenum fugeris, egredieris de thalamo meo, et pasces haedos, qui statuendi [al. *staturi*] sunt a sinistris.

26. Itaque, mi Eustochium, filia, domina, conserva, germana (aliud enim aetatis, aliud meriti, aliud religionis, hoc caritatis est nomen) audi Isaiam loquentem: «Populus meus intra cubiculum tuum. Claude ostium tuum, abscondere pusillum aliquantulum, donec transeat ira Domini» (**Isai. 26**). Foris vagentur virgines stultae, tu intrinsecus esto cum Sponso; quia si ostium clauderis, et secundum Evangelii praeceptum in occulto oraveris Patrem tuum, veniet, et pulsabit, et dicet: «Ecce ego sto ante januam, et pulso. Si quis mihi aperuerit, introibo et coenabo cum eo, et ipse mecum» (**Apoc. 3. 20**), et tu statim sollicita, respondebis: «Vox fratruelis mei pulsantis [al. additur *et dicentis*]: Aperi mihi soror mea, proxima mea, columba mea, perfecta mea» (**Cant. 5, 2**). Nec est ut dicas: «Despoliavi me tunica mea, quomodo induam illam? lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos?» Illico consurge, et aperi, ne te remorante, pertranseat, **110** et postea conqueraris, et dicas: «Aperui ego fratrui meo, fratrui meus pertransivit.» Quid enim necesse est, ut cordis tui ostia clausa sint sponso? Pateant Christo, claudantur diabolo, secundum illud. «Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, ne dimiseris locum tuum» (**Eccl. 10. 4**). Daniel in coenaculo suo manebat in superioribus (neque enim manere poterat in humili) fenestras apertas ad Jerusalem habuit. Et tu habeto apertas fenestras, sed unde lumen introeat, unde videas

civitatem Domini. Ne aperias illas fenestras, de quibus dicitur: «Intravit mors per fenestras vestras» [al. *nostras*] (**Jer. 9. 21**).

27. *Inanis gloria fugienda*.---Illud quoque tibi vitandum est cautius, ne inanis gloriae ardore capiaris. «Quomodo, inquit Jesus, potestis credere, gloriam ab hominibus accipientes» (**Joan. 5**)? Vide quale malum sit, quod qui habuerit, non potest credere. Nos vero dicamus: «Quoniam gloriatio mea tu es» (**Psal. 3. 4**). Et: «Qui gloriatur, in Domino gloriatur» (**2. Cor. 10. 17**). Et: «Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem» (**Galat. 1. 10**). Et: «Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.» Et illud: «In te laudabimur tota die, in Domino laudabitur anima mea» (**Psal. 33**). Cum facis eleemosynam, Deus solus videat. Cum jejunas, laeta sit facies tua. Vestis nec satis munda, nec sordida, et nulla diversitate notabilis; ne ad te obviam praetereuntium turba consistat, et digito monstreris. Frater est mortuus, sororis est corpusculum deducendum: cave ne dum haec saepius facis, ipsa moriaris. Nec satis religiosa velis videri, nec plus humilis quam necesse est, ne gloriam fugiendo quaeras. Plures enim paupertatis, misericordiae, atque jejunii arbitros declinantes, **HOC IPSO CUPIUNT** placere, quod placere contemnunt: et mirum in modum laus, dum vitatur, appetitur. Caeteris perturbationibus quibus hominis mens gaudet, aegrescit, sperat et metuit, **111** plures invenio extraneos. Hoc vitio pauci admodum sunt qui caruerint: et ille est optimus, qui quasi in pulchro corpore, rara naevorum sorde respergitur. Neque vero moneo, ne de divitiis glorieris, ne de generis nobilitate te jactes, ne te caeteris praeferas. Scio humilitatem tuam: scio te ex affectu dicere:

«Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei» (**Psal. 130. 1**). Novi apud te, et apud matrem tuam, superbiam, per quam diabolus cecidit, penitus locum non habere. Unde ad te super ea scribere superfluum sit. Stultissimum quippe est docere, quod noverit ille quem doceas. Sed ne hoc ipsum tibi jactantiam generet, quod saeculi jactantiam contempsisti; ne cogitatio tacita subrepat, ut quia in auratis vestibibus placere desisti, placere coneris in sordidis: et si quando in conventum fratrum veneris vel sororum, humilies sedeas, scabello te causeris indignam. Vocem ex industria, quasi confecta jejuniis, non tenues; et deficientis imitata gressum, humeris innitaris alterius. Sunt quippe nonnullae exterminantes facies suas, ut appareant hominibus jejunantes: quae statim ut aliquem viderint, ingemiscunt, demittunt supercilium, et operta facie, vix unum oculum, liberant [Mss. *librant*] ad videndum. Vestis pulla, cingulum sacceum, et sordidis manibus pedibusque, venter solus, quia videri non potest, aestuat cibo. His quotidie Psalmus ille canitur: «Dominus dissipabit ossa hominum sibi placentium» (**Psal. 52. 6**). Aliae virili habitu, veste mutata, erubescunt esse feminae quod natae sunt, crinem amputant, et impudenter erigunt facies eunuchinas. Sunt quae ciliciis vestiuntur, et cucullis fabrefactis, ut ad infantiam redeant, imitantur noctuas et bubones.

28. Sed ne tantum videar disputare de **112** feminis, viros quoque fuge, quos videris catenatos, quibus feminei contra Apostolum crines, hircorum barba, nigrum pallium, et nudi in patientia frigoris pedes. Haec omnia argumenta sunt diaboli. Talem olim Antimum, talem nuper Sophronium Roma congemit. Qui postquam nobilium introierunt domus, et

deceperunt mulierculas oneratas peccatis, semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes, tristitiam simulant; et quasi longa jejunia, furtivis nocturnis cibis protrahunt. Pudet dicere reliqua, ne videar potius invehi, quam monere. Sunt alii (de mei ordinis hominibus loquor) qui ideo Presbyteratum et Diaconatum ambiunt, ut mulieres licentius videant. Omnis his cura de vestibus, si bene oleant, si pes, laxa pelle, non folleat. Crines calamistri vestigio rotantur; digiti de annulis radiant: et ne plantas humidior via aspergat, vix imprimunt summa vestigia. Tales cum videris, sponso magis aestimato quam Clerico. Quidam in hoc omne studium vitamque posuerunt, ut matronarum nomina, domos, moresque cognoscant. Ex quibus unum, qui hujus artis est princeps, breviter strictimque describam: quo facilius magistro cognito, discipulos recognoscas. Cum sole festinus exurgit; salutandi ei ordo disponitur; viarum compendia requiruntur, et pene usque ad cubacula dormientium, senex importunus ingreditur. Si pulvillum viderit, si mantile elegans, si aliquid domesticae suppellectilis, laudat, miratur, attrectat, et se his indigere conquerens, non tam impetrat, quam extorquet: quia singulae metuunt Veredarium urbis offendere. Huic inimica castitas, inimica jejunia: prandium nidoribus probat et altili geranopepa, quae vulgo pipizo nominatur. **113** Os barbarum et procax, et in convicia semper armatum. Quocumque te verteris, primus in facie est. Quidquid novum insonuerit, aut auctor, aut exaggerator est famae. Equi per horarum momenta mutantur, tam nitidi, tamque feroces, ut Thracii regis illum putes esse germanum.

29. Variis callidus hostis pugnat insidiis. Sapientior erat coluber omnibus bestiis, quas creaverat Dominus super

terram. Unde et Apostolus: *Non, inquit, ignoramus ejus astutias.* NEC AFFECTATAE SORDES, nec exquisitae munditiae conveniunt Christiano. Si quid ignoras, si quid de Scripturis dubitas, interroga eum, quem vita commendat, excusat aetas, fama non reprobatur; qui possit dicere, «Desponsavi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo» (**2. Cor. 11. 2**). Aut si non est qui possit exponere, MELIUS EST ALIQUID nescire secure, quam cum periculo discere. Memento, quia in medio laqueorum ambulas: et multae veteranae virgines castitatis indubitatae in ipso mortis limine coronam perdidere de manibus. Si quae ancillulae sunt comites propositi tui, ne erigaris adversus eas, ne infleris ut domina. Unum sponsum habere coepistis, simul psallitis, Christi simul corpus accipitis, cur menda diversa sit? Provocentur et aliae. Honor virginum sit invitatio caeterarum. Quod si aliquam senseris infirmiore in fide, suscipe, consolare, blandire, et pudicitiam illius fac lucrum tuum. Si qua simulat, fugiens servitutem, huic aperte Apostolum lege: «Melius est nubere, quam uri» (**1 Cor. 7. 9**). Eas autem virgines et viduas, **114** quae otiosae et curiosae domos circumeunt matronarum, quae rubore frontis attrito, parasitos vincunt mimorum, quasi quasdam pestes abjice. «Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimae» (**1. Cor. 15. 33**). Nulla illis nisi ventris cura est, et quae ventri sunt proxima. Istiusmodi hortari solent, et dicere: Mi catella, rebus tuis utere, et vive dum vivis: et nunquid filiis tuis servas? Vinosae atque lascivae, quidvis mali insinuant, ac ferreas quoque mentes ad delicias emolliunt. «Et cum luxuriatae fuerint in Christo, nubere volunt, habentes damnationem, quod primam fidem irritam fecerunt» (**1. Tim. 5. 11. 12**). Nec tibi diserta multum velis videri, aut Lyricis festiva carminibus, metro ludere. Non

delumbem matronarum salivam delicata secteris, quae nunc strictis dentibus, nunc labiis dissolutis, balbutientem linguam in dimidiata verba moderantur, rusticum putantes omne quod nascitur. Adeo illis adulterium etiam linguae placet: «Quae enim communicatio luci ad tenebras? Qui consensus Christo cum Belial» (**2. Cor. 6. 14**)? Quid facit cum Psalterio Horatius? cum Evangeliiis Maro? cum Apostolo Cicero? Nonne scandalizatur frater, si te viderit in idolio recumbentem? Et licet omnia munda mundis, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur: tamen simul bibere non debemus calicem Christi, et calicem daemoniorum. Referam tibi meae infelicitatis historiam.

30. Cum ante annos plurimos domo, parentibus sorore, cognatis, et quod his difficilius est, consuetudine lautioris cibi, propter coelorum me regna **115** castrassem, et Jerosolymam militaturus pergerem, Bibliotheca, quam mihi Romae summo studio ac labore confeceram, carere omnino non poteram. Itaque miser ego lecturus Tullium, jejunabam. Post noctium crebras vigilias, post lacrymas, quas mihi praeteritorum recordatio peccatorum ex imis visceribus eruebat, Plautus sumebatur in manus [al. *manibus*]. Si quando in memetipsum reversus, Prophetas legere coepissem, sermo horrebat incultus; et quia lumen caecis oculis non videbam, non oculorum putabam culpam esse, sed solis. Dum ita me antiquus serpens [al. *hostis*] illuderet, in media ferme Quadragesima medullis infusa febris, corpus invasit exhaustum: et sine ulla requie (quod dictu quoque incredibile sit) sic infelicia membra depasta est, ut ossibus vix haererem. Interim parantur exequiae, et vitalis animae calor, toto frigescente jam corpore, in solo tantum tepente pectusculo

palpitabat: Cum subito raptus in spiritu, ad tribunal judicis pertrahor; ubi tantum luminis, et tantum erat ex circumstantium claritate fulgoris, ut projectus in terram, sursum aspicere non auderem. Interrogatus de conditione, Christianum me esse respondi. Et ille qui praesidebat: Mentiris, ait, Ciceronianus es, non Christianus: ubi enim thesaurus tuus, ibi et cor tuum (**Matth. 6. 21**). Illico obmutui, et inter verbera (nam caedi me jusserat) conscientiae magis igne torquebar, illum mecum versiculum reputans: «In inferno autem quis confitebitur tibi» (**Ps. 6. 6**)? Clamare tamen coepi, et ejulans dicere: Miserere mei, Domine, miserere mei. Haec vox inter flagella resonabat. Tandem ad praesidentis genua provoluti qui astabant, precabantur, ut veniam tribueret adolescentiae, et errori locum poenitentiae commodaret, exacturus deinde cruciatum, si Gentilium litterarum libros aliquando legissem. Ego qui in tanto constrictus articulo, vellem etiam majora promittere, dejerare coepi, et nomen ejus obtestans, dicere, Domine, si unquam habuero codices saeculares, si legero, te negavi. In haec sacramenti verba dimissus, revertor **116** ad superos; et mirantibus cunctis, oculos aperto tanto lacrymarum imbre perfusos, ut etiam, incredulis fidem facerem ex dolore. Nec vero sopor ille fuerat, aut vana somnia, quibus saepe deludimur. Testis est tribunal illud, ante quod jacui, testis judicium triste, quod timui: ita mihi nunquam contingat in talem incidere quaestionem. Liventes fateor habuisse me scapulas, plagas sensisse post somnum, et tanto dehinc studio divina legisse, quanto non ante mortalia legeram.

31. Avaritiae tibi quoque vitandum est malum, non ut aliena non appetas (hoc enim et publicae leges puniunt) sed quo

tua, quae tibi sunt aliena, non serves. «Si in alieno, inquit, fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis» (**Luc. 16. 12**)? Aliena nobis auri argentique sunt pondera, nostra possessio spiritalis est: de qua alibi dicitur: «Redemptio animae viri, propriae divitiae (**Prov. 13**). Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odiet, et alterum amabit; aut unum patietur, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire, et mammonae» (**Matth. 6. 24**), id est «divitiis.» Nam gentili Syrorum lingua, Mammona divitiae nuncupantur. COGITATIO VICTUS, spinae sunt fidei. Radix avaritiae, cura gentilium. At dicis: Puella sum delicata, et quae manibus meis laborare non possim. Si ad senectam venero, si aegrotare coepero, quis mei miserebitur? Audi Apostolis loquentem Jesum: «Ne cogitetis in corde vestro, quid manducetis: neque corpori vestro, quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum? Respicite volatilia caeli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et Pater vester coelestis pascit illa» (**Matth. 5. 25. 26**). Si vestis defuerit, lilia proponantur. Si esurieris, audias beatos pauperes et esurientes. Si aliquis te afflixerit dolor, legito: «Propter hoc complaceo mihi in infirmitatibus meis.» Et, «datus est mihi stimulus carnis meae, angelus Satanae, qui me colaphizet» (**1. Cor. 12 30. 7**), extollar. Laetare in omnibus judiciis Dei. «Exultaverunt enim filiae Judae in omnibus Judiciis tuis, Domine.» Illa tibi semper in ore vox resonet: «Nudus exivi de **117** utero matris meae, nudus redeam» (**Job. 1. 21**). Et: «Nihil intulimus in hunc mundum, neque auferre quid possumus.»

32. At nunc plerasque videas armaria vestibus stipare, tunicas mutare quotidie, et tamen tineas non posse superare. Quae

religiosior fuerit, unum exerit [al. *exerit*] vestimentum, et plenis arcis pannos trahit. Inficiuntur membranae colore purpureo. Aurum liquescit in litteras, gemmis codices vestiuntur, et nudus ante fores earum Christus emoritur. Cum manum egenti porrexerint, buccinant. Cum ad agapen vocaverint, praeco conducitur. Vidi nuper (nomen taceo, ne Satyram putes) nobilissimam mulierum Romanarum in Basilica Beati Petri, semiviris antecedentibus, propria manu, quo religiosior putaretur, singulos nummos dispertire pauperibus. Interea [ut usu nosse perfacile est] anus quaedam annis pannisque obsita praecucurrit, ut alterum nummum acciperet: ad quam cum ordine pervenisset, pugnus porrigitur pro denario, et tanti criminis reus sanguis effunditur. Radix omnium malorum est avaritia, ideoque ab Apostolo idolorum servitus appellatur. Quaere primum regnum Dei, et haec omnia apponentur tibi. Non occidet fame animam justam Dominus. «Junior fui, et senui, et non vidi justum derelictum, neque semen ejus quaerens panem» (**Ps. 36. 25**). Elias corvis ministrantibus pascitur. Vidua Sareptana, ipsa cum filiis nocte moritura, Prophetam pascit esuriens: et mirum in modum capsace completo, qui alendus venerat, alit. Petrus Apostolus inquit: «Argentum, et aurum non habeo, quod autem habeo, hoc tibi do. In nomine Domini Jesu surge, et ambula» (**Act. 3. 6**). At nunc multi, licet sermone taceant, opere loquuntur: Fidem et misericordiam non habeo: quod autem habeo, argentum et aurum, hoc tibi non do. «Habentes autem victum et vestitum, his **118** contenti sumus» (**1. Tim. 6. 8**). Audi Jacob, quid sua oratione postulet: «Si fuerit Dominus meus mecum, et servaverit me in via hac, per quam ego iter facio, et dederit mihi panem ad manducandum, et vestitum ad vestiendum» (**Gen. 28. 20**). Tantum necessaria deprecatus

est: et post annos viginti dives dominus, et ditior pater, ad terram revertitur Chanaan. Infinita de Scripturis exempla suppetunt, quae avaritiam doceant esse fugiendam.

33. Verum quia nunc ex parte de ea dicitur (et suo, si Christus annuerit volumini reservatur) quid ante non plures annos Nitriae gestum sit, referemus. Quidam ex fratribus parcior magis quam avarior, et nesciens triginta argenteis Dominum venditum, centum solidos, quos lino texendo acquisierat, moriens dereliquit. Initum est inter Monachos consilium (nam in eodem loco circiter quinque millia divisis cellulis habitabant) quid facto opus esset. Alii pauperibus distribuendos esse dicebant: alii dandos Ecclesiae: nonnulli parentibus remittendos. Macarius vero, et Pambo, et Isidorus, et caeteri, quos Patres vocant, Sancto in eis loquente Spiritu, decreverunt infodiendos esse cum domino suo, dicentes: «Pecunia tua tecum sit in perditionem» (**Act. 8. 10**). Nec hoc crudeliter quisquam putet factum: tantus cunctos per totam Aegyptum terror invasit, ut unum solidum dimisisse, sit criminis.

34. Et quoniam Monachorum fecimus mentionem, et te scio libenter audire, quae sancta sunt, aurem paulisper accommoda. Tria sunt in Aegypto genera Monachorum. Unum, *Coenobitae*, quod illi *Sauses* gentili lingua vocant, nos *in commune viventes* possumus appellare. Secundum, *Anachoretae*, qui soli habitant per deserta; et ab eo quod procul ab hominibus recesserint, nuncupantur. Tertium genus est, quod *Remoboth* dicunt, deterrimum **119** [al. *teterrimum*] atque neglectum, et quod in nostra provincia aut solum, aut primum est. Hi bini vel terni, nec multo plures simul habitant, suo arbitrato ac ditione

viventes: et de eo quod laboraverint, in medium partes conferunt, ut habeant alimenta communia. Habitant autem quam plurimum in urbibus et castellis: et quasi ars sit sancta, non vita, quidquid vendiderint, majoris est pretii. Inter hos saepe sunt jurgia: quia suo viventes cibo, non patiuntur se alicui esse subjectos. Revera solent certare jejuniis; et rem secreti, victoriae faciunt. Apud hos affectata sunt omnia; laxae manicae, caligae follicantes, vestis crassior [Mss. *grossior*], crebra suspiria; visitatio Virginum, detractio Clericorum: et si quando dies festus venerit, saturantur ad vomitum.

35. *Coenobitae*.---His igitur quasi quibusdam pestibus exterminatis, veniamus ad eos qui plures sunt, et in commune habitant, id est, quos vocari *Coenobitas* diximus. Prima apud eos confoederatio est, obedire majoribus, et quidquid jusserint, facere. Divisi sunt per decurias atque centurias, ita ut novem hominibus decimus praesit. Et rursus decem praepositos sub se centesimus habeat. Manent separati sejunctis cellulis. Usque ad horam nonam, ut institutum est, nemo pergit ad alium, exceptis his Decanis, quos diximus, ut si cogitationibus forte quis fluctuat, illius consoletur alloquiis. Post horam nonam in commune concurritur, Psalmi resonant, Scripturae recitantur ex more. Et completis orationibus, cunctisque residentibus, medius, quem Patrem vocant, incipit disputare. Quo loquente, tantum silentium fit, ut nemo alium respicere, nemo audeat excreare. Dicentis laus in fletu est audientium. Tacite [Leg. *Tacitae*] volvuntur per ora lacrymae, et ne in singultus quidem erumpit dolor. Cum vero de regno Christi, et de futura beatitudine, et de gloria coeperit annuntiare ventura, videas cunctos moderato suspirio, et oculis ad coelum levatis, intra se dicere:

«Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo, et requiescam» (Ps. 54. 7)? Post haec concilium solvitur, et unaquaeque decuria cum suo parente pergit ad mensas, **120** quibus per singulas hebdomadas vicissim ministrant. Nullus in cibo strepitus est; nemo comedens loquitur. Vivitur pane, legumini bus et oleribus, quae sale solo condiuntur. Vinum tantum senes accipiunt, quibus cum parvulis saepe fit prandium, ut aliorum fessa sustentetur aetas, aliorum non frangatur incipiens. Dehinc consurgunt pariter, et hymno dicto, ad praesepia redeunt: ibi usque ad vesperam cum suis unusquisque loquitur, et dicit: Vidistis illum et illum? quanta in ipso sit gratia? quantum silentium? quam moderatus incessus? Si infirmum viderint, consolantur: si in Dei amore ferventem, cohortantur ad studium. Et quia nocte extra orationes publicas in suo cubili [Aliquot Mss. *cubiculo*] unusquisque vigilat, circumeunt cellulas singulorum; et aure apposita, quid faciant, diligenter explorant. Quem tardiozem deprehenderit, non increpant: sed dissimulato quod norunt, eum saepius visitant: et prius incipientes, provocant magis orare quam cogunt. Opus diei statum est: quod Decano redditum, fertur ad Oeconomum, qui et ipse per singulos menses Patri omnium cum magno tremore reddit rationem. A quo etiam cibi cum facti fuerint, praegustantur: et quia non licet dicere cuicumque: Tunicam et sagum textaque juncis strata non habeo, ille ita universa moderatur, ut nemo quid postulet, nemo dehabeat. Si quis vero coeperit aegrotare, transfertur ad exedram latiore, et tanto senum ministerio confovetur, ut nec delicias urbium, nec matris quaerat affectum. Dominicis diebus orationi tantum et lectionibus vacant: quod quidem et omni tempore completis opusculis faciunt. Quotidie aliquid de Scripturis discitur.

Jejunium totius anni aequale est, excepta Quadragesima, in qua sola conceditur districtius vivere . A Pentecoste coenae mutantur in prandia: quo et traditioni Ecclesiasticae satisfiat, et ventrem cibo non onerent duplicato. Tales Philo Platonici sermonis imitator: tales Josephus, Graecus Livius, in secunda Judaicae captivitatis historia Essenos refert.

36. Verum quia nunc de Virginibus scribens, **121** pene superfluum de Monachis disputavi, ad tertium genus veniam, quos Anachoretas vocant; qui et de Coenobiis exeuntes, excepto pane et sale, ad deserta nihil perferunt amplius. Hujus vitae auctor Paulus, illustrator Antonius: et ut ad superiora conscendam, princeps Joannes Baptista fuit. Talem vero virum Jeremias quoque Propheta describit, dicens: «Bonum est viro cum portaverit jugum ab adolescentia sua. Sedebit solitarius, et tacebit, quoniam sustulit super se jugum, et dabit percutienti se maxillam: saturabitur opprobriis, quia non in sempiternum abjiciet Dominus» (**Thren. 27. et seqq.**). Horum laborem et conversationem in carne non carnis, alio tempore, si volueris, explicabo. Nunc ad propositum redeam, quia de avaritia disserens, ad Monachos veneram. Quorum tibi exempla proponens, non dico aurum atque argentum, et caeteras opes, sed ipsam terram et coelum despiciens, et Christo copulata cantabis: «Pars mea Dominus.»

37. Post haec quanquam Apostolus orare nos semper jubeat, ET SANCTIS etiam ipse sit somnus oratio, sic tamen divisas orandi horas debemus habere, ut si forte aliquo fuerimus opere detenti, ipsum nos ad officium tempus admoneat. Horam tertiam, sextam, nonam, diluculum quoque et vesperam, nemo est qui nesciat. Nec cibi sumantur, nisi oratione praemissa: nec recedatur a mensa, nisi referatur Creatori gratia. Noctibus

bis terque surgendum, revolvenda quae de Scripturis memoriter retinemus. Egredientes de hospitio, armet oratio: regredientibus de platea, oratio occurrat antequam sessio: nec prius corpusculum requiescat, quam anima pascatur. Ad omnem actum, ad omnem incessum manus pingat Domini crucem. Nulli detrahas, nec adversus filium matris tuae ponas scandalum. Tu quae [Ms. *quis*] es, ut alienum servum judices? «Suo Domino stat, aut cadit. Stabit autem: potens est enim Dominus statuere illum» (**Rom. 14. 4**). Nec si biduo triduoque jejunaveris, putes te non jejunantibus esse meliorem. Tu jejunas, et irasceris: ille comedit, et fronte blanditur. Tu vexationem mentis et ventris esuriem rixando digeris [al. *detegis*]: ille moderatius alitur, et Deo gratias agit. Unde quotidie clamat Isaias: «Non tale jejunium elegi, dicit Dominus» (**Isai. 58. 5**). Et iterum: **122** «In diebus jejuniorum vestrorum inveniuntur voluntates vestrae, et omnes qui sub vestra potestate sunt, stimulis. In judiciis et litibus jejunatis, et percutitis pugnis humilem» (**Ibid. v. 3**). Ut quid mihi jejunatis? Quale illud potest esse jejunium, cujus iram non dicam nox occupat, sed luna integram derelinquit? Te ipsam considerans, **NOLI IN ALTERIUS** ruina, sed in tuo opere gloriari.

38. *Exempla malorum. Meliorum exempla sectanda.*---Nec illarum tibi exempla proponas, quae carnis curam facientes, possessionum reditus, et quotidianas domus impensas supputant. Neque enim undecim Apostoli Judae prodicione sunt fracti: nec Phygelo, et Alexandro facientibus naufragium, caeteri a cursu fidei substiterunt. Nec dicas, illa et illa suis rebus fruitur; honoratur ab hominibus; fratres ad eam conveniunt et sorores. Nunquid ideo virgo esse desiit?

Primo dubium est, an virgo sit talis. «Non enim quomodo videt homo, videt Deus. Homo videt in facie, Deus autem videt in corde» (**1. Reg. 16**). Dehinc etiam si corpore virgo est, spiritu virgo sit, nescio. Apostolus autem ita virginem definivit: *Ut sit sancta corpore et spiritu* (**1. Cor. 7. 34**). Ad extremum habeat sibi gloriam suam. Vincat Pauli sententiam, deliciis fruatur et vivat. Nos meliorum exempla sectemur. Propone tibi beatam Mariam, quae tantae exstitit puritatis, ut Mater Domini esse mereretur. Ad quam cum Angelus Gabriel in viri specie descendisset, dicens: *Ave gratia plena, Dominus tecum* (**Luc. 1. 28**), consternata et perterrita, respondere non potuit. Nunquam enim a viro fuerat salutata. Denique nuntium discit et loquitur. Et quae hominem formidabat, cum Angelo fabulatur intrepida. Potes et tu esse Mater Domini. Accipe tibi tomum magnum, novum, et scribe in eo stilo hominis: *velociter spolia detrahe*: et postquam accesseris ad Prophetissam, et conceperis in utero, et pepereris filium, dic . «A timore tuo, Domine, concepimus, et doluimus, et peperimus spiritum salvationis tuae, quem fecimus super terram» (**Isa. 26**). Tunc et filius tuus tibi respondebit, et dicet: *Ecce mater mea, et fratres mei* (**Marc. 3. 34**). Et mirum in modum ille, quem in *latitudine* pectoris tui paulo ante descripseras, quem in novitate cordis stilo rignaveras; postquam spolia ex hostibus receperit, postquam denudaverit principatus et **123** potestates, et affixerit eas cruci, conceptus adolescit, et major effectus sponsam te incipit habere de matre. GRANDIS LABOR, sed grande praemium, esse quod Martyres, esse quod Apostoli, esse quod Christus est. Quae quidem universa tunc prosunt, cum in Ecclesia fiunt: cum in una domo Pascha celebramus; si Arcam ingredimur cum Noe; si pereunte Jericho, Rahab meretrix justificata nos continet.

Caeterum virgines, quales apud diversas haereses, et quares apud impurissimum Manichaeum esse dicuntur, scorta sunt existimandae, non virgines. Si enim corporis earum auctor est diabolus, quomodo possunt honorare plasmationem hostis sui? Sed quia sciunt virginale vocabulum gloriosum, sub ovium pellibus lupos tegunt. Christum mentitur Antichristus; et turpitudinem vitae falso nominis honore convestiunt. Gaude soror, gaude filia, gande mi virgo: quia quod aliae simulant, tu vere esse coepisti.

39. Haec omnia quae digessimus, dura videbuntur ei, quae non amat Christum. Qui autem omnem saeculi pompam pro purgamento habuerit; et vana duxerit universa sub sole, ut Christum lucrifaciat; qui commortuus est Domino suo, et consurrexit, et crucifixit carnem cum vitiis et concupiscentiis, libere proclamabit: «Quis nos separabit a caritate Dei [al. *Christi*]? an tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius?» Et iterum: «Certus sum, quia neque mors, neque vita, neque Angelus, neque Principatus, neque Potestates, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque excelsum, neque profundum, neque alia creatura poterit nos separare a caritate Dei, quae est in Christo Jesu Domino nostro» (**Rom. 8. 35. et seqq.**). Dei Filius pro nostra salute, hominis factus est filius. Novem mensibus in utero ut nascatur exspectat, fastidia sustinet, cruentus egreditur, pannis involvitur, blanditiis delinitur [al. *deridetur*]: et ille pugillo mundum includens, praesepis continetur angustiis. Taceo quod usque ad triginta annos ignobilis, parentum paupertate contentus est: verberatur, et tacet: crucifigitur, et pro crucifigentibus deprecatur. «Quid igitur retribuam Domino pro omnibus quae retribuit mihi?

Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. **124** Pretiosa est in conspectu Domini, mors Sanctorum ejus» (**Psal. 115. 4. 5. 6**). Haec est sola DIGNA RETRIBUTIO, cum sanguis sanguine compensatur; et redempti cruore Christi, pro redemptore libenter occumbimus. Quis sanctorum sine certamine coronatus est? Abel justus occiditur; Abraham uxorem periclitatur amittere. Et ne in immensum volumen extendam, quaere et invenies singulos adversa perpressos. Solus in deliciis Salomon fuit, et forsitan ideo corruit. «Quem enim diligit Dominus, corripit [al. *flagellat*]. Castigat autem omnem filium quem recipit» (**Prov. 3. 12**). Nonne melius est brevi tempore dimicare, ferre vallum, arma sumere, lassescere sub lorica, et postea gaudere victorem, quam impatientia unius horae servire perpetuo?

40. Nihil amantibus DURUM EST, nullus difficilis cupienti labor est. Respice quanta Jacob pro Rachel pacta uxore sustinuit. «Et servivit, inquit Scriptura, Jacob pro Rachel annis septem. Et erant in conspectu ejus quasi dies pauci, quia amabat illam» (**Genes. 29. 20**). Unde et ipse postea memorat: *In die urebar aestu, et gelu nocte* (**Gen. 31. 40**). Amemus et nos Christum, ejusque semper quaeramus amplexus, et facile videbitur omne difficile; brevia putabimus universa quae longa sunt; et jaculo illius vulnerati, per horarum momenta dicemus: «Heu me, quia peregrinatio mea prolongata est a me. (**Ps. 119. 2**). Non sunt enim condignae passionibus hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis (**Rom. 8. 18**). Quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio autem spem, spes autem non confundit» (**Ibid. 5. 3. 4**). Quando tibi grave

videtur esse quod sustines, Pauli secundam Epistolam ad Corinthios lege: «In laboribus plurimum; in carceribus abundantius; in plagis supra modum; in mortibus frequenter. A Judaeis quinquies quadragenas una minus accepi: ter virgis caesus sum: semel lapidatus sum: ter naufragium feci: nocte et die in profundo maris fui. In itineribus saepius, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in laboribus, in miseriis, in vigiliis multis, in fame et siti, in jejuniis plurimis, in frigore et nuditate» (2. Cor. 11). Quis nostrum saltem 125 minimam portionem de catalogo harum sibi potest vindicare virtutum? Ob quae ille postea confidenter aiebat: «Cursum consummavi, fidem servavi. Superest mihi corona justitiae, quam retribuet mihi in illa die Dominus justus iudex» (2. Tim. 4. 7. 8). Si cibus insulsior fuerit, contristamur: et putamus Deo nos aliquod praestare beneficium, cum aquatius vinum bibimus. Calix frangitur, mensa subvertitur; verbera resonant, et aqua tepidior sanguine vindicatur. «Regnum coelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud» (Matth. 11. 12). Nisi vim feceris, coelorum regna non capies. Nisi pulsaveris importune, panem non accipies Sacramenti. AN NON TIBI VIDETUR VIOLENTIA, cum caro cupit esse quod Deus est: et illuc unde Angeli corruerunt, Angelos judicatura conscendit?

41. *Merces Virginum et pudicitiae.*---Egredere quaeso paulisper de carcere, et praesentis laboris ante oculos tuos tibi pingue mercedem, quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Qualis erit illa dies, cum tibi Maria Mater Domini choris occurret comitata Virgineis? cum post Rubrum mare, submerso cum suo exercitu Pharaone,

tympanum tenens Maria soror Aaron in sua manu, praecinet responsuris: «Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est: equum et ascensorem projecit in mare» (**Exod. 15. 1**). Tunc Thecla in tuos laeta volabit amplexus. Tunc et ipse sponsus occurret, et dicet: «Surge, veni proxima mea, speciosa mea, columba mea, quia ecce hyems transivit, pluvia abiit sibi» (**Cant. 1. 10. 11**). Tunc et Angeli mirabuntur, et dicent: «Quae est ista prospiciens [al. *proficiscens*] quasi diluculum, speciosa ut luna, electa ut sol» (**Ibid. 6. 9**)? Videbunt te filiae, et laudabunt reginae, et concubinae praedicabunt. Hinc et alius castitatis chorus occurret: Sara cum nuptis veniet: filia Phanuelis Anna cum viduis. Erunt in diversis gregibus carnis et spiritus matres tuae. Laetabitur illa, quod genuit: exultabitur ista, quod docuit. Tunc vere super asinam Dominus ascendet, et coelestem ingreditur Jerusalem. Tunc parvuli, de quibus in Isaia Salvator effatur: «Ecce ego, et pueri mei, quos mihi dedit Deus» (**Isai. 8. 18**), palmas victoriae sublevantes, consono ore cantabunt: «Osanna in excelsis: Benedictus qui venit in nomine Domini, osanna in excelsis» (**Joan. 12. 13**). Tunc centum **126** quadraginta quatuor millia in conspectu throni et seniorum tenebunt citharas, et cantabunt Canticum novum. Et nemo poterit dicere Canticum illud, nisi numerus definitus. «Hi sunt qui cum mulieribus se non coinquinaverunt: Virgines enim permanserunt. Hi sunt qui sequuntur agnum quocumque vadit» (**Apoc. 14. 4**). Quotiescumque te vana saeculi delectaverit ambitio: quoties in mundo aliquid videris gloriosum, ad paradisum mente transgredere: esse incipe quod futura es, et audies a sponso tuo: «Pone me sicut umbraculum in corde tuo; sicut signaculum in brachio tuo» (**Cant. 8. 6**), et corpore pariter ac mente munita clamabis, et dices: «Aqua

multae non potuerunt extinguere caritatem, et flumina non operient eam» (**Ibid. v. 7**).

EPISTOLA XXIII . AD MARCELLAM, *De exitu Leae.*

Leae religiosissimae feminae mortem cum Consulis designati, qui sub idem tempus obierat, morte comparat, ostendens quantum discrimen sit inter Sanctorum et Ethnicorum exitus.

1. Cum hora ferme tertia hodiernae diei, septuagesimum secundum Psalmum, id est, tertii libri principium legere coepissemus; et docere cogeremur, tituli ipsius partem ad finem secundi libri, partem ad principium tertii libri pertinere: quod scilicet, «defecerunt hymni David, filii Jesse,» finis esset prioris: «Psalmus» vero «Asaph» principium sequentis; et usque ad eum locum pervenissemus, in quo justus loquitur: «Si dicebam, narrabo [al. *narravero*] sic, ecce generationem filiorum tuorum praevaricatus sum» (**Psal. 72. 15**); quod in Latinis codicibus non ita habemus expressum: repente nobis nuntiatum est sanctissimam Leam exisse de corpore. Ibique ita te palluisse conspexi, ut vere aut pauca, aut nulla sit anima, quae fracto vase testaceo, non tristis erumpat. Et tu quidem, non quod futuri incerta esses, dolebas; sed quod triste funeri obsequium non dedisses. Denique in mediis fabulis [*Colloquiis*], rursum didicimus, reliquias ejus jam Ostiam fuisse delatas.

2. Quaeras, quo pertineat ista replicatio? **127** Respondebo tibi verbis Apostoli, «multum per omnem modum.» Primum, quod universorum gaudiis proseguenda sit, quae calcato diabolo, coronam jam securitatis accepit. Secundo, ut ejus vita breviter explicetur. Tertio, ut designatum Consulem, de suis socculis [al. *saeculis*] detrahentem, esse doceamus in tartaro. Et quidem conversationem Leae nostrae, quis possit digno allevare praeconio? Ita eam totam ad Dominum fuisse conversam, ut Monasterii princeps, mater virginum fieret: post mollitiem vestium sacco membra trivisse: insomnes orationibus duxisse noctes: et comites suas plus exemplo docuisse quam verbis. Humilitatis fuit tantae tamque subjectae, ut quondam domina plurimorum ancilla omnium [al. *hominis*] putaretur: nisi quod eo Christi magis esset ancilla, dum domina hominum non putatur. Inculta vestis, vilis cibus, neglectum caput: ita tamen, ut cum omnia faceret, ostentationem fugeret singulorum, ne reciperet in praesenti saeculo mercedem suam.

3. Nunc igitur pro brevi labore aeterna beatitudine fruitur; excipitur Angelorum choris, Abrahae sinibus confovetur, et cum paupere quondam Lazaro, divitem purpuratum, et non palmatum Consulem, sed atratum, stillam digiti minoris cernit inquirere. O quanta rerum mutatio! Ille, quem ante paucos dies dignitatum omnium culmina praecedebant, qui, quasi de subjectis hostibus triumpharet, Capitolinas ascendit arces, quem plausu quodam et tripudio populus Romanus excepit, ad cujus interitum urbs universa commota est, nunc desolatus, et nudus, non in lacteo coeli palatio, ut uxor mentitur infelix, sed in sordentibus tenebris continetur. Haec vero quam unius cubiculi secreta vallabant, quae pauper videbatur, et tenuis,

cujus vita putabatur amentia, Christum sequitur, et dicit: «Quaecumque audivimus, ita et vidimus in civitate Dei nostri» (Psal. 47. 9), et reliqua.

4. Quapropter moneo, et flens gemensque contestor, ut dum hujus mundi viam currimus, non duabus tunicis, id est, duplici vestiamur fide: non calceamentorum **128** pellibus, mortuis videlicet operibus, praegravemur: non divitiarum nos pera ad terram premat: non virgae, id est, potentiae saecularis quaeratur auxilium: non pariter, et Christum velimus habere, et saeculum; sed pro brevibus, et caducis, aeterna succedant: et cum quotidie (secundum corpus loquor) praemoriatur, IN CAETERIS NON nos perpetuos existimemus, ut possimus esse perpetui.

EPISTOLA XXIV . AD EAMDEM MARCELLAM, *De laudibus Asellae.*

Asellam Virginem, quae Romae veluti in eremo solitariam vitam sanctissime degeret, laudat apud Marcellam, a qua de illius sanctitate audierat.

1. Nemo reprehendat, quod in Epistolis aliquos aut laudamus, aut carpinus; cum, et in arguendis malis, sit correptio caeterorum, et in optimis praedicandis, bonorum ad virtutem studia concitentur. Nudiustertius de beatae memoriae Lea aliqua dixeramus: illico pupugit animum, et mihi venit in mentem, non debere nos tacere de Virgine, qui de secundo ordine castitatis locuti sumus. Igitur Asellae nostrae vita

breviter explicanda est; cui quaeso ne hanc Epistolam legas: gravatur quippe laudibus suis: sed his potius quae adolescentulae sunt, legere dignare, ut ad exemplum ejus se instituentes, conversationem illius, perfectae vitae normam arbitrentur.

2. Praetermitto, quod in matris utero benedicatur ei, antequam nascatur: quod in phiala nitentis vitri, et omni speculo purioris, patri virgo traditur per quietem. Quod adhuc infantiae involuta pannis, et vix annum decimum aetatis excedens, honore futurae beatitudinis consecratur. Sit gratiae omne, quod ante laborem fuit: licet Deus praescius futurorum, et Jeremiam sanctificet in utero; et Joannem in alvo matris faciat **129** exultare; et Paulum ante constitutionem mundi, separet in Evangelium Filii sui.

3. Ad ea venio, quae post duodecimum annum sudore proprio elegit, arripuit, tenuit, coepit, implevit. Unius cellulae clausa angustiis, latitudine Paradisi fruebatur. Idem terrae solum, et orationis locus exstitit et quietis. Jejunium pro ludo habuit, inediam pro refectioe. Et cum eam non vescendi desiderium, sed humana confectio ad cibum traheret, pane, et sale, et aqua frigida concitabat magis esuriem, quam restinguebat. Et quia pene oblitus sum, quod in principio debui dicere: Cum primum hoc propositum arripuit, aurum colli sui, quod quidem Murenulam vulgus vocat; quod scilicet metallo in virgulas latescente, quaedam ordinis flexuosi catena contextitur, absque parentibus vendidit; et tunicam fuscioem, quam a matre impetrare non poterat, induta, pio negotiationis auspicio, se repente Domino consecravit, ut intelligeret universa cognatio, non posse aliud ei extorqueri, quae jam saeculum damnasset in vestibus.

4. Sed, ut dicere coeperamus, ita se semper moderate habuit, et intra cubiculi sui secreta custodivit, ut nunquam pedem proferret in publicum, nunquam viri nosset alloquium. Et quod magis sit admirandum, sororem virginem amaret potius, quam videret. Operabatur manibus suis, sciens scriptum esse: «Qui non operatur, non manducet» (2. Thess. 3. 10). Sponso aut orans loquebatur, aut psallens. Ad Martyrum limina pene invisa properabat. Et cum gauderet proposito suo, in eo vehementius exultabat, quod se nullus cognosceret. Cumque per omnem annum, jugi jejunio pasceretur, biduo triduoque sic permanens, tum vero in Quadragesima navigii sui vela tendebat, omnes pene hebdomadas vultu laetante conjungens. Et quod impossibile forsitan est hominibus ad credendum, Deo autem praestante possibile est, ita ad quinquagenariam pervenit aetatem, ut non doleret stomachum, non viscerum cruciaretur injuria; non sicca humus jacentia membra confringeret; non sacco asperata **130** cutis foetorem aliquem situmque contraheret: sed sana corpore, anima sanior, solitudinem putaret esse delicias, et in urbe turbida, inveniret eremum Monachorum.

5. Et haec quidem tu melius nosti, a qua pauca didicimus; et cujus oculis durities de genibus camelorum in illo sancto corpusculo prae orandi frequentia obcalluisse perspecta est. Nos quod scire possumus, explicamus. Nihil illius severitate jucundius, nihil jucunditate severius, nihil suavitate tristius, nihil tristitia suavius. Ita pallor in facie est, ut quum continentiam indicet, non redolet ostentationem. Sermo silens, et silentium loquens. Nec citus, nec tardus incessus. Idem semper habitus. Neglecta mundities, et inculta veste, cultus ipse sine cultu. Sola vitae suae aequalitate promeruit, ut

in Urbe pompae, lasciviae, deliciarum, in qua humilem esse miseria est, et boni eam praedicent, et mali detrahare non audeant. Viduae eam imitentur et virgines, maritae colant, noxiae timeant, suspiciant Sacerdotes.

EPISTOLA XXV . AD EAMDEM MARCELLAM, *De decem Nominibus Dei.*

Decem Nomina, quibus apud Hebraeos Deus vocatur, Marcellae id ab se postulanti, explicat.

Nonagesimum Psalmum legens, in eo loco quo scribitur: «Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei coeli commorabitur,» dixeram apud Hebraeos pro *Deo coeli* esse positum, SADDAI, quod Aquila interpretatur ἰκάνων, quod nos *robustum* et *sufficientem* ad omnia perpetranda accipere possumus: unumque esse de decem Nominibus, quibus apud Hebraeos Deus vocatur. Illico studiosissime postulasti, ut tibi universa nomina cum sua interpretatione digererem. Faciam quod petisti.

Primum Nomen Dei est EL, quod Septuaginta *Deum*, Aquila ἐτυμολογίαν, ejus exprimens ἰσχυρὸν, id est, *fortem* interpretatur.

Deinde ELOIM et ELOE, quod et ipsum *Deus* dicitur.

131 Quartum SABAOTH, quod Septuaginta, *virtutum*, Aquila, *exercituum*, transtulerunt.

Quintum ELION, quem nos *excelsus*, dicimus.

Sextum ESER IEJE, quod in Exodo legitur: «Qui est, misit me.»

Septimum ADONAI, quem nos *Dominum* generaliter appellamus.

Octavum IA, quod in Deo tantum ponitur: et in ALLELUIA extrema quoque syllaba sonat.

Nonum τετράγραμμα, quod ἀνεκφώνητον id est, *ineffabile* putaverunt, quod his litteris scribitur, JOD, HE, VAV, HE. Quod quidam non intelligentes propter elementorum similitudinem, cum in Graecis libris repererint, ΠΙΠΙ legere consueverunt.

Decimum, quod superius dictum est, SADDAI, et in Ezechiel non interpretatum ponitur. Scire autem debemus quod ELOIM communis numeri sit, quod et unus Deus sic vocetur et plures, ad quam similitudinem coelum quoque appellatur et coeli, id est, SANAIM. Unde et saepe Interpretes variant, cujus rei exemplum nos in lingua nostra habere possumus: Athenas, Thebas, Salonas.

EPISTOLA XXVI . AD EAMDEM MARCELLAM, *De quibusdam nominibus.*

Exponit cur nomina quaedam Hebraica sine interpretatione in Scripturarum Translationibus remanserint, et quid significant.

1. Nuper cum pariter essemus, non per Epistolam, ut ante consueveras, sed praesens ipsa quaesisti, quid ea verba, quae ex Hebraeo in Latinum non habemus **132** expressa, apud suos sonarent; curque sine interpretatione sint posita, ut est illud, *Alleluia, Amen, Maran atha, Ephod*, et caetera, quae in Scripturis respersa memorasti.

2. Ad quod nos, quia dictandi angustia coarctamur, breviter respondemus, sive Septuaginta Interpretes, sive Apostolos id curasse, ut quoniam prima Ecclesia ex Judaeis fuerat congregata, nihil ad credentium scandalum innovarent: sed ita ut a parvo imbiberant, traderent. Postea vero quam in universas gentes, Evangelii dilatatus est sermo, non potuisse semel suscepta mutari. Licet et illud in libris suis, quos ἐξηγητικούς vocant, Origenes asserat, propter vernaculum linguae uniuscujusque idioma, non posse ita apud alios sonare, ut apud suos dicta sunt; et multo melius esse non interpretata ponere, quam vim eorum interpretatione tenuare.

3. Igitur ALLELUIA exprimitur, *Laudate Dominum*, JA quippe apud hebraeos unum de decem Dei nominibus est. Et in illo Psalmo ubi legimus: «Laudate Dominum, quoniam bonus est Psalmus (**Ps. 146. 1**); apud Hebraeos legitur, ALLELUIA CHI TOB ZAMMER.

4. AMEN vero Aquila πεπιστωμένως exprimit, quod nos, *fideliter*, possumus dicere, ductum adverbium ex nomine fidei *Amen* Septuaginta γένοιτο, id est, *fiat*. Unde et

in fine librorum (in quinque siquidem volumina, Psalterium apud Hebraeos divisum est) *fiat, fiat* transtulerunt: quod in Hebraico legitur, AMEN AMEN, quo scilicet eo vere dicta quae sunt supra, confirmentur. Unde et Paulus asserit, non posse aliquem respondere *Amen*, id est, confirmare quae praedicata **133** sunt, nisi intellexerit, praedicationem. MARANATHA magis Syrum est quam Hebraicum, tametsi ex confinio utrarumque linguarum aliquid et Hebraeum sonet, et interpretetur, «Dominus noster venit;» ut sit sensus: «Si quis non amat Dominum Jesum Christum, anathema sit» (**1. Cor. 16. 22**), et illo completo, deinceps inferatur: «Dominus noster venit:» quod superfluum sit adversum eum odiis pertinacibus velle contendere, quem venisse jam constet.

5. Vellem tibi aliquid et de *Diapsalmate* scribere, quod apud Hebraeos scribitur SELA: et de *Ephod*, et de eo quod in cujusdam Psalmi titulo habetur: *Pro AIELETH*, et caeteris istiusmodi; nisi et modum epistolici characteris excederem, et tibi aviditatem magis dilatae deberent facere quaestiones. Tritum quippe est proverbium: Ultroneas putere merces. Unde et nos de industria dicenda reticemus, ut avidius velis audire quae tacita sunt.

EPISTOLA XXVII . AD EAMDEM MARCELLAM.

Respondet iis, qui sibi obrectabant, quod quaedam ex novo Testamento jam recepta mutasset, et virginum cum viris consuetudinem vituperasset.

1. *Omnia verba Scripturae divinitus inspirata. Vitiositas Codicum latinorum ad Graecam originem revocanda.*---Post priorem Epistolam, in qua de Hebraeis verbis pauca perstrinxeram, ad me repente perlatum est, quosdam homunculos mihi studiose detrahere, cur adversum auctoritatem veterum, et totius mundi opinionem, aliqua in Evangeliiis emendare tentaverim. Quos ego cum possem meo jure contemnere (Asino quippe lyra superflue canit) tamen ne nos superbiae, ut facere solent, arguant ita responsum habeant: Non adeo me hebetis fuisse cordis, et tam erasse rusticitatis (quam illi solam pro sanctitate habent, piscatorum se discipulos asserentes, quasi idcirco sancti sint, si nihil scierint) ut aliquid de Dominicis verbis, aut corrigendum putaverim, aut non divinitus inspiratum; sed Latinorum **134** codicum vitiositatem, quae ex diversitate librorum omnium comprobatur, ad Graecam originem, unde et ipsi translata non denegant, voluisse revocare. Quibus si displicet fontis unda purissimi, coenosos rivulos bibant; et diligentiam qua avium silvas, et concharum gurgites norunt, in Scripturis legendis abjiciant: sintque in hac re tantum simplices, ut Christi verba existiment rusticana, in quibus per tanta jam saecula, tantorum ingenia sudaverunt, ut rationem verbi uniuscujusque [al. *unusquisque*] magis opinati sint, quam expresserint. Apostolum arguant imperitiae, qui ob multas litteras insanire dicatur.

2. Scio te cum ista legeris, rugare frontem, et libertatem meam rursum seminarium timere rixarum; ac meum, si fieri potest, os digito velle comprimere, ne audeam dicere, quae alii facere non erubescunt. Rogo quid a nobis libere dictum est? Nunquid in lancibus idola caelata descripsi? nunquid inter epulas

Christianas, virginalibus oculis Baccharum Satyrorumque complexus innexui: aut unquam aliquem amarior sermo pulsavit? Nunquid ex mendicis divites fieri dolumus? nunquid reprehendi haereditarias sepulturas? Unum miser locutus, quod virgines saepius deberent cum mulieribus esse, quam cum masculis, totius oculos urbis offendi, cunctorum digitis notor. «Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis, et factus sum eis in parabolam» (**Psal. 119**): et tu putas me aliquid deinceps locuturum?

3. Verum ne Flaccus de nobis rideat: «Amphora coepit Institui, currente rota, cur urceus exit?» (*Horat. de Art. Poetic.*) revertimur ad nostros bipedes asellos; et illorum in aure buccinna magis quam cithara concrepamus. Illi legant, «spe gaudentes, tempori servientes:» nos legamus, «spe gaudentes, Domino servientes» (**Rom. 12. 12 et 11**). Illi adversus Presbyterum accusationem omnino putent recipiendam: nos legamus, «adversus Presbyterum accusationem ne receperis, nisi sub duobus, **135** aut tribus testibus: peccantes autem coram omnibus argue» (**1. Tim. 5. 19**). Illis placeat, «Humanus sermo et omni acceptione dignus:» nos cum Graecis, id est, cum Apostolo, qui Graece locutus est, erremus: «Fidelis sermo, et omni acceptione dignus.» Ad extremum illi gaudeant Gallicis Cantheriis; nos solutus vinculis, et in Salvatoris ministerium praeparatus Zachariae asellus ille delectet, qui postquam Domino terga praebuit, coepit Isaiae consonare vaticinio: «Beatus qui seminat secus omnem aquam, ubi bos et asinus calcant» (**isai. 32. sec. LXX**).

EPISTOLA XXVIII . AD EAMDEM MARCELLAM, *De voce Diapsalma.*

Quid sit Sela, sive Diapsalma, interpretatur; tum Origenis Epistolam verbo ad verbum latine reponit, ut quid ille senserit de proposita quaestione Marcella uberius cognoscat.

1. Quae acceperis reddenda sunt cum foenore: fortisque dilatio usuram parturit. De *Diapsalmate* nostram sententiam flagitaras, Epistolae brevitatem causati sumus, et rem libri non posse explicari litteris praetexuimus. Verum quid prodest ad ἐργοδιώκτην meum? major tibi cupiditas silentio concitatur. itaque ne te diutius traham, habeto pauca pro pluribus.

2. Quidam *Diapsalma* commutationem metri dixerunt esse; alii pausationem spiritus; nonnulli alterius sensus exordium. Sunt qui rythmi distinctionem: et quia Psalmi tunc temporis juncta voce ad organum canebantur, cujusdam musicae varietatis existiment silentium. Nobis nihil horum videtur; cum 136 Aquila, qui verborum Hebraeorum diligentissimus explicator est, SELA, hoc est, *Diapsalma*, quod ex *Samech, Lamed, He* scribitur, *semper* transtulerit: et inveniamus in Psalmorum quoque fine, *Diapsalma* positum, ut est illud in tertio: «Dentes peccatorum contrivisti: Domini est salus, et super populum tuum benedictio tua, sela,» Id est, «semper:» Et vigesimo tertio: «Quis est iste rex gloriae? Dominus virtutum ipse est rex gloriae, semper.» E contra in Psalmis multorum versuum penitus non inveniatur: in tricesimo videlicet sexto, et septuagesimo septimo, et in centesimo decimo octavo. Rursus nonus Psalmus distinguatur Cantico

Diapsalmatis: cum utique si, ut quibusdam videtur, *Diapsalma* est initium silentii, Canticum silentii esse non possit.

3. Ex quo animadvertimus hoc verbum superiora pariter inferioraque connectere, aut certe docere sempiterna esse quae dicta sunt; ut est illud in tertio: «Multi dicunt animae meae, non est salus ipsi in Deo suo, semper.» Et rursum: «Voce mea ad Dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto suo, semper.» Et in quarto: «Ut quid diligitis vanitatem et quaeritis mendacium? semper.» Et iterum, «Quae dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini, semper.» Et in Abacuc: «Deus ab Austro veniet, et Sanctus de monte Pharan, semper.» Et infra: «Juramenta tribubus, quae loquutus es, semper (**Abac. 3**).

4. Scire autem debemus apud Hebraeos in fine librorum, unum e tribus solere subnecti, ut aut AMEN scribant, aut SELA, aut SALOM, quod exprimit *pacem*. Unde et Salomon *pacificus* dicitur. igitur ut solemus nos completis opusculis ad distinctionem rei alterius sequentis, medium **137** interponere *Explicit*, aut *Feliciter*, aut aliquid istiusmodi: ita et Hebraei, ut quae scripta sunt roborentur, facere solent, ut dicant AMEN, aut *in sempiternum*, ut scribenda commemorent, et ponant SELA; aut transacta feliciter protestantur, *pacem* in ultimo subnotantes.

5. Haec nos de intimo Hebraeorum fonte libavimus, non opinionum rivulos persequentes, neque errorum, quibus totus mundus repletus est, varietate perterriti: sed cupientes et scire et docere quae vera sunt. Quod si tibi non videtur onerosum, quid Origenes de Diapsalmate senserit, verbum interpretabor

ad verbum, ut quia novitia musta contemnis, saltem veteris vini auctoritate ducaris.

6. Saepe quaerens causas cur in quibusdam Psalmis interponatur *Diapsalma*, observavi diligentissime in Hebraeo, et cum Graeco contuli, invenique quia ubi lingua Hebraea SELA habet, Graeca vero *semper*, aut aliquid istiusmodi, ibi Septuaginta, et Theodotion, et Symmachus transtulerunt *Diapsalma*. Neque vero nocet exemplis affirmare quod dicimus. in septuagesimo quarto Psalmo, cujus principium est: «Confitebimur tibi Deus, confitebimur, et invocabimus nomen tuum; post illud,» ego confirmavi columnas ejus,» apud Septuaginta et Theodotionem, et Symmachum **138** est *Diapsalma*; pro quo apud Aquilam, «ponderavi columnas ejus, semper.» In Quinta autem Editione: «ego sum qui paravi columnas ejus, semper.» in Sexta vero: «ego firmavi columnas ejus jugiter.» Porro in Hebraico habet post AMUDA, quod est, *columnas ejus*, SELA. Et rursum in septuagesimo quinto, cujus principium est: «Notus in Judaea Deus; invenimus apud Septuaginta et Theodotionem, post «scutum et frameam, et bellum, *Diapsalma*.» Apud Symmachum, post «clypeum et gladium et bellum,» similiter *Diapsalma*. Pro quo apud Aquilam, post «clypeum et gladium et bellum, semper.» Apud Quintam Editionem, post «scutum et romphaeam et bellum, semper.» In Sexta vero, post «scutum et gladium et bellum, in finem.» Eratque rursum in Hebraico post UMALAMA, quod est, *et bellum*, SELA. Et in eodem Psalmo post illum locum, «ut salvos faciat mites terrae, *Diapsalma*:» **139** apud Symmachum similiter *Diapsalma*: et apud Aquilam, *semper*: necnon et apud Quintam. In Sexta vero, *in*

finem. Et in Hebraico erat post ANIE ARES, quod est, *mites terrae*, SELA. Atque ita cum talem uniuscujusque Editionis opinionem reperissemus, haec annotavimus. Utrum autem cujusdam musicae cantilenae, aut rythmi immutationem, qui interpretati sunt *Diapsalma*, senserint, aliudve intellexerint, tuo judicio derelinquo.

7. Hucusque Origenes, cujus nos maluimus in hac disputatione dumtaxat imperitiam sequi, quam stultam habere scientiam nescientium.

EPISTOLA XXIX . AD EAMDEM MARCELLAM. *De Ephod et Theraphim.*

Roganti Macellae, ut quid sibi vellet Ephod Bad in Regnorum Libro 1. sibi exponeret, satisfacit, addens quoque quid Theraphim significet in Judicum volumine.

1. Epistolare officium est de re familiari, aut de quotidiana conversatione aliquid scribere, et quodammodo absentes inter se praesentes fieri, dum mutuo quid aut velint, aut gestum sit, nuntiant: licet interdum confabulationis tale convivium, doctrinae quoque sale conditur. Verum tu, dum tota in tractatibus occuparis, nihil mihi scribis, nisi **140** quod me torqueat, et Scripturas legere compellat. Denique heri famosissima quaestione proposita, postulasti, ut, quid sentirem, statim rescriberem. Quasi vero Pharisaecorum teneam cathedram, ut quotiescumque de verbis Hebraicis jurgium est, ego arbiter et litis sequester exposcar. Non sunt

suaves epistolae, quae non placentam redoleant, quas non condit Apicius, in quibus nihil de magistrorum hujus temporis jure suffumat. Sed quia vector et internuntius sermonis nostri redire festinat, rem grandem celerius dicto, quam habeo: LICET DE SCRIPTURIS sanctis disputanti, non tam necessaria sint verba, quam sensus. Quod si eloquentiam quaeris (al. *quaerimus*), Demosthenes legendus, aut Tullius est: si Sacramenta divina, nostri codices, qui de Hebraeo in Latinum non bene resonant, pervidendi.

2. in fronte Epistolae tuae posueras, Quid sibi velit, quod in Regnorum libro primo scriptum est. «Et Samuel puer serviebat ante conspectum Domini, cinctus Ephod bad, et diploidem habebat pusillam, quam fecerat ei mater sua: et afferebat ei de diebus in dies, cum ascenderet cum viro suo sacrificare sacrificium dierum» (1. Reg. 2. 8. et 9). Itaque quaeris quid sit EPHOD BAD, quo (al. *quod*) futurus Propheta praecingitur, utrumne zona, an, ut quidam putant, thuribulum, vel genus aliquod vestimenti sit. Et si vestis, quomodo ea praecingitur? et post ipsum *Ephod*, quare adjungitur ei *bad*? In sequentibus quoque legisse te scribis: «Venit homo Dei ad Eli, et dicit ei: Haec dicit Dominus: Manifeste ostendi me ad domum patris tui, ex omnibus tribubus Israel, cum essent in terra Aegypti servientes in domo Pharaonis, et elegi domum patris tui ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotium, ut ascenderent ad altare meum, et incenderent incensum, et portarent Ephod» (Ibid. 27. et 28); totumque libri ordinem prosecuta, etiam de illo loco exemplar sumpsisti, in quo Doec idumaeus jussu regis interfecit sacerdotes. «Et conversus, inquit Scriptura, Doec Syrus mortificavit ipse sacerdotes Domini: et occidit in illa die

trecentos quinque viros (**ibid. c. 22. v. 18 et 19**), sive (ut in Hebraeo legitur) octoginta quinque, omnes qui portabant Ephod: **141** et Nob civitatem sacerdotum occidit in ore gladii a viro usque ad mulierem, ab infante usque ad nutrientem, et vitulum, et asinum, et ovem in ore gladii. Et salvatus est unus filius Abimelech filii Achitob; et nomen ei Abiathar, et fugit post David.»

3. Non me teneo, quin problematis ordinem responsione praeveniam, ubi nunc legimus: «Et omnes portantes Ephod» (**1. Reg. 22**): in Hebraeo habet, *portantes Ephod bad*. Hoc quare ita dixerim, in sequentibus disces. illud quoque quod sequitur addidisti: «Et factum est, cum fugeret Abiathar filius Abimelech ad David, et ipse cum David descendit in Ceila, habens Ephod in manu sua: et renuntiatum est Saul, quia venit David in Ceila» (**Ibid. c. 23. 6. et seqq.**): ubi cum regis adventus et civitatis timeretur obsidio, dixit David ad Abiathar: «Defer Ephod Domini.» Haec sunt quae de Regnorum libro excerpta proponens, ad volumen Judicum transcendisti, in quo Micha de monte Ephraim scribitur mille centum argenti siclos matri, quos illa voverat, reddidisse; eamque [al. *atque*] sculptile inde fecisse et conflatile. Et addis haec post modicum vocari *Ephod* et *Teraphim*, cum utique si zona sit, aut vestimenti genus, sculptile atque conflatile esse non possit. Agnosco errorem pene omnium Latinorum putantium *Ephod* et *Teraphim*, quae postea nominantur, de hoc argento, quod Micha matri dederat, fuisse conflatum; cum Scriptura sic referat: «Et accepit mater ejus,» haud dubium quin Michae, «argentum et dedit illud conflatori, et fecit illud sculptile atque conflatile. Et fuit in domo Michae; et vir Micha, et domus ejus Dei; et fecit Ephod et Theraphim, et

implevit manum unius de filiis suis, et factus est ei in sacerdotem» (**Jud. 17. 4. et 5**). Si autem putas ea quae superius appellata sunt sculptile atque conflatile, *Ephod*, et *Theraphim* deinceps nominari, disce esse non eadem. **142** Siquidem post matris idolum, quod dicitur sculptile atque conflatile, fecit Micha *Ephod* et *Theraphim*, sicut ex consequentibus approbatur. «Et responderunt quinque viri qui abierant considerare terram, et dixerunt ad fratres suos. Ecce nostis, quia est in domibus istis Ephod et Theraphim et sculptile atque conflatile» (**Ibid. c. 18. 14. et seqq.**). Et post multa quae in medio praetermisisti: «Et ascenderunt, inquit, quinque viri, et illuc irruerunt, et sumpserunt sculptile atque conflatile, Ephod et Theraphim. Et sexcenti viri qui cincti erant vasis bellicis, ingressi sunt domum Michae, et sumpserunt sculptile atque conflatile, Ephod et Theraphim». Coarguit igitur eorum opinionem, qui ut indissolubilem facerent quaestionem, *Ephod*, argenteum putaverunt. illud breviter attende, quod nunquam nisi in sacerdotio nominetur. Nam et Samuel qui illo cinctus refertur, Levites fuit, et Sacerdotes Nobe hoc dignitatis suae insigne portabant. Et (quod in Latinis codicibus non habetur) quando David fugiens a Saul, venit ad Abimelech, et gladium postulavit, dicens: «Vide si est ad manum tuam lancea et gladius, quoniam gladium meum, et vasa mea non sustuli in manu mea: respondensque sacerdos dixit: Ecce gladius Goliath alienigenae, quem percussisti in valle Terebinthi, et hic involutus est vestimento post Ephod in sacrario» (**1. Reg. 21. 8 et 9**): utique Ephod conditum servabatur. Hoc quoque quod nunc posuimus, ubi sculptile atque conflatile legitur: licet idolum sit, tamen quia per errorem religio putabatur, ad venerationem ejus, sicut ad Dei

ministerium [al. *mysterium*], *Ephod* et *Theraphim* insigne conficitur.

4. *Theraphim* quid sit, si spatium dictandi fuerit, prosequemur. Nunc interim de *Ephod*, ut coepimus, explicandum est. in Exodo ubi Moysi praecipitur, ut sacerdotalia jubeat fieri vestimenta, post caetera legitur: «Et hae stolae quas facient, **143** pectorale, et superhumerales, et tunicas κοσμηβάτας, et cidarim, et cinctorium» (**Exod. 28. 4**). Ubi autem nos posuimus *superhumelare*, in Graeco ἐπωμίδα Septuaginta interpretes transtulerunt, quod scilicet super humeros istiusmodi veniat vestimentum. Deinde jungitur: «Et hi accipient aurum, et hiacynthum, et coccum, et purpuram, et byssum, et facient superhumerales de bysso retorta, opus textile varium.» Quid plura? totus Exodi liber hac vestium plenus est specie. Nam et in fine ejusdem voluminis scribitur: «Et fecit omnis sapiens in operibus stolas sanctorum, quae sunt Aaron sacerdotis, sicut Dominus praecepit Moysi. Et fecerunt superhumerales de auro, et hiacyntho, et purpura, et cocco, et bysso retorta.» **Exod. 39. 1 et 2**). Sed quia in Exodo hoc genus vestimenti praecipitur tantum ut fiat, et postea factum refertur, non tamen eo Aaron vestitur, in Levitico quomodo sacerdotalibus vestimentis indutus fuerit, explicatur. «Et applicuit Moyses Aaron, et filios ejus, et lavit eos aqua, et vestivit eum tunica, et cinxit eum zona, et vestivit eum ὑποδύτην» quod nos, *subtunicalem*, sive *tunicam*, qua *subtus* vestitus est, possumus interpretari. «Et imposuit ei superhumerales,» inquit, «et cinxit eum secundum facturam superhumeralis, et constrinxit eam in ipso» (**Levit. 8. 6 et 7**). Vides itaque hoc Aaron superhumerali cingi, quomodo Samuel *Ephod* bad illo,

nescio quo, cingebatur. Sed ne te longius traham, hanc habere sententiam. Ubicumque in Septuaginta Interpretibus, hoc est, in codicibus nostris ἐπωμῖς, id est, *superhumerales* legitur, in Hebraeo scriptum est *Ephod*. Quod quare alibi interpretari voluerint, et alibi ininterpretatum relinquerint, non est mei iudicii, cum hoc ipsum in pluribus fecerint: ut quae alibi aliter atque aliter expresserant, novissime translationis varietate lassati, ipsa Hebraea verba posuerint. Aquila autem id quod illi ὑποδύτην et ἐπωμίδα dixerunt, ἔνδυμα et ἐπένδυμα, id est, *vestimentum* et *super vestimentum* dixit. 144 Quod scilicet ἔνδυμα, quod Hebraeo sermone vocatur MAIL, *subteriore tunicam*; ἐπένδυμα vero, id est, ἐπωμῖς, quod Hebraice dicitur EPHOD, *superius pallium* significet, quo tota sacerdotalis protegatur ambitio.

5. Quaeras forsitan, si *Ephod* sacerdotale sit pallium, quare in quibusdam locis addatur *bar*? Audiens *bar*, risum tenere non possum. Nam cum apud Hebraeos dicatur *bad*, ipsos quoque Septuaginta Interpretes sic transtulisse manifestum sit: ut pro *bad*, *bar*, scriberetur, error obtinuit: BAD autem Hebraica lingua *linum* dicitur, licet linum PHESTHA significantius exprimatur. Denique ubi nos legimus: «Et fac eis femorale lineum, ut operiant carnis turpitudines, a lumbis usque ad crura eorum» (**Exod. 28. 42**): In Hebraeo pro *lineo*, *bad* ponitur. Qua specie vir quoque ille qui Danieli monstratur, indutus est. «Et extuli oculos meos, et vidi: et ecce vir unus vestitus est baddim» (**Dan. 10. 5**), quo plurali numero, *vestes lineae* nuncupantur. Propterea autem Samuel et octoginta quinque viri sacerdotes, *Ephod* lineum portasse referuntur, quoniam Sacerdos magnus solus habebat licentiam *Ephod* non lineo vestiendi; verum (ut Scriptura

commemorat) auro, hiacyntho, purpura, cocco, byssoque contexto. Caeteri habebant *Ephod*, non illa varietate distinctum, et duodecim lapibus ornatum, qui in humero utroque residebant, sed lineum et simplex, et toto candore purissimum.

6. Verum quia supra promiseram, me, si spatium dictandi fuisset, de *Theraphim* quoque breviter disserturum: nec quisquam interim interpellator advenit: Scito *Theraphim* ab Aquila μορφώματα interpretari, quas nos *figuras* sive *figurationes* possumus dicere. Nam in eo loco, quando Saul misit nuntios, ut acciperent David: et responderunt, vexari illum graviter, misit rursum dicens: «Afferte illum in lecto ad me, ut occidam illum: et venerunt nuntii, et ecce cenotaphia 145 in lecto» (I. Reg. 19. 15): pro *cenotaphiis*, in Hebraeo *Theraphim*, id est, μορφώματα posita sunt: et non jecur caprarum ut nostri codices habent, sed pulvillus de caprarum pelle consutus, qui intonsis pilis, caput involuti in lectulo hominis mentiretur. Ut autem utriusque sermonis veritatem pariter explicem, in Osee comminatur Deus, se a populo fornicante omnem gratiam ablaturum, dicens, quod «diebus multis sedebunt filii Israel sine Rege, et principe, sine sacrificio, sine altari, et sine sacerdotio, et manifestationibus» (Osec 3. 4). Pro *sacerdotio* et *manifestationibus*, in Hebraeo est, *sine Ephod*, et *sine Theraphim*: sicut Theodotion et Symmachus transtulerunt. Ex quo intelligimus in *Ephod*, juxta Septuaginta quoque, qui sensum magis, quam verba interpretati sunt, *sacerdotium* interpretari; in *Theraphim* vero, id est, *figurationibus* vel *figuris*, varia opera, quae *Theraphim* vocantur, intelligi. Nam et in Exodo

caeterisque locis, ubi describuntur vestes plumaria arte contextae, *opus Cherubim*, id est, *varium* atque *depictum*, esse factum describitur: ita tamen, ut VAU literam *Cherubim* non habeat: quia ubicumque cum hac littera scribitur, animalia magis quam opera significat. Juxta igitur hunc sensum et Micha cum veste sacerdotali, caetera quoque, quae ad sacerdotalia pertinent ornamenta, per *Theraphim* fecisse monstratur.

7. Quam vellem nunc tibi omnem habitum sacerdotalem exponere, et per singulas vestium species, divina ostendere sacramenta. Verum quia in hoc ipso brevitatem Epistolae excessimus, et Josephus ac Philo viri doctissimi Judaeorum, multique de nostris id latissime persecuti sunt, quorum, ut aiunt, voce audies me: quae de caetero velis, **146** praesens percunctator praesentem, ut si quid forte nescimus, sine teste, sine iudice in fida aure moriatur. Mater communis si valeat, gaudeo, et ut valeat, Dominum precor. Nos, ut scis, Hebraeorum lectione detenti, in Latina lingua rubiginem obduximus; in tantum, ut loquentibus quoque nobis stridor quidam non latinus interstrepit. Unde ignosce ariditati: et si imperitus sum sermone, inquit Apostolus, sed non scientia. Illi utrumque non deerat, et unum humiliter renuebat. Nobis utrumque deest, quia et quod pueri plausibile habueramus, amisimus; nec scientiam quam volebamus, consecuti sumus, juxta Aesopici canis fabulam, dum magna sectamur, etiam minora perdentes.

EPISTOLA XXX . AD PAULAM. *De Alphabeto Hebraico Psalmi CXVIII.*

Etymologias litterarum Hebraicarum, et interpretationes sanctam Paulam edocet: et quanta sint in connexione eorumdem elementorum divina mysteria, breviter exponit.

1. Nudius tertius, cum centesimum octavum decimum Psalmum tibi insinuare conarer, et dicerem, omnem moralem locum in eo esse comprehensum; et quomodo Philosophi solent disputationes suas in Physicam, Ethicam, Logicamque partiri, ita et eloquia divina aut de natura disputare, ut in Genesi, et in Ecclesiaste, aut de moribus, ut in Proverbiis, et in omnibus sparsim libris, aut de Logica, pro qua 147 nostri Theorici sibi vindicant, ut in Cantico canticorum, et in Evangeliiis (licet Apostolus saepe proponat, assumat, confirmet atque concludat, quae proprie artis dialecticae sunt) studiosissime perquisisti, quid sibi velint Hebraeae litterae, quae Psalmo, quem legebamus, videbantur insertae.

2. Respondi secundum ordinem litterarum eum esse compositum, quod videlicet ex prima littera, quae apud eos vocatur *Aleph*, octo versus inciperent. Rursus ex sequenti *Beth* totidem versus exordium sumerent: ac postea ex *Gemel* idem numerus compleretur: atque ita usque ad *Thau*, quae apud eos extrema littera est, Psalmum esse conscriptum: et ex singulis quibusque elementis secundum interpretationes eorum debere intelligi quae sequerentur. Identidem flagitasti, ut tibi interpretationes singularum edicerem litterarum. Dixi, fateor, verum quia propter

barbariem linguae memoria labitur omne quod diximus, desideras Commentariolum fieri, ut si in aliquo forte titubaveris, oblivionem lectio consoletur.

3. *Quatuor Psalmi Alphabetici.*---Ac prius quam de singulis disseram, scire debes, quatuor Psalmos secundum ordinem Hebraeorum incipere elementorum centesimum decimum, et centesimum undecimum, et hunc de quo nunc scribimus, et centesimum quadragesimum quartum. Verum debes scire in prioribus Psalmis, singulis litteris singulos versiculos, qui trimetro iambico constant, esse subnexos. Inferiores vero tetrametro **148** iambico constare, sicuti et Deuteronomii Canticum scriptum est. In centesimo decimo octavo Psalmo singulas litteras octoni versus sequuntur. In centesimo quadragesimo quarto singulis litteris singuli versus gemini deputantur. Sunt qui et alios hoc ordine putent incipere, sed falsa eorum opinio est. Habes et in Lamentationibus Jeremiae quatuor Alphabeti, e quibus duo prima quasi Saphico metro scripta sunt: quia tres versiculos qui sibi connexi sunt, et ab una tantum littera incipiunt Heroici comma concludit. Tertium vero Alphabetum trimetro scriptum est, et a ternis litteris, sed eisdem terni versus incipiunt. Quartum Alphabetum simile est primo, et secundo. Proverbia quoque Salomonis extremum claudit Alphabetum, quod tetrametro iambico supputatur, ab eo loco, in quo ait: *Mulierem fortem quis inveniet* (**Prov. 31. 10**).

4. Quomodo autem in his nostris litteris non potest quis ad legenda verba, texendaque procedere, nisi prius ab elementis coeperit: ita et in Scripturis divinis non valemus ea quae majora sunt nosse, nisi Ethicae habuerimus exordium, secundum illud quod Propheta dicit: «A mandatis tuis

intellexi (**Ps. 118. 104**); quod videlicet post opera coeperit habere scientiam secretorum. Verum jam complendum est quod petisti, ut sensum uniuscujusque elementi interpretatio annexa significet.

5. Aleph interpretatur *doctrina*. Beth, *domus*. Gemel, *plenitudo*. Deleth, *tabularum*. **149** He, *ista*. Vau, *et* Zai, *haec*. Heth, *vita*. Tet, *bonum*. Iod, *principium*. Caph, *manus*. Lamed, *disciplinae sive cordis*. Mem, *ex ipsis*. Nun, *sempiternum*. Samech, *adjutorium*. Ain, *fons sive oculus*. Phe, *os*, ab ore, non ab osse dictum intellige, ne litterarum ambiguitate fallaris. Sade, *justitia*. Coph, *vocatio*. Res, *capitis*. Sen, *dentium*. Thu, *signa*.

6. Post interpretationem elementorum intelligentiae ordo dicendus est Aleph, Beth, Gemel, Deleth, prima connexio est, *doctrina, domus, plenitudo, tabularum*; quod videlicet doctrina Ecclesiae, quae domus Dei est, in librorum reperiatur plenitudine divinorum.

7. Secunda connexio est, He, Vau, Zai, Heth, *ista, et haec, vita*. QUAE ENIM ALIA POTEST esse vita sine scientia Scripturarum, per quas etiam ipse Christus agnoscitur, qui est vita credentium?

8. Tertia connexio habet, Tet, Iod, *bonum principium*: quia quamvis nunc sciamus universa quae scripta sunt, tamen ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus: et nunc per speculum videmus in aenigmate. Cum autem meruerimus esse cum Christo. et similes Angelis fuerimus, tunc librorum

doctrina cessabit, et tunc videbimus facie ad faciem bonum principium sicuti est.

9. Quarta connexio est, Caph, Lamed, *manus, disciplinae, sive cordis*. Manus intelliguntur in opere. cor et disciplina interpretantur [al. *intelliguntur*.] in sensu: quia nihil facere possumus, nisi prius quae facienda sunt scierimus.

10. Quinta connexio est, Mem, Nun, Samech, *ex ipsis, sempiternum, adjutorium*. Hoc explanatione non indiget, sed omni luce manifestius est, ex Scripturis aeterna subsidia ministrari.

11. Sexta connexio habet, Ain, Phe, Sade, *fons sive oculus, oris, justitiae*: secundum illud quod in tertio numero exposuimus.

150 12. Septima connexio est, quae et extrema, quod et in ipso quoque septenario numero sit mysticus intellectus, Coph, Res, Sen, Thau, *vocatio, capitis, dentium, signa*. Per dentes articulata vox promitur, et in his signis ad caput omnium, qui est Christus, pervenitur, per quem venit ad regnum sempiternum .

13. Oro te, quid hoc sacratius sacramento? quid hac voluptate jucundius? Qui cibi, quae mella sunt dulciora, quam Dei scire prudentiam, et in abdita ejus intrare, et sensum Creatoris inspicere, et sermones Domini Dei tui, qui ab hujus mundi sapientibus deridentur, plenos discere sapientia spiritali? Habeant sibi caeteri, si velint, suas opes, gemma bibant, serico niteant, plausu populi delectentur; et per varias voluptates, divitias suas vincere nequeant. Nostrae divitiae sint, in lege Domini meditari die ac nocte, pulsare januam non patentem,

panes Trinitatis accipere, et saeculi fluctus, Domino praeunte, calcare.

14. Saluta Blaesillam, et Eustochium tirunculas nostras. Saluta Felicianam, vere carnis, et spiritus virginitate felicem. Saluta reliquum castitatis chorum, et domesticam tuam Ecclesiam, cui omnia, etiam quae tuta sunt, timeo; ne dormiente patrefamilias, inimicus homo zizania superseminet: quamvis etiam dicere audeant, *Ego civitas firma, civitas quae non oppugnatur* (Isai. 27. 3. juxt. LXX). Nullus, hostili obsidente exercitu, securus est. Nemo, ut beatus Cyprianus ait, satis tutus, periculo proximus. Exemplar Epistolae, si accipere voluerit φιλοπονιάτη (Id est *laboris studiosissima*) nostra Marcella, tribuito. Et memento mei, obsecrans, ut Dominus noster Jesus Christus conterat Satanam sub pedibus nostris velociter.

151 EPISTOLA XXXI . AD EUSTOCHIUM. *De Munusculis.*

Quaedam munuscula sibi in natali S. Petri ab Eustochio missa, mystica interpretatione trahit ad morum institutionem.

1. Parva specie, sed caritate sunt magna, munera accepisse a Virgine, armillas, epistolam, et columbas. Et quoniam mel in Dei sacrificiis non offertur, nimia dulcedo arte mutata est, et quadam, ut ita dicam, piperis austeritate condita. Apud Deum enim nihil voluptuosum; nihil tantum suave placet; nisi quod

in se habet mordacis aliquid veritatis. Pascha Christi cum amaritudinibus manducatur.

2. *Festus dies B. Petri quomodo celebrandus.*---Festus est dies, et natalis beati Petri, festivius est solito condiendus: ita tamen, ut Scripturarum cardinem jocularis sermo non fugiat: nec a praescripto palaestrae nostrae longius evagemur. Armillis in Ezechiele ornatur Jerusalem. Baruch epistolas accipit ab Jeremia. In columbae specie Spiritus Sanctus allabitur (**Joan. 1**). Itaque ut te aliquid, et piperis mordeat, et pristini libelli (*Epist. de Virgin. servanda*) etiam nunc recorderis, cave ne operis ornamenta dimittas, quae verae armillae sunt brachiorum; ne epistolam pectoris tui scindas, quam a Baruch traditam novacula Rex profanus incidit; ne ad similitudinem Ephraim per Osee audias: *Facta es insipiens, ut columba* (**Osee 7**). Nimium, respondebis, austere, et quod festo non conveniat diei. Talibus ipsa muneribus provocasti: dum dulcibus amara sociata sunt, et a nobis paria recipies, laudem amaritudo comitabitur.

3. Verum ne videar dona minuisse: accepimus et canistrum cerasis refertum, talibus et tam virginali verecundia rubentibus, ut ea nunc a Lucullo delata existimarim. Siquidem hoc genus pomi, Ponto, et Armenia subjugatis, de Cerasunto primus Romam pertulit (**Plin. lib. 15. cap. 25**). Unde et de patria arbor nomen accepit. Igitur quia in Scripturis canistrum ficis plenum legimus, cerasa vero non invenimus, **152** in eo quod allatum est, id quod allatum non est, praedicamus; optamusque te de illis pomis fieri, quae contra Templum Dei sunt, et de quibus Deus dicit: *Quia bona, bona valde*. Nihil quippe Salvator medium amat. Et sicuti frigidum non refugiens, calidis delectatur, ita tepidos in

Apocalypsi evomere se loquitur (**Apoc. 3**). Unde nobis sollicitius providendum est, ut solemnem diem, non tam ciborum abundantia, quam spiritus exultatione celebremus. QUIA VALDE ABSURDUM EST, nimia saturitate velle honorare Martyrem, quem scias Deo placuisse jejuniis. Ita tibi semper comedendum est, ut cibum et oratio sequatur, et lectio. Quod si aliquibus displicet, Apostoli verba cantato: *Si adhuc hominibus placerem, Christi ancilla non essem.*

EPISTOLA XXXII . AD MARCELLAM.

Excusat se, quod paucis scripserit, nimirum conferendis cum Aquilae translatione Hebraeis voluminibus occupatus. Brevitatem vero hujus Epistolae compensat duabus superioribus Epistolis Paulae et Eustochio directis, quas Marcellae legendas mittit.

1. Ut tam parvam Epistolam scriberem, causae duplicis fuit; quod, et tabellarius festinabat, et ego alio opere detentus, hoc quasi παρέργῳ me occupare nolui. Quaeris quidnam illud sit tam grande, tam necessarium, quo epistolicae confabulationis munus exclusum sit. Jam pridem cum voluminibus Hebraeorum Editionem Aquilae confero, ne quid forsitan propter odium Christi Synagoga mutaverit: et ut amicae menti fatear, quae ad nostram fidem pertineant roborandam, plura reperiō. Nunc a Prophetis, Salomone, Psalterio, Regnorumque libris examussim recensitis, Exodum teneo, quem illi ELLE SMOTH vocant, ad Leviticum transiturus. Vides igitur quod nullum officium huic operi praeponendum sit. Attamen ne

Currentius noster forte frustra cucurrerit, duas Epistolas, quas ad sororem **153** tuam Paulam ejusque pignus Eustochium miseram, huic sermunculo annexui: ut dum illas legeris, et in his aliquid doctrinae pariter ac leporis inveneris, putes tibi quoque scripta esse, quae illis scripta sunt.

2. Albinam communem matrem valere cupio: de corpore loquor, ut spiritu valeat, non ignorans: eamque per te salutare obsecro, et duplici pietatis officio focillari, quod in una atque eadem Christiana simul diligatur, et mater.

EPISTOLA XXXIII . AD PAULAM PARS QUAEDAM.

Indicem operum Origenis contra Varronis Opera conferens, ostendit, Ecclesiam Christi habuisse Scriptorem, qui omnes Graecos Latinosque superasset etiam librorum editorum multitudine.

1. *Varro et Chalcenterus copiosissimi Scriptores.*---Marcum Terentium Varronem miratur Antiquitas, quod apud Latinos tam innumerabiles libros scripserit. Graeci Chalcenterum miris efferunt laudibus, quod tantos libros composuerit, quantos quivis nostrum alienos sua manu describere non possit. Et quia nunc otiosum est apud Latinos, Graecorum voluminum indicem texere, de eo qui latine scripsit, aliqua commemorabo; ut intelligamus nos Epimenidis dormire somnum, et studium quod illi posuerunt in eruditione saecularium scripturarum, nos in congregandis opibus ponere.

2. Scripsit itaque Varro quadraginta quinque libros Antiquitatum: quatuor de vita populi Romani

3. *Origenes*.---Quorsum Varronis, et Chalcenteri mentio facta sit quaeritis? Videlicet, ut ad Adamantium, nostrumque Chalcenterum veniamus: qui tanto studio in sanctarum Scripturarum labore sudavit, ut juste Adamantii nomen acceperit. Vultis nosse quanta ingenii sui reliquerit monimenta? sequens titulus ostendit.

154 Scripsit in Genesim libros tredecim.

Mysticarum Homiliarum libros duos.

In Exodum Excerpta.

In Leviticum Excerpta

Item Monobiblia.

Περὶ Ἀρκῶν libros quatuor.

De Resurrectione libros duos.

Et alios de Resurrectione dialogos duos

4. Videtisne, et Graecos pariter, et Latinos unius labore superatos? Quis enim unquam tanta legere potuit, quanta ipse conscripsit? Porro (al. *Pro*) hoc sudore quid accepit pretii? Damnatur a Demetrio Episcopo, exceptis Palestinae, et Arabiae, et Phoenicis atque Achaiae Sacerdotibus. In damnationem ejus consentit urbs Romana: ipsa contra hunc cogit senatum, non propter dogmatum novitatem, non propter haeresim, ut nunc adversus eum rabidi canes simulant: sed

quia gloriam eloquentiae ejus, et scientiae ferre non poterant, et illo dicente, omnes muti putabantur.

5. Haec quare scripserim, et ad pauperis lucernae igniculum, cito sermone, sed non cauto dictaverim, potestis intelligere, si Epicuros et Aristipos cogitetis.

EPISTOLA XXXIV . AD MARCELLAM , *De aliquot locis Psalmi CXXVI.*

Quid sit panis doloris, quidque filii excussorum in Psalmo 126. eleganter exponit, excusans interea sanctum Hilarium, quod deceptus ab Heliodoro Presbytero, non bene intellexerit excussorum verbum.

1. Beatus Pamphilus Martyr, cujus vitam Eusebius Caesariensis Episcopus, **155** tribus ferme voluminibus explicavit, cum Demetrium Phalereum, et Pisistratum in sacrae Bibliothecae studio vellet aequare, imaginesque ingeniorum, quae vera sunt, et aeterna monumenta, toto orbe perquireret, tunc vel maxime Origenis libros impensius prosecutus, Caesariensi Ecclesiae dedicavit: quam ex parte corruptam, Acacius dehinc, et Euzoius ejusdem Ecclesiae sacerdotes in membranis instaurare conati sunt. Hic cum multa repererit, et inventorum nobis indicem dereliquerit, centesimi vigesimi sexti Psalmi Commentarium, et PHE litterae Tractatum, ex eo quod non inscripsit, confessus est non repertum. Non quod talis tantusque vir (Adamantium dicimus) aliquid praeterierit, sed quod negligentia posterorum

ad nostram usque memoriam non durarit. Hoc ideo dixi, ut quia de eodem Psalmo mihi proposuisti, quid esset *panis doloris*, in eo quod dicitur: «Vanum vobis est ante lucem surgere, surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris,» ostenderem me de Origenis Commentariis quid senserit, non habere.

2. Unde ad Hebraeum recurrens, inveni pro *pane doloris* scriptum, LEEM AASABIM, quod Aquila interpretatus est, ἄρτον τῶν διαπονημάτων, id est, *panem elaborationum*. Symmachus ἄρτον κακοπαθούμενον, quod exponitur, *panem aerumnosum*. Quinta Editio, et Theodotion, qui in caeteris cum Septuaginta Translatoribus facit, *panem idolorum*. Sexta πλάνης, id est, *erroris*. Nec mirandum est de Aquila, si διαπονήματα pro *idolis* ponat, cum opera manuum hominis sint, et propheticè populus arguatur ad templum diluculo frustra consurgere, et post quietem ad sanctuarium festinare, cum idola, Dei honore venerentur: secundum quod Ezechiel scripsit in ipso templo, sacrificare idolis sacerdotes. Ut autem plenius adducaris, pro *dolore* in Hebraeo *idola* posita, hoc ipsum verbum, hoc est, ASABIM, etiam in centesimo decimo tertio Psalmo scriptum est, Septuaginta quoque *idola* transtulerunt. **156** Nam et in eo loco ubi legimus, *idola gentium, argentum, et aurum, opera manuum hominum*; in Hebraeo habetur, ASAREEM, quod Aquila interpretatur *elaborationes eorum*. Unde cum ita veritas se habeat, non frustra quidam doloris panem, aut haereticorum intelligunt sacramenta, aut vitae istius miserabilis, et aerumnosae interpretantur laborem: apud quam in sudore faciei comedimus panem nostrum, et inter spinas, et tribulos brevis vitae alimenta nascuntur.

3. Illud quoque de eodem Psalmo interrogare dignata es: *Qui sint filii excussorum?* Miror te in Hilarii Commentariis non legisse, excussorum filios, credentium populos interpretari, quod scilicet Apostolos illo nomine putaverit appellatos, quibus in Evangeliiis sit praeceptum, in quamcumque civitatem introierint, et non fuerint recepti, excutere pulverem pedum suorum in testimonium non credentium (**Matth. 10; et Marc. 6**). Licet tu argute praecaveris, non posse Apostolos sub nomine excussorum intelligi, cum sit aliud excutientium, aliud excussorum: quia excutientes sunt, qui excutiant, excussi vero, qui ab aliis excutiantur. Et incongruum esse excussos Apostolos accipi, qui magis excutientes debuerint appellari. Quid igitur faciam? Tantum virum, et temporibus suis disertissimum reprehendere non audeo: qui et confessionis suae merito, et vitae industria, et eloquentiae claritate, ubicumque Romanum nomen est, praedicatur: nisi quod non ejus culpa ascribendum est, qui Hebraei sermonis ignarus fuit, Graecarum quoque litterarum quamdam auram coeperat, sed Heliodori Presbyteri, quo ille familiariter usus est, ea quae intelligere non poterat, quomodo ab Origene essent dicta, quaerebat. Qui, quia in hoc Psalmo Commentarium Origenis invenire non potuit, opinionem magis insinuare suam, quam inscitiam voluit confiteri. Quam ille sumptam claro sermone disseruit, et alienum errorem disertius executus est.

157 4. Restat igitur, ut rursus ad fontem sermonis recurramus Hebraei, et videamus, quomodo scriptum sit. Ubi nos habemus, *sicut filii excussorum*: ibi legitur, CHEN BNE ANNAURIM, quod Aquila interpretatus est, *sicut filii pubertatum*. Symmachus, et Theodotion, *sicut filii*

juventutis. Sexta ἡ κόννεος νοῦ, quod nos dicere possumus, *exacuti sensus*. Ex quo manifestum est, adolescentiae populos intelligi Christianos, secundum illud exemplum, quod Deus suos sanctos in modum arcus et sagittarum dicatur extendere; ut in Propheta Zacharia: «quoniam extendi te mihi Juda, ut arcum» (**Zach. 9. 13**). Et Salvator de semetipso: «Posui me sicut sagittam electam. Et in pharetra sua abscondit me» (**Isai. 49. 2**). Denique in sequenti versu, exceptis Septuaginta, qui aliter transtulerunt, et in Hebraeo, et in cunctis Editionibus ita reperi: «Beatus vir, qui replevit pharetram suam ex ipsis; ut quia metaphoram semel sumpserat ex sagittis, et in pharetra quoque translatio servaretur. *Excussos* autem et consuetudo sermonis humani *vegetos* et *robustos* et *expeditos* vocat: et ipsi Septuaginta Interpretes in Esdrae libro, pro juvenibus transtulerunt, in quo ita scribitur: «Et factum est ex die illa, medii excussorum faciebant opus, et medii eorum habebant hastas et scuta et arcus et thoraces et principes post omnem domum Juda, aedificantium in muro» (**Neem. 4. 16**). Ex quo animadvertimus, et in praesenti loco pro adolescentibus atque puberibus, *excussos* positos: non ut ille opinatus est pro Apostolis, qui excussi a pedum excussione dicantur. Legi et cujusdam librum, et elegantem in eo sensum reperi, *excussos* Judaeos dici a templo, et lege et gratia Domini, pro eo quod est *reprobos*: et eorum esse filios Apostolos, qui ex ipsorum semine procreentur, et in similitudinem sagittarum manu Domini contineantur.

5. In sequenti quoque Psalmo Heliodorus magis quam noster Hilarius erravit, qui de eo loco, in quo scriptum est: **158** «Labores fructuum tuorum manducabis,» varia

opinatus, asseruit magis stare sententiam, si scribatur : *fructus laborum* aliquem manducare, et non *labores fructuum*: unde spiritualementem intelligentiam debere perquiri. Et ex hac occasione longam ingrediens disputationem, tanta operositate, quod volebat intelligi, usus est persuadendi, quanta semper falsitas indiget, ut vera videatur: cum in hoc loco non Septuaginta Interpretes, sed Latini de Graeci verbi ambiguitate decepti, καρπὸς *fructus*; magis quam *manus* interpretati sint; cum καρποὶ, *manus* quoque dicantur: quod in Hebraeo ponitur CHAPHACH. Et Symmachus, Quintaue Editio transtulerunt, *manuum tuarum*, ut ambiguitatem prioris sermonis effugerent.

6. Cum haec furtivis, ut aiunt, operis ad lucubrationem velox notarii manus me dictante signaret, et plura dicere cogitarem, jam ferme quarta noctis hora excesserat, et repente stimulis quibusdam dolentis stomachi suscitatus, in orationem prorupi, ut saltem reliquo horarum spatio, subrepente somno, frustraretur infirmitas.

EPISTOLA XXXV . DAMASI PAPAE AD HIERONYMUM.

Hieronymum, cujus scripta multa se cum aviditate legere profitetur, enixe Damasus rogat, ut subjectis V. quaestionibus ex Veteri Testamento respondeat.

Dilectissimo filio HIERONYMO DAMASUS.

1. «Dormientem te, et longo jam tempore legentem potius, quam scribentem, quaestiunculis ad te missis excitare disposui: non quo et legere non debeas: hoc enim veluti quotidiano cibo alitur et pinguescit oratio: sed quod lectionis fructus sit iste, si scribas. Itaque quoniam et heri tabellario ad me remisso, nullas **159** te jam epistolas habere dixisti, exceptis his, quas aliquando in eremo dictaveras, quasque tota aviditate legi atque descripsi: et ultro pollicitus es te furtivis noctium operis aliquas, si vellem, posse dictare; libenter accipio ab offerente, quod rogare volueram etiam si negasses. Neque vero ullam puto digniorem disputationis nostrae confabulationem fore, quam si de Scripturis sermocinemur inter nos: id est, ut ego interrogem, tu respondeas. Qua vita nihil puto in hac luce jucundius, quo animae pabulo omnia mella superantur.» *Quam dulcia*, inquit Propheta, *gutturis meo eloquia tua, super mel ori meo* (**Ps. 118. 103**). «Nam cum idcirco, ut ait praecipuus orator, homines a bestiis differamus, quod loqui possumus: qua laude dignus est, qui in ea re caeteros superat, in qua homines bestias antecellunt?»

2. «Accingere igitur, et mihi quae subjecta sunt dissere, servans utrobique moderamen, ut nec proposita solutionem desiderent, nec epistola brevitatem. Fateor quippe tibi, eos quos mihi jampridem Lactantii dederas libros, ideo non libenter lego, quia et plurimae epistolae ejus (al. *hujus*) usque ad mille spatia versuum tenduntur, et raro de nostro dogmate disputant: quo fit, ut et legenti fastidium generet longitudo: et si qua brevia sunt, scholasticis magis sint apta, quam nobis, de metris et regionum situ et philosophis disputantia.

1. «Quid sibi vult quod in Genesi scriptum est: *Omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exsolvet?*» (**Gen. 4. 15.**)
2. «Si omnia Deus fecit bona valde, quare Noe de mundis et immundis animalibus praecepit, cum immundum nihil bonum esse possit? Et in novo Testamento post visionem, quae Petro fuerat ostensa dicenti: *Absit, Domine, a me, quoniam commune, et immundum nunquam introivit in os meum*, vox de coelo responderit: *Quod Deus mundavit, tu commune ne dixeris?*» (**Act. 10. 14 et 15.**)
3. «Cur Deus loquitur ad Abraham, quod quarta progenie filii Israel essent de Aegypto **160** reversuri, et postea Moyses scribit»: *Quinta autem progenie exierunt filii Israel de terra Aegypti* (**Exod. 13. 18. juxta LXX**):» quod utique nisi exponatur, videtur esse contrarium.»
4. «Cur Abraham fidei suae signum in circumcisione suscepit?»
5. «Cur Isaac vir justus, et Deo carus, non illi cui voluit, sed cui noluit deceptus errore, benedixit?»

EPISTOLA XXXVI . Seu rescriptum HIERONYMI AD DAMASUM

Praemissa excusatione morarum, ac praetermissis tantum duabus Quaestiunculis, secunda et quarta a Tertulliano, Novatiano, ac Origene disputatis, reliquis tribus copiose respondet.

Beatissimo Papae Damaso HIERONYMUS.

1. Postquam epistolam tuae Sanctitatis accepi, confestim accito notario, ut exciperet imperavi: quo ad officium praeparato, quod eram voce prompturus, ante mihi cogitatione pingebam. Interim jam et ego linguam, et ille articulum movebamus, cum subito Hebraeus intervenit, deferens non pauca volumina, quae de Synagoga quasi lecturus acceperat. Et illico habes, inquit, quod postulaveras: meque dubium, et quid facerem nescientem, ita festinus exterruit, ut omnibus praetermissis ad scribendum transvolarem: quod quidem usque ad praesens facio. Verum quia heri diacono ad me misso, ut tu putas Epistolam, ut ego sentio, Commentarium te expectare dixisti, brevem responsionem ad ea desiderans, quae singula magnorum voluminum prolixitate indigent, ταῦτά σοι ἐσχεδιάσα, duabus tantum Quaestiunculis praetermissis: non quo non potuerim ad illas aliquid respondere, sed quod ab eloquentissimis viris, Tertulliano nostro scilicet, et Novatiano, latino sermone sint editae; et si nova voluerimus afferre, sit latius disputandum. **161** Certe exspecto quid placeat: utrumne epistolari brevitae sententias tibi velis digeri aut singulorum libros confici. Nam et Origenes in quarto Pauli ad Romanos ἐξηγήσεων tomo de circumcisione magnifice disputavit: et de mundis atque immundis animalibus in Levitico plura disseruit: ut si ipse invenire nihil possem, de ejus tamen fontibus mutuarer. Et ut verius loquar, Didymi de Spiritu sancto librum in manibus habeo, quem translatum tibi cupio dedicare: ne me existimes tantummodo dormire, qui lectionem sine stilo somnum putas. Antelatis itaque problematibus, quae epistolae tuae subjeceras, quid mihi

videretur annexui, veniam postulans, et festinationis pariter et morarum: festinationis, quia ad unam lucubratiunculam dictare voluerim multorum opus dierum; tarditatis, quia alio opere detentus, non statim ad interrogata rescripsi.

2. *Quid sibi vult quod in Genesi scriptum est: Omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exsolvet?*

Antequam de Quaestione dicamus, rectum videtur ut editiones interpretum singulorum cum ipso Hebraico conferentes sermone, digeramus, quo facilius Scripturae sensus possit intelligi. VAIOMER LO ADONAI LOCHEN CHOL OREC CAIN SOBATHAIM JOCCAMO. Aquila. «Et dixit ei Dominus: Propterea omnis qui occiderit Cain, septemplexiter ulcisceretur.» Symmachus: «Et dixit ei Dominus: Non sic, sed omnis qui occiderit Cain, hebdomas, sive septimus vindicabitur.» Septuaginta et Theodotio: Et dixit ei Dominus: «Non sic, sed omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exsolvet.» Postquam Cain occiderat fratrem, interrogatus a Domino: «Ubi est Abel frater tuus?» contumeliose respondit, «Nescio: nunquid custos fratris mei sum?» Quamobrem maledictione damnatus, ut gemens et **162** tremens viveret super terram, noluit veniam deprecari: sed peccatis peccata congeminans, tantum putavit nefas, cui a Domino non posset ignosci. Denique respondit Domino: «Major mea causa est, quam ut dimittar,» id est, plus peccavi, quam ut merear absolvi. «Ecce ejicis me hodie a facie terrae, et a facie tua abscondar, et ero gemens et tremens super terram: et erit, omnis qui invenerit me, occidet me.» Ejicior, inquit, a conspectu tuo, et conscientia sceleris, lucem ipsam ferre non sustinens, abscondar ut latitem. «Eritque, omnis qui invenerit me, occidet me:» dum ex tremore corporis et furiatae mentis

agitatu, eum esse intelligit, qui mereatur interfici. Verum Deus nolens eum compendio mortis finire cruciatus, nec tradens poenae, qua se ipse damnaverat, ait. «Non sic,» id est, non ut aestimas, morieris, et mortem pro remedio accipies: verum vives usque ad septimam generationem, et conscientiae tuae igne torqueberis, ita ut quicumque te occiderit, secundum duplicem intelligentiam, aut in septima generatione, aut septimo te liberet cruciatu. Non quod ipse qui occiderit Cain, septem ultionibus subjiciendus sit: sed quod septem vindictas, quae in Cain tanto tempore cucurrerunt, solvat interfector, occidens eum qui vitae fuerat derelictus ad poenam.

3. Ut autem quod dicimus manifestius fiat, quotidianae consuetudinis ponamus exemplum. Loquatur inter verbera servus ad dominum: quia incendi domum tuam, et universam substantiam tuam dissipavi, interfice me. Dominusque respondeat: Non ut vis, morieris, et finies morte supplicia; verum longo tempore custodieris ad vitam, et tam infeliciter in hac luce versaberis, ut quicumque te occiderit, beneficium praestet occiso: dum te de tam multis liberet cruciatibus. Et secundum Septuaginta quidem editionem hic nobis sensus videtur.

163 4. De eo autem quod Aquila posuit, *septempliciter*: et Symmachus, *hebdomas* sive *septimus* *ulciscetur*, majorum nostrorum ista sententia est, quod putant in septima generatione a Lamech interfectum Cain. Adam quippe genuit Cain, Cain genuit Enoch, Enoch genuit Irad, Irad genuit Maviael, Maviael genuit Mathusala, Mathusala genuit Lamech, qui septimus ab Adam, non sponte (ut in quodam hebraeo volumine scribitur) interfecit Cain: ut ipse postea confitetur, «quia virum occidi in vulnere meo, et juvenem in

livore meo: quoniam septies vindicabitur de Cain: de Lamech autem septuagies septies» (**Gen. 4. 23. 24**). Hoc quidem de Cain, quod in septima generatione a Lamech interfectus sit, et juxta aliam editionem, poenam sui sceleris dederit: quod tot generationibus gemens et tremens viveret super terram, nihil obscuri arbitror remansisse.

5. Vindictae 77. in Lamech exsolvendae.---Nunc illud quod non interrogaveras, dum aliud agimus, irrepsit. Quae sint septuaginta septem vindictae, quae in Lamech exsolvendae sint. Aiunt, ab Adam usque ad Christum generationes septuaginta septem. Lege Lucam Evangelistam, et invenies ita esse, ut dicimus. Sicut ergo septima generatione Cain peccatum est dissolutum, non enim vindicabit Deus bis in idipsum, et qui semel recepit mala in vita sua, non eosdem cruciatus patietur in morte, quos est passus in vita: ita et Lamech peccatum, id est, totius mundi atque sanguinis, qui effusus est, Christi solveretur adventu: qui tulit mundi peccata, qui lavit amictum suum sanguine uvae, et torcular calcavit solus: qui de Edom ad coelum rubicundus ascendens (**Isai. 63. 1. 3**), clamantibus angelis miraculum praebeat: «Elevate portas, principes, vestras, et introibit rex gloriae» (**Psal. 23. 7**), et caetera. Referebat mihi quidam Hebraeus in apocryphorum libris septuaginta septem animas ex Lamech **164** progenie reperiri, quae diluvio deletae sint: et in hoc numero de Lamech factam esse vindictam, quod genus ipsius usque ad cataclysmum perseveraverit.

6. Cain septem peccata.---Alii de septem vindictis Cain varia suspicantur. Primum ejus asserunt fuisse peccatum, quod non recte dividerit. Secundum, quod inviderit fratri suo. Tertium, quod dolose egerit, dicens: «Transeamus in campum» (**Gen.**

4. 8). Quartum, quod interfecerit. Quintum, quod procaciter negaverit, dicens: «Nescio, nunquid custos fratris mei sum» (v. 9)? Sextum, quod se ipsum damnaverit, dicens: «Major culpa mea est, quam ut dimittar» (v. 13). Septimum, quia nec damnatus egerit poenitentiam, secundum Ninivitas, et Ezechiam regem Juda: qui imminentem mortem lacrymis sustulerunt ut qui damnati fuerant, non perirent, sed agentes poenitentiam, impetrarent misericordiam Dei. Nam tradunt illum a clementissimo Deo, ideo usque ad septem generationes fuisse dilatum, ut saltem malis ipsis, et longaevitate moeroris compulsus, poenitentiam ageret, et mereretur absolvi.

7. Nonnulli septenarium numerum plenum et perfectum interpretantur, de multis Scripturarum locis testimonia contrahentes: et hunc esse sensum quem supra perstrinximus, quod qui interfecerit Cain, ab ingenti eum afflictione, et omnia supplicia transeunte liberet poena.

8. Sunt autem qui et de Evangelio interrogationem Petri replicent: «Domine, quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei: usque septies? Dicit ei Jesus: Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies» (**Matth. 18. 21. et 22**). Et putant mortem atque peccatum in septima progenie sabbatizasse, quando Enoch raptus est, «et non inveniebatur, quia transtulit illum Deus» (**Gen. 5. 24**). De septuaginta autem et septem, illam expositionem **165** sequuntur: in adventu Christi, mortis atque peccati aculeum esse confractum.

9. Ponam et aliam opinionem, ne quid videar praetergressus. Quidam septimum annum remissionis, et quinquagesimum

Jubilaei, et quadringentesimum nonagesimum, quod volunt intelligi septuagies septies, multis modis interpretantur: asserentes ob hanc causam quinquagesimi et quingentesimi numeri sacrati, in Evangelio positum debitorem: et quinquagesimum Psalmum poenitentiae: qui septem conficitur septimanis, et in principium ogdoadis erumpit. Verum ne longius sermo procedat, hucusque super hoc locutum esse sufficiat, quia et ex his quae respersimus, ingentem tibi disputationis silvam poteris ipse conficere: sciens Origenem, duodecimum et tertiumdecimum in Genesim librum de hac tantum Quaestione dictasse.

10. Cur Deus loquitur ad Abraham, quod quarta progenie, filii Israel essent de Aegypto reversuri: et postea Moyses scribit: Quinta autem progenie ascenderunt filii Israel de terra Aegypti? Quod utique nisi exponatur, videtur esse contrarium.

Hoc vero problema cum legissem, coepi mecum tacitus aestuare, et e vestigio Genesim, Exodumque percurrere, reperi loca, in quibus scripta sunt, quae videntur facere quaestionem. Ac primo aestimabam spiritualibus spiritualia comparans, indissolubilia esse, sicut et multa sunt alia. Nam et Mathusalam quatuordecim annos post diluvium vixisse scribitur, nec tamen ingressus est arcam cum Noe. Et cum ipse Deus locutus sit ad Abraham: «Sciendo scies, quia peregrinum erit semen tuum in terra non sua, et in servitutem redigent eos et affligent, et humiliabunt eos annis quadringentis (**Gen. 15. 13**):» postea Moyses scribit in Exodo: «Et factum est post quadringentos et triginta annos, exivit omnis potentia Domini de terra Aegypti» (**Exod. 12. 41**). Agar quoque Ismaelem, quasi lactentem et tenerum portat

in humeris, cum decem et octo ferme, et amplius reperiatur annorum: et ridiculum sit tam **166** grandem juvenem matris sedisse cervicibus. Roboam vero filius Salomonis quadragesimo primo aetatis suae anno regni sumpsit exordium, et regnavit in Jerusalem annis sexdecim: cum utique pater ejus duodecimo anno regnare incipiens, annis quadraginta regnaverit et undecimo filium generare non quiverit.

11. Dum haec et multa hujusmodi mecum sollicitus voverem, aperuit mihi ostium, qui habet clavem David, et introduxit me in cubiculum suum, posuitque in foramine petrae: ut post spiritum saevientem, post terrae meae motum, post incendium ignorantiae quo urebar, vox ad me aerae lenioris accederet, diceremque: «Inveni quem quaesivit anima mea: tenebo eum et non dimittam» (**Cant. 3. 4**). ETENIM CUM videatur Scriptura inter se esse contraria, utrumque verum est, cum diversum sit. Egressi sunt quarta generatione filii Israel de terra Aegypti: Replica genealogiam Levi. Levi genuit Caath, Caath genuit Amram, Amram genuit Aaron, Aaron genuit Eleazar, Eleazar genuit Finees. Caath cum patre suo Levi ingressus est Aegyptum. Rursum Eleazar cum patre suo Aaron egressus est de Aegypto. A Caath usque ad Eleazar computantur generationes quatuor: licet quidam velint ab Amram incipere et ad Finees, ut nos in Eleazarum fecimus, pervenire. Si vero volueris disparem numerum ostendere, quomodo secundum Exodum quinta generatione egressi sint filii Israel de terra Aegypti, tribus tibi Judae et ordo numeretur. Juda genuit Phares, Phares genuit Esrom, Esrom genuit Aram, Aram genuit Aminadab, Aminadab genuit Naason, Naason genuit Salmon. Phares cum patre suo

Juda ingressus est Aegyptum, Naason princeps tribus Juda in deserto describitur: cujus filius Salmon terram repromissionis intravit. Computa a Phares usque ad Naason, invenies generationes quinque: tametsi nonnulli (ut in tribu Levi ostendimus) in Esrom initium faciant, et ad Salmon usque perveniant.

12. Puto problema dissolutum: quod si displicet, ad compendium veniam, et dicam in hebraeo non esse diversum. **167** Aquila namque qui non contentiosius, ut quidam putant, sed studiosius verbum interpretatur ad verbum, in eo loco ubi Septuaginta posuerunt: «Quinta autem generatione ascenderunt filii Israel de terra Aegypti» (**Exod. 13. 18**), ita transulit: Καὶ ἐνοπλισάμενοι ἀνέβησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς γῆς Αἰγύπτου, id est, «Et armati ascenderunt filii Israel de terra Aegypti.» Licet pro eo quod nos *armati* diximus, secundum graeci sermonis ambiguitatem, *instructi*, sive *muniti*, propter supellectilem, qua Aegyptios spoliaverunt, possit intelligi.

13. Aestimanti curiositatem esse finitam, major quaerendi ardor exoritur: et ad similitudinem Jeremiae dissolvor undique et ferre non possum (**Jerem. 20**): quare Septuaginta, *quintam generationem*, et Aquila transtulerit *armatos*. Volumen Hebraeum replico, quod Paulus φενόλην juxta quosdam vocat, et ipsos characteres sollicitus attendens, scriptum reperio. VAMUSIM ALU BNE ISRAEL MEAREZ MESRAIM. In reliqua parte interpretationes non discordant: omnis pugna de verbo est AMUSIM, quod his litteris scribitur, HETH, MEM, SIN, JOD, MEM, utrum nam *quinque*, an *munitos* sonet. Et quidem *quinque* hoc sermone dici, negare non possumus: verum *quinque* plurali

numero, non *quinta*, ut illi interpretati sunt, singulari: sed nec *generatio* invenitur adjuncta, quae lingua hebraea DOR dicitur: ut si esset *quinta generatio*, sermone legeretur illorum AMESA DOR. Nunc autem AMUSIM, id est, *quinque*, imo *quinta*, tantum scriptum est, ut sit quasi sensus: «Quinta autem ascenderunt filii Israel de terra Aegypti:» quod quia minus videbatur intelligi, adjuncta *generatio* est. Aquilam vero ut in caeteris, et in hoc maxime loco proprie transtulisse omnis Judaea conclamat: et Synagogarum consonant universa subsellia, quod videlicet idem sermo, et eisdem litteris scriptus, diversas apud eos et voces et intelligentias habeat. Ex quibus exempli causa unum ponimus, ut quod dicimus perspicuum **168** fiat: pastores et amatores eisdem litteris scribuntur RES, AIN, JOD, MEM: sed pastores ROIM, amatores leguntur REIM. Unde evenit, ut ubi Jerusalem in Prophetis, cum amatoribus suis fornicationis scelere arguitur, ibi in nostris codicibus, pro amatoribus, pastorum nomen sit immutatum.

14. Scio haec molesta esse lectori, sed de Hebraicis litteris disputantem, non decet Aristotelis argumenta conquirere, nec ex flumine Tulliano eloquentiae ducendus est rivulus: nec aures Quintiliani flosculis et scholari declamatione mulcendae. Pedestris, et quotidianae similis, et nullam lucubrationem redolens oratio necessaria est, quae rem explicet, sensum edisserat, obscura manifestet, non quae verborum compositione frondescat. Sint alii disertis, laudentur, ut volunt, et inflatis buccis, spumantia verba trutinent: mihi sufficit sic loqui, ut intelligar, ut de Scripturis disputans, Scripturarum imiter simplicitatem.

15. Cur Isaac vir justus et Deo carus non illi cui voluit, sed cui noluit, deceptus errore benedixit? (Genes. 17.)

Differo paulisper typos, et ea quae a majoribus nostris super hoc loco sunt interpretata, praetereo, non quod opinioni eorum non acquiescam, sed quod tu hoc tantum quaeras, quare vir justus aliquid ignoraverit, et contra suam fecerit voluntatem. Ad quod districta responsio est: NULLUM HOMINEM, excepto eo qui ob nostram salutem carnem est dignatus induere, plenam habuisse scientiam, et certissimam veritatem. Denique Paulus ex parte cognoscit, et ex parte prophetat (**1 Cor. 13. 9**), et nunc per speculum videt in aenigmate, et secundum quod oportet orare, nescire nos dicit (**Rom. 8. 26**): Quia cum venerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est destruetur (**1. Cor. 13. 10**). Samuel Propheta connum eratus Moysi in Psalterio, ad ungendum regem missus, cum **169** maximum filiorum Jesse vidisset Eliab, ait: «Ecce coram Domino Christus ejus» (**1. Reg. 16. 6**)? Et dixit Dominus ad Samuel: «Noli respicere faciem ejus, neque staturam, quoniam reprobavi eum: quia non quomodo videt Deus, videt homo. Homo videt in facie, Deus autem inspicit cor» (**Ibid. v. 7**). Et per singulos semper ignorans, usque ad David nescisse describitur. Elisaeus quoque qui duplici glorificatus est Spiritu, cujus ossa vitam exanimi cadaveri reddiderunt (**4. Reg. 1 et 13**): cum Sunamitis ad eum venisset in montem, et ad pedes ejus flebiliter corruisset, Giezi prohibente ne faceret, ait: «Dimitte eam, quia anima ejus in amaritudine est, et Dominus abscondit a me, et non nuntiavit mihi» (**4. Reg. 4. 27**). Plura sunt quam ut exemplis debeamus docere, sanctos viros et Deo caros, ea tantummodo scisse, quae eis a Domino revelata sunt: ignorasse vero, quae eis

revelata non fuerint: et ad singulas visiones Zachariam atque Daniele interrogare angelum, et suppliciter deprecari, ut exponat sibi quae sint illa quae videant. Unde non mirum est, et Isaac in suam maxime utilitatem nescisse quid faceret, cum magis eo tempore erraret, quo filium sanguinariae deditum voluptati, et eum, qui postea fratrem posset occidere, praetermisso illo qui innocenter habitabat domi, vellet efferre, et suam magis quam Dei facere voluntatem. Ego puto divinae dispensationis fuisse, ut oculis caecaretur, et cum ipse diceret: «Vox quidem, vox Jacob est: manus autem, manus Esau» (**Gen. 27. 22**): tamen non intelligeret minorem esse filium, qui ad benedictionem fratris praereptor astiterat.

16. *Hippolyti martyris mystica interpretatio.* Quoniam autem polliciti sumus, et de eo quid significaret in figura, adjungere, Hippolyti martyris verba ponamus, a quo et Victorinus noster non plurimum discrepat: non quod omnia plenius executus sit, sed quod possit occasionem praebere lectori ad intelligentiam latiore. «Isaac portat imaginem Dei Patris, Rebecca Spiritus sancti, Esau populi prioris, et diaboli. Jacob Ecclesiae sive Christi. Senuisse Isaac, consummationem orbis ostendit: oculis caligasse, fidem periisse de mundo, et religionis lumen ante eum neglectum **170** esse significat. Quod filius major vocatur, acceptio legis est Judaeorum. Quod escas ejus atque capturam diligit pater, homines sunt ab errore salvati, quos per doctrinam justus quisque venatur. Sermo Dei benedictionis est repromissio, et spes regni futuri, in quo cum Christo sancti sunt regnaturi, et verum sabbatum celebraturi. Rebecca plena Spiritu sancto, sciens quid audiisset antequam pareret *quia major serviet minori*» (**Gen. 25, 23**); magis autem forma

Spiritus sancti, quae futura noverat in Christo, in Jacob ante meditatur: loquitur ad filium minorem: *Vade ad gregem, et accipe mihi inde duos hoedos» (Gen. 27. 9)*; «praefigurans carneum Salvatoris adventum, in quo eos vel maxime liberaret, qui peccatis tenebantur obnoxii: siquidem in omnibus Scripturis haedi pro peccatoribus accipiuntur. Quod autem duos jubetur afferre, duorum populorum significatur assumptio: quod teneros, et bonos, dociles, et innocentes animae. Stola vel vestimentum Esau, fides et Scripturae sunt Hebraeorum, quibus gentilium indutus est populus. Pelles quae ejus brachiis circumdatae sunt, peccata utriusque sunt plebis, quae Christus in extensione manuum cruci secum pariter affixit. Quod Isaac quaerit ab Jacob, cur tam cito venerit, admiratur celerem credentium fidem. Quod cibi delectabiles offeruntur, hostia placens Deo, salus est peccatorum. Post esum sequitur benedictio, et ejus odore perfruitur: virtutem resurrectionis, et regni aperta voce pronuntians: quomodo etiam adorent eum fratres sui et serviant ei, credentes ex Israel. Quia igitur iniquitas est inimica justitiae, Esau in discordiam concitatur, et necem fraudulentus excogitat, dicens in corde suo : *Appropinquant dies passionis patris mei, et occidam Jacob fratrem meum» (Gen. 27, 41)*. «Diabolus fratricidas Judaeos in Cain ante praemeditans, in Esau manifestissime confitetur: tempus quoque interfectionis ostendens: *Appropinquant, inquit, dies passionis patris, ut interficiam fratrem meum*. Quapropter Rebecca, **171** id est patientia, nuntiavit viro fratris insidias, qui vocato Jacob, praecepit ei ut in Mesopotamiam pergeret, et inde acciperet uxorem de genere Laban Syri fratris matris suae. Quomodo itaque fratris dolos fugiens, Mesopotamiam tendit Jacob (**Gen. 28**), ita et Christus Judaeorum incredulitate

compulsus, proficiscitur in Galilaeam: inde sibi ex gentibus sponsam sumpturus Ecclesiam.» Haec supra dictus vir.

17. Nos autem dicimus non venisse Dominum, nisi ad oves perditas domus Israel, nec voluisse panem filiorum accipere et dare eum canibus, et benedictionem primam Judaeorum populo detulisse, quibus sunt credita eloquia Dei (**Rom. 3, 2**), et repromissio et legislatio, et confectio Testamenti (**Rom. 9. 4**); verum quia illi credere noluerunt, ad Jacob minorem populum benedictionem esse translatam. Neque tamen majorem filium penitus fuisse despectum, quia cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus erit (**Rom. 11. 25 et 26**).

EPISTOLA XXXVII . AD MARCELLAM. *De Commentariis Rheticii in Canticum Canticorum.*

Heduarum Episcopum S. Rheticius coarguit, quod in Commentariis super Cantico Canticorum, Tharsis pro Tarso Ciliciae, et aurum Ophaz pro Petro Apostolorum pincipe inepte nimis acceperit.

1. Nuper cum Rheticii Augustodunensis episcopi, qui quondam a Constantino Imperatore sub Silvestro Episcopo, ob causam Montensium missus est Romam, Commentarios in Canticum Canticorum perlegissem, quod **172** Hebraei vocant SIR ASSIRIM, vehementer miratus sum, virum eloquentem praeter ineptias sensuum caeterorum Tharsis urbem, putasse Tarsum, in qua Paulus apostolus natus sit, et aurum Ophaz

Petrum significare, quia Cephas in Evangelio idem Petrus sit appellatus . Habuerat utique et in Ezechiele idipsum verbum, ubi de quatuor animalibus scribitur: «Et species rotarum sicut species Tharsis» (**Ezech. 10. 9**), et in Daniele de Domino: «Et corpus ejusdem ut Tharsis» (**Dan. 10. 6**). Quod Aquila *chrysolitum*, Symmachus *hiacynthum* interpretantur. Et in psalmo: «In spiritu violento conteres naves Tharsis» (**Psal. 47. 8**). Et inter lapides qui in ornatu sacerdotis, tribuum nominibus sculpti sunt, ejusdem lapidis nomen inseritur, et omnis fere Scriptura hoc vocabalo referta est. De Ophaz vero quid dicam, cum supra dictus Daniel propheta in tertio anno Cyri regis Persarum, post tres hebdomadas jejunii atque tristitiae dicat: «Extuli oculos meos, et vidi, et ecce vir unus vestitus baddim, et renes ejus cincti auro Ophaz» (**Dan. 10, 5**). Plura quippe apud Hebraeos auri sunt genera. Unde ob distinctionem, nunc OPHAZ positum est, ne quis ZAAB putaret, quod in Genesi cum lapide carbunculo praedicatur (**Gen. 2. 12**).

2. Quaeris si Tharsis lapis chrysolithus sit, aut hiacynthus, ut diversi interpretes volunt, ad cujus coloris similitudinem Dei species scribatur, quare Jonas propheta Tharsis ire velle dicatur (**Jonae 1**), et Salomon et Josaphat in regnorum libris naves habuerint, quae de Tharsis solitae sint exercere commercia (**2 Reg. 10**). Ad quod facilis est responsio ὁμώνυμον esse vocabulum, quod et Indiae regio ita appelletur, et ipsum mare, quia caeruleum sit, et saepe solis radiis percussum, colorem supra dictorum lapidum trahat, et a colore nomen acceperit. Licet Josephus **173** TAU littera commutata, Graecos putet Tarsum appellasse pro Tharsis.

3. Innumerabilia sunt, quae in illius mihi commentariis sordere visa sunt. Est quidem sermo compositus, et Gallicano cothurno fluens: sed quid ad interpretem, cujus professio est, non quo ipse disertus appareat, sed quo eum, qui lecturus est, sic faciat intelligere, quomodo ipse intellexit qui scripsit. Rogo, non habuerat decem Origenis volumina? non Interpretes caeteros? non certe aliquos necessarios Hebraeorum, ut aut interrogaret, aut legeret, quid sibi vellent quae ignorabat? Sed tam male videtur existimasse de posteris, ut nemo posset de ejus erroribus judicare.

4. Frustra ergo a me ejusdem viri commentarios postulas, cum mihi in illis displiceant multo plura, quam placeant. Quod si opposueris, cur caeteris dederim, audies, non omnes iisdem vesci debere cibis. Jesus in deserto plures hordeaceis panibus pascit, frumentaceis pauciores. Corinthii in quibus audiebatur fornicatio qualis nec inter gentes, lacte pascuntur, quia necdum poterant solidum cibum capere. Ephesii autem in quibus nullum crimen arguitur, ab ipso Domino coelesti vescuntur pane, et sacramentum, quod a seculis absconditum fuerat, agnoscunt. Neque vero eorum qui a me exemplaria acceperunt, vel auctoritate vel aetate ducaris, quum et Daniel puer senes judicet, et Amos pastor caprarum, in sacerdotum principes invehatur.

EPISTOLA XXXVIII . AD MARCELLAM , *De Aegrotatione Blaesillae.*

Blaesillam Paulae filiam, quae mortuo marito, admonita valida febris, totam sese converterat ad Christum, et Monacham profiteri coeperat, de proposito laudat, ejusque obtrectatoribus respondet.

1. Abraham tentatur in filio, et fidelior invenitur. Joseph in Aegyptum **174** venditur, ut patrem pascat, et fratres. Ezechias vicina morte terretur, ut fusus in lacrymas, quindecim annorum spatium ei proteletur ad vitam. Petrus Apostolus Domini passione concutitur, ut amare flens audiat: *Pasce oves meas* (**Joan. 21. 17**). Paulus lupo rapax, et Benjamin adolescentior, in extasi (**Gen. 49, Ps. 67. 28**) caecatur ut videat, et repentino tenebrarum horrore circumdatus, Dominum vocat, quem dudum ut hominem persequabatur.

2. Ita et nunc, mi Marcella, Blaesillam nostram vidimus ardore febrium per triginta ferme dies jugiter aestuasse: ut sciret rejiciendas delicias corporis, quod paulo post vermibus exarandum sit. Venit et ad hanc Dominus Jesus, tetigitque manum ejus, et ecce surgens ministrat ei. Redolebat aliquid negligentiae, et divitiarum fasciis colligata, in saeculi jacebat sepulcro. Sed infremuit Jesus, et conturbatus in spiritu, clamavit dicens: Blaesilla, veni foras (**Joan. 11. 43 de Lazaro**). Quae vocata surrexit, et egressa cum Domino vescitur. Judaei minentur [al. *mirentur*], et tumeant, quaerant occidere suscitatum: soli Apostoli gloriantur. Scit se vitam suam ei debere, qui reddidit. Scit se ejus amplexari pedes, cujus paulo ante judicium pertimescebat. Corpus pene jacebat exanime, et anhelos artus mors vicina quatiebat. Ubi tunc erant auxilia propinquorum? ubi verba omni inaniora fumo? Nihil tibi debet, o ingrata cognatio, quae mundo periit, et

Christo revixit. Qui Christianus est, gaudeat: qui irascitur, non se esse indicat christianum.

3. Vidua quae soluta est vinculo maritali, nihil necesse habet nisi perseverare. At scandalizat quempiam vestis fuscior. Scandalizet Joannes, quo inter natos mulierum major nullus fuit: qui Angelus dictus, ipsum quoque Dominum baptizavit: qui camelorum vestitus tegmine, zona pellicea cingebatur. Cibi displicent viliores? nihil vilius est locustis. Illae christianos oculos scandalizent potius, quae purpurisso, et quibusdam fucis ora oculosque depingunt: quarum facies gypseae, et nimio candore deformes, idola mentiuntur; quibus si forte improvidis lacrymarum stilla eruperit, **175** sulco defluit: quas nec numerus annorum potest docere, quod vetulae sint, quae capillis alienis verticem struunt, et praeteritam juventutem in rugis anilibus poliunt: quae denique ante nepotum gregem trementes virgunculae componuntur. Erubescat mulier christiana, si naturae cogit decorem, si carnis curam facit ad concupiscentiam, in qua qui sunt, secundum Apostolum, Christo placere non possunt.

4. Vidua nostra ante morosius ornabatur, et die tota quid sibi deesset, quaerebat ad speculum. Nunc loquitur confidenter: «Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur, a gloria in gloriam, quasi a Domini spiritu.» Tunc crines ancillulae disponebant, et mitellis crispantibus vertex arctabatur innoxius: nunc neglectum caput scit sibi tantum sufficere quod velatur. Illo tempore plumarum quoque dura mollities videbatur, et in exstructis thoris jacere vix poterat. Nunc ad orandum festina consurgit, et tinnula [al. *hymnula*] voce caeteris *alleluia* praeripiens, prior incipit laudare Dominum

sum. Flectuntur genua super nudam humum, et crebris lacrymis facies psimmythio ante sordidata purgatur. Post orationem Psalmi concrepant, et lassa cervix, poplites vacillantes, in somnumque vergentes oculi, nimio mentis ardore vix impetrant ut quiescant. Pulla tunica, minus cum humi jacuerit, sordidatur. Soccus vilior auratorum pretium calceorum egentibus largitur. Cingulum non auro, gemmisque distinctum est; sed laneum et tota simplicitate purissimum: et quod possit magis astringere vestimenta, quam scindere. Si huic proposito invidet scorpius, et sermone blando de vetita rursum arbore comedere persuadet, illidatur ei pro solea anathema, et in suo morienti pulvere dicatur: *Vade retro Satana* (**Marc. 8. 33**), quod interpretatur, *adverse*. ADVERSARIUS QUIPPE Christi est, et Antichristus, cui praecepta displicent Christi.

5. Oro te, quid tale unquam, quale Apostoli fecimus, ut merito scandalizentur? Patrem senem cum navicula, et reti **176** dimittunt. Publicanus a teloneo surgit, et sequitur Salvatorem: volens discipulus reverti domum, et suis ante renuntiare, magistri voce prohibetur. Sepultura non datur patri: ET PIETATIS genus est, impium esse pro Domino. Nos quia serica veste non utimur, monachi judicamur: quia ebrii non sumus, nec cachinno ora dissolvimus, continentes vocamur et tristes. Si tunica non canduerit, statim illud e trivio : Impostor, et Graecus est. Cavillentur vafriora licet, et pingui aqualiculo fartos circumferant homines, Blaesilla nostra ridebit, nec dedignabitur loquacium ranarum audire convitia, cum Dominus ejus dictus sit Beelzebub.

EPISTOLA XXXIX . AD PAULAM super obitu Blaesillae filiae.

Blaesilla, paulo post mortem mariti, suamque conversionem defuncta, Paulam matrem consolatur Hieronymus, atque nimium ejus dolorem objurgat, admiscetque interim Blaesillae virtutes, et vitam.

1. «Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo» (**Jer. 9. 1**): non, ut Jeremias ait, «vulneratos populi mei;» nec ut Jesus miseriam Jerusalem: sed plorabo sanctitatem, misericordiam, innocentiam, castitatem: plorabo omnes pariter in unius morte defecisse virtutes. Non quod lugenda sit illa quae abiit, sed quod nobis impatientius sit dolendum, quod [al. *qui*.] talem videre desivimus. Quis enim siccis oculis recordetur, viginti annorum adolescentulam tam ardenti fide crucis levasse vexillum, ut magis amissam virginitatem, quam mariti doleret interitum? Quis sine singultibus transeat orandi instantiam, nitorem linguae, memoriae tenacitatem, acumen ingenii? Si Graece loquentem audiisses, latine eam nescire putares: si in romanum sonum lingua se verterat, nihil omnino peregrini sermo redolebat. Jam vero quod in **177** Origene quoque illo Graecia tota miratur, in paucis non dicam mensibus, sed diebus, ita hebraeae linguae vicerat difficultates, ut in discendis canendisque Psalmis, cum matre contenderet. Humilitas vestium non (ut in plerisque solet) tumentes animos arguebat: sed cum interiori se mente dejecerat, inter ancillarum virginum [In aliis libris *vilium* pro *virginum*, quod et Gravius statuit] cultum dominamque nihil medium, nisi quod in eo facilius dignoscebatur, quod neglectius incedebat.

Vacillabant aegrotatione gressus, et pallentem ac trementem faciem, vix collum tenue sustinebat, et tamen aut Prophetam, aut Evangelium semper in manibus tenebat. Lacrymis ora complentur, singultus occupat vocem: et haerentem linguam, viscera commota non laxant. Cum sanctum corpusculum febrium ardor excoqueret, et semianimis [al. *semianime*] lectulum vallaret circulus propinquorum, haec extrema [al. *in extremo*] verba mandabat: Orate Dominum Jesum, ut mihi ignoscat, quia implere non potui quod volebam. Secura esto, mi Blaesilla, sentiens omni tempore vestimenta tua candida. Candor vestium, sempiternae virginitatis est puritas. Confidimus probare vera esse quae dicimus: NUNQUAM EST sera conversio. Vox haec primum dedicata est in latrone: «Amen dico tibi, hodie mecum eris in Paradiso» (**Luc. 23. 43**). Postquam autem sarcina carnis abjecta, ad suum anima revolavit auctorem, et in antiquam possessionem diu peregrinata conscendit, ex more parantur exequiae, et nobilium ordine praeunte, aureum feretro velamen obtenditur. Videbatur mihi tunc clamare de coelo. Non agnosco vestes: amictus iste non est meus: hic ornatus alienus est.

2. Sed quid agimus? Matris prohibitori lacrymas, ipsi plangimus. Confiteor affectus meos, totus hic liber fletibus scribitur. Flevit et Jesus Lazarum, quia amabat illum (**Joan. 11**). Non est optimus consolator, quem proprii vincunt gemitus, cujus visceribus emollitis, fracta in lacrymis verba desudant. Testor, mi Paula, Jesum, quem Blaesilla nunc sequitur, testor sanctos Angelos, quorum consortio **178** fruitur, eadem me dolorum perpeti tormenta quae pateris: patrem esse spiritu, nutrimum caritate, et

interdum dicere: «Pereat dies illa, in qua natus sum» (**Jerem. 20. 14**). Et, «Hei mihi mater, ut quid genuisti me virum, qui dicerer discrimen omni terrae» (**Ibid. 15. 10**). Et illud: «Justus es, Domine, verumtamen judicia loquar ad te. Quid est, quod viae peccatorum prosperantur?» Et, «Mei quoque pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei. Quia zelavi in peccatoribus, pacem peccatorum videns. Et dixi: Quomodo cognovit Deus, et si est scientia in excelso? Ecce ipsi peccatores et abundantes in saeculo, obtinuerunt divitias.» Sed rursus illud occurrit: «Si narravero sic, ecce generationem filiorum tuorum praevaricatus sum.» Nunquid et in meam mentem, non hic saepius fluctus illiditur? quare senes impii, saeculi divitiis perfruuntur? quare adolescentia rudis, et sine peccato pueritia, immaturo flore metitur? quid causae est, ut saepe bimuli, trimulique et ubera materna lactentes a daemonio corripiantur, repleantur lepra, morbo regio devorentur, et e contrario impii, adulteri, homicidae, sacrilegi, vegeti atque securi de sua sanitate, in Deum blasphemant? Praesertim cum injustitia patris non redundet ad filium: et anima quae peccaverit, ipsa moriatur. Aut si manet vetus illa sententia, peccata patrum in filios oportere restitui (**Exod. 34**), iniquum sit longaevi patris innumera delicta in innocentem infantiam repensare. «Et dixi: Ergo sine causa justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas: et factus sum flagellatus tota die» (**Ps. 72. 13. 14**). Sed cum haec cogitarem, statim didici cum Propheta: «Et suscepi, ut cognoscerem: hic labor est in conspectu meo, donec ingrediar sanctuarium Dei, et intelligam in novissima eorum» (**Ibidem, v. 16**). «Judicia enim Domini abyssus multa.» Et, «O profundum divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus!» (**Rom. 11. 33**.) Bonus est

Deus, et omnia quae bonus facit, bona sint necesse est. Mariti orbitas irrogatur, plango quod accidit. Sed quia sic placet Domino, aequo **179** animo sustinebo. Unicus raptus est filius; durum quidem, sed tolerabile, quia sustulit ille, qui dederat. Si caecus fuero, amici me lectio consolabitur. Si auditum quoque surdae aures negaverint, vacabo a vitiis: nihil aliud, nisi Dominum cogitabo. Imminebit super haec et dura pauperies, frigus, languor, et nuditas; extremam expectabo mortem, et breve putabo malum, quod finis melior subsequatur. Consideremus quid ethicus ille Psalmus sonet: «Justus es, Domine, et rectum iudicium tuum» (**Psal. 118**). Hoc non potest dicere, nisi ille, qui ad universa quae patitur, magnificat Dominum, et suo merito imputans, in adversis de ejus clementia gloriatur. Exultaverunt enim filiae Judae in omnibus iudiciis Domini. Si Juda, *confessio* interpretatur: confitens autem omnis anima credentis est: necesse est, ut qui se credere dicit in Christo, in omnibus Christi iudiciis gaudeat. Sanus sum, gratias refero Creatori. Languedo, et in hoc laudo Domini voluntatem. «Quando enim infirmor, tunc fortis [*al fortior*] sum» (**2. Cor. 12**); et virtus spiritus in carnis infirmitate perficitur. Patitur et Apostolus aliquid quod non vult, pro quo ter Dominum deprecatur. Sed dicitur ei: «Sufficit tibi gratia mea; quia virtus in infirmitate perficitur» (**2. Cor. 12. 9**); et ad revelationum humiliandam superbiam, monitor quidam humanae imbecillitatis apponitur, in similitudinem triumphantium, quibus in curru retro comes adhaerebat per singulas acclamationes civium, dicens: Hominem te esse memento.

3. Cur autem durum sit, quod quandoque patiendum est? et cur dolemus quemquam mortuum? ad hoc enim nati non

sumus, ut maneamus aeterni. Abraham, Moyses, Isaias, Petrus, Jacobus, Joannes, Paulus electionis vas, et super omnia Filius Dei, moritur: et nos indignamur, aliquem exire de corpore, qui ad hoc forsitan raptus est, «ne malitia mutaret intellectum ejus? Placita enim erat Deo anima ejus. Propter hoc properavit educere eam de media iniquitate» (**Sap. 4**), ne longo vitae itinere [al. *longa vita in itinere*], deviis oberraret anfractibus. Lugeatur mortuus; sed ille quem gehenna suscipit, quem tartarus devorat, in cujus poenam aeternus **180** ignis aestuat. Nos, quorum exitum Angelorum turba comitatur, quibus obviam Christus occurrit, gravemur magis, si diutius in tabernaculo isto mortis habitemus. Quia quamdiu hic moramur, peregrinamur a Domino (**1. Cor 5**). Illa, illa nos cupido teneat: «Hei mihi, quia peregrinatio mea prolongata est a me, habitavi cum habitantibus Cedar, multum peregrinata est anima mea» (**Psal. 119**). Si Cedar, *tenebrae* sunt, et mundus iste sunt tenebrae; quia lux lucet in tenebris, et *tenebrae eam non comprehenderunt* (**Joan. 1. 5**), faveamus Blaesillae nostrae, quae de tenebris migravit ad lucem, et inter fidei incipientis ardorem, consummati operis percepit coronam. Revera si saeculare desiderium; et, quod Deus a suis avertat, delicias vitae hujus cogitantem mors immatura rapuisset, plangenda erat, et omni lacrymarum fonte ploranda. Nunc vero cum, propitio Christo, ante quatuor ferme menses, secundo quodam modo propositi se baptismo laverit, et ita deinceps vixerit, ut calcato mundo, semper monasterium cogitarit, non vereris, ne tibi Salvator dicat: Irasceris, Paula, quia tua filia, mea facta est filia? indignaris de judicio meo, et rebellibus lacrymis facis invidiam possidenti? Scis enim quid de te, quid de caeteris tuis cogitem. Cibus tibi denegas, non jejuniorum

studio, sed doloris. Non amo frugalitatem istam. Jejunia ista, adversarii mei sunt. NULLAM ANIMAM recipio, quae me nolente, separatur a corpore. Tales stulta philosophia habeat martyres, habeat Zenonem, Cleobrotum, vel Catonem. Super nullum requiescit spiritus meus, nisi «super humilem et quietum, et trementem verba mea» (**Isai. 66. Juxta LXX**). Hoc est quod mihi Monasterium promittebas? quod habitu a matronis caeteris separato, tibi quasi religiosior videbaris? Mens ista quae plangit, sericarum vestium est. Interciperis, et emoreris, et quasi non in meas manus ventura sis, crudelem judicem fugis. Fugerat quondam et Jonas animosus Propheta, sed in profundo maris meus fuit. Si viventem crederes filiam, nunquam plangeres ad meliora migrasse. Hoc est quod per Apostolum meum jusseram, ne pro dormientibus in similitudinem Gentium tristaremini. Erubescere, **181** Ethnicae compatione superaris. Melior diaboli ancilla, quam mea est. Illa infidelem maritum translatum fingit in coelum, tu mecum tuam filiam commorantem, aut non credis, aut non vis.

3. Sed dicis quomodo lugere me prohibes, cum et Jacob Joseph in sacco fleverit, congregatisque ad se omnibus propinquis, noluerit consolari, dicens: «Descendam ad filium meum lugens in infernum?» (**Genes. 37. 35.**) Et David Absalon cooperto capite planxerit, repetens: «Fili mi, Absalon, Absalon, fili mi: quis dabit, ut moriar pro te, fili mi, Absalon?» (**2. Reg. 18. 33.**) Moysi quoque et Aaron, caeterisque Sanctorum sollemnis sit luctus exhibitus? Perfacilis ad ista responsio est: Luxisse Jacob filium, quem putabat occisum, ad quem et ipse erat ad inferos descensurus, dicens: «Descendam ad filium meum lugens in infernum» (**Gen. 37**), quia necdum paradisi januam Christus

effregerat, nec dum flammeam illam romphaeam et vertiginem praesidentium Cherubim, sanguis ejus extinxerat. Unde et Abraham licet in loco refrigerii, tamen apud inferos cum Lazaro fuisse scribitur (**Luc. 16**). Et David juste flevisse filium parricidam, qui alium parvulum, postquam, ut viveret, impetrare non potuit, quia sciebat non peccasse, non flevit (**2. Reg. 12**). De Moyse vero et Aaron, quod eis ex veteri more sit planctus exhibitus, non mirandum est, cum et in Actis Apostolorum, jam Evangelio coruscante, Stephano fecerint Jerosolymae fratres planctum magnum (**Act. 8**): et utique planctus magnus, non in plangentium exanimatione, ut tu putas, sed in pompa funeris, et exequiarum frequentia intelligendus sit. Denique de Jacob Scriptura sic loquitur: «Et ascendit Joseph sepelire patrem suum, et ascenderunt cum eo omnes pueri Pharaonis, et seniores domus ejus, et seniores omnis terrae Aegypti, et omnis domus Joseph et fratres ejus.» Et post paululum: «Et ascenderunt cum eo quadrigae et equites, et facta sunt castra grandia nimis.» Ac deinde: «Et planxerunt cum planctu magno, et forti nimis» (**Gen. 50. 7. et seqq.**). Planctus iste solemnis non longas Aegyptiis imperat lacrymas, sed funeris monstrat ornatum. Juxta quem modum Aaron quoque et Moysen, fletos esse manifestum est. Nequeo **182** satis Scripturae laudare mysteria, et divinum sensum, in verbis licet simplicibus admirari, quid sibi velit quod Moyses plangitur, et Jesus Nave vir sanctus sepultus refertur, et tamen fletus esse non scribitur. Nempe illud quod in Moyse, id est, in Lege veteri sub peccati Adam omnes tenebantur elogio [*damnatione*]; et ad inferos descendentes consequenter lacrymae prosequabantur, secundum Apostolum, qui ait: «Et regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, etiam super eos qui non peccaverunt» (**Rom. 5. 14**).

In Jesu vero, id est, in Evangelio, per quem Paradisus est apertus, mortem gaudia prosequuntur. Flent usque hodie Judaei, et nudatis pedibus in cinere volutati sacco incubant. Ac ne quid desit superstitioni, ex ritu vanissimo Pharisaeorum, primum cibum lentis accipiunt; videlicet ostendentes quali edulio primogenita perdiderint. Sed merito, quia in resurrectionem Domini non credentes, Antichristi praeparantur adventui. Nos vero qui Christum induimus, et facti sumus, juxta Apostolum, genus regium et sacerdotale (**1. Petr. 2**), non debemus super mortuos contristari. «Et dixit, inquit, Moyses ad Aaron et Eleazar et Ithamar filios ejus, qui relictii erant: Caput vestrum non denudabitis, et vestimenta vestra non scindetis, ne moriamini; et super omnem synagogam veniat ira» (**Levit. 10. 6**). Nolite, inquit, scindere vestimenta vestra, et luctum exhibere Gentilem, ne moriamini. MORS NOSTRA peccatum est. Et, quod forsitan crudele alicui videatur, sed fidei necessarium est, in eodem Levitico scribitur, quomodo Sacerdos magnus ad patrem, matrem, fratresque, vel liberos mortuos prohibeatur accedere, ne videlicet anima Dei sacrificiis vacans, et tota in illius mysteriis [al. *ministeriis*] occupata, aliquo impediatur affectu. Nonne aliis verbis idipsum in Evangelio praecipitur, ut non renuntiet domui discipulus? ut mortuo patri non exhibeat sepulturam? «Et de sanctis, inquit, non exiet, et non contaminabitur sanctificatio Dei ejus, quia sanctum oleum unctionis a Deo super eum est» (**Levit. 21**). Certe postquam credimus in Christum, et oleo unctionis ejus accepto, illum portamus in nobis, non debemus exire de templo, id est, de proposito Christiano: non foras egredi, incredulitati videlicet Gentilium **183** commisceri; sed esse semper intrinsecus, id est voluntati Domini ministrare.

4. Haec idcirco dicimus, ne ignorantia Scripturarum auctoritatem tibi praeberet in luctu, et videreris rationabiliter errare. Et adhuc sic locutus sum, quasi unam de turbis convenerim Christianam. Nunc vero cum sciam toti te renuntiasset mundo; et abjectis calcatisque deliciis saeculi, orationi, jejuniis, lectioni vacare quotidie; cum ad exemplum Abraham cupias exire de terra tua, et de cognatione tua, ut et Chaldaeis et Mesopotamia derelictis, terram repromissionis introeas; cum omnem substantiolam, aut pauperibus dilargita sis, aut filiis ante mortem mundo mortua dederis, miror te ea facere, quae si facerent caeterae, reprehensione dignae viderentur. Redit tibi in memoriam confabulatio ejus, blanditiae, sermo, consortium; et quod his careas, pati non potes. Ignoscimus matris lacrymis, sed modum quaerimus in dolore. Si parentem cogito, non reprehendo quod plangis; si Christianam et Monacham, istis nominibus mater excluditur. Recens vulnus est, et tactus iste quo blandior, non tam curat, quam exasperat. Attamen quod tempore mitigandum est, cur ratione non vincitur? Nam et Noemi famem fugiens in terra Moab, et maritum perdidit et filios. Et cum suorum auxilio esset destituta, Ruth alienigena ab ejus latere non recedit (**Ruth. 1**). Vide quanti meriti sit desertae praestitisse solatium: Ex ejus semine Christus oritur. Respice Job, quanta sustinuit, et videbis te nimium delicatam, illum erectis in coelum oculis, inter ruinas domus, poenas ulceris, innumeras orbitates, et ad extremum uxoris insidias, invictam tenuisse patientiam. Scio quid responsura sis: Hoc illi quasi justo ad probationem evenisse. Et tu e duobus elige, quod velis: aut sancta es, et probaris: aut peccatrix, et injuste quereris, minora sustinens, quam mereris. Quid vetera replicem? praesentia exempla sectare. Sancta Melania nostri temporis inter

Christianos vera nobilitas (cum qua tibi Dominus, mihi que concedat in die sua habere partem) calente adhuc mariti **184** corpusculo, et necdum humato, duos simul perdidit filios. Rem sum dicturus incredibilem, sed teste Christo, non falsam. Quis illam tunc non putaret more lymphatico, sparsis crinibus, veste conscissa, lacerum pectus invadere? Lacrymae gutta non fluxit; stetit immobilis, et ad pedes advoluta Christi, quasi ipsum teneret, arrisit. Expeditius, inquit, tibi servitura sum, Domine, quia tanto me onere liberasti. Sed forsitan superatur in caeteris. Quinimo qua illos mente contempserit, in unico postea filio probat, cui omni quam habebat possessione concessa, ingruente jam hieme, Jerosolymam navigavit.

5. Parce quaeso tibi, parce filiae cum Christo jam regnanti, parce saltem Eustochio tuae, cujus parva adhuc aetas, et rudis pene infantia, te magistra [al. *magistrante*] dirigitur. Saevit nunc diabolus, et quia unam cernit de tuis liberis triumphantem, obtritum [al. *obrutum*] se esse condolens, quaerit in remanente victoriam, quam in praeceunte jam perdidit. GRANDIS in suos pietas, impietas in Deum est. Abraham unicum filium laetus interficit, et tu unam de pluribus quereris coronatam? Non possum sine gemitu eloqui, quod dicturus sum. Cum de media pompa funeris, te exanimem referrent, hoc inter se populus mussitabat: Nonne illud est quod saepius dicebamus? Dolet filiam jejuniis interfectam, quod non vel de secundo ejus matrimonio tenuerit nepotes. Quousque genus detestabile Monachorum non urbe pellitur? non lapidibus obruitur? non praecipitatur in fluctus? Matronam miserabilem seduxerunt, quae cum [al. *quia*] Monacha esse noluerit, hinc probatur, quod nulla

Gentilium ita suos unquam fleverit filios. Qualem putas ad istas voces Christum habuisse tristitiam? Quomodo exultasse Satanam, qui nunc tuam animam eripere festinans, et pii tibi proponens doloris illecebram, dum ante oculos tuos filiae semper imago versatur, cupit matrem simul necare victricis, et solitudinem sororis invadere relictæ. Non ut terream loquor, sed ut mihi testis est Dominus, quasi ante tribunal ejus assistens, in hæc te verba convenio. Detestandæ sunt istæ lacrymæ, plenæ sacrilegio, incredulitate plenissimæ, **185** quæ non habent modum, quæ usque ad viciniam mortis accedunt. Ululas et exclamitas, et quasi quibusdam facibus accensa, quantum in te est, tui semper homicida es. Sed ad talem clemens ingreditur Jesus, et dicit: «Quid ploras? Non est mortua puella, sed dormit» (**Marc. 5. 39; et Luc. 8. 52**). Irrideant circumstantes: ista infidelitas Judæorum est. Te quoque, si ad sepulcrum filiae volueris volutari, Angelus increpabit: «Quid quaeris viventem cum mortuis?» (**Luc. 24. 5.**) Quod quia Maria fecerat Magdalene, postquam vocem Domini se clamantis agnovit, ad ejus provoluta pedes, audit: «Ne tetigeris me, necdum enim ascendi ad Patrem meum» (**Joan. 20. 27**), id est, non mereris tangere resurgentem quem mortuum existimas in sepulcro.

6. Quas nunc existimas Blaesillam nostram pati cruces, quæ ferre tormenta, quod tibi Christum videat subiratum? Clamat nunc illa lugenti: Si unquam me amasti, mater, si tua ubera suxi, si tuis instituta sum monitis, ne invid eas gloriæ meæ; nec hoc agas, ut a nobis in perpetuum separemur. Putas esse me solam? Habeo pro te Mariam Matrem Domini. Multas hic video quas ante nesciebam. O quanto melior est iste comitatus. Habeo Annam quondam in Evangelio

prophetantem, et, quo magis gaudeas, tantorum annorum labores, ego in tribus mensibus consecuta sum. Unam palmam castitatis accepimus. Misereris mei, quia mundum reliqui? At ego vestri sortem doleo, quos adhuc saeculi carcer includit; quos quotidie in acie praeliantes, nunc ira, nunc avaritia, nunc libido, nunc variorum incentiva vitiorum pertrabunt ad ruinam. Si vis, ut mater mea sis, cura placere Christo. Non agnosco matrem, meo Domino displicentem. Loquitur illa et alia multa, quae taceo, et pro te Dominum rogat; mihi ut de ejus mente securus sum (al. *sim*), veniam impetrat peccatorum: quod monui, quod hortatus sum, quod invidiam propinquorum, ut salva esset, excepi.

7. Itaque dum spiritus hos artus regit, dum vitae hujus fruimur commeatu, spondeo, promitto, polliceor, illam mea lingua resonabit, illi mei dedicabuntur **186** labores, illi meum sudabit ingenium. Nulla erit pagina, quae non Blaesillam sonet. Quocumque sermonis nostri monumenta pervenerint, illa cum meis opusculis peregrinabitur. Hanc in mea mente defixam legent Virgines, Viduae, Monachi, sacerdotes. Brevis vitae spatium, aeterna memoria compensabit. Quae cum Christo vivit in coelis, in hominum quoque ore victura est. Transibit et praesens aetas, sequentur saecula post futura, quae sine amore, sine invidia judicabunt. Inter Paulae Eustochii nomen media ponetur. Nunquam in meis moritura est libris. Audiet me semper loquentem cum sorore, cum matre.

EPISTOLA XL . AD MARCELLAM, DE ONASO.

Onasum obtrectatorem quempiam ridet, qui quod Hieronymus in suis libris adversus vitia scripserat, ad suam contumeliam pertinere putabat.

1. Medici, quos vocant Chirurgicos, crudeles putantur, et miseri sunt. An non est miseria, alienis non dolere vulneribus, et mortuas carnes inclementi secare ferro? Non horrere curantem, quod horret ipse qui patitur, et inimicum putari? Ita se natura habet, ut amara sit veritas, blanda vitia existimentur. Isaias in exemplum captivitatis futurae, nudus non erubescit incedere (**Isai. 20**). Jeremias de media Jerusalem ad Euphratem fluvium Mesopotamiae mittitur (**Jerem. 13**): ut inter inimicas gentes, ubi est Assyrius, et castra sunt Chaldaeorum, ponat περίζωμα corrumpendum. Ezechiel stercore primum humano, deinde bubulo, panem de omni semente conspersum edere jubetur (**Ezech. 4. 24**): et uxoris interitum siccis oculis videt. Amos de Samaria pellitur (**Amos 7**). Cur quaeso? Nempe ideo pellitur, quia chirurgici spirituales, secantes vitia peccatorum, ad poenitentiam cohortantur. Paulus Apostolus: «Inimicus, inquit, vobis factus sum, verum dicens» (**Galat. 4**). Et quia Salvatoris dura videbantur **187** eloquia, plurimi discipulorum retrorsum abierunt.

2. Unde non mirum est, si et nosipsi vitiis detrahentes, offendimus plurimos. Disposui nasum secare foetentem, timeat qui strumosus est. Volo corniculae detrahare garrienti, rancidulam (al. *raucidulam*) se intelligat cornix. Nunquid unus in urbe Romana est, qui habeat «truncas inhoneste vulnere nares? (**Aeneid. lib. VI.**) Nunquid solus Onasus Segestanus cava verba, et in modum vessicarum tumentia, buccis trutinatur inflatis? Dico quosdam scelere, perjurio,

falsitate ad dignitatem nescio quam pervenisse. Quid ad te, qui te intelligis innocentem? Rideo advocatum, qui patrono egeat: quadrante dignam eloquentiam nare subsanno: quid ad te, qui disertus es? Volo in nummarios invehi Sacerdotes: tu qui dives es, quid irasceris? Clausum cupio suis ignibus ardere Vulcanum: nunquid hospes ejus es, aut vicinus, quod a delubris idoli niteris incendium submovere? Placet mihi de larvis, de noctua, de bubone, de Niliacis ridere portentis. Quidquid dictum fuerit, in te dictum putas. In quodcumque vitium stilti mei mucro contorquetur, te clamitas designari. Conserta manu in jus vocas, et satyricum scriptorem in prosa stulte arguis. An ideo tibi bellus videris, quia fausto vocaris nomine? quasi non, et lucus ideo dicatur, quod *minime luceat*: et Parcae ab eo, quod *nequaquam parcant*: et Eumenides furiae, quod *non sint benignae*: et vulgo *Aethiopes* vocentur *argentei*. Quod si in descriptione foedorum semper irasceris, jam tibi cum Persio cantabo: *Optent te generum rex, et regina, puellae Te rapiant: quidquid calcaveris hoc rosa fiat (Satyr. 2).*

3. Dabo tamen consilium, quibus absconditis, possis pulchrior apparere. Nasus non videatur in facie: sermo non sonet ad loquendum: atque ita et formosus, et disertus videri poteris.

188 EPISTOLA XLI . AD MARCELLAM .

Refellit Montani haeretici dogmata, ostenditque quid inter ejus errores, atque Ecclesiae sententiam intersit.

1. Testimonia de Joannis Evangelio congregata, quae tibi quidam Montani sectator ingessit, in quibus Salvator noster se ad Patrem iturum, missurumque Paracletum pollicetur. Quae in quod promissa sint tempus, et quo completa sint tempore, Apostolorum Acta testantur. Decima die dixit post ascensum Domini, hoc est quinquagesima post resurrectionem, Spiritum Sanctum descendisse, linguasque credentium esse divisas, ita ut unusquisque omnium gentium sermone loqueretur: quando quidam adhuc parum credentium, musto eos ebrios asserebant, et Petrus stans in medio Apostolorum omnisque conventus, ait: «Viri Judaei, et omnes qui habitatis in Jerusalem, hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea. Non enim sicut vos existimatis, hi ebrii sunt: nam est hora diei tertia: sed hoc est quod dictum est per Joel Prophetam: in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo in omnem carnem, et prophetabunt filii, et filiae eorum: et juvenes visiones videbunt, et seniores somnia somniabunt, et quidem in servos meos, et ancillas meas effundam de spiritu meo» (Act. 2. 14).

2. *Ecclesia fundata super Petrum.*---Si igitur Apostolus Petrus, super quem Dominus fundavit Ecclesiam, et prophetiam et promissionem Domini, illo tempore completam memoravit, quomodo possumus nobis aliud tempus vindicare? Quod si voluerint respondere, et Philippi deinceps quatuor filias prophetasse, et Prophetam Agabum reperiri, et in divisionibus spiritus inter Apostolos, et Doctores, Prophetas quoque, Apostolo scribente, formatos, ipsumque Paulum Apostolum, multa de futuris haeresibus, et de fine saeculi prophetasse, sciant a nobis non tam prophetiam repelli, quae Domini est signata passione, **189** quam eos non recipi,

qui cum Scripturae veteris, et novae auctoritate non congruant.

3. Primum in fidei regula discrepamus. Nos Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum in sua unumquemque persona ponimus, licet substantia copulemus: illi Sabellii dogma sectantes Trinitatem in unius personae angustias cogunt. Nos secundas nuptias non tam appetimus, quam concedimus, Paulo jubente, ut viduae adolescentulae nubant: illi in tantum putant scelerata conjugia iterata, ut quicumque hoc fecerit, adulter habeatur. Nos unam quadragesimam secundum traditionem Apostolorum, toto nobis orbe congruo, jejunamus: Illi tres in anno faciunt Quadragesimas, quasi tres passi sint Salvatores. Non quod, et per totum annum, excepta Pentecoste, jejunare non liceat: sed quod aliud sit necessitate, aliud voluntate munus offerre. Apud nos Apostolorum locum Episcopi tenent: apud eos Episcopus tertius est. Habent enim primos de Pepusa Phrygiae Patriarchas: secundos, quos appellant Cenonas: atque ita in tertium, id est, pene ultimum locum Episcopi devolvuntur; quasi exinde ambitiosior religio fiat, si quod apud nos primum est apud illos novissimum sit. Illi ad omne pene delictum Ecclesiae obserant fores; nos quotidie legimus: «Malo poenitentiam peccatoris, quam mortem» (**Ezech. 18. 23**) Et, «Nunquid qui cadit, non resurget, dicit Dominus» (**Jerem. 8. 4**). Et, «Convertimini ad me filii convertentes, et ego curabo contritiones vestras» (**Jerem. 3. 22. sec. LXX**). Rigidi autem sunt, non quo, et ipsi pejora non peccent: sed hoc inter nos, et illos interest, quod illi erubescunt confiteri peccata quasi justi: nos dum poenitentiam agimus, facilius veniam promeremur. **190**

4. Praetermitto scelerata mysteria, quae dicuntur de lactente puero, et victuro martyre confarrata. Malo inquam non credere: sit falsum omne quod sanguinis est. Aperta est convincenda blasphemia dicentium, Deum primum voluisse in veteri Testamento per Moysen, et Prophetas salvare mundum: sed quia non potuerit explere, corpus sumpsisse de Virgine, et in Christo sub specie Filii praedicantem, mortem obisse pro nobis. Et quia per duos gradus mundum salvare nequiverit, ad extremum per Spiritum Sanctum in Montanum, Priscam, et Maximillam insanas feminas descendisse, et plenitudinem quam Paulus non habuerit, dicens: «Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus» (1. Cor. 13. 9). Et, «nunc videmus per speculum in aenigmate» abscisum, et semivirum habuisse Montanum. Haec sunt quae coargutione non indigent: perfidiam eorum exposuisse, superasse est. Nec necesse est ut singula deliramenta quae proferunt, brevior epistolae sermo subvertat, cum, et tu ipsas Scripturas apprime tenens, non tam ad eorum mota sis quaestiones, quam quid sentirem, a me volueris sciscitari.

EPISTOLA XLII. AD MARCELLAM. *Contra Novatianos Haereticos.*

Roganti Marcellae quid sit verbum contra Spiritum Sanctum, respondet, sensum Novatiani docens esse falsum.

1. Brevis est quaestiuncula, quam misisti, et aperta responsio est. Si enim de eo quod in Evangelio scribitur: «Quicumque

dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra **191** Spiritum Sanctum non remittetur ei, neque in hoc saeculo, neque in futuro» (**Matth. 12. 32; et Marc. 3. 29**), Novatianus affirmat non posse peccare in Spiritum Sanctum, nisi eum qui Christianus sit, et postea negaverit; manifestum est Judaeos qui eo tempore blasphemabant, peccato blasphemiae non teneri: quippe, qui impii coloni, interfectis Prophetis, de nece Domini cogitabant, et in tantum erant perdit, ut ad salvandos eos, se Dei Filius venisse responderit. Unde de toto ipsius Scripturae ordine convincendus est, non his irremissibilem esse dictam blasphemiam, qui tormentis compulsi, et variis eviscerati cruciatibus, Dominum denegassent; sed his qui cum in virtutibus videant opera Dei, calumnientur et clamitent, daemonis esse virtutem, et omnia signa quae facta sunt, non ad divinam magnificentiam, sed ad diabolum pertinere (**Matth. 12; Marc. 3; et Luc. 11**). Unde et Salvator noster toto responsionis suae hoc agit argumento, ut doceat, non posse Satanam ejici a Satana, et regnum ejus inter se non esse divisum. Cum enim diaboli studium sit, Dei laedere creaturam, quomodo ejusdem poterit esse voluntatis sanare languentes, et seipsum de obsessis fugare corporibus? Probet itaque Novatianus, aliquem de his, qui sacrificare compulsi sunt ante tribunal judicis, respondisse omnia quae in Evangelio scripta sunt, non a Filio Dei, sed a Beelzebub principe daemoniorum fuisse perfecta, et tunc poterit approbare irremissibilem in Spiritum Sanctum esse blasphemiam.

2. Ut autem et acutius aliquid interrogemus, respondeat, quid sit contra Filium hominis dicere, et in Spiritum Sanctum

blasphemare. Ego quippe assero juxta sensum illius, eos qui Christum in persecutione negaverint, contra Filium hominis dixisse, et non in Spiritum Sanctum blasphemasse. Qui enim interrogatur, an Christianus sit, et Christianum se non esse responderit; utique negando Christum, hoc est, Filium hominis, Spiritui Sancto non facit injuriam. Si autem Christum negando, negavit et Spiritum; edisserat Haereticus, quomodo non peccet in Spiritum, qui Filium hominis denegaverit. Aut si Spiritum Sanctum hoc loco **192** intelligendum Patrem putat, Patris nulla est a negatore mentio facta cum negaret. Petrus Apostolus eo tempore, quo ancillae interrogatione perterritus, Dominum negavit, in Filium hominis, an in Spiritum Sanctum videtur commisisse peccatum? Si id quod ait, *nescio hominem*, ridicule voluerit interpretari, non Christum cum negasse, sed hominem; mendacem faciet Salvatorem, qui se, hoc est, Filium Dei, negandum esse praedixerat (**Matth. 26; et Joan. 13**). Si autem negavit Filium Dei, unde et amare flevit, et trinam negationem, trina postea confessione delevit, manifestum est, peccatum in Spiritum Sanctum, ideo non posse dimitti, quod habeat blasphemiam: ut cum videas in virtutibus Deum, Beelzebub calumnieris in factis, Doceat igitur aliquem negatorem, Beelzebub vocasse Christum, et ultro referam gradum, negatorem non posse veniam consequi post ruinam. Aliud est tormentis cedere, et se Christianum negare: aliud Christum, diabolum dicere, sicut tibi ipsa Scriptura, atque contextus, lecta attentius poterunt [*al. potuerunt*] demonstrare.

3. Fuerat quidem prolixius disserendum: sed quoniam amicis, et qui ad nostrum hospitium convenerunt, praesentiam

nostram negare non possumus, et tibi non statim respondere, admodum visum est arrogantis, latam disputationem brevi sermone comprehendimus, ut non tam Epistolam, quam Commentariolum dictaremus.

EPISTOLA XLIII . AD MARCELLAM.

Marcellam hortatur, ut Roma relictā, se rus conferat: per contentionem ostendens, et quantum habeat Roma molestiarum, et quantum commoditatum solitudo.

1. Ambrosius, quo chartas, sumptus, notarios ministrante, tam innumerabiles libros vere Adamantius, et Chalcenterus noster explicavit in quadam Epistola, quam ad eundem de Athenis scripserat, refert, nunquam se cibum Origene praesente sine lectione sumpsisse; nunquam inisse somnum, nisi unus e fratribus sacris litteris personaret. Hoc diebus **193** egisse et noctibus, ut et lectio orationem exciperet, et oratio lectionem.

2. Quid nos ventris animalia tale unquam fecimus? quos si vel secunda hora legentes invenerit, oscitamus: manu faciem defricantes, continemus stomachum; et quasi post multum laborem mundialibus rursum negotiis occupamur. Praetermitto prandia, quibus mens onerata premitur. Pudet dicere frequentiam salutandi, qua aut ipsi quotidie ad alios pergimus, aut ad nos venientes caeteros expectamus. Deinceps itur in verba, sermo teritur, lacerantur absentes, vita aliena describitur, et mordentes invicem, consumimur ab invicem. Talis nos cibus occupat et dimittit. Cum vero amici

recesserint, ratiocinia supputamus. Nunc ira personam leonis nobis inducit [al. *imponit*]: nunc cura superflua in annos plurimos duratura praecogitat. Nec recordamur Evangelii, dicentis: «Stulte, hac nocte auferent animam tuam a te: quae autem praeparasti cuius erunt?» (**Luc. 12. 20.**) Vestes non ad usus tantum, sed ad delicias conquiruntur. Ubicumque compendium est, volocior pes, citus sermo, auris attentior. Si damnum (ut saepe in re familiari accidere solet) fuerit nuntiatum, vultus moerore deprimitur. Laetamur ad nummum, obolo contristamur. Unde cum in uno homine animorum tam diversa sit facies, Propheta Dominum deprecatur, dicens: «Domine, in civitate tua imaginem eorum dissipa» (**Ps. 72. 20**). Cum enim ad imaginem et similitudinem Dei conditi simus, ex vitio nostro personas nobis plurimas superinducimus. Et quomodo in theatralibus scenis unus atque idem histrio, nunc Herculem robustus ostendit, nunc mollis in Venerem frangitur, nunc tremulus in Cybelem: ita et nos (qui si de mundo non essemus, odiremur a mundo) tot habemus personarum similitudines, quot peccata.

3. Quapropter quia multa jam vitae spatia transmisimus fluctuando, et navis nostra nunc procellarum concussa turbine, nunc scopulorum illusionibus perforata est [al. *perturbata*], cum primum licet, quasi portum quemdam secreta ruris intremus. Ibi cibarius panis, et olus nostris manibus **194** irrigatum, et lac deliciae rusticae, viles quidem, sed innocentes cibos praebent [al. *praebeant*]. Ita viventes, non ab oratione somnus, nec saturitas a lectione revocabit. Si aestas est, secretum arboris umbra praebebit. Si autumnus, ipsa aeris temperies, et strata subter folia, locum

quietis ostendent. Vere ager floribus pingitur, et inter querulas aves, Psalmi dulcius cantabuntur. Si frigus fuerit et brumales nives, ligna non coemam, et calidius vigilabo, vel dormiam. Certe quod sciam, vilius non algebo. Habeat sibi Roma suos tumultus, arena saeviat, circus insaniat, theatra luxurient, et quia de nostris dicendum est, matronarum quotidie visitetur senatus. Nobis adhaerere Domino bonum est, et ponere in Domino Deo spem nostram (**Psal: 72**): ut cum paupertatem istam coelorum regna mutaverint, crumpamus in vocem: «Quid enim mihi est in coelo, et a te quid volui super terram?» Quo scilicet cum tanta reperiamus in coelo, parva et caduca quaesisse nos doleamus in terra . Vale.

EPISTOLA XLIV . AD MARCELLAM. *De Muneribus.*

Munuscula missa a Marcella, sibi, et Paulae, filiaeque hujus Eustochio, per jocum allegorice interpretatur.

Ut absentiam corporum, Spiritus confabulatione solemur: facit unusquisque quod praevallet. Vos dona transmittitis: nos Epistolas remittimus gratiarum. Ita tamen ut, quia velatarum virginum munus est, aliqua in ipsis munusculis esse mysteria demonstremus. Saccus, orationis signum atque jejunii est. Sellae, ut foras pedes virgo non moveat. Cerei, ut accenso lumine, sponsi expectetur adventus. Calices mortificationem carnis ostendunt, et semper animum ad martyrium praeparatum. «Calix quippe Domini inebrians, quam praeclarus **195** est» (**Ps. 22. 5**). Quod autem et

matronis offertis muscaria parva, parvis animalibus eventilandis, elegans significatio est, debere luxuriam cito restringere; quia muscae moriturae, oleum sua vitatis exterminant. Hic typus sit virginum: haec figura matronarum. Nobis autem, licet in perversum, munera vestra conveniunt: Sedere aptum est otiosis, in sacco jacere poenitentibus, calices habere potantibus. Licet et propter nocturnos metus, et animos semper malo conscientiae formidantes, cereos quoque accendisse sit gratum.

EPISTOLA XLV . AD ASELLAM.

Navem, Roma discessurus, conscendens, purgat se ab obtreptatorum columniis, apud quos ingens sibi odium conflaverat, quod Paulam, et Eustochium primarias feminas traxisset ad Monachorum institutum.

1. Si tibi putem gratias a me referri posse, non sapiam. Potens est Deus super persona mea sanctae animae tuae restituere quod meretur. Ego enim indignus nec aestimare unquam potui, nec optare, ut mihi tantum in Christo largireris affectum. Et licet me sceleratum quidam putent, et omnibus flagitiis obrutum, et pro peccatis meis, etiam haec parva sint: tamen tu bene facis, quod ex tua mente etiam malos, bonos putas. Periculosum quippe est de servo alterius judicare (**Rom. 14. 4**), et non facilis venia, prava dixisse de rectis. Veniet, veniet illa dies in qua et mecum dolebis ardere non paucos.

2. Ego probrosus, ego versipellis et lubricus: ego mendax, et Satanae arte decipiens. Quid enim est tutius, haec vel credidisse, vel finxisse de insontibus, an etiam de noxiis credere noluisse? Osculabantur mihi manus quidam, et ore vipereo detrahebant: dolebant labiis, corde gaudebant. Videbat Dominus et subsannabat illos, et miserum me servum suum futuro cum eis iudicio reservabat. Alius incessum meum calumniabatur et risum: ille vultui detrahebat; hic in simplicitate aliud suspicabatur. **196** Pene certe triennium cum eis vixi. Multa me virginum crebro turba circumdedit. Divinos Libros, ut potui, nonnullis saepe disserui. Lectio assiduitatem, assiduitas familiaritatem, familiaritas fiduciam fecerat. Dicant, quid unquam in me aliter senserint, quam Christianum decebat? Pecuniam cujusquam accepi? munera vel parva, vel magna non sprevi? in manu mea aes alicujus insonuit? obliquus sermo, oculus petulans fuit? Nihil mihi aliud objicitur nisi sexus mens, et hoc nunquam objicitur, nisi quum Jerosolymam Paula proficiscitur. Esto, crediderunt mentienti: cur non credunt neganti? Idem est homo ipse qui fuerat: fatetur insontem, qui dudum noxium loquebatur, et certe veritatem magis exprimunt tormenta quam risus: nisi quod facilius creditur quod aut fictum, libenter auditur, aut non fictum, ut fingatur, impellitur.

3. Antequam domum sanctae Paulae nossem, totius in me urbis studia consonabant. Omnium pene iudicio dignus summo Sacerdotio decernebar. Beatae memoriae Damasus, meus sermo erat. Dicebar sanctus: dicebar humilis et disertus. Nunquid domum alicujus lascivioris ingressus sum? Nunquid me vestes sericae, nitentes gemmae, picta facies, auri rapuit ambitio? Nulla fuit alia Romae matronarum, quae meam

posset edomare mentem, nisi lugens atque jejunans, squalens sordibus, fletibus pene caecata; quam continuis noctibus misericordiam Domini deprecantem sol saepe deprehendit. Cujus Canticum Psalmi, sermo Evangelium, deliciae continentia, vita jejunium. Nulla me potuit alia delectare, nisi illa, quam manducantem nunquam vidi. Sed postquam eam pro suae merito castitatis venerari, colere, suspicere coepi, omnes me illico deseruere virtutes.

4. O invidia primum mordax tui! O Satanae calliditas semper sancta persequens! Nullae aliae Romanae urbi fabulam praebuerunt, nisi Paula et Melanium, quae contemptis facultatibus, pignoribusque desertis, crucem Domini quasi quoddam pietatis levavere vexillum. Si balneas peterent, unguenta eligerent, divitias et viduitatem **197** haberent materiem luxuriae et libertatis, dominae vocarentur, et sanctae. Nunc in sacco et cinere formosae volunt videri, et in gehennam ignis cum jejuniis, et pedore descendere: videlicet non eis licet applaudente populo perire cum turbis. Si Gentiles hanc vitam carperent, si Judaei haberent solatium non placendi eis, quibus displicet Christus. Nunc vero, proh nefas! homines Christiani, praetermissa domorum suorum cura, et proprii oculi trabe neglecta, in alieno oculo festucam quaerunt. Lacerant sanctum propositum, et remedium poenae suae arbitrantur, si nemo sit sanctus: si omnibus detrahatur: si turba sit pereuntium: si multitudo peccantium.

5. Tibi placet lavare quotidie: alius has munditias sordes putat. Tu attagenem ructas, et de comeso acipensere gloriaris: ego faba ventrem impleo. Te delectant cachinnantium greges: me Paula, Melaniumque plangentes. Tu aliena desideras: illae contemnunt sua. Te delibuta melle vina delectant: illae

potant aquam frigidam suaviorem. Tu te perdere existimas, quidquid in praesenti non habueris, comederis, devoraveris: illae futura desiderant, et credunt vera esse quae scripta sunt. Esto, inepte et inaniter, quibus resurrectio corporum persuasit: quid ad te? Nobis e contrario tua vita displicet. Bono tuo crassus sis: me macies delectat et pallor. Tu tales miseros arbitraris: nos te miserabiliorem putamus. Par pari refertur, et invicem nobis videmur insanire.

6. Haec, mi domina Asella, cum jam navem conscenderem, raptim flens dolensque **198** conscripsi, et gratias ago Deo meo, quod dignus sim, quem mundus oderit. Ora autem ut de Babylone Jerosolymam regrediar, ne mihi dominetur Nabuchodonosor, sed Jesus filius Josedec: veniat Ezras, qui interpretatur *adjutor*, et reducat me in patriam meam. Stultus ego qui volebam cantare Canticum Domini in terra aliena, et deserto monte Sina, Aegypti auxilium flagitabam (**Jer. 42**). Non recordabar Evangelii, quia qui de Jerusalem egreditur, statim incidit in latrones, spoliatur, vulneratur, occiditur. Sed licet Sacerdos despiciat atque Levites, Samaritanus ille misericors est (**Luc. 10**), qui cum diceretur: *Samaritanus, es et daemonium habes* (**Joan. 8**), daemonium renuens, Samaritem se non negavit; quia quem nos *custodem*, Hebraei *samaritem* vocant. Maleficum quidam me garriunt: titulum fidei, servus agnosco. Magum vocant, et Judaei Dominum meum. Seductor et Apostolus dictus est. Tentatio me non apprehendat, nisi humana (**1. Cor. 10**). Quotam partem angustiarum perpessus sum, qui cruci milito? Infamiam falsi criminis imputarunt: sed scio per bonam et malam famam perveniri ad regna coelorum.

7. Saluta Paulam et Eustochium, velit nolit mundus, in Christo meas. Saluta matrem Albinam, sororemque Marcellam, Marcellinam quoque, et sanctam Felicitatem, et dic eis: Ante tribunal Christi simul stabimus, ibi apparebit qua mente quis vixerit. Memento mei, exemplum pudicitiae, et virginitatis insigne; fluctusque maris tuis precibus mitiga.

**199 TERTIA CLASSIS. COMPLECTENS
EPISTOLAS AB ANNO 386. E BETHLEEMI
MONASTERIO SCRIPTAS USQUE AD
SAECULI QUARTI FINEM,
DAMNATUMQUE IN ALEXANDRINA
SYNODO ORIGENEM ANNO 400.**

**EPISTOLA XLVI . PAULAE ET EUSTOCHII
AD MARCELLAM. *De Sanctis locis.***

Paula, filiaque ejus Eustochium, cum ad Sancta loca devenissent, Marcellam hortantur, ut relictis Roma, ad eas Bethleem commigret, fruitura omnibus Christi monumentis in locis, in quibus pleraque religionis nostrae mysteria peracta sunt.

1. Mensuram caritas non habet, et impatientia nescit modum, et desiderium non sustinet. Unde et nos oblatae virium nostrarum, et non quid possimus, sed quid velimus tantum cogitantes, magistram cupimus docere discipulae; et ut est vulgare proverbium: Sus artium repertricem (*Sus Minervam*). Tu quae prima [al. *primam*] scintillam nostro fomiti subiecisti, quae ad hoc studium nos et sermone hortata es, et exemplo; et quasi gallina congregasti sub alas pullos tuos (**Matth. 23**): nunc nos libere absque matre volitare patieris [al. *pateris*], et accipitris pavere formidinem, et ad omnem umbram praetervolantium avium formidare? Igitur, quod solum absentes facere possumus, querulas fundimus preces; et desiderium nostrum non tam fletibus, quam ejulatibus contestamur, ut Marcellam nostram nobis reddas, et illam mitem, illam suavem, illam omni melle et dulcedine dulciorem non patiaris apud eas esse rigidam, et tristem rugare frontem, quas affabilitate sua ad simile vitae studium provocavit.

2. Certe si sunt meliora quae poscimus, non est impudens desiderium. Si cunctae Scripturarum voces nostrae sententiae congruunt, non facimus audacter, ad ea te provocantes, ad quae tu nos saepissime cohortata es. Prima vox Dei ad Abraham: «Exi, inquit, de terra tua, et de cognatione tua, et vade in terram quam monstravero tibi» (**Gen. 12. 1**). Jubetur Patriarchae, ad quem primum de Christo facta est repromissio, ut relinquat Chaldaeos, relinquat **200** confusionis urbem, et Rooboth; id est, *latitudines* ejus: relinquat campum Sennaar, in quo superbiae usque ad coelum erecta turris est: et post fluctus istius saeculi, post flumina, super quae sederunt sancti, et fleverunt cum recordarentur Sion, post gravem gurgitem

Chobar, de quo Ezechiel capillo verticis sublevatus, Jerusalem usque transfertur; ut habitet terram repromissionis, quae non rigatur ut Aegyptus de deorsum, sed de sursum: nec facit olera languentium cibos; sed temporaneum et serotinum de coelo exspectat imbrem. Haec terra montuosa, et in sublimi sita: quantum a deliciis saeculi vacat, tantum majores habet delicias spiritus. Denique et Maria mater Domini, postquam ad eam Angeli est facta promissio, et uterum suum intellexit esse domum filii Dei, derelictis campestribus ad montana perrexit. De hac urbe, allophylo quondam hoste superato, et diabolicae percussa frontis audacia, postquam ille in faciem corruit, exultantium animarum turba processit: et concinens chorus decem millium, David nostri victoriam praedicavit. In hac Angelus gladium tenens, et totam impietatis devastans urbem, in Ornam Jebusaeorum regis area templum Domini designavit: jam tunc significans Ecclesiam Christi, non in Israel, sed in gentibus consurgentem. Recurre ad Genesim, et Melchisedech regem Salem hujus principem invenies civitatis: qui jam tunc in typo Christi panem et vinum obtulit, et mysterium Christianum in Salvatoris sanguine et corpore dedicavit.

3. Tacita forsitan mente reprehendes, cur non sequamur ordinem Scripturarum; sed passim, et ut quidquid obviam venerit, turbidus sermo perstringat. Et in principio testatae sumus, dilectionem ordinem non habere, et impatientiam nescire mensuram. Unde et in Cantico Canticorum quasi difficile praecipitur: *Ordinate in me caritatem* **201 (Cant. 2. 4)**; et nunc eadem dicimus nos, non ignorance, sed affectu labi. Denique ut multo inordinatius aliquid proferamus, antiquiora repetenda sunt. In hac urbe, imo in hoc

tunc loco, et habitasse dicitur, et mortuus esse Adam. Unde et locus in quo crucifixus est Dominus noster, *Calvaria* appellatur, scilicet quod ibi sit antiqui hominis calvaria condita, ut secundus Adam, id est sanguis Christi de cruce stillans, primi Adam et jacentis protoplasti peccata dilueret: et tunc sermo ille Apostoli compleretur: «Excitare qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus» (**Ephes. 5. 14**). Quantos haec urbs Prophetas, quantos emisit sanctos viros, longum est recensere. Totum mysterium nostrum, istius provinciae, urbisque vernaculum est. In tribus nominibus Trinitatis demonstrat fidem. *Jebus*, et *Salem*, et *Jerusalem* appellatur. Primum nomen, *calcata*: secundum, *pax*: tertium, *visio pacis*. Paulatim quippe pervenimus ad finem, et post conculcationem ad pacis visionem erigimur: ex qua pace Salomon, id est, *pacificus*, in ea natus est, *et factus est in pace locus ejus* (**Psal. 75**). Et in figura Christi, sub etymologia urbis, Dominus dominantium, et Rex regum nomen accepit. Quid referemus de David et tota progenie ejus, quae in hac civitate regnavit? Quanto Judaea caeteris provinciis, tanto haec urbs cuncta sublimior est Judaea. Et (ut coactius disseramus) totius provinciae gloria metropoli vindicatur: et quidquid in membris laudis est, omne refertur ad caput.

4. Jamdudum te cupientem in verba prorumpere, ipsi litterarum apices sentiunt, et venientem contra charta intelligit quaestionem. Respondebis quippe, et dices, hoc olim fuisse, quando «dilexit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob» (**Psal. 86**): et fuerunt fundamenta ejus in montibus sanctis: licet et haec possint altius interpretari. Postquam vero consurgentis Domini vox illa pertonuit: «Relinquetur vobis

domus vestra deserta» (**Matth. 29. 39**); et flebiliter ruinam ejus prophetavit, **202** dicens: «Jerusalem, Jerusalem, quae occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt: quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alis, et noluisti. Ecce dimittetur vobis domus vestra deserta» (**Luc. 13. 34. 35**): et postquam velum templi scissum est, et circumdata ab exercitu Jerusalem, et Dominico cruore violata, tunc ab ea etiam Angelorum praesidia, et Christi gratiam recessisse. Denique etiam Josephum, qui vernaculus scriptor est Judaeorum, asserere, illo tempore quo crucifixus est Dominus, ex adytis Templi Virtutum coelestium erupisse voces, dicentium: Transmigremus ex his sedibus (**Josephus de bello Jud. lib. 6. c. 5**). Ex quibus et aliis apparere, ubi abundavit gratia, ibi superabundasse peccatum. Et postquam audierunt Apostoli: «Euntes docete omnes gentes» (**Matth. 28. 19**): Et ipsi Apostoli dixerunt. «Oportebat quidem vobis primum annuntiare verbum Dei: quoniam autem noluistis, ecce transimus ad gentes» (**Act. 13. 46**); tunc omne sacramentum Judaeae, et antiquam Dei familiaritatem, per Apostolos in nationes fuisse translata.

5. Valida quidem quaestio, et quae possit etiam eos, qui Scripturarum aliquid attigerunt, concutere: sed perfacile solvitur. Nunquam enim eam fleret Dominus corruentem, nisi diligeret. Flevit et Lazarum, quia amabat eum. Et hoc tamen prima fronte cognoscito, non loci, sed hominum fuisse peccatum. Verum quia interfectio populi, captivitas civitatis est, propterea urbem deletam, ut populus puniretur: ideo Templum subrutum, ut typicae hostiae tollerentur. Caeterum quantum ad locum pertinet, per profectus temporum multo nunc augustior [al. *angustior*] est, quam ante fuit.

Venerabantur quondam Judaei Sancta sanctorum, quia ibi erant Cherubim, et propitiatorium, et Arca testamenti, manna, et virga Aaron, et altare aureum. Nonne tibi venerabilius videtur sepulcrum Domini? quod quotiescumque ingredimur, toties jacere in sindone cernimus Salvatorem: et paululum ibidem commorantes, rursum videmus **203** Angelum sedere ad pedes ejus, et ad caput sudarium convolutum. Cujus sepulcri gloriam, multo antequam excideretur a Joseph, scimus Isaiae vaticinio prophetatam, dicentis: «Et erit requies ejus honor» (**Isai. 11. sec. LXX**): quod scilicet sepulturae Domini locus esset ab omnibus honorandus.

6. Sed dices, quomodo in Apocalypsi Joannis legimus: «Et occidet illos (*haud dubium quin Prophetas*) bestia quae ascendit ex abyso, et corpora eorum jacebunt in plateis civitatis magnae, quae vocatur spiritualiter Sodoma et Aegyptus, ubi et Dominus eorum crucifixus est» (**Apoc. 11. 7. 8. 13. et seqq.**). Si enim, ais: Civitas magna, in qua crucifixus est Dominus nulla est alia nisi Jerusalem; ubi autem crucifixus est Dominus, spiritualiter Sodoma appellatur et Aegyptus; ergo Jerusalem Sodoma est et Aegyptus, in qua crucifixus est Dominus. Primum te scire volumus, omnem sanctam Scripturam non posse sibi esse contrariam; et maxime unum adversum se non discrepare librum: et ut plus adjiciamus, eundem ejusdemque libri locum. In Apocalypsi quippe, de qua nunc testimonium protulisti, ante decem circiter versiculos scribitur: «Surge et metire Templum Dei, et altare, et adorantes in eo. Atrium autem quod est foris templum, ejice foras, et ne metiaris illud, quoniam datum est gentibus, et civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus» (**Apoc. 11. 1. 2**). Si enim Apocalypsis

multo post passionem Domini scripta est a Joanne, et in ea Jerusalem sancta civitas appellatur, quomodo rursum spiritualiter Sodoma vocatur et Aegyptus? Nec statim potes dicere, sanctam diei Jerusalem coelestem, quae futura est, et Sodomam quae corrui appellari, quia de futura dicitur, quod bestia quae ascensura est de abyso, faciet adversus duos prophetas bellum, et vincet illos et occidet, et corpora eorum jacebunt in platea civitatis magnae. De qua civitate et in fine ejusdem libri scribitur: «Et civitas in quadro posita est, et longitudo ejus et latitudo tanta est quanta et altitudo: et mensus est civitatem de arundine aurea, per stadia duodecim millia. Longitudo et latitudo et altitudo ejus aequalia sunt. Et mensus est muros **204** ejus centum quadraginta quatuor cubitorum mensura hominis, quae est Angeli. Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide. Ipsa vero civitas ex auro mundo,» et caetera. Ubi quadrum est, ibi nec longitudo, nec latitudo appellari potest. Et quae est ista mensura, ut tanta sit longitudo et latitudo, quanta altitudo ejus, et muri de lapide jaspide, et tota civitas de auro mundo, et fundamenta et plateae ejus de lapidibus pretiosis, et duodecim portae fulgentes margaritis?

7. Cum ergo haec non possint carnaliter accipi (absurdum quippe est, per duodecim millia stadiorum tantam civitatis longitudinem et latitudinem, quantam et altitudinem praedicari) spiritualiter intelligenda sunt singula: et civitas magna, quam videlicet prius aedificavit Cain, et nominavit eam ex vocabulo filii sui, hic mundus intelligendus est, quem accusator fratrum suorum diabolus, et fratricida periturus exstruxit vitiis, sceleribus condidit, iniquitate complevit: quae spiritualiter appellatur Sodoma et Aegyptus. De qua Sodoma scribitur: *Restituetur Sodoma in antiquum*; quod scilicet ita

restituendus sit mundus, ut ante fuit. Neque enim possumus credere rursum aedificandam Sodomam et caeteras, Gomorram scilicet et Adamam et Seboim, sed in perpetuos cineres relinquendas. Aegyptum autem nunquam pro Jerusalem legimus, sed semper pro hoc mundo. Et quia longum est de Scripturis innumerabilia exempla congerere, unum testimonium proferamus, ubi manifestissime mundus hic Aegyptus appellatur. In Epistola Catholica Judas Apostolus, frater Jacobi, scribit, dicens: «Commonere autem vos volo, scientes semel omnia, quoniam Jesus populum de terra Aegypti salvans, secundo eos qui non crediderunt, perdidit» (**Jud. 1, 5**). Et ne putares de Jesu dici filio Nave, statim sequitur: «Angelos vero qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei vinculis aeternis sub caligine reservavit.» Et ut credas ubicumque simul Aegyptus et Sodoma et Gomorra nominantur, non loca, sed mundum hunc interpretari, statim **205** jungit exemplum: «Sicut Sodoma et Gomorra et finitimae civitates, simili modo fornicatae, et abeuntes post carnem alteram, factae sunt exemplum, ignis aeterni poenam sustinentes.» Et quid necesse est plura conquirere, cum post passionem et resurrectionem Domini Matthaeus Evangelista commemoret: «Et petrae scissae sunt, et sepulcra aperta, et plurima corpora dormientium sanctorum surrexerunt: et egredientes de sepulcris post resurrectionem suam ingressi sunt sanctam civitatem, et apparuerunt multis» (**Matth. 27. 51. et seqq.**). Nec statim Jerosolyma coelestis, sicut plerique ridicule arbitrantur, in hoc loco intelligitur, cum signum nullum esse potuerit apud homines Domini resurgentis, si corpora Sanctorum in coelesti Jerusalem visa sunt. Cum ergo et Evangelistae, et omnes Scripturae Jerosolymam sanctam

nominent civitatem; et Psalmista praecipiat, ut adoremus in loco *ubi steterunt pedes ejus* (**Ps. 131**), ne patiaris eam appellari Sodomam et Aegyptum, per quam Dominus jurare vetat, quia sit civitas magni regis.

8. Maledictam terram nominant, quod cruorem Domini hauserit. Et quomodo benedicta loca putant, in quibus Petrus et Paulus, Christiani exercitus duces sanguinem fudere pro Christo? Si servorum et hominum confessio gloriosa est, cur Domini et Dei non sit gloriosa confessio? Et Martyrum ubique sepulcra veneramur, et sanctam favillam oculis apponentes, si liceat etiam ore contingimus: et monumentum in quo Dominus conditus est, quidam aestimant negligendum? Si nobis non credimus, credamus saltem diabolo et angelis ejus, qui quotiescumque ante illud de obsessis corporibus expelluntur, quasi in conspectu tribunalis Christi stantes contremiscunt, rugiunt, et sero dolent crucifixisse, quem timeant. Si post passionem Domini (ut scelerata vox concrepat) hic detestabilis locus est, quid sibi voluit Paulus Jerosolymam festinare, ut ibi faceret Pentecosten? qui renitentibus se loquutus est, dicens. «Quid facitis flentes et conturbantes cor meum? **206** Ego enim non solum ligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum pro nomine Domini Jesu» (**Act. 21. 13**). Quid caeteri Sancti et illustres viri, quorum vota et oblationes post praedicationem Christi ad fratres, qui erant Jerosolymis, deferebantur.

9. Longum est nunc ab ascensu Domini usque ad praesentem diem per singulas aetates currere, qui Episcoporum, qui Martyrum, qui eloquentium in doctrina Ecclesiastica virorum venerint Jerosolymam, putantes minus se religionis, minus habere scientiae; nec summam, ut dicitur, manum accepisse

virtutum, nisi in illis Christum adorassent locis, de quibus primum Evangelium de patibulo coruscaverat. Certe si etiam praeclarus Orator reprehendendum nescio quem putat, quod litteras Graecas non Athenis, sed Lilybaei, Latinas non Romae, sed in Sicilia didicerit: quod videlicet unaquaeque provincia habeat aliquid proprium, quod alia aeque habere non possit; cur nos putamus absque Athenis nostris quemquam ad studiorum fastigia pervenisse?

10. Nec hoc dicimus, quod renuamus regnum Dei intra nos esse, et sanctos viros etiam in caeteris esse regionibus; sed quod hoc asseramus vel maxime, eos qui in toto orbe sunt primi, huc pariter congregari. Ad quae nos loca non ut primae, sed ut extremae venimus; ut primos in eis omnium gentium cerneremus. Certe flos quidam et pretiosissimus lapis inter Ecclesiastica ornamenta, Monachorum et Virginum chorus est. Quicumque in Gallia fuerit primus, huc properat. Divisus ab orbe nostro Britannus, si in religione processerit, occiduo sole dimisso, quaerit locum fama sibi tantum et Scripturarum relatione cognitum. Quid referamus Armenios, quid Persas, quid Indiae, et Aethiopiae populos, ipsamque juxta Aegyptum, fertilem Monachorum, Pontum et Cappadociam, Syriam Coelen et Mesopotamiam, cunctaque Orientis examina? quae juxta Salvatoris **207** eloquium, dicentis. «Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur aquilae» (**Matth. 24. 2**). Concurrunt ad haec loca, et diversarum nobis virtutum specimen ostendunt. Vox quidem dissona, sed una religio. Tot pene psallentium chori, quot gentium diversitates. Inter haec (quae vel prima in Christianis virtus est) nihil arrogans, nihil de continentia supercilii: humilitatis inter omnes contentio est. Quicumque novissimus

fuerit, hic primus putatur. In veste nulla discretio, nulla admiratio. Utcumque placuerit incedere, nec detractio est, nec laudis. Jejunia quoque neminem sublevant; nec defertur inediae, nec moderata saturitas condemnatur. Suo Domino stat unusquisque aut cadit. Nemo iudicat alterum, ne a Domino iudicetur. Et quod in plerisque provinciis familiare est, ut genuino dente se lacerent, hic penitus non habetur. Procul luxuria, procul voluptas. Tanta in ipsa urbe orationum loca, ut ad ea peragrandia dies sufficere non possit.

10. Verum ut ad villulam Christi, et Mariae diversorium veniamus (plus enim laudat unusquisque quod possidet) quo sermone, qua voce speluncam tibi possumus Salvatoris exponere? Et illud praesepe, in quo infantulus vagiit, silentio magis, quam infirmo [al. *infimo*] sermone honorandum est. Ubi sunt latae porticus? ubi aurata laquearia? ubi domus miserorum poenis, et damnatorum labore vestitae? ubi instar palatii, opibus privatorum exstructae basilicae, ut vile corpusculum hominis pretiosius inambulet, et quasi mundo quidquam possit esse ornatius, recta magis sua velit aspicere, quam coelum? Ecce in hoc parvo terrae foramine, coelorum conditor natus est: hic involutus pannis, hic visus a pastoribus, hic demonstratus a stella, hic adoratus a Magis. Et hic puto locus sanctior est rupe Tarpeia, quae de coelo saepius fulminata ostendit, quod Domino displiceret.

11. Lege Apocalypsim Joannis, et quid de muliere purpurata, et scripta in ejus fronte blasphemia, septem montibus, aquis multis, et Babylonis cantetur exitu, contuere. «Exite, inquit Dominus, de illa populus meus, et ne participes **208** sitis delictorum ejus, et de plagis ejus non accipiatis» (**Apoc. 18. 4**). Ad Jeremiam quoque regrediens, scriptum pariter attende,

«Fugite de medio Babylonis, et salvate unusquisque animam suam. Cecidit enim, cecidit Babylon magna, et facta est habitatio daemonum, et custodia omnis spiritus immundi» (**Jerem. 51. 8**). Est quidem ibi sancta Ecclesia, sunt trophaea Apostolorum, et Martyrum; et Christi vera confessio; est ab Apostolo praedicata fides, et gentilitate calcata, in sublime se quotidie erigens vocabulum Christianum: sed ipsa ambitio, potentia, magnitudo urbis, videri et videre, salutari et salutare, laudare et detrahare, vel audire vel proloqui, et tantam frequentiam hominum saltem invitum videre, a proposito Monachorum et quiete aliena sunt. Aut enim videmus venientes ad nos, et silentium perdimus: aut non videmus, et superbiae arguimur. Interdumque ut visitantibus reddamus vicem ad superbas fores pergimus, et inter linguas rodentium ministrorum, postes ingredimur auratos. In Christi vero, ut supra diximus, villula tota rusticitas, et extra Psalmos silentium est. Quocumque te verteris, arator stivam lenens, alleluia decantat. Sudans messor Psalmis se avocat, et curva attondens vitem falce vinitor, aliquid Davidicum canit. Haec sunt in hac provincia carmina: hae, ut vulgo dicitur, amatoriae cantationes. Hic pastorum sibilus: haec arma culturae.

12. Verum quid agimus, nec quid deceat cogitantes, solum quod cupimus, hoc videmus? O quando tempus illud adveniet, cum anhelus nuntium viator apportet, Marcellam nostram ad Palaestinae littus appulsam: et toti Monachorum chori, tota virginum agmina concrepabunt? Obviam jam gestimus occurrere: et non expectato vehiculo, concitum pedibus ferre corpus. Tenebimus manus, ora cernemus; et a desiderato vix avellemur amplexu. Ergo ne erit illa dies, quando nobis liceat

speluncam Salvatoris intrare? in sepulcro Domini flere cum sorore, flere cum matre? Crucis deinde lignum lambere, et in Oliveti monte cum ascendente Domino, voto et animo sublevare? Videre exire Lazarum fasciis colligatum; et fluenta **209** Jordanis ad lavacrum Domini puriora? Inde ad pastorum caulas pergere: in David orare Mausoleo? Amos Prophetam etiam nunc buccina pastoralis in sua conspicerem [al. *prospicere*] rupe clangentem? Ad Abraham, Isaac, et Jacob, trium quoque illustrium feminarum, vel tabernacula properare, vel memorias? Videre fontem, in quo a Philippo eunuchus est tinctus? Samariam pergere, et Joannis Baptistae, Elisaei quoque et Abdiae pariter cineres adorare? Ingredi speluncas, in quibus persecutionis et famis tempore Prophetarum agmina sunt nutrita? Ibimus ad Nazareth, et juxta interpretationem nominis ejus, *florem*, videbimus Galilaeae. Haud procul inde cernitur [al. *cernitur*] Cana, in qua aquae in vinum versae sunt. Pergemus ad Itabyrium (Thabor montem) et tabernacula Salvatoris, non ut Petrus quondam voluit cum Moyse et Elia, sed cum Patre cernemus et Spiritu Sancto. Inde ad mare veniemus Genezareth, et de quinque et septem panibus videbimus in deserto quinque et quatuor hominum millia saturata. Apparebit oppidum Naim, in cujus portis [al. *porta*] viduae filius suscitatus est. Videbitur et Hermonim, et torrens Endor, in quo superatus est Sisara. Capharnaum quoque signorum Domini familiare, et omnis pariter Galilaea cernitur. Et tunc comitante Christo, cum per Silo et Bethel et caetera loca, in quibus Ecclesiae quasi quaedam victoriarum Domini sunt erecta vexilla, ad nostram speluncam redierimus, canemus jugiter, crebro flebimus, indesinenter orabimus, et vulneratae jaculo

Salvatoris in commune dicemus: «Inveni quem quaesivit anima mea: tenebo eum: et non dimittam illum» (**Cant. 3. 4**).

210 EPISTOLA XLVII AD DESIDERIUM.

Desiderium et Serenillam sororem, a quibus litteras acceperat, ex nominum etymologia ducto initio, commendat; et ut ad sancta loca, suum implentes propositum, accedant, hortatur, et cur suorum operum interea nihil illis mittat, rationem reddit.

1. Lecto sermone Dignationis tuae, quem mihi nec opinanti tua benevolentia tribuit, gavisus quidem sum testimonio honesti et eloquentis viri: sed in memet reversus, satis dolui, indignum tantis laudibus atque praeconio opprimi me potius quam levare. Scis enim dogma nostrum, humilitatis tenere vexillum, et per ima gradientes, ad summa nos scandere. Quotus igitur ego, vel quantus sum, ut eruditae vocis merear testimonium; ut mihi ab eo palma eloquentiae deferatur, qui scribendo disertissime, deterruit ne scriberem? Verumtamen audendum est, ut caritas, quae non quaerit quae sua sunt, sed quae proximi, reddat salutationis officia, quoniam locum implere non valet praeceptoris.

2. Gratulor tibi et sanctae atque venerabili sorori tuae Serenillae, quae $\phi\epsilon\rho\nu\acute{o}\mu\omicron\varsigma$ calcatis fluctibus saeculi, ad Christi tranquilla pervenit: quanquam hoc nominis vaticinio etiam in te praedestinatum sit. Legimus enim sanctum quoque Danielelem appellatum *desideriorum virum* (**Dan. 9**), et amicum Dei, quia mysteria ejus scire desideravit. Itaque

quod venerabilis Paula me est deprecata, ut facerem, **211** sponte facio: hortorque vos et precor per Domini caritatem, ut nobis vestros tribuatis aspectus, et per occasionem sanctorum Locorum, tanto nos ditetis munere. Certe si consortia nostra displicuerint; adorasse ubi steterunt pedes Domini, pars fidei est; et quasi recentia nativitatis et crucis ac passionis vidisse vestigia.

3. Opusculorum meorum, quia plurima evolaverunt de nidulo suo, et temerario editionis honore vulgata sunt, nihil misi; ne eadem forsitan mitterem quae habebas. Quod si exemplaria libuerit mutuari, vel a sancta Marcella, quae manet in Aventino, vel a Lot temporis nostri, Domnionem, viro sanctissimo accipere poteris. Ego autem operiens praesentiam tuam, aut totum tibi dabo cum affueris, aut si hoc aliquae impedierint difficultates, quaecumque praeceperis, libens mittam. Scripsi librum de Illustribus Viris, ab Apostolis usque ad nostram aetatem, imitatus Tranquillum, Graecumque Apollonium: et post catalogum plurimorum, me quoque in calce voluminis quasi abortivum et minimum omnium Christianorum posui; ubi mihi necesse fuit usque ad decimum quartum annum Theodosii Principis [al. *Imperatoris et Principis*] quae scripserim breviter annotare: quem librum cum a supradictis sumpseris, quidquid de indice minus habueris, paulatim scribi faciam, si volueris.

EPISTOLA XLVIII , SEU LIBER APOLOGETICUS, AD PAMMACHIUM, PRO LIBRIS CONTRA JOVINIANUM.

Defendit suos contra Jovinianum libros, quos acceperat a Pammachio, eo nomine invidiose traduci ab obtrectatoribus suis, quod nimius in laudem virginitatis videretur, atque e contra iniquior in matrimonium.

1. Quod ad te hucusque non scripsi, causa fuit silentium tuum. Verebar enim, ne si tacenti scriberem, molestum **212** me magis quam officiosum putares. Nunc autem provocatus dulcissimis litteris tuis, et hujusmodi litteris, quae me ad philosophiam nostri dogmatis provocarent, et condiscipulum quondam et sodalem et amicum obviis, ut aiunt, manibus excipio; defensoremque [fort. *defensionem*] meorum opusculorum paro: ita tamen si ante te placatum iudicem habuero: imo si oratorem meum super omnibus quae in me arguuntur, instruxero. Hoc enim et Tullius tuus; et ante illum in brevi et solo volumine scripsit Antonius, Primam causam esse victoriae, diligenter causam, pro qua dicturus es, discere.

2. Reprehendunt me quidam, quod in libris quos adversus Jovinianum scripsi, nimius fuerim, vel in laude virginum, vel in sugillatione nuptarum [al. *nuptiarum*]; et aiunt condemnationem quodammodo esse matrimonii, in tantum pudicitiam praedicare, ut nulla videatur inter uxorem et virginem comparatio derelinqui. Ego si bene problematis memini, inter Jovinianum et nos ista contentio est, quod ille exaequet virginitati nuptias, nos subjiciamus: ille vel parum, vel nihil: nos multum interesse dicamus. Denique idcirco te

post Dominum faciente, damnatus est, quod ausus sit perpetuae castitati [al. *virginitati*] matrimonium comparare. Aut si idipsum virgo putatur, et nupta, cur piaculum vocis hujus Roma audire non potuit? Virgo a viro, non vir a virgine generatur. Medium esse nihil potest: aut mea sententia sequenda est, aut Joviniani. Si reprehendor quod nuptias virginitati subjicio, laudetur ipse qui comparat. Si autem damnatus est qui aequales putabat, damnatio ejus mei operis testimonium sit. Si saeculi homines indignantur in minori gradu se esse quam virgines, miror Clericos et Monachos et continentes id non laudare quod faciunt. Castrant se ab uxoribus suis, ut imitentur virginum castitatem; et id ipsum volunt esse maritatas, quod virgines? Aut jungantur itaque uxoribus suis, quibus renuntiaverant: aut si se abstinerint, **213** etiam tacentes confitebuntur melius esse, quod nuptiarum operi praetulerunt. An ego rudis in Scripturis, et nunc primum sacra volumina legens, lineam, et (ut ita dicam) tenue dicendi filum inter virginitatem et nuptias servare non potui? Videlicet nesciebam dictum: *Noli esse justus multum* (**Eccl. 7. 17**): et dum unum latus protego, in altero vulneratus sum: atque, ut manifestius loquar, dum contra Jovinianum presso gradu pugno, a Manichaeo terga mea confossa sunt. «Nonne, quaeso, statim in principio operis mei ista praefatus sum? Neque enim nos Marcionis et Manichaei dogma sectantes, nuptiis detrahimus. Nec Tatiani principis Encratitarum errore decepti, omnem coitum spurcum putamus; qui non solum nuptias, sed cibos quoque, quos Deus creavit ad utendum, damnat et reprobat. Scimus in domo magna, non solum vasa aurea et argentea esse, sed et lignea et fictilia: et super fundamentum Christi, quod Paulus architectus posuit, alios superaedificare aurum, argentum,

lapides pretiosos: alios e contrario foenum, ligna, stipulam. Non ignoramus honorabiles nuptias, et cubile immaculatum. Legimus primam Dei sententiam: *Crescite et multiplicamini, et replete terram (Gen. 1. 28)*. Sed ita nuptias recipimus, ut virginitatem, quae de nuptiis nascitur, praeferamus. Numquid argentum non erit argentum, si aurum argento pretiosius est? aut arboris et segetis contumelia est, si radici et foliis, culmo et aristis, poma praeferantur et fructus? Ut poma ex arbore, frumentum ex stipula, ita virginitas ex nuptiis. Centesimus et sexagesimus et tricesimus fructus, quanquam de una terra, et de una semente nascatur, tamen multum differt in numero. Triginta referuntur ad nuptias, quia et ipsa digitorum conjunctio, quasi molli osculo se complexans et foederans, maritum pingit et conjugem. Sexaginta vero ad viduas, eo quod in angustia et tribulatione sint positae. Unde et superiori digito deprimuntur: quia quanto major est difficultas expertae quondam voluptatis illecebris abstinere, tanto majus **214** est praemium. Porro numerus centesimus (quaeso diligenter lector attende) de sinistra transfertur ad dexteram: et iisdem quidem digitis; sed non eadem manu, quibus in laeva, nuptiae significantur et viduae, circulum faciens, exprimit virginitatis coronam.»

3. Oro te, qui haec loquitur, damnat nuptias? Aurum virginitatem, argentum diximus matrimonium. Centesimum et sexagesimum et tricesimum fructum de una terra exposuimus, et de una semente generari, licet multum differat in numero. Et quisquam tam iniquus lector erit, ut non ex meis dictis, sed ex suo me sensu judicet? Et certe multo clementiores erga conjugia fuimus, omnibus pene Latinis et Graecis Tractatoribus, qui centesimum numerum ad Martyres

referunt, sexagesimum ad Virgines, tricesimum ad Viduas: atque ita fit juxta illorum sententiam, ut de bona terra, et de patrisfamilias semine excludantur mariti. Verum ne in principio cautus, in reliquis forsitan improvidus fuerim: nonne post partitionem opusculi, cum ad quaestiones venirem, statim intuli, «Vos quaeso utriusque sexus virgines et continentes, mariti quoque et digami, ut conatus meos orationibus adjuvetis.» Cunctorum in commune Jovinianus hostis est. Quorum ego orationibus indigeo, et quos adjuutores mei operis precor, eos possum Manichaei errore damnare.

4. Curramus ad reliqua. Neque enim Epistolae brevitatis patitur diutius in singulis immorari. Interpretantes illud Apostoli testimonium: «Uxor proprii corporis sui non habet potestatem, sed vir: similiter et vir corporis sui non habet potestatem, sed uxor,» (**1. Cor. 7**), hoc subjunximus (**Lib. 1. c. 4**): «Omnis haec quaestio de his est qui in matrimonio sunt, an eis liceat uxores dimittere, quod et Dominus in Evangelio prohibuit. Unde et Apostolus: *Bonum est, ait, homini uxorem vel mulierem non tangere* (**Matth. 5**): quasi in tactu ejus periculum sit, quasi qui eam tetigerit non evadat. Unde et Joseph, quia illum tangere volebat Aegyptia, fugiens de manibus ejus pallium abjecit. Sed quia qui semel duxit uxorem, nisi ex consensu se non valet abstinere, **215** nec dare repudium non peccanti, reddat conjugii debitum, quia sponte se alligavit, ut reddere cogeretur.» Qui Domini dicit esse praeceptum, ne dimittantur uxores, et absque consensu, «Quod Deus conjunxit, homo non separet» (**Matth. 19. 6**), hic potest dici nuptias condemnare? Rursum in sequentibus: «Sed unusquisque, ait, habet proprium donum ex Deo. Alius quidem sic, alius autem sic» (**1. Cor. 7. 7**). Quam sententiam

nos exponentes (**Lib. 1. c. 8**), haec intulimus: «Quid, inquit, velim, perspicuum est. Sed quoniam in Ecclesia diversa sunt dona, concedo et nuptias, ne videar damnare naturam. Simulque considera, quod aliud donum virginitatis sit, aliud nuptiarum. Si enim eadem esset merces nuptiarum et virginum, nequaquam dixisset post praeceptum continentiae: *Sed unusquisque proprium habet donum ex Deo: Alius quidem sic, alius autem sic*. Ubi proprietas singulorum est, ibi altrinsecus diversitas. Concedo et nuptias esse donum Dei, sed inter donum et donum magna diversitas est. Denique et Apostolus de quodam post incestum poenitente: *E contrario, inquit, donate ei et consolamini; et si cui quid donastis, et ego (2. Cor. 2. 7)*. Ac ne putaremus donum hominis contemnendum, addidit: *Nam et ego quod donavi, si quid donavi, propter vos coram Christo* [al. *in persona Christi*]. Diversa sunt dona Christi. Unde et Joseph in typo ejus variam habebat tunicam. Et in Psalmo quadragesimo quarto legimus: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate*. Et Petrus Apostolus: *Sicut cohaeredes, ait, multiplicis gratiae Dei (1. Petr. 3. 7)*. Quod significantius Graece dicitur ποικίλης, id est, *variae*.»

5. Rogo, quae est ista contentio claudere oculos, nec apertissimum lumen aspicere? In Ecclesia diximus esse dona diversa: et aliud donum virginitatis, et aliud nuptiarum. Et post paululum: «Concedo et nuptias esse donum Dei. Sed inter donum et donum magna diversitas est.» Et quod Dei donum voce apertissima pronuntiamus, damnare dicimur? Porro si Joseph in typo Domini accipitur, tunica ejus varia atque distincta in virginibus, viduis, continentibus, ac maritatis est.

Et potest videri quasi alienus, **216** qui de tunica Christi est: cum et ipsam reginam, hoc est Ecclesiam Salvatoris in vestitu deaurato, eadem varietate circumdatam dixerimus? «Sed et in consequentibus de conjugio disputantes, eundem sensum secuti sumus. Hic locus ad praesentem controversiam non pertinet. Docet enim juxta sententiam Domini, uxorem excepta causa fornicationis non repudiandam, et repudiatam, vivo marito, alteri non nubere: aut certe viro suo debere reconciliari. Necnon et in alio loco: *Mulier alligata est, quanto tempore vir ejus vivit. Quod si dormierit vir ejus, liberata est a lege viri: cui vult nubat, tantum in Domino* (**1. Cor. 7. 39**), id est, Christiano.» Qui secundas nuptias tertiasque concedit in Domino, primas cum Ethnico prohibet.

6. Aperiant, quaeso, aures obtrectatores mei, et videant me secundas et tertias nuptias concessisse in Domino. Qui secundas et tertias non damnavi, primum potui damnare matrimonium? In eo quoque loco, ubi interpretamur capitulum Apostoli: «Circumcisis aliquis vocatus est, non adducat praeputium. In praeputio vocatus est, non circumcidatur» (**Ibid. v. 18**) (licet quidam prudentissimi Interpretes Scripturarum hoc de circumcisione et servitute Legis dictum esse contendant) nonne apertissime foedera servamus nuptiarum? Diximus enim (**Lib. 1. c. 6**): «Si in praeputio quis vocatus est, non circumcidatur. Habebas, inquit, uxorem, cum credidisti: noli fidem Christi causam putare dissidii; quia in pace nos vocavit Deus. *Circumcisio nihil est, et praeputium nihil est: sed observatio mandatorum Dei* (**1. Cor. 7. 19; et Galat. 5. 6**). Nihil enim prodest absque operibus coelibatus et nuptiae: cum etiam fides, quae proprie Christianorum est, si opera non habuerit, mortua esse dicatur,

et hac lege virgines quoque Vestae et Junonis univirae, in sanctarum queant ordine numerari. Et post paululum: *Servus vocatus es, non sit tibi curae: sed et si potes fieri liber, magis utere* (1. Cor. 7. 21). Etiam si habes, inquit, uxorem, et illi alligatus es: et solvis debitum, et non habes tui corporis potestatem: atque (ut manifestius loquar) **217** servus uxoris es, noli propter hoc habere tristitiam, nec de amissa virginitate suspires. Sed etiam si potes causas aliquas invenire dissidii, ut libertate pudicitiae perfruaris, noli salutem tuam cum alterius interitu quaerere.» Habeto paulisper uxorem, nec praecurras morantem: expecta dum sequitur. Si egeris patienter, conjux mutabitur in sororem.

7. In eo quoque loco ubi tractavimus, cur dixisset Paulus: «De virginibus autem Domini praeceptum non habeo: consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis,» ita virginitatem praetulimus [al. *extulimus*], ut nuptiarum ordinem servaremus. «Si virginitatem Dominus imperasset, videbatur nuptias condemnare, et hominum auferre seminarium, unde et ipsa virginitas nascitur. Si praecidisset radicem, quomodo fruges quaereret? Nisi ante fundamenta jecisset, qua ratione aedificium exstrueret, et operturum cuncta desuper culmen imponeret?» Si radicem nuptias, si virginitatem diximus fructus: si fundamentum matrimonium, et aedificium vel culmen perpetuam castitatem; quis vel tam invidus, vel tam caecus obtrectator mei erit, ut in eadem domo aedificium vel culmen videat, et fundamentum quod aedificium et culmen portat, ignoret? Porro et in alio loco proponentes Apostoli testimonium, in quo ait: «Alligatus es uxori, noli quaerere solutionem. Solutus es ab uxore, noli quaerere uxorem» (1. Cor. 7. 27). Illico haec

subjecimus (**Lib. 1. c. 7**): «Habet unusquisque nostrum terminos suos, redde mihi meum, et tu tene tuum. Si alligatus es uxori tuae, ne illi des repudium. Si solutus sum ab uxore, non quaeram uxorem. Ut ego non solvo conjugia, si semel ligata sunt: ita tu non liges, quod solutum est.» Sed et in alio testimonio, quid de virginitate et nuptiis senserimus, manifestissime declaratur (**Lib. 1. c. 7**). «Non imponit nobis Apostolus laqueum, nec cogit esse quod nolumus, sed suadet quod honestum est et decorum, et intente facit servire Domino, et semper esse sollicitos, et exspectare paratam Domini voluntatem, ut cum quid imperaverit, quasi strenuus et armatus miles, statim impleat quod praeceptum est, et hoc faciat sine ulla **218** distentione, quae data est secundum Ecclesiasten hominibus hujus mundi, ut distendantur in ea.» In fine quoque comparisonis nuptiarum et virginum, disputationem nostram hoc sermone conclusimus (**Lib. 1. c. 7**). Ubi bonum et melius est, ibi boni et melioris non unum est praemium, et ubi non est unum praemium, ibi utique dona diversa. «Tantum igitur interest inter nuptias et virginitatem: quantum inter non peccare et benefacere: imo ut levius dicam, quantum inter bonum et melius.»

8. Porro in consequentibus, cum dicimus (**Lib. 1. c. 8**): «Finita disputatione conjugiorum et virginitatis, ut inter utrumque cauto moderamine praeceptorum, nec ad sinistram, nec ad dexteram diverteret, sed via regia graderetur, et illud impleret: *Ne sis multum justus*» (**Eccl. 7. 17**), rursus monogamiam digamiae comparat, et quomodo nuptias subdiderat virginitati, ita digamiam nuptiis subjicit: nonne perspicue ostendimus; quae sit in Scripturis sanctis sinistra, quae dextra: et quid significet, «ne sis multum justus?» Quod

videlicet sinistra sit, si Judaeorum, et Gentilium sequamur libidinem, et semper aestuemus ad coitum; dextra, si Manichaeorum sequamur errorem, et simulata pudicitia, impudicitiae retibus implicemur. Via autem regia sit, ita appetere virginitatem, ne nuptiae condemnentur. Praeterea quis tam iniquus meorum opusculorum iudex erit, ut prima matrimonia damnare me dicat, cum etiam de secundis dixisse me legerit? «Concedit Apostolus secundas nuptias; sed volentibus, sed his quae se continere non possunt: ne luxuriatae in Christo, nubere velint: habentes damnationem, quod primam fidem irritam fecerint; et hoc concedit, quia multae abierunt retrorsum post Satanam (**1. Tim. 5**). Caeterum beatiores erunt, si sic permanserint. Continuoque subjungit Apostolicam auctoritatem: *secundum consilium meum*. Porro ne auctoritas Apostoli quasi hominis, levior videretur, addidit: *Puto autem quod et ego spiritum Dei habeam*. Ubi ad continentiam provocat: ibi non hominis, sed spiritus Dei consilio usus est. Ubi autem nubendi **219** concedit veniam, spiritum Dei non nominat; sed prudentiae librat consilium: ita singulis relaxans, ut unusquisque ferre possit.» Propositis ergo testimoniis, in quibus Apostolus secundas concedit nuptias, statim subjecimus. Quomodo virginibus ob fornicationis periculum, concedit nuptias; et excusabile facit, quod per se non appetitur: ita ob eandem fornicationem, concedit viduis secunda matrimonia. «Melius est enim, licet alterum et tertium, unum virum nosse, quam plurimos: id est, tolerabilius est uni homini prostitutam esse, quam multis.» Facessat calumnia. De secundo hic et de tertio et quarto (si libet) matrimonio disputavimus, non de primo. Sed ne quis in eo quod diximus, tolerabilius est uni homini prostitutam esse

quam multis, ad primum maritum [al. *matrimonium*] referat, cum omnis nobis quaestio de digamia et trigamia fuerit; denique digamiae, et trigamiae disputationem hac calce signavimus «Omnia licent, sed non omnia expediunt» (**I. Cor. 6**). «Non damno digamos, imo nec trigamos, et si dici potest, octogamos. Plus aliquid inferam; etiam scortatorem recipio poenitentem. Quidquid aequaliter licet, aequali lance pensandum est.»

9. Erubescat calumniator meus, dicens me prima damnare matrimonia, quando legit, «Non damno digamos, et trigamos, et si dici potest, octogamos.» Aliud est non damnare, aliud praedicare: aliud est veniam concedere, aliud laudare virtutem. Si autem durus in eo videor, quia dixi: «quidquid aequaliter licet, aequali lance pensandum est;» puto non me crudelem iudicabit et rigidum, qui alia loca virginitati et nuptiis, alia trigamis, et octogamis, et poenitentibus legerit praeparata. Christum in carne virginem, in spiritu monogamum, quod unam haberet Ecclesiam, noster in reliquis sermo testatus est: et crediti sumus nuptias condemnare! Damnare dicor nuptias, cujus hic sermo est? (**Lib. 1. c. 13.**) Nullique dubium est, «Sacerdotes de Aaron et Eleazar et Phinees stirpe generatos; qui cum et ipsi uxores habuerint, recte nobis opponerentur, si errore Encratitarum ducti contenderemus matrimonia reprobanda.» **220** Tatianum Encratitarum principem, qui abjicit matrimonia, reprehendimus, et ipsi nuptias condemnamus? Rursumque ubi virgines, et viduas comparo, quid de nuptiis senserim; et quomodo tres gradus virginitatis, viduitatisque vel continentiae et conjugii fecerim, declarant ipsa quae scripta sunt. «Non nego beatas esse viduas, quae

ita post baptismum manserint: nec illarum detraho merito, quae cum viris in castitate perdurant: sed sicut hae majoris praemii apud Deum sunt, quam nuptae conjugali officio servientes: ita et ipsae aequo patiantur animo, virginitatem sibi praeferri.»

10. Ad Galatas quoque testimonium Apostoli proponentes: «Ex operibus legis non justificabitur omnis caro» (**Galat. 2. 16**), hujusmodi sensum intulimus (**Lib. 1. c. 23**). «Opera legis et nuptiae sunt. Unde et maledicuntur in ea, quae non habent filios: quae si conceduntur etiam in Evangelio, aliud tamen est indulgentiam infirmitati tribuere, aliud est virtutibus praemia polliceri.» Ecce perspicue nuptias diximus concedi in Evangelio: sed tamen easdem in suo officio permanentes, praemia castitatis capere non posse. Quod si indigne accipiunt mariti, non mihi irascantur, sed Scripturis sanctis: imo Episcopis, et Presbyteris, et Diaconis, et universo choro Sacerdotali et Levitico, qui se noverunt hostias offerre non posse, si operi serviant conjugali. Sed et in eo loco ubi de Apocalypsi testimonium posuimus (**Lib. 1. c. 25**), nonne manifestum est, quid de virginibus et viduis et conjugibus senserimus? «Hi sunt qui cantant canticum novum, quod nemo potest cantare, nisi qui virgo est. Hi sunt primitiae Dei et Agni, et sine macula (**Apoc. 14. 5**). Si virgines primitiae Dei sunt, ergo viduae, et in matrimonio continentes, erunt post primitias, hoc est, in secundo et tertio gradu. In secundo et tertio gradu viduas ponimus et maritatas: et haeretico furore dicimur damnare nuptias?»

11. Multa sunt quae per omnem librum cauto moderamine de virginitate, de viduis, de nuptiis diximus. Sed brevitatis studio unum adhuc ponam testimonium, cui non reor

contradicturum, nisi eum, qui aut se inimicum probare **221** voluerit, aut vecordem. Nam cum proposuissem, quod Dominus isset ad nuptias in Cana Galilaeae, post quaedam etiam haec addidi (**Lib. 1. c. 25**): «Qui enim semel ivit ad nuptias, semel docuit esse nubendum, et tunc virginitati posset officere, si nuptias post virginitatem, et viduitatis castimoniam, non in gradu tertio poneremus. Nunc autem cum Haereticorum sit damnare conjugia, et Dei spernere conditionem: quidquid de laude dixerit nuptiarum, libenter audimus. Ecclesia enim non damnat matrimonia, sed subjicit: nec abjicit, sed dispensat, sciens (sicut supra diximus) in domo magna, non solum esse vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia: et alia esse in honorem, alia in contumeliam (**1. Tim. 2. 21**). Et quicumque se mundaverit, eum futurum esse vas honorabile et necessarium, in omne opus bonum praeparatum.» Quidquid, inquam, de laude dixerit [al. *dixerint*] nuptiarum, libenter audimus. Laudari nuptias, libenter audimus, et nuptias condemnamus? Ecclesia matrimonia non damnat, sed subjicit. Velitis, nolitis, maritus subjicitur virginitati, et viduitati. Ecclesia nuptias, sed nuptias in suo opere permanentes, subjicit, non damnat, nec abjicit, sed dispensat. In potestate vestra est, si velitis secundum pudicitiae gradum scandere. Quid indignamini, si in tertio stantes, nolitis ad superiora properare?

12. Igitur cum toties et crebro lectorem admonuerim, et per singula pene tractuum millia, cautus viator incesserim, me ita recipere nuptias, ut eis continentes, viduas, virginesque praeferrem; debuerat prudens et benignus Lector, etiam ea quae videntur dura, aestimare de caeteris, et non in uno atque eodem libro, criminari, me diversas sententias protulisse. Quis

enim tam hebes, et sic in scribendo rudis est, ut idem laudet et damnet? aedificata destruat, et destructa aedificet? et cum adversarium vicerit, suo novissime mucrone feriat? Si rustici homines, et vel rhetoricae, vel dialecticae artis ignari detraherent mihi, tribuerem veniam imperitiae, nec accusationem reprehenderem, **222** ubi non voluntatem in culpa cernerem, sed ignorantiam. Nunc vero cum disertis homines, et liberalibus studiis eruditi, magis velint laedere, quam intelligere, breviter a me responsum habeant, corrigere eos debere peccata, non reprehendere. Patet campus, stat e contra acies, adversarii dogma manifestum est, et (ut Virgilianum aliquid inferam) «illum aspice contra, Qui vocat» (**Aeneid. II**): Respondeant adversario. Aliter teneant modum in disputando, aliter virgam in docendo; et me in libris suis, quid vel praetermiserim, vel addiderim, doceant. Reprehensores non audio, sequor magistros. Delicata doctrina est, pugnanti ictus dictare de muro, et cum ipse unguentis delibutus sis, cruentum militem accusare formidinis. Nec hoc dicens, statim jactantiae reus sum, quod caeteris dormientibus solus certaverim; sed hoc dico, cautius eos posse pugnare, qui me viderint vulneratum. Nolo tale certamen adeas, in quo tantum te protegas, et torpente dextra, sinistra clypeum circumferas. Aut feriendum tibi est, aut cadendum. Non possum te aestimare victorem, nisi adversarium video [al. *videro*] trucidatum.

13. Legimus, eruditissimi viri, in scholis pariter; et Aristotelea illa vel de Gorgiae fontibus manantia, simul didicimus, plura esse videlicet genera dicendi: et inter caetera, aliud esse γυμναστικῶς scribere, aliud δογματικῶς. In priori vagari esse disputationem; et adversario respondentem, nunc

haec, nunc illa proponere. Argumentari ut libet, aliud loqui, aliud agere, panem, ut dicitur, ostendere; lapidem tenere. In sequenti autem aperta frons, et ut ita dicam, ingenuitas necessaria est. Aliud est quaerere, aliud definire. In altero pugnandum: in altero docendum est. Tu me stantem in praelio, et de vita periclitantem studiosus magister doceas. Noli ex obliquo, et unde non putaris, vulnus inferre. Directo percutere gladio. Turpe tibi est hostem dolis ferire, non viribus. Quasi non et haec ars summa pugnantium sit, alibi minari, alibi percutere. Legite, obsecro vos, Demosthenem, legite Tullium: ac ne forsitan Rhetores vobis **223** displiceant (quorum artis est, verisimilia magis quam vera dicere), legite Platonem, Theophrastum, Xenophontem, Aristotelem, et reliquos qui de Socratis fonte manantes, diversis cucurrere rivulis: quid in illis apertum, quid simplex est? quae verba non sensuum? qui sensus non victoriae? Origenes, Methodius, Eusebius, Apollinaris [al. *Apollinarius*], multis versuum millibus scribunt adversus Celsum et Porphyrium. Considerate quibus argumentis, et quam lubricis problematibus diaboli spiritu contexta subvertant: et quia interdum coguntur loqui, non quod sentiunt, sed quod necesse est, dicunt adversus ea, quae dicunt Gentiles. Taceo de Latinis Scriptoribus, Tertulliano, Cypriano, Minutio, Victorino, Lactantio, Hilario, ne non tam me defendisse, quam alios videar accusasse. Paulum Apostolum proferam, quem quotiescumque lego, videor mihi non verba audire, sed tonitrua. Legite Epistolas ejus, et maxime ad Romanos, ad Galatas, ad Ephesios, in quibus totus in certamine positus est; et videbitis eum in testimoniis quae sumit de veteri Testamento, quam artifex, quam prudens, quam dissimulator fit ejus quod agit. Videntur quidem verba simplicia, et quasi innocentis hominis et rusticani; et qui nec

facere nec declinare noverit insidias: sed quocumque respexeris, fulmina sunt. Haeret in causa, capit omne quod tetigerit: tergum vertit, ut superet: fugam simulat, ut occidat. Calumniemur ergo illum, atque dicamus ei: Testimonia quibus contra Judaeos, vel caeteras haereses usus es, aliter in suis locis, aliter in tuis Epistolis sonant. Videmus exempla captiva servire tibi ad victoriam, quae suis in voluminibus non dimicant. Nonne nobis loquitur cum Salvatore: aliter foris, aliter domi loquimur? Turbae parabolas, discipuli audiunt veritatem (**Matth. 13**). Proponit Phariseis Dominus quaestiones, et non edisserit. Aliud est docere discipulum, aliud adversarium vincere. «Mysterium, inquit, meum mihi, mysterium meum mihi et meis» (**Isai. 24. 16**).

14. Indignamini mihi, quod Jovinianum non docuerim, sed vicerim. Imo indignantur mihi, qui illum anathematizatum dolent: et cum laudent quod **224** sunt, accusant quod esse se simulant. Quasi vero rogandus fuerit, ut mihi cederet, et non invitus ac repugnans in veritatis vincula ducendus. Et haec dicerem, si vincendi studio, contra regulam Scripturarum quippiam locutus fuisset; et sicut viri fortes in controversiis solent facere, culpam praemio redimerem. Nunc vero cum interpret magis Apostoli fuerim, quam dogmatistes, et commentatoris sim usus officio, quidquid durum videtur, ei magis imputetur quem exposuimus, quam nobis qui exposuimus. Nisi forte ille aliter dixit, et nos simplicitatem verborum ejus maligna interpretatione detorsimus. Qui hoc arguit, de ipsis Scripturis probet. «Diximus: Si bonum est mulierem non tangere, malum ergo est tangere: nihil enim bono contrarium est, ni malum. Si autem malum est et ignoscitur, ideo conceditur, ne malo quid deterius fiat:» et

caetera usque ad propositionem alterius capituli. Hoc ideo subjecimus, quia Apostolus dixerat: «Bonum est homini mulierem non tangere: propter fornicationem autem unusquisque uxorem suam habeat, et unaquaeque suum virum habeat» (**I. Cor. 7. 2**). In quo differunt verba mea a sensu Apostoli? Nisi forte in eo, quod ille pronuntiat, ego dubito: ille definit, ego sciscitor: ille aperte dicit: «Bonam est homini mulierem non tangere,» ego timide [al. *quotidie*.] quaero, si bonum est mulierem non tangere. Si dubitantis est, non confirmantis. Ille dicit: «Bonum est non tangere: ego quid bono contrarium esse possit, adjungo. Statimque in consequentibus: Animadvertenda Apostoli prudentia. Non dixit: «Bonum est homini uxorem non habere, sed Bonum est mulierem non tangere:» quasi et in tactu ejus periculum sit; quasi qui illam tetigerit, non evadat. Vides igitur non de conjugibus nos exponere, sed de coitu simpliciter disputare, quod ad comparisonem pudicitiae et virginitatis, et Angelicae similitudinis, bonum est homini mulierem non tangere. «Vanitas vanitatum, et omnia vanitas», dicit Ecclesiastes (**Eccle. 1. 2**). Si omnes creaturae bonae, ut a bono Creatore conditae, quomodo universa vanitas? Si terra vanitas, numquid et coeli, et Angeli, et Throni. Dominationes, Potestates, caeteraeque Virtutes? **225** Sed quae per se bona sunt, ut a bono Creatore condita, ad comparisonem meliorum vanitas appellantur. Verbi gratia: lucerna lampadis comparatione pro nihilo est: lampas stellae collatione non lucet: stellam lunae confer, caeca est: lunam soli junge, non rutilat: solem Christo confer, et tenebrae sunt. *Ego sum*, inquit, *qui sum* (**Exod. 3. 14**). Omnem igitur creaturam si Deo contuleris, non subsistit. «Ne tradas, inquit Esther, haereditatem tuam his qui non sunt» (**Esther. 14. 11**), idolis

scilicet et daemonibus. Et certe erant idola et daemones, quibus ne traderentur, orabat. In Job quoque legimus, a Baldad [al. *Baldach*] dictum de impio: «Avellatur de tabernaculo suo fiducia ejus, et calcet super eum quasi rex interitus. Habitent in tabernaculo ejus socii ejus, qui non est:» haud dubium quin diaboli, qui cum habeat socios, non autem haberet nisi esset: tamen quia Deo periit, non esse dicitur. Ergo secundum hunc comparisonis sensum, «malum diximus mulierem tangere (licet uxori nulla facta sit mentio) quia bonum est non tangere.» Et subjecimus: «Virginitatem frumentum, nuptias hordeum, fornicationem stercus bubulum nuncupantes.» Utique frumentum et hordeum creatura Dei est. Verum in Evangelio major turba hordeaceis panibus, minor frumentaceis pascitur (**Mar. 6. 44**): «Homines, inquit, et jumenta salvos facies, Domine» (**Ps. 33. 7**). Aliis verbis id ipsum locuti sumus, quando aurum virginitatem, argentum nuptias diximus: et centum quadraginta quatuor millia virginum signatorum, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: in quo ostendi volumus, omnes qui virgines non permanserint, ad comparisonem purissimae et Angelicae castitatis, et ipsius Domini nostri Jesu Christi, esse pollutos. Quod si cui asperum et reprehensione dignum videtur, tantam nos inter virginitatem et nuptias fecisse distantiam; quanta inter frumentum et hordeum est, legat S. Ambrosii de Viduis librum, et inveniet illum inter caetera quae de virginitate et nuptiis disputavit, etiam hoc dixisse. «Neque ita conjugium praetulit Apostolus, ut studia virginitatis [Amb. *integritatis*] extingueret: sed a continentiae persuasionem [al. *perfectione*] incipiens, ad incontinentiae remedia descendit. Et cum bravium supernae vocationis fortibus 226 demonstrasset, deficere tamen in via neminem passus est: ita plaudens

prioribus, ut non despiceret et sequentes. Didicerat enim et ipse, quia Dominus Jesus aliis panem hordeaceum, ne in via deficerent (**Joan. 6. 5. et seq.**): aliis corpus suum, ut ad regnum contenderent (**Matth. 26**), demonstravit. Et in consequentibus: Non ergo copula nuptialis quasi culpa vitanda, sed quasi necessitatis sarcina declinanda est. Lex enim astringit uxorem, ut in laboribus et tristitia filios generet: conversio ejus ad virum sit, ut ei ipse dominetur (**Gen. 3. 16**). Ergo laboribus et doloribus in generatione filiorum addicitur nupta, non vidua: et dominatui viri sola subditur copulata, non virgo. Et in alio loco: *Pretio, inquit, empti estis, nolite fieri servi hominum* (**I. Cor. 7**). Videtis quam evidens conjugalit sit definitio servitutis. Et post pusillum. Si igitur bonum conjugium servitus est, malum quid est, quando nequeunt se invicem sanctificare, sed perdere.» Universa quae nos de virginitate ac nuptiis lato sermone diffudimus, ille brevi arctavit compendio, in paucis multa comprehendens. Virginitas ab eo persuasio continentiae: nuptiae, remedia incontinentiae praedicantur. Et significanter a majoribus ad minora descendens, virginibus bravium supernae vocationis ostendit, nuptas ne in via deficient, consolatur. Alios laudat, alios non despicit. Conjugium hordeo, virginitatem corpori Christi comparat. Et puto multo minorem distantiam inter frumentum esse et hordeum, quam inter hordeum et corpus Christi. Denique nuptias dicit, quasi necessitatis sarcinam declinandas, et definitionem esse evidentissimae servitutis. Et multa alia quae tribus libellis de virginibus latissime prosecutus est.

15. Ex quibus universis perspicuum est, me nihil novi de virginibus nuptisque dixisse: sed majorum in omnibus

secutum esse sententiam, tam hujus videlicet, quam reliquorum, qui de Ecclesiasticis dogmatibus disputarunt: QUORUM AEMULARI exopto negligentiam potius, quam aliorum obscuram diligentiam. Tumeant contra me mariti, quare dixerim: «Oro te, quale illud bonum est, quod orare prohibet: quod corpus Christi accipere non permittit? Quando **227** impleo mariti officium, non impleo continentis.» Jubet idem Apostolus in alio loco, ut semper oremus (**1. Thess. 5**). «Si semper orandum est, nunquam ergo conjugio serviendum. Quoniam quotiescumque uxori debitum reddo, orare non possum.» Hoc quare dixerim, perspicuum est, quia interpretabar illud Apostoli dictum: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi* (**1. Cor. 7. 5**). Paulus Apostolus dicit, quando coimus cum uxoribus, nos orare non posse. Si per coitum quod minus est impeditur, id est, orare: quanto plus quod majus est, id est, Corpus Christi prohibetur accipere? Petrus ad continentiam hortatur: *Ne impediuntur orationes* (**1. Pet. 3. 7**) nostrae. Quod hic, quaeso, peccatum meum est? quid commerui? quid deliqui? Si turbidae, et nebulosae aquae fluunt, non est alvei culpa, sed fontis. An idcirco arguor, quod de meo ausus sum adjicere: «Quale illud bonum est, quod Corpus Christi accipere non permittit? Ad hoc breviter respondebo. Quid est majus orare, an Corpus Christi accipere?» Utique accipere corpus Christi. Si per coitum quod minus est impeditur, multo magis quod majus est. Diximus in eodem volumine (**Lib. 1. c. 10**). Panes propositionis ex Lege non potuisse comedere David, et socios ejus nisi se triduo mundos a mulieribus respondissent (**1. Reg. 21**). non utique a meretricibus, quod damnabatur a Lege: sed ab uxoribus, quibus licite jungebantur. Populum quoque quando accepturus erat Legem in Monte Sina, tribus diebus

jussum esse ab uxoribus abstinere (**Exod. 19.**) Scio Romae hanc esse consuetudinem, ut fideles semper Christi corpus accipiant, quod nec reprehendo, nec probo: *Unusquisque enim in suo sensu abundat* (**Rom. 14.**) Sed ipsorum conscientiam convenio, qui eodem die post coitum communicant, et juxta Persium, *noctem flumine purgant* (**Satyr. 2**); quare ad Martyres ire non audent? quare non ingrediuntur Ecclesias? An alius in publico, alius in domo Christus est? Quod in Ecclesia non licet, nec domi licet. Nihil Deo clausum est, et tenebrae quoque lucent apud Deum. Probet se unusquisque, et sic ad Corpus Christi accedat; non quod dilatae communionis unus dies, aut biduum sanctiorem efficiat Christianum, ut quod hodie non merui, cras vel perendie merear: **228** sed quod dum doleo me non communicasse Corpori Christi, abstinenceam me paulisper ab uxoris amplexu: ut amoris conjugis, amorem Christi praeferam. Durum est, et non ferendum est. Quis hoc saecularium sustinere potest? Qui potest sustinere, sustineat: qui non potest, ipse viderit. Nobis curae est, **NON QUID UNUSQUISQUE POSSIT**, aut velit; sed quid Scripturae praecipiant, dicere.

16. Illud quoque in commentariolis meis ejusdem Apostoli carpitur, in quibus, dixi (**Lib. 1 c. 4**), «Verum ne quis putet ex eo quod sequitur: *ut vacetis orationi, et iterum ad idipsum revertimini* (**1. Cor. 7. 5**), Apostolum hoc velle, et non propter majorem ruinam concedere, statim infert, *ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram*. Pulchra nimirum indulgentia, *et iterum revertimini ad idipsum*. Quod erubescit suo vocare nomine: quod tentationi praefert Satanae, quod causam habet incontinentiam; laboramus quasi obscurum disserere, cum exposuerit se ipse qui scripsit? *Hoc autem*

*dico, inquit, juxta indulgentiam, non secundum imperium. Et mussitamus adhuc nuptias non vocare indulgentiam; sed praeceptum: quasi non eodem modo, et secunda, et tertia matrimonia concedantur, et reliqua? Quid hic locutus sum, quod Apostolus non dixerit? Nimirum illud, Quod erubescit suo vocare nomine?» Ego arbitror quando dicit, *ad idipsum*, et rem ipsam tacet, non eum nominare palam coitum, sed verecunde ostendere. An quia sequitur, «Quod tentationi praefert Satanae, quod habet causam incontinentiam?» Nonne alio verborum ordine idipsum est, *ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram?* An quia dixi, «Et mussitamus adhuc nuptias non vocare indulgentiam, sed praeceptum?» Quod si durum est, imputetur Apostolo, qui ait: *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium;* non mihi, qui excepto praepostero ordine, nec sensum, nec verba mutavi.*

17. Transeamus ad reliqua, epistolari enim brevitate festinat oratio: «Dico, inquit Apostolus, innuptis, et viduis, bonum est eis, si sic permanserint, ut ego. Si autem se non continent, nubant: melius est enim nubere, quam uri» (1. Cor. 7. 8. 9). Quod capitulum 229 nos sic interpretati sumus: «Postquam nuptis concesserat usum conjugii, et ostenderat ipse quid vellet, quidve concederet, transit ad innuptas, et viduas, et sui proponit exemplum, et felices vocat, si sic permanserint: si autem se non continent, nubant: idipsum, dicens quod supra: *Propter fornicationem autem: et, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.* Redditque causam cur dixerit, *Si se non continent, nubant: Melius est enim nubere, quam uri.* Ideo melius est nubere, quia pejus est uri. Tolle ardorem libidinis, et non dicet, quia *melius est nubere.* Melius

semper ad comparisonem deterius respicit: non ad simplicitatem incomparabilis per se boni. Velut si diceret: Melius est unum oculum habere, quam nullum. Et post paululum cum apostropham fecissem ad Apostolum; intuli: Si per se bonae nuptiae sunt, noli eas incendio comparare: sed die simpliciter, bonum est nubere. Suspecta est mihi bonitas ejus rei, quam magnitudo alterius mali, malum cogit esse inferius. Ego autem non levius malum, sed simplex per se bonum volo. Vult Apostolus innuptas, et viduas absque coitu permanere, et ad exemplum sui provocat, et feliciores vocat, si sic permanserint. Si autem se continere non possunt, et ardorem libidinis, non tam continentia volunt quam fornicatione restinguere, melius est nubere, quam uri. Ad quod nos intulimus; ideo melius est nubere, quia pejus est uri: non nostram sententiam proferentes, sed interpretantes illud Apostoli, *melius est nubere, quam uri*, id est, melius est maritum ducere, quam fornicari. Si uri vel fornicari bonum esse docueris, tunc bono melius praeferetur. Si autem nubere melius est, quod malo praefertur, non est germanae, et purae integritatis, nec ejus beatitudinis, quae Angelis comparatur. Si dixero, melius est virginem esse, quam nuptam: bono melius praetuli. Si autem alterum gradum fecero, melius est nubere, quam fornicari, ibi non bono melius, sed malo bonum praetuli. Multa diversitas est inter id melius, quod nuptiis, et inter id quod fornicationi anteponitur. Obsecro te, quid **230** in hac dissertatione peccavi? Propositum mihi erat, non ad meam voluntatem Scripturas trahere, sed id dicere, quod Scripturas velle intelligebam. Commentatoris officium est, non quid ipse velit: sed quid sentiat ille quem interpretatur, exponere. Alioqui si contraria dixerit, non tam interpret erit, quam adversarius ejus, quem nititur explanare. Certe ubicumque

Scripturas non interpretor, et libere de meo sensu loquor, arguat me cui libet, durum quid dixisse contra nuptias. Quod si non repererit, quidquid vel austerum esse videtur, vel durum, id Scriptoris auctoritati, non interpretis officio deputet.

18. Illud vero ferre quis possit, quod in me reprehenditur: quare exponens capitulum Apostoli, in quo de conjugibus scripsit, «tribulationem carnis habebunt huiusmodi» (1. Cor. 7, 28), dixerim: «Nos ignari rerum putabamus nuptias saltem carnis habere laetitiam. Si autem nubentibus et in carne tribulatio est, in qua sola videbantur habere delicias, quid erit relicum propter quod nubant, cum et in spiritu, et in anima, et in ipsa carne tribulatio sit?» Quae haec condemnatio matrimonii est, si infantium vagitus, filiorum mortes, abortia [al. *divortia*], damna domus, et caetera huiusmodi tribulationem diximus nuptiarum? Dum adviveret [al. *adhuc viveret*] sanctae memoriae Damasus, librum contra Helvidium «de Beatae Mariae virginitate perpetua» scripsimus, in quo necesse fuit nobis ad virginitatis beatitudinem praedicandam, multa de molestiis dicere nuptiarum. Num vir egregius, et eruditus in Scripturis, et virgo Ecclesiae virginis doctor, aliquid in illo sermone reprehendit? In libro quoque ad Eustochium multo duriora de nuptiis diximus, et nemo super hac re laesus est. AMATOR QUIPPE castitatis, praeconium pudicitiae intenta aure captabat. Lege Tertullianum, lege Cyprianum, lege Ambrosium; et cum illis me vel accusa, vel libera. Inventae sunt Plautinae familiae [al. *fabulae*], et scioli tantum ad detrahendum, qui in eo se doctos ostentare velint, si omnium dicta lacerent, et in una atque eadem causa, utrumque, id est, et me, et adversarium

reprehendant, et cum e duobus alterum necesse sit vincere, ambos victos esse contendant. «Porro ubi de digamis, et trigamis **231** disserentes diximus, melius est licet alterum, et tertium, unum virum nosse, quam plurimos, id est, tolerabilius est uni homini prostitutam esse, quam multis, nonne statim cur hoc dixerim, subjecimus? Siquidem et illa in Evangelio Samaritana, sextum maritum habere se dicens, arguitur a Domino, quod non sit vir ejus» (**Jaon. 4**). Ego etiam nunc libera voce proclamo, non damnari in Ecclesia digamiam, imo nec trigamiam, et ita licere quinto, et sexto, et ultra, quomodo, et secundo marito nubere: sed quomodo non damnantur istae nuptiae, ita nec praedicantur. So- LATIA MISERIAE SUNT, non laudes continentiae. «Unde et in alio loco dixi: Ubi unus maritus exceditur, nihil refert, secundus an tertius sit: quia desinit esse monogamus. *Omnia licent, sed non omnia expediunt*. Non damno digamos, imo nec trigamos, et si dici potest, octogamos: habeat cuilibet octavum maritum, et esse desinat prostituta.

19. Veniam et ad illum locum in quo arguor, quare dixerim (**Lib. 1. c. 9**) dumtaxat juxta Hebraicam Veritatem, in die secundo non additum, sicut in primo et in tertio, et reliquis: «Vidit Deus, quia bonum est» (**Gen. 1**); statimque subjecerim: «Nobis intelligentiam derelinqui: non esse bonum duplicem numerum, qui ab unione dividat, et praefigurat foedera nuptiarum. Unde et in arca Noc omnia animalia quaecumque bina ingrediuntur, immunda sunt. Impar numerus est mundus.» In hoc nescio quid reprehendatur interim de secunda die: utrum quia scriptum est, et scriptum non esse diximus: an quia etiam si scriptum est, nos aliter intelleximus, quam Scripturae simplicitas patitur. Scriptum

non esse in secundo die, «Vidit Deus quia bonum est:» non meum accipiant testimonium, sed cunctorum Hebraeorum, et aliorum Interpretum, Aquilae videlicet, et Symmachi, et Theodotionis. Si autem scriptum non est, cum in caeteris diebus scriptum sit, aut reddant aliam probabiliorem causam, quare non scriptum sit: aut si non repperint, ingratis **232** suscipiant quod a nobis dictum est. Porro si in arca Noe omnia animalia, quae bina ingrediuntur immunda sunt, et impar numerus mundus est, et hoc scriptum esse nemo dubitat; quare scriptum si edisserant. Si autem non edisserunt, quod a me expositum est, velint, nolint, suscipient. Aut profer meliores epulas, et me conviva utere: aut qualicumque nostra coenula contentus esto. Scilicet nunc enumerandum mihi est, qui Ecclesiasticorum de impari numero disputarint, Clemens, Hippolytus, Origenes, Dionysius, Eusebius, Didymus, nostrorumque Tertullianus, Cyprianus, Victorinus, Lactantius, Hilarius: quorum Cyprianus de septenario, id est, impari numero disserens, quae, et quanta dixerit ad Fortunatum, liber illius testimonio est. An forsitan Pythagoram, et Architam Tarentinum, et Publium Scipionem in sexto de Republica, de impari numero proferam disputantes? Et si hos audire noluerint obtrectatores mei, Grammaticorum scholas eis faciam conclamare: «Numero Deus impare gaudet» (**Virg. Eclog. 8**).

20. Grande piaculum, eversae sunt Ecclesiae, orbis audire non potest, si mundiorem virginitatem diximus esse quam nuptias: si parem numerum impari subjecimus, et veteris Testamenti typos, Evangelicae veritati profecisse monstravimus. Caetera quae in libro nostro reprehensa sunt, vel leviora puto, vel ad eundem sensum pertinentia: unde ad ea respondere nolui, ne

libelli excedere magnitudinem, et tuo viderer ingenio diffidere, quem patronum causae meae ante habui, quam rogarem. Igitur hoc extrema voce protestor, ME NEC damnasse nuptias, nec damnare; respondisse adversario, non meorum insidias formidasse. Virginitatem autem in coelum fero, non quia habeam, sed quia magis mirer quod non habeo. Ingenua, et verecunda confessio est, quo ipse careas, id in aliis praedicare. Numquid quia gravi corpore terrae haereo, avium non miror volatus, nec columbam praedico, quod «Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas» (**Aeneid. 5**)? Nullus se decipiat: nemo blando **233** adulate se praecipitet. Prima est virginitas a nativitate, secunda virginitas a secunda nativitate. Non est meus sermo, antiqua sententia est: «Nemo potest duobus dominis servire» (**Matth. 6. 24**), carni et spiritui. «Caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem; haec invicem sibi adversantur, ut non quae volumus illa faciamus» (**Galat. 5. 17**). Quando aliquid tibi asperum videtur in nostro opusculo, non ad mea verba respicias, sed ad Scripturam, unde mea tracta sunt verba.

21. Christus virgo, Mater virginis nostri Virgo perpetua, mater, et virgo. Jesus enim clausis ingressus est ostiis, et in sepulcro ejus, quod novum, et in petra durissima fuerat excisum, nec antea quis, nec postea positus est. Hortus conclusus, fons signatus (**Cantic. 4. 12**): de quo fonte ille fluvijs manat juxta Joel (3. 18), qui irrigat torrentem, vel funium, vel spinarum: funium peccatorum, quibus ante alligabantur [al. *alligabamur*]; spinarum, quae suffocabant [al. *suffocant*] sementem patrisfamilias. Haec est porta orientalis, ut ait Ezechiel, semper clausa, et lucida, et operiens

in se, vel ex se proferens Sancta sanctorum; per quam sol justitiae, et Pontifex noster secundum ordinem Melchisedech ingreditur, et egreditur. Respondeant mihi, quomodo Jesus ingressus est clausis ostiis, cum palpandas manus, et latus considerandum, et ossa carnemque monstraverit, ne veritas corporis, phantasma putaretur; et ego respondebo, quomodo sancta Maria sit et mater, et virgo. Virgo post partum, mater ante quam nupta. Igitur, ut dicere coeperamus, Christus virgo, virgo Maria, utrique sexui virginitatis dedicavere principia. Apostoli, vel virgines, vel post nuptias continentes. Episcopi, Presbyteri, Diaconi, aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post Sacerdotium in aeternum pudici. Quid nobismetipsis illudimus, et irascimur, si subantibus nobis semper ad coitum, praemia pudicitiae denegentur? Volumus opipare comedere, uxorum adhaerere complexibus, et in numero virginum, et viduarum regnare cum Christo. Idem ergo habebit **234** fames praemium, et ingluvies, sordes, et munditiae, saccus, et sericum? Lazarus recepit mala in vita sua, et dives ille purpuratus, crassus et nitidus, fruitus est carnis bonis dum adviveret: sed diversa post mortem tenent loca (**Luc. 16**): MISERIAE DELICUS, et deliciae miseriis commutantur. In nostro arbitrio est, vel Lazarum sequi, vel divitem.

EPISTOLA XLIX AD PAMMACHIUM.

Apologeticam superiorem Epistolam Pammachio mittit, eidemque gratulatur quod ab omnibus dignus haberetur Sacerdotio; tandem eum invitat ad lectionem translationum suarum ex Hebraeo, et aliorum opusculorum.

1. Christiani interdum pudoris est, etiam apud amicos tacere, et humilitatem suam magis silentio consolari, quam retractando veteres amicitias, ambitionis crimen incurrere. Quamdiu tacuisti, tacui, nec expostulare unquam super hac re volui: ne non amicum quaerere, sed potentiores viderer expetere. Nunc autem provocatus officio litterarum, primas semper partes habere tentabo: et non tam rescribere, quam scribere; ut et verecunde hucusque tacuisse, et verecundius loqui coepisse cognoscar.

2. De opusculis meis contra Jovinianum, quod et prudenter et amanter feceris, exemplaria subtrahendo, optime novi. Sed nihil profuit ista diligentia, cum aliquanti ex Urbe venientes, mihi eadem lectitarent, quae se Romae excepisse referebant. In hac quoque provincia jam libri fuerant divulgati: et ut ipse legisti, «nescit vox missa reverti» (**Horat. de Art. Poet.**). Non sum tantae felicitatis, quanta plerique hujus temporis Tractatores, ut nugas meas quando voluerim emendare possim. Statim ut aliquid scripsero, aut imitatores mei, aut invidi, diverso quidem studio, sed pari certamine, in vulgus nostra disseminant: et vel in laude, vel in vituperatione nimii sunt: non meritum stili, sed suum stomachum sequentes. Itaque quod solum facere potui, ἀπολογητικὸν **235** ipsius operis tibi προσεφώνησα; quem cum legeris, ipse pro nobis caeteris satisfacies: aut si tu quoque na rem contraxeris, illam Apostoli περικοπὴν, in qua de virginitate et nuptiis disputat, aliter disserere compelleris.

3. Nec hoc dico, quod te ad scribendum provocem: cujus in sacris litteris studium mihi praefero: sed ut alios qui nos lacerant, hoc facere compellas. Norunt litteras, videntur sibi scioli: possunt me non reprehendere, sed docere. Si quid

scripserint, magis ex operis eorum comparatione, mea interpretatio negligetur. Lege, quaeso te, et diligenter Apostoli verba considera, et tunc videbis me propter calumniam declinandam multo plus quam ille voluit in maritos fuisse clementem. Origenes, Dionysius, Pierius, Eusebius Caesariensis, Dydimus, Apollinaris latissime hanc Epistolam interpretati sunt: quorum Pierius cum sensum Apostoli ventilaret atque edisseret, et proposuisset illud exponere: «Volo autem omnes esse sicut meipsum» (1. Cor. 1. 7), adjecit, ταῦτα λέγων ὁ Παῦλος ἀντικρὺς ἀγαμίαν κηρύσσει. Quod hic quaeso peccatum meum, quae duritia? Universa quae scripsi, huic sententiae comparata lenissima [al. *levissima*] sunt. Revolve omnium quos supra memoravi, commentarios et Ecclesiarum Bibliothecis frui, et magis concito gradu ad optata coeptaque pervenies.

4. Audio totius in te Urbis studia concitata. Audio Pontificis et populi voluntatem pari mente congruere. MINUS EST tenere Sacerdotium, quam mereri. Libros sedecim Prophetarum, quos in Latinum de Hebraeo sermone verti, si legeris, et delectari te hoc opere comperero, provocabis nos etiam caetera clausa armario non tenere. Transtuli nuper Job in linguam nostram: cujus exemplar a sancta Marcella consobrina tua poteris mutuari. Lege eundem Graecum et Latinum; et veterem Editionem nostrae Translationi compara: et liquido pervidebis quantum distet inter veritatem, et mendacium. Miseram quaedam τῶν ὑπομνημάτων in Prophetas duodecim sancto patri Domnioni, Samuelem quoque et Malachim, id est, quatuor Regum libros. Quae si legere volueris, probabis quantae difficultatis **236** sit divinam Scripturam, et maxime Prophetas intelligere: et Interpretum

vitio quae apud suos purissimo cursu orationis labuntur, apud nos scatere vitiis. Porro eloquentiam quam pro Christo in Cicerone contemnis, in parvulis ne requiras. Ecclesiastica interpretatio etiam si habet eloquii venustatem, dissimulare eam debet et fugere, ut non otiosis Philosophorum scholis paucisque discipulis, sed universo loquatur hominum generi.

EPISTOLA L . AD DOMNIONEM.

Admonitus a Sancto Domnione de conviciis quibus Romae lacerabant multi libros adversus Jovinianum, in primis autem Monachus quidam juvenis, rumigerulus, hunc mire exagitat, ejusque imperitiam objurgans, provocat ad scribendum.

1. Litterae tuae et amorem pariter sonant, et querelam. Amorem tuum, quo sedulo monens, etiam quae tuta sunt in nobis pertimescis: querelam eorum qui non amant, et quaerentes occasionem in peccatis, garriunt adversus fratrem suum, et contra filium matris suae ponunt scandalum (**Ps. 39. 20**). Scribis enim eos, imo nescio quem de trivio, de compitis, de plateis circumforaneum Monachum rumigerulum, rabulam, vafrum tantum ad detrahendum, qui per trabem oculi sui festucam alterius nitatur eruere, concionari adversum me, et libros, quos contra Jovinianum scripsi, canino dente rodere, lacerare, convellere. Hunc Dialecticum urbis vestrae, et Plautinae familiae columen, non legisse quidem κατηγορίας Aristotelis, non περὶ ἑρμηνείας (*Praedicamenta De Interpretatione*), non ἀναλυτικὰ (*Resolutiones*), non saltem

Ciceronis τόπους, sed per imperitorum circulos, muliercularumque συμπόσια (*Compotationes*), syllogismos ἀσυλλογίστους texere, et quasi sophismata nostra callida argumentatione dissolvere. Stultus ego qui me putaverim haec absque Philosophis scire non posse; qui meliorem stili partem eam legerim, quae deleret, quam quae scriberet. Frustra **237** ergo Alexandri verti Commentarios: nequidquam me doctus magister per εἰσαγωγήν Porphyrii introduxit ad Logicam: et, ut humana contemnam, sine causa Gregorium Nazianzenum et Didymum in Scripturis sanctis catechistas habui: nihil mihi profuit Hebraeorum eruditio, et ab adolescentia usque ad hanc aetatem quotidiana in Lege, Prophetis, Evangeliiis, Apostolisque meditatio.

2. Inventus est homo absque praeceptore perfectus πνευματοφόρος, καὶ αὐτοδίδακτος, qui eloquentia Tullium, argumentis Aristotelem, prudentia Platonem, eruditione Aristarchum, multitudine librorum Chalcenterum, Didymum scientia Scripturarum, omnesque sui temporis vincat Tractatores. Denique dicitur materiam poscere: et Carneadis aliquid referens, in utramque partem, hoc est, et pro justitia et contra justitiam disputare. Liberatus est mundus a periculo, et Haereditariae vel Centumvitales causae de barathro erutae, quod hic forum negligens, se ad Ecclesiam transtulit. Quis hoc nolente [l. *volente*] fuisset innoxius? quem criminis non hujus servasset oratio, cum coepisset in digitis partiri causam, et syllogismorum suorum retia tendere? Nam si apploisset pedem, intendisset oculos, rugasset frontem, jactasset manum, barbam tornasset, tenebras illico ob oculos offudisset [al. *effudisset*] iudicibus. Nec mirum si me et absentem jamdiu, et absque usu Latinae linguae,

semigraeculum, barbarumque, homo latinissimus et facundissimus superet; cum praesentem Jovinianum (Jesu bone qualem et quantum virum: cujus nemo scripta intelligeret, qui sibi tantum caneret et musis) eloquentiae suae mole oppresserit.

3. Quaeso igitur te, pater carissime, ut moneas eum, ne loquatur contra propositum suum; ne castitatem habitu pollicens, **238** verbis destruat; ne virgo vel continens (ipse enim viderit quid esse se jactet) maritatas [al. *maritos*] virginibus comparet, et frustra adversus hominem disertissimum, tanto tempore digladiatus sit. Audio praeterea eum libenter virginum et viduarum cellulas circumire, et adducto supercilio, de sacris inter eas litteris philosophari. Quid in secreto, quid in cubiculo mulierculas docet? Ut hoc sciant esse virgines, quod maritatae [al. *maritae*]; ut florem aetatis non negligant, ut comedant et bibant, et balneas adeant, munditias appetant, unguenta non spernant? an magis pudicitiam, et jejunia, et illuviem corporis? Utique illa praecipit quae plena virtutis sunt. Fateatur ego publice quod domi loquitur. Aut si et domi eadem docet quae et publice, a puellarum consortio separandus est. Miror autem non erubescere juvenem, et Monachum, ut sibi videtur, disertum (cujus de ore veneres fluunt; qui tantae in sermocinando elegantiae est, ut Comico sale ac lepore conspersus sit) lustrare nobilium domos, haerere salutationibus matronarum, religionem nostram pugnam facere, et fidem Christi contentione torquere verborum; atque inter haec fratri suo detrahare. Utique si errare me arbitratus est (in multis enim offendimus omnes, et «si quis in verbo non peccat, hic perfectus est vir»)» (**Jacob 30. 2**), debuit vel arguere, vel

interrogare per litteras: quod vir eruditus et nobilis fecit Pammachius, cui ego ἀπελογισάμην ut potui, et Epistola disserui longiore (**Superior. Epist. XLVIII**), quo unumquodque sensu dixerim. Imitatus saltem fuisset tuam verecundiam, qui ea loca, quae scandalum quibusdam facere videbantur, excerpta de volumine per ordinem digessisti, poscens ut vel emendarem, vel exponerem, et non tantae me putasset dementiae, ut in uno atque eodem libro, et pro nuptiis, et contra nuptias scriberem.

239 4. Parcat sibi, parcat mihi, parcat nomini Christiano. Monachum se esse non loquendo, et discursando, sed tacendo, et sedendo noverit. Legat Jeremiam, dicentem: «Bonum est viro cum portaverit jugum ab adolescentia sua. Sedebit solus et tacebit: quia tulit super se jugum» (**Thren. 3. 27. 28**). Aut si certe in omnes Scriptores censoriam accepit virgulam, et idcirco se eruditum putat, quia Jovinianum, solus intelligit (est quippe proverbium; Balbum meluis balbi verba cognoscere) πάντες οὐ συγγραφεῖς appellamur Attilio iudice. Ipse quoque Jovinianus, συγγραφεὺς ἀγράμματος, id ei justissime proclamabit, Quod me damnant Episcopi, non est ratio, sed conspiratio. Nolo mihi ille, vel ille respondeat, quorum me auctoritas opprimere potest, docere non potest. Scribat contra me vir, cujus et ego linguam intelligo: quem cum vicerō, omnes homines simul vicerim. Ego enim bene novi (experto credite) «quantus In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam» (**Aeneid. lib. X**). Fortis est, et in disputando nodosus et tenax, et qui obliquo et arcuato pugnet capite. Saepe de nocte usque ad vesperam contra nos in plateis clamavit: habet latera et athletarum robur, et belle corpulentus est. Videtur mihi occulte mei dogmatis esse sectator. Praeterea

nunquam erubescit, nec considerat quid, sed quantum dicat; et in tantam venit opinionem eloquentiae, ut soleant dicta ejus Ciriatorum esse dictata. Quoties me iste in circulis stomachari fecit et adduxit ad choleram? quoties conspuat, et consputus abscessit? Sed haec vulgaria sunt, et a quolibet de sectatoribus meis possunt fieri: ad libros provoco, ad memoriam in posteros transmittendam. Loquamur scriptis, ut de nobis tacitus lector judicet; ut quomodo ego discipulorum gregem ductito; sic ex hujus nomine Gnathonici, vel Phormionici vocentur.

5. Non est grande, mi Domnion, garrere **240** per angulos, et medicorum tabernas, ac de mundo ferre sententiam: hic bene dixit, ille male: iste Scripturas novit, ille delirat: iste loquax, ille infantissimus est. Ut de omnibus judicet, cujus hoc iudicio meruit? Contra quemlibet passim in triviis strepere, et congerere maledicta, non crimina, scurrarum est; et paratorum [al. *parasitorum*] semper ad lites. Moveat manum, figat stilum, commoveat se; et quidquid potest scriptis ostendat. Det nobis occasionem respondendi disertitudini suae. Possum remordere [al. *respondere*], si velim, possum genuinum laesus infigere. Et nos didicimus litteras; «Et nos saepe manum ferulae subtraximus» (**Juvenal. Sat. 1**). De nobis quoque dici potest; Foenum habet in cornu, longe fuge (**Hor. Serm. 1. sat. 4**). Sed magis volumus esse discipuli ejus, qui ait: «Dorsum meum posui ad flagella; et faciem meam non averti a confusione sputorum» (**Isai. 50. 6. juxta LXX**). «Qui cum malediceretur, non remaledixit» (**1. Ptr. 2. 23**); et post alapas, crucem, flagella, blasphemias, novissime pro crucifigentibus deprecatus est, dicens: «Pater ignosce eis, quod enim faciunt, nesciunt» (**Luc. 13. 34**). Et ego ignosco

errori fratris: intelligo, quia diaboli arte deceptus est. Inter mulierculas sciolus sibi et eloquens videbatur. Postquam Romam mea opuscula pervenerunt, quasi aemulum exhorruit, et de me quoque captavit gloriam, ut nullus esset in terris, qui non ejus eloquentiae displiceret, exceptis his quorum potentiae non parcit, sed cedit; imo quos non honorat, sed metuit. Voluit scilicet homo peritissimus, ut veteranus miles uno rotatu gladii percutere utrumque, et ostendere populis quod quidquid ipse vellet, hoc Scriptura sentiret. Dignetur igitur nobis sermonem suum mittere, et non reprehendendo, sed docendo, garrulitatem nostram corrigere. Tunc intelliget aliam vim fori esse, aliam triclinii; non aequae inter fusos et calathos puellarum, et inter eruditos viros de divinae legis dogmatibus disputari. Nunc libere, et impudenter jactat in vulgus, **241** et perstrepat, damnat nuptias; et inter uteros tumentes, infantium vagitus, et lectulos maritorum, quid Apostolus dixerit, tacet, ut me solum in invidiam vocet. Cum autem ad libros venerit, et pedem pedi contulerit, et vel proposuerit aliquid de Scripturis, vel audierit proponentem, tunc sudabit, tunc haerebit. Procul Epicurus, longe Aristippus, subulci non aderunt, scropha non grunnet.

«Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra Spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis.» (**Aeneid. lib. XII**).

Porro si non vult scribere, et tantum maledictis agendum putat, audiat tot interjacentibus terris, flactibus, populis, saltem Echo clamoris mei: Non damno nuptias, non damno conjugium. Et ut certius sententiam meam teneat, volo omnes qui propter nocturnos forsitan metus soli cubitare non possunt, uxores ducere.

EPISTOLA LI S. EPIPHANII AD JOANNEM
Episcopum Jerosolymorum A Hieronymo Latine
reddita.

Epiphanius Episcopus Salaminae Cypri excusat se Joanni Episcopo Jerosolymitano, quod Paulinianum Presbyterum ordinasset ipso inconsulto. Deinde commonet, ut ab Origenis erroribus abstineat.

Domino dilectiss. Fratri JOANNI Episc. EPIPHANIUS.

1. Oportebat nos, dilectissime, Clericatus honore non abuti in superbiam, sed custodia mandatorum Dei, et observatione diligentissima hoc esse quod dicimur. Si enim sancta Scriptura loquitur: «Cleri eorum non proderunt eis (**Jerem.**» **12. juxta. LXX)**: quae arrogantia clericatus conducere nobis poterit, qui non solum cogitatione, et sensu, verum etiam sermone peccamus? **242** Audivi quippe quod tumeas contra nos, et irascaris, et miniteris scribere in extremos fines terrae, ut loca provinciasque non nominem. Et ubi est Dei timor, qui nos debet illo tremore concutere, qui dictus est a Domino: «Si quis irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio?» (**Matth. 3. 23.**) Non quod magnopere curem, si scribas quod placuerit. Scribebantur enim, et epistolae biblinae juxta Isaiam: et mittebantur super aquas, quae cito cum saeculo transeunt. Nihil tibi nocuimus, nihil injuriae fecimus, nec quicquam violenter extorsimus. In monasterio fratrum, et fratrum

Peregrinorum, qui provinciae nihil tuae deberent: et propter nostram parvitatem, et litteras, quas ad eos crebro direximus, communionis quoque tuae coeperunt habere discordiam, ne viderentur quadam duritia, et conscientia nostra, antiquae fidei ab Ecclesia separari, ordinavimus Diaconum: et postquam ministravit, rursum Presbyterum, super quo debueras gratulari, intelligens quod ob Dei timorem hoc sumus facere compulsi: maxime cum nulla sit diversitas in sacerdotio Dei, et ubi utilitati Ecclesiae providetur. Nam, et si singuli Ecclesiarum Episcopi habent sub se Ecclesias, quibus curam videntur impendere: et nemo super alienam mensuram extenditur, tamen praeponitur omnibus caritas Christi, in qua nulla simulatio est: nec considerandum quid factum sit, sed quo tempore, et quo modo, et in quibus, et quare factum sit. Cum enim vidissem, quia multitudo sanctorum fratrum in monasterio consisteret, et sancti Presbyteri Hieronymus, et Vincentius propter verecundiam, et humilitatem nollent debita nomini suo exercere sacrificia, et laborare in hac parte ministerii, quae Christianorum praecipua salus est: invenire autem, et comprehendere servum Dei non posses, qui te, eo **243** quod grave onus sacerdotii nollet suscipere, saepe fugiebat: sed nec alius quis Episcoporum facile eum reperiret. Unde, et satis miratus sum, quomodo dispensatione Dei ad nos venerit cum Diaconis monasterii, et caeteris fratribus, ut mihi satisfaceret, quia nescio quid adversum eos habebam tristitiae. Cum igitur celebraretur Collecta in ecclesia villae, quae est juxta monasterium nostrum, ignorantem eum, et nullam penitus habentem suspicionem, per multos Diaconos apprehendi jussimus, et teneri os ejus, ne forte liberari se cupiens, adjuraret nos per nomen Christi: et primum Diaconum ordinavimus,

proponentes ei timorem Dei, et compellentes, ut ministraret; valde quippe obnitebatur, indignum se esse clamitans, et grave onus ultra vires suas esse contestans. Vix ergo compulimus eum, et persuadere potuimus testimoniis Scripturarum, et propositione mandatorum Dei. Et cum ministrasset [al. *ministraret*] in sanctis sacrificiis, rursus cum ingenti difficultate tento ore ejus, ordinavimus Presbyterum: et iisdem verbis, quibus antea suaseramus, impulimus ut sederet in ordine Presbyterii. Post haec scripsimus ad sanctos Presbyteros monasterii, et caeteros fratres: et increpavimus eos, quare non scripsissent super eo, cum ante annum multos eorum queri audissem, cur non haberent, qui sibi Domini sacramenta conficerent, et illum omnes suo poscerent testimonio, et grandem utilitatem in commune monasterii testarentur: quare tunc reperta opportunitate non scripsissent nobis, neque super ordinatione ejus aliquid poposcissent.

2. Haec ita acta sunt, ut locutus sum, in caritate Christi, quam te erga parvitatem nostram habere credebam: quanquam in monasterio ordinaverim, et non in paroecia, quae tibi subjecta sit. O vere benedicta Episcoporum Cypri mansuetudo et bonitas, et nostra rusticitas sensu tuo et arbitrato digna misericordia Dei. Nam multi Episcopi communionis nostrae et Presbyteros in nostra ordinaverunt provincia, quos nos comprehendere non poteramus, et miserunt ad nos Diaconos et Hypodiaconos, quos suscepimus cum gratia. Et ipse cohortatus sum beatae memoriae Philonem Episcopum, et sanctum Theoprepum, ut in ecclesiis Cypri, quae juxta se erant, ad **244** meae autem paroeciae videbantur ecclesiam pertinere, eo quod grandis esset, et late patens provincia, ordina rent Presbyteros, et Christi Ecclesiae providerent.

Nunquam autem ego ordinavi Diaconissas, et ad alienas misi provincias, neque feci quicquam ut ecclesiam scinderem. Quid ergo tibi visum est, sic graviter intumescere et jactari contra nos pro opere Dei, quod in aedificationem, et non in destructionem fratrum factum est? Sed et illud vehementer admiratus sum, quod meis locutus es Clericis, asserens te per sanctum Presbyterum et Abbatem monachorum Gregorium mandasse mihi, ne quemquam ordinarem: et ego hoc pollicitus sim, dicens: Nunquid juvenis sum, aut canones ignoro? Audi igitur veritatem in sermone Dei, me hoc nec audisse, nec nosse, nec istius sermonis penitus recordari. Suspiciatus autem sum, ne forsitan inter multa, quasi homo oblitus essem: et ob hanc causam sanctum Gregorium sciscitatus sum, et Zenonem Presbyterum, qui cum eo est. E quibus Abbas Gregorius respondit, se hoc penitus ignorare. Zenon autem dixit, quia cum ei Presbyter Ruffinus nescio quae alia transitorie loqueretur, etiam hoc dixerit: Putasne aliquos ordinaturus est sanctus Episcopus [al. *Epiphanius*]? et hucusque stetisse sermonem. Ego autem Epiphanius nec audiui quicquam, nec respondi. Unde, dilectissime, non te praeveniat furor, nec occupet indignatio, nec frustra movearis: et aliud dolens, te vertas ad alia, ut peccandi occasionem invenisse videaris. Quod Propheta devitans, Dominum precatur, dicens: «Non declines cor meum in verba malitiae: ad excusandans excusationes in peccatis» (**Ps. 140. 4**).

3. Illud quoque audiens admiratus sum, quod quidam, qui solent ultro citroque portare rumusculos, et his quae audierunt semper aliquid addere, ut tristitias et rixas inter fratres concitent, te quoque turbaverunt, et dixerunt, quod in oratione quando offerimus sacrificia Deo, solemus pro te dicere:

«Domine, praesta Joanni, ut recte credat.» Noli nos in tantum putare rusticos, ut hoc tam aperte dicere potuerimus. Quanquam enim hoc in corde meo semper orem, tamen ut simpliciter fatear, nunquam in alienas aures protuli, ne te viderer parvipendere, dilectissime. Quando **245** autem complemus orationem secundum ritum mysteriorum, et pro omnibus et pro te quoque dicimus: «Custodi illum qui praedicat veritatem:» vel certe ita: «Tu praesta, Domine, et custodi, ut ille verbum praedicet veritatis:» sicut occasio sermonis se tulerit, et habuerit oratio consequentiam. Quapropter obsecro te, dilectissime, et advolutus pedibus tuis precor, praesta mihi et tibi, ut salveris, sicuti scriptum est, «a generatione perversa;» et recede ab haeresi Origenis, et a cunctis haeresibus, dilectissime. Video enim quod propter hanc causam omnis vestra [al. *nostra*] indignatio concitata sit, quod dixerim vobis, Arii patrem, et aliarum haereseon radicem, et parentem laudare non debetis. Et cum vos rogarem, ne ita erraretis, et monerem, contradixistis, et me ad tristitiam atque lacrymas adduxistis. Non solum autem me, sed et alios plurimos catholicos qui intererant. Inde, ut intelligo, haec est omnis indignatio, et iste furor. Et ideirco comminamini, quod mittatis adversum me epistolas, ut huc illucque sermo vester discurrat; et propter defensionem haereseos adversum me odia suscitantes, rumpitis caritatem quam in vos habuimus: intantum ut feceritis nos etiam poenitentiam agere, quare vobis communicaverimus, ita Origenis errores et dogmata defendentes.

4. Simpliciter loquor [al. *loquar*]: nos secundum quod scriptum est, nec oculo nostro parcimus, ut non effodiamus eum, si nos scandalizaverit: nec manui, neque pedi, si nobis

scandalum fecerit. Et vos ergo sive oculi nostri, sive manus, sive pedes fueritis, similia sustinebitis. Quis enim catholicorum possit aequo animo sustinere, et eorum qui fidem suam bonis operibus exornant, ut audiant Origenis **246** doctrinam atque consilium, credant praeclarae illius praedicationi: Non potest Filius videre Patrem, neque Spiritus sanctus videre Filium? Haec in libris περὶ Ἀρχῶν scribuntur, his verbis legimus, et ita locutus est Origenes. «Sicut enim incongruum est dicere, quod possit Filius videre Patrem, sic inconsequens est opinari, quod Spiritus sanctus possit videre Filium.» Illud quoque quis Origenem dicentem patiat, quod animae, angeli fuerint in caelis: et postquam peccaverint in supernis, dejectas esse in istum mundum, et quasi in tumulos et sepulcra, sic in corpora ista relegatas, poenas antiquorum luere peccatorum? et corpora credentium non templa Christi esse, sed carceres damnatorum? Exinde veritatem historiae, allegoriae depravans mendacio, infinita verba multiplicat: et simplices quosque varia persuasionem supplantans, nunc asserit animas, juxta Graecam etymologiam ψυχὰς ἀπὸ τοῦ ψύχεσθαι, idcirco vocitatas, quia de coelestibus ad inferiora venientes, calorem pristinum amiserint: nunc corpus hoc, ob id juxta Graecos δέμας, id est, *vinculum*, sive juxta aliam proprietatem, cadaver dici: quia animae de coelo rucrint: a plerisque autem secundum variam Graeci sermonis suppellectilem σῶμα, id est, *corpus*, σῆμα, id est, *monumentum* interpretari: eo quod ita animam in se clausam habeat, quomodo sepulcra et tumuli cadavera mortuorum. Et si hoc verum est, ubi est fides nostra? ubi praeconium resurrectionis? ubi Apostolica doctrina, quae in ecclesiis Christi hucusque perdurat? ubi illa benedictio ad

Adam, et ad semen ejus, et ad Noe, et ad filios ejus: *Crescite et multiplicamini, et replete terram?* (Genes. 1. 18, et 9. 7.) Jam enim non erit benedictio, **247** sed maledictio, juxta Origenem, qui angelos vertit in animas: et de sublimi fastigio dignitatis facit ad inferiora descendere, quasi Deus generi humano non possit animas per benedictionem dare, nisi angeli peccaverint: et tot in coelo sint ruinae, quot in terra nativitates. Dimittenda ergo nobis est doctrina Apostolorum et Prophetarum, et Legis et ipsius Domini Salvatoris in Evangelio pertonantis. Econtrario Origenes praecipit, et legem dat, ut non dicam constringit discipulos suos, ne quis oret in coelum ascendere, ne pejus iterum peccans quam in terris ante peccaverat, praecipitetur in mundum. Quanquam istiusmodi nugas et deliramenta soleat ille Scripturarum interpretatione perversa et aliud significante, quam quod verum est affirmare, dicens: *Priusquam a malitia humiliarer, ego deliqui* (Ps. 118. 47). Et illud: *Revertere anima mea in requiem tuam* (Ps. 114. 7). Necnon et illud: *Educ de carcere animam meam* (Ps. 141. 8). Et in alio loco: *Confitebor Domino in regione vivorum* (Ps. 114. 8): cum alius procul dubio sensus Scripturae divinae sit, quam ille in haeresim suam maligna interpretatione detorquet. Quod faciunt et Manichaei, et Gnostici, et Hebionitae, et Marcionis sectatores, et aliae haereses numero octoginta, quae de purissimo Scripturarum fonte assumentes testimonia, non ita interpretantur, ut scripta sunt, sed simplicitatem sermonis ecclesiastici id volunt significare, quod ipsi sentiunt.

5. Illud quoque quod asserere nititur, doleamne an rideam nescio. Doctor egregius audet docere, diabolum id rursum futurum esse quod fuerat, et ad eandem rediturum dignitatem,

et consensurum regna coelorum. Proh nefas, quis tam vecors et stolidus, ut hoc recipiat, quod sanctus Joannes Baptista, et Petrus, et Joannes Apostolus et Evangelista, Isaias quoque, et Jeremias, et reliqui Prophetæ cohaeredes fiant diaboli in regno coelorum? Praetereo frivolum ejus expositionem super tunicis pelliceis, quanto conatu, quantisque egerit argumentis, ut tunicas pelliceas humana esse corpora crederemus. Qui inter multa ait: **248** «Nunquid coriarius aut sordiscarius [al. *stortisarius*] erat Deus, ut conficeret pelles animalium, et consueret ex eis tunicas pelliceas Adam et Evæ? Manifestum est ergo, inquit, quod de corporibus nostris loquatur.» Et si hoc ita est, quomodo legimus ante pelliceas tunicas, et ante inobedientiam, et de paradiso ruinam Adam loquentem non secundum allegoriam, sed vere: «Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea» (**Gen. 2. 23**) Aut unde assumptum est illud, quod divinus sermo testatur: «Et injecit Deus soporem in Adam, et dormivit: et sumpsit unam de costis ejus; et adimplevit pro ea carnem, et aedificavit costam, quam tulerat ex eo, illi in uxorem?» (**Ibid. 21**) Aut quæ corpora contegebat Adam et Eva foliis ficus, postquam comederunt de arbore vetita? Quis autem patienter ferat Origenem lubricis argumentationibus resurrectionem carnis hujus negantem: sicut declarat manifestissime in volumine Explanationum primi psalmi, et in aliis multis locis? Aut quis audiat in tertio coelo donantem nobis Origenem paradysum, et illum quem Scriptura commemorat, de terra ad coelestia transferentem: et omnes arbores quæ scribuntur in Genesi, sic allegorice intelligentem: quod scilicet arbores, angelicæ Fortitudines sint, cum hoc veritas non recipiat? Neque enim dixit Scriptura divina: Deposuit Deus Adam et Evam in terram: sed, *ejecit eos de paradiso, et habitare fecit eos contra paradysum*. Non

ait, sub paradiso. *Et posuit romphaeam flammeam, et Cherubim custodire introitum ligni vitae (Genes. 3).* Non dixit, ascensum. *Et fluvijs egrediebatur ex Eden:* non dixit, descendit ex Eden. *Iste dividitur in quatuor principia: nomen uni Phison, et nomen secundi Geon (Ibid. 2. 10).* Ego vidi aquas Geon, aquas quas his carneis oculis aspexi. Iste est Geon, quem Jeremias demonstrat dicens: *Quid vobis et viae Aegypti, ut bibatis aquam Geon turbidam? (Jerem. 2. 10.)* Bibi et de magno flumine Euphrate aquas simpliciter, quas manu potes tangere, ore sorbere, non aquas spiritales. Ubi autem flumina sunt, quae et videntur et bibuntur, ibi consequens est quod et ficus et alia ligna sint: de quibus **249** dicit Deus: *Ex omni ligno quod est in paradiso comedes (Genes. 2. 16):* similia sunt lignis aliis et arboribus, sicut flumina similia sunt fluminibus et aquis. Si autem aqua quae cernitur, vere aqua est, necesse est ut et ficus vera sit, et alia ligna: et Adam verus statim a principio plasmatus in corpore, sicut et Eva, et non in phantasmate, et post ruinam (ut vult Origenes) propter peccatum postea corpus acceperit. Sed dicis: Legimus quod sanctus Paulus raptus sit usque ad tertium coelum, et usque in paradysum (**2. Cor. 12**). Bene dicis: Quando ponit tertium coelum, et postea addit, et in paradysum, ostendit alibi esse coelum, et alibi paradysum. Illas vero praestigias quis non statim abjiciat atque contemnat: dicente Origene de aquis quae super firmamentum sunt, non esse aquas, sed Fortitudines quasdam angelicae potestatis, et rursum aquas quae super terram sunt, hoc est, sub firmamento, esse Virtutes contrarias, id est, daemones? Et quomodo legimus, in diluvio apertas cataractas coeli, et aquas inundasse diluvii? unde aperti sunt fontes abyssi, et totus mundus opertus est aquis (**Genes. 7**).

6. O furor hominum junctus stultitiae, qui reliquerunt illud quod in Proverbiis dicitur: «Audi fili sermonem patris tui, et ne abjicias legem matris tuae» (**Prov. 6. 20**), et conversi sunt ad errorem, et dicunt stulto, ut princeps sui sit; nec contemnunt res fatuatas, quae dicuntur a fatuo, sicut Scriptura testatur: «Fatuus autem fatua loquitur, et cor ejus vana intelligit» (**Isai. 32. 6**). Unde obsecro te, dilectissime, et quasi membris meis parcens, propter caritatem quam in te habeo, precor scribens et orans, ut impleas illud quod dicitur: «Nonne odientes te, Domine, odivi, et super inimicos tuos tabescebam?» (**Psal. 138. 21.**) Inimica et digna odio Origenis verba sunt, et Deo repugnantia, et sanctis ejus, et non ista sola quae dixi, sed et alia innumerabilia. Ne que enim nunc mihi propositum est adversus omnia Origenis dogmata disputare. Nihil mihi subripuit Origenes, nec in mea generatione fuit: nec propter aliquas res mundi et haereditatem, odium adversum illum, pugnasque suscepi: sed (ut simpliciter fatear) doleo, et val dedoleo, videns plurimos fratrum, **250** et eorum praecipue, qui professionem habent non minimam, et in gradum quoque sacerdotii maximum pervenerunt, ejus persuasionibus deceptos, et perversissima doctrina cibos factos esse diaboli: in quibus completum est illud, quod dicitur: «Super omnem munitionem ludit, et escae ejus electae, et congregavit sicut arenam captivitatem» (**Abac. 1**). Te autem, frater, liberet Deus, et sanctum populum Christi, qui tibi creditus est, et omnes fratres qui tecum sunt, et maxime Ruffinum Presbyterum ab haeresi Origenis, et ab aliis haeresibus et perditione earum. Si enim propter unum verbum, aut duo quae contraria fidei sunt, multae haereses abjectae sunt ab Ecclesia, quanto magis hic inter haereticos habebitur, qui tantas perversitates, et tam mala dogmata contra fidem

adinvenit, Deique et Ecclesiae hostis extitit? Inter multa enim mala etiam illud ausus est dicere, perdidisse imaginem Dei Adam, cum hoc in nullo penitus loco Scriptura significet. Si enim ita esset, nunquam omnia quae in mundo sunt, servirent semini Adam, id est, universo generi hominum: sicut et Jacobus Apostolus loquitur: «Omnia domantur, et subjecta sunt humanae naturae (**Jacob. 3. 7**).» Nunquam enim universa subjecta essent hominibus, si non haberent homines juxta id quod universis imperarent, imaginem Dei. Conjungens autem atque consocians Scriptura divina gratiam benedictionis, quam Adam donaverat, et generationibus quae ex eo erant, ne qui forsitan maligna interpretatione auderent dicere, uni datam gratiam Dei, et illum solum factum esse ad imaginem Dei: quia plasmatus esset ex humo, et uxorem ejus, quam creasset de costa viri: eos vero qui conciperentur in utero, et non ita nascerentur ut Adam, Dei non habere imaginem, statim per ordinem jungit, et dicit: «Et vixit Adam ducentos triginta annos, et cognovit Evam uxorem suam, et peperit ei filium juxta speciem et juxta imaginem ejus, et vocavit nomen ejus Seth» (**Genes. 5. 3**). Rursumque in decima generatione post annos bis mille ducentos quadraginta duos, vindicans Deus imaginem suam, et ostendens, **251** quod gratia quam dedisset hominibus perseveraret in eis, ait: «Ne comederitis carnem in sanguinem [al. *cum sanguine*], ego enim ulciscar sanguinem vestrum de manu omnis hominis effundentis illum: quia ad imaginem Dei feci hominem» (**Genes. 9**). Nec non post alteras decem generationes usque ad Abraham, et ab Abraham usque ad David alias generationes quatuordecim, quae viginti quatuor generationes simul faciunt annos bis mille centum decem et septem: Spiritus Sanctus in tricesimo octavo psalmo, cum quereretur de omnibus hominibus, quod

in vanitate ambularent, et peccatis essent obnoxii, loquitur: «Verumtamen in imagine perambulat omnis homo» (**Ps. 38. 7**). Nec non post David, etiam sub Salomone filio ejus, legimus tale quiddam super Dei imagine nominatum. Dicit enim in Sapientia, quae titulo ejus inscribitur: «Creavit Deus incorruptum hominem, et imaginem suae proprietatis dedit ei» (**Sap. 2. 23**). Et rursum post annos millenos centenos undenas plus minus, in novo legimus Testamento, quod non perdiderunt homines imaginem Dei. Jacobus enim Apostolus et frater Domini, cujus et supra meminimus, instruit nos, ne Origenis laqueis capiamur, habere hominem imaginem et similitudinem Dei. Nam cum de lingua hominis latius disputasset, adjecit: «Instabile malum, in ipsa quippe benedicimus Deum patrem, et in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei conditi sunt» (**Jacob. 3. 8. et 9**). Paulus quoque vas electionis, et qui doctrinam Evangelicam sua praedicatione complevit, docet nos, quod homo ad imaginem, et similitudinem Dei conditus sit, dicens: «Vir non debet nutrire comam, cum gloria et imago Dei sit» (**2. Cor. 11. 7**): imaginem simpliciter appellans suo nomine, similitudinem autem gloriae appellatione significans.

7. Pro tribus igitur testimoniis, quae tibi, si de Scriptura sancta reperirem, dicebas posse sufficere: ecce septem testimonia dedimus. Quis ergo sustinebit Origenis **252** ineptias? ut non gravius aliquid loquar, et similis efficiar vel ipsi vel discipulis ejus, qui audent in periculo animae suae asserere, quodcumque eis in buccam venerit, et magis jubere Deo, et non ab eo vel orare vel discere veritatem. Quidam enim eorum dicunt, quod imago Dei, quam prius accepit Adam, illo peccante, perierit. Alii suspicantur corpus, quod Filius Dei

habiturus esset ex Maria, ipsum esse imaginem conditoris. Nonnulli animam esse imaginem, alii sensum, alii virtutem: isti baptisma: hi, quod homo ad imaginem Dei dominetur omnibus, ebriorum more haec vel illa ructantes, quos oportebat tantum effugere, discrimen, nec negare quae loquitur Deus, et credentes simpliciter salvos fieri, Deoque concedere donationis suae certam et veram scientiam, in qua potissimum parte homines condiderit ad imaginem et similitudinem suam. Qui haec relinquentes, multis se quaestionibus implicacarunt, et per has in coenum demersi sunt peccatorum. Nos autem, dilectissime, credimus his, quae locutus est Dominus, et scimus, quod in cunctis hominibus imago Dei permaneat, ipsique concedimus nosse, in qua parte homo ad imaginem Dei conditus sit. Sed neque illud, quod quidam in epistola Joannis legentes non intelligunt, quemquam decipiat, ubi loquitur: «Nunc filii Dei sumus, et nescimus quales futuri sumus. Novimus autem, quia cum ille revelatus fuerit, similes ei erimus. Videbimus enim cum sicuti est» (**1. Joan. 3. 2**). Hoc enim propter gloriam, quae ibi revelanda est sanctis ejus, dictum est: sicut et in alio loco legimus: «A gloria in gloriam» (**2. Cor. 3**): cujus gloriae jam in isto saeculo sancti arrabonem et portiunculam susceperunt. Primus eorum Moyses, cujus fulsit facies valde, et radiabat veluti fulgor et sol. Secundus Elias, igneo curru raptus in coelum, et ignis detrimenta non sentiens. Stephanus **253** lapidabatur, et faciem habebat angeli, quae ab omnibus cernebatur. Hoc autem quod in paucis diximus, de omnibus intelligendum est, ut impleatur illud quod scriptum est: «Omnis qui sanctificat semetipsum, inter beatos numerabitur. Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt» (**Matth. 5. 8**).

8. Cum haec ita se habeant, dilectissime, custodi animam tuam, et desine contra [al. *circa*] nos murmurare. Dicit enim Scriptura divina: «Nolite murmurare adinvicem, sicut quidam murmuraverunt, et a serpentibus perierunt» (1. Cor. 10. 9. et 10): magis acquiesce veritati, et dilige nos diligentes te, et veritatem. Deus autem pacis praestet nobis juxta suam clementiam, ut conteratur Satan as sub pedibus Christianorum, et abjiciatur omnis occasio perversa, ne scindatur in nobis vinculum caritatis et pacis, et rectae fidei praedicatio.

9. *Notanda historiola.*--- Praeterea audivi quosdam murmurare contra me, quia quando simul pergebamus ad sanctum locum qui vocatur Bethel, ut ibi Collectam tecum ex more ecclesiastico facerem, et venissem ad villam quae dicitur Anablatha, vidissemque ibi praeteriens lucernam ardentem, et interrogassem, quis locus esset, didicissemque esse ecclesiam, et intrassem ut orarem: inveni ibi velum pendens in foribus ejusdem ecclesiae tinctum atque depictum, et habens imaginem quasi Christi, vel sancti cujusdam; non enim satis memini, cujus imago fuerit. Cum ergo hoc vidissem, et detestatus essem in ecclesia Christi contra auctoritatem Scripturarum hominis pendere imaginem, scidi illud, et magis dedi consilium custodibus ejusdem loci, ut pauperem mortuum eo obvolverent et efferrent. «Illique contra murmurantes dixerunt: Si scindere voluerat, justum erat, ut aliud daret velum atque mutaret.» Quod cum audissem, me daturum esse pollicitus sum, et illico esse missurum. Paululum autem morarum fuit in medio, dum quaere optimum velum pro eo mittere; arbitrabar enim de Cypro mihi esse mittendum. Nunc autem misi quod potui reperire, et precor ut jubeas presbytero ejusdem **254** loci suspicere velum

a Lectore, quod a nobis missum est, et deinceps praecipere, in ecclesia Christi istiusmodi vela, quae contra religionem nostram veniunt, non appendi. Decet enim honestatem tuam hanc magis habere sollicitudinem, ut scrupulositatem tollat, quae indigna est ecclesia Christi, et populis qui tibi crediti sunt. Palladium vere Galatam, qui quondam nobis carus fuit, et nunc misericordia Dei indiget, cave, quia Origenis haeresim praedicat et docet, ne forte aliquos de populo tibi credito ad perversitatem sui inducat erroris. Opto ut valeatis in Domino.

EPISTOLA LII . AD NEPOTIANUM. *De Vita Clericorum et Monachorum.*

Nepotiano, Heliodori ex sorore nepoti, praescribit vivendi formam, quam Clerici, ac Monachi sequi debeant, saluberrima per singulas virtutes, quae ad eorum vitam pertinent, praecepta paraenitice exponens.

1. Petis a me, Nepotiane carissime, litteris transmarinis, et crebro petis, ut tibi brevi volumine digeram praecepta vivendi, et qua ratione is, qui saeculi militia derelicta, vel Monachus coeperit esse, vel Clericus, rectum Christi tramitem teneat, ne ad diversa vitiorum diverticula rapiatur. Dum essem adolescens, imo pene puer, et primos impetus lascivientis aetatis eremi durtia refrenarem, scripsi ad avunculum tuum sanctum Heliodorum exhortatoriam Epistolam, plenam lacrymis quaerimoniisque, et quae deserti sodalis monstraret affectum. Sed in illo opere pro aetate tunc lusimus, et calentibus adhuc Rhetorum studiis atque doctrinis, quaedam

scholastico flore depinximus. Nunc jam cano capite, et arata rugis fronte, et ad instar bovim pendentibus a mento palearibus,

Frigidus obsistit circum praecordia sanguis (**Virgil. Georg. lib. 2**).

Unde et in alio loco idem Poeta canit:
Omnia fert aetas, animum quoque.

Et post modicum:
255 *Nun coblita mihi tot carmina, vox quoque Moerin
Jam fugit ipsa. (In Bucol. Eclog. 8).*

2. Quod ne de Gentili tantum litteratura proferre videamur, divinorum voluminum sacramenta cognosce. David annos natus septuaginta, bellicosus quondam vir, senectute frigescente, non poterat calefieri. Quaeritur itaque puella de universis finibus Israel Abisag Sunamitis, quae cum rege dormiret, et senile corpus calefaceret (**3. Reg. 1**). Nonne tibi videtur, si occidentem sequaris litteram, vel figmentum esse de mimo, vel Atellanarum ludicra? Frigidus senex obvolvitur vestimentis, et nisi complexu adolescentulae non tepescit. Vivebat adhuc Bethsabée, supererat Abigail, et reliquae uxores ejus, et concubinae, quas Scriptura commemorat. Omnes quasi frigidae repudiantur, et in unius tantum adolescentulae grandaevus calescit amplexibus. Abraham multo David senior fuit, et tamen vivente Sara, aliam non quaesivit uxorem. Isaac duplices David annos habuit; et cum Rebecca jam vetula nunquam friguit. Taceo de prioribus ante Diluvium viris, qui post annos nongentos, non dico senilibus, sed pene jam cariosis artubus, nequaquam puellares quaesiere amplexus. Certe Moyses dux Israelitici populi, centum et viginti annos habebat, et Sephoram non mutavit .

3. Quae est igitur ista Sunamitis uxor et virgo, tam fervens, ut frigidum calefaceret, tam sancta, ut calentem ad libidinem non provocaret? Exponat sapientissimus Salomon patris sui delicias, et pacificus bellatoris viri narret amplexus. «Posside sapientiam, posside intelligentiam. Ne obliviscaris, et ne declinaveris a verbis oris mei. Neque derelinquas illam et apprehendet te: ama illam, et servabit te. Principium sapientiae, posside sapientiam, et in omni possessione tua posside intelligentiam: circumda illam, et exaltabit te: honora illam, et amplexabitur te; ut det capiti tuo coronam gratiarum. Corona **256** quoque deliciarum protegat te» (**Prov. 4. 5. sqq.**). Omnes pene virtutes corporis mutantur in senibus, et crescente sola sapientia, decrescunt caetera: jejunia, vigiliae, et eleemosynae, chameuniae, huc illucque discursus, peregrinorum susceptio, defensio pauperum, instantia orationum, perseverantia, visitatio languentium, labor manuum, unde praebeantur eleemosynae: et, ne sermonem longius traham, cuncta quae per corpus exercentur, fracto corpore minora fiunt. Nec hoc dico, quod in juvenibus et adhuc solidioris aetatis, his dumtaxat qui labore, et ardentissimo studio, vitae quoque sanctimonia, et orationis ad Dominum Jesum frequentia, scientiam consecuti sunt, frigeat sapientia, quae in plerisque senibus aetate marcescit: sed quod adolescentia multa corporis sustineat bella, et inter incentiva vitiorum, et carnis titillationes, quasi ignis in lignis viridibus suffocetur, et suum non possit explicare fulgorem. Senectus vero eorum, qui adolescentiam suam honestis artibus instruxerunt, et in lege Domini meditati sunt die ac nocte, aetate fit doctior, usu tritior, processu temporis sapientior, et veterum studiorum dulcissimos fructus metit (**Confer. Praefat. lib. 2. in Amos**). Unde et sapiens ille vir

Graeciae Themistocles, cum expletis centum et septem annis, se mori cerneret, dixisse fertur, se dolere, quod tunc egrederetur e vita, quando sapere coepisset. Plato octogesimo primo anno scribens, mortuus est. Et Isocrates, nonaginta novem annos in docendi scribendique labore complevit. Taceo caeteros Philosophos, Pythagoram, Democritum, Xenocratem, Zenonem, et Cleantem, qui jam aetate longaeva in sapientiae studiis floruerunt. Ad Poetas venio, Homerum, Hesiodum, Simonidem, Stesichorum, qui grandes natu, cygneum nescio quid, et solito dulcius, vicina morte, cecinerunt. Sophocles cum propter nimiam senectutem et rei familiaris negligentiam, a filiis accusaretur amentiae, Oedipi 257 fabulam, quam nuper scripserat, recitavit iudicibus; et tantum sapientiae in aetate jam fracta specimen dedit, ut severitatem tribunalium in theatri favorem verteret. Nec mirum, cum etiam Cato Censorius, Romani generis disertissimus jam et senex, Graecas litteras discere, nec erubuerit, nec desperaverit. Certe Homerus refert, quod de lingua Nestoris, jam vetuli et pene decrepiti, dulcior melle oratio duxerit. Sed et ipsius nominis *Abisag* sacramentum, sapientiam senum indicat ampliorem. Interpretatur enim, *pater meus superfluius*, vel *patris mei rugitus*. Verbum *superflui*, ambiguum est; sed in praesenti loco virtutem sonat, quod amplior sit in senibus, et redundans ac larga sapientia. In alio autem loco *superfluius*, quasi non necessarius ponitur. *Abisag* autem, id est, *rugitus*, proprie nuncupatur, cum maris fluctus resonat, et ut ita dicam, de pelago veniens fremitus auditur. Ex quo ostenditur abundantissimum, et ultra humanam vocem divini sermonis in senibus tonitruum commorari. Porro *Sunamitis* in lingua

nostra *coccinea* dicitur: ut significet calere sapientiam et divina lectione fervere: quod licet Dominici sanguinis indicet sacramentum, tamen et fervorem ostendit sapientiae. Unde et obstetrix illa in Genesi (**c. 38**) coccinum ligat in manu Phares, qui ab eo quod parietem diviserat, duos ante populos separantem, *divisoris*, id est, *Phares*, sortitus est nomen. Et Rahab meretrix in typo Ecclesiae resticulam, mysterium sanguinis continentem, ut Jericho pereunte domus ejus salvaretur, appendit [al. additur *in fenestra*]. Unde et in alio loco de viris sanctis Scriptura commemorat: *Hi sunt, qui venerunt de calore domus patris Rechab* (**1. Paral. 2. 55**). Et Dominus noster in Evangelio: *Ignem, inquit, veni mittere in terram, et quam volo ut ardeat* (**Luc. 12. 49**). Qui in discipulorum corda succensus, **258** cogebat eos dicere: «Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, et aperiret nobis Scripturas?» (**Ib. 24. 32.**)

4. Quorsum haec tam longo repetita principio? Ne a me quaeras pueriles declamationes, sententiarum flosculos, verborum lenocinia, et per fines capitulorum singulorum acuta quaedam breviterque conclusa, quae plausus et clamores excitent audientium. Amplexetur me modo sapientia, et Abisag nostra, quae nunquam senescit, in meo requiescat sinu. Impolluta enim est, virginitatisque perpetuae, et quae in similitudinem Mariae, cum quotidie generet, semperque parturiat, incorrupta est. Hinc reor dixisse et Apostolum, *spiritu ferventes* (**Rom. 12. 11**). Et in Evangelio Dominum praedicasse, quod in fine mundi, quando juxta Prophetam Zachariam, stultus pastor esse coeperit, sapientia decrescente, refrigescet caritas multorum (**Matth. 24; Zach. 11**). Audi igitur, ut Beatus Cyprianus ait, non diserta, sed

fortia. Audi fratrem collegio, patrem senio, qui te ab incunabulis fidei, usque ad perfectam ducat aetatem, et per singulos gradus vivendi praecepta constituens, in te caeteros erudiat. Scio quidem ab avunculo tuo beato Heliodoro, qui nunc Pontifex Christi est, te et didicisse, quae sancta sunt, et quotidie discere: normamque vitae ejus, exemplum habere virtutum. Sed et nostra qualiacumque sunt suscipe, et libellum hunc, libello illius copulato, ut cum ille te Monachum erudierit, hic Clericum doceat esse perfectum.

5. Igitur Clericus qui Christi servit Ecclesiae, interpretatur primo vocabulum suum, et nominis definitione prolata, nitatur esse quod dicitur. Si enim κληρος Graece, *sors* Latine appellatur: propterea vocantur Clerici, vel quia de sorte sunt Domini, vel quia ipse Dominus sors, id est, pars Clericorum est. Qui autem vel ipse pars Domini est, vel Dominum partem **259** habet, talem se exhibere debet, ut et ipse possideat Dominum, et possideatur a Domino. Qui Dominum posidet, et cum Propheta dicit, *Pars mea Dominus (Ps. 15. 5. et 72. 26)*, nihil extra Dominum habere potest. Quod si quippiam aliud habuerit praeter Dominum, pars ejus non erit Dominus. Verbi gratia: si aurum, si argentum, si possessiones, si variam suppellectilem: cum istis partibus, Dominus pars ejus fieri non dignabitur. Si autem ego pars Domini sum, et funiculus haereditatis ejus: nec accipio partem inter caeteras tribus, sed quasi Levita et Sacerdos vivo de decimis, et altari serviens, altaris oblatione sustentor, habens victum et vestitum, his contentus ero, et nudam crucem nudus sequar. Obsecro itaque te, *et repetens, iterum iterumque monebo*, ne officium Clericatus genus antiquae militiae putes: id est, NE LUCRA SAECULI in Christi quaeras militia: ne plus habeas quam

quando Clericus esse coepisti: et dicatur tibi, *Cleri eorum non proderunt eis* (**Jerem. 12. 13. secundum LXX**). Mensulam tuam pauperes et peregrini, et cum illis Christus conviva noverit. NEGOTIATOREM Clericum, et ex inope divitem, ex ignobili gloriosum, quasi quamdam pestem fuge. *Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimae* (**1. Cor. 15. 33**). Tu aurum contemnis, alius diligit: tu calcas opes, ille sectatur: tibi cordi est silentium, mansuetudo, secretum; illi verbositas attrita frons, fora placent et plateae, ac medicorum tabernae. In tanta morum discordia, quae potest esse concordia? HOSPITIOLUM tuum aut raro, aut nunquam mulierum pedes terant. Omnes puellas et virgines Christi, aut aequaliter ignora, aut aequaliter dilige. Ne sub eodem tecto mansites: nec in praeterita castitate confidas. Nec David sanctior: nec Salomone potes esse sapientior. MEMENTO semper, quod paradisi colonum, de possessione sua mulier ejecerit (**Genes. 3**). Aegrotanti tibi quilibet sanctus frater **260** assistat, et germana, vel mater, aut probatae quaelibet apud omnes fidei. Quod si hujusmodi non fuerint consanguinitatis, castimoniaeque personae, multas anus nutrit Ecclesia, quae et officium praebeant, et beneficium accipiant ministrando, ut infirmitas quoque tua fructum habeat eleemosynae. Scio quosdam convaluisse corpore, et animo aegrotare coepisse. PERICULOSE TIBI ministrat, cujus vultum frequenter attendis. Si propter officium Clericatus, aut vidua a te visitatur, aut virgo, nunquam domum solus introeas. Tales habeto socios, quorum contubernio non infameris. Si Lector, si Acolytus, si Psalter, te sequitur, non ornentur veste, sed moribus: nec calamistro crispent comas; sed pudicitiam habitu polliceantur. SOLUS CUM SOLA, secreto, et absque arbitro, vel teste, non sedeas. Si familiarius est aliquid

loquendum, habet nutricem majorem domus, virginem, viduam, vel maritam: non est tam inhumana, ut nullum praeter te habeat, cui se audeat credere. Caveto omnes suspiciones, et quidquid probabiliter fingi potest, ne fingatur, ante devita. CREBRA MUNUSCULA, et sudariola, et fasciolas, et vestes ori applicitas, et oblatos ac degustatos cibos, blandasque et dulces litterulas sanctus amor non habet. «Mel meum, meum desiderium: omnes delicias, et lepores,» et risu dignas urbanitates, et caeteras ineptias amatorum, in Comoediis erubescimus, in saeculi hominibus detestamur: quanto magis in Monachis et in Clericis, quorum et Sacerdotium proposito, et propositum ornatur Sacerdotio? Nec hoc dico, quod aut inte aut in sanctis viris ista formidem; sed quod in omni proposito, in omni gradu et sexu, et et boni et mali reperiantur: MALORUMQUE condemnatio, laus bonorum sit.

6. Pudet dicere, sacerdotes idolorum, mimi, et aurigae, et scorta, haereditates **261** capiunt: solis Clericis et Monachis hoc Lege prohibetur: et prohibetur non a persecutoribus, sed a Principibus Christianis. Nec de lege conqueror; sed doleo cur meruerimus hanc legem. Cauterium bonum est, sed quo mihi vulnus, ut indigeam cauterio? Provida severaque legis cautio, et tamen nec sic refrenatur avaritia. Per fideicommissa legibus illudimus; et quasi majora sint Imperatorum scita, quam Christi, leges timemus, Evangelia contemnimus. Sit haeres, sed mater filiorum, id est, gregis sui Ecclesia, quae illos genuit, nutrit et pavit. Quid nos inserimus, inter matrem et liberos? GLORIA EPISCOPI EST, pauperum inopiae [Plerique Mss. *opibus*] providere. Ignominia omnium Sacerdotum est, propriis studere divitiis. Natus in paupere domo, et in tugurio rusticano; qui vix milio et cibario pane,

rugientem saturare ventrem poteram, nunc similam et mella fastidio. Novi et genera et nomina piscium, in quo littore coneha lecta sit calleo: saporibus avium discerno provincias; et ciborum pretiosorum me raritas, ac novissime damna ipsa delectant. Audio praeterea in senes, et anus absque liberis, quorundam turpe servitium. Ipsi apponunt matulam [al. *mappulam*], obsident lectum, purulentiam stomachi, et phlegmata pulmonis, manu propria suscipiunt. Pavent ad introitum medici, trementibusque labiis, an commodius habeant, sciscitantur: et si paululum senex vegetior fuerit, periclitantur: SIMULATAQUE laetitia, mens intrinsecus avara torquetur. Timent enim, ne perdant ministerium; et vivacem senem, Mathusalae annis comparant. O quanta apud Deum merces, si in praesenti pretium non sperarent! Quantis sudoribus haereditas cassa expetitur! Minori labore margaritum Christi emi poterat.

7. Divinas Scripturas saepius lege, imo nunquam de manibus tuis sacra lectio **262** deponatur. Disce quod doceas: obtine eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem; ut possis exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere. Permane in his quae didicisti, et credita sunt tibi; sciens a quo didiceris: paratus semper ad satisfactionem omni poscenti te rationem, de ea quae in te est spe et fide. Non confundant opera tua sermonem tuum: ne cum in Ecclesia loqueris, tacitus quilibet respondeat, Cur ergo haec quae dicis, ipse non facis? DELICATUS MAGISTER EST, qui pleno ventre de jejuniis disputat. Accusare avaritiam et latro potest. Sacerdotis Christi os, mens, manusque concordent. Esto subjectus Pontifici tuo, et quasi animae parentem suscipe. Amare filiorum, timere servorum est. «Si pater sum, inquit, ubi est honor meus? Si

Dominus ego sum, ubi est timor meus?» (**Malach. 1. 2**) Plura tibi in eodem viro observanda sunt nomina; Monachus, Pontifex, avunculus tuus, qui te jam in omnibus, quae sancta sunt, docuit. Illud etiam dico, quod Episcopi, Sacerdotes se esse noverint, non dominos [*Alibi se Patres esse non dominos*]: honorent Clericos quasi Clericos, ut et ipsis a Clericis, quasi Episcopis honor deferatur. Scitum illud est oratoris Domitii; Cur ego te, inquit, habeam ut principem, cum tu me non habeas ut Senatorem? Quod Aaron et filios ejus, hoc esse Episcopum et Presbyteros noverimus: Unus Dominus, unum templum, unum sit etiam ministerium. Recordemur semper quid Apostolus Petrus praecipiat Sacerdotibus: «Pascite eum qui in vobis est gregem Domini: providentes non coacte, sed spontaneum secundum Deum: neque turpis lucri gratia, sed voluntarie: neque ut dominantes in clerum, sed forma facti gregis ex animo: ut cum apparuerit princeps pastorum, percipiat immarcescibilem gloriae coronam» (**1. Petr. 5. 2. et seqq.**). Pessimae consuetudinis est in quibusdam Ecclesiis, tacere **263** Presbyteros, et praesentibus Episcopis non loqui, quasi aut invideant, aut non dignentur audire. «Et si alii,» inquit Apostolus Paulus, «fuerit revelatum sedenti, prior taceat. Potestis enim per singulos prophetare, ut omnes discant, et omnes consolentur: et spiritus Prophetarum Prophetis subjectus est. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis» (**1. Cor. 14. 30. et seqq.**). «Gloria patris est filius sapiens» (**Prov. 10. 1**). Gaudeat Episcopus judicio suo, cum tales Christo elegerit Sacerdotes.

8. *Conciones in Ecclesia*.---Docente te in Ecclesia, non clamor populi, sed gemitus suscitetur. Lacrymae auditorum, laudes tuae sint. Sermo Presbyteri, Scripturarum lectione

conditus sit. Nolo te declamatorem esse et rabulam garrulumque sine ratione, sed mysteriorum peritum, et sacramentorum Dei tui eruditissimum. Verba volvere, et celeritate dicendi apud imperitum vulgus admirationem sui facere, indoctorum hominum est. Attrita frons interpretatur saepe quod nescit: et cum aliis persuaserit, sibi quoque usurpat scientiam. Praeceptor quondam meus Gregorius Nazianzenus, rogatus a me ut exponeret, quid sibi vellet in Luca sabbatum δευτερόπρωτον, id est, *secundo primum* (**Luc. 6. 1**), eleganter lusit, docebo te, inquit, super hac re in Ecclesia: in qua mihi omni populo acclamante, cogeris invitus scire quod nescis. Aut certe si solus tacueris, solus ab omnibus stultitiae condemnaberis. Nihil tam facile, quam vilem plebeculam et indoctam concionem, linguae volubilitate decipere. quae quidquid non intelligit, plus miratur. M. Tullius (in quem pulcherrimum illud elogium est: «Demosthenes tibi praeripuit, ne esses primus Orator:» tu illi, ne solus) in oratione pro Quinto Gallio, quid de favore vulgi, et de imperitis concionatoribus loquatur, attende, ne his fraudibus ludaris. Loquor enim, quae sum ipse nuper expertus. Unus quidam Poeta nominatus homo, perlitteratus, cujus sunt illa colloquia Poetarum ac Philosophorum, cum facit Euripidem et Menandrum inter se, **264** et alio loco Socratem atque Epicurum disserentes, quorum aetates non annis, sed saeculis scimus esse disjunctas, quantos is plausus et clamores movet? Multos enim condiscipulos habet in theatro, qui simul litteras non didicerunt.

9. *Cultus qualis. Diversa membra in Ecclesia.*---Vestes pullas aequae devota, ut candidas. Ornatus ut sordes pari modo fugiendae sunt, quia alterum delicias, alterum gloriam redolet.

Non absque amictu lineo incedere, sed pretium vestium linearum non habere, laudabile est. Alioqui ridiculum et plenum dedecoris est, referto marsupio, quod sudarium orariumque non habeas, gloriari. Sunt qui pauperibus paulum tribuunt, ut amplius accipiant; et sub praetextu eleemosynae quaerunt divitias, quae magis venatio appellanda est, quam eleemosynae genus. Sic bestiae, sic aves, sic capiuntur et pisces. Modica in hamo esca ponitur, ut matronarum in eo sacculi protrahantur. Sciat Episcopus, cui commissa est Ecclesia, quem dispensationi pauperum curaeque praeficiat. MELIUS EST non habere quod tribuam, quam impudenter petere quod recondam. Sed et genus arrogantiae est, clementiorem te velle videri, quam Pontifex Christi est. Non omnia possumus omnes. Alius in Ecclesia oculus est, alius lingua, alius manus, alius pes, auris, venter, et caetera. Lege Pauli Epistolam ad Corinthios: quomodo diversa membra unum corpus efficiunt (**I. Cor. 12**). Nec rusticus tamen et simplex frater ideo se sanctum putet, si nihil noverit: nec peritus et eloquens, lingua aestimet sanctitatem. MULTOQUE MELIUS EST e duobus imperfectis, rusticitatem habere sanctam, quam eloquentiam peccatricem.

10. *Templorum ornatus*.---Multi aedificant parietes, et columnas ecclesiae substruunt: marmora nitent, auro splendent laquearia, gemmis altare distinguitur, et ministrorum Christi nulla electio est. Neque vero mihi aliquis opponat, dives in Judaea Templum, mensam, lucernas, thuribula, patellas, scyphos, mortariola, et caetera ex auro fabrefacta (**3. Reg. 5. et 6**). Tunc haec probabantur a Domino, quando Sacerdotes hostias immolabant, et sanguis pecudum erat **265** redemptio peccatorum. Quanquam haec omnia

praecesserint in figura: «Scripta sunt autem propter nos, in quos fines saeculorum devenerunt» (**2. Cor. 10. 11**). Nunc vero cum paupertatem domus suae pauper Dominus dedicarit, COGITEMUS crucem ejus, et divitias lutum putabimus. Quid miramur, quod Christus vocat iniquum mammona? (**Luc. 16.**) Quid suspicimus [*al. suscipimus*] et amamus, quod Petrus se non habere, gloriose testatur? (**Act. 3**). Alioqui si tantum litteram sequimur, et in auro atque divitiis simplex nos delectat historia, cum auro observemus et caetera. Ducant Pontifices Christi, uxores virgines: quamvis bonae mentis sit qui cicatricem habuerit, et deformis est, privetur Sacerdotio: lepra corporis, animae vitiis praeferatur. Crescamus et multiplicemur, et repleamus terram: nec immolemus agnum, nec mysticum Pascha celebremus, quia haec absque Templo fieri lege prohibentur. Figamus septimo mense tabernaculum, et solemne jejunium buccina concrepemus. Quod si haec omnia spiritualibus spiritualia comparantes, scientesque cum Paulo, quod lex spiritualis est (**Rom. 7**), et David verba cantantis [*al. cantantes*]: «Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua» (**Ps. 118. 18**), sic intelligimus, ut Dominus quoque noster intellexit, et interpretatus est sabbatum: aut aurum repudiemus cum caeteris superstitionibus Judaeorum: aut, si aurum placet, placeant et Judaei, quos cum auro, aut probare nobis necesse est, aut damnare.

11. *Convivia fugienda.*---Convivia tibi vitanda sunt saecularium, et maxime eorum, qui honoribus tument. Turpe est ante fores Sacerdotis Christi crucifixi et pauperis, et qui cibo quoque vescebatur alieno, lictores Consulum, et milites excubare, judicemque provinciae melius apud te prandere,

quam in palatio. Quod si obtenderis te facere haec, ut roges pro miseris atque subjectis, JUDEX SAECULI plus deferet Clerico continenti, quam diviti: et magis sanctitatem tuam venerabitur, quam opes. Aut si talis est, qui non **266** audiat Clericos pro quibuslibet tribulatis, nisi inter phialas [al. *inter calices et phialas*], libenter carebo hujusmodi beneficio; et Christum rogabo pro iudice, qui magis et citius subvenire potest, quam iudex: «Melius enim est confidere in Domino, quam confidere in homine. Melius est sperare in Domino, quam sperare in principibus» (**Ps. 117. 8. 9**). Nunquam vinum redoleas, ne audias illud Philosophi: Hoc non est osculum porrigere, sed vinum propinare. Vinolentos Sacerdotes et Apostolus damnat, et vetus lex prohibet (**Levit. 10**). Qui altario deserviunt, vinum, et siceram non bibant. Sicera Hebraeo sermone omnis potio nuncupatur, quae inebriare potest; sive illa quae frumento conficitur; sive pomorum succo, aut cum favi decoquuntur in dulcem et barbaram potionem, aut palmarum fructus exprimuntur in liquorem, coctisque frugibus, aqua pinguior coloratur. Quidquid inebriat, et statum mentis evertit, fuge similiter ut vinum. Nec hoc dico, quod Dei a nobis creatura damnetur (siquidem et Dominus vini potator est appellatus (**Matth. 11**)): et Timotheo dolenti stomachum, modica vini sorbitio relaxata est (**1. Tim. 5**), sed modum pro aetatis, et valetudinis et corporum qualitate exigimus in potando. Quod si absque vino ardeo adolescentia, et inflammor calore sanguinis, et succulento validoque sum corpore, libenter carebo poculo, in quo suspicio veneni est. Pulchre dicitur apud Graecos, et nescio an apud nos aeque resonet: Pinguis venter, non gignit sensum tenuem.

12. *Modus in jejuniis.*---Tantum tibi jejuniorum modum impone, quantum ferre potes. Sint tibi pura, casta, simplicia, moderata, et non superstitiosa jejunia. Quid prodest oleo non vesci, et molestias quasdam difficultatesque ciborum quaerere, carycas, piper, nuces, palmarum fructus, similam, mel, pistacia? Tota hortorum cultura vexatur, ut cibario non vescamur pane, et dum delicias sectamur, regno coelorum retrahimur. Audio praeterea quosdam contra rerum hominumque naturam, aquam non **267** bibere, nec vesci pane; sed sorbitiunculas delicatas et contrita olera, betarumque succum, non calice sorbere, sed concha. Proh pudor, non erubescimus istiusmodi ineptiis; nec taedet superstitionis! Insuper etiam famam abstinentiae in deliciis quaerimus. **FORTISSIMUM** jejunium est aqua et panis. Sed quia gloriam non habet, et omnes pane et aqua vivimus, quasi publicum et commune jejunium non putatur.

13. *Gloria cavenda. Cultus superstitiosus.*---Cave ne hominum rumusculos aucuperis: ne in offensam Dei, populorum laudem commutes. *Si adhuc*, inquit Apostolus, *hominibus placerem, Christi servus non essem* (**Galat. 1. 10**). Desiit placere hominibus, et servus factus est Christi. Per bonam famam et malam, a dextris et a sinistris Christi miles graditur: nec laude extollitur, nec vituperatione frangitur: non divitiis tumet, non contrahitur paupertate, et laeta contemnit, et tristia. Per diem sol non urit eum, neque luna per noctem (**Ps. 120. 6**). Nolo te orare in angulis platearum, ne rectum iter precum tuarum frangat aura popularis. Nolo te dilatare fimbrias, et ostentui habere phylacteria, et conscientia repugnante, pharisaica ambitione circumdari. Quanto melius erat haec non *in corpore, sed in*

corde gestare; et Deum habere fautorem, non aspectus hominum? Inde pendet Evangelium inde Lex et Prophetæ; sive sacra et Apostolica doctrina. «Melius est enim hæc omnia in mente portare, quam in corpore.» Fidelis mecum Lector intelligis quid taceam, et quid magis tacendo loquar. Tot te regulæ, quot species gloriarum percurrant. Vis scire quales Dominus quaerat ornatus? Habeto prudentiam, justitiam, temperantiam, fortitudinem. His coeli plagis includere, hæc te quadriga [al. additur *in altum*], velut aurigam Christi, ad metam concitum [al. *concita*] ferat. Nihil hoc monili pretiosius, nihil hac gemmarum varietate distinctius. Ex omni parte decoraris, cingeris, atque protegeris, et ornamento tibi sunt **268** et tutamini, gemmae vertuntur in scuta.

14. *Obtrectiones cavendæ*.---Cave quoque, ne aut linguam aut aures habeas prurientes, id est, ne aut ipse aliis detrahas, aut alios audias detrahentes. «Sedens, inquit, adversus fratrem tuum loquebaris, et adversus filium matris tuæ ponebas scandalum: hæc fecisti et tacui. Existimasti inique, quod ero tui similis: aguam te et statuum contra faciem tuam» (**Ps. 49. 20. 21**). Parce a detractone linguæ, custodi sermones tuos, et scito quia per cuncta, quæ de aliis loqueris, tua sententia judicaris, et in his ipse deprehenderis, quæ in aliis arguebas. «Neque vero illa justa est excusatio, Referentibus aliis injuriam facere non possum.» Nemo invito auditori libenter refert. Sagitta in lapidem nunquam figitur, interdum resiliens percutit dirigentem. Discat detractor, dum te videt non libenter audire, non facile detrahare: «Cum detractoribus, ait Salomon, ne miscearis, quoniam repente veniet perditio eorum, et ruinam utriusque quis novit?» (**Prov. 24. 21. 22**) tam videlicet

ejus qui detrahit, quam illius qui aurem accommodat detrahenti.

15. *Silentium et secretum.*---Officii tui est visitare languentes, nosse domos matronarum, ac liberos earum, et nobilium virorum custodire secreta. Officii tui sit, non solum oculos castos servare, sed et linguam. Nunquam de formis mulierum disputes, nec quid agatur in alia, domus alia per te noverit. Hippocrates adjurat discipulos suos, antequam doceat, et in verba sua jurare compellit: extorquet sacramento silentium, sermonem, incessum, habitum, moresque praescribit. Quanto magis nos, quibus animarum medicina [al. *cura*] commissa est, omnium Christianorum domos debemus amare quasi proprias? Consolutores potius nos in moeroribus suis, quam convivas in prosperis noverint. FACILE CONTEMNITUR Clericus, qui saepe vocatus ad prandium, ire non recusat.

16. *Raro accipiendum. Nuptias Clericus non conciliat. Sacrilegium Ecclesiam fraudare.*---**269** Nunquam petentes, raro accipiamus rogati. *Beatius enim est magis dare quam accipere (Act. 20).* Nescio quo enim modo etiam ipse qui deprecatur, ut tribuat, cum acceperis, viliores te judicat, et mirum in modum si eum rogantem contempseris, plus te posterius veneratur. Praedicator continentiae, nuptias ne conciliet. Qui Apostolum legit, dicentem, *Superest, ut qui habent uxores, sic sint, quasi non habeant (1. Cor. 7)*; cur virginem cogit ut nubat? qui de monogamia Sacerdos est, quare viduam hortatur ut digama sit? Procuratores et dispensatores domorum alienarum atque villarum, quomodo possunt esse Clerici, qui proprias jubentur contemnere facultates? AMICO QUIPPIAM rapere, furtum est: Ecclesiam fraudare, sacrilegium est. Accepisse quod pauperibus

erogandum est, et esurientibus plurimis, vel cautum esse velle, vel timidum; aut quod apertissimi sceleris est, aliquid inde subtrahere, omnium praedonum crudelitatem superat. Ego fame torqueor, et tu iudicas quantum ventri meo satis sit? Aut divide statim quod acceperis, aut si timidus dispensator es, dimitte largitorem, ut sua ipse distribuat. NOLO SUB occasione mea sacculus tuus plenus sit. Nemo me melius, mea servare potest. Optimus dispensator est qui sibi nihil reservat.

17. Coegisti me, Nepotiane carissime, lapidato jam Virginitatis libello [Epistola XXII. de Virginit. servanda], quem sanctae Eustochio Romae scripseram, post annos decem rursus Bethleem ora reserare, et confodiendum me linguis omnium prodere. Aut enim nihil scribendum fuit, ne hominum iudicium subiremus, quod tu facere prohibuisti: aut scribentes nosse, cunctorum adversum nos maledicorum tela esse torquenda. Quos obsecro ut quiescant et desinant maledicere; non enim ut adversariis, sed ut amicis scripsimus; nec invecti sumus in eos qui peccant, sed ne peccent, **270** monuimus. Neque in illos tantum, sed et in nos metipsos severi iudices fuimus: volentesque festucam de oculo alterius tollere, nostram prius trabem ejecimus. Nullum laesi, nullius nomen saltem descriptione [al. *mea scriptura*] signatum est. Neminem specialiter meus sermo pulsavit. Generalis de vitiis disputatio est. Qui mihi irasci voluerit, prius ipse de se quod talis sit, confitebitur.

EPISTOLA LIII . AD PAULINUM. *De studio Scripturarum*

Omniū sapientū exemplis provocat ad studium Litterarū sacrarū, et in his quantum sit difficultatis, ostendit. Deinde quo magis inflammet ad earū studium, singulos libros, Auctores et argumenta elogiis quibusdam breviter commendat. Denique, ut se a saeculī rebus penitus expediat, hortatur.

1. *Vera necessitudo. Sapientū peregrinationes.*---Frater Ambrosius tua mihi munuscula perferens, detulit et suavissimas litteras, quae a principio amicitiarū, fidem jam probatae fidei et veteris amicitiae praeferabant. Vera enim illa necessitudo est, et Christi glutino copulata, quam non utilitas rei familiaris, non praesentia tantum corporum, non subdola et palrans adulatio; sed Dei timor et divinarū Scripturarū studia conciliant. Legimus in veteribus historiis, quosdam lustrasse provincias, novos adisse populos, maria transisse, ut eos quos ex libris noverant, coram quoque viderent. Sic Pythagoras Memphiticōs vates; sic Plato Aegyptum et Architam Tarentinum, eamque oram Italiae, quae quondam magna Graecia dicebatur, laboriosissime peragravit; ut qui Athenis magister erat et potens, cuiusque doctrinam Academiae gymnasia personabant, fieret peregrinus atque discipulus, MALENS ALIENA verecunde 271 discere, quam sua impudenter ingerere. Denique cum litteras quasi toto fugientes orbe persequitur, captus a piratis et venundatus, etiam tyranno crudelissimo (Dionysio Siciliae) paruit, captivus, vinctus, et servus; tamen quia Philosophus, major e mente se fuit. Ad T. Livium lacteo eloquentiae fonte manantem, de ultimis Hispaniae (a Gadibus,) Galliarumque finibus quosdam venisse nobiles legimus; et quos ad contemplationem sui

Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit. Habuit illa aetas inauditum omnibus saeculis celebrandumque miraculum, ut urbem tantam ingressi, aliud extra urbem quaererent. Apollonius (sive ille Magus, ut vulgus loquitur, sive Philosophus, ut Pythagorici tradunt) intravit Persas, pertransivit Caucasum, Albanos, Scythas, Massagetas, opulentissima Indiae regna penetravit: et ad extremum latissimo Physon amne (Gange) transmisso, pervenit ad Brachmanas; ut Hiarcam in throno sedentem aureo et de Tantali fonte potantem, inter paucos discipulos, de natura, de motibus, ac siderum cursu audiret docentem: inde per Elamitas, Babylonios, Chaldaeos, Medos, Assyrios, Parthos, Syros, Phoenices, Arabes, Palaestinos, reversus Alexandriam, perrexit Aethiopiam, ut Gymnosophistas, et Tamosissimam Solis mensam videret in sabulo. Invenit ille vir ubique quod disceret: et semper proficiens, semper se melior fieret. Scripsit super hoc plenissime octo voluminibus Philostratus.

2. Quid loquar de saeculi hominibus? cum Apostolus Paulus vas electionis et magister gentium, qui de conscientia tanti in se hospitis loquebatur. *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus?* (2. Cor. 13. 3.) post Damascum Arabiamque lustratam, ascenderit Jerosolymam, ut videret Petrum, et manserit apud eum diebus quindecim. Hoc enim mysterio hebdomadis et ogdoadis, futurus Gentium praedicator instruendus erat. Rursumque post annos quatuordecim, assumpto Barnaba et Tito exposuerit Apostolis Evangelium, ne forte in vacuum curreret, **272** aut cucurrisset. Habet nescio quid latentis energiae viva vox; et in aures discipuli de auctoris ore transfusa fortius sonat. Unde et Eschynes, cum Rhodi exularet; et legeretur illa Demosthenis

Oratio, quam adversus eum habuerat, mirantibus cunctis atque laudantibus, suspirans ait : Quid si ipsam audissetis bestiam, sua verba resonantem?

3. Haec non dico, quod sit in me aliquid tale, quod vel possis, vel velis discere: sed quod ardor tuus ac discendi studium, etiam absque nobis per se probari debeat. Ingenium docile, et sine doctore laudabile est. Non quid invenias, sed quid quaeras, consideramus. Mollis cera et ad formandum facilis, etiam si artificis et plastae cessent manus, tamen τῇ δυνάμει totum est, quidquid esse potest. Paulus Apostolus ad pedes Gamalielis legem Moysi et Prophetas didicisse se gloriatur, ut armatus spiritualibus telis, postea diceret confidenter: «Arma militiae nostrae, non carnalia sunt, sed potentia Dei, ad destructionem munitionum: Concilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei; et captivantes [al. *captivantem*] omnem intellectum, ad obediendum Christo: et parati subjugare cunctam inobedientiam» (**4. Cor. 10. 4. 5**). Ad Timotheum scribit, ab infantia sacris litteris eruditum; et hortatur ad studium lectionis, ne negligat gratiam, quae data sit ei per impositionem manus Presbyterii. Tito praecipit, ut inter caeteras virtutes Episcopi, quem brevi sermone depinxit, scientiam quoque eligat [al. *intelligat*] Scripturarum: «Obtinentem, inquit, eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem; ut potens sit exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere» (**Tim. 1. 9**). Sancta quippe rusticitas solum sibi prodest: et quantum aedificat ex vitae merito Ecclesiam Christi, tantum nocet, si destruentibus non resistat. Aggaeus Propheta, imo per Aggaeum Dominus, *interroga*, ait, *Sacerdotes Legem* (**Agg. 2**).

Sacerdotis officium. Paulus cur vas electionis.---In tantum Sacerdotis officium est, interrogatum respondere de Lege. Et in Deuteronomio legimus: *Interroga patrem, tuum, et annuntiabit tibi; 273 seniores tuos, et dicent tibi (Deut. 32. 7).* In Psalmo quoque centesimo decimo octavo. *Cantabiles mihi erant justificationes tuae, in loco peregrinationis meae (v. 54).* Et in descriptione justi viri, cum eum David arbori vitae, quae est in paradiso, compararet, inter caeteras virtutes et hoc intulit: *In lege Domini voluntas ejus: et in lege ejus meditabitur die ac nocte (Psalm. 1. 2).* Daniel in fine sacratissimae Visionis justos, ait, fulgere sicut stellas; et intelligentes, hoc est doctos, quasi firmamentum. Vides quantum inter se distent, justa rusticitas, et docta justitia? Alii stellis, alii coelo comparantur. Quanquam juxta Hebraicam Veritatem, utrumque de eruditis possit intelligi: ita enim apud eos legimus: «Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates» (**Dan. 12. 3**). Cur dicitur Paulus Apostolus vas electionis? Nempe quia legis et sanctarum Scripturarum armarium est. Pharisei stupent ad doctrinam Domini; et mirantur in Petro et Joanne quomodo legem sciant, cum litteras non didicerint. Quidquid enim aliis exercitatio et quotidiana in Lege meditatio tribuere solet, illis Spiritus Sanctus suggerebat: et erant, juxta quod scriptum est, θεοδίδακτοι. Duodecim annos Salvator impleverat, et in Templo senes de quaestionibus legis interrogans, magis docet, dum prudenter interrogat.

4. Nisi forte rusticum Petrum, rusticum dicimus Joannem; quorum uterque dicere poterat: «Etsi imperitus sermone, non tamen scientia» (**2. Cor. 11. 6**). Joannes rusticus, piscator,

indoctus? Et unde illa vox obsecro, «In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum?» (**Joan. 1. 1.**) Λόγος enim Graece multa significat; nam et verbum est, et ratio, et supputatio, et causa uniuscujusque rei, per quam sunt singula quae subsistunt. Quae universa recte intelligimus in Christo. Hoc doctus Plato nescivit: hoc Demosthenes eloquens ignoravit. «Perdam, inquit, sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo» (**1. Cor. 1. 19**). Vera sapientia perdet falsam sapientiam: et quanquam stultitia praedicationis in Cruce sit, tamen Paulus «Sapientiam loquitur inter perfectos. Sapientiam autem non saeculi hujus, nec principum saeculi istius, qui destruuntur: **274** sed loquitur Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam praedestinavit Deus ante saecula» (**1. Cor. 2. 7**). Dei sapientia Christus est. «Christus enim Dei virtus, et Dei sapientia» (**Ibid. 24**). Haec sapientia in mysterio abscondita est: de qua et noni Psalmi titulus praenotatur, «pro occultis filii:» in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi: et qui in mysterio absconditus erat, praedestinatus est ante saecula. Praedestinatus autem, et praefiguratus, in Lege et Prophetis. Unde et Prophetiae appellabantur Videntes: quia videbant eum, quem caeteri non videbant. «Abraham vidit diem ejus: et laetatus est» (**Joan. 8. 56**). Aperiebantur coeli Ezechieli; qui populo peccatori erant. «Revela, inquit David, oculos meos: et considerabo mirabilia de lege tua» (**Ps. 118. 18**). Lex enim spiritualis est, et revelatione opus est, ut intelligatur, ac revelata facie Dei gloriam contemplemur.

5. Liber in Apocalypsi septem sigillis signatus ostenditur (**Apoc. 5**): quem si dederis homini scienti litteras, ut legat, respondebit tibi: Non possum, signatus est enim.

Quanti hodie putant se nosse litteras, et tenent signatum librum; nec aperire possunt, nisi ille reseraverit «qui habet clavem David: qui aperit, et nemo claudit, claudit et nemo aperit?» (**Ibid. 3. 7.**) In Actis Apostolorum sanctus eunuchus, imo vir (sic enim eum Scriptura cognominat), cum legeret Isaiam, interrogatus a Philippo: «Putasne intelligis quae legis?» respondit, «Quomodo possum, nisi aliquis me docuerit?» (**Act. 8.**) Ego, ut de me interim loquar, nec sanctior sum hoc eunucho, nec studiosior; qui de Aethiopia, id est, de extremis mundi finibus venit ad Templum, reliquit aulam regiam: et tantus amator Legis, divinaeque scientiae fuit, ut etiam in vehiculo sacras litteras legeret: et tamen cum librum teneret, et verba Domini cogitatione conciperet, lingua volveret, labiis personaret, ignorabat eum, quem in libro nesciens venerabatur. Venit Philippus, ostendit ei Jesum, qui clausus latebat in littera. O mira doctoris virtus! Eadem hora credit eunuchus, baptizatur, fidelis et sanctus est; ac de discipulo magister: plus in deserto fonte Ecclesiae, quam in aurato synagogae Templo reperit.

6. Haec a me perstricta sunt breviter **275** (neque enim Epistolaris angustia evagari longius patiebatur) ut intelligeres te in Scripturis sanctis, sine praevio et monstrante semitam, non posse ingredi. Taceo de Grammaticis, Rhetoribus, Philosophis, Geometris, Dialecticis, Musicis, Astronomis, Astrologis, Medicis, quorum scientia mortalibus vel utilissima est, et in tres partes scinditur, τό δόγμα, τὴν μέθοδον, τὴν ἐμπειρίαν. Ad minores artes veniam, et quae non tam λόγῳ, quam manu administrantur. Agricolae, caementarii, fabri, metallorum, lignorumve caesores, lanarii quoque et fullones, et caeteri qui variam suppellectilem et vilia

opuscula fabricantur, absque doctore non possunt esse quod cupiunt. «Quod Medicorum est,»
Promittunt Medici, tractant fabrilia fabri. (Horat. Epist. lib. 1. Epist. 1).

7. Sola Scripturarum ars est, quam sibi omnes passim vindicant.

Scribimus indocti, doctique poemata passim. (Ibid.).

Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi praesumunt, lacerant, docent, antequam discant. Alii adducto supercilio, grandia verba trutinantes, inter mulierculas de sacris litteris philosophantur. Alii discunt, proh pudor, a feminis, quod viros doceant: et ne parum hoc sit, quadam facilitate verborum, imo audacia edisserunt aliis, quod ipsi non intelligunt. Taceo de mei similibus, qui si forte ad Scripturas sanctas, post saeculares litteras venerint; et sermone composito aurem populi mulserint, quidquid dixerint, hoc legem Dei putant: nec scire dignantur, quid Prophetae, quid Apostoli senserint; sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia; quasi grande sit, et non vitiosissimum docendi genus, depravare sententias, et ad voluntatem suam Scripturam trahere repugnantem. Quasi non legerimus, Homerocentonas, et Virgiliocentonas: ac non sic etiam Maronem sine Christo possimus dicere Christianum, qui scripserit: *Jam redit et virgo, redeunt Saturnia regna. Jam nova progenies coelo demittitur alto. (Virgil. Eclog. 4).*

276 Et patrem loquentem ad filium,
Nate, meae vires, mea magna potentia solus.
Et post verba Salvatoris in cruce.
Talia perstabat memorans, fixusque manebat.

Puerilia sunt haec, et circulatorum ludo similia, docere quod ignores: imo, ut cum stomacho loquar, ne hoc quidem scire quod nescias.

8. Videlicet manifestissima est Genesis, in qua de natura mundi, de exordio generis humani, de divisione terrae, de confusione linguarum, et descensione usque ad Aegyptum, gentis scribitur Hebraeorum. Patet Exodus cum decem plagis, cum decalogo, cum mysticis divinisque praeceptis In promptu est Leviticus liber, in quo singula sacrificia, imo singulae pene syllabae, et vestes Aaron, et totus ordo Leviticus, spirant coelestia sacramenta. Numeri vero, nonne totius arithmeticae, et Prophetiae Balaam, et quadraginta duarum per eremum mansionum mysteria continent? Deuteronomium quoque secunda lex, et Evangelicae legis praefiguratio, nonne sic ea habet quae priora sunt, ut tamen nova sint omnia de veteribus? Hucusque Pentateuchus: quibus quinque verbis (**1. Cor. 14. 19**), loqui se velle Apostolus in Ecclesia gloriatur. Job exemplar patientiae, quae non mysteria suo sermone complectitur? Prosa incipit, versu labitur, pedestri sermone finitur: omnesque leges dialecticae, propositione, assumptione, confirmatione, conclusione determinat. Singula in eo verba plena sunt sensibus. Et, ut de caeteris sileam, resurrectionem corporum sic prophetat; ut nullus de ea vel manifestius, vel cautius scripserit: «Scio, inquit, quod redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra resurrecturus sum: et rursum circumdabor pelle mea; et in carne mea videbo Deum. Quem visurus sum ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt, et non alius. Reposita est haec spes mea in sinu meo» (**Job. 19. 25. 26**). Veniam ad Jesum Nave, qui typus Domini non solum in gestis, sed etiam in

nomine, 277 transiit Jordanem, hostium regna subvertit, divisit terram victori populo, et per singulas urbes, viculos, montes, flumina, torrentes, atque confinia, Ecclesiae, coelestisque Jerusalem spiritualia regna describit. In Judicum libro quot principes populi, tot figurae sunt. Ruth Moabitidis. Isaiae explet vaticinium, dicentis: «Emitte agnum, Domine, dominatorem terrae, de petra deserti ad montem filiae Sion» (**Isai. 16. 1**). Samuel in Heli mortuo, et in occiso [al. *occisione*], Saul, veterem legem abolitam monstrat. Porro in Sadoc atque David, novi Sacerdotii, novique Imperii sacramenta testatur. Malachim, id est, Regum tertius, et quartus liber a Salomone usque ad Jechoniam: et ab Jeroboam filio Nabath, usque ad Osee, qui ductus est in Assyrios, regnum Juda et regnum describit Israel. Si historiam respicias, verba simplicia sunt: si in litteris sensum latentem inspexeris, Ecclesiae paucitas, et Haereticorum contra Ecclesiam bella narrantur. Duodecim Prophetæ in unius voluminis angustias coarctati, multo aliud quam sonant in littera, praefigurant. Osee crebro nominat Ephraim. Samariam, Joseph, Jezrael, et uxorem fornicariam, et fornicationis filios, et adulteram cubiculo clausam mariti, multo tempore sedere viduam, et sub veste lugubri, viri ad se reditum praestolari. Joel filius Phathuel, describit terram duodecim tribuum, heruca, brucho, locusta, rubigine vastante corruptam: et post eversionem prioris populi, effusum iri Spiritum Sanctum super servos Dei, et ancillas, id est, super centum viginti credentium nomina, qui effundendus erat in coenaculo Sion: qui centum viginti, ab uno usque ad quindecim paulatim et per incrementa surgentes, quindecim graduum numerum efficiunt, qui in Psalterio mystice continentur. Amos pastor et rusticus, et «ruborum mora dstringens,» paucis verbis explicari non potest. Quis

enim digne exprimat tria, aut quatuor scelera Damasci, Gazae, et Tyri, et Idumeae, et filiorum Ammon, et Moab, et in septimo octavoque gradu, Judae et Israel? Hic loquitur ad vaccas pingues, quae sunt in monte Samariae, et ruituram domum majorem minoremque testatur. Ipse cernit fictorem locustae; et stantem Dominum super murum litum vel adamantinum, et **278** uncinum pomorum, attrahentem supplicia peccatoribus, et famem in terram: non famem panis, nec sitim aquae, sed audiendi verbum Dei. Abdias qui interpretatur «servus Dei» [al. *Domini*], pertonat contra Edom sanguineum, terrenumque hominem. Fratris quoque Jacob semper aemulum hasta percutit spirituali. Jonas «columba» pulcherrima, naufragio suo passionem Domini praefigurans, mundum ad poenitentiam revocat: et sub nomine Ninive, salutem gentibus nuntiat. Michaeas de Morasthi, «cohaeres» Christi, vastationem annuntiat filiae latronis, et obsidionem ponit contra eam: quia maxillam percusserit judicis Israel. Nahum «consolator» orbis, increpat civitatem sanguinum, et post eversionem illius loquitur: «Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem» (**Num. 1. 15**). Abacuc «luctator» fortis et rigidus, stat super custodiam suam, et figit gradum super munitionem, ut Christum in cruce contempletur, et dicat: «Operuit coelos gloria ejus, et laudis ejus plena est terra. Splendor ejus, ut lux erit: cornua in manibus ejus, ibi abscondita est fortitudo ejus» (**Abac. 3**). Sophonias «speculator» et arcanorum Domini cognitor, audit clamorem a porta piscium, et ejulatum a secunda, et contritionem a collibus. Indicit quoque ululatum habitatoribus pilae: quia conticuit omnis populus Chanaam: disperierunt universi, qui involuti erant argento. Aggaeus «festivus» et laetus, qui seminavit in lacrymis, ut in gaudio meteret,

destructum Templum reaedificat, Dominumque Patrem inducit loquentem: «Adhuc unum modicum, et ego commovebo coelum et terram, et mare, et aridam, et movebo omnes gentes: et veniet desideratus cunctis gentibus» (**Agg. 2. 7. 8**). Zacharias «memor Domini sui,» multiplex in Prophetia, Jesum vestibus sordidis indutum, et lapidem oculorum septem, candelabrumque aureum cum totidem lucernis, quot oculis, duas quoque olivas a sinistris lampadis cernit et dextris: ut post equos, rufos, nigros et albos, et varios, et dissipatas quadrigas ex Ephraim, et equum de Jerusalem, pauperem regem vaticinetur et praedicet, sedentem super pullum filium asinae subjugalis. Malachias aperte, et in fine omnium Prophetarum, de abiectione Israel et vocatione gentium: «Non est mihi, ait, voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus **279** non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus: et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda» (**Mal. 1. 10**). Isaiam, Jeremiam, Ezechielem, et Danielelem quis possit vel intelligere, vel exponere? Quorum primus non Prophetiam mihi videtur texere, sed Evangelium. Secundus virgam nuceam [Vulg. *vigilantem*] et ollam succensam a facie Aquilonis, et pardum spoliatum suis coloribus; et quadruplex diversis metris nectit alphabetum (*Lamentationes*). Tertius principia et finem tantis habet obscuritatibus involuta, ut apud Hebraeos istae partes cum exordio Geneseos ante annos triginta non legantur. Quartus vero qui et extremus inter quatuor Prophetas, temporum conscius, et totius mundi φιλοῖστωρ, lapidem praecisum de monte sine manibus, et regna omnia subvertentem, claro sermone pronuntiat. David, Simonides noster, Pindarus et Alcaeus,

Flaccus quoque, Catullus et Serenus, Christum lyra personat, et in decachordo psalterio ab inferis suscitatur resurgentem. Salomon, pacificus, et amabilis Domini, mores corrigit, naturam docet, Ecclesiam jungit et Christum, sanctarumque nuptiarum dulce canit epithalamium. Esther in Ecclesiae typo populum liberat de periculo, et interfecto Aman, qui interpretatur «iniquitas,» partes convivii et diem celebrem mittit in posteros. Paralipomenon liber, id est, Instrumenti veteris ἐπιτομή tantus ac talis est, ut absque illo si quis scientiam Scripturarum sibi voluerit arrogare, seipsum irrideat. Per singula quippe nomina, juncturasque verborum, et praetermissae in Regum libris tanguntur historiae, et innumerabiles explicantur Evangelii quaestiones. Ezras et Neemias, «adjutor» videlicet et «consolator a Domino,» in unum volumen coarctantur: instaurant Templum, muros extruunt civitatis: omnisque illa turba populi redeuntis in patriam, et descriptio Sacerdotum, Levitarum, Israelis, proselytorum ac per singulas familias murorum ac turrium opera divisa, aliud in cortice praeferunt, aliud retinent in medulla.

280 8. Cernis me Scripturarum amore raptum excessisse modum Epistolae, et tamen non implesse quod volui. Audivimus tantum quid nosse, quid cupere debeamus, ut et nos quoque possimus dicere: «Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas in omni tempore» (**Ps. 118. 20**). Caeterum Socraticum illud impletur in nobis; Hoc tantum scio, quod nescio. Tangam et novum breviter Testamentum. Matthaeus, Marcus, Lucas, et Joannes, quadriga Domini, et verum Cherubim, quod interpretatur «scientiae multitudo, per totum corpus oculati sunt, scintillae emicant, discurrunt

fulgura, pedes habent rectos et in sublime tendentes, terga pennata et ubique volitantia. Tenent se mutuo, sibique perplexi sunt, et quasi rota in rota volvuntur, et pergunt quocumque eos flatus Sancti Spiritus perduxerit. Paulus Apostolus ad septem Ecclesias scribit (octava enim ad Hebraeos a plerisque extra numerum ponitur.)» Timotheum instruit ac Titum, Philemonem pro fugitivo famulo (Onesimo) deprecatur. Super quo tacere melius puto, quam pauca scribere. Actus Apostolorum nudam quidem sonare videntur historiam, et nascentis Ecclesiae infantiam texere: sed si noverimus scriptorem eorum Lucam esse medicum, cujus «Laus est in Evangelio,» animadvertemus pariter omnia verba illius, animae languentis esse medicinam. Jacobus, Petrus, Joannes, Judas Apostoli, septem Epistolas ediderunt tam mysticas quam succinctas, et breves pariter et longas: breves in verbis, longas in sententiis, ut rarus sit qui non in earum lectione caecutiat [al. *concutiatur*]. Apocalypsis Joannis tot habet sacramenta, quot verba. Parum dixi pro merito voluminis. Laus omnis inferior est: in verbis singulis multiplices latent intelligentiae.

9. Oro te, frater carissime, inter haec vivere, ista meditari, nihil aliud nosse, nihil quaerere, nonne tibi videtur jam hic in terris regni coelestis habitaculum? Nolo offendaris in Scripturis sanctis simplicitate, et quasi vilitate verborum, quae vel vitio interpretum, vel de industria sic prolata sunt, **281** ut rusticam concionem [al. *contentionem*] facilius instruerent: et in una eademque sententia, aliter doctus, aliter audiret indoctus. Non sum tam petulans et hebes, ut haec me nosse pollicear, et eorum fructus in terra capere, quorum radices in coelo fixae sunt; sed velle fateor: sedenti me praefero,

magistrum renuens, comitem spondeo. Petenti datur, pulsanti aperitur: quaerens invenit. Discamus in terris, quorum nobis scientia perseveret in coelo.

10. Obviis te manibus excipiam, et, ut inepte aliquid, ac de Hermagorae tumiditate effutiam, quidquid quaesieris, tecum scire conabor. Habes hic amantissimum tui fratrem Eusebium, qui litterarum tuarum mihi gratiam duplicavit, referens honestatem morum tuorum, contemptum saeculi, fidem amicitiae, amorem Christi. Nam prudentiam et eloquii venustatem, etiam absque illo, ipsa Epistola praeferibat. Festina, quaeso te, et haerentis in salo naviculae funem magis praecide, quam solve. Nemo renuntiaturus saeculo bene potest vendere, quae contempsit ut venderet. Quidquid in sumptus de tuo tuleris, pro lucro computa. Antiquum dictum est: Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet. «Credenti totus mundus divitiarum est. Infidelis autem etiam obolo indiget.» Sic vivamus tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. VICTUS et vestitus, divitiae Christianorum sunt. Si habes in potestate rem tuam, vende: si non habes, projice. Tollenti tunicam, et pallium relinquendum est. Scilicet nisi tu semper recrastinans, et diem de die trahens, caute et pedetentim tuas possessiunculas vendideris, non habet Christus unde alat pauperes suos. Totum Deo dedit, qui seipsum obtulit. Apostoli navem tantum et retia reliquerunt. Vidua duo aera misit ad gazophylacium, et praefertur Croesi divitiis. FACILE contemnit omnia, qui se semper cogitat esse moriturum.

282 EPISTOLA LIV . AD FURIAM. *De*
Viduitate servanda.

Furiam viduam, Titianae filiam, Probi Consolis nurum, hortatur ut in viduitate perseveret, nec iteret matrimonium; et quoniam adhuc virenti erat aetate, quibus modis pudicitiam simul ac famam tueri debeat, praecipit.

1. Obsecras litteris, et suppliciter deprecaris, ut tibi scribam, imo rescribam, quomodo vivere debeas, et viduitatis coronam illaeso pudicitiae nomine conservare. Gaudet animus, exsultant viscera, gestit affectus, hoc te cupere esse post virum, quod sanctae memoriae mater tua Titiana multo tempore fuit sub marito. Exauditae sunt preces et orationes ejus. Impetravit, ut adipisceretur in unica filia, quod vivens ipsa possederat. Habes praeterea generis tui grande privilegium, quod exinde a Camillo (L. Furius Camillus), vel nulla, vel rara vestrae familiae scribitur secundos nosse concubitus: ut NON TAM laudanda sis, si vidua perseveres, quam execranda, si id Christiana non serves, quod per tanta saecula gentiles feminae custodierunt.

2. Taceo de Paula et Eustochio, stirpis vestrae floribus, ne per occasionem exhortationis tuae illas laudare videar. Blaesillamque praetereo, quae maritum suum, tuum secuta germanum, in brevi vitae spatio tempora virtutum multa complevit. Atque utinam praeconia feminarum imitarentur viri: ET RUGOSA senectus redderet, quod sponte offert adolescentia. Sciens et videns in flammam mitto manum: adducentur supercilia, extendetur

brachium; *Iratusque Chremes tumido desaeviet ore*. Consurgent proceres adversus Epistolam meam; turba patritia detonabit [al. *denotabit*], me magum, me seductorem clamitans, et in terras ultimas deportandum. Addant, **283** si volunt, et Samaritem, ut Domini mei titulum recognoscam. Certe filiam a parente non divido, nec dico illud de Evangelio: *Sine ut mortui sepeliant mortuos suos* (**Matth. 8. 22; et Luc. 9. 60**). Vivit enim, qui credit in Christum. Et qui in illum credit, debet utique quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare (**1. Joan. 2. 6**).

3. *Quando honorandi parentes*.---Facessat invidia, quam nomini Christiano maledicorum semper genuinus infigit: ut, dum probra metuunt, ad virtutes non provocentur. Exceptis epistolis, ignoramus alterutrum. SOLAQUE causa pietatis est, ubi carnis nulla notitia est. Honora patrem tuum; sed si te a vero Patre non separat. TAMDIU SCITO sanguinis copulam, quamdiu ille suum noverit Creatorem. Alioqui David tibi protinus canet: «Audi filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum et domum patris tui: et concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est Dominus tuus» (**Ps. 44. 11**). Grande praemium parentis obliti: *Concupiscet rex decorem tuum*. Quia audisti, quia vidisti, quia inclinasti aurem tuam; et populi tui, domusque patris tui oblita es, idcirco *concupiscet rex decorem tuum*, et dicet tibi: *Tota pulchra es amica mea, et macula non est in te* (**Cant. 4. 7**). Quid pulchrius anima, quae Dei filia nuncupatur, et nullos extrinsecus quaerit ornatus? [Mss. *amplexus*.] Credit in Christum, et hac ambitione ditata pergit ad sponsum: eundem habens Dominum, quem et virum.

4. *Nuptiarum angustiae*.---Quid angustiarum habeant nuptiae, didicisti in ipsis nuptiis: et quasi coturnicum carnibus usque ad nauseam saturata es (**Num. 11**): amarissimam choleram tuae sensere fauces. Egessisti acescentes et morbosos cibos: relevasti aestuantem stomachum. Quid vis rursum ingerere, quod tibi noxium fuit? *Canis revertens ad vomitum, et sus lota, ad volutabrum luti* (**2. Petr. 2. 22**). Bruta quoque animalia et vagae aves, in easdem pedicas retiaque non incidunt. An vereris, ne proles Furiana deficiat, et ex te parens tuus non habeat pusionem, qui reptet in pectore, et cervicem ejus stercore **284** liniat? Quippe omnes habent filios, qui habuere matrimonia; et quibus nati sunt liberi, suo generi responderunt. Exhibuit Ciceronis filius patrem in eloquentia? Cornelia vestra, pudicitiae simul et fecunditatis exemplar, Graccos suos se genuisse laetata est? **RIDICULUM** est sperare pro certo, quod multos et non habere videas, et cum habuerint, perdidisse. Cui dimittes tantas divitias? Christo, qui mori non potest. Quem habebis haeredem? Ipsum, quem et Dominum. Contristabitur pater, sed laetabitur Christus: lugebit familia, sed Angeli gratulabuntur. Faciat pater quod vult de substantia sua: **NON ES EJUS**, cui nata es, sed cui renata: et qui te grandi pretio redemit, sanguine suo.

5. *Cavendae nutrices et servi*.---Cave nutrices, et gerulas, et istiusmodi venenata animalia, quae de corio tuo saturari ventrem suum cupiunt. Non suadent quod tibi, sed quod sibi prosit. Et saepe illud obganniunt: *Solane perpetua moerens carpere juvena? Nec dulces natos, Veneris nec praemia noris?* (**AENEID. I. IV.**) Ubi pudicitiae sanctitas [al. *pudicitie et sanctitas*], ibi frugalitas est. Ubi frugalitas, ibi damna servulorum. Quidquid

scientiam» (**Rom. 10. 1**). Imitare potius (crebro enim idipsum repetam) sanctam matrem tuam, cujus ego quoties recordor, venit in mentem ardor in Christum, pallor ex jejuniis, eleemosynae in pauperes, obsequium in servos Dei, humilitas vestium et cordis, atque in cunctis sermo moderatus. Pater tuus, quem ego honoris causa nomino (non quia Consularis et Patritius, sed quia Christianus est) impleat nomen suum. Laetetur filiam genuisse Christo, non saeculo. Quin potius doleat, quod et virginitatem frustra amiseris, et fructus perdidideris nuptiarum. Ubi est maritus quem tibi dedit? Etiam si amabilis, etiam si bonus fuisset, mors repuisset omnia: et copulam carnis solvisset interitus. Arripe, quaeso, occasionem, et fac de necessitate virtutem. NON QUAERUNTUR in Christianis initia, sed finis. Paulus male coepit, sed bene finivit. Judae laudantur exordia; sed finis proditione damnatur. Lege Ezechielem: «Justitia justi non liberabit eum, in quacumque die peccaverit. Et impietas impii non nocebit ei, in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua» (**Ezech. 33**). Ista est scala Jacob, per quam Angeli ascendunt, et descendunt; cui Dominus innititur lapsis porrigens manum, et fessos ascendentium gradus, sui contemplatione sustentans. Sed sicut non vult mortem peccatoris, tantum [al. *tantum quantum*] ut convertatur et vivat: ita tepidos odit, et cito ei nauseam faciunt. **286** Cui plus dimittitur, plus diligit.

7. *Vestium cultus*.---Meretrix illa in Evangelio baptizata lacrymis suis, et crine, quo multos ante deceperat, pedes Domini tergens, salvata est (**Luc. 7**). Non habuit crispantes mitras, nec stridentes calceolos, nec orbes stibio fuliginatos. Quanto foedior, tanto pulchrior. Quid facit in facie Christianae

purpurissus et cerussa? quorum alterum ruborem genarum labiorumque mentitur: alterum candorem oris et colli: ignis juvenum, fomenta libidinum, impudicae mentis indicia. Quomodo flere potest pro peccatis suis, quae lacrymis cutem nudat, et sulcos ducit in facie? Ornatus iste non Domini est; velamen istud Antichristi est. QUA FIDUCIA erigit ad coelum vultus, quos Conditor non agnoscat? Frustra obtenditur adolescentia, et aetas puellaris asseritur. Vidua quae marito placere desivit, et juxta Apostolum vere vidua est, nihil habet necessarium, nisi perseverantiam. Meminit pristinae voluptatis, scit quid amiserit, quo delectata sit. Ardentes diaboli sagittae, jejuniorum et vigiliarum rigore [al. frigore] restinguendae sunt. Aut loquendum nobis est, ut vestiti sumus: aut vestiendum, ut loquimur. Quid aliud pollicemur, et aliud ostendimus? LINGUA personat castitatem, et totum corpus praefert impudicitiam.

8. Hoc quantum ad habitum pertinet et ornatum. Caeterum *vidua quae in deliciis est* (non est meum, sed Apostoli) *vivens mortua est*. Quid sibi vult hoc quod ait: *vivens mortua est*? (**1. Tim. 5. 6.**) Vivere quidem videtur ignorantibus, et non esse peccato mortua, sed Christo, quem secreta non fallunt, mortua est. «Anima quae peccaverit, ipsa morietur» (**Ezech. 18**). «Quorumdam hominum peccata manifesta sunt, praecedentia ad judicium: quosdam autem et subsequuntur. Similiter et facta bona manifesta sunt: et quae aliter se habent, abscondi non possunt» (**1. Tim. 5. 24. et 25**). Quod dicit istiusmodi est: Quidam tam libere et palam peccant, ut postquam eos videris, statim intelligas peccatores. Alios autem, qui callide occultant vitia sua, ex sequenti conversatione cognoscimus. Similiter et bona apud aliquos in

propatulo sunt, in aliis longo usu discimus. Quid ergo necesse est nos jactare pudicitiam, quae sine **287** comitibus et appendiciis suis, continentia et parcitate, fidem sui facere non potest? Apostolus macerat corpus suum, et animae subjicit imperio; ne quod aliis praecipit, ipse non servet: ET ADOLESCENTULA fervente cibus corpore, de castitate secura est?

9. Neque vero haec dicens, condemno cibos, quos Deus creavit ad utendum cum gratiarum actione; sed juvenibus et puellis incentiva aufero voluptatum. Non Aetnaei ignes, non Vulcania tellus, non Vesevus et Olympus tantis ardoribus aestuant, ut juveniles medullae vino plenae, et dapibus inflammatae. Avaritia calcatur a plerisque, et cum marsupio deponitur. Maledicam linguam indictum emendat silentium. Cultus corporis et habitus vestium, unius horae spatio commutatur. Omnia alia peccata extrinsecus sunt; et quod foris est, facile abjicitur. Sola libido insita a Deo, ob liberorum procreationem, si fines suos egressa fuerit, redundat in vitium, et quadam lege naturae in coitum gestit erumpere. Grandis igitur virtutis est, et sollicitae diligentiae, superare quod nata sis: in carne, non carnaliter vivere: tecum pugnare quotidie, et inclusum hostem Argi (ut fabulae ferunt) centum oculis observare. Hoc est quod Apostolus verbis aliis loquebatur: «Omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est. Qui autem fornicatur in corpus suum peccat» (**2. Cor. 6. 18**). Aiunt medici et qui de humanorum corporum scripsere naturis, praecipueque Galenus in libris, quorum titulus *περὶ Ὑγιεινῶν* (*Galeni libri de Tuenda sanitate*), puerorum et juvenum, ac perfectae aetatis virorum mulierumque corpora insito calore fervere, et noxios esse his

aetatibus cibos, qui calorem augeant; sanitatique conducere frigida quaeque in esu et potu sumere. Sicut e contrario senibus, qui pituita laborant et frigore, calidos cibos, et vetera vina prodesse. Unde et Salvator: «Attendite, inquit, vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate, et curis hujus vitae» (**Luc. 21. 34**). Et **288** Apostolus: «Nolite inebriari vino, in quo est luxuria» (**Ephes. 5. 18**). Nec mirum hoc figulum sensisse de vasculo, quod ipse fabricatus est, cum etiam Comicus, cujus finis est humanos mores nosse atque describere, dixerit:
Sine Cerere et Libero friget Venus. (**TERENT. in Eunuc.**)

10. *Quid vitandum juvenibus in cibis.*---Primum igitur, si tamen stomachi firmitas patitur, donec puellares annos transeas, aquam in potu sume, quae natura frigidissima est. Aut si hoc imbecillitas prohibet, audi cum Timotheo: «Vino modico utere propter stomachum, et frequentes tuas infirmitates» (**1. Tim. 5. 23**). Deinde in ipsis cibis calida quaeque devita: non solum de carnibus loquor, super quibus vas electionis profert sententiam: «Bonum est vinum non bibere, et carnem non manducare;» sed etiam in ipsis leguminibus infantia quaeque, et gravia [al. *gravida*] declinanda sunt: nihilque ita scias conducere Christianis adolescentibus, ut esum olerum. Unde et in alio loco: «Qui infirmus est, ait, olera manducet» (**Rom. 14. 2**); ardorque corporum frigidioribus epulis temperandus est. Sic [al. *Si*] autem tres pueri et Daniel leguminibus vescebantur. Pueri erant, necdum ad sartaginem venerant, in qua rex Babylonius senes iudices frixit. Nobis non corporis cultus, qui in illis (excepto privilegio gratiae Dei) ex hujusmodi cibis enituerat; sed animae vigor quaeritur, quae carnis infirmitate

fit fortior. Inde est quod nonnulli vitam pudicam appetentium, in medio tenere corruunt, dum solam abstinentiam carnum putant; et leguminibus onerant stomachum, quae momoderate parceque sumpta, innoxia sunt. Et, ut quod sentio loquar, nihil sic inflamat corpora, et titillat membra genitalia, sicut indigestus cibus, ructusque convulsus. Malo apud te, filia, verecundia parumper, quam causa periclitari. QUIDQUID seminarium voluptatum est, venenum puta. Parcus cibus, et venter semper esuriens, triduanis jejuniis **289** praefertur; et multo melius est quotidie parum, quam raro satis sumere. Pluvia illa optima est, quae sensim descendit in terram. Subitus et nimius imber in praeceps arva subvertit.

11. Quando comedis, cogita quod statim tibi orandum, illico et legendum sit. De Scripturis sanctis habeto fixum versuum numerum; istud pensum Domino tuo redde. Nec ante quiete membra concedas, quam calathum pectoris tui, hoc subtegmine impleveris. Post Scripturas sanctas doctorum hominum tractatus lege: eorum dumtaxat, quorum fides nota est. Non necesse habes aurum in luto quaerere; multis margaritis, unam redime margaritam. Sta, juxta Jeremiam, in viis pluribus (**Jerem. 6. 16**), ut ad illam viam quae ad Patrem [al. *patriam*] ducit, pervenias. Amorem monilium atque gemmarum, sericarumque vestium, transfer ad scientiam Scripturarum. Ingredere terram repromissionis, lacte et melle manantem (**Exod. 2**). Comede similam et oleum: vestire cum Joseph variis indumentis (**Genes. 37**): perforentur aures tuae cum Jerusalem sermone Dei; ut pretiosa ex illis novarum segetum grana dependeant. Habes Sanctum Exsuperium, probatae aetatis et fidei, qui te monitis suis frequenter instituat.

12. Fac tibi amicos de iniquo mammona, qui te recipiant in aeterna tabernacula (**Luc. 16**). Illis tribue divitias tuas, qui non Phasides aves, sed cibarium panem comedant; qui famem expellat, non qui augeat luxuriam. Intellige super egenum et pauperem (**Psal. 40**). Omni petenti te, da; sed maxime domesticis fidei: nudum vesti, esurientem ciba, aegrotantem visita (**Luc. 6**). Quotiescumque manum extendis, Christum cogita. Cave ne, mendicante Domino Deo tuo, alienas divitias augeas.

13. *Cavendae juvenum confabulationes. Confabulandi fiducia in viduis. Sanctus amor impatientiam non habet. Laudes Eustochii virginis.*---Juvenum fuge consortia. Comatulos, comptos, atque lascivos, domus tuae tecta non videant. Cantor pellatur, ut noxius. Fidicinas et psaltrias, et istiusmodi chorum diaboli, quasi mortifera sirenarum carmina proturba [al. *devita ac proturba*] ex aedibus tuis. Noli ad publicum subinde **290** procedere, et spadonum exercitu praeunte, viduarum circumferri libertate. Pessimae consuetudinis est, cum fragilis sexus et imbecilla aetas suo arbitrio abutitur, et putat licere, quod libet, «Omnia quidem licent, sed non omnia expediunt» (**1. Cor. 6. 12**). Nec procurator calamistratus, nec formosus collactaneus, nec candidus [al. *candidulus*] et rubicundus assecla adhaereat lateri tuo. Interdum animus dominarum ex ancillarum habitu judicatur. Sanctarum virginum et viduarum societatem appetite. Et si sermocinandi cum viris incubuerit necessitas, arbitros ne divites: tantaque confabulandi fiducia sit, ut intrante alio, nec paveas, nec erubescas. Speculum mentis est facies, et taciti oculi cordis fatentur arcana. Vidimus nuper ignominiosum quemdam per totum Orientem

volitasse rumorem. Et aetas, et cultus, et habitus, et incessus, et indiscreta societas, exquisitae epulae, regius apparatus, Neronis et Sardanapali nuptias loquebantur. Aliorum vulnus, nostra sit cautio. «Pestilente flagellato, stultus sapientior erit.» (**Prov. 19**). Sanctus amor impatientiam non habet. Falsus rumor cito opprimitur, et vita posterior iudicat de priore. Fieri quidem non potest, ut absque morsu hominum, vitae hujus curricula quis pertranseat: malorumque solatium est, bonos carpere, dum peccantium multitudine putant culpam minui peccatorum. Sed tamen cito ignis stipulae conquiescit, et exundans flamma, deficientibus nutrimentis, paulatim emoritur. Si anno praeterito fama mentita est, aut si certe verum dixit, cesset vitium, cessabit et rumor. Haec dico, non quod de te sinistrum quid metuum, sed quod pietatis affectu, etiam quae tuta sunt, pertimescam. O si videres sororem tuam, et illud sacri oris eloquium coram te audire contingeret, cerneres in parvulo corpusculo ingentes animos. Audires totam veteris et novi Testamenti suppellectilem ex illius corde fervere. Jejunia pro ludo habet, orationem pro deliciis. Tenet tympanum in **291** exemplum Mariae, et Pharaone merso, Virginum choro praecinit: «Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem deiecit in mare» (**Exod. 15. 1**). Has docet psaltrias Christo, has fidicinas erudit Salvatori. Sic dies, sic nox ducitur, et oleo ad lampades praeparato, sponsi expectatur adventus. Imitare ergo et tu consanguineam tuam. Habeat Roma, quod augustior urbe Romana possidet Bethleem.

14. Habes opes, facile tibi est indigentibus victus subsidia ministrare. Quod luxuriae parabatur, virtus insumat: nullam

[al. *nulla*] nuptias contemptura timeat egestatem. Redime virgines, quas in cubiculum regis inducas. Suscipe viduas, quas inter Virginum lilia, et Martyrum rosas, quasi quasdam violas, misceas: pro corona spinea, in qua Christus mundi delicta portavit, talia sarta compone. Laetetur et adjuvetur nobilissimus pater tuus: discat a filia, quod didicerat ab uxore. Jam incanuit caput, tremunt genua, dentes cadunt: et fronte ob senium rugis arata, vicina est mors in foribus; designatur rogos prope. Velimus, nolimus, senescimus. Paret sibi viaticum, quod longo itineri necessarium est. Secum portet, quod invitus dimissurus est; imo praemittat in coelum, quod si negaverit, terra sumptura est.

15. Solent adolescentulae viduae, quarum nonnullae abierunt retro post Satanam, cum luxuriatae fuerint in Christo nubentes dicere: Patrimoniolum meum quotidie perit: majorum haereditas dissipatur: servus contumeliose locutus est: imperium ancilla neglexit. Quis procedet ad publicum? quis respondebit pro agrorum tributis? Parvulos meos qui erudiet, et vernulas quis educabit? Et hanc proh nefas, causam opponunt matrimonii, quae vel sola debuit nuptias impedire. Superducit mater filiis, non nutritium, sed hostem; non parentem, sed tyrannum. Inflammata libidine, obliviscitur uteri sui: et inter parvulos suas misérias nescientes, lugens dudum, nova nupta **292** componitur. Quid obtendis patrimonium? quid superbiam servulorum? Confitere turpitudinem. Nulla idcirco maritum ducit, ut cum marito non dormiat. Aut si certe libido non stimulat, quae tanta insania est, in morem scortorum prostituere castitatem, ut augeantur divitiae; et propter rem vilem atque perituram, pudicitia, quae et pretiosa et aeterna est, polluatur? Si habes

liberos, nuptias quid requiris? si non habes, quare expertam non metuis sterilitatem; et rem incertam, certo praefers pudori?

Sponsales tabulae. Nuptiarum secundarum miseriae. --- Scribuntur tibi nunc sponsales tabulae, ut post paululum testamentum facere compellaris. Simulabitur mariti infirmitas: et quod te morituram facere volet, ipse victurus faciet: aut si evenerit, ut ex secundo marito habeas filios, domestica oritur pugna, intestinum praelium. Non licebit tibi amare liberos, nec aequis aspicere oculis, quos genuisti. Clam porriges cibos, invidebit mortuo: et nisi oderis filios, adhuc eorum amare videberis patrem. Quod si de priore uxore sobolem habens, domum te introduxerit: etiam si clementissima fueris, omnes Comoedi, et Mimographi, et communes Rhetorum loci, in novercam saevissimam declamabunt. Si privignus languerit, et condoluerit caput, infamaberis ut venefica. Si non dederis cibos, crudelis; si dederis, malefica diceris. Oro te, quid habent tantum boni secundae nuptiae, ut haec mala valeant compensare?

16. Volumus scire quales esse debeant viduae? Legamus Evangelium secundum Lucam: *Et erat, inquit, Anna prophetissa, filia Phanuel de tribu Aser (Luc. 2. 36).* Anna, interpretatur *gratia*. Phanuel, in lingua nostra, resonat *vultum Dei*. Aser, vel in *beatitudinem*, vel in *divitias* vertitur. Quia igitur ab adolescentia usque ad octoginta quatuor annos viduitatis onus sustinuerat, et non recedebat de templo Dei, diebus ac noctibus insistens jejuniis et obsecrationibus: idcirco meruit gratiam spiritualem [al. *specialem*], et nuncupari filia vultus Dei; et ab atavis, **293** beatitudine, divitiisque censetur. Recordemur viduae Sareptanae, quae et

suae et filiorum saluti, Eliae praetulit famem: ut in ipsa nocte moritura cum filio, superstitem hospitem relinqueret, malens vitam perdere, quam eleemosynam: et in pugillo farinae seminarium sibi messis Dominicae praeparavit. Farina seritur, et olei capsaces nascitur. In Judaea frumenti est penuria. Granum enim tritici ibi mortuum fuerat (**Joan. 12**), et in gentium vidua olei fluenta manabant. Legimus in Judith (si cui tamen placet volumen recipere) viduam confectam jejuniis, et habitu lugubri sorditatam, quae non lugebat mortuum virum, sed squalore corporis, sponsi quaerebat adventum. Video armatam gladio manum, cruentam dexteram. Recognosco caput Holophernis de mediis hostibus reportatum (**Judith. 8. et seqq.**). Vincit viros femina, et castitas truncat libidinem: habituque repente mutato, ad victrices sordes redit, omnibus saeculi cultibus mundiores.

17. Quidam imperite et Deboram inter viduas numerant, ducemque Barac, arbitrantur Debrae filium; cum aliud Scriptura commemoret. Nobis ad hoc nominabitur, quod Prophetissa fuerit, et in ordine Judicum supputetur. Et quia dicere poterat: «Quam dulcia gutturi meo eloquia tua: super mel et favum ori meo (**Psal. 118. 103**). Apis nomen accepit, Scripturarum floribus pasta, Spiritus Sancti odore perfusa, et dulces ambrosiae succos prophetali ore componens. Noemi (quae nobiscum sonat παρακεκλημένη, quam interpretari possumus *consolatam*) marito et liberis peregre mortuis, pudicitiam reportavit in patriam; et hoc sustentata viatico nurum Moabitidem tenuit (**Ruth. 1**); ut illud Isaiae vaticinium compleretur: Emitte agnum Domine dominatorem terrae de petra deserti, ad montem filiae Sion» (**Isai. 16. 1**). Venio ad Viduam de Evangelio, viduam pauperulam (**Luc.**

21), omni Israelitico **294** populo ditiores, quae accipiens granum sinapis, et mittens fermentum in farinae satis tribus; Patris et Filii confessionem, Spiritus Sancti gratia temperavit, et duo minuta misit in Gazophylacium. Quidquid (al. *id est quidquid*) habere poterat in substantia sua, universasque divitias in utroque fidei suae obtulit Testamento. Haec sunt duo Seraphim ter glorificantia Trinitatem, et in thesauros Ecclesiae condita. Unde et forcipe utriusque Testamenti, ardens carbo comprehensus, purgat labia peccatoris.

18. Quid vetera repetam, et virtutes feminarum de libris proferam, cum possis multas ante oculos tibi proponere in Urbe qua vivis, quarum imitari exemplum debeas? Et ne videar adulatione per singulas currere, sufficit tibi sancta Marcella, quae respondens generi suo, aliquid nobis de Evangelio retulit. Anna septem annis a virginitate sua vixerat cum marito, ista septem mensibus. Illa Christi expectabat adventum: ista tenet, quem illa suscepit. Illa vagientem canebat (al. *cernebat*): ista praedicat triumphantem. Illa loquebatur de eo omnibus, qui expectabant redemptionem Israel (al. *Jerusalem*): haec cum redemptis gentibus clamat: «Frater non redimit, redimet homo» (**Ps. 48. 8**). et de alio Psalmo, «Homo natus est in ea, et ipse fundavit eam altissimus» (**Ps. 86. 5**). Scio me ante hoc ferme biennium, edidisse libros contra Jovinianum, quibus venientes e contrario quaestiones, ubi Apostolus concedit secunda matrimonia, Scripturarum auctoritate contrivi. Et non est necesse eadem ex integro scribere, cum possis inde quae scripta sunt mutuari. Hoc tantum, ne modum egrediar epistolae, admonitam te volo: COGITA quotidie, te esse morituram, et nunquam de secundis nuptiis cogitabis.

295 EPISTOLA LV . AD AMANDUM.

Amando Presbytero, qui sibi proposuerat per litteras tres quaestiones, simulque de cujusdam Sororis statu consuluerat, ad singula respondet.

Domino vere sancto et suscipiendo fratri AMANDO Presbytero HIERONYMUS.

1. Brevis Epistola longas explanare non valet quaestiones, et in arctum multa concludens, stringere verbis, quod sensibus dilatatum est. Interrogas, quid significet illud in Evangelio juxta Matthaeum: «Nolite solliciti esse de crastino; sufficit enim diei malitia sua» (**Matth. 6. 34**). Crastinum, in Scripturis sanctis, futurum tempus significat: sicut et Jacob in Genesi loquitur: «Exaudiet me cras justitia mea» (**Gen. 30. 33**). Et ubi altare exstruitur a duabus tribubus Ruben et Gad, et dimidia tribu Manasse, a cuncto Israele ad eas legatio mittitur, cum Phinees Pontifici respondissent, idcirco se altare fecisse, ne cras filiis suis colendi Deum possessio denegaretur (**Josue 22. 24**). Et multa istiusmodi in veteri reperies Instrumento. Qui ergo de futuris nos cogitare prohibuit, concessit de praesentibus, propter humanae vitae fragilitatem. Quod autem adjicit, «sufficit diei malitia sua» (**Matth. 6. 34**), hoc modo intellige: Sufficit nobis de praesentibus hujus saeculi cogitare angustiis. Quid necesse est sensum ad incerta et futura extendere, quae aut consequi non possumus, aut forsitan cito inventa perdamus? Κακία enim quam Latinus vertit in *malitiam*, apud Graecos duo significat, et malitiam, et

afflictionem, quam κακώσιν Graeci dicunt, et hic magis pro malitia, transferri debuit afflictio. Quod si contentiose (al. *contentione*.) quis ducitur, nolens κακίαν afflictionem sonare et angustias, sed malitiam, illo sensu explanandum est, quo mundus in maligno, hoc est in malo positus sit; et in Dominica Oratione dicimus: *Liberas nos a malo* (**Matth. 6. 3**): ut sufficiat nobis contra malitiam hujus saeculi praesens habere certamen.

296 2. In secundo quaesisti loco de beati Apostoli Pauli prima ad Corinthios Epistola, in qua loquitur: «Omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est. Qui autem fornicatur in corpus suum peccat (**1. Cor. 6. 18**). Legamus ergo paulo superius, et sic ad haec verba veniamus, ne de extremis partibus, et ut ita dicam, cauda capituli totam sententiam nosse cupiamus. Corpus, inquit, non fornicationi, sed Domino, et Dominus corpori. Deus autem qui Dominum suscitavit, et nos cum illo suscitabit per virtutem suam. Nescitis quia corpora vestra membra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis, quia qui conjungit se meretrici, unum corpus est? Erunt enim, inquit, duo in carnem unam» (**Ibid. 13. et seqq.**) «Qui autem conjungit se Domino, unus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est. Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat» (**Gen. 2. 24; et Marc. 10. 8**), et reliqua. Sanctus Apostolus contra luxuriam disputans, et in superioribus dicens: «Escae ventri, et venter escis: Deus autem et hunc et illas destruet» (**1. Cor. 6. 13**), consequenter venit ad fornicationem. Etenim luxuria mater libidinis est, ventremque distentum cibo, et vini potionibus irrigatum, voluptas genitalium sequitur; atque ut alibi dictum

est, pro membrorum ordine, ordo vitiorum est. Omne itaque peccatum, verbi gratia furtum, homicidium, rapina, perjurium, et caetera his similia, post factum poenitudinem habent: et licet invitet lucrum, tamen mordet conscientia. Voluptas sola ac libido etiam in ipso tempore poenitendi, praeteritos stimulos patitur, et titillationem carnis, et incentiva peccati: ut per haec, quae corrigi cupimus, cogitantes, rursum sit materia delinquendi. Aliter: Caetera peccata forinsecus sunt. Quidquid enim egerimus, in alios agimus: fornicatio non solum conscientiam fornicantis, sed et corpus maculat, ac secundum sententiam Domini, qua ait: «Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carnem unam (**Marc. 10. 7. 8**), etiam ipse cum meretrice unum corpus efficitur; et peccat in corpus suum, dum templum Christi facit corpus esse meretricis. Dicamus et aliter, ne ullam Graecorum sententiam praeterire videamur. Aliud est **297** peccare per corpus, aliud in corpore. Furtum, homicidium, et caetera absque fornicatione peccata, manu administramus extrinsecus: fornicatio sola intrinsecus in corpore nostro exercetur a nobis, non per corpus in alios: *et per*, praepositio ministerium habet: *in*, autem in se passionem. Sunt qui ita edisserant, quod secundum Scripturam uxor viri corpus sit, et quicumque fuerit fornicatus, peccet in corpus suum, hoc est in uxorem, dum eam sua fornicatione commaculat, et facit eam non peccantem, sua commixtione peccare.

3. Reperi junctam Epistolae et Commonitoriolo [al. *Commentariolo*] tuo brevem chartulam, in qua haec indita ferebantur: Quaerendum ab eo, id est a me, utrum mulier relicto viro adultero, et sodomita, et alio per vim accepto,

possit absque poenitentia communicare Ecclesiae, vivente adhuc eo quem prius reliquerat. Quod legens, illius versiculi recordatus sum: «Ad excusandas excusationes in peccatis» (**Ps. 140**). Omnes enim homines vitiis nostris favemus; et quod propria facimus voluntate, ad naturae referimus necessitatem. Quomodo si dicat adolescens: vim patior corporis, me ad libidinem ardor impellit, ipsa organa membrorum genitalium, et compositio corporis, femineos quaerit amplexus. Et rursum si homicida, in egestate, inquit, eram, indigebam cibo, tegmen corporis non habebam; ideo alienum sanguinem fudi, ne ipse fame et frigore morerer. Responde itaque sorori, quae a nobis super suo statu quaerit, non nostram, sed Apostoli sententiam. «An ignoratis, fratres, scientibus enim Legem loquor, quoniam lex dominatur homini, quanto tempore vivit? Mulier enim quae sub viro est, vivente viro, astricta est Legi. Quod si mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri. Ergo vivente viro, adultera erit, si duxerit alterum virum» (**Rom. 7. 1. et seqq.**). Et in alio loco: «Mulier alligata est, quanto tempore vivit vir ejus. Si autem dormierit vir ejus, liberata est: cui vult nubat, tantum in Domino» (**1. Cor. 7, 39**). Omnes igitur causationes Apostolus amputans, apertissime definivit, vivente viro adulteram esse mulierem, si alteri nupserit. Nolo mihi proferas raptoris **298** violentiam, matris persuasionem, patris auctoritatem, propinquorum catervam, servorum insidias atque contemptum, damna rei familiaris. Quamdiu vivit vir, ficet adulter sit, licet sodomita, licet flagitiis omnibus coopertus, et ab uxore propter haec scelera derelictus, maritus ejus reputatur, cui alterum virum accipere non licet. Nec Apostolus haec propria auctoritate decernit, sed Christo in se loquente, Christi verba secutus est, qui ait in Evangelio: «Qui

dimittit uxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam moechari: et qui dimissam acceperit, adulter est.» (**Matth. 5. 32**). Animadvertite quid dicat: «Qui dimissam acceperit, adulter est:» sive ipsa dimiserit virum, sive a viro dimissa sit, adulter est qui eam acceperit. Unde et Apostoli gravem conjugii sarcinam intelligentes: «Si ita est, inquit, non expedit homini uxorem accipere.» Ad quos Dominus: «Qui potest, inquit, capere, capiat» (**Matth. 19. 10. et 12**). Statimque sub exemplo trium eunuchorum, virginitatis infert beatitudinem, quae nulla carnis lege tenetur.

4. Neque satis animadvertere potui, quid sit quod dicere voluit, alio viro per vim accepto. Quid est, per vim accepto? Congregata videlicet multitudine, nolentem rapuit: et quare postea raptorem rapta non dimisit? Legat libros Moysi, et inveniet desponsatam viro, si in civitate fuerit oppressa, et non clamaverit, puniri quasi adulteram (**Deut. 22**). Si autem in agro oppressa sit, innoxiam esse a scelere; et violentum legibus subjacere. Ergo et ista soror, quae, ut dicit, vim passa est, ut alteri jungeretur, si vult corpus Christi accipere, et non adultera reputari, agat poenitentiam: ita duntaxat, ut secundo viro, qui non appellatur vir, sed adulter, a tempore poenitentiae non copuletur. Quod si ei durum videtur, et semel dilectum non potest derelinquere, nec praeferre Dominum voluptati, audiat Apostolum conclamantem: «Non potestis calicem Domini bibere, et calicem daemoniorum. Non potestis mensae Domini communicare, et mensae daemoniorum» (**1. Cor. 10. 20**). Et in alio loco: «Quae communicatio luci ac tenebris? Qui consensus Christo, et Belial?» (**2. Cor. 6. 14. 15.**) Rem novam **299** loquor, imo non novam, sed veterem, quae veteris Testamenti auctoritate

firmatur. Si reliquerit secundum virum, et reconciliari voluerit priori, non potest. Scriptum est enim in Deuteronomio: «Si acceperit homo uxorem, et habuerit eam: et non invenerit gratiam in conspectu ejus propter aliquam foeditatem, scribet libellum repudii, et dabit in manus ejus; et dimittet eam de domo sua. Cumque egressa alterum maritum duxerit; et ille quoque oderit eam, dederitque ei libellum repudii, et dimiserit de domo sua, vel certe mortuus fuerit, non poterit prior maritus recipere eam in uxorem: quia polluta est, et abominabilis facta est coram Domino. Ne peccare facias terram tuam, quam Dominus Deus tuus tradidit tibi possidendam» (**Deut. 24. 1. et seqq.**). Unde obsecro te, ut consoleris eam, imo provoces ad salutem. Putridae carnes ferro indigent et cauterio: nec est medicinae culpa, sed vulneris, cum clementi crudelitate non parcat medicus, ut parcat, saevit, ut misereatur.

5. Tertia, id est, extrema propositio tua fuit de eadem Apostoli Epistola, ubi de resurrectione disputans, venit ad eum locum, in quo scriptum est: «Oportet enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Novissime autem inimica destruetur mors. Omnia enim subjecta sunt sub pedibus ejus» (**1. Cor. 15. 25. 26**). Cum autem dixerit, quia omnia subjecta sunt ei, haud dubium quin praeter eum qui subjecit ei omnia. Cum vero subjecta ei fuerint omnia, tunc et ipse Filius subjicietur ei, qui sibi subjecit omnia; «ut sit Deus omnia in omnibus.» Et miror te hoc a me quaerere voluisse, cum sanctus Hilarius Pictaviensis Episcopus, undecimum librum contra Arianos hac quaestione et solutione compleverit. Tamen pauca saltem dicamus. Omne in hoc scandalum est, quare Filius Patri subjectus esse dicatur. Quid

est turpius sive inferius, Patri subjici (quod saepe pietatis est, ut in Psalmo scribitur: «Nonne Deo subjecta erit anima mea?» [Ps. 61. 1]) an crucifigi, et maledictum crucis fieri? «Maledictus enim omnis qui pendet in ligno» (Deut. 21. 23). Qui ergo pro nobis maledictum factus est, ut nos de maledictione liberaret, miraris si pro nobis subjectus sit, ut nos Patri faciat esse subjectos dicens in Evangelio: «Nemo vadit ad Patrem, nisi per me» (Joan. 14. 6): Et «Cum 300 exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me» (Ib. 12. 32). Christus in his qui fideles sunt, subjectus est Patri: quia omnes credentes, imo omne hominum genus, corporis ipsius membra reputantur. In his autem qui increduli sunt, id est, Judaeis et Ethnicis et Haereticis, insubjectus esse dicitur, quia pars membrorum ejus non est subjecta fidei. In fine autem mundi cum omnia membra regnantem viderint Christum, id est, corpus suum, etiam ipsa subjiciuntur Christo, id est, corpori suo, ut omne Christi corpus subjiciatur Deo, et Patri; «ut sit Deus omnia in omnibus.» Non ait: «ut sit Pater omnia in omnibus;» sed «ut sit Deus:» quod proprium nomen est Trinitatis, et tam ad Patrem, quam ad Filium et Spiritum Sanctum referri potest, ut humanitas subjiciatur divinitati. Humanitatem hoc loco dicimus, non mansuetudinem et clementiam, quam Graeci φιλανθρωπίαν vocant, sed omne hominum genus. Porro quod ait, «ut sit Deus omnia in omnibus,» hoc sensu accipiendum est: Dominus atque Salvator noster nunc omnia non est in omnibus, sed pars in singulis. Verbi gratia, in Salomone sapientia, in David bonitas, in Job patientia, in Daniele cognitio futurorum, in Petro fides, in Phinees et Paulo zelus, in Joanne virginitas, in caeteris caetera. Cum autem rerum omnium finis advenerit,

tunc omnia in omnibus erit, ut singuli Sanctorum omnes virtutes habeant, ut sit Christus totus in cunctis.

EPISTOLA LVI AUGUSTINI AD HIERONYMUM.

Augustinus Hieronymo de nova post LXX. veteris Testamenti versione, deque Petro reprehenso a Paulo ad Galat. 2. expostulans de suscepto hinc patrocinio mendacii officiosi.

Domino dilectissimo, et cultu sincerissimae caritatis obsequendo atque amplectendo fratri et Compresbytero
HIERONYMO AUGUSTINUS.

1. «Nunquam aequè quisquam tam facile cuilibet innotuit, quam mihi tuorum **301** in Domino studiorum quieta laetitia, et vere exercitatio liberalis. Quanquam ergo percipiam omnino te nosse, tamen exiguum quiddam tui minus habeo, praesentiam videlicet corporis: quam ipsam etiam postea quam te beatissimus nunc Episcopus, tunc vero jam Episcopatu dignus, frater Alypius vidit, remeansque a me visus est, negare non possum, magna ex parte mihi esse relatu ejus impressam: et ante reditum cum te ille ibi videbat, et ego videbam, sed oculis ejus. Non enim animo me atque illum, sed corpore duos, qui noverit, dixerit, concordia dumtaxat et familiaritate fidissima, non meritis, quibus ille antecellit. Quia ergo me primitus communione spiritus, quo in unum nectimur: deinde illius ex ore jam diligis, nequaquam impudenter, quasi aliquis ignotus, commendo germanitati

tuae fratrem Profuturum, quem nostris conatibus, deinde adiutorio tuo vere profuturum speramus: nisi forte quod talis est, ut ipse tibi per eum fiam commendatior, quam ille per me. Hactenus fortasse scribere debuerim, si esse vellem epistolarum solemniū more contentus: sed scatet animus in loquelas communicandas tecum de studiis nostris, quae habemus in Christo Jesu Domino nostro; qui nobis multas utilitates et viatica quaedam demonstrati a se itineris, etiam [al. *demonstravit itineris; et jam.*] per tuam caritatem non mediocriter ministrare dignatur.»

2. «Petimus ergo, et nobiscum petit omnis Africanarum Ecclesiarum studiosa societas, ut in interpretandis eorum libris qui Graece Scripturas nostras quam optime tractaverunt, curam atque operam impendere non graveris. Potes enim efficere, ut nos quoque habeamus illos tales viros, et unum potissimum quem tu libentius in tuis litteris sonas [*Origenem*]. De vertendis autem in linguam Latinam sanctis litteris Canonicis, laborare te nollem nisi eo modo quo Job interpretatus est: ut signis adhibitis, quid inter hanc tuam, et Septuaginta, quorum est gravis sima auctoritas, interpretationem distet, appareat. Satis autem nequeo mirari, si aliquid adhuc in Hebraicis litteris et **302** exemplaribus invenitur, quod tot Interpretes illius linguae peritissimos fugerit. Omitto enim Septuaginta, de quorum vel consilii, vel majore spiritus concordia, quam si [al. *quasi*] unus homo esset, non audeo in aliquam partem certam ferre sententiam; nisi quod eis praeeminentem auctoritatem in hoc munere sine controversia tribuendam existimo. Illi me plus movent, qui cum posteriores interpretarentur, et verborum locutionumque Hebraearum viam atque regulas mordicus (ut fertur) tenerent,

non solum inter se non consenserunt; sed etiam reliquerunt multa, quae tanto post eruenda et prodenda remanerent. Si enim obscura sunt, te quoque in illis falli potuisse creditur: si autem manifesta, illos in eis falli potuisse non creditur. Hujus igitur rei pro tua caritate expositis causis, certum me facias obsecraverim.»

3. *Simulatio patrociniū mendacii.* «Legi etiam quaedam scripta, quae tua dicerentur, in Epistolas Apostoli Pauli, quarum unam ad Galatas, cum enodare velles, venit in manus locus ille, quo Apostolus Petrus a perniciosa simulatione revocatur. Ibi patrociniū mendacii susceptum esse, vel abs te tali viro, vel a quopiam, si alius illa scripsit, fateor, non mediocriter doleo, donec refellantur (si forte refelli possunt) ea quae me movent. Mihi enim videtur exitiosissime credi aliquod in sanctis libris haberi mendacium, id est, eos homines, per quos nobis illa Scriptura ministrata est atque conscripta, aliquid in suis libris fuisse mentitos. Alia quippe quaestio est, Sitne aliquando mentiri viri boni: et alia quaestio est, Utrum scriptorem sanctarum Scripturarum mentiri oportuerit: imo vero non alia, sed nulla est quaestio. Admisso enim semel in tantum auctoritatis fastigium officioso aliquo mendacio, nulla illorum librorum particula remanebit, quae non, ut cuique videbitur vel ad mores difficilis, vel ad fidem incredibilis, eadem perniciosissima regula ad mentientis auctoris consilium officiumque referatur. Si enim mentiebatur Apostolus Paulus cum Apostolum Petrum objurgans diceret: *Si tu cum sis* **303** *Judaeus, Gentiliter, et non Judaice vivis, quemadmodum cogis gentes judaizare?* «Et recte illi videbatur Petrus fecisse, quem non recte fecisse et dixit, et scripsit» (**Galat. 2. 14**): «ut quasi animos

tumultuantium deliniret. Quid respondebimus, cum exsurrexerint perversi homines, prohibentes nuptias, quos futuros ipse praenuntiavit; et dixerint totum illud quod idem Apostolus de matrimoniorum jure firmando locutus est, propter homines qui dilectione [al. *dilectioni*] conjugum tumultuari poterant, fuisse mentitum: scilicet non quod hoc senserit, sed ut illorum placaretur adversitas? Non enim opus est multa commemorare. Possunt enim videri etiam de laudibus Dei esse officiosa mendacia, ut apud homines pigriores dilectio ejus ardeat: atque ita nusquam certa erit in sanctis literis castae veritatis auctoritas. Nonne attendimus eundem Apostolum, cum ingenti cura veritatis commendandae, dicere»; *Si autem Christus non resurrexit, inanis est praedicatio nostra, inanis est et fides vestra. Invenimur autem et falsi testes Dei: quia testimonium diximus adversus Deum, quod suscitavit Christum, quem non suscitavit* (1. Cor. 15. 14. 15). «Si quis huic diceret: quid in hoc mendacio perhorrescis, cum id dixeris, quod etiam si falsum sit, ad laudem Dei maxime pertinet? Nonne hujus detestatus insaniam, quibus posset verbis et significationibus in lucem penetralia sui cordis aperiret? Clamans non minore, aut fortasse etiam majore scelere in Deo laudari falsitatem, quam veritatem vituperari? Agendum est igitur, ut ad cognitionem divinarum Scripturarum talis homo accedat, qui de sanctis libris tam sancte et veraciter existimet, ut nolit aliqua eorum parte delectari per officiosa mendacia: potiusque id quod non intelligit, transeat, quam cor suum praeferat illi veritati. Profecto enim cum hoc dicit, credi sibi expetit: et id agit, ut divinarum Scripturarum auctoritatibus non credamus.»

4. «Et ego quidem qualibuscumque viribus, quas Dominus suggerit, omnia illa testimonia quae adhibita sunt, adstruendae utilitati mendacii, aliter oportere intelligi ostenderem, ut ubique eorum firma veritas doceretur. Quam enim testimonia mendacia esse non debent, tam non debent favere mendacio. Sed hoc intelligentiae tuae relinquo. Admota enim lectioni diligentiori consideratione, multo id fortasse facilius videbis quam ego. Ad hanc autem considerationem **304** coget te pietas, qua cognoscis fluctuare auctoritatem Scripturarum divinarum, ut in eis quod vult quisque credat: quod non vult, non credat: si semel fuerit persuasum, aliqua ratione illos viros per quos nobis haec ministrata sunt, in Scripturis suis officiose potuisse mentiri; nisi forte regulas quasdam daturus es, quibus noverimus ubi oporteat mentiri, et ubi non oporteat. Quod si fieri potest, nullo modo mendacibus dubiisque rationibus id explices, quaeso. Nec me onerosum, aut impudentem iudices, per humanitatem veracissimam Domini nostri. Nam, ut non dicam nulla, certe non magna culpa, meus error veritati favet: si recte in te veritas potest favere mendacio.

5. Multa alia cum sincerissimo corde tuo loqui cuperem, et de Christiano studio conferre: sed huic desiderio meo nulla epistola satis est. Uberius idipsum possum per fratrem Profuturum, quem miscendum et alendum dulcibus atque utilibus sermocinationibus tuis misisse me gaudeo. Et tamen quantum vellem, nec ipse (quod ejus pace dixerim) forsitan capit, quanquam in nihilo me illi praetulerim. Ego enim me fateor tui capaciorem; sed ipsum video fieri pleniorum, quo me sine dubitatione antecellit, et postea quam redierit, quod Domino adjuvante prosperato fiat cursu, cum ejus pectoris abs te cumulati particeps fuero: non est impleturus, quod in me

adhuc vacuum erit, atque avidum sensuum tuorum. Ita fiet, ut et ego etiam tunc egentior sim, ille copiosior. Sane idem frater aliqua scripta nostra fert secum, quibus legendis, si dignationem adhibueris, etiam sinceram fraternamque severitatem adhibeas, quaeso. Non enim aliter intelligo quod scriptum est»: *Emendabit me justus in misericordia, et arguet me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum (Ps. 140. 5)*; nisi quia magis amat objurgator sanans, quam adulator ungens caput. EGO AUTEM difficillime bonus iudex lego quod scripserim; sed aut timidior recto, aut cupidior. Video etiam interdum vitia mea; sed ea malo audire a melioribus: ne cum me recte fortasse reprehendero, rursus mihi blandiar: et meticulosam mihi videar in me potius, quam justam tulisse sententiam.»

305 EPISTOLA LVII . AD PAMMACHIUM. *De optimo genere interpretandi.*

Cum, quod Epiphanii superiorem epistolam 51 ad Joannem Episcopum Jerosolymitanum non recte transtulisset Hieronymus, cavillaretur Ruffinus, post querelas, quod, se inscio, e scriniis suffuratus epistolam nondum plene emendatam, aliquis sit, tam veterum omnium eruditorum, quam sacrarum Scripturarum testimoniis docet, quodnam sit optimum genus interpretandi, illud scilicet esse ostendens, quo ipse in vertenda illa epistola usus est, hoc est, quo sensus e sensu, non verbum e verbo transfertur.

1. Paulus Apostolus, praesente Agrippa rege, de criminibus responsurus, quod posset intelligere qui auditurus erat, securus de causae victoria statim in principio sibi gratulatur, dicens: «De omnibus quibus accusor a Judaeis, o rex Agrippa, existimo me beatum, cum apud te sim hodie defendendus, qui praecipue nosti cunctas quae in Judaeis sunt consuetudines et quaestiones» (**Act. 26. 13**). Legerat enim illud Jesu: «Beatus qui in aures loquitur audientis» (**Eccli. 25. 12 secundum LXX**); et noverat tantum oratoris verba proficere, quantum iudicis prudentia cognovisset. Unde et ego beatum me in hoc duntaxat negotio iudico, quod apud eruditas aures imperitae linguae responsurus sum: quae objicit mihi vel ignorantiam, vel mendacium; si aut nescivi alienas litteras vere interpretari, aut nolui: quorum alterum error, alterum crimen est. Ac ne forsitan accusator meus facilitate, qua cuncta loquitur, et impunitate, qua sibi licere omnia putat, me quoque apud vos argueret, ut Papam Epiphanium criminatus est, hanc epistolam misi, quae te, et per te alios, qui nos amare dignantur, rei ordinem doceat.

2. *Epiphanii litterae ad Joannem Episcopum. Eusebius Cremonensis Graeci sermonis ignarus. Pseudomonachus quid egerit.*---Ante hoc ferme biennium miserat Joanni Episcopo supradictus Papa Epiphanius litteras, arguens eum in quibusdam dogmatibus, et postea clementer ad poenitentiam provocans. Harum exemplaria **306** certatim Palaestinae rapiebantur, vel ob auctoris meritum, vel ob elegantiam scriptionis. Erat in monasterio nostro vir apud suos haud ignobilis, Eusebius Cremonensis, qui cum haec Epistola per multorum ora volitaret, et mirarentur eam pro doctrina et puritate sermonis, docti pariter et indocti, coepit a me obnixe

petere, ut sibi eam in Latinum verterem, et propter intelligendi facilitatem apertius explicarem: Graeci enim eloquii penitus ignarus erat. Feci quod voluit; accitoque Notario, raptim celeriterque dictavi: ex latere in pagina breviter adnotans, quem intrinsecus sensum singula capitula continerent. Siquidem et hoc ut sibi soli facerem, oppido flagitarat; postulavique ab eo mutuo, ut domi haberet exemplar: nec facile in vulgus proderet. Res ita anno et sex mensibus transiit: donec supradicta interpretatio de scriniis ejus novo praestigio Jerosolymam commigravit. Nam quidem Pseudomonachus, vel accepta pecunia, ut perspicue intelligi datur, vel gratuita malitia, ut incassum corruptor nititur persuadere, compilatis chartis ejus et sumptibus, Judas factus est proditor: deditque adversariis latrandi contra me occasionem, ut inter imperitos concionentur, me falsarium, me verbum non expressisse de verbo: pro *honorabili* dixisse *carissimum*, et maligna interpretatione, quod nefas dictu sit, αἰδεσιμώτατον Παππαν, noluisse transferre. Haec et istiusmodi nugae crimina mea sunt.

3. Ac primum antequam de translatione respondeam, volo interrogare eos, qui malitiam prudentiam vocant: Unde apud vos exemplar epistolae? Quis dedit? qua fronte profertis, quod scelere redemistis? Quid apud homines tutum erit, si ne parietibus quidem et scriniis nostra possumus secreta celare? Si ante tribunalia judicum, hoc vobis crimen impingerem, reos legibus subjugarem, quae etiam pro utilitatibus fisci, noxiis (al. *variis*) delatoribus poenas statuunt: et cum suscipiant prodicionem, damnant proditorem. Lucrum videlicet placet: voluntas displicet. Dudum Hesychium 307 virum

Consularem (contra quem Patriarcha Gamaliel gravissimas exercuit inimicitias) Theodosius princeps capite damnavit, quod sollicitato Notario, chartas illius invasisset. Legimus in veteribus historiis (T. Livii Dec. 1. l. 5), ludi magistrum, qui Faliscorum liberos prodiderat, vinctum pueris traditum; et ad eos quos prodebat, remissum: nec sceleratam populum Romanum suscepisse victoriam. Pyrrhum Epirotarum regem, cum in castris ex vulnere curaretur, medici sui proditione interfici nefas duxit Fabricius (**Florus l. 1**); quin potius vinctum remisit ad dominum, ut scelus nec in adversario comprobaret. Quod leges publicae, quod hostes tuentur, quod inter bella et gladios sanctum est, hoc nobis inter Monachos et Sacerdotes Christi, intutum fuit. Et audet quidam ex eis adducto supercilio et concrepantibus digitis, eructare et dicere: Quid enim, si redemit, si sollicitavit? fecit quod sibi profuit. MIRA SCELERIS defensio; quasi non et latrones et fures et piratae faciant, quod sibi prodest. Certe Annas et Caiphas seducentes infelicem Judam fecerunt quod sibi utile existimabant.

4. Volo in chartulis meis quaslibet ineptias scribere; commentari de Scripturis, remordere laedentes, digerere stomachum, in locis me exercere communibus, et quasi limatas ad pugnandum (al. *expugnandum*) sagittas reponere. Quamdiu non profero cogitata, maledicta, non crimina sunt: imo ne maledicta quidem, quae aures publicae nesciant. Tu corrumpas servulos, sollicites clientes: et, ut in fabulis legimus (**Metam. l. 4**), auro ad Danaen penetres, dissimulatoque quod feceris, me falsarium voces: cum multo pejus crimen accusando in te confitearis, quam in me arguis. Alius te haereticum, alius insimulat dogmatum perversorem.

Taces ipse: respondere non audes: interpretem laceras; de syllabis calumniaris; et totam defensionem tui putas, si tacenti detrahas. Finge in transferendo vel errasse, vel intermisisse me quippiam. Hic totus tui negotii (al. *totius tui ingenii*) cardo versatur: haec tua est defensio. Num idcirco tu non es haereticus, si ego malus interpretes sim? Nec hoc dico, quod te haereticum noverim, sciat ille qui accusavit, noverit ille qui scripsit; sed quod **308** stultissimum sit accusatum ab alio, alium criminari, et confosso undique corpore, de dormientis vulnere solatium quaerere.

5. Hactenus sic locutus sum quasi aliquid de Epistola commutaverim, et simplex translatio possit errorem habere, non crimen. Nunc vero cum ipsa Epistola doceat nihil mutatum esse de sensu, nec res additas, nec aliquod dogma confictum, «Faciunt nae intelligendo ut nihil intelligant (*Terent. Prol. Andr.*): et dum alienam imperitiam volunt coarguere, suam produnt. Ego enim non solum fateor, sed libera voce profiteor, me in interpretatione Graecorum, absque Scripturis sanctis, ubi et verborum ordo mysterium est, non verbum e verbo, sed sensum exprimere de sensu. Habeoque hujus rei magistrum Tullium, qui Protagoram Platonis, et Oeconomicon Xenophontis et Aeschinis ac Demosthenis duas contra se orationes pulcherrimas transtulit. Quanta in illis praetermiserit, quanta addiderit, quanta mutaverit, ut proprietates alterius linguae, suis proprietatibus explicaret, non est hujus temporis dicere. Sufficit mihi ipsius translatoris (*Ciceronis*) auctoritas, qui ita in Prologo earundem orationum locutus est: «Putavi mihi suscipiendum laborem utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Converti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum

nobilissimas orationes, inter seque contrarias, Aeschinis et Demosthenis: nec converti, ut interpretes, sed ut Orator, sententiis iisdem et earum formis, tam figuris quam verbis ad nostram consuetudinem aptis. In quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere: sed genus omne verborum vimque servavi. Non enim me annumerare ea lectori putavi oportere, sed tanquam appendere. Rursum in calce sermonis: Quorum ego, ait, orationes, si, ut spero, ita expressero, virtutibus utens illorum omnibus, id est sententiis, et earum figuris, et rerum ordine: verba persequens eatenus, ut ea non abhorreant amore nostro. Quae si e Graecis omnia conversa non erunt: tamen ut generis ejusdem sint, elaboravimus.» Sed et Horatius vir acutus et doctus, hoc idem in **309** Arte Poetica erudito interpreti praecipit:

*Nec verbum verbo curabis reddere, fidus
Interpres.*

Terentius Menandrum, Plautus et Cecilius veteres comicos interpretati sunt. Numquid haerent in verbis: ac non decorem magis et elegantiam in translatione conservant? Quam vos veritatem interpretationis, hanc eruditi κακοξηλίαν nuncupant. Unde et ego doctus a talibus ante annos circiter viginti, et simili tunc quoque errore deceptus, certe hoc mihi a vobis objiciendum nesciens, cum Eusebii Caesariensis Χρονικὸν in Latinum verterem, tali inter caetera usus sum Praefatione: «Difficile est alienas lineas insequentem, non alicubi excidere: et arduum, ut quae in alia lingua bene dicta sunt, eundem decorem in translatione conservent. Significatum est aliquid unius verbi proprietate: non habeo meum quo id efferam: et dum quaero implere sententiam longo ambitu, vix brevis vitae spatia [al. *brevia spatia*] consummo. Accedunt hyperbatorum anfractus,

dissimilitudines casuum, varietates figurarum: ipsum postremo suum, et, ut ita dicam, vernaculum linguae genus. Si ad verbum interpreter, absurde resonant: si ob necessitatem aliquid in ordine, vel in sermone mutavero, ab interpretis videbor officio recessisse.» Et post multa, quae nunc prosequi otiosum est, etiam hoc addidi: «Quod si cui non videtur linguae gratiam in interpretatione mutari, Homerum ad verbum exprimat in Latinum. Plus aliquid dicam: eundem sua in lingua prosae verbis interpretetur: videbis ordinem ridiculum, et Poetam eloquentissimum vix loquentem.»

6. Verum ne meorum scriptorum parva sit auctoritas (quanquam hoc tantum probare voluerim, me semper ab adolescentia non verba, sed sententias transtulisse), qualis super hoc genere praefatiuncula sit, in libro quo beati Antonii Vita describitur (*Ex Praefatione Evagrii ad Innocentium*), ipsius lectione cognosce. «Ex alia in aliam linguam expressa ad verbum translatio, sensum operit; et veluti laeto gramine, sata strangulat. Dum enim casibus et figuris servit oratio, quod brevi poterat indicare sermone, longo ambitu circumacta vix explicat.» Hoc igitur ego vitans, ita **310** beatum Antonium, te petente, transposui, ut nihil desit ex sensu, cum aliquid desit ex verbis. Alii syllabas aucupentur et litteras [al. *syllabis occupentur et litteris*], tu quaere sententias. Dies me deficiet, si omnium qui ad sensum interpretati sunt, testimonia replicavero. Sufficit in praesenti nominasse Hilarium Confessorem, qui Homilias in Job, et in Psalmos tractatus plurimos in Latinum vertit e Graeco, nec assedit litterae dormitanti, et putida rusticorum interpretatione se torsit: sed quasi captivos sensus in suam linguam, victoris jure transposuit.

7. Nec hoc mirum in caeteris saeculi videlicet, aut Ecclesiae viris, cum Septuaginta interpretes, et Evangelistae atque Apostoli idem in sacris voluminibus fecerint. Legimus in Marco dicentem Dominum: TALITHA CUMI, statimque subjectum est, «quod interpretatur, puella, tibi dico, surge» (**Marc. 5. 41**). Arguatur Evangelista mendacii, quare addiderit, *tibi dico*, cum in Hebraeo tantum sit, *puella surge*. Sed ut ἐμφατικώτερον faceret; et sensum vocantis atque imperantis exprimeret, addidit, *tibi dico*. Rursum in Matthaeo redditis ab proditore Juda triginta argenteis: et empto ex eis agro figuli, scribitur, «Tunc impletum est quod scriptum est per Jeremiam Prophetam, dicentem: et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quod appretiaverunt a filiis Israel: et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus» (**Matth. 27. 9**). Hoc in Jeremia penitus non invenitur, sed in Zacharia, aliis multo verbis, ac toto ordine discrepante: Vulgata quippe Editio ita se habet: «Et dicam ad eos: si bonum est coram vobis, date mercedem mihi, aut renuite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Dixitque Dominus ad me: Pone illos in conflatorium; et considera si probatum sit, sicut probatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, et misi eos in domo Domini in conflatorium» (**Zach. 11. 12. 13**). Quantum distet ab Evangelistae testimonio Septuaginta translatio, perspicuum est. Sed et in Hebraeo cum sensus idem sit, verba praepostera sunt, et pene diversa. «Et dixi, inquit, ad eos: Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam: et si non, quiescite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad **311** me: Projice illud ad statuarium: decorum pretium, quod appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, et projecit eos in domo Domini ad statuarium.»

Accusent Apostolum falsitatis, quod nec cum Hebraico, nec cum Septuaginta congruat translatoribus: et quod his majus est, erret in nomine, pro Zacharia quippe, Jeremiam posuit. Sed absit hoc de pedissequo Christi dicere: cui curae fuit non verba et syllabas aucupari, sed sententias dogmatum ponere. Veniamus ad aliud ejusdem Zachariae testimonium, quod Joannes Evangelista assumit juxta Hebraicam Veritatem. «Videbunt in quem compunxerunt» (**Zach. 12. 10; et Joan. 19. 37**), pro quo in Septuaginta legimus, καὶ ἐπιβλέψονται πρὸς με, ἀνθ' ὧν ἐνωρχήσαντο, quod interpretati sunt Latini: «Et aspicient ad me, pro his quae illuserunt, sive insultaverunt.» Discrepat Evangelistae, Septuaginta interpretum, nostraque translatio: et tamen sermonum varietas, spiritus unitate concordat. In Matthaeo quoque legimus Dominum praedicentem Apostolis fugam, et hoc ipsum Zachariae testimonio confirmantem. *Scriptum est*, ait, *Percutiam pastorem, et dispergentur oves* (**Zach. 13. 7; et Matth. 26. 31**). At in Septuaginta et in Hebraeo multo aliter; non enim ex persona Dei dicitur, ut Evangelista vult: sed ex Prophetae, Deum Patrem rogantis: «Percute pastorem, et dispergentur oves.» In hoc, ut arbitror, loco, juxta quorundam prudentiam, Evangelista piaculi reus est, quod ausus sit Prophetae verba ad Dei referre personam. Scribit supradictus Evangelista, ad Angeli monitum, tulisse Joseph parvulum et matrem ejus; et intrasse in Aegyptum, ibique mansisse usque ad obitum Herodis, ut impleretur quod dictum est a Domino per Prophetam: «Ex Aegypto vocavi filium meum.» Hoc nostri codices non habent: sed in Osee juxta Hebraicam scribitur Veritatem: «Quia puer Israel est, et dilexi eum: et ex Aegypto vocavi filium meum» (**Osee. 11. 2**). Pro quo et in eodem loc. Septuaginta transtulerunt: «quia parvulus

est Israel, et dilexi eum: et ex Aegypto vocavi filios ejus.» Num omnino repudiandi sunt, quia istum locum, qui ad Christi maxime pertinet sacramentum, **312** aliter transtulerunt? an danda potius venia ut hominibus, juxta Jacobi sententiam, dicentis: «Multa peccamus omnes: et, si quis in verbo non offendit, iste perfectus est vir, et potest refrenare omne corpus» (**Jacob. 3**). Illud vero quod in eodem Evangelista scribitur: «Et veniens habitavit in civitate quae dicitur Nazareth: ut impleretur quod dictum est per prophetas, quia Nazaraeus vocabitur» (**Matth. n. 23**). Respondeant λογοδαίδαλοι, et fastidiosi aestimatores omnium Tractatorum, ubi legerint; discantque in Isaia positum. Nam in eo loco ubi nos legimus atque transtulimus: «Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet» (**Isai. 11. 1**): in Hebraeo juxta linguae illius ἰδίωμα ita scriptum est: «Exiet virga de radice Jesse, et Nazaraeus de radice ejus crescet.» Cur hoc omiserunt Septuaginta, si non licet transferre verbum pro verbo? Sacrilegium est, vel celasse, vel ignorasse mysterium.

8. Transeamus ad caetera: neque enim epistolae brevitatis patitur diutius singulis immorari. Idem Matthaeus loquitur: «Hoc autem totum factum est, ut compleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem: Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel» (**Matth. 1. 22. 23; et Isai. 7. 14**) Quod Septuaginta transtulerunt: «Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabitis nomen ejus Emmanuel.» Si verba calumniantur [al. *calumniamur*], utique non est idem, «habebit, et accipiet; neque vocabuit, et vocabitis.» Porro in Hebraeo legimus ita scriptum: «Ecce virgo concipiet et pariet

filium, et vocabit nomen ejus Emmanuel.» Non Achaz, qui arguebatur infidelitatis, non Judaei qui erant Dominum negaturi, sed vocabit, inquit, ipsa quae concipiet, ipsa virgo, quae pariet. In eodem Evangelista legimus, Herodem ad adventum Magorum fuisse turbatum; Scribisque et Sacerdotibus congregatis, sciscitatum ab eis, ubi Christus nasceretur; illosque respondisse, «in Bethleem Judae: Sic enim scriptum est in Propheta: Et tu Bethleem terra Juda, nequaquam minima es in ducibus Juda: Ex te enim egredietur dux, qui regat populum meum Israel.» Hoc exemplum in Vulgata Editione sic fertur: «Et tu Bethleem domus Ephratha, modicus es, ut sis **313** in millibus Juda, de te mihi egredietur, ut sit princeps in Israel.» Quanta sit inter Matthaeum et Septuaginta verborum ordinisque discordia, magis [al. *sic magis*] admiraberis, si Hebraicum videas, in quo ita scriptum est: «Et tu Bethleem Ephratha, parvulus es in millibus Juda, ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel.» Considera gradatim, quae ab Evangelista sint posita: *Et tu Bethleem terra Juda*. Pro, *terra Juda*, in Hebraico habet *Ephratha*: in Septuaginta, *domus Ephratha*. Et pro, «nequaquam minima es in ducibus Juda,» in Septuaginta legitur, «modicus es, ut sis in millibus Juda:» in Hebraeo, «parvulus es in millibus Juda;» sensusque contrarius est, Septuaginta sibi in hoc duntaxat loco et Hebraico concordante. Evangelista enim dixit, quod non sit parvulus in ducibus Juda, cum e regione sit positum, parvulus quidem es et modicus; sed tamen de te mihi parvulo et modico egredietur dux in Israel, secundum illud Apostoli: «Elegit infirma mundi Deus, ut confundat fortia» (**I. Cor. 1**). Porro quod sequitur, «qui regat, vel qui pascat populum meum Israel,» aliter in Propheta esse perspicuum est.

9. Haec replicō non ut Evangelistas arguam falsitatis (hoc quippe impiorum est, Celsi, Porphyrii, Juliani) sed ut reprehensores meos arguam imperitiae: et impetrem ab eis veniam, ut concedant mihi in simplici epistola, quod in Scripturis sanctis, velint, nolint, Apostolis concessuri sunt. Marcus discipulis Petri ita suum orditur Evangelium: «Principium Evangelii Jesu Christi, sicut scriptum est in Isaia Propheta: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.» Hoc exemplum ex duobus Prophetis compositum est, de Malachia videlicet et Isaia. Nam primum quod dicitur: «Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te» (**Malac. 3. 1**), in Malachiae fine scriptum est. Sequens autem quod infertur: «Vox clamantis in deserto,» et caetera, in Isaia legimus. Et quomodo Marcus **314** statim in principio voluminis sui posuit, «sicut scriptum est in Isaia Propheta: Ecce ego mitto Angelum meum» (**Isai 40. 3**), quod non scribitur in Isaia, ut diximus: sed in Malachia novissimo duodecim Prophetarum? Solvat hanc quaestiunculam imperita praesumptio: et ego erroris veniam deprecabor Idem Marcus inducit ad Phariseos Salvatorem loquentem: «Nunquam legistis quid fecerit David, quando necessitatem habuit, et esurivit ipse et socii ejus; quomodo ingressus domum Dei sub Abiathar Pontifice, et panes propositionis comedit, quibus non licebat vesci, nisi solis Sacerdotibus?» (**Mar. 2. 25. 26. et Luc. 6. 3. 4**). Legamus Samuelem: sive (ut in communi titulo habetur) Regnorum libros, ibique reperiemus non *Abiathar* scriptum esse, sed *Abimelech* Pontificem, qui postea a Doeg [al. *Doec.*] cum caeteris Sacerdotibus, Saul jubente, percussus est. Pergamus ad Apostolum Paulum.

Scribit ad Corinthios: «Si enim cognovissent Dominum gloriae, non crucifixissent. Sed sicut scriptum est: Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus se.» Solent in hoc loco apocryphorum quidam deliramenta sectari, et dicere, quod de Apocalyps. Eliae testimonium sumptum sit: cum in Isaia juxta Hebraicum ita legatur: «A saeculo non audierunt, nec auribus perceperunt. Oculus non vidit, Deus, absque te, quae praeparasti expectantibus te» (**Isai. 64. 4**). Hoc Septuaginta multo aliter transtulerunt: «A saeculo non audivimus; neque oculi nostri viderunt Deum absque te, et opera tua vera, et facies expectantibus te misericordiam.» Intelligimus unde sumptum sit testimonium, et tamen Apostolus non verbum expressit e verbo, sed παραφρασικῶς, eundem sensum aliis sermonibus indicavit. In Epistola ad Romanos idem Apostolus Paulus exemplum de Isaia sumens: «Ecce, inquit, ponam in Sion lapidem offensionis, et petram scandali» (**Isai. 8. 14**), discordat a Translatione veteri; et tamen cum Hebraica veritate concordat. In Septuaginta enim contrarius sensus est: «Non ut lapidi offensionis occurreretis, neque ut petrae ruinae:» cum Apostolus quoque Petrus **315** Hebraeis Pauloque consentiens, ita posuerit: «Incredulis autem lapis offensionis et petra scandali» (**Rom. 9. 33. et 1. Petr. 2**). Ex quibus universis perspicuum est, Apostolos et Evangelistas in interpretatione veterum Scripturarum, sensum quaesisse, non verba: nec magnopere de ordine sermonibusque curasse, dum intellectui res pateret.

10. Lucas vir Apostolicus et Evangelista scribit, Stephanum primum Christi Martyrem in Judaica concione narrantem:

«In septuaginta quinque animabus descendit Jacob in Aegyptum: et defunctus est ipse, et patres nostri translati sunt in Sychem et positi sunt in sepulcro quod emit Abraham pretio argenti a filiis Emor patris Sychem» (**Act. 7. 15. 16. et Genes. 23**). Hic locus in Genesi multo aliter invenitur, quod scilicet Abraham emerit ab Ephron Hetheo, filio Seor, juxta Hebron, quadringentis drachmis argenti, speluncam duplicem, et agrum circa eam, sepelieritque in ea Saram uxorem suam. Atque in eodem legimus libro, postea revertentem de Mesopotamia Jacob cum uxoribus et filiis suis, posuisse tabernaculum ante Salem urbem Sychimorum, quae est in terra Chanaan, et habitasse ibi, et emisse partem agri, in quo habebat tentoria, ab Emor patre Sychem centum agnis: et statuisset ibi altare, et invocasset ibi Deum Israel (**Ibid. 33**). Abraham non emit specum ab Emor patre Sychem: sed ab Ephron filio Seor: nec sepultus est in Sychem, sed in Hebron, quae corrupte dicitur Arboch. Duodecim autem Patriarchae non sunt sepulti in Arboch; sed in Sychem, qui ager non est emptus ab Abraham, sed a Jacob (**Jos. 24. 32**). Differo solutionem et istius quaestiunculae, ut obtrectatores mei quaerant, et intelligant, non verba in Scripturis considerata, sed sensus. Vicesimi primi Psalmi juxta Hebraeos idipsum exordium est, quod Dominus locutus est in cruce: ELI ELI LAMA AZABTHANI: quod interpretatur, «Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti?» Reddant **316** rationem, cur Septuaginta translatores interposuerint, «respice me» [al. *in me*]. Ita enim verterunt: «Deus Deus meus, respice me, quare me dereliquisti?» Respondebunt utique nihil damni in sensu esse, si duo verba sint addita. Audiant et a me non periclitari Ecclesiarum statum, si celeritate dictandi, aliqua verba dimiserim.

11. Longum est nunc revolvere, quanta Septuaginta de suo addiderint, quanta dimiserint, quae in exemplaribus Ecclesiae, obelis, asteriscisque distincta sunt. Illud enim quod legimus in Isaia: «Beatus qui habet semen in Sion, et domesticos in Jerusalem» (**Isai. 31. sec. LXX**), solent Hebraei deridere, cum audierint. Nec non et in Amos post descriptionem luxuriae: «Stantia putaverunt haec, et non fugientia» (**Amos 6. sec. LXX**). Revera sensus rhetoricus et declamatio Tulliana. Sed quid faciemus ad authenticos libros, in quibus haec non feruntur adscripta, et caetera his similia, quae si proferre nitamur, infinitis libris opus est. Porro quanta dimiserint, vel asterisci testes, ut dixi, sunt, vel nostra interpretatio, si a diligenti lectore Translationi veteri conferatur: et tamen jure Septuaginta Editio obtinuit in Ecclesiis, vel quia prima est, et ante Christi facta adventum, vel quia ab Apostolis (in quibus tamen ab Hebraico non discrepat) usurpata. Aquila autem proselytus et contentiosus interpres, qui non solum verba, sed etymologias quoque verborum transferre conatus est, jure projicitur a nobis. Quis enim pro frumento et vino et oleo, possit, vel legere, vel intelligere, χεῖμα, ὀπωρισμόν, ζιλπνότητα, quod nos possumus dicere «fusionem, pomationemque,» et «splendentiam.» Aut quia Hebraei non solum habent ἄρθρα, sed et πρόαρθρα, ille κακοζήλως, et syllabas interpretatur, et litteras dicitque σὺν τὸν οὐρανὸν καὶ σὺν τὴν γῆν, quod Graeca et Latina lingua omnino non recipit; cujus rei exemplum ex nostro sermone capere possumus. Quanta enim apud Graecos bene dicuntur, quae si ad verbum transferamus, **317** in Latino non resonant: et e regione, quae apud nos placent si vertantur juxta ordinem, apud illos displicebunt.

12. Sed ut infinita praeteream, et ostendam tibi, vir omnium nobilium Christianissime, et Christianorum nobilissime, cujusmodi falsitatis me in epistolae translatione reprehendant, ipsius epistolae ponam cum Graeco sermone principium, ut ex uno crimine intelligantur et caetera, Ἐ δει ἡμᾶς ἀγαπητέ μὴ τῇ οἰήσει τῶν κλήρων φέρεθαι, quod ita me vertisse memini: «Oportebat nos, dilectissime, clericatus honore non abuti in superbiam.» Ecce, inquit, in uno versiculo quanta mendacia.

Primum ἀγαπητὸς, *dilectus* est non *dilectissimus*. Deinde οἴησις, *aestimatio* dicitur, non *superbia*; non enim

dixit οἴηματι [al. οἰδήματι], sed οἴήσει: quorum alterum *tumorem*, alterum *arbitrium* sonat. Totumque quod sequitur, «clericatus honore non abuti in superbiam, tuum est. Quid ais [al. agis]. o columen litterarum, et nostrorum temporum Aristarche, qui de universis scriptoribus sententiam feras? Ergo frustra tanto tempore studuimus; et a saepe manum ferulae subduximus» (**Juvenal. Sat. I**). Egredientes de portu, statim imegimus. Igitur quia et errasse humanum est; et confiteri errorem, prudentis: tu quicumque reprehensor es, tu me obsecro emenda praeceptor, et verbum de verbo exprime. Debueras, inquit, dicere: «Oportebat nos, dilecte, non aestimatione Clericorum ferri.» Haec est Plautina eloquentia, hic lepos Atticus, et Musarum, ut dicunt, eloquio comparandus. Completur in me tritum vulgi sermone proverbium: Oleum perdit et impensas, qui bovem mittit ad ceroma. Haec non est illius culpa, cujus sub persona alius agit Tragoediam; sed Ruffini et Melanii magistrorum ejus, qui illum magna mercede nihil scire docuerunt. Nec reprehendo in quolibet Christiano sermonis imperitiam: atque utinam Socraticum illud haberemus: Scio,

quod nescio; et alterius sapientis (*Chilonis* ut putatur): Teipsum intellige. VENERATIONI mihi semper fuit non verbosa rusticitas, sed sancta simplicitas. Qui in sermone imitari **318** se dicit Apostolus, prius imitetur virtutes in vita illorum, in quibus loquendi simplicitatem excusabat sanctimoniae magnitudo; et syllogismos Aristotelis, contortaque Chrysippi acumina, resurgens mortuus confutabat. Caeterum ridiculum, si quis e nobis manens inter Croesi opes, et Sardanapali delicias, de sola rusticitate se jactet: QUASI OMNES latrones, et diversorum criminum rei, disertis sint: et cruentos gladios, Philosophorum voluminibus, ac non arborum truncis occulant.

13. Excessi mensuram epistolae, sed non excessi doloris modum. Nam qui falsarius vocor; et inter muliercularum radios et textrina dilanior, contentus sum crimen abnuere, non referre. Unde arbitrio tuo cuncta permitto; ut legas ipsam epistolam, tam Graecam quam Latinam: et illico intelliges accusatorum meorum naenias, et probrosas querelas. Porro mihi sufficit amicum instruxisse carissimum: et in cellula latitantem diem tantum expectare iudicii. Optoque, si fieri potest, et si adversarii siverint, Commentarios potius Scripturarum, quam Demosthenis et Tullii Philippicas tibi scribere.

EPISTOLA LVIII . AD PAULINUM .

Recusans ob humilitatem Christianam laudes Paulini, vicissimque laudes laudibus repensans, ob eloquentiam ejus

et morum honestatem, hortatur ipsum ad studia divinarum Litterarum; normamque illi vitae sancte ac caste peragendae proponit.

1. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert ea quae bona sunt (**Matth. 12**), et ex fructibus arbor cognoscitur (**Luc. 6. 44**). Metiris nos virtutibus tuis, et parvos magnus extollis: ultimamque partem convivii occupas, ut patrisfamilias iudicio proveharis. Quid enim in nobis, aut quantulum est, ut doctae vocis mereamur praeconium? ut illo ore, quo religiosissimus Princeps defenditur, humiles modicique laudemur? Noli igitur, frater carissime, annorum nos **319** aestimare numero: nec sapientiam canos reputes, sed canos sapientiam, Salomone testante: «Cani hominis prudentia ejus» (**Sap. 4. 8**). Nam et Moyses septuaginta Presbyteros jubetur eligere (**Num. 11**), quos ipse sciret esse Presbyteros: utique non aevo, sed prudentia judicandos. Et Daniel adhuc puer, longaevos judicat, atque impudicos senes aetas lasciva condemnat. Noli, inquam, fidem pensare temporibus: nec me idcirco meliorem putes, quod prior in Christi exercitu coeperim militare. Paulus Apostolus, vas electionis, de persecutore mutatus, novissimus in ordine, primus in meritis est: quia extremus licet, plus omnibus laboravit. Judas, qui quondam audierat: «Tu autem homo, qui simul mecum dulces capiebas cibos, dux meus et notus meus; in domo Dei ambulavimus cum consessu» (**Ps. 54. 14. 15**), proditor amici et magistri, Salvatoris arguitur voce; *Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta.* (**AENEID. lib. XII**).

E contrario latro crucem mutat paradiso, et facit homicidii poenam martyrium. Quanti hodie diu vivendo portant funera

sua, et quasi sepulcra dealbata, plena sunt ossibus mortuorum? Subitus calor longum vincit teporem.

2. Denique et tu, audita sententia Salvatoris: «Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quae habes, et da pauperibus, et veni sequere me» (**Matth. 19. 21**); verba vertis in opera, et nudam crucem nudus sequens, expeditior et levior scandis scalam Jacob. Tunicam mutas cum animo, nec pleno marsupio, gloriosas sordes appetis: sed puris manibus et candido pectore, pauperem te et spiritu et operibus gloriaris. Nihil est enim grande, tristi et lurida facie, vel simulare, vel ostentare jejunia: possessionum redditibus abundare, et vile jactare palliolum. Crates ille Thebanus, homo quondam ditissimus, cum ad philosophandum Athenas pergeret, magnum auri pondus abiecit; nec putavit se simul posse et virtutes et divitias possidere. Nos suffarcinati [al. *subsarcinati*] auro, Christum **320** pauperem sequimur; et sub praetextu eleemosynae, pristinis opibus incubantes, quomodo possumus aliena fideliter distribuere, qui [al. *cui*] nostra timide reservamus? Plenus venter facile de jejuniis disputat. Non Jerosolymis fuisse, sed Jerosolymis bene vixisse, laudandum est. Illa expetenda, illa laudanda est civitas, non quae occidit Prophetas, et Christi sanguinem fudit; sed quam fluminis impetus laetificat (**Ps. 45. 4; Luc. 11**): quae in monte sita, caelari non potest: quam matrem sanctorum Apostolus clamat: in qua se municipatum cum justis laetatur habere.

3. Neque vero hoc dicens, memetipsum inconstantiae redarguo, damnoque quod facio: ut frustra videar ad exemplum Abraham, et meos et patriam reliquisse: sed non audeo Dei omnipotentiam angusto fine concludere, et

coarctare parvo terrae loco, quem non capit coelum. Singuli quique credentium, non locorum diversitatibus, sed fidei merito ponderantur. Et veri adoratores, neque Jerosolymis, neque in monte Garizim adorant Patrem: quia Deus Spiritus est, et adoratores ejus in spiritu et veritate adorare oportet. «Spiritus autem spirat ubi vult. Domini est terra et plenitudo ejus» (**Joan. 3. 8; Ps. 23. 1**). Postquam siccato Judaeae vellere, universus orbis coelesti rore perfusus est, et multi de Oriente et Occidente venientes, recubuerunt in sinu Abrahae; desiit notus esse tantum in Judaea Deus, et in Israel magnum nomen ejus: sed in omnem terram exivit sonus Apostolorum, et in fines orbis terrae verba eorum (**Ps. 75; et 18**). Salvator ad discipulos suos loquens, cum esset in templo: *Surgite, inquit, abeamus hinc* (**Joan. 14. 31**): et ad Judaeos: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (**Matth. 23. 38**). Si coelum et terra transibunt, utique transibunt omnia quae terrena sunt. Et Crucis igitur et Resurrectionis loca prosunt his, qui portant crucem suam; et cum Christo resurgunt quotidie; qui dignos se tanto exhibent habitaculo. **321** Caeterum qui dicunt: *Templum Domini, Templum Domini* (**Jer. 7**), audiant ab Apostolo: *Vos estis templum Domini, et Spiritus Sanctus habitat in vobis* (**2. Cor. 6. 16**). Et de Jerosolymis et de Britania aequaliter patet aula coelestis: *Regnum enim Dei intra vos est*. Antonius, et cuncta Aegypti, et Mesopotamiae, Ponti, Cappadociae, et Armeniae examina Monachorum non viderunt Jerosolymam: et patet illis absque hac urbe paradisi janua. Beatus Hilarion, cum Palaestinus esset, et in Palaestina viveret, uno tantum die vidit Jerosolymam, ut nec contemnere loca sancta propter viciniam, nec rursus Dominum loco claudere videretur. Ab Hadriani temporibus usque ad imperium Constantini, per annos circiter

centum octoginta, in loco Resurrectionis simulacrum Jovis; in Crucis rupe, statua ex marmore Veneris a gentibus posita colebatur: existimantibus persecutionis auctoribus, quod tollerent nobis fidem resurrectionis et crucis, si loca sancta per idola polluissent. Bethlehem nunc nostram, et augustissimum orbis locum de quo Psalmista canit: *Veritas de terra orta est (Ps. 84. 12)*, lucus inumbrabat Thamuz, id est, Adonidis: et in specu, ubi quondam Christus parvulus vagiit, Veneris amasius plangebatur.

4. Cur, inquires, haec tam longo repetita principio? Videlicet ne quidquam fidei tuae deesse putes, quia Jerosolymam non vidisti: nec nos idcirco meliores aestimes, quod hujus loci habitaculo fruimur: sed sive hic, sive alibi, aequalem te pro operibus tuis apud Dominum nostrum habere mercedem. Revera, ut simpliciter motus mentis meae fatear, considerans et propositum tuum, et ardorem quo saeculo renuntiasti, differentias **322** in locis arbitror, si urbibus et frequentia urbium derelicta, in agello habites, et Christum quaeras in solitudine, et ores solus in monte cum Jesu, Sanctorumque tantum locorum vicinitatibus perfruaris, id est, ut et urbe careas, et propositum Monachi non amittas. Quod loquor, non de Episcopis, non de Presbyteris, non de Clericis loquor, quorum aliud officium est; sed de Monacho, et Monacho quondam apud saeculum nobili: qui idcirco pretium possessionum suarum ad pedes Apostolorum posuit, docens pecuniam esse calcandam; ut humiliter et secreto victitans, semper contemnat quod semel contempsit. Si Crucis et Resurrectionis loca non essent in Urbe celeberrima, in qua curia, in qua aula militum, in qua scorta, mimi, scurrae, et omnia sunt, quae solent in caeteris urbibus: vel si

Monachorum turbis solummodo frequentaretur, expetendum revera hujusmodi cunctis Monachis esset habitaculum. NUNC VERO summae stultitiae est renuntiare saeculo, dimittere patriam, urbes deserere, Monachum profiteri, et inter majores populos peraeque vivere, quam eras victurus in patria. De toto huc orbe concurritur. Plena est civitas universi generis hominum: et tanta utriusque sexus constipatio, ut quod alibi ex parte fugiebas, hic totum sustinere cogaris.

5. Quia igitur fraterne interrogas, per quam viam incedere debeas, revelata tecum facie loquar. Si officium vis exercere Presbyteri, si Episcopatus, te vel opus, vel honor forte delectat, vive in urbibus et castellis; ET ALIORUM salutem, fac lucrum animae tuae. Sin autem cupis esse, quod diceris Monachus, id est, solus, quid facis in urbibus, quae utique non sunt solorum habitacula, sed multorum? Habet unumquodque propositum principes suos. **323** Romani duces imitentur Camillos, Fabricios, Regulos, Scipiones. Philosophi proponant sibi Pythagoram, Socratem, Platonem, Aristotelem. Poetae aemulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium. Historici, Thucydidem, Sallustium, Herodotum, Livium. Oratores, Lysiam. Graccos, Demosthenem, Tullium. Et ut ad nostra veniamus, Episcopi et Presbyteri habeant in exemplum Apostolos, et Apostolicos viros: quorum honorem possidentes, habere nitantur et meritum. Nos autem habeamus [al. *habemus*] propositi nostri principes, Paulos et Antonios, Julianos, Hilariones, Macarios. Et ut ad Scripturarum auctoritatem redeam, noster princeps Elias, noster Elisaeus, nostri duces filii Prophetarum, qui habitabant in agris et solitudinibus, et faciebant sibi tabernacula prope fluentia Jordanis. De his sunt et illi filii Rechab, qui vinum et

siceram non bibebant, qui morabantur in tentoriis, qui Dei per Jeremiam (**Cap. 35**) voce laudantur, et promittitur eis quod non deficiat de stirpe eorum vir stans coram Domino. Hoc reor et septuagesimi Psalmi titulum significare: *Filiorum Jonadab: et eorum qui primi in captivitatem ducti sunt*. Iste est Jonadab filius Rechab, qui in Regnorum libro scribitur currum ascendisse cum Jeu. Et hujus filii sunt, qui in tabernaculis semper habitantes, ad extremum propter irruptionem Chaldaici exercitus, Jerosolymam intrare compulsi, hanc primi captivitatem sustinuisse dicuntur, quod post solitudinis libertatem, urbe quasi carcere sunt reclusi.

6. Obsecro itaque te, ut quoniam sanctae sororis tuae (Therasiae uxoris) ligatus es vinculo, et non penitus expedito pergis gradu, sive hic, sive ibi, multitudines hominum, et officia, et salutationes, et convivia, veluti quasdam catenas fugias voluptatum. Sit vilis et vespertinus cibus, olera et legumina: interdumque pisciculos pro summis ducas deliciis. Qui Christum desiderat, et illo pane vescitur, non quaerit magnopere de quam pretiosis cibis stercus conficiat. Quidquid post gulam non sentitur, idem tibi sit quod panis et legumina. Habes adversus Jovinianum libros de contemptu ventris et gutturis plenius disserentes. Semper in manu tua sacra sit lectio. **324** Frequenter orandum, et flexo corpore, mens erigenda ad Dominum. Crebrae vigiliae: et ventre vacuo saepius dormiendum. Rumusculos et gloriolas et palpantes adultores, quasi hostes fuge. Pauperibus et fratribus refrigeria sumptuum manu propria distribue. Rara est in hominibus fides. Non credis verum esse quod dico? Cogita Judae oculos. Humilitatem vestium tumentis animo non appetas. Saecularium, et maxime potentium consortia devita.

Quid tibi necesse est ea videre crebrius, quorum contemptu Monachus esse coepisti? Soror praecipue tua matronarum declinet colloquia [al. *consortia*]; nec inter sericas vestes et gemmas circumsedentium feminarum se sordidatam, aut doleat, aut miretur: QUIA ALTERUM propositi poenitentiam, alterum jactantiae seminarium est. Cave ne quasi fidelis et famosus tuorum quondam dispensator, alienam pecuniam distribuendam accipias. Intelligis quid loquar; dedit enim tibi Dominus in omnibus intellectum. Habeto simplicitatem columbae, ne cuiquam machineris dolos: et serpentis astutiam, ne aliorum supplanteris insidiis. NON MULTUM distat in vitio, vel decipere posse, vel decipi Christianum. Quem senseris tibi aut semper, aut crebro de nummis loquentem, excepta eleemosyna, quae indifferenter omnibus patet, institorem potius habeto, quam Monachum. Praeter victum et vestitum, et manifestas necessitates, nihil cuiquam tribuas: ne filiorum panem canes comedant.

7. Verum Christi templum anima credentis est: illam exorna, illam vesti, illi offer donaria, in illa Christum suscipe. QUAE UTILAS est parietes fulgere gemmis et Christum in paupere fame periclitari? Jam non sunt tua quae possides, sed dispensatio tibi credita est. Memento Ananiae et Sapphirae. Illi sua timide servaverunt: tu considera, ne Christi substantiam imprudenter effundas, id est, ne immoderato iudicio rem pauperum tribuas non pauperibus, et secundum dictum prudentissimi viri (Cic. 1. 2. Offic.) liberalitate liberalitas pereat. Noli *Respicere ad phaleras, et nomina vana Catonum.* (Per s. Satyr 3). *Ego te, inquit, intus et in cute novi* (Lucan. lib. X. Pharsal).

325 ESSE CHRISTIANUM grande est, non videri. Et nescio quomodo plus placent mundo, qui Christo displicent: Haec non sicut aiunt, Sus Minervam; sed ingredientem pelagus, amicus amicum monui, malens a te facultatem meam requiri, quam voluntatem: ut in quo ego lapsus sum, tu firmo pergeres gradu.

8. *Liber Paulini pro Theodosio.*---Librum tuum, quem pro Theodosio principe prudenter ornateque compositum transmisisti, libenter legi; et praecipue mihi in eo subdivisio placuit. Cumque in primis partibus vincas alios, in penultimis teipsum superas. Sed et ipsum genus eloquii pressum est et nitidum: et cum Tulliana luceat puritate, crebrum est in sententiis. Jacet enim (ut ait quidam) oratio in qua tantum verba laudantur. Praeterea magna est rerum consequentia, et alterum pendet ex altero. Quidquid assumpseris, vel finis superiorum, vel initium sequentium est. Felix Theodosius, qui a tali Christi oratore defenditur. Illustrasti purpuras ejus, et utilitatem legum futuris saeculis consecrasti. Macte virtute: qui talia habes rudimenta, qualis exercitatus miles eris? O si mihi liceret istiusmodi ingenium non per Aonios montes et Heliconis vertices, ut Poetae canunt, sed per Sion et Itabyrium [*Thabor*], et Sina excelsa ducere. Si contingeret docere quae didici: et quasi per manus mysteria tradere Prophetarum [al. *Scripturarum*], nasceretur nobis aliquid quod docta Graecia non haberet.

9. Audi ergo, mi conserve, amice, germane: ausculta paulisper, quo in Scripturis sanctis calle gradiaris. TOTUM quod legimus in divinis Libris, nitet quidem, et fulget etiam in cortice, sed dulcius in medulla est. Qui edere vult nucleum, frangat nucem (*Ex Plauto*). «Revela,» inquit David, «oculos

meos, et considerabo mirabilia de lege tua» (**Ps. 118. 18**). Si tantus Propheta tenebras ignorantiae confitetur, qua nos putas parvulos, et pene lactentes inscitiae nocte circumdari? Hoc autem velamen non solum in facie Moysi, sed et in Evangelistis et in Apostolis positum est. Turbis Salvator in parabolis loquebatur, et contestans mysticum esse quod dicebatur, aiebat: *Qui habet aures audiendi audiat* (**Luc. 8. 8**). Nisi aperta fuerint universa quae scripta sunt ab eo, **326** qui habet clavem David: qui aperit, et nemo claudit, claudit, et nemo aperit: nullo alio reserante, pendentur. Si haberes hoc fundamentum, imo si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil pulchrius, nihil doctius, nihil dulcius, nihilque Latinius tuis haberemus voluminibus.

10. Tertullianus creber est in sententiis, sed difficilis in loquendo. Beatus Cyprianus instar fontis purissimi, dulcis incedit et placidus; et cum totus sit in exhortatione virtutum, occupatus persecutionum angustiis, de Scripturis divinis nequaquam disseruit. Inclyto Victorinus martyrio coronatus, quod intelligit, eloqui non potest. Lactantius quasi quidam fluvijs eloquentiae Tullianae, utinam tam nostra affirmare potuisset, quam facile aliena destruxit. Arnobius inaequalis et nimius, et absque operis sui partitione confusus. Sanctus Hilarius Gallicano cothurno attollitur: et cum Graeciae floribus adornetur, longis interdum periodis involvitur, et a lectione simpliciorum fratrum procul est. Taceo de caeteris, vel defunctis, vel etiam adhuc viventibus, super quibus in utramque partem post nos alii judicabunt.

11. Ad te ipsum veniam symmysten, sodalem meum, et amicum, amicum, inquam, meum, antequam notum; et precabor, ne assentationem in necessitudine

[al. *necessitudinem*] suspiceris: quin potius vel errare [al. *errore*] me aestimato, vel amore labi, quam amicum adulatione decipere. Magnum habes ingenium, et infinitam sermonis supellectilem: et facile loqueris et pure, facilitasque ipsa et puritas mixta prudentiae est. Capite quippe sano omnes sensus vigent. Huic prudentiae et eloquentiae si accederet vel studium, vel intelligentia Scripturarum, viderem te brevi arcem tenere nostrorum: et ascendentem cum Joab tectum Sion (**1. Paral. 11**), canere in domatibus, quod in cubilibus cognovisses. Accingere, quaeso, te, accingere. «Nihil sine magno labore vita dedit mortalibus (**Ex Hor. l. 1. Sat. 9**), Nobilem te Ecclesia habeat, ut prius Senatus habuit. Praepara tibi divitias, quas quotidie eroges: et nunquam deficient, dum viget aetas, dum nondum canis spargitur caput: antequam «subeant morbi, tristisque senectus, **327** Et labor, et durae» rapiat «inclementia mortis.» Nihil in te mediocre esse contentus sum: totum summum, totum perfectum desidero. Sanctum Vigilantium Presbyterum qua aviditate susceperim, melius est ut ipsius verbis, quam meis discas litteris: qui cur tam cito a nobis profectus sit, et nos reliquerit, non possum dicere, ne laedere quempiam videar. Tamen quasi praetereuntem et festinantem paululum retinui, et gustum ei nostrae amicitiae dedi, ut per eum discas, quid in nobis desideres. Sanctam conservam tuam, et tecum in Domino militantem, per te salutari volo.

EPISTOLA LIX . AD MARCELLAM.

De quibusdam Quaestionibus novi Testamenti. Singulis quinque Quaestionibus sibi a Marcella propositis respondet.

1. Magnis nos provocas Quaestionibus; et torpens otio ingenium, dum interrogas, doces. Prima tua sciscitatio fuit, quae sint illa, «quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quae praeparavit Deus his qui diligunt eum» (**1. Cor. 2. 9**). Et quomodo rursus idem Apostolus inferat: «Nobis autem revelavit Deus per spiritum suum» (**Ibid. v. 10**). Et si revelatum est Apostolo, intelligere debeamus, quomodo et aliis revelaverit. Ad quae brevis responsio est, non debere nos quaerere, quid sit illud, quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Si enim ignoratur, quomodo sciri potest? Quod promittitur in futuro, non cernitur in praesenti. «Spes enim quae videtur, non est spes» (**Rom. 8. 24**), sed jam certa possessio; quomodo si velit quispiam dicere: ostende mihi quod invisibile est: loquere quod audiri non potest: **328** expone quod cogitatio non comprehendit humana. Ergo hoc sensu Apostolus dixisse credendus est, quod carnalibus oculis, et aure carnali, et cogitatione mortali non possint spiritualia comprehendere. «Etsi enim noveramus quondam Jesum secundum carnem, sed nunc jam non novimus eum» (**2. Cor. 5. 16**). Et in Joannis Epistola scribitur: «Carissimi, nunc filii Dei sumus, et necdum manifestum est quod futuri sumus. Scimus enim quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est» (**1. Joan. 3. 2**). Quodque revelatum sibi et Sanctis per spiritum esse testatur, non statim sequitur, ut ipse aliis revelaverit. Alioqui audivit et in paradiso verba ineffabilia, quae aliis narrare non poterat (**2. Cor. 12**): aut si narravit, nequaquam ineffabilia sunt.

2. Secunda Quaestio fuit, in qua dicis legisse te per ransitum in Opusculis meis, quod agni qui stant a dextris, et haedi qui stant a sinistris (**Matth. 25**), Christiani sint atque gentiles: et non potius boni et mali. Non memini me hoc aliquando dixisse, et si dixissem, non essem in errore pertinax. Quantum autem dictanti subito occurrit, in secundo volumine contra Jovinianum super hoc capitulo disputasse me novi, et non solum super hoc, sed et de eo quod in eandem quaestionem cadit, ubi pisces mali a bonis piscibus separabuntur (**Matth. 13**). Quod ergo ibi plene dictum est, nunc omittendum videtur.

3. Tertio interrogaveras, quod dicit Apostolus in adventu Domini Salvatoris, rapi quosdam viventes obviam in nubibus, ita ut non praeveniantur ab his, qui in Christo dormierunt (**1. Thess. 4**): visque nosse, utrum sic occurrant in corporibus et [al. *ut*] non ante moriantur; cum et Dominus noster mortuus sit, et Enoch atque Elias secundum Apocalypsim Joannis morituri esse dicantur (**Apoc. 11**): ne scilicet ullus sit qui non gustaverit mortem (**Psal. 88**). Hoc ex ipsius loci continentia sciri potest, quod sancti qui in adventu Salvatoris fuerint deprehensi in corpore, in iisdem corporibus occurrant ei: ita tamen ut inglorium et corruptivum et mortale, gloria et incorruptione et immortalitate **329** mutetur (**1. Cor. 15**); ut qualia corpora mortuorum surrectura sint, ut talem substantiam etiam vivorum corpora transformentur. Unde dicit in alio loco Apostolus: «Propter quod nolumus exspoliari, sed supervestiri; ut absorbeatur mortale hoc a vita» (**1. Cor. 9. 4**), ne scilicet corpus ab anima deseratur; sed anima habitante in corpore, fiat inclytum quod ante inglorium fuit. De Enoch autem et Elia, quos venturos Apocalypsis refert et esse morituros (**Apoc. 11**), non est istius temporis

disputatio, cum omnis ille liber aut spiritualiter intelligendus sit, ut nos existimamus, aut si carnalem interpretationem sequimur, Judaicis fabulis acquiescendum sit, ut rursum aedificetur Jerusalem, et hostiae offerantur in Templo; et spirituali cultu imminuto, carnales obtineant caeremoniae.

4. Quartum est quod quaesisti, quomodo in Joannis Evangelio post resurrectionem dicatur ad Mariam Magdalenam: «Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum» (**Joan. 20. 17**). Et rursum in Matthaeo scriptum sit, quod ad vestigia Salvatoris mulieres corruerint (**Matth. 28**); cum utique non sit idipsum tangere post resurrectionem pedes ejus, et non tangere. Maria Magdalena ipsa est, a qua septem daemonia expulerat (**Marc. 16**); ut ubi abundaverat peccatum, superabundaret gratia (**Rom. 5**); quae quia Dominum hortulanum putabat, et quasi cum homine loquebatur, et quaerebat viventem cum mortuis, recte audivit, «Noli me tangere» (**Joan. 20. 17**). Et est sensus: Non mereris meis haerere vestigiis, nec adorare quasi Dominum, nec ejus tenere pedes, quem non existimas surrexisse. Tibi enim necdum ascendi ad Patrem meum. Caeterae vero mulieres, quae pedes tangunt, Dominum confitentur, et merentur ejus haerere vestigiis, quem ad Patrem ascendisse confidunt. Quanquam etiamsi eadem mulier diversis in Evangeliiis et tenuisse pedes, et non tenuisse referatur, facilis solutio sit, cum potuerit corrigi primum quasi incredula, et postea non repelli, quasi ea quae errorem confessione mutaverat, quod et de latronibus intelligi potest, cum alius Evangelista utrumque blasphemasse, alius narret alterum esse confessum (**Matth. 27**; et **Marc. 15**).

5. Extrema schedula continebat, utrum **330** post resurrectionem, quadraginta diebus Dominus cum discipulis conversatus sit (**Luc. 23**); et nunquam [fort. *nunquid*] alibi fuerit? an latenter ad coelum ascenderit, atque descenderit, et nihilominus Apostolis suam praesentiam non negarit? Si Dominum Dei Filium consideres, de quo sermo est, et illum esse qui loquitur: «Nonne coelum et terram ego repleo, dicit Dominus» (**Jerem. 23. 24**), et de quo alius Propheta testatur: «Coelum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum» (**Isai. 66. 1**); et rursum alibi: «Qui tenet coelum palmo et terram pugillo» (**Ibid. 40. 12**), de quo David canit: «Quo ibo a spiritu tuo; et a facie tua quo fugiam? Si ascendero in coelum, tu ibi es; si descendero ad infernum, ades: Et si habitavero in extremis maris; etenim ibi manus tua deducet me, et continebit me dextera tua» (**Ps. 138. 7. et seqq.**), profecto non ambiges, etiam ante resurrectionem sic in Dominico corpore habitasse Deum verbum, ut et in Patre esset, et coeli circulum clauderet, atque in omnibus [al. *hominibus*] infusus esset et circumfusus, id est, ut cuncta penetraret interior, et containeret exterior. Stultum est igitur illius potentiam unius corpusculi parvitate finire [al. *finiri*], quem non capit coelum: et tamen qui ubique erat, etiam in Filio hominis totus erat. Divina quippe natura, et Dei sermo in partes secari non potest, nec locis dividi: sed cum ubique sit, totus ubique est. Erat igitur uno eodemque tempore et cum Apostolis quadraginta diebus, et cum Angelis, et in Patre, et in extremis maris finibus erat; in omnibus locis versabatur: cum Thoma in India, cum Petro Romae, cum Paulo in Illyrico, cum Tito in Creta, cum Andrea in Achaia, cum singulis Apostolis et Apostolicis viris, in singulis cunctisque regionibus. Quod autem dicitur quosdam deserere, vel non

deserere, non naturae illius terminus ponitur; sed eorum merita describuntur, apud quos esse, vel non esse dignatur [al. *dedignatur*].

331 EPISTOLA LX . AD HELIODORUM.

Epitaphium Nepotiani.

Super Nepotiani Presbyteri morte, Heliodorum ejus avunculum Altinensem Episcopum consolatur; ostenditque mortem non esse timendam, quae a Christo devicta sit; tum multis propositis veterum ethnicorum exemplis, Nepotiani laudes explicat, et demum ex eorum temporum calamitatibus ad vitae contemptum hortatur.

1. Grandes materias ingenia parva non sufferunt [al. *sustinent*], et in ipso conatu ultra vires ausa, succumbunt: quantoque majus fuerit, quod dicendum est, tanto magis obruitur, qui magnitudinem rei verbis non potest explicare. Nepotianus meus, tuus, noster, imo Christi, et quia Christi, idcirco plus noster, reliquit senes, desiderii sui jaculo vulneratos, et intolerabili dolore confectos [al. *confecit*]. Quem haeredem putavimus, funus tenemus. Cui jam meum sudabit ingenium? cui litterulae placere gestient? Ubi est ille ἐργοδιώκτης noster, et cygneo canore vox dulcior? Stupet animus, manus tremit, caligant oculi, lingua balbutit. Quidquid dixero, quia ille non audit, mutum videtur. Stylus ipse quasi sentiens [al. *dissentiens*], et cera subtristior, vel rubigine, vel situ obducitur. Quotiescumque nitor in verba prorumpere, et super tumulum ejus Epitaphii hujus flores

spargere, toties lacrymis implentur oculi, et renovato dolore, totus in funere sum. Moris quondam fuit, ut super cadavera defunctorum in concione pro rostris laudes liberi dicerent, et instar lugubrium carminum ad fletus, et gemitus audientium pectora concitarent. En rerum in nobis ordo mutatus est, et in calamitatem nostram perdidit sua jura **332** natura. Quod exhibere senibus juvenis debuit, hoc juveni exhibemus senes.

2. Quid igitur faciam? Jungam tecum lacrymas? Sed Apostolus prohibet, Christianorum mortuos, dormientes vocans (**1. Thess. 4**). Et Dominus in Evangelio: «Non est,» inquit, «mortua puella, sed dormit» (**Marc. 5. 39, et Luc. 8. 52**). Lazarus quoque quia dormierat, suscitatus est (**Joan. 11**). Laeter et gaudeam, quia «raptus est, ne malitia immutaret mentem ejus,» quia «placuerat Deo anima illius» (**Sap. 4**). Sed invito et repugnanti per genas lacrymae fluunt, et inter praecepta virtutum, resurrectionisque spem, credulam mentem, desiderii frangit affectus. O mors quae fratres dividis, et amore sociatos, crudelis ac dura dissocias. Adduxit urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, qui siccavit venas tuas, et desolavit fontem tuum (**Osee 13. 15**). Devorasti quidem Jonam, sed et in utero tuo vivus fuit. Portasti quasi mortuum, ut tempestas mundi conquiesceret; et Ninive nostra illius praeconio salvaretur. Ille ille te vicit: ille te jugulavit, fugitivus Propheta, qui reliquit domum suam, dimisit haereditatem suam, dedit dilectam animam suam in manibus quaerentium eum [al. *eam*]. Qui per Osee quondam tibi rigidus minabatur: «Ero mors tua, o mors: ero morsus tuus, inferne» (**Osee 13. 17**). Illius morte, tu mortua es: illius morte, nos vivimus. Devorasti, et devorata es. Dumque

assumpti corporis sollicitaris illecebra, et avidis faucibus praedam putas, interiora tua adunco dente confossa sunt.

3. Gratias tibi, Christe Salvator, tua agimus creatura, quod tam potentem adversarium nostrum dum occideris, occidisti . Quis ante te miserior homine, qui aeternae mortis terrore prostratus, vivendi sensum ad hoc tantum acceperat, ut periret? «Regnavit enim mors ab Adam usque ad Moysen, etiam super eos, qui non peccaverunt, in similitudinem **333** praevaricationis Adae» (**Rom. 5. 14**). Si Abraham, Isaac et Jacob in inferno, quis in coelorum regno? Si amici tui sub poena offendentis Adam, et qui non peccaverant, alienis peccatis tenebantur obnoxii, quid de his credendum est, qui dixerunt «in cordibus suis, non est Deus?» Qui «corrupti et abominabiles facti sunt, in voluntatibus suis?» Qui «declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum?» (**Ps. 13. 1**) Quod si Lazarus videtur in sinu Abrahae, locoque refrigerii, quid simile infernus et regna coelorum? ANTE CHRISTUM Abraham apud inferos: post Christum latro in paradiso. Et idcirco in resurrectione ejus, multa dormientium corpora surrexerunt, et visa sunt in coelesti Jerusalem. Tuncque impletum est illud elogium: «Surge qui dormis, et elevare, et illuminabit te Christus» (**Ephes. 5. 14**). Joannes Baptista in eremo personat: «Poenitentiam agite: appropinquavit enim regnum coelorum. A diebus enim Joannis Baptistae regnum coelorum vim patitur, et violenti diripiunt illud» (**Matth. 2. 3. et 11. 11**). Flammea illa romphaea custos paradisi, et praesidentia foribus Cherubim, Christi restincta et reserata sunt sanguine. Nec mirum hoc nobis in resurrectione promitti, cum omnes qui in carne, non secundum carnem vivimus,

municipatum habeamus in coelo: et hic adhuc positus dicatur in terra: «Regnum Dei intra vos est» (**Luc. 17. 21**).

4. Adde quod ante resurrectionem Christi, «notus» tantum «in Judaea» erat «Deus: in Israel magnum nomen ejus» (**Ps. 75**). Et ipsi qui noverant eum, tamen ad inferos trahebantur. Ubi tunc totius orbis homines, ab India usque ad Britanniam, a rigida Septentrionis plaga, usque ad fervores Atlantici Oceani, tam innumerabiles populi, et tantarum gentium multitudines? *Quam variae linguis, habitu tam vestis, et armis:* (**Aeneid. 8**).

Piscium ritu ac locustarum, et velut muscae **334** et culices conterebantur: absque notitia etenim Creatoris sui, omnis homo pecus est. Nunc vero passionem Christi, et resurrectionem ejus, cunctarum gentium et voces et litterae sonant. Taceo de Hebraeis, Graecis, et Latinis, quas nationes fidei suae in Crucis titulo Dominus dedicavit. Immortalem animam et post dissolutionem corporis subsistentem, quod Pythagoras somniavit, Democritus non credidit, in consolationem damnationis suae Socrates disputavit in carcere, Indus, Persa, Gothus, Aegyptius philosophantur. Bessorum feritas, et pellitorum turba populorum, qui mortuorum quondam inferiis homines immolabant, stridorem suum in dulce Crucis fregerunt melos, et totius mundi una vox Christus est.

5. Quid agimus, anima? quo nos vertimus? quid primum assumimus? quid tacemus? Excideruntne tibi praecepta Rhetorum? et occupata luctu, oppressa lacrymis, praepedita singultibus, dicendi ordinem non tenes? Ubi illud ab infantia studium litterarum, et Anaxagorae, ac Telamonis semper laudata sententia? Sciebam me genuisse mortalem. Legimus

Crantorem, cujus volumen ad confovendum dolorem suum, secutus est Cicero (**Lib. de Consolat. qui intercidit**); Platonis, Diogenis, Clitomachi, Carneadis, Posidonii ad sedandos luctus opuscula percurrimus, qui diversis aetatibus, diversorum luctum vel libris, vel epistolis minuere sunt conati, ut etiam si nostrum areret ingenium, de illorum posset fontibus irrigari. Proponunt innumerabiles viros, et maxime Periclem et Xenophontem Socraticum, quorum alter amissis duobus filiis, coronatus in concione disseruit: alter cum sacrificans filium in bello audisset occisum, deposuisse coronam dicitur, et eandem capiti reposuisse, postquam fortiter in acie dimicantem reperit concidisse. **335** Quid memorem Romanos duces, quorum virtutibus quasi quibusdam stellis, Latinae micant historiae? Pulvillus Capitolium dedicans, mortuum, ut nuntiabatur, subito filium, se jussit absente sepeliri. L. Paulus septem diebus inter duorum exequias filiorum triumphans, urbem ingressus est. Praetermitto Maximos, Catones, Gallos, Pisones, Brutos, Scaevolas, Metellos, Scauros, Marios, Crassos, Marcellos, atque Aufidios, quorum non minor in luctu quam in bellis virtus fuit, et quorum orbitates in Consolationis libro Tullius explicavit, ne videar potius aliena quam nostra quaesisse. Quanquam et haec in sugillationem nostri breviter dicta sint, si non praestet fides quod exhibuit infidelitas.

6. Igitur ad nostra veniamus. Non plangam cum Jacob et David filios in lege morientes; sed cum Christo in Evangelio recipiam resurgentes. **JUDAEORUM LUCTUS**, Christianorum gaudium est. «Ad Vesperam demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia (**Ps. 29. 6**). Nox praecessit, dies autem appropinquavit» (**Rom. 13**). Unde et Moyses

moriens plangitur (**Deut. 34**), Jesus absque funere et lacrymis in monte sepelitur. Quidquid de Scripturis super lamentatione dici potest, in eo libro quo Paulam Romae consolati sumus, breviter explicavimus. Nunc nobis per aliam semitam ad eundem locum perveniendum est, ne videamur praeterita [al. *praeterita*] et abolita quondam calcare vestigia.

7. Scimus quidem Nepotianum nostrum esse cum Christo, et Sanctorum mixtum choris, quod hic nobiscum eminus rimabatur in terris, et aestimatione quaerebat, ibi videntem cominus dicere: «Sicut audivimus, sic et vidimus, in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri» (**Ps. 47. 9**): sed desiderium absentiae ejus ferre non possumus, non illius, sed nostram vicem dolentes. Quanto ille felicius, tanto amplius nos in dolore, quod tali caremus bono. Flebant et sorores Lazarum (**Joan. 11**), quem resurrecturum noverant. Et ut veros hominis exprimeret affectus, ipse Salvator ploravit quem resuscitaturus erat (**Ibidem**). Apostolus quoque ejus qui dixit: «Cupio dissolvi et esse cum **336** Christo» (**Philip. 1. 23**): et alibi: «Mihi vivere Christus est, et morilucrum» (**Ibid. v. 21**), gratias agit, quod Epaphras [al. *Epaphroditus*] de mortis sibi vicinia redditus sit, ne haberet tristitiam super tristitiam (**Philipp. 2**), non incredulitatis metu, sed desiderio caritatis. Quanto magis tu et avunculus et Episcopus, hoc est, et in carne et in spiritu pater, doles abesse viscera tua, et quasi a te divulsa suspiras? Sed obsecro, ut modum adhibeas in dolore, memor illius sententiae: Ne quid nimis: obligatoque parumper vulnere, audias laudes ejus, cujus semper virtute laetatus es; nec doleas, quod talem amiseris, sed gaudeas quod talem habueris. Et sicut hi qui in brevi tabella terrarum situs pingunt, ita in parvo isto volumine cernas adumbrata, non

expressa signa virtutum: suscipiasque a nobis non vires, sed voluntatem.

8. *Praecepta Rhetorum*.---Haec praecepta sunt Rhetorum, ut majores ejus qui laudandus est, et eorum gesta altius repetantur, sicque ad ipsum per gradus sermo perveniat: quo videlicet avitis paternisque virtutibus illustrior fiat, et aut non degenerasse a bonis, aut mediocres ipse ornasse videatur. Ego CARNIS bona, quae semper et ipse contempsit, in animae laudibus non requiram: nec me jactabo de genere, id est, de alienis bonis, cum et Abraham et Isaac sancti viri, Ismaelem, et Esau peccatores genuerint (**Genes. 16. et 25**). Et e regione, Jephthe in in catalogo justorum, Apostoli voce numeratus, de meretrice sit natus (**Hebr. 11, Judic. 11**). «Anima,» inquit, «quae peccaverit, ipsa morietur» (**Ezech. 18. 4**); ergo quae non peccaverit, ipsa vivet. Nec virtutes, nec vitia parentum liberis imputantur. Ab eo tempore censemur, ex quo in Christo renascimur. Paulus persecutor Ecclesiae, et mane lupus rapax, Benjamin (**Genes. 49**), ad vesperam dedit escam, Ananiae ovi submittens caput (**Act. 9**). Igitur et Nepotianus noster, quasi infantulus vagiens, et rudis puer, subito nobis, quasi de Jordane nascatur.

9. Alius forsitan scriberet, quod ob salutem illius, Orientem, eremumque dimiseris; et me carissimum sodalem tuum, redeundi spe lactaveris, ut primum, si fieri posset, sororem cum parvulo viduam; deinde, si consilium illa 337 respueret, saltem nepotem dulcissimum conservares. Hic est enim ille de quo tibi quondam vaticinatus sum: licet parvulus ex collo pendeat nepos. Referret, inquam, alius, quod in palatii militia, sub chlamyde et candenti lino, corpus ejus cilicio tritum sit: quod stans ante saeculi potestates, lurida jejuniis

ora portaverit: quod adhuc sub alterius indumentis, alteri militaverit: et ad hoc habuerit cingulum, ut viduis, pupillis, oppressis, miserisque subveniret. Mihi non placent dilationes istae imperfectae servitutis Dei. Et centurionem Cornelium, ut lego justum, statim audio baptizatum (**Act. 10**).

10. Verumtamen velut incunabula quaedam nascentis fidei comprobemus; ut qui sub alienis signis devotus miles fuit, donandus laurea sit, postquam suo regi coeperit militare. Baltheo posito habituque mutato, quidquid castrensis peculii fuit, in pauperes erogavit. Legerat enim: «Qui vult perfectus esse, vendat omnia quae habet, et det pauperibus, et sequatur me» (**Matth. 19**). Et iterum: «Non potestis duobus dominis servire, Deo, et mamonae» (**Matth. 6. 14**). Excepta vili tunica, et operimento pari, quo tecto tantum corpore, frigus excluderet, nihil sibi amplius reservavit. Cultus ipse, provinciae morem sequens, nec munditiis, nec sordibus notabilis erat. Cumque arderet quotidie, aut ad Egypti monasteria pergere, aut Mesopotamiae invisere choros; vel certe insularum Dalmatiae, quae Altino tantum freto distant, solitudines occupare: avunculum Pontificem deserere non audebat, tot in illo cernens exempla virtutum, domique habens unde disceret. In uno atque eodem et imitabatur Monachum, et Episcopum venerabatur. Non, ut plerisque accidere solet, assiduitas familiaritatem, familiaritas contemptum illius fecerat; sed ita eum colebat, quasi parentem, ita admirabatur, quasi quotidie novum cerneret. Quid multa? Fit Clericus, et per solitos gradus Presbyter ordinatur. Jesu bone, qui gemitus, qui ejulatus, quae cibi interdictio, quae fuga oculorum omnium? Tum primum et solum avunculo iratus est. Querebatur se ferre non posse, et *juvenilem*

aetatem incongruam Sacerdotio causabatur. Sed quanto **338** plus repugnabat, tanto magis in se studia omnium concitabat, et MEREBATUR negando, quod esse nolebat, eoque dignior erat, quo se clamabat indignum. Vidimus Timotheum nostri temporis, et canos in sapientia, electumque a Moyse Presbyterum, quem ipse sciret esse Presbyterum. Igitur Clericatum non honorem intelligens, sed onus, primam curam habuit, ut humilitate superaret invidiam, deinde ut nullam obscoeni in se rumoris fabulam daret; ut qui *mordebantur ad aetatem* ejus, stuperent ad continentiam; subvenire pauperibus, visitare languentes, provocare hospitio, lenire blanditiis, gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Caecorum baculum, esurientium cibus, spes miserorum, solamen lugentium fuit. Ita in singulis virtutibus eminebat, quasi caeteras non haberet. Inter Presbyteros et coaequales, primus in opere, extremus in ordine. Quidquid boni fecerat, ad avunculum referebat. Si quid forte aliter evenerat quam putarat, illum nescire, se errasse dicebat. In publico Episcopum, domi patrem noverat: gravitatem morum, hilaritate frontis temperabat. Gaudium in risu, non cachinnum intelligeres. Virgines et viduas Christi honorare ut matres, hortari ut sorores, cum omni castitate. Jam vero postquam domum se contulerat, et relicto foris Clerico, duritiae se tradiderat Monachorum, creber in orationibus, vigilans in precando, lacrymas Deo non hominibus offerebat; jejunia in aurigae modum pro lassitudine et viribus corporis moderabatur. Mensae avunculi intererat, et sic apposita quaeque libabat, ut et superstitionem fugeret, et continentiam servaret. Sermo ejus per omne convivium de Scripturis aliquid proponere, libenter audire, respondere verecunde, recta suscipere, prava non acriter confutare, disputantem contra se

magis docere, quam vincere. Et ingenuo pudore, qui ornabat aetatem, quid cujus esset, simpliciter confiteri; atque in hunc modum eruditionis gloriam declinando, eruditissimus habebatur. Illud, aiebat, Tertulliani, istud Cypriani: hoc Lactantii, illud Hilarii est. Sic Minutius Felix, **339** ita Victorinus, in hunc modum est locutus Arnobius. Me quoque, quia pro sodalitate avunculi diligebat, interdum proferebat in medium. Lectioneque assidua, et meditatione diuturna, pectus suum bibliothecam fecerat Christi.

11. Quoties ille transmarinis Epistolis deprecatus est, ut aliquid ad se scriberem? quoties nocturnum de Evangelio petitem, et interpellatricem duri iudicis mihi viduam exhibuit? (**Luc. 15. 5**) Cumque ego silentio magis quam litteris denegarem, et pudore reticentis, pudorem suffunderem postulantis, avunculum mihi opposuit precatorem, qui et liberius pro alio peteret, et pro reverentia Sacerdotii facilius impetraret. Feci ergo quod voluit, et brevi libello, amicitias nostras aeternae memoriae consecravi. Quo suscepto, Croesi opes, et Darii divitias se vicisse jactabat. Illum oculis, illum manibus, illum sinu, illum ore tenebat. Cumque in stratu frequenter evolveret, saepe super pectus soporati, dulcis pagina decidebat. Si vero peregrinorum, si amicorum quispiam venerat, laetabatur nostro super se testimonio. Et quidquid minus in opusculo erat, distinctione moderata, et pronuntiationis varietate pensabat; ut in recitando illo, ipse vel placere quotidie, vel displicere videretur. Unde hic fervor, nisi ex amore Dei? unde legis Christi indefessa meditatio, nisi ex desiderio ejus qui legem dedit? Alii nummum addant nummo, et marsupium suffocantes, matronarum opes venentur obsequiis: sint ditiores Monachi, quam fuerant

saeculares: possideant opes sub Christo paupere, quas sub locuplete diabolo non habuerant: et suspiret eos Ecclesia divites, quos tenuit mundus ante mendicos. Nepotianus noster aurum calcans, schedulas consecatur. Sed sicut sui in carne contemptor est, et paupertate incedit ornatior; ita totum Ecclesiae investigat ornatum.

12. Ad comparisonem quidem superiorum, modica sunt quae dicturi sumus, **340** sed et in parvis idem animus ostenditur. Ut enim Creatorem non in coelo tantum miramur, et terra, sole, oceano, elephantis, camelis, equis, bobus, pardis, ursis, leonibus; sed et in minutis quoque animalibus, formica, culice, muscis, vermiculis, et istiusmodi genere, quorum magis corpora scimus quam nomina, eamdemque in cunctis veneramur solertiam: ita mens Christo dedita, aequae et in maioribus, et in minoribus intenta est, sciens etiam pro otioso verbo reddendam esse rationem. Erat ergo sollicitus, si niteret altare, si parietes absque fuligine, si pavimenta tersa, si janitor creber in porta, vela semper in ostiis, si sacrarium mundum, si vasa luculenta [al. *lucentia*): et in omnes caeremonias pia sollicitudo disposita, non minus, non majus negligebat officium. Ubicumque eum in Ecclesia quaereres, invenires. Nobilem virum Qu. Fabium miratur Antiquitas, qui etiam Romanae scriptor historiae est; sed magis ex pictura quam ex litteris nomen invenit: et Beseleel nostrum plenum sapientia et spiritu Dei, Scriptura testatur. Hyram quoque filium mulieris Tyriae, quod alter tabernaculi, alter Templi supellectilem fabricati sint (**Exod. 31; et 3. Reg. 5**). Quomodo enim laetae segetes, et uberes agri, interdum culmis, aristisque luxuriant (**Ex Virgil Georg. 1**): ITA PRAECLARA ingenia, et mens plena virtutibus, in variarum artium redundat

elegantiam. Unde et apud Graecos Philosophus ille laudatur, qui omne quo uteretur usque ad pallium et annulum, manu sua factum gloriatus est. Hoc idem possumus et de isto dicere, qui bisilicas Ecclesiae, et Martyrum Conciliabula, diversis floribus, et arborum comis, vitiumque pampinis adumbravit: ut quidquid placebat in Ecclesia, tam dispositione, quam visu, Presbyteri laborem et studium testaretur.

13. Macte virtute, cujus talia principia, qualis finis erit? O miserabilis humana conditio, et sine Christo vanum omne quod vivimus! Quid te subtrahis? **341** quid tergiversaris, oratio: quasi enim mortem illius differre possimus, et vitam facere longiorem, sic timemus ad ultimum pervenire. «Omnis caro foenum, et omnis gloria ejus quasi flos foeni» (**Isai. 40. 6**). Ubi nunc decora illa facies, ubi totius corporis dignitas, quo veluti pulchro indumento, pulchritudo animae vestiebatur? Marcescebat, proh dolor, flante austro lilium, et purpura violae in pallorem sensim migrabat. Cumque febribus aestuaret, et venarum fontes hauriret calor, lasso anhelitu tristem avunculum consolabatur. Laetus erat vultus, et universis circa plorantibus, solus ipse ridebat. Projicere pallium, manus extendere, videre quod alii non videbant, et quasi in occursum se erigens, salutare venientes: intelligeres illum non emori, sed emigrare, et mutare amicos, non relinquere. Volvuntur per ora lacrymae, et obfirmato animo, non queo dolorem dissimulare quem patior. Quis crederet in tali illum tempore nostrae necessitudinis recordari, et luctante anima, studiorum scire dulcedinem? Apprehensa avunculi manu, hanc, inquit, tunicam, qua utebar in ministerio Christi, mitte dilectissimo mihi, aetate patri, fratri collegio, et quidquid a te nepoti debebatur affectus, in illum transfer,

quem mecum pariter diligebas. Atque in talia verba defecit, avunculi manum, mei recordatione contrectans.

14. Scio, quod nolueris amorem in te civium sic probare, et affectum patriae magis quaesisse in prosperis. Sed hujusmodi officium in bonis jucundius est, in malis gratus. Tota hunc civitas, tota planxit Italia. Corpus terra suscepit, anima Christo reddita est. Tu nepotem quaerebas, Ecclesia Sacerdotem. Praecessit te successor tuus. Quod tu eras, ille post te iudicio omnium merebatur. Atque ita ex una domo duplex Pontificatus egressa est dignitas, dum in altero gratulatio est, quod tenuerit: in altero moeror, quod raptus sit, ne teneret. Platonis (*In Phaedone*) sententia est, **342** Omnem sapientium vitam, meditationem esse mortis. Laudant hoc Philosophi, et in coelum usque ferunt. Sed multo fortius Apostolus: *Quotidie, inquit, morior per gloriam vestram (1. Cor. 15. 31)*. Aliud est enim conari, aliud agere: aliud vivere moriturum, aliud mori victurum. Ille moriturus est ex gloria; iste moritur semper ad gloriam. Debemus igitur et nos animo praemeditari, quod aliquando futuri sumus: et quod velimus, nolimus, abesse longius non potest. Nam si nongentos vitae excederemus annos, ut ante Diluvium vivebat humanum genus, et Mathusalem nobis tempora donarentur: tamen nihil esset praeterita longitudo, quae esse desiisset. Etenim inter eum qui decem vixit annos, et illum qui mille, postquam idem vitae finis advenerit, et irrecusabilis mortis necessitas, transactum omne tantumdem est: nisi quod senex magis onustus peccatorum fasce proficiscitur. *Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi Prima fugit, subeunt morbi, tritisque senectus,*

Et labor, et durae rapit inclementia mortis. (Virgil. lib. 3. Georg.)

Naevius Poeta: *Pati, inquit, necesse est multa mortalem mala.* Unde et Niobem, quia multum fleverit, in lapidem et diversas bestias commutatam finxit Antiquitas. Et Hesiodus natales hominum plangens, gaudet in funere: prudenterque Ennius .

Plebes, ait, in hoc Regei antestat loco: licet Lacrymare plebei, Regei honeste non licet.

Ut Regi, sic Episcopo , imo minus Episcopo quam Regi. Ille enim nolentibus praeest, hic volentibus: ille terrore subjicit , hic servitute dominatur: ille corpora custodit ad mortem, hic animas servat ad vitam. In te oculi omnium diriguntur, domus tua, et conversatio, quasi in specula constituta, magistra est publicae disciplinae. Quidquid feceris, id sibi omnes faciendum putant. Cave ne committas, quod aut qui reprehendere volunt, digne lacerasse **343** videantur: aut qui imitari, cogantur delinquere. Vince quantum potes, imo etiam plus quam potes, mollitiem animi tui, et ubertim fluentes lacrymas reprime, ne grandis pietas in nepotem, apud incredulas mentes desperatio putetur in Deum. Desiderandus est tibi quasi absens, non quasi mortuus: ut illum exspectare, non amisisse videaris.

15. Verum quid ago, medens dolori quem jam reor, et tempore et ratione sedatum, ac non potius replico tibi vicinas Regum miserias, et nostri temporis calamitates, ut non tam plangendus sit, qui hac luce [al. vice] caruerit, quam gratulandum ei, qui de tantis malis evaserit? Constantius Arianæ fautor haereseos, dum contra inimicum paratur, et

concitus fertur ad pugnam, in Mopsi viculo moriens, magno dolore hosti reliquit imperium. Julianus proditor animae suae, et Christiani jugulator exercitus, Christum sensit in Media, quem primum in Gallia denegarat; dumque Romanos propagare vult fines, perdidit propagatos. Jovianus [al. *Jovinianus*] gustatis tantum regalibus bonis, foetore prunarum suffocatus interiit: ostendens omnibus, quid sit humana potentia. Valentinianus vastato genitali solo, et inultam patriam derelinquens, vomitu sanguinis extinctus est. Hujus germanus Valens Gothico bello victus in Thracia, eundem locum et mortis habuit, et sepulcri. Gratianus ab exercitu suo proditus, et obviis ab urbibus non receptus, ludibrio hosti fuit, cruentaeque manus vestigia parietes tui, Lugdune, testantur. Adolescens Valentinianus et pene puer, post fugam, post exilia, post recuperatum multo sanguine imperium, haud procul ab urbe fraternae mortis conscia, necatus est: et cadaver **344** exanime suspendio infamatum. Quid loquar de Procopio, Maximo, Eugenio, qui utique dum rerum potirentur, terrori gentibus erant? Omnes capti steterunt ante ora victorum, et (quod potentissimis quondam miserrimum est) prius ignominia servitutis, quam hostili mucrone confossi sunt.

16. Dicat aliquis: Regum talis conditio est, *feriuntque summos Fulgura montes* (**Hor. l. 2. Od. X**). Ad privatas veniam dignitates, nec de his loquar qui biennium excedunt; atque, ut caeteros praetermittam, sufficit nobis trium nuper Consularium diversos exitus scribere. Abundantius egens Pityunte exulat. Ruffini caput pilo Constantinopolim gestatum est, et abscissa manus dextra ad dedecus insatiabilis avaritiae, ostiatim stipem mendicavit. Timasius praecipitatus

repente de altissimo dignitatis gradu, evasisse se putat, quod Assae vivit inglorius. Non calamitates miserorum, sed fragilem humanae conditionis narro statum. Horret animus temporum nostrorum ruinas persequi. Viginti et eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim, et alpes Julias, quotidie Romanus sanguis effunditur. Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam, Thessaliam, Achaïam, Epiros, Dalmatiam, cunctasque Pannonias Gothus, Sarmata, Quadus, Alanus, Hunni, Wandali, Marcomanni vastant, trahunt, rapiunt. Quot matronae, quot virgines Dei, et ingenua nobiliaque corpora, his belluis fuere ludibrio? Capti Episcopi, interfecti Presbyteri, et diversorum officia Clericorum. Subversae Ecclesiae, ad altaria Christi stabulati equi, Martyrum effossae reliquiae: *ubique Luctus, ubique gemitus [pavor], et plurima mortis imago* (Ex Virg. Aeneid. 2). Romanus orbis ruit, et tamen cervix nostra 345 erecta non flectitur. Quid putas nunc animi habere Corinthios, Athenienses, Lacedaemonios, Arcadas, cunctamque Graeciam, quibus imperant Barbari? Et certe paucas urbes nominavi, in quibus olim fuere regna non modica. Immunis ab his malis videbatur Oriens, et tantum nuntiis consternatus. Ecce tibi anno praeterito ex ultimis Caucasi rupibus immissi in nos, non jam Arabiae, sed Septentrionis lupi, tantas brevi provincias percurrerunt. Quot monasteria capta? quantaefluviorum aquae humano cruore mutatae sunt? Obsessa Antiochia, et urbes reliquae, quas Halis. Cydnus, Orontes, Euphratesque praeterfluunt. Tracti greges captivorum: Arabia, Phoenice, Palaestina, Aegyptus timore captivae. «Non mihi si linguae centum sint, oraque centum, Ferrea vox, ... » «Omnia poenarum percurrere nomina possim» (Virgil. 6. Aeneid.).

Neque enim historiam proposui scribere, sed nostras breviter flere miseras. Alioquin ad haec merito explicanda, et Thucydides, et Sallustius muti sint [al. *sunt*].

17. Felix Nepotianus, qui haec non videt: felix qui ista non audit. Nos miseri, qui aut patimur, aut patientes fratres nostros tanta perspicimus; et tamen vivere volumus, eosque qui his carent, flendos potius quam beatos putamus. OLIM OFFENSUM sentimus, nec placamus Deum. Nostris peccatis Barbari fortes sunt. Nostris vitiis Romanus superatur exercitus: et quasi non haec sufficerent cladibus, plus pene bella civilia, quam hostilis mucro consumpsit. Miseri Israelitae, ad quorum comparisonem Nabuchodonosor servus Dei scribitur [al. *dicitur*] (**Jerem. 25. 9**). Infelices nos, qui tantum displicemus Deo, ut per rabiem Barbarorum, illius in nos ira desaeuiat. Ezechias egit poenitentiam, et centum octoginta quinque millia Assyriorum ab uno Angelo, una nocte deleta sunt (**4. Reg. 19. 25**). Josaphat laudes Domini concinebat, et Dominus pro laudante superabat (**2. Paralip. 26. 21**). Moyses contra Amalec, non gladio, sed oratione pugnavit (**Exod. 17. 11**). Si ERIGI volumus, prosternamur. Proh pudor, et stolida usque ad incredulitatem mens: Romanus exercitus, victor orbis et dominus, **346** ab his vincitur, hos pavet, horum terretur aspectu, qui ingredi non valent, qui si terram tetigerint, se mortuos arbitrantur. Et non intelligimus Prophetarum voces: «Fugient mille uno persequente? (**Isai. 30. 17**) Nec amputamus causas morbi, ut morbus pariter auferatur: statimque cernamus sagittas pilis, tiaras galeis, caballos equis cedere.

18. Excessimus consolandi modum, et dum unius mortem flere prohibemus, totius orbis mortuos planximus. Xerses ille

rex potentissimus, qui subvertit montes; maria constravit, cum de sublimi loco infinitam hominum multitudinem, et innumerabilem vidisset exercitum, flesse dicitur, quod post centum annos nullus eorum, quos tunc cernebat, superfuturus esset. O si possemus in talem ascendere speculam, de qua universam terram sub nostris pedibus cerneremus; jam tibi ostenderem totius orbis ruinas, gentes gentibus, et regnis regna collisa; alios torqueri, alios necari, alios absorberi [al. *obruī*] fluctibus, alios ad servitutem trahi: hic nuptias, ibi planctum: illos nasci, istos mori: alios affluere divitiis [al. *delictis*], alios mendicare: et non Xerxis tantum exercitum, sed totius mundi homines, qui nunc vivunt, in brevi spatio defuturos. Vincitur sermo rei magnitudine, et minus est omne quod dicimus.

19. Redeamus igitur ad nos, et quasi e coelo descendentes, paulisper nostra videamus. Sentisne, obsecro te, quando infans, quando puer, quando juvenis, quando robustae aetatis, quando senex factus sis? Quotidie morimur, quotidie commutamur, et tamen aeternos nos esse credimus. Hoc ipsum quod dicto, quod scribitur, quod relego, quod emendo, de vita mea tollitur. Quot puncta notarii, tot meorum damna sunt temporum. Scribimus atque rescribimus, transeunt mare epistolae, et findente sulcum [al. *solum*, f. *salum*] carina, per singulos fluctus aetatis nostrae momenta minuuntur. Solum habemus lucri, quod Christi nobis amore sociamur. «Caritas patiens est, benigna est: caritas non zelatur, non agit perperam, non inflatur, omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat, omnia patitur: **347** Caritas nunquam excidit.» Haec semper vivit in pectore; ob hanc Nepotianus noster absens, praesens est, et per tanta terrarum spatia divisos, utraque complectitur

manu. Habemus mutuae obsidem caritatis. Jungamur spiritu, stringamur affectu, et fortitudinem mentis, quam beatus Papa Chromatius ostendit in dormitione germani (*Eusebii fratris sui*), nos imitemur in filio. Illum nostra pagella decantet, illum cunctae [al. *nostrae*] litterae sonent. Quem corpore non valemus, recordatione teneamus. Et cum quo loqui non possumus, de eo loqui nunquam desinamus.

EPISTOLA LXI . AD VIGILANTIUM.

Vigilantium, qui in Occidentem regressus Hieronymianum nomen, et illius amicos infamabat, reprehendit: et hortatur ut aliquando resipiscat, ac desinat calumniari; blasphemias ejus in fine acriter coarguens.

1. Justum quidem fuerat, nequaquam tibi litteris satisfacere, qui tuis auribus non credidisti: neque enim schedulae poteris acquiescere, qui vivo sermoni non accommodasti fidem. Sed quia Christus perfectae nobis humilitatis exemplar in se tribuit, dans osculum proditori, et latronis poenitentiam in patibulo suscipiens, eadem absenti significo, quae prasenti quoque locutus sum, me ita Origenem legisse vel legere, ut Apollinarium [al. *Apollinarem*], vel caeteros Tractatores, quorum, in quibusdam, libros Ecclesia non recipit. Non quo omnia dicam esse damnanda, quae in illorum voluminibus continentur: sed quod quaedam reprehendenda confitear. Verum quia operis mei est et studii, multos legere, ut ex plurimis diversos flores carpam, non tam probaturus omnia, quam quae bona sunt electurus, assumo multos in manus

meas, ut a multis multa cognoscam, secundum illud quod scriptum est: *Omnia legentes: 348 quae bona sunt retinentes (1. Thess. 5. 21)*. Unde satis miror te voluisse Origenis mihi objicere dogmata, cujus in plerisque errorem usque ad hanc aetatem penitus ignoras. Egone haereticus? et cur me, quaeso haeretici non amant? Tu orthodoxus? qui etiam contra sententiam tuam, et linguam alia praedicantem, aut invitus subscripsisti, et praevaricator es: aut volens, et haereticus. Dimisisti Aegyptum, cunctas provincias reliquisti, in quibus sectam tuam libera plerique fronte defendunt: et elegisti me ad insectandum; qui omnia contra Ecclesiam dogmata reprehendo, et publica voce condemno.

2. *Origenis errores*.---Origenes haereticus: quid a me, qui illum in plerisque haeticum non nego? Erravit de resurrectione corporis [al. *corporum*]; erravit de animarum statu, de diaboli poenitentia: et quod his majus est, Filium Dei, et Spiritum Sanctum in Commentariis Isaiae, Seraphim esse testatus est. Si errasse non dicerem eum, et haec quotidie non anathematizarem, essem erroris illius socius. Neque enim ita debemus bona ejus recipere, ut mala quoque suscipere cogamur. At idem et Scripturas in multis bene interpretatus est, et Prophetarum obscura disseruit: et tam novi quam veteris Testamenti revelavit maxima sacramenta. Si igitur quae bona sunt, transtuli, et mala vel amputavi, vel correxi, vel tacui; arguendus sum cur per me Latini bona ejus habeant, et mala ignorent? Si hoc crimen est, arguatur Confessor Hilarius qui Psalmorum interpretationem, et Homilias in Job ex libris ejus, id est, ex Graeco in latinum transtulit. Sit in culpa ejusdem confessionis Vercellensis Eusebius, qui omnium Psalmorum Commentarios haeretici

hominis (*Eusebii Caesariensis*) vertit in nostrum eloquium: licet haeretica praetermittens, optima quaeque transtulerit. Taceo de Victorino Petabionensi, et caeteris, qui Origenem in explanatione duntaxat Scripturarum secuti sunt, et expresserunt: ne non tam me defendere, quam socios criminis videar quaerere. Ad te ipsum **349** veniam: cur tractatus ejus in Job descriptos habes? In quibus contra diabolum, et de stellis coeloque disputans, quaedam locutus est, quae Ecclesia non recipit? Tibi soli licet τῷ σοφωτάτῳ κρανίῳ de cunctis et Graecis et Latinis Tractatoribus ferre sententiam? et quasi censoria virgula, alios ejicere de bibliothecis, alios recipere: et cum tibi placuerit, me vel Catholicum, vel Haereticum pronuntiare: nobis non licet perversa respuere, et damnare quod saepe damnavimus? Lege ad Ephesios libros, lege caetera opuscula mea, maxime in Ecclesiasten Commentarios: et liquido pervidebis, me ab adolescentia nunquam alicujus auctoritate deterritum, acquievisse haereticae pravitati.

3. Non parum est scire quod nescias: prudentis hominis est nosse mensuram suam, nec zelo diaboli concitatum, imperitiae suae cunctum orbem testem facere. Scilicet et gloriari cupis, et in patria tua jactitas, me non potuisse respondere eloquentiae tuae, et acumen in te Chrysippi formidasse. Christiana verecundia teneor, et cellulae meae latebras nolo mordaci sermone reserare. Alioqui proferrem πᾶσαν τὴν ἀριστείαν σοῦ καὶ τροπαιοφορίαν. Sed haec aliis: aut loquenda, aut ridenda dimitto. Ego [al. *Ergo*] quasi Christianus cum Christiano loquens, obsecro te, frater, ne plus velis sapere, quam sapis: ne vel innocentiam, vel simplicitatem tuam, vel certe ea quae taceo, et te non intelligente, caeteri intelligunt, stylo proferas, et ineptiarum

tuarum cunctis cachinnum praebeas. Aliud a parva aetate didicisti: aliis assuetus es disciplinis. Non est ejusdem hominis, et aureos nummos, et Scripturas probare, et degustare vina, et Prophetas, vel Apostolos intelligere. Me laceras: sanctum fratrem Oceanum **350** in culpam haereseos vocas: Presbyterorum tibi Vincentii et Pauliniani, et fratris Eusebii iudicium displicet. Solus es Cato Romani generis disertissimus, qui testimonio tuo et prudentiae velis credi. Recordare, quaeso, illius diei quando me de Resurrectione, et veritate corporis praedicante, ex latere subsultabas, et plaudebas manu, et applodebas pedem, et orthodoxum conclamabas. Postquam navigare coepisti, et ad intimum cerebrum tuum sentinae putredo pervenit, tunc nos haereticos recordatus es. Quid tibi faciam? Credidi sancti Presbyteri Paulini epistolis, et illius super nomine tuo non putavi errare iudicium. Et licet statim accepta epistola ἀσυμάρτητον sermonem tuum intelligerem: tamen rusticitatem et simplicitatem magis in te arbitrabar, quam vecordiam. Nec reprehendo sanctum virum; maluit enim apud me dissimulare quod noverat, quam portitorem clientulum suis litteris accusare. Sed memetipsum arguo, qui alterius potius acquievi, quam meo iudicio: et oculis aliud cernentibus, aliud schedulae credidi quam videbam.

4. *Carpit lepide imperitiam Vigilantii.*---Quamobrem desine me lacescere, et voluminibus tuis obruere. Parce saltem nummis tuis, quibus notarios librariorumque conducens, eisdem et scriptoribus uteris et fautoribus: qui te ideo forsitan laudant, ut lucrum in scribendo [al. *scribendis*] faciant. Si libet exercere ingenium, trade te Grammaticis atque Rhetoribus, disce Dialecticam, sectis instruere Philosophorum: ut cum

omnia didiceris, saltem tunc tacere incipias. Quanquam stulte faciam, magistro cunctorum magistros quaerere, et ei modum imponere [al. *ponere*], qui loqui nescit, et tacere non potest. Verum est illud apud Graecos proverbium, ὄνῳ λύρα. Ego **351** reor, et nomen tibi κατ' ἀντιφράσιν impositum. Nam tota mente dormitas, et profundissimo non tam somno stertis, quam lethargo. Inter caeteras quippe blasphemias, quas ore sacrilego protulisti, ausus es dicere, Montem de quo abscissus est in Daniele lapis sine manibus (**Daniel. 2**), esse diabolum; et lapidem Christum, qui quia assumpsit corpus ex Adam, qui diabolo ante per vitia cohaeserat, natum esse de Virgine: ut a monte, hoc est, a diabolo hominem separaret. O praecidendam linguam, ac per partes et frustra lacerandam. Quisquam ne Christianus Deum Patrem omnipotentem in persona diaboli interpretatur, et tanto piaculo totius orbis aures maculat? Si interpretationem tuam [al. *istam*], quisquam non dicam Catholicorum, sed haereticorum, sive Gentilium unquam recepit, pium sit quod locutus es. Sin autem tantum nefas nunquam audivit Christi Ecclesia: et per tuum primum os, ipse se montem interpretatus est, qui dixerat: «Ero similis Altissimo;» age poenitentiam, in sacco versare et cinere: et tantum scelus jugibus absterge lacrymis: si tamen [al. *tandem*] tibi dimittatur haec impietas; et juxta errorem Origenis tunc veniam consequaris, quando consecuturus est et diabolus, qui nunquam plus quam per os tuum deprehenditur blasphemasse. Meam injuriam patienter tuli. Impietatem contra Deum ferre non potui. Unde et visus sum mordacius in extremo quam postepistolae scribere, quam promiseram: quam priorem poenitentiam, qua a me veniam deprecatus es, iterum commisisse unde agas poenitentiam, stolidissimum sit.

Tribuat tibi Christus, ut audias, et taceas: ut intelligas, et sic loquaris.

EPISTOLA LXII AD TRANQUILLINUM.

Tranquillinum amicum docet, quatenus amplectendus, ac legendus Origenes sit.

1. Majora spiritus vincula esse quam corporum, si olim ambigebamus, nunc **352** probavimus: dum et mihi sanctitas tua haeret animo, et ego tibi Christi amore conjungor. Vere enim et simpliciter candidissimo pectori tuo loquor, ipsa schedula et muti apices litterarum inspirant in nos tuae mentis affectum.

2. *Oceanus Origenistis repugnabat.*---Quod dicis, Origenis multos errore deceptos, et sanctum filium meum Oceanum illorum insaniae repugnare, et doleo simul et gaudeo: dum aut supplantati sunt simplices: aut ab erudito viro errantibus subvenitur. Et quia meae parvitatis quaeris sententiam: utrum secundum fratrem Faustinum penitus respuendus sit, an secundum quosdam legendus ex parte: ego Origenem propter eruditionem sic interdum legendum arbitror, quomodo Tertullianum, Novatum, Arnobium, Apollinarium, et nonnullos Ecclesiasticos Scriptores Graecos pariter et Latinos: ut bona eorum eligamus, vitemusque contraria, juxta Apostolum dicentem: «Omnia probate, quod bonum est, tenete» (**1 Thess. 5**). Caeterum qui vel in amorem ejus nimium, vel in odium stomachi sui pravitate ducuntur, videntur mihi illi maledicto Prophetico subjacere: «Vae his,

qui dicunt bonum malum, et malum bonum: qui faciunt amarum dulce, et dulce amarum (**Isai. 5**). Nec enim propter doctrinam ejus, prava suscipienda sunt dogmata: nec propter dogmatum pravitatem, si quos Commentarios in Scripturas sanctas utiles edidit, penitus respuendi sunt. Quod si contentiosum inter se amatores ejus et obtrectatores funem duxerint: ut nihil medium appetant, nec servant modum: sed totum aut probent, aut improbent; libentius piam rusticitatem, quam doctam blasphemiam eligam. Sanctus frater Tatianus Diaconus te impendio resalutat.

353 EPISTOLA LXIII . AD THEOPHILUM.

Significat, respondens Theophilo, nihil sibi esse antiquius quam Christi jura servare, gratias agens interim de commonitione circa Canones Ecclesiasticos; nec probans quod ille remissius ageret in causa Origenistarum.

BEATISSIMO PAPAE THEOPHILO HIERONYMUS.

1. Meminit Beatitudo tua, quod eo tempore quo nobiscum tacebas, nunquam ab officiis meus sermo cessaverit: nec consideraverim, quid tu pro dispensatione tunc faceres; sed quid me facere conveniret. Et nunc sumptis Dignationis tuae epistolis, fructum aliquem coepisse me video Evangelicae lectionis. Si enim duri judicis sententiam crebra mulieris inflexit petitio (**Luc. 18. 15**), quanto magis paterna viscera interpellatione sedula molliuntur?

2. Quod de Canonibus Ecclesiasticis mones, gratias agimus; «Quem enim diligit Dominus, corripit; et flagellat omnem filium, quem recipit (**Hebr. 12. 6**). Sed tamen scito nobis nihil esse antiquius, quam Christi jura servare, nec Patrum transferre (al. *transire*) terminos, semperque meminisse Romanam fidem, Apostolico ore laudatam, cujus se esse participem Alexandrina Ecclesia gloriatur.

3. Super nefaria haeresi (Origeniana), quod multam patientiam geris: et putas Ecclesiae visceribus incubantes tua posse corrigi lenitate, multis Sanctis displicet: NE DUM PAUCORUM poenitentiam praestolaris, nutrias audaciam perditorum, et factio robustior fiat. Vale in Christo.

354 EPISTOLA LXIV . AD FABIOLAM.

De Veste Sacerdotali.

Fabiolae (quae Bethleem se contulerat, illic cum Paula et Eustochio victura, sed ingruentibus barbaris coacta est subito reverti Romam) explicat quid habeat mysterii vestitus Sacerdotum ac Levitarum, additque velut auctarium de ritu caeremoniisque sacrorum, deque vasis Templi. Invitat autem illam verecunde, ut quandoquidem pacata jam esset Bethleemitica regio, redeat ad pristinum contubernium.

1. Usque hodie in lectione veteris Testamenti super faciem Moysi velamen positum est. Loquitur glorificato vultu, et populus loquentis gloriam ferre non sustinet (**Exod. 34**). Cum autem conversi fuerimus ad Dominum, auferetur (al. *aufertur*)

velamen: occidens littera moritur, vivificans spiritus suscitatur. Dominus enim spiritus est, et lex spiritalis. Unde et David orabat in psalmo, «Revela oculos meos: et considerabo mirabilia de lege tua (Ps. 118. 18). Numquid de bobus cura est Deo?» (1. Cor. 9. 10.) Utique non. Multo magis de jecore bovis, arietis, et hircorum, et armo dextero, pectore, et ventre, quo stercora digeruntur; quorum duo in esum accipiunt sacerdotes: tertium Phinees meretur in praemium. De victimis salutaribus, adeps quo pectus obvolvitur, et pinnula jecoris offeruntur super altare: ipsum vero pectus et brachium dextrum dantur Aaron et filiis ejus legitimum sempiternum a filiis Israel (Levit. 7). Sensus in corde est, habitaculum cordis in pectore. Quaeritur ubi sit animae principale. Plato in cerebro: Christus monstrat **355** in corde: «Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Et, De corde, procedunt cogitationes malae. Et, Quid cogitatis nequam in cordibus vestris» (Matth. 5. 8. et 15. 18. et 9. 4). Voluptas et concupiscentia, juxta eos qui de physicis disputant, consistit in jecore. Hujus pinnulam in diversa volitantem, et per oculorum fenestras erumpentem foras, offerunt sacerdotes Deo: ut postquam opere dixerint Deo, «holocaustum tuum pingue fiat» (Psal. 19): et concupiscentiam, libidinis seminarium, igne Spiritus concremaverint, mereantur accipere praemium, pectus et brachium. In pectore, mundas cogitationes, legis notitiam, dogmatum veritatem: in brachio bona opera et pugnam contra diabolum et armatam manum: ut quod mente conceperint, exemplo probent. Jesus enim «coepit facere et docere» (Act. 1). Ipsum quoque pectusculum appellatur ἐπίθεμα, id

est, *additamentum*, sive *praecipuum*, et *egregium*: THENUP HA quippe hoc magis sonat. Ex quo intelligimus juxta illud

Malachiae: «Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus» (**Malach. 1. 7**): praecipuam debere esse in sacerdotibus legis doctrinaeque notitiam: et additamento gratiae spiritualis, talem virum institui, qui possit contradicentibus resistere (**Tit. 1**), et nihil in se sinistri habere operis, quod ducat ad tartarum: sed dextrum brachium et separatum, UT OPERA sacerdotis comparatione virtutum ejus, a cunctis hominibus separata sint. Haec de victimis, et de his quae offeruntur in altari: et quae sacerdotibus dantur a Domino.

2. Caeterum et alia tria, exceptis primitiis hostiarum, et de privato, et de macello publico, ubi non religio, sed victus necessitas est, sacerdotibus membra tribuuntur, brachium, maxilla, et venter. De brachio jam diximus. Maxilla eloquentem eruditumque significat, ut quod pectore concipimus, ore promamus. Venter receptaculum ciborum, in scorto Madianitide sacerdotali pugione confossus (**Num. 25**), universos **356** hominum labores, et momentanea blandimenta gulae, stercoris fine condemnat: et ostendit mentibus consecratis Deo, totum quod curamus, quod voramus, in secessum projici. Unde et Apostolus: «Esca, inquit, ventri, et venter escis: Deus autem et hunc et illas destruet» (**1. Cor. 6. 13**): Et e contrario de luxuriosis: «Quorum Deus venter est: et gloria in confusione eorum» (**Philip. 3. 19**). Vituli pulverem quem adoraverat Israel, in contemptum superstitionis in potum accepit populus, ut discat contemnere quod in secessum projici viderat. Praecipitur sacerdotibus, ne ministraturi in templo, vinum et siceram bibant, ne ebrietate et crapula, et curis hujus vitae praegraventur corda eorum: nec partem habeant in terra, nisi solum Deum (**Levit. 10**); ut nulla

debilitate insignes sint: ne truncis auribus, laeso oculo, simis naribus, claudo pede, cutis colore mutato, quae omnia referuntur ad animae vitia. VOLUNTAS ENIM in homine, non natura damnatur. Si quis e sacerdotibus semine fluxerit, ad sacerdotalem mensam prohibetur accedere; et e contrario vidua, cujus cum Sara defecerunt muliebria, propter continentiam et castitatem recipitur in domum patris: et de templi aerario alitur. Quod si filios habuerit, redditur soboli suae, ut juxta Apostolum iis ministretur, «quae vere viduae sunt» (**1. Tim. 5. 3**): et ut quae de sacerdotalibus sustentatur cibus, nullius alterius amore teneatur. Vicinus et mercenarius excluduntur a convivio sacerdotum, servisciborum reliquiae conceduntur. Jam tunc rejiciebantur Phygelus et Hermogenes, et recipiebatur Onesiphorus. Primitiae ciborum et omnium frugum atque pomorum offeruntur Antistiti: ut habens victum atque vestitum, absque ullo impedimento securus et liber serviat Domino. Primogenita mundorum animalium accipiunt sacerdotes: immundorum pretia. Hominum quoque primi partus redimuntur, et quia conditio una nascendi est, pretium **357** aequaliter offertur, sic moderatum et leve: ut nec dives intumescat, nec tenuis praegravetur. Aeditui et janitores accipiunt decimas: et rursum decimas decimarum offerunt sacerdotibus (**Num. 18. et 35**): tanto illis minores, quanto ipsi majores populo. Quadraginta octo civitates ad habitandum Levitis et Sacerdotibus separantur: sex urbes fugitivorum trans Jordanem et intra Jordanem eliguntur: et finis exilii mors Pontificis est. Universa quae festinus sermo perstrinxit, et quorum pulsavi tantum, nec aperui sacramenta, ad cunctos pertinent sacerdotes: Pontifex autem quantis polleat privilegiis, dicam breviter.

3. *Caput, inquit, suum non discooperiet* (**Levit. 21**) Habet cidarim, et nomen Dei portat in fronte: diademate ornatus est regio, ad perfectam Christi venit aetatem, semper ejus gloria protegendus est: et vestimenta sua non scindet, quia candida sunt, quia impolluta, quia agnum sequentia: et de attonsae ovis confecta velleribus. Tamar amissa pudicitia, scidit tunicam (**Gen. 38**). Caiphaz perditio sacerdotio, rupit publice vestimenta (**Matth. 26**). «Super omnem animam, quae mortua est, non ingreditur» (**Levit. 21. 11**). Ubi peccatum est, et in peccato mors, illuc Pontifex non accedit. «Anima quae peccaverit, ipsa morietur» (**Ezech. 18**). Quamvis ille sit dives, quamvis potens, et multitudinem offerat victimarum, si mortuus est, non tangitur a Pontifice, non videtur. Quod si resurgit, et ad vocem Salvatoris egreditur de sepulcro, et fasciis peccatorum solutus incedit (**Joan. 11. 12**), intrabit ad eum Pontifex: et ibi faciet mansionem, et cum resurgente prandebit.

4. «Super patre suo et matre sua non inquinabitur» (**Levit. 21. 11**). Multa nos facere cogit affectus: et DUM PROPINQUITATEM respicimus corporum, et corporis et animae offendimus Creatorem. Qui amat patrem aut matrem super Christum, non est eo dignus (**Luc. 9**). Discipulus ad sepulturam patris ire desiderans, Salvatoris prohibetur imperio. QUANTI MONACHORUM dum patris matrisque miserentur, suas animas perdiderunt! Super patre et matre pollui nobis non licet, quanto magis super fratre, sororibus, **358** consobrinis, familia, servulis? Genus regale et sacerdotale sumus. ILLUM ATTENDAMUS patrem, qui nunquam moritur, aut qui pro nobis moritur: et qui ideo vivens mortuus est, ut nos mortuos vivificaret. Si quid habemus de

Aegypto quod princeps mundi suum possit agnoscere, tenenti Aegyptiae cum pallio relinquamus (**Gen. 39**). Sindone opertus adolescens, vinctum Dominum sequebatur (**Marc. 14**): incurrisset in laqueos, nisi expeditus et nudus persequentium declinasset impetum. Reddamus parentibus quae parentum sunt: si tamen vivunt: si servientes Domino filios suos praeferri sibi gloriantur.

5. «Et de sanctis non egredietur: et non polluet sanctificationem Dei sui» (**Levit. 21. 12**). Pro otioso quoque verbo rationem reddituri sumus: ET OMNE QUOD non aedificat audientes, in periculum vertitur loquentium. Ego si fecero, si dixero quippiam, quod reprehensione dignum est: de sanctis egredior, et polluo vocabulum Christi, in quo mihi blandior: quanto magis Pontifex et Episcopus, quem oportet esse sine crimine (**Tit. 1**): tantarumque virtutum, ut semper moretur in Sanctis: et paratus sit victimas offerre pro populo, sequester hominum et Dei, et carnes agni sacro ore conficiens: «Quia sanctum oleum Christi Dei sui super eum est.» Non egredietur de sancto, ne vestimentum quo indutus est, polluat. Quotquot enim in Christo baptizati sumus, Christum induimus (**Gal. 3**). Servemus tunicam quam accepimus, sanctam custodiamus in sancto. Ille montanus habitator, qui de Jerusalem descendebat in Jericho, non prius vulneratus est, quam nudatus. Infunditur ei oleum medicamentum lene, et misericordia temperatum: et quia debuit negligentiae sentire cruciatum, vini austeritate mordetur (**Luc. 10**): ut per oleum ad poenitentiam provocetur, per vinum severitatem sentiat judicantis.

6. «Uxorem virginem accipiet, viduam autem et ejectam et meretricem non accipiet, sed virginem de genere suo, et non

contaminabit semen suum in populo. Ego Dominus qui sanctifico eum» (**Levit. 21. 14**). Scio pontificem, cui praecepta nunc dantur a plerisque Christum **359** intelligi: et id quod dictum est, «super patre et matre non inquinabitur,» de virginali Mariae partu edisseri: multoque facilius est super Domino interpretatio, qui audit in Psalmo: «Tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedec» (**Psal. 109. 14**). Et in Zacharia: «Audi Jesu sacerdos magne» (**Zach. 3. 8**): et cui sordida peccatorum nostrorum vestimenta tolluntur, ut recipiant gloriam quam habuit apud patrem prius quam mundus esset.

7. Sed ne quis me vim facere Scripturae putet, et sic amare Christum, ut historiae auferam veritatem, interpretabor in membris, quod referatur ad caput: intelligam de servis, quod impleatur in Domino. Quanquam gloria Domini, gloria famulorum sit. Et ubicumque opportunitas loci tulerit, sic de vero lumine disputabo, ut derivetur ad eos, quibus Christus donavit, ut lumen sint. Pontifex iste, quem Mosaicus sermo describit, viduam ejectam et meretricem non ducit uxorem. Vidua est, cujus maritus est mortuus. Ejecta, quae a marito vivente projicitur. Meretrix, quae multorum libidini patet. Sed *accipiet*, inquit, *uxorem virginem et de genere suo*, non alienigenam, ne in mala terra nobilium seminum frumenta degeneret. Non meretricem, quae multis exposita est amatoribus. Non ejectam, quae etiam priori conjugio indigna fuit. Non viduam, ne pristinorum meminerit voluptatum: sed illam animam, quae non habet maculam, neque rugam, quae cum Christo renata, innovatur de die in diem, de qua Apostolus loquitur: *Despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo* (**1. Cor. 11. 2**). Nolo discipulam

conjugem Pontificis quidquam haberi de veteri homine. Si consurreximus cum Christo, ea quae sursum sunt, sapiamus. Praeteritorum obliti, futurorum avidi. Infelix Simon, quia post baptismum de antiquo matrimonio cogitabat, nec ad virginalem venerat puritatem, Petri consortio indignus fuit.

8. Compulisti me, Fabiola, litteris tuis, ut de Aaron tibi sacerdotio scriberem et vestimentis. Ego plus obtuli, ut de cibis et primitiis sacerdotum, et de observatione Pontificis Praefatiunculam struerem. Egressa de Sodomis, et ad montana festinans, non vis habitare in parva urbe Segor. Transcendens **360** proselytos, praeteris Israelitas, dimittens Leviticum gradum, et praepete penna transvolans sacerdotes, ad Pontificem venis. Sed dum vestes ejus et Rationale pectoris diligenter inquiris, nostra tibi displicuere consortia. Et tu quidem optato frueris otio: et juxta Babylonem Bethleemitica forsitan rura suspiras. Nos in Ephrata, tandem pace reddita, vagientem de praesepe audimus infantem: et querimonias ejus ac vocolas ad tuas aures cupimus pervenire.

9. Legimus in Exodo, tabernaculum, mensam, candelabrum, altare, columnas, tentoria, coccum, byssum, hiacynthum, purpuram ex auro, argento, aere vasa diversa, tabernaculum divisum in tria, duodecim panes per singulas hebdomadas mensae impositos, in candelabro septem lucernas, altare hostiis holocaustisque expositum, crateras, scyphos, thuribula, phyalas, mortariola, paxillos, pelles rubras, pillos caprarum et ligna imputribilia (**Exod. 35. et seqq.**). Tanta et talia offeruntur in tabernaculo Dei, ut nullus desperet salutem. Alius aurum sensuum, alius argentum eloquii, alius vocem aeris exhibeat. Totus mundus in tabernaculi describitur sacramento. Primum et secundum vestibulum omnibus patet.

Aqua enim et terra, cunctis mortalibus data sunt. In sanctis vero sanctorum, quasi ad aethera et in coelum, paucorum introitus et volatus est. Duodecim panes duodecim mensium significant circulum. Septem lucernae, septem errantia astra demonstrant. Et ne longum faciam (neque enim propositum mihi est nunc de tabernaculo scribere) veniam ad sacerdotalia vestimenta: et antequam mysticam scruter intelligentiam, more judaico, quae scripta sunt, simpliciter exponam: ut postquam vestitum videris sacerdotem, et oculis tuis omnis ejus patuerit ornatus, tunc singulorum causas pariter exquiramus.

10. Discamus primum communes sacerdotum vestes atque pontificum. Lineis feminalibus, quae usque ad genua et poplites veniunt, verenda celantur, et superior pars sub umbilico vehementer astringitur: ut si quando expediti mactant victimas, tauros et arietes trahunt, portantque onera, et in officio ministrandi 361 sunt, etiam si lapsi fuerint, et femora revelaverint, non pateat quod opertum est. Inde et gradus altaris prohibentur fieri, ne inferior populus ascendentium verenda conspiciat: vocaturque lingua Hebraea hoc genus vestimenti MACHNASE, Graece περισκελῆ, a nostris *feminalia*, vel *bracae* usque ad genua pertingentes. Refert Josephus (nam aetate ejus adhuc templum stabat: et necdum Vespasianus et Titus Jerosolymam subverterant, et erat ipse de genere sacerdotali; multoque plus intelligitur quod oculis videtur, quam quod aure percipitur) haec feminalia de bysso retorta ob fortitudinem solere contexi, et postquam incisa fuerint, acu consui. Non enim posse in tela hujuscemodi fieri.

11. Secunda ex lino tunica est ποδήρης, id est, talaris, duplici sindone, quam et ipsam Josephus byssinam vocat, appellaturque CHOTONATH, id est, χετὼν, quod Hebraeo sermone in *lineam* vertitur. Haec adhaeret corpori, et tam arcta est et strictis manicis, ut nulla omnino in veste sit ruga: et usque ad crura descendat. Volo pro legentis facilitate abuti sermone vulgato. Solent militantes habere lineas, quas camisias vocant, sic aptas membris et adstrictas corporibus, ut expediti sint vel ad cursum, vel ad praelia, dirigendo jaculo, tenendo clypeo, ense vibrando, et quocumque necessitas traxerit. Ergo et sacerdotes parati in ministerium Dei, utuntur hac tunica; ut habentes pulchritudinem vestimentorum, nudorum celeritate discurrant.

362 12. Tertium genus est vestimenti, quod illi appellant ABANET, nos cingulum vel balteum, vel zonam possumus dicere. Babylonii novo vocabulo HEMIAN vocant. Diversa vocabula ponimus, ne quis erret in nomine. Hoc cingulum in similitudinem pellis colubri, qua exuit senectutem: sic in rotundum textum est, ut marsupium longius putes. Textum est autem subtegmine cocci, purpurae, hiacynthi, et stamine byssino, ob decorem et fortitudinem: atque ita polymita arte distinctum, ut diversos flores ac gemmas artificis manu non textas, sed additas arbitreris. Lineam tunicam, de qua supradiximus, inter umbilicum et pectus hoc stringunt balteo, qui quatuor digitorum habens latitudinem, et ex una parte ad crura dependens, cum ad sacrificia cursu, et expeditione opus est, in laevum humerum retorquetur.

13. Quartum genus est vestimenti, rotundum pileolum, quale pictum in Ulyxi conspicimus, quasi sphaera media sit divisa, et pars una ponatur in capite: hoc Graeci et

nostri τιάραν, nonnulli galerum vocant, Hebraei MISNEPHETH: non habet acumen in summo, nec totum usque ad comam caput tegit; sed tertiam partem a fronte inopertam relinquit: atque ita in occipitio vitta constrictum est: ut non facile labatur ex capite. Est autem byssinum, et sic fabre apertum linteolo, ut nulla acus vestigia forinsecus appareant.

14. His quatuor vestimentis, id est, feminalibus, tunica linea, cingulo, quod purpura, cocco, bysso, hiacynthoque 363 contexitur, et pileo, de quo nunc diximus, tam Sacerdotes, quam Pontifices utuntur. Reliqua quatuor proprie Pontificum sunt, quorum primum est MAIL, id est, tunica talaris, tota hiacynthina, ex lateribus ejusdem coloris assutas habens manicas, et in superiori parte, qua collo induitur, aperta, quod vulgo capitium vocant, oris firmissimis ex se textis, ne facile rumpantur. In extrema parte, id est, ad pedes, septuaginta duo sunt tintinnabula, et totidem mala punica, iisdem contexta coloribus, ut supra cingulum. Inter duo tintinnabula unum malum est: inter duo mala unum tintinnabulum, ut alterutrum sibi media sint: causaque redditur. Idcirco tintinnabula vesti apposita sunt, ut cum ingreditur Pontifex in Sancta Sanctorum, totus vocalis incedat, statim moriturus, si hoc non fecerit.

15. Sextum est vestimentum, quod Hebraica lingua dicitur EPHOD. Septuaginta ἐπωμίδα, id est, *superhumera* appellant. Aquila ἐπένδυμα, nos EPHOD suo ponimus nomine. Et ubicumque in Exodo, sive in Levitico superhumera legitur, sciamus apud Hebraeos Ephod appellari. Hoc autem esse Pontificis vestimentum, et in quadam Epistola (**Ad Marcell. XXIX**) scripsisse me memini:

et omnis Scriptura testatur, sacrum quiddam esse, et solis
conveniens Pontificibus. Nec statim illud occurrat, quod
Samuel qui Levita fuit, scribitur Regnorum primo libro,
habuisse aetatis adhuc parvulae *ephod bad*, id
est, *superhumera lineum*: cum David quoque ante arcam
Domini idem portasse referatur. Aliud est enim ex quatuor
supra dictis coloribus, id est, hiacyntho, bysso, cocco,
purpura, et ex **364** auro habere contextum; aliud in
similitudinem sacerdotum simplex et lineum. Auri laminae, id
est, bractee, mira tenuitate tenduntur, ex quibus secta fila
torquentur, cum subtegmine trium colorum, hiacynthi, cocci,
purpurae, et cum stamine byssino: et efficitur palliolum
mirae pulchritudinis, praestringens fulgore oculos in modum
Caracallarum, sed absque cucullis. Contra pectus nihil
contextum est, et locus futuro Rationali derelictus. In utroque
humero habet singulos lapides clausos et astrictos auro, qui
Hebraice dicuntur SOOM: ab Aquila et Symmacho et
Theodotione onychini: a Septuaginta smaragdi transferuntur:
Iosephus sardonichas vocat, cum Hebraeo Aquilaque
consentiens: ut vel colorem lapidum, vel patriam
demonstraret. Et in singulis lapidibus sena Patriarcharum
nomina sunt, quibus Israeliticus populus dividitur. In dextro
humero maiores filii Jacob, in laevo minores scripti sunt: ut
Pontifex ingrediens Sancta Sanctorum, nomina populi pro quo
rogaturus est Dominum, portet in humeris.

16. Septimum vestimentum est mensura parvulum, sed
cunctis supra dictis sacratius. Intende, quaeso, animum, ut
quae dicuntur, intelligas. Hebraice vocatur HOSEN, Graece
autem λόγιον, nos *Rationale* possumus appellare, ut ex ipso
statim nomine scias mysticum esse quod dicitur. Pannus est

brevis ex auro et quatuor textus coloribus, hoc est, iisdem quibus et Superhumerales, habens magnitudinem palmi per quadratum; et duplex, ne facile rumpatur. Intexti sunt enim ei duodecim lapides mirae magnitudinis atque pretii per quatuor ordines: ita ut in singulis versiculis **365** terni lapides collocentur. In primo ordine sardius, topazius, smaragdus ponitur. Symmachus dissentit in smaragdo, ceraunium pro eo transferens. In secundo carbunculus, sapphirus, jaspis. In tertio ligurius, achates, amethystus. In quarto chrysolithus, onychinus, berillus. Satisque miror cur hiacynthus pretiosissimus lapis in horum numero non ponatur: nisi forte ipse est alio nomine ligurius. Scrutans eos qui de lapidum atque gemmarum scripsere naturis, ligurium invenire non potui. In singulis lapidibus secundum aetates duodecim tribuum sculpta sunt nomina. Hos lapides in diademate principis Tyri, et in Apocalypsi Joannis legimus, de quibus extruitur coelestis Jerusalem (**Ezech. 28; Apoc. 21**): et sub horum nominibus et specie, virtutum vel ordo, vel diversitas indicatur. Per quatuor Rationales angulos, quatuor annuli sunt aurei, habentes contra se in Superhumerali alios quatuor, ut cum appositum fuerit λόγιον in loco, quem in Ephod diximus derelictum, annulus veniat contra annulum, et mutuo sibi vittis copulentur hiacynthinis. Porro ne magnitudo et pondus lapidum contexta stamina rumperet, auro ligati sunt atque conclusi: nec suffecit hoc ad firmitatem, nisi et catenae ex auro fierent, quae ob pulchritudinem fistulis aureis tegerentur, haberentque et in Rationali supra duos majores annulos, qui uncinis Superhumeralis aureis necterentur, et deorsum alios duos: nam post tergum in Superhumerali contra pectus et stomachum, ex utroque latere erant annuli aurei, qui catenis cum Rationalis inferioribus annulis jungebantur: atque ita

fiebat, ut astringeretur et Rationale Superhumerali, et Superhumerales Rationales, ut una textura contra videntibus putaretur.

18. Octava est lamina aurea, id est, SIS ZAAB, in qua scriptum est nomen **366** Dei Hebraicis quatuor litteris JOD, HE, VAV, HE, quod apud illos ineffabile nuncupatur. Haec super pileolum lineum et commune omnium Sacerdotum, in Pontifice plus additur, ut in fronte vita hiacynthina constringatur, TOTAMQUE Pontificis pulchritudinem, Dei vocabulum coronet et protegat.

19. Didicimus, quae vel communia cum Sacerdotibus, vel quae specialia Pontificis vestimenta sint: et si tanta difficultas fuit in vasis fictilibus, quanta majestas erit in thesauro, qui intrinsecus latet? Dicamus igitur prius quod ab Hebraeis accepimus: et juxta morem nostrum, spiritualis postea intelligentiae vela pandamus. Quatuor colores et quatuor elementa referuntur, ex quibus universa subsistunt. Byssus terrae deputatur, quia ex terra gignitur. Purpura mari, quia ex ejus cochleolis tingitur. Hiacynthus aeri, propter coloris similitudinem. Coccus igni et aetheri, qui Hebraice SANI appellatur: quod

Aquila διάφορον, Symmachus δίβαρον interpretatus est. Pro cocco juxta Latinum eloquium, apud Hebraeos THOLATH, id est, vermiculus scribitur: et justum esse commemorant, ut Pontifex Creatoris non solum pro Israel, sed et pro universo mundo roget: si quidem ex terra et aqua et aere et igne mundus iste consistit: et haec elementa sint omnium. Unde primum vestimentum lineum, terram significat: secundum hiacynthinum, aerem in colore demonstrat (al. *demonstrans*): quia de terrenis paulatim ad excelsa sustollimur: et ipsa vestis

hiacynthina a capite usque ad talos veniens, indicat aerem de coelis usque ad terram fusum. Mala autem punica et tintinnabula in inferioribus posita, fulgura tonitruaque demonstrant: sive terram et aquam, et omnium elementorum inter se consonantiam: et sic sibi universa perplexa, ut in singulis **367** omnia reperiantur. Quod autem supradicti colores auro intexti sunt: id significari volunt, quod vitalis calor, et divini sensus providentia universa penetret. Superhumerales et duos lapides, vel smaragdinos, vel onychinos, qui desuper sunt, et utrumque humerum tegunt, duo hemisphaeria interpretantur: quorum aliud super terram, aliud sub terra sit; sive solem et lunam, quae desuper rutilant. Zonam illam, qua sacerdotis pectus arctatur, et linea tunica, id est terra, constringitur: interpretantur oceanum. Rationale in medio positum terram edisserunt: quae instar puncti, licet omnia in se habeat, tamen a cunctis vallatur elementis. Duodecim lapides, vel zodiacum interpretantur circulum, vel duodecim menses, et singulis versiculis singula assignant tempora, et his ternos deputant menses. Nec alicui gentilis videatur expositio. **NON ENIM SI COELESTIA** et Dei dispositionem, idolorum nominibus infamarunt, idcirco Dei est neganda providentia, quae certa lege currit et fertur, et regit omnia. Nam et in Job, Arcturum et Orionem, et **MAZUROTH**, hoc est, zodiacum circulum et caetera astrorum nomina legimus (**Job. 9. et 39**). Non quod eadem apud Hebraeos vocabula sint, sed quia nos non possumus quae dicuntur, nisi consuetis vocibus intelligere. Pulchre autem hoc ipsum quod in medio est, appellatur Rationale; ratione enim cuncta sunt plena, et terrena haerent coelestibus: imo ratio terrenorum et temporum, caloris et frigoris, et duplex inter utraque temperies, de coeli cursu et ratione descendit. Unde et

Rationale cum Ephod fortius stringitur. Porro quod dicitur in ipso Rationali δῆλωσις esse et ἀλήθεια, id est, *manifestatio*, atque *doctrina*, vel *veritas*, hoc ipsum significat, quod nunquam in Dei ratione mendacium sit; sed et ipsa veritas multis signis et argumentis monstretur hominibus, et usque ad mortales veniat. Unde factum est, ut rationem solis et lunae et anni et mensium et temporum **368** et horarum, tempestatum quoque, serenitatis atque ventorum, et rerum omnium nosceremus, ACCIPIENTES INSITAM a Deo sapientiam, et ipso habitatore atque doctore, domicilii sui nobis et fabricae scientiam demonstrante. Super omnia cidaris et vitta hiacynthina coelum monstrat: et auri lamina quae in fronte Pontificis est, inscriptumque nomen Dei, universa quae subter sunt, Dei arbitrio gubernari. Idipsum ego puto sub aliis nominibus et in Cherubim et quatuor animalibus figuratum, quae ita sibi permixta sunt et haerent, ut in uno inveniantur et caetera: et quod instanter, et ante se vadant, et non revertantur. Labuntur enim tempora, et praeterita relinquentia, ad futura festinant. Quod autem semper in motu sunt, illud significant quod, et philosophi suspicantur, currere mundum suo ordine, et incessabiliter velut rotam in suo axe torqueri: unde et rota in rota est, id est, tempus in tempore, et annus in semetipsum revolvitur: et ipsae rotae elewantur ad coelum, et super crystallum thronus ex sapphiro est, et super thronum similitudo sedentis: cujus inferiora ignea sunt, superiora electrina: ut demonstret quae inferiora sunt, igne et purgatione indigere: quae sursum, in conditionis suae puritate persistere. Et quomodo hic in habitu sacerdotis, auri lamina est desuper: ita in Ezechiele electrum in pectore, et in vertice collocatur (**Ezech. 1. 8**). Justum ergo erat (sicut supra ex parte diximus) ut Pontifex Dei,

creaturarum omnium typum portans in vestibus suis, INDICARET CUNCTA indigere misericordia Dei: et cum sacrificaret ei, expiaretur universalis conditio, ut non pro liberis ac parentibus et propinquis; sed pro cuncta creatura, et voce et habitu precaretur.

20. Tetigimus expositionem Hebraicam, et infinitam sensuum sylvam alteri tempori reservantes, quaedam futurae domus stravimus fundamenta. De feminalibus lineis hoc solent dicere, Ratio seminum et generationis ad carnem pertinens, terrae per eam deputatur. **369** Unde et ad Adam loquitur Deus: *Terra es, et in terram ibis (Gen. 3. 19)*. Causasque hujus rei, quomodo de parvulo semine et foedissimis initiis tanta vel hominum vel diversarum rerum pulchritudo nascatur, esse obvolutas, et humanis oculis non patere. Legimus in Levitico (**Levit. 8**), juxta praeceptum Dei, Moysen lavisse Aaron et filios ejus: jam tunc purgationem mundi, et rerum omnium sanctitatem Baptismi sacramenta signabant. Non accipiunt vestes, nisi lotis prius sordibus, nec ornantur ad sacra, nisi in Christo novi homines renascantur. Vinum enim novum in novis utribus mittitur. Quod autem Moyses lavat, legis indicium est. *Habent Moysen et Prophetas, ipsos audiant. Et Ab Adam usque ad Moysen omnes peccaverunt*. Praeceptis Dei lavandi sumus, et cum parati ad indumentum Christi, tunicas pelliceas deposuerimus, tunc induemur veste linea, nihil in sese mortis habente, sed tota candida: ut de baptismo consurgentes, cingamus lumbos in veritate, et tota pristinorum peccatorum turpitudine celetur. Unde et David: *Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata (Ps. 31. 1)*.

21. Post feminalia et lineam tunicam induimur hiacynthino vestimento, et incipimus de terrenis ad alta conscendere. Haec ipsa hiacynthina tunica, a Septuaginta ὑποδύτης, id est, *subucula* nominatur, et proprie Pontificis est, significatque rationem sublimium non patere omnibus, sed majoribus atque perfectis. Hanc habuerunt Moyses et Aaron et Prophetæ, et omnes quibus dicitur: *In montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion (Isai. 40. 9)*. Nec nobis sufficit priorum ablutio peccatorum, baptismi gratia, doctrina secretior, nisi habuerimus et opera. Unde jungitur et Ephod, id est, Superhumerales, quod Rationali copulatur: ut non sit laxum, neque dissolutum, sed haereant sibi invicem, et auxilio sint. Ratio enim operibus, et opera ratione indigent: ut quod mente percipimus opere perpetremus. Duoque lapides in Superhumerali, vel Christum significant et Ecclesiam, duodecim Apostolorum, **370** qui ad praedicationem missi sunt, nomina continentes: vel litteram et spiritum, in quibus continentur legis universa mysteria. In dextra spiritus, in laeva littera est. Per litteras ad verba descendimus, per verba venimus ad sensum. Quam pulcher ordo, et ex ipso habitu sacramenta demonstrans. In humeris opera sunt, in pectore ratio. Unde et pectusculum comedunt sacerdotes. Hoc autem Rationale duplex est, apertum et absconditum, simplex et mysticum, duodecim in se lapides habens, et quatuor ordines, quos quatuor puto esse virtutes, Prudentiam, Fortitudinem, Justitiam, et Temperantiam, quae sibi haerent invicem: et dum mutuo miscentur, duodenarium efficiunt numerum: vel quatuor Evangelia, quae in Apocalypsi describuntur plena oculis (**Apoc. 14. 6**), et Domini luce radiantia mundum illuminant. In uno quattuor, et in quattuor singula. Unde δήλωσις, et ἀλήθεια, id est *doctrina*, et *veritas* in

pectore Sacerdotis est. Cum enim indutus quis fuerit veste multiplici, consequens est, veritatem quam corde retinet, sermone proferre: et ob id in Rationali veritas est, id est, scientia, ut noverit quae docenda sint: et manifestatio atque doctrina, ut possit instruere alios, quod mente concepit. Ubi sunt qui innocentiam Sacerdoti dicunt posse sufficere? Vetus lex novae congruit: idipsum Moyses quod Apostolus. Ille sacerdotis scientiam ornat in vestibus: iste Timotheum et Titum instruit disciplinis. Sed et ipse vestimentorum ordo praecipuus. Legamus Leviticum. Non prius Rationale, et sic Superhumerales, sed ante Superhumerales, et deinceps Rationale (**Levit. 8**). *A mandatis tuis, inquit, intellexi* (**Psal. 118. 104**): prius faciamus, et sic doceamus: Ne doctrinae auctoritas, cassis operibus destruat. Hoc est quod in Propheta legimus: *Seminate vobis in justitia, et metite fructum vitae: illuminate vobis lumen scientiae* (**Osee 10. 12**). Primum seminate in justitia, et fructum vitae aeternae metite, postea vobis scientiam vindicate. Nec statim absoluta perfectio est, si quis Superhumerales et Rationale habeat: nisi haec ipsa inter se forti compagine solidentur, et sibi invicem connexa sint: **371** ut et operatio rationi, et ratio operibus haereat: et his praecedentibus, doctrina sequatur et veritas.

22. Quatuor elementa, de quibus supra diximus, et duos lapides vel onychinos, vel smaragdinos, et gemmas duodecim, quae ponuntur in Rationali, si esset tempus ut discuterem, singulorum naturas et causas tibi exponerem: et quid unusquisque valeat, et quomodo virtutibus singulis comparentur, plenius quaesita demonstrarem. Sufficiat, quod et sanctus Papa Epiphanius egregium super hoc volumen edidit: quod si legere volueris, plenissimam scientiam

consequeris. Ego jam mensuram epistolae excedere me intelligo, et excipientis ceras video esse completas. Unde ad reliqua transeo, ut tandem finiatur oratio. Lamina aurea rutilat in fronte: nihil enim nobis prodest omnium rerum eruditio, nisi Dei scientia coronemur. Lineis induimur, ornatur hyacinthinis, sacro balteo cingimur, dantur nobis opera, Rationale in pectore ponitur: accipimus veritatem, profert sermo doctrinam: imperfecta sunt universa, nisi tam decoro currui dignus quaeratur auriga, et super creaturas creator insistens, regat ipse quae condidit. Quod olim in lamina monstrabatur, nunc in signo ostenditur Crucis. Auro legis, sanguis Evangelii pretiosior est. Tunc signum juxta Ezechielis vocem gementibus figebatur in fronte (**Ezech. 9. 4**): nunc portantes crucem dicimus: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine (Psal. 4. 7)*. Bis in Exodo legimus (**Exod. 28. et 29**), praecipiente Domino, et Moyse jussa faciente: octo vestium genera Pontificis. In Levitico de septem [.....] scriptum est (**Levit. 8**); et refertur quomodo Moyses fratrem suum Aaron illis induerit: de solis feminalibus nihil dicitur, hac (ut arbitror) causa, quod ad genitalia nostra et verenda lex non mittit manum, sed ipsi secretiora nostra et confusione digna tegere et velare debemus, et conscientiam puritatis feminum Deo judici reservare. De ceteris virtutibus, verbi gratia, sapientia, fortitudine, justitia, temperantia, **372** humilitate, mansuetudine, liberalitate, possunt et alii judicare: pudicitiam sola [al. *solam*] novit conscientia, et humani oculi hujus rei certi judices esse non possunt: absque his qui passim in morem brutorum animalium libidini sunt expositi. Unde et apostolus: *De virginibus, inquit, praeceptum Domini non habeo (1. Cor. 7. 25)*: quasi Moyses loquatur: feminalibus

ego non vestio, nec impono alicui necessitatem: qui vult Sacerdos esse, ipse se vestiat. O quantae virgines, et quantorum sperata pudicitia in die iudicii dehonestabitur: quantorum infamata pudicitia a Deo iudice coronabitur. Ipsi igitur assumamus feminalia: ipsi nostra verenda operiamus: non quaeramus alienos oculos. Ita tegantur genitalia, ut nullorum oculis pateant: ne quando intramus Sancta Sanctorum, si qua apparuerit turpitudine, morte moriamur.

23. Jam sermo finitur, et ad superiora retrahor. Tanta debet esse scientia et eruditio Pontificis Dei, ut et gressus ejus, et motus, et universa vocalia sint. Veritatem mente concipiat, et toto eam habitu resonet et ornatu: ut quidquid agit, quidquid loquitur, sit doctrina populorum. Absque tintinnabulis enim et diversis coloribus, et gemmis floribusque virtutum, nec Sancta ingredi potest, nec nomen Antistitis possidere. Haec ad unam lucubratiunculam cum jam funis solveretur a littore, et nautae crebrius inclamarent, propero sermone dictavi, quae memoria tenere poteram, et quae diuturna in Rationali pectoris mei lectione congesseram: satis intelligens magis me loquendi impetu, quam iudicio scribentis fluere, et more torrentis turbidum proferre sermonem. Fertur in indice Septimii Tertulliani liber de Aaron vestibus, qui interim usque ad hanc diem a me non est repertus. Si a vobis propter celebritatem Urbis fuerit inventus, quaeso ne meam stillam illius flumini comparetis. Non enim magnorum virorum ingeniis, sed meis sum viribus aestimandus.

373 EPISTOLA LXV . AD PRINCIPIAM VIRGINEM, SIVE EXPLANATIO PSALMI XLIV.

Quadragesimum quartum Psalmum, cujus initium est, Eructavit cor meum verbum bonum, in quo sponsi Christi, sponsaeque Ecclesiae epithalamium canitur, Principiae Romanae virgini, post defensum a calumniis se ac muliebrem sexum, quem in expositione Scripturarum maribus interdum praeferbat, interpretatur.

1. Scio me, Principia, in Christo filia, a plerisque reprehendi, quod interdum scribam ad mulieres, et fragiliorem sexum maribus praeferam. Et idcirco debeo primum obtrectatoribus meis respondere, et sic venire ad disputatiunculam, quam rogasti. Si viri de Scripturis quaerent, mulieribus non loquerer. Si Barac ire ad praelium voluisset, Debbora de victis hostibus non triumphasset (**Jud. 5**). Jeremias carcere clauditur (**Jer. 36**), et quia periturus Israel virum non receperat prophetantem, Olda eis mulier suscitatur (**4. Reg. 22**). Sacerdotes et Pharisei crucifigunt Filium Dei (**Matth. 27**), et Maria Magdalene plorat ad crucem, unguenta parat, quaerit in tumultu (**Marc. 16**), hortulanum interrogat, Dominum recognoscit (**Joan. 2**), pergit ad Apostolos, repertum nuntiat. Illi dubitant, ista confidit. Vere πυργίτης, vere turris candoris et Libani, quae prospicit faciem Damasci (**Cant. 7**), sanguinem videlicet Salvatoris ad sacci poenitentiam provocantem. Defecerant Sarae muliebria, et ideo Abraham ei subjicitur, et dicitur ad eum: *Omnia quae dicit tibi Sara, audi vocem ejus* (**Gen. 18**). Illi defecerant muliebria, tu nunquam habuisti muliebria. Sexus devoratur a

virgine, Christum portat in corpore. Jam possidet quod futura est. Rebecca pergit ad interrogandum Deum: et sua responsione condigna audit oracula: *Duae gentes in utero tuo, et duo populi de ventre tuo dividentur* (**Gen. 25. 23**). Illa duos generat dissidentes: tu unum quotidie concipis, parturis, **374** generas, unione fecundum, maiestate multiplicem, trinitate concordem. Maria soror Moysi, victorias Domini canit (**Exod. 15**), et Rachel Bethleem nostram atque Ephratham stirpe nominis sui signat in posteros (**Gen. 35**). Filiae Salphaad haereditatem inter fratres merentur accipere (**Num. 27**). Ruth et Esther et Judith tantae gloriae sunt, ut sacris voluminibus nomina indiderint. Anna Prophetissa generat filium Levitam, Prophetam, Judicem, sacro crine venerabilem, et offert eum in tabernaculo Dei (**I. Reg. 1. 2**). Thecuites mulier, regem David interrogatione concludit, aenigmate docet, exemplo Dei mitigat (**2. Reg. 14**). Legimus et aliam sapientem feminam, quae cum obsideretur civitas, et propter unum perduellem, dux exercitus Joab muros ariete quateret, locuta est ad populum in sapientia sua, et tantae multitudinis periculum, muliebri auctoritate sedavit (**3. Reg. 10**). Quid loquar de regina Saba (**Ibid.**), quae venit a finibus terrae audire sapientiam Salomonis, et testimonio Domini condemnatura est omnes viros Jerusalem? Elisabeth utero prophetat et voce (**Matth. 2**). Anna filia Phanuelis in templo, templum efficitur Dei, et quotidiano jejunio, coelestem invenit panem (**Luc. 1**). Sequuntur mulieres Salvatorem, et ministrant ei de substantia sua (**Ibid. 2**). Ille qui de quinque panibus, quinque millia hominum, exceptis mulieribus et parvulis, aluit, escas sanctarum mulierum non recusat accipere. Cum Samaritana loquitur ad puteum, et saturatus conversione credentis, cibos qui coempti

fuerant negligit. Apollo virum Apostolicum et in lege doctissimum, Aquila et Priscilla erudiunt, et instruunt eum de via Domini (**Act. 18. 25**). Si doceri a femina non fuit turpe Apostolo, mihi quare turpe sit post viros docere et feminas?

2. Haec et istiusmodi, σεμνοτάτη filia, perstrinxi breviter, ut nec te poeniteret sexus tui, nec viros nomen suum erigeret: in quorum condemnationem, feminarum in Scripturis sanctis vita laudatur. Gaudeo, et veluti quodam tripudio effertur animus meus, cum in Babylone invenitur Daniel, Ananias, Azarias, Misael. O quam multi sunt **375** senes et Iudices Israel, quos rex Babylonius frigit in sartagine sua. Quam multae Susannae, quod interpretatur *lilium*, quae candore pudicitiae sponsoserta componunt, et coronam spineam mutant in gloriam triumphantis. Habes ibi in studio Scripturarum, et in sanctimonia mentis et corporis Marcellam et Asellam: quarum altera te per prata virentia, et varios divinorum Voluminum flores ducat ad eum qui dicit in Cantico: *Ego flos campi, et lilium convallium* (**Cant. 2. 1**); altera ipsa flos Domini tecum mereatur audire: *Ut lilium in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarum* (**Ibid. 2**). Et quia de floribus et liliis loqui coepimus, semperque virginitas floribus comparatur, opportunum mihi videtur, ut ad florem Christi scribens, de multis floribus disputem.

3. Quadragesimum quartum Psalmum legens in titulo reperi: *In finem pro his qui commutabuntur, filiorum Core intelligentiae, Canticum pro dilecto*: in Hebraico scriptum est, LAMANASSE AL SOSANNIM LABNE CORE MESCHIL SIR IDIDOTH: quod nos in Latinum vertimus; *Victori pro liliis filiorum Core, eruditionis Canticum amantissimi*. Symmachus more suo

manifestius, *triumphum pro floribus* interpretatus est. Igitur SOSANNIM, vel, *pro his qui commutandi sunt*, vel in *lilia* transfertur et *flores*: MESCHIL quoque et *eruditionem* et *doctissimum* sonat:

SIR, *canticum*: IDIDIA antiquum Salomonis est nomen, quia alio sensu *pacificus* appellatur. Quatuor autem Psalmi, licet in posteriori titulorum parte dissentiant, hoc principio praenotantur, quadragesimus quartus, quinquagesimus nonus, sexagesimus octavus, septuagesimus nonus: e quibus duo medii inscribuntur, *David*; primus et novissimus, *Filiorum Core et Asaph*. De cunctis dicere non est hujus temporis, quem coepimus, explicemus.

4. Recte, qui in saeculorum fine mutandi sunt, de quibus Apostolus loquitur: *Omnes dormiemus, sed non omnes immutabimur* (1. Cor. 15. 51), referuntur ad finem. Et hoc ipsum mysterium lectorem praeparat ad intelligentiam spiritalem. Ubi enim 376 simplex et apertus est sensus, quid necesse est audientem intelligentiae praemoneri, et dici ad eum, *Qui habet aures audiendi, audiat?* (Matth. 13) Canticum quoque canitur carissimo atque dilecto, quia propter illum veniet sanctis promissa mutatio. Quae quidem et in hac vita intelligi potest, quando exuimur veteri homine, et induimur novo, qui renovatur in cognitione secundum imaginem Creatoris, et gloriam Domini contemplantis, in eandem imaginem transformamur quasi a gloria in gloriam. Nec est tempus ullum quo non mutetur Sanctus, praeteritorum obliviscens et in futurum se extendens, cum interior noster homo renovetur de die in diem, et immutabilis Deus qui loquitur per prophetam: *Ego Deus, et non mutor* (Malach. 5. 6), propter nos mutaverit faciem suam, formamque servi

acceperit, et de Judaea transmigrans ad Philistiim, qui interpretantur *poculo corruentes* (inebriati enim fuerant aureo calice Babylonis) primum derisus sit propter stultitiam crucis, deinde susceptus propter gloriam triumphorum. Carissimus autem ille est, de quo Isaias canit: *Cantabo Canticum dilecto vineae meae (Isai. 5. 1)*; et Evangelium: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, hunc audite (Matth. 17. 5)*. Cui non unus Propheta, sed omnis chorus filiorum Core nunc laudes canit. Qui sint autem filii Core, id est, *Calvariae*, in quadragesimo primo Psalmo competentius disputatur. Et ut sciamus textum Cantici titulo convenire, mutationem de alio ad aliud dicit, ut filia cui praecipitur, ut antiqui parentis obliviscatur, regis se amplexibus paret. Victorem autem eum esse qui dicit: *Confidite, ego vici mundum (Joan. 16. 33)*; et ad quem ista adolescentis oratio est: *A te victoria, et sapientia, et gloria, et ego tuus servus (3. Esd. 4. 59)*, profecto novit qui, Domino vincente, superavit, et est particeps triumphorum ejus, et qui immarcescibilem gloriae coronam, de candore bonorum operum et de varietate virtutum texuit Salvatori.

5. *Eructavit cor meum verbum bonum. 377* Pro quo interpretatus est Symmachus, *Commotum est cor meum verbo bono*: indicans ad alterius sermonem cor dicentis esse commotum, et Spiritu Sancto futura Christi sacramenta pandente, etiam hunc in eloquium prorupisse: ut quemadmodum caeteri de adventu ejus locuti sunt, et iste loqueretur. Ructus autem proprie dicitur digestio cibi, et concoctarum escarum in ventum efflatio. Quomodo enim juxta qualitatem ciborum de stomacho ructus erumpit, et boni vel mali odoris flatus indicium est: ita interioris hominis

cogitationes verba proferunt, et *ex abundantia cordis os loquitur* (**Matth. 12**). Justus comedens replet animam suam, cumque sacris doctrinis fuerit satiatus, de boni cordis thesauro profert ea quae bona sunt, et cum Apostolo loquitur: *An experimentum quaeritis ejus, qui in me loquitur Christus?* (**2. Cor. 13. 3**) Quidam ex persona Patris dictum intelligi volunt, quod ex imis vitalibus et cordis arcanis, Verbum suum quod in se erat semper, protulerit, juxta alterius Psalmi vaticinium: *Ex utero ante luciferum genui te* (**Ps. 109. 3**). Ut quomodo uterus non significat uterum (neque enim Deus dividitur in membra) sed eandem substantiam Patris Filiique demonstrat; sic cor et verbum quod profertur ex corde, Patrem ostendat et Filium. Et quod sequitur: *Dico ego opera mea regi* (**Ps. 32. 9**), illi aptant intelligentiae: *Ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt* (**Joan. 14**): quod dicente Patre, operatus sit Filius. Omnia enim quaecumque Pater facit, eadem et Filium facere similiter, et Patrem manentem in eo operari cuncta per Filium.

6. «Dico ego opera mea regi.» Propheticus chorus Christi et Ecclesiae sacramenta dicturus, ne carmine videatur indignus, et ob conscientiam peccatorum dicatur ei: «Ut quid tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum?» (**Ps. 49. 16.**) opera sua regi quem laudaturus est, confitetur, ut vel si bona sunt, ipse suscipiat, vel, si mala sunt, mundet; facitque quod jussus est: «Dic tu iniquitates tuas, ut justificeris» (**Isai. 43. 26**). Et, «Justus accusator sui est in principio sermonis» (**Prov. 18. 17**). Idioma autem non solum Hebraicae, sed et Latinae linguae est, pro syntagmatibus et scriptis opuscula dicere. Ergo et iste qui **378** laudes cantaturus est Domino, carmon suum et opusculum consecrat ei, et pro

Musis gentilium, ipsum, invocatur in principio, quem laudaturus est.

7. «Lingua mea calamus scribae, velociter scribentis.» Pro quo nos interpretati sumus. «Lingua mea stilus scribae velocis.» Extrema pars prologi est; et cum praecedentibus iungitur quod sequitur: Eructavit cor meum in laudes Dei sermonem bonum et opuscula mea quibus eum praedicaturus sum, ipsi potissimum consecravi. Debeo ergo et linguam meam quasi stilum et calamum praeparare, ut per illam in corde et auribus audientium scribat Spiritus Sanctus. Meum enim est quasi organum praebere linguam: illius quasi per organum sonare quae sua sunt. Stilus scribit in cera: calamus vel in charta vel in membranis, aut in quacumque materia quae apta est ad scribendum. Mea autem lingua in similitudinem scribae velocis, quem notarium possumus intelligere, quodam signorum compendio, brevium Evangelii strictumque sermonem exaravit in tabulis cordis carnalibus. Si enim Lex per manum Mediatoris digito Dei scripta est, et quod destructum est, glorificatum est: quanto magis Evangelium, quod mansurum est, per meam linguam scribetur a Spiritu Sancto: ut illius laudes, ad quem in Isaia dicitur, «Velociter spolia detrahe, cito praedare (**Isai. 8. 1**), velox in corde credentium sermo describat.»

8. «Speciosus forma prae filiis hominum.» In Hebraico: «Decore pulchrior es filiis hominum.» Finito prooemio, hinc narrationis exordium est, et fit apostropha ad ipsum amantissimum, et dilectum et regem, cui dicentis opera consecrata sunt. Quaeritur autem quomodo pulchrior sit cunctis filiis hominum, de quo legimus in Isaia: «Vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed erat species

ejus inhonorata et deficiens a filiis hominum. Homo in plaga positus, et sciens ferre infirmitatem, quia avertit faciem suam» (**Isai. 53. 2. et seqq.**). Nec statim scriptura dissonare videatur: quia ibi ignobilitas corporis propter flagella et sputa et alapas et clavos, et injurias patibuli, commemoratur: hic pulchritudo virtutum in sacro et venerando corpore. Non quo divinitas Christi hominibus **379** comparata formosior sit; haec enim non habet comparisonem: sed absque passionibus crucis, universis pulchrior est. Virgo de virgine, qui non ex voluntate viri, sed ex Deo natus est. Nisi enim habuisset et in vultu quiddam oculisque siderum, nunquam eum statim secuti fuissent Apostoli, nec qui ad comprehendendum eum venerant, corruissent (**Joan. 18**). Denique et in praesenti testimonio, in quo ait. «Homo in plaga positus et sciens ferre infirmitatem,» reddit causas quare ista perpessus sit. «Quia avertit faciem suam,» id est, paululum divinitate subtracta, corpus injuriae dereliquit. Quidam hunc versiculum superioribus copulant, ut speciosus forma prae filiis hominum, non ad Christum, sed ad calamum referatur.

9. «Effusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in aeternum.» In Editione Vulgata pro benedixit, *unxit* legimus. Sed sciendum quod error scriptorum Septuaginta Translatoribus non debeat imputari, qui hoc loco cum Hebraica Veritate concordant. Legentes illud, «Jesu proficiebat aetate et sapientia et gratia apud Deum et homines» (**Luc. 2. 52**): Et in alio loco: «Admirabantur super verbis gratiae ejus quae egrediebantur de ore illius» (**Matth. 7. 16**): Et quod «In potestate habebat sermonem» (**Marc. 6. 7**); intelligere possumus, quo sensu dictum sit: «Effusa est

gratia in labiis tuis.» Noe invenit gratiam coram Domino in diebus suis, et Moyses, et reliqui Prophetarum. Sed omnis gratiae multitudo in labiis Salvatoris effusa est, quae in brevi tempore totum implevit orbem. Et ipse tanquam sponsus processit de thalamo suo. «A summo coelo egressio ejus, et occursum illius usque ad summum ejus» (**Ps. 18**). Nam et sancta Maria, quia conceperat eum, in quo omnis plenitudo divinitatis habitat corporaliter, plena gratia salutatur (**Luc. 1**). Et Apostolus sciens praedicationem suam, non in eloquentia saeculari, sed in virtute Dei, omnes mundi superasse doctrinas, ait: «Et sermo meus et praedicatio mea, non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis: ut sit fides nostra non in sapientia hominum, sed in virtute Dei» **380 (1. Thess. 1. 5)**. Seque ipsum reprehendens, quia dixerat: «Amplius autem omnibus laboravi:» statim intulit: «Non autem ego, sed gratia Dei, quae mecum est.» Et rursum: «Quia gratia ejus qui in me est, non fuit vacua» (**1. Cor. 15. 10**). Proprie autem in Salvatorem verbum effusionis adjungitur, ut significet gratiae largitatem, secundum illud: «Effundam de spiritu meo super omnem carnem» (**Joel. 2. 28**). Et, «caritas Dei diffusa est in cordibus nostris» (**Rom. 5. 5**). Et nota quod omnium quae dicuntur, intelligentiam ad personam referat, qui assumptus ex Maria est: quod propter gratiam labiorum in aeternum benedictus esse dicatur: tale quid et Apostolo praedicante: «Humiliavit se, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus illum exaltavit: et dedit illi nomen super omne nomen» (**Philipp. 2. 8**). Sicut enim ibi forma servi, passionis injuria est: et exaltatio nominisque donatio ad Patrem redit; ita hic effusio gratiae et benedictionis in

sempiternum, ad eum referenda est, qui potest humiliari, et crescere.

10. «Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime: Specie tua, et pulchritudine tua.» In Hebraeo: «Accingere gladio tuo super femur tuum, fortissime. Gloria tua et decore tuo.» Istum arbitror te locum optime intelligere, accinctam Christi gladio militare. Ut autem scias semper virginitatem gladium habere pudicitiae, per quem truncat opera carnis, et superat voluptates; Gentilis quoque error Deas virgines finxit armatas. Accinxit et Petrus lumbos suos, et ardentem lucernam habuit in manibus suis. Quod autem femur significet opera nuptiarum, his breviter exemplis doceberis. Abraham mittens ad uxorem quaerendam filio suo Isaac, dicit Majori domus suae. «Pone manum tuam super femore meo, et adjurabo te per Dominum Deum coeli» (**Gen. 24. 2**). Non dubium quin per eum qui de ejus semine erat nasciturus. Jacob postquam luctatus est cum homine, qui ei apparuerat ad torrentem Jaboc, Mesopotamia derelicta, et terram Repromissionis ingrediens, non ante Israel sortitus est nomen, quam nervus femoris ejus emarcuit. Et ad filium: «Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus **381** ejus» (**Gen. 49. 50**). Et rursum ipse moriturus, Joseph adjurat in femore suo, ne eum in Aegypto sepeliat. In Judicum quoque libro legimus: «Gedeoni erant filii septuaginta, qui egressi sunt de femoribus ejus» (**Judic. 8. 30**). In Cantico Canticorum dicitur, «Ecce lectulus Salomonis, sexaginta potentes in circuitu ejus de potentibus Israel, omnes tenentes gladios, docti ad bellum, vir et gladius ejus super femur ejus» (**Cant. 3. 7. et 8**). Gloria ergo et decore suo, sive specie et pulchritudine divinitatis suae, carnis opera

mortificans; et natus ex virgine, futuris virginibus virginitatis princeps fuit.

11. «Et intende prospere, procede et regna. Propter veritatem et mansuetudinem et justitiam; et deducet te mirabiliter dextera tua.» In Hebraeo: «Decore tuo prospere ascende: propter veritatem et mansuetudinem justitiae, et deducet te mirabiliter dextera tua.» Secundo scriptum est apud Hebraeos, *decore tuo*, ne quis idipsum vitio librariorum repetitum putet. Et est figura quae apud Rhetores, Repetitio nominatur. More ergo Panegyrici, quo laudatores loquuntur ad eos quos praeconiis efferunt, armatum cohortatur ad praelium: ut semel arrepta bella non deserat, et super hostium strages victor incedens, praeparet sibi regnum in his, quos de diaboli eripiens potestate, suo copulavit imperio; et dicat: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus (Psal. 2. 6)*. Nullique dubium, veritatem, et modestiam, et justitiam, Christum appellari, qui dicit, *Ego sum via, veritas, et vita (Joan. 14. 6)*. Et, *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde (Matth. 11. 29)*. Et, *Qui factus est nobis a Deo justitia, et redemptio, et sanctitas (1. Cor. 1. 36)*. Haec autem universa dicuntur in corpore, ut exigantur in membris. Victoria Domini, servorum triumphus est. Magistri eruditio, discipulorum profectus. Et quod sequitur, *Deducet te mirabiliter dextera tua*, aut de signis quae in Evangelio perpetravit aut τροπικῶς de caede, quam exercuit in hostibus, sentiendum est. *Cor sapientis in dextera, et cor stulti in sinistra ejus*. Christus totus in dextris est: Antichristus **382** in sinistris. Hebraica interpretatio distat in verbis, non distat in sensu.

12. *Sagittae tuae acutae potentissime, populi sub te cadent in corda inimicorum regis.* In Hebraico, absque *potentissime*, reliqua similiter. Et hic versiculus tibi potissimum aptus est, quae jaculo Domini vulnerata, cum sponsa in Cantico canis *Vulnerata caritate ego sum* (**Cant. 2. 5**). Nec mirum, si sponsus tuus habeat plures sagittas, de quibus in centesimo decimo nono Psalmo dicitur: *Sagittae potentis acutae cum carbonibus desolatoriis*; cum Patris ipse sit jaculum, et loquatur in Isaia: *Posuit me quasi sagittam electam, in pharetra sua abscondit me* (**Isai. 49. 2**). His sagittis et Cleophas in itinere cum altero vulneratus aiebat, *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, et aperiret nobis Scripturas?* (**Luc. 24. 39**) Et in alio loco legimus: *Sicut sagittae in manu potentis, ita filii excussorum* (**Ps. 126. 4**). His sagittis totus orbis vulneratus et captus est. Paulus sagitta fuit Domini, qui postquam ab Jerosolymis usque ad Illyricum missus arcu Domini, huc illucque volitavit, ad Hispanias ire festinat: ut velox sagitta sub pedibus Domini sui, orientem occidentemque prosternat. Et quia plures sunt potentissimi regis inimici, qui vulnerati fuerant ignitis sagittis diaboli, et quasi cervus spiculo percussi in jecore; sagittae Domini mittuntur ignitae cum carbonibus desolatoriis, ut quidquid vitii in corde inimicorum regis fuerit, excoquant, et salutari igne ignem ejiciant perditorem.

13. «Sedes tua Deus in saeculum saeculi, virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae prae consortibus tuis.» In Hebraico: «Thronus tuus Deus in saeculum et in aeternum: sceptrum aequitatis, sceptrum

regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exsultationis prae participibus tuis,» Duas personas, ejus qui unctus est Dei, et qui unxit, intellige. Unde et Aquila ELOIM **383** verbum Hebraicum, non nominativo casu, sed vocativo interpretatur, dicens Θεε, et nos propter intelligentiam *Dee* posuimus, quod Latina lingua non recipit; ne quis perverse putet Deum dilecti et amantissimi et regis bis Patrem nominari. Quanquam enim Pater in Filio, et Filius in Patre, et alterutrum sibi et habitator et thronus sint: tamen in hoc loco ad regem, qui Deus est, sermo dirigitur; et dicitur ei quod imperium ejus (hoc enim intelligo, *thronum*, juxta illud quod scriptum est: *De fructu ventris tui ponam super thronum tuum* (**Ps. 131. 11**) finem non habeat. Quod quidem et Mariae nuntiavit Angelus: «Dabit ei Dominus Deus thronum David patris sui, et regnabit super domum Jacob in saecula, et regni ejus non erit finis» (**Luc. 1. 32**). Nec putemus hoc illi esse contrarium, quod Apostolus scribens ad Corinthios ait, Filium Deo traditurum regnum, et subjiciendum ei qui sibi subjecit omnia: *ut sit Deus omnia in omnibus* (**1. Cor. 15**). Non enim dixit, tradet Patri, ut videretur separare Filium, sed tradet Deo, hoc est, habitanti in assumptione corporis Deo: *ut sit Deus omnia in omnibus*: et Christus, qui ante per paucas virtutes erat in singulis, per omnes in omnibus commoretur. Sceptrum autem et virgam insigne esse regnantis, ipse Propheta significat, dicens: *Sceptrum aequitatis, sceptrum regni tui* (**Isai. 11. 1**). Quidam de Isaia testimonium proferentes: *Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet*, hominem qui est assumptus, intelligunt, cui et deferatur imperium, et qui propter dilectam justitiam et exosam iniquitatem regnare dicatur, et unctus esse oleo

exultationis prae participibus suis: quasi praemium caritatis, et odii [al. *odium*] iniquitatis in unctione sumpturus. Docemur autem in utraque parte et amoris et odii esse in nobis semina, cum ipse qui primitias massae nostrorum corporum levavit ad coelos, et justitiam dilexerit, et oderit iniquitatem. Unde David: *Nonne odientes te, Domine, oderam, et super inimicos tuos tabescebam? perfecto odio oderam illos* (**Ps. 138. 21**). Quod sequitur; *Unxit te Deus, Deus tuus*. Primum nomen Dei vocativo casu intelligendum est, sequens nominativo. Quod satis miror cur **384** Aquila non ut coeperat in primo versiculo, vocativo casu interpretatus sit, sed nominativo. his nominans Deum qui supradictum unxerit Deum. In hoc loco Photinus opprimitur, sed Arrius caput levat, de Evangelio proferens testimonium: «Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum» (**Joan. 20. 17**). Sed cum dilectum audiat eum, accinctum gladio super femur, et regnare propter veritatem et mansuetudinem, ungi ob dilectam justitiam et exosam iniquitatem, et unctum esse prae consortibus suis, de quibus scriptum est: «Participes Christi facti sumus, si tamen principium substantiae usque ad finem firmum retineamus» (**Hebr. 3. 14**); miror cur solum Deum Dei ad calumniam vocet, quasi universa quae dicta sunt, divinitati Verbi et non humilitati hominis conveniant. Audiat Actus Apostolorum: «Jesum Nazarenum, quem unxit Deus Spiritu sancto» (**Act. 10. 38**). Audiat Evangelium: «Spiritus sanctus veniet super te, et virtus Altissimi obrumbrabit tibi: propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei» (**Luc. 1. 35**). Ipsum Dominum sentiat intonantem: «Spiritus Domini super me, eo quod unxit me» (**Isai. 61. 1**). Participes autem Apostolos credentesque significat; quibus

unctionis suae vocabulum tribuit, ut ab uncto vocentur uncti, id est, a Christo Christiani.

14. «Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis a domibus eburneis, ex quibus delectaverunt te filiae regum in honore tuo.» In Hebraico, «Myrrha et stacte et casia in cunctis vestimentis tuis de domibus eburneis, quibus laetificaverunt te filiae regum in honore tuo.» Praefatio ipsa te docuit, idcirco me hunc Psalmum explanare voluisse, quia ad virginem scribens, *pro liliis* et floribus titulum reperi. Itaque consequenter et istos versiculos ad te referam, cui volumen hoc scribitur. Mortificasti membra tua super terram, et quotidie Christo offers myrrham. Christi bonus odor es, et propterea *stacten*, id est, *stillam* vel *guttam* exhibes Domino. Narrant et hi qui aromatum novere virtutes, stacten florem esse myrrhae. Quod autem sequitur *casia*, est ipsa quae ab aliis σύριγξ id est, *fistula* nuncupatur, vocalis **385** in laudes Dei, et omnes pituitas et rheumata voluptatum suo calore excoquens. Ubi in nostris codicibus scriptum est, *gutta*, vel *stacte*, in Hebraico MALOTH legitur. Unde et Nicodemus centum libras myrrhae et aloes ad sepeliendum Dominum praeparavit. Et sponsus loquitur ad sponsam: *Myrrha et aloe cum omnibus unguentis primis (Cant. 4)*. Et illa respondet: *Manus meae distillaverunt myrrham; digiti mei myrrha pleni (Ibid. 5. 5)*. Projice et tu mortis opera. Christo in baptismo consepulta, et huic mundo mortua esto, et nihil aliud nisi de coelestibus cogitans, loquere ad sponsum tuum: *Manus meae stillaverunt myrrham; digiti mei myrrha pleni*. Legimus et unguentum sacerdotale, cujus et David meminit: *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti*

ejus (Ps. 132. 2). In quo cum caeteris aromatibus miscetur et stacte. Offerunt et Magi myrrham. Et in praesenti loco, initium vestimentorum Christi est suscipere mortem illius, et in sua carne monstrare. Haec indumenta para sponso tuo: his a te vestibus comptus incedat. Cumque ei hujusmodi texueris vestimenta, efficeris ipsa templum Dei, et laetificabis eum *de domibus eburneis*, sive ut melius in Hebraico scribitur, *de templo dentium*; et laudes Domino canes, totaque saeculo mortua, Angelorum imitaberis choros. Ebur enim et dentes, insigne esse mortis et vocis ipsa nominum natura testatur. Et consequenter adjunctum est: *Ex quibus delectaverunt te filiae regum in honore tuo.* Rex regum et Dominus dominantium sponsus tuus est. Reges isti qui sub tanto rege sunt reguli, patres tui sunt, qui te Evangelica genuere doctrina. Horum tu filia, honorificas in omnibus vestimentis et odoribus bonis et templo eburneo eum, cui supra dictum est: *Effusa est gratia in labiis tuis*; Et: *Accingere 386 gladio tuo super femur tuum potentissime*; Et, *Sagittae tuae acutae*; Et, *Thronus tuus Deus in saeculum saeculi*. Pro eo quod nos transtulimus *domibus eburneis*, quia in Graeco scriptum est ἀπὸ βαρέων ἐλεφαντίνων quidam Latinorum ob verbi ambiguitatem, *a gravibus* interpretati sunt, cum βάρις verbum sit ἐπιχώριον Palaestinae: et usque hodie domus ex omni parte conclusae, et in modum aedificatae turrium ac moenium publicorum, βάρεις appellentur.

15. «Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato;» quodque sequimur: «circumdata varietate», excepta Editione Vulgata, nullus interpretum transtulit. In Hebraico, «Stetit conjux in dextra tua in diademate aureo.» Ubi nos *conjugem* vertimus, ibi apud Hebraeos legitur SEGAL. Pro quo

Aquila σύγκοιτον, id est, *concupiscit*: Symmachus et Quinta Editio παλλακὴν, id est, *pellicem*, Septuaginta, Theodotion, et Sexta, *reginam* interpretati sunt. Deinde ubi ego posui, *in diademate aureo*, Symmachus transtulit, *in auro primo*: Aquila, Quinta et Sexta Editio, *in tinctura*, vel *in auro Ophir*. Quae filiae regum sunt, et in sponsi parantur amplexus, per myrrham et guttam et casiam et domos eburneas delectant cum, cujus thronus in saeculum saeculi est. Quae autem jam super petram Christum stabili radice fundata est Catholica Ecclesia, una columba, perfecta et proxima stat a dextris, et nihil in se sinistrum habet. Stat in vestibus deauratis, de sermonibus Scripturarum ad sensum transiens, et cunctis plena virtutibus: sive ut nos transtulimus, *in diademate aureo*. Est enim regina, regnatque cum rege: cujus filias possumus intelligere, et in commune credentium animas, et proprie virginum choros. *Ophir* genus auri est, vel a loco Indiae, vel a colore nomine indito. Septem quippe apud Hebraeos auri vocabula sunt. Uxorem quoque et concubinam intelligamus de cantico Salomonis, **387** quae sine sponso suo vel marito dormire non potest.

16. «Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum: quoniam ipse est Dominus Deus tuus, et adorabunt eum» In Hebraico: «Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populi tui, et domus patris tui, et concupiscet rex decorem tuum; quia ipse est Dominus tuus, et adora eum.» Hucusque per Prophetarum linguam, quam calamo scribenti velociter comparat, loquitur Spiritus Sanctus, ipsum regem, et bellatorem, et Deum, sponsumque compellans. Hinc persona Patris inducitur loquentis ad sponsam Filii sui, et

cohortantis eam, ut veteris gentilitatis et idololatriae errore contempto, primum his quae dicantur attendat; et propter quod de alienigena filia nominetur; deinde videat vel ipsa quae dicuntur, vel universam conditionem, ex visibilibus intelligens invisibilia, et ex creaturis sentiens Creatorem, et diligenter inclinet aurem suam, ut quae dicuntur, memoriter teneat. Cumque audierit, viderit et inclinaverit aurem suam, totamque se doctrinae tradiderit, et eorum intelligentiae quae dicuntur, obliviscatur primum populum suum: et cum Abraham de Chaldea egrediens, relinquat terram nativitatis et cognationis suae. Nemo dubitat patrem nostrum, antequam adoptaremur a Deo, fuisse diabolum, unde Salvator ait: «Vos ex patre diabolo nati estis (**Joan. 8. 44**). Cum ergo, ait, antiqui patris fueris oblita, et talem te exhibueris, depositis pristinis sordibus, ut super fratruelem dealbata conscendas, et quam possit diligere Filius meus, tunc concupiscet rex decorem tuum. Et ne putes unum esse de turba, a quo amanda es, ipse est Rex tuus et Dominus tuus. Quia vero interdum qui reges et domini sunt, sunt quidem potestate reges et domini, tamen ejusdem naturae, cujus sunt illi, in quos dominantur et regnant; indico tibi quod et Deus tuus sit, et debeas adorare eum. Septuaginta **388** Interpretes non dixerunt, *et adorabis eum*, sed *adorabunt eum*, ut sit sensus: Iste qui te amaturus est, qui tuam pulchritudinem dilecturus, Deus est, et adorandus ab omnibus. Quod de Ecclesia ex gentibus congregata exposuimus, unusquisque ad seipsum referat, animamque credentis quod prioribus vitiis derelictis, adoptetur in filiam; inclinet aurem suam, obliviscatur veteris conversationis: et cum Apostolo dimittat mortuum patrem, et talem se praebeat, qui ametur a rege. Ipse est enim Dominus

ejus, qui flectere debeat genu, et deposita superbia, jugum humilitatis assumere.

17. Interrogemus Judaeos, quae sit ista filia, ad quam loquitur Deus. Non dubito quin Synagogam respondeant. Et quomodo dicitur Synagogae et Israelitico populo: «Dimitte populum tuum, et domum patris tui»? Nunquid derelinquet gentem Hebraeam, et Abraham antiquum patrem? Si dixerint de vocatione significari Abraham, qui [al. *qua*] Chaldaeos reliquerit, quis est iste rex, qui amaturus est decorem Abraham? Certe alius est qui loquitur: *Audi filia*, et alius de quo loquitur: *Concupiscet rex decorem tuum*. Qui alius, non solum rex, sed et Dominus et Deus est, qui adorandus est.

18. «Filia Tyri, in muneribus vultum tuum deprecabuntur divites plebis. «In Hebraeo est:» O filia fortissimi, in muneribus faciem tuam deprecabuntur divites populi.» Verbum Hebraicum SOR, quod in Ezechiele juxta Septuaginta legimus, interpretari potest et *Tyrus*, et *tribulatio*, et *fortissimus*, sive *fortissima*, et *Silex*, id est, *lapis durissimus*. Unde in praesenti loco error ortus est: Aquila enim, et Septuaginta, et Theodotion, et Quinta Editio, *Tyrum* interpretati sunt. Sexta verbum Hebraicum posuit *Sor*: Symmachus κραταιὰν id est, *fortissimam*. Nos idipsum ad Deum retulimus, ut illa, cui supra dixerat: *Audi filia*, et *vide*, filia *fortissimi* nuncupetur. Aut certe ipsa *fortissima* sit, quia imitata est fortem Patrem, cujus vultum in diversis muneribus deprecabuntur divites plebis. Divites in **389** cunctis operibus bonis et scientia; sive qui divites putantur in hoc saeculo, sapientes hujus mundi, et Philosophorum disciplinis eruditi; vel quod melius est, qui antea divites fuerant, habentes eloquia Dei, et Testamenta, et

Prophetas, id est, de populo Israel. Ut enim ante Salvatoris adventum, hi qui de Tyro erant, hoc est de populo gentium, et proselyti esse cupiebant, deprecabantur divitem populum Israel, et per eos introducebantur in Templum; sic post adventum Domini, quicumque ex Israel credere voluerint (divites quondam familiaritate, et protectione Dei) venient ad filiam Tyri, et offerentes varia dona virtutum et confessionis in Christum, deprecabuntur eam, ut salutem quam perdiderunt in Judaea, inveniant in gentibus.

19. «Omnis gloria ejus filiae regis ab intus, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus.» In Hebraeo: «Omnis gloria filiae regis intrinsecus, fasciis aureis vestita est.» Pro eo quod in Septuaginta scriptum est ἐσωθεν, et nos vel «intrinsecus» interpretati sumus; in quibusdam exemplaribus invenitur ESEBON, quod «cogitationes» sonat. Ex quo ostenditur, omnem gloriam Ecclesiae, cui supra dictum est, «Audi filia, et vide,» Et, «O filia Tyri,» et nunc appellatur filia regis, esse intrinsecus, et in cogitationibus, id est, in interiori homine, et in circumcisione non manufacta, sed spiritu; habente conscientiae fiduciam apud Deum, et tota pulchritudine posita magis in sensuum nomine, quam in flore verborum. Quomodo autem in stamine, ex quo dependent fimbriae, subtegmen intexitur, et tota vestimenti virtus in stamine est: ita in variis sensibus Scripturarum, in quibus vestis Ecclesiae omnis intexitur, miscentur aliqua de natura, de moribus, et hoc ipsum significat vestis Aaron auro, purpura, cocco, bysso, hiacynthoque contexta (**Exod. 28. 39**), quam fecerunt mulieres, quibus Deus ad texendum dedit sapientiam. Et ut intelligere possimus omnem ornatum filiae **390** regis intrinsecus, ipsa loquitur in Cantico:

«Introduxit me rex in cubiculum suum» (**Cant. 1. 50. Matth. 6**): in qua clauso ostio labiorum, Deum Patrem jubemur orare. In nono quoque Psalmo titulus inscribitur, «Pro absconditis filii.» Variam habuit et Joseph tunicam (**Gen. 37**), quam ei texuit mater Ecclesia. De his fimbriis Salvatoris αἰμορροοῦσα unam tetigit; et sanata est (**Matth. 9. Marc. 6. Luc. 8**). Quod autem in Hebraico scribitur, «fasciis aureis vestita est,» id ipsum significat quod supra: «Omnis gloria filiae regis intrinsecus;» fasciis sensuum divinorum interiora membra obvolvuntur Ecclesiae, et tota uteri tegitur ambitio. Harum fasciarum non potest oblivisci sponsa, secundum Jeremiam (**Cap. 2**), quae mammas ligant, et pectus, in quo cogitationes sunt, protegunt.

20. «Adducentur regi virgines post eam, proximae ejus afferentur tibi. Afferentur in laetitia et exultatione, adducentur in templum regis.» Juxta Septuaginta prior versiculus adhuc de filiae canitur ornatu; sequens ad ipsum sponsum regemque dirigitur. Porro juxta Hebraicum, totum ad sponsam dicitur usque ad eum locum, ubi scriptum est: «Pones eos principes in universa terra.» Et legitur; «In scutulatis ducetur ad regem, virgines sequentur eam, amicae ejus ducentur illuc, ducentur in laetitiis et exultatione, ingredientur thalamum regis.» Multam esse distantiam animarum in Christo credentium, demonstrat Canticum Canticorum, in quo scriptum est: «Sexaginta sunt reginae, et octoginta concubinae, et adolescentulae quarum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea; proxima mea,» de qua dicitur, «Viderunt eam filiae, et beatificant eam reginae et concubinae, et laudant eam» (**Cant. 6. 7. et seqq.**). Quae ergo perfecta est et sancta corpore et spiritu, et columba et

proxima meretur vocari. Haec est filia, de qua supra dictum est «Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato» Quae autem supergressae sunt sex dies mundi, et futura regna suspirant, reginae appellantur. Si qua vero circumcisionem quidem habet octavae diei, sed adhuc non venit ad nuptias, haec concubina **391** vocitatur. Diversa autem multitudo credentium, quae necdum potest sponsi copulari amplexibus, nec de eo liberos parere, adolescentula dicitur. Ego puto de istis virginibus, quae sequuntur Ecclesiam, et in primo ponuntur gradu, et te esse et omnes, qui in virginitate corporis et animae perseverant. Proximas autem et amicas, viduas esse, et in matrimonio continentes: quae omnes cum laetitia et exultatione ducuntur ad templum et in thalamum regis. In templum quasi sacerdotes Dei: in thalamum quasi sponsae regis et sponsi. Hoc templum et Joannes vidit in Apocalypsi (**Apoc. 21**), et Propheta desiderat. «Unam, inquit, petii a Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo Domini, omnibus diebus vitae meae» (**Ps. 26. 4**). Et iterum: «Domine, dilexi decorem domus tuae, et locum habitationis gloriae tuae» (**Ps. 25. 8**). Et in alio loco: «Quia transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei in voce exultationis et confessionis, sonitus festa celebrantium» (**Ps. 41. 5**). Scutulata autem quibus sponso suo regina componitur, ipsa sunt, quae in Septuaginta legimus «circumamicta varietate.»

21. «Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram.» In Hebraico: «Pro patribus tuis erunt tibi filii, pones eos principes in universa terra.» Et ex Patris persona nequaquam de filia, sed rursum ad filiam sermo intelligi potest; et ex Spiritus Sancti, et ex filiorum

Core. Si ergo ad filiam sponsam sermo dirigitur, sponsa autem de nationibus congregata est, cui supra dicitur: «Obliviscere populum tuum et domum patris tui,» debemus sponsae patres nosse: ut consequenter noverimus et filios. Pro patribus tuis, de quibus in Jeremia locuta es: «Quam falsa possederunt patres nostri idola, et non est in eis qui pluat» (**Jerem. 14. 22. et 16. 19**). Pro Platone et pro caeteris diversorum dogmatum et errorum magistris, nati sunt tibi filii, quos constituisti principes tuos, et fecisti in populis praeceptores. Vel certe aliter: O Ecclesia, filii tui quos genuisti tibi, vertentur in patres tuos, cum de discipulis eos feceris magistros, et in sacerdotali gradu omnium testimonio collocaveris. Sin autem Patres Ecclesiae intelligimus Abraham, Isaac, et Jacob, et reliquos Patriarchas; filios, **392** qui ei in patrum honore sunt nati, Apostolus intelligamus, qui missi sunt a Domino praedicare usque ad extremum terrae, et baptizare credentes in nomine Trinitatis. Sed quaeritur quomodo Ecclesia de gentibus patres habere possit, Abraham, Isaac, et Jacob, cum ei supradictum sit: «Obliviscere populum tuum et domum patris tui.» Legamus Evangelium: «Nolite dicere, patrem habemus Abraham: potens est Deus de lapidibus istis,» hoc est, de duro corde gentilium, «suscitare filios Abrahae» (**Matth. 2. 9**). Et in alio loco: «Si filii essetis Abrahae, opera Abrahae faceretis» (**Joan. 8. 39**). Et in Genesi ad ipsum Abraham loquitur Deus: «In semine tuo benedicentur omnes gentes» (**Gen. 12. 3**). Sicut enim ille in praepotio ex fide justificatus est, ita et nos justificabimur in eadem fide, si habuerimus fidem et opera patris nostri Abraham. Potest hoc ipsum ad Salvatorem dici, vel a Patre, vel a Prophetali choro et Spiritu Sancto. Pro patribus tuis, stirpe videlicet Judaeorum, qui te reliquerunt et negaverunt, nati sunt tibi filii, Apostoli,

et de nationibus credentes, quos constituisti principes in universa terra.

22. «Memor ero nominis tui in omni generatione et generatione. Propterea populi confitebuntur tibi in aeternum, et in saeculum saeculi.» In Hebraico: «Recordabor nominis tui in omni generatione et generatione. Propterea confitebuntur tibi populi in saeculum et in aeternum.» Quod nos interpretati sumus, «confitebuntur tibi,» Symmachus transtulit, «laudabunt te.» Regina, quae steterat a dextris regis in vestitu deaurato, et iussa fuerat oblivisci populi et domus patris sui; et iterum illi dictum erat: «Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram,» intelligens quanta decoranda sit gloria, et quibus praemiis sublevanda, convertit ad sponsum voces suas, et pollicetur recordaturam se semper nominis sponsi, in omni generatione et generatione. Quod promisit, videmus expletum. Ipsa Christiana nobis omnibus Christianorum nomen imposuit: nomen novum, in quo «benedicentur [al. *benedicuntur*] omnes familiae gentium.» Recordatur autem non in una generatione, sed in omnibus: vel cunctas significans nationes, vel duas generationes, Judaeorum atque Gentilium. Et quia hoc parum est, si in duabus **393** generationibus nominis Domini recordetur, propterea populi qui in Ecclesia fuerint, confitebuntur et laudabunt Dominum in aeternum et in saeculum saeculi. Quando et tu, o filia Principia, sanctorum mixta choro, inter virgines duceris ad regem, et ex domibus eburneis delectabis sponsum in honore tuo: tunc recordare et mei, qui hujus Psalmi tibi, Domino revelante, intelligentiam tribui, et dicito: «Memor ero nominis tui;» ut

quae partem intellexisti carminis, si vita comes fuerit, et totum Canticum Canticorum intelligas.

EPISTOLA LXVI . AD PAMMACHIUM.

Paulinam Paulae filiam, quae Pammachio nupserat, juveni docto cum primis et nobili, defunctam laudat, ipsumque Pammachium, qui statim ab ejus morte Monachi propositum arripuerat, opes suas in pauperum subsidium elargitus, hortatur, ut in sancto proposito pergat.

1. Sanato vulnere et in cicatricem superductae cuti, si medicina colorem reddere voluerit, dum pulchritudinem corporis quaerit, plagam doloris instaurat. Ita et ego serus consolator, qui importune per biennium tacui, vereor ne nunc importunius loquar, et attrectans vulnus pectoris tui, quod tempore et ratione curatum est, commemoratione exulcerem. Quae enim aures tam durae, quae de silice excisa praecordia, et Hyreanarum tygrium lacte nutrita, possunt sine lacrymis Paulinae tuae audire nomen? Quis parturientem rosam et papyllatum corymbum, antequam in calathum fundatur orbis, et tota rubentium foliorum pandatur ambitio [al. *ambitione*], immature demessum aequis oculis marcescere videat? Fractum est pretiosissimum margaritum. Virens smaragdi gemma contrita est. Quid boni habeat sanitas, languor ostendit. Plus sensimus quod habuimus, postquam habere desivimus.

1. In agro terrae bonae, tres fructus legimus, centesimum, sexagesimum, et **394** tricesimum (**Matth. 23**). In tribus

mulieribus et sanguine et virtute conjunctis, tria Christi praemia recognosco. Eustochium virginitatis flores metit: Paula laboriosam viduitatis aream terit: Paulina castum matrimonii cubile servat. Tali filiarum mater fulta comitatu, totum sibi in terris vindicat quod Christus promisit in coelo. Et ut quadrigam domus una emitteret sanctitatis, et feminarum virtutibus responderent viri, additur comes Pammachius, verum Ezechielis Cherubim, cognatus, gener, maritus, imo frater amantissimus, QUIA SANCTA consortia spiritus, vocabula non tenent nuptiarum. Huic quadrigae Jesus praesidet. De his equis et Abacuc canit: *Ascende super equos tuos, et equitatio tua salus* (**Abac. 3. 8**). Impari cursu, pari animo ad palmam tenditur. Discolores equi, sed voluntate concordēs, unum aurigae jugum trabunt, non expectantes flagelli verbera, sed ad vocis hortamenta ferventes.

3. *Quatuor virtutes sibi cohaerentes*.---Dicamus aliquid et de Philosophis. Quatuor virtutes describunt Stoici, ita sibi invicem nexas, et mutuo cohaerentes, ut qui unam non habuerit, omnibus careat: prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. Has omnes sic habetis singuli, ut tamen emineatis in singulis. Prudentia in te, in matre justitia, in virgine fortitudo, in nupta temperantia praedicatur. QUID ENIM EO sapientius, qui contempta mundi stultitia, Christum secutus est, Dei virtutem et Dei sapientiam? Quid matre justius, quae inter liberos opibus distributis, docuit divitias contemnendo, quid filii amare deberent? Quid Eustochio fortius, quae nobilitatis portas, et arrogantiam generis Consularis, virginali proposito fregerit, et in urbe prima, primum genus subjugaverit pudicitiae? Quid Paulina temperantius, quae legens illud Apostoli: *Honorabiles*

nuptiae et cubile immaculatum (**Hebr. 13. 4**), nec sororis felicitatem, nec matris continentiam ausa appetere, maluit in humilioribus tuta pergere, quam pendulo gradu in sublimioribus fluctuare? quanquam illa semel inito matrimonio, nihil aliud diebus ac noctibus cogitaverit, nisi ut reddito fructu nuptiarum, secundum castimoniae **395** gradum acciperet, et *tanti dux femina facti* (**Aeneid. 1**), virum proposito suo jungeret, non relinquens salutis comitem, sed exspectans. Dumque crebris abortiis, et experta fecunditate conceptuum, non desperat liberos, et socrus aviditatem, maritique tristitiam praeponit imbecillitati suae, passa est aliquid de Rachelis exemplo; et pro filio doloris, ac dexteræ (**Gen. 35. 18**), virum desiderii sui peperit haeredem. Certisque auctoribus didici illam, non primæ sententiæ Dei: *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (**Gen. 1. 28**), nec officio conjugali servire voluisse: sed ad hoc optasse filios, ut Christo virgines pareret.

4. Legimus et uxorem sacerdotis Phinees, audita captivitate Arcae Domini, subito uteri dolore correptam, edidisse filium Icabod (**1. Reg. 4. 19**), et inter manus et officia feminarum, animam emisisse cum prole. De prima Benjamin, hoc est, *filius virtutis ac dexteræ*; de secunda inclytus Sacerdos Dei, ex Arcae cognomine nascitur. Nobis post dormitionem somnumque Paulinae, Pammachium Monachum Ecclesia peperit posthumum, et patris et conjugis nobilitate patricium, eleemosynis divitem, humilitate sublimem. Apostolus scribit ad Corinthios: *Videte fratres vocationem vestram, quia non multi sapientes, non multi nobiles* (**1. Cor. 1. 26**). Hoc nascentis Ecclesiae rudimenta poscebant, ut granum sinapis paulatim in arborem cresceret (**Luc. 13. 19**), ut sensim et

Evangelii fermentum totam Ecclesiae massam altius elevaret. Nostris temporibus Roma possidet, quod mundus ante nescivit. Tunc rari sapientes, potentes, nobiles, Christiani: nunc multi Monachi, sapientes, potentes, nobiles. Quibus cunctis Pammachius meus sapientior, potentior, nobilior: magnus **396** in magnis, primus in primis, ἀρχιστρατηγὸς Monachorum. Tales Paulina morte sua nobis liberos dedit, quos vivens concupiverat possidere. «Laetare sterilis quae non paris, erumpe et clama, quae non parturis (**Isai. 54. 1**), quoniam quot Romae sunt pauperes, tot filios repente genuisti.

5. Ardentes gemmae, quibus ante collum et facies ornabantur, egentium ventres saturant. Vestes sericae, et aurum in fila lentescens, in mollia lanarum vestimenta mutata sunt, quibus repellatur frigus, non quibus nudetur ambitio, Deliciarum quondam supellectilem virtus insumit. Ille caecus extendens manum, et saepe ubi nemo est, clamitans, haeres Paulinae, cohaeres Pammachii est. Illum truncum pedibus, et toto corpore se trahentem, tenerae [al. *tenera*] puellae sustentat manus. Fores quae prius salutantium turbas vomebant, nunc a miseris obsidentur. Alius tumentis aqualiculo mortem parturit: alius elinguis et mutus, et ne hoc quidem habens unde roget, magis rogat, dum rogare non potest. Hic debilitatus a parvo, non sibi mendicat stipem. Ille putrefactus morbo regio, supravivit cadaveri suo. *Non mihi si linguae centum sint, oraque centum; Omnia poenarum percurrere nomina possim. (Aeneid. 6).*

Hoc exercitu comitatus incedit, in his Christum confovet, horum sordibus dealbatur. Muncrarius pauperum, et egentium candidatus sic festinat ad coelum. Ceteri mariti

super tumulos conjugum sparguni violas, rosas, lilia, floresque purpureos: et dolorem pectoris his officiis consolantur. Pammachius noster sanctam favillam ossaque **397** veneranda, eleemosynae balsamis rigat. His pigmentis atque odoribus fovet cineres quiescentes, sciens scriptum: «Sicut aqua extinguit ignem, ita eleemosyna peccatum (**Eccli. 3. 33**). Quantas vires habeat misericordia, et quibus donanda sit praemiis, et beatus Cyprianus grandi volumine prosequitur, et Danielis consilium probat, qui regem impiissimum si se audire voluisset, scit pauperum sustentatione salvandum. Gaudet hujusmodi filiae mater haerede. Non dolet opes ad alium pervenisse, quas cernit iisdem quibus ipsa voluerat, erogari. Quin potius gratulatur absque labore suo, sua vota compleri. Non enim substantiae dimunitio, sed operarii commutatio est.

6. Quis enim hoc crederet, ut Consulum pronepos, et Furiani germinis decus, inter purpuras Senatorum, furva tunica pullatus incederet, et non erubesceret oculos sodalium, ut deridentes se ipse derideret? «Est confusio quae ducit ad mortem: et est confusio, quae ducit ad vitam» (**Eccli. 4**). Prima virtus est Monachi, contemnere hominum judicia, et semper Apostoli recordari, dicentis: «Si adhuc hominibus placerem [al. *placere vellem*], Christi servus non essem» (**Galat. 1. 10**). Tale quid et Dominus loquitur ad Prophetas: quod posuerit faciem eorum, quasi urbem aeneam, et lapidem adamantinum, et columnam ferream (**Jerem. 1**), ne paverent ad injurias populi, sed impudentiam subsannantium, frontis rigore contererent (**Ezech. 3**). Ingenia liberaliter educata, facilius verecundia, quam metus superat. Et quos tormenta non vincunt, interdum vincit pudor. Non est parum,

virum nobilem, virum disertum, virum locupletem, potentium in plateis vitare comitatum, miscere se turbis, adhaerere pauperibus, rusticis copulari, de principe vulgum fieri. Sed quanto humilior, tanto sublimior est.

7. Lucet margaritum in sordibus, et fulgor gemmae purissimae, etiam in luto radiat. Hoc est quod Dominus repromisit: «Glorificantes me, glorificabo» (**1. Reg. 2. 30**). Alii hoc intelligant de futuro, quando moeror vertetur in gaudium, et transeunte mundo, Sanctorum corona non transit: Ego et in praesentiarum video Sanctorum promissa compleri. Antequam **398** Christo tota mente serviret, notus erat in Senatu, sed multi alii habebant insulas Proconsulares. Totus orbis hujusmodi honoribus plenus est. Primus erat, sed inter primos. Praecedebat alios dignitate; sed et alios sequebatur. QUAMVIS CLARUS honor vilescit in turba: et apud viros bonos indignior fit ipsa dignitas, quam multi indigni possident. Unde egregie de Caesare Tullius, cum quosdam, ait, ornare voluit, non illos honestavit, sed ornamenta ipsa turbavit. At nunc omnes Christi Ecclesiae Pammachium loquuntur. Miratur orbis pauperem, quem hucusque divitem nesciebat. Quid Consulatu illustrius? Annuus honor est, et postquam alius successerit, prior desinit. Latent in multitudine laureae, et triumphus interdum triumphantium sordibus polluantur. Quod ante per manus patritias tradebatur, et sola nobilitas possidebat, quo Consul Marius, victor Numidiae et Theutonum, atque Cimbrorum, ob ignobilitatem [al. *novitatem*] familiae putabatur indignus: quod Scipio ultra annos pro virtute meruit, nunc sola militia possidet, et agrestia dudum corpora, fulgens palma circumdat. Plus ergo accepimus, quam dedimus. PARVA DIMISIMUS, et

grandia possidemus. Centuplicato foenore Christi promissa redduntur. In tali et Isaac quondam agro severat, qui paratus ad mortem, ante Evangelium, Evangelicam portavit crucem.

8. «Si vis, inquit, perfectus esse, vade et vende omnia quae habes, et da pauperibus, et veni, sequere me» (**Matth. 19. 21**). Si vis perfectus esse. Semper grandia in audientium ponuntur arbitrio. Et ideo virginitatem Apostolus non imperat, quia Dominus disputans de eunuchis, qui se castrassent propter regna coelorum, ad extremum intulit: «Qui potest capere, capiat» (**Ibid. 12**). «Non est enim volentis, neque currentis, sed miserentis Dei» (**Rom. 9. 16**). Si vis perfectus esse. Non tibi imponitur necessitas, ut voluntas praemium consequatur. Si vis ergo esse perfectus, et desideras esse quod Prophetæ, quod Apostoli, quod Christus est, vende, non partem substantiæ, ne timor penuriæ infidelitatis occasio sit, et cum Anania et Sapphira pereas; sed **399** universa quae possides. Cumque vendideris, da pauperibus, non locupletibus, non superbis. Da quo necessitas sustentetur, non quo augeantur opes. Cumque legeris illud Apostoli: «Bovi trituranti os non alligabis: Et, Dignus est operarius mercede sua» (**1 Cor. 9. 9; 1. Tim. 5. 18**): Et, «Qui altario ministrant, de altario participantur» (**1. Cor. 9. 13**); memento quoque hujus sententiæ: «Habentes victum et vestitum, his contenti sumus» (**1. Tim. 6. 8**). Ubi videris fumare patinas, et Phasides aves lentis vaporibus decoqui, ubi argenti pondus, ubi ferventes Mannos, comatulos pueros, pretiosas vestes, picta tapetia, ibi ditior est largitore, cui largiendum est. PARS SACRILEGII est, rem pauperum dare non pauperibus. Et tamen non est satis perfecto et consummato viro opes contemnere, pecuniam dissipare, et projicere quod in

momento et perdi, et inveniri potest. Fecit hoc Crates Thebanus, fecit Antisthenes, fecerunt plurimi, quos vitiosissimos legimus. Plus debet Christi discipulus praestare, quam mundi Philosophus, gloriae animal, et popularis aurae atque rumorum venale mancipium. Tibi non sufficit opes contemnere, nisi Christum sequaris. CHRISTUM AUTEM sequitur, qui peccata dimittit, et virtutum comes est. Christum scimus sapientiam. Hic thesaurus in agro Scripturarum nascitur, haec gemma multis emitur margaritis. Sin autem adamaveris captivam mulierem, id est, sapientiam saecularem, et ejus pulchritudine captus fueris, decalva eam, et illecebras crinium atque ornamenta verborum cum emortuis unguibus seca. Lava eam Prophetali nitro, et tunc requiescens cum illa, dicito: «Sinistra ejus sub capite meo, et dextra illius amplexabitur me» (**Cant. 2. 6**), et multos tibi foetus captiva dabit, ac de Moabitide efficietur Israelitis. Christus sanctificatio est, sine qua nemo videbit faciem Dei. Christus redemptio, idem redemptor et pretium, Christus omnia, ut qui omnia propter Christum dimiserit, unum inveniat pro omnibus, et possit libere proclamare: *Pars mea Dominus* (**Ps. 72. 26**).

9. Sentio te divinis ardere doctrinis, nec temeritate quorundam docere quod nescias; sed ante discere, quod docturus **400** sis. Simples Epistolae tuae olent Prophetas, Apostolos sapiunt. Non cothurnatam affectas eloquentiam; nec more puerorum argutas sententiolas in clausulis struis. CITO TURGENS spuma dilabitur; et quamvis grandis tumor, contrarius sanitati est. Scitum est illud quoque Catonis: *Sat cito, si sat bene*. «Quod nos quondam adolescentuli, cum a perfecto Oratore in Praefatiuncula diceretur, risimus.»

Meminisse te puto erroris mutui, quando omne Athenaeum Scholasticorum vocibus consonabat: *Sat cito, si sat bene*. Felices, inquit Fabius, essent artes, si de illis soli artifices judicarent. Poetam non potest nosse, nisi qui versum potest struere. Philosophos non intelligit, nisi qui scit dogmatum varietates. Manufacta et oculis patientia, magis probant artifices. Nostra quam dura sit necessitas, hinc potes animadvertere, quod vulgi standum est iudicio, et ille in turba metuendus, quem cum videris solum, despicias. Hoc praeteriens tetigi, ut eruditis contentus auribus, non magnopere cures, quid imperitorum de ingenio tuo rumusculi jactitent; sed Prophetarum quotidie medullas bibas, Christi mystes, Patriarcharum symmistes.

10. Sive legas, sive scribas, sive vigiles, sive dormias, Amos [al. *amor*] tibi semper buccina in auribus sonet. Hic lituus excitet animam tuam: hoc amore furibundus, quaere in lectulo tuo quem desiderat anima tua (**Cant. 3. 1**), et loquere confidenter: «Ego dormio, et cor meum vigilat, (**Ibid. 3. 2**). Cumque inveneris eum et tenueris, ne dimittas. Et si pauxillulum dormitanti elapsus fuerit e manibus, noli protinus desperare. Egredere in plateas, adjura filias Jerusalem (**Ibid. 3. 2**), reperies eum cubantem in meridie, lassum, ebrium, noctis ore madefactum, inter greges sodalium, in aromatum varietatibus, inter poma paradisi. Ibi ei de mammillas tuas (**Ibid. 7. 12**), sugat de erudito pectore, requiescat inter medios Cleros, pennae columbae deargentatae, et interiora ejus in fulgore auri (**Ps. 67. 14**). Parvulus iste et puer, qui butyro et melle saginatur (**Isai. 7. 15**), qui inter caseatos nutritus est montes, cito crescit in juvenem, **401** velociter in te

hostes spoliat, mature praedatur Damascus, et regem vincit Assyrium.

11. *Xenodochium exstructum a Pammac.*---Audio te Xenodochium in portu fecisse romano, et virgam de arbore Abraham in Ausonio plantasse littore. Quasi Aeneas nova castra metaris, et super undam Tyberis, ubi ille, cogente quondam penuria, crustis fatalibus et quadris patulis non pepercit, tu viculum nostrum, id est, domum panis (Bethleem) aedificas: et diuturnam famem repentina saturitate compensas. Euge: nostra initia transgrederis; statum summum tenes: de radice pervenis ad cacumen; primus inter monachos, in prima urbe, primum sequeris patriarcham. Lot, quod [al. *qui*] interpretatur *declinans*, campestria eligat, et juxta Pythagorae litteram, facilia magis ac sinistra sectetur. Tu in arduis et saxosis cum Sara tibi monumentum para (**Gen. 23**). Juxta sit civitas litterarum, deletisque gigantibus, filiis Enac [al. *Enacim*], haereditatem tuam, gaudium et risus excipiat. Dives erat Abraham auro, argento, pecore, possessione, vestibus (**Gen. 24**): tantam habebat familiam, ut ad subitos nuntios, juvenibus electis armare posset exercitum, et quatuor reges, quos quinque reges fugerant, in Dan consecutus occideret; et tamen post tam crebra hospitalitatis officia, dum non refutat homines, suscipere meruit Deum. Non servis, et ancillulis imperabat, ut ministrarent hospitibus, nec bonum quod exercebat, per alios minuit; sed quasi reperta praeda, cum Sara sua humanitati solus incubuit. Ipse pedes lavit, ipse pinguem vitulum portavit humeris de armento. Stetit ut servus, peregrinis prandentibus, et Sarae manibus coctos cibos jejunaturus apposuit.

12. Haec moneo, frater carissime, pietate qua te diligo; ut non solum pecuniam, sed teipsum Christo offeras, hostiam vivam, sanctam, placentem Deo, rationabile obsequium tuum (**Rom. 12. 1**); et imiteris filium hominis, qui non venit ministrari, sed ministrare (**Matth. 20. 28**). Et quod **402** patriarcha alienis, hoc discipulis et servis Magister exhibuit et Dominus. «Corium pro corio, et omnia quae homo possidet, dare potest pro anima sua. Sed tange,» inquit diabobolus, «carnes ejus, nisi in faciem benedixerit tibi» (**Job 2. 4. 5**). Scit hostis antiquus, majus continentiae quam nummorum esse certamen. FACILE ABJICITUR, quod haeret extrinsecus; intestinum bellum periculosius est. Conjuncta disglutinamus, unita discindimus [al. *dissuimus*]. Zachaeus dives erat, Apostoli pauperes. Reddidit ille quadruplum quod rapuerat, divisitque pauperibus medietatem substantiae suae quae remanserat; suscepit Christum hospitem, salus facta est domui ejus (**Luc. 19**); et tamen quia parvulus erat, et apostolicae proceritati se non poterat extendere, non fuit in duodecim numero Apostolorum. Apostoli autem quantum ad divitias nihil, quantum ad voluntatem, totum mundum pariter reliquerunt. Si offeramus Christo opes cum anima nostra, libenter suscipiet. Si autem quae foris sunt Deo, quae intus sunt, diabolo demus, non est aequa partitio, et dicitur nobis: «Nonne si recte offeras, et non recte divides, peccasti?» (**Genes. 4. 7. sec. LXX.**)

13. Quod patritii generis primus inter primos, monachus esse coepisti, non tibi sit tumoris, sed humilitatis occasio, scienti Filium Dei factum Filium hominis. QUANTUMCUMQUE te dejeceris, humilior Christo non eris. Esto, incedas nudis pedibus, fusca tunica vestiarius, aequeris pauperibus, inopum cellulas dignanter introeas; caecorum oculus sis, manus

debilium, pes claudorum; ipse aquam portes, ligna concidas, focum exstruas, ubi vincula? ubi alapae? ubi sputa? ubi flagella? ubi patibulum? ubi mors? Et eum omnia quae dixi feceris, ab Eustochio tua, Paulaue vinceris, si non opere, at certe sexu. Ego quidem Romae non eram, et tunc me tenebat eremus (atque utinam pertenuisset), quando socero tuo vivente Toxotio, saeculo serviebant. Sed tamen audio, quae immunditias platearum **403** ferre non poterant, quae eunuchorum manibus portabantur, et inaequale solum molestius transcendebant; quibus serica vestis oneri erat, et solis calor incendium, nunc sordidatae et lugubres, et sui comparatione forniculae, vel lucernas concinnant, vel succendunt focum, pavimenta verrunt, mundant legumina, olerum fasciculos in ferventem ollam dejiciunt, apponunt mensas, calices porrigunt, effundunt cibos, huc illucque discurrunt. Et certe magnus virginum chorus cum illis habitat. Num hujuscemodi ministeria aliis imperare non poterant? **SED NOLUNT** vinci ab his labore corporum, quas ipsae superant virtute animi. Haec dico, non quod de ardore mentis tuae quidquam dubitem, sed quo currentem impellam, et acriter dimicanti, fervorem fervori augeam.

14. *Monaster. ab Hieron. exstruct.*---Nos in ista provincia aedificato monasterio, et diversorio propter exstructo, ne forte et modo Joseph cum Maria in Bethleem veniens, non inveniat hospitium (**Luc. 2**), tantis de toto orbe confluentibus turbis obruimur monachorum; ut nec coeptum opus deserere, nec supra vires ferre valeamus. Unde quia pene nobis illud de Evangelio contigit, ut futurae turris non ante supputaremus expensas (**Luc. 14**), compulsi sumus fratrem Paulinianum ad patriam mittere, ut semirutas villulas, quae barbarorum

effugerunt manus; et parentum communium census venderet, ne coeptum Sanctorum ministerium deserentes, risum maledicis et aemulis praebeamus.

15. In calce Epistolae recordatus sum, quadrigae vestrae, et proposito quintam deesse Blaesillam, pene oblitus de ea loqui, quae prima de vobis praecesserit ad Dominum. Vere nunc quinque in tres, ac duas videmus esse divisas, illa cum sorore Paulina dulci somno fruitur, tu duarum medius, ad Christum levius subvolabis.

EPISTOLA LXVII AUGUSTINI AD HIERONYMUM.

Hieronymum 404 sciscitatur de titulo vulgati ab ipso libri de Scriptoribus Ecclesiasticis; tum de Petro reprehenso non mendaciter a Paulo, quod etiam superiori epist. 56. quaesierat. Postremo petit, ut quae sint Origenis aliorumque haereticorum errata, sibi indicet.

Domino dilectissimo, et cultu sincerissimo caritatis observando atque amplectendo fratri et Compresbytero
HIERONYMO, AUGUSTINUS.

1. «Habeo gratiam, quod pro subscripta salutatione, plenam mihi Epistolam reddidisti, sed breviorum multo quam ex te vellem suscipere, tali viro, a quo, tempora quantalibet occupet, nullus sermo prolixus est. Quanquam itaque nos negotiorum alienorum, eorumque saecularium, curis circumstemur ingentibus: tamen Epistolae tuae brevitati facile

non ignoscerem, nisi cogitarem quam paucioribus verbis meis redderetur. Quare aggredere, quaeso, istam nobiscum litterariam colloctionem, ne multum ad nos disjungendos liceat absentiae corporali; quanquam simus in Domino spiritus unitate conjuncti, etiamsi ab stilo quiescamus, atque taceamus. Et libri quidem quos de horreo Dominico elaborasti, pene totum nobis te exhibent. Si enim propterea te non novimus, quia faciem corporis tui non vidimus, hoc modo nec ipse te nosti: nam tu quoque non vides eam. Si autem tibi non ob aliud notus es, nisi quia nosti animum tuum: et nos eum non mediocriter novimus in litteris tuis, in quibus benedicimus Domino, quod tibi, et nobis, omnibusque fratribus qui tua legunt, te talem dedit.»

2. «Liber quidam tuus, inter caetera non diu est, quod venit in manus nostras: quae sit ejus inscriptio, nescimus adhuc. Non enim hoc codex ipse, ut assolet, in liminari pagina praetendebat. Epitaphium tamen appellari dicebat frater, apud quem inventus est, quod ei nomen tibi placuisse ut inderetur, crederemus, si eorum tantum **405** hominum vel vitas, vel scripta ibi legissemus, qui jam defuncti essent. Cum vero multorum et eo tempore quo scribebatur, et nunc usque viventium, ibi commemorentur opuscula, miramur cur hunc ei titulum vel imposueris, vel imposuisse credaris. Tamen [al. *Sane*] utiliter a te conscriptum eundem librum satis approbamus.»

3. «In expositione quoque Epistolae Pauli Apostoli ad Galatas, invenimus aliquid, quod nos multum moveat. Si enim ad Scripturas sanctas admissa fuerint, velut officiosa mendacia, quid in eis remanebit auctoritatis? Quae tandem de Scripturis illis sententia proferetur, cujus pondere

contentiosae falsitatis subruatur [al. *obruatur*] improbitas? Statim enim ut protuleris, si aliter sapit, qui contra nititur; dicet illud quod prolatum erit, honesto aliquo officio scriptorem fuisse mentitum. Ubi enim hoc non poterit, si potuit in ea narratione, quam exorsus Apostolus ait: *Quae autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior* (**Gal. 1. 20**), credi affirmarique mentitus, eo loco ubi dixit de Petro et Barnaba: *Quum viderem, quia non recte ingrediebantur ad veritatem Evangelii?* (**Gal. 2. 14**). Si enim recte ingrediebantur illi, iste mentitus est. Si autem ibi mentitus est, ubi verum dixit? An ibi verum dixisse videbitur, ubi hoc dixerit, quod lector sapit? Cum vero contra sensum lectoris aliquid occurrerit, officioso mendacio deputabitur? Non enim deesse poterunt causae, cur existimetur non solum potuisse, verum etiam debuisse mentiri, si huic regulae conceditur locus. Non opus est hanc causam multis verbis agere, praesertim apud te, cui sapienter providenti dictum est satis. Nequaquam vero mihi arrogaverim, ut ingenium tuum divino dono aureum, meis obolis ditare contendam: nec est quisquam te magis idoneus, qui opus illud emendet.»

4. «Neque enim a me docendus es, quomodo intelligatur, quod idem dicit: *Factus sum Judaeis tanquam Judaeus, ut Judaeos lucrifacerem* (**1. Cor. 9. 20**), et caetera quae ibi dicuntur COMPASSIONE misericordiae, non simulatione fallaciae. Fit enim tanquam aegrotus, qui ministrat aegroto: non cum se febres habere mentitur, sed cum animo condolentis cogitat, quemadmodum sibi serviri vellet, si ipse aegrotaret. Nam utique Judaeus erat; Christianus autem factus, non Judaeorum sacramenta **406** reliquerat, quae convenienter ille populus et legitimo tempore quo oportebat, acceperat. Sedi deo

susceperat ea celebranda, cum jam Christi esset Apostolus; ut doceret non esse perniciose iis, qui ea vellent, sicut a parentibus per Legem acceperant, custodire, etiam cum in Christo credidissent, non tamen in eis jam constituerent spem salutis, quoniam per Dominum Jesum salus ipsa, quae illis sacramentis significabatur, advenerat. Ideoque gentibus, quod insuetos a fide revocarent onere gravi et non necessario, nullo modo imponenda esse censebat.

5. «Quapropter non ideo Petrum emendavit, quod paternas traditiones observaret: quod si facere vellet, nec mendaciter, nec incongrue faceret; quamvis enim jam superflua, tamen solita non nocerent: sed quoniam gentes cogebat judaizare (**Galat. 2. 14**), quod nullo modo posset, nisi ea sic ageret, tanquam adhuc etiam post Domini adventum necessaria saluti forent: quod vehementer per Apostolatum Pauli veritas dissuasit. Nec Apostolus Petrus hoc ignorabat: sed id faciebat, timens eos qui ex Circumcisione erant. Itaque et ipse vere correctus est, et Paulus vera narravit; ne sancta scriptura, quae ad fidem posteris edita est, admissa auctoritate mendacii, tota dubia nutet ac fluctuet. Non enim potest aut oportet litteris explicari, quanta et quam inexplicabilia mala consequantur, si hoc concesserimus. Posset autem opportune minusque periculose demonstrari, si coram inter nos colloqueremur.

6. «Hoc ergo Judaeorum Paulus dimiserat, quod malum habebant: et in primis illud, quod ignorantes Dei justitiam, et suam justitiam volentes constituere, justitiae Dei non sunt subjecti (**Rom. 10. 3**). Deinde quod post passionem et resurrectionem Christi, dato ac manifestato sacramento gratiae, secundum ordinem Melchisedech, adhuc putabant

vetera sacramenta, non ex consuetudine solemnitatis, sed ex necessitate salutis esse celebranda. Quae tamen si nunquam fuissent necessaria, infructuose atque inaniter pro eis Machabaei Martyres fierent (**2. Mach. 7. 1**). Postremo illud, quod praedicatores gratiae Christianos [f. *Christianae*] Judaei tanquam hostes legis persequerentur. Hos itaque atque huiusmodi errores et vitia, dicit se damna et stercora arbitratum, ut Christum lucrifaceret (**Philip. 3. 8**): non observationes legis, si more patrio **407** celebrarentur: sicut ab ipso celebratae sunt sine ulla salutis necessitate: non sicut Judaei celebrandas putabant, aut fallaci simulatione, quod in Petro reprehenderat. Nam si propterea illa sacramenta celebravit, quia simulavit se Judaeum, ut illos lucrifaceret: cur non etiam sacrificavit cum Gentibus, quia et iis qui sine lege erant, tanquam sine lege factus est, ut eos quoque lucrifaceret (**1. Cor. 9**): nisi quia et illud fecit, ut natura Judaeus: et hoc totum dixit, non ut fallaciter se fingeret esse quod non erat; sed ut misericorditer eis ita subveniendum esse sentiret, ac si ipse in eodem errore laboraret? NON SCILICET mentientis astu, sed compatientis affectu: sicut eo ipso loco generaliter intulit: *Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem* (**Ibid. v. 22**), ut sequens conclusio: *Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem*, ad hoc referenda intelligatur, ut cujusque infirmitatem tanquam in seipso miseratus appareat. Non enim et cum diceret: *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* (**2. Cor. 11. 29.**) infirmitatem alterius simulasse potius quam condoluisse, volebat intelligi.

7. «Quare arripe, obsecro te, ingenuam et vere Christianam cum caritate severitatem, ad illud opus corrigendum atque emendandum, et παλινωδιαν, ut dicitur, cane.

Incomparabiliter enim pulchrior est veritas Christianorum, quam Helena Graecorum. PRO ISTA ENIM fortius nostri Martyres adversus hanc Sodomam, quam pro illa illi haeres adversus Trojam, dimicaverunt. Neque hoc ideo dico, ut oculos cordis recipias, quos absit, ut amiseris; sed ut advertas, quos cum habeas sanos et vigiles, nescio qua dissimulatione avertisti; ut non intenderes quae consequantur adversa, si semel creditum fuerit, posse honeste atque pie scriptorem divinorum librorum in aliqua sui operis parte mentiri.

8. «Scripseram jam hinc aliquando ad te Epistolam, quae non perlata est, quia nec is perrexit, cui perferendam tradideram. Ex qua illud mihi suggestum est, cum ista dictarem, quod in hac quoque praetermittere non debui, ut si alia est sententia tua, eademque est melior, timori meo libenter ignoscas. Si enim aliter sentis, verumque tu sentis (nam nisi verum sit, melius esse non potest) ut non dicam nulla, certe non magna culpa, meus error veritati favet, si recte in quoquam veritas potest favere mendacio.»

408 9. De Origene autem quod rescribere dignatus es, jam sciebam non tantum in Ecclesiasticis litteris, sed in omnibus, recta et vera quae invenerimus, approbare atque laudare, falsa vero et prava improbare atque reprehendere. Sed illud de prudentia doctrinaque tua desiderabam, et adhuc desidero, ut nota nobis facias ea ipsa ejus errata, quibus a fide veritatis ille vir tantus recessisse convincitur. In libro etiam, quo cunctos, quorum meminisse potuisti, Scriptores Ecclesiasticos, et eorum scripta commemorasti, commodius ut arbitror fieret, si nominatis eis quos haeresiarchas [al. *haeresiotas*] esse nosti (quando ne ipsos quidem praetermittere volueris, subjungeres etiam in quibus cavendi essent: quanquam

nonnullos etiam praetermiseris, quod scire cuperem, quo consilio factum sit. Aut si illud volumen forte onerare noluisti, ut commemoratis haereticis, non adderes, in quibus eos Catholica damnarit auctoritas, quaeso ne grave sit litterario labori tuo, quo non mediocriter per Domini Dei nostri gratiam in latina lingua sanctorum studia et accendisti et adjuvisti, id quod tibi per humilitatem meam fraterna caritas indicit, ut si occupationes tuae sinunt, omnium haereticorum perversa dogmata, qui rectitudinem fidei christianae usque ad hoc tempus, vel imprudentia, vel imperitia, vel pervicacia depravare conati sunt, uno libello breviter digesta edas, in notitiam eorum, quibus aut non vacat propter alia negotia, aut non valent propter alienam linguam tam multa legere atque cognoscere. Diu te rogarem, nisi hoc soleret esse indicium minus de caritate praesumentis. Hunc interea fratrem nostrum in Christo Paulum multum commendo benignitati tuae, cujus in nostris regionibus existimationi bonum coram Deo testimonium perhibemus.»

EPISTOLA LXVIII . AD CASTRUTIUM.

Castrutio e Pannonia, qui ut Hieronymum inviseret, navigare constituerat, gratias agit, eumque consolatur de caecitate oculorum, docens eam aliquoties a Deo propitio immitti.

1. Sanctus filius meus Heraclius diaconus mihi retulit, quod cupiditate **409** nostri Cissam usque venisses: et homo Pannonius, id est, terrenum animal, non timueris Adriatici maris aestus [al. *Syrtes*], et Aegei atque Ionii subire

discrimina. Et nisi te pius fratrum retinisset affectus, voluntatem opere complesses. Habeo itaque gratias, et in acceptum refero. In amicis enim non res quaeritur, sed voluntas. Quia alterum ab inimicis saepe praebetur: alterum sola caritas tribuit. Simulque obsecro, ne imbecillitatem corporis quam sustines, de peccato tibi existimes evenisse. Quod quidem et Apostoli suspicantes de eo qui natus erat caecus ex utero, interrogantesque Dominum Salvatorem: *Iste peccavit, an parentes ejus, ut caecus nasceretur*, audiunt: *Neque hic peccavit, nec parentes ejus; sed ut manifestentur opera Dei in ipso (Joan. 9. 2. 3).* Quantos enim cernimus Ethnicos atque Judaeos, haereticos, atque diversorum dogmatum homines volutari in coeno libidinum, madere sanguine, feritate lupos, rapacitate milvos vincere; et nihilominus flagellum non appropinquare tabernaculis eorum (**Psal. 90**), nec eos cum hominibus verberari: et idcirco superbire contra Deum, et transire usque ad coelum os eorum. Cum sanctos e contrario viros, sciamus aegrotationibus, miseriis et egestate torqueri, qui forsitan dicunt. *Ergo frustra sanctificavi animam meam, et lavi inter innocentes manus meas (Psal. 72. 13).* Et statim se reprehendentes aiunt: *Si narravero sic, ecce nationem [al. generationem] filiorum tuorum reprobavi (Ibid. 13. 15).* Si caecitatis causam putas esse peccatum, et id Dei inferre iram, quod crebro medici remediuntur, insimulabis Isaac, qui in tantum lucis istius expers fuit, ut etiam cui nollet, errore deceptus benediceret (**Gen. 27**). Referes crimen in Jacob, cujus caligaverat acies, et cum interioribus oculis, et spiritu prophetali longe post futura prospiceret, et Christum cerneret de stirpe regia esse venturum, Ephraim et Manassem videre

non poterat (**Ibid. 48 et 49**). Quid inter reges Josia sanctius? Aegyptio mucrone **410** interfectus est (**4. Reg. 23**). Quid Petro, quid Paulo sublimius? Neronianum gladium cruentarunt. Et (ut de hominibus taceam) Dei Filius sustinuit ignominiam crucis: et tu putas beatos, qui felicitate istius saeculi et deliciis perfruuntur? Magna ira est, quando peccantibus non irascitur Deus. Unde et in Ezechiele ad Jerusalem, *Jam, inquit, non irascar tibi, zelus meus recessit a te* (**Ezech. 16, 42**). *Quem enim diligit Dominus, corripit* (**Prov. 3. 12**); Et, *castigat omnem filium quem recipit* (**Hebr. 12**). Non erudit pater, nisi quem amat. Non corripit magister discipulum, nisi eum quem ardentioris cernit ingenii. Medicus si cessaverit curare, desperat. Quod si responderis: quo modo Lazarus recepit mala in vita sua (**Luc. 16**), libenter nunc tormenta patiar, ut futura mihi gloria reservetur; *Non enim vindicabit Dominus bis in idipsum* (**Naum. 1**). Job vir sanctus et immaculatus, et justus in generatione sua cur tanta perpessus sit ipsius volumine continetur.

2. Et ne veteres replicando historias, longum faciam, et excedam mensuram epistolae, brevem tibi fabulam [Narratiunculam] referam, quae infantiae meae temporibus accidit. Beatus Antonius cum a sancto Athanasio, Alexandriae Episcopo, propter confutationem haereticorum [Arianorum], in urbem Alexandriam esset accitus, et isset ad eum Didymus vir eruditissimus, captus oculis, inter caeteras sermocinationes, quas de Scripturis sanctis habebant, cum ejus admiraretur ingenium, et acumen animi collaudaret, sciscitans ait: Num tristis es, quod oculis carnis careas? Cum ille pudore reticeret; secundo tertioque interrogans, tandem

elicit, ut moerorem animi simpliciter fateretur. Cui Antonius: Miror, ait, prudentem virum ejus rei dolere damno, quam formicae et muscae et culices habent, et non laetari illius possessione, quam sancti soli et Apostoli meruerunt. Ex quo pervides, quod multo melius sit spiritu videre quam carne: et illos oculos possidere, in quos peccati **411** festuca (**Luc. 6**) non possit incidere. Nos [al. *Ad nos*], licet hoc anno non veneris, tamen non desperamus adventum tuum. Quod si sanctus Diaconus portitor litterarum, tuis rursum amplexibus fuerit irretitus, et illo comitante, huc veneris, libenter suscipiam, dispensationis moram magnitudine foenoris duplicari.

EPISTOLA LXIX . AD OCEANUM.

Carterii Hispani Episcopi, qui unam ante baptismum, alteram, ea mortua, post baptismum uxorem duxerat, ordinationem defendit, ne bigamus censeatur, contra quam Oceanus sentiebat. Hinc arrepta occasione de verbis Apostoli, Unius uxoris virum, deque iis quae in Episcopo cum primis requiruntur, virtutibus disserit.

1. Nunquam, fili Oceane, fore putabam, ut indulgentia Principis calumniam sustineret reorum; et de carceribus exeuntes, post sordes ac vestigia catenarum dolerent alios relaxatos. In Evangelio audit invidus salutis alienae; *Amice, si ego bonus sum, quare oculus tuus nequam est?* (**Matth. 20. 15.**). *Conclusit Deus omnia sub peccato, ut omnibus misereatur* (**Rom. 11. 32**). *Ubi abundavit peccatum,*

superabundavit gratia (**Ibid. 5. 20**). Caesa sunt Aegypti primogenita (**Exod. 12**), et ne jumentum quidem Israeliticum in Aegypto derelictum est. Et [al. *En*] consurgit mihi Caina haeresis, atque olim emortua vipera contritum caput levat, quae non ex parte ut ante consueverat, sed totum Christi subruit sacramentum. Dicit enim esse aliqua peccata, quae Christus non possit purgare sanguine suo; et tam profundas scelerum pristinorum **412** inhaerere [al. *inseri*] corporibus atque animis cicatrices, ut medicina illius attenuari non queant. Quid aliud agit, nisi ut Christus frustra mortuus sit? Frustra autem mortuus est, si aliquos vivificare non potest. Mentitur Joannes Baptista, et digito Christum et voce demonstrans: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi* (**Joan. 1. 29**), si sunt adhuc in saeculo, quorum Christus peccata non tulerit. Aut enim ostendendi sunt non esse de mundo, quos Christi ignoret indulgentia: aut si de mundo sunt, eligendum e duobus alterum. Liberati a peccatis, Christi potentiam probant: non liberati, quasi adhuc rei, imbecillitatem demonstrant. Sed absit hoc de Omnipotente credere, quod in aliquo impotens sit. *Omnia quae Pater facit, et Filius facit similiter* (**Ibid. 5. 19**). Infirmitas Filii redundat ad Patrem. Cuncta oviculae membra portata sunt: totae Apostoli Epistolae Christi gratiam sonant. Et ne parum videretur simplex gratiae nuncupatio: *Gratia, inquit, vobis et pax multiplicetur* (**1. Petr. 1. 2**). Multiplicatio promittitur, et a nobis paucitas affirmatur.

2. Quorsum ista? Nosti problema tuum: Carterius Hispaniae Episcopus, homo et aetate vetus et sacerdotio, unam antequam baptizaretur, alteram post lavacrum, priore mortua, duxit uxorem; et arbitraris eum contra Apostoli fecisse sententiam,

qui in catalogo virtutum, Episcopum *unius uxoris virum* praeceperit ordinandum. Miror autem te unum protraxisse in medium, cum omnis mundus his ordinationibus plenus sit; non dico de Presbyteris, non de inferiori gradu: ad Episcopos venio, quos si sigillatim voluero **413** nominare, tantus numerus congregabitur, ut Ariminensis Synodi multitudo superetur. SED INDECENS EST, sic unum tueri, ut plures accusare videaris; et quem ratione non possis, societate peccantium defendas. Sustinui Romae a viro eloquentissimo cornutum, ut dicitur, syllogismum, ut quocumque me verterem, strictius [al. *strictus*] tenerer. Uxorem, inquit, ducere peccatum est, an non? Ego simplex, et qui insidias vitare nescirem, dixi non esse peccatum. Rursum aliud proposuit, in baptisate bona opera dimittuntur, an mala? Et in hoc eadem simplicitate respondi peccata dimitti. Cum me securum putarem, coeperunt mihi hinc inde cornua increscere, et absconditae prius acies dilatari. Si, inquit, uxorem ducere, non est peccatum; baptismus autem peccata dimittit; quidquid non dimittitur, reservatur. Illico mihi, quasi a fortissimo pugile percussus essem, ante oculos caligo observari coepit, statimque recordatus Chrysippe [al. *Chrysippi*] sophismatis: «Si mentiris, idque vere dicis; mentiris:» et in me reversus converti in adversarium propositionis stropham. Quaeso, inquam, te ut respondeas. Baptismus hominem facit novum, an non? Vix dedit, quod novum faceret. Gradatim intuli: ex toto novum facit, an ex parte? Respondit, ex toto. Deinceps interrogavi, nihil ergo veteris hominis in baptisate reservatur? Movit caput. Coepi protinus texere: Si baptismus novum hominem facit, et ex toto novum creat, nihilque in eo veteris reservatur, non potest novo imputari, quod in veteri quondam fuit. Primum spinosulus

noster obmutuit; postea vero Pisoniano vitio, cum loqui nesciret, tacere non potuit. Sudare tamen frons, pallere genae, tremere labia, haerere lingua, saliva siccari, et plus timore quam aetate contrahi. Erupuit aliquando: Nonne legisti ab Apostolo, unius uxoris virum assumi in sacerdotium, et rem non tempora definiri? Quia me syllogismis provocaverat, et videbam tendere hominem ad interrogatiunculas tortuosas, sua contra illum tela jaciebam. Baptizatos, **414** inquam, Apostolus elegit in Episcopatum, an Catechumenos? Respondere nolebat. Ego tamen idipsum ingerere, et secundo ac tertio sciscitari [al. additur *coepit*]. Nioben putares, quae nimio fletu in lapidem versa est. Verti me ad auditores: nihil interest, o boni iudices, adversarium vigilantem, an dormientem ligem, nisi quod facilius est quiescenti, quam reluctanti vincula innectere. Si Apostolus non catechumenos in clerum allegit, sed fideles: fidelis autem est qui Episcopus ordinatur; vitia catechumeni non imputabuntur fidei. Torquebam istiusmodi spicula, et vibrantes hastas in lethargicum dirigebam. Oscitabat tandem, et quasi per mentis crapulam ructans et nauseans evomebat: Apostolus, dixit, Paulus haec docuit.

3. Proferuntur ergo Apostoli Epistolae, una ad Timotheum, altera ad Titum. In prima scriptum erat: «Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet ergo Episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, hospitem, doctorem, non vinolentum, non percussorem: sed modestum, non litigiosum, non avarum, domum suam bene regentem; filio shabentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suae praeesse nescit, quomodo Ecclesiae Dei diligentiam adhibebit? Non

neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli. Oportet autem eum et testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat, et in laqueum diaboli» (**1. Tim. 5. 1. et seqq.**). Ad Titum statim in principio haec mandata ponuntur. «Hujus rei gratia reliqui te Cretae, ut ea quae deerant, corrigas: et constituas per civitates Presbyteros, sicut ego tibi disposui. Si quis est sine crimine unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriae, aut non subditos. Oportet ego Episcopum esse sine crimine, tanquam Dei dispensatorem, non protervum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum, sed hospitem, benevolum, prudentem, justum, sanctum, continentem, obtinentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem; ut possit exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere» (**Cap. 1. 5. et seqq.**). In utraque **415** Epistola, sive Episcopi, sive Presbyteri, quanquam apud veteres iidem Episcopi et Presbyteri fuerint: quia illud nomen dignitatis est, hoc aetatis, jubentur monogami in Clerum eligi. Certe de baptizatis Apostoli sermonem esse, nemo dubitat. Si ergo omnia quae in ordinatione quaeruntur Episcopi, non praejudicant ordinando, licet ea ante baptismum non habuerit (quaeritur enim quid sit, et non quid fuerit) quare solum nomen uxoris impediat, quod solum peccatum non fuit? Dicis, quia peccatum non fuit, idcirco non est dimissum in baptismo. Rem novam audio: quia peccatum non fuit, in peccatum reputabitur. Omnia scorta, et publicae colluvionis sordes, impietas in Deum, parricidium, et incestus in parentes, atque in extraordinarias voluptates utriusque sexus mutata natura, Christi fonte purgantur: uxoris inhaerebunt maculae, et lupanaria thalamis praeferentur? Ego non tibi imputo meretricum exercitus,

exoletorum greges, effusionem sanguinis, et instar suis in omni coeno libidinum volutabra; et tu mihi olim mortuam de sepulcro uxorculam protrahis: quam ideo accepi, ne facerem quod fecisti? Audiant ethnici messes [al. *messis*] Ecclesiae, de quibus quotidie horrea nostra complentur: audiant catechumeni, qui sunt fidei candidati, ne uxores ducant ante baptismum, ne honesta jungant matrimonia; sed Scottorum et Atticorum ritu, ac de Republica Platonis, promiscuas uxores, communes liberos habeant: imo caveant quaecumque vocabulum conjugis, ne postquam in Christo crediderint, doceat eis quod aliquando non concubinas, nec meretrices, sed uxores habuerint.

4. Recolat unusquisque conscientiam suam, et totius vulnera plangat aetatis: cumque verum iudicem priorum se exhibuerit delictorum, audiat increpantem Jesum: *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui* (**Matth. 7. 5; et Luc. 6. 42**). Vere Scribarum et Phariseorum similes, culicem liquantes et camelum glutientes, decimamus mentam et anethum; et Dei iudicium praetermittimus (**Matth. 23**). Quid simile uxor et scortum? **416** Imputatur infelicitas conjugis mortuae, et libido meretricia coronatur? Ille si prior uxor viveret, aliam conjugem non haberet: tu ut passim caninas nuptias jungeres, quid potes excusare? Forsitan timuisse te dicas, ne si matrimonium copulasses, non posses aliquando Clericus ordinari. Ille in uxore optavit liberos, tu in meretrice sobolem perdidisti. Illum naturae et benedictioni Domini servientem: *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (**Gen. 1. 28**), cubiculorum secreta texerunt: te subantem ad coitum publica facies execrata est. Ille quod

licebat, verecundo pudore celavit: tu quod non licebat, impudenter omnium oculis ingessisti. Illi scriptum est: *Honorabiles nuptiae, et cubile immaculatum* (**Hebr. 13. 4**); tibi legitur: *Fornicatores autem et adulteros judicabit* [al. *perdet.*] *Deus* (**Ibidem**): *Et, qui corrumpit templum Dei, corrumpet illum Deus* (**1. Cor. 6. 7**). Omnia, inquit, nobis in baptismo condonata sunt crimina: nec post indulgentiam, judicis est metuenda severitas, dicente Apostolo: «Et haec quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri (**Ibid. 3. 17**). Omnia peccata donata sunt; bene et fideliter. Sed quaero quomodo tuae sordes lotae sint, et meae munditiae sordidatae? Non dico, ais, tuas sordidatas, sed in eodem statu mansisse quo fuerant; si enim sordes fuissent, lotae utique fuissent ut meae. Rogo quae est ista tergiversatio, et acumen omni pistillo retusius? Quia non est peccatum, peccatum est: quia non est sordidum, sordidum est? Non dimisit Dominus, quia non habuit quod dimitteret; et quia non dimisit, idcirco manet, quod dimissum non fuit.

5. Quantam vim habeat baptisma, et aqua in Christo sanctificata gratiam, paululum post docebo: interim juxta vulgare proverbium: Malo arboris nodo, malus cuneus requirendus est. Hoc quod dicit, *unius uxoris virum*, potest et aliter disseri. Ex Judaeis erat Apostolus: prima Christi Ecclesia de Israel reliquiis congregabatur. Sciebat, Lege concessum, et exemplo Patriarcharum ac Moysi familiare populo noverat in multis uxoribus liberos spargere: ipsis quoque Sacerdotibus hujus licentiae patebat arbitrium: Praecepit ergo, ne **417** eandem licentiam Ecclesiae sibi vindicent Sacerdotes: ne bina pariter et trina conjugia

sortiantur; sed ut singulas uno tempore uxores habeant. Ne contentiosum clames esse quod diximus, accipe et aliam explanationem: ne tibi soli liceat, non voluntatem Legi, sed Legem jungere voluntati. Quidam coacte interpretantur uxores pro Ecclesiis, viros pro Episcopis debere accipi. Et hoc in Nicaena quoque Synodo a patribus esse decretum, ne de alia ad aliam Ecclesiam Episcopus transferatur: ne virginali [al. *Virginis*] pauperculae societate contempta, ditioris adulterae quaerat amplexus: ut quomodo culpa et filiorum vitium in λογισμοῖς, id est, *cogitationibus*, accipitur; domusque dispensatio ad animam refertur et corpus, ita et uxores Pontificum dici Ecclesias. De quibus in Isaia scriptum est: *Mulieres properantes de spectaculo venite: non est enim populus habens intelligentiam (Isai. 27. 11. juxta LXX)*. Et rursum: *Mulieres divites, surgite, et audite vocem meam (Ibid. 32. 9)*. Et in Proverbiis: *Mulierem fortem quis inveniet? (Prov. 31. 10. juxta LXX)*. Honorabilior est pretiosis lapidibus, quae talis est. *Confidit in ea cor viri sui*. Et in eodem volumine: *Sapientes mulieres aedificaverunt domum; insipiens autem destruxit manibus (Ibid. 14. 1)*. Nec hoc, inquiunt, Episcopis videatur indignum, cum de Deo quoque scriptum sit: *Sicut despicit uxor virum suum, sic despexit me domus Israel (Jerem. 3)*. Et in Apostolo: *Despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo (2. Cor. 11. 2)*. Mulierem autem, id est, γυναῖκα juxta 418 Graeci sermonis ambiguitatem, in his omnibus testimoniis uxorem potius intellige. Violenta est, inquires, et satis dura etiam haec interpretatio. Redde igitur Scripturae simplicitatem suam, ne tuis contra te legibus dimicemus. Quaeram et illud: Si quis et ante baptismum habuerit concubinam, et illa mortua, baptizatus uxorem

duxerit, utrum Clericus fieri debeat an non? Respondebis posse fieri: quia concubinam habuerit, non uxorem. Conjugales ergo tabulae et jura dotalia, non coitus ab Apostolo condemnatur. Multos videmus ob nimiam paupertatem, uxorum [al. *virorum*] sarcinam declinare, et ancillas suas habere pro uxoribus, susceptosque ex his liberos colere [al. *tollere*] ut proprios: qui si forte ditati ab Imperatore, stolam illis meruerint, confestim Apostolo colla submittent, et inviti inter uxores eas recipere cogentur. Sin autem Principale rescriptum eadem tenuitas impetrare non quiverit, cum romanis legibus scita Ecclesiae mutabuntur. Vide ne hoc quod dicitur: *unius uxoris virum*, unius mulieris possit intelligi, ut ad coitum magis referatur, quam ad dotales tabulas. Haec universa proferimus, non quo verae et simplici intelligentiae resistamus: sed ut doceamus te Scripturas sanctas sic intelligere ut scriptae sunt; nec evacuare baptismum Salvatoris, et totum patibuli sacramentum irritum facere.

6. Reddamus quod paulo ante promisimus, et de schola Rhetorum, aquarum **419** laudes et baptismi praedicemus. Rudis mundus, necdum sole rutilante, nec pallente luna, nec astris micantibus, incompositam et invisibilem materiam, abyssorum magnitudine, et deformibus tenebris opprimebat. Solus Spiritus Dei in aurigae modum super aquas ferebatur (**Gen. 1. 2**), et nascentem mundum in figura baptismi parturiebat. Inter coelum et terram, medium exstruitur firmamentum; et juxta Hebraici sermonis ἐτυμολογίαν coelum, id est, SAMAIM ex *aquis* sortitur vocabulum: et aquae quae super coelos sunt, in laudes Dei separantur. Unde et in Ezechiele Propheta,

Crystallum super Cherubim videtur extensum (**Ezech. 1**), id est, compactae et densiores aquae. Primum de aquis, quod vivit, egreditur et pennatos fideles de terra ad coelum levat. Fabricatur homo de limo (**Gen. 2. 7**), et inter manus Dei aquarum sacramenta versantur. Plantatur paradisos in Eden (**Ibid. v. 8**); et unus fons in quatuor principia dividitur, qui postea egrediens *de templo, et contra solis ortum vadens* (**Ezech. 47. 1**), amaras aquas mortuasque vivificat. Peccat mundus, et sine aquarum Diluvio non purgatur (**Gen. 7. 17**), Statimque columba Spiritus sancti, expulso alite teterrimo, ita ad Noe quasi ad Christum in Jordane devolat, et ramo refectionis ac luminis, pacem orbi annuntiat (**Ibid. 8. 11**). Pharaon cum exercitu suo nolens populum Dei exire de Aegypto, in typo baptismatis suffocatur (**Exod. 14. 13**). Et in Psalmis de interfectione illius scribitur: «Tu confirmasti in virtute tua mare, contrivisti [al. *contribulasti*] capita draconum in aquis; tu confregisti capita draconis magni» (**Psal. 73. 13**). Unde et reguli et scorpiones arentia quaeque sectantur; et postquam ad aquas venerint ὑδροφόβους (Aquae pavidos), et lymphaticos faciunt. Mare mutatur sacramento crucis; et septuaginta palmae Apostolorum, dulcoratis Legis gurgitibus irrigantur. Abraham et Isaac puteos fodiunt, repugnant Allophyli. Et Bersabee, civitas juramenti (**Gen. 21**), regnumque Salomonis nomen sumit a fontibus (**3. Reg. 1**). Rebecca invenitur ad puteum (**Gen. 24**). Rachel propter aquas, supplantatoris osculo salutatur (**Ibid. 29**). Moyses filias sacerdotis Madiam aperto puteo ab injuria vindicat. Praecursor Domini in aquis fontium juxta Salim, quod interpretatur *pax* sive *perfectio*, Christo populum 420 parat (**Matth. 4. 27**). Ipse Salvator post

baptisma, et sanctificatas suo lavacro Jordanis aquas, regnum coelorum incipit praedicare. Primum signum ex aquis facit (**Joan. 2. 9**), Samaritana vocatur ad puteum, sitiens invitatur ad potum. Nicodemo dicit occulte: «Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non intrare eum in regnum coelorum» (**Joan. 3**). Quia ab aquis coeperat, finivit in aquis. Latus Christi percutitur lancea, et baptismi atque martyrii pariter sacramenta funduntur. Post resurrectionem mittit Apostolos ad Gentes, et praecipit eis, ut baptizent eos in mysterio Trinitatis. Poenitet facti populum Judaeorum, et statim a Petro ad baptismum mittitur. Antequam parturiant, parit Sion, et nascitur gens simul (**Isai. 66. 7. 8**). Paulus persecutor Ecclesiae, et lupus rapax Benjamin, Ananiae ovi submittit caput: nec ante recuperat aspectum quam curet baptismo caecitatem (**Act. 9. 18**). Eunuchus Candacis reginae Aethiopum, lectione Prophetica, Christi baptismati praeparatur. Mutat contra naturam *Aethiops pellem suam, et pardus varietates suas* (**Jer. 13. 23**). Qui Joannis acceperant, quia Spiritum Sanctum nesciebant, iterum baptizantur, ne quis putaret Gentibus ac Judaeis, aquas sine Spiritu Sancto ad salutem posse sufficere. «Vox Domini super aquas, Dominus super aquas multas, Dominus diluvium inhabitare facit» (**Psal. 28. 3**). «Dentes ejus sicut grex detonsarum, quae ascenderunt de lavacro, omnes gemellos habentes foetus, et infoecunda non est in eis» (**Cantic. 4. 2**). Si non est infoecunda, nec sterilis, omnes habent ubera lacte rorantia, quae cum Apostolo possint dicere: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* (**Gal. 4. 19**): et, *Lac vobis potum dedi, non escam* (**1. Cor. 3. 2**). Michaeas de baptismi gratia vaticinatur: *Ipse avertet, et miserebitur*

nostri: demerget iniquitates nostras, et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra (Mich. 7. 19).

7. Quomodo ergo in lavacro omnia peccata merguntur, si una uxor supernatat: *Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum sunt peccata. Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum (Psal. 31. 1. 2).* Arbitror quod possumus et nos huic aliquid cantico jungere: Beatus vir, cui non imputabit Dominus uxorem. Audiamus et Ezechielem filium hominis, quomodo de ejus virtute pronuntiet, qui hominis futurus est filius: *Assumam 421 vos de gentibus, et aspergam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus immunditiis vestris: et dabo vobis cor novum, et spiritum. Ab omnibus, inquit, mundabo vos sordibus (Ezech. 36. 25. 26).* In omnibus nihil praetermittitur. Si sordes emundantur, quanto magis munditiae non coinquinantur? Dabo vobis cor novum, et spiritum novum: *In Christo enim Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque praeputium, sed nova natura (Gal. 5. 6).* Unde cantamus canticum novum: et vetere homine deposito, non ambulamus *in vetustate litterae sed in novitate spiritus (Rom. 7. 6).* Hic est calculus novus, cui novum nomen inscribitur; quod nemo scit legere, nisi qui illud acceperit (**Apoc. 2. 17**). «Quotquot enim baptizati sumus in Christo Jesu, in mortem illius baptizati sumus. Consepulti enim ei sumus per baptismum in mortem [al. *morte*], ut quomodo surrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitatem vitae ambulemus» (**Rom. 6. 3**). Toties novitatem legimus, et tamen maculosum nomen uxoris non potest ulla novitate deleri? Consepulti sumus Christo in baptismo, et resurreximus per fidem operationis Dei, qui suscitavit eum a mortuis. Cumque essemus mortui in delictis,

et praeputio carnis nostrae, convivificavit nos cum illo, donans omnia delicta; delens quod adversum nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis: et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci (**Coloss 2**). Omnia nostra cum Christo mortua sunt, universa chirographi veteris peccata deleta sunt; solum nomen vivit uxoris? Dies me deficiet si cuncta quae ad potentiam baptismi pertinent, de Scripturis sanctis voluero digerere; et nativitatis secundae, imo in Christo primae, ponere sacramenta.

8. Antequam dictandi finem faciam (jam enim intelligo mensuram me excedere Epistolae), volo superiora capitula, in quibus futuri Episcopi vita describitur, cursim exponere; ut Apostolum non in unius uxoris elogio, sed in omnibus quae praecipit, Doctorum Gentium suscipiamus. Simul obsecro, ne quis me in sugillationem istius temporis Sacerdotum scripsisse, quae scripsi, existimet, sed in Ecclesiae utilitatem. Ut enim oratores, et philosophi describentes qualem velint esse perfectum oratorem, **422** et philosophum, non faciunt injuriam Demostheni et Platoni, sed res ipsas absque personis definiunt: sic in descriptione Episcopi, et in eorum expositione quae scripta sunt, quasi speculum Sacerdotii proponitur. Jam in potestate et conscientia singulorum est, quales se ibi aspiciant; ut vel dolere ad deformitatem, vel gaudere ad pulchritudinem possint. *Si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat (1. Tim. 3. 1)*. Opus, non dignitatem; laborem, non delicias, OPUS, PER quod humilitate decrescat, non intumescat fastigio. *Oportet ergo Episcopum irreprehensibilem esse (Ibid. 2)*. Idipsum quoque ad Titum: *Si quis est sine crimine (Tit. 1. 6)*. Omnes virtutes in uno sermone comprehendit, et pene rem contra naturam

exigit? Si enim omne peccatum, etiam in otioso verbo reprehensione dignum est: quis est ille qui absque peccato, id est, sine reprehensione, versetur in hoc mundo? Sed futurus Pastor Ecclesiae talis eligitur, ad cuius comparisonem recte grex caeteri nominentur. Definiunt Rhetores oratorem, qui sit vir bonus, dicendi peritus. Ante vita, sic lingua irrephensibilis quaeritur, ut merito suspiciatur. PERDIT ENIM auctoritatem docendi, cuius sermo opere destruitur. *Unius uxoris virum*; de hoc supra diximus. Nunc hoc tantum admonemus, ut si unius uxoris vir, etiam ante baptisimum quaeritur; caetera quoque quae praecepta sunt, ante baptismum requiramus. Neque enim competit universa post baptismum, et unum hoc mandatum intelligere ante

baptismum. *Sobrium*, sive *vigilantem*, νηφάλιος quippe utrumque significat. *Prudentem*, *ornatum*, *hospitalem*, *doctorem* (**Levit. 10**). Sacerdotes qui ministrant in templo Dei, prohibentur vinum et siceram bibere: ne in crapula et ebrietate aggraventur corda eorum; et ut sensus officium exhibens, Deo vigeat semper, et tenuis sit. Quod autem infert *prudentem*, excludit eos, qui sub nomine simplicitatis excusant stultitiam Sacerdotum. NISI ENIM cerebrum sanum fuerit, omnia membra in vitio erunt. *Ornatum* quoque, ἐπίτασις est prioris verbi, id est, *irreprehensibilis*. Qui vitia non habet, irreprehensibilis appellatur: qui virtutibus pollet, ornatus est. Possumus et aliud **423** intelligere ex hoc verbo, juxta illud Tullii: Caput est artis, decere quod facias. Sunt enim quidam ignorantes mensuram suam, et tantae stoliditatis ac vecordiae, ut et in motu et in incessu, et in habitu, et in sermone communi, risum spectantibus praebeant: et quasi intelligentes quid sit ornatus, comunt se vestibus et munditiis corporis, et lautioris mensae

epulas parant: cum omnis istiusmodi ornatus et cultus sordibus foedior sit. Quod autem doctrina a Sacerdotibus expetatur, et veteris praecepta sunt Legis, et ad Titum plenius scribitur. INNOCENS ENIM et absque sermone conversatio, quantum exemplo prodest, tantum silentio nocet. Nam et latratu canum, baculoque pastoris, luporum rabies deterrenda est. *Non vinolentum, non percussorem* (**Tit. 7**). Virtutibus vitia opposuit.

9. Didicimus quales esse debeamus: discamus quales non esse debeant Sacerdotes. Vinolentia scurrarum est, et comessatorum: venterque mero aestuans, cito despumat in libidines. In vino luxuria, in luxuria voluptas, in voluptate impudicitia est. Qui luxuriatur, vivens mortuus est: ergo qui inebriatur, et mortuus et sepultus est. Noc ad unius horae ebrietatem nudat femora sua (**Gen. 9. 21**), quae per sexcentos annos sobrietate contexerat. Lot per temulentiam, nesciens libidini miscet incestum: et quem Sodoma non vicerat, vina vicerunt. Percussorem autem Episcopum ille condemnat, qui dorsum suum posuit ad flagella: et maledictus non remaledixit (**Isai. 50; Marc. 15**). *Sed modestum* (**1. Tim. 3**). Duobus malis unum opposuit bonum; ut temulentia et ira, modestia refrenentur. *Non litigiosum, non avarum*. Nihil enim impudentius arrogantia rusticorum, qui garrulitatem auctoritatem putant; et parati semper ad lites, in subjectum sibi gregem tumidis sermonibus tonant. Avaritiam in Sacerdote vitandam, et Samuel docet: nihil coram populo eripuisse se cuiquam probans (**1. Reg. 12**): et Apostolorum paupertas, qui refrigeria sumptuum a fratribus accipiebant, et praeter victum atque vestitum nihil se aliud nec habere, nec velle gloriabantur. Quam ad Timotheum avaritiam, **424** ad Titum

turpis lucri cupiditatem apertissime notat (**Tit. 1**). *Domum suam bene regentem*. Non ut opes augeat, non ut regias paret epulas, non ut caelatas patinas struat, non ut Phasides aves lentis vaporibus coquat, qui ad ossa perveniant et superficiem carnis non dissolvant artifici temperamento: sed ut quod populo praecepturus est, prius a domesticis exigit. *Filios habentem subditos, cum omni castitate*; ne scilicet imitentur filios Eli, qui in vestibulo Templi cum mulieribus dormiebant; et religionem praedam putantes, quidquid optimum in hostiis erat, in suas delicias convertebant (**1. Reg. 2**). *Non neophytum, ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli* (**1. Tim. 3. et Tit. 1**). Mirari satis non queo, quae hominum tanta sit caecitas, de uxoribus ante baptismum disputare; et rem in baptismo mortuam, imo cum Christo vivificatam in calumniam trahere, cum tam apertum evidensque praeceptum nemo custodiat. Heri catechumenus, hodie pontifex: heri in amphitheatro, hodie in Ecclesia; vespere in circo, mane in altario: dudum fautor histrionum, nunc virginum consecrator. Num ignorabat Apostolus tergiversationes nostras, et argumentorum ineptias nesciebat? Qui dixit, *unius uxoris virum* (**Ibid.**), ipse mandavit irreprehensibilem, sobrium, prudentem, ornatum, hospitem, doctorem, modestum: non vinolentum, non percussorem, non litigiosum, non avarum, non neophytum. Ad haec omnia claudimus oculos, solas videmus uxores. Quod autem ait: *Ne in superbiam elatus, incidat in iudicium diaboli*, quis non exemplo verum probet? Ignorat momentaneus Sacerdos humilitatem, et mansuetudinem rusticorum: ignorat blanditias Christianas; nescit seipsum contemnere: de dignitate transfertur ad dignitatem: non jejunavit, non flevit, non mores suos saepe reprehendit, et assidua meditatione correxit: non

substantiam pauperibus erogavit. De cathedra quodammodo ducitur ad cathedram, id est, de superbia ad superbiam. Judicium autem et ruina diaboli, nulli dubium, quin arrogantia sit. INCIDUNT IN EAM qui in puncto horae, necdum discipuli **425** jam magistri sunt. *Oportet autem eum et testimonium habere bonum ab his qui foris sunt.* Quale principium, talis et clausula. Qui irreprehensibilis est, non solum a domesticis, sed et ab alienis consono ore laudatur. Alieni et extra Ecclesiam sunt Judaei, haeretici, atque Gentiles. Talis ergo sit Pontifex Christi, ut qui religioni detrahunt, vitae ejus detrahere non audeant. At nunc plerosque cernimus, vel favorem populi, in aurigarum morem pretio redimere: vel tanto omnium hominum odio vivere, ut non extorqueant pecunia, quod mimi impetrant gestibus.

10. Haec, fili Oceane, sollicito timore perquirere (al. *perquire*): haec magistri Ecclesiae custodire debebunt: hos in Sacerdotibus eligendis canones observare: non juxta propria odia et privatas simultates, carpentemque semper auctorem suum, invidiam, legem Christi interpretari. Vide quantum sit testimonium hujus, quem arguunt, mariti, cui praeter vinculum conjugale, et hoc ante baptismum, nihil aliud ab aemulis objici potest. «Qui praecipit non moechandum, ipse dixit, et non occides» (**Jacob. 2. 11**). Si non moechamur, sed occidimus, transgressores legis sumus. «Qui totam legem servaverit, et offenderit in uno, fit omnium reus» (**Ibid. 10**). Itaque cum opposuerint nobis uxorem ante baptismum, nos ab eis omnia quae post baptismum praecepta sunt, requiramus. PRAETEREUNT quod non licet: et objiciunt quod concessum est.

EPISTOLA LXX . AD MAGNUM ORATOREM URBIS ROMAE.

Magno cuidam Rhetori Romano, quem Ruffinus sobornarat, ut quaereret ab Hieronymo, cur in opusculis suis saecularium litterarium exempla poneret, rationem reddit, ostenditque quatenus id liceat, et quorum exemplo id faciat.

1. Sebesium nostrum tuis monitis profecisse, non tam Epistola tua, quam ipsius poenitudine didicimus. Et **426** mirum in modum plus correptus placuit, quam errans laeserat. Certaverunt inter se indulgentia parentis, et filii pietas: dum alter praeteritorum non meminit, alter in futurum quoque officia pollicetur. Unde et mutuo nobis tibi que gaudendum est: quia nos filium recepimus, tu discipulum comprobasti.

2. Quod autem quaeris in calce Epistolae tuae, cur in opusculis nostris saecularium (al. *scholarium* litterarum interdum ponamus exempla, et candorem Ecclesiae, Ethnicorum sordibus polluamus; breviter responsum habeto. Nunquam hoc quaereres, nisi te totum Tullius possideret; si Scripturas sanctas legeres, si Interpretes earum, omisso Volcatio, evolveres. Quis enim nesciat et in Moyse, et in Prophetarum voluminibus quaedam assumpta de Gentilium libris, et Salomonem Philosophis Tyri et nonnulla proposuisse, et aliqua respondisse? Unde in exordio Proverbiorum commonet, ut intelligamus sermones prudentiae, versutiasque verborum, parabolas, et obscurum sermonem, dicta

sapientum, et aenigmata (**Prov. 1**), quae proprie dialecticorum et philosophorum sunt. Sed et Paulus Apostolus Epimenidis Poetae abusus versiculo est, scribens ad Titum: «Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri» (**Tit. 1, 22**). Cujus heroici hemistichium postea Callimachus usurpavit. Nec mirum si apud Latinos metrum non servet ad verbum expressa translatio, cum Homerus eadem lingua versus in prosam, vix cohaereat. In alia quoque Epistola, Menandri ponit senarium: «Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimae.» Et apud Athenienses in Martis curia disputans, Aratum testem vocat. «Ipsius enim et genus sumus,» quod Graece dicitur: τοῦ γάρ καὶ γένος ἐσμὲν; et est clausula versus heroici. Ac ne parum hoc esset, ductor Christiani exercitus, et orator invictus pro Christo causam agens, etiam inscriptionem fortuitam, arte torquet in argumentum fidei. Didicerat enim a vero David, extorquere de 427 manibus hostium gladium, et Goliae superbissimi caput proprio mucrone truncare. Legerat in Deuteromonio (**Cap. 21**) Domini voce praeceptum, mulieris captivae radendum caput, supercilia, omnes pilos, et ungues corporis amputandos, et sic eam habendam in conjugio. Quid ergo mirum, si et ego sapientiam saecularem propter eloquii venustatem, et membrorum pulchritudinem, de ancilla atque captiva Israelitidem (al. *Israeliten*) facere cupio? et si quidquid in ea mortuum est, idololatriae, voluptatis, erroris, libidinum, vel praecidio, vel rado: et mixtus purissimo corpori vernaculos ex ea genero Domino Sabaoth? Labor meus in familiam Christi proficit; stuprum in alienam, auget numerum conservorum. Osee accepit uxorem fornicariam Gomer filiam Debelaim, et nascitur ei de meretrice filius Jezrael, qui vocatur *semen Dei* (**Osee 1**). Isaias novacula acuta

barbam, et crura peccantium radit (**Isai. 7**): et Ezechiel in typo fornicantis Jerusalem, tondet caesariem suam; ut quidquid in ea absque sensu et vita est, auferatur.

3. Cyprianus vir eloquentia pollens et martyrio, Firmiano narrante, mordetur, cur adversus Demetrianum scribens, testimoniis usus sit Prophetarum, et Apostolorum, quae ille ficta et commentitia esse dicebat, et non potius Philosophorum et Poetarum, quorum auctoritati, ut Ethnicus, contraire non poterat. Scripserunt contra nos Celsus atque Porphyrius: priori Origenes, alteri Methodius, Eusebius, et Apollinaris fortissime responderunt. Quorum Origenes octo scripsit libros: Methodius usque ad decem millia procedit versuum: Eusebius, et Apollinaris viginti quinque, et triginta volumina condiderunt. Lege eos, et invenies nos comparatione eorum imperitissimos: et post tanti temporis otium, vix quasi per somnium quod pueri didicimus, recordari. Julianus Augustus septem libros in expeditione Parthica, adversum Christum evomuit; et juxta fabulas Poetarum, suo se ense laceravit. Si contra hunc scribere tentavero, puto, interdices mihi, ne rabidum canem, Philosophorum **428** et Stoicorum doctrinis, id est, Herculis clava percutiam (al. *repercutiam*)? quanquam Nazarenum nostrum, et (ut ipse solebat dicere) Galilaeum, statim in praelio senserit; et mercedem linguae putidissimae, conto ilia perfossus acceperit. Iosephus antiquitatem approbens Iudaici populi, duos libros scripsit contra Appionem Alexandrinum Grammaticum: et tanta saecularium profert testimonia, ut mihi miraculum subeat, quomodo vir Hebraeus, et ab infantia sacris Litteris eruditus, cunctam Graecorum Bibliothecam

evolverit. Quid loquar de Philone, quem vel alterum, vel Judaeum Platonem critici pronuntiant?

4. *Scriptores Ecclesiastici saecularibus litteris eruditi.*---
Curram per singulos: Quadratus Apostolorum discipulus, et Atheniensis Pontifex Ecclesiae, nonne Adriano Principi, Eleusinae sacra invisenti, librum pro nostra religione tradidit? Et tantae admirationi omnibus fuit, ut persecutionem gravissimam, illius excellens sedaret ingenium. Aristides Philosophus, vir eloquentissimus, eidem Principi Apologeticum pro Christianis obtulit, contextum Philosophorum sententiis: quem imitatus postea Justinus, et ipse Philosophus, Antonino Pio et filiis ejus, Senatuque librum contra Gentiles tradidit, defendens ignominiam crucis, et resurrectionem Christi tota praedicans libertate. Quid loquar de Melitone Sardensi Episcopo? quid de Apollinario Hierapolitanae Ecclesiae Sacerdote, Dionysioque Corinthiorum Episcopo, et Tatiano, et Bardesane, et Irenaeo Photini Martyris successore: qui origines haereseon singularum, et ex quibus Philosophorum fontibus emanarint, multis voluminibus explicarunt? Pantaenus Stoicae sectae Philosophus, ob praecipuae eruditionis gloriam, a Demetrio Alexandriae Episcopo missus est in Indiam, ut Christum apud Brachmanas, et illius gentis Philosophos praedicaret. Clemens Alexandrinae Ecclesiae Presbyter, meo judicio (al. *vir meo judicio*, etc.), omnium eruditissimus, octo scripsit Stromatum libros; et totidem ὑποτυπώσεων, et alium contra Gentes, Paedagogi quoque tria volumina. Quid in illis indoctum? imo **429** quid non de media Philosophia est? Hunc imitatus Origenes, decem scripsit Stromateas, Christianorum et Philosophorum inter se sententias comparans: et omnia

nostrae religionis dogmata de Platone et Aristotele, Numenio, Cornutoque confirmans. Scripsit et Miltiades contra Gentes volumen egregium. Hippolytus quoque, et Apollonius, Romanae urbis Senator, propria opuscula condiderunt. Exstant et Julii Africani libri, qui temporum scripsit historias; et Theodori, qui postea Gregorius appellatus est (S. Gregorius Thaumaturgus), viri Apostolicorum signorum. atque virtutum; et Dionysii Alexandrini Episcopi: Anatolii quoque Laodiceae Ecclesiae Sacerdotis; nec non Presbyterorum Pamphili, Pierii, Luciani, Malchionis, Eusebii Caesariensis Episcopi, et Eustathii Antiocheni, et Athanasii Alexandrini: Eusebii quoque Emiseni, et Triphillii Cyprii, et Asterii Scythopolitae, et Serapionis Confessoris: Titi quoque Bostrensis Episcopi: Cappadocumque Basilii, Gregorii, Amphiloerii: qui omnes in tantum Philosophorum doctrinis atque sententiis suos resarciunt libros, ut nescias quid in illis primum admirari debeas, eruditionem saeculi, an scientiam Scripturarum.

5. Veniam ad Latinos. Quid Tertulliano eruditius, quid acutius? Apologeticus ejus, et contra Gentes libri, cunctam saeculi obtinent (al. *continent*) disciplinam. Minutius Felix causidicus Romani fori, in libro, cui titulus Octavius est; et in altero contra Mathematicos (si tamen inscriptio non mentitur auctorem) quid Gentilium scripturarum dimisit intactum? Septem libros adversus Gentes Arnobius edidit, totidemque discipulus ejus Lactantius, qui de Ira quoque, et Opificio Dei duo volumina condidit: quos si legere volueris, dialogorum Ciceronis in eis ἐπιτομὴν reperiēs. Victorino Martyri in libris suis, licet desit eruditio, tamen non deest eruditionis voluntas. Cyprianus, **430** Quod idola dii non sint, qua brevitate, qua

historiarum omnium scientia, quorum verborum et sensuum splendore perstrinxit? Hilarius meorum Confessor temporum et Episcopus, duodecim Quintiliani libros et stylo imitatus est, et numero: brevique libello, quem scripsit contra Dioscorum Medicum, quid in litteris possit, ostendit. Juvenus Presbyter, sub Constantino historiam Domini Salvatoris versibus explicavit: nec pertimuit Evangelii majestatem sub metri leges mittere. De caeteris vel mortuis, vel viventibus taceo: quorum in scriptis suis et vires manifestae sunt et voluntas.

6. Nec statim prava opinione fallaris, contra Gentes hoc esse licitum, in aliis disputationibus dissimulandum, quia omnes pene omnium libri, exceptis his qui cum Epicuro litteras non didicerunt, eruditionis doctrinaeque plenissimi sunt. Quanquam ego illud magis reor, quod dictanti venit in mentem, non te ignorare quod semper a doctis viris usurpatum est; sed per te mihi proponi ab alio quaestionem, qui forte propter amorem historiarum Sallustii, Calpurnius cognomento Lanarius sit. Cui quaeso ut suadeas, ne vescentium dentibus edentulus invideat, et oculos caprearum, talpa contemnat. Dives, ut cernis, ad disputandum materia; sed jam epistolaris angustia finienda est.

EPISTOLA LXXI AD LUCINIUM.

Lucinium Boeticum genere, qui cum uxore sua Theodora castam ducebat vitam, et Jerosolymam navigare constituerat, hortatur ut in proposito perstet et adnaviget. Interea opera quaedam sua, quae ille postulaverat, una cum quatuor

ciliciolis, et Isaiae codice, mittit; tum de jejuniis, Eucharistiae sumptione, ac traditionibus Ecclesiasticis disserit.

1. Nec opinanti mihi subito litterae tuae redditae sunt: quae quanto **431** insperatae, tanto gaudiorum plenae, quiescentem animam suscitarent, ut statim amore complecterer, quem oculis ignorabam, et illud mecum tacitus mussitarem: *Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo, et quiescam (Ps. 54. 7)*, ut inveniat quem diligit anima mea. Vere nunc in te sermo Dominicus completus est: *Multi de Oriente et Occidente venient, et recumbent in sinu Abrahae*. Cornelius centurio cohortis Italicae, jam tunc Lucinii mei praefigurabat fidem. Apostolus Paulus scribens ad Romanos: *Cum in Hispaniam proficisci coepero, spero quod praeteriens videam vos, et a vobis deducar illuc (Rom. 15. 24)*, tantis fructibus (al. *fluctibus*) approbavit, quid de illa provincia quaereret. In brevi tempore ab Jerosolymis usque ad Illyricum Evangelii jaciens fundamenta, Romam vinctus ingreditur, ut vinctos superstitionis erroribus liberos faciat. Manet in hospitio conducto per biennium; ut nobis utriusque Instrumenti aeternam reddat domum. Piscator hominum, misso rete Apostolico, te quoque quasi pulcherrimum Auratam inter innumera piscium genera traxit ad littus. Reliquisti amaros fluctus, salsos gurgites, scissuras monitum, et Leviathan regnantem in aquis, cum Jesu deserta expetens, contempsisti, ut possis Propheticum illud canere: *In terra deserta, et invio, et in inaquoso, sic in sancto apparui tibi (Ps. 62. 3)*. Et iterum: *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine. Exspectabam eum qui salvum me fecit a pusillanimitate spiritus et tempestate (Ps. 54. 8. 9)*. Obsecro te et moneo parentis affectu, ut qui Sodomam reliquisti, ad montana

festinans, post tergum ne respicias: ne aratri stivam, ne fimbriam Salvatoris, ne cincinnos ejus, noctis rore madefactos, quos semel tenere coepisti, aliquando dimittas: ne de tecto virtutum pristina quaesiturus vestimenta descendas; ne de agro revertaris domum, ne campestria cum Lot et amoena hortorum diligas, quae non irrigantur de coelo, ut terra sancta, sed de turbido flumine Jordanis, postquam dulces aquas maris mortui commixtione mutavit.

2. Coepisse multorum est, ad culmen pervenisse paucorum. *Qui in stadio currunt, 432 omnes quidem currunt; sed unus accipit coronam (1. Cor. 9. 24. 25).* At contra de nobis dicitur: *Sic currite, ut apprehendatis.* NON EST INVIDUS Agonotheta noster, nec alterius palma, alteri parat ignominiam. Omnes athletas suos desiderat coronari. Gaudet anima mea, et magnitudine laetitiae rem moeroris patior. Ruth in lacrymas verba prorumpunt. Zachaeus ad unius horae conversionem, hospitem habere meruit Salvatorem. Martha et Maria, convivio praeparato Dominum susceperunt. Meretrix lavat fletibus pedes, et unguentis bonorum operum Domini corporis dedicat sepulturam. Simon leprosus invitat magistrum cum discipulis, et non contemnitur. Abrahae dicitur: *Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et vade in terram quam monstravero tibi (Gen. 12. 1).* Relinquit Chaldaeam, relinquit Mesopotamiam: QUAERIT QUOD nescit ne perdat quem invenerat. Non enim arbitratus est simul se habere posse et patriam et Dominum; sed jam tunc illud Prophetiae David opere complebat: *(Advena sum apud te, et peregrinus, sicut omnes patres mei (Ps. 38. 13):* Hebraeus id est, *περάτης, atque transitor: dum non est praesenti virtute*

contentus; sed praeteritorum obliviscens, in futurum se extendit, et scit illud, *Ibunt de virtute in virtutem* (Ps. 83. 8), mysticum sortitus est nomen, et viam tibi aperuit, quomodo non quaeras ea quae tua sunt, sed quae aliena: et illos putes parentes, fratres, affines, atque cognatos, qui tibi in Christo copulati sunt. *Mater, inquit, mea, et fratres mei hi sunt, qui faciunt voluntatem Patris mei* (Matth. 12. 48).

3. Habes tecum prius in carne, nunc in spiritu sociam; de conjugē germanam, de femina virum, de subjecta parem: quae sub eodem iugo ad coelestia simul regna festinat. Cauta rei familiaris dispensatio, et ad calculos rediens, non cito deponitur. Joseph cum tunica Aegyptiam effugere non potuit. Adolescens ille, qui opertus sindone sequebatur Jesum: quia tentus fuerat a ministris, terrenum abjiciens operimentum, nudus evasit. Elias igneo curru raptus ad coelum, meloten reliquit in 433 terris. Elisaeus boves, et iuga prioris operis vertit in vota. Loquitur sapientissimus vir: *Qui tangit picem, inquinabitur ab ea* (Eccli. 1. 13). QUAMDIU VERSAMUR in rebus saeculi, et anima nostra possessionum ac reddituum procuratione devincta est, de Deo libere cogitare non possumus. *Quae enim participatio iustitiae cum iniquitate, aut quae societas lucis ad tenebras? Qui consensus Christi ad Belial? Quae pars fidei cum infidei?* (2. Cor. 6. 14. et seqq.) *Non potestis, inquit Dominus, Deo servire et mammonae* (Matth. 6. 24). Aurum deponere incipientium est, non perfectorum. Fecit hoc Thebanus Crates, fecit Antisthenes. SEIPSUM offerre Deo, proprie Christianorum est et Apostolorum: qui duo cum vidua paupertatis suae in Gazophylacium aera mittentes, totum censum quem habuerunt, Domino tradiderunt, et merentur audire: *Sedebitis*

super duodecim solia, judicantes duodecim tribus Israel. (Matth. 19. 28).

4. Haec et ipse intelligis, quo animo replicem; et quod sub aliis verbis te ad sanctorum Locorum invitem habitaculum. Abundantia tua multorum in opiam sustentavit, ut et horum divitiae in tuam indigentiam redundarent. Fecisti tibi amicos de iniquo mammona, qui te reciperent in aeterna tabernacula (**Luc. 16**). Laudanda res, et Apostolicorum temporum virtutibus coaequanda: quando venditis possessionibus suis, credentes afferebant pecunias, atque fundebant ante pedes Apostolorum, ostendentes avaritiam esse calcandam. Sed Dominus magis quaerit animas credentium, quam opes. Legimus: *Redemptio animae viri, propriae divitiae* (**Prov. 13. 8. sec. LXX**). Possumus quidem divitias proprias intelligere, quae non de alieno, non de rapinis sunt, juxta illud: «Honora Deum de tuis justis laboribus» (**Ibid. 3. 9**): sed melior est illa intelligentia, ut divitias proprias cognoscamus thesauros absconditos, quos nec fur possit suffodere, nec latro violentus eripere (**Luc. 12**).

5. Opuscula mea, quae non sui merito, sed bonitate tua desiderare te dicis, ad describendum hominibus tuis dedi, et descripta vidi in chartaceis codicibus: ac frequenter admonui, ut conferrent diligentius, et emendarent. Ego enim tanta volumina prae frequentia commeantium et peregrinorum turbis relegere non potui, et ut ipsi probavere praesentes, **434** longo tentus incommodo, vix diebus Quadragesimae, quibus ipsi proficiscebantur, respirare coepi. Unde si paragrammata repereris, vel minus aliqua descripta sunt, quae sensum legentis impedian, non mihi debes imputare, sed tuis, et imperitiae notariorum librariorumque

incuriae, qui scribunt non quod inveniunt, sed quod intelligunt; et dum alienos errores emendare nituntur, ostendunt suos. Porro Josephi libros, et sanctorum Papiæ et Polycarpi volumina, falsus ad te rumor pertulit a me esse translata: quia nec otii mei, nec virium est, tantas res eadem in alteram linguam exprimere venustate. Origenis et Didymi pauca transtulimus, volentes nostris ex parte ostendere, quid Graeca doctrina retineret. Canonem Hebraicae Veritatis, excepto Octateucho, quem nunc in manibus habeo, pueris tuis et notariis dedi describendum. Septuaginta interpretum editionem et te habere non dubito; et ante annos plurimos diligentissime emendatam, studiosis tradidi. Novum Testamentum Graecae reddidi auctoritati. Ut enim veterum librorum fides de Hebraeis voluminibus examinanda est; ita novorum Graecae sermonis normam desiderat.

6. *Jejunium Sabbati, et Eucharistiae sumptio quotidiana.*--- De Sabbato quod quaeris, utrum jejunandum sit: et de Eucharistia, an accipienda quotidie, quod Romana Ecclesia [al. *Romanae Ecclesiae*] et Hispaniae observare perhibentur, scripsit quidem et Hippolytus vir disertissimus; et carptim diversi Scriptores e variis auctoribus edidere. Sed ego illud breviter te admonendum puto, traditiones Ecclesiasticas (praesertim quae fidei non officiant) ita observandas, ut a maioribus traditae sunt; nec aliorum consuetudinem, aliorum contrario more subverti. Atque utinam omni tempore jejunare possimus, quod in Actibus Apostolorum diebus Pentecostes et die Dominico, Apostolum Paulum, et cum eo credentes fecisse legimus (**Act. 13. 20. 21**). Nec tamen Manichaeae haereseos accusandi sunt, cum carnalis cibus praeferrī non debuerit spirituali. Eucharistiam quoque absque

condemnatione nostri, et pungente conscientia, semper accipere, et Psalmistam audire dicentem: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus (Psal. 39. 9)*, et cum eo canere: **435** *Eructavit cor meum verbum bonum (Psal. 44. 1)*. Nec hoc dico, quod diebus festis jejunandum putem; et contextas quinquaginta diebus ferias auferam: sed unaquaeque provincia abundet in sensu suo, et praecepta majorum, leges Apostolicas arbitretur.

7. Duo palliola, et amphimallum de tuis usibus vel utenda, vel sanctis danda suscepi. Ego insignia paupertatis, et quotidianae symbola poenitentiae, tibi et sorori tuae misi: quatuor ciliciola apta proposito et usibus vestris: et codicem, hoc est decem visiones Isaiae valde obscurissimas, quas nuper historica explanatione disserui: ut quotiescumque mea opuscula videris, toties amici dulcissimi recordatus, navigationem quam parumper distuleras, pares. Et quia non est in homine via ejus, et a Domino gressus hominis diriguntur (**Jer. 10. 23**): si forte (quod procul absit) aliquid fuerit impedimenti, quaeso ut quos caritas jungit, terrarum longitudo non separet: et absentem Lucinium nostrum, semper praesentem litterarum vicissitudine sentiamus.

EPISTOLA LXXII . AD
VITALEM PRESBYTERUM. *De Salomone et
Achaz.*

Alteri Vitalis epistolae respondens, docet pro vero credendum esse, Salomonem, et Achaz undecimo aetatis

anno filios genuisse. Posse tamen alia ratione Scripturam id assevantem explicari; verum ab hujusmodi quaestionibus anxie discutiendis dehortatur.

1. Zenon nauclerus, per quem mihi dicis tuae sanctitatis litteras esse transmissas, unam tantum et brevem **436** Epistolam beati Papae Amabilis reddidit, solita munuscula continentem. Satisque miror quid causae fuerit, ut cum in benedictionibus et tuis et illius perferendis fidelis extiterit, in reddenda epistola negligens comprobetur. Neque enim te falli arbitror discipulum veritatis; nisi forte Graeco homini Latinus sermo inter chartulas oberravit. Itaque ad secundam rescribo Epistolam, quam mihi sanctus filius meus Heraclius Diaconus reddidit, in qua inter caetera deprecari, ut exponam tibi causas, Quare Salomon, et Achaz undecim annorum, filios genuisse dicantur. Si enim duodecimo anno Salomon super Israel accepit imperium, et quadraginta annis regnavit in Jerusalem; filiusque ejus Roboam cum quadragesimum et primum annum ageret aetatis, patri successit in regnum, perspicuum est undecim annorum fuisse Salomonem, sive decem, quia decem menses a conceptu usque ad partum sibi mater vindicat. Rursum Achaz filius Joathan cum viginti esset annorum, rex constitutus est super duas tribus, idest, Judam et Benjamin (**4. Reg. 16**), regnavitque annis sedecim (**2. Par. 28**): quo mortuo, Ezechias cum vicesimum et quintum annum ageret aetatis, patri successit in regnum (**4. Reg. 18**). Ex quo intelligitur, Achaz quoque undecimo sive decimo anno, Ezechiam filium procreasse.

2. Et si quidem in historiis aliter haberent Septuaginta interpretes, aliter Hebraica Veritas, confugere poteramus ad

solita praesidia: et arcem linguae tenere vernaculae: nunc vero et ipsum authenticum, et caeteri interpretes pari auctoritate consentiant, non in Scriptura, sed in sensu est difficultas. Quis enim crederet mortalium, ut undecim annorum puer generaret filium? Multa et alia dicuntur in Scripturis, quae videntur **437** incredibilia, et tamen vera sunt. NEQUE ENIM VALET natura contra naturae Dominum: aut potest vas figulo dicere: quare me ita fecisti, aut ita? Licet quod pro miraculo, signo atque portento fit, legem naturae facere non possit. Num quia nostra aetate duplex Lyddae natus est homo, duorum capitum, quatuor manuum, unum ventre, et duobus pedibus, omnes homines ita nasci necesse est? Legamus veteres historias et maxime Graecas ac Latinas, et inueniemus lustralibus hostiis, secundum errorem veterum, portentuosas soboles, tam in hominibus, quam in armentis ac pecudibus, expiatis. Audivi, Domino teste non mentior: quaedam muliercula cum expositum nutriret infantem, et instillaret cibos, ac nutricis officio fungeretur, cubaretque cum ea parvulus, qui usque ad decimum jam pervenerat annum; accidit, ut plus quam pudicitia patitur, se mero ingurgitaret, accensaque libidine, obscoenis motibus ad coitum duceret infantem. Prima ebrietas alterius noctis et caeterarum deinceps fecit consuetudinem. Nec dum duo menses fuerant evoluti, et ecce feminae uterus intumuit. Quid plura? dispensatione Dei factum est, ut quae contra naturam simplicitate parvuli in contemptum Dei abutebatur, a naturae Domino proderetur, impleto sermone quo dicitur: *Nihil occultum quod non manifestetur* (**Matth. 10**).

3. Simulque consideremus, quod occulte Scriptura et Salomonem et Achaz voluptatis et impietatis accuset. Uterque enim cum esset de stirpe David, recessit a Domino: et alter in tantum secutus est libidinem, ut septingentas habuerit uxores, et trecentas concubinas, et adolescentulas, et scorta passiva, quorum non erat numerus: neglectoque Deo patrum suorum, extruxerit idola gentium plurimarum; et fuerit, non ut prius IDIDIA, id est, *amabilis Domini*, sed amator mulierum (**3. Reg. 11**): alter miserit ad regem Assyriorum, auxilium postulans, et in tempore angustiae suae, auxerit contemptum in Dominum, immolaveritque **438** diis Damasci victimas percussoribus suis, et in omnibus urbibus Juda extruxerit aras ad cremandum thus; atque ad iracundiam provocaverit Dominum Deum Patrum suorum (**2. Paral. 28**): in tantum ut direptis vasis domus Domini atque confractis, clauserit januas Templi Dei, et fecerit sibi altaria in universis angulis Jerusalem, ambulaveritque in viis regum Israel, et statuas fuderit Baalim, et adoleverit incensum in valle filiorum Ennon, et lustraverit filios suos in igne, juxta ritum gentium, quas interfecit Dominus in adventu filiorum Israel. Ex quo perspicuum est, homines a parva aetate libidini deditos, immatura eorum sobole demonstrari, quod etiam eo tempore peccare coeperint, quo natura non patitur.

4. Ad summam illud dici potest, quod in regno David Salomon cum duodecim esset annorum, solium patris obtinuerit: et postea, quia Scriptura reliquit incertum, vixerit David, regnante jam filio, aliquot annos, qui sibi et non Salomoni imputentur: mortuo autem patre, post filius regnavit annis quadraginta, quos sine parente regnavit: atque ita et initium regni Salomonis, et tempus quo solus ipse regnavit, ab historia

demonstratum. Nec tamen omnes annos vitae illius quinquaginta tantum et duorum annorum circulis contineri. Sin autem dubitas, quod regnantibus filiis, patribusque viventibus, non filiis tempus regni eorum, sed parentibus imputetur, lege ipsum Regnorum volumen, et invenies, quod Ozias rex Juda postquam lepra percussus est, habitavit in domo separata, et filius ejus Joathan imperium rexit, judicaveritque populum terrae, usque ad diem mortis patris sui (**4. Reg. 5**): et tamen post mortem illius, cum viginti quinque esset annorum, sedecim annis regnasse dicatur, quos solus ipse regnaverit. Quod de Salomone intelleximus, de Achaz similiter intelligendum est, qui Joathae filius, Ezechiae pater fuerit (**2. Paral. 27. 28**). Audivi quemadmodum Hebraeum hujusmodi narrare fabulam juxta Prophetiam **439** Isaiae, quam inter decem Visiones nuper interpretatus sum: quod mortuo Achaz, Philistaea laetata sit, et Scriptura postea comminetur ac dicat: «Ne laeteris Philistaea omnis tu: quoniam comminuta est virga percussoris tui. De radice enim colubri egredietur regulus, et semen ejus absorbens volucrem» (**Isai. 14**): hoc est de Achaz constituetur rex Ezechias. Ex quo intelligi voluit, non statim post mortem patris, filium in imperium subrogatum, sed vel seditionibus populi, vel quibusdam interregnis, aut certe prementibus malis, et hinc inde consurgentibus bellis, regnum ejus fuisse dilatum.

5. In rebus obscuris diversas ponimus opiniones, ut non tam scribere, quam loqui tibi coram videamur. Caeterum Apostolus interminabiles genealogias et Judaicas fabulas prohibens, de istiusmodi mihi videtur interdicere quaestionibus. Quid enim prodest haerere in littera, et vel

scriptoris errorem, vel annorum seriem calumniari, cum manifestissime scribatur: *Littera occidit, spiritus autem vivificat?* (2. Cor. 3.) Relege omnes et veteris et novi Testamenti libros, et tantam annorum reperies dissonantiam, et numerum inter Judam et Israel, id est, inter regnum utrumque confusum, ut hujuscemodi haerere quaestionibus, non tam studiosi, quam otiosi hominis esse videatur. Munuscula a te missa libenter suscepi, et impendio precor, ut in amore quo nos appetere coepisti, ad finem usque perdures. Non enim coepisse, sed permansisse virtutis est. Nostra vicissim per Desiderium (*Putā Aquitanum Presbyt.*) missa suscipe.

EPISTOLA LXXIII, AD EVANGELUM PRESBYTERUM.

Auctoris 440 anonymi librum, qui Pontificem Melchisedec, non hominem, sed Spiritum Sanctum fuisse affirmabat, ex veterum Christianorum sententiis impugnat; ostenditque, illum revera hominem genere Chananaeum exstitisse; aut si Judaeis credatur, Sem primum filium Noe Patriarchae.

1. *Lib. anonymum et absque auctore.*---Misisti mihi volumen ἀνώνυμον ἀδέοσποτον et nescio, utrum tu de titulo nomen subtraxeris, an ille qui scripsit, ut periculum fugeret disputandi, auctorem noluerit confiteri. Quod cum legissem, intellexi famosissimam quaestionem super Pontifice Melchisedec illuc plurimis argumentis esse perductam, ut docere conatus sit, eum qui benedixit tanto

Patriarchae, diviniore fuisse naturae, nec de hominibus aestimandum. Et ad extremum ausus est dicere Spiritum Sanctum occurrisset Abrahae, et ipsum esse qui sub hominis figura visus sit. Quomodo autem Spiritus Sanctus, panem vinumque protulerit, et decimas praedae, quas Abraham victis quatuor regibus reportarat, acceperit, omnino tangere noluit: petisque ut quid mihi, vel de Scriptore, ve de quaestione videatur, respondeam. Fateor volui dissimulare sententiam, nec me periculoso et φιλεγκλήμονι miscere tractatui, in quo quodcumque dixissem, reprehensores habiturus forem. Sed rursum cum Epistolam legerem, et invenissem in extrema pagella, miris me obtestationibus adjuratum, ne spernerem precatorem: revolvi 441 Veterum libros, ut viderem quid singuli dicerent, et tibi quasi de multorum consilio, responderem.

2. Statimque in fronte Geneseos primam Homiliarum Origenis reperi scriptam de Melchisedech, in qua multiplici sermone disputans, illuc devolutus est, ut eum Angelum diceret. Iisdemque pene argumentis, quibus Scriptor tuus de Spiritu sancto, ille de supernis virtutibus est locutus. Transivi ad Didymum sectatorem ejus, et vidi hominem pedibus in magistri isse sententiam. Verti me ad Hippolytum, Irenaeum, Eusebium Caesariensem, et Emisenum, Apollinarem quoque, et Eustathium nostrum, qui primus Antiochenae Ecclesiae Episcopus contra Arium clarissima tuba bellicum cecinit: et deprehendi, horum omnium opiniones, diversis argumentationibus ac diverticulis ad unum compitum pervenisse, ut dicerent Melchisedech hominem fuisse Chananaeum, regem urbis Jerosolymae, quae primum Salem, postea Jebus, ad extremum Jerusalem appellata sit. Nec

mirum esse, si Sacerdos Dei altissimi describatur absque circumcisione et legalibus caeremoniis, et genere Aaron: cum Abel quoque, et Enoch, et Noe placuerint Deo, et victimas obtulerint: et in Job volumine legamus, quod ipse et oblato munerum fuerit, et sacerdos, et quotidie pro filiis suis hostias immolarit (**Job. 1**). Et aiunt ipsum quoque Job non fuisse de genere Levi, sed de stirpe Esau: licet aliud Hebraei autument.

3. Quomodo autem Noe inebriatus in domo sua, et nudatus atque derisus a mediano filio (**Gen. 9**), typum Salvatoris praebuit, et Cnam populi Judaeorum: Samson quoque amator meretricis et pauperis Dalilae, multo plures hostium mortuus, quam vivus occidit (**Judic. 16**), ut Christi exprimeret passionem: omnesque pene **442** Sancti et Patriarchae et Prophetae, in aliqua re figuram expresserunt Salvatoris; sic et Melchisedech, eo quod Chananaeus fuerit, et non de genere Judaeorum, in typum praecessisse sacerdotis (al. *Sacerdotii*) Filii Dei, de quo dicitur in centesimo nono Psalmo: *Tu es Sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedech*. Ordinem autem ejus multis modis interpretantur, quod solus et rex fuerit, et sacerdos, et ante circumcisionem functus sacerdotio: ut non gentes ex Judaeis, sed Judaei a gentibus sacerdotium acceperint, neque unctus oleo sacerdotali, ut Moysi praecepta constituunt (**Levit. 81**): sed oleo exsultationis, et fidei puritate, neque carnis et sanguinis victimas immolaverit, et brutorum animalium exta suscepit: sed pane et vino, simplici puroque sacrificio Christi dedicaverit sacramentum; et multa alia quae epistolaris brevitatis non recipit.

4. Praeterea (fort. *Praetereo*) plenius esse tractatum in Epistola ad Hebraeos (**Cap. 7**), quam omnes Graeci recipiunt,

et nonnulli Latinorum, quod iste Melchisedech, id est, *rex justus*, rex fuerit Salem, id est, *rex pacis*, sine patre, sine matre, et quomodo hoc intelligendum sit, uno statim verbo explicari ἀγενεαλόγητος, non quod absque patre et matre fuerit, cum Christus quoque secundum utramque naturam et patrem habuerit et matrem, sed quod subito introducatur in Genesi occurrisset Abraham a caede hostium revertenti; et nec ante. nec postea ejus nomen feratur adscriptum. Affirmat autem Apostolus, quod Aaron sacerdotium, id est, populi Judaeorum, et principium habuerit et finem: Melchisedech autem, id est, Christi et Ecclesiae, et in praeteritum et in futurum aeternum sit, nullumque habuerit auctorem: et quod translato sacerdotio, legis quoque mutatio fiat: ut nequaquam de Agar ancilla, et monte 443 Sina, sed de Sara libera, et arce Sion egrediatur verbum Domini, et lex Dei de Jerusalem. Et difficultatem rei primo exaggerat, dicens: *Super quo multus nobis sermo est, et ininterpretabilis (Hebr. 5. 11)*: non quia Apostolus non potuerit id interpretari, sed quia illius temporis non fuerit. Hebraeis enim, id est, Judaeis persuadebat, non jam Fidelibus, quibus passim proderet sacramentum. Verumtamen si vas electionis stupet ad mysterium, et de quo disputat, ineffabile confitetur; quanto magis nos vermiculi et pulices, solam debemus scientiam inscitiae confiteri, et amplissimam domum, parvo quasi foramine ostendere: ut dicamus duo sacerdotia inter se ab Apostolo comparata, prioris populi et posterioris? Et hoc agit tota disputatione, ut ante Levi et Aaron, sacerdos fuerit Melchisedech ex gentibus, cujus tantum praecedat meritum, ut futuris sacerdotibus Judaeorum, in lumbis benedixerit Abraham. Totumque quod sequitur in laudes Melchisedech, ad Christi typum referri, cujus profectus Ecclesiae sacramenta sunt.

5. Haec legi in Graecorum voluminibus, et quasi latissimos terrarum situs, in brevi tabella volui demonstrare, non extendens spatia sensuum atque tractatum, sed quibusdam punctis atque compendiis infinita significans, ut in parva Epistola multorum simul disceres voluntates. Verum quia amanter interrogas, et universa quae didici, fidis auribus instillanda sunt, ponam et Hebraeorum opinionem: et ne quid desit curiositati, ipsa Hebraica verba subnecram UMELCHISEDEC MELEC SALEM MOSI LEHEM VAJAIN, UHU CHOEN LEEL ELION: VAIBAR CHEU VAIOMER BARUCH ABRAM LEEL ELION CONE SAMAIM VA ARES: UBARUCII EL ELION ESER MAGGEN SARACH BIADACH VAJETHEN LO MAASER MECCHOL (**Gen. 14. 18**). Quod interpretatur in Latinum hoc modo: *Et Melchisedech rex Salem, protulit panem et vinum; erat autem sacerdos 444 Dei excelsi: benedixitque illi, et ait, Benedictus Abram Deo excelso, qui creavit coelum et terram: et benedictus Deus altissimus, qui tradidit inimicos tuos in manu tua; et dedit ei decimas ex omnibus*. Traduntque hunc esse Sem primum filium Noe, et eo tempore quo ortus est Abram, habuisse aetatis annos trecentos nonaginta, qui ita supputantur. Sem post diluvium anno secundo, cum centum esset annorum, genuit Arphaxad: post cujus ortum, vixit annos quingentos, hoc est, simul sexcentos. Arphaxad annos natus triginta et quinque, genuit Salem, qui et ipse tricenarius, procreavit Eber, quem triginta quatuor annorum legimus genuisse Phaleg. Rursum Phaleg expletis annis triginta, genuit Rehu: qui et ipse, post trigesimum et secundum nativitatis suae annum, edidit Serug: de quo cum ad triginta pervenisset annos, ortus est Nachor: qui viginti novem annorum, genuit Thare: quem legimus quod septuagenarius genuit Abram, et

Nachor, et Aran. Supputa per singulas aetates annorum numerum, et invenies ab ortu Sem, usque ad generationem Abram, trecentos nonaginta annos. Mortuus est autem Abraham centesimo septuagesimo quinto aetatis suae anno. Ratione deducta, invenitur Sem, abnepoti suo decimi gradus, Abraham, supervixisse annos triginta quinque.

6. Simulque et hoc tradunt, quod usque ad sacerdotium Aaron, omnes primogeniti ex stirpe Noe, cujus series et ordo describitur, fuerint sacerdotes, et Deo victimas immolarint: et haec esse primogenita, quae Esau fratri suo vendiderit Jacob (**Gen. 27**). Nec esse mirum, si Melchisedech victori Abram obviam processerit, et in refectionem tam ipsius, quam pugnatorum ejus, panes vinumque protulerit, et benedixerit ei, cum abnepoti suo hoc jure debuerit: et decimas praedae atque victoriae acceperit ab eo: sive quod habetur ambiguum, ipse dederit ei substantiae suae decimas, et avitam largitatem ostenderit in nepotem. **445** Utrumque enim intelligi potest, et juxta Hebraicum et juxta Septuaginta interpretes, quod et ipse acceperit decimas spoliiorum, et Abrahae dederit decimas substantiae suae: quanquam Apostolus in Epistola sua ad Hebraeos (**Cap. 7**) apertissime definiat, non Abraham suscepisse a Melchisedech decimas divitiarum ejus, sed de spoliis hostium, partem accepisse Pontificem.

7. Salem autem non, ut Josephus, et nostri omnes arbitrantur esse (f. *est*) Jerusalem, nomen ex Graeco Hebraicoque compositum, quod absurdum esse, peregrinae linguae mixtura demonstrat: sed oppidum juxta Scythopolim, quod usque hodie appellatur Salem, et ostenditur ibi palatium Melchisedech, ex magnitudine ruinarum, veteris operis ostendens magnificentiam: de quo in posteriore quoque parte

Geneseos scriptum est. *Venit Jacob in Socoth, id est, in tabernacula, et fecit sibi ibi domos atque tentoria, et transivit in Salem civitatem regionis Sichem. quae est in terra Chanaan (Gen. 33. 17. et 18).*

8. Considerandum quoque est, quod Abrahae a caede hostium revertenti; quos persecutus est usque Dan (**Gen. 14**), quae hodie Paneas (al. *Pameas*) appellatur; non devia Jerusalem, sed oppidum metropoleos Sichem, in itinere fuerit: de quo in Evangelio quoque legimus: *Erat autem Joannes baptizans in Ennon, juxta Salim, quia aquae erant multae ibi (Joan. 3).* Nec refert, utrum Salem, an Salim nominetur, cum vocalibus in medio litteris perraro utantur Hebraei, et pro voluntate lectorum, ac varietate, regionem eadem verba diversis sonis atque accentibus proferantur.

9. Haec ab eruditissimis gentis illius didicimus, qui intantum non recipiunt Spiritum sanctum, vel Angelum fuisse Melchisedech, ut etiam certissimum hominis nomen adscribant. Et revera stultum est, id quod in typo dicitur: eo quod Christi sacerdotium finem non habeat; et ipse rex et sacerdos nobis utrumque donaverit, ut simus genus regale et sacerdotale (**1. Petr. 2. 9**), et quasi angularis lapis (**Isai.**) parietem utrumque conjunxerit, et **446** de duobus gregibus bonus pastor unum effecerit gregem (**Eph. 2. 16**); sic quosdam referre ad ἀναγωγήν, ut historiae auferant veritatem, et dicant non fuisse regem, sed imagine hominis Angelum demonstratum: cum intantum nitantur Hebraei Melchisedech regem Salem, filium Noe, Sem ostendere, ut ante hoc scriptum sic referant: *Egressus est autem rex Sodomorum in occursum ei* (haud dubium, quin Abrahae) *postquam reversus est a caede Chodorlaomor, et regum qui cum eo erant in valle*

Save: haec est vallis regis; de qua statim sequitur: Et Melchisedech rex Salem protulit panem et vinum (Gen. 14), et reliqua. Si ergo haec civitas regis est, et vallis regis, sive ut Septuaginta transtulerunt, campus, quem hodie Aulonem Palaestini vocant: manifestum est hominem fuisse, qui in terrena et valle et urbe regnavit (al. regnaverit).

10. Habes quae audierim, quae legerim de Melchisedech. Meum fuit citare (al. *recitare*) testes: tuum sit de fide testium judicare. Quod si omnes repuleris, tuum certe spirituales illum interpretem non recipies, qui imperitus sermone, et scientia, tanto supercilio et auctoritate Melchisedech Spiritum sanctum pronuntiavit, ut illud verissimum comprobarit, quod apud Graecos canitur, *Imperitia confidentiam, eruditio timorem creat*. Ego post longam aegrotationem, vix in Quadragesimae diebus febri carere potui, et cum alteri me operi praepararem, paucos dies qui supererant in Matthaei expositione consumpsi: tantaque aviditate studia omissa repetivi, ut quod exercitationi linguae profuit, nocuerit corporis valetudini.

447 EPISTOLA LXXIV AD RUFFINUM
PRESBYTERUM. *De jurgio duarum
meretricum, et judicio Salomonis.*

Recentis cum Ruffino amicitiae officiis breviter perstrictis, jurgium duarum meretricum interpretatur allegorice de Ecclesia ex Gentibus congregata, ac Judaeorum Synagoga.

1. Multum in utramque partem crebro fama mentitur, et tam de bonis mala, quam de malis bona, falso rumore concelebrat. Unde et ego gaudeo quidem super testimonio erga me sanctitatis tuae, et amore sancti Presbyteri Eusebii: nec dubito quin me publice praedicetis, sed tacitum vestrae prudentiae judicium pertimesco. Itaque obsecro, ut magis memineritis mei, et dignum vestra laude faciatis. Quod primus ad officium provocasti, et mihi secundae in rescribendo (al. *scribendo*) partes datae sunt, non venit de incuria in amicos, sed de ignorantia; si enim scissem, praeoccupassem sermonem tuum.

2. Interpretatio iudicii Salomonis super jurgio duarum mulierum meretricum (**3. Reg. 3**), quantum ad simplicem historiam pertinet, perspicua est: quod puer annorum duodecim contra aetatis suae mensuram de intimo humanae naturae judicavit affectu. Unde et admiratus est, et pertimuit illum omnis Israel, quod scilicet eum manifesta non fugerent, qui tam prudenter abscondita deprehendisset. Quantum autem ad typicos pertinet intellectus, dicente Apostolo: *Haec omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem de nobis, in quos fines saeculorum decurrerunt (1. Cor. 10. 11)*, quidam Graecorum autumant super Synagoga et Ecclesia sentiendum, **448** et ad illud tempus cuncta referenda, quando post crucem et resurrectionem, tam in Israel, quam in Gentium populo verus Salomon, id est, *pacificus*, regnare coeperit. Quod autem adulterae et meretrices, Synagoga et Ecclesia dicantur in Scripturis, nulla dubitatio est.

3. Et hoc prima fronte videtur esse blasphemum; caeterum si recurramus ad Prophetas, Osee videlicet, qui accepit uxorem fornicariam, et generavit filios fornicationis (**Osee 1**), et deinde adulteram: et ad Ezechiel, qui Jerusalem quasi meretricem arguit, quod sequuta sit amatores suos, et divaricaverit omni transeunti pedes, lupanarque in loco celebri extruxerit (**Ezech. 16**); animadvertemus Christum idcirco venisse, ut meretrices donaret matrimonio, et de duobus gregibus unum ovile faceret, medioque pariete destructo (**Ephes. 2**), in easdem caulas oves prius morbidas congregaret. Hae sunt duae virgae, quae junguntur in Ezechiel (**Cap. 37**), et de quibus per Zachariam Dominus refert: *Et assumpsi mihi duas virgas, unam vocavi decorem, et alteram vocavi funiculum, et pavi gregem* (**Zach. 11. 8**). Mulier quoque illa meretrix in Evangelio, quae pedes Jesu lacrymis lavat, crine detergit, et cui peccata omnia dimittuntur, manifeste pingit Ecclesiam de Gentibus congregatam (**Luc. 7**). Haec idcirco in prima fronte replicavi, ne cui videatur incongruum, si meretrices dicantur Synagoga et Ecclesia, quarum una Salomonis judicio, filii possessione donata est. Prudens quaerat auditor, quomodo meretrix sit Ecclesia, *quae non habet maculam, neque rugam?* (**Ephes. 5**) Non dicimus Ecclesiam permansisse meretricem, sed fuisse. Nam et in Simonis leprosi domo Salvator scribitur inisse convivium (**Matth. 26**), utique non quia leprosus erat eo tempore, quo habebat hospitem Salvatorem, sed quia leprosus ante fuerat. Matthaeus quoque in **449** catalogo Apostolorum Publicanus dicitur, non quo permanserit Publicanus post Apostolicam dignitatem, sed quia prius fuerit Publicanus: ut ubi superabundavit peccatum, superabundaret gratia.

4. Simulque considera quid dicat Ecclesia contra Synagogam calumniatricem: *Ego et mulier haec habitabamus in domo una* (**3. Reg. 3. 17**). Post resurrectionem enim Domini Salvatoris, una de utroque populo Ecclesia congregata est; et quam eleganter: *Peperi, inquit, apud eam in cubiculo*. Ecclesia enim de Gentibus, quae non habebat prius Legem et Prophetas, peperit in domo Synagogae: nec egressa est de cubiculo, sed ingressa. Unde dicit in Cantico Canticorum: *Introduxit me rex in cubiculum suum* (**Cant. 1. 3**). Et iterum: *Et quidem non spernam te. Assumens introducam te in domum matris meae, et in cubiculum ejus quae concepit me* (**Cant. 3. 4**). Tertia autem die: *postquam ego peperi, peperit et haec*. Si consideres Pilatum lavantem manus atque dicentem: *Mundus ego sum a sanguine justi hujus* (**Matth. 27. 24**): si Centurionem ante patibulum confitentem: *Vere hic erat Filius Dei* (**Marc. 15. 39**), si eos qui ante passionem per Philippum, Dominum videre desiderant: haud ambiges primam peperisse Ecclesiam, et postea natum populum Judaeorum, pro quo Dominus precabatur: *Pater, ignosce eis, quod enim faciunt, nesciunt* (**Luc. 23. 34**). Unaque die crediderunt tria millia: et alia die quinque millia (**Act. 2. et 4**). *Et eramus simul* (multitudinis enim credentium erat cor unum, et anima una) *nullusque alius in domo nobiscum, exceptis nobis duabus*: non blasphemantium Judaeorum, non Gentilium idolis servientium. *Mortuus est autem filius mulieris hujus nocte*. Dum enim Legis sequitur observantiam, et gratiae Evangelii jugum Mosaicae doctrinae copulat, tenebrarum errore cooperta est. *Oppressitque eum mater sua dormiens, quae non poterat dicere: Ego dormio, et cor meum vigilat* (**Cant. 5. 2**). *Media nocte consurgens, tulit filium de*

latere (Ecclesiae) dormientis, et in suo collocavit sinu. Relege totam ad Galatas Apostoli Epistolam, et animadverte quomodo filios Ecclesiae suos facere Synagoga festinet, et dicat Apostolus: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis (Gal. 4. 19).* Vivum tulit, non ut possideret, sed ut **450** occideret. Non enim amore fecit hoc filii, sed aemulae odio, et suum mortuum per Legis caeremonias in sinu Ecclesiae supposuit.

5. Longum est si velim per singula currere; quomodo per Apostolum Paulum, et Ecclesiasticos viros intellexit Ecclesia, non esse suum filium, qui tenebatur in Lege: et in luce cognoverit, quem in tenebris non videbat. Inde jurgium ortum est, praesente rege, altera dicente: *Filius tuus mortuus est, meus autem vivit:* altera respondente, *Mentiris, filius quippe meus vivit, et filius tuus mortuus est:* atque in hunc modum contendebant coram rege. Tunc rex Salomon, qui manifeste Salvator accipitur (secundum Psalmum septuagesimum primum, qui titulo Salomonis inscribitur; ubi nulla dubitatio est, quin cuncta quae dicuntur, non Salomoni mortuo, sed Christi convenient majestati) simulat ignorantiam, et humanos pro dispensatione carnis mentitur affectus, sicut et in alio loco: *Ubi posuistis Lazarum? (Joan. 11. 34.)* et ad mulierem fluentem sanguine, *Quis me tetigit? (Matth. 9.)* gladium postulat, de quo dixerat: *Nolite putare, quod venerim pacem mittere super terram: non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim dividere hominem contra patrem suum, et filiam contra matrem suam, et nurum contra socrum suam: et inimici hominis domestici ejus (Matth. 10):* et tentat naturam naturae Dominus, vultque secundum utriusque voluntatem, viventem filium in Legem, Gratiamque dividere: non quod probet, sed

quod ad arguendum calumniam Synagogae, hoc velle se dicat. Illa, quae nolebat Ecclesiae filium in gratia vivere, nec per baptismum liberari, libenter habet dividi puerum: non ut possideat, sed ut interficiat. ECCLESIA QUEM scit suum esse, libenter concedit aemulae, dum vivat saltem apud adversariam: ne inter Legem divisus et Gratiam, Salvatoris mucrone feriat. Unde dicit Apostolus: *Ecce ego Paulus dico vobis, quod si Legem observatis, Christus vobis nihil prodest (Gal. 5).*

6. Haec sub allegoriae nubilo dicta sint. Caeterum optime novit prudentia tua, non easdem esse regulas in Tropologiae umbris, quae in historiae veritate. **451** Quod sicubi pedem offendimus, et sapienti lectori frivolum videatur esse quod scripsimus, culpam in auctorem referat. Nos enim et haec ipsa in lectulo decumbentes, longaue aegrotatione confecti, vix notario celeriter scribenda dictavimus: non ut impleremus materiam, sed ne tibi in principio amicitiarum aliquid imperanti, videremur negare. Ora nobis a Domino sospitem, ut post duodecim menses, quibus jugi languore confectus sum, possim aliquid dignum vestrae scribere voluntati: et ignosce si scatens oratio, cursu solito non fluat. Non enim eodem lepore dictamus, quo scribimus: quia in altero saepe stylum vertimus, iterum quae legi digna sint, scripturi: in altero quidquid in buccam venerit celeri sermone convolvimus. Caninium libenter vidi, qui narrare tibi poterit, quam difficile et periculosum manus dexterae, usque in praesentem diem, quo ista dictavi, vulnus sustinuerim.

EPISTOLA LXXV . AD THEODORAM VIDUAM.

Theodoram Lucinii viduam consolatur de morte mariti, cujus virtutes, et castitatem praecipue laudat.

1. Lugubri nuntio consternatus super sancti et venerabilis mihi dormitione Lucinii, vix brevem Epistolam dictare potui. Non quod ejus vicem doleam, quem scio ad meliora transisse, dicente Moyse: *Transiens videbo visionem hanc magnam* (**Exod. 3. 3**); sed quod torquear desiderio, non meruisse me ejus viri, videre faciem, quem in brevi tempore huc venturum esse credebam. Verum est illud super necessitate mortis prophetale vaticinium, quod fratres dividat (**Osee 13**), et carissima inter se nomina crudelis et dura dissociet. Sed habemus consolationem, quia Domini sermone jugulatur, et dicitur ad eam: *Ero mors tua, o mors, ero morsus tuus inferne*; et in consequentibus: *Adducet urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, qui siccabit omnes venas ejus, et desolabit fontem illius* (**Ibid.**). Exivit enim virga de radice Jesse, et flos de virginali frutice pullulavit (**Isai. 11. 1**): qui loquitur in **452** Cantico Canticorum: *Ego flos campi, et lilium convallium* (**Cant. 2. 1**). Flos noster mortis interitus; ideoque et mortuus est, ut mors illius morte moreretur. Quod autem de deserto dicitur adducendus, virginalis uterus demonstratur, qui absque coitu et semine viri Deum nobis fudit infantem: qui calore Spiritus Sancti exsiccaret fontes libidinum, et caneret in Psalmo: *In terra deserta et invia et inaquosa, sic in sancto apparui tibi* (**Ps. 62. 3**). Adversum ergo mortis duritiam et crudelissimam necessitatem hoc solatio erigimur, quod brevi visuri sumus eos, quos dolemus

absentes. NEQUE ENIM mors, sed dormitio et somnus appellatur. Unde et beatus Apostolus vetat de dormientibus contristari (**1. Thess. 4**): ut quos dormire novimus, suscitari posse credamus; et post digestum soporem, vigilare cum Sanctis, et cum Angelis dicere: *Gloria in excelsis Deo, et super terram pax hominibus bonae voluntatis* (**Luc. 2. 14**). In coelo, ubi non est peccatum, gloria est, et perpetua laus, et indefessa praeconia. In terra autem, ubi seditio, bella atque discordiae, pax imprecanda est: et pax non in omnibus; sed in his qui bonae sunt voluntatis; et salutationem audiunt Apostolicam: *Gratia vobis et pax a Deo Patre, et Domino nostro Jesu Christo multiplicetur* (**Rom. 1. 7**): ut in pace sit locus ejus, et habitatio ejus in Sion (**Ps. 75. 2**), id est, *in specula*, in sublimitate dogmatum atque virtutum, in anima credentis; cujus quotidie Angelus videt faciem Dei (**Matth. 18. 10**), et revelato vultu gloriam Dei contemplatur.

2. Unde obsecro te, et currentem, ut aiunt, impello, ut Lucinium tuum desideres quidem ut fratrem; sed gaudeas regnare cum Christo: *Quia raptus est, ne malitia immularet mentem ejus. Placita enim erat Deo anima illius, et in brevi spatio tempora multa complevit* (**Sap. 4**). NOS DOLENDI magis, qui quotidie stamus in praelio peccatorum, vitiis sordidamur, accipimus vulnera, et de otioso verbo reddituri sumus rationem. Ille jam securus et victor te aspicit de excelso, et favet laboranti: et juxta se locum praeparat, eodem amore et eadem caritate, qua oblitus officii conjugalis, in terram quoque sororem te habere coeperat, imo fratrem; quia casta conjunctio sexum non habet nuptialem. Et si adhuc in carne positi, **453** et renati in Christo, non sumus *Graecus et Barbarus, servus et liber, masculus et femina; sed omnes in*

eo unum sumus: quanto magis cum corruptivum hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem (**Gal. 3. 28**), *non nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli in coelis?* (**Matth. 22, et Luc. 20.**) Quando dicit, *non nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli in coelis*, non natura et substantia corporum tollitur, sed gloriae magnitudo monstratur. Neque enim scriptum est, *erunt Angeli*; sed, *sicut Angeli*, ubi similitudo promittitur, veritas denegatur. *Erunt*, inquit, *sicut Angeli*, id est, similes Angelorum: ergo homines esse non desinent. Inclyti quidem, et Angelico splendore decorati; sed tamen homines: ut et Apostolus, Apostolus sit, et Maria, Maria: et confundatur haeresis, quae ideo incerta et magna promittit, ut quae certa et moderata sunt, auferat.

3. Et quia haereseos semel fecimus mentionem, qua Lucinius noster dignae eloquentiae tuba praedicari potest? qui, spurcissima per Hispanias Basilidis haeresi saeviente, et instar pestis et morbi, totas intra Pyrenaeum et Oceanum vastante provincias, fidei Ecclesiasticae tenuit puritatem, nequaquam suscipiens, Armagil, Barbelon, Abraxas, Balsamum, et ridiculum Leusiboram, caeteraque magis portenta, quam nomina, quae ad imperitorum, et muliercularum animos concitandos, quasi de Hebraicis fontibus hauriunt, barbaro simplices quosque terrentes sono: ut quod non intelligunt, plus **454** mirentur. Refert Irenaeus, vir Apostolicorum temporum, et Papias, auditoris Evangelistae Joannis discipulus, Episcopusque Ecclesiae Lugdunensis: quod Marcus quidam de Basilidis Gnostici stirpe descendens, primum ad Gallias venerit: et eas partes per quas Rhodanus et Garumna fluunt, sua doctrina maculaverit: maximeque

nobiles feminas, quaedam in occulto mysteria repromittens, hoc errore seduxerit: magicis artibus, et secreta corporum voluptate, amorem sui concilians. Inde Pyrenaeum transiens, Hispanias occupavit, et hoc studii habuerit, ut divitum domos, et in ipsis feminas maxime appeteret: quae ducuntur variis desideriis, semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes. Hoc ille scripsit ante annos circiter trecentos. Et scripsit in his libris, quos adversus omnes haereses doctissimo et eloquentissimo sermone composuit.

4. Ex quo perpendat prudentia tua, qua Lucinius noster laude sit dignus, qui clausit aurem, ne audiret iudicium sanguinis: et omnem substantiam suam dispersit et dedit pauperibus, ut iustitia ejus maneret in aeternum (**Ps. 111**). Nec patriae suae largitate contentus, misit Jerosolymarum et Alexandrinae Ecclesiae tantum auri, quantum multorum possit inopiae subveniri. Quod cum multi mirentur et praedicent, ego in illo magis laudabo fervorem et studium Scripturarum. Quo ille desiderio opuscula nostra flagitavit, et missis sex notariis (quia in hac provincia Latini sermonis scriptorum penuria est) describi **455** sibi fecit, quaecumque ab adolescentia usque in praesens tempus dictavimus? Non nos honoravit, qui parvuli et minimi Christianorum omnium sumus, et ob conscientiam peccatorum, Bethleemitici ruris saxa incolimus; sed Christum, qui honoratur in servis suis; et Apostolis repromittit, dicens: «Qui vos recipiunt, me recipiunt. Et qui me recipiunt, recipiunt eum, qui me misit (**Matth. 10**).

5. Itaque, carissima filia, hanc Epistolam amoris mei in illum habeto Epitaphium: et quidquid posse me scieris in opere spirituali, audacter impera, ut sciant saecula post futura, eum,

qui dicit in Isaia: «Posuit me ut sagittam electam, in pharetra sua abcondit me» (**Isai 49**), duos viros tantis maris atque terrarum inter se spatiis separatos, suo acumine vulnerasse, ut cum mutuo in carne se nesciant, amore spiritus copulentur.

Subscriptio.

Sanctam te corpore et spiritu servet ille Samarites, id est, *Servator* et *custos*, de quo in Psalmo scribitur: «Non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel» (**Ps. 120**); ut Hir, qui interpretatur *vigil*, qui descendit ad Daniel, ad te quoque veniat, et possis dicere: *dormio, et cor meum vigilat* (**Cant. 5**).

EPISTOLA LXXVI AD ABIGAUM.

Abigao Presbytero excusat se, quod non scripserit: eumque consolatur, ne moleste ferat caecitatem corporis, cum animo cernat. Denique integritatem ejus laudat, eique commendat Theodoram viduam Lucinii.

1. Quanquam mihi multorum sim conscius peccatorum, et quotidie in oratione flexis genibus loquar: «Delicta juventutis meae, et ignorantias meas ne memineris» (**Psal. 24. 7**): tamen sciens dictum esse ab Apostolo: «Ne inflatus superbia incidat in iudicium diaboli» (**I. Tim. 3. 6**): Et in alio loco scriptum: «Superbis Deus resistit; humilibus autem dat

gratiam» (**Jacob. 4. 6**), nihil ita a pueritia conatus sum vitare quam tumentem animum, et cervicem erectam, Dei contra se odia provocantem. Novi **456** enim magistrum et Dominum et Deum meum in carnis humilitate dixisse: «Discite a me, quia mitis sum et humilis corde» (**Matth. 11. 29**): et ante per os David cecinisse: «Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus» (**Ps. 131. 1**). Et in alio loco legimus: «Ante gloriam humiliabitur cor viri; et ante ruinam elevatur» (**Prov. 18. 12**). Itaque obsecro te, ne me putes sumptis litteris tuis ante tacuisse; et aliorum, vel infidelitatem, vel negligentiam in me referas. Quid enim causae erat, ut provocatus officio, tacerem, et amicitias tuas meo silentio repellerem, qui ultro soleo bonorum appetere necessitudinem, et me eorum ingerere caritati? «Quia meliores sunt duo, quam unus: et si alter ceciderit, ab altero fulcietur. Funiculus triplex non facile rumpitur, et frater fratrem adjuvans, exaltabitur» (**Eccles. 4. 9**). Scribe igitur audacter; et absentiam corporum, crebro vince sermone.

2. Nec doleas, si hoc non habeas quod formiculae, et muscae, et serpentes habent, id est, carnis oculos: sed illum te oculum habere laetare, de quo in Cantico dicitur Canticorum: «Vulnerasti me, soror mea sponsa, uno de oculis tuis» (**Cant. 4. 9**); quo Deus videtur; de quo a Moyse dicitur: «Transiens videbo visionem hanc magnam» (**Exod. 3. 3**). Denique quosdam etiam mundi Philosophos legimus, ut totam cogitationem ad mentis cogerent puritatem, sibi oculos eruisse. Et a Propheta dicitur: «Intravit mors per fenestras vestras» (**Jer. 9. 21**). Et Apostoli audiunt; «Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam moechatus est eam in corde suo» (**Matth. 5. 18**). Unde praecipitur eis, ut

levant oculos, et videant candidas segetes, quae paratae sunt ad metendum (**Luc. 21; et Joan. 4**).

3. Quod autem precaris, ut nostris monitis Nabuchodonosor, et Rapsaces, et Nabuzardan, et Holofernes in te occidantur, NUNQUAM nostra auxilia postulares, si in te viverint. Sed quia illi mortui sunt, et cum Zorobabel, et cum Jesu filio Josedec Sacerdote magno (**1. Esd. 3**), cum Ezra quoque, et Neemia ruinas Jerusalem aedificare coepisti; nec mittis mercedes in pertusum sacculum, sed thesauros tibi in coelestibus paras, idcirco nostras appetis amicitias, quos Christi famulos arbitraris. **457** Sanctam filiam meam Theodoram, sororem beatae memoriae Lucinii, per se commendatam, meo sermone commendo, ut in coepto itinere non lassetur; ut ad Terram sanctam multo per eremum labore perveniat: ut non putet perfectam esse virtutem exisse de Aegypto; sed per innumerabiles insidias ad montem Nabo, et ad Jordanem fluvium pervenire (**Num. 33**): ut accipiat secundam in Galgala circumcisionem: ut illi Jericho corruat, sacerdotalium tubarum subversa clangoribus: ut juguletur Adonisedec: ut Hai, et Azor pulcherrimae quondam corruant civitates (**Jos. 3. 5. 6. 10. 11**). Fratres qui nobiscum in Monasterio sunt, te salutant. Sanctos qui nos diligere dignantur [al. *conantur*], per te oppido salutamus.

EPISTOLA LXXVII . AD OCEANUM *De
morte Fabiolae.*

Fabiolam nobilem feminam laudat, quod post lapsum ad Christum conversa, sanctissimam vereque christianam egerit vitam, gloriosumque meruerit vitae finem. Tum alteram de 42. Mansionibus epistolam huic jungit, atque ejus memoriae reddit.

1. Plures anni sunt, quod super dormitione Blaesillae, Paulam venerabilem feminam, recenti adhuc vulnere, consolatus sum (**Epist. 39. de Obit. Blaesil.**). Quartae aetatis circulus volvitur, ex quo ad Heliodorum Episcopum Nepotiani scribens Epitaphium, quidquid habere potui virium, in illo tunc dolore consumpsi. Ante hoc ferme biennium, Pammachio meo pro subita peregrinatione Paulinae, brevem Epistolam dedi, erubescens ad disertissimum virum plura loqui, et ei sua ingerere, ne non tam consolari amicum viderer, quam stulta jactantia docere perfectum. Nunc mihi, fili Oceane, volenti et ultro appetenti, debitum munus imponis, quo pro novitate virtutum, veterem materiam novam faciam. In illis enim vel parentis affectus, vel moeror avunculi, vel desiderium mariti temperandum fuit; et pro diversitate personarum, diversa de Scripturis adhibenda medicamina.

2. *Fabiolae laudes.*---In praesentiarum tradis mihi Fabiolam, laudem Christianorum, miraculum Gentilium, luctum pauperum, **458** solatium Monachorum. Quidquid primum arripuero, sequentium comparatione vilescit. Jejunium praedicem? sed praevalescunt eleemosynae. Humilitatem laudem? sed major est fidei ardor. Dicam appetitas sordes, et in condemnationem vestium sericarum plebeium cultum et servilia indumenta quaesita? PLUS EST animum deposuisse, quam cultum. Difficilius arrogantia, quam auro caremus et gemmis. His enim abjectis, interdum gloriosis tumemus

sordibus: et vendibilem paupertatem populari aurae offerimus. CELATA VIRTUS, et conscientiae fota secreto, Deum solum judicem respicit. Unde novis mihi est efferenda praeconiis, et ordine Rhetorum praetermisso, tota de conversionis ac poenitentiae [al. *confessionis*, et *conversationis*] incunabulis assumenda. Alius forsitan scholae memor, Q. Maximum.

Unum qui nobis, cunctando, restituit rem (Aeneid. 6), et totam Fabiorum gentem proferret in medium: diceret pugnas, describeret praelia, et per tantae nobilitatis gradus Fabiolam venisse jactaret, ut quod in virga non poterat, in radicibus demonstraret. Ego diversorii Bethleemitici, et praeseptis Dominici amator, in quo virgo puerpera Deum fudit infantem, ancillam Christi, non de nobilitate veteris historiae, sed de Ecclesiae humilitate producam.

3. Et quia statim in principio, quasi scopulus quidam, et procella mihi obtreptatorum ejus opponitur, quod secundum sortita matrimonium, prius reliquerit, non laudabo conversam, nisi prius ream absolvero. Tanta prior maritus vitia habuisse narratur, ut ne scortum quidem et vile mancipium ea sustinere posset. Quae si voluero dicere, perdam virtutem feminae, quae maluit culpam subire dissidii, quam corporis sui infamare partem, et maculas ejus detegere. Hoc solum proferam, quod verecundae matronae et Christianae satis est. Praecepit Dominus uxorem non debere dimitti, excepta causa fornicationis: et si dimissa fuerit, manere innuptam (**Matth. 5 et 19**). Quidquid viris jubetur, hoc consequenter redundat in feminas. Neque enim adultera uxor dimittenda est, et vir moechus tenendus. «Si quis meretrici jungitur, unum corpus facit» (**1. Cor. 6. 16**): ergo et quae scortatori impuroque

sociatur, unum **459** cum eo corpus efficitur. Aliae sunt leges Caesarum, aliae Christi: aliud Papianus, aliud Paulus noster praecipit. Apud illos viris impudicitiae frena laxantur: et solo stupro atque adulterio condemnato, passim per lupanaria et ancillulas libido permittitur: quasi culpam dignitas faciat, non voluntas. Apud nos, quod non licet feminis, aequè non licet viris; et eadem servitus pari conditione censetur. Dimisit ergo, ut aiunt, vitiosum: dimisit illius et illius criminis noxium: dimisit (pene dixi) quod, clamante vicinia, uxor sola non prodidit. Sin autem arguitur, quare repudiato marito, non innupta permanserit, facile culpam fatebor, dum tamen referam necessitatem. *Melius est*, inquit Apostolus, *nubere, quam uri* (**1. Cor. 7. 9**). Adolescentula erat, viduitatem suam servare non poterat. Videbat aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suae (**Rom. 7. 23**), et se vinctam et captivam ad coitum trahi. Melius arbitrata est aperte confiteri imbecillitatem suam, et umbram quamdam miserabilis subire conjugii, quam sub gloria univirae opera exercere meretricum. Idem Apostolus vult viduas adolescentulas nubere, filios procreare, nullam dare occasionem adversario maledicti gratia (**I Tim. 5**). Et protinus cur hoc velit, exponit: «Jam enim quaedam abierunt retro post Satanam.» Igitur et Fabiola, quia persuaserat sibi, et putabat a se virum jure dimissum, nec Evangelii vigorem noverat, in quo nubendi universa causatio, viventibus viris, feminis amputatur, dum multa diaboli vitat vulnera, unum incauta vulnus accepit.

4. *Fabiolae poenitentia publica*.---Sed quid ego in abolitis et antiquis moror, quaerens excusare culpam, cujus poenitentiam ipsa confessa est? Quis hoc crederet, ut post mortem secundi viri in semetipsam reversa, quo tempore

solent viduae negligentes, jugo servitutis excusso, agere se liberius, adire balneas, volitare per plateas, vultus circumferre meretricios; saccum indueret, ut errorem publice fateretur; et tota urbe spectante Romana, ante diem Paschae in Basilica quondam Leterani, qui Caesariano truncatus est gladio, **460** staret in ordine poenitentium, Episcopo, Presbyteris, et omni populo collacrymantibus, sparsum crinem, ora lurida, squalidas manus, sordida colla submitteret? Quae peccata fletus iste non purget? quas inveteratas maculas haec lamenta non abluant? Petrus trinam negationem trina confessione delevit (**Joan 21**). Aaron sacrilegium, et conflatum ex auro vituli caput, fraternae correxere preces (**Exod. 32**). David sancti et mansuetissimi viri homicidium pariter et adulterium, septem dierum emendavit fames (**2. Reg. 11. 12**). Jacebat in terra, volutabatur in cinere, et oblitus regiae potestatis, lumen quaerebat in tenebris. Illumque tantum respiciens quem offenderat, lacrymabili [al. *lacrymali*] voce dicebat: *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci* (**Ps. 50. 6**). Et: *Redde mihi laetitiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me* (**Ibid. 14**). Atque factum est, ut qui me prius docuerat virtutibus, suis, quomodo stans non caderem, doceret per poenitentiam, quomodo cadens resurgerem. Quid tam impium legimus inter reges, quam Achab, de quo Scriptura dicit; *Non fuit alius talis ut Achab, qui venundatus est, ut faceret malum in conspectu Domini?* (**3. Reg. 21**.) Hic cum propter sanguinem Nabuthae correptus fuisset ab Elia, et audisset iram Domini per Prophetam: «Occidisti, et insuper possedisti: et ecce ego inducam super te malum, et demetam posteriora tua,» et reliqua: scidit vestimenta sua, et operuit cilicio carnem suam, jejunabatque in sacco, et ambulabat demisso capite. Tunc

factus est sermo Dei ad Eliam Thesbyten, dicens: «Nonne vidisti Achab humiliatum coram me? Quia ergo humiliatus est mei [al. *timoris mei*] causa, non inducam malum in diebus ejus.» O felix poenitentia, quae ad se Dei traxit oculos, quae furentem sententiam Dei, confesso errore mutavit. Hoc idem et Manassen in Paralipomenon (**2. Par. 330 suppl. libr.**), et Niniven fecisse legimus in Propheta (**Jon. 3. 4**), Publicanum quoque in Evangelio (**Luc. 16**). E quibus primus non solum indulgentiam, sed et regnum recipere meruit; alter impendentem Dei fregit iram; tertius pectus verberans, pugnis, oculos non levabat ad coelum; et multo justificior **461** recessit Publicanus humili confessione vitiorum, quam Pharisaeus superba jactatione virtutum. Non est loci hujus ut poenitentiam praedicem, et quasi contra Montanum, Novatumque scribens dicam, illam hostiam Domino esse placabilem (**Psal. 26**); et, «Sacrificium Deo, spiritum contribulatum» (**Psal. 50. 19**): Et, «Malo poenitentiam peccatoris, quam mortem:» (**Ezech. 18. 23**); Et, «Exsurge, exsurge Jerusalem» (**Isai. 60. 1**; et **Baruch, 5. 5**); et multa alia, quae prophetarum clangunt tubae.

5. Hoc unum loquar, quod et legentibus utile sit, et praesenti causae conveniat. Non est confusa Dominum in terris, et ille eam non confundetur [al. *confundet*] in coelo (**Luc. 9**). Aperuit cunctis vulnus suum, et decolorem [al. *dedecorem*] in corpore cicatricem flens Roma conspexit. Dissuta habuit latera, nudum caput, clausum os. Non est ingressa Ecclesiam Domini, sed extra castra cum Maria sorore Moysi separata censedit (**Num. 12. 15**), ut quam Sacerdos ejecerat, ipse revocaret. Descendit de solio deliciarum suarum, accepit molam, fecit farinam, et discalceatis pedibus transivit fluenta

lacrymarum. Sedit super carbones ignis. Hi ei fuere in adiutorium. Faciem, per quam secundo viro placuerat, verberabat, oderat gemmas, linteamina videre non poterat, ornamenta fugiebat. Sic dolebat, quasi adulterium commisisset, et multis impendiis medicaminum unum vulnus sanare cupiebat.

6. Diu morati sumus in poenitentia, in qua velut in vadosis locis resedimus, ut major nobis et absque ullo impedimento se laudum ejus campus aperiret. Recepta sub oculis omnis Ecclesiae communione, quid fecit? scilicet in die bona malorum non oblita est (**Eccli. 11**); et post naufragium rursum tentare noluit pericula navigandi. Quin potius omnem censum, quem habere poterat (erat autem amplissimus, et respondens generi ejus) dilapidavit, ac vendidit: et in pecuniam congregatum, usibus pauperum praeparavit; et prima omnium νοσοκομείον instituit, in quo aegrotantes colligeret de plateis, et consumpta languoribus atque inedia miserorum membra foveret. Describam ego nunc diversas hominum calamitates, truncas nares, effossos oculos, semiustos pedes, luridas **462** manus, tumentes alvos, exile femur, crura turgentia, et de exesis ac putridis carnibus vermiculos bullientes? Quoties morbo regio, et pedore confectos humeris suis ipsa portavit? quoties lavit purulentam vulnerum saniem quam alius aspicere non valebat? Praebebatur cibos propria manu, et spirans cadaver sorbitiunculis irrigabat. Scio multos divites et religiosos ob stomachi angustiam exercere hujusmodi misericordiam per aliena ministeria, et clementes esse pecunia, non manu. Quos equidem non reprobo, et teneritudinem animi nequaquam interpretor infidelitatem: sed sicut imbecillitati stomachi veniam tribuo, sic perfectae

mentis ardorem in coelum laudibus fero. MAGNA fides ista contemnit. Scio [al. *Scit*] quid in Lazaro dives purpuratus aliquando non fecerit, quali superba mens retributione damnata sit (**Luc. 16**). Ille quem despiciamus, quem videre non possumus, ad cujus intuitum nobis vomitus erumpit, nostri similis est, de eodem nobiscum formatus est luto, iisdem compactus elementis. Quidquid patitur, et nos pati possumus. Vulnera ejus existimemus propria; et omnis animi in alterum duritia, clementi in nosmetipsos cogitatione frangetur. *Non mihi si linguae centum sint, oraque centum, Ferrea*
Omnia morborum percurrere nomina possim,
(Ex **Aeneid.** 6).

quae Fabiola in tanta miserorum refrigeria commutavit, ut multi pauperum sani languentibus inviderent. Quanquam illa simili liberalitate erga Clericos, et Monachos, ac Virgines fuerit. Quod Monasterium non illius opibus sustentatum est? quem nudum, et clinicum non Fabiolae vestimenta texerunt? in quorum se indigentiam non effudit praeceps et festina largitio? Angusta misericordiae ejus Roma fuit. Peragrabat ergo insulas, et totum Etruscum mare, Volscorumque provinciam, et reconditos curvorum littorum sinus, in quibus Monachorum consistunt chori, vel proprio corpore, vel transmissa per viros sanctos ac fideles munificentia circumibat.

7. Unde repente et contra opinionem omnium Jerosolymam navigavit, ubi **463** multorum excepta concursu, nostro parumper usa est hospitio: cujus societatis recordans, videor mihi adhuc videre quam vidi. Jesu bone, quo illa fervore, quo studio intenta erat divinis voluminibus? et veluti

quamdam famem satiare desiderans, per Prophetas, Evangelia, Psalmosque currebat: quaestiones et proponens, et solutas recondens in scrinio pectoris sui. Nec vero satiabatur audiendi cupidine, sed addens scientiam, addebat dolorem (**Eccl. 3**); et quasi oleum flammae adjiciens [al. *adjeceris*], majoris ardoris fomenta capiebat. Quodam die cum in manibus Moysi Numeros teneremus, et me verecunde rogaret, quid sibi vellet nominum tanta congeries: cur singulae tribus in aliis atque aliis locis varie jungerentur: quomodo Balaam ariolus sic futura Christi mysteria prophetarit (**Num. 20**), ut nullus propemodum Prophetarum tam aperte de eo vaticinatus sit; respondi ut potui, et visus [al. *nisus*] sum interrogationi ejus satisfacere. Revolvens ergo librum, pervenit ad eum locum, ubi catalogus describitur omnium Mansionum, per quas de Aegypto egrediens populus, pervenit usque ad fluentia Jordanis (**Num. 33**). Cumque causas quaereret et rationes singularum [al. *singulorum*], in quibusdam haesitavi, in aliis inoffenso cucurri pede, in plerisque simpliciter ignorantiam confessus sum. Tunc vero magis coepit urgere, et quasi non mihi liceret nescire, quod nescio, expostulare, ac se indignam tantis mysteriis dicere. Quid plura? Extorsit mihi negandi verecundia, ut proprium ei opus hujusmodi disputatiunculae pollicerer, quod usque in praesens tempus, ut nunc intelligo, Domini voluntate dilatum, reddetur memoriae illius: ut sacerdotalibus prioris ad se voluminis induta vestibus, per mundi hujus solitudinem gaudeat se ad terram repromissionis aliquando venisse.

8. Verum quod coepimus, prosequamur. Quaerentibus nobis dignum tantae **464** feminae habitaculum, cum illa ita solitudinem cuperet, ut diversorio Mariae carere nollet: ecce

subito discurrentibus nuntiis, Oriens totus intremuit [al. *intonuit*], ab ultima Moeotide inter glaciam Tanain, et Massagetarum immanes populos, ubi Caucasi rupibus feras gentes Alexandri claustra cohibent, erupisse Hunnorum examina, quae pernicibus equis huc illucque volitantia, caedis pariter, ac terroris cuncta complerent. Aberat tunc Romanus exercitus, et bellis civilibus in Italia tenebatur. Hanc gentem Herodotus refert, sub Dario, rege Medorum, viginti annis Orientem tenuisse captivum, et ab Aegyptiis atque Aethiopibus annum exegisse vectigal. Avertat Jesus ab orbe Romano tales ultra bestias. Insperati ubique aderant, et famam celeritate vincentes, non religioni, non dignitatibus, non aetati parcebant, non vagientis miserabantur infantiae. Cogebantur mori, qui nondum vivere coeperant; et nescientes malum suum, inter hostium manus ac tela ridebant. Consonus inter omnes rumor, petere eos Jerosolymam, et ob nimiam auri cupiditatem ad hanc urbem percurrere Muri neglecti pacis incuria, sarciebantur. Antiochia obsidebatur. Tyrus se volens a terra abrumpere, insulam quaerebat antiquam. Tunc et nos compulsi sumus parare naves, es se in littore, adventum hostium praecavere, et saevientibus ventis, magis barbaros metuere, quam naufragium; non tam propriae saluti, quam Virginum castimoniae providentes. Erat illo tempore quaedam apud [al. *inter*] nos dissensio, et barbarorum pugnam domestica bella superabant. Nos in Oriente tenuerunt jam fixae sedes, et inveteratum sanctorum Locorum desiderium. Illa, quae tota in sarcinis erat, et in omni urbe peregrina, reversa est ad patriam, ut ibi pauper viveret, ubi dives fuerat; manens in alieno, quae **465** multos prius hospites habuit: et (ne sermonem longius protraham) in conspectu

Romanae urbis pauperibus erogaret, quod, illa teste, vendiderat.

9. Nos hoc tantum dolemus, quod pretiosissimum de sanctis Locis monile perdidimus. Recepit Roma quod amiserat, et procax ac maledica lingua Gentilium, oculorum testimonio confutata est. Laudent caeteri misericordiam ejus, humilitatem, fidem: ego ardorem animi plus laudabo. Librum quo Heliodorum quondam juvenis ad eremum cohortatus sum (**Epist. 14**), tenebat memoriter; et Romana cernens moenia, inclusam se esse plangebat Oblita sexus, fragilitatis immemor, ac solitudinis tantum cupida, ibi erat, ubi animo morabatur. Non poterat teneri consiliis amicorum: ita ex urbe, quasi de vinculis, gestiebat erumpere. Dispensationem pecuniae, et cautam distributionem genus infidelitatis vocabat. Non aliis distributionem eleemosynarum tribuere; sed suis pariter effusis, ipsa pro Christo stipes optabat accipere. Sic festinabat, sic impatiens erat morarum, ut illam crederes profecturam. Itaque dum semper paratur, mors eam invenire non potuit imparatam.

10. Inter laudes feminae subito mihi Pammachius meus exoritur. Paulina dormit ut iste vigilet. Praecedit maritum, ut Christo famulum derelinquat. Hic haeres uxoris, et haereditatis alii possessores. Certabant vir et femina, quis in Portu Abrahae tabernaculum figeret: et erat haec inter utrumque contentio, quis humanitate superaret. Vicit uterque, et uterque superatus est. Ambo se victos et victores fatentur, dum quod alter cupiebat, uterque perfecit. Jungunt opes, sociant voluntates, ut quod aemulatio dissipatura erat, concordia cresceret. Necdum dictum, jam factum. Emitur hospitium, et ad hospitium [al. *et hospitum*] turba concurrat.

«Non est enim labor in Jacob, nec dolor in Israel» (**Num. 23. 21. juxta LXX**). Adducunt maria, quos in gremio suo terra suscipiat. Mittat Roma properantes [al. *navigantes*], quos navigaturos littus molle confoveat. Quod Publius semel fecit in insula Melite erga unum Apostolum, et (ne contradictioni locum tribuam) **466** in una navi; hoc isti et frequenter faciunt et in plures: nec solum inopum necessitas sustentatur, sed prona in omnes munificentia aliquid et habentibus providet. Xenodochium in Portu Romano situm totus pariter mundus audivit. Sub una aestate didicit Britannia, quod Aegyptus et Parthus noverant Vere.

11. Quod scriptum est: «Timentibus Dominum, omnia cooperantur in bonum (**Rom. 8. 28**), in obitu tantae feminae vidimus comprobatum. Quadem praesagio futurorum ad multos scripserat Monachos, ut venirent, et se gravi onere laborantem absolverent, faceretque sibi de iniquo mammona amicos, qui eam reciperent in aeterna tabernacula (**Luc. 16. 19**). Venerunt, amici facti sunt: dormivit illa quo modo voluit: et deposita tandem sarcina, levior volavit ad coelum. Quantum haberet viventis Fabiolae Roma miraculum, in mortua demonstravit. Necdum spiritum exhalaverat, necdum debitam Christo reddiderat animam, *Et jam fama volans, tanti praenuntia luctus* (**Aeneid. l. 1**), totius Urbis populum ad exequias congregabat. Sonabant Psalmi, et aurata Templorum tecta reboans in sublime quatiebat ALLELUIA. *Hic juvenum chorus, ille senum, qui carmine laudes, Femineas, et facta ferant.* (**Ibid. l. 8.**) Non sic Furius de Gallis, non Papirius de Samnitibus, non Scipio de Numantia, non Pompeius de Ponti gentibus

triumphavit. Illi corpora vicerant, haec spirituales nequitias subjugavit. Audio praecedentium turmas, et catervatim in exequiis ejus multitudinem confluentem. Non plateae, non porticus, non imminetia desuper tecta capere poterant prospectantes. Tunc suos in unum populos Roma conspexit: favebant sibi omnes in gloria poenitentis. Nec mirum si de ejus salute homines exultarent, de cujus conversione Angeli laetabantur in coelo.

12. Hoc tibi, Fabiola [al. *mi Fabiola*], ingenii mei senile munus, has officiorum inferias dedi. Laudavimus saepe virgines, viduas, ac maritatas, quarum semper fuere candida vestimenta, quae «sequuntur Agnum quocumque vadit» (**Apoc. 14. 4**). Felix praeconium, quod nulla totius vitae sorde **467** maculatur. Procul livor, facessat invidia. Si paterfamilias bonus est, quare oculus noster malus est? Quae inciderat in latrones, Christi humeris reportata est (**Luc. 10**). Multae mansiones sunt apud Patrem (**Joan. 14**). Ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia (**Rom. 5**). Cui plus dimittitur, plus amat (**Luc. 7**).

EPISTOLA LXXVIII . SEU LIBER
EXEGETICUS AD
FABIOLAM. *De XLII mansionibus
Israelitarum in deserto.*

Postquam egressus Hebraeorum ex Egypto, et diuturni itineris historiam spiritualiter intelligendam docuit, Mansionum ordinem prosequitur, singulam quamque juxta

tropologiam exponens; redditque ita memoriae Fabiolae opus, quod ei viventi promiserat.

1. In septuagesimo septimo Psalmo, quem juxta Evangelistam Matthaeum (**Cap. 13. v. 35**) ex persona Domini dictum credimus, decem plagarum in Aegypto, et egressionis Israel in solitudinem, narratur historia. Cumque nulli dubium sit, facta esse quae scripta sunt, quasi aliud littera sonet, aliud spiritus clausum teneat: «Aperiam,» inquit, «in parabola os meum: loquar propositiones ab initio. Quanta audivimus et vidimus, ea et patres nostri narraverunt nobis» (**Ps. 77. 2. et 3**). Unde et Apostolus iisdem verbis, quia eodem et spiritu: «Haec autem,» ait, «omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad commonitionem nostram, in quos fines saeculorum devenerunt» (**1. Cor. 10. 11**): Et, «Nolo vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube et in mari: et omnes eandem escam spiritualem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritualem biberunt. Bibebant autem de spirituali consequente eos petra: petra autem erat Christus» (**Ibidem. 1 et seqq.**). Si ergo pars historiae itineris ex Aegypto spiritualiter accipitur, et caetera, quae ab Apostolo pro angustia temporis praetermissa sunt, ejusdem esse intelligentiae convincentur. Nam idem Propheta, qui in alio loco dixerat: «Habitavi cum habitantibus Cedar: multum incola fuit anima mea» (**Ps. 119. 5**): absentiam Terrae sanctaenon **468** sustinens, lacrymabiliter ingemiscit, et dicit: «Haec recordatus sum, et effudi in me animam meam: donec transeam in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei: in voce exsultationis et confessionis, sonus

epulantis» (**Ps. 41. 5**). Et in alio Psalmo: «Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua» (**Ps. 118. 18**). Paulus quoque, «Lex spiritualis est» (**Rom. 7. 14**): Et ipse Dominus, «Si crederetis Moysi, et mihi crederetis: de me enim ille scripsit» (**Joan. 5. 47**). Et Evangelium secundum Lucam: «Tunc incipiens a Moyse, et omnibus Prophetis, interpretabatur illis in cunctis Scripturis, quae de se ipso dicta erant» (**Luc. 24. 27**). Igitur Judaei parvuli, et qui solidum cibum glutire nequeunt, sed adhuc lacte nutriuntur infantiae (**1. Cor. 3**), legant Pharaonem carneum, et mare Rubrum, per quod ad Indiam navigatur: et Manna coriandro simile: et omnia quae scripta sunt, audiant corporaliter, lepram domorum, et lepram pellis, et staminis; taurum homicidam, et jumentum adulterii reum; et Hebraei propter uxorem ac liberos servire cupientis, aurem subula perforatam. Nos autem derelinquentes

Capharnaum, *agrum* quondam *pulcherrimum*, et cum Jesu egredientes in desertum, pascamur panibus ejus (**Matth. 14; et Marc. 6**): si insipientes sumus et jumentorum similes, hordeaceis: sin rationale animal, triticeis, et ex grano frumenti commolitis: quod in terram cadens et mortuum multos fructus attulit. Novem plagis percussa est Aegyptus, fractus Pharaos, ut dimitteret populum Dei. Ad extremum primogenita perdidit, ut primogenita Israelis Domino sacrarentur. Qui prius tenere cupiebant, instanter expellunt. Exterminator transit, et terram Gessen pastorem et pluviis irrigatam, non audet attingere: erant enim postes eorum agni cruore signati, et opere loquebantur: «Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine» (**Ps. 4. 7**). Unde et appellatur ipsa solemnitas *Phase*, quam nos *transitum* appellare possumus, eo quod de peioribus ad meliora pergentes, tenebrosam

Aegyptum relinquimus. Sed jam tempus est, ut promissa complentes, Mansionum Israel ordinem prosequamur.

2. Scriptum est in ultima parte voluminis Numerorum (**Cap. 33**), quod apud Hebraeos appellatur VAJEDABBER: «Haec sunt castra filiorum Israel, qui egressi sunt **469** de terra Aegypti per turmas suas in manu Moysi et Aaron;» quas Graeci ἀπάρσεις vocant, nos propter linguae proprietatem significantius *Mansiones*, sive quia de exercitu dicitur, *castra* transtulimus. Fit autem catalogus Mansionum a prima usque ad ultimam; et numerantur simul quadraginta duae, de quibus Matthaeus loquitur: «Ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim, et a David usque ad transmigrationem Babylonis generationes quatuordecim: et a transmigratione Babylonis usque ad Christum generationes quatuordecim, id est, simul generationes quadraginta duae» (**Matth. 1. 17**). Per has currit verus Hebraeus, qui de terra transire festinat ad coelum: et Aegypto saeculi derelicta, terram repromissionis ingreditur. Nec mirum, si in illo numeri sacramento perveniamus ad regna coelorum: sub quo Dominus atque Salvator a primo Patriarcha pervenit ad virginem, quasi ad Jordanem, quae pleno gurgite fluens, Spiritus sancti gratiis redundabat. Quod autem in manu Moysi et Aaron egressus scribitur, intellige legem et sacerdotium, opera, et cultum Dei: quorum alterum altero indiget. NIHIL ENIM PRODEST exercere virtutes, nisi noveris Creatorem: nec Dei veneratio proficit ad salutem, nisi praecepta Conditoris impleveris. His duabus manibus, quasi duobus Seraphim in confessionem sanctae Trinitatis erumpimus, dicentes, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth.

PRIMA MANSIO.

Moverunt autem castra de Ramesse, mense primo, quinta decima die mensis primi, altera die post Pascha egressi sunt filii Israel in manu excelsa in conspectu omnium Aegyptiorum: et Aegyptii sepeliebant, quos percusserat Dominus ex eis, omne primogenitum in terra Aegypti: et in 470 diis eorum fecit Dominus judicia (Num. 33. 2 et seqq.).

RAMESES a quibusdam interpretatur *commotio turbulenta*, aut *amaritudo commotioque tineae*: nos autem verius aestimamus exprimi, *tonitruum gaudii*. Ad hanc urbem quae in extremis finibus erat, populus congregatus est, qui in desertum exire cupiebat, eo quod tumultum saeculi derelinquens, movebatur a vitiis pristinis, et ab excomodente se prius tinea peccatorum, ut omnem amaritudinem vertens in dulcedinem, Dei vocem in Sina monte desuper tonantis audiret. Quod autem verba divina et eloquia Scripturarum, in istius saeculi et mundi rota, tonitrus appellentur, Psalmista declarat, dicens: «Vox tonitru tui in rota» (Ps. 76. 12). Et Dei Patris vocem in baptismo Salvatoris audientes tonitruum putaverunt. Cumque commoti fuerimus ad Evangelicam tubam, et excitati tonitruo gaudii, eximus in mense primo, quando «hyems praeteriit, et abiit sibi» (Cant. 2), quando veris exordium est, quando terra parturit, quando cuncta renovantur, et eximus quinta decima die mensis primi (Exod. 12), in crastinum Paschae pleno mensis lumine, post esum agni immaculati: et calciatos pedes habentes de

Apostolo (**Ephes. 6**), et accinctos pudicitia lumbos, et baculos in manibus praeparatos. Quamvis enim in Aegypto quarta decima die mensis Pascha facientes, comederimus agnum, tamen tunc nobis lux plena completur, quando in manu excelsa Ramessem dimittimus, quae excelsa dicitur, vel quod Aegyptum percusserit, vel quod protexerit Israel, videntibus Aegyptiis, qui admirantur nos exire de saeculo, et torquentur invidia, et postea nos tenere cupientes, in persecutionibus suffocantur: quando et Aegyptii sepeliunt primogenitos suos, et patres mortui terrenis operibus, opprimunt mortuos filios suos. Mihi videntur **471** Aegyptiorum primogenita, dogmata esse Philosophorum, quibus deceptos homines atque irretitos tenebant. Quae cum Israel vivus effugerit, circumdant [al. *circumdantur*] mortuis suis, ne exeuntium imitentur exemplum. Porro quod sequitur: «In diis eorum fecit judicia» (**Num. 33. 9**), sive ut Septuaginta transtulerunt, «ultiones:» illud Hebraei autumant, quod nocte qua egressus est populus, omnia in Aegypto templa destructa sint, sive motu terrae, sive ictu fulminum. Spiritualiter autem discimus quod egredientibus nobis de Aegypto, errorum idola corruant, et omnis perversarum doctrinarum cultura quatiatur.

II. MANSIO.

Et proficiscentes filii Israel de Ramesse, castra metati sunt in Soccoth (**Num. 33. 5**).

Secunda Mansio. In hac coquunt panes azymos, et primum tendunt tabernacula, unde et ex re locus nomen accepit.

SOCOTH quippe interpretatur in lingua nostra, *tabernacula*, sive *tentoria*. Et ob hoc septimo mense, quinta decima die mensis solemnitatis Tabernaculorum est (**Levit. 23**). Cum ergo exierimus ex Aegypto, primum tabernacula figimus, scientes nobis ad ulteriora pergendum. Tunc non comedimus de fermento Aegypti, de fermento malitiae et nequitiae: sed vescimur azymis sinceritatis et veritatis (**1. Cor. 5**): Domini praecepta opere consummantes: «Cavete a fermento Phariseorum» (**Matth. 16. 11**). In hac nobis praecipitur Mansione, ut semper egressionis ex Aegypto memores simus: ut celebremus *transitum*, id est, Phase Domini; ut primogenita nostri uteri, cunctarumque virtutum, pro primogenitis Aegypti, quae percussa sunt, Domino consecremus.

III. MANSIO.

Et profecti de Soccoth, castra metati sunt in Etham, quae est in extremo solitudinis (**Num. 33. 6**).

Tertia Mansio offertur post tabernacula, in qua primum videtur Dominus nocte in columna ignis, et per diem in columna nubis, ut praecedat populum, et dux itineris fiat. ETHAM nobis sonat *fortitudo*, atque *perfectio*, de qua 472 et David canit: «Tu dirupisti fluvios Etham,» (**Psal. 73. 15**), id est, «fortes.» Grandis est fortitudo, Aegyptum dimittere, et in extrema solitudine commorari. Ex quo intelligimus locum Soccoth adhuc juxta Aegypti fuisse regiones. In eo enim quod dicitur, *quae est in extremis finibus solitudinis*, ostenditur

inter confinia esse eremi et Aegypti. Praeparemus nobis fortitudinem, assumamus perfectum robur, ut inter errorum tenebras, et confusionem noctis, scientiae Christi lumen appareat. Dies quoque noster nubem habeat protegentem: ut his ducibus ad sanctam Terram pervenire valeamus.

IV. MANSIO.

Profectique de Etham, reversi sunt ad Phiahiroth, quod est contra Beel sephon, et castra metati sunt e regione Magdol (Num. 33. 7).

Quarta Mansio est PHIAHIROTH, quae interpretatur *os nobilium*, scribiturque per litteram HETH. Quidam male, *hiroth*, villas putant, errorque manifestus, quod pro supradicto elemento, AI litteram legant. BEEL-SEPHON in linguam nostram vertitur *Dominus aquilonis*, aut *ascensus speculae*, aut *habens arcana*. Porro MAGDOL, *magnitudo* vel *turris*. Assumpta igitur fortitudine nobilitamur in Domino, et Beel-sephon idoli arcana contemnimus, illiusque magnificentiam et turritam superbiam declinamus. Non enim est ab austro, unde Dominus venit, et a meridie, in qua sponsus recumbit in floribus; sed possessor Aquilonis venti frigidissimi, a quo exardescunt mala super terram: qui cum sit frigidissimus, nomine dexter vocatur, falsum sibi assumens vocabulum virtutis ac dextrae, cum totus sit in sinistra.

V. MANSIO.

Et profecti de Phiahiroth, transierunt per medium mare in deserto: et ambulaverunt viam trium dierum in solitudine Etham, et castra metati sunt in Mara (Num. 33. 8).

Quinta Mansio est in MARA, quae interpretatur *amaritudo*. Non poterant ad Rubri maris gurgites pervenire, et Pharaonem cum suo exercitu videre pereuntem; nisi postquam habuerunt in **473** ore nobilitates, id est, in Domini confessione virtutes, quando crediderunt Deo, et Moysi famulo ejus: et audierunt ab eo: «Dominus pugnavit pro vobis [al. *nobis*], et vos tacebitis» (**Exod. 14. 14**): et victores, Maria praecinente, in tympanis et choris resonare coeperunt carmina triumphantium. «Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est, equum et ascensorem projecit in mare» (**Exod. 15. 1**). Post praedicationem Evangelii, post tabernacula transmigrantium, post assumptam fortitudinem, post confessionis nobilitatem, Aegyptii et Pharaonem rursus occurrunt. Unde discimus cavendas semper insidias, et invocandam misericordiam Dei, ut insequentem Pharaonem possimus effugere, et nobis in spirituali baptismo suffocetur. Egressis de mari Rubro, occurrit eremus Sur, quae et solitudo Etham dicitur, in qua tribus diebus ingredienti non habuerunt aquam: et pervenerunt ad Mara, quae ex amaritudine nomen accepit. Habebat fons aquam, et dulcedinem non habebat. Murmurat populus videns aquas, et potare non sustinens. Mara intellige, aquas occidentis litterae, quibus si immittatur confessio crucis, et passionis Dominicae sacramenta jungantur: omne quod impotabile et triste videbatur ac

rigidum, vertitur in dulcedinem. Unde et scriptum est: «Constituit Deus populo legem et judicia, et tentavit eum» (**Exod. 15. 25**). Ubi enim magnitudo gratiae, ibi magnitudo discriminis. Nec terrearis, si post victoriam venias ad amaritudinem: quia verum Pascha facientes, azyma cum amaritudinibus comedunt, et tentatio probationem, probatio spem, spes parit salutem (**Rom. 5**). Apud medicos quoque, quaedam antidotus, noxios humores temperans, ex amaritudine nuncupatur, quae dulcis ostenditur, restituens sanitatem: sicut e contrario voluptas atque luxuria amaritudine terminantur, dicente Scriptura: «Quae ad tempus pinguefacit fauces tuas, novissime vero amarius felle invenies» (**Prov. 5. 3. juxta LXX**).

VI. MANSIO.

Et profecti de Mara, venerunt in Elim, ubi erant duodecim fontes aquarum, et 474 septuaginta palmae; ibi que castra metati sunt (**Num. 33. 9**).

Sexta Mansio in *arietes fortesque* vertitur. Quam pulcher ordo virtutum: post victoriam tentatio, post tentationem refectio. De amaritudine venimus ad arietes, et robustos principes gregis, quos apud Ezechielem (**Ezech. 34**) Dominus judicaturum esse se dicit: quod alii eorum conculcaverint aquas, et compresserint oves: alii lenes et placabiles fuerint. De his et vicesimus octavus Psalmus loquitur: *Afferte Domino Filii Dei, Afferte Domino filios arietum*. Sextae Mansionis tenemus hospitium. Nunquam prius occurrerunt fontes

purissimi, nisi ubi magistrorum doctrina prorupit. Nec dubium quin de duodecim Apostolis sermo sit: de quorum fontibus derivatae aquae, totius mundi siccitatem rigant. Juxta has aquas septuaginta creverunt palmae, quos et ipsos secundi ordinis intelligimus praeceptores, Luca Evangelista testante, duodecim fuisse Apostolos, et septuaginta discipulos minoris gradus, quos et binos ante se Dominus praemittebat (**Luc. 6. et 10**). De quibus et Paulus refert (**1. Cor. 15. 5. 6. et 7**), quod apparuerit Dominus primum undecim, deinde Apostolis omnibus, alios volens intelligi primos, et alios secundos Christi discipulos. Bibamus de hujusmodi fontibus, et dulces fructus victoriae devorantes, ad Mansiones reliquas praeparemur.

VII. MANSIO.

Profectique de Elim, castra metati sunt ad mare Rubrum (**Num. 33. 10**) .

Mare Rubrum, quod Hebraice dicitur, JAM SUPH, septima Mansio est. Et quaeritur, quomodo post transitionem maris Rubri, et fontis Mara, et Elim, rursum ad mare Rubrum venerint, nisi forte in itinere pergentibus, sinus quidam maris occurrerit, juxta quem castra metati sint. Aliud est enim transire mare: aliud in proximo figere tabernacula. Ex quibus monemur, etiam post Evangelicam disciplinam et cibos dulcissimos triumphorum, apparere nobis interdum mare: et praeterita discrimina poni ante oculos. Quanquam multae differentiae **475** sit transire mare, et mare procul aspicere.

Verbum JAM SUPH, apud Hebraeos ex mari et rubro compositum est. SUPH autem et *Rubrum* et *Scyrpus* vocatur. Unde possumus suspicari, quod venerint ad paludem quamdam et lacum, qui et carecto et juncis plenus fuerit. Quod autem omnes congregationes aquarum Scriptura sancta mare vocet, nulla dubitatio est. Haec Mansio in Exodo non habetur: sed scriptum est pro ea, quod de mari Rubro venerint *ad desertum Sin, quod est inter Elim et Sinai, quinta decima die mensis secundi egressionis eorum ex Aegypto (Exod. 16. 1)*, id est, tricesima prima postquam egressi sunt de Ramesse.

VIII. MANSIO.

Et profecti de mari Rubro, castra metati sunt in solitudine Sin (Num. 33. 11).

Octava Mansio, licet juxta ordinem Exodi septima sit. Sed sciendum, quod omnis usque ad montem Sinai eremus Sin vocetur, et ex tota provincia etiam locus unius Mansionis nomen acceperit: sicut et Moab tam urbis quam provinciae nomen est. In hac solitudine quinque Mansiones sunt: Jam suph, de qua supra diximus, et eremus Sin, et Dephca, et Alus, et Raphidim, de quibus loquemur in consequentibus. SIN autem, interpretatur *rubus*, vel *odium*, quorum utrumque facit ad mysticos intellectus, quod postquam venerimus ad eum locum, de quo sit nobis Dominus locuturus [al. *locutus*], grande odium mereamur inimici. Tunc videbimus ardere rubum, et non comburi: inflammari Ecclesiam

persecutionibus, et eam, loquente in illa Domino, non perire. Et nota, quod in octava Mansionem, in qua torcularia nostra sunt, unde et octavus Psalmus, hoc titulo praenotatur, desertum capimus rubi: quia *plures filii desertae magis, quam ejus quae habet virum (Isai. 54)*.

IX. MANSIO.

Et profecti de deserto Sin, castra metati sunt in Dephca (Num. 33. 12).

Nona Mansio. Hoc nomen apud Hebraeos 476 κρούμα, id est, *pulsatio* dicitur: juxta quod et Dominus ait: *Pulsate et aperietur vobis (Matth. 7)*. In libro autem Hebraicorum Nominum, *adhaesionem, remissionemque* transtulimus, quod lectorem turbare non debet. Nec putet nos dissonantia scribere; ibi enim juxta id quod vulgo habetur, edidimus, si medium verbum scribatur per BETH litteram: hic autem in Hebraico volumine scriptum reperi per PHE, quod elementum magis pulsationem, quam glutinum sonat: sensusque est manifestus: post responsa Domini, post octavum numerum resurrectionis, Christi incipimus sacramenta pulsare. Prudentem studiosumque lectorem rogatum velim, ut sciat me vertere nomina juxta Hebraicam Veritatem. Alioquin in Graecis et Latinis codicibus praeter pauca, omnia corrupta reperimus: et miror quosdam eruditos et Ecclesiasticos viros ea voluisse transferre, quae in Hebraico non habentur, et de male interpretatis, fictas explanationes quaerere, ut in praesenti pro *Dephca*, legant *Rephca*, litteram ponentes pro

littera, eo quod RES et DELETH parvo apice, distinguantur, et interpretantur *curationem*: atque exinde tropologiam similem prosequuntur.

X. MANSIO.

Profecti de Dephca, castra metati sunt in Alus (Num. 33. 13).

Decima Mansio in Exodo non habetur, crediturque in Sin eremo contineri, eodem narrante libro. *Profecta est omnis multitudo filiorum Israel de eremo Sin per Mansiones suas juxta os Domini, et venerunt Raphidim*. Ex quo perspicuum est plures Mansiones, unius regionis vocabulo demonstrari. Interpretaturque ALUS, *fermentum*: quod tollens mulier, miscuit farinae satis tribus, donec fermentaretur totum (Matth. 13. 33). In hac solitudine murmurat populus propter famem, et conversus respicit procul in nube gloriam Dei; accepitque vespere coturnicem, et mane alterius diei manna (Num. 11).

477 Et nota in Mansionem decima fermentum poni, et post esum carniū, manna tribui, implerique Scripturam: *Panem Angelorum manducavit homo (Ps. 77. 35)*.

XI. MANSIO.

Profecti de Alus, castra metati sunt in Raphidim: et non erat ibi aqua populo (Num. 33. 14).

Undecima Mansio est, quam violenter interpretatam in libro Hebraicorum Nominum reperi, *vidit os sufficiens eis*, aut certe, *visio oris fortium*: meliusque transfertur, *dissolutio fortium*, vel *sanitas fortium*, sive juxta proprietatem linguae Syrae, *remissio manuum*. Haec et in Exodo legitur (**Cap. 17. 1**) post profectionem de eremo Sin. Queritur in ea populus ob ardorem sitis: fons de petra Oreb erumpit, et profluit: et quia tentaverunt Deum, locus Raphidim, *tentationis* quoque, id est, MESSE [al. *Masa*], sortitus est nomen. Moyses ascendit in montem: Jesus contra Amalec militat: ad crucis signum superatur inimicus: remissis orantis manibus, hostis victor insequitur. Sedet Moyses super lapidem dictum a Zacharia (**Cap. 2. v. 5**), qui septem habebat oculos: et in Samuelis volumine appellatur ABEN EZER, id est, *lapis adjutorii* (**1. Reg. 4. 1**): et utramque manum ejus Aaron, et Ur, id est, *montanus*, *lucidusque* sustentat. Devicto adversario supervenit Jethro, educit Zephoram, et utrumque filium; dat concilium septuaginta Seniorum: et in typum Ecclesiae de gentibus congregatae, Legis immunitio, Evangelio suggerente, completur. Pulchre autem *dissolutio*, ac *sanitas fortium*, RAPHDIM dicitur, vel propter dissipatum Amalec, vel propter sanatum Israel. Sin autem *remissionem manuum* juxta Syros RAPHDIM sonat, dicemus, propter offensam populi: quia contra Dominum murmuravit, istud loco nomen impositum. Haec tangimus potius quam exponimus, breviter indicasse contenti, quod post fermentum Alus, et Messam Ecclesiae, soleant multiplicia daemonum adversum nos tentamenta consurgere.

478 XII. MANSIO.

Et profecti de Raphidim, castra metati sunt in solitudine Sinai (Num. 33. 15).

Duodecima Mansio est. Statim tibi veniat in mentem Apostolorum numerus. Una de pluribus, sed major omnibus, non separatur in ordine: et praecellit in merito. Ad hunc locum quadragesima septima die perveniunt, Scriptura dicente: «Mense tertio egressionis filiorum Israel de Aegypto, in die hac transierunt in solitudine Sinai, profectique de Raphidim, venerunt in desertum Sinai, et castra metati sunt in eremo, seditque ibi Israel e regione montis; et Moyses ascendit ad Deum: vocavitque eum Dominus de monte dicens» (**Exod. 19. 1. et seqq.**): et reliqua. Et rursum: «Vade, inquit, ad populum, et sanctifica eos hodie et cras: et lavent vestimenta sua, sintque parati in diem tertium: quia tertia die descendet Dominus, vidente universo populo, super montem Sinai» (**Ibid. 10**). Quod et factum est. Laveruntque vestimenta sua, et ab uxorum coitu separatis, die tertio descendit Dominus in montem: quo fumante, et fulgore, tonitruo, caligine, voce, tuba, mortalium corda terrentibus, Moyses loquebatur, et Dominus respondebat ei. Supputemus numerum, et inveniemus quinquagesimo die egressionis Israel ex Aegypto in vertice montis Sinai legem datam. Unde et Pentecostes celebratur solemnitatis, et postea Evangelii sacramentum Spiritus sancti descensione completur: ut sicut priori populo quinquagesimo die, vero Jubilaeo, et vero anno Remissionis, et veris quinquaginta et quingentis denariis, qui debitoribus dimittuntur, lex data est: Apostolis quoque, et qui cum eis erant, in centum viginti Mosaicae aetatis

numero constitutis, descenderit Spiritus sanctus, et divisis linguis credentium, totus Evangelica praedicatione mundus expletus sit. Longum est si replicare velim, quod in lege praeceptum sit: quomodo fabricatum tabernaculum, quae varietas hostiarum, quae vasorum diversitas, quae indumenta Pontificis, 479 quae Sacerdotum, et Levitarum caeremoniae, quid egerint: quomodo populus numeratus sit. Hoc tantum dicam, quod media pars Exodi, et totus Leviticus liber, et Numerorum praecepta non modica, et per singulas populi tribus distributio, et oblationes principum in hac Mansione descriptae sint, multorumque voluminum disputatio huic loco sufficere vix possit. Interpretatur autem SINAI *rubi*; non unus ut supra in solitudine Sin, sed plures: ut ibi principium sit, hic perfectio; ibi solitarius, numerus hic multiplex. Aliud est enim unam, et aliud omnes gratias possidere.

XIII. MANSIO.

Et profecti de solitudine Sinai, castra metati sunt in sepulcris concupiscentiae (Num. 33. 16).

Tertia decima Mansio, cujus nomen ex interpretatione editum est, apud Hebraeos appellatur CABATORH ATTHAVA. Est autem sensus ille de Evangelio, quod Jesus baptizatus statim a Spiritu ductus est in desertum, et tentatus [al. *tentabatur*] a diabolo. Itaque et Israel post familiarem cum Domino sermonem, postquam juxta montem Sinai commoratus est anno uno et diebus quatuor, mira dispositione castrorum egressus in solitudinem PHARAN, quae

interpretatur, *onager*, aut *feritas*, ibique succumbit malae bestiae, fastidiens coelestem panem, et Aegyptiorum carnes desiderans, quando multos subitum voravit incendium; et intercedente Moyse (**Num. 11. 1. et 2**), humum vorax flamma consumpsit. Tunc accipiunt coturnices, et usque ad nauseam ac vomitum devorant. Eliguntur septuaginta Presbyteri; vadunt ad ostium tabernaculi, duo remanent, Heldad et Medad, non imperii negligentes, sed humilitate submissi, dum se honore arbitrantur indignos. Unde et absentes prophetant; saturatoque populo, *dum adhuc escae essent in ore eorum, ira Dei ascendit super eos, et occidit pingues eorum, et electos Israel praepedivit (Ps. 77. 5)*: ne ad malum velociter currerent: unde et appellatus est locus, *sepulcra concupiscentiae*; sive ut **480** in Septuaginta legimus, *memoria desiderii*. Ex quibus omnibus nos omnes docemur, qui sapientiam dimisimus saecularem, et Aegyptias ollas contempsimus, non debere murmurare contra coelestem Scripturarum panem, nec virulentias Aegyptiorum, qui sunt magnarum carnum, sed simplicem mannae cibum quaerere; alioquin si rursus eas voluerimus appetere, vorabimus usque ad nauscam; et statim Domini igne torquebimur, desideriumque nostrum vertetur in tumulos, ut simus *sepulcra dealbata, quae foris parent hominibus speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorum, et omni spurcitia*.

XIV. MANSIO.

Et profecti de sepulcris concupiscentiae, castra metati sunt in Aseroth (Num. 33. 17).

Quarta decima Mansio est in solitudine Pharan, quae in *atria* vertitur. In hac Aaron et Maria, propter Aethyopissam contra Moysen murmurant, et in typum zeli, adversus Ecclesiam de gentibus congregatam, populus Judaeorum leprae sorde perfunditur: nec redit ad tabernaculum, et pristinam recipit sanitatem, donec statutum plenitudinis gentium tempus impleat [al. *impleatur*]. Et hoc prudens lector attende, quod post consummatam in duodecimo numero virtutem, quia superbivit Israel: et in sepulcris concupiscentiae carnes Aegyptias desideravit: rursum jacet aliud fundamentum, et *atria*, id est, vestibulum virtutis ingreditur, ostendens nobis, et eos qui stant, posse cadere, et qui ceciderunt, posse resurgere. Positus est enim Jesus in ruinam et resurrectionem multorum (**Luc. 2**), et ipse loquitur per Prophetam: *Numquid qui cadit, non resurget?* (**Jerem. 8. 4.**)

XV. MANSIO.

Et profecti de Aseroth, castra metati sunt in Rethma (Num. 33. 18); pro quo supra in hoc eodem libro legimus: Postquam profectus est populus de Aseroth, castra metati sunt in solitudine Pharan.

481 Haec est autem quinta decima Mansio. Et notandum quod reliquae Mansiones decem et octo, quarum nunc breviter catalogus describitur, a Rethma usque ad Asiongaber, id est, usque ad tricesimam secundam Mansionem, sub Pharan solitudinis nomine contineantur, in quibus universa quae

scripta sunt, diversis temporibus gesta sentimus: quae quia non sunt per Mansiones singulas distributa, a nobis quoque in commune dicuntur, ut postea veniamus ad reliqua. RETHMA transfertur, *sonitus*, aut *juniperus*, quanquam plerique, ἄρκευθον apud Graecos aliud genus arboris significare contendunt. Juniperum autem et primus Graduum Psalmus, juxta Veritatem Hebraicam sonat, ubi scriptum est: *Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam?* (Ps. 119. 3. et 4), et Propheta respondet: *Sagittae potentis acutae, cum carbonibus juniperorum*: pro quo apud nos legitur, *desolatoriis*. Ferunt autem lignum hoc ignem multo tempore conservare, ita ut si prunae ex ejus cinere fuerint opertae, usque ad annum perveniant. Ex quo discimus post sepulcra concupiscentiae, et vestibula, transire nos ad lignum, quod multo tempore calorem tenet, ut simus ferventes spiritu, et claro sonitu atque exaltata voce, Evangelium Domini praedicemus. Ab hac itaque Mansionem usque ad tricesimam secundam istiusmodi continentur historiae. Duodecim exploratores mittuntur ad Terram sanctam: botrus refertur in ligno, et Christi breviter passio demonstratur. Murmurat populus Judaeorum, gigantum impetum reformidans. Pugnat contra Amalec et Chananaeum, nolente Deo, et victus intelligit quae debebat in Terra sancta exercere sacrificia. Dathan et Abiron, et filii Core consurgunt contra Moysen et Aaron, et terrae voragine glutuntur. **482** Inter mortuos et viventes Pontifex medius thuribulo armatus ingreditur, et currens [f. *furens*] ira Dei, sacerdotis voce prohibetur. Virga Aaron et florem profert et folia, et in aeternam memoriam virens siccitas consecratur (**Num. 17**). Necdum templum, et jam aeditui, necdum Sacerdotes, et Levitae obtulere sacrificia, et partes eorum mysticus sermo

describit. Vitula rufa in holocausto concrematur, et cinis ejus, piacularis aspersio est (**Num. 19**). Quorum omnium figurae proprios libros flagitant, et melius reor tacere, quam pauca dicere.

XVI. MANSIO.

Et profecti de Rethma, castra metati sunt in Remmon Phares (**Num. 33. 19**).

Sexta decima Mansio est, quae interpretatur Graeco sermone ῥοιᾶς ἀποκοπή, Latine, *mali punici divisio*, quod alii *malum granatum* vocant. Cujus arboris fructus in Scriptura dupliciter accipitur: aut in Ecclesiae gremio, quae omnem turbam credentium suo cortice tegit: aut in varietate et consonantia virtutum, juxta illud quod scriptum est: *Multitudinis autem credentium erat cor unum, et anima una* (**Act. 4. 32**): sicque divisi (al. *diversi*) sunt singuli gradus, ut omnes eadem compage teneantur.

XVII. MANSIO.

Et profecti de Remmon-Phares, castra metati sunt in Lobna (**Num. 33. 20**).

Septima decima Mansio est, quam in *laterem* possumus
vertere: licet

quidam *Lebbona* transferentes, male *candorem* interpretati
sint. Legimus Aegyptios lateres in Exodo, quos populus
faciens ingemuit (**Exod. 1. 14**). Legimus in Malachia (**Cap.
1. v. 4**) lateres, pro quibus Idumaea destructis, politos lapides
reponere nititur. Et laterem in Ezechiel (**Cap. 14. v. 1**): in quo
obsessae Jerusalem pictura describitur. Ex quibus discimus in
itinere istius vitae, et de alio in aliud transitu, NUNC NOS
CRESCERE, nunc decrescere, **483** et post ordinem
Ecclesiasticum saepe ad laterum opera transmigrare.

XVIII. MANSIO.

Et profecti de Lebna, castra metati sunt in Ressa (**Num. 33.
21**).

Octava decima Mansio in *frenos* vertitur. Si enim post
profectum, rursum ad luti opera descendimus, infrenandi
sumus et cursus vagi atque praecipites, Scripturarum
retinaculis dirigendi. Hoc verbum, quantum memoria
suggerit, nusquam alibi in Scripturis sanctis apud Hebraeos
invenisse me novi, absque libro apocrypho, qui a
Graecis λεπτὴ, id est *parva* Genesis, appellatur: ibi in
aedificatione turris, pro stadio ponitur, in quo exercentur
pugiles et athletae, et cursorum velocitas comprobatur. Dicit
et Psalmista: *In freno et chamo maxillas eorum constringe,
qui non approximant ad te* (**Ps. 31. 9**). Et Apostolus: *Nescitis
quod qui in stadio currunt, omnes quidem currunt; sed unus*

accipit palmam? Sic currite, ut comprehendatis (1. Cor. 9. 24).

XIX. MANSIO.

Et profecti de Ressa, castra metati sunt in Caaltha (Num. 33. 22).

Nona decima Mansio interpretatur *Ecclesia*. Vagi currentium gressus frenis ad Ecclesiam retrahuntur: et fores, quas ante reliquerant, rursum intrare festinant.

XX. MANSIO.

Et profecti de Caaltha, castra metati sunt in monte Sapher (Num. 33. 23).

Vigesima Mansio interpretatur *pulchritudo*, et in monte decoris est constituta, de qua et quarti decimi Psalmi principium sonat: *Domine, quis habitat in tabernaculo tuo: aut quis requiescet in monte sancto tuo?* VIDE QUID prosint frena. A vitiis nos retrahunt, introducunt ad virtutum choros, et in Christo, monte pulcherrimo, habitare faciunt. Iste, juxta Danielelem, lapis excisus de monte sine manibus, crevit in montem magnum, et implevit omnem terram (**Dan. 2. 34**). Iste juxta Ezechielem, vulneravit principem Tyri (**Ezech.**

27). Ad istum in Isaia et Michaela populi confluunt, dicentes: *Venite ascendamus in montem Domini, et ad domum Dei Jacob: et docebit nos vias suas; et ambulabimus in semitis ejus* (Isa. 2. 2; Mich. 4. 1).

484 XXI. MANSIO.

Et profecti de monte Sapher, castra metati sunt in Arada (Num. 33. 24).

Vicesima 484 prima Mansio vertitur in *miraculum*. Quam pulcher ordo profectuum, quam egregia textura credentium. Post opus lateris infrenamur: post frenos in Ecclesiam introducimur: post habitationem Ecclesiae, ad Christum montem ascendimus, in quo positi stupemus atque miramur: ut noster in laudibus ejus sermo superetur, invenientes in eo, *quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt* (1. Cor. 2).

XXII. MANSIO.

Et profecti de Arada, castra metati sunt in Maceloth (Num. 33. 25).

Vicesima secunda Mansio in *coetus* vertitur. In hac enim consistit multitudo credentium: Ecclesia primitivorum, virtutum omnium consonantia. Tum vere possumus dicere: *Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres*

in unum (Ps. 132. 1). Et, Dominus habitare fecit unius moris in domo (Ps. 67. 7).

XXIII. MANSIO.

Et profecti de Maceloth, castra metati sunt in Thaath (Num. 33. 26).

Vicesima tertia mansio potest et *subter* intelligi, sed melius *pavorem* interpretabimur. Venisti ad Ecclesiam, ascendisti ad montem pulcherrimum, stupore et miraculo Christi magnitudinem confiteris: vides ibi multos virtutis tuae socios: noli altum sapere, sed time. Dominus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (Jac. 4). Et qui se exaltat, videat ne cadat (1. Cor. 10). *Potentes potenter tormenta patientur (Sap. 6. 7).* TIMOR VIRTUTUM custos est: securitas ad lapsum facilis. Unde et in quodam Psalmo, postquam propheta dixerat: *Dominus regit me, et nihil mihi deerit, in loco pascuae ibi me collocavit (Ps. 22. 2):* jungit timorem, qui custos est beatitudinis, et infert: *Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt (Ibid. 4).* Et est sensus: dum tormenta formido, servavi gratiam, quam acceperam.

XXIV. MANSIO.

Et profecti de Thaath, castra metati sunt in Thare (Num. 33. 27).

Vicesima quarta Mansio, quam nonnulli **485** vertunt in *malitiam*, vel *pasturam*, nec errarent si per *Ai* litteram scriberetur, nunc vero cum aspiratio duplex in extrema sit syllaba, erroris causa manifesta est. Hoc eodem vocabulo et iisdem litteris scriptum invenio patrem Abraham, qui in supradicto apocrypho Geneseos volumine, abactis corvis, qui hominum frumenta vastabant, *abactoris*, vel *depulsoris* sortitus est nomen. Itaque et nos imitemur Thare: et volucres coeli quae juxta viam satum triticum devorare festinant, solliciti prohibeamus. Nam et Abraham Patriarcha in typo Israelis, hostiarum divisit membra sacrificii, quae a volucris non sinit devorari (**Gen. 15. 11**); et contemptorem oculum effodiunt corvi de convallibus; verusque Moyses ducit Aethiopissam; et Elias a corvis pascitur. Si habueris pavorem, sollicitus eris; si sollicitus fueris, leo in caulas ovium tuarum introire non poterit: quod vel ad praepositos Ecclesiarum, vel ad custodiam refer animae tuae, ad quam leo, diabolus, per diversa vitiorum foramina ingredi nititur (**1. Petr. 5**).

XXV. MANSIO.

Et profecti de Thare, castra metati sunt in Methca (**Num. 33. 28**).

Vicesima quinta Mansio vertitur in «dulcedinem.» Ascendisti in excelsum, admiratus es virtutum choros, timuisti ruinam, abegisti insidiatores, dulcis te protinus fructus laboris insequitur: et in morem litterarum, radicum amaritudinem,

pomorum suavitas compensabit, et dices: «Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo» (**Ps. 111. 103**). Sponsumque tibi audies concinentem: «Mel distillant labia tua, soror mea sponsa» (**Cant. 4. 11**). QUID ENIM suavis disciplina? quid eruditione melius? quid dulcius Domino? «Gustate, et videte, quoniam suavis est Dominus» (**Ps. 33. 9**). Unde et Samson qui abegerat a fructibus suis aves, et vulpes, quae exterminant vineas, colligaverat, leonemque interfecerat rugientem, favum invenit in ore mortui (**Jud. 14**).

XXVI. MANSIO.

Et profecti de Methca, castra metati sunt in Asmona) **Num. 33. 29**).

486 Vicesima sexta Mansio in lingua nostra «festinationem» sonat: juxta illud quod in Psalmo scribitur, «Venient legati ex Aegypto» (**Ps. 67. 32**). Pro «legatis» in Hebraeo, «festinantes» legimus: ut postquam dulces fructus laboris messuerimus, non simus quiete contenti et otio; sed rursum ad ulteriora properantes, obliviscamur praeteritorum, et in futura nos extendamus.

XXVII. MANSIO.

Et profecti de Asmona, castra metati sunt in Moseroth (**Num. 33. 30**).

Vicesima septima Mansio «vincula,» sive «disciplinas» sonat, ut festino gradu pergamus ad magistros, et eorum teramus limina, ET PRAECEPTA VIRTUTUM, ac mysteria Scripturarum, vincula putemus aeterna: juxta illud quod in Isaia dicitur: «Et Sabaim viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt; post te ambulantur vincti manicis» (**Isai. 45. 14**). Et «Paulus, vinctus Jesu Christi» (**Ephes. 3. 4**). Duplicia sunt in Scripturis vincula quae quamdiu rupit Samson, vicit inimicos. Et de meretrice legimus, «vinculum in manibus ejus» (**Eccl. 7. 27**). Et ex persona Domini dicentis, «Dirumpamus Vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum» (**Psal. 2. 3**). Et alibi, «Laqueus contritus est, et nos liberati sumus» (**Psal. 123. 7**). CHRISTI AUTEM vincula voluntaria sunt, et vertuntur in amplexus. Quicumque his fuerit colligatus, dicet, «Sinistra ejus sub capite meo; et dextra ejus complectetur me» (**Cant. 2. 6**).

XXVIII. MANSIO.

Et profecti de Moseroth, castra metati sunt in Banejacan (**Num. 33. 31**).

Vicesima octava Mansio transfertur in «filios necessitatis,» seu «stridoris.» Si ab uno incipias numero, et paulatim addens ad septimum usque pervenias, vicesimus octavus efficitur numerus. Qui sint isti filii necessitatis, Psalmus ipse nos doceat: «Afferte Domino filii Dei, afferte Domino filios arietum» (**Ps. 28. 1**). Quae est tanta necessitas, quae nolentibus imponatur? Cum divinis Scripturis fueris eruditus,

et leges earum ac testimonia vincula scieris veritatis; contendes cum adversariis, ligabis eos, et vinctos duces in captivitatem; et de hostibus quondam miseris atque captivis, **487** liberos Dei facies, ut repente dicas cum Sion: «Ego sterilis et non pariens, transmigrata et captiva, et istos quis enutrivit? Ego destituta et sola, et isti ubi erant?» (**Isai. 49. 21**) Miraris Isaïam: ejusdem Psalmi sacramenta cognosce. «Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia, vox Domini confringentis cedros» (**Ps. 28. 4**), ut postquam adversarios fregerit, et concusserit desertos prius gentium populos, praeparentur cervi in montibus, et sit dilectus sicut filius unicornium, in temploque ejus omnes dicant gloriam. Porro quod vertimus, «filios stridoris,» ad illum sensum refer, quod timore supplicii et ejus loci ubi «est fletus et stridor dentium» (**Luc. 13**), deserens diaboli vincula, Christo Domino credentium turba colla submittat.

XXIX. MANSIO.

Et profecti de Bane jacan, castra metati sunt in monte Gadgad (**Num. 33. 32**).

Vicesima nona Mansio interpretatur «nuntius,» sive «expeditio,» et «accinctio» vel certe (quod nos verius arbitramur) κατακοπή, id est, «concisio.» Haud aliter possumus magistri discipulorum atque credentium eos facere filios necessitatis, nisi praeceptores eorum interfecerimus. Crudeles simus in occisione eorum: non parcat manus nostra, armum, aut extremum auriculae de ore leonis extrahere.

«Maledictus qui facit opus Domini negligenter, et qui prohibet gladium suum a sanguine» (**Jer. 48. 10**). Unde et David: «In matutino, inquit, interficiebam omnes peccatores terrae» (**Psal. 100. 8**). De nuntio autem, et accinzione haec breviter possumus dicere, quod filiis necessitatis grandes ad virtutem stimulos suggeramus, cum eis nuntiaverimus praemia futurorum, et accinctos inire bella docuerimus. Horum trium quidquid magister fecerit, in monte consistit.

XXX. MANSIO.

Et profecti de monte Gadgad, castra metati sunt in Jetabatha (**Num. 33. 33**).

Tricesima Mansio «bonitas» interpretatur, ut cum pervenerimus ad perfectum virum, in sacerdotalem gradum, et in aetatem plenitudinis Christi (**Ephes. 4**), in qua et Ezechiel erat juxta fluvium Chobar (**Ezech. 1. 1**), **488** possimus cum David in tricesimo Psalmo canere. «In te, Domine, speravi, non confundar in aeternum. Pastor» enim «bonus ponit animam suam pro ovibus suis» (**Joan. 10**).

XXXI. MANSIO.

Et profecti de Jetabatha, castra metati sunt in Hebrona (**Num. 33. 34**).

Tricesima prima Mansio interpretatur παρέλευσις, id est, «transitus,» sive «transitio.» Ad hanc venit verus Hebraeus, id est, περάτης, sive «transitor» qui dicere potest: «Transiens videbo visionem hanc magnam» (**Exod. 3. 3**); de qua et Psalmista canit: «Et non dixerunt qui praeteribant, benedictio Domini super vos» (**Ps. 128. 8**). Praeterit enim figura hujus mundi (**1. Cor. 7**), et propterea sancti cupiunt ad meliora transire, nec praesenti statu contenti, ingemiscunt quotidie. «Haec recordatus sum, et effudi in me animam meam, quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei» (**Ps. 41. 5**). Multum est, si de omnibus Scripturis super verbo transitionis velim exempla congerere.

XXXII. MANSIO

Et profecti de Hebrona, castra metati sunt in Asion-Gaber (**Num. 33. 35**).

Tricesima secunda Mansio transfertur in «ligna viri,» sive «dolationes hominis,» quod significantius Graece dicitur ξυλοκισμοὶ ἀνδρὸς, scribiturque per «Ai» litteram, non, ut Graeci et Latini errant, per «Gimel.» Unde in solitudine multitudo lignorum, nisi quod seduli et diligentis magistri disciplina monstratur, caedentis ligna informia, et dolantis facientisque vasa diversa, quae in domo magna necessaria sunt? (**2. Tim. 2**) Possunt «lignationes viri,» saltuum et omnium arborum genera, ac per hoc credentium multitudinem figurare, dicente David: «Invenimus eam in campis silvae» (**Ps. 131**). Hucusque solitudo Pharan decem et

octo continet Mansiones, quae descriptae in catalogo, in superiori itinere non ponuntur.

XXXIII. MANSIO.

Et profecti de Asion-Gaber, castra metati sunt in deserto Sin: Haec est Cades (Num. 33. 36).

Quaeritur cur octava Mansio nunc tricesima tertia esse dicatur. Sed sciendum quod prior per «Samech» litteram scribitur, interpretaturque «rubus,» sive «odium:» **489** haec autem per «Sade,» et vertitur in «mandatum.» Illudque quod jungitur, «Cades,» non ut plerique aestimant, «sancta» dicitur: sed «mutata,» sive «translata.» Legimus in Genesi (**Cap. 28. v. 21**) juxta Hebraicam Veritatem, ubi Judas meretricem putans Thamar, dona transmisit: et sequester munerum interrogat, «ubi est cadesa,» hoc est, «scortum,» cujus habitus a caeteris feminis immutatus est. In multis quoque locis hoc idem reperimus. Sin autem «sancta» interpretatur, κατὰ ἀντίφρασιν est intelligendum: quomodo Parcae dicuntur ab eo quod minime parcant, et bellum, quod nequaquam bellum sit, et lucus, quod minime luceat. In hac Mansionem moritur Maria, et sepelitur: et propter aquas contradictionis Moyses et Aaron offendunt Dominum, et prohibentur transire Jordanem, missisque nuntiis ad Edom, transitus petitur, nec impetratur. Quis timeret post tantos profectus murmur populi, et offensam magistrorum, et viae transitus denegatos? Videtur mihi in Maria Prophetia mortua: in Moyse et Aaron Legi et Sacerdotio Judaeorum finis impositus: quod nec ipsi ad terram

repromissionis transcendere valeant, nec credentem populum de solitudine hujus mundi educere. Et nota quod post mortem Prophetiae, et aquas contradictionis; Idumaeum [al. *idumaeam*] carneum atque terrenum transire non possint: et cum multis precibus et conatu viam non impetrent; sed egrediatur Edom adversus cos in populo multo, et in manu forti. Interpretatio quoque nominis morti et offensae, et negato transitui convenit. Ubi enim mandatum, ibi et peccatum: ubi peccatum, ibi offensa: ubi offensa, ibi mors. Haec est Mansio de qua Psalmista canit, «Commovebit Dominus desertum Cades» (Psal. 28. 8)

XXXIV. MANSIO.

Et profecti de Cades, castra metati sunt in Or monte, in extremo terrae Edom. Ascenditque Aaron sacerdos in montem Or, juxta praeceptum Domini, et mortuus est ibi anno quadragesimo egressionis filiorum Israel de terra Aegypti, mense quinto, prima die mensis. Eratque Aaron centum viginti trium annorum quando mortuus est in monte Or. Et audivit Chananaeus rex Arad, qui 490 habitabat ad Austrum in terra Chanaan, quod venissent filii Israel (Num. 33. 17 et sqq.)

Trigesima quarta Mansio est, quam plerique interpretantur «lumen:» nec errarent, si per «Aleph» litteram scriberetur. Alii «pellem,» et ipsi verum dicerent, si esset «Ai» positum. Nonnulli «foramen,» quod posset accipi, si «Heth» haberet elementum. Cum autem legatur per «He;» magis «mons»

intelligitur: et legi potest, «Ascendit Aaron sacerdos in montis montem,» id est, in verticem ejus. Ex quo animadvertimus non in monte simpliciter, sed in montis monte Pontificem mortuum, ut dignus locus meritis illius monstraretur. Moritur autem eo anno, quo novus populus repromissionis terram intraturus erat, in extremis finibus terrae Idumaeorum. Et quanquam in monte sacerdotium Eleazaro filio dereliquerit, Lexque eos, qui eam impleverint, perducatur ad summum: tamen ipsa sublimitas non est trans fluentia Jordanis, sed in extremis terrenorum operum finibus: et plangit eum populus triginta diebus. Aaron plangitur, Jesus non plangitur. IN LEGE DESCENSUS ad inferos; in Evangelio ad paradisum transmigratio. Audivit quoque Chananaeus quod venisset Israel, et in loco exploratorum, ubi quondam offendisse populum noverat, infert praelium, et captivum ducit Israel. Rursumque in eodem loco pugnatur: ex voto victor vincitur, victi superant, appellaturque nomen loci «Horma,» id est, «anathema.» Eadem dicere mihi non est pigrum, legentibus necessarium, quod semper humanus status in hujus saeculi via fluctuet, et alius in valle, alius in campis, alius moriatur in monte: nec in monte simpliciter, sed in montis monte, id est, in excelso vertice. Cumque nos Dei auxilio destitutos hostis invaserit, duxeritque captivos; non desperemus salutem, sed iterum armemur ad praelium. Potest fieri, ut vincamus, ubi victi fuimus, et in eodem loco triumphemus, ubi fuimus ante captivi.

XXXV. et XXXVI. MANSIO.

Et profecti de monte Or, castra metati sunt in Selmona. Profectique de Selmona, venerunt in Phinon (Num. 13. 41. et 42).

491 Hae duae Mansiones, tricesima quinta et tricesima sexta in ordine historiae non inveniuntur, sed scriptum est pro eis. «Egressi sunt de monte Or, per viam maris Rubri, et circumierunt terram. Edom» (**Num. 21. 4**). Ex quo ostenditur in finibus atque circumitu terrae Edom eas positas. Nec secundum morem legitur: «Et profecti de monte Or, castra metati sunt in Selmona,» sive «in Phinon,» sed post ambitum terrae Idumaeorum venit ad extremum, et ait, «Profecti filii Israel castra metati sunt in Oboth» (**Num. 33. 43**). Nec dixit, profecti sunt de illo et illo loco, quia duas Mansiones silentio praetermiserat, quas cum in supputatione tacuerit, reddit in summa. Prima Mansio «Selmona,» interpretatur «imaguncula.» Secunda «Phinon,» diminutive «os,» ab ore, non ab osse, intellige. In his Aaron mortuo, murmurant contra Deum et Moysen, manna fastidiunt, a serpentibus vulnerantur, et in typum Salvatoris, qui verum antiquumque serpentem in patibulo crucis triumphavit, diaboli venena superantur. Unde et imaguncula verae expressaeque imaginis Filii Dei, Passionem ejus intuens conservatur: et quod corde credit, ore pronuntiat, legens illud Apostoli: «Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem» (**Rom. 10. 10**). Simulque nota, quod utraque Mansio ὑποκορτισικῶς, appellatur, quia ex parte videmus, et ex parte prophetamus: et «nunc per speculum videmus in aenigmate» (**1. Cor. 23**).

XXXVII. MANSIO.

Et profecti de Phinon, castra metati sunt in Oboth (Num. 33. 43).

Tricesima septima Mansio vertitur in «magos,» sive «pythones;» vel secundum verba Heliu, «lagenas grandes, quae cum musto plenae fuerint, absque spiramine, illico disrumpuntur. Pugnaverunt magi contra Moysen et Aaron (**Exod. 7. et seqq.**); et a muliere, quae erat in Endor, et habebat, juxta Septuaginta interpretes, spiritum «pythonem,» juxta Hebraeos, «magum,» regi Israelis illuditur (**1. Reg. 28**). Multae sunt praestigiae, et innumerabiles laquei, quibus animae capiuntur humanae; sed nos dicamus, in Domino confidentes, «Laqueus contritus est: et nos liberati sumus» (**Ps. 123. 7**). Et, «Si ambulavero in medio umbrae mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es» (**Ps. 22. 4**): Cadent a latere nostro mille, et decem millia a dextris nostris (**Ps. 90. 7**). Non timebimus **492** ab incursu, et daemonio meridiano; sed obturabimus aures nostras, ne audiamus voces incantantium, et Sirenarum carmina negligamus. Post imaginem Dei, quae in cordis ratione monstratur, et confessionem fidei, quae ore profertur, consurgunt serpentes, et artes maleficae ad bella nos provocant. Sed nos, qui habemus pretiosissimum thesaurum in vasis fictilibus (**2 Cor. 4**), quae frangi possunt, ita ut quaedam vix testa remanserit, in qua hauriri possit aquae pusillum, omni custodia circumdemus cor nostrum.

XXXVIII. MANSIO.

Et profecti de Oboth, castra metati sunt in Jeabarim, in finibus Moab (Num. 33. 44).

Tricesima octava Mansio «acervos lapidum transeuntium» sonat. Sunt sancti lapides, qui volvuntur super terram, laeves, politi et rotunditate sua rotarum cursibus similes. Sunt et alii quos Propheta jubet tolli de via, ne ambulantium in eos offendant pedes. Qui sunt isti ambulantes? utique viatores et praetereuntes, qui per istud saeculum ad alias Mansiones transire festinant. Quod autem dicitur, «in finibus Moab,» et supra scriptum est, «in solitudine quae respicit Moab contra solis ortum:» ostendit juxta litteram, quod hucusque in finibus terrae Idumaeorum fuerint, et nunc veniant ad terminos Moab, de alia provincia ad aliam transeuntes. NON ENIM semper uni virtuti danda est opera: sed sicut scriptum est: «Ibunt de virtute in virtutem» (Ps. 81. 8), de alia transeundum est ad aliam: quia haerent sibi, et ita inter se nexae sunt, ut qui una caruerit, omnibus careat. Et tamen transire de alia ad aliam, eorum est proprie, qui solis justitiae ortum considerant.

XXXIX. MANSIO.

Et profecti de Jeabarim (sive ut in secundo loco apud Hebraeos habes) Iim, castra metati sunt in Dibon-Gad (Num. 33. 45).

Tricesima nona Mansio interpretatur, «fortiter intellecta tentatio.» Pro hac in ordine historiae aliter scriptum reperi. Postquam enim castra metati sunt in Jeabarim, in finibus Moab, contra ortum solis, legitur: «Inde profecti sunt, et diverterunt ad torrentem Zared. Et de hoc loco proficiscentes, castra metati sunt trans Arnon: quae est in solitudine finium Amorraei: eo quod Arnon in terminis sit Moabitarum **493** et Amorraeorum» (**Num. 21. 12. et 13**): et post haec venerunt ad puteum, ubi cecinit Israel carmen hoc: «Ascende putee, quem foderunt principes, et aperuerunt duces populorum in datore legum, et in baculo ejus: et de solitudine in Mathana [al. *Marthana*]: et de Matthana ad torrentes Dei: et de torrentibus [al. *torrente*] Dei, ad excelsa: et de excelsis, ad vallem, quae est in regione Moab, in vertice Phasga, qui prospicit contra desertum» (**Ibid. 17. et seqq.**). Haec loca in finibus Amorraeorum quidam interpretantes, putant non Mansiones esse, sed transitus, nec praejudicare debere catalogo Mansionum extraordinariam expositionem. Alii autem spiritualibus spiritualia comparantes, nolunt regiones significari; sed per locorum nomina, virtutum profectus esse: quod post magos, et congregationem lapidum, frequenter veniamus ad torrentes «Zared,» quod interpretatur, «aliena descensio:» et in descensione positi, transeamus ad «Arnon,» quod «maledictionem» sonat, quae est posita in finibus «Amorraeorum,» qui vel «amari» hostes sunt, vel «multa loquuntur» inflati. Sin autem transierimus terminos Moab, qui de incestu generatus est, et recessit a vero patre: statim nobis occurrit puteus, quem nemo de plebe fodit, nullus ignobilis, sed principes et duces, qui jura dant populis: et canentes carmen in aqua putei, et in Dei muneribus gratulantes, prophetant, quo transituri sunt: ad quae perventuri loca, quod

scilicet de deserto veniant in «Matthana,» quod interpretatur «donum,» et de Matthana ad «Naaliel,» quod dicitur ad «torrentes Dei,» et de Naaliel ad «Bamoth,» quae interpretatur, «excelsa,» sive «adveniens mors:» quando conformes efficimur mortis Christi, et de Bamoth occurrit nobis vallis humilitatis, quae tamen posita est in vertice montis «Phasga,» qui interpretatur, «dolatus,» quod nihil habeat informe et rude, sed artificis sit politus manu: qui mons respiciat solitudinem, quae Hebraice dicitur ISIMON. Quando enim fuerimus IN VIRTUTUM 494 CULMINE constituti, tunc totius mundi ruinas, et omnium peccatorum respicimus vastitatem. Pene obliti sumus, currente oratione, dicere, quare «Dibon-Gad» interpretetur, «fortiter intellecta tentatio.» Post Dibon-Gad geritur bellum contra Seon regem Amorraeorum, et Og regem Basan; et discimus, quod cum venerimus ad summum, et de fonte principum regumque biberimus, ascendentes ad montem Phasga, non debeamus elevari in superbiam, sed [al. si] propositam nobis e contrario solitudinem noverimus. Ante contritionem enim elevatur cor viri, et ante gloriam humiliatur.

XL. MANSIO.

Et profecti de Dibon-Gad, castra metati sunt in Almon Deblathaim (Num. 33. 46).

Quadragesima Mansio vertitur in contemptum palatharum, sive opprobriorum. Et per hanc discimus, omnia dulcia et illecebras voluptatum in saeculo contemnendas, nec

inebriari nos debere vino, in quo est luxuria (**Eph. 5**). Mel non offertur in sacrificiis Dei (**Levit. 2**), et cera quae dulcia continet, non lucet in Tabernaculo, sed oleum purissimum (**Exod. 25**), quod de olivae profertur amaritudine. Mel enim distillat a labiis mulieris meretricis (**Prov. 5**); de quo puto juxta mysticos intellectus gustasse Jonathan, et forte deprehensum, vix populi precibus liberatum (**I. Reg. 14**). Quod autem opprobria contemnenda sint; et, si falso objiciantur, beatitudinem pariant, Salvator plenissime docet.

XLI. MANSIO.

Et profecti de Almon-Deblathaim, castra metati sunt in montibus Abarim, contra faciem Nabo (**Num. 33. 47**).

Quadragesima prima Mansio vertitur in montes *transeuntium*, et est contra faciem montis Nabo, ubi moritur et sepelitur Moyses, terra repromissionis ante conspecta (**Deuter. 34**). *Nabo* interpretatur, *conclusio*, in qua finitur Lex, et non invenitur ejus memoria. Porro gratia Evangelii absque ullo fine tenditur. In omnem terram exivit sonus ejus: et in fines **495** orbis terrae verba ipsius (**Psal. 18**). Simulque considera, quod habitatio transeuntium in montibus sita sit, et adhuc profectu indigeat. Post montes enim plurimos ad campestria Moab et *Jordanis* fluenta descendimus, qui Interpretatur, *descensio*. NIHIL ENIM, ut crebro diximus, tam periculosum est, quam gloriae cupiditas et jactantia, et animus conscientia virtutum tumens.

XLII. MANSIO.

Et profecti de montibus Abarim, castra metati sunt in campestribus Moab super Jordanem juxta Jericho, ibique fixerunt tentoria. Ab domo solitudinis usque Abel Sitim, in planitie Moab (Num. 33. 48. et 49).

In quadragesima secunda, quae et extrema Mansio est, cursim quae sint ges:a narremus. Residens in ea populus a Divino Balaam, quem mercede conduxerat Balac filius Sephor, Dei jussione benedicitur, et maledictio mutatur in laudes: audit vocem Domini ex profano ore resonantem, *Orietur stella ex Jacob, et consurget homo de Israel: et percutiet principes Moab, et vastabit cunctos filios Seth, et erit Edom haereditas ejus. (Num. 24. 17. 18).* Fornicatur cum filiabus Madian: et Phinees filius Eleazar, zelatus zelum Domini, Zamri et scortum Madianitidem pugione transfigit: unde et accepit praemium in aeternam memoriam, armum victimae. Numeratur rursum populus (Num. 26), ut interfectis pessimis, novus populus Dei censeatur. Interpellant quinque filiae Salphaad, et ex judicio Domini haereditatem accipiunt inter fratres suos (Num. 28. 6), nec femineus a possessione Dei sexus excluditur. Jesus Moysi in montem succedit, et discit a Lege, quae spiritualiter offerre debeat in Ecclesia. Primum quid per singulos dies, deinde quid in sabbato, quid in Kalendis, quid in Pascha, quid in Pentecoste, quid in Neomenia mensis septimi, quid in Jejuniis ejusdem mensis, die decimo: quid in Scenopegia, quando figuntur tabernacula, decima quinta die supradicti 496 mensis. Uxorum et filiarum

vota absque auctoritate patrum et virorum cassa memorantur; bellum contra Madianitas: et mors Divini Balaam, et praedae divisio, et oblatio ex ea in tabernaculo Dei. Primi Ruben et Gad et dimidia tribus Manasse, ultra Jordanem in eremo possessionem accipiunt. Plurima enim habebant jumenta, et necdum ad id venerant, ut possent habitare cum Templo. Docetur populus, ut in Terra sancta idola destruat; et nullus de priori habitatore servetur. Describitur olim cupita provincia, et duarum semis tribuum haereditas separatur. Numerantur tribuum principes, qui Terram sanctam debeant introire (**Num. 34**). Quadraginta duas urbes cum suburbanis suis usque ad mille passus per circuitum, Levitae accipiunt, tot numero, quot et istae sunt Mansiones. Et adduntur fugitivorum sex aliae civitates, tres intra Jordanem, et tres trans Jordanem, ut sint simul quadraginta octo (**Num. 35**). Quid fugitivorum suscipi, qui interfici debeant, qui usque ad mortem Pontificis maximi reservari. Succedit Deuteronomium secunda Lex, meditatorium Evangelii: ibique breviter discimus quae inter Pharan et Tophel et Laban et Azeroth, et loca aurea, abjecto Juda infelicissimo, undecim dierum via de Choreb, per viam montis Seir usque ad Cades-Barne Moyses populo sit locutus, et extremum canat Canticum (**Deuter. 32**), in quo apertissime Synagoga projicitur, et Ecclesia Domino copulatur, «Impinguatus est et incrassatus ac dilatatus, et recalcitravit dilectus, et oblitus est Dei Salvatoris sui.» Et iterum: «Generatio pessima: filii ineruditi: ipsi ad aemulationem me provocaverunt in eo qui non erat Deus. Irritaverunt me in sculptilibus suis: et ego zelare hos faciam nationes, et contra gentem stultam irritabo eos» (**Jerem. 5**). Benedicuntur filii Israel. Et rursus in Simeone Judas miserandus excluditur. Ascendit Moyses ad

montem Nabo, in verticem Phasga, qui est contra Jericho: et ostendit ei Dominus omnem terram Galaad usque **497** Dan, et Nephthalim et Ephraim et Manassen, et universam terram Juda, usque ad mare magnum contra austrum, et regionem campestram Jerichontis, civitatis palmarum, usque Segor (**Deut. 34**). Quis potest tanta nosse mysteria? Quis in extremis Legis, et hujus vitae finibus constitutus intelligit semper sibi esse pugnandum: et tunc plenam victoriam dari, si fuerit in campestribus, si in ABEL SITIM, quod interpretatur, *luctus spinarum*, fleverit antiqua peccata, et spinas, quae suffocaverunt sementem verbi Dei (**Luc. 8**), et de quibus Propheta dicit: *Versatus sum in miseria, dum mihi configitur spina* (**Psal. 31. 4**): et tunc praeparatus, deficiente Manna, sub duce Jesu Jordanem transeat (**Jos. 5**): et circumcisis cultro Evangelii, primum comedat de coelesti pane: et occurrat ei princeps exercituum Dei, ut verum Pascha nequaquam in Aegypto, sed in finibus Terrae sanctae comedat. *O profundum divitiarum sapientiae, et scientiae Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae illius. Quis sapiens et intelliget haec? intelligens et cognoscet ea?* Quia rectae viae Domini: et justi ambulant in eis. Praevaricatores autem corruent in illis.

EPISTOLA LXXIX . AD SALVINAM.

Salvinam mulierem nobilissimam de Nebridii mariti morte consolatur, et post mortui viri laudes, quo modo superstites ex eo parvulos, educare, qualemque ipsa vitam traducere debeat, docet, et a secundis nuptiis dehortatur.

1. Vereor, ne officium putetur ambitio; et quod illius exemplo facimus, qui ait: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* (**Matth. 11. 29**), gloriae facere appetitione dicamur: et non viduam alloqui, et in angustia constitutam; sed aulae nos insinuare regali; et sub occasione **498** sermonis, amicitias potentium quaerere. Quod liquido non putabit, qui scierit esse praeceptum, *Personam pauperis non accipies in iudicio* (**Levit. 19. 15**): ne sub praetextu misericordiae, quod injustum est judicemus. UNUSQUISQUE enim non hominum, sed rerum pondere judicandus est. Nec diviti obsunt opes, si eis bene utatur: nec pauperem egestas commendabiliorem facit, si inter sordes et inopiam peccata non caveat. Utriusque nobis rei testimonium, et Abraham Patriarcha, et quotidiana exempla suppeditant: quorum alter in summis divitiis amicus Dei fuit; alii quotidie in sceleribus deprehensi, poenas legibus solvunt. Alloquimur igitur pauperem divitem, ut nesciat ipsa quae possidet. Neque enim marsupium ejus discutimus, sed animae puritatem. Loquimur ad eam, cujus faciem ignoramus, et virtutes novimus, quam nobis fama commendat, cujus venerabiliorem pudicitiam adolescentia facit. Quae mortem juvenis mariti sic flevit, ut exemplum conjugii dederit, sic tulit, ut eum profectum crederet [al. *credere*], non amissum. Orbitatis magnitudo, religionis occasio fuit. Nebridium suum sic quaerit absentem, ut in Christo praesentem noverit. Cur ergo ad eam scribimus, quam ignoramus? Triplex nimirum causa est. Prima, quia pro officio Sacerdotii omnes Christianos filiorum loco diligimus, et profectus eorum nostra est gloria. Altera, quia pater defuncti intima mihi necessitudine copulatus fuit. Extrema, quae et validior, quod filio meo Avito roganti negare nihil potui; qui crebris litteris interpellatricem duri judicis

viduam (**Luc. 8**) superans, et multorum mihi, ad quos ante super eadem materia scripseram, exempla poponens, ita suffudit pudorem negantis, ut plus considerarem quid ille cuperet, quam quid me facere conveniret.

2. Alius forsitan laudet Nebridium, quod de sorore generatus Augustae, **499** et in materterae nutritus sinu, invictissimo Principi ita carus fuit, ut ei conjugem nobilissimam quaereret, et bellis civilibus Africam dissidentem, hac velut obside sibi fidam redderet. Mihi a principio statim illud est praedicandum, quod quasi vicinae mortis praescius, inter fulgorem palatii, et honorum culmina quae aetatem anteibant, sic vixit, ut se ad Christum crederet profecturum. Sacra narrat historia, Cornelium centurionem cohortis Italicae in tantum acceptum Deo, ut Angelum ad eum mitteret, et omne mysterium, quo Petrus de circumcisionis angustiis transferebatur ad praeputii latitudinem, ad illius merita pertinere doceret, qui primus ab Apostolo baptizatus, salutem Gentium dedicavit. Scriptumque est de eo: *Erat vir quidam in Caesarea, nomine Cornelius, centurio cohortis quae dicitur Italica, religiosus, et timens Deum cum omni domo sua, faciens eleemosynas multas plebi, et orans Deum semper* (**Act. 10. 1. 2**). Quidquid de illo dicitur, hoc nomine commutato, in Nebridio meo vindico. Sic religiosus fuit, et amator pudicitiae, ut virgo sortiretur uxorem: sic timens Deum cum universa domo sua, ut oblitus dignitatis, omne consortium cum Monachis haberet et Clericis: tantasque eleemosynas faceret in populis, ut fores ejus pauperum ac debilium obsiderent examina. Certe sic semper orans Deum, ut illi quod optimum esset, eveniret. *Raptus est, ne malitia mutaret mentem ejus, quia placita erat Deo anima illius* (**Sap.**

4. 11). Unde et ego possum super eo vere abuti Apostoli voce, dicentis: *In veritate cognovi, quoniam non est personarum acceptor Deus; sed in omni proposito, qui timet Deum, et operatur justitiam, acceptus est illi* (**Act. 10. 34**). Nihil nocuit militanti paludamentum, et baltheus, et Apparitorum catervae: quia sub habitu alterius, alteri militabat. Sicut e contrario aliis nihil prodest vile palliolum, furva tunica, corporis illuvies, et simulata paupertas, si nominis dignitatem operibus destruant. Legimus, et **500** in Evangelio de alio centurione Domini testimonium: *Nec in Israel tantam fidem inveni* (**Matth. 8. 10**). Et ut ad superiora redeamus, Joseph, qui et in egestate et in divitiis dedit experimenta virtutum, qui et servus et dominus, docuit animae libertatem, nonne post Pharaonem regiis ornatus insignibus, sic Deo carus fuit, ut super omnes Patriarchas, duarum tribuum pater fieret? Daniel et tres pueri sic praeerant Babyloniae opibus, et sic erant inter principes civitatis, ut habitu Nabuchodonosor, Deo mente servirent. Mardocheus et Esther inter purpuram, sericum, et gemmas, superbiam humilitate vicerunt, tantique fuere meriti, ut captivi victobus imperarent.

3. Haec illud tendit oratio, ut ostendam juvenem meum conjunctionem regalis sanguinis, et affluentiam divitiarum, atque insignia potestatis, materiam habuisse virtutum, dicente Ecclesiaste: *Sicut protegit sapientia, sic protegit et pecunia* (**Eccl. 7. 13**). Nec statim illud huic testimonio putemus adversum: *Amen dico vobis, difficile dives intrabit in regnum coelorum* (**Matth. 19. 23. 24**). Et rursum: *Dico vobis, facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum coelorum* (**Marc. 10. 24. 25**). Alioquin Zachaeus publicanus, quem ditissimum commemorat

Scriptura, contra hanc sententiam salvatus videbitur. Sed quomodo quod apud homines impossibile est, apud Deum possibile fiat, Apostoli consilium docet scribentis ad Timotheum. *Divitibus hujus saeculi praecipe, non superbe sapere, nec sperare in incerto divitiarum suarum, sed in Deo vivo, qui praestat nobis omnia abundanter ad fruendum* (**1. Tim. 6. 17**). Benefaciant, divites sint in operibus bonis, facile tribuant; communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam. Didicimus quomodo camelus introire possit per foramen acus: quomodo animal tortuosum, deposito pondere sarcinarum, assumat sibi pennas columbae (**Ps. 54**), et requiescat in ramis arboris, quae de sinapis semente succrevit (**Matth. 13**). Legimus in **501** Isaia, camelos. Madian et Ephraim et Saba, aurum et thus ad urbem Domini deportantes (**Isai. 60**). In typo horum camelorum, Ismaelitae negotiatores stacten et thymiam, et resinam, quae nascitur in Galaad (**Jer. 8**), et cutem vulneribus obducit, Aegyptiis deferunt: tantaeque felicitatis sunt, ut emant et vendant Joseph (**Gen. 37**), et mercimonium eorum salus mundi sit. Docet et Aesopi fabula, plenum muris ventrem per angustum foramen egredi non valere.

4. Ergo Nebridius meus quotidie illud revolvens: «Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli, et desideria multa» (**1. Tim. 6. 9**). Quidquid et Imperatoris largitio, et honoris insulae dederant, in usus pauperum conferebat. Noverat enim a Domino esse praeceptum: «Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quae habes, et da pauperibus, et veni, sequere me» (**Matth. 19. 21**). Et quia hanc sententiam implere non poterat, habens uxorem et

parvulos liberos, et multam familiam, faciebat sibi amicos de iniquo mamona, qui se reciperent in aeterna tabernacula (**Luc. 16**). Nec semel abjiciebat sarcinam, quod fecerunt Apostoli, patrem, rete, et naviculam relinquentes (**Id. 5**): sed ex aequalitate, aliorum inopiae suam abundantiam communicabat, ut postea illorum divitiae, hujus indigentiam sustentarent (**2. Cor. 8**). Scit ipsa, cui libellus hic scribitur, me non nota, sed audita narrare: nec ex aliquo in me beneficio, scriptorum more Graecorum, gratiam lingua reddere. Procul a Christianis ista suspicio. «Habentes victum et vestitum, his contenti sumus» (**1. Tim. 6. 8**). Ubi vile olusculum, et cibarius panis, et cibus potusque moderatus: ibi divitiae supervacuae, ibi nulla adulatio, quae vel praecipue fructum respicit. Ex quo colligitur, fidele esse testimonium, quod causas non habet mentiendi.

5. Ac ne quis putet me solas in Nebridio praedicare eleemosynas, quanquam et has exercuisse sit magnum, de quibus dicitur: «Sicut aqua extinguit ignem, ita eleemosyna extinguit peccatum» (**Eccli. 3. 33**), ad caeteras virtutes ejus veniam, quas singulas in paucis hominibus deprehendimus. Quis fornacem regis Babylonii sine adustione ingressus est? (**Dan. 3.**) Cujus adolescentis Aegyptia domina pallium non tenuit? (**Gen. 39.**) Quae uxor Eunuchi nullos creat liberos **502** voluptate transacta? Quem hominum disputatio illa non terreat: «Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae, et captivum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis?» (**Rom. 7. 23.**) Mirum dictu est, nutritus in palatio, contubernalis et condiscipulus Augustorum [Arcadii et Honorii], quorum mensae ministrat orbis, et terrae ac maria serviunt, inter rerum

omnium abundantiam, in primo aetatis flore tantae verecundiae fuit, ut virginalem pudorem vinceret, et ne levem quidem obsceni rumoris in se fabulam daret. Deinde purpuratorum propinquus, socius, consobrinus, iisdem cum ambobus studiis eruditus (quae res etiam externorum mentes sibi conciliat) non est inflatus superbia, nec caeteros homines adducta fronte contempsit: sed cunctis amabilis, ipsos principes amabat ut fratres, venerabatur ut dominos; et in illorum salute, suam salutem positam fatebatur. Ministros autem eorum, et universum ordinem palatii, quo regalis frequentatur ambitio, sic sibi caritate sociarat, ut qui merito inferiores erant, officiis se pares arbitrarentur. Difficile factu est, gloriam virtute superare: et ab his diligi, quos praecedas. Quae vidua non hujus auxilio sustentata est? quis pupillus non in eo reperit patrem? Totius Orientis Episcopi ad hunc miserorum preces, et laborantium desideria conferebant. Quidquid ab Imperatore poscebat, eleemosyna in pauperes, pretium captivorum, misericordia in afflictos erat. Unde et ipsi Principes libenter praestabant, quod sciebant, non uni, sed pluribus indulgeri.

6. Quid ultra differimus? *Omnis caro foenum, et omnis gloria ejus quasi flos foeni (Isai. 40. 6)*. Reversa est terra in terram suam: dormivit in Domino, et appositus est ad patres suos, plenus dierum ac luminis, et nutritus in senectute bona. Cani enim hominis sunt sapientia ejus (**Sap. 4**). In brevi aetate tempora multa complevit. Tenemus pro eo dulcissimos liberos. Uxor heres pudicitiae pretium est. Nebridius pusio, patrem quaerentibus exhibet.

Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat (Aeneid. lib. 3). Scintilla vigoris paterni lucet in filio: et similitudo morum per

speculum carnis erumpens. **503** *Ingentes animos angusto in pectore versat (Georg. 4)*. Jungitur ei germana, rosarum et liliorum calathus, eboris ostrique commercium. Sic refert ore patrem, ut ad venustatem propensior sit. Sic matrem mixta pingit similitudine, ut in uno corpore utrumque agnoscas. Ita suavis est, et mellitula, ut honor sit omnium propinquorum. Hanc tenere non dedignatur Augustus: hanc fovere in sinu Regina laetatur. Certatim ad se omnes rapiunt. Pendet ex collo, haeret in brachiis singulorum. Garrula atque balbutiens, linguae offensione fit dulcior.

7. Habes igitur, Salvina, quos nutrias, in quibus virum absentem tenere te credas. *Ecce hereditas Domini, filii merces, fructus ventris (Ps. 126. 3)*. Pro uno homine duos filios recepisti, auctus est numerus caritatis. Quidquid debebas marito, redde filiis. Amore praesentium absentis desiderium tempera. Non est parvi apud Deum meriti, bene filios educare. Audi Apostolum commonentem: «Vidua eligatur non minus annorum sexaginta, quae fuerit unius viri uxor, in bonis operibus habens testimonium, si lilios educavit, si hospitalis fuit, si sanctorum pedes lavit, si afflictis abundanter praebuit, si omne opus bonum subsecuta est (**1. Tim. 5. 9. et 10**). Didicisti catalogum virtutum tuarum, quid debeas nomini tuo, quibus meritis secundum pudicitiae gradum possideas. Nec te moveat, quod sexagenaria eligatur vidua, et putes adolescentulas ab Apostolo reprobari. Et te crede eligi ab eo, qui discipulo dixerat: *Nemo adolescentiam tuam contemnat (Ibid. 4. 12)*; non continentiam, sed aetatem. Alioquin omnes quae ante sexaginta annos viduatae sunt, hac lege accipient maritos. Sed quia rudem Christi instituebat Ecclesiam, et omni ordini providebat, praecipueque

pauperibus, quorum ei cura cum Barnaba fuerat demandata; illas vult Ecclesiae opibus sustentari, quae propriis manibus non queunt laborare, quae vere viduae sunt, quas et aetas probat, et vita. Heli Sacerdos offendit Deum ob vitia liberorum. Ergo e contrario placatur Deus virtutibus eorum, «si permanserint **504** in fide et caritate, et sanctitate cum pudicitia» (**1. Tim. 2. 15**). «O Timothee, te ipsum castum custodi» (**Tim. 5. 22**). Absit ut sinistrum quippiam mihi de te suspicari liceat; SED EX abundantia lubricam aetatem monuisse, pietatis est. Quae dicturus sum, non tibi, sed puellaribus annis dicta intellige. «Vidua quae in deliciis est, vivens mortua est» (**2 Tim. 5. 6**). Hoc vas electionis loquitur; et de illo profertur thesauro, qui confidenter aiebat, «An experimentum quaeritis ejus, qui in me loquitur Christus?» (**2. Cor. 13. 3.**) Hoc ille pronuntiat, qui libere sub persona sua fragilitatem humani corporis fatebatur. «Non enim quod volo bonum, hoc operor, sed quod nolo malum» (**Rom. 7. 19**). Et propterea subjicio [al. *castigo*] et redigo in servitutem corpus meum, ne aliis praedicans, ipse reprobis inveniatur» (**1. Cor. 9**). Si ille timet, quis nostrum potest esse securus? Si David amicus Domini, et Salomon amabilis ejus, victi sunt quasi homines, ut et ruinae nobis ad cautionem, et poenitudinis ad salutem exempla praeberent, quis in lubrica via lapsum non metuat? Procul sint a conviviis tuis Phasides aves, crassi turtures, Attagen Ionicus, et omnes aves, quibus amplissima patrimonia avolant. Nec ideo te carnibus vesci non putes, si suum, leporum atque cervorum, et quadrupedum animantium esculentias reprobas. Non enim haec pedum numero, sed suavitate gustus judicantur. Scimus ab Apostolo dictum: «Omnis creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur» (**1. Tim. 3. 4**). Sed idem

loquitur: «Bonum est vinum non bibere, et carnem non manducare» (**Rom. 14. 21.**). Et in alio loco: «Nolite inebriari vino, in quo est luxuria» (**Ephes. 5. 18**). Omnis creatura Dei bona est. Audiant haec mulieres, quae sollicitae sunt, quomodo placeant viris. Comedant carnes, quae carni serviunt, quarum fervor despumat in coitum, quae maritis alligatae, generationi ac liberis dant operam. Quarum uteri portant foetus, earum et intestina carnibus impleantur. Tu vero quae in tumultu mariti sepelisti omnes pariter voluptates; quae litam purpurisso et cerussa **505** faciem, super feretrum ejus lacrymis diluisti; quae pullam tunicam, nigrosque calceolos, candidae vestis et aurati socci depositione sumpsisti, nihil habes necesse aliud, nisi perseverare in jejunio. Pallor et sordes gemmae tuae sint: plumarum mollicies juvenilia membra non foveat. Balnearum calor novum adolescentulae sanguinem non incendat. Audi quidex persona viduae [Didonis] continentis ethnicus Poeta decantet: *Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores Abstulit: ille habeat secum, servetque sepulcro.* (**Aeneid. lib. 4.**)

Si tanti vilissimum vitrum, quanti pretiosissimum margaritum? Si communi lege naturae damnat omnes Gentilis vidua voluptates, quid expectandum est a vidua Christiana, **QUAE PUDICITIAM** suam non solum ei debet, qui defunctus est, sed et ei, cum quo regnatura est?

8. Quaeso te, ne generalia monita, et conveniens puellari sermo personae suspicionem tibi injuriae moveant, et arbitreris me objurgantis animo scribere, non timentis: cujus votum est, te nescire quae metuo. Tenera res in feminis fama pudicitiae est: et quasi flos pulcherrimus cito ad levem

marcescit auram, levique flatu corrumpitur, maxime ubi et aetas consentit ad vitium, et maritalis deest auctoritas, cujus umbra tutamen uxoris est. Quid facit vidua inter familiae multitudinem? inter ministrorum greges? quos nolo contemnat ut famulos, sed ut viros erubescat. Certe si ambitiosa domus haec officia flagitat, praeficiat his senem honestis moribus, cujus honor dominae dignitas sit. Scio multas, clausis ad publicum foribus, non caruisse infamia servulorum, quos suspectos faciebat, aut cultus immoderatus, aut crassi corporis nitor, aut aetas apta libidini, aut ex conscientia amoris occulti, securus animi tumor; qui etiam bene dissimulatus, frequenter erumpit in publicum, et conservos quasi servos despicit. Hoc ex abundantia dictum sit, ut omni diligentia custodias cor tuum, et caveas quicquid de te fingi potest.

9. Non ambulet juxta te calamistratus Procurator, non histrio fractus in **506** feminam, non cantoris diabolici venenata dulcedo, non juvenis volsus et nitidus. Nihil artium scenicarum, nihil tibi in obsequiis molle jungatur. Habeto tecum viduarum et virginum choros, habeto tui sexus solatia. Ex ancillarum quoque moribus dominae judicantur. Certe cum tecum sancta sit mater, et lateri tuo amita haereat virgo perpetua, non debes periculose externorum consortia quaerere, de tuorum societate segura. Semper in manibus tuis sit divina lectio, et tam crebrae orationes, ut omnes cogitationum sagittae, quibus adolescentia percuti solet, hujusmodi clypeo repellantur. Difficile est, quin potius impossibile, perturbationum initiis carere quempiam, quas significantius Graeci προπαθείας vocant: nos, ut verbum vertamus e verbo, *antepassiones* possumus dicere, eo quod

incentiva vitiorum, omnium titillent animos, et quasi in meditullio nostrum iudicium sit, vel abjicere cogitata, vel recipere. Unde et naturae Dominus in Evangelio loquebatur: «De corde exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae» (**Matth. 15. 19**). Ex quo perspicuum est, juxta alterius libri testimonium, proclivius esse cor hominis a pueritia ad malum (**Genes. 8**): et inter opera carnis et spiritus, quae Apostolus enumerat (**Galat. 5**), mediam animam fluctuare, nunc haec, nunc illa cupientem. *Nam vitiis nemo sine nascitur: optimus ille est, Qui minimis urgetur* (**Horat. lib. 1. Sat. 3**). velut si *Egregio inspersos reprehendas corpore naevos* (**Ibid. Sat. 6**). Hoc est quod aliis verbis Propheta significat: *Turbatus sum, et non sum locutus* (**Ps. 76. 5**). Et in eodem volumine: *Irascimini, et nolite peccare* (**Ps. 4. 5**). Et illud Architae Tarentini ad villicum negligentem: Jam te verberibus enecassem, nisi iratus essem. *Ira enim viri justitiam Dei non operatur* (**Jacob. 20. 1**). Quod de una perturbatione dictum est, referamus ad caeteras. SICUT IRASCI hominis est, et iram non perficere, Christiani: sic omnis caro concupiscit quidem ea, quae carnis sunt; et quibusdam illecebris ad mortiferas animam voluptates trahit: sed **507** nostrum est, voluptatis ardorem majore Christi amore restringere, et lasciviens [al. *lascivia*] jumentum frenis inediae subjugare: ut non libidinem, sed cibos quaerat ac desideret, ET SESSOREM Spiritum Sanctum, moderato atque composito portet incessu.

10. Quorsum ista; Ut hominem esse te noveris, et passionibus humanis, nisi caveris, subjacere. De eodem cuncti facti sumus luto, iisdem compacti exordiis. In serico et in pannis eadem libido dominatur. Nec regum purpuras timet, nec mendicantium spernit squalorem. Multoque melius est, stomachum te dolere, quam mentem: imperare corpori, quam servire: gressu vacillare, quam pudicitia. Nec statim nobis poenitentiae subsidia blandiantur, quae sunt infelicitum remedia. Cavendum est vulnus, quod dolore curatur. Aliud est, integra nave et salvis mercibus, portum salutis intrare: aliud, nudum haerere tabulae, et crebris fluctuum recursibus ad asperrima saxa collidi. Nesciat vidua digamiae indulgentiam, nec noverit illud Apostoli: *Melius est nubere, quam uri* (1. Cor. 7. 9). Tolle quod pejus est *uri*, et per se bonum non erit nubere. Procul sint Haereticorum calumniae. Scimus *honorabiles nuptias, et cubile immaculatum* (Hebr. 13. 4). Etiam de Paradiso expulsus Adam, unam uxorem habuit. Primus Lamech maledictus et sanguinarius, et de Cain stirpe descendens, unam costam divisit in duas, et plantarium digamiae protinus diluvii poena subvertit. Unde illud Apostoli, quod fornicationis metu indulgere compellitur, scribens ad Timotheum: «Volo adolescentulas nubere, filios procreare, matris familias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti causa» (1. Tim. 5. 14). Et cur indulserit, statim subjecit: «Jam quaedam declinaverunt post Satanam.» Ex quo intelligimus, illum non stantibus coronam, sed jacentibus manum porrigere. Vide qualia sint secunda matrimonia, quae lupanaribus praeferuntur, «quia declinaverunt quaedam post Satanam.» Ideo adolescentula vidua, quae se non potest continere, vel non vult, maritum potius accipiat, quam diabolum.

11. Pulchra nimirum et appetenda res, quae Satanae comparatione suscipitur. Fornicata est quondam et Jerusalem, et divaricavit pedes suos omni tanseunti (**Ezech. 16. 2**). In Aegypto primum devirginata est, **508** et ibi fractae sunt mammae ejus. Cumque ad deserta venisset, et morarum Moysi ductoris impatiens, quasi oestro libidinis furibunda dixisset: «Isti sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti» (**Exod. 32. 4**), accepit praecepta non bona, et justificationes pessimas, in quibus non viveret, sed puniretur: Quid ergo mirum, si et lascivientibus viduis, de quibus in alio loco Apostolus dixerat: «Cum luxuriatae fuerint in Christo, nubere volunt habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt» (**1. Tim. 5. 11**), concessit digamiae praecepta non bona, et justificationes pessimas; ita secundum indulgens maritum, ut et tertium, et si liberet, etiam vicesimum; ut scirent sibi non tam viros datos, quam adulteros amputatos? Haec, filia in Christo carissima, inculco, et crebrius repeto, ut posteriorum oblita, in priora te extendas: habens tui ordinis quas sequaris, Judith de Hebraea historia, et Annam filiam Phanuelis de Evangelii claritate [al. *caritate*], quae diebus et noctibus versabantur in Templo, et orationibus atque jejuniis thesaurum pudicitiae conservabant. Unde et altera in typo Ecclesiae, diabolum capite truncavit; altera Salvatorem mundi prima suscepit, sacramentorum conscia futurorum. Illud in calce sermonis quaeso, ut brevitatem libelli, non de inopia eloquii, vel de materiae sterilitate, sed de pudoris magnitudine aestimes accidisse; dum vereor ignotis me diu ingerere auribus, et occultum legentium iudicium pertimesco.

EPISTOLA LXXX . Sive PRAEFATIO RUFFINI *In Libros ΠΕΡΙ ΑΡΚΩΝ* ORIGENIS.

Ruffinus ut Origenem veluti ab adscriptis erroribus expurgatum, cunctis legendum obtrudat, Hieronymum suae sententiae socium laudat, et Origenianarum opinionum fautorem mentitur: quae res maximum inter utrumque dissidium peperit.

1. «Scio quam plurimos fratrum scientiae scripturarum desiderio provocatos, poposcisse ab aliquantis eruditis viris, et Graecarum litterarum peritis, ut Origenem Romanum facerent, et Latinis auribus **509** condonarent. Inter quos etiam frater et collega noster ab Episcopo Damaso deprecatus, cum Homilias duas de Cantico Canticorum in Latinum transtulisset ex Graeco, ita in illo opere ornatè magnificeque praefatus est, ut cuiusvis legendi Origenem, et avidissime perquirendi desiderium commoveret, dicens illius animae convenire quod dictum est:» Introduxit me rex in cubiculum suum (**Cant. 1. 3**) ; «asserens quod cum in caeteris libris omnes vincat, in Canticis Canticorum etiam ipse se vicerit. Pollicetur sane in ipsa Praefatione, se et ipsos in Cantica Canticorum libros, et alios quam plurimos Origenis, Romanis auribus largiturum. Sed ille, ut video, in stylo proprio placens, rem maioris gloriae sequitur, ut pater verbi sit potius, quam interpret. Nos ergo rem ab illo quidem coeptam sequimur et probatam: sed non aequis eloquentiae viribus, tanti viri ornare possumus dicta. Unde vereor ne vitio meo id accadat, ut is vir, quem ille, alterum post Apostolos Ecclesiae doctorem scientiae ac

sapientiae merito comprobavit [al. *comprobat*] inopia sermonis nostri longe esse inferior videatur.

2. «Quod ego saepe [al. *Saepius*] considerans reticebam, nec deprecantibus me frequenter in hoc opus fratribus annuebam. Sed tua vis, fidelissime frater Macari, tanta est, cui obsistere ne imperitia quidem potest; propter quod ne te ultra tam gravem paterer exactorem, etiam contra [al. *citra*] propositum meum cessi: ea tamen lege atque ordine, ut quantum fieri potest, interpretando sequar regulam praecessorum. Et ejus praecipue viri (Hieronymi), cujus superius fecimus mentionem; qui cum ultra septuaginta libellos Origenis, quos Homiliticos appellavit, aliquantos etiam de Tomis in Apostolum scriptis transtulisset in Latinum, in quibus cum aliquanta offendicula inveniantur in Graeco, ita eliminavit omnia, interpretando, atque purgavit, ut nihil in illis quod a fide nostra discrepet, Latinus lector inveniat. Hunc ergo etiam nos, licet non eloquentiae viribus, disciplinae tamen regulis in quantum possumus sequimur, observantes scilicet, ne [al. *ut*] ea quae in libris Origenis a seipso discrepantia inveniuntur atque contraria, proferamus. Cujus diversitatis causam plenius tibi in Apologetico, quem Pamphilianus pro libris ipsius Origenis **510** scripsit, edidimus, brevissimo libello superaddito, in quo evidentibus, ut arbitror, probamentis corruptos esse in quam plurimis ab Haereticis et malevolis libros ejus ostendimus: et istos praecipue, quos nunc exigis ut interpreter, id est, περί Ἀρχῶν, quod *de principiis*, vel *de principatibus* [al. *potestatibus*], dici potest, qui sunt revera alias et obscurissimi et difficillimi. De rebus enim ibi talibus disputat, in quibus Philosophi omni sua aetate

consumpta, nihil invenire potuerunt. Hic vero noster quantum potuit id egit, ut creatoris fidem et creaturarum rerum rationem [al. *creaturarum naturam*], quam illi ad impietatem traxerunt, ad pietatem ipse converteret. Sicubi ergo nos in libris ejus aliquid contra [al. *circa*] id invenimus, quod ab eo caeteris locis fideliter de Trinitate [al. *de pietate de*, etc.] fuerat definitum, veluti adulteratum hoc et alienum, aut praetermisimus, aut secundum eam regulam protulimus, quam ab ipso frequenter invenimus affirmatam. Si qua sane, velut peritis jam et scientibus loquens, dum breviter transire vult, obscurius protulit: nos ut manifestior fieret locus, ea quae de ipsa re in aliis ejus libris apertius legeramus, adjecimus, explanationi studentes; nihil tamen nostrum diximus: sed licet in aliis locis, dicta sua tamen ipsi reddidimus [al. *sibi reddimus*]. Hoc autem idcirco in Praefatione commonui; ne forte calumniatores inde se criminandi putarent invenisse materiam. Sed viderint ipsi, quid perversi et contentiosi homines agant.

3. «Nobis interim tantus labor, si tamen orantibus vobis Deus annuerit [al. *juverit aut adjuverit*], idcirco susceptus est, non ut calumniosorum ora [al. *calumniosis os*] (quod fieri non potest, licet forte etiam hoc Deus faciet) clauderemus; sed ut proficere ad scientiam rerum volentibus, materiam praeberemus. Illud sane omnem, qui hos libros vel descripturus est, vel lecturus, in conspectu Dei Patris et Filii et Spiritus Sancti contestor atque convenio, per futuri regni fidem, per resurrectionis ex mortuis sacramentum, per illum qui praeparatus est diabolo et angelis suis aeternum ignem, sic non illum locum aeterna haereditate possideat, *ubi est fletus et stridor dentium* (**Matth. 8. 12**); et *ubi ignis eorum non*

extinguetur, et vermis eorum non morietur (Marc. 9. 43), ne quis addat aliquid huic scripturae, ne auferat, ne inferat, ne immutet; sed conferat cum exemplaribus, unde scripserit, et emendet ad litteram, et distinguat, 511 et inemendatum vel non distinctum codicem non habeat; ne sensuum difficultas, si distinctus codex non sit, majores obscuritates legentibus generet.»

EPISTOLA LXXXI . AD RUFFINUM.

Cum obliquis Ruffini laudibus in suspicionem traheretur haeresis Origeniana, incitantibus etiam amicis, respondet superiori epistolae, qua eum monet, ne se posthac simili modo laudet.

1. Diu te Romae moratum sermo proprius indicavit. Nec dubito spiritalium parentum ad patriam revocatum desiderio, quem matris luctus ire prohibebat, ne magis coram doleres, quod absens vix ferre poteras. Quod quereris, stomacho suo unumquemque servire, et nostro non acquiescere iudicio, conscientiae nostrae testis est Dominus, post reconciliatas amicitias nullum intercessisse rancorem, quo quempiam laederemus: quin potius cum omni cautione providimus, ne saltem casus in malevolentiam verteretur. Sed quid possumus facere, si unusquisque juste putat se facere quod facit? et videtur sibi remordere potius quam mordere? Vera amicitia quod sentit dissimulare non debet. Praefatiuncula librorum περὶ Ἀρχῶν ad me missa est, quam ex stylo intellexi tuam esse, in qua oblique, imo aperte ego petor: qua mente sit

scripta, tu videris: qua intelligatur, et stultis patet. Poteram et ego, qui saepissime figuratas controversias declamavi, aliquid de vetere artificio repetere, et tuo te more laudare. Sed absit a me, ut quod reprehendo in te, imiter: quin potius ita sententiam temperavi, ut et objectum crimen effugerem, et amicum quantum in me est, nec laesus laederem. Sed obsecro te, ut si deinceps aliquem sequi volueris, tuo tantum iudicio sis contentus. Aut enim bona sunt quae appetimus, aut mala. Si bona, non indigent alterius auxilio; si mala, peccantium multitudo non parit **512** errori patrocinium. Haec apud te amice potius expostulare volui, quam lacessitus publice desaevire; ut animadvertas, me reconciliatas amicitias pure colere, et non juxta Plautinam sententiam, altera manu lapidem tenere, panem offerre altera.

2. Frater meus Paulinianus necdum de patria reversus est, et puto quod eum Aquileiae apud sanctum Papam Chromatium videris. Sanctum quoque Presbyterum Ruffinum ob quamdam causam per Romam Mediolanum misimus; et oravimus, ut nostro animo et obsequio vos videret. Caeterisque amicis eadem significavimus, ne mordentes invicem, consumamini ab invicem. Jam tuae moderationis est, et tuorum, nullam occasionem impatientibus dare, ne non omnes similes mei invenias, qui possint figuratis laudibus delectari.

EPISTOLA LXXXII . AD
THEOPHILUM. *Adversus Joannem
Jerosolymitanum.*

Missis a Theophilo Alexandrino Episcopo litteris ad se et Monachos, qui secum degebant, ut pacem inter eos et Joannem Episcopum Jerosolymitanum reconciliaret, respondet, nihil potius habere se, quam ut dissidium componatur, et pax Christi inter utrosque resurciatur. Suas deinde interpretationes Latinas Origenis, ac fratris Pauliniani ordinationem defendit adversus querimonias ejusdem Joannis.

1. Epistola tua hereditatis Dominicae te indicans possessorem, qui pergens ad Patrem; Apostolis loquebatur: «Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis» (**Joan. 14. 20**), illius quoque felicitatis compotem te esse testata est, in qua «beati pacifici» nuncupantur (**Matth. 5**). Blandiris ut pater, erudis ut magister, instituis ut Pontifex. Venisti ad nos non in austeritate virgae, sed in spiritu benignitatis et lenitatis et mansuetudinis: ut humilitatem Christi primo statim sermone resonares, qui mortalium genus non fulminans et tonans, **513** sed in praesepe vagiens, et tacens salvavit in cruce. Legeras enim in typo illius ante praedictum: «Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus» (**Ps. 31. 1**); et in ipso postea praesentatum: «Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde» (**Matth. 11. 19**). Unde et multa de sacris voluminibus super pacis laude perstringens, ac per varios Scripturarum campos more apum volans, quidquid dulce et aptum concordiae fuit, artificii eloquio messuisti. Currentes igitur ad pacem incitati sumus: exposita

ad navigandum vela, crebrior exhortationis tuae aura complevit; ut non tam retrectantibus et fastidiosis, quam avidis [al. *quam ut avidis*] et plenis faucibus, dulcia pacis fluenta biberemus.

2. Verum quid facimus, in quorum potestate voluntas tantum pacis est, non effectus? Et quanquam voluntas quoque apud Deum propositi sui mercedem habeat, tamen imperfectum opus etiam volentes moerore contristat. Quod sciens et Apostolus, perfectissimam videlicet pacem in utriusque partis voluntate consistere: *Quantum, inquit, ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes (Rom. 12. 18).* Et propheta. *Pax, pax. Et ubi est pax? (Jer. 4. 10. juxt. LXX).* Nihil enim grande est, pacem voce praetendere, et opere destruere. Aliud niti, aliud demonstrare: verbis sonare concordiam: re exigere servitutem. Volumus et nos pacem; et non solum volumus: sed et rogamus. Sed pacem Christi, pacem veram, pacem sine inimicitiis, pacem in qua non sit bellum involutum; pacem quae non ut adversarios subjiciat, sed ut amicos jungat. Quid dominationem pacem vocamus; et non reddimus unicuique rei vocabulum suum? Ubi odium est. appellantur inimicitiae: ubi caritas, ibi tantummodo pax vocetur. Nos nec Ecclesiam scindimus, neque a patrum communione dividimur: sed ab ipsis, ut ita dicam, incunabulis catholico sumus lacte nutriti. Nemo namque magis Ecclesiasticus est, quam qui nunquam haereticus fuit. Sed ignoramus absque caritate **514** pacem, sine pace communionem. Legimus quoque in Evangelio: *Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, dimitte ibi munus tuum coram altari, et vade prius reconciliari fratri tuo; et tunc veniens,*

offer munus tuum (**Matth. 5. 13. 24**). Si munera nostra absque pace offerre non possumus: quanto magis et Christi corpus accipere? Qua conscientia ad Eucharistiam Christi accedam, et respondebo Amen, dum de caritate dubitem porrigentis?

3. Quaeso te, ut patienter me audias, nec veritatem adulationem putes. Quisquamne tibi invitus communicat? quisquamne extenta manu vertit faciem; et inter sacras epulas Judae osculum porrigit? Ad adventum, ut reor, tuum non pavet Monachorum turba; sed gaudet: cum certatim tibi procedunt obviam, et de eremi latibulis exeuntes, sua te cupiunt humilitate superare. Quis eos compellit exire? Nonne amor tui? Quis per eremum separatos in unum cogit? Nonne tua dilectio? Amare enim parens debet. AMARI parens et Episcopus debet, non timeri. Antiqua sententia est: *quem metuit quis, odit: quem odit, periisse cupit* (**Apud Cicer. lib. 2. Officior.**) . Unde et in nostris literis, cum initia parvulorum in timore consistant, *perfecta dilectio foras mittit timorem* (**1. Joan. 4. 18**). Non quaeris Monachos tibi esse subjectos: ideo magis subjectos habes. Tu offers osculum, illi colla submittunt. Exhibes militem, et ducem impetras, quasi unus in pluribus es, ut sis unus ex pluribus. Cito indignatur libertas, si opprimitur. Nemo plus impetrat a libero , quam qui servire non cogit. Novimus Canones Ecclesiasticos. Non ignoramus ordines singulorum: et lectione et quotidianis exemplis, usque ad hanc aetatem multa didicimus, multa experti sumus. Qui scorpionibus caedit; et lumbis patris habere se putat digitos grossiores, cito regnum mansueti David dissipat (**3. Reg 12**). Certe Romanus populus, ne in rege quidem **515** superbiam tulit. Dux ille Israelitici exercitus, qui decem plagis affixerat Aegyptum, et ad cujus imperium coelum et terra et maria

serviebant, inter cunctos homines, quos tunc terra generavit, mansuetissimus praedicatur. Et ideo per quadraginta annos obtinuit principatum, quia potestatis superbiam lenitate et mansuetudine temperabat. Lapidabatur a populo, et pro lapidantibus rogabat; quin potius deleri ipse vult de libro Dei, ne commissus sibi grex pereat. Cupiebat enim illum imitari Pastorem, quem sciebat etiam errantes oves suis humeris portaturum. *Pastor*, inquit, *bonus ponit animam suam pro ovibus suis* (**Joan. 10. 11**). Boni quippe pastoris discipulus optat anathema esse pro fratribus suis (**Rom. 9. 4**), atque cognatis, qui sunt Israelitae secundum carnem. Et si ille perire cupit, ne periti pereant: quanto magis bonis parentibus providendum est, ne ad iracundiam provocent filios suos, et nimietate duritiae, etiam lenissimos, asperos esse compellant?

4. Epistola cogit me brevius loqui, dolor longius. Scribit in suis illis, ut ille vult pacificis, ut ego sentio, mordacissimis litteris, quod nunquam a me laesus sit, nec dictus haereticus. Quonam igitur modo me ipse laedit, aegrotantem morbo pessimo, et rebellem Ecclesiae ventilans? Ab aliis lacessitus, accurrit adversariis parcere, laedere non laedentem? Antequam ordinaretur frater meus (*Paulinianus*), nunquam [al. *nullam*] dixit fuisse inter se et sanctum Papam Epiphanium de dogmatibus quaestionem. Et quae cum ratio compellebat, sicut ipse tandem scribit, inde inter populos disputare, unde nemo quaerebat? Scit enim prudentia tua periculosas esse huiusmodi quaestiones, et nihil esse tutius quam tacere: nisi forte necesse est loqui de grandibus. Certe quod illud tantum ingenium flumenque [al. *fulmenque*] eloquentiae fuit, ut in uno Ecclesiae tractatu, cuncta comprehendisse se dicat, de quibus singulis novimus

eruditissimos viros infinita versuum millia conscripsisse? Sed hoc quid ad me? Noverit ille qui audivit, sciat ipse qui scripsit, meque ab accusatione sui ipse etiam liberet. Ego nec interfui, nec audivi. Unus e populo sum, imo ne unus quidem, quia multis clamantibus, **516** tacui. Conferamus arguentis accusatique personas: et cuius vel meritum, vel vita, vel doctrina praecesserit, illi magis accommodemus fidem.

5. Videsne, quod clausis, ut dicitur, oculis summa quaeque perstringam: non tam eloquens quod mente concepi, quam indicans quid reticeam. Intellexi et probavi dispensationem [al. *disputationem*] tuam, quod Ecclesiasticae paci consulens, quasi sireneos cantus obturata aure pertransis. Alioqui quia a parva aetate sacris litteris eruditus es, nosti quo sensu unumquodque dicatur: quomodo in ambiguis sententiis [Ms. *ambiguas sententias*] tuus sermo libratus, et aliena non damnet, et nostra non deneget. Sed fides pura et aperta confessio non quaerit strophas et argumenta verborum. Quod simpliciter creditur, simpliciter confitendum est. Poteram quidem libere proclamare, et inter gladios quoque ignesque Babylonios dicere: cur aliud respondetur quam quaeritur? cur non simplex est, nec aperta confessio? Totum timet, totum temperat, totum relinquit ambiguum, et quasi super aristas graditur. Verum studio et expectatione pacis, fervente stomacho, verba non quomodo quaeruntur, respondet. Laedunt libere alii, quos laedere laesus ipse non audet. Ego interim sileo: nunc et dispensationem meam vel imperitiam simulabo, vel metum. Quid mihi accusanti facturus est, qui ut ipse testatur, laudandi detrahit?

6. Tota ejus Epistola, non tam expositione, quam nostri [al. *nostris*] plena est contumeliis. Nomen meum absque ullis

officiis, quibus non invicem palpare solemus homines, frequenter assumitur, carpitur, ventilatur, quasi de libro viventium deletus sim: quasi illius me litterae suggillaverint; aut istiusmodi nugas unquam quaesierim, qui ab adolescentia in Monasterii clausus cellulis, magis esse voluerim aliquid, quam videri. Quosdam ex nobis sic cum honore appellat, ut laceret, quasi et nos non possimus dicere, quae nemo tacet. E servo Clericum factum criminatur, cum et ipse nonnullos ejuscemodi Clericos habeat; et Onesimum legerit inter Pauli renatum vincula, Diaconum coepisse esse de servo (**Philem. 1**). Sycophantam jactitat, et ne probare cogatur, audisse se dicit. O si et mihi **517** liberet dicere, quae multi clamitant, et aliorum maledictis acquiescerem; jam et nos intelligeret scire quae omnes sciunt, et me quoque audire, quae nullus ignorat. Dicit ei velut praemia pro calumnia restituta. Quis tam argutum et callens non perhorrescat ingenium? quis tanto possit eloquentiae fulmini [al. *flumini*] respondere? Quid est plus, sustinere calumniam, an facere? Accusare quem postea diligas, an peccanti [al. *peccati*] veniam tribuere? Quid minus ferendum, de sycophanta Aedilem fieri, an Consulem? Scit et ipse quid taceam, quid loquar, quid et ego audierim: quid pro Christi metu fortasse non credam.

7. Hilarius vertit Origenem.---Origenem me arguit vertisse in Latinum. Hoc non solus ego feci, sed et Confessor Hilarius fecit: et tamen uterque nostrum noxia quaeque detruncans, utilia transtulit. Legat ipse, si novit (arbitror enim eum assidua confabulatione et quotidiano Latinorum consortio Romanum non ignorare sermonem) aut si certe penitus non imbibit, interpretentur ei qui solent, et tunc sciet, me in hoc ipso laudandum esse quod detrahit. Sicut enim

interpretationem et idiomata Scripturarum Origeni semper attribui, ita dogmatum constantissime abstuli veritatem. Numquid ego in turbam mitto Origenem? numquid caeteros Tractatores? Scio aliter habere Apostolos, aliter reliquos Tractatores. Illos semper vera dicere, istos in quibusdam ut homines aberrare. Novum defensionis [al. *malitiae*] genus, sic Origenis vitia non negare, ut cum illo caeteros crimineris. Videlicet cum [al. *quem*] aperte defendere non audeas, multorum simili errore tuearis. Sex mille Origenis tomos non poterat quisquam legere, quos ille non scripsit: faciliusque credo testem hujus sermonis, quam auctorem esse mentitum.

8. Fratrem meum (Paulinianum) causam dicit esse discordiae **518**: hominem, qui quiescit in Monasterii cellula; et Clericatum non honorem interpretatur, sed onus. Cumque nos usque ad praesentem diem ficta pacis ostensione lactaverit, Occidentalium Sacerdotum commovit aures, dicens eum adolescentulum et pene puerum in paroecia sua Bethleem Presbyterum constitutum. Si hoc verum est, cuncti Palaestini Episcopi non ignorant. Monasterium enim sancti papae Epiphanii nomine Vetus dictum, in quo frater meus ordinatus est Presbyter, in Eleutheropolitano territorio, et non in Aeliensi situm est. Porro aetas ejus et Beatitudini tuae nota est, et cum ad triginta annorum spatia jam pervenerit, puto eam in hoc non esse reprehendendam, quae juxta mysterium assumpti hominis in Christo perfecta est. Recordetur legis antiquae, et post viginti quinque annos a Levitica tribu eligi in Sacerdotium pervidebit (**Num. 8**). Aut si in hoc testimonio solo Hebraicam sequitur Veritatem, noverit triginta annorum fieri Sacerdotem. Ac ne forsitan dicat, *Vetera transierunt, et facta sunt omnia nova* (**2. Cor. 5. 17**), audiat cum

Timotheo: *Adolescentiam tuam nemo contemnat* (1. Tim. 4. 12). Certe ipse quando Episcopus ordinatus est, non multum ab ea, in qua nunc frater meus est, distabat aetate. Vel si hoc in Episcopis licet, in Presbyteris non licet, ne per antiphrasim a suo nomine discrepare videantur : cur ipse aut ejus, aut minoris aetatis; et quod his amplius est, ministrum alterius Ecclesiae ordinavit Presbyterum? Quod si non potest pacem habere cum fratre: nisi cum subdito, et ordinationis suae Episcopo renuntiante, ostendit se non tam pacem cupere, quam sub pacis occasione vindictam; nec aliter quietis et pacis otio esse contentum, nisi integrum habeat quod minatur. Etiam si ipse eum ordinasset, et sic secreti amator quiescere vellet; ne quidquam exerceret. **519** Quod si Ecclesiam scinderet, nihil ei deberet praeter honorem cunctis Sacerdotibus debitum.

9. Hucusque apologia ejus, imo categoria, et laciniosus contra nos sermo protractus est. Cui ego quidem in Epistola breviter praeteriensque respondi, ut ex his quae dixi, intelligat, quid tacuerim; et noverit nos homines esse rationale animal, et prudentiam suam posse intelligere: nec ita obtusi cordis, ut instar brutorum animalium, verborum tantum sonum et non sententias audiamus. Nunc quaeso te, ut veniam tribuas dolori meo; ET SI SUPERBUM est respondisse, multo sit superbius accusasse. Quanquam ita responderim, ut silentium potius meum indicaverim, quam sermonem. Quid procul pacem quaerunt, et volunt eam nobis ab aliis imperari? Sint pacifici, et illico pax sequetur. Cur nomine Sanctitudinis tuae contra nos pro terrore abutuntur, cum Epistola tua pacem et mansuetudinem sonet: illorum verba duritiem comminentur? Denique quam pacificas et ad concordiam pertinentes per

Isidorum Presbyterum litteras nobis miseris, hinc probamus, quod illas qui pacem falso jactant, reddere noluerint. Eligant itaque quod volunt: Aut boni sumus, aut mali. Si boni, dimittant quiescere: si mali, quid malorum expetunt societatem? Quantum valeat humilitas, experimento didicit. Qui nunc dissuit, quae suo consilio olim disjuncta sociavit, probat se nunc ad alterius voluntatem, tunc copulata discerpere.

10. *Exilium impetratum Hieronymo ab Joanne.*---Nuper nobis postulavit et impetravit exilium: atque utinam implere potuisset, ut sicut illi voluntas imputatur pro opere; ita et nos non solum voluntate, sed et effectum coronam haberemus exilii. Fundendo sanguinem, et patiundo magis, quam faciendo contumelias, Christi fundata est Ecclesia. PERSECUTIONIBUS crevit, martyriis coronata est. Aut si isti soli juxta quos degimus, amant rigorem, et non noverunt persecutionem sustinere, sed facere; sunt et hic Judaei: sunt variorum dogmatum Haeretici, et maxime **520** impurissimi Manichaei, cur eorum ne verbo quidem quempiam audent laedere? Nos solos expellere cupiunt? Nos soli qui Ecclesiae communicamus, Ecclesiam scindere dicimur? Oro te, nonne aequa est ista postulatio, ut aut illos nobiscum expellant, aut nos cum illis teneant? Nisi quod in eo magis honorant, quos saltem exilio ab Haereticis separant. Monachus, pro dolor, Monachis et minatur et impetrat [al. *importat*] exilium, et hoc Monachus, Apostolicam Cathedram habere se jactans. Non novit terrori natio ista succumbere, et impendenti gladio magis cervices, quam manus subjicit. QUIS ENIM Monachorum exul patriae, non exul est mundi? Quid opus est auctoritate publica; et Rescripti impendiis, et toto orbe

discursibus? Tangat saltem digitulo, et ultro exhibimus. *Domini est terra, et plenitudo ejus (Ps. 23. 1).* CHRISTUS loco non tenetur inclusus.

11. Praeterea, quod scribit nos per te, et Romanam Ecclesiam communicare ei, a qua videmur communione separati: non necesse est ire tam longe, et hic in Palaestina eodem modo ei jungimur. Et ne hoc quod procul sit, in viculo Bethleem Presbyteris ejus, quantum in nobis est, communione sociamur. Ex quo perspicuum est, dolorem proprium causam Ecclesiae non putandum: nec stomachum unius hominis, imo per illum aliorum, generali Ecclesiae vocabulo nuncupandum. Quapropter quod in principio Epistolae dixi, etiam nunc repeto, nos velle pacem Christi, optare concordiam: et te rogare, ut illum [al. *illos*] moneas, pacem non extorquere, sed velle. Sit praeteritarumstrarum contumeliarum dolore contentus. Veterata vulnera, saltem nova oblitteret caritate. Sit talis, qualis ante fuit, quando nos suo arbitrio diligebat. Verba ei de alieno stomacho non fluant. Faciat quod vult, et non quod velle compellitur. AUT QUASI PONTIFEX cunctis aequaliter imperet; aut quasi imitator Apostoli, universorum saluti ex aequo serviat. Si talem se praebuerit, ultro praebemus manus, extendimus brachia; amicos **521** et parentes habeat; et sentiat in Christo, sicut omnibus Sanctis, ita et sibi nos esse subjectos. «Caritas patiens est, caritas benigna est, caritas non aemulatur, non inflatur, omnia sustinet, omnia credit (**1. Cor. 13**). Cunctarum virtutum mater est caritas; et quasi spartum triplex Apostoli sententia roboratur dicentis, *fides, spes, caritas*. Credimus, speramus: atque ita per fidem et spem, dilectionis vinculo copulamur. Idcirco enim et nos patrias nostras dimisimus, ut quieti absque ullis simultatibus in agris

et in solitudine viveremus: ut Pontifices Christi, (qui tamen rectam fidem praedicant) non dominorum metu, sed patrum honore veneremur; ut deferamus Episcopis ut Episcopis, et non sub nomine alterius, aliis quibus nolumus, servire cogamur. Non sumus tam inflati cordis, ut ignoremus quid debeatur Sacerdotibus Christi. Qui enim eos recipit, non tam eos recipit, quam illum cujus Episcopi sunt. Sed contenti sint honore suo. Patres se sciant esse, non dominos, maxime apud eos qui spretis ambitionibus saeculi, nihil quieti et otio praeferunt. Tribuat autem orationibus tuis Christus Deus Omnipotens, ut pacis non ficto nomine, sed vero et fideli amore sociemur: ne mordentes invicem, consumamur ab invicem (Gal. 5).

EPISTOLA LXXXIII .

Pammachius et Oceanus exstimulant Hieronymum, ut librum περὶ Ἀρχῶν in Latinum sermonem exacte transferat, et a calumniis Ruffini et hominum suspicionibus se purget, et ostendat ab Origenistarum errore alienum.

PAMMACHIUS ET OCEANUS HIERONYMO presbytero
Salutem.

Sanctus aliquis ex fratribus schedulas ad nos cujusdam detulit, quae Origenis volumen, quod περὶ Ἀρχῶν inscribitur, in Latinum sermonem conversum tenerent. Et quoniam in his multa sunt, quae tenuitatem nostri ingenii permovent, quaeque minus catholice dicta existimamus, suspicamur etiam ad excusationem Auctoris, multa de libris ejus esse

subtracta, quae apertam impietatem ejusdem monstrare potuissent, quaesumus 522 Praestantiam tuam, ut in hoc specialiter, non tam nobis, quam universis qui in Urbe habitant, profuturum opus digneris impendere, ut supra dictum librum Origenis ad fidem, quemadmodum ab ipso Auctore editus est, tuo sermone manifestes; et quae a defensore ejus interpolata sunt, prodas. Et quae etiam in his schedulis, quas ad Sanctitatem tuam direximus, vel contra catholicam regulam vel imperite edita sunt, redarguas atque convincas. Sane subtiliter in Praefatione operis sui mentionem, tacito nomine tuae Sanctitatis, expressit, quod a te promissum opus ipse compleverit: illud oblique agens, etiam te simili ratione sentire. Purga ergo suspiciones hominum, et convince criminantem, ne si dissimulaveris, consentire videaris.

EPISTOLA LXXXIV .

Respondens superiori Epistolae, exponit, quo animo legerit, laudaritque Origenem, quem ab omnibus legi cupiat, si fieri possit absque periculo pietatis: et aemulorum calumnias refellit, ac suspiciones hominum diluit. Coactusque prodit errores Origenis, quos frustra conabantur defendere, qui suam haeresim illius praetextu defendere studebant.

HIERONYMUS PAMMACHIO ET OCEANO Fratribus Salutem.

1. Schedulae quas misistis, honorifica me affecere contumelia, sic ingenium praedicantes, ut fidei tollerent

veritatem. Et quia eadem et Alexandriae et Romae, et in toto pene orbe boni homines super meo nomine jactare consueverunt; et tantum me diligunt, ut sine me haeretici esse non possint, omittam personas: rebus tantum et criminibus respondebo. Neque enim causae prodest maledicentibus remaledicere, et adversarios talione mordere, cui praecipitur malum pro malo non reddere, sed vincere in bono malum (**Rom. 12; et 1. Thes. 5**): saturari opprobriis, et alteram verberanti praeberere maxillam (**Matth. 5**).

2. *Quare Origenem laudaverit.*---Objiciunt mihi, quare Origenem aliquando laudaverim. Ni fallor duo loca sunt, in quibus eum laudavi: Praefatiuncula ad Damasum in Homilias **523** Cantici Canticorum, et Prologus in librum Hebraicorum Nominum. Quid ibi de dogmatibus Ecclesiae dicitur? quid de Patre et Filio et Spiritu Sancto? quid de carnis resurrectione? quid de animae statu atque substantia? Simplex interpretatio, atque doctrina, simplici voce laudata est. Nihil ibi de fide, nihil de dogmatibus comprehensum est. Moralis tantum tractatur locus, et allegoriae nubilum, serena expositione discutitur. Laudavi interpretem, non dogmatisten: ingenium, non fidem: Philosophum, non Apostolum. Quod si volunt super Origene meum scire judicium, legant in Ecclesiasten Commentarios: replicent in Epistolam ad Ephesios tria volumina, et intelligent, me semper ejus dogmatibus contraisse. Quae enim stultitia est, sic alicujus laudare doctrinam, ut sequaris et blasphemiam? Et beatus Cyprianus Tertulliano magistro utitur, ut ejus scripta probant; cumque eruditi et ardentis viri delectetur ingenio, Montanum cum eo Maximillamque non sequitur. Fortissimos libros contra Porphyrium scribit Apollinarius: Ecclesiasticam

pulchre Eusebius historiam texuit; alter eorum dimidiatam Christi introduxit oeconomiam; alter impietatis Aarii apertissimus propugnator est. *Vae*, inquit Isaias, *qui dicunt bonum malum, et malum bonum, et qui faciunt amarum dulce, et dulce amarum (Isai. 5. 20)*. Nec bonis adversariorum (si honestum quid habuerint) detrahendum est, nec amicorum laudanda sunt vitia; ET UNUMQUODQUE non personarum, sed rerum pondere judicandum est. Mordetur et Lucilius, quod incomposito currat pede; et tamen sales ejus leposque laudantur.

3. Dum essem juvenis, miro discendi ferebar ardore, nec juxta quorundam praesumptionem, ipse me docui. Apollinarium Laodicenum audiui Antiochiae frequenter, et colui; et cum me in sanctis Scripturis erudiret, nunquam **524** illius contentiosum super sensu dogma suscepi. Jam canis spargebatur caput, et magistrum potius quam discipulum decebat. Perrexi tamen Alexandriam, audiui Didymum: in multis ei gratias ago. Quod nescivi, didici: quod sciebam, illo docente, non perdi. Putabant me homines finem fecisse discendi. Veni rursum Jerosolymam et Bethleem. Quo labore, quo pretio Baraninam nocturnum habui praeceptorem! Timebat enim Judaeos, et mihi alterum exhibebat Nicodemum (**Joan. 3. 1**). Horum omnium frequenter in opusculis meis facio mentionem. Certe Apollinarii et Didymi inter se dogma contrarium est. Rapiat me ergo utraque turma diversum altrinsecus, quia magistrum utrumque confiteor. Si expedit odisse homines, et gentem aliquam detestari, miro odio adversor circumcisos. Usque hodie enim persequuntur Dominum nostrum Jesum Christum in synagogis Satanae. Objiciat mihi quispiam, cur hominem Judaeum habuerim

praeceptorem? Et audet quidam proferre litteras meas ad Didymum, quasi ad Magistrum? Grande crimen discipuli, si hominem eruditum et senem magistrum dixerim. Et tamen volo inspicere ipsam Epistolam, quae tanto tempore in calumniam reservata est. Nihil praeter honorem et salutationem continet. Inepta sunt haec et frivola. Arguite potius ubi haeresim defenderim, ubi pravum Origenis dogma laudaverim. In lectione Isaiae (**Cap. 6**), in qua duo Seraphim clamantia describuntur, illo interpretante Filium et Spiritum Sanctum, nonne ego detestandam expositionem in duo Testamenta mutavi? Habetur liber in manibus, ante viginti annos editus. Tot opuscula mea, et maxime Commentarii, juxta opportunitatem locorum gentilem sectam lacerant. Quod autem opponunt, congregasse me libros illius, super cunctos homines: utinam omnium Tractatorum haberem volumina, ut tarditatem ingenii, **525** lectionis diligentia compensarem. Congregavi libros ejus, fateor; et ideo errores non sequor, quia scio universa quae scripsit. Credite experto, quasi Christianus Christianis loquor: Venenata sunt illius dogmata, aliena a Scripturis sanctis, vim Scripturis facientia. Legi, inquam, legi Origenem; et si in legendo crimen est fateor; et nostrum marsupium Alexandrinae chartae evacuarunt. Si mihi creditis, Origenistes nunquam fui; si non creditis, nunc esse cessavi. Quod si nec sic adducimini ad fidem, compellitis me ad defensionem mei, contra amasium vestrum scribere: ut si non creditis neganti, credatis saltem accusanti. Sed libentius mihi erranti creditur, quam correcto. Nec mirum, putant enim me suum esse συμμύστην, et propter animales et luteos nolle palam dogmata confiteri. Ipsorum enim decretum est, non facile margaritas ante porcos esse mittendas, nec dandum sanctum canibus (**Matth. 7**), et cum David dicere: *Abscondi*

in corde meo eloquia tua, ut non peccem tibi (Ps. 118. 11). Et in alio loco super justo: *Qui loquitur, inquit, veritatem cum proximo suo (Ps. 14. 3. et 23. 4),* id est, cum his qui domestici fidei sunt. Ex quo volunt intelligi, nos qui necdum initiati sumus, debere audire mendacium: ne parvuli atque lactentes solidioris cibi edulio suffocemur. Quod autem perjuriorum atque mendacii inter se orgiis foederentur, sextus Stromateon liber (in quo Platonis sententiae nostrum dogma componit) planissime docet.

4. Quid igitur faciam? Negem me ejusdem dogmatis esse? Non credent. Jurem? Ridebunt, et dicent: domi nobis ista nascuntur. Faciam quod solum cavent, ut sacra eorum atque mysteria in publicum proferam, et omnis prudentia eorum qua nos simplices ludunt, in propatulo sit: et qui neganti voci non credunt, credant saltem arguenti stylo. Hoc enim vel maxime cavent, ne quando contra auctorem suum eorum scripta teneantur. Facile dicunt cum juramento, quod postea alio solvant **526** perjurio. Ad subscriptionem tergiversantur, quaeruntque suffugia. Alius, Non possum, inquit, damnare, quod nemo damnavit. Alius, Nihil super hoc a Patribus statutum est: ut dum totius orbis provocatur auctoritas, subscribendi necessitas differatur. Quidam constantius, Quomodo, inquit, damnabimus, quos Synodus Nicaena non tetigit? Quae enim damnavit Arium, damnasset utique et Origenem, si illius dogmata reprobasset. Scilicet uno medicamine omnes simul morbos debuere curare; et idcirco Spiritus Sancti neganda majestas est, quia in illa Synodo super substantia ejus silentium fuit. De Ario tunc, non de Origene quaestio fuit: de Filio, non de Spiritu Sancto. CONFESSI SUNT quod negabatur: tacuerunt de quo nemo quaerebat.

Quanquam latenter Origenem fontem Arii percusserunt; damnantes enim eos, qui Filium de Patris negant esse substantia, illum pariter, Ariumque damnaverunt. Alioqui hoc argumento, nec Valentinus, nec Marcion, nec Cataphryges, nec Manichaeus damnari debent: quia Synodus Nicaena eos non nominat: quos certe ante Synodum fuisse, non dubium est. Quod si quando urgeri coeperint, et aut subscribendum eis fuerit, aut exeundum de Ecclesia, miras strophas videas. Sic verba temperant, sic ordinem vertunt, et ambigua quaeque concinnant, ut et nostram et adversariorum confessionem teneant, ut aliter haereticus, aliter catholicus audiat. Quasi non eodem spiritu et Apollo Delphicus, atque Loxias oracula fuderit Croeso et Pyrrho diversis temporibus, sed pari illudens strophæ? Exempli causa pauca subjiciam.

5. Credimus, inquiunt, resurrectionem futuram corporum. Hoc si bene dicatur, pura confessio est. Sed quia corpora sunt coelestia et terrestria, et aer iste et aura tenuis, juxta naturam suam corpora nominantur, corpus ponunt, non carnem, ut orthodoxus corpus audiens, carnem putet; haereticus spiritum recognoscat. Haec **527** est eorum prima decipula: quae si deprehensa fuerit, instruunt (Ms. *struunt*) alios dolos, et innocentiam simulant, et malitiosos nos vocant, et quasi simpliciter credentes, aiunt: Credimus resurrectionem carnis. Hoc vero cum dixerint, vulgus indoctum putat sibi sufficere [Ms. *posse sufficere*], maxime quia idipsum et in Symbolo creditur. Interrogas ultra, circuli strepitus commovetur, fautores clamitant: Audisti resurrectionem carnis, quid quaeris amplius? et in perversum studiis commutatis, nos sycophantæ, illi simplices appellantur. Quod si obduraveris frontem, et urgere coeperis, carnem digitis tenens, an ipsam

dicant resurrectionem, quae cernitur, quae tangitur, quae incedit et loquitur; primo rident, deinde annuunt. Dicentibusque nobis, utrum capillos et dentes, pectus et ventrem, manus et pedes, caeterosque artus ex integro resurrectio exhibeat: tunc vero risu se tenere non possunt, cachinnoque ora solventes, tonsores nobis [Ms. *bonis*] necessarios, et placentas, et medicos, ac sutores ingerunt. Ultroque interrogant, utrum credamus et genitalia utriusque sexus resurgere, nostras genas hirtas, feminarum laeves fore, et habitudinem corporis pro maris ac feminae distinctione diversam. Quod si dederimus, statim expetunt vulvam et coitum, et caetera quae in ventre sunt et sub ventre. Singula membra negant, et corpus quod constat ex membris, dicunt resurgere.

6. Non est huius temporis contra dogma perversum rhetoricum jactare sermonem. Non mihi dives Ciceronis lingua sufficiat, non fervens Demosthenis oratio animi mei possit implere fervorem, si velim Haereticorum fraudulentias prodere, qui verbo tenus resurrectionem fatentes, animo negant. Solent enim mulierculae eorum mammas tenere, ventri applaudere, lumbos et semina et putres attrectare axillas, et dicere: Quid nobis prodest resurrectio, si fragile corpus resurget? Et futurae Angelorum similes Angelorum habebimus et naturam. Dedignantur videlicet cum carne et ossibus resurgere, cum quibus resurrexit et Christus. Sed fac 528 me errasse in adolescentia, et Philosophorum, id est, Gentilium studiis eruditum, in principio fidei dogmata ignorasse Christiana: et hoc putasse in Apostolis, quod in Pythagora et Platone et Empedocle legeram: Cur parvuli in Christo atque lactentis errorem sequimini? cur ab eo

impietatem discitis, qui necdum pietatem noverat? Secunda post naufragium tabula est, culpam simpliciter confiteri. Imitati estis errantem, imitamini et correctum. Erravimus juvenes, emendemur senes. Jungamus gemitus, lacrymas copulemus, ploremus, et convertamur ad Dominum, qui fecit nos (**Psal. 94**): non expectemus diaboli poenitentiam. Vana est illa praesumptio, et in gehennae trahens profundum: hic aut quaeritur vita, aut amittitur. Si Origenem nunquam secutus sum, frustra infamare me quaeritis [Ms. *cupitis*]; si discipulus ejus fui, imitamini poenitentem. Credidistis confitenti: credite et neganti.

7. Si ista, ut ais, inquit, noveras, cur eum laudasti in opusculis tuis? Et hodie laudarem, nisi vos ejus laudaretis errores: non mihi displiceret ingenium, nisi quibusdam ejus [al. *etiam*] placeret impietas. Et Apostolus praecipit: *Omnia legentes, quae bona sunt retinentes* (**I. Thess. 5**). Lactantius in libris suis, et maxime in epistolis ad Demetrianum, Spiritus sancti omnino negat substantiam, et errore Judaico dicit eum vel ad Patrem referri, vel Filium, et sanctificationem utriusque personae sub ejus nomine demonstrari. Quis mihi interdicere potest, ne legam Institutionum ejus libros, quibus contra gentes scripsit fortissime, quia superior sententia detestanda est? Apollinarius contra Porphyrium egregia scripsit volumina, probo laborem viri, licet fatuum in plerisque dogma contemnam. Confitemini et vos in quibusdam errare Origenem; et mu ultra non faciam. Dicite eum male sensisse de Filio, pejus de Spiritu sancto; animarum de coelo ruinas impie protulisse; resurrectionem carnis verbo tantum confiteri, caeterum assertionem destruere; et post multa saecula, atque unam omnium restitutionem, id ipsum fore Gabrielem,

quod diabolum; Paulum, quod **529** Caipham, virgines, quod prostibulas. Cum haec rejeceritis, et quasi censoria virgula separaveritis a fide Ecclesiae, tuto legam caetera; nec venena jam timebo, cum antidotum praebibero. Non mihi nocebit, si dixero: Origenes, cum in caeteris libris omnes vicerit, in Cantico canticorum ipse se vicit; nec formidabo sententiam, qua illum doctorem Ecclesiarum quondam adolescentulus nominavi. Nisi forte accusare debui, cujus rogatu [al. *rogatus*] opuscula transferebam, et dicere in prologo: Hic cujus interpretor libros haereticus est, cave lector, ne legas: fuge viperam: aut si legere volueris, scito a malis hominibus et haereticis corrupta esse, quae transtuli; quanquam timere non debeas; ego enim omnia, quae vitiata fuerant, correxi. Hoc est aliis verbis dicere: ego, qui interpretor, catholicus sum; hic, quem interpretor, haereticus est. Denique et vos satis simpliciter, et ingenue, et non malitiose, parvi scilicet pendentes praecepta rhetorica, et praestigias oratorum, dum libros ejus περὶ Ἀρχῶν haereticos confitemini, et in alios crimen transferre vultis, injecistis legentibus scrupulum, ut totam auctoris vitam discuterent, et ex caeteris libris ejus conjecturam praesentis facerent quaestionis. Ego callidus, qui emendavi, silens quod volui, et dissimulans crimina, non feci invidiam criminoso. Aiunt et medici, grandes morbos non esse curandos, sed dimittendos naturae, ne medela langorem exasperet. Centum quinquaginta anni prope sunt, ex quo Origenes mortuus est Tyri. Quis Latinorum ausus est unquam transferre libros ejus de resurrectione, περὶ Ἀρχῶν, στρωματέας et τόμους? quis per infame opus se ipsum voluit infamari? Nec disertiores sumus Hilario, nec fideliores Victorino, qui ejus tractatus non ut interpretes, sed ut auctores proprii operis transtulerunt. Nuper Sanctus Ambrosius sic

Hexaemeron illius compilavit, ut magis Hippolyti sententias Basiliique sequeretur. Ego ipse, cujus aemulatores esse vos dicitis, et, ad caeteros talpae, caprearum in me oculos possidetis, si malo animo fuisset erga Origenem, interpretatus essem hos ipsos, quos supra dixi, libros, ut mala ejus etiam Latinis nota facerem; sed **530** nunquam feci, et multis rogantibus acquiescere nolui. Non enim consuevi eorum insultare erroribus, quorum miror ingenia. Ipse, si adhuc viveret. Origenes irasceretur vobis fautoribus suis, et cum Jacob diceret, *Odiosum me fecistis in mundo (Gen. 34)*.

8. Vult aliquis laudare Origenem? laudet, ut laudo: magnus vir ab infantia, et vere martyr [Leonidis Martyris] filius: Alexandriae ecclesiasticam scholam tenuit, succedens eruditissimo viro Clementi presbytero: voluptates in tantum fugit, ut zelo Dei, sed tamen non secundum scientiam ferro truncaret genitalia: calcavit avaritiam: Scripturas memoriter tenuit, et in studio explanationis earum, diebus desudavit ac noctibus. Mille et co amplius tractatus in Ecclesia locutus est: edidit innumerabiles praeterea commentarios, quos ipse appellat τόμους, et quos nunc praetereo, ne videar operum ejus indicem texere. Quis nostrum tanta potest legere, quanta ille conscripsit? quis ardentem in Scripturis animum non miretur? Quod si quis Judas zelotes opposuerit nobis errores ejus, audiat libere:

Interdum magnus dormitat Homerus.
Verum opere in longo fas est obrepere somnum. (HORAT. Art. Poet.)

Non imitemur ejus vitia, cujus virtutes non possumus sequi. Erraverunt in fide alii tam Graeci, quam Latini, quorum non necesse est proferre nomina, ne videamur eum non sui merito,

sed aliorum errore defendere. Hoc non est, inquires, excusare Origenem, sed accusare caeteros. Pulchre, si eum errasse non dicerem, si in fidei pravitate saltem Apostolum Paulum, vel Angelum de coelo audiendum crederem (**Galat. 1**). Nunc vero, cum simpliciter errorem ejus fatear, sic legam ut caeteros, quia sic erravit ut caeteri. Sed dicas: si multorum communis est error, cur solum persequimini? Quia vos solum laudatis ut Apostolum. Tolle amoris ὑπερβολήν, et nos tollimus odii magnitudinem. Caeterorum vitia de libris suis ad hoc tantum excerpitis, ut hujus defendatis errorem: Origenem sic fertis in coelum, ut nihil eum errasse dicatis. Quisquis es assertor novorum dogmatum, quaeso te, ut parcas Romanis auribus: parcas fidei, quae Apostoli voce laudata est. Cur post quadringentos **531** annos docere nos niteris, quod ante nescivimus? cur profers in medium, quod Petrus et Paulus edere noluerunt? Usque ad hunc diem sine ista doctrina mundus Christianus fuit. Illam senex tenebo fidem, in qua puer renatus sum. Pelusiotas nos appellant, et luteos animalesque, et carneos, quod non recipiamus ea, quae spiritus sunt; illi scilicet Jerosolymitae, quorum mater in coelo est. Non contemno carnem, in qua Christus natus est, et resurrexit: non despicio lutum, quod excoctum in testam purissimam, regnat in coelo; et tamen miror, cur carni detrahentes, vivant carnaliter, et inimicam suam foveant, et nutrant delicate, nisi forte implere volunt Scripturam dicentem: *Amate inimicos vestros: benefacite iis, qui persequuntur vos* (**Luc. 6; Matth. 5**). Amo carnem castam, virginem, jejunantem: amo carnis non opera, sed substantiam: amo carnem, quae judicandam se esse novit: amo illam, quae pro Christo in martyrio caeditur, laniatur, exuritur.

10. *An corrupti Origenis libri?*---Illud vero, quod asserunt, a quibusdam haereticis et malevolis hominibus libros ejus esse violatos, quam ineptum sit, hinc probari potest. Quis prudentior, doctior, eloquentior Eusebio, et Didymo, assertoribus Origenis, inveniri potest? quorum alter sex voluminibus τῆς ἀπολογίας ita eum, ut se, sensisse confirmat: alter sic ejus errores nititur excusare, ut tamen illius esse fateatur; non scriptum negans, sed sensum scribentis edisserens. Aliud est, si qua ab haereticis addita sunt, aliud si quis quasi bene dicta defendat. Solus inventus est Origenes, cujus scripta in toto orbe falsarentur, et, quasi ad Mithridatis litteras, omnis veritas uno die de voluminibus illius raderetur. Si unus violatus est liber, num universa ejus opera, quae diversis et locis et temporibus edidit, simul corrumpi potuerunt? Ipse Origenes in epistola, quam scribit ad Fabianum Romanae urbis Episcopum, poenitentiam **532** agit, cur talia scripserit, et causas temeritatis in Ambrosium refert, quod secreto edita, in publicum protulerit: et quid adhuc ἐνρεσιλογοῦσιν, aliena esse, quae displicent?

11. *An Pamphilus Origenis laudator.*---Porro, quod Pamphilum proferunt laudatorem ejus, gratias illis ago meo nomine, quod dignum me putaverunt, quem cum martyre calumniarentur. Si enim ab inimicis Origenis libros ejus dicitis esse violatos, ut infamarentur: quare mihi non liceat dicere, ab amicis ejus et sectatoribus compositum esse sub nomine Pamphili volumen, quod illum testimonio martyris ab infamia vindicaret? Ecce vos emendatis in Origenis libris, quod ille non scripsit: et miramini, si edat aliquis librum, quem ille non edidit? Vos in edito opere potestis coargui: ille, qui nihil aliud edidit, facilius patet calumniae. Date quodlibet

aliud opus Pamphili: nusquam reperietis: hoc unum est; unde igitur sciam, quod Pamphili sit? videlicet stylus et saliva docere me poterit. Nunquam credam, quod doctus vir primos ingenii sui fructus quaestionibus et infamiae dedicarit: et ipsum nomen apologetici ostendit accusationem: non enim defenditur, nisi quod in crimine est. Unum nunc proferam, cui contradicere vel stulti sit, vel impudentis. Sexti libri Eusebii super Origenis defensione principium usque ad mille ferme versus liber iste, qui Pamphili dicitur, continet. Et in reliquis scriptor ejusdem operis profert testimonia, quibus nititur approbare Origenem fuisse catholicum. Eusebius et Pamphilus tantam inter se habuere concordiam, ut unius animae homines putes, et ab uno alter nomen acceperit. Quomodo igitur inter se dissentire potuerunt, ut Eusebius in toto opere suo Origenem Ariani probet dogmatis, et Pamphilus Nicaenae synodi, quae fuit postea, defensorem? Ex quo ostenditur, vel Didymi, vel cujuslibet alterius esse opusculum, qui sexti libri **533** capite detruncato, caetera membra sociarit. Sed concedamus, ex superfluo, ut Pamphili sit, sed necdum martyris; ante enim scripsit, quam martyrium perpeteretur. Et quo modo, inquires, martyrio dignus fuit? Scilicet ut martyrio deleret errorem, ut unam culpam sanguinis sui effusione purgaret. Quanti in toto orbe martyres, antequam caederentur, variis subjacere peccatis? Defendamus ergo peccata, quia qui postea martyres, prius peccatores fuerunt.

12. Haec, fratres amantissimi, ad epistolam vestram celeri sermone dictavi, vincens propositum, ut contra eum scriberem, cujus ingenium ante laudaveram: malens existimatione periclitari, quam fide. Hoc mihi praestiterunt

amici mei, ut si tacuero, reus: si respondero, inimicus judicer. Dura utraque conditio; sed a duobus eligam quod levius est: simultas redintegrari potest, blasphemia veniam non meretur. Quid autem laboris in libris transferendis περὶ Ἀρχῶν sustinuerim, vestro iudicio derelinquo; dum et mutare quippiam de Graeco, non est vertentis sed evertentis: et eadem ad verbum exprimere, nequaquam ejus, qui servare velit eloquii venustatem.

EPISTOLA LXXXV . AD PAULINUM.

Alteri e duabus Paulini quaestionibus sibi propositis breviter respondet: priorem, quod in libris περὶ Ἀρχῶν a se nuper Latine versis enucleetur, omittit. Tum quo animo Origenem legerit, docet.

1. Voce me provocas ad scribendum, terres eloquentia; et in epistolari stylo prope Tullium repraesentas. Quod quereris, me parvas et incomptas litterulas mittere, non venit de incuria, sed timore tui, ne verbosius ad te loquens, plura reprehendenda transmittam: et ut sanctae menti tuae simpliciter fatear, uno ad Occidentem navigandi tempore, tantae a me simul epistolae flagitantur, ut si cuncta ad singulos velim rescribere, occurrere nequeam. Unde accidit, ut omisca compositione verborum et scribentium sollicitudine, dictem quidquid **534** in buccam venerit; et amicum te tantum meorum dictorum, non iudicem considerem.

2. Duas quaestiunculas tuae litterae praeferebant. Unam, Quare sit a Deo induratum cor Pharaonis (**Exod. 4. 7. 10. 14**);

et Apostolus dixerit: *Non volentis, neque currentis; sed miserentis est Dei (Rom. 9. 16)*, et caetera, quae liberum videntur tollere arbitrium . Alteram, Quomodo sancti sint, qui de fidelibus, id est, baptizatis nascuntur: cum sine dono gratiae postea acceptae et custoditae, salvi esse non possint.

3. *Libri περὶ Ἀρχῶν Latine redditi.*---Primae in libris περὶ Ἀρχῶν, quos nuper, Pammachio nostro jubente, interpretatus sum, Origenes fortissime respondet: quo detentus opere, implere non potui quod promiseram tibi, et Daniele nostrum rursum comperendinavi. Et quidem quamvis mei amantissimi et egregii viri Pammachii, tamen unius voluntatem in tempus aliud distulissem, nisi omnis pene fraternitas de Urbe eadem postulasset, asserens multos periclitari, et perversis dogmatibus acquiescere. Unde necessitate compulsus sum transferre libros, in quibus mali plus, quam boni est: et hanc servare mensuram, ut nec adderem quid, nec demerem, Graecamque fidem Latina integritate servarem. Quorum exemplaria a supradicto fratre poteris mutuari: licet tibi Graeca sufficiant; et non debeas turbidos nostri ingenioli rivulos quaerere, qui de ipsis fontibus bibis.

4. *Quo animo legendus Origenes.*---Praeterea quia docto viro loquor, et tam divinis Scripturis, quam saeculi litteris erudito, illud dignationem tuam admonitam volo, ne me putes in modum rustici Balatronis cuncta Origenis reprobare quae scripsit: quod in me criminantur ἀκαιροσπουδασταὶ ejus: et quasi Dionysium Philosophum arguant, subito mutasse sententiam: sed tantum prava dogmata repudiare. Scio enim aequali maledicto eos subjacere, qui bona mala dicunt; et illos qui mala bona judicant: qui faciunt amarum dulce, et dulce

amarum (**Isai. 5**). Aut quae est tanta pertinacia, sic laudare alicujus doctrinam, ut sequere blasphemiam?

5. De secundo problemate tuo, Tertullianus in libris de Monogamia disseruit, **535** asserens, sanctos dici fidelium filios, quod quasi candidati sint fidei, et nullis idololatriae sordibus polluantur. Simulque considera, quod et vasa sacra in tabernaculo legimus, et caetera quae ad ritum caeremoniarum pertinent: cum utique sancta esse non possint, nisi ea quae sentiunt et venerantur Deum. Idioma igitur Scripturarum est, ut interdum sanctos pro mundis et purificatis atque expiatis nominent: sicut et Bethsabée sanctificata scribitur ab immunditia sua: et ipsum Templum, Sanctuarium nominatur.

6. Obsecro te, ne tacito mentis iudicio, me aut vanitatis arguas, aut falsitatis. Testis est enim mihi conscientiae meae Deus, quod ab ipso procinctu et interpretationis exordio supradicta necessitas me retraxit; et scis ipse non bene fieri, quod occupato animo fiat. Pileolum textura breve, caritate latissimum, senili capiti confovendo, libenter accepi, et munere et muneris auctore laetatus.

EPISTOLA LXXXVI . AD THEOPHILUM.

Laudat prudentiam Theophili, cujus opera victa est factio Origenistarum.

BEATISSIMO PAPAE THEOPHILO HIERONYMUS.

1. Nuper tuae Beatitudinis percepi scripta, emendantia vetus silentium, et me ad solitum officium provocantia. Unde licet per sanctos fratres, Priscum et Eubulum, tuus ad nos sermo cessaverit: tamen quia vidimus illos zelo fidei concitados, raptim Palaestinae lustrasse regiones, et dispersos regulos (*Basiliscos*) usque ad suas latebras persecutos, breviter scribimus, quod totus mundus exultet, et in tuis victoriis glorietur: erectumque Alexandriae vexillum crucis, et adversus haeresim trophaea fulgentia, gaudens populorum turba prospectet. Macte virtute, macte zelo fidei: OSTENDISTI, quod hucusque taciturnitas dispensatio fuit, non consensus. Libere enim Reverentiae tuae loquor. Dolebamus te nimium esse patientem, et ignorantes magistri gubernacula, gestiebamus in interitum perditorum. Sed, ut video, exaltasti manum diu, et suspendisti plagam, ut ferires fortius. Super susceptione cujusdam non debes contra urbis hujus dolere Pontificem: quia nihil tuis litteris praecepisti, et temerarium fuit de eo quod nesciebat, ferre sententiam: tamen reor illum, nec audere, nec velle te in aliquo laedere.

EPISTOLA LXXXVII THEOPHILI AD HIERONYMUM.

Nuntiat expulsos e Nitriae monasteriis Origenistas, hortaturque, si qui alii decepti sunt, ut emendet.

Dilectissimo et amantissimo fratri HIERONYMO Presbytero
THEOPHILUS Episcopus.

«Sanctus Episcopus Agatho, cum dilectissimo Diacono Athanasio in ecclesiastica directus est causa: quam cum didiceris, non ambigo quin nostrum studium probes, et in Ecclesiae victoria glorieris. Namque Origenis haeresim in monasteriis Nitriae quidam nequam et furiosi homines serere et fundare [*al. fundere*] cupientes, Prophetica falce succisi sunt. Quia recordati sumus commonentis Apostoli:» Argue eos severe (**Tit. 2. 15**). «Festina igitur et tu, partem hujus praemii recepturus, deceptos quosque congruis Scripturarum emendare sermonibus. Optamus, si fieri potest, in diebus nostris catholicam fidem, et Ecclesiae regulas cum subjectis nobis populis custodire, et omnes novas sopire doctrinas.»

EPISTOLA LXXXVIII AD THEOPHILUM.

Respondet superiori, laudatque Theophilum, per quem non solum Aegyptus et Syria, sed et Italia omnis liberata sit ab haeresi.

BEATISSIMO PAPAE THEOPHILO HIERONYMUS.

Duplicem mihi gratiam Beatitudinis tuae litterae praestiterunt: quod et sanctos et venerabiles Agathonem Episcopum, et Diaconum Athanasium **537** habuerint portitores: et adversum sceleratissimam haeresim, zelum fidei demonstrarint. Vox Beatitudinis tuae in toto orbe pertonuit, et cunctis Christi Ecclesiis laetantibus, diaboli venena siluere. Nequaquam amplius antiquus serpens sibilat; sed contortus et evisceratus, in cavernarum tenebris delitescens, solem clarum ferre non sustinet. Equidem super hac re, et antequam scriberes, ad

Occidentem Epistolas miseram, ex parte haereticorum strophas, meae linguae hominibus indicans. Ex dispensatione Dei factum puto, ut eodem tempore tu quoque ad Anastasium Papam scriberes, et nostram, dum ignoras, sententiam roborares. Verum a te nunc admoniti, magis studium accommodabimus, ut hic et procul simplices ab errore revocemus. Nec timeamus subire odia quorumdam; nec enim debemus hominibus placere, sed Deo: quanquam ardentius ab illis defendatur haeresis, quam a nobis oppugnetur. Simulque obsecro: ut si qua Synodica habes, ad me dirigas: quo possim tanti Pontificis auctoritate firmatus, liberius et confidentius pro Christo ora reserare. Vincentius Presbyter ante biduum, quam hanc Epistolam darem, de Urbe venit, et suppliciter te salutatur, crebroque sermone concelebrat, Romam et totam pene Italiam tuis post Christum Epistolis liberatam. Adnitere ergo, Papa amantissime atque beatissime, et per omnem occasionem ad Occidentales Episcopos scribe, ut mala germina, acuta, ut ipse significas, succidere falce non cessent.

EPISTOLA LXXXIX THEOPHILI AD HIERONYMUM.

Monet, explosos Origenistas, ut occultos, si qui sunt Palaestinae, insectetur.

Domino dilectissimo et amantissimo fratri HIERONYMO,
presbytero THEOPHILUS Episcopus.

«Didici, quod et sanctitas tua noverit, Theodorum Monachum, ejusque studium **538** comprobavi: quia cum a nobis Romam navigaturus exiret, noluit ante proficisci, nisi te sanctos fratres qui tecum sunt in Monasterio, quasi sua viscera amplexaretur et inviseret. Quem cum susceperis, pro Ecclesiae tranquillitate laetare. Vidit enim cuncta Nitriae Monasteria, et referre potest continentiam et mansuetudinem Monachorum: quomodo extinctis et fugatis Origenis secta toribus, pax Ecclesiae reddita sit, et disciplina Domini conservetur. Atque utinam apud vos quoque deponerent hypocrisim, qui occulte dicuntur subruere veritatem: de quibus non bene sentientes, in iis regionibus fratres, haec me scribere provocarunt. Quamobrem cavete, et effugite hujusmodi homines, juxta quod scriptum est: *Si quis non affert ad vos Ecclesiasticam fidem, huic nec ave dixeritis* (**2 Joan. 2**). Quanquam ex superfluo faciam, haec tibi scribere, qui errantes potes ab errore revocare; TAMEN NIHIL nocet, et prudentes et eruditos viros pro sollicitudine fidei commoneri. Omnes fratres qui tecum sunt, nomine meo salutari volo.»

EPISTOLA XC . THEOPHILI AD EPIPHANIUM.

Hortatur Epiphanium, ut modis omnibus adnitatur, quo convocata Synodo, Origenistarum haeresis publica auctoritate damnetur; simulque illi a se scriptam Synodicam mittit.

Domino dilectissimo fratri, et coepiscopo EPIPHANIO
THEOPHILUS.

«Dominus qui locutus est ad Prophetam: «Ecce constitui te hodie super gentes et regna, eradicare, et suffodere, et disperdere, et rursum aedificare ac plantare (**Jerem. 1, 10**),» singulis temporibus eandem Ecclesiae suae largitur gratiam: ut integrum corpus conservetur, et in nullo haereticorum dogmatum venena praevaleant. Quod quidem nunc videmus expletum. Nam Ecclesia Christi, «quae non habet maculam, neque rugam, aut aliquid istiusmodi» (**Ephes. 5.**) **539** egredientes de cavernis suis Origenis colubros evangelico ense truncavit: et secundum Nitriae monachorum agmen, contagione pestifera liberavit. Pauca ergo ex his quae gesta sunt, in generali Epistola, quam ad omnes in commune direxi, prout patiebatur angustia temporis, comprehendere. Dignationis tuae est, quae in hujusmodi certaminibus saepe ante nos pugnavit, et positos in praelio consolari, et congregare totius insulae Episcopos; ac synodicas litteras, tam ad nos, quam ad Constantinopolitanae urbis Episcopum, et si quos alios putaveris, mittere: ut consensu omnium, et ipse Origenes nominatim, et haeresis nefaria condemnetur. Didici [al. *Dicis*] enim quod calumniatores verae fidei, Ammonius, Eusebius, et Euthymius, novo pro haeresi furore bacchantes, Constantinopolim navigarint, ut et novos, si quos valuerint, decipiant: et veteribus suae impietatis sociis conjugantur. Curae igitur tuae sit, ut cunctis Episcopis per Isauriam atque Pamphiliam, et caeterarum provinciarum, quae in vicino sunt, rei ordinem pandas: et nostram, si dignum putas, Epistolam subicias, ut omnes uno spiritu congregati, cum virtute Domini nostri Jesu Christi tradamus eos Satanae in interitum

impietatis, quae possidet eos. Et ut celerius nostra Constantinopolim scripta perveniant, mitte industrium virum, et aliquem de Clericis, sicut et nos de ipsis Nitriae monasteriis patres monachorum cum aliis sanctis et continentissimis viris misimus, qui possint cunctos in praesenti docere quae gesta sunt; et super omnia quaesumus, ut impensas ad Dominum fundas preces, quo possimus etiam in isto certamine victoriam consequi; non enim parva laetitia, et in Alexandria et per totam Aegyptum populorum corda pervasit, ex quo pauci homines ejecti sunt, ut purum corpus Ecclesiae permaneret. Saluto fratres qui tecum sunt. Te plebs quae nobiscum est, in Domino salutatur.»

EPISTOLA XCI EPIPHANII AD HIERONYMUM.

Nuntiat, Origenistarum factionem opera Theophili damnatam: atque exemplar Epist. Synodicae ad eum mittens, hortatur, ut quos adversus eam haeresim scripsisset libros, in vulgus edat.

Domino amantissimo filio ac fratri HIERONYMO Presbytero, EPIPHANIUS in Domino salutem.

540 «Generalis Epistola, quae ad omnes Catholicos scripta est, ad te proprie pertinet, qui zelum fidei adversus cunctas haereses habens, Origenis proprie, et Apollinarii discipulis adversaris: quorum venenatas radices, et in altum defixam impietatem omnipotens Deus protraxit in medium, ut in

Alexandria proditae, in toto orbe arescerent. Scito enim, fili carissime, Amalech usque ad stirpem esse deletum, et in monte Raphidim erectum trophaeum crucis. Etenim quomodo porrectis in altum Moysi manibus, vincebat Israel (**Exod. 17**), sic Dominus confortavit famulum suum Theophilum, ut super altare Ecclesiae Alexandrinae, contra Origenem vexillum poneret; et impleretur in eo quod dicitur: *Scribe signum hoc, quia delebo funditus* Origenis haeresim a facie terrae cum ipso *Amalech*. «Et ne videar eadem rursus iterare, et prolixiorum Epistolam texere, ipsa ad vos scripta direxi, ut scire possitis, quae nobis scripserit; et quantum boni ultimae aetati meae concesserit Dominus, ut quod semper clamabam, tanti Pontificis testimonio probaretur. Jam autem puto et te aliquid operis edidisse, et juxta priorem Epistolam, qua te super hac re fueram cohortatus, elimasse librum, quem tuae linguae homines legant. Audio enim et ad Occidentem quorundam hominum naufragia pervenisse; qui non contenti perditione sua, volunt plures mortis habere participes; QUASI MULTITUDO peccantium scelus minuat; et non numerositate lignorum, major gehennae flamma succrescat. Sanctos fratres, qui tecum sunt in Monasterio Domino servientes, et tecum et per te plurimum salutamus.»

EPISTOLA XCII . SEU THEOPHILI
SYNODICA AD EPISCOPOS PALAESTINOS,
ET AD CYPRIOS.

De Origenianae haereseos damnatione a S. Hieronymo latine reddita.

541 *Nuntiat convocatos in Alexandrina Synodo Episcopos contra quosdam Nitriae Monachos impie furentes pro Origenis haeresi: cujus errores praecipuos singillatim enumerans, damnatos a Patribus fuisse uno ore significat. Tum dolet factiosos homines sibi vim fecisse, ut Isidorum Presbyterum haereticae impietatis ducem, aliorumque criminum reum Episcoporum judicio eriperent. Denique exsecratus iterum Origenis doctrinam, cunctis Ecclesiis sub anathematis nota auctor est, eam, ejusque assecclas ne recipiant.*

Haec epistola uniformis ad PALAESTINOS, et CYPRIOS Episcopos missa est. Utriusque principia tulimus.

542 AD PALAESTINOS.

Dominis dilectissimis fratribus et coepiscopis EULOGIO, JOANNI, ZEBIANO, AUXENTIO, DIONYSIO, GENNADIO, ZENONI, THEUDOSIO, DICTERIO, PORPHYRIO, SATURNINO, ALANI, PAULO, AMMONIO, HELIANO, alteri PAULO, EUSEBIO, et omnibus, qui in Aeliae Encaeniis congregati sunt, Catholicis Episcopis Theophilus in Domino salutem.

Dicit ad CYPRIOS.

*Dominis dilectissimis, et fratribus, et
coepiscopis EPIPHANIO, MARCIANO, AGAPETO,
BOETHIO, HELPIDIO, EUTASIO, NORBANO,
MACEDONIO, ARISTONI, ZENONI, ASIATICO,
HERACLIDI, alteri ZENONI, KIRIACO, APHRODITO,
Theophilus in Domino salutem.*

543 1. Arbitror quod ante nostras litteras velox ad vos fama pertulerit, quosdam in monasteriis Nitriae Origenis haeresim serere, et Monachorum purissimum coetum potione turbida propinare. Quamobrem compulsi sumus ad ipsa loca pertimescentes Sanctorum precibus, et maxime Patrum et Presbyterorum, qui prae sunt monasteriis, ne dum nos ire cessamus, ii, qui prurientibus blandiuntur auribus, simplicium corda perverterent. Quorum nobilitas in scelere est, et tam rabidus furor ad omne facinus, quod imperitia superbiaque suggesserit, ut praecipites ruant, nec intelligant mensuram suam, sed apud semetipsos sapientes, qui fons erroris est, maximos putantes se quod non sunt. Denique in tantam prorumpentes dementiam [Mss. *tanta dementia*], ut in se verterent manus, et propria ferro membra truncarent; putantes stultae cogitationis arbitrio, hinc religiosos et humiles se probari, si mutilata fronte, et sectis auribus incederent. E quibus et unus linguae partem medicus amputavit, ut ignorantibus quoque ostenderet, quam timide Dei iura servaret [Mss. *servarent et monstrarent*] eloquii, **544** quanto furore pectoris aestuaret. Quos quia reperi cum quibusdam peregrinis, qui in Aegypto parumper habitant, ad vestram provinciam transmigrasse, et homines pauperes,

gratia et pecuniis inescatos, qui debuerant manu et labore victum quaerere, ut impleatur in eis quod scriptum est, «In circuitu impii ambulabunt» (Ps. 11. 19), velle in similitudinem Judaeorum prius igne consumi, quam Origenis videre scripta damnari: quodammodo proclamantes, «Posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protegamur» (Isai. 28. 19. juxta LXX): ne forte et in illis partibus plebis [Ms. *plebs*] et Monachorum turbent animos, et qui debuerant pro scelere correpti agere poenitentiam, nitantur contra nos, et mendaciorum cuniculis subvertant veritatem; justissimum duxi scribere Sanctitati vestrae, et brevitor nuntiare, quod e vicino Episcopis congregatis, qui prope implerent numerum Synodi perrexerim Nitriam: et coram multis Patribus, qui de tota pene Aegypto convolaverunt, lecti sunt libri Origenis, in quibus impio labore sudavit et consensu omnium condemnati.

2. *Errores Origenis.* Nam cum legeretur volumen περὶ Ἀρχῶν, quem nos *de Principiis* possumus 545 dicere, in quibus scriptum est quod Filius nobis comparatus, sit veritas, Patri conlatus, mendacium: Et rursum, Quantum differt Paulus et Petrus a Salvatore, tanto Salvator minor est Patre: Et iterum, Christi regnum finietur aliquando, et Diabolus cunctis peccatorum sordibus liberatus, aequo honore decorabitur, et cum Christo subjicietur: Et in alio libro, qui *de Oratione* inscribitur: Non debemus orare Filium, sed solum Patrem, nec Patrem cum Filio, obturavimus aures nostras, et tam Origenem, quam discipulos ejus consona voce damnavimus, ne modicum fermentum totam massam corrumperet (1. Cor. 5. 6; et Gal. 5. 9). Quid loquar de resurrectione mortuorum, in qua perspicue blasphematur, et

dicit, quod post multos saeculorum recursus corpora nostra paulatim redigantur in nihilum, et in auram tenuem dissolvantur; ac ne parvum **546** hoc putaremus, adjecit: Resurgens corpus non solum corruptibile, sed mortale erit. Ut scilicet Dominus atque Salvator frustra destruxerit Zabulum, qui mortis habebat imperium; siquidem et post resurrectionem corruptio, et mortalitas in nihilum resolutis corporibus dominatur humanis. De Angelis quoque temeraria aliqua confinxit, ut cuncta in coelo ministeria servitutis Dei non sint in coelo creata, sed diversis lapsibus et ruinis varia officiorum sortiti sunt nomina; causasque veteres praecessisse, quibus creverint, vel decreverint. Et inter haec quasi doloris impatiens, clamante populo. «Quae sursum est Jerusalem, libera est,» nihil in ea purum, nihil a vitiis liberum et perpetua securum virtute contendit. Non stetit haec tenus profana de Angelis disputatio, sed proficiens in scelere: Sicut Daemones, inquit, nidore hostiarum, assidentes aris **547** Gentilium pascebantur, ita et Angeli sanguine victimarum, quas spiritualium typus immolat Israel, fumo thymiamatis delectati, versabantur prope altaria, et hujuscemodi alebantur cibis. Quis non putet eum nihil ultra invenire potuisse, in quod mens vesana corrueret? Praescientiam quoque futurorum, quae soli Domino nota est stellarum motibus tribuit, ut ex earum cursu, et varietate formarum, Daemones futura cognoscant, et vel agant aliqua, vel ab his agenda demandent. Ex quo perspicuum est, eum Idololatriam, et Astrologiam, et varias Ethnicorum fraudolentae [Ms. *fraudolentiae*] divinationis praestigias approbare.

3. Haec et hujusmodi sub nomine Monachorum quidam sentientes, et docentes in monasteriis versabantur. Cumque indigne ferrent, auctorem tanti mali cum suo errore damnari, quosdam inopes et servos spe gulae sollicitatos suo junxere comitatu, et facto cuneo, sedenti in Alexandria vim facere conati **548** sunt; volentes causam Isidori, quem nos propter verecundiam, et Ecclesiae disciplinam Episcoporum judicio servabamus proferre in medium, et auribus ethnicorum dictu [Ms. *dicta*] pudenda ingerere, ut seditio et turbae contra Ecclesiam miscerentur; quorum consilia destruxit Deus, sicut Achitophel (**2. Reg. 15**). Omnis autem conatus eorum hic erat, ut sub nomine Isidori, haeresim defenderent; qui multis Episcopis propter varias causas a communione Sanctorum fuerat separatus. Interim mulier, et filius ejus adolescens ab his producitur in medium, et in loco urbis celeberrimo, quem ni fallor Genium vocant, collocantur. Clamitant quidquid in nostram invidiam esse credebant, Gentilium contra nos populos concitantes, ea quae aures Infidelium libenter audirent. Inter quae et destructionis Serapii, et aliorum Idolorum, eos qui in fugam admonentes, vociferantur. Non sic in jura templorum in Nitriae monasteriis. Haec **549** autem universa faciebant, putantes sic turbas jungi Infidelium, et Isidorum Episcoporum judicio eripi; ne cum matre audiretur, et puero, et nobis invidiam concitarent, qui volebamus eum, praesentibus Clericis, et fidei populo in Ecclesia, patienter audiri, et servari in persona ejus cum omni timore Dei, et mansuetudine Ecclesiasticam regulam. Neque enim inimici ejus sumus, nec in aliqua re tam illum, quam paucos servos atque fugitivos, qui ejus negotii socii sunt, laesimus; sed Dei timorem et normam rigoris Evangelici familiaritati pristinae et necessitudini praetulimus

[Ms. *pertulimus*]. Qui cum accersitus esset ad quaestionem coram Episcopis, et omni clero negotium dicere [Ms. *diceret*], et crebrius vocaretur ad causam, coepit subterfugere, et differre diem ex die: illa videlicet spe, ut multorum sermo narrabat, quod paulatim mulieris silentium redimeret. Et hoc faciens, sanctorum fratrum animos vulnerabat. Quis enim ambigit [Ms. *abigit*], fiduciam bonae esse conscientiae; fugam autem, et dissimulationem, ut parcius loquar, et aperte proferam quod sentio, apud plerosque genus confessionis judicari? Praesertim cum grave ei mulier datis libellis crimen impingeret, et hoc per populos jactaretur, illum magnopere agere, ut quolibet potius genere, quam Episcoporum iudicio res finem acciperet. Quae mulier, ignorante me, amicorum ejus studio, et in albo [Ms. *alvo*] viduarum descripta est, ut refrigeriis eleemosynae dolorem vulneris solaretur. Quod postquam a quodam Diacono didici, qui intrepidus nuntiabat, mulierem scriptam in viduarum numero, ut taceret, quod objecerat: **550** illico per multos Isidoro indicem prodidi, et monui, ut Episcoporum se iudicio praepararet, muliere dumtaxat a caeterarum consortio separata, donec causae videremus eventum. Neque enim fas erat, eam Ecclesiae opibus sustentari, quae tantum crimen aut dixisset temere, aut tacuisset. Iste est signifer haereticae factionis. Hoc utuntur duce vel locupletissimo si, quos in exordio epistolae descripsimus: qui possit praebere cibos, et peregrinationis eorum incommoda sustentare. Ubi furor, et caedes necessariae sunt, nullius alterius indigent auxilio; ubi expensae et sumptus varii, nihil largitore accommodatius.

4. Dolent contra me, atque insaniunt, quare solitudines, et habitacula Monachorum, in quibus sancta conversatio est, non

permiserim impiis Origenis dogmatibus pollui. E quibus ut caetera praetermittam in libris Resurrectionis, quos [Ms. *quod*] scripsit ad Ambrosium, dialecticum morem imitans disputandi, in quo sciscitatio est, atque responsio, artis magicae praedicator his verbis est. Ars magica non mihi videtur alicujus rei subsistentis vocabulum [Ms. *vocabulo*], sed etsi sit, nequaquam est operis mali, nec quod haberi possit contemptui. Quae dicens, perspicue Domino contradicit, qui loquitur per Prophetam, *Sta nunc in incantationibus tuis, in multis veneficiis* [Ms. *beneficiis*] *tuis, quae didicisti ab adolescentia tua, si possint tibi prodesse. Laborasti in consiliis tuis: stent Astrologi coeli, et salvum* [Ms. *salvam*] *te faciant, qui contemplati sunt sidera, nuntient tibi, quid super te futurum sit* (**Isai. 47. 12. 13. juxta LXX**). Praeterea in libris περὶ Ἀρχῶν et hoc persuadere conatur, **551** quod vivens Dei Sermo non assumpserit corpus humanum, et contra Apostoli vadens sententiam scripsit, Quod qui in forma Dei aequalis erat Deo (**Philip. 2. 7**), non fuerit Verbum Dei, sed anima de coelesti regione descendens, et se de forma aeternae majestatis evacuans, humanum corpus assumpserit. Quae dicens Joanni apertissime contradicit scribenti, et *Verbum caro factum est* (**Joan. 1. 14**). Nec potest anima credi Salvatoris, et non Deus Verbum, et formam, et aequalitatem paternae majestatis habuisse. In alias quoque impietates furibundus exsultat [Ms. *exaltat*], volens eum, qui in consummatione saeculorum, et in destructione peccati semel passus est, Dominum nostrum Jesum Christum pro Daemonibus quoque, et spiritualibus nequitiiis crucem aliquando passurum. Nec meminit Pauli scribentis, *Impossibile est, eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt et donum caeleste, et participes sunt facti Spiritus*

Sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei Verbum virtutesque saeculi venturi, et prolapsi sunt, renovari iterum ad poenitentiam, rursum crucifigentes sibimet ipsis Filium Dei, et ostentui habentes (Hebr. 6. 6). Si hoc scire voluisset [Ms. *voluisti*], imo si non ea quae scit, contemneret [Ms. *contemnet*], nunquam Apostolo contradicens, pro Daemonibus quoque diceret [Ms. *dicet*], Christum passurum, et eum praeberet [Ms. *praebet*] ostentui: clausa, quod legimus, aure pertransiens, *Christus resurgens a mortuis, ultra non moritur: mors ei nequaquam dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel, quod autem vivit, vivit in Domino (Rom. 6. 9. 10).* Hoc enim quod dicitur *semel* non secundum recipit, nec tertium: unde Apostolus sciens eum semel crucifigi, tota ad Hebraeos affirmat audacia: *Hoc enim fecit semel se ipsum offerens (Heb. 7. 27).*

5. Ob haec et alia plurima, de quibus scribere epistolaris sermo non patitur, condemnati sunt, et ejecti de Ecclesia; sed fatuitati juncta superbia, Episcoporum 552 judiciis contradicunt, cohaereticum suum nitentes seditione defendere, et per alienas provincias suberrantes, damnati damnatum habent ducem, et hujus operis eriguntur. Obsecro itaque vos, fratres carissimi, ut si istuc [Ms. *illuc*] veniunt, praeceptis Evangelicis eos ad lacrymas provocetis. Voti nostri esse, et illos, et alios errores corrigere poenitentia, et digne suo nomine conversantes, ut qui vocantur Monachi, si tamen hoc esse cupiunt, quod dicuntur, silentium diligant, et fidem Catholicam, quibus nihil omnino est praeferendum [Ms. *perferendum*]. Sed ut audio, imitantes Zabulum, huc illucque discurrunt, et quaerunt quos suis impietatibus

devorent (**1. Petr. 5. 8.**) Putant enim insaniam, fidem, audaciam, fortitudinem; et idcirco erecti in superbiam, Ecclesiasticae praedicationi [Ms. *praedicationis*] Origenis doctrinam, quae Idololatriae mixta est, praeferunt. Sicubi ergo fratres, et plebem quae vobis credita est, turbare tentaverint, custodite gregem Domini, et insanos impetus eorum reprimite. Nihil eis nocuimus, nihil tulimus: una causa in nos odiorum est, quod usque ad mortem parati sumus fidem defendere.

6. Caetera praetermitto, quomodo nobis necem inferre tentaverint, et quibus insidiis id machinati sunt, quando et Ecclesiam, quae est in Monasterio Nitriae, postquam damnati sunt, occupaverunt; ut et nos, et plurimi nobiscum Episcopi [Ms. *plurimis et Episcopis*]. ac Monachorum patres, et vita, et aetate venerabiles ingressu ejus prohiberentur [Ms. *prohibentur*], conductis libertinis et servis, qui propter gulam, et ventrem ad omne facinus armati sunt. Cumque opportuniore Ecclesiae quasi in obsidione urbis, tenerent loca, palmarum ramis fustes, et bacillos protegebant, ut sub pacis insignibus paratos ad caedem animos dissimularent. Et ut firmior esset factio, et promptior cuneus ad audaciam, multis **553** ingenuorum pecunias divisere, qui acceperunt, non ut sceleri consentirent, sed ut nobis providerent conatus eorum, et paratas insidias panderent ad cavendum. Quod cum cerneret innumerabilis frequentia Monachorum, coeperunt omnes vociferari, et paucorum furorem consono clamore terrere, ut saltem metu Collectam fieri sinerent [Ms. *sineret*], et Ecclesiae jura servari. Et nisi gratia Dei multitudinis impetum refrenasset, evenisset aliquid, quod solet in seditionibus fieri; in tantam enim nefarii homines

temeritatem, imo insaniam praeruperant, ut sanctae quoque conversationis Monachi, et semper mansuetissimi eorum furorem sustinere non possent [Ms. *possint*.] Quae nos omnia Dei auribus patienter, et humiliter tulimus, providentes saluti eorum, qui contra nos hostiliter pugnabant: ita dumtaxat, ut Ecclesiasticas regulas et fidem rectam nullius amicitii donaremus: quod potens est Dominus et nobis, et omnibus servis suis in commune concedere, ut necessitudini hominum praeferamus fidei unitatem. Simulque et vos petimus, ut singuli cum populis qui vobis crediti sunt, oretis attentius, et Deum misericordiam deprecemini, quo possimus haereticorum insidiis resistentes, habere pacem cum his, qui semper pro veritate pugnaverunt, omnesque simul coronam justitiae praestolemur. Fratres qui vobiscum sunt, plebs quae mecum est, in Domino salutatur.

**554 EPISTOLA XCIII SIVE RESPONSUM
JEROSOLYMITANAE SYNODI AD
SUPERIOREM THEOPHILI. S.
HIERONYMO, UT VIDETUR, INTERPRETE.**

Respondent Synodi Patres, immunem ab Origeniana, quam subinde exsecrantur haeresi, esse Palaestinam; tamen quaecumque Theophilus in superiori Synodica damnaverant, dogmata, et personas damnare se profitentur.

Domino et honorabilissimo Episcopo THEOPHILO EULOGIUS, JOANNES, et caeteri episcopi, qui Jerosolymis in Sancta Encaeniorum die reperti sunt.

1. «Nosti, Domine, cuncta laudabiliter peragi et ante nostras litteras, quod omnis propemodum Palaestina gratia Christi ab haereticorum aliena sit scandalo, praeter paucos, qui Apollinaris erroribus acquiescentes, noxia praeceptoris sui scripta meditantur. Atque utinam Sanctorum orationibus, non nos inquietarent Judaici serpentes, et Samaritanorum incredibilis stultitia, atque Gentilium apertissimae impietates, quorum turba quamplurima et ad veritatem praedicationis omnino auribus obturantes in similitudinem luporum gregem Christi circuientes, non parvas nobis [Ms. *vobis*] excubias, et laborem incutiunt, dum volumus oves Domini custodire, ne ab his dilacerentur. Et quia scripsit nobis Sanctitas tua, repertos quosdam in Aegypto, qui ex Origenis dogmatibus pestifera quaedam velint introducere in Ecclesiis, et simplicium corda decipere: ideo necessarium duximus significare Sanctitudini tuae, quod istiusmodi praedicatio a nostris auribus aliena sit. Neque enim audivimus unquam docentes, quod Christi regnum aliquando sit terminandum. **555** Absit hoc a Fidelium auribus, Gabriel Angelo loquente ad Mariam de eo qui nasciturus est Christus, atque dicente, *Regnabit super domum Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis (Luc. 1. 33)*. Neque, quod Zabulus cunctis peccatorum vitiis liberatus dignitatem obtineat, quam habuit antequam caderet, ita ut et ipse, et Christus sub unum Dei Patris redigantur imperium. Qui enim ita credunt, ituri sunt in tenebras, quae praeparatae sunt Diabolo, et Angelis ejus. Quod si qui sunt, qui in suis Tractatibus tradiderunt, quod Filius nobis comparatus, sit veritas, Patri conlatus, mendacium: et quod est, inquiunt, Petrus et Paulus ad Salvatorem, hoc est Unigenitus Filius, et Dei Verbum, comparatus Patri: et ut breviter nostram sententiam

declaremus (neque necesse est eadem rursus tractare) quicumque hoc praedicat, quae Beatitudo tua damnanda significat, et quae discordant ab ea fide, quam pio sensu Patres nostri in urbe Nicaena scripserunt et ipsi, et dogmata eorum sint Ecclesiae anathema, cum Apollinare, qui contra sanctas Scripturas vadens, imperfectum hominem dicit a Domino Jesu Christo nostro esse susceptum, et non plenam assumptionem ejus et animae et corporis salutem datam. Nos enim insistentes Patrum vestigiis, et Scripturarum vocibus eruditi, docemus et praedicamus in Ecclesiis, et confitemur, Trinitatem increatam, aeternam, unius esse in tribus subsistentiis, et in una Deitate adorantes. Si quis autem tua Reverentia, vel propter dogmatum pravitatem, vel propter alias causas a communione sejungit, sicuti nobis indicare dignatus **556** es, scias in nostris Ecclesiis non recipiendos, donec tu poenitentiae eorum, si tamen voluerint damnare perversa, veniam dederis. Saluta omnes qui tecum sunt sacerdotales grado.

EPISTOLA XCIV DIONYSII AD
THEOPHILUM. A S. HIERONYMO, UT
VIDETUR, LATINE REDDITA.

Theophilum continuo laudat, quod ejus opera damnata sit haeresis Origeniana, quam ut persequi ad finem usque non desinat, vehementer hortatur.

Domino Beatissimo THEOPHILO DIONYSIUS Liddensis
Episcopus.

«Bonus Deus noster, qui in conciliis sanctorum glorificatur (**Ps. 88. 2**), et amicos sibi, ac Prophetas singulis temporibus praeparat, si ordinem nostrae generationis aspicias, te, Domine frater beatissime, aemulatorem rectae fidei suscitavit ut et superstitionem haereticam de Gentilium fonte manantem Apostolico rigore contereres, et humanum genus, quod multis trahitur erroribus, ac dispersum gregem Christi ad suum Pastorem reduceres; qui tempore passionis idcirco pro cunctis dedit animam suam, ut nunc possimus credentes dicere, *Vere Deus in nobis est* (**1. Cor. 14. 25**). Quis enim ita aut stultus, aut impius est, ut non confiteatur, te maximum orbi dedisse munus, deletis sceleratissimis blasphemis [fort. *blasphemi*] Origenis discipulis, ne Ecclesia Christi ab his polluat, quorum cancer, et insanabilis **557** lepra sic multorum corda pervasit, ut et qui simulant poenitentiam, haeresi jungant perjurium; et nos, quos tacere cogunt, odire non desinant.

2. Confortare igitur et viriliter age (**1. Paral. 22. 13**), Dei famule, et usque in finem Origenis figmenta persequere, ne simplicium mentes sub umbra sapientiae blandis ejus capiantur illecebris, et fiat in corpore Christi scissurae divisio. Omnes enim qui sapiunt, quae sursum sunt, te Patrem, et spem, et coronam fidei alacres profitentur, quod Arii Magistrum, et discipulum ejus Evangelico mucrone confoderis. Fratres cellulae meae oppido te salutant, et fratres qui tecum sunt.»

EPISTOLA XCV **558** ANASTASII PAPAE AD SIMPLICIANUM .

Studium Theophili, ac vigilantiam laudat, cujus litteris conventus, Simpliciano Mediolanensi Episcopo denuntiat, a se quoque Origenianae haeresi inflictum esse anathema.

Domino Fratri SIMPLICIANO, ANASTASIUS.

1. «Grandem sollicitudinem atque excubias super gregem suum pastor habere approbatur. Similiter et ex alta turre causa civitatis diu noctuque cautus speculator observat. Magister providus navis **559** hora tempestatis, et periculi magnam patitur animi jactationem, ne procellis, atque asperrimis fluctibus navis elidatur in saxa. Pari animo vir sanctus et honorabilis Theophilus, frater et coepiscopus noster, circa salutis commoda non desinit vigilare, ne Dei populus per diversas Ecclesias, Origenem legendo, in magnas incurrat blasphemias.»

2. «Conventus litteris memorati, convenio Sanctitatem tuam, ut sicuti nos in urbe Roma positi, quam princeps apostolorum statuit, et fide sua confirmavit gloriosus Petrus, ne quis contra praeceptum legat haec quae diximus, damnavimus, et cum magnis precibus postulavimus, ut Evangeliorum instituta, quae ex ore suo Dei et Christi docuit censura, ab hac recedi omnino **560** non debere, sed illud in memoriam deduci quod Paulus venerabilis apostolus praedixit, atque commonuit, *Si quis vobis evangelizaverit praeter quod evangelizatum est vobis, anathema sit (Galat. 1. 8)*. Igitur hoc praeceptum tenentes, illud quidquid est fidei nostrae contrarium, ab

Origene quondam scriptum, indicavimus, a nobis esse alienum atque punitum.»

3. Haec sanctitati tuae scripsimus per Eusebium presbyterum, qui calorem fidei gestans, et amorem circa Dominum habens, quaedam capitula blasphemiae obtulit, quae nos non solum horruimus, et judicavimus, verum et si qua alia sunt ab Origene exposita, cum suo auctore pariter a nobis scias esse damnata. Dominus te incolumem custodiat, Domine frater, merito honorabilis.»

*QUARTA CLASSIS COMPLECTENS
EPISTOLAS AB INEUNTE ANNO 401,
USQUE AD 420. SIVE HIERONYMI VITAE
FINEM.*

*EPISTOLA XCVI . SIVE THEOPHILI
ALEXANDRINI EPISCOPI PASCHALIS
ANNI 401. AD TOTIUS AEGYPTI
EPISCOPOS, A S. HIERONYMO LATINE
REDDITA.*

*Christi divinitas maxime contra Apollinarem asseritur, tum
Origenis errores plerique sigillatim proponuntur, ac*

refutantur; denique in proximos dilectio, ad celebrandum, ut par est, Dominicum Pascha, praecipua virtus laudatur.

561 1. Christum Jesum, Dominum gloriae, fratres carissimi, rursum consona voce laudemus, et alacriter adorantes, et prophetae verba complentes, qui dicit: *Cantate Domino hymnum novum (Psal. 149)*; quotquot fidei perducentis ad regna coelorum participes sumus, sanctae solemnitatis suscipiamus adventum, et imminetia festa totius nobiscum orbis festivitate celebremus: clamante uno de sapientibus: *Veni, comede in laetitia panem tuum, et bibe in corde bono vinum tuum, quoniam complacuerunt Deo opera tua (Eccl. 9. 7)*. Qui enim bonorum operum sunt, et lacte infantiae derelicto, solidioris cibi alimenta suscipiunt, divinos sensus altius intuentur, et saturati spirituali cibo, laudatorem et testem vitae suae habent Deum; et ad istiusmodi convivas Ecclesiastes **562** loquitur: *Omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum de capite tuo non deficiat (Eccles. 9)*. Ut virtutum veste circumdati, splendorem solis imitemur, et quotidiana lectione sanctarum Scripturarum quisque infundat oleum sensui suo, et paret mentis lucernam quae, juxta praeceptum Evangelii, *luceat omnibus qui in domo sunt (Matth. 5)*.

2. Igitur convivas tales, et qui sic passionis dominicae festa concelebrant, aemulantes, cum sancto dicamus: *Laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo, quamdiu sum (Psal. 103)*; festinemusque ad Angelorum metropolim, quae libera est, et nulla malitiae sorde maculatur, in qua nec dissensiones sunt, nec ruinae, et de altero ad alterum transmigratio, omnique voluptate calcata, et compressis luxuriae fluctibus, qui adversum nos crebrius intumescunt, coelestibus

misceamur choris, ut jam nunc illuc mente translati, et augustiora videntes loca, simus **563** quod futuri sumus. Qua beatitudine indignos se fecere Judaei, qui Scripturae sanctae opibus derelictis, et ad pauperis intelligentiae acquiescentes magistros, hodie audiunt: *Semper errant corde (Psal. 94)*; et nolunt, praesente Christo, dicere: *Benedictus qui venit in nomine Domini (Psal. 117)*. Praesertim cum omni voce opera clariora, Deum illum esse testentur, et nequaquam dicere: *Haec dicit Dominus*, sed, *Ego dico vobis*: per quae ostendit se latorem legum, et Dominum Deum verum, et non esse unum quemlibet prophetarum.

3. Neque enim divinitatem ejus, quae nullis locorum spatiis circumscribitur, assumptio servilis formae poterat obscurare, nec angustia humani corporis ineffabilem majestatis ejus terminare virtutem, quem operum magnitudo Dei filium comprobabat. Nam cum frementis maris elatos gurgites, et instar montium intumescences, tranquillitati subitae reddidisset, Apostolorum navicula de naufragio liberata, et imperium praesentis Domini aquarum profunda sensissent, cumque, colluctantibus ventis, et ex omni parte fluctibus excitatis, tanta discrimina Salvatoris jussione cessassent, quasi divino spiritu afflati, qui pariter navigabant: *Vere, inquit, filius Dei es (Matth. 14)*: non ambigentes de divinitate, cujus magnitudinem opera loquebantur. De illo enim prophetale vaticinium est: *Tu dominaris fortitudinis maris, et motum fluctuum ejus tu comprimis (Psal. 88)*. Et ipse propheta canticum signat [al. *significat*], ut non solum in verbo, sed et in virtute Deus verus, qui visus est, crederetur, excellentia operum quod latebat, ostendente. Perfectus Deus propria voluntate quidquid

humanae fuit et naturae et conditionis assumens, absque **564** peccato duntaxat et malitia, quae nullam habet substantiam, infans nascitur, EMMANUEL adoratur, Magi de Oriente veniunt, Deum Dei filium, genu posito, confitentur: qui, et tempore passionis, pendens in cruce, solis obscurat radios, novo inauditoque miraculo divinitatis suae exprimens magnitudinem. Et indivisus et inseparabilis, nec in duos salvatores quorundam errore sejunctus. Unde et ad discipulos loquebatur: *Nolite vocare magistrum super terram: unus est enim magister vester Christus (Matth. 23. 8)*. Neque enim cum haec apostolis diceret, a corpore, quod patebat aspectui, divinitatis excellentiam separabat. Nec quando unum se Christum Dei filium testabatur, animam dividebat et carnem: non alter et alter, sed unus atque idem utrumque subsistens, Deus et homo, dum servus videtur, et dominus adoratur: siquidem in humani corporis vilitate ineffabilem celabat Deum, et rursum fragilitatem carnis divinis operibus excedebat: et ne unus quilibet sanctorum, ut a plerisque aestimatum est, crederetur: sed ille quem et Paulus ostendere volens, scribit: *Unus Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus: Et iterum, Mediator autem unius non est, Deus autem unius est (1. Tim. 2)*; quia unus Filius Patris nostrique mediator, nec aequalitatem ejus amisit, nec a nostro consortio separatus est, invisibilis Deus, et visibilis homo: forma servi absconditus est, et dominus gloriae confessione credentium comprobatur.

4. Neque enim privavit eum Pater naturae suae nomine, postquam pro nobis homo et pauper effectus est, nec in Jordane fluvio baptizatum altero appellavit vocabulo, sed filium unigenitum: *Tu es filius meus dilectus, in quo*

mihi **565** *complacui* (**Luc. 2**). Nec similitudo nostra in divinitatis est mutata naturam, nec divinitas in nostrae naturae versa est similitudinem: sed manens quod a principio erat, Deus verbum, et in se nos glorificans, non venit, juxta Jeremiam, ut diceret: *Heu mihi mater, ut quid me genuisti? virum qui judicer, et discernar omni terrae: non profui, neque profuit mihi quisquam* (**Jerem. 15. 10**), qui libertatem donaturus advenerat: nec juxta Isaiam vociferabatur: *Vae mihi, quia cum sim homo, et immunda labia habens, et in medio populi immunda labia habentis habitem, regem Dominum sabbaoth vidi oculis meis* (**Isai. 6. 6**). Ipse enim erat rex gloriae, ut in vicesimo tertio Psalmo scriptum est: In patibulo victor existens, et hostilia bella compescens, ut hominem fictum ex humo coelorum habitatorem faceret, et trophaei sui communione donaret.

5. Igitur quanquam hoc nolint, qui eum putant in alium commutatum, *Jesus Christus heri et hodie ipse est, et in aeternum* (**Hebr. 13. 8**), nunquam habiturus regni sui finem, juxta sceleratum Origenis errorem, ne cessante regno, etiam aeternitate privetur, sed coram omnibus loquens: *Ego in Patre, et Pater in me* (**Joan. 11. 34**). Et docere nos cupiens, quod et Pater in Filio, et Filius in Patre creaturis omnibus imperaret, et hoc ipsum roborans, inferebat: *Ego et Pater unum sumus* (**Joan. 14. 11**), ne quis unum suum, Patrisque regnum humanae carnis occasione divideret. Quod si juxta Origenis insaniam aliquando amissurus est regnum Christus unigenitus Filius Dei, quomodo ipse Apostolis loquebatur: *Ego et Pater unum sumus*, non unum postea habiturus imperium? ut scilicet hic habeat gloriam, quam ibi depositurus est. Et ubi erit quod semper Filius in Patre, et

Pater in Filio est, si regnum Filii non erit certum? Verum hoc qui ita se habere contendunt, si tamen non egerint poenitentiam, pereant, et ad hos zelo fidei pietatisque commotus loquatur Moyses: *Maledictus tu in civitate, et maledictus in agro (Deut. 28)*: Psalmista pariter increpante: *Deficiant peccatores de terra, et iniqui, ut ultra non subsistant (Psal. 103)*.

566 6. Equidem scire non possum, qua temeritate Origenes tanta confingens, et non Scripturarum auctoritatem, sed suum errorem sequens, ausus sit cunctis in medium nocitura proferre, nec aestimaverit unquam ullum hominum fore, qui suis assertionibus contrairer, si philosophorum argutias propriis tractatibus miscuisset, et a malo exordio in fabulas quasdam et deliramenta procedens, Christianum dogma ludum et jocum faceret, nequaquam divinae doctrinae veritate utens [al. *nitens*], sed humanae mentis arbitrio, et in tantam, seipso magistro, intumescens superbiam, ut non imitaretur humilitatem Pauli, qui plenus Spiritu Sancto contulit cum prioribus apostolis evangelium, *Ne forte in vacuum curreret, aut cucurrisset (Gal. 2. 2)*: ignorans quod daemoniaci spiritus esset instinctus, sophismata humanarum mentium sequi, et aliquid extra Scripturarum auctoritatem putare divinum. Quiescant ergo aliquando, qui regni Christi finem somniantes, verborum Origenis cupiunt esse parasi, nec cum fidelibus ambulantes, fidem quam non habent, simulent. Quin potius discant, quod omnis dolus, et fraudulentia, aliud sit et aliud ostendat: ut sub virtutis specie vitia celare nitatur. Etenim cum in crucis ignominia, quam pro nobis passus est, non amiserit Christus esse *Dominus gloriae*, juxta beatum Apostolum, clamantibus contra Judaeis: *Qui destruis*

templum, et in triduo aedificas, salvum teipsum fac: si filius Dei es, descende de cruce (Matth. 27); et in carne patiens, pendensque in patibulo, fortitudinem propriae majestatis ostendit, solem de cursu quiescere faciens, et signorum magnitudine plenam fidei vocem latroni extorquens: Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum (Luc. 23). Nunquam post resurrectionis gloriam, perditurus est regnum, licet innumeros contra eum Origenes blasphemiarum lapides jactet. Aut cujus est consequentiae, perpetuitatem regni discipulis polliceri, et dicere: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi (Matth. 25):* et ipsum **567** carere illo quod aliis tribuit? vel quomodo, scribente Paulo ad Corinthios, *Absque nobis regnatis, et utinam regnaretis, ut et nos regnaremus vobiscum (1. Cor. 4),* intelligi poterit regnum Christi post multa tempora terminandum? praesertim cum Joannes clamet: *Et qui desursum venit, super omnes est (Joan. 3. 31):* Et Apostolus scribat, *Quorum Patres, et ex quibus juxta carnem Christus, qui est super omnia Deus benedictus in aeternum (Rom. 9. 5).*

7. Itaque nulli dubium est, quin qui Deus permamanet in aeternum, simul habeat et regnum, et super ipsos quoque, quos regni possessione donavit, rex perpetuus appelletur, congruum habens divinitatis imperium, nec quicquam in se rude et novum, nisi assumptionem fragilitatis humanae. Si enim, juxta Origenis insaniam, post multorum circulos saeculorum, Christi regnum est finiendum, consequens impietati ejus est dicere, ut et Deus esse aliquando desistat: et qui regni terminos ponit, cogitur idem de divinitate sentire, quae perpetuitatem imperii naturaliter possidet. Quod si

regnat Sermo Dei (Λόγος Θεοῦ Verbum Dei), utique Deus est, et hac ratione colligitur, quicumque tentaverit finem regno ejus imponere, ad id eum devolvi, ut Christum credere compellatur et Deum esse desinere. Sed haec garriat magister indoctus cum sectatoribus impiis, nos Christi regnum credamus aeternum, et in solempni die cantemus cum Angelo, atque dicamus: *Regni ejus non erit finis* (**Luc. 1. 33**). Si enim unum cum Patre est, nunquam ex eo quod unum est, cessaturus est, et unio Patris et Filii nunquam dividetur in partes, ne quod dicitur, *unum sunt*, aliquando unum esse desistat.

8. Facessant igitur stultissimi mortalium, imo *descendant in infernum viventes* (**Psal. 54. 16**), sicut Psalmista testatur, et praeceptorem impietatis suae ibi esse cernentes, clamitent; *Et tu captus es sicut et nos: inter nos reputatus es: descendit in infernum gloria tua*, et reliqua. Talis pastor gregis morbidum Christum ubique suggillat injuriis, et diabolum honore sustollit, dum illum adserit, purgatum vitiis atque peccatis, pristinam aliquando gloriam recepturum, et hunc regnare desistere, simulque cum diabolo sub Patris **568** imperio redigendum; ut magis ad Origenis blasphemias, quam ad vociferationem Judaeorum propheta mirabundus exclamet: *Obstupuit coelum super hoc, et horruit valde, dicit Dominus, eo quod duo mala fecerit* (**Jer. 2. 12**). Origenes, Christum asserens regnare desinere, et diabolum ad culmen, de quo ceciderat, ascensurum; talem sceleris sui profundum lacum fodiens, qui aquas continere non possit: aequalem, quantum in se est, diabolo facit Filium Dei, dum detrahit illi regni gloriam sempiternam, et imperio Patris eum subjicit cum daemonibus. Verum istiusmodi vox impia proteratur, ut

sciamus, regnum Christi esse perpetuum, ipso loquente ad discipulos suos: *Vos perseverastis mecum in tentationibus meis, et ego statuo vobis testamentum aeternum, ut bibatis et comedatis semper super mensam meam in regno meo* (**Luc. 22. 28. 29**). Quomodo enim impleri potest hoc, quod dicitur, *semper*, nisi perpetuum regnum sit, et nullo fine claudendum? Quod et Magi intelligentes, versi ad poenitentiam, studiosius percunctabantur, *Ubi est qui natus est Rex Judaeorum? vidimus enim stellam ejus in Oriente et venimus ut adoremus eum* (**Matth. 2. 22**). Magi fatentur Christum regem, et Origenes negat, dicens eum non perpetuo regnaturum, nec animadvertit se Judaeorum blasphemii similem.

9. Legimus in evangelio: cum Dominus atque Salvator fortitudinis suae et patientiae insigne exemplar ostendens, crucem scanderet, Pilatus inscripsit titulum, et posuit super caput ejus: *Scriptum autem erat: Jesus Nazarenus rex Judaeorum* (**Joan. 19. 19**). Istum titulum multi legerunt Judaeorum, qui erat scriptus Hebraice, Graece, et Latine. Dicebant ergo Pilato principes sacerdotum et Judaeorum: *Noli scribere quod rex Judaeorum sit, sed quod ille se dixerit regem Judaeorum*. Respondit Pilatus: *Quod scripsi, scripsi* (**Ibidem. 29**). Cum ergo Pilatus nec seditione, nec precibus ad hoc potuerit adduci, ut regnum Christi de titulo tolleretur: sciat Origenes absque ulla necessitate se hoc facere, quod fecerunt Judaei, ut regnum Christi aestimet terminandum. Et illi quidem in terra positum regem negabant, hic regnantem in coelo, quantum in se est, detrahere nititur, ut accusatorem sceleris **569** sui habeat Pilatum, qui Judaeis respondit: *Quod scripsi, scripsi*. Veniat et prophetalis sermo

in medium, ac regnum Christi tota praedicet libertate: *Gaude filia Sion, praedica filia Jerusalem, laetare et exulta de toto corde tuo, filia Jerusalem* [al. *Israel*]: *abstulit Dominus iniquitates tuas, redemit te de manu inimicorum tuorum, rex Israel in medio tui, non videbis ultra mala* [**Soph. 3, 14. ex Graec.**]. Neque enim quos semel salvos fecit, iterum praecipitabit e coelo, et dimittet juxta Origenis deliramenta et fabulas, ut rursum de sublimibus corruant. Et hoc quod dicitur, *Non videbis* [al. *videbitis*] *ultra mala*, aeternae securitatis indicium est, quod qui semel fuerint liberati, et regni coelorum possessione perfrui, nequaquam vitiis trahantur ad terram, nec Dei priventur auxilio, qui eis juxta eloquium prophetale, ponet murum, et circummurale, sua eos virtute circumdans. Unde et Psalmista canit: *Non commovebitur in aeternum, qui habitat in Jerusalem* (**Psal. 124**). Et Dominus protestatur: *Non te dimittam, nec deseram*. Frustraque somniat ascendere animas in coelum, et descendere, et nunc proficere, nunc ad inferiora delabi, ut per ruinas innumerabiles saepe moriantur, et Christi passio irrita fiat. Qui enim semel pro nobis mortuus est, aeternam nobis victoriae suae laetitiam dedit, quae nulla vitiorum mole extenuetur [al. *tenetur*]. Nec quisquam hominum crebrius moritur, quod Origenes ausus est scribere, Stoicorum impiissimum dogma, divinarum cupiens Scripturarum auctoritate firmare.

10. *Christum pro Daemonibus passurum*.---Verum quid ista memoramus? cum in tantam irruperit vecordiam, imo dementiam, ut aliud Salvatori crimen impingat, dicens eum et pro daemonibus ac spiritualibus nequitiis apud superos affigendum cruci. Nec intelligit in quam profundum

impietatis corruat barathrum. Si enim Christus pro hominibus passus, homo factus est, ut Scripturarum testantur eloquia, consequens erit ut dicat Origenes, Et pro daemonibus passurus, daemon futurus est: hoc enim necessitate cogetur inferre, ne ab eo quod coepit, discrepare videatur; ut imitetur blasphemias Judaeorum, quos semper imitatur; et illi enim Christo similiter loquebantur: *Daemonium habes: 570* Et, *In Beelzebub principe daemoniorum ejicis daemonia (Luc. 11. 15)*. Sed absit ut pro daemonibus Christus passurus sit, ne et ipse daemon fiat. Et qui hoc credunt, rursum crucifigunt, et ostentui habent Filium Dei (**Hebr. 6. 6**), qui nequaquam ut semen Abraham apprehendit, ita assumet et daemonum [al. *Daemonium*], ut pro illis quoque crucifigatur. Nec daemones pro se Deum in passione cernentes, cum Propheta clamabunt: *Hic peccata nostra portavit, et pro nobis dolet*. Neque cum Isaia dicent: *Livore ejus sanati sumus (Isai. 53. 4)*. Nec pro daemonibus, sicut pro hominum genere, quasi ovis Christus ducetur ad victimam; nec pro eorum salute dicetur: *Proprio Filio non pepercit (Jerem. 11)*; quia nec daemones clamabunt: *Traditus est pro peccatis nostris, et resurrexit pro justificatione nostra (1. Cor. 11)*. Paulus quidem scribit: *Tradidi enim vobis in primis, quod et accepi, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundum Scripturas (1. Cor. 15)*: illas in testimonium vocans, et volens earum auctoritate firmare quod dubium est; Origenes autem absque ullo divinae vocis testimonio vim facere nititur veritati, et extincta lucerna, invenire eam.

11. Fautor daemonum et non hominum, crebris calumniis laccessit Filium Dei, et denuo crucifigit, non intelligens in quam profundam et horribilem impietatis voraginem

detrahatur. Consequens enim est, ut qui priora suscepit, suscipiat et quae sequuntur: et qui pro daemonibus Christum dixerit crucifigi, ad ipsos quoque dicendum esse suscipiat: *Accipite et edite: hoc est Corpus meum*. Et: *Accipite, et bibite: hic est sanguis meus* (**Matth. 26. 26**). Si enim et pro daemonibus crucifigatur, ut novorum dogmatum assertor affirmat, quod erit privilegium, aut quae ratio, ut soli homines corpori ejus sanguinique communicent, et non daemones quoque, pro quibus in passione sanguinem fuderit? Sed nec daemones audient: «Accipite, et edite:» Et, «Accipite, et bibite;» nec Dominus sua praecepta dissolvit, qui discipulis ait: «Nolite dare sanctum canibus, nec mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et conversi disrumpant vos (**Matth. 7**).» Nam et Apostolus scribens, «Nolo vos participes daemonum fieri. Non potestis calicem 571 Domini bibere, et calicem daemoniorum: non potestis mensae Domini participari, et mensae daemoniorum (**1. Cor. 10**):» per haec impossibile esse demonstrat, daemones de calice Domini bibere, et de mensa ejus participari. Cibus diaboli negatores Dei sunt, Abacuc loquente: *Escae ejus electae* (**Abac. 1**); cibus autem impiorum omnium execrabilis ipse diabolus, Prophetiae vaticinio concrepante: *Dedisti eum escam populis Aethiopibus* (**Psal. 73. 14**). Ex quibus omnibus approbatur, Christum pro daemonibus non posse crucifigi, ne daemones Corporis et Sanguinis ejus participes fiant.

12. Cum ergo et Apostolus de Salvatore significet: *Hoc enim fecit semel, seipsum offerens* (**Hebr. 7. 27**); et Origenes tanta confidentia illius sententiae contradicat, tempus est illud inferre: *Terra, terra audi verbum Domini, scribe virum istum*

abdicatum (Jer. 22). Quis enim infernus haec mala suscipere potest? quis tartarus de rebus istiusmodi cogitare? quae gigantum insania tam rebellis exstitit, et turrim impietatis extruxit? quae libido lasciviens, et daemonum amore deperiens, sic universo dogmati transeunti divaricavit crura mentis suae? quis intantum de Sodomitica vinea bibit, ut inebriatus vino furoris ejus, toto corde conciderit? quis Babyloniorum ita fluminum gurgitibus irrigatus, vivos Israel fontes reliquit? quis egrediens de Jerusalem, et Hieroboam filii Nabath imitator existens, tot errorum fabricatus altaria est, et ararum profana thura succendit (**3. Reg. 12**)? Cur Dathan et Abiron, qui minora peccarunt, non veniant ante tribunal Christi, et sui eum comparatione condemnent, qui extra Ecclesiam Salvatoris variarum doctrinarum thuribula diabolico igne complevit? Neque enim Dominus qui loquitur per Prophetam: *Ego visiones multiplicavi, et in manibus Prophetarum assimilatus sum* (**Osee 12. 10. juxta LXX**), adulterinas eum docuit proferre doctrinas, nec qui a principio ipsi viderunt, et ministri fuerunt verbi Dei, nec Prophetarum chorus, qui olim vocabantur *Videntes*, haec eum instituit: sed ipse suae mentis arbitrio, furori daemonum serviens, et blando cogitationum errore deceptus, gregem, et ut ita dicam, **572** examen dogmatum perversorum, per totum orbem immisit mentibus indoctorum. Iste est qui Assyriis Babyloniisque fluminibus aperuit os suum, qui navem Ecclesiae bonarum mercium salutaris doctrinae plenam, fluctibus operire conatus est: dum imperitorum laude sustollitur, et Scripturarum sensum, aliter quam se habet veritas edisserens, gloriatur in confusione sua. Quis enim innumerabiles adeo et garrulos, et verbositatis atque imperitiae plenos conscripsit libros, et infatigabili studio dies

noctesque conjunxit, ut errorum monimenta dimittens, mereretur audire: *Multis itineribus tuis deceptus es?* Usus est enim duce pessimo, aura populari, et plurimis falsae scientiae voluminibus exaratis, ac rebelli contra Deum mente pugnans, unguento coelestium doctrinarum saniem quamdam, et pedorem sui foetoris immiscuit, ut rursum ad suam animam diceretur: *Immunda et famosa, et nimia iniquitatibus*. Neque enim Prophetam audire voluit commonentem: *Quare diligitis vanitatem et quaeritis mendacium (Psal. 4. 3)?* is qui pro daemonibus Christum affigit cruci, ut non solum Dei et hominum, sed daemonum quoque mediator fiat. Verum absit tam immane nefas de Salvatore credere, ut templum corporis sui, quod pro nobis suscitare dignatus est, amissurus, aliud sibi templum daemoniacae conditionis affigat, ut illorum quoque recepta similitudine, pro ipsis patibulum subeat.

13. Obsecro, Fratres carissimi, ut ignoscatis dolori meo, doctrinis impiis resistenti: dum enim impudentiam sectatorum ejus repercutere nitimur, compagem loricae ipsius, et venenati pectoris fraudulentias in medium protulimus, ut illud quoque compleretur in eo: *Revelabo ignominiam tuam, et ostendam eam amatoribus tuis (Ezech. 16. 36)*. Nam inter caetera etiam resurrectionem a mortuis, quae spes salutis nostrae est, ita corrumpit et violat, ut audeat dicere, corpora nostra suscitatum quidem iri: sed sic ut corruptelae rursus ac morti subjaceant. Responde mihi, o impietatis caput, quomodo, juxta Apostolum Paulum, vicerit Christus eum, qui **573** mortis habebat imperium, hoc est diabolus, si corruptibilia et mortalia iterum corpora surrectura sunt? Quid nobis profuit Christi passio, si mors atque corruptio denuo nostra corpora possessura est? Aut quid sibi vult Apostolus, scribens: *Sicut*

enim in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur (1. Cor. 15), si resurgentibus mors saeva dominabitur? Vel quomodo qui ista credunt, possunt ex animo dicere: *Christus Dei virtus, et Dei sapientia (1. Cor. 1. 24)?* volentes illo fortiolem esse mortem, quae suscitata ab eo corpora deletura est, nec probetur ex omni parte superata? Verum et Origenem tam impie resistantem Christus Dominus noster, simul et mortem vicit, et diabolum, qui habebat mortis imperium, sua virtute destruxit, parato nobis in coelo victoriarum suarum triumpho. Nec idcirco corpora suscitabit, ut rursum pereant, sed pro illorum incorruptione perpetua, mortem corruptionemque delevit.

14. Unde liberati a cunctis malis, passionis dominicae festa celebremus, et juxta Evangelii parabolam (**Matth. 22**), cernentes a sapientia immolari tauros et altilia, vescamur fortioribus, plenisque nervorum, et pinguioribus doctrinarum cibis, ut lac infantiae deserentes, solidiora capiamus alimenta, causamque malorum omnium fugiamus, imperitiam, quae cum multorum diversis haeresibus vinxerit pedes, Origene maxime sui fruitur amatore, qui inter caetera ausus est licere. Non esse orandum Filium, neque cum Filio Patrem: ac post multa saecula Pharaonis instauravit blasphemiam, dicentis: *Quis est ut audiam vocem ejus? nescio Dominum, et Israel non dimittam (Exod. 5. 2)*. Nec est aliud dicere, *nescio Dominum*, quam hoc quod dicit Origenes, non est orandus Filius, quem certe Dominum confitetur. Et quanquam ille in tam apertam proruperit blasphemiam, tamen orandus est de quo Propheta testatur, dicens: *Et adorabunt te, et in te deprecabuntur, quia in te est Deus, et absque te non est Deus (Isai. 4. 5. 14)*. Et rursum, *Omnis qui invocaverit nomen*

Domini, salvus erit (Rom. 10. 13). Et 574 Paulus disputans: *Quomodo, inquit, in vocabunt, in quem non crediderunt (Ibid. v. 14)?* Oportet primum credere, quod Filius Dei sit, ut recta et consequens fiat ejus invocatio. Et quomodo orandus non est, qui non est Deus: sic e contrario, quem Deum esse constiterit, adorandus et orandus. Unde et Stephanus, positus genibus, et obsecrans pro his qui se lapidibus obruebant, dicebat ad Filium: *Domine, ne statuas illis hoc peccatum. In nomine quoque Jesu Christi omne genu flectetur, coelestium, terrestrium, et infernorum (Act. 7).* Quod autem dicitur, *Genu flectetur*, sollicitae et humillimae orationis indicium est: Itaque nec Deum credit Origenes Filium Dei, quem non putat orandum, et lacerat eum conviciis: cumque sibi in Scripturarum memoria blandiatur, et putet se eas intelligere, non audit contra se loquentem Moysen: *Homo qui maledixerit Deum, peccatum habebit, et qui nominaverit nomen Domini, morte morietur: lapidibus obruet eum omnis multitudo (Levit. 24. 16).* At quis tantis Christum afficit contumeliis, ut hic, qui ausus est dicere, Non debet orari, cassum et inane tantum ei divinitatis nomen indulgens?

15. Verum quid necesse est in tam impiis immorari? ad alium ejus transeamus errorem. Dicit corpora quae resurgunt, post multa saecula in nihilum dissolvenda, nec futura aliquid, nisi cum de coelorum mansionibus animae ad inferiora dilapsae indiguerint novis, quae alia rursum fiant, prioribus omnino deletis. Quis ista audiens, non et mente, et corpore pertremiscat? Si enim post resurrectionem corpora redigentur in nihilum, fortior erit mors secunda, quam prima: quae delere omnino poterit substantiam corporalem. Cur Paulus scribit

sic: *Mors non dominabitur illius, quod enim mortuum est peccato, mortuum est semel (Rom. 6. 10)*: si corpora delenda sunt penitus? Aut quomodo hoc quod dicitur *semel*, firmum erit: cum caro ab animae consortio separata, redigenda sit in nihilum? Qua ratione rursus adjunxit? *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: 575 seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur in ignobilitate, resurget in gloria: seminatur corpus animale, surget corpus spirituale (1. Cor. 15)*. Si enim incorruptio in nihilum redigit, consequens fuerat dicere, corruptioni ea in perpetuum reservari, essetque fortior incorrupto corruptio. Sed absit Paulum contraria sibi scribere, et incorruptionis et corruptionis eandem esse naturam. Quod si, ut falso putat Origenes, non solum corruptibile, sed et mortale corpus est suscitandum, ergo unum atque idem corruptio et incorruptio, mors et vita dicentur, et eandem habebunt in suscitatis corporibus potestatem, et nequaquam rebus, sed tantum nominibus corruptio et incorruptio, mors et vita separabuntur. Sin autem corruptibile et mortale corpus resurrecturum est, consequentius fuerat Apostolum dicere: *Seminatur in corruptione, surget in corruptione: seminatur in infirmitate, surget in infirmitate: seminatur in ignobilitate, surget ignobilitate: seminatur corpus animale, surget corpus animale*. Quod si corruptionem, et infirmitatem, et ignobilitatem amovet a corporibus suscitatis, et dicit e contrario incorruptione, et fortitudine, et gloria corpora vestienda, et pro animali spirituale corpus esse reddendum; soluta erit mors, et in corporibus suscitatis pro morte et corruptione, immortalitas incorruptioque regnabunt: quia et ipsum corpus immortale et incorruptum resurget, ut possit permanere animae coaeternum. Igitur et Salvator pignus

salutis nostris corporibus in resurrectione sui corporis tribuens, non potest credi ultra moriturus, Apostolo in hanc sententiam congruente: *Christus resurgens ex mortuis, ultra non moritur, mors ei nequaquam dominabitur (Rom. 6. 9)*. Nisi illius fuerit dominata, nec dominetur nostri.

16. *Artem magicam haud malam*.---Confundatur Origenes, inter caetera flagitiorum genera, quae confingit, magicis quoque artibus patrocinium tribuens: nam in tractatibus suis, his locutus est verbis: «Ars magica non mihi videtur alicujus rei subsistentis vocabulum, sed et si sit, non est operis **576** mali ,» ne quis habere possit contemptui. Haec dicens utique fautorem se esse demonstrat Elymae magi, qui Apostolis repugnavit, et Jamne atque Mambre, qui Moysi magicis artibus restiterunt. Sed nullas Origenis patrocinium habebit vires, quia Christus magorum praestigias suo delevit adventu. Respondeat novae impietatis assertor, imo aperte audiat: Si non est malum ars magica, non erit malum et idololatria, quae artis magicae viribus nititur. Quod si malum est idololatria, malum erit et ars magica, ex qua subsistit idololatria. Cum autem idololatria Christi majestate deleta sit, indicat et parentem suam artem magicam secum pariter dissolutam, Propheta super hoc liquido proclamante: *Sta nunc in incantationibus tuis, et multis veneficiis tuis, quae didicisti ab adolescentia tua, si potuerint prodesse tibi (Isai. 47. 12)*. Cum igitur haec Prophetarum scripta testentur, et nullus unquam ausus sit memoriae prodere, magorum artes inter optima quaeque numerandas, leges quoque publicae magos et maleficos puniant: scire non possum qua ratione impulsus Origenes, qui Christianum se jactat, Sedechiae pseudoprophetae aemulator existens, cornua sibi ferrea

fecerit, quibus contra dogmata veritatis armatus incedat, nec sapiat quidquam de coelesti Jerusalem, neque imitetur Moysen, et Daniel, Petrumque, et alios sanctos, qui contra magos et incantatores, quasi in acie stantes indefesso certamine dimicarunt. Cum quibus festae diei ducamus choros, quod per media Babylonis pericula transeuntes, Origenis venena vitavimus [al. *vitamus*], et obedivimus Prophetarum sermonibus, imperantis: *Egredere de Babylone, qui fugis de terra Chaldaeorum (Jer. 50. 8)*, ut ingrederemur Jerusalem, in qua praedicatio veritatis est.

17. Quanquam mendacio resistentes, passi sumus aliquid trium puerorum, qui in camino aestuantis incendii flammarum vicere naturam, tamen non praevaluit contra nos ignis Babylonius, nec capilli nostri adusti sunt (**Dan. 3. 94**), extrema videlicet ecclesiasticae dogmata veritatis; nec saraballa mutata, quae in protectionem **577** animarum testimoniis Scripturae sanctae nobis sapientia texuit, nec odor ignis in nobis est, perversae scientiae flamma discurrens. Non enim acquievimus doctrinae ejus, qui propter lapsum rationabilium creaturarum, corpora fieri suspicatur: et dicit juxta Graeci sermonis etymologiam, animas idcirco vocitatas, quod calorem mentis, et in Deum ferventissimae caritatis amiserint, ut ex frigore nomen acceperint, ne et Salvatoris animam iisdem subjacere naeniis sentiremus. Solis quoque et lunae, ac stellarum cursus, et totius mundi pulcherrimam in diversitate consonantiam non asserimus ex causis praecedentibus, variisque peccatis, et animarum vitiis accidisse: nec bonitatem Dei multo tempore praestolatam; ut non ante faceret visibiles creaturas, nisi invisibiles deliquissent. Nec vanitatem appellamus substantiam

corporalem, ut ille aestimat, aliis verbis in Manichaei scita concidens [f. *concedens*], ne et Christi corpus subjaceat vanitati, cujus edulio saturati, ruminamus quotidie verba, dicentis: *Nisi quis comederit carnem meam, et biberit Sanguinem meum, non habebit partem mecum (Joan. 13)*. Nam si natura corporea vana est et futilis, juxta Origenis errorem, cur Christus resurrexit a mortuis? quare nostra corpora suscitabit? quid sibi vult Paulus scribens: *Si mortui non resurgent, nec Christus surrexit: si autem Christus non resurrexit, vana est fides nostra (1. Cor. 13)*.

18. Ex quo perspicuum est, non corporum naturam esse vanam, sed eos credere vanitatem, qui non putant eam resurgere, et manere perpetuam. Honorabiles quoque contemnat nuptias, negans subsistere corpora, nisi prius animae in coelo peccaverint, ut inde praecipitatae, quasi quibusdam ergastulis corporum vinctae fuerint. Et ille quidem sentiat ut vult, loquatur ut non timet: audiat nos cum Paulo suis auribus inclamantes: *Honorabiles nuptiae, et 578 cubile immaculatum (Hebr. 13. 4)*. Et quomodo immaculatum, si anima vitiis sordidata carne circumdatur? Et culpa subiacebit Anna uxor Helcanae semen virile postulans, ut propter desiderium mulierculae, animae in coelis periclitentur, et una earum peccato gravis labatur in terram, ac pristinam beatitudinem deserat. Nec Moyses imprecans, et dicens: *Dominus Deus vester multiplicet vos, et ecce estis hodie sicut stellae caeli in multitudine. Dominus Deus patrum vestrorum addat vobis sicut estis, millies, et benedicat, ut locutus est (Deuter. 1. 10. et seq)*: hoc petebat ut animarum in coelo catervae peccantes Israelitici populi gentem conderent. Quod esse discrepans, apertissime patet, ut qui pro

delicto populi precabatur: *Si dimittas peccatum hoc populo, dimitte; sin autem, dele me de libro quem scripsisti* (**Exod. 32. 32. juxta Graecum**), postulet multiplicari filios Israel, quos si noverat animarum ruinis crescere, non e contrario precaretur, ne propter vitia melioris substantiae natura vilior conderetur. Cur David imprecatur in Psalmo: *Benedicat te Dominus ex Sion, et videas quae bona sunt in Jerusalem omnibus diebus vitae tuae, et videas filios filiorum tuorum* (**Psal. 127. 5**): si animarum depulsione et exitio justi viri augetur genus? Et audet dicere: *Ecce sic benedicetur homo, qui timet Dominum* (**Ibid. 4**): cum sciat animas delinquentes corporum vinculis alligari, et in hujusmodi carcere judicio Dei poenas luere peccatorum? Quomodo Deus loquitur per Prophetam: *Si audisses praecepta mea, fuisset utique quasi fluvijs pax tua, et justitia tua sicut fluctus maris, et sicut arena semen tuum, et soboles uteri tui, ut pulvis terrae* (**Isai. 48. 18. 19. ex Graeco**)? Qui enim Dei praecepta conservant, non debent accipere praemium, animarum de coelo ruinas, quae ligatae corporibus, sobolis eorum incrementa multiplicent. Si autem volunt discere, quae sint humani generis exordia, audiant dicentem Moysen: *Tulit Deus de terra, et finxit hominem, et insufflavit* **579** *in faciem ejus spiritum vitae, et factus est homo in animam viventem* (**Gen. 2. 7**), id est, *immortalem*. Deus quoque benedicens Adam, et Evam, ait: *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (**Gen. 9. 1. 7**).

19. Si animae post peccatum mittuntur in terras, ut nascantur in corporibus, non erat rationis benedici Adam et Eva, cum causa peccati maledictionem potius mereretur. Denique postquam plasmavit eos, benedictionis vocibus prosecutus

est: quos postea voluntate peccantes, maledictione percussit. Ex quibus colligitur nequaquam propter animarum peccata corporum substituisse naturam. Audiant rursum dicentem: *Ego feci terram, et hominem in ea* (**Jer. 27. 5**). Et David: *Coelum coeli Domino, terram autem dedit filiis hominum* (**Psal. 113**). Et cessent ultra cogitationum suarum errores sequi, et Scripturarum magis auctoritate ducantur. Sicut enim qui voluptatibus enervati sunt, et quorum in pectore libido dominatur, contemplantes corporum venustatem, non quaerunt morum pulchritudinem, sed membrorum; sensusque eorum praegravatus fece terrena, nihil altius intuetur: sic qui structa verborum compositione ducuntur, et capti eloquentiae sono, non intuentur dogmatum veritatem, erubescunt errorem pristinum confiteri, et arrogantiae tumore caecati, nolunt esse discipuli, ne postquam correcti fuerint, prius errasse videantur.

20. Abiectis itaque Origenis malis, et Scripturarum, quae vocantur apocryphae [al. *apocrypha et abscondita*], id est absconditae, decipulis praetermissis: *Non enim in abscondito locutus sum* (**Joan. 18. 20**), ait Dominus, iterum atque iterum obsecro vos, fratres carissimi, dominicae passionis festa celebremus, fidem conversatione decorantes, misericordia in pauperes imitemur Deum, cui nulla corporalium naturarum forma consimilis est. Habeamus in cunctis imaginem bonitatis ejus, poenitentia emendemus errores, oremus pro inimicis, pro detractoribus obsecremus, aemulantes Moysen, qui sororis contra se loquentis culpam oratione delevit. Oleo eleemosynae peccatorum sordes lavemus: captivorum vincula **580** nos videantur astringere, et propitium illis imprecemur Deum. Clausos carcere humanitas diurna

sustentet, et his quorum corpora morbus Regius occupavit, et jugi tabe membra solvuntur, propter repositam in coelis mercedem, sollicito ministerio serviamus. Si quando potestas judicii nobis data fuerit, et jurgantium ad nos fratrum causa delata, non sit personarum consideratio, sed rerum: corrudentibus, et in tribulatione positis, nos quoque ruamus affectu. Leges normam teneant veritatis. Caritas prona sit ad misericordiam, non insultans peccantibus, sed condolens, facilis est enim lapsus ad vitia, et fragilitas conditionis humanae quidquid cernit in alio, in se debet pertimescere. Cumque alius fuerit pro errore correptus, illius emendatio nostra sit cautio, et super omnia quasi culmen, et corona virtutum, pietas in Deum toto cordis timore servetur, execrantesque Deorum numerum, Patris et Filii et Spiritus sancti unam confiteamur indiscretamque substantiam, in qua et baptizati vitam aeternam suscepimus. Et si Dei tribuerit clementia, cum Angelis merebimur dominicum Pascha celebrare, habentes Quadragesimae exordium, ab octavo die mensis, qui secundum Aegyptios vocatur Phamenoth. Et ipso praebente vires, attentius jejunemus: hebdomadae majoris, id est Paschae venerabilis, die tertiadecima mensis Pharmuthi fundamenta jacentes: ita duntaxat, ut juxta evangelicas traditiones finiamus jejunia intempesta nocte, octavo decimo die supradicti mensis Pharmuthi. Et altero die, qui dominicae resurrectionis est symbolum, id est, nonodecimo ejusdem mensis verum Pascha celebremus: adjungentes his septem reliquas hebdomadas, in quibus Pentecostes festivitas textitur, et praebentes nos dignos communionem Corporis et Sanguinis Christi. Sic enim merebimur accipere regna coelorum in Christo Jesu Domino nostro, per quem, et cum quo Deo Patri

gloria et imperium, cum Spiritu Sancto, et nunc, et semper, et in omnia saecula saeculorum Amen.

581 21 Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos qui mecum sunt fratres.

EPISTOLA XCVII . AD PAMMACHIUM ET MARCELLAM.

Alteram Theophili Paschalem epistolam contra Origenem a se Latine explicatam mittit, et quod superiorem a se immutatam calumniarentur Origenistae, rursus hoc anno Graecum exemplar versioni suae jungit, et paucis haereticos impugnat.

1. Rursum Orientalibus vos locupletis mercibus, et Alexandrinas opes primo Romam vere transmitto. *Deus ab Austro veniet, et sanctus de monte Pharan, umbra condensa (Abac. 3. 3):* unde et sponsa laetatur in Cantico Canticorum, dicens: *In umbra ejus concupivi et sedi; et fructus ejus dulcis in faucibus meis (Cant. 2. 3).* Vere nunc completur Isaiae vaticinium praedicantis: *In die illa erit altare Domini in medio terrae Aegypti (Isai. 19. 19).* Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia (Rom. 5. 20). Qui parvulum Christum foverant, adultum fidei calore defendunt, ut qui per illos effugerat Herodis manus, effugiat haereticum blasphemantem. Quem Demetrius Alexandri urbe pepulit, toto orbe fugat Theophilus, ad quem Lucas scripsit Actus Apostolorum, qui ex amore Dei nomen invenit. Ubi nunc

est co luber tortuosus? ubi venenatissima vipera?
Prima hominis facies, utero commissa luporum. (Aeneid. 3).
Ubi haeresis, quae sibilabat in mundo, et me et Papam
Theophilum sui jactabat erroris, latratuque
impudentissimorum canum ad inducendos simplices, nostrum
mentiebatur assemsum? Oppressa est ejus auctoritate, et
eloquentia: et in morem daemoniacorum spirituum de terra
loquitur. Nescit enim cum qui, de sursum veniens, ea loquitur
quae sursum sunt.

2. Atque utinam serpentina generatio, aut simpliciter nostra
fateatur, aut constanter defendat sua, ut scire valeamus qui
nobis amandi sint, qui cavendi. Nunc autem novum
poenitentiae genus: oderunt nos, quasi hostes, quorum fidem
publice negare non audent. **582** Rogo, quis est iste dolor, qui
nec tempore, nec ratione curatur? Inter micantes gladios,
jacentia corpora, rivos sanguinis profluentes, junguntur saepe
hostiles dextrae, et belli rabiem pax repentina commutat. Soli
sunt hujus haereseos sectatores, qui cum Ecclesiasticis non
valent foederari: quia quod sermone coguntur dicere, mente
condemnant. Et si quando aperta blasphemia publicis auribus
fuerit revelata, et viderint contra se audientium turbam
circumfremere, tunc simulata simplicitate, dicunt audisse se
primum, quae magistrum dicere ante nescierint. Cumque
eorum scripta teneantur, voce negant, quod litteris confitentur.
Quid necesse est obsidere Propontidem, mutare loca,
diversas lustrare regiones, et clarissimum Pontificem Christi,
ejusque discipulos rabido ore discerpere? Si vera loquimini,
pristinum erroris ardorem, ardore fidei commutate.
Quid maledictorum pannos hinc inde consuitis; et eorum
carpitis vitam, quorum fidei resistere non valetis? Num

idcirco non estis vos haeretici, si nos quidam assertionem vestram [al. *nostra*] crediderint peccatores: et os impietate foedum non habebitis, si cicatricem poteritis in nostra aure monstrare? Quid juvat vestram perfidiam, vel prodest pellis Aethiopica et pardae varietas, si in nostro corpore naevus apparuerit? En Papa Theophilus tota Origenem arguit libertate, haeticum esse: nec illi dicta defendunt, sed fingunt ab haeticis immutata, multorumque dicunt libros similiter depravatos; ut illum non sua fide, sed aliorum tueantur erroribus. Verum haec adversum haeticos dicta sint, qui injusto contra nos odio saevientes, mentis [al. *mente*] fatentur arcanum, et venena pectoris irremediabili dolore testantur.

3. Vos Christiani Senatus lumina, accipite et Graecam et Latinam etiam hoc anno Epistolam, ne rursum haetici mentiantur a nobis pleraque vel addita, vel mutata: in qua laborasse me fateor, ut verborum elegantiam pari interpretationis venustate servarem; et intra definitas lineas currens, **583** nec in quoquam excedens loco, eloquentiae ejus fluentia non perderem, easdemque res eodem sermone transferrem. Quod utrum consecutus sim necne, vestro iudicio relinquo. Quam sciatis in quatuor partes esse divisam. In primo credentes hortatur ad Dominicum Pascha celebrandum: in secundo et tertio loco Apollinarium et Origenem jugulat: in quarto, id est, extremo, haeticos ad poenitentiam cohortatur. Si quid autem hic minus adversum Origenem dictum est, et in praeteriti anni Epistola continetur, et haec quam modo vertimus, brevitati studens, dicere plura non debuit. Porro contra Apollinarium succincta fides et pura professio non caret subtilitate dialectica, quae adversarium suum, extorto de manibus ejus pugione, confodit.

4. Orate igitur Dominum, ut quod in Graeco placet, in Latino non displiceat, et quod totus Oriens miratur et praedicat, laeto sinu Roma suscipiat. Praedicationem quoque cathedrae Marci Evangelistae cathedra Petri Apostoli sua praedicatione confirmet. Quanquam celebri sermone vulgatum sit, beatum quoque Papam Anastasium, eodem fervore, quia eodem spiritu est, latitantes in foveis suis haereticos persecutum, ejusque litterae doceant, damnatum in Occidente quod in Oriente damnatum est. Cui multos imprecamur annos, ut haereseos rediviva plantaria, per illius studium longo tempore arefacta, moriantur.

EPISTOLA XCVIII . SIVE THEOPHILI
ALEXANDRINI ALTERA PASCHALIS
ANNI 402. AD TOTIUS AEGYPTI
EPISCOPOS S. HIERONYMO INTERPRETE.

Primo credentes hortatur ad Dominicum Pascha celebrandum: deinde Apollinarii, tertio Origenis errores impugnat, ac jugulat: postremo haereticos ad poenitentiam cohortatur.

1. Primum solemnitatis augustae sermo divinus de coelorum regionibus **584** micans, et splendore suo jubar solis exsuperans, clarissimum animabus se desiderantium lumen infundit. Cumque pleno cordis intuitu radios ejus quiverint sustinere, ad ipsa coelestis Jerusalem interiora penetralia, atque, ut ita dicam, Sancta sanctorum eas pertrahit. Unde si volumus salutis esse participes, et adhaerentes studio

virtutum, animarum vitia purgare, et quidquid in nobis sordium est, jugi Scripturarum meditatione diluere: quasi sub sudo apertam doctrinarum scientiam contemplantes, festinemus supernae laetitiae festa celebrare, et jungere nos Angelorum choris, ubi coronae et praemia, et certa victoria est, et desiderata triumphantibus palma proponitur. Nec differamus, tumentibus carnis fluctibus liberati, inter diversa voluptatum hinc inde naufragia, clavum tenere virtutum, et post grandia maris pericula tutissimum coelorum intrare portum.

2. Quamobrem et eos, quos cassa vitae hujus cura sollicitat, et instar frementium gurgitum, perturbationum profunda circumsonant, quasi de somno gravi excitantes, ad sapientiae provocemus lucra: ostendamusque eis veras divinorum sensuum divitias, et inspirata sanctae celebritatis gaudia: eoque omnis impraesentiarum assumatur labor, ut et eos qui paululum negligentes sunt, et nosmetipsos aeternae gloriae praeparemus. Unde et in Proverbiis indigentes sensu ad convivium suum Sapientia provocans, clamat: *Venite, comedite de panibus meis, et bibite vinum quod miscui vobis* (**Prov. 9**). Non enim sic coelum hoc, quod suspicimus, stellarum illustratur choris, nec in tantum sol et luna, duo mundi, ut ita dicam, clarissimi oculi, quorum cursu annus evolvitur, et vicissitudine tempora commutantur, clarum terris lumen infundunt, ut nostra solemnitates virtutum choro fulget et radiat. Cujus thesauros et divitias qui expetunt [al. *expetentes*], consona cum David voce decantant: *Quis dabit mihi pennas sicut columbae? et* **585** *volabo et requiescam* (**Psal. 54**). Exultantesque, et quodam tripudio gestientes, et juxta quod scriptum est, gaudio ineffabili corda

perfusi, rursum clamitant: *Non habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus* (**Hebr. 13. 14**), cujus artifex et fabricator est Deus. Sciunt enim omnium laborum suorum, quibus in hoc mundo pugnatur et curritur, hanc esse repositam spem, et haec in futuro praemia constituta, pro quibus nulla pericula formidantes, quotidie vitae suae cursum [al. *cursum suum*] dirigunt, haereticorum vel maxime impietatem, et tendiculas declinantes, quibus caeci caecos ducunt in foveam, et quasi quadam veternosa et immundissima carie deceptorum corda commaculant: nec hac calce contenti, intimas Scripturarum medullas bibunt, veritatem dogmatum falsi nominis scientia condemnantes.

3. Quod intelligens et patriarcha Jacob, scalam cernit in somnis, cujus caput pertingebat usque ad coelum, per quam diversis virtutum gradibus ad superna conscenditur, et homines provocantur, terrarum deserentes humilia, cum Ecclesia primitivorum dominicae passionis festa celebrare. *Non est, inquit, hoc nisi domus Dei, et haec est porta coeli* (**Genes. 28**). Quam David acutius intuens, et tota cupidine mentis inquirens, rationesque hujus itineris cogitationibus tractans, et quasi pretiosa pigmenta fortius terens atque comminuens, ut suavissimi late odoris fragrantia spargerent, ad solemnitatem provocat festinantes, dicens: *Aperite mihi portas justitiae, et ingressus in eas confitebor Domino: haec est porta Domini, justi intrabunt per eam* (**Psal. 117**). Non est ergo, non est haereticorum ulla solemnitatis: nec qui errore decepti sunt, illius possunt communione laetari. Scriptum est enim, *Si bestia tetigerit montem, lapidabitur* (**Hebr. 12. 20**). Neque coelestium possunt recipere sacramenta verborum, qui divinis Ecclesiae

dogmatibus contradicunt. Totis itaque viribus animas nostras ab omni contagione purgantes, dignas celebritati, quae imminet, praeparemus, ut possimus cum sanctis canere: *Deus Dominus, et 586 illuxit nobis (Psal. 117)*. De qua et alius Propheta conscius futurorum mystica voce testatur: *Apparebit Dominus in eis, et disperdet omnes deos Gentium (Soph. 2. 11)*. Quando verba in opera commutata sunt, et ambigentium oculis rerum veritas demonstratur, ut per efficientiam eorum, quae praedicta sunt, verborum veritas comprobaretur, victoriae suae nos Deo faciente participes, ut et solemnitatis possimus cum sanctis habere consortium, et illustris ejus adventus praeconia frequentare. Etenim quod omnis terra variis fuerat illecebris depravata, virtutes aestimans vitia, et e contrario vitia virtutes, dum inolescente tempore, consuetudinem legem putaret [al. *putat*] esse naturae, et tyrannica superbia iniqui praecesserant, et mendacium tempore roborarant [al. *roborarent*], patres et magistri veritatis putabantur: unde acciderat [al. *acciderit*], ut hominum error incresceret, et in ritum brutorum animalium utilia nescientes, despicerent verum pastorem Dominum. ac furore raptati, tyrannos et principes colerent quasi deos, imbecillitatem suam in ejusdem naturae hominibus consecrantes. Per quae eveniebat, ut praesens periculum mortis effugerent, et conciliarent sibi eos, quorum clementia crudelitate saevior erat.

4. Idcirco omnibus errore seductis, vivens sermo Dei in auxilium nostrum venit ad terras, quae ignorabant cultum Dei, et veritatis solitudinem sustinebant. Cujus rei testis est ille qui loquitur: *Omnes deliquerunt, simul inutiles facti (Rom. 3)*. Et Prophetæ Christi auxilium deprecantes: *Domine, inclina tuos*

coelos, et descende (Psal. 143). Non ut mutaret loca, in quo omnia sunt, sed ut propter salutem nostram, carnem humanae fragilitatis assumeret, Paulo eadem concinente: *Cum esset dives, pro nobis pauper factus est, ut nos illius paupertate divites essemus (1. Cor. 8)*. Venitque in terras, et de virginali utero, quem sanctificavit, egressus homo, interpretationem nominis sui EMMANUEL, id est, *nobiscum Deus*, dispensatione confirmans, mirum in modum coepit esse quod nos sumus, et non desivit **587** esse quod fuerat: sic assumens naturam humanam, ut quod erat ipse non perderet. Quanquam enim Joannes scribat: *Verbum caro factum est (Joan. 1)*, id est aliis verbis, *Homo*; tamen non est versus in carnem, quia nunquam Deus esse cessavit. Ad quem et sanctus loquitur David: *Tu autem ipse es (Psal. 101)*. Et Pater de coelo contestatur, et dicit: *Tu es Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui (Luc. 2)*. Ut et homo factus nostra confessione permanere dicatur quod fuit priusquam homo fieret, Paulo nobiscum eadem praedicante: *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in aeternum (Hebr. 13)*. In eo enim quod ait, *ipse*, ostendit illum pristinam non mutasse naturam, nec divinitatis suae imminuisse divitias, qui propter nos pauper effectus, plenam similitudinem nostrae conditionis assumpsit. Ex tantis et talibus assumpsit hominem, duntaxat absque peccato, ex quantis et qualibus nos omnes creati sumus, non ex parte, sed totus, *Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus (I. Tim. 2. 5)*, nulloque, quod nostrae similitudinis est, caruit, nisi solo peccato quod substantiam non habet: neque enim inanimam carnem habuit, et pro anima rationali ipse in ea Deus Verbum fuit, sicut dormitantes Apollinaris discipuli suspicantur. Nec dicens illud in Evangelio: *Nunc anima mea turbata est (Matth. 26. 38)*,

divinitatem suam perturbationi subjacuisse testatur [al. *testetur*], quod consequens est eos dicere, qui pro anima divinitatem in corpore ejus fuisse contendunt; nec rursum solam animam sibi socians, susceptum implevit hominem, ne ex similitudine carnis et ex dissimilitudine animae, mediae assumptionis dispensationem implesse credatur: in carne nostri similis existens, et in anima irrationabilium jumentorum, si tamen secundum illos, irrationabilis et absque mente ac sensu est anima Salvatoris, quod impium est credere, et procul ab Ecclesiastica fide, ne protinus illo percutiatur elogio, quo Propheta corripit delinquentem, dicens: *Ephraim sicut columba insensata non habens cor* (**Osse. 7. 11**). Et quasi irrationalis audiat: **588** *Comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* (**Psal. 48**). Nulli enim dubium, quin irrationabilis et sine sensu ac mente anima jumentis irrationabilibus comparetur: unde et Moyses scribit: *Bovem triturantem non infrenabis* (**Deut. 25**). Et Paulus scriptum edisserens ait: *Numquid de bobus cura est Deo? an propter nos utique dicit* (**1. Cor. 9. 10**)?

5. Propter nos igitur homo Salvator est factus, non propter bruta et irrationabilia jumenta, ut similitudinem animae jumentorum absque sensu et ratione susciperet. Sed nec illud, quod ejusdem haereseos sectatores cavillantur et garriunt, Ecclesia suscipit [al. *suscepit*], ut prudentiam carnis appellari putet animam Salvatoris, cum perspicue Apostolus prudentiam carnis inimicam Deo appellet, et mortem (**Rom. 8. 7**): quod de Domino dicere nefas est, ut anima ejus mors, et Dei inimica credatu. Si enim nobis praecipit: *Nolite timere eos qui possunt occidere corpus, et animam non valent* (**Matth. 10. 28**), cogentur stulta sua disputatione suscipere, meliores

esse nostras animas anima Salvatoris, dum illa prudentia carnis asseritur, quae mors et inimica est Dei, nostra autem mori non potest. Quod nequaquam ita intelligendum est, fratres carissimi, cum etiam prudentia animae non possit anima nuncupari, et multo inter se differant: licet enim prudentia animae in ea sit, cujus prudentia est: tamen alterum habet, alterum habetur: et prius anima est, sequens versatur in anima. Quod si prudentia animae non est anima, quanto magis carnis prudentia anima non potest appellari? Tendant quantumlibet syllogismorum suorum retia, et sophismatum decipulas proponentes, seipsos innectant laqueis, ne id quidem scientes, cujus vana scientia gloriantur: et discant a nobis, quos gratis cogunt hujusmodi disputationem assumere, aliud esse quod sapit, aliud sapientia, aliud quoque quod sapitur. Et haec non solum verbis inter se, sed et sensibus discrepare: quae enim sapit, rationalis est anima: porro quae ex ipsa est, et **589** ipsius, et non ipsa quae sapit, appellatur sapientia: quod autem sapitur, res est quam respicit, eaque gignitur ex sapiente sapientia, et non sapiens ipse, nec ipsa sapientia. Tandemque desinant Dialecticae artis strophis simplicia Ecclesiasticae fidei decreta pervertere, ut animam Salvatoris prudentiam carnis appellent, quam Apostolus mortem et inimicam asserit Dei.

6. Sed et hoc modo nobis contra illos disserendum videtur. Scriptum est de Verbo Dei: *Omnia per ipsum facta sunt* (Joan. 1. 3). Num credibile est, sapientiam vel prudentiam carnis, quam illi animam Salvatoris intelligunt, a Verbo Dei conditam, ut mortis, et inimicitiae contra Deum ipse operator existeret, sibi que eas, quod dictu nefas est, copulari? Quod si nefarium est credere, et anima Salvatoris

cunctis virtutibus pollet: ergo prudentia carnis non erit anima ejus, ne ipse mortem et inimicitiam contra Deum sibi junxisse credatur. Cessent Apollinaris discipuli ea quae contra Ecclesiasticas regulas est locutus, propter alia ejus scripta defendere: licet enim adversus Arianos et Eunomianos scripserit, et Origenem, aliosque haereticos sua disputatione subverterit; tamen qui memor est illius praecepti: *Non accipies personam in judicio* (**Levit. 19. 15; et Deuter. 1. 17**): veritatem semper debet diligere, non personas; et scire quod in dispensatione hominis, quam pro salute nostra unigenitus Filius Dei dignatus est assumere, non sit alienus a culpa, qui super anima illius, perversa et intellexit, et scripsit. Sicut enim Apostolus ait: *Si expendero omnem substantiam meam, et tradidero corpus meum, ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi proderit* (**1. Cor. 13**), ita sive iste, de quo nunc sermo est, sive Origenes, et alii haeretici, quamvis scripserint aliqua, quae Ecclesiasticae fidei non repugnent; tamen non erunt absque crimine, et in his, quae principalia sunt, et ad salutem credentium pertinent, Ecclesiasticae fidei repugnantes. Neque enim, ut ipse cum sectatoribus suis nititur approbare, Dominus **590** noster atque Salvator animam sine sensu assumpsit et mente, aut mediam partem ejus, duasque [f. *duasve*] de tribus, sive tertiam, ut imperfecte hominem salvaret assumptum: quia nec media, nec reliquae portiones perfecti nomen accipient. Et sicut quod perfectum est, caret imperfecti vitio, sic quod imperfectum est, perfectum non potest dici. Et si imperfecte similitudinem nostram, vel ex parte suscepit, quomodo in Evangelio loquebatur: *Nemo tollit animam meam a me: potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo sumendi eam?* (**Joan. 10. 18**) Quae autem tollitur, atque deponitur, nec

irrationalis, nec absque mente et intelligentia dici potest, sed e contrario rationalis et intelligibilis, et mentem habens, ac sentiens.

7. Atque ita ipse disputationis ordo convincit, nihil a Domino imperfectum esse susceptum, sed assumptum ab eo hominem plene, perfecteque salvatum. Nulli enim dubium, quin irrationabilium jumentorum animae non ponantur et resumantur, sed cum corporibus pereant, et in pulverem dissolvantur. Porro Salvator tollens animam, et separans a corpore suo, tempore passionis, rursum eam in resurrectione suscepit. Et multo antequam id faceret, loquebatur in Psalmo: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem (Psal. 15)*. Nec credibile est quod ad inferos caro ejus descenderit, vel prudentia carnis, quae appellata sit anima, inferis apparuerit: sed quod corpus ejus positum in sepulcro sit, et ipse nec de corpore et sapientia carnis, nec de divinitate sua dixerit, *Non derelinques animam meam in inferno*, sed vere de nostrae naturae anima, ut perfectam ac rationalem, et intelligibilem atque sensibilem ad inferos animam descendisse monstraret. Hortamur eos qui talia sapiunt, ut relictis haereticorum erroribus, acquiescant Ecclesiasticae veritati, et festivitatem dominicae passionis non faciant imperfectam, ne principalem et majorem hominis partem in Salvatore negent, absque anima et mente corpus illius asserentes. **591** Si enim ita erat, quid de se volens intelligi, loquebatur: *Pastor bonus animam suam ponit pro ovibus (Joan. 10)*? Et si tantum carnem hominis assumpserat, cur in passione dicebat: *Spiritus promptus, caro autem infirma (Matth. 26)*?

8. Unde sciendum est, quod ex omni parte temperatum humanae conditionis exhibens sacramentum, perfectam similitudinem nostrae conditionis assumpserit, nec carnem tantum, nec animam irrationalem, et sine sensu, sed totum corpus totamque animam sibi socians, perfectum in se hominem demonstravit [f. *demonstravit*], ut perfectam cunctis hominibus in se, et per se largiretur salutem; habensque nostri consortium, qui de terra conditi sumus, nec carnem deduxit de coelo, nec animam, quae prius substiterat, et ante carnem ejus condita erat, suo corpori copulavit, sicut Origenis nituntur docere discipuli. Si enim anima Salvatoris, antequam ille humanum corpus assumeret, in coelorum regionibus morabatur, et necdum erat anima illius: impiissimum est dicere, ante corpus eam fuisse Domini, agentem aliquid et vigentem, et postea in animam illius commutatam. Aliud est, si possunt de Scripturis docere, antequam nasceretur ex Maria, habuisse hanc animam Deum Verbum, et ante carnis assumptionem animam illius nuncupatam. Quod si et auctoritate Scripturarum, et ipsa suscipere ratione coguntur, Christum non habuisse animam, antequam de Maria nasceretur (in assumptione enim hominis et anima ejus assumpta est) perspicue convincuntur eandem animam et illius, et non illius fuisse dicere. Sed cessent illi a novorum dogmatum impietate furibundi. Nos Scripturarum normam sequentes, tota cordis audacia praedicemus, quod nec caro illius, nec anima fuerint priusquam de Maria nasceretur. Nec ante anima in coelis sit commorata, quam eam postea sibi junxerit: nihil enim nostrae conditionis e coelo veniens secum Dominus deportavit. Unde quidquid **592** contrarium est veritati, evangelica falce succidens, loquitur: *Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus coelestis,*

eradicabitur (**Matth. 15. 13**). Verbum opere, comminationem fine consummans, et dictorum potentiam expletione rerum probans: ut quidquid sermo pollicitus est, gestorum veritas exhiberet.

9. *Origenes impugnatur*.---Sciant igitur se hujus solemnitatis alienos non posse nobiscum celebrare Dominicam passionem, qui Origenem, ut loquar aliquid de fabulis Poetarum, hydram omnium sequuntur haereseon, et erroris se habere magistrum et principem gloriantur. Quamvis enim innumerabiles texuerit libros, et garrulitatis suae, quasi damnosae possessionis mundo reliquerit haereditatem, tamen scimus lege praeceptum: *Non poteris constituere super te hominem alienum, quia non est frater tuus* (**Deuter. 17. 15**). Qui enim diverso tramite ab Apostolorum regulis aberravit, quasi indignus et profanus choro Christi, et consortio mysteriorum ejus, de solemnitate Christi ejicitur: et a patribus, majoribusque natu, qui Salvatoris Ecclesiam fundaverunt, procul pellitur philosophorum pannos laceros ac veteres nitens novo et firmissimo Ecclesiae consuere vestimento, et veris falsa sociare, ut ex illorum vicinitate fortior probetur infirmitas, et hujus pulchritudo violetur.

10. *Praecipuae Origenis haereses*.---Quae enim illum ratio, quis disputationum ordo perduxit, ut allegoriae umbris et cassis imaginibus Scripturarum tolleret veritatem? Quis Propheta sentire docuit, propter ruinam et lapsus de coelis animarum, Deum esse compulsus corpora fabricare? Quis, juxta beatum Lucam (**Cap. 1. v. 2**), eorum qui viderunt et ministri fuerunt sermonis Dei, huic tradidit ad docendum, negligentia, et motu, et fluxu de altioribus rationabilium creaturarum, provocatum Deum mundi hujus condere

diversitatem? cum creationem ejus Moyses explicans dixerit, nec indicaverit [al. *judicaverit*] propter aliquas causas praecedentes, de rationabilibus sensibilia, de invisibilibus **593** visibilia, de melioribus pejora prolata, quod apertissime Origenes praedicat. Dicit enim propter peccata intelligibilium creaturarum mundum esse coepisse; nolens Pascha celebrare cum sanctis, neque cum Paulo dicere: *Invisibilia Dei, a creatura mundi per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur* (**Rom. 1**): Nec cum Propheta vociferari: *Consideravi opera tua, et obstupui*. Aliter enim mundi pulchritudo subsistere non valebat, nisi eum varius creaturarum implesset ornatus. Denique sol et luna, duo magna luminaria, et stellae reliquae antequam hoc essent, in quod eas creatas quotidiani cursus testatur officium, non erant absque corporibus, nec propter aliquas causas, simplicitatem pristinam relinquentes, corporibus circumdatae sunt, ut ille somniat, contraria fidei dogmata struens. Nec animae in coelorum regionibus aliquid peccaverunt, et idcirco in corpora relegatae sunt. Si enim hoc ita esset, oportuerat Salvatorem nec ipsum corpus assumere, et animas de corporibus liberare debebat eo tempore, quando in baptismo peccata dimittit; statim baptizatum de corporis vinculis solvere, quae propter peccata in condemnatione [f. *condemnationem*] peccati facta commemorat. Sed et resurrectionem corporum frustra pollicetur, si expedit animabus absque gravitate corporum ad coelum levius subvolare. Ipse quoque resurgens carnem suam suscitare non debuit, sed solam divinitati animam copulare, si melius est absque corporibus quam cum corporibus vivere.

11. *De corporibus*.---Quid sibi autem vult, crebro animas et vinciri corporibus, et ab eis dividi praedicare: et multas nobis inferre mortes? ignorans Christum idcirco venisse, non ut post resurrectionem corporibus animas solveret, aut liberatas rursus aliis corporibus indueret, et de coelorum regionibus descendentes, sanguine et carne vestiret; sed ut semel corpora suscitata incorruptione et aeternitate donaret. Sicut enim Christus mortuus ultra non moritur, nec mors ei dominabitur; ita nec corpora suscitata post resurrectionem secundo, vel **594** frequenter intereunt, nec mors eis ultra dominabitur, neque in nihilum resolventur: quia totum hominem Christi salvabit (f. *salvavit*] adventus.

12. *De Angelis*.---Sed et illud a solemnitate Christi Origenem alienum facit, quod Principatus, Potestates, Fortitudines, Thronos, ac Dominationes, non ab initio in hoc conditas refert, sed post creationem sui aliquo honore dignas factas, et aliis suis similibus propter negligentiam ad inferiora delapsis, has inclytis nominibus appellatas: ut (juxta errorem ejus) non eas condiderit Deus Principatus et Potestates, et reliqua: sed aliorum peccata illis materiem tribuerint gloriarum. Et quomodo Paulus Apostolus scribit: «In Christo creata sunt omnia in coelis, et in terra, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates, omnia per illum, et in illo creata sunt, et ipse est ante omnia (**Coloss. 1**):» si intelligeret vim verbi per quem dicitur: *Creata sunt omnia*, nosset utique ab initio ita eas conditas, et non aliorum socordiam, et in inferiora prolapsam, occasionem dedisse Deo, ut illas, Principatus, et Potestates, et Fortitudines reliquas nominaret: maxime cum creaturarum pulchritudo consistat in ordine dignitatum. Sicut enim de sole et luna, et

stellis scriptum est: «Fecit Deus duo luminaria magna: luminare majus, ut praeesset diei, et luminare minus, ut praeesset nocti, et stellas, et posuit illas in firmamento coeli, ut lucerent super terram» (**Gen. 1**), nec praemium bonorum operum reciperent, ut post conditionem sui in firmamento coeli lucerent, et diebus sive noctibus succederent; sic Principatus et Potestates, quae in coelorum regionibus conditae sunt, non post bona opera in haec profecisse sentimus, sed sic ab initio conditas: neque enim Origenis et discipulorum ejus imitamur errorem, qui putant in similitudine [l. *similitudinem*] daemonum et diaboli, qui propria voluntate talia nomina officiaque sortiti sunt, Principatus et Potestates, Virtutes et Thronos, et Dominationes post conditionem sui, boni aliquid perpetrasse, ut aliis ad inferiora delapsis, **595** ad excelsa conscenderent, et his nominibus insignirentur, habentes postea, quod prius non habuerant. Quae dicentes, non intelligunt, Pauli se sententiae contraire, in Christo creatos Principatus, et Potestates, et Thronos, et Dominationes, loquentis. Quod autem dicit, *creatos*, nulli dubium est, quin sic ab exordio conditi sint, et non postea istiusmodi acceperint dignitates.

13. *De Spiritu Sancto.*---Verum haec breviter sanxisse sufficiat: ad aliam ejus veniamus impietatem, quam velut de profundissimis tenebris eructans loquitur, et blasphemiarum suarum pessimam mundo reliquit memoriam. Dicit enim Spiritum Sanctum non operari ea quae inanima sunt, nec ad irrationabilia pervenire. Quod asserens non recogitat, aquas in baptismo mysticas adventu Sancti Spiritus consecrari: Panemque Dominicum, quo Salvatoris Corpus ostenditur, et quem frangimus in sanctificationem nostri: et sacrum calicem

(quae in mensa Ecclesiae collocantur et utique inanima sunt) per invocationem et adventum Sancti Spiritus sanctificari. Si ad irrationabilia, et ad ea, quae absque anima sunt, Sancti Spiritus fortitudo non pervenit, cur David canit: *Quo abibo a Spiritu tuo (Ps. 1. 38. 8)*? Quod dicens, ostendit Sancto Spiritu omnia contineri, et illius majestate circumdari: si omnia in omnibus, utique et irrationabilia, et inanima sunt. Et aubi legimus: *Spiritus Domini ruplevit orbem terrarum (Sap. 1. 7)*. Quod nunquam Scriptura memoraret, nisi irrationabilia quaeque, et inanima illius numine complerentur. Verum non est contentus hoc fine blasphemiae, sed in morem lunaticorum, qui furorem suum illusione dentium, et spumantium salivarum ejectione testantur, rursum eructat, et dicit Filium Dei, id est, rationem (τὸν Λόγον), et sermonem, ac virtutem ejus, ad ea tantum quae rationabilia sunt, pervenire. Quod audiens, miror unde sumpserit, aut quomodo legisse se nesciat: *Omnia per ipsum facta sunt (Joan. 1)*: ex quo approbatur, ad cuncta Verbi Dei fortitudinem pervenire. Forsitan oblitus et illius historiae, quando virtute Christi Lazarus **596** suscitatus est, cujus utique corpus, eo tempore quo de morte surgebat in vitam, ut anima, ita et ratione caruit. Ignoravit et illud, quod de quinque panibus quinque millia saturata sunt hominum, exceptis mulieribus, et infantibus: et superfuerunt duodecim cophini fragmentorum (**Matth. 14**). Quod utique Christi fortitudo perfecit. Arbitror eum nec illius miraculi recordatum, quando irrationabiles maris fluctus divino calcans pede, tranquillitati navigantium reddidit. Quae Christi virtus, et non alterius patravit imperium. Quomodo ergo non toto corde et animo et corpore perhorrescit, dicens, fortitudinem Verbi Dei irrationabiles creaturas non posse pertingere? Et qui jactat se in scientia Scripturarum, et putat

tanta legisse, quanta nullus hominum legerit, sciat scriptum, quod aegrotantes in lectulis deferebant, et ponebant in triviis et plateis, ut Petri eos umbra contingeret et sanaret (**Act. 5**), quod sacra Apostolorum Acta testantur, arguentia Origenis stultitiam, per quae id Apostolorum umbra fecisse convincitur, quod ille Filium Dei, Verbum Dei non potuisse testatur.

14. *De Providentia Dei.*---Simili errore deceptus, et nesciens quid loquatur, eorum qui nolunt Dei providentiam usque ad omnes creaturas, et mundi inferiora descendere, sed tantum in coelorum regionibus commorari, ut scilicet id umbra fecerit Petri, quod implere Salvatoris fortitudo non quiverit. Sed et ad illa veniamus: Apostolo enim de primogenito Filio Dei perspicue proclamante: «Hoc intelligat unusquisque in nobis, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed seipsum exinanivit, formam servi accipiens» (**Philip. 2**): ille ausus est dicere, quod anima Salvatoris se evacuaverit, et formam servi acceperit, ut Joannes mentitus esse credatur, qui ait: *Verbum caro factum est* (**Joan. 1**), similem nostrae conditioni ingerens Salvatorem, dum non est ipse qui se evacuavit, et formam servi accepit: sed anima illius; et fidem, quae omnium confessione firmata **597** est, sua impietate dissolvit. Si enim anima Salvatoris est, quae fuit in forma Dei, et aequalis Deo, juxta Origenis insaniam, aequalis autem Deo Filius Dei est, et quod aequale Deo est, ejusdem convincitur esse substantiae, ipse nos disputationis ordo perducit, ut unius naturae animam et Deum esse credamus. Quod cum dicat, sequitur, ut nostras quoque animas non alterius a Deo naturae esse contendat (nullique dubium, nostras animas, et animam Salvatoris unius

esse substantiae) ut jam factor atque factura unius naturae sint. Et quomodo in Christo creata sint omnia, si animae hominum ejusdem cum creatore substantiae sunt? Verum non est ita, fratres, nec anima Salvatoris, sed ipse Filius Dei cum esset in forma Dei, et aequalis Deo, se exinanivit, formam servi accipiens. At Origenes in profundum impietatis demersus coenum, non intelligit se Gentilium esse participem, qui idola pro Deo venerantes: «dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, et immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis» (**Rom. 1**): quod et iste incurrens, simili errore deceptus est: in forma enim et aequalitate Dei animam Salvatoris affirmans, sicut superior sermo memoravit, impietati ethnicae aequalis est. Ut enim illi immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, dicentes, deos esse qui non erant; sic iste immutavit gloriam incorruptibilis Dei, in forma illius et aequalitate animam Salvatoris asserens, quae creata est; et hanc se evacuasse, et non **598** Verbum Dei ad terrena venisse, sicut Apostoli affirmat auctoritas.

15. Nec erubescit, ex multiloquio immemor sui, et animam hominis nolens a conditionis exordio sic vocatam, sed ex eo quod quae prius mens et sensus erat, frigus negligentiae et infidelitatis assumpserit. Quae etymologia magis Graecae huic, quam Latinae linguae convenit. Si autem aequalem Deo, et in forma illius constitutam animam asserit Salvatoris, ergo et illa ex frigore caritatis sortita vocabulum est, et prioris nominis perdidit dignitatem. Generalis enim illius disputatio est, animas hominum appellatas ex eo quod calorem pristini fervoris amiserint. Igitur si omnium animae, recepto frigore, sunt vocatae, et confitetur animam habuisse Salvatorem,

sequitur ut et ipsam de mente et sensu dicat ad hujusmodi vocabulum commigrasse. Quod licet sermone taceat, apertaue impietas illius insaniam reprimat, tamen ipsa dicere necessitate compellitur, quae prioribus dictis ordine nectit sequentia. Aut enim negare debet habuisse animam Salvatorem, ut apertissime contra Evangeliorum veniat auctoritatem: aut si non potest sibi contraria loqui, etiam hanc ex frigore caritatis de mente et sensu confitebitur animam nuncupatam; omnium quippe animas, qui recesserint a Deo, et calorem divinae caritatis amiserint, ex frigore aestimat appellatas. Quis non credat eum hoc sacrilegii fine contentum?

16. Aliam rursus Filio Dei nectit calumniam, et his verbis loquitur. Sicut **599** Pater et Filius unum sunt, ita et anima, quam assumpsit Filius, et ipse Filius Dei unum sunt. Nec intelligit Patrem et Filium unum esse propter communionem substantiae, et eandem divinitatem: Filium autem Dei et animam ejus diversae, et multum inter se distantis esse naturae. Etenim si sicut Pater et Filius unum sunt, sic et anima Filii et ipse Filius unum sunt, unum erit Pater cum anima Salvatoris, et ipsa dicere poterit: *Qui videt me, videt et Patrem (Joan. 14. 9)*. Sed non est ita: absit hoc ab ecclesiastica fide, Filius enim et Pater unum sunt, quia non est inter eos diversa natura; anima autem et Filius Dei et natura inter se discrepant, et substantia, eo quod et ipsa a Filio condita, sit nostrae conditionis atque naturae. Si enim sicut Pater et Filius unum sunt, sic anima Filii Dei et ipse Filius unum sunt, unum erit, ut jam diximus, anima et Deus Pater; et anima Salvatoris, splendor gloriae et forma substantiae ejus esse credetur. Verum hoc dicere impium est atque

blasphemum. Ejusdem igitur impietatis est, Filium et animam illius unum dicere, atque Patrem et Filium esse unum negare. Rursum immemor sui, contraria sibi loquitur, ait enim: Anima quae turbata est, et tristis effecta (**Marc. 14. 34**), non erat ipsa unigenitus et primogenitus omnis creaturae, nec Verbum Dei, quod conditionem animae superans, et vere Filius Dei in evangelio loquebatur: *Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi illam* (**Joan. 10. 18**). Ergo si melior est et potentior Filius Dei anima sua, quod nulli dubium est, quomodo anima illius in forma Dei esse poterat, et aequalis Deo quam cum dicat se evacuasse, et servi assumpsisse formam; omnes haereticos magnitudine blasphemiae superat. Si enim in forma Dei, et aequalis Deo Verbum Dei est, in forma autem Dei et aequalitate ejus anima Salvatoris est, quomodo poterit inter aequalia aliud esse majus, aliud minus? Ea enim quae inferioris naturae sunt, sublimiorem naturam atque substantiam sui dejectione testantur.

17. Non ei sufficit ista blasphemia, sed trans flumina Aethiopiae currum **600** stultitiae suae dirigens, iterum furibundus exsultat, tot dicens voluntate sua Deum condidisse rationabiles creaturas, quot poterat gubernare: ut virtutem Dei imbecillitati hominum, et caeteris quae creata sunt, comparet. Nam in humano corpore tot fortitudo ejus membra sustentat et regit, quot potest ex eis infusa vegetare: et eam nobis tribuit temperantiam, quam valet sua praesentia regere, tantumque virtute sustentat, quantum possunt membra hominum sustinere. Deus autem major his quae ipse fabricatus est, cum illis mensuram in creatione praestiterit, quam rerum ordo poscebat, et quo amplius sustinere non poterat, plus potest,

quam ea quae facta sunt, capiunt. At ille, columnen veritatis, terminabilem Dei asserit fortitudinem, et minorem artibus hominum. Caementarii quippe, et hi qui struendarum domorum callent scientiam, majora possunt aedificare, quam fecerunt: si tamen queant fundamenta sustinere, quae superaedificanda sunt; nec fabricatio cogitationis artium finis est. Cumque opera tanta perfecerint, quanta rerum necessitas flagitabat, habeantque mensuram ultra quam si fuisset aliquid exstructum, indecens et inutile probaretur, ars ipsa plus mente continet, quam opere demonstravit: nec fine rerum finis imponitur scientiae; si tamen, ut dixi, quidquid mens conceperit, et magnitudine operum cogitatio dilatarit, possint ea quae subjecta sunt, sustinere. Et quomodo non impium est, humanae arti finem non imponere, nec operibus suis artificum scientiam coaequare; et Deum tanta fecisse dicere rationabilium creaturarum, quanta facere poterat? Audiat ergo et discat impius: Non [al. *Quod non*] tanta est virtus Dei, quantas fecisse dicitur rationabiles creaturas: sed imponens mensuram operibus, ultra quam esse non poterant, et rerum numerum dispositionis suae arte concludens, ipse mensura et numero non tenetur. Ex quibus liquido apparet, non eum tanta fecisse, quanta poterat, sed quantum rerum necessitas expetebat, tantum ejus fecisse virtutem. Ponamus exemplum, ut quod dicimus, manifestius **601** fiat. Si quis opulentus paterfamilias convivas ad coenam voluerit invitare, et tantas offerre dapes, quae implere possint aviditatem coenantium, non statim quantum illi comederint, et quantum eis fuerit praeparatum, tantum dives dominus habere poterat; sed praebuit eis quantum convivii dignitas exposcebat: sic et omnipotens Deus, vincens comparisonis exemplum, non tantas fecit creaturas, quantas poterat, sed tantae ab eo factae

sunt, quantae debebant fieri. At ille verbositatis seminarium contexit, et replicat, et ait: Tanta fecit Deus, quanta poterat comprehendere, et sibi habere subjecta, suaque providentia gubernare. Nec audit Prophetam dicentem: «Si omnes gentes, ut stilla de situla, et sicut momentum staterae computatae sunt, et quasi saliva deputabuntur, etc., cui assimilastis Deum» (**Isai. 40. 15, et 18**)? Et rursum: «Quis mensus est manu aquam, et coelum palmo, et omnem terram pugillo (**Ibid. 12**)?» Si ad comparisonem fortitudinis Dei aqua mensuratur manu, et coelum palmo, et omnis terra pugillo (haec autem per metaphoram dicuntur, ut eorum quae facta sunt vilitas ex factoris magnificentia comprobetur; neque enim diversitate membrorum compositus est Deus): quo modo tanta fecisse dicitur, quanta poterat sua virtute comprehendere?

18. Calcemus quod coepimus, et sensum nostrum plenius explicemus. «Si omnes gentes quasi stilla de situla, et quasi momentum staterae reputatae sunt, et quasi saliva reputabuntur:» per quae verba omnium creaturarum vilitas et parva substantia demonstratur, ut appareat incomparabilis sublimitas Dei; ergo et fortitudo ejus, sicut stilla de situla, et sicut momentum staterae, et saliva hominis reputabitur, si, juxta Origenem, tanta fabricatus est, quanta poterat sua virtute comprehendere: et necesse est numero mensuraeque factorum, Dei fortitudinem coaequari, si non potuit facere majora quam fecit. Verum **602** non puto quempiam, non dico hominum, sed ne daemonum quidem haec de co audere confingere, quae ille et sensit, et scripsit, tantam Deum fecisse materiam, quantam ornare poterat et in rerum formas dividere. Quae sentiens, rursum discat a nobis, non quanta

fecit Deus, tanta facere poterat, sed quantam mensuram rerum ordo poscebat, tanta fabricatus est Deus, multo majorem habens et artem et fortitudinem, quam ea quae facta sunt, numerum atque mensuram. Et hoc sciat Prophetarum testimoniis comprobari, e quibus [sup. *unus*] ait: *Operuit coelos virtus ejus*: Et alter clamat: *Terram autem sicut nihili fecit*: ut majorem Dei esse virtutem his quae facta sunt, praedicarent [al. *praedicaret*]. Porro quod dixit: *terram sicut nihili fecit*, de universis creaturis Apostolus interpretans loquitur: *Qui vocat ea quae non sunt, tanquam sint (Rom. 4)*. Ut et per haec verba discamus, majorem esse fortitudinem Dei, quam ea quae ab illo facta sunt. Et non erubescit contra Dei fortitudinem disputans dicere, quod tantum possit Deus, quantum ei ad operandum materia ministrarit! Nec intelligit aliam naturam esse factorum, et aliam ejus qui factor est Deus, neque posse tantum illam de qua aliquid fit, quantum is potest, qui ex ea aliquid fabricatur: diversarum enim substantiarum diversa est virtus atque conditio.

19. Quapropter si volunt cum Ecclesia dominicum Pascha celebrare, qui auctoritati Scripturarum Origenis praeferunt deliramenta, audiant inclamantem Deum: *Et non ostendi illa tibi ut ambulares post ea*: Ac Prophetam lacrymabiliter commonentem: *O o fugite de terra Aquilonis*, dicit Dominus, *quia a quatuor ventis congregabo vos, in Sion salvamini, qui habitatis filiam Babylonis (Zach. 2)*. Ut erroris tenebras, frigusque ignorantiae relinquentes, ad ortum solis justitiae, juncti magorum studiis convertantur, et inhabitantes calidissimam plagam coeli, quae in Scripturarum fervore sentitur, **603** pastores ecclesiasticos, spreta Origenis amentia, sciscitentur, et dicant: *Ubi est qui natus est rex*

Judaeorum (Matth. 2. 2)? Cum illum invenerint jacentem in praesepe, humili videlicet eloquio Scripturarum, offerant [al. *offerunt*] ei aurum, et thus, et myrrham: id est, fidem probatam, et omni veritatis splendore fulgentem, conversationisque beneolentis fragrantiam, et continentiam, luxum voluptatis, et fluitantia carnis incentiva siccantem. Qui enim post crebras commonitiones, ecclesiasticae fidei contradicunt, duplici languore detinentur, nequitia, et imperitia, et in morem serpentum toti ad terrena conversi, adhaerentesque humo, bonis mala praeferunt, nec noverunt, quae sit differentia vitiorum atque virtutum, et de sanctis Scripturis in correptionem, et sanitatem sui medicamenta contemnunt, in morem praegnantium mulierum, veritatis fastidia sustinentes, quae solitos cibos respuunt, et noxia quaeque sectantur; nec valent contra veritatis radios clarum animae lumen intendere: despicientes ecclesiasticam disciplinam, quasi porci volutantur in coeno, et unguenta contemnunt. Sed justum est, ut saltem de exemplis quae inferimus recipiant sanitatem. Sicut enim oculo officit lippitudo, et totum corpus depopulatur febris, aes quoque et ferrum paulatim rubigo consumit, ita dogmatum perversorum perniciose contagio animarum negligentium pulchritudinem violat, et deformi eas [al. *eos*] mendaciorum pallore perfundit. Obsecro, fratres, ut ignoscatis dolori meo, sceleratas doctrinas in medium proferenti. Licet enim per Babyloniae flumina transierimus, ut captivos ibidem commorantes ad festivitatem Jerusalem pergere suaderemus, tamen misericordia Dei ipsi captivitatem non sensimus, prosperis ventis Scripturarum vela pandentes. Nec obruerunt nos doctrinae haereticae gurgites intumescentes, nec mendaciorum tempestas terruit, neque torrentes iniquitatis in

medio eorum pelago pertraxerunt, ubi juxta Psalmistam canentem, *Reptilia quorum non est numerus* (Ps. 103. 25), et Draco diabolus commorantur, venenatissimum animal sanctorum lusibus patens: **604** nec, ut cuncta brevi sermone concludam, ex omni parte ventorum flabra consurgentia ecclesiasticam navem subvertere potuerunt, et studiorum nostrorum saevo turbine operire remigium. Et cum Salvatore Domino, instar discipulorum illius, navigantes transfretavimus, et portum quietis intrantes, pulcherrimum divinorum voluminum littus amplectimur; varios carpentes flores scientiae, et nivea membra sapientiae pressis figentes osculis, in ejus haeremus amplexibus, et si Dominus concesserit, viventes cum ea, et in illius perseverantes amore, cantabimus: *Amator fui pulchritudinis ejus* (Sap. 8). Quotquot enim diligentius Scripturas sanctas legunt, et per picta sermonum coelestium prata discurrunt, hac beatitudine perfruuntur [al. *perfruuntur*]. Qui autem relinquentes dominicae solemnitatis virorem, ad deserta transcendunt, in morem urbium quae absque muro sunt, hostiles daemonum impetus sustinent.

20. Quapropter imminetia festa celebrantes, intelligamus et nosmetipsos, et universa quae nostra sunt; scientiamque, et rationabilem animam nostram, quasi matrem, omni studio amplexemur, habentes radicem sermonis, atque rationis scientiae notionem, sermonem autem, ut ita dicam, operis vestibulum. Porro opus sermonis et scientiae aedificii tecta perfecta, et firmissimum domus culmen impositum. Sermo enim, et ratio, et scientia, et fides absque opere cassa sunt et instabilia. Et ut aliquid propter eos, qui dialecticis artibus instituti sunt, ex illa doctrina videamur assumere; quo modo

si verbum nomini jungamus, perfectus sensus efficitur, verbumque, si solum fuerit, aut nomen sine verbo, nihil est omnino quod dicitur; sic scientia absque opere, et opus sine fide infirma sunt et caduca: et, e contrario, scientia operi copulata perfectae virtutis indicium est. Tacita quippe animi cogitatio arcanus ejus est sermo, quae per linguam forinsecus resonans, profert mentis sententiam. Cumque sermo fuerit opere consummatus, scientiae et cogitationi nostrae finis imponitur. Atqui cogitationis, et sermonis, et operis reddemus rationem in judicio, accusantibus se invicem cogitationibus **605** nostris, sive defendentibus, in die qua judicaturus est Deus abscondita hominum, per Jesum Christum sicut Paulus Apostolus scribit.

21. Quod cum ita sit, appropinquante festivitate Domini, dicamus istis, quos Origenis error involvit, et fraudulentia captivos tenet: *Fugite de medio Babylonis, et resalvate unusquisque animam suam (Jerem. 51)*. Quamvis enim juxta vaticinium prophetae, *Babylon calix aureus* esse dicatur, et compositione ac lepore verborum, veritatis pulchritudinem praeferat, et transfiguret se in Angelum lucis: tamen sciendum, quod quicumque bibunt de vino illius, moventur et corruunt, et contriti lamentatione sunt digni. Nos autem mortiferis perturbationibus resistentes, muro continentiae vallemus animam, et libertatem illius quotidiana virtutum exercitatione tueamur. Sicut enim venditi servi, eorum qui pro eis dedere pretium, et famuli et verberones vocantur: ita qui animas suas variis vendidere desideriis, horum, quibus se tradiderint, famuli nuncupantur, et quasi crudelibus obediunt dominis. Cumque et emendatores erroris sui rigida fronte contemnant, temeritate stultitiam defendentes, ignorant, quod

audacia nihil sit aliud, ut mihi quidem videtur, nisi absque sensu et cogitatione sententia, procul a se fugans gubernatorem perturbationum animum. Cumque tali fuerit conspoliata anima praesidio, praeceps in profundum fertur impietatis, et quasi quodam amarissimo rheumate lumen mentis obscurat, oculumque ejus, secundum eloquium Scripturarum, intractabili tenebrarum nocte circumdat.

22. Unde qui Origenis erroribus delectantur, festivitatis dominicae non sperent praeconia: nec unguenta, aurum, et margaritas quaerant in luto, neque matrem suam Ecclesiam, quae eos genuit et nutrit, in magnis urbibus lacerent, qui aliquando propter illum et discipulos ejus gentilium in nos **606** odia superant, et in dilectione eorum in nos maledicta congeminant, divitumque obsident fores, nec audire metuunt cum Judaeis: *Filios genui et exaltavi, ipsi autem me spreverunt (Isai. 1)*. Qui mihi videntur nescire omne verbum veritatis, non habens fundamentum, etsi ad horam audientem illexerit, ut putet verum esse quod non est, paulatim dissolvi, et in nihilum redigi; universamque sententiam, quae in morem torrentis de pessima mente profertur, obruere auctorem suum: et litteras syllabasque, quibus erat contexta, perdentem, absque sensu et sono, et ulla imagine derelinqui, et instar venenatissimi colubri percutere prolatorem suum, statimque retrahere caput, et quasi in foramine mentis tabescere atque consumi. Nam mendaciorum finis interitus est. Illi qui quondam jactabant se solitudinis amatores, saltem parvulam ad occultanda maledicta, super labia furoris sui aedificent cellulam, non de sanctis Jerusalem lapidibus, sed informibus Babylonis saxis, quae indolata et inaequalia ruiturae domus parietes fulciant. Quanquam effeminatis

[f. *effe*rat] auribus, et Gentilium odiis se nostri detractatione commendent, carpentes ecclesiasticam disciplinam, et patientia nostra quasi quodam temeritatis fomite abutentes; tamen aliquando taceant et quiescant, et audiant Prophetam dicentem: *Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum (Ps. 33)*. Desiderentque ea sapere, quae digna sunt vita sancta, et Ecclesiae principem ac magistrum non contristent Deum.

23. Vos autem obsecro, fratres, ut in commune oremus pro eis, et prophetali voce dicamus: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? et plorabo die ac nocte vulneratos filiae populi mei (Jerem. 9)*: Dei misericordiam deprecantes, ut liberet eos errore quo vincti sunt: et odium, quo adversum nos frustra insaniunt, amore commutent. Unde et nos obliti injuriarum, **607** indulgentissimo eos cupimus recipere sinu, et illorum sanitatem et conversionem ad Deum, propriam sanitatem et gloriam computamus. Et si aliter non possunt curari, nisi nostra humilitate, ultro eis satisfaciamus; nihil eis intulimus injuriae, nihil nocuimus, tametsi indignantur, et saeviunt contra Ecclesiae medicamina, quibus vulneratis sanitas redditur. Nos quae scimus, loquimur, et quae didicimus, praedicamus: orantes, ut qui ecclesiasticas despiciunt regulas, normam recipiant veritatis, nec propter hominum confusionem, per quam difficulter errantes corrigi solent, perdant utilitatem poenitentiae. Et nunc dicimus, et ante praediximus, et idem frequenter ingerimus, vagari eos nolumus, nec per alienas errare provincias, sed ad extorres et furibundos cum Propheta clamamus, et loquimur: *Salvamini de terra, et revertimini, et nolite stare: recordamini qui*

procul estis a Domino, et Jerusalem ascendat super cor vestrum (Jer. 51. 50).

24. Forsitan haec audientes, ecclesiasticae congregationis amor subeat, et recordentur fraternae in commune laetitiae, et hymnorum, quibus cum caeteris Dominum concinebant, frigusque odiorum dilectionis calore commutent, et intelligant nos medicos, non inimicos, indulgentissimos patres, non hostili tumentes superbia. Neque enim fieri potest, ut quos salvari volumus, perire cupiamus, et non eis ecclesiasticam virgam converti in baculum: si tamen relinquentes errorem, veritatem sequi velint, et omittere temeritatem lascivientium puerorum. Sin autem respuunt eam, et contemnentes ecclesiasticam disciplinam, elevant cornu suum contra regulas ejus, et salutaria spernentes consilia, projiciunt retrorsum, audiant Dominum comminantem: *Homo qui fecerit in superbia, ut non audiat Sacerdotem, qui stat ad ministrandum in nomine Dei tui, vel judicem, quicumque fuerit in diebus illis, morietur [al. moriatur] homo ille, et auferes malum de Israel, et omnis populus audiens timebit, 608 et non impie aget ultra (Deut. 17. 12).* Verum ne occupati circa vulneratorum curationem, nostri immemores simus, et propria negligamus, ac juxta quod scriptum est: *Aliis praedicantes, ipsi reprobi inveniamur (1. Cor. 9),* commonemus stantes, ut caveant: ne dum jacentibus manum porrigunt, ipsi corruant, et ut servantes ecclesiasticam disciplinam, futurum judicium reformident.

25. Igitur dominicum Pascha celebrantes, sanctis Scripturarum purificemur eloquiis, et ad trophaea Salvatoris respicientes, cuncta offendicula, quibus vitae nostrae curriculum retardatur, auferamus e medio. Avaritiam quasi

foeneratorem pessimum declinantes, vanae gloriae cupiditatem, ut insatiabilem jugulemus feram, et fornicationis blandum ac lubricum colubrum sollicita mente vitemus. Si quando nobis prosperior rerum aura successerit, humilitate et mansuetudine tumorem animi temperemus. Si adversi venti flaverint, fortitudine pressum et jacentem animum suscitemus, ipsique nostri peccati accusatores simus: ut scientes nosmetipsos corripiamus, et jugi meditatione, virtutum libertatem animae, quae vitiis oppressa est, recuperemus. Quapropter positi in certamine et sudore ac labore praesentium, futuram nobis solemnitatis coelestis gloriam praeparantes, priusquam stemus ante tribunal Christi, praeterita peccata poenitentia corrigamus: praesenti fletu redimamus futura gaudia, aculeoque conscientiae in morem apium noxios peccatorum fucos repellamus, plena ceris ac melle alvearia reservantes. Curemus diversa vitiorum vulnera, et rapinas divitum, quibus vel maxime hoc hominum capitur genus, crebris commonitionibus reprimamus. Et sic poterimus imminentium jejuniorum iter carpere. Incipient dies Quadragesimae a tricesima die mensis Mechir. Et hebdomadam salutaris Paschae celebrabimus quinta die mensis Pharmuti, finientes jejunia secundum Evangelicas traditiones vespere sabbati decima die Pharmuti: et illucescente statim Dominica, festa celebremus undecima die ejusdem mensis, **609** jungentes et septem reliquas hebdomadas sanctae Pentecostes: ut cum his qui Trinitatis unam confitentur divinitatem, in coelis praemia recipiamus, in Christo Jesu Domino nostro, per quem et cum quo, Deo Patri gloria, et imperium, cum Sancto Spiritu, in saecula saeculorum, Amen.

26. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes qui mecum sunt fratres. Et hoc necessario scribimus, ut sciatis pro sanctis et beatis Episcopis qui in Domino dormierunt, ordinatos esse in Lemnado pro Herone, Naseam: in Erythro pro Sabbatio, Paulum: in Omboes pro Sylvano, Verrem. His ergo scribite, et ab his accipite pacificas, juxta ecclesiasticum morem, litteras.

EPISTOLA XCIX AD THEOPHILUM.

Excusat se Theophilo, quod subnexam Paschalem ejus Epistolam serius verterit; impeditus partim obitu Paulae, partim suo morbo.

BEATISSIMO PAPAE THEOPHILO HIERONYMUS.

1. *Hieron. aegrotatio.* Ex eo tempore quo Beatitudinis tuae accepi Epistolas, juncto Paschali libro, usque in praesentem diem, ita et moerore luctus, et sollicitudine, ac diversis super statu Ecclesiae hinc inde rumoribus exagitatus sum, ut vix volumen tuum potuerim in Latinum sermonem vertere. Optime enim nosti juxta, veterem sententiam, Non esse tristem eloquentiam: maxime si ad aegritudinem animi accedat corporis aegritudo. Et hanc ipsam Epistolam febre aestuans, et quintum jam diem decumbens lectulo, nimia festinatione dictavi: breviter indicans **610** Beatitudini tuae,

magnum me laborem sustinuisse in translatione ejus, ut omnes sententias pari venustate transferrem, et Graecae eloquentiae Latinum aliqua ex parte responderet eloquium.

2. In principio philosopharis: et generaliter agens dum omnes erudis, unum jugulas: in reliquis autem quod vel difficillimum est, Rhetoricae eloquentiae jungis Philosophos, et Demosthenem, atque Platonem nobis consocias. O quanta dicuntur in luxuriam, quantis praeconiis extollitur continentia, et de intimis sapientiae disciplinis, diei ac noctis, lunae cursus, ac solis ratio, mundi istius natura describitur; et hanc ipsam disputationem ad Scripturarum refers auctoritatem, ne in Paschali libro videaris de saecularibus quidquam fontibus mutuatus. Quid plura? In his laudare te vereor, ne assentandi crimen incurram. Optimus liber est, et in Philosophis, et agens susceptam causam absque invidia personarum. Unde obsecro te, ignoscas tarditati etiam meae; ita enim sanctae et venerabilis Paulae confectus sum dormitione, ut absque translatione hujus libri, usque in praesentiarum nihil aliud divini operis scripserim. Perdidimus enim, ut ipse nosti, repente solatium, quod (ut conscientiae nostrae testis est Dominus) non ad proprias ducimus necessitates, sed ad sanctorum refrigeria, quibus illa sollicite serviebat. Sancta et venerabilis te, filia tua Eustochium, quae nullam pro matris absentia recipit consolationem, te universa Fraternitas suppliciter salutat. Libros quos dudum scripsisse te nuntiasti, vel legendos nobis, vel vertendos trans mitte. Vale in Christo.

**611 EPISTOLA C . SIVE THEOPHILI
ALEXANDRINI EPISCOPI AD TOTIUS
AEGYPTI EPISCOPOS PASCHALIS ANNI
404. D. HIERONYMO INTERPRETE.**

Cessandum a peccatis, inita virtutum consuetudine, qua ad Pascha celebrandum animi praeparentur. Jejuniis et continentia quadragesimalium observatio sancta, tum recta in Deum fides proponuntur. Origenis errores, quos execrari oporteat ante Dominicum Pascha. Calcanda insuper avaritia, et amor in Deum dilectio in proximos jungenda.

1. Nunc quoque Dei viva sapientia nos ad sanctum provocat Pascha celebrandum, omnes cupiens ejus esse participes: unde propero ad illud currentes gradu, jejuniis et continentia omnique afflictione corporis pugnantes contra virtutum adversariarum industriam, voluptates redigamus ad nihilum, fulti Salvatoris auxilio: et peccata nostra Deo, qui sanare potest, simpliciter confitentes, verum conscientiae judicium formidemus, ut cum David vociferantes atque dicentes: *Peccata adolescentiae meae et ignorantiae meae ne memineris: secundum misericordiam tuam memor esto mei (Ps. 27. 7)*; terrore ignis aeterni crescentia vitia consumemus [al. *consumamus*]: quorum finis est, alia ultra non facere, et exordium salutis, praeteritorum oblivio. Sicut enim principium viae (f. *vitae*) bonae, facere justa, sic exordium cessantium peccatorum est, eorum impetus cohibere, dum aut ratione frenantur, aut metu ad praecipitia non veniunt. Cumque legis fuerit in animo recordatio, illico fugiunt, et cessantes ultra procedere, in triumphantium virtutum castra concedunt, paulatimque

poenitendo **612** referentes pedem, et sapientium iudicium declinantes, instar fumi resolvuntur in nihilum. Difficile sanantur mala, quae non statim ut crescere coeperunt, opprimuntur: facilis est eorum eradicatio, cum qui dudum peccaverunt, per poenitentiam ad prudentiam convertuntur, et fine peccandi, emolumentum invenerint poenitendi. Neque enim possumus opprimere incentiva vitiorum, nisi virtutes facere coeperimus: aut cessabunt vetera priusquam novorum operibus excludantur. Et quomodo si contra supervenientes voluptates firmo animo resistamus, praeterita peccata delentur: ita perseverans si fuerit praeteritorum oblivio, futura delicta ultra crescere non valebunt. Malorum quippe operadores, quasi in ditionem suam redigentes eos, qui possunt prohibere, nec prohibent, tota ad peccandum debacchantur insania, et silentium in sensum trahentes, quidquid animo libido suggesserit, opere explere nituntur. Libertas praesentium vitiorum futura germinat vitia: et si priora neglexeris, fons et seminarium futurorum est.

2. Prohibenda peccata. Quae cum ita sint, qui possunt prohibere peccantes, et laboris fuga inertique silentio dissimulant, et crescere patiuntur mala, participes eorum rectissime iudicabuntur, qui auctores scelerum sunt, et negligentiae poenas luent: dum irrationabile otium sudori ulciscientium praetulerunt, malentes quietem culpabilem, quam severitatem vitia succidentem. Si enim recedamus a vitiis, penitus interibunt, et eorum fraudulenta dulcedo siccabitur; omnisque impetus voluptatis quodam, ut ita dicam, languore torpescit: quando mens nostra fuerit virtutis hospitium. Legis recordatio non sinit peccata generari, nec ea crescere patitur; cumque futurum tribunal et

formidolosum iudicii diem cogitaverint, tum principii diem, medium, finemque peccati prohibebit, et amaros illius fluctus, atque intumescences gurgites usque ad ipsum fontem, venasque siccabit; virtus **613** lege comitata vitiorum opprimet semina, et animum de humilibus ad excelsa sustollet. E contrario vitia, nisi coerceantur, superbiunt, et obediētes sibi ad inferna detrudunt; cumque semel possederint animas, opprimunt eas illecebris voluptatum, nec sinunt juxta humani corporis statum in sublime, erectumque suspicere, sed instar pecudum ad terrena declinant. De quibus Psalmista testatur, dicens, *Vocaverunt nomina sua in terris suis (Psal. 48)*.

3. *Qui exuenda vitia.* Dicat aliquis, quod si tantam habent vitia fortitudinem, et plurimos usque adeo blanda persuasione supplantant: quid debent agere, qui peccare se sentientes, cupiunt mutare peccata virtutibus, et amore meliorum pejora contemnunt? Audiant hujusmodi loquentem Moysen: *Peccasti? desine*, fine peccati priora subvertens, et efficacissimo medicamine vitia emendans cessatione vitiorum: dulces malae vitae illecebras, et blandientes corporis voluptates, quasi noxia venena declina. Nec per lubricam et mollem deliciarum ingreditaris semitam: quia jejuniis et continentia solemnitatis apprehenditur, et vix laborantes atque sudantes mala bonis possumus immutare, et repugnantes opprimere voluptates. Pauci sunt, qui caleatis vitiis tramitem teneant veritatis, dum malitia innumeris nocendi utitur artibus, et vinci non potest, nisi sapientiae desuper fulciamur auxilio, clamantis nobis atque dicentis: *Noli timere, quia tecum sum (Gen. 26. 24)*. Mali interitus est, mala ultra non facere: radix vitiorum legis scita contemnere. Ut peccata germinat [al. *germant*] negligentia,

ita sollicitudo virtutes parit. Lex custodita fugat ignominiam, neglecta parturit poenas: et quanto, si despiciatur, severi iudicis imitatur truculentiam, tanto, si servetur, clementissimi patris exhibet mansuetudinem. IGITUR PECCATI cessatio virtutis principium est. Medicina praeteritorum, ac praesentium, futurorumque vitiorum legis indefessa meditatio: quae cum possessoris sui habuerit securitatem, cunctis perturbationibus caret. Sapientia quippe in nobis operatur bonum: postquam ei mundum cordis praebuerimus habitaculum, et cogitationes **614** in opera verterimus. Nec ambigitur, quin in utramque partem, vel faciendi, vel non faciendi bona, habeamus liberam facultatem, et oppressis pravis, recta nascentur: tuncque virtutum inter se concinit chorus, cum vitiorum in animis fuerit solitudo. Sicut enim continentia in corporibus nostris obtinens principatum, infirmitates nasci prohibet, et amatores sui nec debilitat, nec occidit, praeteritosque languores in pristinam restituit sanitatem, et expellens quod contra naturam est, revocat ea quae naturae congrua sunt, ut aequali temperamento vitae huius ratio conservetur: sic anima legum iussa conservans, quantum recipere potest humana natura, a malorum contagione secernitur, et ex omni parte sollicita, seque circumspiciens, nihil ad se introire permittit, quod contrarium sit praeclaris cogitationibus. Quin potius in templum versa Dei, coelesti jugiter solemnitate perfruitur, habens divitias, observantiam legis, quae jacentes suscitatur, malosque puniens, alios corrigit, et semper clamans: *Numquid qui cecidit, non resurget? aut qui aversus est, non revertetur* (**Jerem. 8**)? spem salutis largitur poenitentibus: dum monet, ut prosit: corripit, ut emendet: pudoremque pristinorum injiciens

peccatorum, facit meliora sectari: quae appetere nemo possit, nisi prius conscientiae vulnera condemnarit.

4. Verum quia lex negligentes sui, et in errorem demersos consiliis optimis ad meliora revocare festinat, quasi norma pravorum operum; eos autem qui sibi obediunt, absque praemio esse non patitur, neque aeternis angustiis premi; quotquot sanctum Pascha celebramus, continentia atque jejuniis latorem legis amicum nobis esse faciamus, Propheta his qui Pascha celebrant, promittente: *Eris corona decoris in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui (Isai. 62. 3)*. Opulentum virtutum convivium requiramus, ornantes nos scientia Scripturarum, quasi solemnibus vestimentis. Sancta, laetantibus nobiscum Angelis in coelo, oscula praeparemus, fugantes omnem negligentiam, et rumpentes moram, ut alacri cum discipulis ad Salvatorem pergamus incessu, **615** dicamusque ei, *Ubi vis paremus tibi Pascha (Matth. 26)*? atque [al. ut.] in coelorum coenaculo constituti, ac mysticum Pascha facientes, possimus cantare: *Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum (Psal. 83)*! Ibi enim Angelorum reperiemus [al. reperimus] choros, et cum eis festa celebrantes, habebimus eos socios mysteriorum Dei, et exultatione ineffabili gestiemus, sapientiae cum illis sacramenta discentes: ubi nulla fraudis deceptio est: ubi qui vestem non habet nuptialem, convivium intrare prohibetur, licet in praesenti saeculo justum esse se jactet. Omnia sunt ibi senescentis ac provectae plena prudentiae: nullusque ibi, juxta Prophetam, immaturae sapientiae reperietur: *Erit enim, inquit, juvenis centum annorum (Isai. 65. 20)*: magnitudine numeri perfectionem eruditionis ostendens.

Unde, fratres, sanctae coelestisque vocationis participes, Salvatorem per Prophetam audiamus clamantem: *Veniam congregare omnes gentes, et venient, et videbunt gloriam meam, et dimittam super eos signum mundi (Isai. 66).*

5. Ad solemnitatem igitur properemus, atque dicamus: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Christi (Gal. 6).* Dabit, dabit, inquam, laborantibus gaudium, et jejunantibus benedicens loquetur: *Erunt domui Judae in gaudium et laetitiam, et in solemnitates bonas, et laetabimini: veritatem ac pacem diligite (Zach. 8. 16):* non est enim omnium solemnitas, sed domui Judae, id est, Ecclesiae Christi. Igitur quia secundum Psalmistam, *Tempus faciendi Domino (Psal. 118. 126):* et Paulus scribit: *Nox praecessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus, non comessionibus et ebrietatibus, non cubilibus et impudiciis, non contentione et aemulatione: sed induite Dominum Jesum 616 Christum, et carnis curam ne feceritis in desideriis (Rom. 13. 12).* Justum est cunctos Domini timore purgatos dignam peragere solemnitatem, continentibus quoque ac jejuniis redimere castitatem, et dormientem sensum vigili suscitare fide, imitarique sapientissimum Danielelem, de quo scribitur: *Est vir in regno tuo, in quo est spiritus Dei, et in diebus patris tui vigilantia et sapientia inventae [al. inventa.] sunt in eo (Dan. 5. 11).* Qui enim curam sui gerunt, ut ad meliora proficiant, habentes legem quasi fortissimum ducem, parent imperiis ejus, et venientia contra se peccata subvertunt, splendore operum illustrantes Paschae festivitatem: et securitate conscientiae, perturbationum jacula negligentes, spe anticipant victoriam. Qui autem horum imitatores sunt,

antequam ineant praelium, desiderio virtutis palmam occupant triumphorum, coronamque victores lubricae voluptatis in coelestibus possident, revelata facie, animo contemplantes, vociferabuntur et dicent: *Dominus Deus, fortitudo mea, et ponet pedes meos in consummationem, super excelsa statuens me, ut vincam in cantico ejus.*

6. Nec putemus, fratres carissimi, certamen esse perpetuum, ut idcirco lassemur; sed sciamus finem hujus coronam esse justitiae, quam nulla saeculorum corrumpit aetas. Studium vitae istius et certaminis temporale est, qui autem inoffenso cucurrerint gradu, et ad calcem venerint praemiorum, novas invenient mansiones, victoriam canticis demonstrantes. Itaque gratia Domini triumphos nobis de sceleratissimis daemonibus pollicente, jejunia rite celebremus, ut solemnitatis quoque rite participes simus. Nequaquam diebus Quadragesimae, sicut luxuriosi divites solent, **617** vini poculum suspiremus, neque in procinctu et praelio, ubi labor et sudor est necessarius, carnum edulio delectemur. Crapula quippe et ebrietas, et caeterae hujus vitae illecebrae opulentissimum animarum thesaurum exhauriunt, et sementem scientiae doctrinaeque uberrimam sui admixtione suffocant. Quamobrem Dominus atque Salvator provocans discipulos suos ad rigorem continentiae, loquebatur: *Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra crapula et ebrietate, et curis hujus vitae, et [al. ne] superveniat in vos repentina dies illa: tanquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terrae (Luc. 21. 34. et 35). Surgite: abeamus hinc (Joan. 14. 31),* quos ob negligentiam sui poenae illico consequentur. Qui autem legum praecepta custodiunt, ignorant vinum in jejuniis, carnum esum repudiant, et

insatiabilem avaritiam Dei timore compescunt. Unde ad continentes Scriptura quotidie clamat: *Vinum et siceram non bibent* (**Judic. 13. 4. et 7. et 14**). Et e contrario Judaei ob culpam audiunt: *Dabatis bibere sanctis vinum et prophetis* (**Amos. 2. 12**). Non possunt suscipere correptionem, qui luxuriae oblectatione capiuntur, neque ventris ingluviem ratione et consiliis refrenare amore jejunii, qui desidia et peritura cito voluptate, studium virtutis infamant, non erubescens vinum clam bibere, et avidis faucibus arbitros declinantes, in cubiculis mulsa potare, ut inedia et jejunia, quae ultro appetere debebant, jejuniorum tempore, luxuria et ebrietate commutent: nescientes quod, etiam si hominum conscientiam fugiant, et clausis parietibus vescantur carnibus, atque aves altilis diebus Quadragesimae, et propinquante Pascha immundis manibus lacerent, tristi vultu foris jejunia promittentes, corripiat hujusmodi **618** Dominus, et dicat: *Iniquitates magnas faciunt isti, ut recedant a sanctis meis*. Non decet jejunantes tempore agonis et praelii vesci carnibus, monente Scriptura: *Affligetis animas vestras* (**Levit. 16. 29**). Neque phasides aves sollicito labore perquirere, et garrulas volucres, earumque pinguedinem hianti ingerere gulae. Nec investigare magni pretii coquos, qui ventris rabiem jure multiplici, et carnibus contusione mutatis, diversoque ciborum sapore demulceant: fumantibus pateris, et nidore sui furori gutturis blandientibus, cum in injuriam [al. *cum injuria*] continentiae diversi saporis et coloris vina quaerantur.

7. Docet nos sancti Danielis historia, et trium puerorum virtus, consona appetere et honorare jejunia, qui, ut longum sermonem brevi explicem [al. *concludam*] compendio, in

servitutem libertate mutata, cum captivi debuerant [al. *debuerunt*] desiderare delicias, contempserunt Babylonias dapes, et simplicem cibum regali mensae praetulerunt. Praeceperat quippe rex Nabuchodonosor eunuchorum principi, ut de filiis captivitatis Israel, et de regio semine pueros, in quibus nulla esset macula, pulchros corpore, et aptos ad sapientiam perdiscendam, introduceret palatium, et essent in aula regis, discerent litteras ac linguam Chaldaeorum, et de reliquiis mensae ejus viverent, atque inde accepta vina potarent (**Dan. 1. 4. et 5**). Eliguntur itaque de tribu Juda, Daniel, Ananias, Azarias, Misael, et genere concordēs, et fide, quorum nobilitatem dura non mutaverat servitus. E quibus Daniel, sicut Scriptura testatur, *Posuit in corde suo non coinquinari de mensa regis* (**Ibid. 7**). Tres quoque pueri non minus religione quam propinquitate sociati, suscipiunt viri consilium, et approbant sapientiam, simulque eunuchorum principem deprecantes, Dei opitulante **619** clementia, impetrant quod desiderant, et in terra captivitatis servant generis nobilitatem: nam timentem praepositum, ne aliorum puerorum vultus hilarior capitali se poenae addiceret, ratione et consilio leniunt, his verbis loquentes: *Tenta pueros tuos diebus decem, et detur nobis de seminibus, et comedemus, et aquam bibemus, et appareant in conspectu tuo vultus nostri, et vultus puerorum qui comedunt de mensa regis, et sic ut videris, ita facies cum servis tuis* [**Dan. 1. 12**]. Videbat enim et virtutis desiderium Dei clementia sustentatum, quodque continentia pulchra et fortia corpora conservaret, et omnem deformitatem fides vinceret, et nitorem pulchritudinis nulla macies commutaret.

8. Haec idcirco, fratres carissimi, replicavimus, ut Pauli Apostoli de sanctorum virtutibus praedicantis, verba noscentes, in quibus ait: *Quorum considerantes exitum conservationis, imitamini fidem* (**Heb. 13. 7**); suadeamus eis qui tempore jejuniorum esu carnum delectantur, imitari sanctorum continentiam: qui nulla vi superari potuerunt, ut rigorem virtutis amitterent, ut Babyloniorum imperia formidantes, captivam in se ostenderent voluptatem, sed manserunt liberi, ventrisque desideria ratione superarunt, et titillantem gulae vicere luxuriam, nobisque suae fortitudinis exempla reliquerunt, habitantes in Babylone corporibus, sed sensu et fide cum Angelis in coelesti Jerusalem morantes, ut omnem deinceps aetatem docerent, jejuniorum tempore a vino et carnibus abstinendum, sumere de terra semina, et potandam aquam, quibus comitibus utitur pudicitia.

9. Quid memorem insignes Macchabaeorum victorias (**2. Macchab. 7**)? qui, ne illicitis carnibus vescerentur et communes tangerent cibos, corpora obtulere cruciatibus: totiusque orbis in Ecclesiis Christi laudibus praedicantur, fortiores poenis, ardentiores quibus comburebantur ignibus. Victa sunt in eis omnia **620** crudelitatis ingenia, et quidquid ira persecutoris invenerat, patientium fortitudo superavit. Inter poenas magis paternae legis, quam dolorum memores: lacerabantur viscera, tabo et sanie artus diffluebant, et tamen sententia perseverabat immobilis: liber erat animus, et mala praesentia futurorum spe despiciebat [al. *despiciebant*]. Lassabantur tortores, et non lassabatur fides: frangebantur ossa, et volubili rota omnis compago nervorum atque artuum solvebatur, et in immensum spirantia mortem incendia consurgebant: plenae erant ferventis olei sartagine, et ad

frigenda sanctorum corpora terrore incredibili personabant; et tamen inter haec omnia paradisum animo deambulantes, non sentiebant quod patiebantur, sed quod videre cupiebant. Mens enim Dei timore vallata flammis superat, varios tormentorum spernit dolores. Cumque semel virtuti se tradiderit, quidquid adversi evenerit, calcit, et despicit. Qualis fuit Paulus scribens: *In his omnibus superamus, per eum, qui nos dilexit (Rom. 8. 37)*. Quod enim sustinere non potest carnis fragilitas, naturali infirmitate superata, vincit animus, fide colloquens Deo.

10. Ergo qui jejunia, id est, conversationem Angelicam imitantur in terris, meminerint illius dicti, *Regnum Dei non est cibus et potus, sed justitia, et gaudium, et pax, et laetitia (Rom. 14)*. Isti [al. *Quia*] per continentiam, brevi et parvo labore magna sibi et aeterna conciliant praemia; et multo plus accipiunt, quam offerunt, et futuri temporis gloria praesentes angustias mitigant, quia in hoc stadio pro virtute pugnantibus, finis erit aliquando certaminis. Nam qui [al. *Qui autem*] pugnam incunt contra vitia, et sapientiae disciplinis suas animas dedicarunt, quantumque patitur humana conditio, scientiam appetunt futurorum, per speculum et imaginem, sensu et fide coelorum regna cernentes, consequentur aeterna praemia, et nullo temporum fine claudenda. **621** Dies et nox certis horarum sibi succedunt spatiis, paulatimque decrescentes, quod amittunt, recipiunt, et quod recipiunt, tribuunt: ad eandem mensuram bis in anno convenientes, nec manent in eodem statu, sed brevitate et longitudine horarum momenta discriminant, ut utilem mundo faciant temporum diversitatem. Nam quae dies ordine et circulo suo de noctis temporibus mutuatur, et rursum nox recipit quod largita est:

dumque vicissim et tribuunt, et accipiunt, et orbe quodam quod paulatim amiserant decrescentes, sensim crescentes recipiunt: creatoris Dei interpretantur sapientiam. Atque ex hac vicissitudine spatiorum vel menstruus lunae orbis efficitur, vel solis sua per vestigia revertentis annus impletur, dum crescunt, atque decrescunt, et lapsu praeteritorum futura succedunt, eadem semper atque alia tempora commutantur. Unde et luna prudentissimo Dei artificio condita, et formarum mutans varietates, ad plenitudinem tendit, et festinat ad diminutionem, ut quicquid crescens acquisierat, perdat amittatque decrescens. Nec stat in eodem statu, sed quibusdam gradibus ascendens atque descendens, de paupertate pergit ad divitias, et de divitiis redit ad paupertatem: ipsa diversitate formarum mutabilem et conditam se esse demonstrans. Quis vero possit digno sermone exprimere solis cursum, et anni circulum rationi menstruae sive lunari congruentem? Dum per quatuor volvitur tempora, et in se semper revertitur, eademque mensura conscendit atque descendit, et aeterno ordine labitur: ut quod lunare spatium triginta diebus implet ac noctibus, hoc solis cursus spatiis anni vertentis reficiat. Cumque ad aequalitatem diei noctisque pervenerit, et parumper in libra justici cursum steterit, festinat ad inaequalitatem, deserens ad quod pervenerat. Quod puto Ecclesiasten, ne de alienis nostra fontibus hauriamus, in volumine suo dicere: *Gyrans gyRANDo vadit spiritus, et in circulos suos revertitur spiritus (Eccl. 1)*, annum **622** solis cursum significantem. Eadem enim temporum rota in semet revertitur, rediens ad ea, unde profectus fuerat.

11. Sancta vero coelestisque solemnitatis radios nobis sui splendoris emittens, nullis spatiis terminatur: cumque sanctorum certamina, et praesentis saeculi labor finem acceperint, succedet perpetuum gaudium, et aeterna festivitas. Unde perfecti viri animas suas ab omni errorum caligine separantes, jam nunc festa decantant: *Introeamus portas ejus in confessione, atria ejus in hymnis (Psal. 94)*, Salvatoris adventum laetis vocibus personantes. Cum enim in toto orbe regnaret malitia, et tenebras humanis oculis daemones offudissent, neque posset eis ullus opitulari, juxta illud quod scriptum est: *Respexi, et non erat qui auxiliaretur: consideravi, et nullus qui susciperet (Psal. 99)*, ut finem haberet aliquando impietas, et destrueretur idololatriae fraudulentia, vivens Sermo Dei, nihil de nostra relinquens similitudine, absque solo peccato, quod substantiam non habet, novo modo ad nos venire dignatus est, ut fieret filius hominis, et permaneret Filius Dei, natus quippe ex Virgine, hoc tantum stultis mentibus credebatur, quod oculi demonstrabant. Ex operibus vero et signorum magnitudine Deus invisibilis a prudentibus cernebatur, quemque facies hominem demonstrabat, hunc virtutes significabant Deum, servilis formae vilitate coopertum. Quanquam enim tradiderint eum Judaei, et crucifigendum vocibus impiis conclamarint, interfectione corporis ejus Dominum blasphemantes: imo occisione carnis dominicae servi impietatis effecti, tamen ad mortem intrepidus accedens, ut nobis virtutis praeberet exemplum, Dominus gloriae in ipsa passione monstratus est, impassibilis divinitatis permanens majestate, et carne passibilis, juxta beati Petri repertus eloquium. Et ideo pro nobis patiens, non fugit mortem, ne nos timore mortis ejus proprietate bellantes, victoriam

perderemus. Nam si timuisset crucem, contraria his quae docuerat gerens, quis discipulorum ejus libens **623** pro religione pugnasset? Irridetur itaque a a stultis et incredulis, qui orbem terrarum suae subjecit fidei, et nominis Christiani sanctis largitus est dignitatem. Cumque magnitudo virtutum ejus omnibus enitescat [al. *clareat*], blasphemare non cessant. Ille vero qui irridetur Deus, operibus demonstratus est, ut daemonum templa subverteret, ut Origenistarum impietatem argueret versipellem: quorum auctor Origenes, ita aures simplicium et leviorum sua persuasione decepit, ut solent in littora ex alto venientes illidi gurgites, et in semet spumanti mole confringi.

12. Nos ergo ad eum, qui ausus est scribere, ruina rationabilium creaturarum esse corpora fabricata, zelo fidei concitati loquamur: Si tibi hujusmodi impietas placet, quomodo Paulus Apostolus scribit: *Volo adolescentulas nubere, filios procreare (Tim. 5)*? Utrum idcirco praecepit nuptias, ut ex mulieribus nascentia corpora, ruentibus de coelo Angelis, et versis juxta te in animas, carceres praepararent [al. *praepararet*]? An ut in conjunctione maritali Dei sententiae serviens, conservet humanum genus? Si enim vult adolescentulas nubere, et filios procreare, per quas nascuntur corpora humana: corporibus autem propter poenas atque supplicia errantes animae uniuntur, nulli dubium, quin propter poenas animarum, et non propter generationis ordinem nuptiarum adolescentulis vincula tribuantur. Verum absit, ut ita esse credamus, et mariti, uxorisque foedera non ob benedictionem, sed ob peccatum juncta credamus. Nec Adam et Evam plasmans Deus, propter animas de coelo ruentes et lapsas [f. *lapsus*] rationabilium creaturarum

benedictione sociavit: *Crescite et multiplicamini*, dicens, *et replete terram* (**Gen. 1. 28**). Si enim propter peccata in coelis praecedentia ad terras missae sunt animae, ut corporibus ligarentur, mentitur Paulus scribens: *Honorabiles nuptiae, et cubile immaculatum* (**Heb. 12**). Sed nequaquam ille mentitur. Igitur non propter ruinam animarum, corpora fabricantur: sed ut mundus successione nascentium, morientium damna compenset [al. *compensaret*], et brevitatem humanae vitae vincat successione **624** perpetua. Nam si ruentes junctaeque corporibus benedicuntur a Deo, melioris conditionis erunt, postquam corpora susceperunt [al. *susceperint*]: quod si idcirco dicuntur, ut in ultionem peccatorum, corpora accipiant, quomodo benedicuntur in corporibus, in quae ob peccata venerunt? E duobus enim alterum erit: aut ante ruinam fuisse eas in benedictione, aut post ruinam junctas corporibus nequaquam posse benedici. Si enim illam vitam benedictio sequitur, istam deserit: si ad istam transfertur, in illa non fuisse convincitur. Quod si et antequam ruerent, necdumque humanis corporibus vestirentur, fuerunt in benedictione, et ruentes, habentesque corpora, rursus benedictae sunt, similis erit juxta benedictionis conditionem et prior vita, et posterior: quod nequaquam consequens est, quia peccatrices supplicia, non peccantes benedictionem merentur. Quidquid e duobus verum esse responderint, vitio subjacebit: dum isti nolunt [al. *nolentes*] ecclesiasticae doctrinae regulam custodire. Sive enim propter peccata de coelo animae corruentes instar carceris et catenarum corporibus illigatae sunt, respondeant, quomodo Adam et Eva, masculus et femina, viventes in corporibus benedicti sunt? Neque enim juxta deliramenta eorum nudaе animae vir et mulier appellantur, sed corpora quae sexum utrumque distinguunt. Sive [al. *Si vero*] ante

corpora in coelestibus morabantur, et beata eis tunc erat, dignaque benedictione absque corporibus conversatio: qua ratione aut priusquam ruerent, benedictae sunt, aut postquam corruerunt, et in poenam ruinae crassis corporibus copulatae sunt, rursus benedictione donantur? Neque enim idipsum est benedictio atque supplicium, quae et nominibus, et operibus procul distant: nec possunt ullo modo inter se sociari, quas tanta dividit repugnantia. Quomodo autem et justis multitudo liberorum pro benedictione promittitur? Propheta dicente: *Qui minimus est, erit in millia: et qui novissimus, in gentem magnam.*

13. Ergo et qui volunt Domini festa celebrare, Origenis simulacra contemnant, et turpitudinem dogmatum illius ratione superent. Sicut enim Ethnicorum **625** impiissimi errorem et consuetudinem praeferunt veritati, fabricantes in hominum similitudinem idola, et invisibilem blasphemantes Deum, dum formam et membra et organa genitalia in eis esse confingunt: nunc virum, nunc feminam confitentes, *et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis (Rom. 1. 23)*, variarumque formarum: ita Origenes facilitate et impietate credentium, quasi delubra idolorum, tractatum suorum monimentis demisit, quae nos auctoritate Scripturarum, et zelo fidei subvertentes, utamur illa similitudine: Ut etenim caementarii quadram volentes aedificare domum, aequales ex omni parte parietes metiuntur, eosque norma et perpendiculo dirigentes, quod animo depinxerint, opere exstruunt: et ejusdem mensurae per quadrum latera quatuor jungunt angulis sursum ac deorsum, coeptam aequalitatem, paulatimque incrementa servantes, ut materiae diversitatem jungat operis

pulchritudo, et angulares lineas artifex structura custodiat: sic Ecclesiae praeceptores habentes testimonia Scripturarum, firma doctrinae faciunt fundamenta, et intrepidi permanent, offerentes opera sua Christo, atque dicentes: *Confirma me in verbis tuis* (Ps. 118. 28). Ipse enim, de quo scriptum est: *Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli* (Matth. 21), nos et eos qui sursum sunt, una solemnitate consociat, ad quam [al. quem] cursu celeri navigantes, rabiem contra nos haereticorum fluctuum velociter dissolvendam, minime formidemus.

14. Sicut enim gubernatores magnarum navium, cum viderint immensum ex alto venire gurgitem, quasi venatores ferocissimam bestiam, spumantes fluctus suscipiunt, eosque prorae objectione sustentant, flectentes in diversum gubernacula, et prout ventorum flatus et necessitas imperarit, stringentes funiculos, vel laxantes, cumque unda subsederit, ex utroque navis latere laborantia clavorum vincula dimittunt, ut parumper quiescentia venturo gurgiti praeparentur: qui cum rursus advenerit, stringunt clavorum capita, et palmulas dilatant, ut huc atque illuc 626 scissis flatibus, aequalis sit utriusque lateris labor, et quod simul non poterat sustineri, divisim tolerabilius fiat: qui sui curam gerunt, imitantur exempli similitudinem, et divinorum dispensatione verborum, quasi gubernaculo, utentes, occurrunt haereticorum tempestati, et fluctibus, legem Dei pro arte retinentes, ut qui corruerant [al. corruperant], suscitentur: qui stant, firmo perserverent gradu, et [al. ut] omnes in commune doctrinae opitulatione serventur. Quod enim gubernatori clavus, hoc animo est lex Dei: In qua Dominicum Pascha facientes, caritati Dei et proximi in mundo nihil aliud praeferamus,

neque pro varietate humanorum casuum, qui huc illucque vertuntur, sententiam commutemus, ut quibus dudum pro potentia, turpi adulatione servivimus, si forte reflaverint venti, et paupertate divitiae, humilitate sublimitas, ignominia gloria fuerint immutata, in hostes repente vertamur, resistentes eis in faciem, quos, veneratione dignos ducebamus, temporibus, non fide necessitudinem ponderantes. Imo latentes inimicitias necessitatis tempore demonstrantes, et in similitudinem serpentium procedentes de foveis, ut non solum ingratis simus in eos, quorum beneficiis sustentabamur, gaudentes si nomina clientium possederimus, sed quasi perduelles eos usque ad sanguinem persequamur: dejectos prostratosque calcantes, quos dudum propter divitias suspiciebamus [al. *suscipiebamus*], pessimos omnium conclamantes, postquam opes paupertate mutaverint, laudantes potentiam, et infelicitatem calumniantes: nec pro rerum natura, sed pro varietate casuum honorantes aliquem, vel contemnentes: ut quos prius dominos et patronos vocabamus, eosdem quasi verberones, et servos nequissimos appellemus: atque ex omni parte appareat nostra iniquitas, dum aut indignos laudamus, aut dignos laude, obtreptione persequimur, imitantes illud quod ad beatum Job exprobrantes loquebantur, *Pauca pro quibus peccasti, verberatus es (Job 11. 7)*.

15. Nequaquam igitur dubias opes, sed virtutem firmissimam diligamus: non nos duritia humiliet paupertatis, non extollant divitiae, quae stultissimos hominum **627** deprimere et elevare consueverunt; sed utrumque pro rerum honestate moderemur, et tristia, et laeta aequali animo sustinentes. Divitiarum cura somnos interrumpit dulcissimos, innoxiiis calumnias struit, et

cum infinitas opes congregaverit, materiam aeternis ignibus parat. Postquam vero insatiabilis furor quaesitis opibus incubuerit, non expletur avaritia, sed contemnit leges, gehennae flammam despicit, futurum iudicii tribunal habet pro nihilo. Nec tantum adversarii contra hostes suos, quantum divitiae contra virtutes dimicant, nisi ratione, et in proximos misericordia temperentur. Hae in urbibus nobilitati praeferuntur, hae novis hominibus antiquam donant familiam. Nunquam divitiarum desiderium ullis divitiis satiari potest. Eget semper, qui avarus est: nescit mensuram, cui tantum deest quod habet, quantum quod non habet. Infernus mortuis non expletur: sed quanto plures susceperit, tanto plures desiderat. Imitatur ergo eum avaritia, nec satiari potest, sed quicquid habuerit, plus requiret: minus putat ab eo quod cupit omne quod possidet, semper immensa, semper immodica, ardorem peccatoris opum magnitudine non restringens, in conviviis non cibos vorans [al. *vorat*], sed injustitiam: in iudiciis jurgia miscens [al. *miscet*], atque discordias, invidiam parturit, per quam ad homicidium pervenitur: non est compos mentis, sed quasi ebria fluctuat, unam habens mensuram, extra mensuram semper inquirere. Mare littoribus clauditur, et venientes ex alto fluctus, et rabiem immitescentium gurgitum portus vel manufacti, vel natura firmissimi prohibent: divitiarum cupidinem, nisi ratione frenetur, nec consilium temperat, nec lex mitigare potest, nec ulla satiat abundantia. Non erubescit, non futurum iudicium reformidat, sed desiderio plus habendi, ut luxuriosi dediti voluptatibus solent gestire in amplexus, et insanire ad libidinem, ita calumniarum **628** et dissensionum urbes ac viculos, villasque complet: insulas, maria, terras, littora, vias, transitus, studia possidet avaritia, dum desiderio plus habendi,

negotiatione merces huc illucque commutat, et fraudibus atque perjuriis divitiarum jacet inexplebilia fundamenta.

16. Itaque hujusmodi rabiem contemnentes, divitias cultum Dei, et firmissimas possessiones castitatis et sanctimoniae, requiramus; adorantes Patris, et Filii, et Spiritus Sancti unam divinitatem; resurrectionem mortuorum incorruptibilem, et jugiter permanentem esse credentes. Neque enim fieri potest, ut eam mors superet, quae Christi passione firmata est, suscitans incorruptum et in aeternum permanens templum corporis sui. Oremus pro piissimis Imperatoribus; et observatione legis Dei, jejuniorum praecepta decoremus: quia virtus absque ulla necessitate custodit sectatores suos, et sensum in cogitationes varias fluctuantem, de terrenis ad excelsa sublimat, nequaquam pulchritudinem corporum, sed conversationis ac morum ordinem contemplans, ostendens ei laetantium in coelo Angelorum choros, et docens splendentium disciplinarum fulgura, ut in praesenti saeculo quasi athleta fortissimus illatas sustineat plagas, et futuram pro his gloriam praestoletur: nequaquam vitiis subjacens, sed interiorem hominem desiderio sui ad aeterna sustollens; atque omnes impetus voluptatis, ratione compescens, illud cogitet quod futurus est, et quantum potest sustinere humana fragilitas, recedat a corporalium rerum sollicitudine, praeferens carnalibus spiritualia, ut etiam ipsum corpus despiciens, et praesentium voluptatum duriores, sed meliorem vitam inire persuadeat, ut qui tum [al. *dudum*] libidini serviebat, libertate bona serviat castitati, et retractus a praecipitiis, mollia jejuniorum frena suscipiat. Etenim si absque rectore fuerit ac magistro corporum infirma **629** natura, nec imperanti animo voluerit obedire, et

sibi, et rectori concitat infinita naufragia, et pertrahit eum ad turpissimas libidines, ac barathrum voluptatum, ut nequaquam honesta consideret, sed fugiens bona, in coeno ac sordibus commoretur. Virtus vero cum aurigae modo [al. *in aurigae modum*] animum rexit, et quasi in curru stans, impetus ejus et varios appetitus doctrinae habenis composuerit [f. *compescuerit*], de humilibus eum ad excelsa sublevat, invisibilia aeternaque pro visibilibus ostendens, mansionem in coelis parat, et amicos illi efficit eos, qui Dei ministerio servientes, spiritualibus deliciis perfruuntur: ut quod hic cernebat in imagine, ibi in veritate perspiciat, et majorem solis radiis videat claritatem, quae nobis huc ex parte descendit, ut de minoribus ad majora tendamus, et quasi per litteras ac syllabas ad legendum proficiamus: quia et illa his, et haec illis indigent. Ibi cum fuerimus beatorum juncti consortio, audiemus: *Euge serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: intra in gaudium Domini tui* (**Matth. 25. 21. 23**).

17. Incipient [al. *incipientes*] sanctae Quadragesimae jejunia ab undecima die mensis Phamenoth, et hebdomadae Dominicae passionis sextadecima die mensis Pharmuthi. Et finiemus jejunia vespere sabbati vicesima prima die ejusdem mensis Pharmuthi, **630** et sequenti die Dominica Pascha celebrabimus [al. *celebremus*], vicesima et secunda die ejusdem mensis. Post quae jungemus [al. *jungamus*] septem hebdomadas sanctae Pentecostes: pauperum memores, amantes Deum et proximum, orantes pro inimicis, persecutoribus blandientes, infirmorum ruinas consolatione et misericordia sublevantes: ut lingua semper in Dei laudibus personet: ut Ecclesiae justa judicia nequaquam irrationabili

clementia destruantur, ne Legi Dei arbitria praeferantur humana: cuius si desideraverimus [al. *cujus desideravimus*] amicitias, coelestem gloriam consequemur in Christo Jesu Domino nostro; per quem, et cum quo Deo Patri claritas et imperium cum Spiritu Sancto in saecula saeculorum. Amen.

18. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos fratres qui nobiscum sunt. Et hoc nosse debetis: Pro defunctis Episcopis in locis singulorum constitutos. In urbe Nichium pro Theopempto, Theodosium: In Terenuthide Arsinthium: In oppido Geras pro Eudemone Pirozum: In Achaeis pro Apolline Musaeum: In Athrividi pro Isidoro Athanasium: In Cleopatriide Offellum: In oppido Laton pro Timotheo Apellen. His ergo scribite, et ab eis, juxta morem, Ecclesiasticas suscipite litteras.

631 EPISTOLA CI AUGUSTINI AD HIERONYMUM.

Negat se in Hieronymum librum scripsisse, in hoc falsus, quod aliquis prolixam epistolam librum appellasset.

Domino carissimo, et desideratissimo, et honorando in Christo fratri, et compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. «Audiavi pervenisse in manus tuas litteras meas; sed quod adhuc rescripta non merui, nequaquam imputaverim dilectioni

tuae. Aliquid proculdubio impedimenti fuit. Unde agnosco, Dominum a me potius deprecandum, ut tuae voluntati det facultatem mittendi, quod rescripseris. Nam rescribendi jam dedit, quia cum volueris, facillime poteris.

2. «Etiam hoc , quod ad me sane perlatum est, utrum quidem crederem, dubitavi; sed hinc quoque tibi aliquid utrum scriberem, dubitare non debui . Hoc autem brevi, suggestum esse caritati tuae a nescio quibus fratribus, mihi dictum est, quod librum adversus te scripserim, Romamque miserim. Hoc falsum esse noveris: Deum nostrum testor, hoc me non fecisse, sed si forte aliqua in aliquibus scriptis meis reperiuntur, in quibus aliter aliquid quam tu sensisse reperiatur, non contra te dictum, sed quod mihi videbatur, a me scriptum esse, puto te debere cognoscere: aut si cognosci non potest, credere. Ita sane hoc dixerim, ut ego non tantum paratissimus sim, si quid te in meis scriptis moverit, fraterne accipere quid contra sentias, aut de correctione mea, aut de ipsa tua benevolentia gavisurus; verum etiam hoc a te postulem, et flagitem.

3. «O si licuisset, et si non cohabitante, saltem vicino te in Domino perfrui ad crebrum et dulce colloquium! Sed quia id non est datum, peto ut hoc ipsum, quod in Domino quam possumus simul sumus, conservari studeas, et augeri ac perfici; et rescripta quamvis rara non spernere. Saluta obsequio meo sanctum fratrem Paulinianum, **632** et omnes fratres qui tecum ac de te in Domino gloriantur. Memor nostri exaudiaris a Domino in omni sancto desiderio tuo, domine carissime, et desideratissime, et honorande in Christo frater.»

EPISTOLA CII HIERONYMI AD AUGUSTINUM.

Acceptis Augustini epistolis quae continent quaestionem de mendacio officioso, dubitans etiamnum an ejus sit, negat se responsurum, nisi sit certius de auctore. Meminit et Ruffini ficto nomine.

Domino vere Sancto, ac beatissimo Papae AUGUSTINO
HIERONYMUS in Domino salutem.

1. In ipso profectionis articulo sancti filii nostri Asterii Hypodiaconi, necessarii mei, beatitudinis tuae litterae ad me pervenerunt, quibus satisfacis, te contra parvitatem meam librum Romam non misisse. Hoc nec ego factum audieram, sed epistolae cujusdam quasi ad me scriptae per fratrem nostrum Sysinnium Diaconum huc exemplaria pervenerunt: in qua hortaris me, ut παλινῳδιαν super quodam Apostoli capitulo canam, et imiter Stesichorum inter vituperationem et laudes Helenae fluctuantem, ut qui detrahendo oculos perdiderat, laudando receperit. Ego simpliciter fateor dignationi tuae, licet stylus et ἐπιχειρήματα tua mihi viderentur: tamen non temere exemplaribus litterarum credendum putavi; ne forte me respondente, laesus juste expostulares, quod probare ante debuissem tuum esse sermonem, et sic rescribere. Accessit ad moram sanctae et venerabilis Paulae longa infirmitas. Dum enim languenti multo tempore assideremus [al. *assidemus*], pene epistolae tuae, vel ejus qui sub tuo nomine scripserat, obliti sumus,

memores illius versiculi: *Musica in luctu importuna narratio* (**Eccli. 22. 6**). Itaque si tua est epistola, aperte scribe, vel mitte exemplaria veriora: ut absque ullo rancore stomachi in Scripturarum disputatione **633** versemur: et vel nostrum emendemus errorem, vel alium frustra reprehendisse doceamus.

2. Absit autem a me, ut quidquam de libris tuae beatitudinis attingere audeam. Sufficit enim mihi probare mea, et aliena non carpere. Caeterum optime novit prudentia tua, unumquemque in suo sensu abundare, et puerilis esse jactantiae, quod olim adolescentuli facere consueverant, accusando illustres viros, suo nomini famam quaerere. Nec tam stultus sum, ut diversitate explanationum tuarum me laedi putem: quia nec tu laederis, si nos contraria senserimus. Sed illa est vera inter amicos reprehensio, si nostram peram non videntes, aliorum, juxta Persium, manticam consideremus. Superest, ut diligas diligentem te; et in Scripturarum campo, juvenis senem non provoces. Nos nostra habuimus tempora, et cucurrimus quantum potuimus: nunc te currente et longa spatia transmeante, nobis debetur otium: simulque (ut cum honore tuo et venia dixerim) ne solus mihi de Poetis aliquid proposuisse videaris, memento Daretis et Entelli (**Virgil. 5. Aeneid.**), et vulgaris proverbii: quod bos lassus fortius figat pedem. Tristes haec dictavimus: utinam mereremur complexus tuos, et collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus.

3. Misit mihi temeritate solita, sua maledicta Calpurnius, cognomento Lanarius, quae ad Africam quoque studio ejus didici pervenisse. Ad quae breviter ex parte respondi, et libelli ejus vobis misi exemplaria, latius opus, cum opportunum

fuerit, primo missurus tempore: in quo illud cavi, ne in quoquam existimationem laederem Christianam; sed tantum ut delirantis imperitique mendacium ac vecordiam confutarem. Memento mei, sancte et venerabilis Papa. Vide quantum te diligam, ut ne provocatus quidem voluerim respondere: nec credam tuum esse, quod in altero forte reprehenderem. Frater communis suppliciter te salutat.

634 EPISTOLA CIII . AD AUGUSTINUM.

Commendat Augustino Praesidium, et salvere jubet Alypium.

Domino vere Sancto et Beatissimo Papae AUGUSTINO,
HIERONYMUS in Christo salutem

1. Anno praeterito per fratrem nostrum Asterium Hypodiaconum dignationi tuae epistolam miseram, promptum reddens salutationis officium: quam tibi arbitror redditam. Nunc quoque per sanctum fratrem meum Praesidium Diaconum, obsecro primum ut memineris mei. Deinde ut bajulum litterarum habeas commendatum, et mihi scias germanissimum, et in quibuscumque necessitas postulaverit, foveas atque sustentes; non quo aliqua re, Christo tribuente, indigeat; sed quo bonorum amicitias avidissime expetat, et se in his conjungendis maximum putet beneficium consecutum. Cur autem ad Occidentem navigaverit, ipso poteris narrante cognoscere.

2. Nos in monasterio constituti, variis hinc inde fluctibus quatimur, et peregrinationis molestias sustinemus. Sed

credimus in eo qui dixit: *Confidite, ego vici mundum* (**Joan. 16. 3**): quod ipso tribuente et praesule, contra hostem diabolum victoriam consequamur. Sanctum et venerabilem fratrem nostrum Papam Alypium, ut meo obsequio salutes, obsecro. Sancti fratres, qui nobiscum in monasterio Domino servire festinant, oppido te salutant. Incolumem te et memorem mei Christus Dominus noster tueatur omnipotens, Domine vere sancte et suscipiende Papa.

635 EPISTOLA CIV AUGUSTINI AD HIERONYMUM.

Hieronymum dehortatur a libris Testamenti veteris ex Hebraeo vertendis, quin potius auctor est, ut Septuaginta versionem mire depravatam ac variantem reddat suae veritati. Novum Testamentum ab eo castigatum probat.

Domino venerabili, et desiderabili sancto fratri, et compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. *Ex quo coepi ad te scribere, ac tua scripta desiderare, nunquam mihi melior occurrit occasio, quam ut per Dei servum, ac ministrum fidelissimum, mihique carissimum, mea tibi afferretur epistola, qualis est filius noster Cyprianus diaconus. Per hunc certe ita spero litteras tuas, ut certius in hoc rerum genere quidquam sperare non possim. Nam nec studium in petendis rescriptis memorato filio nostro deerit, nec gratia in promerendis, nec diligentia in custodiendis, nec*

alacritas in perferendis, nec fides in reddendis: tantum si aliquo modo merear, adjuvet Dominus, et adsit cordi tuo, et desiderio meo, ut fraternam voluntatem nulla major voluntas impediat.

2. Quia ergo duas jam epistolas misi; nullam autem tuam postea recepi, easdem ipsas rursum mittere volui, credens eas non pervenisse. Quae et si pervenerunt, ac fortasse tuae potius ad me minime pervenire potuerunt, ea ipsa scripta, quae jam misisti, iterum mitte, si forte reservata sunt. Sin minus, rursus dicta quod legam, dum tamen his respondere ne [al. non] graveris, quod jam diu est ut expecto. Primas etiam, quas ad te adhuc Presbyter litteras praeparaveram mittendas, per quemdam fratrem nostrum Profuturum, qui postea nobis collega factus, jam ex hac vita migravit, nec eas tunc ipse perferre potuit, quia continuo dum proficisci disponit, Episcopatus sarcina detentus, ac deinde in brevi defunctus est, etiam nunc mittere volui, ut scias in tua colloquia quam olim inardescam, et quam vim patiar quod a me tam longe absunt sensus corporis tui: per quos adire possit ad animum tuum animus meus, mi frater dulcissime, et in Domini membris honorande.

636 *3. In hac autem epistola hoc addo, quod postea didicimus, ex Hebraeo Job a te interpretatum, cum jam quamdam haberemus interpretationem tuam ejusdem Prophetæ ex Graeco eloquio versam in Latinum: ubi tamen asteriscis notasti, quae in Hebraeo sunt, et in Graeco desunt; obeliscis autem, quae in Graeco inveniuntur, et in Hebraeo non sunt: tam mirabili diligentia, ut quibusdam in locis ad singula verba singulas stellas videamus, significantes eadem verba esse in Hebraeo, in Graeco autem non esse. Porro in*

hac posteriore interpretatione, quae versa est ex Hebraeo, non eadem verborum fides occurrit. Nec parum turbat cogitantem, vel cur in illa prima tanta diligentia figantur asterisci, ut minimas etiam particulas orationis indicent deesse codicibus Graecis, quae sunt in Hebraeis: vel cur in hac altera, quae ex Hebraeis est, negligentius hoc curatum sit, ut non eadem particulae locis suis invenirentur. Aliquid inde exempli gratia volui ponere: sed mihi ad horam codex defuit, qui ex Hebraeo est. Verumtamen quia praevolas ingenio, non solum quid dixerim, verum etiam quid dicere voluerim, salis, ut opinor, intelligis, ut causa reddita, quod movet, edisseras.

4. Ego sane te mallet Graecas potius canonicas nobis interpretari Scripturas, quae Septuaginta Interpretum auctoritate perhibentur. Perdurum enim erit, si tua interpretatio per multas Ecclesias frequentius coeperit lectitari, quod a Graecis Ecclesiis Latinae Ecclesiae dissonabunt, maxime quia facile contradictor convincitur, Graeco prolato libro, id est linguae notissimae. Quisquis autem in eo quod ex Hebraeo translatum est, aliquo insolito permotus fuerit, et falsi crimen intenderit, aut vix, aut nunquam ad Hebraea testimonia pervenietur, quibus defendatur objectum. Quod si etiam perventum fuerit, tot Latinas et Graecas auctoritates damnari quis ferat? Huc accedit, quia etiam consulti Hebraei possunt aliud respondere; ut tu solus necessarius videaris, qui etiam ipsos possis convincere: sed tamen quo iudice, mirum si potueris invenire.

3. Nam quidem frater noster Episcopus, cum lectitari instituisset in Ecclesia cui praeest, interpretationem tuam,

movit quiddam longe aliter abs te positum apud Jonam Prophetam (**Cap. 4. v. 6**), quam erat omnium sensibus memoriaeque inveteratum, et tot aetatum successionibus decantatum. Factus **637** est tantus tumultus in plebe, maxime Graecis arguentibus, et inflammantibus calumniam falsitatis, ut cogeretur Episcopus [ea quippe civitas erat) Judaeorum testimonium flagitare. Utrum autem illi imperitia, an malitia hoc esse in Hebraeis codicibus responderunt, quod et Graeci et Latini habebant. Quid plura? coactus est homo velut mēdositatem corrigere, volens, post magnum periculum, non remanere sine plebe. Unde etiam nobis videtur aliquando te quoque in nonnullis falli potuisse. Et vide hoc quale sit, in eis litteris, quae non possunt collatis usitatarum linguarum testimoniis emendari.

6. Proinde non parvas Deo gratias agimus de opere tuo, quo Evangelium ex Graeco interpretatus es: quia pene in omnibus nulla offensio est, cum Scripturam Graecam contulerimus. Unde si quisquam veteri falsitati contentiosus faverit, prolatis collatisque codicibus, vel docetur facillime, vel refellitur. Et si quaedam rarissima merito movent, quis tam durus est, qui labori tam utili non facile ignoscat, cui vicem laudis referre non sufficit? Quid tibi autem videatur, cur in multis aliter se habeat Hebraeorum codicum auctoritas, aliter Graecorum, quae dicitur Septuaginta, vellem dignareris aperire. Neque enim parvum pondus habet illa, quae sic meruit diffamari, et qua usos Apostolos, non solum res ipsa indicat, sed etiam te attestatum esse memini. Ac per hoc plurimum profueris, si eam Scripturam Graecam quam Septuaginta operati sunt, Latinae veritati reddideris: quae in diversis codicibus ita varia est, ut tolerari vix possit, et ita suspecta, ne in Graeco

aliud inveniatur, ut inde aliquid proferri aut probari dubitetur. Brevem putabam futuram hanc epistolam: sed nescio quomodo ita mihi dulce factum est in ea progredi, ac si tecum loquerer. Sed obsecro te per Dominum, ne te pigeat ad omnia respondere, et praestare mihi, quantum potueris, praesentiam tuam.

638 EPISTOLA CV . AD AUGUSTINUM.

Expostulat de Augustini Epistola per Italiam sparsa, qua taxabatur locus non recte a se expositus in Epistola ad Galatas.

Domino vere Sancto et Beatissimo Papae AUGUSTINO
HIERONYMUS, in Domino salutem.

1. Crebras ad me epistolas dirigis, et saepe compellas, ut respondeam cuidam Epistolae tuae, cujus ad me, ut ante jam scripsi, per fratrem Sysinnium Diaconum exemplaria pervenerunt absque suscriptione tua; et quam primum per fratrem Profuturum, secundo per quemdam alium te misisse significas: et interim Profuturum retractum de itinere, et Episcopum constitutum, veloci morte subtractum: illum cujus nomen retices, maris timuisse discrimina, et navigationis mutasse consilium. Quae cum ita sint, satis mirari nequeo, quomodo ipsa epistola et Romae et in Italia haberi a plerisque dicatur, et ad me solum non pervenerit, cui soli missa est: praesertim cum idem frater Sysinnius inter caeteros Tractatus tuos dixerit eam se non in Africa, non apud te, sed in insula Adriae, ante hoc ferme quinquennium reperisse.

2. *De amicitia omnis tollenda suspicio.* De amicitia omnis tollenda suspicio est, et sic cum amico, quas cum altero se est loquendum. Nonnulli familiares mei et vasa Christi, quorum Jerosolymis et in sanctis Locis per magna copia est, suggerebant, non simplici animo a te factum, sed laudem atque rumusculos et gloriolam populi requirente, ut de nobis cresceres; ut multi cognoscerent te provocare, me timere; te scribere ut doctum, me tacere, ut imperitum: et tandem reperisse, qui garrulitati **639** meae silentium modumque imponeret. Ego autem ut simpliciter fatear dignationi tuae, primum idcirco respondere nolui, quia tuam liquido epistolam non credebam; nec (ut vulgi de quibusdam proverbium est) litum melle gladium. Deinde illud cavebam, ne episcopo communionis meae viderer procaciter respondere; et aliqua in reprehendentis epistola reprehendere: praesertim cum quaedam in illa haeretica judicarem.

3. Ad extremum, ne tu jure expostulares, et diceres: Quid enim? Epistolam meam videras, et notae tibi manus in subscriptione signa deprehenderas, ut tam facile amicum laederes, et alterius malitiam in meam verteres contumeliam? Igitur ut ante jam scripsi, aut mitte eandem epistolam, tua subscriptam manu, aut senem latitantem in cellula lacescere desine. Sin autem tuam vis vel exercere, vel ostentare doctrinam, quaere juvenes et disertos et nobiles, quorum Romae dicuntur esse quamplurimi, qui possint et audeant tecum congregari, et in disputatione sanctarum Scripturarum, jugum cum Episcopo ducere. Ego quondam miles, nunc veteranus et tuas et aliorum debeo laudare victorias, non ipse rursus effoeto corpore dimicare; ne si me frequenter ad rescribendum impuleris, illius recorder historiae, quod

Hannibalem juveniliter exsultantem, Q. Maximus patientia sua fregerit.

*Omnia fert aetas, animum quoque: saepe ego
longos Cantando puerum memini me condere soles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Moerim
Jam fugit ipsa. (VIRGIL. Eclog. 9. v. 51.)*

Et ut magis de Scripturis sanctis loquar, Berzellai ille Galaadites, regis David beneficia, omnesque delicias juveni delegans filio (2. Reg. 19), ostendit senectutem haec nec appetere debere, nec oblata suscipere.

4. Quod autem juras te adversum me librum nec scripsisse, neque Romam misisse, quem non scripseris; sed si forte aliqua in tuis scriptis reperiantur, quae a meo sensu discrepent, non me a te laesum, sed a te scriptum, quod tibi rectum videbatur; quaeso ut me patienter audias. Non scripsisti librum, et 640 quomodo mihi reprehensionis a te meae per alios scripta delata sunt? Cur habet Italia quod tu non scripsisti? Qua ratione poscis, ut rescribam ad ea quae scripsisse te denegas? Non tam hebes sum, ut si diversa senseris, me a te laesum putem. Sed si mea cominus dicta reprehendas, et rationem scriptorum expetas, et quae scripserim, emendare compellas, et ad *παλινωδίαν* provoces, et oculos mihi reddas, in hoc laeditur amicitia, in hoc necessitudinis jura violantur. Ne videamur certare pueriliter, et fautoribus invicem vel detractoribus nostris tribuere materiam contendendi; haec scribo, quia te pure et Christianae diligere cupio, nec quidquam in mea mente retinere. quod distet a labiis. Non enim convenit, ut ab adolescentia usque ad hanc aetatem in monasteriolo cum sanctis Fratribus labore desudans, aliquid contra Episcopum communionis meae scribere audeam: et

eum Episcopum, quem ante cepi amare quam nosse; qui me prior ad amicitias provocavit; quem post me orientem in Scripturarum divinarum [al. abest *divinarum*] eruditione laetatus sum. Igitur aut tuum negato librum, si forte non tuus est, et desine flagitare rescriptum ad ea quae non scripsisti: aut si tuus est, ingenue confitere; ut si in defensionem mei aliqua scripsero, in te culpa sit qui provocasti, non in me, qui respondere compulsus sum.

5. Addis praeterea te paratum esse, ut si quid me in tuis scriptis moverit, et corrigere voluero, fraterne accipias, et non solum mea in te benevolentia gavisurum; sed ut hoc ipsum faciam, deprecaris. Rursum dico quod sentio, provocas senem, tacentem stimulas, videris jactare doctrinam. Non est autem aetatis meae putari malevolum erga eum, cui magis favorem debeo. Et si in Evangeliiis ac Prophetis perversi homines inveniunt quod nitantur reprehendere, miraris si in tuis libris, et maxime in Scripturarum expositione, quae vel obscurissimae sunt, quaedam a recta linea discrepare videantur? Et hoc dico non quod in operibus tuis quaedam reprehendenda jam censeam: neque enim lectioni eorum umquam operam dedi, nec horum exemplariorum apud nos copia est, praeter Soliloquiorum tuorum libros, et quosdam Commentarios in Psalmos, **641** quos si vellem discutere, non dicam a me, qui nihil sum, sed a veterum Graecorum docerem interpretationibus discrepare. Vale, mi amice carissime, aetate fili, dignitate parens; et hoc a me rogatus observa, ut quidquid mihi scripseris, ad me primum facias pervenire.

EPISTOLA CVI. AD SUNNIAM ET FRETELAM.

Postquam gratulatus est Sunniae ac Fretelae viris, e Getarum licet genere, studiis Divinarum Scripturarum praeclaris: respondet ad sibi propositas ex Psalmis quaestiones, eorumque difficultates omnes diluit, ostendens quaenam sit inter variantes lectiones Graecas, atque Latinas, caeteris praeferenda, quaeque propius ad Hebraicum fontem accedat.

Dilectissimis fratribus SUNNIAE et FRETELAE, et caeteris qui vobiscum Domino serviunt, HIERONYMUS.

1. Vere in vobis Apostolicus et Propheticus sermo completus est: *In omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum (Ps. 18. 5; et Rom. 10. 18)*. Quis hoc crederet, ut barbara Getarum lingua Hebraicam quaereret Veritatem; et dormitantibus, imo contendentibus Graecis, ipsa Germania Spiritus Sancti eloquia scrutaretur? *In veritate cognovi, quod non est personarum acceptor Deus; sed in omni gente qui timet Deum, et operatur justitiam, acceptus est illi (Act. 10. 34 et 35)*. Dudum callosa tenendo capulum manus, et digiti tractandis sagittis aptiores, ad stylum calamumque mollescunt; et bellicosa pectora **642** vertuntur in mansuetudinem Christianam. Nunc et Isaiae vaticinium cernimus opere completum: *Concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces; et non sumet gens contra gentem gladium, et non discent ultra pugnare (Isai. 2. 4)*. Rursum in eodem: *Pascetur lupus cum agno; et pardus requiescet cum haedo; et vitulus et leo et taurus pascentur simul; et puer parvulus ducet eos, et bos et ursus in commune pascentur:*

pervulique eorum erunt pariter; et leo et bos comedent paleas (Ibid. 7. 8. et seqq.); non ut simplicitas in feritatem transeat, sed ut feritas discat simplicitatem.

2. Quaeritis a me rem magni operis, et majoris invidiae; in qua scribentis non ingenium, sed eruditio comprobetur; ut dum ipse cupio de caeteris judicare, judicandum me omnibus praebeam: et in opere Psalterii juxta digestionem schedulae vestrae, ubicumque inter Latinos Graecosque contentio est, quid magis Hebraeis conveniat, significem. In quo illud breviter admoneo, ut sciatis aliam esse editionem, quam Origenes et Caesariensis Eusebius, omnesque Graeciae tractatores Κοινὴν, id est, *communem* appellant, atque *Vulgatam*, et a plerisque nunc Λουκιανὸς dicitur; aliam Septuaginta Interpretum, quae in Ἑξαπλοῖς codicibus reperitur, et a nobis in Latinum sermonem fideliter versa est, et Jerosolymae atque in Orientis ecclesiis decantatur. Super qua re et sanctus filius meus Avitus saepe quaesierat. Et quia se occasio fratris nostri Firmi Presbyteri dedit, qui mihi vestram epistolam reddidit; duobus scribens, in commune respondeo, et me magno amicitiae libero foenore, quod quanto magis solvimus, plus debemus. Sicut autem in 643 novo Testamento, si quando apud Latinos quaestio exoritur, et est inter exemplaria varietas, recurrimus ad fontem Graeci sermonis, quo novum scriptum est Instrumentum: ita in veteri Testamento, si quando inter Graecos Latinosque diversitas est, ad Hebraicam confugimus [al. *recurrimus*] veritatem; ut quidquid de fonte proficiscitur, hoc quaeramus in rivulis. Κοινὴ autem ista, hoc est Communis editio, ipsa est quae et Septuaginta. Sed hoc interest inter utramque, quod Κοινὴ pro locis et temporibus, et pro voluntate

scriptorum, vetus corrupta editio est. Ea autem quae habetur in Ἑξαπλοῖς, et quam nos vertimus, ipsa est quae in eruditorum libris incorrupta, et immaculata Septuaginta Interpretum translatio reservatur. Quidquid ergo ab hac discrepat, nulli dubium est, quin ita et ab Hebraeorum auctoritate discordet.

3. Prima de quinto Psalmo quaestio fuit: *Neque habitabit juxta te malignus (Psal. 5. 6)*. Pro quo habetur in Graeco, οὔτε παροικήσει σοι πονηρὸς sive πονηρευόμενος, ut Vulgata editio continet. Et miramini, cur παροικίαν, id est, *incolatum* Latinus interpres non verterit, sed pro hoc posuerit *habitationem*, quae Graece dicitur κατοικία. Quod quidem in alio loco fecisse convincitur: *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est (Psal. 119. 5)*. Et in decimo quarto Psalmo rursum pro incolatu habitationem posuit: *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? (Psal. 14. 1)*. Et sciendum, quod si voluerimus dicere: *Domine quis inolet tabernaculum tuum?* vel illud de quinto: *Neque inolet juxta te malignus*, perdet εὐφωμίαν: et dum interpretationis κακοζηλίαν sequimur, omnem decorem translationis amittimus, et hanc esse regulam boni interpretis, ut ἰδιώματα linguae alterius, suae linguae exprimat proprietate. Quod et Tullium in Protagora Platonis, et in Οἰκονομικῷ Xenophontis, et in 644 Demosthenis contra Aeschinen oratione fecisse convincimus; et Plautum, Terentium, Caeciliumque eruditissimos viros, in Graecis comoediis transferendis. Nec ex eo quis Latinam linguam angustissimam putet, quod non possit verbum de verbo transferre; cum etiam Graeci pleraque nostra circuitu [al. *per circumitus*] transferant: et verba Hebraica, non

interpretationis fide, sed linguae suae proprietatibus nitantur exprimere.

4. De eodem Psalmo: *Dirige in conspectu meo viam tuam* (**Psal. 5. 9**). Pro quo habetur in Graeco κατεύθυνον ἐνώπιον σου τὴν ὁδόν μου, hoc est, *dirige in conspectu tuo viam meam*. Quod nec Septuaginta habent, nec Aquila, nec Symmachus, nec Theodotion; sed sola Κοινὴ editio. Denique et in Hebraeo ita scriptum reperi, OSER LAPHANAI DARCHACH. Quod omnes voce simili transtulerunt; *Dirige in conspectu meo viam tuam*. Secundum illud, quod in Oratione Dominica dicitur: *Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum* (**Matth. 6. 10**). Non quo nobis orantibus sanctificetur quod per se sanctum est: sed quo petamus, ut quod per naturam sui sanctum est, sanctificetur in nobis. Ergo et nunc Propheta postulat, ut via Domini quae per se recta est, etiam sibi recta fiat.

5. De sexto Psalmo: *Erubescant et conturbentur vehementer omnes inimici mei* (**Psal. 6. 1**). Et dicitis in Graeco, *vehementer*, non haberi. Scio: sed hoc in editione Vulgata. Caeterum in Hebraeo habet MOD, id est, *vehementer*; et omnes, σφόδρα, similiter transtulerunt.

6. De septimo Psalmo: *Judica me Domine secundum justitiam meam* (**Psal. 7. 9**). Pro quo habetur in Graeco, κατὰ τὴν δικαιοσύνην σου, id est, *juxta justitiam tuam*. Sed et in hoc male; in Hebraeo enim SEDECI habet, quod interpretatur, *justitia mea*; et non SEDECACH, quod, *justitiam tuam*, sonat. Sed et omnes Interpretes, **645** *justitiam meam*, voce simili transtulerunt. Nec cuiquam videatur temerarium, quod judicari secundum

justitiam suam postulet, cum et sequens versiculus hoc ipsum significet: *Et secundum innocentiam meam super me (Ibid.)* Et sexti decimi Psalmi hoc exordium sit: *Exaudi Domine justitiam meam (Psal. 16. 1)*. Et in septimo decimo quoque dicatur: *Retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam, et secundum puritatem manuum mearum reddet mihi (Psal. 17. 25.)*. In vigesimo quoque quinto Psalmo scriptum sit: *Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos, et cor meum (Psal. 25. 2)*. Et in quarto dicatur: *Cum invocarem, exaudivit me Deus justitiae meae (Psal. 4. 1)*. Et in octogesimo quinto: *Custodi animam meam, quoniam sanctus sum (Psal. 85. 2)*. Jacob quoque loquatur in Genesi: *Exaudiet me cras justitia mea (Gen. 30. 33)*.

7. De octavo Psalmo: *Quoniam videbo coelos tuos (Psal. 8. 4)*. Et dicitis quod, *tuos*, in Graeco non habeat. Verum est, sed in Hebraeo legitur SAMACHA, quod interpretatur, *coelos tuos*, et de editione Theodotionis in Septuaginta interpretibus additum est sub asterisco: cujus rei vobis sensum breviter aperiam. Ubi quid minus habetur in Graeco ab Hebraica Veritate, Origenes de translatione Theodotionis addidit, et signum posuit asterisci, id est, stellam, quae quod prius absconditum videbatur, illuminet, et in medium proferat: ubi autem quod in Hebraeo non est, in Graecis codicibus invenitur, obelon, id est, jacentem praeposuit virgulam, quam nos Latine, veru, possumus dicere; quo ostenditur jugulandum esse et confodiendum, quod in Authenticis libris non invenitur. Quae signa et in Graecorum, Latmorumque poematibus inveniuntur.

8. Decimo sexto: *Oculi tui videant aequitates (Psal. 16. 2)*. Pro quo in Graeco vos legisse dixistis: οἱ ὀφθαλμοί μου, id

est, *oculi mei*; sed rectius, *oculi tui*, quia et supra dixerat: *De vultu tuo iudicium meum prodeat* (**Ps. 16, 2**); et oculi Dei in Propheta recta operante, **646** non prava, sed recta conspiciant. In ipso: *Custodi me ut pupillam oculi* (**Ibid. 8**). Dicitis in Graeco legi: *Custodi me Domine*; quod nec in Hebraeo, nec in ullo [al. *illo*] habetur interprete. In eodem: *Exsurge, Domine, praeveni eum, et supplanta eum* (**Ibid. 13**). Pro quo in Graeco sit, πρόφθασον αὐτοὺς, id est, *praeveni eos*, et supplanta eos: sed melius si legatur numero singulari: siquidem de impio dictum est, de quo statim sequitur, *praeveni eum et supplanta eum: eripe animam meam ab impio*. Nullique dubium, quin diabolus significet.

9. Decimo septimo Psalmo: *Grando et carbones ignis* (**Psal. 17. 13**). Et quaeritis cur Graecus istum versiculum secundo non habeat, interpositis duobus versibus. Sed sciendum, quia de Hebraico, et de Theodotionis editione in Septuaginta Interpretibus sub asterisco additum sit. In eodem: *Qui perfecit pedes meos tanquam cervorum* (**Ibid. 34**). Pro quo scribitis in Graeco inveniri ὥσεὶ ἐλάφου, id est, *tanquam cervi*: singularem numerum pro plurali. Sed in Hebraeo pluralis numerus positus est CHAJALOTH, et omnes Interpretes pluralem numerum transtulerunt. In eodem: *Et dedisti mihi protectionem salutis tuae* (**Ibid. 36**). Pro quo in Graeco vos legisse dixistis, τῆς σωτηρίας μου, id est, *salutis meae*. Sed in Hebraeo JESACHA, *salutis tuae*, significat, non, *meae*; quod et omnes Interpretes transtulerunt. In ipso: *Supplantasti insurgentes in me subtus me* (**Ibid. 40**). Pro quo in Graeco plus invenisse vos dicitis: *Omnes insurgentes*; sed, *omnes*, additum est. In eodem: *Vivit Dominus, et benedictus Deus meus* (**Ibid. 47**). Et dicitis in

Graeco non haberi, *meus*. Quod non sub asterisco, sed ab ipsis Septuaginta de Hebraica Veritate translatum est; et cuncti Interpretes in hac parte consentiunt. In eodem: *Liberator meus de gentibus iracundis* (**Ibid. 48**). Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis: *Ab inimicis meis fortibus, sive potentibus*. Et quia semel veritati studemus, si quid vel transferentis festinatione, vel scribentium, 647 vitio depravatum est, simpliciter confiteri, et emendare debemus. In Hebraeo nihil aliud habet nisi hoc: *Liberator meus ab inimicis meis*. Septuaginta autem, *iracundis*, addiderunt. Et pro *gentibus*, tam in Hebraeo, quam in cunctis Interpretibus, *inimici* positi sunt: et miror, quomodo pro *inimicis*, *gentes* mutatae sint.

10. Decimo octavo: *Exsultavit ut gigas ad currendum viam suam* (**Psal. 18. 7**). Et dicitis quod in Graeco, *suam*, non habeat: sed hoc nos sub veru additum reperimus, et in Hebraeo non esse manifestum est.

11. Decimo nono: *Tribuat tibi secundum cor tuum* (**Psal. 19. 5**). Et dicitis in Graeco vos hoc versiculo additum nomen Domini reperisse, quod superfluum est: quia ex superioribus, Ἐπακούσαι σου Κύριος, subauditur, unde coepit et Psalmus; *Exaudiat te Dominus in die tribulationis* (**Ibid. 11**); ut et hic sub eodem sensu dicatur: *Tribuat tibi secundum cor tuum*, id est, ipse Dominus, de quo supra dictum est. In eodem: *Et exaudi nos in die, qua invocaverimus te* (**Ibid. 10**). Pro quo legisse vos dicitis: *in quocumque die*; sed superius cum Hebraica veritate concordat, ubi scriptum est BIOM, id est, *in die*.

12. Vigesimo primo: *Tu autem Domine ne elongaveris auxilium tuum a me* (**Psal. 21. 20**). Et dicitis invenisse

vos, *meum*; quod et verum est, et ita corrigendum. Brevi enim, si quid scriptorum errore mutatum est, stulta credimus contentione defendere. In eodem; *Universum semen Jacob magnificate eum* (**Ibid. 24**). Pro quo in Graeco scriptum sit, δοξάσατε αὐτὸν, id est, *glorificate eum*. Sed sciendum quod ubicumque in Graeco scriptum est, *glorificate*, Latinus Interpres, *magnificate*, transtulerit; secundum illud quod in Exodo dicitur: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus 648 est* (**Exod. 15. 1**); pro quo in Graeco scribitur, *glorificatus est*: sed in Latino sermone si transferatur, fit indecora translatio; et nos emendantes olim Psalterium, ubicumque sensus idem est, veterum Interpretum consuetudinem mutare nolimus, ne nimia novitate lectoris studium terreremus.

13. Vigesimo secundo: *Calix meus inebrians quam praeclarus est* (**Psal. 22. 5**). Pro quo in Graeco legisse vos dicitis, *calix tuus*: sed hoc in Κοινῇ errore obtinuit. Caeterum et Septuaginta, et Haebraicum, et omnes Interpretes, *calix meus*, habent, quod Hebraice dicitur CHOSI: alioquin si *calix tuus*, esset, diceretur CHOSACH.

14. Vigesimo quarto: *Confundantur omnes iniqua agentes* (**Psal. 24. 4**). Et dicitis quod, *omnes*, in Graeco non habeat, et bene; nam nec in Hebraeo habet, sed in Septuaginta sub veru additum est. In eodem: *Innocentes et recti adhaeserunt mihi, quia sustinui te* (**Ibid. 21**). Et dicitis in Graeco vos reperisse, *Domine*: quod superfluum est.

15. Vigesimo sexto: *Et nunc ecce exaltavit caput meum* (**Psal. 26. 5**). Sed, *ecce*, superfluum est. In

eodem: *Exquisivit facies mea* (**Ibid. 8**). Pro quo in Graeco sit positum: *quaesivit te facies mea*. Sed melius superius.

16. Vigesimo septimo: *Exaudi vocem deprecationis meae* (**Psal. 27. 2**). Pro quo invenisse dixistis: *Exaudi Domine*, sed et hoc additum est.

17. Vigesimo octavo: *Et in templo ejus omnis dicet gloriam* (**Psal. 28. 9**). Pro quo in Graeco sit, πᾶς τις. Quod si transferre voluerimus ad verbum, *omnis quis*, in κακοζηλίαν interpretationis incurrimus, et fit absurda translatio. In eodem: *Dominus diluvium inhabitare facit* (**Ibid. 10**). Pro quo legisse vos dicitis: *Dominus diluvium inhabitat*; quorum prius ad gratiam pertinet in credentibus, secundum ad ejus, in quo credunt, habitaculum. Sed quia JASAB verbum ambiguum est, et potest 649 utrumque sonare, nam et *sessio*, et *habitatio* dicitur; et in ipso Psalmo de gratia baptismatis dicebatur: *Vox Domini super aquas: Dominus super aquas multas*. Et: *Vox praeparantis cervos, et revelabit condensa, et in templo ejus omnis dicet gloriam* (**Ibid. 3. et seqq.**), de ipsis sentire volumus, qui glorificant Dominum; et interpretati sumus: *Dominus diluvium inhabitare facit* (**Psal. 30. 5**).

18. Trigesimo: *Quoniam tu es protector meus*. Rursum in hoc loco nomen Domini additum est; et ne eadem semper inculcem, observare debetis nomen Domini et Dei saepissime additum; et id vos debere sequi quod de Hebraico et de Septuaginta Interpretibus emendavimus. In eodem: *Ego autem dixi in excessu mentis meae* (**Ps. 30. 23**). Pro quo in Latinis codicibus legebatur, *in pavore meo*, et nos juxta Graecum transtulimus, ἐν τῇ ἐκστάσει μου, id est, *in excessu*

mentis meae; aliter enim Latinus sermo ἔκστασιν exprimere non potest, nisi mentis excessum. Aliter me in Hebraico legisse noveram, *in stupore et admiratione mea*.

19. Trigesimo primo: *Nec est in spiritu ejus dolus* (**Psal. 31. 2**). Pro quo in Graeco vos legisse dicitis, ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, id est, *in ore ejus*; quod solus Symmachus posuit. Alioquin et Septuaginta Interpretes, et Theodotion, et Quinta, et Sexta Editio, et Aquila, et ipsum Hebraicum, *in spiritu ejus*, habet, quod Hebraice dicitur BRUCHO. Sin autem esset, *in ore ejus*, scriberetur, BAFFIO. In eodem *Conversus sum in aerumna mea* (**Ibid. 4**); in Graeco, *mea*, non esse suggeritis. Quod ex Hebraico, et de translatione Theodotionis **650** sub asterisco additum est, et in Hebraeo legitur LASADDI.

20. Trigesimo quarto: *Omnia ossa mea dicent, Domine* (**Psal. 34. 10**). Pro quo in Graeco bis, *Domine*, invenisse vos dicitis. Sed sciendum, quod multa sunt exemplaria apud Hebraeos, quae ne semel quidem *Dominum* habeant.

21. Trigesimo sexto: *Et viam ejus volet* (**Psal. 36. 23**). In Graeco, *volet nimis*, vos legisse dicitis. Quod additum est, nec apud quemquam habetur Interpretum.

22. Trigesimo octavo: *Verumtamen vane conturbatur omnis homo* (**Psal. 38. 6**). Et dicitis vos in Graeco non invenisse, *conturbatur*. Sed et hoc in LXX. sub veru additum est. Et hinc apud vos, et apud plerosque error exoritur, quod scriptorum negligentia, virgulis et asteriscis subtractis, distinctio universa confunditur.

23. Trigesimo nono: *Et legem tuam in medio cordis mei (Psal. 39. 9)*. Pro quo in Graeco reperisse vos dicitis, *in medio ventris mei*, quod et in Hebraeo sic scriptum est, BATTHOCH MEAI. Sed propter euphoniam apud Latinos, *in corde*, translatum est; et tamen non debemus subtrahere quod verum est. In eodem: *Domine, in adjutorium meum respice (Ibid. 14)*. Pro quo in Graeco reperisse vos dicitis, σπεύσον, id est, *festina*. Sed apud Septuaginta πρόσχες, id est, *respice*, scriptum est.

24. Quadragesimo: *Et si ingrediebatur, ut videret (Psal. 40. 7)*. Et dicitis quod *Si* in Graeco non sit positum. Cum manifestissime et in Hebraeo, et in cunctis Interpretibus scriptum sit; et Septuaginta transtulerint, καὶ εἰ εἴσεπορεύετο τοῦ ἰδεῖν.

25. **651** Quadragesimo primo: *Salutare vultus mei, Deus meus (Psal. 41. 7)*. Pro quo invenisse vos dicitis, *et Deus meus*. Sed sciendum; hoc in isto Psalmo bis inveniri, et in primo positum esse: *salutare vultus mei, Deus meus*; in secundo autem, id est, in fine ipsius Psalmi: *Salutare vultus mei, et Deus meus*; ita dumtaxat, ut, *et* conjunctio de Hebraeo, et Theodotione sub asterisco addita sit. In eodem: *Exprobraverunt mihi qui tribulant me (Ibid. 11)*. Pro quo vos invenisse dixistis, οἱ ἐχθροί μου, id est, *inimici mei*; cum et apud Septuaginta scriptum sit, οἱ θλίβοντές με, et apud Hebraeos SORARAI, id est, *hostes mei*. In eodem: *Spera in Deum, quoniam adhuc confitebor illi (Ibid. 12)*. Et dicitis, *adhuc*, in Graeco non inveniri. Quod sub asterisco additum est. Ita enim et in Hebraeo scriptum reperimus CHI OD, quod significatur ὅτι ἔτι, Latineque

dicitur, *quoniam adhuc*. Hoc ipsum etiam in quadragesimo secundo intelligendum est.

26. Quadragesimo tertio: *Et non egredieris in virtutibus nostris (Psal. 43. 10)*. Pro quo in Graeco reperisse vos dicitis: *Et non egredieris, Deus (Ibid. 15)*; sed superfluum est. In ipso: *Posuisti nos in similitudinem gentibus (Ibid. 15)*. Pro quo in Graeco scriptum sit ἐν τοῖς ἔθνεσιν, sed si dictum fuisset in Latino, *in similitudinem in gentibus*, κακόφωνον esset, et propterea absque damno sensus, interpretationis elegantia conservata est. Alioquin in Hebraico ita scriptum reperi: *Posuisti nos proverbium in gentibus*. In eodem: *Exsurge, adjuva nos (Ibid. 26)*. Pro quo, more solito, in Graeco nomen *Domini* additum est.

27. Quadragesimo quarto: *Sagittae tuae acutae (Ps. 44. 6)*: pro quo in Graeco legisse vos dicitis: **652** *acutae, potentissime*; sed hoc male, et de superiori versiculo additum est, in quo legitur: *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime (Ibid. 4)*.

28. Quadragesimo septimo: *Quoniam ecce reges congregati sunt (Psal. 47. 5)*. Pro quo in Graeco legisse vos dicitis: *Quoniam ecce reges ejus congregati sunt*. Quod superfluum esse, ipse lectionis textus ostendit; et in veteribus codicibus Latinorum scriptum erat, *reges terrae*, quod nos tulimus [f. *sustulimus*, quia nec in Hebraeo, nec in Septuaginta reperitur. In ipso: *Sicut audivimus, sic vidimus (Ibid. 9)*. Pro quo in Graeco reperisse vos dicitis: *sic et vidimus*, quod superfluum est: legitur enim in Hebraeo CHEN RAINU, quod interpretatur οὕτως εἶδομεν, hoc est, *sic vidimus*. In eodem: *Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in*

medio templi tui (Ibid. 10). Pro eo quod nos de Hebraico, et de Septuaginta Interpretibus vertimus, *templi tui*, in Graeco vos legisse dicitis, *populi tui*, quod superfluum est. In Hebraico scriptum est ECHALACH, id est, τοῦ ναοῦ σου, hoc est, *templi tui*, et non AMMACH; quod *populum tuum* significat.

29. Quadragésimo octavo: *Homo cum in honore esset (Psal. 48. 14).* Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis: *Et homo in honore cum esset.* Sed sciendum, quod iste versiculus bis in hoc Psalmo sit, et in priori additam habeat, *et*, conjunctionem, in fine non habeat. In eodem: *Et dominabuntur eorum justi (Ibid. 15).* Pro *justis*, εὐθεῖς, id est, *rectos*, in Graeco vos legisse dicitis; sed propter εὐφωρίαν ita in Latinum versum est. Alioquin et in eo loco, ubi scriptum legimus: *In libro τοῦ εὐθοῦς*, justorum intelligimus librum (**Jos. 10. 13**), et non debemus **653** sic verbum de verbo exprimere, ut dum syllabas sequimur, perdamus intelligentiam. In eodem: *De manu inferni, cum liberaverit me (Ps. 49. 20).* Pro quo in Graeco legisse vos dicitis: *cum acceperit me*: quod quidem et nos ita de LXX. vertimus; et miror a quo in vestro codice depravatum sit.

30. Quadragésimo nono: *Sedens adversus fratrem tuum loquebaris (Ibid. 16).* Pro quo in Graeco reperisse vos dicitis, κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάλεις, et putatis non bene versum, quia diximus, *adversus fratrem tuum loquebaris*, et debuisse nos dicere, *adversus fratrem tuum loquebaris*, et debuisse nos dicere, *adversus fratrem tuum detrahebas*; quod vitiosum esse, et in nostra lingua non stare, etiam stultis patet. Nec ignoramus, quod καταλαλία dicitur detractio; quam si voluerimus ponere, non possumus dicere, *adversus fratrem*

tuum detrahebas; sed de fratre tuo detrahebas. Quod si fecerimus, rursus contentiosus verborum calumniator inquireret, quare non dixerimus, κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου, hoc est, *adversus fratrem tuum.* Haec superflua sunt, et non debemus impolita nos verborum interpretatione torquere, cum damnum non sit in sensibus, quia unaquaeque lingua, ut ante jam dixi, suis proprietatibus loquitur. In ipso: *Ne quando rapiat, et si qui eripiat (Ibid. 22).* Et in Graeco reperisse vos dicitis: *Et non sit qui eripiat;* quod et a nobis versum est, et in nostris codicibus sic habetur. Et miror quomodo vitium librarii dormitantis, ad culpam referatis interpretis; nisi forte fuerit hoc: *Ne quando rapiat, nec sit qui eripiat,* et ille pro, *nec, et,* scripserit. In eodem: *Sacrificium 654 laudis honorificabit me.* Pro quo in Graeco scribitur, δοξάσει με, id est, *glorificabit me,* de quo et supra diximus. In Evangelio in eo loco, ubi in Graeco legimus, Πάτερ δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον παρὰ σοι πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι, in Latino legitur: *Pater clarifica me (Joan. 17. 5):* noluimus ergo immutare quod ab antiquis legebatur, quia idem sensus erat.

31. Quinquagesimo quarto: *Exspectabam eum, qui salvum me fecit (Psal. 54. 9).* Et dicitis vos invenisse in Graeco: *Exspectabam Deum,* quod additum est. In eodem: *A pusillanimitate spiritus (Ibid.).* Et in Graeco invenisse vos dicitis, ἀπὸ ὀλιγοψυχίας, quod proprie *pusillanimitas* dicitur. Sed sciendum quod pro ὀλιγοψυχία, Aquila, et Symmachus, et Theodotion, et Quinta Editio interpretati sunt, ἀπὸ πνεύματος, id est, *a spiritu;* et in Hebraeo scriptum sit MERUA: omnisque sensus ita apud eos legatur: *Festinabo, ut salver a spiritu tempestatis, et turbinis (Psal. 55. 9, juxta Hebr.).* In eodem: *Quoniam si*

inimicus maledixisset (Ibid. 13). In Graeco ὠνείδισεν, hoc est, *exprobrasset*, positum est. Sed inter maledicta et opprobria sensum non discrepare perspicuum est.

32. Quinquagesimo quinto: *Quoniam multi bellantes adversum me, ab altitudine diei timebo (Psal. 55. 3. et 4).* Et dicitis in Graeco vos invenisse, *non timebo*; quod additum est. Et est ordo: quoniam multi dimicant adversum me, idcirco ego ab altitudine diei timebo: hoc est, non bellantes adversum me, sed tuum excelsum timebo lumen. In ipso: *In ira populos confringes (Ibid. 8).* Pro quo in Graeco legitur ἐν ὀργῇ λαοὺς κατάξεις, id est, *confringes*: Et apud 655 Latinos pro eo quod est, *dejicies*, id est, καταβαλεῖς, male error obtinuit, κατάξεις, id est, in ira populos *confringes*; nam et in Hebraeo HORED habet, id est, καταβίβασον: quod nos possumus dicere, *depone*; et Symmachus interpretatus est, κατασεῖσαι.

33. Quinquagesimo octavo: *Quia Deus susceptor meus (Psal. 58. 10).* Pro quo in Graeco positum est: *Susceptor meus es tu.* Sed sciendum in Hebraeo nec, *es*, scriptum, nec, *tu*; et apud Septuaginta solos inveniri. In ipso: *Deus meus, voluntas ejus praeveniet me (Ibid. 10).* Pro quo in Graeco scriptum est, τὸ ἔλεος αὐτοῦ, id est, *misericordia ejus*, quod et verius est. Sed in Haebreo scriptum est: *Misericordia mea praeveniet me.* In eodem: *Deus ostendet mihi inter inimicos meos (Ibid. 10).* Pro quo in Graeco positum est, *Deus meus*; sed, *meus*, additum est. In eodem: *Ne occidas eos, ne quando obliviscantur populi tui (Ibid. 11).* Pro quo in Graeco scriptum est: *legis tuae*; sed in Septuaginta, et in Hebraeo non habet, *populi tui*, sed, *populi mei*; et a nobis ita versum est. In eodem: *Et scient, quia Deus dominabitur Jacob finium*

terrae (Ibid. 14). Pro quo in Graeco scriptum est: *Et finium terrae*, sed, *et*, conjunctio addita est, et ordo est: Scient, quia Deus Jacob dominabitur finium terrae.

34. Quinquagesimo nono: *Quis deducet me usque in Idumaeam? (Psal. 49. 11).* Pro quo in Graeco habet *aut quis deducet me*; sed superfluum est .

35. Sexagesimo: *Quoniam tu Deus meus exaudisti orationem meam (Psal. 60. 6).* Pro quo legitur in Graeco: *Quia tu, Deus exaudisti me.* Quod non habet in Hebraeo, nec in LXX. Interpretibus, et in Latino additum est. In eudem: *Psallam nomini tuo in saeculum saeculi (Ibid. 9).* Pro quo in Graeco sit, *In saeculum*; et in Hebraeo semel habet LAED, 656 est, *in aeternum*; et non LOLAM, quod est, *in saeculum*.

36. Sexagesimo primo: *Quia Deus adjutor noster in aeternum (Psal. 61. 9).* Pro quo in Graeco est: *Deus adjutor noster.* Ergo, *in aeternum*, obelus est.

37. Sexagesimo secundo: *Sitivit tibi, anima mea (Psal. 62. 2).* Pro quo in Graeco sit: *Sitivit in te anima mea.* Sed in Hebraeo non habet ATTHA, quod significat, *te*; sed LACH, quod ostenditur, *tibi*: quod et omnes Interpretes transtulerunt. Ergo secundum linguae proprietatem verum est in Latinum.

39. Sexagesimo tertio: *Sagittae parvulorum factae sunt plagae eorum (Psal. 63. 8).* Pro quo in Graeco: *Sagitta parvulorum*; sed si sic dicamus, non resonat in Latino: *Sagitta parvulorum factae sunt plagae eorum.* Pro quo melius habet in Hebraeo: *Percutiet eos Deus jaculo repentino, et inferentur plagae eorum.*

39. Sexagesimo quarto: *Qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum ejus (Psal. 64. 8)*. In Graeco additum scribitis: *Quis sustinebit?* quod superfluum est; subauditur enim, qui conturbas profundum maris, et conturbas sonum fluctuum ejus. In eodem: *Parasti cibum illorum, quoniam ita est praeparatio ejus (Ibid. 10)*. Et dicitis quod in Graeco non sit, *ejus*, cum in Hebraeo THECHINA manifeste, *praeparationem ejus*, significet: *ejus* autem, id est, terrae; de qua supra dixerat: *Visitasti terram, et inebriasti eam (Ibid.)*.

40. Sexagesimo quinto: *Holocausta medullata offeram tibi cum incenso arietum (Psal. 65. 15)*. Pro quo invenisse vos dicitis: *Cum incenso et arietibus*; sed male: in Hebraeo enim scriptum est, EM CATOROTH ELIM, quod interpretatur, μετὰ θυμιάματος κριῶν, id est, *cum incenso arietum*. In eodem: *Propterea exaudivit Deus (Ibid. 19)*. Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis: *Exaudivit me Deus*, sed superfluum est.

41. 657 Sexagesimo septimo: *Exultate in conspectu ejus (Psal. 67. 6)*. Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis: *Et exultate in conspectu ejus*. Quod ita verum est a nobis, sed a quo in codice vestro corruptum sit, scire non possum. In eodem: *Etenim non credunt inhabitare Dominum (Ibid. V. 19)*. Pro quo in Graeco legisse vos dicitis: καὶ γὰρ ἀπειθοῦντες τοῦ κατασκηνοῦσαι: quod utrumque falsum est. Nos enim transtulimus: *Etenim non credentes inhabitare Dominum Deum*; ut sit sensus, et pendeat ex superioribus: *Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, accepisti dona in hominibus, et eos, qui non credebant Domium inhabitare posse mortalibus*. In eodem: *Deus benedictus Dominus die quotidie (Psal. 67.*

20). Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis: *Dominus benedictus Deus, benedictus Dominus die quotidie*; sed melius et verius quod supra. In eodem: *Viderunt ingressus tui, Deus (Ibid. 25)*; pro quo in Graeco scriptum sit: *Visi sunt ingressus tui, Deus*. In Hebraeo ita habet RAU ALICHOTHACH: quod Aquila, et Symmachus, et Theodotion interpretati sunt: *Viderunt itinera tua, Deus*, et quod sequitur: *Itinera Dei mei regis, qui est in sancto*. Ergo a nobis ita legendum est: *Viderunt gressus tuos, Deus*; et scriptoris vitium relinquendum, qui nominativum posuit pro accusativo: licet et in Septuaginta, et in Ἑξαπλοῖς ita repererim: ἐθεωρήσαν αἱ πορεῖαι σου, ὁ θεός: et pro eo quod est ἐθεωρήσαν, hoc est, *viderunt*, in multis codicibus habet, ἐθεωρήθησαν: quod et obtinuit consuetudo. In eodem: *Ingressus Dei mei, regis mei, qui est in sancto (Ibid.)*; subauditur, *viderunt ingressus Dei mei, et regis mei*. Quod autem dicitis, *mei*, in rege non appositum, apertissimi mendacii est, secundo enim ponitur, et *Dei mei, et regis mei*, blandientis affectu; ut qui omnium Deus et rex est, suus specialiter Deus fiat, et 658 rex merito servitutis. Denique in Hebraeo scriptum habet, HELI MELCHI, quod *Deum meum, et regem meum* significat. In eodem: *Regna terrae cantate Deo, psallite Domino (Ibid. 33)*. Et dicitis, hoc in isto versiculo non esse scriptum, *Psallite Domino*; quoniam statim sequatur: *Diapsalma. Psallite Deo, qui ascendit super coelum coeli ad orientem (Ibid. 34)*; cum iste versiculus magis habere debeat juxta Hebraicam Veritatem: *Cantate Deo, psallite Domino*; et illud quod sequitur in principio versus alterius, *Psallite Deo*, non sit in libris authenticis, sed obelo prae-notatum. Ergo et vos legite magis quae vera sunt;

ne dum additum suscipitis, quod a Propheta scriptum est, relinquatis.

42. Sexagesimo octavo: *Laudabo nomen Dei cum Cantico (Psal. 68. 31)*. Pro quo dicitis vos reperisse in Graeco, *Dei mei*, sed, *mei*, superfluum est.

43. Septuagesimo: *Deus, ne elongeris a me (Ibid. 70. 12)*. Quod dicitis in Graeco positum. *Deus meus*, superfluum est. In eodem: *Deus, docuisti me ex juventute mea (Ibid. 17)*. Et in hoc, quod apud Graecos invenisse vos dicitis, *Deus meus*, superfluum est, *meus*. In eodem: *Donec annuntiem brachium tuum (Ibid. 18)*. Et dicitis in Graeco vos reperisse, *mirabilia tua*, quod de superiori versiculo est, *et usque nunc pronuntiabo miracula tua*. Bene ergo hic habet, *brachium*.

43. Septuagesimo primo: *Et adorabunt eum omnes reges (Psal. 71. 11)*. Illud quod in Graeco invenisse vos dicitis, *reges terrae*, superfluum est. In eodem: *Benedictus Dominus Deus, Deus Israel (Ibid. 18)*. Dicitis in Graeco bis, *Deus*, non haberi: cum in Hebraeo sit, et apud Septuaginta; et manifestissime triplex Domini, Deique nuncupatio mysterium Trinitatis sit. In eodem: *Et benedictum nomen majestatis ejus in aeternum*. Hoc ergo quod in Graeco vos invenisse dicitis: *In aeternum et in saeculum saeculi*, superflue a Graecis sciatis **659** appositum, quod nec Hebraeus habet, nec septuaginta Interpretes.

45. Septuagesimo secundo: *Prodiit quasi ex adipe (Psal. 72. 7)*. Et dicitis vos apud Graecos invenisse, ἐξελεύσεται, id est, *prodiit*, quod falsum est. Nam et apud Septuaginta

Interpretes ita scriptum est: ἐξηλεύσατο ὡς ἐκ στέατος ἡ ἀδικία αὐτῶν. In eodem: *Quomodo scit Deus (Ibid. 11)*, in Graeco dicitis non esse, *Deum*; cum et apud Septuaginta scriptum sit, Πῶς ἔγνων ὁ θεός, et omnes Interpretes similiter de Hebraeo transtulerint. In eodem: *Intelligam in novissimis eorum (Ibid. 17)*. Pro quo in Graeco legisse vos dicitis: *et intelligam*; sed hic, *et*, conjunctio superflua est. In eodem: *Defecit caro mea, et cor meum (Ibid. 26)*. Pro quo male perversum ordinem quidam tenent: *Defecit cor meum, et caro mea*. In eodem: *Ut annuntiem omnes praedicationes tuas (Ibid. 28)*. Pro quo vos in Graeco legisse dixistis, τὰς αἰνέσεις σου, id est, *laudes tuas*. Et sciendum quod in Hebraeo, MALOCHOTHACII, scriptum habet, quod Aquila ἀγγελίας σου, id est, *nuntios tuos*; Septuaginta, τὰς ἐπαγγελίας σου, id est, *praedicationes tuas*, vel *promissa* interpretati sunt: licet et laus, et praedicatio unum utrumque significet.

46. Septuagesimo tertio: *Ut quid Deus repulisti in finem (Psal. 75. 1)*. Pro quo male apud Graecos legitur ordine commutato: *Ut quid repulisti, Deus*. In eodem: *Quanta malignatus est inimicus in Sancto (Ibid. 3)*. Miror quis in codice vestro emendando perverterit, ut pro, *Sancto*, *Sanctis* posuerit, cum et in nostro codice, in *Sancto*, inveniatur. In eodem: *Incendamus omnes dies festos Dei a terra (Ibid. 8)*. Pro quo in Graeco scriptum est καταπαύσωμεν; et nos ita transtulimus: *Quiescere faciamus omnes dies festos Dei a terra*. Et miror quomodo e latere Adnotationem nostram nescio quis temerarius scribendam in corpore putaverit, quam nos pro eruditione legentis scripsimus hoc modo, Non habet, καταπαύσωμεν, ut

quidam putant, **660** sed κατακαύσωμεν, id est, *incendamus*. Et quia retulit mihi sanctus Presbyter Firmus, qui hujus operis exactor fuit, inter plurimos hinc habitam quaestionem, plenius de hoc disputandum videtur. In Hebraeo scriptum est SARPHU CHOL MOEDAU EL BAARES, quod Aquila, et Symmachus verterunt, ἐνεπύρισαν πασὰς τὰς συναγωγὰς τοῦ Θεοῦ, id est, *incenderunt omnes solemnitates Dei in terra*. Quinta, κατεκαυσαν id est, *combusserunt*. Sexta κατακαύσωμεν, id est, *comburamus*; quod et Septuaginta juxta Hexaplorum veritatem transtulisse perspicuum est. Theodotion quoque, ἐμπυρίσωμεν vertit, id est, *succendamus*. Ex quo perspicuum est, sic psallendum, ut nos interpretati sumus; et tamen sciendum, quid Hebraica Veritas habeat. Hoc enim quod Septuaginta transtulerunt, propter vetustatem in Ecclesiis decantandum est; et illud ab eruditis sciendum propter notitiam Scripturarum. Unde si quid pro studio e latere additum est, non debet poni in corpore; ne priorem translationem pro scribentium voluntate conturbet. In eodem: *Contribulasti capita draconum in aquis; tu confregisti capita draconis (Psal. 13. et 14)*. Sic lectionis ordo sequitur, ut in priori versu, *tu*, non habeat, sed in secundo; et aquae plurali numero scribantur, non singulari, sicut et Aquila verbum Hebraicum AMMAIM, τῶν ὑδάτων, id est, *aquarum*, interpretatus est. In eodem: *Ne obliviscaris voces inimicorum tuorum (Ibid. 23)*. Pro quo in Graeco τῶν ἱκετῶν σου, id est, *deprecantium te*, scriptum dicitis. In Hebraeo autem, SORARACH legitur, quod Aquila, *hostium tuorum*, Symmachus, *bellantium contra te*: Septuaginta, et Sexta Editio, *inimicorum tuorum*, interpretati sunt: Et est sensus pendens ex superioribus: *Memor esto improperiorum*

tuorum, eorum quae ab insipiente sunt tota die: voces inimicorum tuorum, id est, voces Ne obliviscaris quae te blasphemant, tibi in populo tuo detrahunt. Unde 661 sequitur: Superbia eorum, qui te oderunt, ascendit semper: id est, dum tu differs poenas, illi proficiunt in blasphemiiis.

47. Septuagesimo quarto: *Narrabimus mirabilia tua (Psal. 74. 3).* Pro quo male apud Graecos legitur, *Narrabo omnia mirabilia tua.*

48. Septuagesimo quinto: *Omnes viri divitiarum manibus suis (Psal. 75. 6).* Et non ut vos, nescio a quo depravatum legitis, *in manibus suis.* In eodem: *Terribili, et ei qui aufert spiritum Principum (Ibid. 13).* Dicitis quod, *ei*, non sit scriptum in Graeco: verum est; sed nisi apposuerimus, *ei*, Latinus sermo non resonat. Neque enim possumus recte dicere: *Terribili, et qui aufert spiritum Principum.*

49. Septuagesimo sexto: *Et meditatus sum nocte cum corde meo, et exercitabar, et scopebam spiritum meum (Psal. 76. 7).* Pro quo in Hebraeo legimus. *Recordabar Psalmorum meorum in nocte, cum corde meo loquebar, et scopebam spiritum meum.* Pro exercitatione, ἀδολεσχίαν, id est, *decantationem* quamdam, et *meditationem* Septuaginta transtulerunt; et pro eo, quod nos diximus, *scopebam*, illi posuerunt, ἔσκαλλον: quod Symmachus transtulit, ἀνηρεύων, id est, *perscrutabam*, sive *quaerebam*: et Quinta similiter. Proprie autem σκαλισμός in agricultura dicitur in sarriendo, id est, sarculando; et quomodo ibi quaeruntur herbae sarculo,

quae secentur; sic et iste retractatum [al. *retractationem*] cogitationum suarum μεταφορικῶς a sarculo demonstravit. Et sciendum, quod ἔσκαλλον, non semel, sed frequenter significat. In eodem: *A generatione in generationem (Ibid. 9)*. Hoc quod in graeco sequens invenisse vos dicitis, *consummavit verbum*, recte non habet in Latino, quia et in nullo habetur Interpretum.

50. Septuagesimo septimo: *Et narrabunt filiis suis (Psal. 77. 6)*. Pro quo in Graeco habet, ἀπαγγελοῦσιν, quod est, *annuntiabunt*. Sed sciendum, quod in Hebraeo IASAPHPHERU, scriptum est: quod Aquila, et Symmachus, *narrabunt*, transtulerunt. **662** In eodem: *Et occidit pingues eorum (Ibid. 31)*. Sic habet et in Haebreo, hoc est BAMASMNEHEM, quod Aquila interpretatus est, ἐν λιπαροῖς αὐτῶν: Symmachus, τοὺς λιπαρωτέρους αὐτῶν: Septuaginta, et Theodotion, et Quinta, ἐν τοῖς πίοσιν αὐτῶν. Quod quidam non intelligentes, pro πίοσιν, putaverunt scriptum πλείοσιν. In eodem: *Dilexerunt eum in ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei (Ibid. 36)*. Et in Hebraeo ita scriptum est ICHAZBULO, et omnes voce simili transtulerunt, ἐψεύσαντο αὐτῷ, id est, *mentiti sunt ei*. Quis autem voluerit pro *ei*, ponere *eum*, et vitiare exemplaria, non est mei iudicii. Id eodem: *Et propitius fiet peccatis eorum et non disperdet eos (Ps. 77. 38)*. Dicitis quod *eos* in Graeco non habeat, quod et verum est; sed nos, ne sententia pendeat, Latinum sermonem sua proprietate complevimus. Si quis autem putat, διαφθερεῖ, non *perditionem* sonare, sed *corruptionem*, recordetur illius tituli, in quo scribitur, εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρης, hoc est, *in finem ne disperdas*, et non ut plerique κακοζήλως interpretantur, ne *corrumpas*. In

eodem: *Et induxit eos in montem sanctificationis suae: montem, quem acquisivii dextera ejus (Ibid. 54).* Pro quo apud Septuaginta legitur, ὄρος τοῦτο ἐκτήσατο ἡ δεξιὰ αὐτοῦ: et non ut vos putatis, ὃ ἐκτήσατο, hoc est, *quem acquisivit* dextera ejus. Melius ergo secundum Hebraicam proprietatem interpretatus est Symmachus: *montem, quem acquisivit dextera ejus.* In eodem: *Et averterunt se, et non servaverunt pactum, quemadmodum patres eorum (Ibid. 57).* Scio quod, *pactum*, non habeat in Hebraeo; sed quando omnes voce simili transtulerunt, ἡσυνθέτησαν, et apud Graecos συνθήκη *pactum* dicitur, ex uno verbo significatur: *non servaverunt pactum*; licet Septuaginta ἡθέτησαν posuerint. In eodem: *In terra, quam fundavit in saecula (Ibid. 68).* Pro quo scriptum invenisse vos dicitis: *In terra fundavit eum in saecula.* In Hebraeo ita scriptum est ut vertit et Symmachus, ὥς τὴν γῆν ἣν 663 ἐθεμελίωσεν εἰς τὸν αἰῶνα. Si autem non de terra dicitur, quod fundata sit, sed de alia re, quae fundata videatur in terra, probent ex prioribus et sequentibus, quis sensus sit ut [al. et.] nescio quid, quod non dicitur, fundatum videatur in terra. Sin autem Sanctificium in terra fundatum putant, debuit scribi: *in terra fundavit illud in saecula.* In eodem: *Et in intellectibus manuum suarum deduxit eos (Ibid. 72).* Non habet, ἐν τῇ συνέσει, ut scribitis, numero singulari, sed ἐν ταῖς συνέσεσιν, quod *intelligentias* sonat, sicut habetur et in Hebraeo BATHABUNOTH quod est, *in intellectibus.*

51. Septuagesimo octavo: *Posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam (Psal. 78. 1).* Quod Graece εἰς ὀπωροφυλάκιον, dicitur, nec aliter potest verti, quam a nobis translatus est. Significat autem speculam quam

custodes satorum [al. *agrorum*] et pomorum habere consueverunt: ut de amplissima urbe parvum tuguriolum vix remanserit. Hoc secundum Graecos. Caeterum in Hebraeo LIIN scriptum habet; quod Aquila vertit λιθόριον, id est, *acervum*, et *cumulum*, [al. *tumulum*] lapidum, quibus vineae et agri purgari solent.

52. Septuagesimo nono: *et plantasti radices ejus hinc* (**Psal. 79. 10**). Et dicitis quod in Graeco, *hinc*, non habeat; et bene, nam et in nostris codicibus non habetur; et miror quis imperitorum vestros libros falsaverit.

53. Octogesimo secundo: *Hereditate possideamus sanctuarium Dei* (**Psal. 82. 12**). Et dicitis quod in Graeco sit scriptum, κληρονομήσωμεν ἑαυτοῖς, id est, *Possideamus nobis*. Quae superflua quaestio est; quando enim dicitur, *possideamus*, intelligitur et, *nobis*.

54. Octogesimo tertio: *Cor meum, et caro mea exsultavit in Deum vivum* (**Psal. 83. 3**). Pro quo in Graeco scriptum dicitis, *exsultaverunt*. In hoc nulla contentio est; si enim legimus, *exsultavit*, intelligitur, et cor meum exsultavit, et caro mea exsultavit. Sin autem, *exsultaverunt*, duo pariter exsultaverunt, id est, cor, et caro. Et quaeso vos; ut hujusmodi ineptias, et superfluas contentiones, ubi nulla est sensus immutatio, **664** declinetis. In eodem: *Beatus vir, cujus est auxilium abs te*. In Graeco invenisse vos dicitis: *cui est auxilium ejus abs te*; quod quia nos in Latina interpretatione vitamus, ut dicitis, reprehendimur. Cui enim non pateat, quod si dicere voluerimus, *cui est auxilium ejus*, apertissimum vitium sit; et quando praecesserit, *cui*, sequi non debeat, *ejus*? nisi forte vitii arguimur, quod vitaverimus

vitium. In eodem: *In valle lacrymarum* (**Ibid. 7**). Pro quo dicitis in Graeco scriptum esse, κλαυθμῶνος, id est, *plorationis*, sed sive ploratum, sive planctum, sive fletum, sive lacrymas dixerimus, unus est sensus. Et nos hoc sequimur, ut ubi nulla est de sensu mutatio, Latini sermonis elegantiam conservemus.

55. Octogesimo quarto: *Benedixisti, Domine, terram tuam* (**Psal. 84. 1**). Pro eo quod est, *benedixisti*, in Graeco scriptum dicitis, εὐδόκησας: et quaeritis quomodo hoc verbum exprimi debeat in Latinum. Si contentiose verba scrutamur, et syllabas, possumus dicere: *Bene placuit, Domine, terra tua*; et dum verba sequimur, sensus ordinem perdimus. Aut certe addendum est aliquid, ut eloquii ordo servetur, et dicendum *Complacuit tibi, Domine, terra tua*. Quod si fecerimus, rursum a nobis quaeretur, quare addiderimus, *tibi*; cum nec in Graeco sit, nec in Hebraeo. Eadem igitur interpretandi sequenda est regula, quam saepe diximus, UT UBI non sit damnum in sensu linguae, in quam transferimus, εὐφωμία, et proprietas conservetur. In eodem: *Misericordia, et veritas obviaverunt tibi* (**Ibid. 11**); et dicitis quod in Graeco, *sibi*, non habeat. Nec in Hebraeo habet: et apud Septuaginta obelo praenotatum est: quae signa dum per scriptorum negligentiam a plerisque quasi superflua relinquuntur, magnus in legendo error exoritur. Si autem non fuerit additum, *sibi*, misericordia, et veritas non sibi, sed alii occurrisse credentur; nec justitia et pax sibi dedisse osculum, sed alteri.

56. Octogesimo quinto: *Et non proposuerunt te in conspectu suo* (**Psal. 85. 14**); et dicitis, quod in vestro **665** codice, *te* non habeat. Addite, *te*, et emendato errore librarii, vestrum

quoque errorem emendabitis. In eodem: *Et tu Domine Deus miserator et misericors (Ibid. 15)*. In Graeco invenisse vos dicitis. *Et tu Domine Deus meus*. Quod superfluum est: *meus* enim nec in Hebraeo habetur, nec in Septuaginta.

57. Octogesimo octavo: *Magnus, et horrendus (Psal. 88. 8)*. Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis, φοβερός, quod significat, *terribilis, timendus, formidandus*. Ego puto id ipsum significare et *horrendum*: non ut vulgus aestimat, despiciendum, et squalidum, secundum illud:

<i>Mihi</i>	<i>frigidus</i>	<i>horror</i>
<i>Membra</i>		<i>quatit.</i>

Et:

Horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent. (Virgil. 3. Aeneid).

Et:

Monstrum horrendum ingens (Ibid. 20)

: et multa his similia. In eodem: *Tunc locutus est in visione sanctis tuis*. Pro quo in Graeco, *filiis tuis*, invenisse vos dicitis. Sed sciendum quod in Hebraeo LAASIDACH habet, quod omnes τοῖς ὁσίοις σου, id est, *sanctis tuis*, transtulerunt: et sola Sexta editio, *Prophectis tuis*, interpretata est; sensum magis, quam verbum exprimens. Et in Κοινῇ tantum pro *sanctis*, *filios* reperi. In eodem: *Tu vero repulisti, et respexisti (Ibid. 39)*. Pro quo in Graeco, ἐξουδένωσας, invenisse vos dicitis. Unius litterae mutatio quantum vobis fecit errorem: non enim, *respexisti*; sed, *despexisti*, et pro nihilo duxisti, interpretati sumus. Nisi forte, ἐξουδένωσας, non putatis transferendum, *despexisti*; sed, secundum disertissimum istius temporis interpretem, annihilasti, vel annulasti,

vel nullificasti, et si qua alia possunt inveniri apud imperitos portenta verborum.

58. Octogesimo nono: *A seculo et usque in seculum tu es Deus (Psal. 89. 2)*. Et dicitis quod in Graeco non sit, *Deus*. Quod apud eos esse manifestum est. Nam et Hebraicum habet, et omnes alii Interpretes, et Septuaginta similiter transtulerunt, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ ὁ Θεός, quod Hebraice dicitur **666** MEOLAM AD-OLAM ATH EL. In eodem: *Quoniam supervenit mansuetudo, et corripiemur (Ibid. 10)*. In Graeco invenisse vos dicitis: *Mansuetudo super nos*: sed et hoc superfluum est.

59. Nonagesimo: *Dicet Domino, susceptor meus es tu (Ps. 90. 2)*. Et dicitis quod in Graeco, *es*, non habeat. Ego vobis amplius dicam, quod apud Hebraeos nec *es*, habeat, nec *tu*; sed apud Septuaginta, et apud Latinos pro εὐφωρία, et verborum consequentia positum sit.

60. Nonagesimo tertio, *Beatus homo quem tu erudieris, Domine (Psal. 93. 12)*. Dicitis in Graeco non esse, *tu*: et verum est; sed apud Latinos propter εὐφωρίαν positum. Si enim dicamus, *Beatus homo, quem erudieris, Domine*, compositionis elegantiam non habebit. Et [al. *Sed*] quando dicitur, *Domine*; et apostropha fit ad Dominum, nihil nocet sensu, si ponatur et, *tu*. In eodem: *Et in malitia eorum disperdet eos (Ibid. 23)*. In Graeco dicitis non esse praepositionem, *in*; sed legi, *malitiam eorum disperdet*. Sciendum autem, quod in Hebraeo, et in cunctis interpretibus positum sit: *In malitia eorum disperdet eos*. Si autem voluerimus legere: *Malitiam eorum disperdet*; id quod

in Septuaginta sequitur in fine versiculi, *eos*, et superfluum erit, et vitiosum.

61. Nonagesimo septimo: *Recordatus est misericordiae suae* (**Psal. 97. 3**). Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis: *Misericordiae suae Jacob*; sed hic, *Jacob*, nomen superfluum est.

62. Centesimo: *Oculi mei ad fideles terrae, ut sedeant mecum* (**Psal. 100. 6**). Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis, τοῦ συγκαθῆσθαι αὐτοὺς μετ' ἐμοῦ. Quis non talem fugiat interpretationem, ut verbum ad verbum exprimens, dicat: *Ut consederent ipsi mecum?*

63. Centesimo primo: *Vigilavi et factus sum sicut passer solitarius in tecto* (**Ps. 101. 8**). Et dicitis vos in Graeco invenisse ἐπὶ δώματι; quod antiqui codices Latinorum interpretati sunt, *in aedificio*. Δῶμα in orientalibus provinciis idipsum dicitur, quod 667 apud nos *tectum*; in Palaestina enim, et Aegypto, ubi vel scripti sunt divini Libri, vel interpretati, non habent in tectis culmina, sed Δώματα, quae Romae vel *solaria*, vel *Meniana* vocant; id est, plana tecta, quae transversis trabibus sustentatur. Denique et Petrus in Actibus Apostolorum (**Cap. 10. 9**), quando ascendit in *doma*, in *tectum* aedificii ascendisse credendus est. Et quando praecipitur nobis, ut faciamus *domati* nostro coronam, hoc praecipitur, ut in *tecto* faciamus per circuitum quasdam eminentias, ne facilis in praeceps lapsus sit (**Deut. 22. 8**). Et in Evangelio, *Quae*, inquit, *auditis in aure, dicetis super domata* (**Matth. 10. 27**), id est, *super tecta*. Et in Isaia, *Quid vobis est, quod omnes ascendistis in tecta vana* [al. *nova*] (**Isai. 22. 1. jux. LXX**)? et multa istiusmodi.

In eodem: *Factus sum sicut Νυκτικόραξ in domicilio* (**Ibid. 7**). Quod similiter habetur in Graeco: et quaeritis quid significat Νυκτικόραξ apud Latinos. In Hebraeo pro nycticorace verbum nos scriptum est, quod Aquila, et Septuaginta, et Theodotion, et Quinta Editio *nycticoracem* interpretati sunt: Symmachus *upapam*, Sexta editio *noctuam*, quod et nos magis sequimur. Denique ubi apud nostros, et Graecos legitur, *Factus sum sicut nycticorax in domicilio: 668* apud Hebraeos dicitur, *Factus sum sicut noctua in ruinosis*. Plerique *bubonem* contentiose significari putant. In eodem: *A facie irae et indignationis tuae*. Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis, *a facie irae tuae*; cum manifestum sit, quod apud Hebraeos, et apud Septuaginta Interpretes sic habeatur, ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ θυμοῦ σου. In eodem: *Quoniam placuerunt servis tuis lapides ejus: et terrae ejus* *misebuntur* (**Ibid. 15**). Pro terra in Hebraeo *AFAR positum* est, quod omnes χοῦν transtulerunt; et potest tam *pulvis*, quam *humus*, id est *terra*, interpretari.

64. Centesimo secundo: *Non in perpetuum irascetur* (**Ps. 202. 9**). Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis: *Non in finem*. Sed verbum Hebraicum NESE, et *perpetuum*, et *finis*, et *victoria* pro lo corum intelligitur qualitate.

65. Centesimo tertio: *Qui facis Angelos tuos spiritus*. (**Ps. 103. 4**). Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis, ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, id est, *qui facit Angelos suos*. A quibus breviter quaerite, quomodo cum ad Deum sermo sit, quasi ad alium loquens Propheta repente mutetur; maxime cum sic incipiat: *Domine, Deus meus magnificatus es*

vehementer: **669** *confessionem, et decorem induisti. Et: Qui tegis in aquis superiora ejus, id est coeli. Qui ponis nubem ascensum tuum: aut ambulas super pennas ventorum;* et statim sequitur: *Qui facis Angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem. Qui fundasti terram super stabilitatem suam.* Et post paulum: *Ab increpatione tua fugient: a voce tonitruui tui formidabunt.* Et: *In loco, quem fundasti eis. Qui emittis fontes in convallibus.* Et illud: *Ut educas panem de terra.* Si ergo omnia ad secundam personam sunt, id est, ad Deum, quomodo in uno versiculo tertia persona subito, et extra ordinem inducitur? In eodem: *A voce tonitruui tui formidabunt* (**Ibid. 7**). Habet et in Hebraeo *tonitruui tui*; et miror quomodo apud Latinos scriptorum errore subtractum sit. In eodem: *Hoc mare magnum et spatiosum manibus* (**Ps. 103, 25**). Dicitis in Graeco, *manibus*, non haberi, et ego novi. Sed ex Hebraico, et Theodotionis editione in Septuaginta sub asterisco additum est. Denique et in Hebraeo ita scriptum ZE HAIAM GADOL VARAB IDAIM, quod Aquila sic interpretatus est, αὐλή καὶ πλατεῖα χερσὶν, et omnes interpretes αὕτη ἢ θάλασσα ἢ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος χερσὶν; et hoc secundum Hebraicam dicitur proprietatem μεταφορικῶς, quod quasi expansas magnus habeat, et in se cuncta suscipiat. In eodem: *Ut educas panem de terra* (**Ibid. 15**). Pro quo invenisse vos dicitis, *ut educat*; sed non potest aliud ad ipsum, aliud de ipso dici. Aut omnia quasi ad Deum loquebatur Propheta: aut omnia ad alium de eo referebat. Cum autem pleraque ad ipsum dirigantur; et ea quae ambigua sunt, ad ipsius personam dirigenda sunt. In eodem: *Herodii domus dux est eorum* (**Ibid. 18**). Pro Herodio, quod in Hebraeo dicitur ASIDA, **670** Symmachus ἰκτῖνα [al. ἰκτῖnov], id

est, *milvum* interpretatus est. Denique et nos ita vertimus in Latinum: *Ibi aves nidificabunt: Milvo abies domus ejus*; quod scilicet semper in excelsis et arduis arboribus nidos facere consueverint. Unde et Sexta editio manifestius interpretata est, *Milvo ad cupressi nidificandum*. Pro abietibus autem, et cupressis in Hebraeo ponitur BARUSIM; quod magis *abietes* quam *cupressos* significat. In eodem: *Petra refugium herinaciis*. Pro quo in Hebraeo positum est SPHANNIM, et omnes χοιρογρυλλίαι voces simili transtulerunt, exceptis Septuaginta, qui, *lepores*, interpretati sunt. Sciendum autem animal esse non majus hericio, habens similitudinem muris, et ursi: unde in Palaestina ἀρκτομῦς dicitur, et magna est in istis regionibus hujus generis abundantia, semperque in cavernis petrarum, et terra foveis habitare consueverunt.

66. Centesimo quarto: *Dedit terra eorum ranas (Psal. 104. 30)*. Pro quo in Graeco ἐξῆρπεν vos legisse dicitis. Quod potest ita interpretari: *Ebullivit terra eorum ranas*; sed et in hoc nulla est sensus mutatio: et nos antiquam interpretationem sequentes, quod non nocebat, mutare noluimus. In eodem: *Et contrivit lignum finium eorum (Ibid. 33)*. Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis, *omne lignum*. Sed et hoc additum est, et superfluum. in eodem: *Quoniam memor fuit verbi sancti sui, quod habuit ad Abraham puerum suum (Ibid. 42)*. Pro quo in Graeco legisse vos dicitis, ὃν διέθετο, id est, *quod disposuit*. Ita enim et in Hebraeo, et apud Septuaginta habetur Interpretes: ἐμνήσθη τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου αὐτοῦ, τοῦ πρὸς Ἀβραὰμ τὸν δοῦλον αὐτοῦ. Ergo quod in Graeco dicitur, ὃν διέθετο, in hoc loco et superfluum est, et radendum.

67. **671** Centesimo quinto: *Confitemini Domino, quoniam bonus (Psal. 105. 1)*. Pro quo in Graeco legisse vos dicitis: quoniam χρηστός, id est, *suavis*, Sed sciendum quod χρηστός et in *bonum*, et in *suavem* [al. *suave*] verti potest. Denique in Hebraeo ita scriptum est, CHI TOB, quod omnes voce simili transtulerunt: *quia bonus*. Ex quo perspicuum est, quod χρηστός, bonus intelligitur. In eodem: *Non fuerunt memores multitudinis misericordiae tuae*. Dicitis quod in Graeco inveneritis: *Et non fuerunt memores*. Et, conjunctio superflua est. In eodem: *Et irritaverunt ascendentes in maro, mare Rubrum*. Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis, παρεπίκραναν, et putatis verbum e verbo debere transferri, *et amaricaverunt*. Sed haec interpretatio annullationi consimilis est, sive annihilationi. Legite Ezechiel, et invenietis παραπικρασμός, *irritationem*, et *exacerbationem* semper expressum, ubi dicitur, οἶκος παραπικραίνων, id est, *domus exasperans (Ezech. 7. 5. 6. et seqq.)*. In eodem: *Et vidit, cum tribularentur, et audivit orationem eorum (Ibid. 44)*. Quidquid extra hoc in Graeco invenisse vos dicitis, superfluum est.

68. Centesimo sexto : *Et statuit procellam ejus in auram, et siluerunt fluctus ejus (Psal. 106. 29)*. Hoc ergo quod pro isto in Graeco invenisse vos dicitis: καὶ ἐπέτιμήσεν τῇ καταιγίδι αὐτῆς, καὶ ἔστη, superfluum est. In eodem. *Et deduxit eos in portum voluntatis eorum (Ibid. 30)*. Pro quo invenisse vos dicitis: *In portum voluntatis suae*. Sed in Hebraeo **672** non habet EPHSAU, quod *voluntatis suae* significat, sed EPHSAM, quod *voluntatis eorum* sonat.

69. Centesimo septimo: *Exsurge, gloria mea* (**Psal. 107. 3**). Quod dicitis in Latino non esse, recte in isto Psalmo non habet: quia nec apud Hebraeos, nec apud ullum Interpretum reperitur: sed habetur in quinquagesimo sexto Psalmo (**Ibid. 11**), de quo mihi videtur a quodam in istum locum esse translatum. In eodem: *Mihi alienigenae amici facti sunt* (**Ibid. 10**). Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis ὑπεϊάγησαν, hoc est, *subditi sunt*. Sed hoc in quinquagesimo nono scriptum est: in praesenti autem ita apud omnes invenimus Translatores, ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ἐφιλίασαν, id est, *amici facti sunt*. Quod Hebraice dicitur ETHROE.

70. Centesimo nono: *Virgam virtutis tuae emittet Dominus ex Sion* (**Psal. 109. 2**). Dicitis vos in Graecis codicibus non legisse *virtutis tuae*, quod manifeste et in Hebraeo, et in Septuaginta Interpretibus habetur. In eodem: *Dominare in medio inimicorum tuorum* (**Ibid.**) Dicitis in Graeco legi: *et dominare*: Sed hoc nec in Hebraeo habetur, nec apud Septuaginta: et superfluum est.

71. Centesimo decimo: *Confitebor tibi, Domine, in toto corde* (**Psal. 110. 1**). In Graeco invenisse vos dicitis: *in toto corde meo*. Sed et hoc superfluum est.

72. Centesimo decimo tertio: *Deus autem noster in coelo* (**Psal. 114. 13**). Pro quo Graeco legisse vos dicitis : *in coelo, et in terra*. Sed et superfluum est.

73. **673** Centesimo decimo quarto: *Et in diebus meis invocabo te* (**Psal. 114. 2. 3**). Dicitis quod in Graeco non sit, *te*; et bene: e vestris quoque codicibus eradendum est. In ipso: *Placebo Domino in regione vivorum* (**Ibid. 9**). Pro quo in Graeco

legisse vos dicitis: *Placebo in conspectu Domini*. Sed hoc superfluum est.

74. Centesimo decimo septimo: *Et in nomine Domini, quia ultus sum in eos (Psal. 117. 10)*. Dicitis, *quia*, in Graecis codicibus non inveniri: sed in Latinis sub asterisco legendum est.

75. Centesimo decimo octavo: *Et meditabar in mandatis tuis, quae dilexi (Psal. 118. 47)*. In Graeco, *vehementer*, additum legisse vos dicitis: sed hoc superfluum est. In eodem: *Levavi manus meas ad mandata, quae dilexi (Ibid. 48)*. In Graeco legisse vos dicitis: *ad mandata tua*: sed et hoc superfluum est. In eodem, *Cogitavi vias meas (Ibid. 59)*. In Graeco, *vias tuas*, legisse vos dicitis; sed hoc superfluum est, et rectius, *vias meas*, legitur. In eodem : *Et averti pedes meos in testimonia tua (Ibidem)*. In Graeco legisse vos dicitis, *et avertisti*. Sed et hoc superfluum est. In eodem: *Ego autem in toto corde scrutabor mandata tua (Ibid. 69)*. In Graeco, *in toto corde meo*, legisse vos dicitis: sed hic, *meo*, superfluum est. In eodem: *Anima mea in manibus meis semper; et legem tuam non sum oblitus (Ibid. 109)*. Pro quo in Graeco legisse vos dicitis, *Anima mea in manibus tuis semper*. Sed sciendum, et apud Hebraeos, et apud Septuaginta, et omnes alios Interpretes 674 scriptum esse *in manibus meis*, et non, *in manibus tuis*. Quod Hebraice dicitur BACHAFFI; et omnes apud Graecos Ecclesiastici Interpretes istum locum sic edisserunt: et est breviter hic sensus: Quotidie periclitor, et quasi in manibus meis sanguinem meum porto; et tamen legem tuam non obliviscor. In eodem: *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam (Ps. 118. 136)*. Pro quo in Graeco legisse vos dicitis : *quia non*

custodivi legem tuam. Sed hoc superfluum est, quia et in Hebraeo legitur: *Rivi aquarum fluebant de oculis meis, quia non custodierunt legem tuam*. In eodem: *Pronuntiabit lingua mea eloquium tuum* (**Ibid. 172**). Pro *pronuntiabit*, in Graeco φθέγγεται vos legisse dixistis: quod verbum sive dicas, *pronuntiabit*, sive, *effabitur*, sive, *loquetur*, idipsum significat. Denique et nos de Hebraeo ita vertimus; *Loquetur lingua mea sermonem tuum*.

76. Centesimo decimo nono: *Domine libera animam meam a labiis iniquis, a lingua dolosa* (**Psal. 119. 1**). In Graeco legisse vos dicitis, *et a lingua dolosa*; sed *et*, superfluum est.

77. Centesimo vigesimo sexto, *Beatus vir, qui implebit desiderium suum ex ipsis* (**Ps. 126. 5**). In Graeco dicitis, *virum*, non haberi; quod manifestissime et in Hebraeo, et in Septuaginta Interpretibus continetur.

78. Centesimo vigesimo nono, *Propter legem tuam sustinui te, Domine* (**Ps. 129. 4**). Dicitis vos in Graeco invenisse: *Propter nomen tuum*; et nos confitemur plura 675 exemplaria sic reperiri. Sed quia veritati studemus, quid in Hebraeo sit, simpliciter debemus dicere. Pro, *nomine*, sive, *lege*, apud eos legitur THIRA, quod Aquila interpretatus est φόβον, *timorem*: Symmachus; et Theodotion νόμον, id est, *legem*, putantes THORA, propter litterarum similitudinem *Jod*, et *Vau*, quae tantum magnitudine distinguuntur. Quinta Editio, *terrorem*, interpretata est, Sexta, *verbum*.

79. Centesimo trigesimo primo: *Sicut juravit Domino, votum vovit Deo Jacob* (**Ps. 131. 2**). Pro eo quod nos interpretati

sumus, *votum* *vovit* in Graeco, ἤνυξάτο legisse vos dicitis, et putatis interpretari debuisse, *oravit*: sed hoc male, εὐχὴ enim pro locorum qualitate, et *orationem*, et *votum* significat, secundum illud, *Redde Domino vota tua* (Ps. 49. 14), id est, τὰς εὐχὰς σου.

80. Centesimo trigesimo quinto, *Qui fecit luminaria magna* (Ps. 135. 7). Dicitis quia in Graeco inveneritis, *magna solus*; sed hoc de superiori versiculo est, ubi legimus, *Qui fecit mirabilia magna solus* (Ibid. 4). Ibi ergo legendum est, et hic , quasi superfluum, non scribendum.

81. Centesimo trigesimo septimo: *Quoniam magnificasti super omne nomen sanctum tuum* (Ps. 137. 2). In Graeco reperisse vos dicitis, *super omnes*. Sed in Septuaginta ita legitur, ὅτι ἐμεγάλυνας ἐπὶ πᾶν τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον σου, sicut et nos in Latinum vertimus. Caeterum apud Hebraeos ita esse cognoscite. *Quia magnificasti super omne nomen verbum tuum*. Juxta editionem autem Latinam hic sensus est: *Quoniam magnificasti super omne nomen*, hoc est, quod in coelo et in terra dici potest sanctum, *filium tuum*.

82. Centesimo trigesimo octavo: *Quia non est sermo in lingua mea* (Ps. 138. 4). Pro quo in Graeco legisse vos dicitis, *Quia non est dolus in lingua mea*; quod solum Sexta editio interpretata est. Caeterum et apud Septuaginta, et apud omnes Interpretes, et ipsum Hebraicum, vel λαλίαν, vel λόγον, 676 id est, *eloquium*, et *verbum*, scriptum habet. Denique Hebraice MALA dicitur.

83. Centesimo trigesimo nono: *Funes extenderunt in laqueum* (Ps. 139. 6). Pro quo in Graeco invenisse vos dicitis: *Funes extenderunt laqueum pedibus meis*. Sed hoc in loco superfluum est. In eodem pro eo quod est: *Habitabunt recti cum vultu tuo* (Ibid. 14), in Graeco reperisse vos dicitis, *Et habitabunt*. Sed hic, *et* conjunctio superflua est.

84. Centesimo quadagesimo: *Dissipata sunt ossa nostra secus infernum* (Ps. 140. 8). Pro quo in Graeco legisse vos dicitis, *ossa eorum*. Sed et hoc superfluum est.

85. Centesimo quadagesimo sexto: *Nec in tibiis viri beneplacitum erit ei* (Ps. 146. 10). Pro, *ei*, *Domino*, legisse vos dicitis; quod non habetur .

86. Ideo autem, quod et vos in fine schedulae quaeritis, et sanctus filius meus Avitus frequenter efflagitat, quomodo Graeca interpretanda sint verba, breviter annotavi. *Neomenia* mensis exordium est, quod nos secundum Latinae linguae proprietatem, *Kalendas* possumus dicere. Verum quia apud Hebraeos mensis secundum lunae cursum supputatur, et apud Graecos μήνη luna dicitur, *Neomenia* quasi *luna*

nova appellatur. Ἐρημος autem *desertum*, vel *solitudinem* significat. Θρόνος, *sedem*, vel *solium*. Νυκτικόραξ, ut diximus, *noctuam*. Κοινόμυια, non ut Latini interpretati sunt, *musca canina* dicitur per υ Graecam litteram; sed juxta Hebraicam intelligentiam per δίφθογγον debet scribi οι, ut sit Κοινόμυια, id est, *omne muscarum genus*. Aquila πάμμικτον, id est, *omnimodam muscam* interpretatus est. Λαξευτήριοιον autem, pro quo Latinus *asciam* vertit, nos genus ferramenti interpretamur,

quo lapides dolantur. Denique ex Hebraeo vertentes ita diximus: *Et nunc sculpturas ejus pariter, bipenni, et dolatoriis* *deraserunt* (Psal. 73.

6). Λαξευτήριον ergo *dolatorium* dici potest.

EPISTOLA CVII . AD LAETAM . *De institutione filiae.*

Laetam hortatur, ut filiam jam inde ab ipsis incunabulis instituat ad pietatem Christianam, in quam rem de cultu, de victu, deque probe instituenda adolescentia: de studio Scripturarum, et cavendis apocryphis, saluberrima tradit praecepta.

1. 677 Apostolus Paulus scribens ad Corinthios, et rudem Christi Ecclesiam sacris instituens [al. *instruens*] disciplinis, inter caetera mandata hoc quoque posuit [al. *proposuit*], dicens: *Si qua mulier habet virum infidelem: et hic consentit habitare cum ea, non dimittat virum suum. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, et sanctificata est mulier infidelis, in viro fidei. Alioquin filii vestri immundi essent, nunc autem mundi sunt (1. Cor. 7. 13 et 14).* Si cui forte hactenus videbantur nimium disciplinae vincula laxata, et praeceps indulgentia praeceptoris, consideret domum patris tui, clarissimi quidem et eruditissimi viri, sed adhuc ambulantis in tenebris, et intelliget consilium Apostoli illuc profecisse, ut radicis amaritudinem, dulcedo fructuum compensaret, et viles virgulae balsama pretiosa sudarent. Tu es nata de impari matrimonio: de te et Toxotio meo Paula

generata est. Quis hoc crederet, ut Albini Pontificis neptis de repromissione matris [al. *martyris*] nasceretur: ut praesente et gaudente avo, parvulae adhuc lingua balbutiens Christi ALLELUIA resonaret, et virginem Dei in suo gremio **678** senex nutriret? Et bene feliciterque exspectavimus. Sancta et fidelis domus unum sanctificat infidelem. Jam candidatus est fidei, quem filiorum et nepotum credens turba circumdat. Ego puto etiam ipsum juvenem, si habuisset talem cognationem, potuisse in Christum credere. Despuat licet, et irrideat epistolam meam, et me vel stultum, vel insanum clamitet, hoc et gener ejus faciebat antequam crederet. Fiunt, non nascuntur Christiani. Auratum squalet Capitolium. Fuligine et aranearum telis omnia Romae templa cooperta sunt. Movetur urbs sedibus suis, et inundans populus ante delubra semiruta, currit ad Martyrum tumulos. Si non extorquet fidem prudentia, extorqueat saltem verecundia.

2. Hoc Laeta, religiosissima in Christo filia, dictum sit, ut non desperes parentis salutem, et eadem fide qua meruisti filiam, et patrem recipias, totaque [al. *totiusque*] domus beatitudine perfruaris, sciens illud a Domino repromissum: *Quae apud homines impossibilia, apud Deum possible sunt* (**Luc. 18. 27**). Numquam est sera conversio [Ms. *confessio*]. Latro de cruce transiit ad paradisum: Nabuchodonosor rex Babylonis, post efferationem corporis et cordis, et balluarum in eremo convictum, mentem recepit humanam. Et, ut omittam vetera, ne apud incredulos nimis fabulosa videantur ante paucos annos propinquus vester Graccus, nobilitatem patritiam nomine sonans, cum Praefecturam gereret [Mss. *regeret*]. Urbanam, nonne specum Mithrae, et omnia portentosa simulacra, quibus Corax, **679** Nymphus

[al. *Nyphus*, et *Gryphus*], Miles, Leo, Perses, Helios, Dromo, Pater initiantur [al. *innitebantur*], subvertit, fregit, excussit: et his quasi obsidibus ante praemissis, impetravit baptismum Christi. Solitudinem patitur et in Urbe gentilitas. Dii quondam nationum cum bubonibus et noctuis in solis culminibus remanserunt. Vexilla militum, crucis insignia sunt. Regum purpuras et ardentis diadematum gemmas, patibuli salutaris pictura condecorat. Jam Aegyptius Serapis factus est Christianus. Marnas Gazae luget inclusus, et eversionem templi jugiter pertimescit [al. *pertremiscit*]. De India, Perside, Aethiopia, monachorum quotidie turbas suscipimus. Deposuit pharetras Armenius, Hunni discunt Psalterium, Scythiae frigora fervent calore fidei: Getarum rutilus et flavus exercitus, Ecclesiarum circumfert tentoria; et ideo forsitan contra nos aequa pugnant acie, quia pari religione confidunt.

680 3. Pene lapsus sum ad aliam materiam, et currente rota, dum urceum facere cogito, amphoram finxit manus. Propositum enim mihi erat, sanctae Marcellae, et tuis precibus invitato [al. *invitatum*] ad matrem, id est, ad te sermonem dirigere, et docere quomodo instituere Paulam nostram debeas, quae prius Christo consecrata est, quam genita: quam ante vovisti, quam utero concepisti. Vidimus aliquid temporibus nostris de Prophetalibus libris: Anna sterilitatem alvi, foecunditate mutavit (**1. Reg. 1**). Tu luctuosam foecunditatem, vitalibus liberis [al. *libris*] commutasti. Fidens loquor, accepturam te filios, quae primum foetum Domino reddidisti. Ista sunt primogenita, quae offeruntur in lege (**Exod. 1. 3**). Sic natus est Samuel, sic ortus Samson est (**Judic. 13**), sic Joannes Baptista [Ms. *propheta*] ad

introitum Mariae exultavit, et lusit (**Luc. 1**). Audiebat enim verba Domini per os Virginis, pertonantis: et de utero matris in occursum ei gestiebat erumpere. Igitur quae de repromissione nata est, dignam habeat ortu suo institutionem parentum. Samuel nutritur in Templo, Joannes in solitudine praeparatur. Ille sacro crine venerabilis est, vinum et siceram non bibit; adhuc parvulus cum Domino sermocinatur. Hic fugit urbes, zona pellicea cingitur, locustis alitur ac melle sylvestri: et in typum poenitentiae praedicandae, tortuosissimi animalis (*Cameli*) vestitur exuviis.

4. Sic erudienda est anima, quae futura est templum Dei. Nihil aliud discat audire, nihil loqui, nisi quod ad timorem Dei pertinet. Turpia verba non intelligat, cantica mundi ignoret: adhuc tenera lingua, Psalmis dulcibus imbuatur. Procul sit aetas lasciva puerorum: ipsae puellae et pedissequae a saecularibus consortiis arceantur, ne quod male didicerint, pejus doceant. Fiant ei litterae vel buxuae, vel eburneae, et suis nominibus appellentur. Ludat in eis, ut et lusus ejus eruditio sit. Et non solum ordinem teneat litterarum, et memoria nominum in canticum transeat; sed ipse inter se crebro ordo turbetur, et mediis ultima, primis media misceantur, ut eas non sono tantum, sed et visu noverit: Cum vero ceperit trementi manu stylum in cera ducere, vel alterius superposita manu teneri regantur articuli, vel in tabella sculpantur elementa, ut per eosdem sulcos inclusa marginibus trahantur vestigia, et foras non queant evagari. Syllabas jungat ad praemium: et quibus illa aetas delectari [*l. deliniri*] potest, munusculis invitetur. Habeat et in discendo socias, quibus invidet: quarum laudibus mordeatur.

Non est objurganda, si tardior sit, sed laudibus excitandum ingenium, ut et vicisse gaudeat, et victa doleat . Cavendum in primis, ne oderit studia, ne amaritudo **682** eorum praecepta in infantia, ultra rudes annos transeat. Ipsa nomina, per quae consuescit paulatim verba contexere, non sint fortuita, sed certa, et coacervata de industria, Prophetarum videlicet atque Apostolorum, et omnis ab Adam Patriarcharum series, de Matthaeo Lucaque descendat, ut dum aliud agit, futurae memoriae praeparetur. Magister probae aetatis et vitae, eruditionisque est eligendus, nec puto erubescet vir doctus id facere in propinqua, vel in nobili virgine, quod Aristoteles fecit in Philippi filio, ut ipse librariorum utilitate initia traderet litterarum. Non sunt contenenda quasi parva, sine quibus magna constare non possunt. Ipse elementorum sonus, et prima institutio praeceptorum, aliter de erudito, aliter de rustico ore profertur. Unde et tibi est providendum, ne ineptis blanditiis feminarum, dimidiata dicere verba filia consuescat, et in auro atque purpura ludere: quorum alterum linguae, alterum moribus officit: ne discat in tenero, quod ei postea dediscendum est . Graccorum eloquentiae multum ab infantia sermo matris contulisse scribitur. Hortensii oratio in paterno sinu [al. *inter paternos sinus*] coaluit. Difficulter eraditur, quod rudes animi praebiberunt. Lanarum conchyliis quis in pristinum colorem [al. *candorem*] revocet? Rudis [al. *Recens*] testa diu et saporem retinet et odorem, quo primum imbuta est. Graeca narrat historia , Alexandrum potentissimum regem, orbisque domitorem, et in moribus, et in incessu, Leonidis paedagogi sui non potuisse carere vitiis, quibus adhuc parvulus fuerat infectus. PROCLIVIS est enim malorum aemulatio, et quorum virtutes assequi nequeas, cito imitaris vitia. Nutrix ipsa non sit temulenta, non lasciva, non

garrula: habeat modestam gerulam, nutricium gravem. Cum avum viderit, in pectus ejus transiliat, collo dependeat, nolenti **683** ALLELUIA decantet. Rapiat eam avia, patrem risibus cognoscat, sit omnibus amabilis; et universa propinquitas rosam ex se natam gaudeat. Discat statim quam habeat et alteram aviam, quam amitam: cui imperatori, cui exercitui tyruncula nutriatur. Illas desideret, ad illas tibi minitetur abscessum.

5. Ipse habitus et vestitus doceat eam, cui promissa sit. Cave ne aures ejus perfores, ne cerussa et purpurisso consecrata Christo ora depingas, nec collum auro et margaritis premas, nec caput gemmis oneres, nec capillum irrufes, et ei aliquid de gehennae ignibus auspiceris. Habeat alias margaritas, quibus postea venditis, emptura est pretiosissimum margaritum. Praetextata nobilissima quondam femina, jubente viro Hymetio, qui patruus Eustochii virginis fuit, habitum ejus, cultumque mutavit, et neglectum crinem mundano more texuit, vincere cupieos et virginis propositum, et matris desiderium. Et ecce sibi eadem nocte cernit in somnis venisse Angelum terribili facie [al. *voce*] minitantem poenas, et haec verba frangentem: Tu ne ausa es viri imperium praeferre Christo? Tu caput virginis Dei, tuis sacrilegis attrectare manibus, quae jam nunc arescent, ut sentias excrucitata quid feceris, et finito mense quinto, ad inferna ducaris [al. *duceris*]. Sin autem perseveraveris in scelere, et marito simul orbaberis, et filiis. Omnia per ordinem expleta sunt, et seram miserae poenitentiam velox signavit interitus. Sic ulciscitur Christus violatores templi sui: sic gemmas et pretiosissima ornamenta defendit. Et hoc retuli, non quod insultare velim calamitatibus infelicium; sed ut moneam, cum

quanto metu et cautione servare debeas, quod Deo spopondisti.

6. Heli Sacerdos offendit Deum ob vitia liberorum (**I. Reg. 1 et 4**). Episcopus fieri non potest, qui filios habuerit luxuriosos, et non subditos (**1. Tim. 3**). At e contrario de muliere scribitur, quod *salva fiet per filiorum generationem, si permanserint* [al. *permanserit*] *in fide, et caritate, et sanctificatione, cum pudicitia* (**I. Tim. 2. 15**). Si perfecta aetas et sui juris imputatur **684** parentibus, quanto magis lactens et fragilis, quae juxta sententiam Domini, ignorat dexteram et sinistram, id est, boni et mali differentiam? Si sollicita provides, ne filia percutiatur a vipera; cur non eadem cura provideas, ne feriat a *malleo universae terrae* (**Jer. 50. 23**); ne bibat de aureo calice Babylonis; ne egrediatur cum Dina, et velit videre filias regionis alienae (**Gen. 34. 1**), ne ludat pedibus, ne trahat tunicas? Venena non dantur, nisi melle circumlita, et vitia non decipiunt, nisi sub specie umbraque virtutum. Et quomodo, inquires, peccata patrum filiis non redduntur, nec filiorum parentibus; sed *anima, quae peccaverit, ipsa morietur* (**Ezech. 18. 20**)? Hoc de his dicitur, qui possunt sapere, de quibus in Evangelio scriptum est: *Aetatem habet, loquatur pro se* (**Joan. 9. 21**). Qui autem parvulus est, et sapit ut parvulus, donec ad annos sapientiae veniat, et Pythagorae littera eum perducatur ad bivium, tam bona ejus quam mala parentibus imputantur. Nisi forte aestimas Christianorum filios, si baptismum non acceperint, ipsos tantum reos esse peccati, et non etiam scelus referri ad eos, qui dare noluerint, maxime eo tempore, quo contradicere non poterant qui accepturi erant, sicut e regione salus infantium, majorum lucrum est. Offere necne filiam,

potestatis tuae fuit (quanquam alia sit tua conditio, quae) prius eam vovisti, quam conciperes) ut autem oblatam non negligas, ad periculum tuum pertinet. Qui claudam et mutilam, et qualibet sorde maculatam obtulerit hostiam, sacrilegii reus est (**Deut. 15**), quanto magis qui partem corporis sui, et illibatae animae puritatem regis amplexibus parat, si negligens fuerit, punietur?

7. Postquam grandiuscula esse coeperit, et in exemplum sponsi sui crescere sapientia, aetate, et gratia apud Deum et homines, pergat ad templum veri Patris cum parentibus suis; sed cum illis non egrediatur e templo. Quaerant eam in itinere saeculi, inter turbas et frequentiam propinquorum, et nusquam alibi reperiant (**Luc. 2**), nisi in adyto Scripturarum, **685** Prophetas et Apostolos de spiritualibus nuptiis sciscitantem. Imitetur Mariam, quam Gabriel solam in cubiculo suo reperit, et ideo forsitan timore perterrita est, quia virum, quem non solebat, aspexit. Aemuletur eam, de qua dicitur: *Omnis gloria ejus filiae regis ab intus* (**Psal. 44. 14**). Loquatur et ipsa dilecto [al. *electo*], caritatis jaculo vulnerata: *Introduxit me rex in cubiculum suum* (**Cant. 1. 3**). Nunquam exeat foras, ne inveniant eam qui circumeunt civitatem; ne percutiant et vulnerent, et auferant theristrum pudicitiae, et nudam in sanguine derelinquant: quin potius cum aliquis ostium ejus pulsaverit, dicat: *Ego murus, et ubera mea turris. Lavi pedes meos, non possum inquinare eos* (**Cant. 8. 10; et 5. 3**).

8. Non vescatur in publico, id est, in parentum convivio, ne videat cibos quos desideret. Et licet quidam putent majoris esse virtutis, praesentem contemnere voluptatem: tamen ego arbitror securioris continentiae esse, nescire quod quaeras.

Legi quondam in scholis puer: *Aegre reprehendas, quod sinis consuescere*. Dicat jam nunc et vinum non bibere, in quo est luxuria. Ante annos robustae aetatis, periculosa est teneris, et gravis abstinencia. Usque ad id tempus, si necessitas postulaverit, et balneas adeat, et vino utatur modico propter stomachum, et carnum edulio sustentetur, ne prius deficient pedes, quam currere incipiant. Et hoc dico juxta indulgentiam, non juxta imperium, timens debilitatem, non docens luxuriam. Alioqui quod Judaica superstitio ex parte facit in rejectione quorundam animalium atque escarum, quod et Indorum Brachmani, et Aegyptiorum Gymnosophistae in polentae et orizae, et pomorum solo observant cibo, cur virgo Christi non faciat in toto? Si tanti vitrum, quare non majoris sit pretii margaritum? Quae nata est ex promissione, sic vivat, ut illi vixerunt, qui de repromissione generati sunt. Aequa gratia aequum habeat et laborem. Surda sit ad organa. Tibia, lyra, cithara, cur facta sint, nesciat.

9. Reddat tibi pensum quotidie de Scripturarum **686** floribus carptum. Discat Graecorum versuum numerum. Sequatur statim Latina eruditio: quae si non ab initio os tenerum composuerit, in peregrinum sonum lingua corrumpitur, et externis vitiis sermo patrius sordidatur. Te habeat magistram, te rudis imitetur infantia. Nihil in te, et patre suo videat, quod si fecerit, peccet. Mementote vos parentes virginis, et magis eam exemplis doceri posse, quam voce. Cito flores pereunt, cito violas et lilium et crocum pestilens aura corrumpit. Nunquam absque te procedat in publicum. Basilicas Martyrum et Ecclesias sine matre non adeat. Nullus ei juvenis, nullus cincinnatus arrideat Vigiliarum dies et solemnes pernoctationes sic virguncula

nostra celebret, ut ne transverso quidem ungue a matre discedat. Nolo de ancillulis suis aliquam plus diligat, cujus crebro auribus insusurret. Quidquid uni loquitur, hoc omnes sciant. Placeat ei comes, non compta atque formasa, quae liquido gutture carmen dulce moduletur; sed gravis, pallens, sordidata. subtristis. Praeponatur ei probae fidei, et morum ac pudicitiae virgo veterana, quae illam doceat, et assuescat exemplo ad orationes et Psalmos nocte consurgere; mane hymnos canere, Tertia, Sexta, Nona hora stare in acie quasi bellatricem Christi, accensaque lucernula reddere sacrificium vespertinum. Sic dies transeat, sic nox inveniatur laborantem. Orationi lectio, lectioni succedat oratio. Breve videbitur tempus, quod tantis operum varietatibus occupatur.

10. Discat et lanam facere, tenere colum, ponere in gremio calathum, rotare fusum, stamina pollice ducere. Spernat bombycum telas, Serum vellera, et aurum in filia lentescens. Talia vestimenta paret, quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudentur. Cibus ejus olusculum sit et similia, raroque pisciculi. Et ne gulae praecepta longius traham, de quibus in alio loco locutus sum plenius, sic comedat, ut semper esuriat: ut statim post cibum possit legere et psallere. Displicent **687** mihi, in teneris maxime aetatibus, longa et immoderata jejunia, in quibus junguntur hebdomades, et oleum in cibo, ac poma vetantur. Experimento didici, asellum in via, cum lassus fuerit, diverticula quaerere. Faciant hoc cultores Isidis et Cybeles, qui gulosa abstinentia Phasides aves, ac fumantes turtures vorant, ne scilicet Cerealia dona contaminent. Hoc in perpetuum jejunium praeceptum sit, ut longo itineri vires perpetes superent: ne in prima mentione currentes, corruamus in mediis. Caeterum, ut ante scripsi, in

Quadragesima continentiae vela pandenda sunt, et tota aurigae retinacula equis laxanda properantibus. Quamquam alia sit conditio saecularium, alia Virginum ac Monachorum. Saecularis homo in Quadragesima ventris ingluviem decoquit, et in cochlearum morem succo victitans suo, futuris dapibus ac saginae aqualiculum parat. Virgo et Monachus sic in Quadragesima suos dimittant [al. *admittant*] equos, ut sibi meminerint semper esse currendum. Finitus labor major, infinitus moderatior est. Ibi enim respiramus, hic perpetuo incedimus.

11. Si quando ad suburbana pergis, domi filiam non relinquant; nesciat sine te, nec possit vivere, et cum sola fuerit, pertimescat. Non habeat colloquia saecularium, non malarum virginum contubernia. Non intersit nuptiis servulorum, nec familiae perstreptentis Insibus misceatur. Scio praecepisse quosdam, ne virgo Christi cum eunuchis lavet, nec cum maritatis feminis: quia alii non deponunt [al. *deponant*]. animos virorum, aliae tumentibus uteris, praeferunt [al. *praeferant*]. foeditatem. Mihi omnino in adulta virgine lavacra displicent, quae seipsam debet erubescere, et nudam videre non posse. Si enim vigiliis et jejuniis macerat corpus suum, et in servitutem redigit; si flammam libidinis et incentiva ferventis aetatis extinguere cupit continentiae frigore; si appetitis sordibus turpare [al. *turbare*] festinat naturalem pulchritudinem: cur e contrario balnearum fomentis sopitos ignes suscitatur?

12. Pro gemmis et serico divinos Codices **688** amet, in quibus non auri et pellis Babylonicae vermiculata pictura; sed ad fidem placeat emendata et erudita distinctio. Discat primo Psalterium, his se canticis avocet, et in Proverbiis Salomonis

erudiatur ad vitam. In Ecclesiaste consuescat, quae mundi sunt, calcare. In Job virtutis et patientiae exempla sectetur. Ad Evangelia transeat, nunquam ea positura de manibus. Apostolorum Acta, et Epistolas tota cordis imbibat voluntate. Cumque pectoris sui cellarium his opibus locupletaverit, mandet memoriae Prophetas, Heptateuchum [al. *Pentateuchum*], et Regum, et Paralipomenon libros, Esdrae quoque et Esther volumina. Ad ultimum sine periculo discat Canticum Canticorum; ne si in exordio legerit, sub carnalibus verbis, spiritualium nuptiarum epithalamium non intelligens, vulneretur. Caveat omnia apocrypha. Et si quando ea non ad dogmatum veritatem, sed ad signorum reverentiam legere voluerit, sciat non eorum esse, quorum titulis praenotentur: multaque his admixta vitiosa, ET GRANDIS esse prudentiae aurum in luto quaerere. Cypriani opuscula semper in manu teneat. Athanasii Epistolas et Hilarii libros inoffenso decurrat pede. Illorum tractatibus, illorum delectetur ingeniis, in quorum libris pietas fidei non vacillet. Caeteros sic legat, ut magis iudicet quam sequatur.

13. Respondebis: Quomodo haec omnia mulier saecularis, in tanta frequentia hominum, Romae custodire potero? Noli ergo subire onus, quod ferre non potes: sed postquam ablactaveris eam cum Isaac, et vestieris cum Samuele; mitte aviae et amitae. Redde pretiosissimam gemmam cubiculo Mariae, et cunis Jesu vagientis impone. Nutriatur in Monasterio, sit inter Virginum choros, jurare non discat, mentiri sacrilegium putet, nesciat saeculum, vivat Angelice, sit in carne sine carne, omne hominum genus sui simile putet. Et, ut caetera taceam, certe te liberet servandi difficultate, et custodiae periculo. MELIUS TIBI est desiderare absentem, quam **689** pavere ad singula:

quid loquatur, cum quo loquatur, cui annuat, quem libenter aspiciat. Trade Eustochio parvulam, cujus nunc et ipse vagitus pro te oratio est. Trade comitem sanctitatis, futuram haeredem. Illam videat, illam amet, illam *primis miretur ab annis* (**Aeneid. VIII**), cujus et sermo, et incessus, et habitus, doctrina virtutum est. Sit in gremio aviae, quae repetat in nepte, quidquid praemisit in filia; quae longo usu didicit nutrire, servare, docere virgines: in cujus corona centenarii quotidie numeri castitas texitur. Felix virgo, felix Paula Toxotii, QUAE PER AVIAE amitaeque virtutes nobilior est sanctitate, quam genere. O si tibi contingeret videre socrum et cognatam tuam, et in parvis corpusculis ingentes animos intueri: pro insita tibi pudicitia non ambigerem, quin praecederes filiam, et primam Dei sententiam, secunda Evangelii lege mutares. Nae [al. *Nec*] tu parvipenderes aliorum desideria liberorum; sed teipsam magis offerres Deo. Sed quia tempus est amplexandi, et tempus longe fieri a complexibus: et uxor non habet potestatem corporis sui (**1 Cor. 7. 4**): et unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat in Domino: et qui sub jugo est, ita debet currere, ne in luto comitem derelinquat, totum redde in sobole, quod in te interim distulisti. Anna filium quem Deo voverat (**1 Reg. 1**), postquam obtulit in Tabernaculo, nunquam recepit: indecens arbitrata, ut futurus Propheta in ejus domo cresceret; quae adhuc alios filios habere cupiebat. Denique postquam concepit et peperit, non est ausa ad Templum accedere, et vacua apparere coram Domino, nisi prius redderet quod debebat: talique immolato sacrificio, reversa domum, quinque liberos sibi genuit, quia primogenitum Deo pepererat. Miraris felicitatem sanctae mulieris? imitare fidem. Ipse, si Paulam miseris, et magistrum me et nutricium spondeo.

Gestabo humeris, balbutientia senex verba formabo, multo gloriosior mundi Philosopho: qui non regem Macedonum Babylonio periturum veneno; sed ancillam et sponsam Christi erudiam, regnis coelestibus offerendam.

EPISTOLA CVIII . AD EUSTOCHIUM VIRGINEM. *Epitaphium Paulae matris.*

Paulae vitam enarrat, quam primum a generis nobilitate, tum vero maxime ob animi virtutem laudat, quod Toxotio marito defuncto, totam se Deo voverit, et in sancto proposito diu Romae vixerit. Deinde ejus iter diligentissime describit, quo peragratis sacris Judaeae locis, atque Aegypto Alexandriam usque, in Bethleem consedit. Ibi quae extruxit Virginum monasteria, quibusque exemplis ac praeceptis rexerit, declarat, ejusdem humilitatem, patientiam, contemptum saeculi, in pauperes atque aegrotos caritatem, Divinarum Scripturarum scientiam, ac fidei puritatem, atque alias passim virtutes cumulatissimas praedicat. Denique ejus mortem et funera copiose describit.

690 1. Si cuncta corporis mei membra verterentur in linguas, et omnes artus humana voce resonarent, nihil dignum sanctae ac venerabilis Paulae virtutibus dicerem. Nobilis genere, sed multo nobilior sanctitate: potens quondam divitiis, sed nunc Christi paupertate insignior; Graecorum stirps, soboles Scipionum, Pauli haeres, cujus vocabulum trahit, Martiae Papyriae matris Africani vera et germana progenies, Romae praetulit Bethleem, et auro tecta fulgentia, informis

luti vilitate mutavit. Non moeremus, quod talem amisimus; sed gratias agimus, quod habuimus, imo habeamus. Deo enim vivunt omnia; ET QUIDQUID revertitur ad Dominum, in familiae numero computatur. Quamquam amissio illius, coelestis domus habitatio sit; quae quamdiu in corpore fuit, peregrinata est a Domino (**2. Cor. 5**), et voce semper flebili querebatur, dicens: *Heu mihi, quia peregrinatio mea prolongata est, habitavi cum habitantibus Cedar, multum peregrinata est anima mea (Ps. 19. 5)*, Nec mirum si planxerit se versari in *tenebris* (hoc enim Cedar interpretatur) **691** cum mundus in maligno positus sit; et sicut tenebrae illius, ita et lumen ejus (**Ps. 138. 12**); luxque in tenebris luceat (**Joan. 1. 5**) et tenebrae eam non comprehenderunt Unde et illud crebrius inferebat, *Advena sum et peregrina sicut omnes patres mei (Ps. 38. 13)*. Et iterum; *Cupio dissolvi, et esse cum Christo (Philipp. 1. 23)*. Quoties autem infirmitate corpusculi (quam incredibili abstinencia), et duplicatis contraxerat jejuniis) vexabatur, hoc in ore volvebat: *Subjicio corpus meum, et in servitatem redigo, ne aliis praedicans, ipsa reprobata inveniar (1. Cor. 9. 27)*. Et: *Bonum est vinum non bibere, et carnem non manducare (Rom. 14. 21)*. Et: *Humiliavi in jejunio animam meam (Ps. 34. 13)*. Et, *Totum lectum meum versasti in infirmitate mea (Ps. 40)*. Et, *Versata sum in miseria, dum mihi configitur spina (Ps. 31)*. Atque inter doloris aculeos, quos mira patientia sustinebat, quasi apertos sibi coelos aspiceret, loquebatur: (*Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo, et requiescam (Ps. 54. 7)*)?

2. Testor Jesum et Sanctos ejus, ipsumque proprium Angelum, qui custos fuit et comes admirabilis feminae, me nihil in gratiam, nihil more blandientium loqui:

sed quidquid dicturus sum, pro testimonio dicere; et minus ejus esse meritis, quam totus orbis canit: sacerdotes mirantur, virginum chori desiderant, Monachorum et pauperum turbae deplangunt. Vis lector ejus breviter scire virtutes? omnes suos pauperes, pauperior ipsa dimisit. Nec mirum, de proximis et familiola, quam in utroque sexu de servis et ancillis in fratres sororesque mutaverat, ista proferre, cum Eustochium virginem, et devotam Christi filiam, in cujus consolationem libellus hic cuditur, procul a nobili genere, sola fide et gratia divitem reliquerit.

3. Carpamus igitur narrandi ordinem. Alii altius repetant, et a cunabulis ejus, ipsisque (ut ita dicam) crepundiis matrem Blaesillam, et Rogatum proferant patrem: quorum altera Scipionum, Graccorumque progenies est: alter per omnes fere Graecias usque hodie stemmatibus et divitiis, ac nobilitate Agamemnonis fertur sanguinem trahere, qui decennali Trojam obsidione delevit. Nos nihil laudabimus, nisi quod proprium est, et de purissimo sanctae mentis fonte profertur. Quanquam Dominus atque Salvator in Evangelio doceat Apostolos sciscitantes quid sibi redditurus sit, qui omnia sua pro nomine ejus dimiserunt: centuplum in praesentiarum recepturos, et in futuro vitam aeternam (**Marc. 10**). Ex quo intelligimus, NON LAUDIS esse possidere divitias, sed pro Christo eas contemnere: non tumere ad honores, sed pro Dei fide eos parvipendere. Vere quod pollicitus est servis suis et ancillis Salvator, reddidit in praesenti. Nam quae unius urbis contempsit gloriam, totius orbis opinione celebratur: quam Romae habitantem, nullus extra Romam noverat, latentem in Bethleem, et barbara et Romana terra miratur. Cujus enim gentis homines ad sancta loca non veniunt? Quis autem in

sanctis locis praeter Paulam, quod plus inter homines miraretur, invenit? Haec sicut inter multas gemmas pretiosissima gemma micat, et jubar solis parvos igniculos stellarum obruit et obscurat: ita cunctorum virtutes et potentias sua humilitate superavit, minimaque fuit inter omnes ut omnium major esset. Et quanto se plus dejiciebat, tanto magis a Christo sublevabatur. Latebat, et non latebat. Fugiendo gloriam, gloriam merebatur; quae virtutem quasi umbra sequitur, et appetitores sui deserens, appetit contemptores. Sed quid ago, narrandi ordinem praetermittens, dum in singulis teneor, non servo praecepta dicendi.

4. Tali igitur stirpe generata, juncta est viro Toxotio, qui Aeneae et Juliorum altissimum sanguinem trahit. Unde etiam filia ejus Christi Virgo Eustochium, *Julia* nuncupatur; et ipse *Julius a magno demissum nomen Iulo*. (AENEID. 1). Et haec dicimus, non quod habentibus grandia sint, sed quo contemnentibus, mirabilia. Saeculi homines suscipiunt [al. *suscipiunt*] eos, qui his pollent privilegiis. Nos laudamus, qui pro Salvatore ista despexerint: et mirum in modum quos habentes parvipendimus, si habere noluerint praedicamus. His inquam orta majoribus, et foecunditate, ac pudicitia probata: primum viro, deinde propinquis, et totius urbis testimonio, **693** quum quinque liberos edidisset, Blaesillam, super cujus morte eam Romae consolatus sum, Paulinam, quae sanctum et admirabilem virum, et propositi et rerum suarum Pammachium reliquit haeredem, ad quem super obitu ejus parvulum libellum edidimus; Eustochium, quae nunc in sanctis Locis virginitatis et Ecclesiae monile pretiosum est; Ruffinam, quae immaturo funere pium matris animum consternavit; et Toxotium, post quem parere desiit, ut

intelligeres eam non diu servire voluisse officio conjugali, sed mariti desiderio, qui mares optabat liberos , obedisse.

5. Postquam vir mortuus est, ita eum planxit, ut prope ipsa moreretur; ita se convertit ad Domini servitutem, ut ejus mortem videretur optasse. Quid ego referam, amplae et nobilis domus, et quondam opulentissimae, omnes pene divitias in pauperes erogatas? quid in cunctos clementissimum animum, et bonitatem etiam in eos, quos nunquam viderat evagantem? quis inopum moriens, non illius vestimentis obvolutus est? quis clinicorum non ejus facultatibus sustentatus est? Quos curiosissime tota urbe perquirens, damnum putabat, et quisquam debilis et esuriens cibo sustentaretur alterius. Spoliabat filios, et inter objurgantes propinquos, majorem se eis haereditatem, Christi misericordiam, dimittere loquebatur.

6. Nec diu potuit excelsi apud saeculum generis, et nobilissimae familiae visitationes et frequentiam sustinere. Moerebat honore suo, et ora laudantium declinare, ac fugere festinabat. Cumque Orientis et Occidentis episcopos ob quasdam ecclesiarum dissensiones Romam imperiales litterae contraxissent, vidit admirabiles viros, Christique pontifices, Paulinum Antiochenae urbis episcopum, et Epiphanium Salaminae Cypri, quae nunc Constantia **694** dicitur; quorum Epiphanium etiam hospitem habuit: Paulinum in aliena manentem domo, quasi proprium, humanitate possedit. Quorum accensa virtutibus, per momenta patriam deserere cogitabat. Non domus, non liberorum, non familiae, non possessionum, non alicujus rei, quae ad saeculum pertinet, memor, sola (si dici potest) et incommitata, ad eremum Antoniorum atque Paulorum pergere

gestiebat. Tandemque exacta hyeme, aperto mari, redeuntibus ad ecclesias suas episcopis, et ipsa voto cum eis ac desiderio navigavit. Quid ultra differo? Descendit ad portum, fratre, cognatis, affinibus, et quod his majus est, liberis prosequentibus, et clementissimam matrem pietate vincere cupientibus. Jam carbasa tendebantur, et remorum ductu navis in altum protrahebatur. Parvus Toxotius supplices manus tendebat in littore. Ruffina jam nubilis, ut suas exspectaret nuptias, tacens fletibus obsecrabat. Et tamen illa siccos tendebat ad coelum oculos, pietatem in filios, pietate in Deum superans. Nesciebat se matrem, ut Christi probaret ancillam. Torquebantur viscera, et quasi a suis membris distraheretur [Ms. *distraherentur*], cum dolore pugnabat: in eo cunctis admirabilior, quod magnam vinceret caritatem. Inter hostium manus et captivitatis duram necessitatem nihil crudelius est, quam parentes a liberis separari. Hoc contra jura naturae plena fides patiebatur, imo gaudens animus appetebat: et amorem filiorum majore in Deum amore contemnens, in sola Eustochio, quae et propositi et navigationis ejus comes erat, acquiescebat. Sulcabat interim navis mare, et cunctis qui cum ea vehebantur littora respicientibus, ipsa aversos tenebat oculos, ne videret quos sine tormento videre non poterat. Fateor, nulla sic amavit filios, quibus antequam proficisceretur: **695** cuncta largita est: exhaeredans se in terra, et haereditatem inveniret in coelo.

7. Delata ad insulam Pontiam, quam clarissimae quondam feminarum sub Domitiano Principe pro confessione nominis Christiani, Flaviae Domitillae nobilitavit exilium; vidensque cellulas in quibus illa longum martyrium duxerat sumptis fidei alis, Jerosolymam et sancta Loca videre cupiebat. Tardi erant

venti, et omnis pigra velocitas. Inter Scyllam et Charybdim Adriatico se credens pelago, quasi per stagnum venit Methonen, ibique refocillato paululum corpusculo, *Et sale tabentes artus in littore ponens, Per Maleam, et Cytheram, sparsasque per aequor Cycladas, ... et crebris freta concita terris; (AENEID. 1.)* post Rhodum et Lyciam, tandem vidit Cyprum, ubi sancti et venerabilis Epiphanii pedibus provoluta, decem ab eo diebus retenta est: non in refectionem, ut ille arbitrabatur, sed in opus Dei, ut re comprobatum est. Nam omnia illius regionis lustrans monasteria, prout potuit, refrigeria sumptuum fratribus dereliquit, quos amor sancti viri de toto illuc orbe conduxerat. Inde brevi cursu transfretavit Seleuciam, de qua ascendens Antiochiam, sancti confessoris Paulini modicum caritate detenta, media hyeme, calente ardore fidei, femina nobilis, quae prius eunuchorum manibus portabatur, asello sedens profecta est.

8. Omitto Coeles Syriae, et Phoenicis iter (neque enim hodoeporicon ejus disposui scribere): ea tantum loca nominabo, quae sacris Voluminibus continentur. Beryto Romana colonia, et antiqua urbe Sidone derelicta, in Sareptae littore Eliae (**3. Reg. 17**) est ingressa turriculam, in qua **696** adorato Domino Salvatore, per arenas Tyri, in quibus genua Paulus fixit, pervenit Acco, quae nunc Ptolemais dicitur (**Act. 21. 5**): et per campos Mageddo, Josiae necis conscios, intravit terram Philisthiim. Mirata ruinas Dor, urbis quondam potentissimae; et versa vice, Stratonis turrim ab Herode rege (*Ascalonuita, seu magno*) Judaeae in honorem Caesaris Augusti Caesaream nuncupatam, in qua Cornelii domum, Christi vidit Ecclesiam, et Philippi aediculas,

et cubicula quatuor virginum prophetarum. Deinde Antipatrida, semirutum oppidulum, quod de patris nomine Herodes vocaverat; et Lyddam versam in Diospolim, Dorcadis, atque Aeneae resurrectione (**Actor. 9**), ac sanitate inclytam. Haud procul ab ea Arimathiam viculum Joseph, qui Dominum sepelivit; et Nobe urbem quondam sacerdotum, nunc tumulum occisorum. Joppen quoque fugientis portum Jonae (**Jon. 1. 2**); et (ut aliquid perstringam de fabulis Poetarum) religatae ad saxum Andromedae spectatricem. Repetitoque itinere, Nicopolim, quae prius Emmaus vocabatur, apud quam in fractione panis cognitus Dominus (**Luc. 24. 38**), Cleophae domum in Ecclesiam dedicavit. Atque inde proficiscens ascendit Bethoron inferiorem et superiorem, urbes a Salomone conditas, sed varia postea bellorum tempestate deletas: ad dexteram aspiciens Ajalon, et Gabaon, ubi Jesus filius Nave contra quinque reges dimicans, soli imperavit et lunae: et Gabaonitas ob dolos et insidias foederis impetrati, in aquarios, lignariosque damnavit (**Jos. 9. et 10**). In Gabaa urbe usque ad solum diruta, paululum substitit, recordata peccati ejus, et concubinae in frusta divisae, et tribus Benjamin trecentos viros, propter Apostolum reservatos.

697 9. Quid diu moror? ad laevam mausoleo Helenae derelicto, quae Adiabenorum regina in fame populum frumento juverat, ingressa est Jerosolymam urbem trinominem, *Jebus, Salem, Jerusalem*, quae ab Aelio postea Hadriano de ruinis, et cineribus civitatis in Aeliam suscitata est. Cumque proconsul Palaestinae, qui familiam ejus optime noverat, praemissis Apparitoribus jussisset parari praetorium, elegit humilem cellulam: et cuncta loca tanto ardore ac studio

circumivit, ut nisi ad reliqua festinaret, a primis non posset abduci. Prostrataque ante Crucem, quasi pendentem Dominum cerneret, adorabat. Ingressa sepulcrum resurrectionis, osculabatur lapidem, quem ab ostio monumenti amoverat angelus. Et ipsum corporis locum in quo Dominus jacuerat, quasi sitiens desideratas aquas, fidei ore lambebat. Quid ibi lacrymarum, quantum gemituum, quid doloris effuderit, testis est cuncta Jerosolyma: testis est ipse Dominus, quem rogabat. Unde egrediens ascendit *Sion*, quae in *arcem*, vel *speculam* vertitur. Hanc urbem quondam expugnavit et reaedificavit David. De expugnata scribitur: *Vae tibi civitas Ariel*, id est, *leo Dei*, et quondam fortissima, *quam expugnavit David* (**Isai. 29. 1**): et de ea, quae aedificata est: dictum est: *Fundamenta ejus in montibus sanctis: diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob* (**Ps. 86. 1**). Non eas portas, quas hodie cernimus in favillam et cinerem dissolutas: sed portas, quibus non praevalet infernus, et per quas credentium ad Christum ingreditur multitudo. Ostendebatur illi columna Ecclesiae porticum sustinens, infecta cruore Domini, ad quam vinctus, dicitur flagellatus. Monstrabatur locus, ubi super centum viginti credentium animas Spiritus Sanctus descendisset: **698** ut Joelis vaticinium compleretur.

10. Deinde pro facultatula sua, pauperibus atque conservis pecunia distributa, perrexit Bethleem, et in dextera parte itineris stetit ad sepulcrum Rachel, in quo Benjamin, non ut mater vocaverat moriens, *Benoni*, hoc est, *filius doloris mei* (**Gen. 35. 18**): sed ut pater prophetavit [al. *prophetizavit*] in spiritu, *filium dextrae* procreavit, atque inde [al. *in*] Bethleem ingressa, et in specum Salvatoris introiens,

postquam vidit sacrum virginis diversorium, et stabulum in quo *agnovit bos possessorem suum, et asinus praesepe Domini sui (Isai. 1. 3)*; ut illud impleretur, quod in eodem Propheta scriptum est: *Beatus qui seminat super aquas, ubi bos et asinus calcant (Ibid. 32. 20; jux. LXX)*, me audiente jurabat, cernere se oculis fidei infantem pannis involutum, vagientem in praesepe Dominum, Magos adorantes, stellam fulgentem desuper, matrem Virginem (**Matth. 2**), nutricium sedulum, pastores nocte venientes, ut viderent verbum quod factum erat (**Luc. 2. 16**); et jam tunc Evangelistae Joannis principium dedicarent: *In principio erat Verbum, et Verbum caro factum est (Joan. 3)*; parvulos interfectos, Herodem saevientem, Joseph et Mariam fugientes in Aegyptum: mixtisque gaudio lacrymis, loquebatur: *Salve Bethleem, domus panis, in qua natus est ille panis, qui de coelo descendit.*

Salve Ephrata, regio uberrima, atque καρποφόρε [al. καρποφόρα], cujus fertilitas Deus est. De te quondam Michaeas vaticinatus est: *Et tu Bethleem domus Ephrata, non minima es in millibus Juda. Ex te mihi egredietur, qui sit princeps in Israel: et egressus ejus ab initio a diebus aeternitatis. Propterea dabis eos usque ad tempus parientis. Pariet, et reliquiae fratrum ejus convertentur ad filios Israel (Mich. 5. 2. 3).* In te enim natus princeps, qui ante Luciferum genitus est (**Psal. 109**): cujus de Patre nativitas, omnem **699** excedit aetatem. Et tamdiu in te Davidici generis origo permansit, donec virgo pareret, et reliquiae populi credentis in Christum, converterentur ad filios Israel, et libere praedicarent: *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repulistis illud, et indignos vos judicastis aeternae vitae, ecce convertimus ad gentes (Act. 13. 46).* Dixerat enim Deus

[al. Dominus], *Non veni nisi ad oves perditas domus Israel (Matth. 15. 24)*. Et eo tempore Jacob super eo verba completa sunt: *Non deficiet princeps ex Juda, et dux de femoribus ejus, donec veniat, cui repositum est, et ipse erit exspectatio gentium (Genes. 49. 10; juxta LXX)*. Bene David jurabat, bene vota faciebat dicens: *Si introiero in tabernaculum domus meae, si ascendero in lectum strati mei: si dederō somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, et requiem temporibus meis, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob (Ps. 131. 3, et seqq.)*; et statim quid desideraret exposuit, atque oculis prophetalibus, quem nos venisse jam credimus, ille venturum esse cernebat. *Ecce audivimus illum in Ephrata, invenimus eum in campis sylvae (Ibid. 6)*. ZO quippe sermo Hebraicus, ut te docente didici, non Mariam matrem Domini, hoc est, αὐτὴν, sed ipsum, id est, αὐτὸν significat. Unde loquitur confidenter: *Introibimus in tabernaculum ejus; adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus*. Et ego misera atque peccatrix, digna sum judicata deosculari praesepe, in quo Dominus parvulus vagiit? orare in spelunca, in qua virgo puerpera Dominum fudit infantem? Haec requies mea, quia Domini mei patria est. Hic habitabo, quoniam Salvator elegit eam. *Paravi lucernam Christo meo (Ps. 137. 37)*. *Anima mea illi vivet, et semen meum serviet ipsi (Ps. 21. 31)*. Haud procul inde descendit ad turrin Ader, id est, gregis (**Gen. 35. 21**): juxta quam Jacob pavit greges suos, et pastores nocte vigilantes audire moruerunt: *Gloria in excelsis Deo, et super terram vax hominibus bonae voluntatis (Luc. 2. 14)*. Dumque servant oves, invenerunt Agnum 700 Dei puro et mundissimo vellere, quod in ariditate totius terrae coelesti rore complutum

est (**Judic. 6. 37**): et cujus sanguistulit peccata mundi, et exterminatorem Aegypti, litus in postibus fugavit (**Exod. 12**).

11. Statimque concito gradu, coepit per viam veterem pergere, quae ducit Gazam, ad *potentiam* vel ad *divitias* Dei; et tacita secum volvere, quomodo Eunuchus Aethiops gentium populos praefigurans, mutaverit pellem suam; et dum vetus relegit instrumentum, fontem reperit Evangelii. Atque inde ad dexteram transit. A Bethsur venit *Escol*, quae in *botrum* vertitur (**Num. 13. 24. et 25**). Unde in testimonium terrae fertilissimae, et in typum ejus qui dicit: *Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum* (**Isai. 63. 3**). exploratores botrum mirae magnitudinis portaverunt (**Num. 13**). Nec post longum spatium intravit Sarae cellulas, videns incunabula Isaac, et vestigia quercus Abraham, sub qua vidit diem Christi, et laetatus est. Atque inde consurgens, ascendit Chebron, haec est *Cariath-arbe*, id est, *oppidum virorum quatuor*, Abraham, Isaac, Jacob, et Adam magni, quem ibi conditum, juxta librum Jesu Nave Hebraei autumant: licet plerique Caleb quartum putent, cujus ex latere memoria monstratur. His inspectis, noluit pergere ad *Cariath sepher*, id est, *vinculum litterarum*: quia contemnens occidentem litteram, repererat spiritum vivificantem. Magisque mirabatur superiores et inferiores aquas, quas Othoniel filius Jephone Kenez pro australi terra et arida possessione suscepit (**Judic. 1**), et quarum ductu, siccis prioris Instrumenti agros faciebat irriguos; ut redemptionem veterum peccatorum, in aquis baptismi reperiret. Altera die, orto jam sole, stetit in supercilio *Caphar Barucha*, id est, *villae benedictionis*: quem ad locum Abraham Dominum prosecutus est. Unde latam despiciens solitudinem, ac terram

quondam **701** Sodomae et Gomorrhae, Adamae, et Seboim, contemplata est balsami vineas in Engaddi, et Segor, vitulam consternantem (**Isai. 15**), quae prius *Bala* vocabatur; et in *Zoaram*, id est, *parvulam*, Syro sermone translata est. Recordabatur speluncae Lot, et versa in lacrymas, virgines socias admonebat, cavenda esse vinum, in quo est luxuria, cujus opus Moabitarum sunt, et Ammonitarum (**Gen. 19**).

12. Diu haereo in meridie, ubi sponsa cubantem reperit sponsum, et Joseph inebriatus est cum fratribus suis (**Cant. 1. 6. Gen. 43. 16**) Revertar Jerosolymam, et per Thecuam atque Amos, rutilantem montis Oliveti Crucem aspiciam, de quo Salvator ascendit ad Patrem. In quo per annos singulos Vacca rufa in holocaustum Domino cremabatur, et cujus cinis expiabat populum Israel (**Num. 19**): in quo, juxta Ezechielem, Cherubim de Templo transmigrantes, Ecclesiam Domini fundaverunt. Post ingressa sepulcrum Lazari, Mariae et Marthae vidit hospitium; et *Bethphage*, villam sacerdotum maxillarum; et locum in quo pullus lasciviens gentium, Dei frena suscepit, Apostolorumque stratus vestibus, mollia terga praebeuit ad sedendum. Rectoque itinere descendebat Jericho, recogitans illum de Evangelio vulneratum, ac Sacerdotibus et Levitis, mentis feritate praetereuntibus, clementiam Samaritarum, id est, *custodis*; qui seminecem [al. *semivivum*] suo jumento impositum, ad stabulum Ecclesiae deportavit (**Luc. 10**). Et locum *Adomim* quod interpretetur *sanguinum*, quia multus in eo sanguis crebris latronum fundebatur incursibus. Et arborem sycomorum Zachaei, id est, bona poenitentiae opera, quibus cruenta dudum et noxia rapinis, peccata calcabat: **702** excelsumque Dominum de excelso virtutum intuebatur; et juxta viam

caecorum (**Matth. 20. 30**) loca, qui receptis luminibus, utriusque populi credentis in Dominum, sacramenta praemiseraunt. Ingressa Jericho, vidit urbem quam fundavit Hiel in Abiram primogenito suo, et cujus portas posuit in Segub novissimo filiorum (**Jos. 5. 5. et 4. 8**). Intuita est castra Galgalae, et acervum praeputiorum, et secundae circumcisionis mysterium; et duodecim lapides, qui de Jordanis illuc translati alveo, duodecim Apostolorum fundamenta firmaverant; et fontem quondam Legis amarissimum et sterilem, quem verus Elisaeus sua condivit sapientia, et in dulcorem ubertatemque convertit (**4. Reg. 2. 22**). Vix nox transierat, ferventissimo aestu venit ad [al. *in*] Jordanem; stetit in ripa fluminis, et orto sole, solis justitiae recordata est; quomodo in medio amnis alveo sicca sacerdotes posuerint vestigia (**Jos. 3. 5**); et ad Eliae et Elisaei imperium, stantibus ex utraque parte aquis, iter unda praebuerit (**4. Reg. 2**); pollutasque diluvio aquas, et totius humani generis intersectione maculatas, suo Dominus mundaverit baptismate.

13. Longum est, si velim de valle *Achor* dicere, id est, *tumultus atque turbarum*, in qua furtum et avaritia condemnata est (**Jos. 7. 25**); et de *Bethel, Domo Dei*, in qua super nudam humum nudus et pauper dormivit Jacob; et posito subter caput lapide, qui in Zacharia septem oculos habere describitur (**Zach. 3. 9**), et in Isaia lapis dicitur angularis (**Isai. 28. 16**) vidit scalam usque ad coelum tendentem, in qua Dominus desuper innitebatur (**Gen. 28**), ascendentibus porrigens manum, et negligentes de sublimi praecipitans. Sepulcra quoque in monte Ephraim Jesu filii Nave, et Eleazari filii Aaron Sacerdotis, e regione **703** venerata est: quorum alter conditus est in

Tamnathsare [al. *Thammitsare*] a septentrionali parte montis Gaas (**Jos. 24. 30**): alter in Gabaa [Mss. *Gaab*] filii sui Phinees: satisque mirata est, quod distributor possessionum sibi montana et aspera delegisset. Quid narrem Silo, in qua altare dirutum hodieque monstratur, et raptum Sabinarum a Romulo, tribus Benjamitica [al. *Benjaminitica*] praecucurrit. Transivit *Sichem*, non ut plerique errantes legunt *Sichar*, quae nunc *Neapolis* appellatur, et ex latere montis Garizim extructam circa puteum Jacob intravit Ecclesiam: super quo residens Dominus, sitiensque et esuriens, Samaritanae fide satiatus est (**Joan. 4. 6**); quae quinque Mosaicorum voluminum viris, sextoque, quem se habere jactabat, errore Dosithei derelicto, verum Messiam, et verum reperit Salvatorem. Atque inde divertens, vidit duodecim Patriarcharum sepulcra: et *Sebastem*, id est, Samariam, quae in honorem Augusti ab Herode Graeco sermone *Augusta* est nominata. Ibi siti sunt Elisaeus et Abdias Prophetae: et (quo major inter natos mulierum non fuit) Joannes Baptista. Ubi multis intremuit consternata mirabilibus: namque cernebat variis daemones rugire cruciatibus, et ante sepulcra sanctorum ululare homines more luporum, vocibus latrare canum, fremere leonum, sibilare serpentum, mugire taurorum. Alios rotare caput, et post tergum terram vertice tangere, suspensisque pede feminis, vestes non defluere in faciem. Miserebatur omnium, et per singulos effusis lacrymis, Christi clementiam deprecabatur. Et sicut erat invalida, ascendit pedibus montem; in cujus duabus speluncis, persecutionis et famis tempore, Abdias propheta centum prophetas aluit pane et aqua (**3. Reg. 18. 4**). Inde cito itinere percucurrit Nazareth, nutriculam Domini; Cana [Mss. *Chanaam*] et Capharnaum, signorum ejus familiares: lacum Tyberiadis, **704** navigante

Domino sanctificatum; solitudinem, in qua multa populorum millia paucis saturata sunt panibus, et de reliquis vescentium repleti sunt cophini duodecim tribuum Israel. Scandebat montem Thabor, in quo transfiguratus est Dominus. Aspiciebat procul montes Hermon et Hermoniim, et campos latissimos Galilaeae, in quibus Sisara et omnis exercitus ejus, Barach vincente, prostratus est (**Judic. 4**) torrens Cison, qui mediam planitiem dividebat; et oppidum juxta Naim, in quo viduae suscitatus est filius, monstrabatur. Dies me prius quam sermo deficiet, si voluero cuncta percurrere, quae Paula venerabilis fide incredibili pervagata est.

14. Transibo ad Aegyptum; et in Sochoth, atque apud fontem Samson, quem de molari maxillae dente produxit (**Judic. 15. 19**), subsistam parumper: et arentia ora colluam, ut refocillatus videam Morasthim, sepulcrum quondam Micheae prophetae, nunc Ecclesiam. Et ex latere derelinquam Chorreo, et Gettheos, Maresa, Idumaeam. et Lachis; et per arenas mollissimas pergentium vestigia subtrahentes, latamque eremi vastitatem, veniam ad Aegypti fluvium *Sior*, qui interpretatur *turbidus*: et quinque Aegypti transeam civitates, quae loquuntur lingua Chananitide (**Isai. 19. 18**); et terram Gessen, et campos Taneos, in quibus fecit Deus mirabilia. Et urbem No, quae postea versa est in Alexandriam; et oppidum Domini Nitriam, in quo purissimo virtutum nitro sordes lavantur quotidie plurimorum. Quod cum vidisset, occurrente sibi sancto et venerabili Episcopo Isidoro Confessore, et turbis innumerabilibus Monachorum, ex quibus multos Sacerdotalis et Leviticus sublimabat gradus; laetabatur quidem ad gloriam Domini, sed se indignam tanto honore fatebatur. Quid ergo [al. ego]

narrem Macarios **705** Arsenios, Serapionas, et reliqua
columnarum Christi nomina? Cujus non intravit cellulam?
quorum pedibus non advoluta est? Per singulos sanctos
Christum se videre credebat; et quidquid in illos contulerat, in
Dominum se contulisse laetabatur. Mirus ardor, et vix in
femina credibilis fortitudo. Oblita sexus et fragilitatis
corporeae, inter tot millia Monachorum cum puellis suis
habitare cupiebat. Et forsitan cunctis eam suscipientibus,
impetrasset, ni majus sanctorum Locorum retraxisset
desiderium. Atque propter ferventissimos aestus de Pelusio
Maiomam navigatione perveniens, tanta velocitate reversa
est, ut avem putares. Nec multo post in sancta Bethleem
mansura perpetuo, angusto per triennium mansit hospitio,
donec exstrueret cellulas, ac monasteria, et diversorum
peregrinorum juxta viam conderet mansiones, in qua Maria
et Joseph hospitium non invenerant. Huc usque iter ejus
descriptum sit, quod multis virginibus et filia comite,
peragravit.

15. Nunc virtus latius describatur, quae ipsius propria est, et
in qua exponenda, Deo iudice ac teste, profiteor me nihil
addere, nihil in majus attollere, more laudantium; sed ne
rerum excedam fidem [al. *finem*], multa detrachere; et ne apud
detractores, et genuino me semper dente rodentes, fingere
puter, et cornicem Aesopi alienis coloribus adornare. Quae
prima Christianorum virtus est, tanta se humilitate dejecit, ut
qui eam non vidisset, et pro celebritate nominis videre
gestisset, ipsam esse non crederet, sed ancillarum ultimam.
Et cum frequentibus choris virginum cingeretur, et veste et
voce et habitu, et incessu minima omnium erat. Nunquam post
viri mortem usque ad diem dormitionis suae cum ullo comedit

viro, quamvis eum sanctum et in pontificali sciret culmine constitutum. Balneas, nisi periclitans, non adiit. Mollia, **706** etiam in gravissima febre, lectuli strata non habuit, sed super durissimam humum, stratis ciliciolis quiescebat, si tamen illa quies dicenda est, quae jugibus pene orationibus dies noctesque jungebat [Ms. *jungebatur*]; illud implens de Psalterio: *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo* (Psal. 6. 7). In qua fontes crederes lacrymarum, ita levia peccato plangebat, ut illam gravissimorum criminum crederes ream. Cumque a nobis crebrius moneretur, ut parceret oculis, et eos servaret Evangelicae lectioni, aiebat: Turpanda est facies, quam contra Dei praeceptum purpurisso et cerussa et stibio saepe depinxi. Affligendum corpus, quod multis vacavit deliciis. Longus risus, perpeti compensandus est fletu. Mollia lintheamina et serica pretiosissima, asperitate cilicii commutanda. Quae viro et saeculo placui, nunc Christo placere desidero. Si inter tales tantasque virtutes castitatem in illa voluero praedicare, superfluus videar: in qua etiam cum saecularis esset, omnium Romae matronarum exemplum fuit: quae ita se gessit, ut nunquam de illa etiam maledicorum quidquam auderet fama confingere. Nihil animo ejus clementius, nihil erga humiles blandius fuit. Non appetebat [Ms. *appellabat*] potentes: nec tamen superbos et gloriolam quaerentes, fastidio despiciebat. Si pauperem videbat, sustentabat; si divitem, ad benefaciendum hortabatur. Liberalitas sola excedebat modum. Et usuras tribuens, versuram quoque saepius faciebat, ut nulli stipem rogantium denegaret. Fateor errorem meum: cum [al. *cur*] in largiendo esset profusior, arguebam, illud proferens de Apostolo: *Non ut aliis sit refrigerium, vobis* [al. *nobis*] *autem tribulatio: sed ex aequalitate in hoc*

tempore, ut vestra abundantia sit ad illorum inopiam, et illorum abundantia sit ad vestram inopiam (2. Cor. 8. 13). Et hoc de Evangelio Salvatoris: *Qui habet duas tunicas, det alteram non habenti (Luc. 3, 11).* Et providendum 707 esse, ne quod libenter faceret, semper facere non posset: multaque hujusmodi, quae illa mira verecundia, et sermone parcissimo dissolvebat: testem invocans Deum, se pro illius nomine cuncta facere; hoc et habere voti, ut mendicans ipsa moreretur: ut unum nummum filiae non dimitteret, et in funere suo aliena sindone involveretur. Ad extremum inferebat: Ego si petiero, multos inveniam qui mihi tribuant: iste mendicans si a me non acceperit, quae ei possum etiam de alieno tribuere, et mortuus fuerit, a quo ejus anima requiretur? Ego cautiorem in re familiari esse cupiebam; sed illa ardentior fide, toto Salvatori animo jungebatur, et pauperem Dominum, pauper spiritu sequebatur, reddens ei quod acceperat, pauper pro ipso affecta. Denique consecuta est quod optabat, et in grandi aere alieno filiam dereliquit, quod huc usque debens non suis viribus, sed Christi se confidit misericordia reddituram.

16. Solent pleraeque matronarum buccinatoribus suis dona conferre, et in paucos largitate profusa, manum a caeteris retrahere: quo illa omnino carebat vitio; ita enim singulis suam pecuniam dividebat, ut singulis necessarium erat, non ad luxuriam, sed ad necessitatem. Nemo ab ea pauperum vacuus reversus est. Quod obtinebat, non divitiarum. magnitudine, sed prudentia dispensandi: illud semper replicans, *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur (Matth. 5. 7).* Et: *Sicut aqua extinguit ignem, ita eleemosyna extinguit peccatum (Eccli. 16. 9).* Et: *Facite*

vobis amicos de iniquo mamona, qui vos recipiant in aeterna tabernacula (Luc. 16. 9). Et: Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis (Ibid. 12). Et verba Danielis, regem Nabuchodonosor monentis [al. *sermone monentis*], ut eleemosynis redimeret peccata sua (**Dan. 4**). Nolebat in his lapidibus pecuniam effundere, qui cum terra et saeculo transitori sunt, sed in vivis lapidibus, qui volvuntur super terram (**Zach. 9. 36. juxta LXX**), de quibus in Apocalypsi Joannis (**Cap. 16. 21. et 22**), civitas magni regis exstruitur: quos in saphirum et smaragdum et jaspidem, et caeteras gemmas esse vertendos, Scriptura commemorat.

17. Verum haec possunt esse communia cum paucis; et scit diabolus non in summo virtutum culmine posita. **708** Unde loquitur ad Dominum, post amissam Job substantiam, post eversam domum, post liberos interfectos, *Corium pro corio, et omnia quae habuerit homo, dabit pro anima sua. Sed extende manum tuam, et tange ossa ejus et carnes, nisi in faciem benedixerit tibi (Job. 2. 4).* Scimus plerosque dedisse eleemosynam, sed de proprio corpore nihil dedisse: porrexisse egentibus manum, sed carnis voluptate superatos, dealbasse ea quae foris erant, et intus plenos fuisse ossibus mortuorum. At non Paula talis, quae tantae continentiae fuit, ut prope mensuram excederet, et debilitatem corporis nimiis jejuniis ac labore contraheret. Quae exceptis diebus festis, vix oleum in cibo caperet, ut ex hoc uno aestimetur, quid de vino et liquamine, et piscibus, et lacte, et melle, et ovis, et reliquis, quae gustui suavia sunt, judicaret. In quibus sumendis quidam se abstinentissimos putant; et si his ventrem ingurgitaverint, tutam pudicitiam suspicantur.

18. Semper quidem virtutes sequitur invidia, *feriuntque summos Fulgura montes (ex Horatio)*. Nec mirum si hoc de hominibus loquar, cum etiam Dominus noster Pharisaeorum zelo sit crucifixus, et omnes sancti aemulos habuerint: in paradiso quoque serpens fuerit, cujus invidia mors introivit in orbem terrarum (**Sap. 2. 24**). Suscitaverat ei Dominus Adad Idumaeum, qui eam colaphizaret, ne se extolleret (**3. Reg. 11. 14**): et quasi quodam stimulo carnis saepius admonebat (**2. Cor. 12. 7**); ne magnitudo virtutum altius raperet, et aliarum vitiis feminarum, se in excelso crederet constitutam. Ego aiebam, livori esse cedendum, et dandum insaniae locum: quod fecisset Jacob in fratre suo Esaü, et David in pertinacissimo inimicorum Saül: quorum alter in Mesopotamiam fugerit; alter se Allophylis tradiderit, malens hostibus, quam invidis subjacere. At illa respondebat: Juste haec diceres, si diabolus contra servos Dei, et ancillas, non ubique pugnaret, et ad omnia loca fugientes non praecederet; si non sanctorum Locorum amore retinerer, et Bethleem meam in alia reperire possem parte terrarum. Cur enim non patientia livorem superem? cur non humilitate frangam superbiam; et percutienti maxillam, offeram alteram? Dicente **709** Apostolo Paulo? *Vincite in bono malum (Rom. 12. 21)*. Nonne Apostoli gloriabantur, quando pro Domino sunt passi contumeliam? Nonne ipse Salvator humiliavit se, formam servi accipiens, et factus est obediens Patri usque ad mortem, et mortem crucis (**Phil. 2. 7**), ut nos sua passione salvaret? Job nisi certasset, et vicisset in praelio, non accepisset coronam justitiae, nec audisset a Domino: *Putas me aliter locutum tibi, quam ut appareres justus (Job. 4. 2. juxt. LXX)*? Beati dicuntur in Evangelio, qui persecutionem patiuntur propter justitiam (**Matth. 5. 10**). SECURA SCIT

[fort. *sit*] conscientia, quod non propter peccata patiamur; et afflictio in saeculo, materia praemiorum est. Si quando procacior fuisset inimicus, et usque ad verborum jurgia prosilisset, illud Psalterii decantabat: *Cum consisteret adversum me peccator, obmutui et silui a bonis (Psal. 38. 2).* Et rursus: *Ego autem quasi surdus non audiebam, et quasi mutus non aperiens os suum. Et, Factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo increpationes (Psal. 37. 14).* In tentationibus, Deuteronomii verba volvebat: *Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligatis Dominum Deum vestrum de toto corde vestro, et de tota anima vestra (Deut. 13. 3).* In tribulationibus et angustiis, Isaiae replicabat eloquia: *Qui ablactati estis a lacte, qui abstracti ab ubere, tribulationem super tribulationem exspectate, spem super spem; adhuc pusillum propter malitiam labiorum, propter linguam malignam (Isai. 28. 9 et seqq. juxt. LXX).* Et Scripturae testimonium in consolationem suam edisserebat: ablactatorum esse, eorum scilicet, qui ad virilem aetatem pervenissent, tribulationem super tribulationem sustinere, ut spem super spem mereantur accipere. *Scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit (Rom. 5. 3. 4).* Et, *Quod si is qui foris est homo noster, corrumpatur, ille qui intus est, innovetur: Et, In praesentiarum leve et momentaneum tribulationis nostrae, aeternae [al. aeternum] gloriae pondus operatur in nobis, non aspicientibus quae videntur, sed quae non videntur. Quae enim videntur, temporalia sunt, quae autem non videntur, aeterna (2. Cor. 4. 16. et seqq.).* Nec longum fore tempus, etiam si humanae impatientiae tardum videatur, quin Dei statim sequatur auxilium dicentis: *Tempore opportuno exaudivi te, et in die*

salutis auxiliatus sum tibi (Isai. 49. 8). Nec dolosa labia, et linguas **710** iniquorum esse metuendas, cum Domino adiutore laetemur, et ipsum debeamus audire per Prophetam monentem: *Nolite timere opprobria hominum, et blasphemias eorum ne metueritis, sicut enim vestimentum, sic comedit eos vermis; et sicut lanam, sic devoravit eos tineam (Isai. 51. 7. 8).* Et: *Per patientiam vestram possidebitis animas vestras (Luc. 21. 19).* Et: *Non sunt condignae passionibus huius temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis (Rom. 8. 18):* Et alibi: *Tribulationem super tribulationem sustinere (Ephes. 3):* ut patienter agamus in omnibus quae accidunt nobis. *Patiens enim vir multum prudens: qui autem pusillanimis est, vehementer insipiens (Prov. 14. 29).*

18. In languoribus et crebra infirmitate dicebat: *Quando infirma sum, tunc fortis sum (2 Cor. 12. 10).* *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus (Ibid. 4. 7), donec mortale hoc induat immortalitatem, et corruptivum hoc vestiatur incorruptione (1. Cor. 15. 53).* Et iterum: *Sicut superabundant passionibus Christi in nobis, et per Christum abundavit et consolatio (2. Cor. 1. 5).* Ac deinde: *Ut socii passionum estis, sic eritis et consolationis (Ibid. v. 7).* In moerore cantabat: *Quare tristis es anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei, et Deus meus (Psal. 41. 12).* In periculis loquebatur: *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me (Luc. 9. 23).* Et rursum, *Qui vult animam suam salvam facere, perdet eam. Et, Qui perdiderit animam suam propter me, salvam eam faciet (Ibid. 24).* Quando dispendia rei familiaris et eversio totius patrimonii nuntiabatur, aiebat: *Quid enim prodest*

homini, si totum mundum lucrifecerit, et animae suae damnum habuerit? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua (Matth. 16. 25)? Et, Nudus exivi de utero matris meae, nudus et redeam. Sicut Domino placuit, ita factum est, Sit nomen Domini benedictum (Job. 1 21). Et illud: Nolite diligere mundum, neque ea quae sunt in mundo. Quoniam omne, quod in mundo est, desiderium carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitae hujus: quae non est ex Patre, sed ex mundo. Et mundus transit, et concupiscentia ejus (1. Joan. 2. 15. 16. 17). Scio ei scriptas infirmitates gravissimas liberorum et maxime Toxotii sui, quem diligebat plurimum. Cumque illud virtute compleret, turbata sum, et non sum locuta (Ps. 76), in haec verba prorupit: Qui amat filium aut filiam plus quam me, non est me dignus (Matth. 10. 37). Et 711 orans ad Dominum, loquebatur. Posside Domine filios mortificatorum (Psal. 78. 11), qui pro te quotidie mortificant corpora sua. Novi susurronem quemdam (quod genus hominum vel perniciosissimum est) quasi benevolum nuntiasse, quod pro nimio fervore virtutum quibusdam videretur insana, et cerebrum illius dicerent confovendum. Cui illa respondit: Theatrum facti sumus mundo, et Angelis, et hominibus (1. Cor. 4. 9): Et: Nos stulti propter Christum; sed stultum Dei sapientius est hominibus (Ibid. 1. 25): Unde et Salvator loquitur ad Patrem: Tu scis insipientiam meam (Psal. 68. 6). Et iterum: Tanquam prodigium factus sum multis, et tu adjutor fortis (Psal. 70. 7), Ut jumentum factus sum apud te, et ego semper tecum. Quem in Evangelio et propinqui quasi mentis impotem ligare cupiebant (Joan. 10), et adversarii suggillabant, dicentes, Daemonium habet, et Samaritanus est (Ibid. 8. 48). Et, In Beelzebub principe

daemoniorum ejicit daemonia (Matth. 12. 24). Sed nos audiamus Apostolum cohortantem. Haec est gloria nostra, testimonium conscientiae nostrae; quoniam in sanctitate et sinceritate, et in gratia Dei conversati sumus in mundo (1. Cor. 1. 12). Et Dominum dicentem ad Apostolos: Ideo mundus odit vos, quoniam non estis de mundo. Si enim essetis de mundo, amaret utique mundus quod suum erat (Joan. 15. 19). Et ad ipsum Dominum verba vertebat: Tu nosti cordis abscondita. Et, Haec omnia venerunt super nos, nec sumus obliti tui, nec inique egimus in testamento tuo, nec aversum est retrorsum cor nostrum (Psal. 43. 18 et 19). Et, Propter te mortificati sumus tota die, reputati sumus ut oves occisionis (Rom. 8. 36). Sed Dominus auxiliator meus, non timebo quid faciat mihi homo (Psal. 117. 6). Legit enim: Fili honora Dominum, et confortaberis, et extra Dominum nullum timueris (Prov. 7. 1. juxt. LXX). His et talibus testimoniis, quasi armatura Dei, et adversus omnia quidem vitia, sed praecipue instruebat se contra invidiam saevientem; et patiundo injurias, furorem rabidi pectoris mitigabat. Denique usque ad diem mortis, et 712 hujus patientia, et aliorum zelus omnibus patuit: qui suum rodit auctorem, et dum aemulum laedere nititur, in semetipsum proprio furore bacchatur.

19. Dicam et de ordine monasterii, quomodo Sanctorum continentiam in suum verterit lucrum. Seminabat carnalia, ut meteret spiritualia (1. Cor. 9): dabat terrena, ut coelestia tolleretur: brevia concedebat, ut pro his aeterna mutaret. Post virorum monasterium, quod viris tradiderat gubernandum, plures virgines quas e diversis provinciis congregarat, tam nobiles, quam medii, et infimi generis, in tres turmas, monasteriaque divisit: ita duntaxat, ut in opere et in cibo

separatae, psalmodiis et orationibus jungerentur. Post ALLELUIA cantatum (quo signo vocabantur ad Collectam) nulli residere licitum erat. Sed prima, seu inter primas veniens, caeterarum operiebatur adventum, pudore et exemplo ad laborem eas provocans, non terrore. Mane, hora Tertia, Sexta, Nona, Vespere, noctis medio, per ordinem Psalterium cantabant. Nec licebat cuiquam sororum ignorare Psalmos, et non de Scripturis sanctis quotidie aliquid discere. Die tantum Dominico ad Ecclesiam procedebant, ex cujus habitabant latere. Et unumquodque agmen matrem propriam sequebatur: atque inde pariter revertentes, instabant operi distributo, et vel sibi, vel caeteris indumenta faciebant. Si qua erat nobilis, non permittebatur de domo sua habere comitem, ne veterum actuum memor, et lascivientis infantiae errorem refricaret antiquum, et crebra confabulatione renovaret. Unus omnium habitus. Linteamine ad tergendas solum manus utebantur. A viris tanta separatio, ut a spadonibus quoque eas sejungeret, ne ullam daret occasionem linguae maledicae, quae sanctos carpere solita est in solatium delinquendi. Si **713** qua vel tardior veniebat ad Psalmos, vel erat in opere pigrior, variis eam modis aggrediebatur. Si erat iracunda, blanditiis, si patiens, correptione; illud Apostoli imitans: *Quid vultis In virga veniam ad vos, an in spiritu lenitatis et mansuetudinis?* Excepto victu et vestitu, nullam habere quidquam patiebatur, dicente Paulo: *Habentes victum et vestitum, his contenti sumus* (**1. Timoth. 6. 8**); ne consuetudine plus habendi, praeberet locum avaritiae, quae nullis expletur opibus: et quanto amplius habuerit, plus requirit; et neque copia, neque inopia minuitur. Jurgantes inter se, sermone lenissimo foederabat. Lascivientem adolescentularum carnem crebris et duplicatis frangebatur

jejuniis, malens eis stomachum dolere, quam mentem. Si vidisset aliquam comptiorem, contractione frontis, et vultus tristitia arguebat errantem, dicens: Munditiam corporis atque vestitus, animae esse immunditiam. Et turpe verbum atque lascivum, nunquam de ore virgineo proferendum: quibus signis libidinosus animus ostenditur: et per exteriorem hominem, interioris hominis vitia demonstrantur. Quam linguosam, garrulam, ac procacem, rixisque perspexerat delectari, et saepius commonitam nolle converti, inter ultimas et extra conventum sororum, ad fores triclinii orare faciebat, et separatim cibum capere: ut quam objurgatio non correxerat, emendaret pudor. Furtum quasi sacrilegium detestabatur. Et quod inter saeculi homines, vel leve putatur, vel nihil, hoc in monasteriis gravissimum dicebat esse delictum. Quid memorem clementiam et sedulitatem in aegrotantes, quas miris obsequiis, et ministeriis confovebat? Cumque aliis languentibus, large praeberet omnia, et esum quoque exhiberet carnum; si quando ipsa aegrotasset, sibi non indulgebat, et in eo inaequalis videbatur, quod in aliis clementiam, in se duritiam commutabat.

20. Nulla juvenum puellarum sano et vegeto corpore, tantae se dederat continentiae, quantae ipsa fracto et senili debilitatoque corpusculo. Fateor, in hac re pertinacior fuit, ut sibi non parceret, **714** et nulli cederet admonenti. Referam quod expertus sum. Mense Julio ferventissimis aestibus incidit in ardorem febris, et post desperationem, cum Dei misericordia respirasset, et medici persuaderent ob refectionem corporis vino opus esse tenui et parco, ne aquam bibens in hydropem verteretur; et ego clam beatum Papam Epiphanium rogarem, ut eam moneret, imo compelleret

vinum bibere, illa ut erat prudens et solertis ingenii, statim sensit insidias; et subridens, meum esse quod ille diceret, intimavit. Quid plura? cum beatus Pontifex post multa hortamenta exisset foras, quaerenti mihi quid egisset, respondit: Tantum profeci, ut seni homini pene persuaserit, ne vinum bibam. Haec refero, non quod inconsideranter, et ultra vires sumpta onera probem, monente Scriptura: *Super te onus ne levaveris*; sed quod mentis ejus ardorem, et desiderium fidelis animae, ex hac quoque probare velim perseverantia, decantantis: *Sitivit anima mea in te, quam multipliciter tibi caro mea* (**Psal. 62. 2**). Difficile est modum tenere in omnibus. Et vere juxta Philosophorum sententiam, μεσότης ἡ ἀρετὴ, ὑπερβολὴ κακία reputantur: Quod nos una et brevi sententiola exprimere possumus: *Ne quid nimis* (**Terent. And. Act. 1**). Quae in contemptu ciborum tantam habebat pertinaciam: in luctu mitis erat, et suorum mortibus frangebatur, maxime liberorum. Nam et in viri et filiarum dormitione semper periclitata est. Et cum os stomachumque signaret, et matris [*Ms. matricis*] dolorem crucis niteretur impressione lenire; superabatur affectu, et credulam mentem, parentis viscera consternabant, animoque vincens, fragilitate corporis vincebatur: quam semel languor arripiens, longo tempore possidebat; ut et nobis inquietudinem, et sibi discrimen afferret. In quo illa laetabatur, per momenta commemorans; *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (**Rom. 7. 24**)? Dicat prudens lector, pro laudibus me vituperationem scribere. Testor Jesum, cui illa servivit, et ego servire cupio, me utramque in partem nihil fingere, sed quasi Christianum de 715 Christiana, quae sunt vera, proferre, id est, historiam scribere, non panegyricum, et illius vitia, aliorum esse virtutes. Vitia loquor, secundum animum meum,

et omnium sororum ac fratrum desiderium, qui illam diligimus, et absentem quaerimus.

21. Caeterum illa implevit cursum suum, fidemque servavit, et nunc fruitur corona justitiae (**2. Tim. 4. 7**): sequiturque Agnum quocumque vadit (**Apoc. 14**). Saturatur, quia esurivit, et laeta decantat: *Sicut audivimus, ita et vidimus, in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri (Psal. 47. 9)*. O beata rerum commutatio: flevit, ut semper rideret. Despexit lacus contritos, ut fontem Dominum reperiret. Vestita cilicio est, ut nunc albis vestimentis uteretur, et diceret: *Scidisti saccum meum, et induisti me laetitia (Psal. 29. 12)*. Cinerem sicut panem manducabat, et potionem suam cum fletu miscebat (**Psal. 101. 10**), dicens: *Fuerunt mihi lacrymae meae panes die ac nocte (Psal. 41. 4)*, ut in aeternum pane Angelorum vesceretur et caneret: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus (Psal. 33. 9)*. Et, *Eructavit cor meum verbum bonum: dico ego opera mea Regi (Psal. 44. 1)*. Et Isaiae, imo Domini per Isaiam in se cerneret verba compleri. *Ecce qui serviunt mihi, manducabunt, vos autem esurietis. Ecce qui serviunt mihi, bibent, vos, autem sitietis. Ecce qui serviunt mihi, laetabuntur, vos autem confundemini. Ecce qui serviunt mihi, exultabunt in gaudio, vos autem clamabitis ob dolorem cordis, et propter contritionem spiritus ululabitis (Isai. 65. 13. 14)*. Dixeram, lacus eam semper fugisse contritos, ut fontem Dominum reperiret, ut posset laeta cantare: *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Quando veniam et apparebo ante faciem Dei (Psal. 41. 1)?*

22. Tangam ergo breviter quomodo haereticorum coenosos devitaverit lacus, et eos instar habuerit Ethnicorum.

Quidam veterator callidus, atque, ut sibi **716** videbatur, doctus et sciolus, me nesciente coepit ei proponere quaestiones, et dicere: Quid peccavit infans, ut a daemone corripiatur? In qua aetate resurrecturi sumus? Si in ipsa qua morimur: ergo nutricibus post resurrectionem opus erit. Sin aliter, nequaquam erit resurrectio mortuorum; sed transformatio in alios. Diversitas quoque sexus maris ac feminae erit, aut non erit? Si erit, sequentur et nuptiae, et concubitus, sed et generatio. Si non erit, sublata diversitate sexus, eadem corpora non resurgent: *Aggravat enim terrena inhabitatio sensum multa cogitantem (Sap. 9. 15)*; sed tenuia erunt et spiritualia, dicente Apostolo: *Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale (1. Cor. 15. 44)*. Ex quibus omnibus probare cupiebat, rationales creaturas ob quaedam vitia, et antiqua peccata in corpora esse delapsas: et pro diversitate et meritis peccatorum tali vel tali conditione generari, ut vel corporum sanitate gauderent, et parentum divitiis ac nobilitate, vel in morbidas carnes, et domos inopum venientes, poenas pristinorum luerent delictorum, et praesenti saeculo atque corporibus, quasi carcere clauderentur. Quod cum audisset, et ad me retulisset, indicans hominem, mihiq; incubuisset necessitas nequissimae viperae ac mortiferae bestiae resistendi, de quibus Psalmista commemorat, dicens: *Ne trahas bestiis animas confitentium tibi (Psal. 73. 19)*: Et, *Increpa Domine bestias calami (Psal. 67. 31)*, qui scribentes iniquitatem, loquuntur contra Dominum mendacium, et elevant in excelsum os suum; conveni hominem, et orationibus ejus, quam decipere nitebatur, brevi interrogatione conclusi: Utrum crederet futuram resurrectionem mortuorum, an non? Qui cum se credere respondisset; intuli: Eadem resurgent corpora, an altera? Cum

dixisset, 717 eadem; sciscitatus sum: In eodem sexu, an in altero? Ad interrogata reticenti, et instar colubri huc atque illuc transferenti caput, ne feriretur; quia, inquam, taces, ego mihi pro te respondebo, et consequentia inferam. Si non resurget mulier, ut mulier, neque masculus, ut masculus, non erit resurrectio mortuorum; quia sexus membra habet, membra autem totum corpus efficiunt. Si autem sexus et membra non fuerint, ubi erit resurrectio corporum, quae sine sexu non constant et membris? Porro si corporum non fuerit resurrectio, nequaquam erit resurrectio mortuorum. Sed et illud quod de nuptiis objicis: Si eadem membra fuerint, sequi nuptias; a Salvatore dissolvitur dicente: *Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei: in resurrectione enim mortuorum, non nubent, neque nubentur, sed erunt similes Angelorum* (**Matth. 22. 29. 30**). Ubi dicitur, non nubent, neque nubentur, sexuum diversitas demonstratur. Nemo enim de lapide et ligno dicit, non nubent neque nubentur, quae naturam nubendi non habent: sed de his qui possint nubere, et gratia Christi ac virtute non nubant. Quod si opposueris, quomodo ergo erimus similes Angelorum, cum inter Angelos, non sit masculus et femina? Breviter ausculta: Non substantiam nobis Angelorum, sed conversationem, et beatitudinem Dominus repromittit. Quomodo et Joannes Baptista antequam decollaretur, Angelus appellatus est (**Luc. 7. 27**); et omnes Sancti ac Virgines Dei, etiam in isto saeculo vitam in se exprimunt Angelorum. Quando enim dicitur: *Eritis similes Angelorum*, similitudo promittitur, non natura mutatur.

23. Simulque responde: quomodo illud interpretaris, quod Thomas Domini resurgentis palpaverit manus, et viderit

lancea latus ejus perforatum (**Joan. 20**)? Et Petrus in littore stantem viderit Dominum, et partem assi piscis, ac favum mellis comedentem (**Luc. 24**)? Qui stabat, profecto habebat pedes. Qui monstravit latus vulneratum, utique et ventrem, **718** et pectus habuit, sine quibus non sunt latera ventri et pectori cohaerentia. Qui locutus est, lingua et palato ac dentibus loquebatur. Sicut enim plectrum chordis, ita lingua illiditur dentibus, et vocalem reddit sonum. Cujus palpatæ sunt manus, consequenter et brachia habuit. Cum igitur omnia membra habuisse dicatur, necesse est, ut totum corpus habuerit, quod conficitur ex membris: non utique feminineum, sed virile, id est, ejusdem sexus, in quo mortuus est. Quod si obtenderis: ergo et nos post resurrectionem comedemus? Et quomodo clausis ingressus est januis, contra naturam pinguium, et solidorum corporum? Audies: Noli propter cibum, resurrectionis fidem in calumniam trahere. Nam et Archisynagogi filiae resuscitatae jussit cibum dari (**Marc. 5. 43**). Et Lazarus quatrduanus mortuus, cum ipso scribitur inisse convivium (**Joan. 12. 2**), ne resurrectio eorum phantasma putaretur. Sin autem clausis ingressus est januis, et idcirco spirituale et aereum corpus niteris approbare: ergo et antequam pateretur, quia contra naturam graviorum corporum super mare ambulavit, spirituale corpus habuit. Et Apostolus Petrus, qui et ipse super aquas pendulo incessit gradu, spirituale corpus habuisse credendus est, cum potentia magis et virtus ostendatur Dei, quando fit aliquid contra naturam. Et ut scias in signorum magnitudine, non naturae mutationem, sed Dei omnipotentiam demonstrari: Qui ambulabat fide, coepit infidelitate mergi, nisi eum manus Domini sublevasset, dicentis: *Modicae fidei, quare dubitasti* (**Matth. 14. 31**)? Miror autem te obdurare frontem

loquente Domino: *Infer digitum tuum huc, et tange manus meas; et porrige manum tuam, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis (Joan. 20. 27).* Et alibi: *Videte manus meas, et pedes meos, quia ipse ego sum, Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et pedes (Luc. 24. 34. et 40).* Ossa audis, et carnem, et pedes, et manus; et globos mihi Stoicorum, 719 atque aerea quaedam deliramenta confingis.

24. Porro si quaeris, cur infans a daemone corripiatur, qui peccata non habuit: aut in qua aetate resurrecturi simus, cum diversa aetate moriamur, ingratis suscipies [al. *suspicies*]: *Judicia Dei abyssus multa (Ps. 35. 7).* Et: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus. Quis enim cognovit sensum Domini: aut quis consiliarius ejus fuit (Rom. 11. 33 et 34)?* Aetatum autem diversitas non mutat corporum veritatem. Cum enim corpora quotidie nostra fluant, et aut crescant, aut decrescant: ergo tot erimus homines, quot quotidie commutamur? aut alius fui, cum decem annorum essem, alius cum triginta, alius cum quinquaginta, alius cum jam toto cano capite sum? Igitur juxta Ecclesiarum traditiones, et Apostolum Paulum, illud est respondendum: quod in virum perfectum, et in mensuram aetatis plenitudinis Christi resurrecturi sumus (**Ephes. 4**), in qua et Adam Judaei conditum autumant: et Dominum Salvatorem legimus surrexisse, et multa alia, quae de utroque Testamento in suffocationem haeretici protuli.

25. Ex quo die ita coepit hominem detestari, et omnes qui ejusdem dogmatis erant, ut eos voce publica, hostes Domini

proclamaret. Et haec dixi, non ut breviter haeresim confutarem, cui multis voluminibus respondendum est [al. *esset*], sed ut fidem tantae feminae ostenderem, QUAE MALUIT inimicitias hominum subire perpetuas, quam Dei offensam, amicitiiis noxiis provocare.

26. Dicam ergo ut coeperam, nihil ingenio ejus docilius fuit. Tarda erat ad loquendum, velox ad audiendum (**Jac. 1. 19**): memor illius praecepti: *Audi Israel, et tace* (**Deuter. 27. 9. secund. LXX**). Scripturas sanctas tenebat memoriter; et cum amaret historiam, et hoc veritatis diceret fundamentum; magis tamen sequebatur intelligentiam spiritualem: et hoc culmine aedificationem animae protegebat. Denique **720** compulit me: ut vetus et novum Instrumentum, cum filia, me disserente, perlegeret. Quod propter verecundiam negans, propter assiduitatem tamen et crebras postulationes ejus praestiti, ut docerem quod didiceram: non a meipso, id est a praesumptione, pessimo praeceptore, sed ab illustribus Ecclesiae viris. Sic ubi haesitabam, et nescire me ingenue confitebar, nequaquam mihi voluit [al. *volebat*] acquiescere; sed jugi interrogatione cogebat, ut e multis variisque sententiis, quae mihi videretur probabilior, indicarem. Loquar et aliud, quod forsitan aemulis videatur incredibile. Hebraeam linguam, quam ego ab adolescentia multo labore ac sudore ex parte didici, et infatigabili meditatione non desero, ne ipse ab ea deserar, discere voluit, et consecuta est: ita ut Psalmos hebraice caneret, et sermonem absque ulla latinae linguae proprietate personaret. Quod quidem usque hodie in sancta filia ejus Eustochio cernimus, quae ita semper adhaesit matri, et ejus obedivit imperiis, ut nunquam absque ea cubaret, nunquam procederet, nunquam cibum caperet, ne unum

quidem nummum haberet potestatis suae, sed et paternam et maternam substantiolam, a matre distribui pauperibus laetaretur, et pietatem in parentem, haereditatem maximam et divitias crederet. Non debeo silentio praeterire, quanto exultaverit gaudio, quod Paulam neptem suam ex Laeta et Toxotio genitam imo voto et futurae virginitatis repromissione conceptam, audierat in cunis et crepitaculis balbutiente lingua, ALLELUIA cantare: aviaeque et amitae nomina, dimidiatis verbis frangere. In hoc solo, patriae desiderium habuit; ut filium, nurum, neptem, renuntiasset saeculo, et Christo servire cognosceret. Quod et impetravit ex parte. Nam neptis Christi flammeo reservatur: nurus aeternae se tradens pudicitiae, socrus opera, fide, et eleemosynis sequitur, et Romae conatur exprimere, quod Jerosolymis illa complevit.

721 27. Quid agimus, anima? cur ad mortem ejus venire formidas? Jamdudum prolixior liber cuditur, dum timemus ad ultima pervenire, quasi tacentibus nobis, et in laudibus illius occupatis, differri possit occubitus. Hucusque prosperis navigavimus ventis, et crispantia maris aequora labens carina sulcavit. Nunc in scopulos incurrit oratio, et tumentibus fluctuum montibus, praesens utrique nostrum intentatur naufragium: ita ut cogamur dicere: *Praeceptor, salvos nos fac, perimus* (**Marc. 4. 38. et Luc. 8. 24**). Et illud: *Exurge, ut quid obdormis, Domine* (**Psal. 43. 23**)? Quis enim possit siccis oculis Paulam narrare morientem? Incidit in gravissimam valetudinem, imo quod optabat, invenit, ut nos desereret, et plenius Domino jungeretur. In quo languore, Eustochii filiae probata semper in matrem pietas, magis ab omnibus comprobata est. Ipsa assidere lectulo, flabellum

tenere, sustentare caput, pulvillum supponere, fricare pedes, manu stomachum confovere, mollia strata componere, aquam calidam temperare, mappulam [al. *matulam*] apponere, omnium ancillarum praevenire officia, et quidquid alia fecisset, de sua mercede putare subtractum. Quibus illa precibus, quibus lamentis et gemitu, inter jacentem matrem, et specum Domini discurrit, ne privaretur tanto contubernio, ne illa absente viveret: ut eodem feretro portaretur? Sed, o mortalium fragilis et caduca natura, et nisi Christi fides nos extollat ad coelum, et aeternitas animae promittatur, cum bestiis ac jumentis, corporum una conditio est. Idem occubitus justo et impio, bono et malo, mundo ac immundo, sacrificanti et non sacrificanti. Sicut bonus, ita et qui peccat. Sicut qui jurat, ita et is qui juramentum metuit. Similiter et homines et jumenta in favillam et cinerem dissolvuntur.

28. Quid diu immoror, et dolorem meum differendo facio longiorem? Sentiebat prudentissima feminarum adesse mortem, et frigente alia parte corporis atque membrorum, solum animae teporem in sacro pectore palpitare, nihilominus quasi ad suos pergeret, **722** alienosque desereret, illos versiculos susurrabat [Ms. S. Maxim. *suffocabat*]: *Domine, dilexi decorem domus tuae et locum habitationis gloriae tuae (Psal. 25. 8).* Et, *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum, concupiscit, et deficit anima mea in atria Domini (Psal. 83. 1).* Et, *Elegi abjecta esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum (Ibid. 11).* Cumque a me interrogaretur, cur taceret, cur nollet respondere inclamanti, an doleret aliquid, Graeco sermone respondit, nihil se habere molestiae, sed omnia quietam et tranquillam perspicere. Post haec obmutuit, et clausis oculis

quasi jam mortalia despiceret, usque ad expirationem animae, eosdem repetebat versiculos, ut quod dicebat, vix audire possemus; digitumque ad os tenens, crucis signum pingebat in labiis. Defecerat spiritus, et anhelabat in mortem; animaque erumpere gestiens, ipsum stridorem, quo mortalium vita finitur, in laudes Domini convertebat. Aderant Jerosolymorum [Joannes], et aliarum urbium Episcopi, et Sacerdotum inferioris [al. *inferiores*] gradus, ac Levitarum innumerabilis multitudo. Omne monasterium, virginum et monachorum chori repleverant. Statimque ut audivit sponsum vocantem, *Surge, veni, proxima mea, speciosa mea, columba mea: Quoniam ecce hyems transiit et recessit, pluvia abiit sibi (Cant. 2. 10. 11)*; laeta respondit: *Flores visi sunt in terra, tempus sectionis advenit (Ibid. 12)*. Et *Credo videre bona Domini in terra viventium (Psal. 26. 13)*.

29. Ex hinc non ululatus, non planctus, ut inter saeculi homines fieri solet, sed Psalmorum linguis diversis examina [Ms. *ex animo*] concrepabant. Translataque Episcoporum manibus, et cervicem feretro subjicientibus; cum alii Pontifices lampadas cereosque praeferrent, alii choros psallentium ducerent, in media Ecclesia speluncae Salvatoris est posita. Tota ad funus ejus, Palaestinarum urbium turba convenit. Quem monachorum latentium in eremo cellula sua tenuit? Quam virginum cubiculorum secreta texerunt? Sacrilegium putabat, qui non tali feminae ultimum reddidisset officium. Viduae et pauperes in exemplum Dorcadis, vestes ab ea praebitas ostendebant (**Act. 9. 39**). Omnis **723** inopum multitudo matrem, et nutritiam [Mss. *nutriculam*] se perdidisse clamabat. Quodque mirum sit, nihil pallor mutaverat faciem, sed ita dignitas quaedam, et gravitas ora

compleverat, ut eam putares non mortuam, sed dormientem. Graeco, Latino, Syroque sermone Psalmi in ordine personabant: non solum triduo, donec subter Ecclesiam, et juxta specum Domini conderetur; sed per omnem hebdomadam, cunctis qui venerant, suum funus, et proprias credentibus lacrymas. Venerabilis virgo filia ejus Eustochium, quasi ablactata super matrem suam, abstrahi a parente non poterat: deosculari oculos, haerere vultui, totum corpus amplexari, et se cum matre velle sepeliri.

30. Testis est Jesus, ne unum quidem nummum ab ea filiae derelictum, sed, ut ante jam dixi, derelictum magnum aes alienum: et, quod his difficilius est, fratrum et sororum immensam multitudinem, quos sustentare arduum, et abjicere impium est. Quid hac virtute mirabilius, feminam nobilissimae familiae, magnis quondam opibus, tanta fide omnia dilargitam, ut ad egestatem pene ultimam perveniret? Jactent alii pecunias, et in corbonam Dei aera congesta, funalibusque aureis dona pendentia. NEMO plus dedit pauperibus, quam quae sibi nihil reservavit. Nunc illa divitiis fruitur, et his bonis, *quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (2. Cor. 2. 9)*. Nostram vicem dolemus, et invidere potius gloriae ejus videbimur, si voluerimus diutius flere regnantem.

31. Secura esto, Eustochium, magna haereditate ditata es. Pars tua Dominus: et quo magis gaudeas, mater tua longo martyrio coronata est. Non solum enim effusio sanguinis in confessione reputatur; SED DEVOTAE quoque mentis servitus immaculata quotidianum martyrium est. Illa corona de rosis et violis plectitur [Ms. S. Max. *textitur*], ista de liliis. Unde et in Cantico scribitur Canticorum: *Fratruelis meus candidus et*

rubicundus (**Cant. 5. 10**); et in pace, et in bello eadem **724** praemia vincentibus tribuens. Mater inquam tua audivit cum Abraham: *Exi de terra tua, et de cognatione tua, et veni in terram, quam ostendam tibi* (**Gen. 12. 1**). Et per Jeremiam Dominum praecipientem: *Fugite de medio Babylonis, et salvate animas vestras* (**Jerem. 48. 6**). Et usque ad diem mortis suae non est reversa in Chaldaeam; nec ollas Aegypti, et virulentias carnum desideravit (**Exod. 16. 3**), sed choris comitata virgineis, civis est Salvatoris effecta, et de parvula Bethlehem coelestia regna conscendens, dicit ad veram Noemi: *Populus tuus, populus meus, et Deus tuus, Deus meus* (**Ruth. 1**).

32. Hunc tibi librum ad duas lucubrationunculas, eodem quem tu sustines dolore, dictavi. Nam quotiescumque stylum figere volui, et opus exarare promissum, toties obriguerunt digiti, cecidit manus, sensus elanguit. Unde et inculta oratio, votum scribentis absque ulla elegantia et verborum lepore testatur.

33. Vale, o Paula, et cultoris tui ultimam senectutem, orationibus juva. Fides et opera tua Christo te sociant, praesens facilius quod postulas, impetrabis. *Exegi monumentum aere perennius* (**Horat. od. ultim. lib. 3. Carm.**), quod nulla destruere possit vetustas. Incidi elogium sepulcro tuo, quod huic volumini subdidi, ut quocumque noster sermo pervenerit, te laudatam, te in Bethlehem conditam lector agnoscat.

Sequitur	titulus	sepulchri.
<i>Scipio</i>	<i>quam genuit,</i>	<i>Pauli fudere parentes,</i>
<i>Graccorum</i>	<i>soboles,</i>	<i>Agamemnonis inclyta proles,</i>
<i>Hoc jacet in tumulo:</i>	<i>Paulam</i>	<i>dixere priores,</i>

*Eustochii genitrix, Romani prima Senatus:
Pauperiem Christi, et Bethlemitica rura secuta est.*

*In fronte speluncae.
Aspicias angustum, praecisa in rupe sepulcrum?
Hospitium Paulae est, coelestia regna tenentis.
Fratrem, cognatos, Romam, patriamque relinquens
725 Divitias, sobolem, Bethlemiti conditur antro.
Hic praesepe tuum, Christe, atque hic mystica magi
Munera portantes, hominique, Deoque dedere.*

34. Dormivit sancta et beata Paula, septimo Kalendas Februarias, tertia subbati post solis occubitum. Sepulta est quinto Kalend. earumdem. Honorio Augusto sexies, et Aristaeneto Consulibus. Vixit in Sancto proposito, Romae annos quinque, Bethleem annos viginti. Omne vitae tempus implevit, annis quinquaginta sex, mensibus octo, diebus viginti et uno.

EPISTOLA CIX . AD RIPARIUM PRESBYTERUM .

Admonitus Riparii Presbyteri litteris, quod Vigilantius doceret, Martyrum non esse colendos cineres, damnaretque solemnes Christianorum ad eorum sepulcra vigiliis, hac epistola quasi velitatur, ac praeludit ad pugnam, ostendens se paratum ad refellendum hominis errorem, si libros illius ad se mittat.

1. Acceptis primum litteris tuis, non respondere, superbiae est: respondere, temeritatis. De iis enim rebus interrogas, quae et proferre et audire sacrilegium est. Ais Vigilantium, qui κατ' ἀντίφρασιν hoc vocatur nomine (nam Dormitantius rectius diceretur) os foetidum rursus aperire, et putorem spurcissimum contra sanctorum Martyrum proferre reliquias: et nos qui eas suscipimus [al. *suspiciamus*] appellare cinerarios et idololatrias, qui mortuorum hominum ossa veneremur [al. *veneramur*]. O infelicem hominem, et omni lacrymarum fronte plangendum, qui haec dicens, non se intelligit [al. *intelligat*] esse Samaritanum et Iudaeum, qui corpora mortuorum, pro immundis habent, et etiam vasa quae in eadem domo fuerint, pollui suspicantur: **726** sequentes occidentem litteram, et non spiritum vivificantem. Nos autem non dico Martyrum reliquias, sed ne solem quidem et lunam, non Angelos, non Archangelos, non Cherubim, non Seraphim, et omne nomen quod nominatur et in praesenti saeculo et in futuro (**Ephes. 1. 21**), colimus et adoramus: ne serviamus creaturae potius quam Creatori, qui est benedictus in saecula. Honoramus autem reliquias Martyrum, ut eum cuius sunt Martyres, adoremus. Honoramus servos, ut honor servorum redundet ad Dominum, qui ait: *Qui vos suscipit, me suscipit* (**Matth. 10. 40**). Ergo Petri et Pauli immundae sunt reliquiae? ergo Moysi corpusculum immundum erit? quod juxta Hebraicam Veritatem ab ipso sepultum est Domino (**Deut. 34. 6**)? Et quotiescumque Apostolorum et Prophetarum, ut omnium Martyrum Basilicas ingredimur, toties idolorum templa veneramur? accensique ante tumulos eorum cerei, idololatriae insignia sunt? Plus aliquid dicam, quod redundet in auctoris caput: et insanum cerebrum, vel sanet aliquando, vel deleat; ne [al. *nec.*] tantis sacrilegiis,

simplicium animae subvertantur. Ergo et Domini corpus in sepulcro positum, immundum fuit? Et Angeli, qui candidis vestibus utebantur, mortuo cadaveri atque polluto praebebant excubias; ut post multa saecula Dormitanti somniaret, imo eructaret immundissimam crapulam: et cum Juliano persecutore, Sanctorum Basilicas aut destrueret, aut in templa converteret?

2. Miror, sanctum Episcopum, in cujus parochia esse Presbyter dicitur, acquiescere furori ejus: et non virga Apostolica, virgaque ferrea confringere vas inutile, et tradere in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat (**1. Cor. 5. 5**). Meminerit illius dicti: *Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas* (**Ps. 49. 48**). Et in alio loco: *In matutino interficiebam omnes peccatores terrae, 727 ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem* (**Ibid. 100. 8**). Et iterum: *Nonne odientes te, Domine, odio habui, et super inimicos tuos tabescebam? Perfectio odio oderam illos* (**Ibid. 138. 21. 22**). Si non sunt honorandae reliquiae Martyrum, quomodo legimus: *Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus* (**Ibid. 115. 6**)? Si ossa eorum [al. mortuorum] polluunt contingentes, quomodo Elisaeus mortuus, mortuum suscitavit, et dedit vitam (**4. Reg. 13**) corpus quod juxta Vigilantium jacebat immundum? Ergo omnia castra Israel tici exercitus et populi Dei fuere immunda, quia Joseph et Patriarcharum corpora portabant in solitudine: et ad sanctam Terram, immundos cineres pertulerunt? Joseph quoque, qui in typo praecessit Domini Salvatoris, sceleratus fuit; qui tanta ambitione, Jacob in Hebron ossa portavit; ut immundum patrem, avo et atavo sociaret immundis, et mortuum mortuis

copularet? O praecidendam linguam a medicis, imo insanum curandum caput; ut qui loqui nescit, discat aliquando reticere. Ego [al. *ergo*] vidi hoc aliquando portentum, et testimoniis Scripturarum, quasi vinculis Hippocratis volui ligare furiosum: sed abiit, excessit, evasit, erupit; et inter Adriae fluctus Cotique regis Alpes, in nos declamando clamavit. QUIDQUID ENIM amans loquitur, vociferatio et clamor est appellandus.

3. Tacita me forsitan cogitatione reprehendas, cur in absentem invehar. Fatebor tibi dolorem meum. Sacrilegium tantum patienter audire non possum. Legi enim seiromasten Phinees (**Num. 25**), austeritatem Eliae (**3. Reg. 18**), zelum Simonis Chananaei, Petri severitatem Ananiam et Sapphiram trucidantis (**Act. 5. 5**), Paulique constantiam, qui Elymam magum viis Domini resistentem, aeterna caecitate damnavit (**Deut. 13. et 11**). NON EST crudelitas, pro Deo pietas. Unde et in Lege dicitur: *Si frater tuus, et amicus, et uxor, quae est in sinu tuo, depravare te voluerit a veritate, sit manus tua super eos, et effundes sanguinem eorum, et auferes malum de medio Israel (Ibid. 13 et 28)*. Iterum dicam: **728** Ergo Martyrum immundae sunt reliquiae? Et quid passi sunt Apostoli, ut immundum Stephani corpus tanta funeris ambitione praecederent, et facerent ei planctum magnum; ut eorum luctus in nostrum gaudium verteretur? Nam quod dicis eum vigilias execrari, facit et hoc contra vocabulum suum, ut velit dormire Vigilantius, et non audiat Salvatorem dicentem: *Sic non potuistis una hora vigilare mecum? Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus promptus est, sed caro infirma (Matth. 26. 40. et Marc. 14. 37)*. Et in alio loco Propheta decantat: *Media nocte*

surgebam, ut confiterer tibi, super judicia justitiae tuae (Psal. 118. 62). Dominum quoque in Evangelio legimus pernoctasse, et Apostolos clausos carcere tota nocte vigilasse, ut illis psallentibus terra quateretur, custos carceris crederet, magistratus et civitas terrerentur. Loquitur Paulus: *Orationi insistite, vigilantes in ea (Coloss. 4. 2).* Et in alio loco: *In vigiliis frequenter (2. Cor. 11. 27).* Dormiat itaque Vigilantius, et ab exterminatore Aegypti cum Aegyptiis dormiens suffocetur. Nos dicamus cum David: *Non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel (Ps. 120. 4);* ut veniat ad nos sanctus, et AIR, qui interpretatur *vigil (Dan. 4. 10).* Et si quando propter peccata nostra dormierit, dicamus ad eum: *Exurge, quid dormitas, Domine (Matth. 8. 25)?* excitemusque illum, et navicula fluctuante, clamemus: *Magister, salvos nos fac, perimus.*

4. Plura dictare volueram, si non Epistolaris brevitās pudorem nobis tacendi imponeret: et si tu librorum ipsius ad nos voluisses mittere cantilenas, ut scire possemus ad quae [al. *ea quae*] rescribere deberemus. Nunc autem aerem verberavimus, et non tam illius infidelitatem, quae omnibus patet, quam nostram fidem aperuimus. Caeterum si volueris, longiorem nos adversum eum librum scribere, mitte naenias illius et ineptias, ut Joannem Baptistam audiat praedicantem: *Jam securis ad radices arborum posita est. Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur (Ibid. 3. 10).*

729 EPISTOLA CX . AUGUSTINI AD HIERONYMUM.

Hieronymum litteris suis nonnihil offensum demulcere studet Augustinus. Apologiam illius contra Ruffinum accepisse se testatur, deplorans tantos inter viros quondam amicissimos tam amarulentam discordiam incidisse.

Domino venarando, et desideratissimo fratri compresbytero
HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. «Quamvis existimem antequam ista sumeres, venisse in manus tuas litteras meas, quas per Dei servum, filium nostram Cyprianum Diaconum misi, quibus certissime agnosceres meam esse epistolam, cujus exemplaria illuc pervenisse [al. *venisse*] commemorasti; unde jam me arbitror rescriptis tuis, velut Entellinis gravibus atque acribus caestibus (**Aeneid. V**), tanquam audacem Daretem coepisse pulsari atque versari: nunc tamen eis ipsis respondebo litteris tuis, quas mihi per sanctum filium nostrum Asterium jam [al. *abest jam*] mittere dignatus es, in quibus multa in me comperi tuae benevolentissimae caritatis, et rursus quaedam nonnullius a me tuae offensionis indicia. Itaque ubi mulcebar legens, ibi continuo feriebar: hoc sane vel maxime admirans, quod cum te dicas exemplaribus litterarum mearum ideo non temere putavisse credendum, ne forte, te respondente, laesus juste expostularem, quod probare ante debuisses, meum esse sermonem, et sic rescribere; postea jubeas, si mea est epistola, aperte me scribere, aut mittere exemplaria veriora, ut absque ullo rancore stomachi, in Scripturarum disputatione versemur. Quo pacto enim

possumus in hac disputatione sine rancore versari, si me laedere paras? aut si non paras, quomodo ego, te non laedente, abs te laesus juste expostularem **730** quod probare ante debuisses meum esse sermonem, et sic rescribere, hoc est et sic laedere? Nisi enim rescribendo laesisses, ego juste expostulare non possem. Proinde cum ita rescribis, ut laedas, quis locus nobis relinquitur in disputatione Scripturarum sine ullo rancore versandi? Ego quidem absit ut laedar, si mihi certa ratione volueris et potueris demonstrare illud ex epistola Apostoli, vel quid aliud Scripturarum sanctarum te verius intellexisse, quam me: imo vero absit, ut non cum gratiarum actione lucris meis deputem, SI FUERO TE docente instructus, aut emendante correctus.

2. «Verumtamen tu, mihi frater carissime, nisi te putares laesum scriptis meis, non me putares laedi posse rescriptis tuis. Nullo enim modo id de te opinatus fuero, quod te non arbitraris laesum si sic tamen rescribis ut laedas. Aut si te non sic rescribente, ego propter nimiam stultitiam meam laedi posse putatus sum, hoc ipso laesisti plane, quod de me ita sensisti. Sed nullo modo tu me, quem nunquam talem expertus es, temere talem crederes, qui litterarum mearum exemplaribus etiam cum stylum meum nosses, temere credere noluisti. Si enim non immerito vidisti, me juste expostulaturum fuisse, si temere crederes esse litteras meas, quae non essent meae: quanto justius expostularem, meipsum temere putatum talem, qualem me expertus non esset, qui putavisset? Nequaquam ergo ita prolabereris, ut te non rescribente, quo laederer, me tamen existimares nimis insipientem, etiam tali tuo rescripto laedi potuisse.

3. «Restat igitur, ut laedere me rescribendo disponeress, si certo documento meas esse illas litteras nosses. Atque ita, quia non credo quod injuste me laedendum putares, superest ut agnoscam peccatum meum, quod prior te illis litteris laeserim, quas meas esse negare non possum. Cur itaque conor contra fluminis tractum, ac non potius veniam peto? Obsecro ergo te per mansuetudinem Christi, ut si te laesi, dimittas mihi, nec me **731** vicissim laedendo, malum pro malo reddas. Laedes autem me, si mihi tacueris errorem meum, quem forte inveneris in scriptis vel in dictis meis. Nam si ea in me reprehenderis, quae reprehendenda non sunt, te potius [al. *magis*] laedis quam me: quod absit a moribus et sancto proposito tuo, ut hoc facias voluntate laedendi, culpans in me aliquid dente maledico, quod mente veridica scis non esse culpandum. Ac per hoc aut benevolo corde arguas, etiam si caret delicto quem [al. *quod*] arguendum putas: aut paterno affectu mulceas, quem abjicere nequeas. **POTEST ENIM FIERI**, ut tibi videatur aliud, quam veritas habet, dum tamen aliud, abs te non fiat, quam caritas habet. Nam et ego amicissimam reprehensionem tuam gratissime accipiam, etiamsi reprehendi non meruit, quod recte defendi potest. Aut agnoscam simul et benevolentiam tuam, et culpam meam: et quantum Dominus donat, in alio gratus, in alio emendatus inveniar.

4. «Quid ergo? fortasse dura, sed certe salubria verba tua tanquam caestus Entelli pertimescam. Caedebatur ille, non curabatur, et ideo vincebatur, non sanabatur. Ego autem si medicinalem correptionem tuam tranquillus accepero, non dolebo. Si vero infirmitas vel humana, vel mea etiam cum veraciter arguitur, non potest non [al. *nisi*] aliquantulum

contristari; melius tumor capitis dolet, dum curatur, quam dum ei parcitur; et non sanatur. Hoc est enim quod acute vidit, qui dixit, utiliores esse plerumque inimicos objurgantes, quam amicos objurgare metuentes. Illi enim dum rixantur, dicunt aliquando vera, quae corrigamus: isti autem minorem quam oportet exhibent justitiae libertatem, dum amicitiae timent exasperare dulcedinem. Quapropter et si forte bos, ut tibi videris, lassus senectute corporis, non vigore animi tamen, in area dominica fructuoso labore desudans; ecce adsum [al. *sum*], si quid perperam dixi, fortius fige pedem. Non mihi esse debet molestum pondus aetatis tuae, dummodo conteratur palea culpae meae.

5. «Proinde illud quod in extremo epistolae tuae posuisti, cum magni desiderii suspirio vel lego, vel recolo. *Utinam*, inquis, **732** *mereremur complexus tuos; et collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus*. Ego autem dico, utinam saltem propinquis terrarum locis habitaremus; ut si non possent misceri nostra colloquia, litterae possent esse crebriores. Nunc vero tanto locorum intervallo absumus a sensibus nostris, ut de illis verbis Apostoli ad Galatas, juvenem me ad tuam sanctitatem scripsisse meminerim; et ecce jam senex, necdum rescripta meruerim; faciliusque ad te exemplaria epistolae meae pervenerint, nescio qua occasione praeveniente, quam ipsa epistola, me curante. Homo enim, qui eam tunc acceperat, nec ad te pertulit nec ad me retulit [al. *pertulerit et retulerit*]. Tantaem autem mihi in litteris tuis, quae in manus nostras pervenire potuerunt, apparent res, ut nihil studiorum meorum mallem, si possem, quam inhaerere lateri tuo. Quod ego quia non possum, aliquem nostrorum in Domino filiorum

erudiendum nobis ad te mittere cogito, si etiam de hac re tua rescripta meruero. Nam neque in me tantum scientiae divinarum Scripturarum est, aut esse jam poterit, quantum inesse tibi video. Et si quid in hac re habeo facultatis, utcumque impendo populo Dei. Vacare autem studiis diligentius, quam quae populi audiunt instruendi, propter Ecclesiasticas occupationes omnino non possum.

6. «Nescio quae scripta maledica super tuo nomine ad Africam pervenerunt. Accepimus tamen quod dignatus es mittere, illis respondens maledictis. Quo perlecto, fateor multum dolui, inter tam caras familiaresque personas, cunctis pene Ecclesiis notissimo amicitiae vinculo copulatas, tantum malum exstitisse discordiae. Et tu quidem quantum tibi modereris, quantumque teneas aculeos indignationis tuae, ne reddas maledictum pro maledicto satis in tuis litteris eminet. Verumtamen si eas ipsas cum legissem, contabui dolore, et obrigui timore; quid de me illa facerent, quae in te ille scripsit, si in manus meas forte venissent? *Vae mundo ab scandalis* (**Matth. 18. 7**). Ecce fit, ecce prorsus impletur quod veritas ait, *Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum* (**Matth. 14. 12**). Quae sibi enim jam fida pectora tuto refundantur? In cuius **733** sinum tota se projiciat secura dilectio? Quis denique amicus non formidetur, quasi futurus inimicus, si potuit inter Hieronymum et Ruffinum hoc quod plangimus, exoriri? O misera et miseranda conditio. O infida in voluntatibus amicorum scientia praesentium, ubi nulla est praescientia futurorum. Sed quid hoc alteri de altero gemendum putem, quando ne ipse quidem sibi homo est notus in posterum? Novit enim utcumque, vix forte, nunc qualis sit; qualis autem postea sit futurus, ignorat.

7. «Haec porro non tantum scientia qualis quisque sit, verum etiam praescientia qualis futurus sit, si est in sanctis et beatis Angelis, et quomodo fuerit beatus diabolus aliquando, cum adhuc bonus angelus esset, sciens futuram iniquitatem suam, et sempiternum supplicium, omnino non video. De qua re, si tamen eam nosse opus est, vellem abs te audire quid sentias. Vide quid faciant terrae ac maria, quae nos corporaliter dirimunt. Si haec epistola mea, quam legis, ego essem, jam mihi diceres, quod quaesivi: nunc vero quando rescribes? quando mittes? quando perveniet? quando accipiam? et tamen utinam quandoque fiat, quod tam cito fieri non posse quam volumus, quanta possumus tolerantia sustinemus. Unde recurro ad illa verba epistolae tuae dulcissima, sanctique desiderii tui plenissima, et ea facio vicissim mea: *Utique mereremur complexus tuos; et collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus*: si tamen esse ullo modo posset, quod ego te docerem.

8. «In his autem verbis, non jam tuis tantum, sed etiam meis, ubi delector et reficior, et ipso quamvis pendente et non attingente utriusque nostrum desiderio, non parva ex parte consolor: ibi rursum acerrimis dolorum stimulis fodior, dum cogito inter vos quibus Deus hoc ipsum quod uterque nostrum optavit, largum prolixumque concesserat, ut conjunctissimi et familiarissimi mella Scripturarum sanctarum pariter lamberetis, tantae amaritudinis irrepsisse perniciem, quando non, ubi non, cui non homini formidandam: cum eo tempore, quo abjectis jam sarcinis saecularibus, jam expediti Dominum sequebamini, et in ea terra videbatis simul, in qua Dominus humanis pedibus ambulans, *Pacem*, inquit, *meam do vobis*, **734** *pacem meam relinquo vobis* (**Joan. 14. 27**), viris

aetate maturis, et in eloquio Domini habitantibus vobis accidere potuit? Vere *tentatio est vita humana super terram (Job 7. 1)*. Heu mihi, qui vos simul alicubi invenire non possum: forte ut moveor, ut doleo, ut timeo, prociderem ad pedes vestros, flerem quantum valerem, rogarem quantum amarem. Nunc unumquemque vestrum pro seipso, nunc utrumque pro alterutro, et pro aliis, ac maxime infirmis, pro quibus Christus mortuus est, qui vos tanquam in theatro vitae hujus cum magno sui periculo spectant, ne de vobis ea conscribendo spargatis, quae quandoque concordantes delere non poteritis, qui nunc concordare nolitis; aut quae concordare legere timeatis, ne iterum litigetis.

9. «Verum dico caritati tuae, nihil me magis quam hoc exemplum tremuisse, cum quaedam ad me in epistola tua legerem, tuae indignationis indicia non illa de Entello et bove lasso, ubi mihi potius hilariter joculari, quam iracunde minari visus es, quam illud, quod serio te scripsisse satis apparet, unde supra elocutus sum, plus fortasse quam debui, sed non plusquam timui, ubi aisti, *Ne forte laesus juste expostulares*. Rogo te, si fieri potest, ut inter nos quaeramus et disseramus aliquid, quo sine amaritudine discordiae corda nostra pascantur, fiat. Si autem non possum [al. *possumus*] dicere, quid mihi emendandum videatur in scriptis tuis, nec tu in meis, nisi cum suspicione invidiae, aut laesione amicitiae; quiescamus ab his, et nostrae vitae salutique parcamus. MINUS CERTE assequatur illa quae inflat, dum non offendatur illa quae aedificat. Ego me longe esse sentio ab illa perfectione, de qua scriptum est: *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir (Jacob. 3. 2)*. Sed plane in Dei misericordia puto me posse facile abs te petere veniam, si quid

offendi quod mihi aperire debes; ut cum te audiero, lucreris fratrem tuum (**Matth. 18**). Neque enim quia hoc propter longinquitatem terrarum non potes facere inter me et te, propterea debes sinere errare me. Prorsus quod ad ipsas res, quas nosse volumus, attinet, si quid veri me tenere vel scio, vel credo, vel puto, in quo tu aliter sentis, quantum dat Dominus sine toa injuria, conabor asserere. Quod autem pertinet **735** ad offensionem tuam, cum te indignatum sensero, nihil aliud quam veniam deprecabor.

10. «Nec omnino arbitrabor [al. *arbitror*] te succensere potuisse, nisi aut hoc dicerem quod non debui, aut non sic dicerem, ut debui: quia nec miror nos minus scire invicem, quam scimur a conjunctissimis et familiarissimis nostris. In quorum ego caritatem, fateor, facile me totum projicio, praesertim fatigatum scandalis saeculi; et in ea sine ulla sollicitudine requiesco. Dum quippe illic esse sentio, in quem me securus projicio, et in quo securus requiesco. Nec in hac mea securitate, crastinum illud humanae fragilitatis incertum, de quo superius ingemui, omnino formido. Cum enim hominem Christiana caritate flagrantem, eaque [al. *atque*] mihi fidelem amicum factum esse sentio, quidquid ei consiliorum meorum cogitationumque committo, non homini committo, sed illi in quo manet, ut talis sit. *Deus enim caritas est; et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo* (**1 Joan. 4. 6**): quam si deseruerit, tantum faciat necesse est dolorem, quantum manens fecerat gaudium. Verumtamen ex amico intimo factus inimicus, quaerat sibi potius quod fingat astutus; non inveniat quod prodat iratus. HOC AUTEM unusquisque facile assequitur, non occultando quod fecerit, sed non faciendo quod occultari [al. *occultare*] velit. Quod si

misericordia Dei bonis piisque concedit, ut inter amicos, quoslibet futuros, liberi securique versentur, aliena peccata sibi commissa non prodant, quae prodi timeant [al. *timent*], ipsi nulla committant. Cum enim falsum quid a maledico fingitur, aut omnino non creditur, aut certe integra salute, sola fama vexatur. Quod autem malum perpetratur, hostis est intimus, etiam si nullius intimi loquacitate aut lite vulgetur. Quapropter quis prudentium non videat, etiam tu quam tolerabiliter feras amicissimi quondam et familiarissimi incredibiles nunc inimicitias, consolante conscientia; et quemadmodum vel quod jactitat, vel quod a quibusdam forsitan creditur, in sinistris armis deputes, quibus non minus quam dextris contra diabolum dimicatur. Verumtamen illum maluerim aliquo modo mitiorem, quam te isto modo armatiorem. HOC MAGNUM et triste miraculum est, ex amicitiiis talibus ad has inimicitias pervenisse. **736** Laetum erit, et multo majus, ex inimicitiiis talibus ad pristinam concordiam revertisse.»

EPISTOLA CXI AUGUSTINI AD PRAESIDIUM.

Praesidium rogat Augustinus, ut superiorem epistolam curet Hieronymo reddendam, utque sibi eundem suis etiam litteris placet.

Domino beatissimo, et merito venerando fratri, et consacerdoti PRAESIDIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. «Sicut praesens rogavi sinceritatem tuam, nunc quoque commoneo, ut litteras meas sancto fratri et compresbytero nostro Hieronymo mittere non graveris. Ut autem noverit caritas tua, quemadmodum etiam tu illi pro mea causa scribere debeas, misi exemplaria litterarum et mearum ad ipsum, et ad me ipsius. Quibus lectis pro tua sancta prudentia facile videas [al. *videbis*] et modum meum, quem servandum putavi, et motum ejus, quem non frustra timui. Aut si ego quod non debui, aut quomodo non debui, aliquid scripsi, non ad illum de me, sed ad meipsum potius fraterna dilectione mitte sermonem; quo correctus petam, ut ignoscat, si meam culpam ipse cognovero.»

EPISTOLA CXII HIERONYMI AD AUGUSTINUM.

Respondet tandem Hieronymus ad Augustini quaestiones propositas in epistolis 56. 67. et 104. scilicet de titulo libri Ecclesiasticos scriptores enarrantis, de Petro reprehenso a Paulo in epist. ad Galatas, de translatione veteris Testamenti, ac de hederæ vocabulo apud Jonam: defendens acriter scriptiones et interpretationes suas adversus Augustinum.

Domino vere sancto ac beatissimo Papae AUGUSTINO,
HIERONYMUS in Christo salutem.

1. Tres simul epistolas, imo libellos breves per Diaconum Cyprianum, **737** tuae dignationis accepi, diversas, ut tu nominas, quaestiones, ut ego sentio, reprehensiones

opusculorum meorum continentes. Ad quas, si respondere voluero, libri magnitudine opus erit. Tamen conabor quantum facere possum, modum non egredi longioris epistolae, et festinanti fratri moram non facere: qui ante triduum quam profecturus erat, a me epistolas flagitavit; ut pene in procinctu haec qualiacumque sunt, effutire compellerer, et tumultuario respondere sermone, non maturitate scribentis, sed dictantis temeritate: quae plerumque non in doctrinam, sed in casum vertitur: ut fortissimos quoque [al. *quosque*] milites subita bella conturbant, et ante coguntur fugere quam possint arma corripere.

2. Caeterum nostra armatura Christus est, et Apostoli Pauli institutio, qui scribit ad Ephesios: «Assumite arma Dei, ut possitis resistere in die malo» (**Ephes. 6. 13**). Et rursum: «State succincti lumbos vestros in veritate, et induti lorica[m] justitiae, et calceati pedes in praeparationem Evangelii pacis: super omnia accipientes scutum fidei, in quo possitis universa tela maligni ignita extinguere: et galeam salutis accipite, et gladium spiritus, quo est verbum Dei» (**Ibid. 14. et seqq.**). His quondam telis rex David armatus procedebat ad praelium; et quinque lapides de torrente accipiens levigatos, nihil asperitatis et sordium inter hujus saeculi turbines, in sensibus suis esse monstrabat, bibens de torrente in via: et idcirco exaltavit caput, et superbissimum Goliath suo potissimum mucrone truncavit, percutiens in fronte blasphemum (**1. Reg. 17**); et in ea parte corporis vulnerans, in qua et praesumptor sacerdotii Ozias lepra percutitur (**2. Paral. 26**), et sanctus gloriatur in Domino dicens: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* (**Psal. 4. 7**). Dicamus igitur et nos: *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum; cantabo*

et psallam in gloria mea. Exsurge psalterium et cithara; exsurgam diluculo (Psal. 56. 8. 9. et 107. 1. 2); ut in nobis possit impleri: Aperi os tuum, et ego adimplebo illud (Ps. 80. 11). Et: Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa (Ps. 67. 12). Te quoque hoc ipsum orare non dubito, ut inter nos contendentes veritas **738** superet. Non enim tuam quaeris gloriam, sed Christi. Cumque tu viceris, et ego vincam, si meum errorem intellexero: et e contrario me vincente, tu superas; quia non filii parentibus, sed parentes filiis thesaurizant. Et in Paralipomenon libro legimus, quod filii Israel ad pugnandum processerint *mente pacifica*: inter ipsos quoque gladios et effusiones sanguinis et cadavera prostratorum non suam, sed pacis victoriam cogitantes. Respondeamus igitur ad omnia; ac multiplices quaestiones, si Christus jusserit, brevi sermone solvamus. Praetermitto salutationis officia, quibus meum demulces caput: laceo de blanditiis, quibus reprehensionem mei [al. *meam*] niteris consolari. Ad ipsas causas veniam.

3. Dicis accepisse te librum meum a quodam fratre, qui titulum non haberet, in quo Scriptores Ecclesiasticos tam Graecos quam Latinos enumeraverim. Cumque ab eo quaereres, ut tuis verbis utar, *cur liminaris pagina non esset inscripta, vel quo censeretur nomine*, respondiisse appellari *Epitaphium*: et argumentaris, quod recte sic vocaretur, si eorum tantum vel vitas vel scripta ibi legisses, qui jam defuncti essent. Cum vero multorum et eo tempore quo scribebatur, et nunc usque viventium, ibi commemorentur opuscula, mirari te, cur ei hunc titulum imposuerim. Puto intelligere prudentiam tuam, quod ex opere ipso titulum potueris intelligere. Legisti enim et Graecos et Latinos, qui

vitas virorum illustrium descripserunt, quod nunquam *Epitaphium* titulum indiderint, sed de Illustribus Viris, verbi gratia, Ducibus, Philosophis, Oratoribus, Historicis, Poetis, Epicis, Tragicis, Comicis: Epitaphium autem proprie scribitur [al. *inscribitur*] mortuorum: quod quidem in dormitione sanctae memoriae Nepotiani Presbyteri olim fecisse me novi. Ergo hic liber *de Illustribus Viris*, vel proprie *de Scriptoribus Ecclesiasticis* appellandus est: licet a plerisque emendatoribus imperitis, de *Auctoribus* dicatur inscriptus.

4. Secundo loco quaeris, cur dixerim in Commentariis Epistolae ad Galatas, **739** Paulum id, in Petro non potuisse reprehendere, quod ipse fecerat: nec in alio arguere simulationem, cujus ipse tenebatur reus: et asseris reprehensionem Apostolicam non fuisse dispensatoriam, sed veram; et me non debere docere mendacium, sed universa quae scripta sunt, ita sonare, ut scripta sunt. Ad quae primum respondeo, debuisse prudentiam tuam Praefatiunculae Commentariorum meorum meminisse, dicentis ex persona mea. «Quid igitur ego stultus, aut temerarius, qui id pollicear, quod ille non potuit? Minime: quin potius in eo, ut mihi videor, cautior atque timidior, quod imbecillitatem virium mearum sentiens, Origenis Commentarios secutus sum. Scripsit enim ille vir in Epistolam Pauli ad Galatas quinque proprie volumina, et decimum Stromateon suorum librum, commatico super explanatione ejus sermone complevit. Tractatus quoque varios, et Excerpta, quae vel sola possent [al. *possint*] sufficere, composuit. Praetermitto Didymum videntem meum, et Laodicenum, de Ecclesia nuper egressum, et Alexandrum veterem haereticum,

Eusebium quoque Emisenum, et Theodorum Heracleotem: qui et ipsi nonnullos super hac re Commentariolos reliquerunt. E quibus si vel pauca decerperem, fieret aliquid, quod non penitus contemneretur. Itaque ut simpliciter fatear, legi haec omnia, et in mente mea plurima coacervans, accito notario, vel mea, vel aliena dictavi, nec ordinis, nec verborum, interdum nec sensuum memor. Jam Domini misericordiae est, ne per imperitiam nostram ab aliis bene dicta dispereant; et non placeant inter extrancos, quae placent inter suos).» Si quid igitur reprehensione dignum putaveras in explanatione nostra, eruditionis tuae fuerat quaerere, utrum ea quae scripsimus, haberentur in Graecis, ut si illi non dixissent, tunc meam proprie sententiam condemnares: praesertim cum libere in Praefatione confessus sim, Origenis Commentarios me esse secutum, et vel mea, vel aliena dictasse; et in fine ejusdem 740 capituli, quod reprehendis, scripserim: «(Si cui iste non placet sensus, quo nec Petrus peccasse, nec Paulus procaciter ostenditur arguisse majorem, debet exponere, qua consequentia Paulus in altero reprehendat, quod ipse commisit).» Ex quo ostendi, me non ex definito id defendere, quod in Graecis legerem: sed ea expressisse quae legeram, ut lectoris arbitrio derelinquerem, utrum probanda essent, an improbanda.

5. Tu igitur ne quod ego petieram, faceres, novum argumentum reperisti, ut assereres Gentiles qui in Christum credidissent, Legis onere liberos; eos autem qui ex Judaeis crederent, Legi esse subjectos: ut per utrorumque personam, et Paulus recte reprehenderet eos qui Legem servarent, quasi Doctor gentium; et Petrus jure reprehenderetur, qui princeps circumcisionis id imperaverit [al. *imperavit*] gentibus, quod

solī qui ex Judaeis erant, debuerint observare. Hoc si placet, imo quia placet, ut quicumque credunt ex Judaeis, debitores sint Legis faciendae: tu ut Episcopus in toto orbe notissimus, debes hanc promulgare sententiam; et in assensum tuum omnes coepiscopos trahere. Ego in parvo tuguriolo [al. *turguriunculo*] cum Monachis, id est, cum compeccatoribus meis, de magnis statuere non audeo, nisi hoc ingenue confiteri, me majorum scripta legere, et in Commentariis secundum omnium consuetudinem, varias ponere explanationes, ut e multis sequatur unusquisque quod velit. Quod quidem te puto et in saeculari litteratura, et in divinis Libris legisse et probasse.

6. Hanc autem explanationem quam primus Origenes in decimo Stromateon libro, ubi epistolam Pauli ad Galatas interpretatur, et caeteri deinceps interpretes sunt secuti, illa vel maxime causa subintroducunt, ut Porphyrio respondeant blasphemanti, qui Pauli arguit procacitatem, quod principem Apostolorum Petrum ausus est reprehendere, et arguere in faciem, ac ratione constringere, quod male fecerit, id est in eo errore fuerit: in quo fuit ipse, qui alium arguit delinquentem. **741** Quid dicam de Joanne qui dudum in Pontificali gradu, Constantinopolitanam rexit Ecclesiam; et proprie super hoc capitulo latissimum exaravit librum, in quo Origenis et veterum sententiam est secutus? Si igitur me reprehendis errantem, patere me, quaeso, errare cum talibus; et cum me erroris mei multos socios habere perspexeris, tu veritatis tuae saltem unum astipulatorem proferre debebis. Haec de explanatione unius capituli Epistolae ad Galatas.

Sed ne videar adversus rationem tuam niti testium numero, et occasione virorum illustrium subterfugere veritatem, nec

manum audere conserere, breviter de Scripturis exempla proponam. In Actibus Apostolorum vox facta est ad Petrum, dicens: *Surge, Petre, occide, et manduca (Act. 10. 13)*, id est, omnia animalia quadrupedum et serpentium terrae, et volatilium coeli. Quo dicto, ostenditur nullum hominem secundum naturam esse pollutum; sed aequaliter omnes ad Christi gratiam provocari. Ad quod respondit Petrus: *Absit, quia nunquam manducavi commune et immundum. Et vox ad eum de coelo secundo facta est, dicens: Quae Deus mundavit, tu ne commune dixeris.* Ivit itaque Caesaream; et ingressus ad Cornelium, *aperiens os suum dixit: In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus: sed in omni gente qui timet eum, et operatur justitiam, acceptus est illi.* Denique *cecidit Spiritus Sanctus super eos; et obstupuerunt ex circumcisione fideles, qui venerant cum Petro, quod et in nationes gratia Spiritus Sancti fuisset effusa. Tunc respondit Petrus: Numquid aquam quis prohibere potest: ut non baptizentur hi, qui Spiritum Sanctum acceperunt, sicut et nos? Et iussit eos in nomine Jesu Christi baptizari. Audierunt autem Apostoli et fratres qui erant in Iudaea, quia et gentes receperunt verbum Dei. Cum autem ascendisset Petrus Jerosolymam, disceptabant adversus illum qui erant ex circumcisione, dicentes, Quare introisti ad viros praeputium habentes, et manducasti cum illis (Act. 11. 1. 2 et 3)?* Quibus omni ratione exposita, novissime orationem suam hoc sermone conclusit. *Si ergo eamdem gratiam dedit illis Deus, sicut et nobis, qui credidimus in Dominum Jesum Christum; 742* ego quis eram, qui possem prohibere Deum? *His auditis tacuerunt, et glorificaverunt Deum dicentes: Ergo et gentibus poenitentiam Deus ad vitam dedit.* Rursum cum multo post tempore Paulus et Barnabas venissent Antiochiam;

et congregata Ecclesia, retulissent *quanta fecisset Deus cum illis: et quia aperuisset Deus gentibus ostium fidei (Act. 14. 26. et 27)*, quidam descendentes de Judaea docebant fratres atque dicebant: nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non potestis salvi fieri (Act. 15. 1). Commota igitur seditione non minima adversus Paulum et Barnabam, statuerunt ascendere, et ipsi qui accusabantur, et hi qui accusabant, ad Apostolos et Presbyteros Jerosolymam super hac quaestione. Cumque Jerosolymam perrexissent, exsurrexerunt quidam de haeresi Phariseorum, qui crediderant in Christum, dicentes: Oportet circumcidi eos et praecipere illis, ut servent Legem Moysi. Et cum magna super hoc verbo oriretur quaestio: Petrus solita libertate: Viri, inquit, fratres, vos scitis quoniam ab antiquis diebus in nobis elegit Deus per os meum audire gentes verbum Evangelii, et credere; et qui novit corda Deus, testimonium perhibuit, dans illis Spiritum Sanctum sicut et nobis, et nihil discrevit inter nos et illos, fide purificans corda illorum. Nunc autem quid tentatis Deum imponere jugum super cervicem discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi. Tacuit autem omnis multitudo, et in sententiam ejus Jacobus Apostolus, et omnes simul Presbyteri transierunt.

8. Haec non debent molesta esse lectori, sed et mihi et illi utilia, ut probemus ante Apostolum Paulum non ignorasse Petrum imo principem hujus esse [al. *fuisse*] decreti, Legem post Evangelium non esse servandam. Denique tantae auctoritatis Petrus fuit, ut Paulus in epistola sua scripserit: *Deinde post annos tres veni Jerosolymam videre Petrum, et mansi apud eum diebus quindecim (Gal. 1. 18)*.

Rursumque in consequentibus: *Post annos quatuordecim ascendi iterum Jerosolymam cum Barnaba, assumpto et Tito. Ascendi autem secundum revelationem, et exposui cum eis Evangelium quod praedico in gentibus (Gal. 2. 1), ostendens* **743** *se non habuisse securitatem praedicandi Evangelii, nisi Petri et caeterorum Apostolorum qui cum eo erant, fuisset sententia roboratus. Statimque sequitur: Separatim autem his, qui videbantur aliquid esse; ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem. Quare separatim, et non publice [al. in publico]? Ne forte fidelibus qui ex numero Judaeorum, Legem putabant esse servandam, et sic credendum in Domino Salvatore, fidei scandalum nasceretur. Ergo et eo tempore cum Petrus venisset Antiochiam (licet hoc Apostolorum Acta non scribant, sed affirmanti Paulo credendum sit) in faciem illi Paulus restitisse se scribit, quia reprehensibilis erat. Prius enim quam venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat: cum autem venissent, subtrahebat se, et segregabat, timens eos qui ex circumcisione erant. Et consenserunt simulationi ejus caeteri Judaei: ita ut Barnabas adduceretur ab his in illam simulationem. Sed cum vidissem, inquit, quod non recte ingrediebantur [al. ingrediuntur] ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus: Si tu cum sis Judaeus, gentiliter et non Judaice vivis, quomodo cogis gentes judaizare? et caetera. Nulli ergo dubium est, quod Petrus Apostolus sententiae hujus, cujus nunc praevaricator arguitur, primus auctor exstiterit. Causa autem praevaricationis, timor est Judaeorum. Dicit enim Scriptura, quod primum edebat cum gentibus; cum autem venissent quidam a Jacobo, subtrahebat se, et segregabat, timens eos qui ex circumcisione erant. Timebat autem Judaeos, quorum erat Apostolus; ne per occasionem*

gentilium a fide Christi recederent; et imitator pastoris boni, perderet gregem sibi creditum.

9. Sicut ergo ostendimus, Petrum bene quidem sensisse de abolitione Legis Mosaicae; sed ad simulationem observandae ejus timore compulsus: videamus an ipse Paulus qui alium arguit, tale quid fecerit. Legimus in eodem libro: *Perambulabat autem Paulus Syriam et Ciliciam, confirmans Ecclesias (Act. 15. 41): pervenitque in Derben et Lystram; et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, 744 filius mulieris viduae fidelis, patre gentili. Huic autem testimonium reddebant qui Lystris erant, et Iconio fratres. Hunc voluit Paulus secum proficisci, et assumens circumcidit eum propter Judaeos, qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes quod pater ejus gentilis esset (Act. 16. 1. 2. 3.)*. O beate Apostole Paule, qui in Petro reprehenderas simulationem, quare subtraxisset se a gentibus propter metum Judaeorum, ab Jacobo venerant: cur Timotheum filium hominis qui gentilis, utique et ipsum gentilem, neque enim Judaeus erat, qui non fuerat circumcisis, contra sententiam tuam circumcidi coegisti? Respondebis mihi: Propter Judaeos, qui erant in illis locis. Qui igitur tibi ignoscis in circumcissione discipuli venientis ex gentibus, ignosce et Petro praecessori tuo, quod aliqua fecerit metu fidelium Judaeorum. Rursum scriptum est: *Paulus vero cum adhuc sustinisset dies multos, fratribus valedicens navigavit Syriam, et cum eo Priscilla et Aquila, et totondit sibi in Cenchreis caput; votum enim habuerat (Act. 18. 18)*. Esto ibi [al. *Esto ut ibi*] timore Judaeorum compulsus sit facere quod nolebat, quare comam nutrit ex voto; et postea eam in Cenchreis totondit ex Lege, quod Nazaraei, qui se Deo

voverint, juxta praeceptum Moysi facere consueverunt (**Num. 6. 18**)?

10. Verum haec ad comparisonem ejus rei quae sequitur, parva sunt. Refert Lucas sacrae scriptor historiae: *Cum venissemus Jerosolymam, libenter susceperunt nos fratres (Act. 21. 17): et sequenti die Jacobus et omnes seniores, qui cum eo erant, Evangelio illius comprobato, dixerunt ei: Vides frater, quot millia sunt in Judaea, qui crediderunt in Christum, et hi omnes aemulatores sunt Legis. Audierunt autem de te, quod discessionem doceas a Moyse, eorum qui per gentes sunt Judaeorum, dicens: non debere eos circumcidere filios suos; neque secundum consuetudinem ingredi. Quid ergo est? Utique oportet convenire multitudinem: audierunt enim te supervenisse. Hoc ergo fac, quod tibi dicimus. Sunt nobis viri quatuor votum habentes super se. His assumptis, sanctifica te cum ipsis, et impende in eos, ut radant capita: et scient omnes, quid quae de te audierunt, falsa sunt; sed ambulas et 745 ipse custodiens Legem. Tunc Paulus, assumptis viris, postero die purificatus, intravit cum illis in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio. O Paule, et in hoc te rursus interrogo: cur captus raseris; cur nudipedalia exercueris de caeremoniis Judaeorum; cur obtuleris sacrificia; et secundum Legem pro te hostiae fuerint immolatae? Utique respondebis, ne scandalizarentur qui ex Judaeis crediderunt. Simulasti ergo te [al. abest te] Judaeum, ut Judaeos lucrifaceres; et hanc ipsam simulationem Jacobus, et caeteri te docuere Presbyteri: sed tamen evadere non potuisti. Orta enim seditione, cum occidendus esses, raptus es a tribuno, et ab eo missus Caesaream, sub custodia*

militum diligenti (**Act. 23. 23**), ne te Judaei quasi simulatorem ac destructorem Legis occiderent. Atque inde Romam perveniens, in hospitio quod tibi conduxeras, Christum et Judaeis et gentibus praedicasti (**Actor. 28. 14. 30**), et sententia tua Neronis gladio confirmata est.

11. Didicimus, quod propter metum Judaeorum et Petrus et Paulus aequaliter finxerint se Legis praecepta servare. Qua igitur fronte, qua audacia Paulus in altero reprehendit [al. *reprehendat*], quod ipse commisit? Ego, imo alii ante me exposuerunt causam quam putaverant, non officiosum mendacium defendentes, sicut tu scribis: sed ostendentes [al. *docentes*] honestam dispensationem, ut et Apostolorum prudentiam demonstrarent, et blasphemantis Porphyrii impudentiam coercerent, qui Paulum et Petrum puerili dicit inter se pugnasce certamine: imo exarsisse Paulum in invidiam virtutum Petri, et ea scripsisse jactanter, quae vel non fecerit, vel si fecerit, procaciter fecerit id in alio reprehendens quod ipse commiserit. Interpretati sunt illi ut potuerunt. Tu quomodo istum locum edisseres? utique meliora dicturus, qui veterum sententiam reprobasti.

12. Scribis ad me in epistola tua (**Epist. 67**), «neque enim a me docendus es, quomodo intelligatur, quod idem dicit [al. additur *Apostolus*]: *Factus sum tanquam Judaeus, ut Judaeos 746 lucrifacerem* (**1. Cor. 9. 20**), et caetera; quae ibi dicuntur compassione misericordiae, non simulatione fallaciae. Fit enim tanquam aeger, qui ministrat aegrotis, non cum se febres habere mentitur; sed cum animo condolentis cogitat, quemadmodum sibi serviri vellet, si ipse aegrotaret. Nam utique Judaeus erat; Christianus autem factus, non Judaeorum sacramenta reliquerat, quae convenienter ille

populus, et legitimo tempore, quo oportebat, acceperat: ideoque suscepit ea celebranda, cum jam Christi esset Apostolus, ut doceret non esse perniciose his, qui ea vellent, sicut a parentibus per Legem acceperant, custodire, etiam cum in Christum credidissent: non tamen in eis jam constituerent spem salutis: quoniam per Dominum Jesum salus ipsa quae illis sacramentis significabatur, advenerat.» Totius sermonis tui, quem disputatione longissima protraxisti, hic sensus est: ut Petrus non erraverit in eo, quod his qui ex Judaeis crediderant, putaverit Legem esse servandam: sed in eo a recti linea deviarit, quod gentes coegerit judaizare. Coegerit autem, non docentis imperio, sed conversationis exemplo. Et Paulus non contraria sit locutus his, quae ipse gesserat; sed quare Petrus eos, qui ex gentibus erant, judaizare compelleret.

13. Haec ergo summa est quaestionis, imo sententiae tuae: ut post Evangelium Christi, bene faciant Judaei credentes, si Legis mandata custodiant, hoc est, si sacrificia offerant, quae obtulit Paulus, si filios circumcidant, si sabbatum servant, ut Paulus, in Timotheo, et omnes observare Judaei. Si hoc verum est, in Cerinthi et Ebionis haeresim delabimur, qui credentes in Christo propter hoc solum a Patribus anathematizati sunt, quod Legis caeremonias Christi Evangelio miscuerunt; et sic nova confessi sunt, ut vetera non omitterent. Quid dicam de Ebionitis, qui Christianos esse se simulant? Usque hodie per totas Orientis synagogas inter Judaeos haeresis est, quae dicitur Minaeorum, et a Phariseis nunc usque damnatur: quos vulgo 747 Nazaraeos nuncupant, qui credunt in Christum Filium Dei, natum de virgine Maria, et eum dicunt esse, qui sub Pontio Pilato passus est, et resurrexit, in quem et nos credimus: sed dum volunt et Judaei

esse et Christiani, nec Judaei sunt, nec Christiani. Oro ergo te, ut qui nostro vulnuscule medendum putas, quod acu foratum, imo punctum, ut dicitur, hujus sententiae medearis vulneri, quod lancea, et ut ita dicam, phalaricae mole percussum est. NEQUE ENIM ejusdem est criminis in explanatione Scripturarum diversas majorum sententias ponere, et haeresim sceleratissimam rursum in Ecclesiam introducere. Sin autem haec nobis incumbit necessitas, ut Judaeos cum legitimis suis suscipiamus, et licebit eis observare in Ecclesiis Christi, quod exercuerunt in synagogis satanae: dicam quod sentio, non illi Christiani fient, sed nos Judaeos facient.

14. Quis enim hoc Christianorum patienter audiat, quod in tua epistola continetur: *Judaeus erat Paulus, Christianus autem factus, non Judaeorum sacramenta reliquerat, quae convenienter ille populus, et legitimo tempore, quo oportebat, acceperat: ideoque suscepit* [al. *sed ideo suscepit*] *celebranda ea, cum jam Christi esset Apostolus; ut doceret non esse perniciose his qui ea vellent sicut a parentibus per Legem acceperant, custodire.* Rursum obsecro te, ut pace tua meum dolorem audias: Judaeorum Paulus caeremonias observabat, cum jam Christi esset Apostolus: et dicis eas non esse perniciosas his qui eas vellent, sicut a parentibus acceperant, custodire? Ego e contrario loquar, et reclamante mundo, libera voce pronuntio [al. *pronuntiem*]: caeremonias Judaeorum, et perniciosas esse et mortiferas Christianis; et quicumque eas observaverit, sive ex Judaeis, sive ex gentibus, eum in barathrum diaboli devolutum. *Finis enim Legis Christus ad justitiam omni credenti (Rom. 10. 4):* Judaeo scilicet et Gentili. Neque enim omni credenti erit finis ad justitiam, si Judaeus excipitur. In Evangelio legimus: *Lex et*

Prophetae usque ad Joannem Baptistam (Matth. 11. 12). Et in alio loco: Propterea 748 ergo magis quaerebant eum Judaei interficere: quia non solum solvebat sabbatum; sed et Patrem suum dicebat esse Deum, aequalem se faciens Deo (Joan. 5. 18). Et iterum: De plenitudine ejus nos omnes accepimus, gratiam pro gratia; quia Lex per Moysen data est, gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est (Joan. 1. 15). Pro Legis gratia quae praeteriit, gratiam Evangelii accepimus permanentem; et pro umbris et imaginibus veteris Instrumenti, veritas per Jesum Christum facta est. Jeremias quoque ex persona Dei vaticinatur: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et consummabo domui Israel, et domui Juda testamentum novum: non secundum testamentum quod disposui patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti (Jerem. 31. 31). Observa quid dicat, quod non populo gentilium, ei qui ante non receperat Testamentum; sed populo Judaeorum, cui Legem dederat per Moysen, Testamentum novum Evangelii repromittat: ut nequaquam vivant in vetustate litterae, sed in novitate spiritus. Paulus autem super cujus nunc nomine quaestio ventilatur, crebras hujusmodi ponit sententias: e quibus brevitatis studio pauca subnectam. Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest (Gal. 5. 2). Et iterum: Evacuati estis a Christo, qui in Lege justificamini, a gratia excidistis. Et infra: Si spiritu ducimini, jam non estis sub Lege. Ex quo apparet, qui sub Lege est, non dispensative, ut nostri voluere majores; sed vere, ut tu intelligis, eum Spiritum Sanctum non habere. Qualia autem sint praecepta legalia, Domino docente, discamus. Ego, inquit, dedi eis praecepta non bona, et justificationes, in quibus non vivant in eis. Haec dicimus non

quo Legem juxta Manichaeum et Marcionem destruamus, quam et sanctam, et spiritualement juxta Apostolum novimus; sed quia postquam venit fides et temporum plenitudo, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus; et nequaquam sub paedagogo, sed sub adulto, et Domino haerede vivamus.

15. 749 *Sequitur in Epistola tua: Non ideo Petrum emendavit, quod paternas traditiones observaret: quod si facere vellet, nec mendaciter, nec incongrue faceret.* Iterum dico: quandoquidem [al. *quando*] Episcopus es, Ecclesiarum Christi magister, ut probes verum esse quod asseris suscipe aliquem Judaeorum, qui factus Christianus, natum sibi filium circumcidat, qui observet sabbatum, qui abstineat a cibis quos Deus creavit ad utendum cum gratiarum actione; qui quartadecima die mensis primi agnum mactet ad vesperam; et cum hoc feceris, imo non feceris (scio enim te Christianum, et rem sacrilegam non esse facturum) velis nolis, tuam sententiam reprobabis: et tunc scies opere, difficilius esse confirmare sua, quam aliena reprehendere. Ac ne forsitan tibi non crederemus, imo non intelligeremus quid diceres (frequenter enim in longum sermo protractus caret intelligentia: et dum non sentitur, minus reprehenditur) inculcas et replicas: *Hoc Judaeorum Paulus dimiserat, quod malum habebant.* Quod est malum Judaeorum, quod Paulus dimiserat? Utique illud quod sequitur: quod *ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiae Dei non sunt subjecti* (**Rom. 10. 3**). «Deinde quod post passionem et resurrectionem Christi, dato ac manifestato sacramento gratiae secundum ordinem Melchisedech, adhuc putabant

vetera sacramenta, non ex consuetudine solemnitatis, sed ex necessitate salutis esse celebranda: quae tamen si nunquam fuissent necessaria, infructuose atque inaniter pro eis Machabaei martyres fierent.» Postremo illud quod praedicatores gratiae Christianos Judaei, tanquam hostes Legis persequerentur [al. *persequerentur*]. «Hos atque huiusmodi errores et vitia dicit se damna et ut stercora arbitratum, ut Christum lucrifaceret» (**Phil. 3. 8**).

16. Didicimus per te, quae Apostolus Paulus mala reliquerit Judaeorum: rursum te docente discamus, quae bona eorum tenuerit. (*Observationes, inquires, Legis, quas more patrio celebrant: sicut ab ipso Paulo celebratae 750 sunt, sine ulla salutis necessitate.*) Id quid velis dicere, sine ulla salutis necessitate, non satis intelligo. Si enim salutem non afferunt, cur observantur? Si autem observanda sunt, utique salutem afferunt: maxime quae observata, martyres faciunt. Non enim observarentur, nisi afferrent salutem. Neque enim indifferentia sunt inter bonum et malum, sicut Philosophi disputant. Bonum est continentia, malum est luxuria. Inter utrumque indifferens, ambulare, digerere alvi stercora, capitis naribus purgamenta projicere, sputis rheumata jacere. Hoc nec bonum, nec malum est: sive enim feceris, sive non feceris, nec justitiam habebis, nec injustitiam. Observare autem Legis caeremonias, non potest esse indifferens: sed aut bonum est, aut malum est. Tu dicis bonum, ego assero malum: et malum non solum his qui ex gentibus; sed et his qui ex Judaico populo crediderunt. In hoc, ni fallor, loco, dum aliud vitas, in aliud devolveris. Dum enim metuis Porphyrium blasphemantem, in Ebionis incurris laqueos, his qui credunt ex Judaeis, observandam Legem esse decernens. Et quia

[al. *qui*] periculosum intelligis esse quod dicis, rursum illud superfluis verbis temperare conaris, sine ulla salutis necessitate: *non sicut Judaei celebranda putant, aut fallaci simulatione, quod Paulus in Petro reprehenderat.*

17. *Fallax simulatio.*---Petrus igitur simulavit Legis custodiam. Iste autem reprehensor Petri, audacter observavit legitima. Sequitur enim in epistola tua: «Nam si propterea illa sacramenta celebravit, quia se simulavit Judaeum, ut illos lucrifaceret; cur non etiam sacrificavit cum gentibus, quia et his qui sine Lege erant, tanquam sine Lege factus est, ut eos quoque lucrifaceret (**1. Cor. 9. 21**)? nisi quia et illud fecit, ut natura Judaeus; et hoc totum dixit, non ut Paulus se fingeret esse quod non erat, sed ut misericorditer ita subveniendum esse sentiret, ac si ipse in eo errore laboraret; non scilicet mentientis astu, sed compatientis affectu.» Bene defendis Paulum, quod non simulaverit errorem Judaeorum; sed **751** vere fuerit in errore. Neque imitari Petrum voluerit mentientem, ut quod erat, metu Judaeorum dissimularet: sed tota libertate Judaeum esse se diceret. Nova clementia Apostoli; dum Judaeos Christianos vult facere, ipse Judaeus factus est. Non enim poterat luxuriosos ad frugalitatem reducere, nisi se luxuriosum probasset, et misericorditer, ut ipse dicis, subvenire miseris, nisi se miserum ipse sentiret. Vere enim miselli et misericorditer deplorandi, qui contentione sua et amore legis abolitae Apostolum Christi fecere Judaeum. Nec multum interest inter meam et tuam sententiam, qua ego dico, et Petrum et Paulum timore fidelium Judaeorum, Legis exercuisse, imo simulasse mandata: tu autem asseris hoc eos fecisse clementer; non mentientis astu, sed compatientis affectu, dummodo illud constet, vel metu,

vel misericordia eos simulasse se esse quod non erant. Illud autem argumentum quo adversum nos uteris, quod et gentilibus debuerit gentilis fieri, si Judaeis Judaeus factus est, magis pro nobis facit. Sicut enim non fuit vere Judaeus, sic nec vere gentilis erat. Et sicut non fuit vere gentilis, sic nec vere Judaeus erat. In eo autem imitator gentium est, quia praeputium recipit in fide Christi: et indifferenter permittit vesci cibis quos damnant Judaei, non cultum, ut tu putas, idolorum. *In Christo enim Jesu, nec circumcisio est aliquid, nec praeputium, sed observatio mandatorum Dei* (**Gal. 5. 6. et cap. 6. 15**).

18. Quaeso igitur te, et iterum atque iterum obsecro [al. *deprecor*], ut ignoscas disputatiunculae meae: et quod modum meum egressus sum, tibi imputes, qui coegisti ut rescriberem [al. *scriberem*], et mihi cum Stesichoro oculos abstulisti. Neque me putes magistrum esse mendacii, qui sequor Christum dicentem: *Ego sum via, veritas, et vita* (**Joan. 14. 6**); nec potest fieri, ut veritatis cultor, mendacio colla submittam. Neque mihi imperitorum plebeculam concites, qui te venerantur ut Episcopum, et in Ecclesia declamantem, Sacerdotii honore suspiciunt: me autem aetatis ultimae et pene decrepitum, ac Monasterii et ruris secreta sectantem parvipendunt. Et quaeras tibi quos doceas, sive reprehendas. Ad **752** nos enim tantis maris atque terrarum spatiis a te divisos vix vocis tuae sonus pervenit. Et si forsitan litteras scripseris, ante eas Italia ac Roma suscipient, quam ad me cui mittendae sunt, deferantur.

19. Quod autem in aliis quaeris epistolis: cur prior mea in libris Canonicis interpretatio asteriscos habeat et virgulas praenotatas; et postea aliam translationem absque his signis

ediderim: pace tua dixerim, videris mihi non intelligere, quod quaesisti. Illa enim interpretatio Septuaginta Interpretum est: et ubicumque virgulae, id est obeli sunt, significatur quod Septuaginta plus dixerint, quam habetur in Hebraeo. Ubi autem asterisci, id est, stellulae praelucentes, ex Theodotionis editione ab Origene additum est: Et ibi Graeca transtulimus: hic de ipso Hebraico, quod intelligebamus, expressimus: sensuum potius veritatem, quam verborum ordinem interdum conservantes. Et miror quomodo Septuaginta Interpretum libros legas, non puros ut ab eis editi sunt, sed ab Origene emendatos, sive corruptos per obelos et asteriscos; et Christiani hominis interpretatiunculam non sequaris, praesertim cum ea quae addita sunt, ex hominis Judaei atque blasphemi post passionem Christi, editione transtulerit. Vis amator esse verus Septuaginta Interpretum? Non legas ea quae sub asteriscis sunt, imo rade de voluminibus, ut veterum te fautorem probes. Quod si feceris, omnes Ecclesiarum Bibliothecas damnare cogeris. Vix enim unus aut alter invenietur liber, qui ista non habeat.

20. Porro quod dicis non debuisse me interpretari post veteres, et novo uteris syllogismo: aut obscura fuerunt quae interpretati sunt Septuaginta, aut manifesta. Si obscura, te quoque in illis falli potuisse credendum est. Si manifesta, illos in eis falli non potuisse, perspicuum est. Tuo tibi sermone respondeo. Omnes veteres tractatores qui nos in Domino praecesserunt, et qui Scripturas sanctas interpretati sunt, aut obscura interpretati sunt, aut manifesta. Si obscura, quomodo tu ausus es post eos disserere, quod illi explanare **753** non potuerunt? Si manifesta, superfluum est te voluisse disserere, quod illos latere non potuit: maxime in explanatione

Psalmorum, quos apud Graecos interpretati sunt multis voluminibus, primus Origenes, secundus Eusebius Caesariensis, tertius Theodorus Heracleotes, quartus Asterius Scythopolitanus, quintus Apollinaris Laodicens, sextus Didymus Alexandrinus. Feruntur et diversorum in paucos Psalmos opuscula. Sed nunc de integro Psalmorum corpore dicimus. Apud Latinos autem Hilarius Pictaviensis, et Eusebius Vercellensis Episcopi, Origenem et Eusebium transtulerunt, quorum priorem et noster Ambrosius in quibusdam secutus est. Respondeat mihi prudentia tua, quare tu post tantos et tales Interpretes in explanatione Psalmorum diversa senseris. Si enim obscuri sunt Psalmi, te quoque in eis falli potuisse credendum est. Si manifesti, illos in eis falli potuisse non creditur: ac per hoc utroque modo superflua erit interpretatio tua, et hac lege post priores nullus loqui audebit, et quodcumque alius occupaverit alius de eo licentiam scribendi non habebit. QUIN POTIUS humanitatis tuae est, in quo veniam tibi tribuis, indulgere et caeteris. Ego enim non tam vetera abolere conatus sum, quae linguae meae hominibus emendata de Graeco in Latinum transtuli, quam ea testimonia quae a Judaeis praetermissa sunt vel corrupta, proferre in medium; ut scirent nostri quid Hebraica Veritas contineret. Si cui legere non placet, nemo compellit invitum. Bibat vinum vetus cum suavitate, et nostra musta contemnat, quae in explanatione priorum edita sunt; ut sicubi illa non intelliguntur, ex nostris manifestiora fiant. Quod autem genus interpretationis in Scripturis sanctis sequendum sit, liber quem scripsi de Optimo genere interpretandi, et omnes Praefatiunculae divinorum Voluminum, quas editioni nostrae praeposuimus, explicant; ad illasque prudentem lectorem remittendum puto. Et si me, ut dicis, in novi Testamenti

emendatione suscipis, exponisque causam cur suscipias; quia plurimi linguae Graecae habentes scientiam, de 754 meo possint opere judicare: eandem integritatem debueras etiam in veteri credere Testamento, quod non nostra confinximus; sed ut apud Hebraeos invenimus, divina transtulimus. Sicubi dubitas, Haebraeos interroga.

21. Sed forte dices: quid si Hebraei aut respondere noluerint, aut mentiri voluerint? Tota frequentia Judaeorum in mea interpretatione reticebit? Nullusque inveniri poterit, qui Hebraeae linguae habeat notitiam [al. *notionem*]: aut omnes imitabuntur illos Judaeos, quos dicis in Africae repertos oppidulo, in meam conspirasse calumniam? Hujusmodi enim in epistola tua texit fabulam: «Quidam frater noster Episcopus, cum lectitari instituisset in Ecclesia cui praeest, interpretationem tuam, movit quiddam longe aliter a te positum apud Jonam Prophetam, quam erat omnium sensibus memoriaeque inveteratum, et tot aetatum successionibus decantatum. Factusque est tantus tumultus in plebe, maxime Graecis arguentibus et inclamantibus calumniam falsitatis, ut cogeretur Episcopus (ea quippe civitas erat) Judaeorum testimonium flagitare. Utrum autem illi imperitia, an malitia, hoc esse in Hebraeis codicibus responderunt, quod et Graeci et Latini habebant, atque dicebant. Quid plura? Coactus est homo velut mendacium [al. *mendositatem*] corrigere, volens post magnum periculum non remanere sine plebe. Unde etiam nobis videtur aliquando in nonnullis te quoque falli potuisse.

22. Dicis me in Jonam Prophetam male quiddam interpretatum, et seditione populi conclamante, propter unius verbi dissonantiam Episcopum pene Sacerdotium perdidisse; et quid sit illud quod male interpretatus sim, subtrahis,

auferens mihi occasionem defensionis meae, ne quidquid dixeris, me respondente solvatur: nisi forte, ut ante annos plurimos, cucurbita venit in medium, asserente illius temporis Cornelio et Asinio Pollione, me *hederam* pro *cucurbita* transtulisse. Super qua re in Commentario Jonae Prophetae plenius respondimus. Hoc tantum nunc dixisse contenti, quod in eo **755** loco ubi Septuaginta Interpretes *cucurbitam*, et Aquila cum reliquis *hederam* transtulerunt, id est, κισσὸν, in Hebraeo volumine CICEION scriptum est [al. *habetur*], quam vulgo Syri CICEIAM vocant. Est autem genus virgulti, lata habens folia, in modum pampini. Cumque plantatum fuerit, cito consurgit in arbusculam absque ullis calamorum et hastilium adminiculis, quibus et cucurbitae et hederæ indigent, suo trunco se sustinens. Hoc ergo verbum de verbo edisserens, si CICEION transferre voluissem, nullus intelligeret: si *cucurbitam*, id dicerem quod in Hebraico non habetur: *hederam* posui, ut caeteris interpretibus consentirem. Sin autem Judaei vestri, ut ipse asseris, malitia vel imperitia, hoc dixerunt esse in voluminibus Hebraeorum, quod in Graecis et Latinis codicibus continetur, manifestum est eos aut Hebraeas litteras ignorare, aut ad irridendos cucurbitarios voluisse mentiri. Peto in fine epistolae, ut **756** quiescentem senem olimque veteranum militare non cogas, et rursum de vita periclitari. Tu qui juvenis es, et in Pontificali culmine constitutus, doceto populos, et novis Africae frugibus Romana tecta locupletato. Mihi suflicit cum auditore et lectore pauperculo in angulo monasterii susurrare.

EPISTOLA CXIII THEOPHILI AD HIERONYMUM. PARS QUAEDAM SIVE INITIUM.

Se bene semper optasse Joanni Chrysostomo testatur, nec temere credidisse ejus accusatoribus, donec erumpente judicio Concilii, sede sua Cplitana exturbatus, pulsusque est in exilium.

Dilectissimo atque amantissimo fratri HIERONYMO THEOPHILUS in Domino salutem.

1. *Paucis in exordio placet judicium veritatis: dicente autem Domino per 757 Prophetam, Et judicium meum quasi lux egreditur (Is. 51. 4), qui tenebrarum horrore circumdati sunt, nec naturam rerum clara mente perspiciunt, pudore operiuntur aeterno, et cassos se habuisse conatus ipso fine cognoscunt. Unde et nos Joannem, qui dudum Constantinopolitanam rexit Ecclesiam, Deo placere semper optavimus; et causas perditionis ejus, in quas ferebatur improvidus, nequaquam credere voluimus. Sed ille, ut caetera ejus flagitia taceam, Origenistas in suam recipiens familiaritatem, et ex his plurimos in sacerdotium provehens, atque ob hoc scelus beatae memoriae hominem Dei Epiphanium, qui inter Episcopos clarum in orbe sidus effulsit, non parvo moerore contristans, meruit audire: Cecidit, cecidit Babylon (Isai. 21. 9).*

2. *Scientes ergo dictam a Salvatore: Nolite judicare secundum faciem; sed 758 justum judicium judicate (Joan. 7. 24), ne quo*

EPISTOLA CXIV . HIERONYMI AD THEOPHILUM.

Multa causatur impedimenta, ob quae librum contra Joannem Chrysostomum a Theophilo scriptum, serius sit interpretatus. Tum ejus libri doctrinam, ac sententias laudat, ac veniam precatur, si quando Graecos sensus Latine non satis bene reddiderit.

BEATISSIMO PAPAE THEOPHILO HIERONYMUS.

1. Quod tardius Beatitudini tuae latino sermone translatum Librum tuum remitterem, multa in medio impedimenta fecerunt: Isaurorum repentina **759** eruptio: Phoenicis Galilaeaeque vastitas: terror Palaestinae, praecipue Jerosolymae: et nequaquam librorum, sed murorum exstructio. Ad hoc asperitas hyemis, fames intolerabilis, nobis praesertim, quibus multorum fratrum cura imposita est. Inter quas difficultates lucrativis, et ut ita dicam, furtivis, per noctem operis, crescebat interpretatio, et jam in schedulis tenebatur, cum diebus sanctae Quadragesimae scripta ad purum, collatione tantum indigerem, gravissimo languore correptus, et mortis limen ingrediens, Domini misericordia et tuis precibus reservatus sum. Ad hoc forsitan ut implerem praeceptum tuum, et volumen disertissimum, quod Scripturarum floribus texuisti, eadem qua a te scriptum est gratia verterem; licet imbecillitas corporis et animi moeror, ingenii quoque acumen obtuderit, et verba prono cursu labentia velut quibusdam obicibus retardarit.

2. Mirati sumus in opere tuo utilitatem omnium Ecclesiarum, ut discant qui ignorant, eruditi testimoniis Scripturarum, qua debeant veneratione Sancta suscipere, et altaris Christi ministerio deservire; sacrosque calices, et sancta velamina, et caetera, quae ad cultum Dominicae pertinent Passionis, non quasi inania, et sensu carentia sanctimoniam non habere; sed ex consortio Corporis et Sanguinis Domini eadem qua Corpus ejus et Sanguis maiestate veneranda.

3. Suscipe igitur Librum tuum, imo meum, et ut verius loquar, nostrum: cumque mihi faveris, tuus fautor eris. Tibi enim meum sudavit ingenium, et facundiam graecam latinae linguae volui paupertate pensare. Neque vero ut disertis interpretes faciunt, verbum verbo reddidi; nec adnumeravi **760** pecuniam, quam mihi per partes dederas, sed pariter appendi; ut nihil desit ex sensibus, cum aliquid desit ex verbis. Epistolam autem tuam idcirco in latinum verti, et huic volumini praeposui, ut omnes, qui legerint, sciant me non temeritate et jactantia, sed praeceptis Beatitudinis tuae suscepisse onus ultra vires meas. Quod an consecutus sim, tuo iudicio derelinquo. Certe si imbecillitatem reprehenderis, voluntati veniam commodabis.

EPISTOLA CXV . AD AUGUSTINUM.

Resalutat Augustinum, excusans quod liberius responderit, et rursum de cucurbita meminit, rogatque ut omissis contentiosis quaestionibus deinceps secum invicem amice

conferant, et placide versentur in campo sacrarum Scripturarum.

Domino vere Sancto et Beatissimo Papae AUGUSTINO,
HIERONYMUS in Christo salutem.

1. Cum a sancto fratre nostro Firmo sollicite quaererem quid ageres, sospitem te laetus audiui. Rursum cum tuas litteras non dico sperarem, sed exigerem, nesciente te, ex Africa profectum se esse dixit. Itaque reddo tibi per eum salutationis officia, qui te unico amore complectitur, simulque obsecro, ut ignoscas pudori meo, quod diu ut rescriberem, praecipienti negare non potui. Nec ego tibi, sed causa causae respondit. Et si culpa est respondisse, quaeso ut patienter audias, multo major est provocasse. Sed facessant istiusmodi querimoniae: sit inter nos pura germanitas; et deinceps non quaestionum, sed caritatis ad nos scripta mittamus. Sancti **761** fratres qui nobiscum Domino serviunt, affatim te salutant. Sanctos qui tecum Christi leve trahunt jugum, praecipue sanctum et suspiciendum [al. *suscipiendum*] papam Alypium, ut meo obsequio salutes, precor. Incolumem te et memorem mei, Christus Deus noster tucatur omnipotens, domine vere sancte et beatissime papa. Si legisti librum explanationum in Jonam, puto quod ridiculam cucurbitae non recipias quaestionem. Sin autem amicus qui me primus gladio petiit, stylo repulsus est; sit humanitatis tuae atque iustitiae accusantem reprehendere, non respondentem. In Scripturarum si placet campo sine nostro invicem dolore ludamus.

EPISTOLA CXVI . AUGUSTINI AD HIERONYMUM.

Respondet accuratius epistolis Hieronymi, 105. 112. et 115. de interpretatione loci Epistolae ad Galatos, confirmans quod Petrus merito veraciterque reprehensus fuerit a Paulo. Caeterum deprecatur veniam, si dictis forte incautioribus Hieronymi animum offenderit, excusans, quod nulla sua culpa per multorum manus obambularit epistola, priusquam ad eum, cui scripta erat, perveniret.

Domino dilectissimo et in Christi visceribus honorando,
sancto fratri et compresbytero HIERONYMO,
AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. «Jampridem caritati tuae prolixam epistolam misi, respondens illi tuae, quam per sanctum filium tuum Asterium, nunc jam non solum fratrem, verum etiam collegam meum, misisse te recolis. Quae utrum in manus tuas pervenire meruerit, *adhuc nescio, nisi quod per fratrem sincerissimum Firmum scribis si ille qui te primum gladio petiit, stylo repulsus est; ut sit humanitatis meae atque justitiae, accusantem reprehendere, non respondentem.* Hoc solo tenuissimo indicio utcumque conjicio, legisse te illam epistolam meam. In ea quippe deploravi tantam inter vos exstitisse discordiam, de quorum tanta amicitia, quaquaversum eam fama diffuderat, caritas fraterna gaudebat. Quod non feci reprehendendo in aliquo germanitatem tuam, cujus in ea re aliquam culpam me cognovisse, **762** non ausus sum dicere: sed dolendo humanam miseriam, cujus in

amicitiis mutua caritate retinendis, quantalibet illa sit, incerta permansio est. Verum illud malueram tuis nosse rescriptis, utrum mihi veniam, quam poposceram, dederis. Quod apertius mihi intimari cupio, quamvis hilarior quidam vultus litterarum tuarum, etiam hoc me impetrasse significare videatur: si tamen post lectam illam missae sunt; quod in eis minime apparet.»

2. «*Petis, vel potius fiducia caritatis jubes, ut in Scripturarum campo sine nostro invicem dolore ludamus.* Equidem quantum ad me attinet, serio nos ista, quam ludo agere mallet. Quod si hoc verbum tibi propter facilitatem ponere placuit, ego fateor majus aliquid ex peto a benignitate virium tuarum, prudentiaque tam docta, et otiosa, annosa, studiosa, ingeniosa diligentia; haec tibi non tantum donante, verum etiam dictante Spiritu Sancto, ut in magnis et laboriosis quaestionibus, non tanquam ludentem in campo Scripturarum, sed in montibus anhelantem adjuves. Si autem propter hilaritatem, quam esse inter carissimos disserentes decet, putasti dicendum esse, *ludamus*: sive illud apertum et planum sit, unde colloquimur, sive arduum atque difficile, hoc ipsum edoce, obsecro te, quonam modo assequi valeamus: ut cum forte aliquid nos movet, quod nobis, et si non cautius attendentibus, certe tardius intelligentibus non probatum est: et quid nobis videatur contra conamur asserere, si hoc aliquanto securiore libertate dicamus, non incidamus in suspicionem puerilis jactantiae, quasi nostro nomini famam, viros illustres accusando quaeramus. Si autem aliquid asperum refellendi necessitate depromptum fuerit, quo tolerabile fiat, leniore circumfundamus eloquio, ne litum melle gladium stringere videamur [al. *judicemur*]. Nisi forte

ille modus est, quo utrumque hoc vitium, vel vitii suspicionem caveamus, si cum doctiore amico sic disputemus, ut quidquid dixerit, necesse sit approbare; nec quaerendi saltem causa, liceat aliquantulum reluctari.»

3. «Tum vero sine ullo timore offensionis tanquam in campo luditur; sed mirum si nobis non illuditur. Ego enim fateor caritati tuae solis eis Scripturarum libris, qui jam Canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissime credam. At si aliquid in eis offendero **763** litteris, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud quam vel mendosum esse codicem, vel interpretem non assecutum esse quod dictum est, vel me minime intellexisse, non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinaque praepolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt; sed quia mihi vel per illos auctores Canonicos, vel probabili ratione, quod a vero non abhorreat, persuadere potuerunt. Nec te, mi frater, sentire aliquid aliter existimo: prorsus, inquam, non te arbitror, sic legi tuos libros velle, tanquam Prophetarum et [al. *vel*] Apostolorum: de quorum scriptis quod omni errore careant dubitare nefarium est. Absit hoc a pia humilitate, et veraci de temetipso cogitatione, qua nisi esses praeditus, non utique diceres, (utinam mereremur complexus tuos, et collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus).»

4. «Quod si teipsum consideratione vitae ac morum tuorum, non simulate, nec fallaciter dixisse credo: quanto magis aequum est me credere Apostolum Paulum non aliud sensisse quam scripserit, ubi ait de Petro et Barnaba: *Cum viderem quia non recte ingrediuntur* [al. *ingrediebantur, et ingrediantur*] *ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram*

omnibus: si tu cum sis Judaeus, gentiliter et judaice vivis, quomodo gentes cogis judaizare (Galat. 2. 14)? De quo enim certus sim, quod me scribendo vel loquendo non fallat, si fallebat Apostolus filios suos, quos iterum parturiebat, donec in eis Christus, id est, veritas formaretur. Quibus cum praemisisset, dicens: *Quae autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior (Gal. 1. 20)*, non tamen veraciter scribebat, sed nescio qua dispensatoria simulatione fallebat, vidisse se Petrum et Barnabam non recte ad Evangelii veritatem ingredientes, ac Petro in faciem restitisse, non ob aliud nisi quod gentes cogeret judaizare.»

5. At enim satius est credere Apostolum Paulum aliquid non vere scripsisse, quam Apostolum Petrum non recte aliquid egisse. Hoc si ita est, dicamus (quod absit) satius esse credere mentiri Evangelium, quam negatum esse a Petro Christum: et mentiri Regnorum librum, quam tantum Prophetam a Domino Deo tam excellenter electum, et in concupiscenda atque abducenda uxore aliena commisisse adulterium, et in marito ejus necando, tam horrendum **764** homicidium. Imo vero sanctam Scripturam in summo, et coelesti auctoritatis culmine collocatam, de veritate ejus certus ac securus legam: et in ea homines vel approbatos, vel emendatos, vel damnatos veraciter discam, potius quam, facta humana dum in quibusdam laudabilis excellentiae personis aliquando credere timeo reprehendenda, ipsa divina eloquia mihi sint ubique suspecta.

6. «Manichaei plurima divinarum Scripturarum, quibus eorum nefarius error clarissima sententiarum perspicuitate convincitur, quia in alium sensum detorquere non possunt, falsa esse contendunt: ita tamen ut eandem falsitatem non

scribentibus Apostolis tribuant, sed nescio quibus codicum corruptoribus: Quod tamen quia nec pluribus sive antiquioribus exemplaribus, nec praecedentis linguae auctoritate (unde Latini libri interpretati sunt) probare aliquando potuerunt, notissima omnibus veritate superati confusique discedunt. Itane non intelligit prudentia sancta tua, quanta malitiae illorum patescat occasio, si non ab aliis Apostolicas litteras esse falsatas, sed ipsos Apostolos falsa scripsisse dicamus?»

7. «Non est, inquis, credibile, hoc in Petro Paulum, quod ipse Paulus fecerat, arguisse. Non nunc inquiero quid fecerit, sed quid scripserit quaero. Hoc ad quaestionem quam suscepi maxime pertinet; ut veritas divinarum Scripturarum ad nostram fidem aedificandam memoriae commendata, non a quibuslibet, sed ab ipsis Apostolis, ac per hoc in Canonicum auctoritatis culmen recepta, ex omni parte verax atque indubitanda persistat. Nam si hoc fecit Petrus quod facere debuit, mentitus est Paulus, quod eum viderit non recta ingredientem ad veritatem Evangelii. Quisquis enim hoc facit quod facere debet, recte utique facit: et ideo falsum de eo dicit, qui dicit eum non recte fecisse, quod eum novit facere debuisse. Si autem verum scripsit Paulus, verum est quod Petrus non recte tunc ingrediebatur ad veritatem Evangelii. Id ergo faciebat quod facere non debebat: e si tale aliquid Paulus ipse jam fecerat, correctum potius etiam ipsum credam, coapostoli sui correctionem non potuisse negligere, quam mendaciter aliquid in sua epistola posuisse. Et si hoc non in epistola qualibet, quanto magis in illa, in qua praelocutus ait: *Quae autem scribo 765 vobis, ecce coram Deo quia non mentior?*»

8. «Ego quidem illud Petrum sic egisse credo, ut gentes cogeret judaizare. Hoc enim lego scripsisse Paulum, quem mentitum esse non credo (**Gal. 1. 20**): et ideo non recte agebat hoc Petrus. Erat enim contra Evangelii veritatem, ut putarent qui credebant in Christum, sine illis veteribus sacramentis salvos se esse non posse. Hoc enim contendebant Antiochia, qui ex Circumcisione crediderant. Contra quos Paulus perseveranter acriterque confligit. Ipsum vero Paulum non ad hoc id egisse, quod vel Timotheum circumcidit (**Act. 16. 1**), vel Cenchreis votum persolvit (**Act. 18. 18**), vel Jerosolymis a Jacobo admonitus, cum eis qui voverant, legitima illa celebranda suscepit; ut putari videretur per ea sacramenta etiam Christianam salutem dari (**Act. 21. 24**): sed ne illa quae prioribus ut congruebat temporibus, in umbris rerum futurarum Deus fieri jusserat, tanquam idololatriam gentilium damnare crederetur. Hoc est enim quod illi Jacobus ait: auditum de illo esse, quod discissionem doceat a Moyse (**Act. 21. 21**). Quod utique nefas est, ut credentes in Christum discendantur a Propheta Christi, tanquam ejus doctrinam detestantes atque damnantes; de quo ipse Christus dicit, *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi: de me enim ille scripsit* (**Joan. 5. 46**).»

9. «Attende obsecro ipsa verba Jacobi: *Vides, inquit, frater quot millia sunt in Judaea, qui crediderunt in Christum: et hi omnes aemulatores sunt Legis. Audierunt autem de te, quia discissionem doces a Moyse, eorum qui per gentes sunt Judaeorum, dicens non debere circumcidere eos filios suos, neque secundum consuetudinem ingredi. Quid ergo est? Utique oportet convenire multitudinem; audierunt enim te supervenisse: hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis viri*

quatuor votum habentes super se: his assumptis sanctifica te cum ipsis, et impende in eos ut radant capita: et scient [al. sciant] omnes quia quae de te audierunt falsa sunt; sed sequeris et ipse custodiens Legem, de gentibus autem qui crediderunt, nos mandavimus, judicantes nihil ejusmodi servare illos, nisi ut se observent ab idolis immolato, et a sanguine, et a fornicatione (Act. 21. 20 et sqq). Non, ut opinor, obscurum est, et Jacobum 766 hoc ideo monuisse, ut scirent falsa esse quae de illo audierant, hi qui cum in Christum ex Judaeis credidissent, tamen aemulatores erant Legis, ne per doctrinam Christi, velut sacrilega, nec Deo mandante conscripta damnari putarentur, quae per Moysen patribus fuerant ministrata: hoc enim de Paulo jactaverant non illi qui intelligebant quo animo a Judaeis fidelibus observari tunc ista deberent, propter commendandam scilicet auctoritatem divinam, et sacramentorum illorum Propheticam sanctitatem, non propter adipiscendam salutem, quae jam in Christo revelabatur, et per baptismi sacramentum ministrabatur; sed illi hoc de Paulo sparserant, qui sic ea volebant observari, tanquam sine his in Evangelio salus credentibus esse non posset. Ipsum enim senserant vehementissimum gratiae praedicatorem, et intentioni eorum maxime adversum, docentem, non per illa hominem justificari, sed per gratiam Jesu Christi, cujus praenuntiandae causa, illae umbrae in Lege mandatae sunt. Et ideo ille invidiam et persecutionem molientes concitare, tanquam inimicum legis mandatorumque divinorum criminabantur: cujus falsae criminationis invidiam congruentius: devitare non posset, quam ut ea ipsa celebraret, quae damnare tanquam sacrilega putabatur; atque ita ostenderet, nec Judaeos tunc ab

eis tanquam a nefariis prohibendos, nec gentiles ad ea tanquam ad necessaria compellendos.»

10. «Nam si revera sic ea reprobareret, quemadmodum de illo auditum erat, et ideo celebranda susciperet, ut actione simulata suam posset occultare sententiam, non ei diceret, *Jacobus, et scient omnes*: sed diceret, *et putabant omnes, quoniam quae de te audierunt, falsa sunt* (**Act. 21. 24**), praesertim quia in ipsis Jerosolymis Apostoli jam decreverant, ne quisquam gentes cogeret judaizare: non autem decreverant ne quisquam tunc Judaeos judaizare prohiberet: quamvis etiam ipsos jam doctrina Christiana non cogeret. Proinde si post hoc Apostolorum decretum, Petrus habuit illam in Antiochia simulationem, qua gentes cogeret judaizare, quod jam nec ipse cogebatur, quamvis propter commendanda eloquia Dei, quae Judaeis sunt credita, non prohibebatur; quid mirum si constringebat eum Paulus **767** libere asserere, quod cum caeteris Apostolis se Jerosolymis decrevisse meminerat.»

11. «Si autem hoc, quod magis arbitror, ante illud Jerosolymitanum concilium Petrus fecit: nec sic mirum est, quod eum volebat Paulus non timide obtegere, sed fidenter asserere, quod eum pariter sentire jam noverat, sive quod cum eo contulerat Evangelium, sive quod in Cornelii Centurionis vocatione, etiam divinitus eum de hac re admonitum acceperat, sive quod antequam illi quos timuerat, venissent Antiochiam, cum gentibus eum convesci viderat. Neque enim negamus in hac sententia fuisse jam Petrum, in qua et Paulus fuit. Non itaque tunc eum quid in ea re verum esset docebat, sed ejus simulationem, qua gentes judaizare cogebantur, arguebat, non ob aliud, nisi quia sic illa omnia simulatoria gerebantur, tanquam verum esset quod illi dicebant, qui sine

circumcisione praeputii atque aliis observationibus, quae umbrae erant futurorum, putabant credentes salvos esse non posse.»

12. «Ergo et Timotheum circumcidit propterea, ne Judaeis, et maxime cognationi ejus maternae sic viderentur, qui ex gentibus in Christum crediderant, detestari circumcisionem: sicut idololatria detestanda est, cum illam Deus fieri praeceperit, hanc Satanias persuaserit: Et Titum propterea non circumcidit, ne occasionem daret eis qui sine ulla circumcisione dicebant credentes salvos esse non posse, et ad deceptionem gentium hoc etiam Paulum sentire jactarent. Quod ipse satis significat, ubi ait. *Sed neque Titus qui mecum erat cum esset Graecus compulsus est circumcidi: propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintroierant perscrutari libertatem nostram, ut nos in servitutem redigerent, quibus nec ad horam cessimus subjectioni* [al. *subjectione*], *ut veritas Evangelii permaneret* [al. *permaneant*] *apud vos* (**Gal. 2. 3. 4. 5**). Hinc [al. *Hic*] apparet quid eos captare intellexerit, ut non faceret quod in Timotheo fecerat, et quod ea libertate facere poterat, qua ostenderat illa sacramenta, nec tanquam necessaria debere appeti, nec tanquam sacrilega debere damnari.»

13. «Sed cavendum est videlicet in hac disputatione, ne sicut Philosophi, quaedam facta hominum media dicamus, inter recte factum et peccatum: quae neque in recte factis, neque in peccatis numerentur; **768** et urgeamur eo, quod observare Legis caeremonias non potest esse indifferens, sed aut bonum, aut malum. Ut si bonum dixerimus, eas nos quoque observare cogamus; si autem malum, non vere, sed simulate ab

Apostolis observatas esse credamus. Ego vero Apostolis, non tam exemplum Philosophorum timeo, quando et illi in sua disputatione veri aliquid dicunt, quam forensium advocatorum, quando in alienarum causarum actione mentiuntur. Quorum similitudo, si in ipsa expositione epistolae ad Galatas ad confirmandam simulationem Petri et Pauli putata est decenter induci; quid ego apud te timeam nomen Philosophorum, qui non propterea vani sunt, quia omnia falsa dicunt, sed quia et falsis plerisque confidunt, et ubi vera inveniuntur dicere, a Christi gratia, qui est ipsa veritas, alieni sunt.»

14. «Cur autem non dicam praecepta illa veterum sacramentorum nec bona esse, quia non eis homines justificantur; umbrae enim sunt praenuntiantes gratiam, qua justificamur: nec tamen mala, quia divinitus praecepta sunt, temporibus personisque congruentia: cumque me adjuvet etiam prophetica sententia, qua dicit Deus se illi populo dedisse *praecepta non bona* (**Ezech. 20. 23**)? Forte enim propterea non dixit mala; sed tantum non bona, id est, non talia, ut illis homines boni fiant, aut sine illis boni non fiant. Vellem me doceret benigna sinceritas tua, utrum simulate quisquam sanctus orientalis cum Romam venerit, jejUNET sabbato, excepto illo die Paschalis vigiliae. Quod si malum esse dixerimus, non solum Romanam Ecclesiam, sed etiam multa ei vicina, et aliquanto remotiora damnabimus, ubi mos idem tenetur et manet. Si autem non jejunare sabbato malum putaverimus, tot Ecclesias Orientis, et multo majorem orbis Christiani partem, qua temeritate criminabimur? Placetne tibi, ut medium quiddam esse dicamus, quod tamen acceptabile sit ei, qui hoc non simulate, sed congruenti

societate atque observantia fecerit? Et tamen nihil inde legimus in Canonicis libris praeceptum esse Christianis: quanto magis illud malum dicere non audeo, quod Deum praecepisse ipsa Christiana fide negare non possum: qua [al. *quia* didici non eo me justificari, sed gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum?»

15. «Dico ergo circumcisionem praeputii, **769** et caetera hujusmodi, priori populo per Testamentum, quod vetus dicitur, divinitus data ad significationem futurorum, quae per Christum oportebat impleri: quibus advenientibus remansisse illa Christianis legenda tantum ad intelligentiam praemissae Prophetiae, non autem necessaria facienda: quasi adhuc expectandum esset, ut veniret fidei revelatio, quae his significabatur esse ventura. Sed quamvis gentibus imponenda non essent, non tamen sic debuisse auferri a consuetudine Judaeorum, tanquam detestanda atque damnanda. Sensim proinde atque paulatim fervente sana praedicatione gratiae Christi, qua sola nossent credentes se justificari, salvosque fieri non illis umbris rerum antea futurarum, tunc jam venientium atque praesentium, ut in illorum Judaeorum vocatione, quos praesentia carnis Domini et Apostolica tempora sic invenerant, omnis illa actio consumeretur umbrarum, hoc eis suffecisse ad commendationem, ut non tanquam detestanda et similis idololatriae vitaretur, ultra vero non haberet progressum; ne putaretur necessaria, tanquam vel ab illa salus esset, vel sine illa esse non posset. Quod putaverunt haeretici, qui dum volunt et Judaei esse et Christiani, nec Judaei nec Christiani esse potuerunt. Quorum sententiam mihi cavendam, quamvis in ea nunquam fuerim, tamen benevolentissime admonere dignatus es: in cujus

sententiae non consensionem, sed simulationem Petrus timore inciderat, ut de illo Paulus verissime scriberet: quod cum eum vidisset non recte ingredientem ad veritatem Evangelii, eique verissime diceret, quod gentes judaizare cogebat (**Gal. 2. 14**). Quod Paulus utique non cogebat, ob hoc illa vetera veraciter, ubi opus esset, observans, ut damnanda non esse monstraret: praedicans tamen instanter non eis; sed revelata gratia fidei, fideles salvos fieri, ne ad ea quemquam velut necessaria suscipienda compelleret. Sic autem credo Apostolum Paulum veraciter cuncta illa gessisse, nec tamen nunc quemquam factum ex Judaeo Christianum, vel cogo, vel sino talia veraciter celebrare: sicut nec tu, cui videtur Paulus ea simulasse, cogis istum vel sinis talia simulare.

16. «An vis ut etiam ego dicam hanc esse summam quaestionis, imo sententiae tuae, **770** ut post Evangelium Christi, bene faciant credentes Judaei, si sacrificia offerant, quae obtulit Paulus; si filios circumcidant, si sabbatum observent, ut Paulus in Timotheo (**Act. 16. 3**), et omnes observavere Judaei, dummodo haec simulate ac fallaciter agant? Hoc si ita est, non jam in haeresim Ebionis, vel eorum quos vulgo Nazaraeos nuncupant, vel quamlibet aliam veterem; sed nescio in quam novam delabimur, quae sit eo perniciosior, quo non errore, sed proposito est ac voluntate fallaci. Quod si respondeas, ut te ab hac purges sententia, tunc Apostolos ista laudabiliter simulasse, ne scandalizarentur infirmi, qui ex Judaeis multi crediderant, et ea respuenda, nondum intelligebant: nunc vero confirmata per tot gentes doctrina gratiae Christianae, confirmata etiam per omnes Christi Ecclesias lectione Legis et Prophetarum, quomodo haec intelligenda, non observanda recitentur, quisquis ea

simulando agere voluerit, videatur insanire: cur mihi non licet dicere Apostolum Paulum, et alios rectae fidei Christianos, tunc illa vetera sacramenta paululum observando veraciter commendare debuisse, ne putarentur illae Propheticae significationis observationes a piissimis patribus custoditae tanquam sacrilegia diabolica a posteris detestandae? Jam enim cum venisset fides, quae prius illis observationibus praenuntiata, post mortem et resurrectionem Domini revelata est, amiserant tanquam vitam officii sui. Verumtamen sicut defuncta corpora, necessariorum officiis, deducenda erant quodammodo ad sepulturam, nec simulate, sed religiose; non autem deserenda continuo, vel inimicorum obtrectionibus tanquam canum morsibus projicienda. Proinde nunc quisquis Christianorum, quamvis sit ex Judaeis, similiter ea celebrare voluerit, tanquam sopitos cineres cruens, non erit pius deductor, vel bajulus corporis, sed impius sepulturae violator.»

17. «Fatcor sane in eo, quod epistola continet mea, quod ideo sacramenta Judaeorum Paulus celebranda suscepit, cum jam Christi esset Apostolus, ut doceret non esse perniciose his qui ea vellent, sicut a parentibus per Legem acceperant custodire, minus me posuisse, *illo duntaxat tempore, quo primum fidei gratia revelata est*: tunc enim hoc non erat perniciosum. 771 Progressu vero temporis illae observationes ab omnibus Christianis desererentur: ne si tunc fieret, non discerneretur quod Deus populo suo per Moysen praecepit, ab eo quod in templis daemoniorum spiritus immundus instituit. Proinde potius culpanda est negligentia mea: quia hoc non addidi, quam objurgatio tua. Verumtamen longe antequam litteras tuas acceperissem, scribens contra

Faustum Manichaeum, quomodo eundem locum, quamvis breviter explicaverim, et hoc illic non praetermiserim; et legere poterit, si non dedignetur benignitas tua, et a carissimis nostris, per quos nunc haec scripta misi, quomodo volueris, tibi fides fiet, illud me ante dictasse: mihi que de animo meo crede, quod coram Deo loquens, jure caritatis exposco, nunquam mihi visum fuisse, etiam nunc Christianos ex Judaeis factos sacramenta illa vetera quolibet affectu, quolibet animo celebrare debere, aut eis ullo modo licere; cum illud de Paulo semper ita senserim, ex quo illius mihi litterae innotuerunt: sicut nec tibi videtur hoc tempore cuiquam esse simulanda ista, cum hoc fecisse Apostolos credas.»

18. «Proinde sicut tu e contrario loqueris, et licet reclamante, sicut scribis, mundo, libera voce pronuntias, caeremonias Judaeorum et perniciosas esse, et mortiferas Christianis; et quicumque eas observaverit, sive ex Judaeis, sive ex gentibus, cum in barathrum diaboli devolutum: ita ego hanc vocem tuam omnino confirmo, et addo: Quicumque eas observaverit, sive ex Judaeis, sive ex gentibus, non solum veraciter, verum etiam simulate, cum in barathrum diaboli devolutum. Quid quaeris amplius? Sed sicut tu simulationem Apostolorum ab hujus temporis ratione secernis, ita ego Pauli Apostoli veracem tunc in his omnibus conversationem ab hujus temporis, quamvis minime simulata caeremoniarum Judaicarum observatione, secerno; quoniam tunc fuit approbanda, nunc detestanda. Ita quamvis legerimus: *Lex et Prophetiae usque ad Joannem Baptistam* (**Luc. 16. 16**); et quia *propterea quaerebant Judaei Christum interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo* (**Joan. 5, 18**): et quia *gratiam*

pro gratia accepimus (Joan. 1. 16): et quoniam Lex per Moysen data est, gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est (Ibid. 17): et per Jeremiam 772 promissum est, daturum Deum Testamentum novum domui Juda, non secundum Testamentum quod disposuit patribus eorum (Jerem. 31. 31. 32): non tamen arbitror ipsum Dominum fallaciter a parentibus circumcisum. Aut si hoc propter aetatem minime prohibebat, nec illud arbitror eum dixisse fallaciter lepreso, quem certe non illa per Moysen praecepta observatio, sed ipse mandaverat: Vade et offer pro te sacrificium quod praecepit Moyses in testimonium illis (Marc. 1. 44). Nec fallaciter ascendit ad diem festum usque adeo non causa ostentationis coram hominibus, ut non evidenter ascenderit, sed latenter» (Joan. 7. 10).

19. «At enim dixit idem Apostolus: *Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit (Gal. 5. 2).* Decepit ergo Timotheum, et fecit ei nihil prodesse Christum? An quia hoc fallaciter factum est, ideo non obfuit? At ipse hoc non posuit: nec ait, si circumcidamini veraciter, sicut nec fallaciter, sed sine ulla exceptione dixit: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.* Sicut ergo tu vis hic locum dare sententiae tuae, ut velis subintelligi, nisi fallaciter, ita non impudenter flagito, ut etiam nos illic intelligere sinas eis dictum: *si circumcidamini*, qui propterea volebant circumcidi, quod aliter se putabant in Christo salvos esse non posse. Hoc ergo animo, hac voluntate, ista intentione quisquis tunc circumcidebatur, Christus ei nihil omnino proderat; sicut alibi aperte dicit, *Nam, si per Legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est (Gal. 2. 21).* Hoc ergo declarat, quod et ipse commemorasti, *Evacuati estis a*

Christo, qui in Lege justificamini, a gratia excidistis (Gal. 5. 4). Illos itaque arguit, qui se justificari in Lege credebant; non qui legitima illa in ejus honorem, a quo mandata sunt observabant intelligentes, et qua praenuntiandae veritatis ratione mandata sint, et quousque debeant perdurare. Unde est illud quod ait: *Si spiritu ducimini, non adhuc estis sub Lege (Ibid. 18).* Unde, velut colligis, apparet, qui sub Lege est, non dispensative, ut nostros putas voluisse majores; sed vere, ut ego intelligo, cum Spiritum Sanctum non habere.»

20. «Magna mihi videtur quaestio, quid sit esse sub Lege sic, quemadmodum Apostolus culpat. Neque enim propter circumcisionem hoc eum arbitror dicere, aut illa sacrificia, quae tunc facta a patribus, nunc a Christianis non fiunt, et caetera hujusmodi, 773 sed hoc ipsum etiam quod Lex jubet: *Non concupisces (Exod. 20. 17)*, quod fatemur certe Christianos debere observare, atque evangelica maxime illustratione praedicari. Legem dicit esse sanctam, et mandatum sanctum et justum et bonum (**Rom. 7. 12**). Deinde subjungit, *Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit: sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat supra modum peccator, aut peccatum, per mandatum (Ibid. v. 13).* Quod autem hic dicit, peccatum per mandatum fieri supra modum, hoc alibi ait: *Lex subintravit, ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit et gratia (Rom. 5. 20).* Et alibi, cum superius de dispensatione gratiae loqueretur, quod ipsa justificet, velut interrogans ait. *Quid ergo Lex?* Atque huic interrogationi continuo respondit: *Praevaricationis gratia posita est, donec veniet semen, cui promissum est (Gal. 3. 19).* Hos ergo damnabiliter dicit esse sub Lege, quos reos facit Lex,

non implentes Legem, dum non intelligendo gratiae beneficium ad facienda Dei praecepta, quasi de suis viribus superba elatione praesumunt. *Plenitudo enim Legis caritas (Rom. 13. 10). Caritas vero Dei diffusa est in cordibus nostris, non per nosipsos, sed per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis (Rom. 5. 5).* Sed huic rei quantum satis est explicandae, prolixior fortasse et sui proprii voluminis sermo debetur. Si ergo illud, quod Lex ait, *Non concupisces (Rom. 13. 9)*, si humana infirmitas gratia Dei adjuta non fuerit, sub se reum tenet, et praevaricatorem potius damnat, quam liberat peccatorem, quanto magis illa, quae significationis causa praecepta sunt, circumcisio, et caetera, quae revelatione gratiae latius innotescente, necesse fuerat aboleri, justificare neminem poterant? Non tamen ideo fuerant tanquam diabolica gentium sacrilegia fugienda, etiam cum ipsa gratia jam coeperat revelari, quae umbris talibus fuerat praenuntiata; sed permittenda paululum eis, maxime qui ex illo populo, cui data sunt, venerant. Postea vero tanquam cum honore sepulta sunt, a Christianis omnibus irreparabiliter deserenda.»

21. «Hoc autem, quod dicis (non dispensative, ut nostri voluere majores), quid sibi vult, oro te? Aut enim hoc est, quod ego appello officiosum mendacium, ut haec dispensatio sit officium, velut honeste mentiendi: aut quid aliud sit, omnino non video, nisi forte, addito nomine dispensationis, fiat [al. *fit*] ut mendacium non sit mendacium: quod si absurdum est; cur ergo non aperte dicis officiosum mendacium defendendum, 774 nisi forte nomen te movet: quia non tam usitatum est in Ecclesiasticis libris vocabulum Officii, quod Ambrosius noster non timuit, qui suos quosdam libros utilium praeceptionum plenos, de Officiis voluit

appellare. An si officiose mentiatur quisque culpandus est; si dispensative, approbandus? Rogo te, mentiatur ubi elegerit qui hoc putat: quia et in hoc magna quaestio est, sit ne aliquando mentiri viri boni, imo viri Christiani, qualibus dictum est, *Sit in ore vestro, est, est, non, non, ut non sub iudicio decidatis?* (**Jac. 5. 12; Matth. 5. 37.**) Et qui cum fide audiunt, *Perdes omnes qui loquuntur mendacium»* (**Ps. 5. 7.**)

22. «Sed haec, ut dixi, et alia et magna quaestio est: eligat quod voluerit, qui hoc existimat, ubi mentiatur, dum tamen a scribentibus auctoribus sanctarum Scripturarum, et maxime Canoniarum, inconcusse credatur, et defendatur omnino abesse mendacium: ne dispensatores Christi, de quibus dictum est, *Hic jam quaeritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur* (**1. Cor. 4. 2**), tanquam magnum aliquid sibi fideliter didicisse videantur, pro veritatis dispensatione mentiri, cum ipsa fides in latino sermone ab eo dicatur appellata, quia fit quod dicitur. Ubi autem fit quod dicitur, mentiendi utique non est locus. Fidelis igitur dispensator Apostolus Paulus procul dubio nobis exhibet in scribendo fidem: quia veritatis dispensator erat, non falsitatis. Ac per hoc verum scripsit, vidisse se Petrum non recte ingredientem ad veritatem Evangelii, eique in faciem restitisse, quod gentes cogeret judaizare (**Gal 2. 14**). Ipse vero Petrus, quod a Paulo fiebat utiliter libertate caritatis, sancta ac benigna pietate humilitatis accepit: atque ita rarius et sanctius exemplum posteris praebuit, quo non dedignarentur sicubi forte recti tramitem reliquissent, etiam a posterioribus corrigi; quam Paulus, quo confidenter auderent, etiam minores majoribus pro defendenda Evangelica veritate, salva fraterna caritate resistere. Nam cum satius sit, a tenendo itinere in nullo, quam

in aliquo declinare; **MULTO EST** tamen mirabilius et laudabilius, libenter accipere corrigentem, quam audacter corrigere deviantem. Est laus itaque justae libertatis in Paulo et sanctae humilitatis in Petro: quae, quantum mihi pro modulo meo videtur, magis fuerat adversus calumniantem Porphyrium defendenda, quam ut ei daretur obtrectandi major occasio, qua multo mordacius crimineretur Christianos fallaciter **775** vel suas litteras scribere, vel Dei sui sacramenta tractare.»

23. «Flagitas a me, ut aliquem saltem unum ostendam, cujus in hac re sententiam sita secutus, cum tu tam plures nominatim commemoraveris, qui te in eo, quod astruis praecesserunt; petens ut in eo, quod te reprehendo errantem, patiar te errare cum talibus; quorum ego fateor neminem legi; sed cum ferme sex, vel septem, horum quatuor auctoritatem tu quoque infringis. Nam Laodicenum, cujus nomen taces, de Ecclesia dicis nuper egressum; Alexandrum autem veterem haeticum; Origenem vero ac Dydimum reprehensos abs te, lego in recentioribus quaestionibus, quamvis Origenem mirabiliter ante laudaveris. Cum his ergo errare puto, quia nec te ipse patieris; quamvis hoc perinde dicatur ac si in hac sententia non erraverint. Nam quis est, qui se velit cum quolibet errare? Tres igitur restant, Eusebius Emisenus, Theodorus Heracleotes, et quem paulo post commemoras, Joannes, qui dudum in Pontificali gradu Constantinopolitanam rexit Ecclesiam.»

24. «Porro si quaeras, vel recolas, quid hinc senserit noster Ambrosius: quid noster itidem Cyprianus, invenies fortasse, nec nobis defuisse, quos in eo, quod asserimus, sequeremur, quanquam sicut paulo ante dixi,

TANTUMMODO Scripturis Canonicis hanc ingenuam debeam servitutem, qua eas solas ita sequar, ut conscriptores earum nihil in eis omnino errasse, nihil fallaciter posuisse non dubitem. Proinde cum quaero tertium, ut tres etiam ego tribus opponam, possem quidem, ut arbitror, facile reperire, si multa legissem. Verumtamen ipse mihi pro his omnibus, imo supra hos omnes Apostolus Paulus occurrit: ad ipsum confugio; ad ipsum ab omnibus qui aliud sentiunt litterarum tractatoribus provoco, ipsum interrogans interpello et requiro in eo, quod scripsit ad Galatas, vidisse se Petrum non recte ingredientem ad veritatem Evangelii, eique in faciem propterea restitisse, quod illa simulatione gentes judaizare cogebat (**Galat. 2. 14**), utrum verum scripserit, an forte nescio qua dispensativa falsitate mentitus sit. Et audio eum paulo superius, in ejusdem narrationis exordio religiosa voce mihi clamantem, *Quae autem 776 scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior*» (**Gal. 1. 20**).

25. «Dent veniam quilibet aliud opinantes; ego magis credo tanto Apostolo in suis litteris juranti, quam cuique doctissimo de alienis disputanti. Nec dici timeo, me sic Paulum defendere, quod non simularit errorem Judaeorum, sed vere fuerit in errore. Quoniam neque simulabat errorem qui libertate Apostolica, sicut illi tempori congruebat, vetera illa sacramenta, ubi opus erat agendo, commendabat ea, non solum Satanae versutia decipiendis hominibus, sed Dei providentia, praenuntiandis rebus futuris propheticè constituta. Nec vere fuerat in errore Judaeorum, qui non solum noverat, sed etiam instanter et acriter praedicabat eos errare, qui putabant gentibus imponenda, vel justificationi quorumcumque fidelium necessaria.»

26. «Quod autem dixi eum factum Judaeis tanquam Judaeum, et tanquam gentilem gentibus, non mentientis astu, sed compatiens affectu quemadmodum dixerim, parum mihi visus es attendisse; imo ego fortasse non satis hoc explanare potuerim. Neque enim hoc ideo dixi, quod misericorditer illa simulaverit; sed quia sic ea non simulavit, quae faciebat similia Judaeis; quemadmodum nec illa quae faciebat similia gentibus, quae tu quoque commemorasti: atque in eo me, quod non ingrate fateor, adjuvisti. Cum enim abs te quaesissem in epistola mea, quomodo putetur ideo factus Judaeis tanquam Judaeus, quia fallaciter suscepit sacramenta Judaeorum, cum et gentibus tanquam gentilis factus sit, nec tamen suscepit fallaciter sacrificia gentium: tu respondisti in eo factum gentibus tanquam gentilem, quod praeputium receperit; quod indifferenter permiserit vesci cibis, quos damnant Judaei. Ubi ego quaero: utrum et hoc simulate fecerit? Quod si absurdissimum atque falsissimum est: sic ergo et illa, in quibus Judaeorum consuetudini congruebat libertate prudenti, non necessitate servili, aut quod est indignius, dispensatione fallaci potius quam fidei.»

27. «Fidelibus enim, et his qui cognoverunt veritatem, sicut ipse testatur (nisi forte et hic fallit) *omnis creatura Dei 777 bona est, et nihil abjiciendum, quod cum gratiarum actione accipitur (1. Tim. 4. 4)*. Ergo et ipsi Paulo non solum viro, verum etiam dispensatori maxime fidei, non solum cognitori, verum etiam doctori veritatis, omnis utique in cibis creatura Dei, non simulate, sed vere bona erat. Cur igitur nihil simulate suscipiendo sacrorum, caeremoniarumque gentilium, sed de cibis et praeputio vera sentiendo, atque docendo, tamen tanquam gentilis factus est

gentibus, et non potuit fieri tanquam Judaeus Judaeis, nisi fallaciter suscipiendo sacramenta Judaeorum? Cur oleastro inserto observavit dispensationis veracem fidem: et naturalibus ramis non extra, sed in arbore constitutis, nescio quod dispensatoriae velamen simulationis obtendit? Cur factus tanquam gentilis gentibus, quod sentit docet, quod ait, sentit: factus autem tanquam Judaeus Judaeis, aliud claudit in pectore, aliud promit in verbis, in factis, in scriptis? Sed absit hoc sapere. Utrisque enim debebat caritatem de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta. Ac per hoc omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret, non mentientis astu, sed compatientis affectu, id est, non omnia mala hominum fallaciter agendo; sed aliorum omnium malis omnibus, tanquam si sua essent, misericordis medicinae diligentiam procurando.»

28. «Cum itaque illa Testamenti veteris sacramenta, etiam sibi agenda minime recusabat, non misericorditer fallebat; sed omnino non fallens, atque hoc modo a Domino Deo illa usque ad certi temporis dispensationem jussa esse commendans, a sacrilegis sacris gentium distinguebat. Tunc autem, non mentientis astu, sed compatientis affectu, Judaeis tanquam Judaeus fiebat, quando eos ab illo errore, quo vel in Christum credere nolebant, vel per vetera sacerdotia sua caeremoniarumque observationes se a peccatis posse mundari, fierique salvos existimabant: sic liberare cupiebat tanquam ipse illo errore teneretur: diligens utique proximum tanquam seipsum, et haec aliis faciens, quae sibi ab aliis fieri vellet, si hoc illi opus esset. Quod cum Dominus monuisset, adjunxit: *Haec est enim Lex et Prophetae*» (**Marc. 22. 40**).

29. «Hunc compatiens affectum, in eadem Epistola ad Galatas praecipit, dicens: *Si praeoccupatus fuerit homo in aliquo 778 delicto, vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intendens teipsum, ne et tu tenteris (Gal. 6. 1)*. Vide si non dixit: fieri tanquam ille, ut illum lucrifacias. Non utique, ut ipsum dilectum fallaciter ageret; aut se id habere simularet: sed ut in alterius delicto, quid etiam sibi accidere posset, attenderet, atque ita alteri, tanquam sibi ab altero vellet, misericorditer subveniret, hoc est, non mentientis astu, sed cum patientis affectu. Sic Judaeo, sic gentili, sic cuilibet homini Paulus in errore, vel peccato aliquo constituto, non simulando, quod non erat, sed compatiendo, quia esse potuisset, tanquam qui se hominem cogitaret, omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret.»

30. «Teipsum, si placet, obsecro, te paulisper intueri: teipsum, inquam, erga meipsum; et recale, vel si habes conscripta, relege verba tua in illa epistola, quam mihi per fratrem nostrum, jam collegam meum Cyprianum brevioris misisti, quam veraci, quam germano, quam pleno caritatis affectu, cum quaedam me in te commisisse expostulasses graviter, subjunxisti: (In hoc laeditur amicitia, in hoc necessitudinis iura violantur, ne videamur certare pueriliter et fautoribus invicem, vel detractoribus nostris tribuere materiam cotendendi.): Haec abs te verba, non solum ex animo dicta, sentio, verum etiam benigno animo ad consulendum mihi. Deinde [al. *Denique*] addis, quod etiam si non adderes, appareret, et dicis (Haec scribo, quia te pure et Christiane diligere cupio, nec quidquam in mea mente retinere quod distet a labiis): O vir sancte mihi (ut Deus videt animam meam) veraci corde dilecte, hoc ipsum, quod posuisti in

litteris tuis, quo te mihi exposuisse non dubito, hoc ipsum omnino Apostolum Paulum credo exhibuisse in litteris suis, non uni cuilibet homini, sed Judaeis, et Graecis, et omnibus gentibus filiis suis, quos in Evangelio genuerat, et quos pariendo parturiebat: et deinde posterorum tot millibus fidelium Christianorum, propter quos illa memoriae mandabatur [al. *commendabatur*] epistola, ut nihil in sua mente retineret, quod distaret a labiis.»

31. «Certe factus es etiam tu, tanquam ego, non mentientis astu, sed compatientis affectu, cum cogitares tam me non relinquendum 779 in ea culpa, in quam me prolapsus existimasti, quam nec te velles, si eo modo prolapsus esses. Unde agens gratias benevolae menti erga me tuae, simul posco ut etiam mihi non succenseas, quod cum in opusculis tuis aliqua me moverent, motum meum intimavi tibi: hoc erga me ab omnibus servari [al. *observari*] volens, quod erga te ipse servari, ut quidquid improbandum putant in scriptis meis, nec laudent subdolo pectore, nec ita reprehendant apud alios, ut taceant apud me; hinc potius existimans laedi amicitiam, et necessitudinis jura violari. Nescio enim utrum amicitiae Christianae putandae sint, in quibus magis valet vulgare proverbium, *Obsequium amicos, veritas odium parit*, quam Ecclesiasticum, *Fideliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici*.»

32. «Proinde carissimos nostros, qui nostris laboribus sincerissime favent, hoc potius quanta possumus instantia doceamus, quo sciant fieri posse, ut inter carissimos aliquid alterutro sermone contradicatur, nec tamen ipsa caritas minuatur, nec veritas odium pariat, quae debetur amicitiae; sive illud verum sit, quod contradicatur, sive corde veraci

qualecumque sit dicitur, non retinendo in mente, quod a labiis distet. Credant igitur fratres nostri, familiares tui, quibus testimonium perhibes, quod sint vasa Christi, me invito factum, nec mediocrem de hac re dolorem inesse cordi meo, quod litterae meae prius in multorum manus venerunt [al. *venerint*], quam ad te, ad quem scriptae sunt, pervenire potuerunt. Quo autem modo id acciderit, et longum est enarrare [al. *narrare*], et, nisi fallor, superfluum: cum sufficiat si quid mihi in hoc creditur, non eo factum animo, quo putatur; nec omnino meae fuisse voluntatis, aut dispositionis, aut consensionis, aut saltem cogitationis, ut fieret. Hoc si non credunt, quod Deo teste loquor, quid amplius faciam non habeo. Ego tamen absit, ut eos credam, haec tuae sanctitati malevola mente suggerere ad excitandas inter nos inimicitias; quas misericordia Domini Dei nostri avertat a nobis; sed, sine ullo nocendi animo, facile de homine humana vitia suspicari. Hoc enim me de illis aequum est credere, si vasa sunt Christi, non in contumeliam, sed in honorem facta, et disposita in domo magna a Deo , **780** ad omne opus bonum. Quod si post hanc attestationem meam, si in notitiam eorum venerit; facere voluerint; quam non recte faciant, et tu vides.»

33. «Quod sane scripseram, nullum me librum adversus te Romam misisse, ideo scripseram, quia et libri nomen ab ipsa epistola discernebam. Unde omnino nescio quid aliud te audisse existimaveram; et Romam nec ipsam epistolam, sed tibi miseram; et adversus te non esse arbitrabar, quod sinceritate amicitiae, sive admonendum, sive ad te, vel me abs te corrigendum fecisse me noveram. Exceptis autem familiaribus tuis, teipsum obsecro per gratiam, qua redempti sumus, ut quaecumque tua bona, quae Domini bonitate tibi

concessa sunt, in litteris meis posui, non me existimes insidioso blandiloquio posuisse. Si quid autem in te peccavi, dimittas mihi. Nec illud, quod de nescio cujus Poetae facto ineptius fortasse, quam litteratius a me commemoratum est, amplius quam dixi, ad te trahas: cum continuo subjecerim, non hoc ideo me dixisse, ut oculos cordis reciperes, quos absit unquam ut amiseris; sed ut adverteres, quos sanos ac vigiles haberes. Propter solam ergo παλινᾠδίαν si scripserimus aliquid, quod scripto posteriore destruere debeamus, imitandam, non propter Stesichori caecitatem, quam cordi tuo nec tribui, nec timui, attengendum illud existimavi: atque identidem rogo, ut me fidenter corrigas, ubi mihi hoc opus esse perspexeris. Quanquam enim secundum honorum vocabula, quae jam Ecclesiae usus obtinuit: Episcopatus Presbyterio major sit: tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est: LICET ETIAM a minore quolibet non sit refugienda, vel dedignanda correctio.»

34. «De interpretatione tua jam mihi persuasisti, qua utilitate Scripturas volueris transferre de Hebraeis; ut scilicet ea, quae a Judaeis praetermissa, vel corrupta sunt, proferres in medium: Sed insinuare digneris peto, a quibus Judaeis, utrum ab eis ipsis, qui ante adventum Domini interpretati sunt; et si ita est, quibus, vel quonam eorum; an ab istis posterius, qui propterea putari possunt, aliqua de codicibus Graecis vel subtraxisse, vel in eis corrupisse, ne illis testimoniis de Christiana fide convincerentur? Illi autem anteriores cur hoc facere voluerint, **781** non invenio. Deinde nobis mittas, obsecro interpretationem tuam de Septuaginta; quam te edidisse nesciebam. Librum quoque tuum, cujus mentionem fecisti, *de optimo genere interpretandi*, cupio legere; et adhuc

nosse quomodo coaequanda sit in interprete peritia linguarum, conjecturis eorum, qui scripturas edisserendo pertractant; quos necesse est, etiamsi rectae atque unius fidei fuerint, varias parere in multorum locorum obscuritate sententias: quamvis nequaquam ipsa varietas ab ejusdem fidei unitate discordet; sicut etiam unus tractator, secundum eandem fidem, aliter atque aliter eundem locum potest exponere, quia hoc ejus obscuritas patitur.»

35. «Ideo autem desidero interpretationem tuam de Septuaginta, ut et tanta Latinorum interpretum, qui qualescumque hoc ausi sunt, quantum possumus imperitia careamus: et hi, qui me invidere putant utilibus laboribus tuis, tandem aliquando, si fieri potest, intelligant, propterea me nolle tuam ex Hebraeo interpretationem in Ecclesiis legis, ne contra Septuaginta auctoritatem, tanquam novum aliquid proferentes, magno scandalo perturbemus plebes Christi, quarum aures, et corda illam interpretationem audire consueverunt, quae etiam ab Apostolis approbata est. Unde et illud apud Jonam virgultum (**Jona. 4. 6**), si in Hebraeo nec hedera est, nec cucurbita, sed nescio quid aliud, quod trunco suo nixum, nullis sustentandum adminiculis erigatur; mallem jam in omnibus Latinis *cucurbitam* legi. Non enim frustra hoc puto Septuaginta posuisse, nisi quia et huic si mile sciebant.»

36. «Satis me, imo fortasse plus quam satis, tribus epistolis tuis respondisse arbitror; quarum duas per Cyprianum accepi, unam per Firmum. Rescribe quod visum fuerit ad nos vel alios instruendos. Dabo autem operam diligentiores quantum me adjuvat Dominus, ut litterae, quas ad te scribo, prius ad te perveniant, quam ad quemquam, a quo latius dispergantur. Fateor enim, nec mihi hoc fieri velle de tuis ad me, quod de

meis ad te factum justissime expostulas. Tamen placeat nobis invicem non tantum caritas, verum etiam libertas amicitiae; nec apud me taceas, vel ego apud te, quod in nostris litteris vicissim nos movet; eo scilicet animo qui oculis Dei, in fraterna dilectione, non **782** displicet. Quod si inter nos fieri posse sine ipsius dilectionis perniciose offensione non putas; non fiat. Illa enim caritas, quam tecum habere velim, profecto major est: sed melius haec minor, quam nulla est.»

EPISTOLA CXVII . AD MATREM ET FILIAM IN GALLIA COMMORANTES.

Docet viduis et virginibus vitandam esse domesticam consuetudinem eorum, unde sit periculum vel pudicitiae, vel famae. Argumentum epistolae ipse copiosius exponit in Praefatione.

PRAEFATIO.

1. Retulit mihi quidam frater e Gallia, se habere sororem virginem, matremque viduam, quae in eadem urbe divisim habitarent cellulis: et vel ob hospitii solitudinem, vel ob custodiendas facultatulas, praesules sibi quosdam Clericos assumpsissent; ut majore dedecore jungerentur alienis, quam a se fuerant separatae. Cumque ego ingemiscerem, et multo plura tacendo quam loquendo significarem. Quaeso te, inquit, corripas eas litteris tuis, et ad concordiam revoces; ut mater

filiam, et filia matrem agnoscat. Cui ego: Optimam, inquam, mihi injungis provinciam: ut alienus conciliem, quas filius fraterque non potuit. Quasi vero Episcopalem cathedram teneam, et non clausus cellula, ac procul a turbis remotus, vel praeterita plangam vitia, vel vitare nitar praesentia. Sed et incongruum est latere corpore, et lingua per totum orbem vagari. Et ille: Nimium, ait, formidolosus es. Ubi illa quondam constantia, in qua multo sale orbem defricans, Lucillianum quippiam retulisti? Hoc est, aio, quod me fugat, et labra dividere non sinit. Postquam enim arguendo crimina, factus sum crimosus, et juxta tritum vulgi sermone proverbium: Jurgantibus, et negantibus cunctis, nec aures me credo habere, nec tactum: ipsique parietes in me maledicto resonarunt, *et in me psallebant qui bibebant vinum (Psal. 68)*: coactus **783** malo tacere didici, rectius esse arbitrans, ponere *custodiam ori meo, et ostium munitum labiis meis (Psal. 38)*, quam declinare *cor meum in verba malitiae*: et dum carpo vitia, in vitium detractionis incurrere. Quod cum dixissem: Non est, inquit, detrahere, verum dicere; nec privata correptio generalem facit doctrinam; cum aut rarus, aut nullus sit, qui sub hujus culpae rea tum cadat. Quaeso ergo te, ne me tanto itinere vexatum, frustra venisse patiaris. Scit enim Dominus, quod post visionem sanctorum Locorum, hanc vel maxime causam habui, ut cum tuis litteris sorori mederer ac matri. Et ego: Jamjam, inquam, quod vis faciam: nam et epistolae transmarinae sunt, et specialiter sermo dictatus, raro potest invenire quos mordeat. Te autem obsecro, ut clam sermonem hunc habeas. Cumque portaveris eum pro viatico, si auditus fuerit, laetemur pariter, si autem contemptus fuerit, quod et magis reor, ego verba perdiderim, tu itineris longitudinem.

Explicit Praefatio.

2. Primum vos scire cupio soror et filia, me non idcirco scribere, quia aliquid de vobis sinistrum suspicer; sed ne caeteri suspicentur vestram me orare concordiam. Alioquin (quod absit) si peccatorum vos existimarem glutino cohaesisse, nunquam scriberem; sciremque me surdis narrare fabulam. Deinde hoc obsecro, ut si mordacius quippiam scripsero, non tam meae putetis austeritatis [al. *auctoritatis*] esse, quam morbi. Putridae carnes ferro curantur et cauterio: venena serpentino pelluntur antidoto. Quod satis dolet, majori dolore expellitur. Ad extremum hoc dico, quod si etiam haec conscientia criminis vulnus non habeat, habet tamen fama ignominiam. Mater et filia, nomina pietatis, officiorum vocabula, vincula naturae, secunda post Deum foederatio. Non est laus, si vos diligitis: scelus est, quod odistis. Dominus Jesus subjectus erat parentibus suis (**Luc. 2**): venerabatur matrem, cujus **784** erat ipse pater. Colebat nutritium, quem nutriverat: gestatumque se meminerat alterius utero, alterius brachiis. Unde et in cruce pendens, commendat parentem discipulo (**Joan. 19**), quam nunquam ante crucem dimiserat.

3. Tu vero, filia (jam enim desino ad matrem loqui, quam forsitan et aetas et imbecillitas, ac solitudo excusabilem facit) tu, inquam, filia, ejus domum angustam judicas, cujus non tibi fuit venter angustus? Decem mensibus utero clausa vixisti, et uno die in uno cubiculo cum matre non duras? An oculos ejus ferre non potes? et, quae [al. *quia*] omnes motus tuos, utpote illa, quae genuit, quae aluit, et ad hanc perduxit aetatem,

facilius intelligit, testem domesticam fugis? Si virgo es, quid times diligentem custodiam? si corrupta, cur non palam nubis? Secunda post naufragium tabula est, quod male coeperis, saltem hoc remedio temperare. Neque vero hoc dico, quod post peccatum tollam poenitentiam, ut quod male coepit, male perseveret [al. *coeperis et perseveres*]: sed quod desperem in istiusmodi copula divulsionem. Alioqui si ad matrem migraveris post ruinam, facilius poteris cum ea plangere, quod per illius absentiam perdidisti. Quod si adhuc integra es, et non perdidisti, serva ne perdas. Quid tibi necesse est in ea versari domo, in qua necesse habes quotidie aut perire, aut vincere? Quisquamne mortalium juxta viperam securos somnos capit? quae etsi non percutiat, certe sollicitat. Securius est perire non posse, quam juxta periculum non perisse. In altero tranquillitas est, in altero gubernatio. Ibi gaudemus, hic evadimus.

4. Sed forte respondeas: Non bene morata mater est, res saeculi cupit, amat divitias, ignorat jejunium, oculos stibio linit, vult compta procedere, et nocet proposito meo, nec possum cum huiusmodi vivere. Primum quidem etiamsi talis est, ut causeris, majus habebis praemium, si talem non deseras. Illa te diu portavit in utero, diu aluit, et difficiliore infantiae mores blanda pietate sustinuit. Lavit pannorum **785** sordes, et immundo saepe foedata est stercore. Assedit aegrotanti; et quae pro te sua fastidia sustinuit, tua quoque passa est. Ad hanc perduxit aetatem; ut Christum amares, docuit. Non tibi displiceat ejus conversatio, quae te sponso tuo virginem consecravit. Quod si ferre non potes et delicias ejus fugis: atque (ut hoc vulgo solet dici) saecularis est mater, habes alias virgines, habes sanctum pudicitiae

chorum. Quid matrem deserens, eum eligis [al. *diligis*], qui forsitan suam reliquit sororem et matrem? Illa difficilis; sed iste facilis. Illa jurgatrix: ergo iste placabilis. Quaero, utrum virum secuta sis, an postea inveneris? Si eum secuta es, manifestum est matrem reliqueris. Si postea reperisti, ostendis quid in matris hospitio non potueris invenire. Durus dolor est, et meo mucrone me vulnerans. *Qui ambulat*, inquit, *simpliciter, ambulat confidenter* (**Prov. 10**). Tacerem, si me non morderet conscientia, et in aliis meum crimen non reprehenderem: nec per trabem oculi mei alterius festucam viderem. Nunc autem cum inter fratres procul habitans, eorumque fruens contubernio honeste sub arbitris, et videam raro, et videar: impudentissimum est hujus te verecundiam non sequi, cujus sequi testeris exemplum. Quod si dixeris: Et mihi sufficit conscientia mea: habeo Deum judicem, qui meae vitae est testis; non curo quid loquantur homines: audi Apostolum scribentem: *Providentes bona, non solum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus* (**Rom. 12**). Si quis te carpit, quod sis Christiana, quod sis virgo, ne cures, quod ideo dimiseris matrem, ut in monasterio inter virgines viveres: talis detractio laus tua est. UBI NON LUXURIA in puella Dei, sed duritia carpitur, crudelitas ista pietas est. Illum enim praeferas [al. *praeferas*] matri, quem praeferre juberis et animae tuae. Quem si et ipsa praetulerit, et filiam te sentiet et sororem.

5. Quid igitur? scelus est sancti viri habere contubernium? Obtorto collo me in jus trahis ut aut probem quod nolo, aut multorum invidiam subeam. Sanctus vir nunquam a matre filiam sejungit: utramque suscipit, et utramque **786** veneratur. Sit quamlibet sancta filia, mater vidua indicium castitatis est.

Si coaevus tuus est ille nescio quis, matrem tuam honoret ut suam: si senior, te ut filiam diligat, et parentis subiciat disciplinae. Non expedit amborum famae, plus te illum amare quam matrem: ne non videatur in te affectum eligere, sed aetatem. Et haec dicerem, si fratrem Monachum non haberes, si domesticis careres praesidiis. Nunc vero, proh dolor. inter matrem atque germanum, et matrem viduam, fratremque Monachum, cur se alienus interserit? Bonum quidem est, ut te et filiam noveris et sororem. Si autem utrumque non potes, et mater quasi dura respuitur, saltem frater placeat. Si frater asperior est, mollior sit illa quae genuit. Quid palles? quid aestuas? quid vultum rubore suffundis, et trementibus labiis impatientiam pectoris contestaris? Non superat amorem matris et fratris, nisi solius uxoris affectus.

6. Audio praeterea te suburbana rura, villarum amoenitates cum affinibus atque cognatis, et istiusmodi generis hominibus circumire. Nec dubito quin vel consobrina, vel soror sit, in quarum solatium novi generis ducaris assecla. Absit quippe, ut quamvis proximi sint et cognati, virorum te suspicer captare consortia. Obsecro ergo te, virgo, ut mihi respondeas: Sola vadis in comitatu propinquorum, an cum amasio tuo? Quamvis sis impudens, saecularium oculis eum ingerere non audebis. Si enim hoc feceris, et te et illum familia universa cantabit: vos cunctorum digiti denotabunt: ipsa quoque soror, aut affinis, sive cognata, quae in adulationem tui, sanctum et Nonnum coram te vocant, cum se paululum averterint, portentuosum ridebunt maritum. Siu autem sola ieris (quod et magis existimo) utique inter servos adolescentes, inter maritatas feminas atque nupturas, inter lascivas puellas, et comatos liniatosque juvenes, furvarum vestium puella

gradieris. Dabit tibi barbatulus quilibet manum, sustentabit lassam; et pressis digitis, aut tentabitur, **787** aut tentabit. Erit tibi inter viros matronasque convivium: spectabis aliena oscula, praegustatos cibos; et non absque scandalo tuo, in aliis sericas vestes, auratasque miraberis. In ipso quoque convivio ut vescaris carnibus, quasi invita cogeris. Ut vinum bibas, Dei laudabitur creatura. Ut laves balneis, sordibus detrahetur: et omnes te, cum aliquid eorum, quae suadent, si retrectans feceris, puram, simplicem, dominam, et vere ingenuam conclamabunt. Personabit interim aliquis cantator ad mensam, et inter psalmos dulci modulamine currentes, quoniam alienas non audebit uxores, te, quae custodem non habes, saepius respectabit. Loquetur nutibus, et quidquid metuit dicere, significabit affectibus. Inter has et tantas illecebras voluptatum, etiam ferreas mentes libido domat: quae majorem in virginibus patitur famem, dum dulcius putat omne quod nescit. Narrant gentilium fabulae, cantibus sirenarum nautas isse in saxa praecipites: et ad Orphei citharam, arbores bestiasque, ac silicum dura mollita. Difficile inter epulas servatur pudicitia. Nitens cutis sordidum ostendit animum.

7. Legimus in scholis pueri, et spirantia in plateis aera perspeximus, aliquem ossibus vix haerentem, illicitis arsisse amoribus, et ante vita caruisse, quam peste. Quid tu facies puella sani corporis, delicata, pinguis, rubens, aestuans inter carnes, inter vina, et balneas, juxta maritos [al. *maritas*], juxta adolescentulos [al. *adolescentulas*]? Quae et si rogata non feceris, tamen de forma putes testimonium, si rogeris. Libidinosa mens ardentius inhonesta persequitur; et quod non licet, dulcius suspicatur. Vestis ipsa vilis et pulla, animi

tacentis indicium est; si rugam non habeat; si per terram, ut altior videaris, trahatur; si de industria dissuta sit tunica, ut aliquid intus appareat, operiatque quod foedum est, et aperiat quod formosum. Caliga quoque ambulantis nigella ac nitens stridore ad se juvenes vocat. Papillae fasciolis comprimuntur, et crispanti cingulo angustius pectus arctatur. Capilli, vel in frontem, vel in aures defluunt. **788** Palliolum interdum cadit, ut candidos nudet humeros, et quasi videri noluerit, celat festina, quod volens detexerat. Et quando in publico quasi per verecundiam operit faciem, lupanarium [al. *luparum*] arte id solum ostendit, quod ostensum magis placere potest.

8. Respondebis: Unde me nosti? et quomodo tam longe positus, jactas in me oculos tuos? Fratris tui hoc mihi narraverunt lacrymae, et intolerabiles per momenta singultus. Atque utinam ille mentitus sit, et magis timens hoc quam arguens, dixerit. Sed mihi crede: nemo mentiens plorat. Dolet sibi praelatum juvenem, non quidem comatum, non vestium sericarum, sed torosulum et in sordibus delicatum qui ipse saeculum signet, textrinum teneat, pensa distribuat, regat familiam, emat quidquid de publico necessarium est. Dispensator et dominus, et praeveniens officia servulorum, quem omnes rodant famuli: et quidquid domina non dederit, illum clamitent subtraxisse. Querulum servulorum genus est, et quantacumque dederis, semper eis minus est. Non enim considerant de quanto, sed quantum detur; doloremque suum solis, quod possunt, obtrectationibus consolantur. Ille parasitum, iste impostorem, hic haeredipetam, alius novo quolibet appellat vocabulo. Ipsum jactant assidere lectulo, obstetrices adhibere languenti, portare matulam, calefacere lintea, plicare fasciolas. Facilius mala credunt homines, et

quodcumque domi fingitur, rumor in publicum fit. Nec mireris, si ancillae et servuli de vobis ista confingant, cum mater quoque idipsum queratur et frater.

9. Fac igitur quod moneo, quod precor, ut primum matri, dehinc, si id fieri non potest, saltem fratri reconcilieris. Aut si ista tam cara nomina hostiliter detestaris dividere, ab eo, quem tuis diceris praetulisse. Si autem et hoc non potes (reverteris enim ad tuos, si illum possis deserere) vel honestius sodali tuo utere. Separentur domus vestrae, dividaturque convivium, ne maledici **789** homines sub uno tectulo vos manentes, lectulum quoque crimentur habere communem. Potes et ad necessitates tuas quale voluisti habere solatium, et aliqua ex parte publica carere infamia. Quanquam cavenda sit macula, quae nullo nitro secundum Jeremiam, nulla fullonum herba elui [al. *dilui*] potest. Quando vis, ut te videat et invisat, adhibe arbitros, amicos, libertos [al. *liberos*], servulos. Bona conscientia nullius oculos fugit. Intret, intrepidus, securus exeat. Taciti oculi, et sermo silens, et totius corporis habitus vel, trepidationem interdum, vel securitatem loquuntur. Aperi quaeso aures tuas, et clamorem totius civitatis exaudi. Jam perdidistis vestra vocabula, et mutuo ex vobis cognomina suscepistis: tu illius diceris, et ille tuus. Haec mater audit et frater: paratique sunt, et precantur vos sibi dividere; et privatam vestrae conjunctionis infamiam, laudem facere communem. Tu esto cum matre, sit ille cum fratre. Audentius diliges sodalem fratris tui: honestius amabit mater amicum filii, quam filiae suae. Quod si nolueris, si mea monita rugata fronte contempseris, epistola tibi haec voce libera proclamabit: Quid alienum servum obsides? quid ministrum Christi, famulum tibi facis? Respice ad populum, singulorum

facies intueri. Ille in Ecclesia legit, in te aspiciunt universi: nisi quod pene licentia conjugali de tua infamia gloriaris. Nec jam secreto dedecore potes esse contenta. Procacitatem, libertatem vocas. *Facies meretricis facta est tibi, nescis erubescere (Jerem. 3).*

10. Iterum me malignum, iterum suspiciosum et rumigerulum clamitas. Egone suspiciosus? egone malevolus? qui ut in principio epistolae praefatus sum, ideo scripsi, quia non suspicabar. An tu negligens, dissoluta, contemptrix, quae annos nata viginti quinque, adolescentem necdum bene barbatulum, ita brachiis tuis, quasi cassibus inclusisti? Optimum revera paedagogum, qui te moneat, qui asperitate frontis terreat. **790** Et quanquam in nullis aetatibus libido sit tuta, tamen vel cano capite, ab aperta defendit ignominia. Veniet, veniet tempus (dies enim allabitur, dum ignoras) et iste formosulus tuus, quia cito senescunt mulieres, maxime quae juxta viros sunt, vel ditiolem reperiet, vel juniorem. Tunc te poenitebit consilii tui, et taedebit pertinaciae, quando et rem et famam amiseris, quando quod male junctum fuerat, dividetur bene. Nisi forte secuta es, et coalescente tanti temporis caritate, dissidium non vereris.

11. Tu quoque mater, quae propter aetatem maledicta non metuis, noli sic vindicare, ut pecces. Magis a te discat filia separari, quam tu ab illa sejungi. Habes filium, et filiam, et generum, imo et contubernalem filiae tuae. Quid quaeris aliena solatia, et ignes jam sopitos suscitās? Honestius est tibi saltem culpam filiae sustentare, quam occasionem tuae quaerere. Sit tecum filius Monachus, pietatis viduitatisque praesidium. Quid tibi alienum hominem quaeris, in ea praesertim domo, quae filium et filiam capere non potuit? Ejus

jam aetatis es, ut possis nepotes habere ex filia. In vita ad te utrumque. Revertatur cum viro, quae sola exierat. Virum dixi, non maritum. Nenio calumniatur. Sexum significare volui, non conjugium. Aut si erubescit, et retractat, et domum, in qua nata est, arbitratur angustam, vos ad ejus hospitium pergite; quamvis arctum sit, facilius matrem et fratrem capere potest, quam hominem alienum, cum quo certe in domo una, uno cubiculo, casta manere non poterat. Sint in una domo duae feminae, et duo masculi. Si autem et tertius ille γηροβόσκος tuus habitare non vult, et seditiones ac turbas concitat, sit biga, sit triga, frater vester hac filius, et sororem illi exhibebit et matrem. Alii vitricum et generum vocitent, ille nutricium appellet et fratrem.

12. Haec ad brevem lucubrationem celeri sermone dictavi, volens desiderio **791** postulantis satisfacere, et quasi ad scholasticam materiam me exercens. Eadem enim die mane pulsabat ostium, qui profecturus erat. Simulque ut ostenderem obrectatoribus meis, quod et ego possim quidquid venerit in buccam dicere. Unde et de Scripturis pauca perstrinxi; nec orationem meam, ut in caeteris libris facere solitus sum, illarum floribus texui. Extemporalis est dictatio, et tanta ad lumen lucernulae facilitate profusa, ut notariorum manus lingua praecurreret; et signa ac furta verborum volubilitas sermonum obrueret. Quod idcirco dixi, ut qui non ignoscit ingenio, ignoscat vel tempori.

EPISTOLA CXVIII. AD JULIANUM.

Julianum quemdam praedivitem, qui intra paucos dies amiserat duas filias et uxorem, atque incursantibus barbaris, bonam possessionum partem: comparatione Job consolatur, et exemplo Pammachii, Paulinique adhortatur ad perfectam vitam, hoc est, absolutum mundi contemptum, videlicet huc vocante etiam ipsa fortuna.

1. Filius meus, frater tuus, Ausonius in ipso jam profectionis articulo, cum mihi praesentiam sul tarde dedisset: et cito abstulisset, atque in puncto temporis, salve pariter valeque dixisset: vacuum se redire arbitratus est, nisi mearum aliquid ad te nugarum, tumultuario sermone portaret. Jam demisso synthemate equus publicus sternebatur, et nobilem juvenem punicea indutum tunica baltheus ambiebat, et tamen ille apposito notario cogebat loqui, quae velociter edita, velox consequeretur manus, et linguae celeritatem prenderent signa verborum. Itaque non scribentis diligentia, sed dictantis temeritate, longum ad te silentium rumpo, offerens tibi nudam officii voluntatem. Extemporalis **792** est epistola, absque ordine sensuum, sine lenocinio et compositione verborum: ut totum in illa amicum, nihil de oratore reperias. In procinctu effusam putes, et abire cupienti ingestum viaticum. Divina Scriptura loquitur: *Musica in luctu, intempestiva narratio* (**Eccli. 22. 6**). Unde et nos leporem artis rhetoricae contemnentes, et puerilis, atque plausibilis eloquii venustatem, ad sanctarum Scripturarum gravitatem confugimus, ubi vera vulnerum medicina est, ubi dolorum certa remedia: in quibus recipit unicum filium mater in feretro: ubi turbae dicitur circumstanti, *Non est mortua puella, sed dormit* (**Marc. 5. 39**): ubi et quatruiduanus mortuus ad vocem inclamantis Domini ligatus egreditur (**Joan. 11**).

2. Audio te in brevi tempore, duas virgunculas filias junctis pene extulisse funeribus, et pudicissimam ac fidissimam conjugem tuam Faustinam, imo fidei calore germanam, in qua sola post amissos liberos acquiescebas, subita tibi dormitione subtractam: quasi si naufragus in littore latrones reperiatur, et juxta eloquia Prophetarum fugiens ursum, incidat in leonem: extendensque manum ad parietem, a colubro mordeatur. Consecuta rei familiaris damna, vastationem totius barbaro hoste provinciae, et in communi depopulatione privatas possessionum tuarum ruinas: abactos armentorum ac pecorum greges: vinctos occisosque servulos; et in unica filia, quam tibi tam crebrae orbitates fecerant carior, electum nobilissimum generum, ex quo ut omnia taceam, plus moeroris, quam gaudii suscepisti. Hic est catalogus tentationum tuarum, haec cum Juliano tyrunculo Christi, pugna hostis antiqui. Quae si ad te respicias, grandia sunt; si ad bellatorem fortissimum, ludus et umbra certaminis. Beato Job post malorum examina, uxor pessima reservata est, ut per eam disceret blasphemare. Tibi sublata est optima, ut miseriarum solatium perderes. Aliud **793** est sustinere quam nolis, aliud desiderare quam diligas. Ille in tot mortibus filiorum domus suae ruinam unum habuit sepulcrum, et scissis vestibibus, ut parentis monstraret affectum, procidens in terram adoravit, et dixit: *Nudus exivi de utero matris meae, nudus et redeam, Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum (Job 1. 21)*. Tu, ut parcissime dicam, inter multorum officia propinquorum, et consolantes amicos, tuorum exequias prosecutus es. Perdidit ille simul omnes divitias, et succedentibus sibi malorum nuntiis ad singulas plagas feriebatur immobilis, complens in se illud de Sapiente

praeconium. *Si fractus illabatur orbis: Impavidum ferient ruinae* (**Horatius lib. 3. Od. 2**). Tibi major pars derelicta substantiae, ut tantum tenteris, quantum ferre potes. Necdum enim ad eum pervenisti gradum, ut totis adversum te cuneis dimicaretur.

3. Dives quondam dominus, et ditior pater, subito orbis et nudus est. Cumque in omnibus his quae contigerant ei, non peccasset coram Domino, nec quidquam locutus esset insipiens: exultans Dominus in victoria famuli sui, et illius patientiam suum ducens triumphum, dixit ad diabolum: *Animadvertisti famulum meum Job: quia non est quisquam ei similis super terram? Homo innocens, verus [al. verax] Dei cultor, abstinens se ab omni malo, et adhuc perseverans in innocentia* (**Job 2. 3**). Pulchre addidit: *Et adhuc perseverans in innocentia*; quia difficile est pressam malis innocentiam, non dolere: et hoc ipso fide non periclitari, quod se videat injuste sustinere quod patitur. Ad quae respondens diabolus Domino, ait: *Corium pro corio, et omnia, quae habuerit homo, dabit pro anima sua. Sed extende manum tuam, et tange ossa, et carnes ejus, nisi in faciem benedixerit tibi* (**Job 4. 5**). Callidissimus adversarius et inveteratus dierum malorum, novit alia esse quae extrinsecus sint, et Philosophis quoque mundi ἀδιάφορα, hoc est, *indifferentia* nominentur, in eorumque amissione atque contemptu perfectam non esse virtutem: alia quae intrinsecus et desiderata cogant dolere perdentem. Unde audacter Dei renuit praedicationi [al. *praedicationem*], et dicit nequaquam eum debere laudari, **794** qui nihil de se, sed totum extra se dederit, qui pro corio suo coria obtulerit filiorum, et deposuerit marsupium, ut fruatur corporis sanitate. Unde

intelligat prudentia tua usque ad hunc terminum pervenisse tentationes tuas, et dedisse te corium pro corio, pellem pro pelle, omniaque, quae habes paratum esse dare pro anima tua: necdum autem extentam in te manum Dei, nec tactas carnes, nec ossa confracta, ad quorum dolorem difficile est non ingemiscere; et in faciem Deo benedicere, pro eo quod est, maledicere. Unde et Nabutha in Regum libris dicitur benedixisse Deum, et regem, et idcirco lapidatur a populo (**3. Reg. 21**). Sciens autem Dominus athletam suum, imo virum fortissimum etiam in isto extremo perfectoque certamine non posse superari: *Ecce, inquit, trado illum tibi: tantum animam illius custodi (Job 2. 6)*. CARO VIRI SANCTI datur in diaboli potestatem, et animae sanitas reservatur: ne si illud percussisset, in quo sensus est mentisque iudicium, non esset culpa peccantis, sed ejus qui statum mentis everterat.

4. Laudent ergo te alii, et tuas contra diabolum victorias panegyricis prosequantur, quod laeto vultu mortes tuleris filiarum, quod in quadragesimo die dormitionis earum lugubrem vestem mutaveris, et dedicatio ossium Martyris candida tibi vestimenta reddiderit, ut non sentires dolorem orbitatis tuae, quem civitas universa sentiret, sed ad triumphum Martyris exultares: quod sanctissimam conjugem tuam non quasi mortuam, sed quasi proficiscentem deduxeris. Ego te nequaquam adulatione decipiam, nec lubrica laude supplantabo. Loquar illud potius, quod tibi audire conducit: *Fili accedens ad servitutem Dei, praeparato animam tuam ad tentationem (Eccli. 2. 1)*; et, *Cum omnia feceris, dicito, Servus inutilis sum: feci quod facere debui (Luc. 17. 10)*. Tulisti liberos, quos ipse dederas: recepisti ancillam, quam mihi ob breve solatium

commodaveras. Non contristor, quod recepisti, sed ago gratias, quod dedisti. Quondam dives adolescens omnia, quae in Lege praecepta sunt, se implesse jactabat: ad quem Dominus in Evangelio, *Unum, inquit, tibi deest: Si vis perfectus 795 esse, vade, vende omnia, quae habes, et da pauperibus: et veni, sequere me (Matth. 19. 21)*. Qui omnia se fecisse dicebat, in primo certamine divitias vincere non potest. Unde et difficile intrant divites in regna coelorum: quae expeditos, et alarum levitate subnixos, habitatores desiderant. *Vade, inquit, et vende, non partem substantiae, sed universa quae possides, et da pauperibus: non amicis, non consanguineis, non propinquis, non uxori, non liberis; plus aliquid addam: Nihil tibi ex omnibus metu inopiae reservans, ne cum Anania damneris, et Sapphira (Act. 5)*, sed da cuncta pauperibus, et fac tibi amicos de iniquo mammona, qui te recipiant in aeterna tabernacula [**Luc. 16**] , ut me sequaris, ut Dominum mundi, possessionem habeas; ut possis canere cum Propheta: *Pars mea Dominus (Ps. 15. 5. et 72 26)*, et ut verus Levita nihil de terrena haereditate possideas. Et hoc hortor: Si vis esse perfectus, si Apostolicae dignitatis culmen cupis, si sublata cruce Christum sequi, si apprehenso aratro, non respicere post tergum, si in sublimi tecto positus, pristina vestimenta contemnis; et ut evadas Aegyptiam dominam, saeculi pallium derelinquas (**Gen. 39**). Unde et Elias ad coelorum regna festinans, non potest ire cum pallio, sed mundi in mundo vestimenta dimittit (**4. Reg. 2**). Sed hoc ais, Apostolicae dignitatis est, et ejus qui velit esse perfectus. Cur autem et tu nolis esse perfectus? CUR QUI IN saeculo primus es, non in Christi familia primus sis? An quia uxorem habueris? Habuit et Petrus, et tamen cum reti eam, et navicula dereliquit. Providentissimus Dominus, et omnium salutem

desiderans, malensque poenitentiam peccatoris quam mortem, abstulit tibi hanc excusationem, ut non illa te retrahat ad terras, sed tu eam sequaris ad paradisi regna trahentem [al. *tendentem*]. Bona liberis pares, qui te ad Dominum praecesserunt; ut partes eorum non in divitias sororis proficiant, sed in redemptionem animae tuae, atque alimenta miserorum. Haec monilia filiae tuae a te expetunt; his gemmis ornari capita sua volunt. QUOD PERITURUM erat in serico, vilibus pauperum tunicis servetur. Repetunt a te **796** partes suas; junctae Sponso nolunt videri pauperes et ignobiles, propria ornamenta desiderant.

5. Nec est, quod excuses nobilitatem et divitiarum pondera. Respice sanctum virum Pammachium, et ferventissimae fidei Paulinum Presbyterum, qui non solum divitias, sed seipsos Domino obtulerunt. Qui contra diaboli tergiversationem, nequaquam pellem pro pelle, sed carnes, et ossa, et animas suas Domino consecrarunt. Qui te et exemplo, et eloquio, id est, et opere, et lingua possunt ad majora perducere. Nobilis es, et illi, sed in Christo nobiliores. Dives et honoratus, et illi, imo ex divitibus et honoratis pauperes et inglorii: et idcirco ditiores, et magis inclyti, quia pro Christo pauperes et inhonorati. Et tu quidem benefacis, quod Sanctorum diceris usibus ministrare, fovere Monachos, Ecclesiis offerre quam plurima. Sed haec rudimenta sunt militiae tuae. Contemnis aurum, contempserunt et mundi Philosophi. E quibus unus, ut caeteros sileam, multarum possessionum pretium projecit in pelagus: Abite dicens in profundum malae cupiditates, ego vos mergam, ne ipse mergar a vobis. Philosophus gloriae animal, et popularis aurae vile mancipium, totam simul [al. *semel*] sarcinam deposuit; et tu te putas in virtutum

culmine constitutum, si partem ex toto offeras? Te ipsum vult Dominus hostiam vivam, placentem Deo. Te, inquam, non tua. Et ideo variis tentationibus commonet, quia multis plagis et doloribus eruditur Israel. Et *quem diligit Dominus, corripit. Flagellat autem omnem filium, quem recipit* (**Prov. 8. 13**). Paupercula vidua duo aera minuta misit in gazophylacium. Et quia totum obtulit quod habebat, omnes dicitur in oblatione munerum Dei superasse locupletes (**Marc. 12; et Luc. 21**); quae non pondere sui, sed offerentium voluntate pensantur. Ut multis erogaveris census tuum, et quidam tua gaudeant liberalitate, tamen multo plures sunt, quibus nihil dedisti. Neque enim Darii opes, et Croesi divitiae valent explere pauperes mundi. Quod si te ipsum Domino dederis, et Apostolica virtute perfectus, sequi coeperis Salvatorem, tunc **797** intelliges ubi fueris, et in exercitu Christi, quam extremum teneris locum. Non planxisti filias mortuas, et paternae in genis lacrymae Christi timore siccatae sunt. Quanto major Abraham, qui unicum filium voluntate jugulavit (**Gen. 22**), et quem haeredem mundi futurum audierat, non desperat etiam post mortem esse victurum. Jephthe obtulit virginem filiam (**Judit. 11**), et idcirco in enumeratione Sanctorum ab Apostolo ponitur. Nolo tantum ea offeras Domino, quae potest fur rapere, hostis invadere, proscriptio tollere: quae et accedere possunt, et recedere, et instar undarum ac fluctuum a succedentibus sibi dominis occupantur: atque, ut uno cuncta sermone comprehendam, quae velis, nolis, in morte dimissurus es. Illud offer, quod tibi nullus hostis possit auferre, nullus eripere tyrannus: quod tecum pergat ad inferos, imo ad regna coelorum, et ad paradisi delicias. Exstruis monasteria, et multus a te per insulas Dalmatiae sanctorum numerus

sustentatur. Sed melius faceres, si et ipse sanctus inter sanctos viveres. *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, dicit Dominus (Levit. 19. 2. et 20. 7).* Apostoli gloriantur, quod omnia dimiserint, et secuti sint Salvatorem (**Matth. 19**): et certe praeter retia, et navem nihil legimus eos dimisisse, et tamen testimonio futuri iudicis coronantur. **QUIA SE OFFERENTES**, totum dimiserant quod habebant.

6. Hoc loquor non in suggillationem operum tuorum, vel quod extenuem liberalitatem et eleemosynas tuas, sed quod te nolim inter saeculares esse monachum, et inter monachos saecularem. Totumque a te expetam, cujus audio mentem divino cultui deditam. Si huic consilio nostro, vel amicus, vel assecla, vel propinquus renititur, et te ad delicias splendentis mensae revocat; intelligito eum non de tua anima, sed de suo ventre cogitare; et omnes opes lautaque convivia, subita morte finiri. Octo et sex annorum, intra viginti dies, duas filias amisisti, et arbitraris senem diu posse vivere? Cujus ut aetas longa tendatur, audit a David: *Dies vitae nostrae septuaginta anni. 798 Si autem amplius, octoginta: et quidquid superest, labor, et dolor est (Psal. 89. 10).* Felix et omni dignus beatitudine, quem senectus Christo occupet servientem, quem extrema dies Salvatori invenerit militantem, qui non confundetur, cum loquetur inimicis suis in porta (**Psal. 126**); cui in introitu paradisi dicetur: *Recepisti mala in vita tua, nunc autem hic laetare (Luc. 1).* Nec enim ulciscetur bis Dominus in eadem re. Divitem purpuratum gehennae flamma suscepit; Lazarus pauper et ulceribus plenus, cujus carnes putridas lambabant canes, et vix de micis mensae locupletis miserabilem sustentabat animam, in sinu Abrahae recipitur, et tanto Patriarcha parente laetatur. Difficile, imo impossibile est

ut et praesentibus quis et futuris fruatur bonis: ut et hic ventrem, et ibi mentem impleat; ut de deliciis transeat ad delicias; ut in utroque saeculo primus sit; ut et in coelo et in terra appareat gloriosus.

7. Quod si tibi tacita cogitatio scrupulum moverit: cur monitor ipse non talis sim, qualem te esse desidero; et nonnullos videris in medio itinere corruisse, illud breviter respondebo, non mea esse quae dico, sed Domini Salvatoris. Non monere quid ipse possim; sed quid debeat velle vel facere qui servus futurus est Christi. ET ATHLETAE SUIS incitatoribus fortiores sunt; et tamen monet debilior, ut pugnet ille qui fortior est. Noli respicere Judam negantem, sed Paulum respice confitentem. Jacob ditissimi patris filius, solus et nudus in baculo suo pergit Mesopotamiam, jacet lassus in itinere, et qui delicatissime a Rebecca matre fuerat educatus, lapide ad caput pro pulvillo utitur. Vidit scalam de terra usque ad coelum, et ascendentes per eam Angelos et descendentes, et desuper innitentem Dominum (**Gen. 28**), ut lapsis manum porrigeret, ut ascendentes suo ad laborem provocaret aspectu. Unde et vocatur locus ipse *Bethel*, hoc est, *Domus Dei*; in qua quotidie ascenditur atque descenditur. Et Sancti enim corruunt, si fuerint negligentes; et peccatores pristinum recipiunt gradum, si sordes fletibus laverint. Hoc ideo dixi, ut non te terreant descendentes, **799** sed provocent ascendentes. Nunquam exemplum a malis sumitur: etiam in saeculi rebus semper a me meliori parte incitamenta virtutum sunt. Oblitus propositi et epistolaris brevitatis, plura dictare cupiebam; ad materiae quippe dignitatem, et ad meritum personae tuae, parum est omne, quod dicitur: et ecce tibi noster Ausonius coepit schedulas flagitare, urgere notarios, et hinnitu ferventis

equi, ingenioli mei festinus arguere tarditatem. Memento igitur nostri, et cura, ut in Christo valeas, Atque ut caetera taceam, domestica sanctae Verae exempla sectare, quae vere secuta Christum, peregrinationis molestias sustinet, et sit tibi *tanti dux femina facti* (**Aeneid. l. 1**).

EPISTOLA CXIX . AD MINERVIUM ET ALEXANDRUM MONACHOS.

Minervio, et Alexandro, qui per Sisinnium monachum, filium Sancti Exuperii Episcopi Tolosani de verbis Apostoli, Omnes quidem dormiemus, etc., interrogaverant, respondet: alias id genus quaestiones, quae simul proponebantur, in aliud differens tempus.

1. In ipso jam profectionis articulo sancti fratris nostri Sisinnii, qui vestra mihi scripta detulerat, haec, qualiacumque sunt, dictare compellor, nec possum vestram celare prudentiam, sed obsecro ne hoc dictum referatis ad gloriam, quin potius ad plenam necessitudinem, dum ita vobis, quasi mihi loquor. Multas sanctorum fratrum, ac sororum de vestra provincia ad me detulit quaestiones, ad quas usque ad diem Epiphaniorum, largissimo spatio me responsurum putabam. Cumque furtivis noctium lucubrationibus ad plerasque dictarem; et expletis aliis, me ad vestram quasi ad difficillimam reservarem, subito supervenit, asserens se illico profecturum. Cumque eum rogarem ut differret iter, Libyae mihi coepit famem obtendere, monasteriorum Aegypti necessitates, Nili non plenas aquas, multorum inedia, **800** ut

prope offensa esset in Dominum, illum ultra velle retinere. Itaque sub tegmen et stamina, liciaque, et telas, quae mihi ad vestram tunicam paraveram, vobis inconfecta transmisi, ut quidquid mihi deest, vestro texatur eloquio. Prudentes estis, et eruditi, et de canina, ut ait Appius, facundia, ad Christi disertitudinem transmigrastis. Nec magno mihi apud vos labore opus est; quod Philosophum quemdam in suadendo rustico esse perpersum narrant fabulae. *Vix dum dimidium*, inquit, *dixeram, jam intellexerat*. Itaque et ego tempore coarctatus, singulorum vobis, qui in sacram Scripturam commentariolos reliquerunt, sententias protuli, et ad verbum pleraque interpretatus sum; ut et me liberem quaestione, et vobis veterum tractatorum mittatur auctoritas, qui in legendis singulis, ac probandis, non meae voluntati, sed vestro acquiescatis arbitrio.

2. Quaeritis quo sensu dictum sit, et quomodo in prima ad Corinthios epistola Pauli Apostoli sit legendum: *Omnes quidem dormiemus, non autem omnes immutabimur* (**1. Cor. 15. 5**). An juxta quaedam exemplaria. *Non omnes dormiemus, omnes autem immutabimur*: utrumque enim in Graecis codicibus invenitur. Super quo Theodorus Heracleotes, quae urbs olim Perinthus vocabatur, in commentariolis Apostoli sic locutus est: *Omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur*. «Enoch enim et Elias, mortis necessitate superata, ita ut erant in corporibus, de terrena conversatione ad coelestia regna translati sunt (**Genes. 5. 4; et Reg. 2**). Unde et Sancti qui die consummationis atque iudicii in corporibus reperiendi sunt, cum aliis Sanctis, qui ex mortuis resurrecturi sunt, rapientur in nubibus obviam Christo in aera, et non gustabunt mortem: eruntque semper cum Domino, gravissima

mortis necessitate calcata. Unde ait Apostolus: *Omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur*. Qui enim ex mortuis resurrexerint, et in nubibus viventes rapti fuerint, transibunt ad incorruptionem, et a mortalitate **801** in immortalitatem mutabuntur; non in tempore, non saltem in brevi spatio: sed in atomo et in puncto temporis, atque momento, quo palpebra oculi moveri potest in novissima tuba. Tanta enim fiet celeritate resurrectio mortuorum, ut vivi, quos in corporibus suis, consummationis tempus invenerit, mortuos de inferis resurgentes, praevenire non valeant. Quod manifeste Paulus edisserens, ait: *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile istud induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem (1. Cor. 15. 52)*, ut possit in utramque partem, vel in poenis, vel in coelorum regno manere perpetuo.»

«3. Diodorus Tarsensis Episcopus, praeterito hoc capitulo, in consequentibus breviter annotavit: in eo, quod scriptum est: *et mortui resurgent incorrupti. et nos immutabimur*. Si, inquit, incorrupti resurgent mortui, haud dubium quin et ipsi ad meliora mutati: quid necesse fuit dicere, *et nos immutabimur*? An hoc voluit intelligi quod incorruptio communis sit omnium, immutatio autem proprie justorum? dum non solum incorruptionem et immortalitatem, sed et gloriam sequuntur.»

4. Apollinarius licet aliis verbis, eadem quae Theodorus asseruit: quosdam non esse morituros, et de praesenti vita rapiendos in futuram, ut mutatis glorificatisque corporibus, sint cum Christo. Quod nunc de Enoch, et Elia credimus.

5. Didymus non pedibus, sed verbis in Origenis transiens sententiam, contraria via graditur. *Ecce mysterium vobis loquor: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur.* Quod ita disseruit: «Si non indigeret resurrectio interprete, nec obscuritatem haberet in sensibus, nunquam Paulus post multa, quae de resurrectione locutus est, intulisset: *Ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem dormiemus*, id est, *moriemur non omnes autem*, sed soli sancti *immutabimur*. Scio quod in nonnullis codicibus scriptum sit: *Non quidem omnes dormiemus, omnes autem immutabimur.* Sed considerandum, an ei quod praemissum est, *omnes immutabimur*, possit convenire quod sequitur: **802** *Mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.* Si enim omnes immutabuntur, et hoc commune cum caeteris est, superfluum fuit dicere, *et nos immutabimur.* Quamobrem ita legendum est. *Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur.* Si enim in Adam omnes moriuntur, et in morte dormitio est; omnes ergo dormiemus sive moriemur. Dormit autem juxta idioma Scripturarum, qui mortuus est spe resurrectionis futurae. Omnisque qui dormit, utique expergiscitur: si tamen non subita vis mortis eum oppresserit, et mors somno fuerit copulata. Cumque [al. *namque*] omnes ita dormierint lege naturae, soli sancti et corpore et anima in melius mutabuntur: ita ut incorruptio omnium resurgentium sit; gloria autem atque mutatio proprie Sanctorum.» Quodque sequitur juxta Graecos, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ, sive ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ (utrumque enim legitur) et nostri interpretati sunt, *in momento et in ictu*, sive, *in motu oculi*: idem Didymus ita explanavit: «Juncta simul omnium resurrectione, rapientur obviam Christo: sed hi quos mors dissolverit, quae

praesens sermo significat. Quando enim dicit, in puncto temporis, et in motu oculi, atque momento, futuram omnium resurrectionem, cunctam primae et secundae resurrectionis excludit fabulam; ut alii primi, alii novissimi resurrecturi esse credantur. Atomus autem punctum temporis est, quod secari, et dividi non potest. Unde et Epicurus ex suis atomis mundum struit, et universa conformat. Ictusque oculi sive motus, qui Graece dicitur ῥοπὴ, tanta velocitate transcurrit, ut pene sensum videntis effugiat. Verum quia in plerisque codicibus pro ῥοπὴ, id est, *ictu*, vel *motu*, ῥιπὴ legitur, hoc sentire debemus, quod quomodo levis pluma, vel stipula, aut tenue siccumque folium vento flatuque raptatur, et de terra ad sublime transfertur; sic ad ictum oculi, et ad nutum Dei, omnium mortuorum corpora movebuntur parata ad adventum iudicis. Quodque jungit et dicit: *In novissima tuba: canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem; et mortale hoc induere immortalitatem*, **803** duplicem habet intelligentiam, ut clangor tubae, aut vocis indicet magnitudinem, juxta illud quod scriptum, est: *Sicut tuba exalta vocem tuam* (**Isai. 58**); aut apertam omnium resurrectionem, juxta illud quod in Evangelio legimus: *Tu autem quando facis eleemosynam, noli tuba canere ante te* (**Matth. 6. 2**), hoc est, abscondite fac misericordiam, et in secreto, ne videaris de alterius miseria gloriari. Quaerimus autem cur ad novissimam tubam mortuos scripserit resurrecturos. Quando enim novissima dicitur, utique aliae praecesserunt. In Apocalypsi Joannis, septem describuntur Angeli cum tubis, et unoquoque clangente, primo videlicet, secundo et tertio, quarto et quinto et sexto, quid per singulos actum sit, indicatur (**Apocal. 8. et 9**). Novissimo autem, id est,

septimo, claro tubae strepitu personante, mortui suscitantur: corpora quae prius habuerant corruptibilia, incorrupta recipientes. Unde post novissimam tubam exponit Apostolus quid sequatur: *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, nos autem immutabimur*. Quando dicit, *nos*, alium se, et eos, qui secum sunt, praeter mortuos esse significat. Ad quod intelligendum, sunt qui dicant mortuos, qui resurgant incorrupti, esse corpora mortuorum; eos autem qui dicantur esse mutandi, animas debere accipi, quando in maiorem gloriam fuerint commutatae; et pervenerint in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi (**Ephes. 4. 13**). Alii vero asserunt, mortuos deberi intelligi peccatores, qui resurgent incorrupti, ut possint aeterna sustinere supplicia: eos autem qui commutantur, esse sanctos, qui de virtute in virtutem, et de gloria transferuntur in gloriam. Unde et ad incorruptionem mortuorum intulit: *Oportet enim corruptivum hoc induere incorruptionem*. Ad id autem quod dixerat: *nos immutabimur*, illud adjunxit: *et mortale hoc induet immortalitatem*. Aliud est enim immortalitas, aliud incorruptio; sicut aliud mortale, et aliud corruptivum. Quidquid autem mortale est, et corruptivum est; sed non quod corruptivum, statim et mortale. Corruptiva quippe sunt corpora, quae carent anima, et tamen non sunt mortalia; quia nunquam habuere vitam, quae proprie **804** animantium est. Unde signanter Apostolus, corruptioni incorruptionem, mortalitati immortalitatem resurrectionis futuram tempore copulavit.»

6. Acacius Caesareae, quae prius turris Stratonis vocabatur, post Eusebium Pamphili Episcopus, in quarto συμμίκτων ζητημάτων libro proponens sibi hanc

eamdem quaestionem, latius disputavit, et utrumque suscipiens, quod inter se videtur esse contrarium, post principium quod omisimus, sic locutus est: «Dicamus primum de eo quod magis in plurimis codicibus invenitur: *Ecce mysterium dico vobis: omnes quidem dormiemus; non omnes autem immutabimur.* Mysterium dixit, ut attentos faceret auditores, de resurrectione plenius disserturus. Dormitio autem mortem istam, quae communis est omnium, significat: unde rectissime posuit, quod omnes dormiamus, id est, moriamur, sicut supra dixit: *Quomodo in Adam omnes moriuntur sic et in Christo omnes vivificabuntur.* Cum ergo omnes morituri sint, audite sacramenta quae dico: *Omnes quidem moriemur [al. dormiemus]; sed non omnes immutabimur. Canet enim tuba, haud dubium quin Angelus septimus; et mortui resurgent incorrupti.* Si autem incorrupti erunt mortui, quomodo non immutabuntur, cum incorruptio ipsa mutatio sit? Sed hic commutatio, qua Paulus mutandus et sancti sunt, glorificatio intelligitur. Incorruptio autem idcirco communis est omnium, quia in eo miserabiliores erunt peccatores, ut ad tormenta perpetui sint, et non mortali et corruptibili corpore dissolvantur. Legimus in eadem epistola, Apostolo disserente, sacramentam diversitatem resurrectionis, non in natura corporum, sed in varietate gloriae: dum alii resurgunt ad poenas perpetuas, alii ad gloriam sempiternam. Alia enim caro volatilium, alia piscium, alia jumentorum, et corpora coelestia, et corpora terrestria. *Sic, inquit, erit et resurrectio mortuorum (1. Cor. 15. 39. 40. 42).* Cui sententiae magis acquiescit Ecclesia, ut omnes communi morte moriamur, et non omnes mutemur in gloriam, juxta illud, quod Daniel scribit: *Multi dormientes in terrae pulvere, resurgent; alii in gloriam aeternam, alii in confusionem, et opprobrium*

sempiternum (**Dan. 12. 2**). Qui **805** enim resurgent in opprobrium et confusionem sempiternam, non resurgent in aeternam gloriam, in quam Paulus, et qui cum eo sunt, mutabuntur. Quae cum ita se habeant, et sic intellecta sint a nobis, eorum tantum commutationem suscipere, qui resurgent in gloriam: peccatorum autem et infidelium, qui mortui appellantur, et resurgent incorrupti, nequaquam commutationem, sed poenas perpetuas esse dicendas.»

7. Transeamus ad secundam lectionem, quae ita fertur in plerisque codicibus. *Non quidem omnes dormiemus, omnes autem immutabimur*. Ex qua nonnulli asserunt multos vivos in corporibus reperiendos; et si non dormiant omnes, non omnes esse morituros; si autem non moriantur omnes, non omnes resurrecturos. Resurgere enim proprie dicitur, qui prius moriendo cecidit. Unde et Paulum volunt scribere in prima ad Thessalonicenses Epistola: *Nos qui vivimus, qui residui erimus* [al. *sumus*] *in adventu Domini, non praeveniemus eos qui dormierunt: quoniam ipse Dominus in jussu, et voce Archangeli, et in tuba Dei descendet de coelo: et mortui in Christo resurgent primum* [al. *primi*]: *deinde nos qui vivimus, qui residui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera: et sic semper cum Domino erimus* (**1. Thess. 4. 14. et seqq.**). Et ex his dictis probare conantur, Apostolum Paulum, et qui cum eo scribebant Epistolam, putasse se non esse morituros, sed reperiendos in die consummationis in corpore. Quod si verum est, erravit Paulus, et humana aestimatione deceptus est, ut arbitraretur se inveniendum in corpore: quod falsum esse, rerum exitus approbavit. Hoc intellexerant et ipsi Thessalonicenses, sacramenta sermonis mystici nescientes, et conjecturis variis fluctuabant,

dicebantque: Si Paulus inveniendus in corpore est, proximus est dies iudicii. Unde corrigit eos, secundam Epistolam scribens: *Rogamus vos fratres per adventum Domini nostri Jesu Christi, et nostri congregationem in ipsum, ut non cito moveamini mente, nec terreamini, neque per spiritum, neque per verbum, neque per epistolam, tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini: ne quis vos seducat ullo modo; quoniam nisi discessio venerit primum, et revelatus fuerit homo 806 peccati, filius perditionis, qui adversatur, et extollitur super omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. Non meministis quod cum apud vos essem adhuc, haec dicebam vobis? (2. Thess. 2. 1. et sqq.).* Quibus dictis hoc agit, ut eos revocet ab errore, ne putent diem appropinquare iudicii, et id quod scripserat: *Nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu Domini non praeveniemus eos qui dormierunt*, aliter intelligant, quam intelligi voluit ipse qui scripsit. Neque enim fieri potest, ut qui ad Timotheum scripserat: *Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis meae instat (2. Tim. 4. 6)*, putaret se in carne perpetuum, et nunquam esse moriturum; et de vita terrena statim ad regna coelestia transiturum: praesertim cum ad Romanos scribens, eadem dixerit, *Quis me liberabit de corpore mortis hujus? (Rom. 7. 24)*. Et ad Corinthios, *Habitanter in corpore, peregrinamur a Domino. Magis autem volumus exire de corpore, et esse cum Domino (2. Cor. 5. 8)*. Qui haec dicebat, noverat utique se esse moriturum. Melius est igitur spiritualiter sentire quod scriptum est, dormitionem in praesenti loco, non mortem accipere, per quam anima a corpore separatur; sed peccatum post fidem et offensam Dei, dormitionemque post baptismum, de qua et ad Corinthios loquebatur: *Et ideo inter vos multi*

infirmi sunt, et dormiunt plurimi (1. Cor. 11. 30). Et in alio loco: *Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt (Ibid. 15. 1):* qui cum mortui sint, non sunt perpetua morte perituri: quia non in mortali crimine continentur, sed levi modicoque peccato. Quod et alius sanctus vitare cupiens, loquebatur: *Ne forte obdormiam in morte (Ps. 12. 4).* Est enim somnus peccati, qui ducit ad mortem, et est alia delicti dormitio, quae morte non stringitur. Qui ergo vixerit ea vita, quae dicit, *Ego sum vita (Joan. 14. 6)* (etenim *vita nostra abscondita est cum Christo in Deo [Coloss. 3. 3]*) et nunquam ab ea fuerit separatus, nec ad mortem usque peccaverit, iste de viventibus, et semper viventibus esse dicitur; de quibus et Salvator in Evangelio Joannis mystico sermone testatur: *Qui credit in me, non morietur. Et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in aeternum (Joan. 11. 25. 26).* Unde et Apostolus, Domini sui calcans **807** vestigia, ea docuit discipulos, quae didicit a magistro. Omnes itaque non dormiemus. Qui enim omni custodia servat cor suum, et ad Christi praecepta vigilat, mandatique ejus memor est, dicentis: *Vigilate, quia nescitis qua hora fur veniat (Matth. 24. 42),* Et in alio loco: *Ne dederis somnum oculis tuis, et palpebris tuis dormitationem (Prov. 6. 4),* ut salvus fias: quasi caprea de vinculis, et quasi avis de laqueis, iste non dormiet. Cum igitur quidam non dormiant, qui semper in Christo vivunt, et vigilant, sequitur ut nequaquam omnes dormiant, et e contrario omnes immutentur; non immutatione gloriae, quae proprie debetur Sanctis, sed ea immutatione, qua corruptivum hoc incorruptivum efficitur; ut vel poenas vel praemia recipiat sempiterna. Quod et si dormierit aliquis in Christo, et negligentiae somno obdormierit, debet audire quod scriptum est. *Numquid qui dormit, non resurget? (Ps. 40. 9)* Qui vero

non dormit, sed vigilat, et semper vivit in Christo, de vita ad vitam transiet, sive rapietur in nubibus, ut semper cum Domino sit. De istiusmodi dormientibus Lazarus erat, de quo Dominus ait, *Lazarus amicus noster dormit*. Et de hoc dormiente dicebat ad Martham, *Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet: et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in aeternum (Joan. 11. 25. 26)*. Qui enim tota mente in Christo confidit, etiamsi, ut homo lapsus, mortuus fuerit in peccato, fide sua vivit in perpetuum. Alioqui mors ista communis, et credentibus et non credentibus debetur aequaliter; et omnes pariter resurrecturi sunt, alii in confusionem aeternam, alii ex eo quod credunt, in sempiternam vitam. Et sic stare potest, ut qui credit in Christo, non moriatur; et etiamsi mortuus fuerit, vivat in perpetuum. Quod juxta corporalem mortem, excepto Euoch, et Elia (**Genes. 5; et 4. Reg. 2**), nulli contigisse perspicuum est. Qui autem fidei magnitudine semper vivunt in Christo, non dormient, neque morientur: sed imitatores erunt vitae Apostolicae, qui absque ulla culpa vixerunt in lege justitiae; et ad fidem Domini transeuntes, credentesque in eum, qui **808** vita vocatur, et resurrectio, nunquam dormire, nunquam mortui sunt. *Anima enim, quae peccaverit, ipsa morietur (Ezech. 18, 4)*, Sicut igitur anima, quae peccat, vivente corpore mortua est: et eadem die qua peccaverit, dormit in morte; dicente Ecclesiaste: *Qui peccaverit, mortuus est ex tunc*; sic anima quae Christi praecepta servaverit, etiamsi corpus mortuum fuerit, vivet in aeternum. Hoc autem sciendum, quod magis conveniat veritati, ita legere: *Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur*: maxime quia sequitur, *Mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur*. Si enim omnes sunt immutandi, juxta alteram

lectionem, quomodo postea dicitur, quasi praecipuum atque privatum, et proprie Apostolorum, *et nos immutabimur?* Quando autem dicit nos, sanctos quosque significat.

8. Quaeritis quomodo intelligendum sit illud, quod in prima ad Thessalonicenses Epistola scribitur: *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini: quia nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu Domini non praeveniemus eos, qui dormierunt: quoniam ipse Dominus in jussu, et in voce Archangeli, et in tuba Dei descendet de coelo; et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi: deinde nos qui vivimus, qui residui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera; et sic semper cum Domino erimus (1. Thess. 4. 15. et seqq.).* Super quo quamvis superior Acacii disputatio plenius ventilarit, tamen dicendum est quid videatur aliis, Theodoro videlicet, Apollinario, et Diodoro, qui unam sequuntur sententiam: quorum Diodorus haec scripsit. «*Residuos atque viventes*, Paulus Apostolus vocat; non quo velit intelligi et se et alios resurrectionis tempore in corpore reperiendos: sed *nos* dixit, pro eo quod est, *justos*; de quorum et ego sum numero. Ipsi enim rapiuntur obviam Christo, et non peccatores. *Viventes* autem, non juxta tropologiam, sanctos accipimus, qui peccato non mortui sunt, sed omnes, quos in corpore adveniens Christus invenerit. Quodque sequitur: *Non praeveniemus eos, qui dormierunt*, nequaquam ad peccatores referre debemus: **809** neque enim peccatores cum justis rapiuntur obviam Christo sed ii, quos mors dissolverit. Verum quid ista perquiro, et Apostolicis dictis calumniam facio, cum ipse manifestissime scribat: *qui residui sumus in adventu Domini?* Qui sint autem residui, verbis discimus

Salvatoris: *Sicut in diebus Noe ducebant uxores, et nubebant; et repente venit diluvium, et tulit omnes: sic erit adventus Filii hominis* (**Matth. 24; et Luc. 17**). Quibus sermonibus approbatur, in fine mundi multos vivos, et adhuc in corporibus reperiendos. Sequitur: *In jussu, et in voce Archangeli, et mortui resurgent primi*. Et hoc rursum Salvator loquitur in Evangelio: *Media autem nocte sponsus venit* (**Matth. 25. 6**); qui utique vivos in corpore deprehendet, quando *duo erunt in lectulo uno: unus assumetur, et alius relinquetur: et duae molentes, una assumetur, et alia relinquetur* (**Luc. 17**). Quibus dictis ostenditur, medio noctis, securis omnibus, consummationem mundi esse venturam.»

9. Origenes in tertio volumine ἐξηγητικῶν Epistolae Pauli ad Thessalonicenses primae, post multa, quae vario prudentique sermone disseruit, haec intulit: de quibus nulli dubium est et Acacium pleraque libasse. «Quid est ergo quod scribunt Thessalonicensibus in verbo Dei Paulus et Sylvanus et Timotheus: *Nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu Domini non praeveniemus eos, qui dormierunt?* Qui sunt isti vivos qui loquuntur talia! Utique Paulus non ab hominibus, nec per homines Apostolus (**Gal. 1**), et carissimus ejus filius in fide Timotheus, et Sylvanus, qui illis erat et affectione et virtutibus copulatus. Et hoc non solum illi, sed quicumque Pauli et scientia, et conversatione similis est, dicere potest: *Nos qui vivimus*; quorum corpus mortuum est propter peccatum; spiritus autem vivit propter justitiam: et quorum mortificata sunt membra super terram; ita ut nequaquam concupiscat caro contra spiritum. Si enim adhuc desiderat caro, vivit; et quia vivit, desiderat; et non sunt mortificata membra illius super terram. Quod si mortificata

sunt, **810** nequaquam contra spiritum concupiscunt, quae mortificatione sui, hujusmodi desiderium perdiderunt. Sicut igitur qui vita caruere praesenti, et ad meliora translati sunt, magis vivunt, deposito mortis corpore, et vitiorum omnium incentivis: sic qui mortificationem Jesu in corpore suo circumferunt, nequaquam vivunt juxta carnem, sed juxta spiritum: vivunt in eo qui vita est, et vivit in eis Christus, de quo scriptum est: *Vivens est sermo Dei et efficax, qui est Dei virtus, Deique sapientia (Hebr. 4. 12)*. Vivunt enim in quibus vivit virtus Dei, omni humana fragilitate deposita; et in quibus vivit sapientia, quae abscondita est in Deo; et in quibus vivit et operatur justitia. Christus enim factus est nobis, non solum justitia ex Deo, sed et sapientia, et omne quod virtus est (**1. Cor. 1**). Et siquidem in praesenti loco se a dormientibus et in Christo mortuis, qui hanc scribunt Epistolam, separarent, videbatur [al. *videtur*] superflua adnotatio, et ex uno loco assumptum testimonium non valeret. Nunc vero eodem sensu, quia et eodem spiritu, in prima ad Corinthios loquitur, *Omnes non dormiemus, omnes autem immutabimur, in momento, in motu oculi, in novissima tuba. Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur (1. Cor. 15. 51. 55)*. Hoc quod in praesenti loco scriptum est: *In tuba Dei descendet de coelo*; compara illi quod ad Corinthios dicitur: *In novissima tuba; canet enim tuba (1. Cor. 15. 52)*, illi autem, quod ad Thessalonicenses legitur: *Et mortui in Christo resurgent primi (1. Thess. 4. 15)*, hoc quod ad Corinthios scriptum est, *Et mortui resurgent incorrupti*. Porro quod sequitur, *Deinde nos qui vivimus, qui residui sumus*, illi respondet: *Et nos immutabimur*, quorum utrumque sic intelligi potest. Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventu Domini, et nos qui immutabimur, et non sumus ex his, qui

appellantur mortui, sed vivimus: idcirco praesentiam Domini non in morte, sed in vita praestolamur, quia de Israelitico genere sumus, et electae sunt de nobis reliquiae, de quibus Dominus olim loquebatur. *Dereliqui mihi septem millia 811 virorum, qui non curvaverunt genu Baal (3. Reg. 19. 18).* In Joannis quoque Evangelio vivorum, et non vivorum, duplex ordo describitur. *Omnis qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet: et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in aeternum (Joan. 11. 25. 26).* Si vivos ita intelligimus, ut jam a nobis dictum est, dormientes, et in Christo mortuos illos esse credamus, qui cum velint in Christo vivere, tamen peccato mortui sunt. Sin autem reliquiae, et electio secundum gratiam, appellantur viventes, qui non ita credunt, nec de Israelitica nobilitate generati sunt, dormientes et mortui appellabuntur [al. *appellantur*] in Christo.»

10. Sunt qui hunc locum ita edisserant. Vivi appellantur, qui nunquam peccato mortui sunt, qui autem peccaverunt, et in eo quod peccaverunt, mortui sunt: et postea conversi ad poenitentiam, purgant antiqua delicta, mortui appellantur, quia peccaverunt: in Christo autem mortui, quia plena ad Deum mente conversi sunt. Porro qui vivunt, et habent testimonium fidei, et necdum receperunt promissionem Dei, qui et de aliis melius quiddam cogitavit, ut non absque his, qui justii sunt coronentur, in eo habent beatitudinem, quod fruuntur bono conscientiae, et vivunt, et relictii sunt in adventu Domini Salvatoris. Sed quia clemens est Deus, et vult salvare etiam eos qui dormierunt, et in Christo mortui sunt, non praevenient illos, neque soli rapiuntur in nubibus: sed juxta exemplum Evangelicae parabolae (**Matth. 20**), unum denarium, unamque mercedem, et undecimae horae operarii,

et primae, qui in vineam missi sunt, salutis pretium accipient. Nec hoc alicui videatur injustum, ut dispar labor unum praemium consequatur. Magna quippe diversitas est eorum, qui post vulnera sunt sanati, et eorum, qui nunquam viderunt mortis terrorem. De his puto dictum: *Quis est homo, qui vivat, et non videat mortem? redimet de morte animam suam* (Ps. 88. 45). Neque enim, ut quidam putant, quis pro **812** eo quod est nullus, accipitur: sed quasi dixerit, quis putas, juxta illud, quod scriptum est: *Quis sapiens, et intelliget haec?* (Osee 14. 10). Et in alio loco: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?* (Ps. 14. 1). Et iterum: *Quis cognovit sensum Domini?* (Rom. 11. 31). Residui ergo erunt de credentibus pauci, qui adventum Domini videant, secundum id quod Deus Verbum est, nequaquam in vilitate carnis, sed in gloria triumphantis. Et considerandum quomodo primum dormientes appellaverit: deinde in Christo mortuos, quos viventes praevenire non poterunt. Qui enim non custodierit hoc, quod scriptum est: *Ne dederis somnum oculis tuis, neque palpebris tuis dormitationem; ut salvus fias, sicut caprea de vinculis, et sicut avis de laqueis* (Prov. 6. 4), dormiet, et culpabili sopore torpescet: cumque dormierit, transibit in mortem. Sicut enim movetur qui vigilat, sic qui dormit jacet immotus, et mortis torpet similitudine. Quod autem dormitionem sequatur mors, et prima ad Corinthios Epistola docere nos poterit; in qua ita scriptum est: *Nunc autem Christus surrexit ex mortuis, primitiae dormientium: quia per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum* (1. Cor. 15. 20. 21): Et post paululum: *Non omnes dormiemus, sed omnes immutabimur in momento, in ictu oculi, in novissima tuba. Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur* (Ibid. 51. 52). Cum ergo haec

de dormitione dicantur, et morte, et illud legamus in Apostolo, *Surge qui dormis, et exurge de mortuis, et illuminabit te Christus (Eph. 5. 14)*, juremus Domino, et votum faciamus Deo Jacob, unusquisque dicens in corde suo: *Si ascendum super stratum meum, si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino: haud dubium quin in anima sua, tabernaculum Deo Jacob (Ps. 131)*; ut Deus in illo aeterna sede requiescat. Sequitur: *Quia ipse Dominus in jussu*; et reliqua. Descendet enim missus a Patre, non diversitate virtutis, sed dispensatione judicis; et descendet ad eos, qui deorsum sunt, Verbum Dei et sapientia, **813** et veritas, atque justitia. Et quanquam mortui sint, ad quos dignatur descendere: non tamen sunt ab eo alieni. Mortui enim vocantur in Christo. Qui autem vivunt, hoc habent privilegium, quod eliguntur e pluribus. Attamen utrumque agmen, et mortuorum in Christo, et viventium, rapiuntur pariter in nubibus obviam Christo, ut non eum expectent, donec ad terrena descendat, sed praesentia illius, et contubernio in sublimibus perfruantur. Quantaque clementia Christi, ut pro salute nostra non solum caro factus sit, sed ad mortuos usque descenderit, et in ipsa morte habeat signa viventium. Aqua enim et sanguis de latere ejus egressa sunt (**Joan. 19**). Descendit igitur sermo divinus voce Archangeli praecedente, et praeparante sibi viam in his, qui ejus possunt ferre praesentiam. Quod ut queamus intelligere, primi adventus mysteria cognoscamus. Scriptum est de Joanne, qui praecursor ejus fuit, quod in eremo dixerit: *Ego vox clamantis in deserto*, et reliqua. Quid clamavit vox in deserto? *Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus (Matth. 3. 3; Luc. 3. 4; Marc. 1. 3; Joan. 1. 23)*. Ob

quod praemium quamve mercedem? *Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur: et erunt prava in directa; et aspera in vias planas: et videbit omnis caro salutare Dei (Isai. 40. 3. 4).* Hoc autem ideo quia *Verbum caro factum, et habitavit in nobis (Joan. 1. 14).* Nunc autem nequaquam vox Prophetae in deserto erit: sed vox Archangeli parantis vias, non in carnis humilitate venienti, sed ei, qui est apud Patrem Verbum Deus. Et tunc quidem egrediebantur in desertum, ut audirent assumpti hominis praecursorem, et viderent arundinem vento agitatam (**Luc. 7**), de qua factae sunt tibiae, et vocalis calamus, qui in ore puerorum dulci sonat modulamine, canentium in plateis atque dicentium: *Cantavimus vobis, et non saltastis (Matth. 11. 17. et Luc. 7. 32).* Nunc autem in voce Archangeli praecedentis Dominum descendentem de coelis, et in clarissima tuba, unusquisque credentium, vel ad praelium, vel ad sacerdotalia ministeria provocatur. Legimus in Numerorum libro (**Cap. 10. v. 3**), sacratas Deo tubas, quae ante ostium personent. Sin autem magna est vox Angeli, et tubae Archangeli, quanto major erit tubae **814** Dei, quae parat vias primum dormientium, et mortuorum in Christo; deinde eorum, qui vivunt, et residui sunt, et sermonis Dei praestolantur adventum? Forsitan simplicis tubae clangor dormientibus et mortuis in Christo necessarius est: vox autem Archangeli et tubae Dei, his qui vivunt, et in praesentia Dei reservantur. Videamus quid possit intelligi, et id quod sequitur: *Simul cum illis rapiemur.* Quo verbo ostendi puto, subitum ad meliora transcendendum: et idcirco raptum se voluisse dicere, ut velocitas transeuntis, sensum cogitantis excederet. Quod et in alio loco ejudem verbi proprietate signavit: «Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, sive in corpore, nescio, sive extra

corpus nescio, Deus scit, raptum istiusmodi usque ad tertium coelum. Et scio huiusmodi hominem, sive in corpore, sive extra corpus nescio, Deus scit, quia raptus est in paradysum, et audivit verba ineffabilia, quae non licet homini loqui.» (**2. Cor. 12. 2, et seqq.**) Alii enim proficientes et (ut ita dicam) gradientes ad maiora crescebant, donec fierint iuxta id quod scriptum est *Magni valde nimis*: et quosdam in coelum assumptos legimus. Paulus autem vas electionis in tertium coelum raptus ascendit: et idcirco audivit verba ineffabilia. Quomodo autem hi, qui rapiuntur in nubibus, rapiantur obviam Christo, diligentius contemplandum est. Scimus nubes Prophetas, quibus praecepit Deus ne pluerent super Israel imbrem, quando impleverunt mensuram patrum suorum, et facta est Lex et Prophetæ usque ad Joannem Baptistam (**Matth. 11. 13**). Et quia Deus posuit in Ecclesia primum Apostolos, secundo Prophetas (**Ephes. 4. 11**): non solum Prophetæ, sed et Apostoli nubes intelligendi sunt. Si quis igitur rapitur ad Christum, ascendit super nubes Legis, et Evangelii, super Prophetas, et Apostolos: et assumptis alis columbae, eorumque doctrina ad excelsa sublatus, occurrit, non deorsum sed in aere, et spirituali intelligentia Scripturarum. Occurrens autem in spiritualibus, terrena dimittens, sive ille sit dormiens, sive in Christo mortuus, sive vivens, et in illius praesentiam reservatus semper cum illo erit et perfruetur Verbo **815** Dei, et sapientia, veritate atque iustitia.

11. Haec celeri sermone dictavi, quid eruditi viri de utroque sentirent loco, et quibus argumentis suas vellent probare sententias, vestrae prudentiae exponens. Neque enim tanta est meae pusillitatis auctoritas, qui nihil sum, et invidorum

tantum morsibus pateo, quanta eorum qui nos in Domino praecesserunt. NEC JUXTA Pythagorae discipulos, praejudicata doctoris opinio, sed doctrinae ratio ponderanda est. Si quis autem contrariae factionis immurmurat, quare eorum explanationes legam, quorum dogmatibus non acquiesco, sciat me illud Apostoli libenter audire: *Omnia probate, quod bonum est, tenete* (1. Thess. 5. 21), et Salvatoris verba dicentis: *Estote probati nummularii*, ut si quis nummus adulter est, et figuram Caesaris non habet, nec figuratus [al. *signatus*] est moneta publica, reprobetur. Qui autem Christi faciem claro praefert lumine, in cordis nostri marsupium recondatur. Etenim si dialecticam scire voluero, aut Philosophorum dogmata, et ut ad nostram redeam, scientiam Scripturarum; nequaquam simplices Ecclesiae viros interrogare debeo, quorum alia gratia est; et unusquisque in suo sensu abundat (praesertim cum in domus magna patrisfamiliae vasorum diversitas multa dicatur (2. Tim. 2. 20); sed eos, qui artem didicere ab artifice et in Lege Domini meditantur die ac nocte. Ego et in adolescentia et in extrema aetate profiteor et Origenem et Eusebium Caesariensem viros esse doctissimos, sed errasse in dogmatum veritate. Quod 816 e contrario de Theodoro, Acacio, Apollinario possumus dicere, et tamen omnes in explanationibus Scripturarum, sudoris sui nobis memoriam reliquerunt. In terra aurum quaeritur, et de fluviorum alveis splendens profertur glarea: Pactolusque ditior est coeno, quam fluento. Cur me lacerant amici mei, et adversum silentem, crassae sues grunniunt? Quarum omne studium est, imo scientiae supercilium, aliena carpere, et sic veterum defendere perfidiam, ut perdant fidem suam. Meum propositum est

antiquos legere, probare singula, retinere quae bona sunt, et a fide Ecclesiae Catholicae non recedere.

12. Volens ad alias quaestiunculas respondere, et vel mea, vel aliena dictare extemplo, a fratre Sisinnio admonitus sum, ut et ad vos et ad caeteros sanctos fratres qui nos amare dignantur litteras scriberem. Cohibebo igitur gradum, et si vita comes fuerit, futuro me operi reservabo, ut et vobis per partes paream, et fructum ac senile corpusculum onus possit ferre moderatum. Illud autem breviter in fine commoneo, hoc quod in Latinis codicibus legitur: *Omnes quidem resurgemus, non omnes autem immutabimur*, in Graecis voluminibus non haberi: sed vel, *Omnes dormiemus, non autem omnes immutabimur*; vel, *Non omnes dormiemus, omnes immutabimur*; quorum quis sensus sit, supra diximus.

EPISTOLA CXX . AD HEDIBIAM.

CAPITULA XII. QUAESTIONUM HEDIBIAE AD S. HIERONYMUM.

817 I. *Quomodo perfectus quis esse possit, et quomodo Deo vivere debeat vidua, quae sine liberis derelicta est.*

II. *Quid sit quod in Matthaeo scriptum est: Non bibam amodo de hoc genimine vitis, usque in diem illum, quo illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.*

III. *Quae causa sit, ut de resurrectione et apparitione Domini Evangelistae diversa narraverint. Et cur dicente Matthaeo,*

quod vespere sabbati illucescente in una sabbati Dominus surrexit, Marcus mane eum alterius diei asserat surrexisse.

IV. Quomodo juxta Matthaeum, vespere sabbati Maria Magdalene vidit Dominum resurgentem; et Joannes Evangelista refert, mane una sabbati eam juxta sepulcrum flere.

V. Quomodo juxta Matthaeum, Maria Magdalene vespere sabbati cum altera Maria advoluta pedibus Salvatoris, secundum Joannem mane una sabbati audit a Domino: Noli me tangere; necdum enim ascendi ad Patrem.

VI. Quomodo custodiente militum turba, Petrus et Joannes libere ingressi sunt sepulcrum, nullo prohibente custodum.

VII. Quomodo Matthaeus scribit et Marcus, quod mandatum sit Apostolis per mulieres ut praecederent Jesum in Galilaeam, et ibi eum viderent: Lucas autem et Joannes in Jerusalem eum ab Apostolis visum commemorant.

VIII. Quid significet quod in Evangelista Matthaeo scriptum est: Jesus autem clamans voce magna emisit spiritum: et velum Templi scissum est in duas partes, a summo usque deorsum, et reliqua.

IX. Quomodo Salvator, secundum Joannem insufflat Spiritum Sanctum Apostolis, et secundum Lucam post ascensionem missurum se esse dicit.

X. Quid significet illud quod Apostolus Paulus disputat ad Romanos scribens: Quid ergo dicemus: Numquid iniquitas

apud Deum? Absit, *usque ad eum locum ubi ait: Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, et reliqua.*

XI. *Quid sit quod Apostolus scribit ad Corinthios in secunda Epistola:* Aliis odor mortis in mortem, et aliis odor vitae in vitam.

XII. *Quid sit quod scriptum est in Epistola ad Thessalonicenses prima:* Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, et integer spiritus vester, et anima et corpus sine querela, in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur.

Expliciunt Capitula Quaestionum.

HIERONYMUS AD HEDIBIAM. DE QUAESTIONIBUS XII.

818 PRAEFATIO.---Ignota vultu, fidei mihi ardore notissima es. Et de extremis Galliae finibus in Bethleemitico rure latitantem, ad respondendum provocas, de sanctarum quaestiunculis Scripturarum, per hominem Dei, filium meum Apodemium, Commonitoriolum dirigens; quasi vero non habeas, in tua provincia disertos viros, et in Lege Dei perfectos: nisi forte experimentum magis nostri, quam doctrinam flagitas, et vis scire, quid de his quae ab aliis audisti, nos quoque sentiamus. Majores tui Patera, atque Delphidius, quorum alter antequam ego nascerer, Rhetoricam Romae **819** docuit: alter me jam adolescentulo omnes Gallias prosa versuque, suo illustravit ingenio, jam dormientes et

taciti me jure reprehendunt, quod audeam ad stirpem generis sui quippiam mussitare: licet concedens eis eloquentiae magnitudinem, et doctrinam saecularium litterarum, merito subtraham scientiam Legis Dei, quam nemo accipere potest, nisi ei data fuerit a Patre luminum (**Jacob. 1**), qui *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (**Joan. 1**), et stat medius credentium, qui in nomine ejus fuerint congregati (**Matth. 18**). Unde libere profiteor (nec dictum superbe pertimesco) me scribere tibi non in doctis humanae sapientiae verbis, quam Deus destructurus est; sed in verbis fidei, spiritualibus spiritualia comparantem (**1. Cor. 2. 23**): ut abyssus veteris Testamenti invocet abyssum Evangelicam (**Ps. 41**), in voce cataractarum, id est, Prophetarum et Apostolorum suorum, et veritas Domini perveniat usque ad nubes, quibus mandatum est, ne super incredulum Israel imbrem pluerent; sed ut rigarent arva gentilium, et torrentem spinarum, ac mare mortuum dulcorarent. Ora igitur, ut verus Elisaeus steriles in me et mortuas aquas vivificet, et Apostolorum sale, quibus dixerat *Vos estis sal terrae* (**Matth. 5. 13**), meum olusculum condiat, quia omne sacrificium quod absque sale est, Domino non offertur (**Levit. 2. 13**). Nec fulgore saecularis eloquentiae delecteris, quam vidit Jesus quasi fulgur cadentem de coelo (**Luc. 10**): sed potius eum respice, qui non habet decorem nec speciem: homo in plagis positus et sciens ferre infirmitatem (**Isai. 53**); et quidquid ad proposita respondero, scias me non confidentia respondisse sermonis; sed ejus fide, qui pollicitus est: *Aperi os tuum, et ego implebo illud* (**Ps. 80. 11**).

CAPUT PRIMUM.---Interrogas, quomodo perfectus esse quis possit, et quomodo vivere debeat vidua, quae sine liberis derelicta est. Hoc idem in Evangelio Legis Doctor interrogat: *Magister, quid faciens vitam aeternam possidebo?* Cui respondit Dominus: *Mandata nosti?* Dicit ille, *Quae?* Jesus autem dixit: *Non homicidium facies, non adulterium, non furtum, non falsum dices testimonium: honora patrem et matrem, et diliges proximum 820 tuum sicut teipsum.* Et illo dicente: *Haec omnia feci,* Dominus intulit: *Unum tibi deest. Si vis esse perfectus, vade, et vende omnia quae habes, et da pauperibus: et veni sequere me (Matth. 19. v. 16.-21).* Itaque et ego tibi Domini nostri respondebo sermonibus: Si vis esse perfecta, et tollere crucem tuam, et sequi Dominum Salvatorem, et imitari Petrum dicentem: *Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te (Marc. 10. 28);* vade et vende omnia quae habes, et da pauperibus, et sequere Salvatorem. Non dixit, da filiis, da fratribus, da propinquis, quos etiamsi haberes, jure his Dominus praeferretur: sed, *da pauperibus:* imo da Christo, qui in pauperibus pascitur: qui cum dives esset, pro nobis pauper factus est; qui loquitur in tricesimo nono Psalmo: *Ego autem mendicus sum et pauper, et Dominus sollicitus est pro me (Ps. 39. 18).* Statimque quadragesimi Psalmi de eo exordium est: *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem (Ps. 40. 1).* Intelligentia opus est, ut post intelligentiae beatitudinem, sciatur qui sit egenus et pauper. Non utique ille qui mendicitate, et squalore coopertus est, et tamen non recedit a vitiis; sed de quibus Apostolus loquitur: *Tantum ut pauperum memores essemus (Gal. 2. 10).* Ob quorum refrigeria laborabant [al. laborant] Paulus et Barnabas in Ecclesiis gentium, ut collectae fierent per primam

sabbati, et hanc ipsam oblationem, non per alios, sed per se deferre festinant his, qui suas pro Christo amisere substantias, qui persecutiones passi sunt, qui dixerunt patri suo et matri, uxoribus et liberis: *Non novimus vos* (**Deut. 33. 9**). Hi impleverunt voluntatem Patris, et audierunt dicentem Dominum Salvatorem, *Mater mea et fratres mei hi sunt, qui faciunt voluntatem Patris mei* (**Matth. 12. 50. et Luc. 8 21**). Et haec dicimus, non quod in pauperes Judaeos, sive gentiles, et omnino cujuslibet gentis sint pauperes, prohibeamus faciendam eleemosynam; sed quod Christianos et credentes pauperes incredulis praeferamus, et inter ipsos Christianos sit multa diversitas, utrum peccator, an sanctus sit. Unde et Apostolus passim in omnes misericordiam probans, infert: *Maxime in domesticos fidei* (**Gal. 6. 10**). Domesticus fidei est, qui eadem tibi religione conjungitur, quem a consortio fraternitatis peccata non separant. Quod si de inimicis quoque nobis **821** praecipitur, ut si esurierint, demus eis cibum, si sitierint, demus eis potum: et haec facientes congregemus carbones super caput eorum (**Rom. 12. 20**); quanto magis de his, qui non sunt inimici, et qui Christiani sunt, atque Sancti? Neque vero hoc quod dicitur, *Hoc enim faciens, carbones ignis congregabis super caput ejus*, in malam partem accipiendum est, sed in bonam. Quando enim inimicis nostris praebemus beneficia, malitiam eorum nostra bonitate superamus, et mollimus duritiam, iratumque animum ad mollitiem et benevolentiam flectimus; atque ita congregamus carbones super capita eorum, de quibus scriptum est: *Sagittae potentis acutae, cum carbonibus desolatoriis* (**Psal. 119. 4**); ut quomodo de altari a Seraphim carbo sublatus, Prophetiae labia purgavit (**Isa. 6. 6. et 7**); ita et inimicorum nostrorum peccata purgentur, et vincamus in

bono malum (**Rom. 12. 21**), et benedicamus maledicentibus: et imitemur Patrem nostrum, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos (**Matth. 5. 45**). Igitur et tu, quia paucos non habes filios, plurimos fac tibi amicos de iniquo mammona, qui te recipiant in aeterna tabernacula (**Luc. 16. 9**). Pulchre dixit *de iniquo*; omnes enim divitiae de iniquitate descendunt, et nisi alter perdiderit, alter non potest invenire. Unde et illa vulgata sententia mihi videtur esse verissima. Dives autem iniquus, aut iniqui haeres. Quod cum legis doctor audisset, et ferre non posset, quia habebat divitias multas, conversus Dominus ad discipulos, ait: *Quam difficile, qui divites sunt, intrare possunt in regna coelorum* (**Matth. 19. 23. Marc. 10. 23. et Luc. 18. 24**). Non dixit, impossibile; sed difficile: licet exemplum posuerit impossibilitatis: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei*. Hoc autem non tam difficile est, quam impossibile. Nunquam enim fieri potest, ut camelus transeat per foramen acus. Nunquam igitur dives intrare poterit in regna coelorum. Sed camelus tortuosus, et curvus est, et gravi sarcina praegravatur. Et **822** nos ergo, quando pravas ingredimur semitas, et rectam Domini viam dimittimus, et oneramus mundi divitiis, sive pondere delictorum, regnum Dei ingredi non valemus. Quod si deponamus gravissimam sarcinam, et assumamus nobis pennas columbae, volabimus, et requiescemus, et dicetur nobis: *Si dormiatis inter medios cleros, pennae columbae deargentatae, et posteriora dorsi ejus in pallore auri* (**Ps. 67. 14**). Dorsum nostrum, quod prius informe erat, et gravi sarcina premebatur, habeat nitorem auri, quod interpretatur in sensu, et alas deargentatas, quae intelliguntur eloquia Scripturarum, et regnum Dei intrare poterimus. Dicunt Apostoli se omnia,

quae sua fuerant dimisisse, et mercedem pro hac virtute audacter exposcunt. Quibus respondit Dominus: *Omnis, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit (Matth. 19. 29)*. O quanta beatitudo, pro parvis magna recipere, aeterna pro brevibus, pro morituris semper viventia, et habere Dominum debitorem. Si qua autem vidua habet liberos, et maxime si nobilis familiae est, egentes filios non dimittat, sed ex aequalitate eos amet, et ut meminerit primum animae suae, et ipsam putet esse de filiis, et partiatur potius cum liberis, quam omnia filiis derelinquat; imo Christum liberorum suorum faciat cohaeredem. Respondebis, difficile est, durum est, et contra naturam. Sed Dominum audies tibi respondentem: *Qui potest capere, capiat (Matth. 19. 12)*. Et si vis esse perfecta, non tibi jugum necessitatis imponit, sed potestati tuae liberum concedit arbitrium. Vis esse perfecta, et in primo stare fastigio dignitatis, fac quod fecerunt Apostoli, vende omnia, quae habes, et da pauperibus, et sequere Salvatorem, nudam, solamque crucem, nuda sequaris et sola. Non vis esse perfecta, sed secundum vis tenere gradum virtutis, dimitte omnia quaecumque habes, da filiis, da propinquis. **823** Nemo te reprehendit, si inferiora secteris, dummodo illam scias tibi jure praelatam, quae elegerit prima. Dices, hoc Apostolorum est, et virorum: mulierem autem nobilem non posse omnia vendere, quae multis adjumentis hujus vitae indigeat. Audi igitur Apostolum commonentem: *Non ut aliis refrigerium, vobis autem tribulatio: sed ex aequalitate, vestra abundantia, illorum sustentet inopiam; ut et illorum abundantia vestrae inopiae sit supplementum (2. Cor. 8. 14)*. Unde inquit Dominus: *Qui*

habet duas tunicas, det alteram non habenti (Luc. 3. 11). Quid si Scythiae frigora sint, et Alpinae nives, quae non duabus, et tribus tunicis, sed vix pecudum pellibus repelluntur? Quidquid ergo corpori nostro sufficere potest, et humanae succurrere imbecillitati, quos nudos natura profudit, hoc una appellanda est tunica; et quidquid in praesentibus alimentis necessarium est, hoc unius diei victus appellatur. Unde praeceptum est: *Non cogitetis de crastino (Matth. 6. 34),* hoc est de futuro tempore. Et Apostolus, *Habentes, inquit, victum, et vestitum, his contenti simus (1. Tim. 6. 8).* Si plus habes, quam tibi ad victum vestitumque necessarium est, illud eroga, et in illo debitricem esse te noveris. Ananias et Sapphira Apostoli meruere sententiam, quia sua timide reservarunt (**Act. 5**). Ergone, inquires, puniendus est, qui sua non dederit? Minime. Ideo puniti sunt, quia mentiri voluerunt Spiritui Sancto, et reservantes necessaria victui suo, quasi perfecte saeculo renuntiantes, vanam gloriam sectabantur. Alioqui licet libere vel dare, vel non dare. Quanquam ei, qui cupiat esse perfectus, praesens paupertas futuris divitiis compensanda sit. Quomodo autem vidua vivere debeat, brevi sermone comprehendit Apostolus, dicens: *Vidua, quae in deliciis est, vivens mortua est (1. Tim. 5. 6);* et nos in duobus libellis, quos ad Furiam, et Salvinam scripsimus, plenius dictum putamus.

CAP. II.---Quomodo accipiendum sit illud Salvatoris apud Matthaeum: *Dico autem vobis: Non bibam amodo de hoc genimine vitis, usque in diem illum, quo bibam illud novum vobiscum in regno Patris mei (Matth. 26. 29).* Ex hoc loco quidam mille annorum fabulam struunt, in quibus Christum regnaturum corporaliter esse contendunt, et bibiturum vinum,

quod ex illo tempore **824** usque ad consummationem mundi non biberit. Nos autem audiamus panem, quem fregit Dominus, deditque discipulis suis, esse Corpus Domini Salvatoris, ipso dicente ad eos, *Accipite, et comedite, hoc est Corpus meum*: et calicem illum esse, de quo iterum locutus est: *Bibite ex hoc omnes: hic est enim Sanguis meus novi Testamenti, qui pro multis effundetur* (**Matth. 26. 26. 27. 28; Marc. 14. 22. 24**), etc. Iste est calix de quo in Propheta legimus: *Calicem salutaris accipiam* (**Ps. 115. 4**). Et alibi: *Calix tuus inebrians quam praeclarus est* (**Ps. 22. 5**). Si ergo panis, qui de coelo descendit, Corpus est Domini; et vinum quod discipulis dedit, Sanguis illius est novi Testamenti qui pro multis effusus est in remissionem peccatorum, Judaicas fabulas repellamus, et ascendamus cum Domino coenaculum magnum, stratum, atque mundatum, et accipiamus ab eo sursum calicem novi Testamenti; ibique cum eo Pascha celebrantes, inebriemur ab eo vino sobrietatis. *Non enim est regnum Dei cibus, et potus, sed justitia, et gaudium, et pax in Spiritu Sancto* (**Rom. 14. 17**). Nec Moyses dedit nobis panem verum; sed Dominus Jesus: ipse conviva et convivium, ipse comedens, et qui comeditur. Illius bibimus Sanguinem, et sine ipso potare non possumus, et quotidie in sacrificiis ejus de genimine vitis verae, et vineae *Sorec*, quae interpretatur, *electa*, rubentia musta calcamus, et novum ex his vinum bibimus de regno Patris, nequaquam in vetustate litterae, sed in novitate spiritus: cantantes canticum novum, quod nemo potest cantare, nisi in regno Ecclesiae (**Apoc. 14. 3**), quod regnum Patris est. Hunc panem et Jacob Patriarcha comedere cupiebat, dicens: *Si fuerit Dominus Deus mecum, et dederit mihi panem ad vescendum, et vestimentum ad operiendum* (**Gen. 28. 20**).

Quotquot enim in Christo baptizamur, Christum induimus (**Gal. 3. 27**), et panem comedimus Angelorum, et audimus Dominum praedicantem: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui me misit Patris, ut impleam opus ejus* (**Joan. 4. 34**). Faciamus igitur voluntatem ejus, qui misit nos, Patris, et impleamus opus ejus; et Christus nobiscum bibit in regno Ecclesiae sanguinem suum.

CAP. III.---Quae causa sit, ut de resurrectione Domini et apparitione Evangelistae diversa narraverint. In quibus primum quaeris, cur Matthaeus dixerit, **825** Vespere autem sabbati illucescente in una sabbati Dominum surrexisse (*Matth. ult.*), et Marcus mane resurrectionem ejus factam esse commemoret, ita scribens: *Cum autem resurrexisset, una sabbati, mane apparuit Mariae Magdalenae, de qua ejecerat septem daemonia: et illa abiens nuntiavit his, qui cum eo fuerant lugentibus, et flentibus. Illique audientes quod viveret, et quod vidisset eum, non crediderunt ei* (**Marc. ult. 9. et 10**). Hujus quaestionis duplex solutio est; aut enim non recipimus Marci testimonium, quod in raris fertur Evangeliiis, omnibus Graeciae libris pene hoc capitulum in fine non habentibus, praesertim cum diversa atque contraria Evangelistis caeteris narrare videatur; aut hoc respondendum, quod uterque verum dixerit: Matthaeus, quando Dominus surrexerit vespere sabbati, Marcus autem, quando eum viderit Maria Magdalene, id est, mane prima sabbati. Ita enim distinguendum est: *Cum autem resurrexisset*, et parumper spiritu coarctato, inferendum, *prima sabbati, mane apparuit Mariae Magdalenae*, ut qui vespere sabbati (juxta Matthaeum) surrexerat, ipse mane primo sabbati (juxta Marcum) apparuerit Mariae Magdalenae. Quod quidem et Joannes

Evangelista (**Cap. 20**) significat, mane eum alterius diei visum esse demonstrans.

CAP. IV.---Quomodo juxta Matthaeum, vespere sabbati Maria Magdalene vidit Dominum resurgentem, et Joannes Evangelista refert eam mane una sabbati juxta sepulcrum flere (**Joan. 20**)? Una sabbati, dies Dominica intelligenda est, quia omnis hebdomada in sabbatum, et in primam, et secundam, et tertiam, et quartam, et quintam, et sextam sabbati dividitur, quam Ethnici, idolorum, et elementorum nominibus appellant. Denique Apostolus collectam pecuniae, quae indigentibus praeparabatur, in una sabbati praecepit congregandam (**1. Cor. 16. 2**). Nec putandum est, Matthaeum, et Joannem diversa sensisse, sed unum atque idem tempus, mediae noctis scilicet, et gallorum cantus, diversis appellasse nominibus. Matthaeus enim scribit, *Vespere sabbati*, id est, sero, **826** non incipiente nocte, sed jam profunda et magna ex parte transacta, apparuisse Dominum Mariae Magdalene, et apparuisse vespere sabbati illucescentis in unam sabbati, seipsum interpretans quid dixisset, *vespere sabbati*, id est appropinquante jam luce sequentis diei. Et Joannem non absolute dixisse, *Una autem sabbati venit Maria Magdalene mane ad sepulcrum*: sed addidisse, *cum adhuc essent tenebrae*. Ejusdem igitur atque unius temporis, id est mediae noctis, atque gallorum cantus, alterum finem, alterum dixisse principium. Mihiq; videtur Evangelista Matthaeus, qui Evangelium Hebraico sermone conscripsit, non tam *vespere* dixisse, quam *sero*, et eum qui interpretatus est, verbi ambiguitate deceptum, non *sero* interpretatum esse, sed *vespere*. Quanquam consuetudo humani sermonis teneat, sero non vesperum

significare, sed tarde. Solemus enim dicere, sero venisti, id est tarde, et quae facere ante debueras, fac saltem sero, id est tarde. Sin autem illud objicitur, quomodo eadem Maria quae prius viderat Dominum resurgentem, postea ad sepulcrum ejus flere referatur, hoc dicendum est, quod et sola, et cum altera, sive cum aliis mulieribus memor beneficiorum, quae in se Dominus contulerat, ad sepulcrum ejus frequenter cucurrerit, et nunc adoraverit, quem videbat, nunc fleverit, quem quaerebat absentem: Licet quidam duas Marias Magdalenas de eodem vico Magdalo fuisse contendat, et alteram esse, quae in Matthaeo eum viderit resurgentem, alteram, quae in Joanne eum quaerebat absentem. Quatuor autem fuisse Marias, in Evangeliiis legimus, unam matrem Domini Salvatoris, alteram materteram ejus, quae appellata est Maria Cleophe, tertiam Mariam matrem Jacobi et Jose, quartam Mariam Magdalenam. Licet alii matrem Jacobi et Jose, materteram ejus fuisse contendat. Nonnulli (ut se liberent quaestione) in Marco volunt unam esse de Mariis, sed non additum cognomen Magdalene, et ex superfluo scriptorum inolevisse vitio, quod primum Evangelista non scripserit. **827** Nobis autem simplex videtur et aperta responsio, sanctas feminas, Christi absentiam non ferentes, per totam noctem, non semel, nec bis, sed crebro ad sepulcrum Domini cucurrisse, praesertim cum terraemotus, et saxa disrupta, et sol fugiens, et rerum natura turbata, et (quod his majus est) desiderium Salvatoris somnum ruperit feminarum.

CAP. V.---Quomodo juxta Matthaeum Maria Magdalene vespere sabbati cum altera Maria advoluta sit pedibus Salvatoris: cum secundum Joannem mane sabbati audierit a Domino: *Noli me tangere, necdum enim ascendi ad Patrem*

meum (Joan. 20. 17). Quae prius viderat Dominum resurgentem cum altera Maria, et ejus pedibus fuerat advoluta, postea reversa per noctem (domi enim ob desiderium ejus manere non poterat) venit ad sepulcrum. Cumque lapidem, quo monumentum fuerat clausum, vidisset ablatum, cucurrit ad Simonem Petrum, et ad alterum discipulum, quem Jesus amabat plurimum, et dicit eis: *Tulerunt Dominum de monumento: et nescio ubi posuerunt eum (Ibid. 13).* Error mulieris cum pietate sociatus est. Pietas in eo erat, quod desiderabat eum, cujus noverat majestatem. Error in eo, quod dicebat: *Tulerunt Dominum de monumento,* et caetera. Denique cum Petrus, et Joannes introeuntes sepulcrum vidissent linteamina separata; et sudarium quo caput Domini fuerat involutum, seorsum positum; et resurrexisse crederent, cujus corpus non invenerant in sepulcro: Maria stabat ad monumentum foris plorans. Cumque se inclinasset, vidit duos Angelos in albis sedentes in loco monumenti ad caput et pedes, ubi positum fuerat corpus Jesu, ut sub tanta custodiae dignitate non crederet ab hominibus potuisse furari, qui ministris Angelis servabatur. Dicunt ei Angeli, quos cernebat: *Mulier, quid ploras?* secundum illud quod Dominus loquebatur ad matrem: *Quid mihi, et tibi est mulier? nondum venit hora mea (Joan. 2. 4),* ut eo quod appellaverunt mulierem, arguerent frustra plorantem et dicerent, *Quid ploras?* In tantum autem Maria Magdalene obstupefacta torpuerat, et fidem, miraculis 828 territa, quasi in caligine, possidebat: ut ne Angelorum quidem praesentium sentiret aspectum, sed muliebriter responderet, et diceret: Ideo ploro, quia tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. O Maria, si Dominum credis, et Dominum tuum, quomodo arbitraris ab

hominibus sublatum? *Nescio*, inquit, *ubi posuerunt eum*. Quomodo nescis, quem paulo ante adorasti? Cumque videret Angelos; et quos cernebat, ignoraret, stupore perterrita, huc atque illuc faciem circumferebat, nihil aliud nisi Dominum videre desiderans, conversaque retro, vidit Jesum stantem, et nesciebat, quia Jesus erat. Non quod juxta Manichaeum, et alios haereticos formam Dominus vultumque mutasset: ut pro voluntate diversus ac varius videretur, sed quod Maria stupefacta miraculo, hortulanum putaret, quem tanto studio requirebat. Itaque et Dominus iisdem verbis, quibus et Angeli, loquitur ad eam: *Mulier quid ploras?* Addiditque de suo, *quem quaeris?* At illa respondit: *Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi, ubi posuisti eum; et ego eum tollam*. Hic Dominum non de confessione verae fidei Salvatorem vocat: sed humilitate, et timore hortulano defert obsequium. Et vide quanta ignorantia. Quem custodiebat cohors militum, cujus sepulcro Angeli praesidebant, ab uno hortulano arbitratur ablatum: et ignorans imbecillitatem femineam, tantarum se virium ropromittit, et credit, ut corpus viri, et perfectae aetatis: quod (ut caetera taceam) centum libris myrrhae circumlitum erat, existimaret ab una, et pavida muliere posse portari. Cumque Jesus appellasset eam, atque dixisset: *Maria*, ut quem facie non agnoscebat, voce intelligeret, illa in errore persistens, nequaquam *Dominum*, sed *Rabboni*, id est, *magistrum* vocat. Et vide quanta turbatio, quem hortulanum putans, Dominum nuncupaverat, Dei Filium resurgentem, magistrum vocat. Itaque ad eam, quae quaerebat viventem cum mortuis; quae errore femineo et imbecillitate muliebri huc, illucque currebat, et corpus quaerebat occisi; cujus pedes viventis tenuerat, loquitur **829** Dominus et dicit: *Noli me tangere*, tibi enim

nondum ascendi ad Patrem meum. Et est sensus: Quem mortuum quaeris, viventem tangere non mereris. Si me necdum putas ascendisse ad Patrem, sed hominum fraude sublatum, meo tactu indigna es. Hoc autem dicebat: non ut studium quaerentis obtunderet; sed ut dispensationem carnis assumptae, in divinitatis gloriam sciret esse mutatam: et nequaquam corporaliter vellet esse cum Domino, quem spiritualiter credere deberet regnare cum Patre. Unde et Apostoli majoris fidei sunt, qui absque Angelorum visu, absque ipsius Salvatoris aspectu, postquam corpus ejus in monumento non repperant, crediderunt eum ab inferis surrexisse. Alii putant primum esse quod a Joanne narratum est, venisse Mariam Magdalenam ad sepulcrum, et vidisse revolutum lapidem a monumento, et postea regressam cum Apostolis Petro et Joanne, solam ad monumentum remansisse: et idcirco adhuc incredulam, a Domino fuisse correptam: reversamque domum, rursum ad sepulcrum venisse cum Maria; et ab Angelo monitam, exeuntem de monumento, adorasse Dominum, et tenuisse pedes ejus, quando ab eo pariter audierunt: *Avete. Et illae accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum.* Quae in tantum profecerunt, ut mittantur ad Apostolos, et audiant primum, *Nolite timere:* secundo, *Ite nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilaeam, ibi me videbunt.*

CAP. VI.---Quomodo custodiente militum turba, Petrus et Joannes libere ingressi sunt sepulcrum, nullo prohibente custodum (**Matth. 22. et Joan. 20**). Hac videlicet causa, quia *vespere sabbati, quae lucescebat in prima sabbati, venit Maria Magdalene, et altera Maria videre sepulcrum. Et ecce terraemotus factus est magnus. Angelus quoque Domini*

descendit de coelo, et accedens revolvit lapidem, et sedebat super eum: eratque aspectus ejus sicut fulgur, et vestimentum illius, sicut nix. Prae timore autem ejus perterriti sunt custodes, et facti sunt velut mortui. Igitur qui fuerant tanto **830** timore perterriti, ut putarentur mortui; aut dimisisse sepulcrum, et fugisse credendi sunt; aut ita corpore, et animo obtorpuisse, ut non dicam viros, sed ne mulierculas quidem, sepulcrum intrare cupientes, auderent prohibere. Magnus enim timor eos exterruerat, videntes lapidem revolutum, et terraemotum, factum, non ex more solito, sed tam magnum, qui cuncta concuteret, et eversionem terrae funditus minaretur: Angelum quoque descendisse de coelo, tam claro vultu, ut non lampadem, et humana lumen arte succensum, sed fulgur imitaretur coeli, quo illustrantur omnia. Unde et in tenebris videre potuerunt. Itaque libere introeunt. Viderat enim Maria Magdalene, quae eis nuntiaverat lapidem revolutum, et corpus Domini de monumento esse sublatum. Angelum autem non putemus idcirco venisse, ut aperiret sepulcrum Domino resurgenti, et revolveret lapidem: sed postquam Dominus resurrexit, hora qua ipse voluit, et quae nulli mortalium cognita est, indicasse quod factum est: Et sepulcrum vacuum revolutione lapidis, et sui ostendisse praesentia: quae omnia videbantur, splendore faciei ipsius et horrorem tenebrarum fulgoris claritate vincente.

CAP. VII.---Quomodo Matthaeus, et Marcus scribant Apostolis mandatum per mulieres, ut irent in Galilaeam Dominum revisuri (**Matth. 26, et 28; Marc. 16**): quam Lucas (**Cap. 24**), et Joannes (**Cap. 20. et 21**), Jerosolymis ab illis visum esse perhibeant. Aliud est undecim se offerre discipulis, qui propter metum Judaeorum absconditi erant,

quando ad eos clausis ingressus est januis, et putantibus quod videretur in spiritu, manus, et latus obtulit, clavis, et lancea vulneratum: aliud quando secundum Lucam, praeuit se eis *in multis argumentis per dies quadraginta, apparens eis et loquens de regno Dei: et convescens praecepit eis, ab Jerosolymis ne discederent* (**Actor. 1. 4**). In altero enim pro consolatione timentium videbatur, et videbatur breviter, rursumque ex oculis tollebatur: in altero autem tanta familiaritas erat, et perseverantia, ut cum eis pariter vesceretur. Unde et Paulus Apostolus **831** refert eum quingentis simul apparuisse discipulis. Et in Joanne legimus, quod piscantibus Apostolis, in littore steterit, et partem assi piscis, favumque comederit quae verae resurrectionis indicia sunt. In Jerusalem autem nihil horum fecisse narratur.

CAP. VIII.---Quid significet quod in Evangelista Matthaeo scriptum est, *Jesus autem clamans voce magna, emisit spiritum: et velum Templi scissum est in duas partes, a summo usque deorsum, et terra mota est, et petrae scissae sunt, et monumenta aperta sunt: et multa corpora Sanctorum, qui dormierant, surrexerunt. Et exeuntes de monumentis, post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis* (**Matth. 27. 50. et seqq.**). De hoc loco in iisdem Matthaei Commentariis disseruimus. Primumque dicendum, quod divinae sit potentiae, ponere animam quando voluerit, et rursum accipere eam. Denique Centurio audiens eum dixisse ad Patrem: *In manus tuas commendo spiritum meum* (**Luc. 23. 46**), et statim spiritum sponte dimisisse, commotus signi magnitudine, ait: *Vere Dei Filius erut iste*. Velum quoque Templi scissum est in duas partes; ut compleretur illud, quod refert Josephus, praesides

Templi dixisse virtutes: *Transeamus ex his sedibus*. In Evangelio autem quod Hebraicis litteris scriptum est, legimus, non velum Templi scissum; sed superliminare Templi mirae magnitudinis corruisse. *Terra*, inquit, *mota est*, pendentem Dominum suum ferre non sustinens; *et petrae scissae sunt*, ut indicarent duritiam Judaeorum, qui praesentem Dei Filium intelligere noluerunt; *et monumenta aperta sunt*, in signum futurae resurrectionis; *multaque Sanctorum corpora exeuntia de sepulcris, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis*. Sanctam civitatem, Jerosolymam debemus accipere, ad distinctionem omnium civitatum, quae tunc idolis serviebant. In hac enim sola fuit Templum, et unius Dei cultus, et vera religio: et non omnibus apparuerunt, sed *multis*, qui resurgentem Dominum susceperunt.

2. Deinde juxta anagogen dicendum est, quod inclamante Jesu, et emittente spiritum, velum Templi scissum sit in duas partes a summo usque deorsum: **832** et omnia Legis sint revelata mysteria; ut quae prius recondita tenebantur, universis gentibus proderentur. In duas autem partes, in vetus et novum Testamentum; et a summo usque deorsum, ab initio mundi, quando homo conditus est, et reliqua quae facta sunt in medio, sacra narrat historia, usque ad consummationem mundi. Et quaerendum, quod velum Templi scissum sit, exterius, an interius? Mihi videtur in passione Domini illud velum esse conscissum, quod in tabernaculo, et in Templo foris positum fuerat; et appellabatur exterius: *Quia nunc ex parte videmus, et ex parte cognoscimus. Cum autem venerit quod perfectum est (1. Cor. 13. 9. et 10)*, tunc et velum interius dirumpendum est: ut omnia quae, nunc nobis

abscondita sunt, domus Dei sacramenta, videamus. Videamus quid significant duo Cherubim, quid Oraculum, quid vas aureum, in quo manna reconditum fuit. *Nunc enim per speculum videmus in aenigmate (Ibid. 12)*: et cum historiae nobis velum scissum sit, ut ingrediamur atrium Dei, tamen secreta ejus et universa mysteria, quae in coelesti Jerusalem clausa retinentur, scire non possumus. Igitur in passione Domini terra commota est, juxta illud quod scriptum est in Aggaeo; *Adhuc semel, et ego movebo coelum et terram: et veniet desideratus cunctis gentibus (Agg. 2. 7. 8)*; ut ab Oriente et Occidente veniant et recumbant cum Abraham, Isaac, et Jacob (**Matth. 8. 11**). *Et petrae scissae sunt*, id est dura corda gentilium; sive petrae, universa vaticinia Prophetarum, qui et ipsi a petra, hoc est, a Christo cum Apostolis petrae vocabulum acceperunt: ut quidquid in eis duro Legis velamine claudebatur, scissum pateret gentibus. Monumenta quoque, de quibus scriptum est: *Vos estis sepulcra extrinsecus dealbata, quae intus plena sunt ossibus mortuorum (Matth. 23. 27)*, ideo sunt aperta, ut egrederentur de his, qui prius in infidelitate mortui erant, et cum resurgente Christo, atque vivente, viverent (**Ephes. 2**), et ingrederentur coelestem Jerusalem; et haberent municipatum, nequaquam in terra, sed in coelo; morientesque cum terreno Adam, resurgerent cum Adam supercoelesti. Porro secundum litteram, nulli violentum **833** esse videatur, mortuo Salvatore appellari Jerusalem sanctam civitatem; cum usque ad destructionem ejus semper Apostoli Templum ingressi sint; et ob scandalum eorum, qui de Judaeis crediderant, Legis exercuerint caeremonias. In tantum autem Jerusalem amavit Dominus, ut fleret eam, et plangeret (**Luc. 19. 41**), et pendens in cruce loqueretur: *Pater, ignosce illis: quod enim faciunt,*

nesciunt (**Ibid. 23. 34**). Itaque impetravit, quod petierat: multaque statim de Judaeis millia crediderunt, et usque ad quadragesimum secundum annum datum est ei tempus poenitentiae. Post quos, perseverantibus illis in malitia, egressi sunt duo ursi de silvis gentium Romanarum, Vespasianus, et Titus: et blasphemantes pueros, ascendente vero Elisaeo in *domum Dei* (hoc enim interpretatur *Bethel*) voce consona illudentes interfecerunt, atque laceraverunt (**4. Reg. 2**): et ex eo tempore Jerusalem non appellatur civitas sancta: sed sanctitatem et pristinum nomen amittens, spiritualiter vocatur Sodoma, et Aegyptus: ut aedificetur pro ea civitas nova, quam fluminis impetus laetificat (**Ps. 45. 5**); et de cujus medio egreditur fons, qui totius orbis amaritudinem mitigavit: ut miserabilis Israel ruinas Templi, nudatis plangat lacertis: et in Christo turba credentium, nova quotidie videat Ecclesiae tecta consurgere, et dicat Sion, *Angustus mihi locus est* (**Isai. 49. 20**): impleaturque illud, quod in Isaia scriptum est: *Et erit sepulcrum ejus inclytum* (**Ibid. 11. 10**).

CAP. IX.---Quomodo Salvator secundum Joannem (**Joan. 20**), insufflavit Spiritum Sanctum in sanctos Apostolos, et secundum Lucam, post ascensionem se missurum repromittit? Hujus quaestionis perfacilis solutio est, si docente Apostolo Paulo, Spiritus Sancti diversas gratias noverimus. Scribit enim in prima ad Corinthios Epistola: «Divisiones donorum sunt, idem vero Spiritus: et divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus. Unicuique autem datur manifestatio spiritus. ad id quod expedit. Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae secundum

eumdem Spiritum, alii gratia sanitarum in uno Spiritu, alii fides **834** in eodem Spiritu, alii operatio virtutum, alii Prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii autem interpretatio sermonum. Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult» (**1. Cor. 12. 4. et sqq**). Ergo Dominus, qui post resurrectionem suam juxta Lucae Evangelium dixerat: «Ecce ego mittam promissionem Patris mei in vos: Vos autem sedete in civitate quoadusque induamini virtute ex alto» (**Luc. ult. 49**): et juxta eumdem in Apostolorum Actibus est locutus: «Praecepit eis ab Jerosolymis ne discederent; sed expectarent promissionem Patris, quam audistis, inquit, per os meum: quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu Sancto, non post multos hos dies» (**Act. 4. 5**); rursum in fine Evangelii secundum Joannem, eo die quo resurrexerat, id est die Dominica, clausis januis ad Apostolos introisse narratur, et dixisse eis secundo, «Pax vobis;» et intulisse: «Sicut misit me Pater, et ego mitto vos: hoc cum dixisset, insufflavit, et dixit eis: Accipite Spiritum Sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta erunt (**Joan. 20. 21. et seqq**). Prima igitur die resurrectionis, acceperunt Spiritus Sancti gratiam, qua peccata dimitterent, et baptizarent, et filios Dei facerent, et spiritum adoptionis credentibus largirentur: ipso Salvatore dicente: «Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta erunt» Die autem Pentecostes eis amplius repromissum est, ut baptizarentur Spiritu Sancto, et induerentur virtute ex alto, qua Christi Evangelium cunctis gentibus praedicarent, juxta illud, quod in sexagesimo septimo Psalmo legimus: *Donus dabit verbum evangelizantibus virtute multa*; ut haberent operationem

virtutum, et gratiam sanitatum; et praedicaturi multis gentibus, acciperent genera linguarum: ut jam tunc nosceretur, qui Apostolorum, quibus deberent gentibus nuntiare. Denique Apostolus Paulus, qui de Jerusalem usque ad Illyricum praedicavit, et inde per Romam ad Hispaniam ire festinat (**Rom. 15**), gratias agit Deo, quod cunctis Apostolis magis linguis loquatur (**1. Cor 14**). Qui enim multis gentibus annuntiaturus erat, multarum linguarum acceperat gratiam. Quae repromissio Spiritus **835** Sancti die decima post ascensionem Salvatoris expleta est, Luca referente, qui scripsit; *Cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco, et factus est repente de coelo sonus tanquam advenientis Spiritus vehementis: et replevit totam domum, ubi erant sedentes; et apparuerunt illis dispartitae linguae tanquam ignis: seditque supra singulos eorum; et repleti sunt omnes Spiritu Sancto: et caeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis (Act. 2. 1. et seqq)*. Tunc completum est illud quod legitur in Joel: *Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus: effundam de spiritu meo super omnem carnem: et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae: seniores vestri somnia somniabunt: et juvenes vestri visiones videbunt (Joel. 2. 18)*. Verbum autem effusionis significat gratiae largitatem, et idipsum sonat, quod Dominus repromisit: *Vos autem baptizabimini Spiritu Sancto non post multos hos dies (Act. 1. 5)*. In tantum enim Spiritu Sancto baptizati sunt, ut repleretur tota domus, ubi erant sedentes: et ignis Spiritus Sancti stationem in eis inveniret optatam, linguasque divideret; et secundum Isaiam, qui immunda labia habere se dixerat, purgaret labia eorum, ut Evangelium Christi purius praedicarent. Et in Isaia (**Cap. 6**) quidem superliminare

Templi dicitur fuisse commotum; et repleta est omnis domus fumo, id est, errore, et tenebris, verique ignorantia. In principio autem Evangelii repletur Spiritu Sancto Ecclesia, ut gratia ejus, atque fervore, omnium credentium peccata purgentur: et igne Spiritus Sancti, quem Dominus missurum esse se dixerat, praedicatura Christum lingua sanetur. Non ergo Joannes Lucasque discordant, ut quod ille primo resurrectionis die datum esse significat, hic quinquagesimo die venisse describat: sed profectus Apostolicus est, ut qui primo remittendorum peccatorum gratiam acceperant, postea acciperent operationes virtutum, et cuncta donationum genera, quae ab Apostolo descripta commemoravimus: et (quod magis necessarium erat) diversitatem linguarum omnium gentium; ut annuntiaturi Christum, nullo indigerent interprete. Unde et in Lycaonia cum audissent Paulum, et Barnabam loqui linguis suis, deos in homines conversos **836** esse credebant (**Act. 14**). Et revera indumentum virtutis, Spiritus Sancti gratia est: quam possidentes, judicum tribunalia, et regum purpuras non timebant. Promiserat enim Dominus prius quam pateretur, et dixerat: *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini, Sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* (**Matth. 10. 19**). Ego autem audacter, et tota libertate pronuntio, ex eo tempore, quo Apostoli Domino crediderunt, semper eos habuisse Spiritum Sanctum: nec potuisse signa facere absque Spiritus Sancti gratia: sed pro modulo atque mensura. Unde Salvator clamabat in Templo, dicens: *Qui sitit, veniat ad me, et bibat: et qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae. Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi*

erant credentes in eum (Joan. 7. 37. 38). Et in eodem loco infert: *Nondum enim erat Spiritus datus: quia Jesus nondum fuerat glorificatus (Ibid. 39):* non quo non esset Spiritus Sanctus, dicente Domino Salvatore: *Si autem ego in Spiritu Sancto ejicio daemonia, filii vestri in quo ejiciunt? (Matth. 12. 26),* sed quia erat in Domino, necdum totus in Apostolis morabatur. Quamobrem terrentur ad passionem ejus, et negant et Christum se nescire jurant. Postquam autem baptizantur in Spiritu Sancto, et infunditur in eos Spiritus Sancti gratia, tunc libere loquuntur ad principes Judaeorum: *Obedire magis Deo oportet, quam hominibus (Ibid. 5. 29):* mortuos suscitant, inter flagella laetantur; fundunt sanguinem pro Christo; et suppliciis suis coronantur. Nondum ergo erat Spiritus in Apostolis, nec de ventre eorum fluebant gratiae spiritalis, quia Dominus necdum fuerat glorificatus. Quae sit autem gloria, ipse in Evangelio loquitur: *Pater glorifica me gloria, quam apud te habui prius quam mundus esset.* Gloria Salvatoris, patibulum triumphantis est. Crucifigitur ut homo; glorificatur ut Deus. Denique sol fugit, luna mutatur in sanguinem, terraemotu insolito contremiscit: aperiuntur inferi, mortui ambulant, saxa rumpuntur. Haec est gloria, de qua loquebatur in Psalmo: *Exurge gloria mea, exurge psalterium, et cithara (Ps. 95. 9).* Ipsaque de se respondit gloria **837** et dispensatio carnis assumptae: *Exurgam diluculo;* ut impleatur vigesimi primi Psalmi titulus, *pro assumptione matutina.* Haec dicimus non quod alium Deum, alium hominem esse credamus, et duas personas faciamus in uno Filio Dei, sicut nova haeresis calumniatur; sed unus atque idem Filius Dei, et Filius hominis est: et quidquid loquitur, aliud referimus ad divinam ejus gloriam, aliud ad nostram salutem. Pro quibus non rapinam arbitratus est se esse

aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens: factus obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis (**Philipp. 2**). *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. 1. 14)*. Miror autem Montanum, et insanas feminas ejus, abortivos Prophetas, Domino promittente, atque dicente: *Vado et alium Paracletum mittam vobis (Joan. 14. 16)*; et postea, Luca Evangelista narrante (**Ac. 1 et 2**), quod Apostoli acceperunt quod promissum est: id multo post tempore in se dicere fuisse completum. Apostolis enim promissum est: *Ego mittam sponsonem Patris mei in vos: et vos sedebitis in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto (Luc. 24. 49)*: et resurgens, in Apostolos insufflavit, et non in Montanum, Priscillam, et Maximillam: et illis, id est, Apostolis, ait: *Quorum dimiseritis peccata, dimittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt*. Apostolis, inquam, praecepit, ne discederent ab Jerosolymis, sed exspectarent promissionem Patris. Et postea quod promissum est, expletum legimus. *Repleti sunt omnes Spiritu Sancto, et coeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis (Act. 2. 4)*. Spiritus enim Sanctus ubi vult spirat (**Joan. 3. 8**). Et quando dicit Dominus, *alium Paracletum mittam vobis*, et se ostendit esse *Paracletum*, qui appellatur *Consolator*. Unde et Deus Pater hoc censetur nomine, *Deus miserationum, et totius consolationis (2. Cor. 1)*. Si autem et Pater consolator, et Filius consolator, et Spiritus Sanctus consolator est: et in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, quod intelligitur Deus, baptizantur credentes, quorum unum divinitatis, et consolatoris est nomen, eorum et una natura est. Hic Spiritus **838** Sanctus, non solum in Apostolis, sed etiam in Prophetis fuit, de quo David orabat, dicens: *Spiritum Sanctum*

tuum ne auferas a me (Ps. 50. 13). Et Daniel Spiritum Dei habuisse narratur: et David in spiritu loquitur, dixisse Dominum Domino suo, *sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum (Psal. 109).* Nec sine Spiritu Sancto prophetaverunt Prophetæ: et verbo Domini coeli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum: et quidquid Patris, et Filii est, hoc idem et Spiritus Sancti est: et ipse Spiritus Sanctus cum mittitur, a Patre et Filio mittitur: in alio atque alio loco, Spiritus Dei Patris, et Christi Spiritus appellatur. Unde et in Actibus Apostolorum, qui Joannis Baptismate fuerant baptizati, et credebant in Deum Patrem, et Christum, quia Spiritum Sanctum nesciebant, iterum baptizantur: imo tunc verum accipiunt baptismum. ABSQUE ENIM Spiritu Sancto, imperfectum est mysterium Trinitatis. Et in eodem volumine, Petrus Ananiae, et Sapphirae dixisse narratur, quod mentientes Spiritui Sancto, non sint hominibus mentiti, sed Deo (**Act. 5**).

CAP. X.---Quid significet illud, quod Apostolus Paulus disputat, ad Romanos scribens, *Quid ergo dicemus? numquid iniquitas apud Deum? absit (Rom. 9. 14),* usque ad eum locum, ubi ait: *Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissetus, et sicut Gomorra similes fuissetus (Ibid. 29).* Omnis quidem ad Romanos Epistola interpretatione indiget, et tantis obscuritatibus involuta est, ut ad intelligendam eam, Spiritus Sancti indigeamus auxilio, qui per Apostolum haec ipsa dictavit: sed praecipue locus hic, in quo quidam volentes Dei servare justitiam, ex praecedentibus causis, dicunt electum in utero Rebeckae Jacob, et abjectum Esau (**Gen. 25**): sicut et Jeremias, et Baptista Joannes eliguntur in utero (**Jerem. 1; Luc. 1**): et ipse Apostolus Paulus

praedestinatur in Evangelium antequam nascatur. Nobis autem nihil placet, nisi quod Ecclesiasticum est, et publice in ecclesia dicere non timemus: ne juxta Pythagoram, et Platonem, et discipulos **839** eorum, qui sub nomine Christiano introducunt dogma gentilium, dicamus animas lapsas de coelo esse: et pro diversitate meritorum, in his vel in illis corporibus poenas antiquorum luere peccatorum. Multoque melius est simpliciter imperitiam confiteri, et inter caetera quae nescimus, etiam hujus loci obscuritatem refugere [*effugere*], quam, dum volumus Dei probare justitiam, Basilidis et Manichaei haeresim defendere, et Iberas naenias, Aegyptiaque portenta sectari. Dicamus igitur, ut possumus, et Apostolicae voluntatis sequentes vestigia, ne punctum quidem (ut dicitur) atque unguem transversum, ab illius sentiis recedamus. Fleverat supra, et dolori suo, et conscientiae testem invocaverat Spiritum Sanctum, quod fratres sui et cognati secundum carnem, id est, Israelitae, Dei Filium non recepissent: quorum fuit adoptio, et gloria, et testamentum, et legislatio, et cultura, et promissio: ex quibus etiam ipse Christus secundum carnem de Maria generatus est Virgine: et tam continuo cordis dolore torquetur: ut ipse optet anathema esse a Christo, id est solus perire, ne omne Israeliticum genus pereat (**Rom. 9**). Et quia hoc dixerat, statim venientem e regione praevidit quaestionem. Quid ergo dicis? Omnes qui ex Israel sunt perierunt? Et quomodo tu ipse et caeteri Apostoli, et infinita Judaici populi multitudo, Christum Dei Filium recepistis? Quam ita solvit: Israel in Scripturis sanctis dupliciter appellatur, et in duos dividitur filios: in unum, qui juxta carnem est; et in alterum, qui juxta repromissionem et spiritum. Abraham duos habuit filios, Ismael et Isaac, Ismael, qui secundum carnem natus est,

haereditatem patris non accepit. Isaac, qui de repromissione generatus ex Sara est, semen Dei appellatur. Scriptum est enim: *In Isaac vocabitur tibi semen*, id est, non qui filii carnis, hi filii Dei; sed qui sunt filii repromissionis, isti existimantur in semine. Et hoc non solum in Ismael et Isaac accidisse convincimus; sed etiam in duobus Rebeccae filiis, Esau et Jacob, quorum alter abjectus, alter electus est. Et hoc totum dicit, ut in **840** duobus prioribus fratribus, Ismael et Esau, populum Judaeorum abjectum esse significet. In posterioribus autem, hoc est, in Isaac et Jacob, electum populum gentium, vel eos qui ex Judaeis in Christum credituri erant. Et quoniam hoc volens approbare, proposuerat testimonium nascentium geminorum Esau et Jacob, de quibus scriptum est: *Major serviet minori* (**Gen. 25**): et in Malachia legimus: *Jacob dilexi, Esau autem odio habui* (**Malach. 1. 2. 3**), venientem e latere quaestionem more suo proponit, et disserit: et hac soluta, revertitur ad id, de quo coeperat disputare. Si Esau et Jacob necdum nati erant; nec aliquid egerant boni aut mali, ut vel promererentur Deum, vel offenderent: et electio eorum atque abjectio, non merita singulorum, sed voluntatem eligentis et abjicientis ostendit, quid ergo dicemus? Iniquus est Deus? Secundum illud exemplum, quo loquitur ad Moysen: *Miserebor cui misertus fuero* (**Rom. 9. 15**), *et misericordiam praestabo, cui miserebor*. Si hoc, inquit, recipimus, ut faciat Deus quodcumque voluerit, et absque merito et operibus, vel eligat aliquem, vel condemnet: ergo non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei: maxime cum eadem Scriptura, hoc est idem Deus loquatur ad Pharaonem: *In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam, et annuntietur nomen meum in universa terra*. Si hoc ita est, et pro voluntate sua miseretur Israeli, et

indurat Pharaonem: ergo frustra queritur, atque causatur, nos vel bona non fecisse, vel fecisse mala: cum in potestate ipsius sit et voluntate, absque bonis et malis operibus, vel eligere aliquem, vel abjicere; praesertim cum voluntati illius humana fragilitas resistere nequeat. Quam validam quaestionem Scripturarum ratione contextam, et pene insolubilem, brevi Apostolus sermone dissolvit, dicens: *O homo! tu quis es qui respondeas Deo?* Et est sensus. Ex eo quod respondes Deo, et calumniam facis, et de Scripturis tanta perquiris, ut loquaris contra Deum, et justitiam voluntatis ejus incusas [al. *inquiras*], ostendis te liberi esse arbitrii, et facere quod vis, vel tacere, vel loqui. Si enim in similitudinem vasis fictilis te **841** a Deo creatum putas, et illius non posse resistere voluntati: hoc considera: quia vas fictile non dicit figulo: *quare me sic fecisti?* Figulus enim habet potestatem de eodem luto, aut eadem massa, aliud vas in honorem facere, aliud in contumeliam. Deus autem aequali cunctos sorte generavit, et dedit arbitrii libertatem, ut faciat unusquisque quod vult, sive bonum, sive malum. In tantum autem dedit omnibus potestatem; ut vox impia disputet contra Creatorem suum, et causas voluntatis illius perscrutetur. *Sin autem Deus volens ostendere iram, et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa irae, apta ad interitum, ut ostenderet divitias gloriae suae in vasa misericordiae, quae praeparavit in gloriam: quos et vocavit, non solum nos ex Judaeis, sed etiam ex gentibus, sicut in Osee dicit (Cap. 2. 24): Vocabo non plebem meam, plebem meam; et non dilectam, dilectam: et erit in loco ubi dictum est eis: non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi (Rom. 9. 22. et seqq.),* et caetera quae sequuntur Si inquit, patientia Dei induravit Pharaonem, et multo tempore poenas distulit

Israelis, ut justius condemnaret, quos tanto tempore sustinuerat, non Dei accusanda est patientia et infinita clementia, sed eorum duritia, qui bonitate Dei, in perditionem suam abusi sunt. Alioquin unus est solis calor, et secundum essentias subjacentes, alia liquefacit, alia indurat, alia solvit, alia constringit. Liquatur enim cera, et induratur lutum: et tamen caloris non est diversa natura. Sic et bonitas, et clementia Dei, vasa irae, quae apta sunt in interitum, id est populum Israel, indurat: vasa autem misericordiae, quae praeparavit in gloriam, quae vocavit, hoc est nos, qui non solum ex Judaeis sumus, sed etiam ex gentibus, non salvat irrationabiliter, et absque iudicii veritate; sed causis praecedentibus: quia alii non susceperunt Filium Dei; alii autem recipere sua sponte voluerunt. Haec autem vasa misericordiae, non solum populus gentium est, sed etiam hi, qui ex Judaeis credere voluerunt, et unus credentium effectus est populus. Ex quo ostenditur, non gentes eligi, sed hominum voluntates, atque **842** ita factum est, ut impleretur illud, quod dictum est in Osce: *Vocabo non plebem meam, plebem meam*, hoc est, *populum gentium: et quibus prius dicebatur: non plebs mea vos, nunc vocentur* [al. *vocantur*] *filii Dei vivi*. Quod ne solum de gentibus dicere videretur, etiam eos qui ex Israelitica multitudine crediderunt, vasa misericordiae, et electionis appellat. Clamat enim Isaias pro Israel; *Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris, reliquiae salvae fient* (**Rom. 9. 27**), hoc est, etiam si multitudo non crediderit, tamen pauci credent. Verbum enim consummatum atque brevium in sua Deus aequitate libravit, ut humilitate, et incarnatione Christi, eos salvos faceret, qui in eum credere voluissent. Hoc ipsum et in alio loco dixit Isaias: *Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti*

fuissemus, et sicut Gomorra similes essemus (Isai. 1. 9). Cumque testimonia proposuisset, quibus duplex vocatio praedicatur, et gentium et populi Judaeorum, transit ad cohaerentem disputationem, et idcirco dicit gentes, quae non sectabantur justitiam, apprehendisse justitiam, quia non superbierint, sed in Christum crediderint. Israelis autem magnam partem ideo corruisse, quia offenderit in lapidem offensionis, et petram scandali, et ignoraverit justitiam Dei: et quaerens suam statuere justitiam, justitiae Dei, quae Christus est, subjici noluerit. Legi in cujusdam Commentariis sic respondisse Apostolum ut magis implicuerit, quam solverit quaestionem. Ait enim ad id, quod proposuerat: *Quid ergo dicemus? Numquid iniquitas apud Deum?* Et, *Non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei:* Et, *Cujus vult miseretur, et quem vult indurat Deus:* Et, *Voluntati ejus quis potest resistere?* Sic Apostolum respondisse: O homo, qui terra, et cinis es, audes facere quaestionem Deo? et vas fragile atque testaceum rebellas contra figulum tuum? Numquid figmentum potest dicere ei qui se finxit, *quare me sic fecisti?* Aut non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam? Aeterno igitur silentio conticesce: et scito fragilitatem tuam, et Deo ne moveas quaestionem, qui fecit **843** quod voluit: ut in alios clemens, in alios severus existeret.

Quid sit quod Apostolus scribit ad Corinthios in secunda Epistola: *Aliis odor mortis in mortem: aliis odor vitae in vitam; et ad haec quis tam idoneus (2. Cor. 2. 16)?* Totum loci hujus capitulum proponamus, ut ex praecedentibus, et sequentibus possint intelligi media, quae ex utroque contexta

sunt. Cum venissem, ait, Troadem, propter Evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum; sed valefaciens eis, profectus sum in Macedoniam. Deo autem gratia, qui semper nos triumphat in Christo Jesu, et odorem notitiae suae per nos manifestat in omni loco; quia Christi bonus odor sumus Deo, in his qui salvi fiunt, et in his qui pereunt: aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitae in vitam. Et ad haec quis tam idoneus? Non enim sumus, sicut plurimi venundantes verbum Dei; sed ex sinceritate, sed sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur. Narrat Corinthiis quae fecerit, quae passus sit, et quomodo in cunctis Deo agat gratias, ut sub exemplo sui illos provocet ad certandum. Veni, inquit, Troadem, quae prius Troja appellabatur, ut Evangelium Christi in Asia praedicarem. Cumque mihi ostium apertum esset in Domino, hoc est, plurimi credidissent, sive per signa atque virtutes quae in me operabatur Deus, et spes esset nascentis fidei, et in Domino succrescentis, non habui requiem spiritui meo, hoc est, speratam consolationem invenire non potui, eo quod Titum fratrem meum non invenerim, sive quem ibi reperiendum putabam, sive quem ibi audieram degere, vel qui venturum esse illuc se dixerat. Quae autem fuit tanta consolatio, et quae requies spiritui in praesentia Titi, quem quia non invenit, valefaciens eis, profectus est in Macedoniam? Aliquoties diximus Apostolum Paulum virum fuisse doctissimum, et eruditum ad pedes Gamalielis (**Act. 22. 3**), qui in Apostolorum Actibus concionatur, et dicit: *Et nunc quid habetis cum hominibus istis? Si enim a Deo est, stabit, si ex hominibus, destruetur* (**Ibid. 5. 38. 39**). Cumque haberet scientiam sanctarum Scripturarum, **844** et sermonis

diversarumque linguarum gratiam possideret: unde ipse gloriatur in Domino, et dicit: *Gratias ago Deo, quod omnium vestrum linguis magis loquor (1. Cor. 14. 18)*, divinorum sensuum majestatem digno non poterat Graeci eloquii explicare sermone. Habebat ergo Titum interpretem: sicut, et beatus Petrus Marcum, cujus Evangelium, Petro narrante, et illo scribente, compositum est. Denique et duae Epistolae quae feruntur Petri, stylo inter se et caractere discrepant, structuraque verborum. Ex quo intelligimus, pro necessitate rerum, diversis eum usum interpretibus. Ergo et Paulus Apostolus contristatur: quia praedicationis suae in praesentiarum fistulam, organumque per quod Christo caneret, non invenerat: perrexitque in Macedoniam, apparuerat enim ei vir Macedo, dicens: *Transiens adjuva nos*; ut ibi inveniret Titum, et visitaret fratres: vel persecutionibus probaretur: hoc est enim quod dicit: *Deo autem gratia, qui semper triumphat nos in Christo Jesu, et odorem notitiae suae spargit in omni loco*. Triumphat nos, pro eo quod est, triumphat de nobis, sive triumphum suum agit per nos: qui in alio loco dixerat: *Spectaculum facti sumus mundo, et Angelis, et hominibus (1. Cor. 4)*. Denique narrat in consequentibus. *Nam cum venissemus Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra: sed omnem tribulationem passi sumus. Foris pugnae, intus timores. Sed Deus qui consolatur humiles, consolatus est nos in adventu Titi. Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione [al. solatio]*. Ergo propterea valefaciens Trojanis sive Troadensibus, profectus est in Macedoniam, ut inveniret ibi Titum, et haberet interpretationis Evangelii solatium: quem intelligimus non ibi repertum, sed post tribulationes, et persecutiones Apostoli supervenisse. Prius ergo quam venisset Titus, multa

perpessus, agit gratias Deo in Christo Jesu, quem gentibus praedicabat, quod dignum se elegerit, in quo ageret triumphum Filii sui. Triumphus Dei est passio Martyrum; et pro Christi nomine cruoris effusio, et inter tormenta laetitia. Cum enim quis viderit tanta perseverantia stare Martyres, atque torqueri, **845** et in suis cruciatibus gloriari, odor notitiae Dei disseminatur in gentes, et subit tacita cogitatio quod nisi verum esset Evangelium, nunquam sanguine defenderetur. NEQUE ENIM DELICATA et divitiis studens ac secreta confessio est; sed in carceribus, in plagis, in persecutionibus, in fame, in nuditate et siti. Hic triumphus est Dei Apostolorumque victoria. Sed poterat audiens respondere: Quomodo ergo non omnes crediderunt? Prius ergo quam interrogaretur, solvit ἀνθυποφορὰν (*exceptionem*); et juxta morem suum quidquid alius objicere potest, antequam objiciatur edisserit. Et est sensus: Nominis Christi in omni loco bonus odor sumus Deo, et praedicationis nostrae longe lateque spirat fragrantia. Sed quia homines suo arbitrio derelicti sunt: neque enim bonum necessitate faciunt, sed voluntate, ut credentes coronam accipiant, increduli suppliciis mancipentur: ideo odor noster qui per se bonus est, virtute eorum et vitio qui suscipiunt sive non suscipiunt, in vitam transit, aut mortem: ut qui crediderint, salvi fiant, qui vero non crediderint pereant. Nec hoc mirandum de Apostolo, cum etiam de Domino legerimus: *Ecce hic positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur (Luc. 2. 34)*: solisque radios tam munda loca excipiant, quam immunda, et sic in floribus, quomodo in stercore luceant: nec tamen solis radii polluuntur. Sic et Christi bonus odor, qui nunquam mutari potest, nec suam naturam amittere, credentibus vita est, incredulis mors. Mors

autem non ista communis, quia cum bestiis morimur et jumentis: sed illa de qua scriptum est: *Anima quae peccaverit, ipsa morietur* (**Ezech. 18. 4**). Ergo et vita arbitrandam est non haec, qua spiramus, et incedimus, et huc illucque discurremus; sed illa de qua David loquitur: *Credo videre bona Domini in terra viventium* (**Psal. 26. 13**). *Deus enim vivorum est, et non mortuorum* (**Matth. 22. 23**): et, *Vita nostra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita nostra, tunc et nos cum illo apparebimus in gloria* (**Coloss. 3. 34**). Nec vobis inquit, o Corinthii, parum esse videatur, si nobis praedicantibus veritatem, alii credant, alii non credant; alii vera morte moriantur, alii vivant ea vita quae dicit: **846** *Ego sum vita*. Nisi enim nos locuti essemus, nec incredulos mors, nec credentes vita sequeretur: quia difficile dignus praeco virtutum Christi inveniri potest, qui in annuntiandis illis non suam, sed ejus quaerat gloriam quem praedicat. In eo autem quod se negat non esse sicut multos, qui venditent verbum Dei, ostendit esse quam plurimos, qui quaestum putant esse pietatem, et turpis lucri gratia omnia faciunt, qui devorant domos viduarum (**Luc. 20**); se autem ex sinceritate quasi missum a Deo, et praesente eo qui se miserit, omnia in Christo et pro Christo loqui: ut causa praedicationis Dei, triumphus Christi, ejusque sit gloria. Et notandum quod mysterium Trinitatis in hujus capituli fine monstretur. *Ex Deo enim, in Spiritu Sancto, coram Deo, Patre, in Christo loquitur*. Ad comprobandum autem quod de Troade perrexerit Macedoniam, de Apostolorum Actibus ponam testimonium. *Cum autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem, et visio per noctem Paulo ostensa est. Vir Macedo quidam erat stans et deprecans eum, ac dicens: Transiens in Macedoniam, adjuva nos. Quod cum vidisset,*

statim quaesivimus proficisci in Macedoniam, certi facti, quod vocasset nos Deus evangelizare eis (Act. 16. 8. et seqq).

CAP. XII.---Quid sit quod in Epistola scribit ad Thessalonicenses prima: *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester et anima et corpus, sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur (1. Thes. 5. 13).* Famosa quaestio, sed brevi sermone tractanda. Supra dixerat, *spiritum nolite extinguere (Ibid. 19):* quod si fuerit intellectum, statim sciemus quis iste sit spiritus, qui cum anima et corpore in die adventus Domini conservandus est. Quis enim possit credere, quod instar flammae, quae extincta desinit esse quod fuerat, extinguatur Spiritus Sanctus, et sustineat abolitionem sui, qui fuit quondam in Israel, quando per Isaïam et Jeremiam et singulos Prophetas dicere poterat: *Haec dicit Dominus*, et nunc in Ecclesia per Agabum loquitur: *Haec dicit Spiritus Sanctus. Divisiones donorum sunt, idem vero Spiritus: et divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus. 847* *Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad id quod expedit. Alii per Spiritum datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae secundum eundem Spiritum: alii fides in eodem Spiritu, alii operatio virtutum, alii gratia sanitarum in uno spiritu, alii Prophetia, alii discretio spirituum. Omnia autem haec operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult (1. Cor. 12. 4. et seqq.).* De hoc Spiritu, ne a se auferretur, rogabat David, dicens: *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me (Ps. 50. 13).* Qui quando aufertur, non substantia sui, sed ei a quo aufertur, extinguitur. Ego puto unum atque idem significare, *Spiritum nolite extinguere (1.*

Thess. 5. 19), et quod in alio loco scribit: *Spiritu ferventes (Rom. 12. 11)*. In quo enim fervor spiritus, multiplicata iniquitate, et caritatis frigore, non tepescit, in hoc spiritus nequaquam extinguitur. *Deus igitur pacis sanctificet vos per omnia*, vel in omnibus, sive *plenos* atque *perfectos*: hoc enim magis sonat ὁλοτελεῖς. Deus autem appellatur pacis: quia per Christum ei reconciliati sumus; qui est pax nostra, qui fecit utraque unum (**Ephes. 2. 14**): qui et in alio loco pax Dei dicitur, superans omnem sensum, quae custodit corda cogitationesque Sanctorum. Qui autem sanctificatur, sive perfectus in omnibus est, in hoc et spiritus et anima et corpus in die Domini conservatur. Corpus, si singulorum membrorum utatur officiis, verbi gratia, si operetur manus, pes ambulet, oculus videat, audiat auris, dentes cibos molant, stomachus coquat, alvus digerat, aut si nulla membrorum parte truncatum est. Et hoc quisquam potest credere Apostolum pro credentibus deprecari, ut in die iudicii integrum omnium corpus Christus inveniat: cum omnium corpora, aut morte dissoluta sint, aut si (ut quidam volunt) reperta fuerint spirantia [al. *adhuc spirantia habeant*], adhuc habeant debilitates suas, et maxime Martyrum, et eorum qui pro Christi nomine vel oculos effossos, vel amputatas nares, vel abscissas manus habeant? Ergo integrum corpus est, de quo diximus in alia quaestione, tenens caput, ex quo omne corpus connexum atque compactum, accipiet [al. *accipit*] augmentum in administrationem **848** corporis Christi. Hoc corpus Ecclesia est. Et quicumque huius corporis tenuerit caput, et caetera membra servaverit, habebit integrum corpus: quantum accipere potest humana natura. Juxta hunc modum et animae integritas conservanda est, quae dicere

potest: *Benedic anima mea Dominum, qui sanat omnes infirmitates tuas (Ps. 102. 1. 3)*; et de qua scriptum est: *Misit verbum suum, et sanavit eos (Ps. 106. 20)*. Spiritus quoque in nobis integer conservatur, quando non erramus in spiritualibus, sed vivimus in spiritu, acquiescimus spiritui, et opera carnis mortificamus spiritu, afferimusque omnes fructus ejus, caritatem, gaudium, pacem, et caetera. Aliter. Praecipitur nobis, Salomone dicente: *Tu autem describe ea tripliciter in consilio et scientia; ut respondeas verbo veritatis, his qui proponunt tibi (Prov. 22. 20. 21)*. Triplex in corde nostro descriptio, et regula Scripturarum est. Prima, ut intelligamus eas juxta historiam. Secunda, juxta tropologiam. Tertia, juxta intelligentiam spirituales. In historia, eorum quae scripta sunt, ordo servatur. In tropologia, de littera ad majora consurgimus, et quidquid in priori populo carnaliter factum est, juxta moralem interpretamur locum, et ad animae nostrae emolumenta convertimus. In spirituali θεωρία ad sublimiora transimus, terrena dimittimus, de futurorum beatitudine, et coelestibus disputamus: ut praesentis vitae meditatio, umbra futurae beatitudinis sit. Quos Christus [al. *Quos si Christus*] tales invenerit, ut et corpore, et anima, et spiritu integri conserventur, et perfectam habeant triplicis in se scientiae veritatem, hos sua pace sanctificabit et faciet esse perfectos. Multi simpliciter hunc locum de resurrectione intelligunt, ut et spiritus, et anima, et corpus in adventu Domini integra conserventur. Alii ex hoc loco triplicem in homine volunt affirmare substantiam: Spiritus, quo sentimus, animae, qua vivimus, corporis, quo incedimus. Sunt qui ex anima tantum, et corpore subsistere hominem disserentes, spiritum in eo tertium, non substantiam **849** velint intelligi, sed efficientiam, per quam et mens in nobis, et sensus, et cogitatio,

et animus appellantur, utique non sunt tot substantiae, quot nomina. Cumque illud eis oppositum fuerit: *Benedicite spiritus, et animae justorum Domino (Dan. 3. 86)*, Scripturam non recipiunt, dicentes eam in Hebraico non haberi. Nos autem in praesenti loco (ut supra diximus) scriptum, qui cum anima et corpore integer conservatur, non substantiam Spiritus Sancti, quae non potest interire, sed gratias ejus donationesque accipimus, quae nostra vel virtute, vel vitio, et acceduntur, et extinguuntur in nobis.

EPISTOLA CXXI. AD ALGASIAM.

CAPITULA XI QUAESTIONUM ALGASIAE AD S. HIERONYMUM.

I. *Cur Joannes discipulos suos mittit ad Dominum, ut interrogarent eum, Tu es qui venturus es, an alium exspectamus? Cum prius ipse de eodem dixerit: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.*

II. *Quid significet quod in Matthaeo scriptum est, Arundinem quassatam non confringet; et linum fumigans non extinguet.*

III. *Quem sensum habet quod in Evangelio Matthaei scriptum est: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum. Quae est sui abnegatio: aut quomodo, qui sequitur Salvatorem seipsum negat.*

IV. *Quid vult significare quod in eodem Matthaeo scriptum est: Vae praegnantibus, et nutrientibus in illis diebus: Et, Orate ut non fiat fuga vestra in hyeme, vel sabbato.*

V. *Quid sibi velit quod scriptum est in Evangelio secundum Lucam: Et non receperunt, quia facies ejus erat vadens Jerusalem.*

VI. *Quid sit villicus iniquitatis, qui Domini voce laudatus est.*

VII. *Quo sensu accipiendum est, quod in Epistola legimus ad Romanos: Vix enim 850 pro justo quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori?*

VIII. *Quid sibi vult quod ad Romanos scribit Apostolus: Occasione accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.*

IX. *Quare Apostolus Paulus in eadem ad Romanos scribit Epistola: Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, et reliqua.*

X. *Quid sibi velit quod idem Apostolus ad Colossenses scribit: Nemo vos superet, volens in humilitate mentis, et religione Angelorum, et reliqua.*

XI. *Quid est quod idem Apostolus ad Thessalonicenses scribit: Nisi discessio venerit primum, et revelatus fuerit homo peccati, et reliqua.*

Expliciunt Capitula.

HIERONYMUS AD ALGASIAM. *De quaestionibus XI.*

PRAEFATIO.---Filius meus Apodemius, qui interpretationem nominis sui, longa ad nos veniens navigatione, signavit, et de Oceani littore, atque ultimis Galliarum finibus, Roma praeterita, quaesivit Bethleem, ut inveniret in ea coelestem panem, et saturatus eructaret in Domino, ac diceret: *Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi (Ps. 44. 1)*, detulit mihi in parva schedula maximas quaestiones, quas a te datas, mihi que tradendas diceret. Ad quarum lectionem intellexi studium Reginae Saba in te esse completum, quae de finibus terrae venit audire sapientiam Salomonis (**3. Reg. 10. 4; Matth. 12. 42**). Non quidem ego Salomon, qui et ante se, et post se, cunctis hominibus praefertur sapientia; sed tu Regina appellanda es [al. ex] Saba, in cuius mortali corpore non regnat peccatum, et quae ad Dominum tota mente conversa, audies ab eo: *Convertere, convertere Sunamitis (Cant. 6. 12)*. Etenim *Saba* in lingua nostra *conversionem* sonat. Simulque animadverti, quod quaestiunculae tuae de **851** Evangelio tantum et de Apostolo propositae, indicant te veterem Scripturam aut non satis legere, aut non satis intelligere, quae tantis obscuritatibus, et futurorum typis obvoluta est, ut omnis interpretatione egeat: et porta orientalis, de qua verum lumen exoritur, et per quam Pontifex ingreditur et egreditur, semper clausa sit (**Ezech. 43. 1. 2. et 44. 1**), et soli Christo pateat (**Apoc. 5**), qui habet clavem David, qui aperit, et nemo claudit: claudit, et nemo aperit, ut illo reserante introeas cubiculum ejus, et dicas, *Introduxit me rex in cubiculum suum (Cant. 1. 3)*. Praeterea satis miratus sum, cur purissimo

fonte vicino relicto, nostri tam procul rivuli fluenta quaesicris, et omissis aquis Siloe, quae vadunt cum silentio (**Isai. 8**), desiderares [al. *desideras*] aquas Sihor, quae turbidis saeculi huius vitiis sordidantur. Habes istic sanctum virum Alethium Presbyterum, qui viva, ut aiunt, voce, et prudenti disertoque sermone possit solvere quae requiris: nisi forte peregrinas merces desideras, et pro varietate gustus, nostrorum quoque condimentorum te alliamenta delectant. Aliis dulcia placent, nonnullos subamara delectant, horum stomachum acida renovant, illorum salsa sustentant. Vidi ego nauseam, et capitis vertiginem antidoto, quae appellatur *πικρὰ*, saepe sanari, et juxta Hippocratem, contrariorum contraria esse remedia. Itaque nostram amaritudinem, illius nectareo melle curato, et mitte in Mara lignum crucis, senilemque pituitam juvenili austeritate compesce, ut possis laeta cantare: *Quam dulcia gutturi meo eloquia tua, super mel ori meo* (**Ps. 118. 103**).

CAPUT PRIMUM.---Cur Joannes discipulos suos mittit ad Dominum, ut interrogent eum: *Tu es qui venturus es, an alium exspectamus* (**Matth. 11. 3, et Luc. 7. 20**)? Cum prius ipse de eodem dixerit: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (**Joan. 1. 29**). De hac Quaestione in Commentariis Matthaei plenius diximus. Unde apparet quae haec interrogas, ipsa te volumina non habere. Tamen stringendum est breviter, ne omnino tacuisse videamur. Joannes mittebat discipulos suos in vinculis constitutus, ut sibi quaerens, illis disceret; et capite truncandus, illum doceret esse sectandum, quem interrogatione **852** sua magistrum omnium fatebatur. Neque enim poterat ignorare, quem ignorantibus ante monstraverat, et de quo dixerat: *Qui habet sponsam, sponsus est* (**Ibid. 3.**

29); Et, *Cujus non sum dignus calceamenta portare* (**Matth. 3. 11**); Et, *Illum oportet crescere, me autem minui* (**Joan. 1. 27**). Deumque Patrem intonantem audierat: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* (**Ibid. 3. 30**). Quod autem dicit: *Tu es qui venturus es, an alium exspectamus* (**Matth. 3. 17**)? hunc quoque sensum habere potest: Scio quod ipse sis, qui tollere venisti peccata mundi: sed quia ad inferos descensurus sum, etiam hoc interrogo, utrum et illuc ipse descendas, an impium sit hoc de Filio Dei credere, aliumque missurus sis? Hoc autem scire desidero: ut qui te in terris hominibus nuntiavi, etiam inferis nuntiem, si forte venturus es. Tu enim es, qui venisti dimittere captivitatem, et solvere eos, qui in vinculis tenebantur. Cujus sciscitationem Dominus intelligens, operibus magis quam sermone respondet: et Joanni praecipit nuntiari, videre caecos, ambulare claudos, leprosos mundari, surdos audire, mortuos surgere, et (quod his majus est) pauperes evangelizari (**Matth. 11; et Luc. 7**). Pauperes autem vel humilitate, vel divitiis: ut nulla inter pauperem divitemque distantia sit salutis; sed omnes vocentur aequaliter. Quodque infert: *Beatus qui non fuerit scandalizatus in me* (**Matth. 11. 6**), non Joannem, sed discipulos ejus percutit, qui prius accesserant ad eum, dicentes: *Quare nos et Pharisei jejunamus frequenter, discipuli autem tui non jejunant* (**Marc. 18; et Luc. 5. 33**)? Et ad Joannem: *Magister, cui tu praebuisti testimonium juxta Jordanem, ecce discipuli ejus baptizant, et plures veniunt ad eum* (**Joan. 3. 26**). Quo dicto livorem significant de signorum magnitudine, ex invidiae mordacitate venientem: cur baptizatus a Joanne, ipse audeat baptizare; et multo amplior ad eum turba concurrat, quam prius venerat ad Joannem. Et ne forsitan plebs nesciens, hoc dicto Joannem suggillari

arbitraretur, in illius laudes perorat: et coepit de Joanne ad turbas dicere circumstantes: *Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam? Sed quid existis in solitudinem videre? hominem mollibus vestitum* (**Matth. 11. 7 et 8; et Luc. 7. 24 et 25**)? et reliqua. **853** Cujus dicti hic sensus est: Numquid ad hoc existis in eremum, ut videretis hominem instar arundinis ventorum flatu, in partes varias inclinari? ut quem ante laudaverat, de eo nunc dubitet: et de quo prius dixerat: *Ecce Agnus Dei*, nunc interroget, utrum ipse an alius sit, qui vel venerit, vel venturus sit? Et quia omnis praedicatio falsa sectatur lucra, et gloriam quaerit humanam, ut per gloriam nascantur compendia: asserit cum camelorum vestitum pilis, nulli posse adulationi succumbere; et qui locustis vescitur ac melle silvestri (**Matth. 3. 4**), nec opes neque alias terrenas delicias quaerere, rigidamque et austeram vitam, aulas vitare palatii, quas quaerunt qui purpura et bysso et serico et moltibus vestiuntur. Dicitque eum non solum Prophetam, qui soleat ventura praedicere; sed plus esse quam Prophetam: quia quem illi venturum esse dixerant, hic venisse monstravit, dicens: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi* (**Joan. 1. 29**): praesertim cum ad fastigium Prophetale Baptistae accesserit privilegium; ut qui dixerat: *Ego a te debeo baptizari* (**Matth. 3. 14**), ipse eum baptizaverit: non praesumptione majoris, sed obedientia discipuli, ac timore servi. Cumque inter natos mulierum, nullum asserat Joanne surrexisse majorem (**Matth. 11. 11**), se, qui de Virgine procreatus est, majorem esse commemorat: sive omnem Angelum in coelis qui minimus est, in terris cunctos homines anteire. Nos enim in Angelos proficimus; et non Angeli in nos: sicut quidam stertentes sopore gravissimo somniant. Nec sufficit hoc in Joannis laudibus, nisi ipse praedicans

baptismus poenitentiae, prius dixisse referatur: *Poenitentiam agite, appropinquavit enim regnum coelorum* (**Matth. 3. 1**). Unde a diebus praedicationis ejus, regnum coelorum vim patitur (**Ibid. 11. 12**); ut qui homo natus est. Angelus esse desideret; et terrenum animal, coeleste quaerat habitaculum. *Lex enim et Prophetiae usque ad Joannem prophetaverunt* (**Ibid. 13**): non quod Joannes Prophetarum sit finis et Legis, sed ille qui Joannis testimonio praedicatus est. Joannes autem secundum mysterium, quod in Malachia scriptum est (**Cap. 4. v. 5**), *Ipse est Elias, qui venturus est* (**Matth. 11. 14**): non quod eadem anima (ut Haeretici suspicantur) et in Elia et in Joanne fuerit: sed quod eandem habuerit 854 Sancti Spiritus gratiam, zona cinctus ut Elias, vivens in eremo ut Elias: persecutionem passus ab Herodiade, ut ille sustinuit ab Jezabel: ut quomodo Elias secundi praecursor adventus est, ita Joannes venturum in carne Dominum Salvatorem, non solum in eremo, sed etiam in matris utero salutarit, et exultatione corporis nuntiarit.

CAP. II.---Quid significet quod in Matthaeo scriptum est: «Arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non extinguet» (**Matth. 12. 20**). Ad cujus expositionem loci, totum quod Matthaeus de Isaia Propheta assumit testimonium ponendum est, et ipsius verba Isaiae (**Isai. 42**): juxta Septuaginta interpretes, ipsumque Hebraicum, cui Theodotio, Aquila, Symmachusque consentiunt. Sic ergo de quatuor Evangelistis, solus Matthaeus posuit: «Jesus autem sciens, secessit inde: et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes: et praecepit eis, ne manifestum eum facerent; ut impleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam (**Cap. 42. v. 1. et seqq.**), dicentem: Ecce puer meus quem elegi: dilectus meus,

in quo bene complacuit animae meae. Ponam spiritum meum super eum, et iudicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet quisquam in plateis vocem ejus. Arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non extinguet, donec ejiciat ad victoriam iudicium: et in nomine ejus gentes sperabunt» (**Matth 12. 15. et seqq.**). Pro quo in Isaia juxta Septuaginta Interpretes sic scriptum est: «Jacob puer meus, suscipiam eum. Israel electus meus, suscepit eum anima mea. Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque dimittet, nec audietur foris vox ejus. Arundinem confractam non conteret, et linum fumigans non extinguet: sed in veritate proferet iudicium. Splendeat, et non quassabitur, donec ponat super terram iudicium: et in nomine ejus gentes sperabunt.» Nos autem ex Hebraeo ita vertimus, «Ecce puer [al. *servus*] meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum: iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, neque audietur foris vox ejus. Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet. In veritate educet iudicium. Non erit tristis neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium: et legem ejus insulae expectabunt.» Ex quo apparet **855** Matthaeum Evangelistam, non veteris interpretationis auctoritate constrictum, dimisisse Hebraicam Veritatem: sed quasi Hebraeum ex Hebraeis, et in Lege Domini doctissimum ea gentibus protulisse, quae in Hebraeo legerat. Si enim sic accipiendum est, ut Septuaginta Interpretes ediderunt: *Jacob puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus, suscepit eum anima mea*, quomodo in Jesu intelligimus esse completum, quod de Jacob, et de Israel scriptum est? Quod beatum Matthaeum non solum in hoc testimonio, sed etiam in alio

loco fecisse legimus: *Ex Aegypto vocavi filium meum* (**Osee 11. 2**): pro quo Septuaginta transtulerunt: *Ex Aegypto vocavi filios ejus*. Quod utique, nisi sequamur Hebraicam Veritatem, ad Dominum Salvatorem non pertinere, manifestum est. Sequitur enim: *Ipsi autem immolabant Baalim*. Quod autem de assumpto testimonio in Evangelio minus est: *splendebit, et non quassabitur, donec ponat super terram iudicium*, videtur mihi accidisse primi scriptoris errore, qui legens superiorem sententiam in verbo iudicii esse finitam, putavit inferioris sententiae ultimum verbum esse *iudicium*: et pauca verba quae in medio, hoc est, inter *iudicium*, et *iudicium* fuerant, praetermisit. Rursumque quod apud Hebraeos legitur: *Et in lege ejus sperabunt insulae*, Matthaeus sensum potius quam verba interpretans, pro lege, et insulis, nomen posuit, et gentes. Et hoc non solum in praesenti loco, sed ubicumque de veteri Instrumento Evangelistae et Apostoli testimonia protulerunt, diligentius observandum est: non eos verba secutos esse, sed sensum: et ubi Septuaginta ab Hebraico discrepant, Hebraeum sensum suis expressisse sermonibus. Puer igitur Dei omnipotentis juxta dispensationem carnis assumptae, qua [al. quae] ad nos mittitur, Salvator est appellatus. Ad quem et in alio loco dicit Pater: *Magnum tibi est vocari puerum meum, ut congreges tribus Jacob* (**Isai. 49. 3**). Haec [al. Hic] est vinea *Sorec*, quae interpretatur, *electa*. Hic est filius amantissimus, in quo sibi complacuit anima Dei: non quod Deus animam habeat; sed quod in anima omnis Dei monstretur affectus. **856** Et non mirum, si in Deo anima nominetur, cum universa humani corporis membra, secundum leges tropologiae, et diversas intelligentias, habere dicatur. Posuit quoque spiritum suum super eum: *Spiritum Sapientiae, et intelligentiae, spiritum*

consilii, et fortitudinis, spiritum sapientiae, et pietatis, et timoris Domini (Isai. 11): qui in specie columbae descendit super eum: de quo et Joannes Baptista a Deo Patre audisse se narrat: *Super quem videris Spiritum Sanctum descendentem, et manentem super eum, ipse est (Joan. 1. 33).* Et *Judicium gentibus nuntiabit;* de quo, et in Psalmis: *Deus judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis (Psal. 71. 1).* Qui et ipse loquitur in Evangelio: *Non enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio (Joan. 5. 22).* *Non contendet:* sicut agnus ductus est ad victimam: non contendet in subversione audientium. *Neque clamabit,* juxta illud quod Paulus Apostolus scribit: *Omnis clamor, et ira, et amaritudo auferatur a vobis (Ephes. 4. 31).* *Non clamabit:* quia Israel non fecit judicium, sed clamorem. *Neque audiet quisquam in plateis, sive foris, vocem ejus. Omnis enim gloria filiae regis ab intus (Psal. 44. 14):* Et, *Arcta, et angusta via est, quae ducit ad vitam (Matth. 7. 14).* Unde in plateis vox illius non auditur, in quibus confidenter agit sapientia, latam spatiosamque viam non ingrediens, sed arguens atque condemnans. Unde et his qui foris erant, non sua voce, sed per parabolas loquebatur: *Arundinem, inquit, quassatam non confringet;* sive (ut Septuaginta transtulerunt) *calamum fractum non conteret.* Calamus fractus qui fuit antea vocalis, et in laudes Domini concinebat, appellandus est Israel, qui quoniam [al. *quondam*] impegit in angularem lapidem, et cecidit super eum, fractusque in illo est; propterea dicitur de eo: *Increpa Domine bestias calami (Psal. 67. 31):* et in Jesu volumine torrens appellatur *cannae*, id est, *calami;* qui aquas habet turbidas, quas elegit Israel, purissima contemnens fluentia Jordanis: reversusque mente in Aegyptum, et desiderans coenosam ac palustrem regionem, peponesque, et

cepe, et allia, et cucumeres, ollasque Aegyptiarum carnum, rectissime per Isaiam appellatur calamus fractus: cui qui inniti voluerit, **857** pertundetur manus ejus. Qui enim post adventum Domini Salvatoris Evangelicae interpretationis spiritum derelinquens, in Judaicae litterae morte requiescit, istius cuncta opera vulnerantur. Linum quoque fumigans non extinguet, populum de gentibus congregatum, qui extincto legis naturalis ardore, fumi amarissimi, et qui noxius oculis est, tenebrosaeque caliginis involvebatur erroribus. Quem non solum non restinxit et redegit in cinerem, sed e contrario de parva scintilla, et pene moriente, maxima suscitavit incendia; ita ut totus orbis arderet igne Domini Salvatoris, quem venit mittere super terram, et in omnibus ardere desiderat (**Luc. 12. 49**). Secundum tropologiam quid nobis videretur de hoc loco, in Commentariolis Matthaei breviter annotavimus. Iste autem qui arundinem quassatam non confregit, et linum fumigans non extinxit, iudicium quoque perduxit ad victoriam (**Isai. 42. 3**), cujus iudicia vera sunt, justificata in semetipsis (**Psal. 18**), ut justificetur in sermonibus suis, et vincat cum iudicatur (**Psal. 50**), et tamdiu lumen praedicationis ejus in mundo resplendeat, nulliusque conteratur, et vincatur insidiis, donec ponat in terra iudicium, et impleatur illud quod scriptum est: *Fiat voluntas tua, sicut in coelo et in terra* (**Matth. 6. 10**). Et, *In nomine ejus gentes sperabunt* (**Isai. 11. 10**); sive *in lege ejus sperabunt insulae* (**Ibid. 42. 4**). Quomodo enim insulae turbine flatuque ventorum, et crebris tempestatibus feriuntur quidem, sed non subvertuntur, in exemplum Evangelicae domus, quae supra petram robusta mole fundata est (**Matth. 7; et Luc. 6**), ita et Ecclesiae quae sperant in lege, et in nomine Domini

Salvatoris, loquuntur per Isaiam: *Ego civitas firma, civitas quae non oppugnatur* (Isai. 27. 3. sec. LXX).

CAP. III.---Quem sensum habeat, quod in Evangelista Matthaeo scriptum est: *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum* (Matth. 16. 24). Quae est sui abnegatio? aut quomodo qui sequitur Salvatorem, seipsum abnegat? De quo in tertio Commentariorum ejusdem Matthaei libro, ita breviter locutus sum: Qui deponit veterem hominem cum operibus suis negat **858** seipsum, dicens: *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus* (Galat. 2. 20): tollitque crucem suam et mundo crucifigitur. Cui autem mundus crucifixus est, sequitur Dominum crucifixum. Quibus nunc addere possumus: postquam ostendit discipulis quod oporteret eum ire Jerusalem, et multa pati a Sacerdotibus et Scribis, et principibus Sacerdotum et occidi, assumens eum Petrus, coepit increpare et dicere: *Absit a te, Domine, non erit tibi hoc*. Qui conversus, dicit Petro: *Vade post me Satana, scandalum es mihi: quia non sapis quae Dei sunt, sed quae hominum* (Matth. 16. 23). Humano quippe timore perterritus, passionem Domini formidabat. Et quomodo, audiens *multa pati, et occidi*, timebat: sic audiens, *et tertia die resurgere*, gaudere debuerat, et tristitiam passionis, resurrectionis gloria mitigare. Unde illo pro timore correpto, loquebatur ad omnes discipulos, sive, *convocavit turbam cum discipulis suis*, ut Marcus posuit; aut juxta Lucam, *dicebat ad cunctos: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum; et tollat crucem suam, et sequatur me* (Luc. 9. 23). Cujus exhortationis hic sensus est: Non est delicata in Deum et segura confessio. Qui in me credit, debet suum sanguinem fundere. *Qui enim perdiderit animam suam in praesenti,*

lucrificet eam in futuro (Matth. 10. 39). Quotidie credens in Christum, tollit crucem suam, et negat seipsum. Qui impudicus fuit, versus ad castitatem, temperantia luxuriam negat. Qui formidolosus et timidus, assumpto robore fortitudinis, priorem se esse nescit. Iniquus si sequatur justitiam, negat iniquitatem. Stultus si Christum confiteatur Dei virtutem et Dei sapientiam, negat stultitiam (**1. Cor. 1**). Quod scientes, non solum persecutionis tempore et necessitate martyrii, sed in omni conversatione, opere, cogitatione, sermone, negemus nosmetipsos quod ante fuimus; et confiteamur eos, qui in Christo renati sumus. Idcirco enim Dominus crucifixus est, ut et nos qui credimus in eum, et peccato mortui sumus, crucifigamur cum ipso, dicamusque quod Apostolus Paulus docuit: *Cum Christo crucifixus sum (Gal. 2. 19).* Et: *Mihi autem absit gloriari, 859 nisi in Cruce Domini nostri Jesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo (Galat. 6. 14).* Qui cum Christo crucifixus est, spoliet principatus et potestates, et triumphet eas in ligno. Unde et in Evangelio secundum Matthaeum, in typum eorum qui in Domino credituri erant, et se cum illo crucifixuri, Simon Cyrenaeus portat crucem ejus; quam juxta alios Evangelistas prior ipse portavit.

CAP. IV.---Quid vult significare, quod in eodem Matthaeo scriptum est, *Vae praegnantibus, et nutrientibus in illis diebus.* Et: *Orate ne fiat fuga vestra hyeme vel sabbato (Matth. 24. 19. 20).* Quod ex superioribus pendere manifestum est. Cum enim Evangelium Christi cunctis gentibus fuerit praedicatum, et venerit consummatio, viderintque *abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele Propheta, stantem in loco sancto (Marc. 13):* tunc

praecipitur his, qui in Judaea sunt, ut fugiant ad montes; et qui in tecto, ne descendant tollere aliquid de domo sua; et qui in agro, ne revertantur auferre tunicam suam. De quibus in Commentariis ejusdem Matthaei plenius diximus. Statimque conjungitur: *Vae praegnantibus et nutrientibus in illis diebus*. In quibus diebus? quando abominatio desolationis steterit in loco sancto. Quod quidem juxta litteram de adventu Antichristi praedicari, nulli dubium est: quando persecutionis magnitudo compellit fugere, et graves uteri, parvulique lactentes fugam retardant. Licet quidam Titi et Vespasiani adversus Judaeos, et praecipue Jerusalem obsidionem pugnamque significari velint. Hyemem quoque et sabbatum, sic interpretantur, ne eo tempore fugere compellantur, quando duritia frigoris in agris, et in desertis locis, fugientes latere non patitur: et observatio sabbati, aut praevaricatores facit, si fugiant; aut hostium gladiis subjacere, si sabbati otium, et praecepta servaverint. Nos autem audientes Dominum Salvatorem, ut qui in Judaea **860** sunt, ad montana confugiant, ipsi quoque oculos levemus [al. *levamus*] ad montes, de quibus scriptum est: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi (Psal. 120. 1)*. Et in alio loco: *Fundamenta ejus in montibus sanctis (Psal. 86. 1)*: Et, *Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui (Psal. 124)*: Et, *Non potest latere civitas super montem posita (Matth. 5. 14)*, et discalciemus non pelle litterae, nudisque pedibus cum Moyse ascendentes montem, dicamus: *Transiens videbo visionem hanc magnam (Exod. 3. 3)*; ut possimus intelligere praegnantes animas, quae de semine doctrinarum et sermonis Dei, initia fidei conceperunt, et dicunt cum Isaia: *A timore tuo Domine concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis tuae, quem fecisti*

super terram (**Isai. 26. 14**). Sicuti enim semina paulatim formantur in uteris: et tamdiu non putatur [al. *reputatur*] homo, donec elementa confusa suas imagines membraque suscipiant: ita sensus ratione conceptus, nisi in opera proruperit, adhuc in ventre retinetur; et cito abortio perit, cum viderit abominationem desolationis (**Dan. 9. 27; Matth. 24. 15; Marc. 13. 14**) stantem in Ecclesia, et Satanam transfigurari in Angelum lucis (**2. Cor. 11. 14**). De istiusmodi foetibus Paulus loquitur dicens: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* (**Galat. 4. 10**). Has ergo reor juxta mysticos intellectus esse mulieres, de quibus idem Apostolus scribit: *Mulier seducta in transgressionem facta est. Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserint in fide et caritate et sanctitate cum pudicitia* (**1. Tim. 2. 14. 15**). Quae si de sermone divino aliquando generarit, necesse est, quae generata sunt, crescere; et primum accipere lac infantiae (**1. Cor. 3. 2**), donec perveniant ad solidum cibum, et ad maturam aetatem plenitudinis Christi (**Ephes. 4. 13**). Omnis enim qui lacte alitur, imperitus est in ratione justitiae: parvulus enim est. Hae igitur animae quae necdum pepererunt, sive quae necdum potuerunt quae generata sunt alere; cum viderint sermonem haereticum stantem in Ecclesia, cito scandalizantur **861** et pereunt: et in tempestate atque persecutionibus permanere non possunt, praesertim si otium habuerint bonorum operum, et non ambulaverint in via, quae Christus est (**Joan. 14. 6**). De hac abominatione haereticae perversaeque doctrinae dicebat Apostolus, quod homo iniquitatis et adversarius elevet se contra omne quod dicitur Deus et religio, ita ut audeat stare in Templo Dei, et ostendere se quod ipse sit tanquam Deus (**2. Thess. 2. 4**): cujus adventus secundum operationem Satanae;

et ea quae concepta sunt facit perire abortio; et quae sunt nata, ad pueritiam et ad perfectam aetatem pervenire non posse. Quamobrem orandus est Dominus, ne in exordio fidei et crescentis aetatis oriatur hiems, de qua scriptum est: *Hiems transiit, imber abiit sibi (Cant. 2. 11)*; ne otio torpeamus: sed imminente naufragio, suscitemus dormientem Dominum, atque dicamus: *Praeceptor salva nos, perimus (Matth. 8. 25)*.

CAP. V.---Quid sibi velit, quod scriptum est in Evangelio secundum Lucam: *Et non receperunt eum: quoniam facies ejus erat vadens in Jerusalem (Luc. 9. 53)*. Festinans Dominus pergere in Jerusalem, ut complerentur dies assumptionis ejus, et Pascha celebraret, de quo dixerat: *Desiderio desideravi hoc Pascha comedere vobiscum antequam patiar (Ibid. 22. 15)*, et bibere calicem, de quo ait: *Calicem quem dedit mihi Pater, non bibam illum (Joan. 18. 11)*? omnemque doctrinam suam patibulo roboraret, juxta illud quod scriptum est: *Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum (Ibid. 12. 32)*; obfirmavit faciem suam, ut iret Jerusalem. Obfirmatione enim et fortitudine opus est ad passionem sponte properanti. Unde et Ezechieli, cui dixerat Deus: *Fili hominis in medio scorpionum tu habitas, et ne timeas eos: obfirmavi, inquit, faciem tuam, et dedi faciem tuam aeneam, et frontem tuam ferream (Ezech. 2. 6. et 3. 9)*; ut si forsitan surrexisset contra eum malleus universae terrae, quasi incus durissima **862** resisteret, malleumque contereret, de quo scriptum est: *Quomodo confractus est, et contritus est malleus universae terrae (Jer. 50. 23)*? *Et misit nuntios, id est, Angelos ante faciem suam (Luc. 9. 52)*. Justum enim erat ut Dei Filio Angeli ministrarent. Sive Angelos, Apostolos vocat: quia et Joannes praecursor Domini, Angelus appellatus

est (**Malach. 3; et Matth. 11**). Cumque ingressi essent vicum Samariae, ut praepararent ei, non susceperunt illum: *quia facies ejus erat vadens in Jerusalem*. Hostili inter se Samaritani atque Judaei discordant odio, et cum omnes oderint gentes, proprio contra se furore bacchantur, dum utrique de Legis possessione contendunt, et intantum se mutuo persequuntur, ut postquam Judaei de Babylonia sunt reversi, aedificationem Templi, Samaritani semper impedierint. Cumque vellent et ipsi cum eis aedificare Templum, responderunt Judaei: *Non licet nobis et vobis aedificare domum Domini* (**1. Esdr. 4**). Denique pro summa injuria Pharisei exprobrabant Domino: *Nonne daemonium habes, et Samaritanus es?* (**Joan. 8. 48**). Et in parabola de Jerusalem descendente Jericho, Samaritanus ponitur pro signo atque miraculo, quod malus bene fecerit (**Luc. 10**): et ad puteum Samaritanae scriptum est: *Non enim coutuntur Samaritani Judaeis* (**Joan. 4. 9**). Videntes ergo Samaritae Dominum Jerusalem pergere, id est, ad hostes suos, quod audierant a discipulis ejus, qui ad parandum hospitium venerant, Judaeum esse cognoscunt: et quasi Judaeum atque alienum, et eum qui ad inimicos pergeret, suscipere noluerunt. Quanquam, et alia nobis subjiciatur intelligentia, quod voluntatis Domini fuerit, non suscipi a Samaritis, quia festinabat ire Jerusalem, ibique pati, et sanguinem fundere, ne occupatus susceptione Samaritica, et doctrina gentis illius, passionis differret diem, ad quam venerat sustinendam. Unde dicit et alio loco: *Non veni nisi ad oves perditas* **863 domus Israel** (**Matth. 15. 24**). Et Apostolis praecepit: *Civitatem Samaritanorum non intrabitis* (**Ibid. 10. 5**), volens tollere omnem occasionem persecutionis Judaicae: ne postea dicerent, crucifiximus eum, quia se inimicis nostris,

et hostibus junxerat. Facies igitur ejus erat pergentis Jerusalem. Et idcirco juxta aliam intelligentiam, non receperunt eum Samaritae: quia festinabat ingredi Jerusalem. Ut autem eum non reciperent, fuit Dominicae voluntatis. Denique Apostoli in Lege versati, in qua tantum justitiam noverant, oculum pro oculo, dentem pro dente, ulcisci nituntur injuriam, et imitari Eliam, ad cujus vocem duos pentecontarchos militum ignis absumpserat: dicuntque ad Dominum: *Vis, dicimus, ut ignis descendat de coelo, et consumat eos* (**Luc. 9. 51**)? Pulchre, *Vis*, inquiunt, *dicimus*: nam et Elias dixerat: *Si homo Dei sum, ignis descendat de coelo super vos* (**4. Reg. 1. 10**). Ergo ut Apostolorum sermo efficientiam habeat, voluntatis est Domini. Nisi enim ille jusserit, frustra dicunt Apostoli, ut ignis descendat super eos, et quodammodo verbis aliis hoc loquuntur. Si ad servi Eliae injuriam ignis descendit de coelo, et non Samaritas, sed Judaeos consumpsit incendium, quanto magis ad contemptum Filii Dei, in impios Samaritas debet flamma saevire? E regione Dominus, qui non ad judicandum venerat; sed ad salvandum, non in potestate, sed in humilitate, non in Patris gloria, sed in hominis vilitate, increpat eos, quod non meminerint doctrinae suae, et bonitatis Evangelicae, in qua dixerat: *Qui te percusserit in maxillam, praebe ei et alteram* (**Matth. 5. 39**): Et, *Diligite inimicos vestros* (**Luc. 6. 35**).

CAP. VI.---Alteram de Evangelio Lucae (**Cap. 16. v. 1. et sqq.**) quaestiunculam proposuisti: quis sit villicus iniquitatis, qui Domini voce laudatus est. Cujus cum vellem scire rationem, et de quo fonte processerit, revolve volumine Evangelicum, et inter caetera reperi; quod appropinquantibus

Salvatori publicanis, et peccatoribus, ut audirent eum, murmurabant Pharisei et Scribae, dicentes: *Quare iste peccatores suscipit, et comedit cum eis (Luc. 15. 2)?* Qui locutus est eis parabolam centum ovium, et unius perditae, quae inventa pastoris humeris reportata est. Et cur esset **864** proposita, statim intulit: *Dico vobis, sic erit gaudium in coelo super uno peccatore poenitentiam agente, magis quam super nonaginta novem justis, qui non habent opus poenitentia.* Aliam quoque parabolam decem drachmarum uniusque perditae, et repertae cum proposuisset, simili eam fine complevit. *Sic dico vobis, gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente.* Tertiam quoque parabolam proposuit hominis habentis duos filios, et dividendis inter eos substantiam. Cumque minor facultatibus perditis, egere coepisset, et comedere siliquas, porcorum cibum, reversus ad patrem, susceptus ab eo est. Frater quoque invidens senior, patris voce correptus est, quod laetari debuerit, et gaudere, quia frater ejus mortuus fuerat, et revixit: perditus erat, et inventus est. Has tres parabolas contra Phariseos, et Scribas locutus est, qui nolebant recipere poenitentiam peccatorum, et Publicanorum salutem. *Dicebat autem, inquit, et ad discipulos suos (Ibid. 16. 1),* haud dubium, quin parabolam, sicut prius ad Scribas, et Phariseos: qua parabola ad clementiam discipulos hortaretur, et aliis diceret verbis: *Dimitte, et dimittetur vobis (Luc. 6. 7);* ut in Oratione Dominica libera fronte poscatis, *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (Matth. 6. 12).* Quae est ergo parabola ad clementiam discipulos cohortantis? *Homo quidam erat dives, qui habebat villicum (Luc. 16. 1)* sive dispensatorem, hoc enim οἰκονόμος significat. Villicus autem proprie villae

gubernator est, unde et a villa villicus nomen accepit. Οἰκονόμος autem tam pecuniae, quam frugum, et omnium quae dominus possidet, dispensator est. Unde, et οἰκονομικὸς Xenophontis pulcherrimus liber est, qui non gubernationem villae, sed dispensationem universae domus (Tullio interpretante) significat. Iste igitur dispensator accusatus est ad dominum suum, quod dissiparet substantiam ejus. Quo vocato dixit: *Quid hoc undio de te? Redde rationem dispensationis tuae, neque enim ultra mea poteris dispensare.* Quid dixit intra semetipsum: *Quid faciam, quia dominus meus aufert a me dispensationem? Fodere non valeo, mendicare 865 erubesco.* Scio quid faciam, ut quando sublata mihi fuerit dispensatio, suscipiant me in domos suas. Vocavit itaque singulos debitores domini sui, et dixit primo: *Quantum debes Domino meo? Qui dixit ei: Centum batos olei. Ait illi: Tolle cautionem tuam, et sedens cito, scribe quinquaginta. Deinde ad alium locutus est: Tu autem quantum debes? At ille respondit: Centum coros tritici. Dixitque ei: Tolle cautionem tuam, et scribe octoginta. Et laudavit Dominus villicum, sive dispensatorem iniquitatis, quod prudenter fecerit: quia filii saeculi hujus prudentiores sunt filiis lucis in generatione sua. Et ego dico vobis, facite vobis amicos de iniquo mamona: ut quando defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula. Qui fidelis est in parvo, et in multo fidelis est. Qui minimo iniquus est, et in multo iniquus erit. Si ergo in iniquo mamona fideles non fuistis, quod verum est, quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis? Nemo servus potest duobus Dominis servire: aut enim unum habebit odio, et alterum diliget: aut unum audiet, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire, et mamonae. Audiebant autem haec omnia*

Pharisaei, qui erant avari, et subsannabant illum. Totum parabola hujus textum posui, ut non nobis intelligentiam aliunde quaeramus, et in parabola certas nitamur invenire personas; sed interpretemur eam quasi parabolam, hoc est similitudinem, quae ab eo vocatur quod alteri παραβάλλεται, hoc est, assimilatur, et quasi umbra praevium veritatis est. Si ergo dispensator iniqui mamonae, Domini voce laudatur, quod de re iniqua sibi justitiam praepararit: et passus dispendia Dominus, laudat dispensatoris prudentiam, quod adversus Dominum quidem fraudulenter, sed pro se prudenter egerit: quanto magis Christus qui nullum damnum sustinere potest, et pronus est ad clementiam, laudabit discipulos suos, si in eos qui credituri [al. *crediti*] sibi sunt, misericordes fuerint? Denique post parabolam intulit: *Et ego vobis dico, facite vobis amicos de iniquo mamona.* Mamona autem, non Hebraeorum, sed Syrorum lingua, divitiae nuncupantur, quod 866 de iniquitate collectae sint. Si ergo iniquitas bene dispensata vertitur in justitiam: quanto magis sermo divinus, in quo nulla est iniquitas, qui et Apostolis creditus est, si bene fuerit dispensatus, dispensatores suos levabit in coelum? Quamobrem sequitur: *Qui fidelis est in minimo, hoc est in carnalibus, et in multis fidelis erit, hoc est in spiritualibus. Qui autem in parvo iniquus est, ut non det fratribus ad utendum, quod a Deo pro omnibus est creatum; iste et in spirituali pecunia dividenda iniquus erit; ut non pro necessitate, sed pro personis doctrinam Domini dividat.* Si autem, inquit, carnales divitias quae labuntur, non bene dispensatis, veras aeternasque divitias doctrinae Dei, quis credet vobis? Et si in his quae aliena sunt (alienum autem est a nobis omne quod saeculi est) infideles fuistis, ea quae vestra sunt, et proprie deputata homini, quis

vobis credere poterit? Unde corripit avaritiam, et dicit eum qui amat pecuniam. Deum amare non posse. Igitur et Apostolis, si velint amare Deum, pecunias esse contemnendas. Unde Scribae et Pharisei qui erant avari, adversum se dictam intelligentes parabolam, subsannabant eum: carnalia, ut certa et praesentia, spiritualibus ac futuris, et quasi incertis praeponentes, Theophilus Antiochenae Ecclesiae septimus post Petrum Apostolum Episcopus, qui quatuor Evangelistarum in unum opus dicta compingens, ingenii sui nobis monumenta dimisit [al. *reliquit*], haec super hac parabola in suis Commentariis est locutus. «Dives qui habebat villicum, sive dispensatorem, Deus omnipotens est, quo nihil est ditius. Hujus dispensator est Paulus, qui ad pedes Gamalielis sacras Litteras didicit (**Act. 22. 3**), et Legem Dei suscepit dispensandam. Qui cum coepisset credentes in Christo persequi, ligare, occidere, et omnem Domini sui dissipare substantiam, correptus a Domino est: *Saule, Saule quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulum calcitrare* (**Actor. 9. 4. 5**). Dixitque in corde suo: Quid faciam? quia qui magister fui, et villicus, cogor esse discipulus et operarius. **867** *Fodere non valeo*. Omnia enim mandata Legis, quae terrae incubabant, cerno destructa: et Legem atque Prophetas usque ad Joannem Baptistam esse finitos. *Mendicare erubesco*, ut qui doctor fueram Judaeorum, cogar a gentibus et a discipulo Anania, salutis ac fidei mendicare doctrinam. Faciam igitur quod mihi utile esse intelligo: ut postquam projectus fuero de villicatione mea, recipiant me Christiani in domos suas. Coepitque eos qui prius versabantur in Lege, et sic in Christum crediderant, ut arbitrarentur se in Lege justificandos, docere Legem abolitam, Prophetias praeterisse, et quae antea pro lucro

fuerant, reputari in stercora (**Philipp. 3. 8**). Vocavit itaque duos de pluribus debitoribus. Primum, qui debebat centum balos olei, eos videlicet qui fuerant ex gentibus congregati, et magna indigebant misericordia Dei; et de centenario numero (qui plenus est atque perfectus) fecit eos scribere quinquagenarium, qui proprie poenitentium est, juxta jubilaum, et illam in Evangelio parabolam, in qua alteri quingenti, alteri quinquaginta denarii dimittuntur. Secundum autem vocavit populum Judaeorum, qui tritico mandatorum Dei nutritus erat, et debebat ei centenarium numerum, et coegit, ut de centum, octoginta faceret, id est crederet in Domini resurrectione, quae octavae diei numero continetur, et de octo completur decadibus: ut de sabbato Legis transiret ad primam sabbati. Ob hanc causam a Domino praedicatur, quod bene fecerit; et pro salute sua in Evangelii clementiam de Legis austeritate mutatus sit. Quod si quaesieris, quare vocetur *villicus iniquitatis*, in Lege, quae Dei est; iniquus erat villicus, qui bene quidem offerebat, sed non bene dividebat; credens in Patrem, sed Filium persequens; habens Deum omnipotentem, sed Spiritum Sanctum negans. Prudentior itaque fuit Paulus Apostolus in transgressione Legis filiis quondam lucis, qui in Legis observatione versati, Christum qui Dei patris verum lumen est, perdiderunt. Ambrosius **868** Mediolanensis Episcopus quid de hoc loco senserit, in Commentariis ejus legere poteris. Origenis et Didymi in hanc parabolam explanationem invenire non potui; et utrum abolita sit temporum vetustate, an ipsi non scripserint, incertum habeo. Mihi juxta priorem interpretationem hoc videtur, quod de iniquo mamona debeamus nobis amicos facere, non quoslibet pauperes; sed eos qui nos possint recipere in domos suas, et in aeterna

tabernacula: ut cum eis parva praeberimus, recipiamus ab illis magna, et dantes aliena, nostra suscipiamus, et seminemus in benedictione, ut metamus benedictionem: *Qui enim parce seminaverit, parce et metet.*

CAP. VII.---Quo sensu accipiendum sit, quod in Epistola legimus ad Romanos: *Vix enim pro justo quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori* (**Rom. 5. 7**). Duae haereses ex occasione hujus testimonii, quod non intelligunt, diverso quidem errore, sed pari impietate blasphemant. Marcion enim qui justum Deum, et Creatorem Legis facit, et Prophetarum; bonum autem Evangeliorum, et Apostolorum, cujus vult esse Filium Christum, duos introducit deos: alterum justum, et alterum bonum. Et pro justo asserit, vel nullos, vel paucos oppetisse mortem. Pro bono autem, id est Christo, innumerabiles Martyres extitisse. Porro Arius justum ad Christum refert, de quo dictum est: *Deus judicium tuum regida, et justitiam tuam filio regis* (**Psal. 71. 1**): Et ipse de se in Evangelio: *Non enim Pater judicat quemquam; sed omne judicium dedit Filio* (**Joan. 5. 22**); Et, *Ego sicut audio, sic judico* (**Ibid. 30**). Bonum autem ad Deum Patrem, de quo ipse Filius confitetur: *Quid me dicis bonum: Nemo est bonus, nisi unus Deus Pater* (**Luc. 18. 19**). Cumque hucusque blasphemiae suae devios calles potuerit invenire, in consequentibus impingit, et corrui. Quomodo enim pro Patre quis audet mori, et pro Filio vix moritur, cum propter nomen Christi, tantus Martyrum sanguis effusus sit? Qui igitur simpliciter hunc exponit locum, hoc potest dicere quod in veteri Lege, in qua justitia est, vix **869** pauci inventi sunt, qui suum fuderint sanguinem. In novo autem Instrumento, in quo bonitas est atque clementia, innumerabiles exstiterunt

Martyres. Sed ex eo quod posuit, *forsitan quis etiam audeat mori*, et pendulo gradu sententiam temperavit, inveniri posse nonnullos, qui audeant mori pro Evangelio, ostendit non sic accipiendum; sed ex superioribus, et inferioribus sensum loci hujus debere tractari. Dicens enim Paulus se gloriari in tribulationibus: quia *tribulatio patientiam operatur; patientia autem probationem; probatio vero spem; spes autem non confundit (Rom. 5. 4. et 5)*, quae ex eo certam habeat promissionem, *quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum Sanctum qui datus est nobis (Ibid.)*: secundum illud quod Deus dixerat per Prophetam: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem (Joel. 1. 28)*; miratur bonitatem Christi, quod pro impiis, et infirmis, et peccatoribus mori voluerit, et mori opportuno tempore, de quo ipse dicit: *Tempore opportuno exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tui (Isai. 49. 8)*. Et rursum: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis (2. Cor. 6. 2)*. Quando omnes peccaverunt, simul inutiles facti sunt, non fuit qui faceret bonum, non fuit usque ad unum (**Psal. 13. 1**). Incredibilis ergo bonitas, et clementia inaudita, mori pro impiis, vix enim pro justo aliquem, et bono suum sanguinem fundere, metu mortis cuncta terrente. Nam inveniri interdum potest, ut aliquis pro re justa, et bona audeat mori. Caritas autem Dei, quam habuit in nobis, hinc maxime comprobatur, quod cum adhuc peccatores essemus, *Christus pro nobis mortuus est, et sublata est de terra vita ejus: Et pro iniquitatibus populi ductus est ad mortem: Et portavit peccata nostra, Et tradita est in mortem anima illius, Et, cum iniquis deputatus est (Isai. 53)*; ut nos impios, et infirmos, et peccatores, pios et robustos, et justos faceret. Nonnulli ita interpretantur. Si ille pro nobis impiis mortuus est, et

peccatoribus, quanto magis nos absque dubitatione pro justo, et bono Christo debemus occumbere? Justum autem, et bonum non putemus esse diversum, nec aliquam proprie significare personam; sed absolute **870** justam rem, et bonam, pro qua difficulter, sed interdum aliquis inveniri potest, qui suum sanguinem fundat.

CAP. VIII.---Quid sibi velit quod ad Romanos scribit Apostolus: *Occasione accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam (Rom. 7. 7).* Ponamus totum testimonium, et singula Christi auxilio disserentes, quid nobis videatur, simpliciter indicemus, non praejudicantes tuo sensui, quid velis intelligere, sed nostram sententiam breviter explicantes. *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognovi, nisi per Legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi Lex diceret, non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine Lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem vivebam aliquando sine Lege: sed ubi venit mandatum, peccatum revixit. Ego autem mortuus sum, et inventum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Peccatum enim, occasione accepta per mandatum, seduxit me, et per illud occidit. Itaque Lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum. Quod ergo bonum est, mihi mors est? Absit. Sed ut peccatum appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem: ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Scimus enim, quia Lex spiritalis est: ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor, ignoro [al. non intelligo]. Non enim quod volo, hoc ago: sed quod odi, illud facio. Si autem*

*quod nolo, hoc facio, consentio legi, quia bona est. Nunc autem jam non ego operor illud, sed quod habitat in me, peccatum. Scio enim quod non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Velle enim adjacet mihi, perficere autem bonum, non invenio. Non enim quod volo, facio bonum: sed quod nolo, malum, hoc ago. Si autem quod nolo, hoc facio: jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Invenio igitur legem volenti mihi facere bonum: quia mihi malum adjacet. Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris mei, repugnantem legi mentis meae, et captivum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore 871 mortis hujus? Gratia Deo per Jesum Christum Dominum nostrum. Quomodo medicina non est causa mortis, si ostendat venena mortifera, licet his mali homines abutantur ad mortem, et vel se interficiant, vel insidientur inimicis: sic Lex data est, ut peccatorum venena monstret; et hominem male libertate sua abutentem, qui prius ferebatur improvidus, et per praecipitia labebatur, freno Legis retineat, et compositis doceat incedere gressibus, ita ut serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litterae, id est, vivamus sub praecepto, qui prius in modum brutorum animalium dicebamus; *Manducemus et bibamus, cras enim moriemur* (1. Cor. 15. 32). Quod si subintrante Lege (quae docet quid facere, et prohibet quid non facere debeamus) vitio nostro et incontinentia feramur contra scita legalia, videtur Lex causa esse peccati: quae dum prohibet concupiscentiam, quodammodo eam inflammare cognoscitur. Saecularis apud Graecos sententia est: Quidquid licet, minus desideratur. Ergo e contrario quidquid non licet, fomentum accipit desiderii. Unde et Tullius de parricidarum suppliciis apud Athenienses*

Solonem scripsisse negat, ne non tam prohibere, quam commonere videretur. Igitur Lex apud contemptores et legum praecepta calcantes, videtur esse occasio delictorum: dum prohibendo quod non vult fieri, ligat eos vinculis mandatorum; qui prius absque lege peccantes, non tenebantur criminibus. Haec diximus, Legem, quae per Moysen data est, intelligentes. Verum quia in consequentibus scriptum est: Lex Dei, et lex carnis atque membrorum, quae pugnat adversus legem mentis nostrae, et captivos nos ducit in Lege peccati, simulque quatuor leges contra se dimicantes in uno loco scriptas esse cognosco, non abs re arbitror, si requiram quot genera legis in Scripturis sanctis esse memorentur. Dicitur Lex, quae per Moysen data est, secundum illud quod scriptum est ad Galatas: *Quotquot enim ex operibus Legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanet in omnibus quae scripta sunt* **872** *in libro Legis, ut faciat ea (Gal. 3. 10).* Et rursum in eadem epistola: *Lex propter praevaricationes posita est, donec veniret semen cui repromissum est, disposita per Angelos in manu mediatoris (Galat. 3. 19).* Et iterum: *Itaque Lex paedagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur. Postquam autem venit fides, nequaquam ultra sub paedagogo sumus. Omnes enim filii Dei estis per fidem, quae est in Christo Jesu (Galat. 3. 24. et seqq.).* Historia quoque quae praecepta non continet, sed quid factum sit refert, ab Apostolo Lex appellatur. *Dicite mihi, inquit, qui sub Lege vultis esse, Legem non legistis? Scriptum est enim, quia Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et alterum de libera. Sed qui ex ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, per repromissionem (Ibid. 4. 22. 23).* Sed et Psalmi Lex appellantur: *Ut compleretur sermo qui in Lege eorum*

conscriptus est: Quia odio habuerunt me gratis (Psal. 68. 5). Isaiae quoque Prophetiam, Legem Apostolus vocat (**1. Cor. 14. 21**): *In Lege scriptum est: quoniam in aliis linguis, et in aliis labiis loquar populo huic: et nec sic me exaudient, dicit Dominus (Isai. 21).* Quod juxta Hebraicum et Aquilam in Isaia scriptum reperi. Appellatur etiam Lex, mystica Scripturarum intelligentia: *Scimus quia Lex spiritualis est (Rom. 7. 14).* Et extra haec omnia, naturalem legem scriptam in cordibus nostris, idem Apostolus docet. *Cum enim Gentes, quae Legem non habent, naturaliter ea, quae Legis sunt, faciunt: Isti Legem non habentes ipsi sibi sunt Lex: qui indicant opus Legis scriptum in cordibus suis, testimonium perhibente illi conscientia (Ibid. 2. 14 et 15).* Ista lex quae in corde scribitur, omnes continet nationes: et nullus hominum est, qui hanc legem nesciat. Unde omnis mundus sub peccato, et universi homines praevaricatores legis sunt: et idcirco justum judicium Dei est scribentis in corde humani generis: *Quod tibi fieri nolueris, alteri ne feceris.* Quis enim ignoret homicidium, adulterium, furtum, et omnem concupiscentiam esse malum, ex eo quod sibi ea nolit fieri? Si enim mala esse nesciret, nequaquam doleret sibi esse illata. Per hanc naturalem legem et Cain cognovit peccatum suum, dicens: *Major est causa mea, quam ut dimittar.* Et Adam et Eva cognoverunt **873** peccatum suum, et propterea absconditi sunt sub ligno vitae. Pharaon quoque antequam Lex daretur per Moysen, stimulatus lege naturae, sua crimina confitetur, et dicit: *Dominus justus, ego autem et populus meus impii (Exod. 9. 27).* Hanc legem nescit pueritia, ignorat infantia, et peccans absque mandato, non tenetur lege peccati. Maledicit patri et matri, et parentes verberat: et quia necdum accepit legem sapientiae, mortuum est in eo peccatum. Cum

autem mandatum venerit, hoc est, tempus intelligentiae appetentis bona, et vitantis mala: tunc incipit peccatum reviviscere, et ille mori, reusque esse peccati. Atque ita fit, ut tempus intelligentiae, quo Dei mandata cognoscimus, ut perveniamus ad vitam, operetur in nobis mortem: si agamus negligentius, et occasio sapientiae seducat nos atque supplantet, et ducat ad mortem. Non quod intelligentia peccatum sit (Lex enim intelligentiae sancta et justa et bona est) sed per intelligentiam peccatorum atque virtutum mihi peccatum nascitur, quod priusquam intelligerem, peccatum esse non noveram. Atque ita factum est, ut quod mihi pro bono datum est, meo vitio mutetur in malum; et ut hyperbolice dicam, novoque verbo utar ad explicandum sensum meum: peccatum, quod priusquam haberem intelligentiam, absque peccato erat, per praevaricationem mandati incipiat mihi esse peccantius peccatum. Prius quaeramus quae sit ista concupiscentia, de qua Lex dicit: *Non concupisces*. Alii putant illud esse mandatum, quod in Decalogo scriptum est: *Non concupisces rem proximi tui* (**Deut. 5. 21**). Nos autem per concupiscentiam omnes perturbationes animae significatas putamus, quibus moeremus et gaudemus, timemus et concupiscimus. Et hoc Apostolus vas electionis, cujus corpus templum erat Spiritus Sancti, et qui dicebat: *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus* (**1. Cor. 13. 3**)? Et in alio loco: *Christus nos redemit* (**Galat. 3. 13**): Et iterum: *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus* (**Ibid. 2. 20**), non de **874** se loquitur, sed de eo, qui vult post peccata agere poenitentiam: et sub persona sua, fragilitatem describit conditionis humanae: quae duorum hominum, interioris et exterioris pugnantium inter se bella perpetitur. Interior homo consentit et scriptae et naturali legi,

quod bona sit, et sancta, et justa, et spiritualis. Exterior, *Ego, inquit, carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor nescio, et non quod volo hoc ago, sed quod odi (Rom. 7. 14).* Si autem exterior facit quod non vult, et operatur quod odit, ostendit bonum esse mandatum, et non se operari quod est malum; sed habitans in sua carne peccatum: hoc est vitia corporis, et desideria voluptatis, quae propter posteros et sobolem insita est humanis corporibus: et si fines fuerit egressa, vertitur in peccatum. Se unusquisque consideret, et accusator sui, tractet incentiva vitiorum: quomodo et in sermone, et in cogitatione, et in calore corporis saepe loquatur, et cogitet, et patiatur, quod non vult: nolo dicere, faciat, ne sanctos viros videar accusare, de quibus scriptum est: *Erat ille homo verus et immaculatus, justus Dei cultor, recedens ab omni opere malo (Job 1. 1).* Et de Zacharia, et Elizabeth: *Erant justi ambros in conspectu Dei, ambulantes in omnibus mandatis et justificationibus Domini absque querela (Luc. 1. 6).* Et praeceptum est Apostolis: *Estote perfecti, sicut Pater vester coelestis perfectus est (Matth. 5. 46).* Nunquam autem hoc Apostolis imperaret, nisi sciret hominem posse esse perfectum. Nisi forte hoc dicamus, quod recedens ab omni malo, emendationem significet, et de erroribus pueritiae, et de vitiis lascivientis aetatis, transitum ad correctionem atque virtutes; justitiam quoque quae in Zacharia, et Elizabeth praedicatur, foris esse; concupiscentiam vero quae nunc habitare in membris nostris dicitur, versari intrinsecus. Sed et Apostolis non pueris praecipitur, verum jam aetatis robustae, ut assumant perfectionem, quam et nos confitemur in aetate esse perfecta. Nec haec dicentes, adulamur vitiis; sed auctoritatem sequimur Scripturarum, **875** quod nullus homo sit absque

peccato, sed conclusit Deus omnes sub peccato; ut omnium misereatur (**Gal. 3. 22**): absque eo solo, *qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* (**Isai. 53**). Unde et per Salomonem dicitur: quod serpentis vestigia non inveniantur in petra (**Prov. 30**). Et ipse de se Dominus: *Ecce, inquit, venit princeps mundi hujus; et nihil in me invenit* (**Joan. 14. 30**), id est, sui operis, suique vestigii. Ob hanc causam jubetur nobis, ne exprobremus homini revertenti a peccatis suis, et ne abominemur Aegyptium: quia, et ipsi quondam in Aegypto fuimus; et de luto ac lateribus Pharaoni civitates extruximus (**Deut. 23**); et quia captivi ducti sumus in Babylonem lege peccati, quod in membris nostris morabatur. Cumque videretur extrema desperatio, imo aperta confessio, omnem hominem diaboli laqueis irretiri, conversus in se Apostolus, imo homo, sub cujus persona Apostolus loquitur, agit gratias Salvatori, quod redemptus sit sanguine ejus, et sordes in baptismo deposuerit, et novum Christi assumpserit vestimentum, et mortuo veteri homine, natus sit homo novus, qui dicat: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (**Rom. 7. 24**)? *Gratias ago Deo per Jesum Christum Dominum nostrum, qui me de corpore mortis liberavit*. Quod si cui non videtur sub persona sua hoc Apostolus de aliis dicere, exponat, quomodo Daniel, quem justum fuisse novimus, quasi de se dicat, cum pro aliis deprecatur: *Peccavimus, inique fecimus, injuste gessimus, impie egimus, et recessimus, ac declinavimus a mandatis, et judiciis tuis, et non audivimus servos tuos Prophetas, qui locuti sunt in nomine tuo ad reges nostros, et principes, et patres, et ad omnem populum terrae. Tibi Domine justitia, nobis autem confusio* (**Dan. 3. 29. et seqq.**). Illud quoque quod in tricesimo primo Psalmo dicitur: *Peccatum meum*

*cognitum tibi feci, et iniquitatem meam non abscondi. Dixi: Confitebor adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei. Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno (Psal. 31. 5. et seqq.), non David, et justo viro, et (ut simpliciter 876 loquar) Prophetæ, cujus verba narrantur, sed peccatori congruit. Cumque justus sub persona poenitentis talia profudisset, a Deo meretur audire: *Intelligere te faciam, et docebo te in via hac qua ambulabis: confirmabo super te oculos meos (Ibid. 8).* In tricesimo quoque septimo Psalmo, cujus titulus est, *In commemorationem*, ut doceat nos semper peccatorum nostrorum memores esse debere, et agere poenitentiam, tale quid legimus: *Non est pax essibus meis a facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meae elevatae sunt super caput meum, quasi onus grave gravatae sunt super me. Corruptae sunt, et putruerunt cicatrices meae, a facie insipientiae meae. Afflictus sum, et curvatus sum usque ad finem (Psal. 37. 4. et seqq.).* Totus hic Apostoli locus, et in superioribus, et in consequentibus, imo omnis Epistola ejus ad Romanos, nimis obscuritatibus involuta est, et si voluero cuncta disserere, nequaquam mihi unus liber, sed magna, et multa erunt scribenda volumina.*

CAP. IX.---Quare Apostolus Paulus in eadem ad Romanos scribit Epistola: *Optabam ego ipse anathema esse a Christo, pro fratribus meis ac propinquis juxta carnem, qui sunt Israelitae, quorum adoptio et gloria, et testamenta, et legislatio, et cultus, et repromissiones: quorum patres, et ex quibus est Christus juxta carnem: qui est super omnia Deus benedictus in saecula, amen (Rom. 9. 3 et seqq.).* Revera valida quaestio, quomodo Apostolus qui supra dixerat: *Quis*

*nos separabit a caritate Christi, tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius (Ibid. 8. 35)? Et rursum: Confido autem, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque praesentia, neque futura, neque fortitudo, neque excelsa, neque profundum, neque alia creatura, poterit nos separare a caritate Dei, quam habemus in Christo Jesu Domino nostro (Ibid. 38. 39), nunc sub jurejurando confirmet, et dicat: Veritatem dico in Christo Jesu, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu Sancto, quoniam tristitia est mihi magna, et continuus dolor cordi meo: Optabam enim anathema esse a Christo pro fratribus meis, et propinquis juxta carnem; et reliqua. Si enim in Deum tantae est caritatis, ut nec metu mortis, nec spe vitae, nec persecutione, nec fame, nec nuditate, nec periculo, nec gladio, possit separari a caritate ejus; et si Angeli quoque, et Potestates, et vel praesentia, vel futura, et omnes coelorum Fortitudines, et excelsa pariter ac profunda, et universa simul creatura ei ingruat, quod nequaquam potest fieri: tamen non separetur a caritate Dei, quam habet in Christum Jesum: quae est ista tanta mutatio, imo inaudita prudentia, ut pro caritate Christi, nolit habere Christum? Et ne ei forsitan non credamus, jurat, et confirmat in Christo, et conscientiae suae testem invocat Spiritum Sanctum, se habere tristitiam, non levem ac fortuitam; sed magnam et incredibilem, et habere dolorem in corde, non qui ad horam pungat et transeat, sed qui jugiter in corde permaneat. Quo tendit ista tristitia? Ad quid proficit incessabilis dolor? Optat anathema esse a Christo, et perire, ut alii salvi fiant. Sed si consideremus Moysis vocem rogantis Deum pro populo Judaeorum, atque dicentis: *Si dimittis eis peccatum suum, dimitte; si autem non vis, dele me de libro tuo**

quem scripsisti (Exod. 32. 31. 32), perspiciemus eundem, et Moysis, et Pauli erga creditum sibi gregem affectum. Pastor enim bonus ponit animam suam pro ovibus suis. Mercenarius autem, cum viderit lupum venientem, fugit, quia non sunt ejus oves (**Joan. 10. 11. 12**). Et hoc ipsum est dicere: *Optabam anathema esse a Christo; et dele me de libro tuo quem scripsisti*. Qui enim delentur de libro viventium, et cum justis non scribuntur, anathema fiunt a Domino. Simulque cerne Apostolum quantae caritatis in Christum sit, ut pro illo cupiat mori, et solus perire, dummodo omne in illum credat hominum genus. Perire autem, non in perpetuum, sed impraesentiarum. Qui enim perdiderit animam suam pro Christo, salvam eam facit (**Matth. 10. 39**). Unde, et de quadragesimo tertio Psalmo assumit exemplum: *Quoniam propter te mortificamur tota die, reputati sumus ut oves occisionis (Ps. 43. 22)*. Vult **878** ergo Apostolus perire in carne, ut alii salventur in spiritu; suum sanguinem fundere, ut multorum animae conserventur. Quod autem anathema interdum occisionem sonet, multis veteris Instrumenti testimoniis probari potest. Et ne levem putemus esse tristitiam, et modicam causam doloris, jungit, et dicit: *Pro fratribus meis, et propinquis juxta carnem*. Quando propinquos appellat, et fratres juxta carnem, in spiritu a se ostendit alienos. *Quorum est*, inquit, *adoptio*, quae significantius Graece dicitur υιοθεσία, de quibus quondam Dominus loquebatur: *Filius primogenitus meus Israel*: Et, *filios genui, et exaltavi (Isai. 1. 2)*, nunc dicit: *Filii alieni mentiti sunt mihi (Psal. 17. 46)*. Et, *quorum gloria*, ut de cunctis gentibus eligerentur in peculiarem populum Dei: Et, *quorum testamenta*, unum in littera, alterum in spiritu: ut qui prius in carne servierant caeremoniis Legis abolitae;

postea servirent in spiritu mandatis Evangelii sempiterni. *Et legislatio*, ad utrumque respondet, et novi, et veteris Instrumenti. *Et cultus*, id est, vera religio. *Et repromissiones*; ut quidquid repromissum est patribus, compleretur in filiis. *Et* (quod omnibus majus est) *ex quibus Christus* de Maria genitus virgine. Et ut sciremus quis iste sit Christus, causas doloris sui uno sermone comprehendit, *qui est super omnia Deus benedictus in saecula, amen*. Et iste tantus ac talis, ab eis non recipitur, de quorum stirpe generatus est. Et nihilominus laudat iudicii veritatem, ne sententia Dei in propinquos et fratres suos displicere videatur, et vel austera esse, vel nimia. In quibus igitur tanta fuerunt bona, dolet cur nunc tanta mala sint.

CAP. X. Quid velit intelligi, quod idem Apostolus scribit ad Colossenses: *Nemo vos superet, volens in humilitate mentis et religione Angelorum, quae non vidit, ambulans frustra inflatus sensu carnis suae, et non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et conjunctum crescit in augmentum Dei (Coloss. 2. 18. 19)*, et reliqua. Illud quod crebro diximus: *Et si imperitus sermone, non tamen scientia (2. Cor. 11. 6)*, nequaquam Paulum de humilitate, **879** sed de conscientiae veritate dixisse etiam nunc approbamus. Profundos enim et reconditos sensus lingua non explicat. Et cum ipse sentiat quid loquatur, in alienas aures puro non potest transferre sermone. Quem cum in vernacula lingua habeat disertissimum (quippe Hebraeus ex Hebraeis, et eruditus ad pedes Gamalielis, viri in Lege doctissimi) seipsum interpretari cupiens, involvitur. Si autem in Graeca lingua hoc ei accidit, quam nutritus in Tarso Ciliciae a parva aetate imbiberat, quid de Latinis dicendum est, qui

verbum de verbo exprimere conantes, obscuriores faciunt
ejus sententias: et veluti herbis crescentibus, frugum
strangulant ubertatem? Conabimur
itaque παραφραστικῶς sensus evolvere, et tricas implicati
eloquii, suo ordini reddere atque juncturae; ut simplici
stamine verborum fila decurrant: puroque subtegmine,
Apostolici sermonis textura succrescat. *Nemo vos superet*, id
est, nemo adversum vos bravium accipiat: hoc enim Graece
dicitur, καταβραβεύετω quando quis in certamine positus,
iniquitate agonothetae, vel insidiis magistrorum, βραβεῖον et
palmam sibi debitam perdit. Multaque sunt verba, quibus
juxta morem urbis et provinciae suae familiariter Apostolus
utitur. E quibus (exempli gratia) pauca ponenda sunt. *Mihi
autem parum est judicari ab humano die (1. Cor. 1.)*, hoc
est, ἀπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας: Et, *humanum dico (Rom. 6)*,
hoc est, ἀνθρώπινον λέγω: Et, οὐ κατενάρκησα ἡμᾶς, hoc
est, *non gravavi vos (2 Cor. 12)*: et quod nunc dicitur, μηδεὶς
ὑμᾶς καταβραβεύετω id est, *nullus bravium accipiat
adversum vos*. Quibus et aliis multis verbis usque hodie
utuntur Cilices. Nec hoc miremur in Apostolo, si utatur ejus
linguae consuetudine, in qua natus est et nutritus, cum
Virgilius, alter Homerus apud nos, patriae suae sequens
consuetudinem, *sceleratum frigus* appellet (**Georg. 2**). Nemo
ergo vos superet ac devincat, **880** volens humilitatem litterae
sequi, et Angelorum religionem atque culturam; ut non
serviatis spirituali intelligentiae, sed exemplaribus futurorum,
quae nec ipse vidit, qui vos superare desiderat, sive
videt (utrumque enim habetur in Graeco) praesertim cum
tumens ambulet, et incedat inflatus, mentisque superbiam,
gestu corporis praeferat, hoc enim
significat ἐμβατεύων. Frustra autem inflatur et tumet sensu

carnis suae, carnaliter cuncta intelligens, et traditionum Judaicarum deliramenta perquirens, et non tenens caput omnium Scripturarum, illud de quo scriptum est: *Caput viri Christus est* (1 Cor. 2, 3; Ephes. 1, et 4 et 5; Coloss. 1). Caput autem ac principium totius corporis, eorumque qui credunt, et omnis intelligentiae spiritualis. Ex quo capite corpus Ecclesiae per suas compages atque juncturas, vitalem doctrinae coelestis accipit succum, ut omnia paulatim membra vegetentur, et per occultos venarum meatus, fundatur defecatus sanguis ciborum, et ministretur atque succrescat, imo teneatur temperantia corporis, ut de fonte capitis, rigati artus crescant in perfectionem Dei, et impleatur Salvatoris oratio: *Pater volo, ut sicut ego, et tu unum sumus; sic et isti in nobis unum sint* (Joan. 17. 21): ut postquam nos Christus tradiderit Patri, sit Deus omnia in omnibus (1. Cor. 15. 28). Tale quid, et in verbis, et in sensibus, et in genere locutionis obscurissime scribit ad Ephesios, *Veritatem autem loquentes in caritate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram [al. mensura] uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in aedificationem sui in caritate* (Ephes. 4. 25. 16). Super quo et in Commentariis ejusdem Epistolae plenius diximus. Loquitur autem universa contra eos, qui credentes ex Judaeis in Dominum Salvatorem, Judaicas caeremonias observare cupiebant. Super qua re et in Actis Apostolorum 881 non (Cap. 15) parva quaestio concitata est. Unde et supra Paulus ait, de his qui magistros Legis esse se jactant: *Nemo vos judicet in cibo et potu* (Coloss. 2. 16), quasi alia munda sint, alia immunda; *aut in parte diei festi*, ut alios dies festos putent, alios non festos .

Nobis enim qui Christum credimus resurgentem, jugis, et aeterna festivitas est. *Aut in parte neomeniae*, hoc est, Calendarum, et mensis novi, quando decrescens luna finitur, et noctis umbris tegitur. Christianorum enim lumen aeternum est, et semper Solis justitiae radiis illustratur. *Aut in parte sabbatorum*, ut non faciant servile opus, et onera non portent, quia nos sumus Christi libertate donati, et onera peccatorum portare desivimus. *Haec, inquit, omnia umbra sunt futurorum*; et imagines venturae felicitatis, ut in quibus Judaei haesitant juxta litteram, et tenentur in terra; nos juxta spiritum transeamus ad Christum, qui ad distinctionem umbrarum, nunc corpus appellatur. Quomodo enim in corpore veritas, et in corporis umbra mendacium, sic in spirituali intelligentia mundus omnis cibus, et potus, et tota festivitas, et perpetuae Calendae, et aeterna requies exspectanda est. Quaerimus quid dicere voluerit, *in humilitate et religione Angelorum*, aut quem sensum habeat. Ex quo Dominus locutus est ad discipulos: *Surgite, eamus hinc (Joan. 14. 31): Et, Relinquetur vobis domus vestra deserta (Matth. 23. 38): Et, Locus in quo Dominus crucifixus est, spiritualiter Aegyptus vocatur et Sodoma (Apoc. 11. 8)*, omnis Judaicarum observationum cultura destructa est, et quascumque offerunt victimas, non Deo offerunt, sed Angelis refugis et spiritibus immundis. Nec mirum, si hoc post passionem Domini faciant, cum per Amos quoque Prophetam dicatur ad eos: *Numquid hostias et victimas obtulistis mihi quadraginta annis in deserto domus Israel; et assumpsistis tabernaculum Moloch, et sidus dei vestri Rempham, figuras quas fecistis, ut adoretis eas (Amos. 5. 25. 26)?* Quod plenius in concione Judaica Stephanus Martyr exponens, et revolvens historiam veterem, sic locutus est: *Et vitulum fecerunt in 882 diebus illis, et*

obtulerunt hostias idolo, et laetabantur in operibus manuum suarum. Conversus autem Deus, tradidit eos, ut colerent militiam coeli: sicut scriptum est in libro Prophetarum (Act. 7. 41. 42). Militia autem coeli, non tantum sol appellatur, et luna, et astra rutilantia; sed et omnis Angelica multitudo, eorumque exercitus, qui Hebraice appellantur SABAOTH, id est, *virtutum, sive exercituum*. Unde et in Evangelio juxta Lucam legimus: *Et subito facta est cum Angelo multitudo militiae coelestis, laudantium Deum et dicentium: Gloria in altissimis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis (Luc. 2. 13. 24).* Facit enim Deus Angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem (**Psal. 103**). Et ut sciamus semper eos, qui colebant idola, licet in Templo hostias viderentur offerre, non Deo eas obtulisse, sed Angelis, per Ezechiel plenius discimus: *Dedi eis justificationes non bonas, et praecepta non bona (Ezech. 20. 25).* Non enim sanguinem hircorum, aut taurorum quaerit Deus; sed sacrificium Deo est spiritus contribulatus, cor contritum, et humiliatum Deus non despicit (**Psal. 50**). Et propterea qui vitulum fecerant in Horeb, et coluerant sidus dei Rempham, de quo in Propheta Amos plenius disseruimus, adoraverunt figuras, quas ipsi fecerunt: et tradidit eos Deus, ut servirent militiae coeli, quae nunc ab Apostolo dicitur religio Angelorum.

Pro *humilitate* in Graeco ταπεινοφροσύνη legitur, id est, *humilitas mentis, sive sensus*. Vere enim humilis sensus, et miseranda superstitio, Deum credere hircorum atque taurorum sanguine delectari, et nidore thymiamatis, quem saepe homines declinamus. Quod autem sequitur: *Si mortui estis cum Christo, ab elementis mundi, quid adhuc tanquam viventes in mundo decernitis? ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque*

*contrectaveritis: quae sunt omnia in interitum ipso usu, secundum praecepta, et doctrinas hominum, quae sunt rationem quidem habentia sapientiae, in superstitione, et humilitate, et ad non parcendum corpori; non in honore aliquo ad saturitatem carnis (Coloss. 2. 20 et seqq.), hunc nobis habere sensum videtur. Curramus per singula, 883 et obscuritatem sensuum atque verborum, Christo reserante, pandamus. Si baptizati estis in Christo, et cum Christo in baptismo consepulti, mortui autem ab elementis hujus mundi, pro eo quod est *elementis*; cur mecum non dicitis, *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo (Galat. 6. 4)?* nec audistis Dominum dicentem ad Patrem: *De mundo non sunt: sicut, et ego non sum de mundo*, et mundus odit eos, quoniam non sunt de mundo; sicut et ego non sum de mundo (Joan. 17. 16, et 15. 19). Sed e contrario quasi viventes in mundo decernitis, ne tetigeritis corpus hominis mortui, nec vestimentum, nec scabellum in quo sederit mulier menstruata: neque gustaveritis carnem suillam, et leporum, et sepiarum, et loliginum, murenarum, et anguillarum, et universorum piscium, qui squamas, et pennulas non habent: quae omnia in corruptionem, et interitum sunt ipso usu, et stercore digeruntur? *Esca enim ventri, et venter escis, Et, Omne quod intrat per os, non coinquinat hominem; sed ea quae de nobis exeunt (Matth. 15. 11; et Marc. 7. 15).* Secundum praecepta, inquit, et doctrinas hominum; secundum illud quod Isaias loquitur: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me (Isa. 29. 13).* Frustra autem colunt me, docentes doctrinas hominum, et praecepta (Matth. 15. 8. 9). Unde, et Dominus corripit Phariseos, dicens: *Irritum fecistis mandatum Dei, ut**

traditiones vestras statueretis. Deus enim dixit: Honora patrem, et matrem, et qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis, quicumque dixerit patri vel matri, munus quodcumque est ex me, tibi proderit: et non honorificabit [al. honorificavit] patrem suum aut matrem, et reliqua. Quibus infert, Et irritum fecistis mandatum Dei, propter traditiones vestras (Ibid. v. 4. 5 et 6). Quantae traditiones Pharisaeorum 884 sint, quas hodie vocant δευτερώσεις, et quam aniles fabulae, evolvere nequeo. Neque enim libri patitur magnitudo, et pleraque tam turpia sunt, ut erubescam dicere. Dicam tamen unum in ignominiam gentis inimicae. Praepositos habent synagogis sapientissimos quosque, foedo operi delegatos, ut sanguinem virginis, sive menstruatae, mundum, vel immundum, si oculis discernere non potuerint, gustu probent [al. praelibent]. Praeterea quia jussum est, ut diebus sabbatorum sedeat unusquisque in domo sua, et non egrediatur (Exod. 16. 29), neque ambulet de loco in quo habitat; si quando eos juxta litteram ceperimus arctare, ut non jaceant, non ambulent, non stent, sed tantum sedeant, si velint praecepta servare, solent respondere, et dicere: Barachibas, et Simeon, et Hellel magistri nostri tradiderunt nobis, ut bis mille pedes ambulemus in sabbato, et caetera istiusmodi, doctrinas hominum praeferentes doctrinae Dei. Non quod dicamus sedendum semper esse in sabbato, et de loco, in quo quis fuerit occupatus penitus non recedendum; sed quod id quod impossibile Legis est, in quo infirmatur per carnem, spirituali observatione complendum sit.

Sequitur: Quae sunt rationem quidem habentia sapientiae. Hoc loco, quidem, conjunctio superflua est: quod

in plerisque locis propter imperitiam artis Grammaticae apostolum fecisse reperimus. Neque enim sequitur *sed*, vel alia conjunctio, quae solet ei praepositioni, ubi *quidem* positum fuerit, respondere. Videntur igitur observationes Judaicae apud imperitos, et vilem plebeculam, imaginem habere rationis, humanaeque sapientiae. Unde, et doctores eorum σοφοί, hoc est, *sapientes* vocantur. Et si quando certis diebus traditiones suas **885** exponunt, discipulis suis solent dicere, οἱ σοφοὶ δευτερῶσιν id est, *sapientes docent traditiones*. Pro *superstitione* in Graeco ἐθελοθησκεία positum est, hoc est, *falsa religio*: et pro *humilitate* ταπεινοφροσύνη, quae magis virtutem solet sonare, quam vitium. Sed hic ταπεινοφρονῆιν, sic est intelligendum, quod humilia sentiant atque terrena. Ἀφειδία autem σώματος, cujus nomen Latinus sermo non explicat, apud nos dicitur, *ad non parcendum corpori*. Non parcant Judaei corporibus suis in assumptione ciborum, contemnentes interdum quae habent, et quaerentes quae non habent. Ex qua necessitate debilitates interdum, et morbos contrahunt. Nec honorant semetipsos, cum omnia munda sint mundis (**Tit. 1. 15**), nihilque possit esse pollutum, quod cum gratiarum actione percipitur, et idcirco a Domino sit creatum, ut saturitate, et adimptione carnis, humanos artus vegetet atque sustentet. Elementa autem mundi, a quibus, imo quibus mortui sumus, Lex Moysis, et omne vetus Instrumentum intelligendum est: quibus quasi elementis, et religionis exordiis Deum discimus. Quomodo enim elementa appellantur litterae, per quas syllabas ac verba jungimus, et ad texendam orationem longa meditatione procedimus: ars quoque Musica habet elementa sua, et Geometria ab elementis incipit linearum, et Dialectica atque

Medicina habent εἰσαγωγὰς suas: sic elementis veteris Testamenti, ut ad Evangelicam plenitudinem veniat, sancti viri eruditur infantia. Unde centesimus decimus octavus Psalmus, et omnes alii qui litteris praenotantur, per Ethicam nos ducunt ad Theoricam, et ab elementis occidentis litterae, quae destruitur, transire faciunt ad spiritum vivificantem. Qui ergo mundo, et elementis ejus mortui sumus, non debemus ea observare, quae mundi sunt, quia in altero initium, in altero perfectio est.

CAP. XI.---Quid sit quod idem Apostolus ad Thessalonicenses scribit: *Nisi discessio 886 venerit primum, et revelatus fuerit homo peccati (2. Thess. 2. 3)* et reliqua. In prima ad Thessalonicenses Epistola scripserat: *De temporibus autem, et momentis, fratres non necesse habetis ut scribam vobis: ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint, pax, et securitas: tunc repentinus illis instabit interitus, sicut dolor in utero habentis, et non effugient (1. Thess. 5. 1. seqq.)*. Supra enim ad eos scripserat: *Hoc vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu Domini, non praeveniemus eos qui dormierunt: quoniam ipse Dominus in jussu, et in voce Archangeli, et in tuba Dei descendet de coelo, et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus. Itaque consolamini invicem in verbis istis (Ibid. 4. 14. et seqq.)*. Quod audientes Macedones, non intellexerunt, quos secum viventes, Apostolus vocet, et qui dicantur residui, qui cum illo raptantur in nubibus obviam Domino, sed arbitrati sunt, dum adhuc essent in corpore, et antequam gustarent

mortem, Christum in sua maiestate venturum. Quod Apostolus audiens, rogat eos, et adjurat per adventum Domini nostri Jesu Christi, ut non cito moveantur; neque per spiritum, neque per sermonem, neque per Epistolam, tanquam ab eo scriptam, quasi instet dies Domini. Duos autem esse adventus Domini Salvatoris, et omnia Prophetarum docent volumina, et Evangeliorum fides: quod primum in humilitate venerit, et postea sit venturus in gloria, ipso Domino protestante, quae ante consummationem mundi ventura sint, et quomodo venturus Antichristus, quando loquitur ad Apostolos, *Cum videritis abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele Propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat, tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes, et qui in tecto, non descendant tollere aliquid de domo sua (Matth. 24. 15. et seqq. an. D 9)*. Et iterum: *Tunc si quis vobis 887 dixerit, ecce hic Christus aut illic, nolite credere. Surgent enim Pseudochristi, et Pseudoprophetae, et dubunt signa magna, et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ecce praedixi vobis. Si ergo dixerint vobis, ecce in deserto est, nolite exire, ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, et paret usque in Occidentem, ita erit et adventus Filii hominis. Ac deinde: Tunc apparebit signum Filii hominis in coelo, et videbunt Filium hominis venientem in nubibus coeli cum virtute multa, et maiestate. Et mittet Angelos suos cum tuba, et voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis a summo coelorum usque ad terminos eorum (Ibid. 23. et seqq.)*. Rursumque de Antichristo loquitur ad Iudaeos: *Ego veni in nomine Patris mei, et non credidistis mihi. Si alius venerit in nomine suo, illum suscipietis (Joan. 7. 43)*. Igitur Thessalonicensium animos, vel occasio non intellectae

Epistolae, vel ficta revelatio, quae per somnium deceperat dormientes, vel aliquorum conjectura, Isaiae, et Danielis, Evangeliorumque verba de Antichristo praenuntiantia, in illud tempus interpretantium moverat, atque turbaverat: ut in maiestate sua tunc Christum sperarent esse venturum. Cui errori medetur Apostolus, et exponit quae ante adventum Christi debeant praestolari; ut cum illa facta viderint: tunc sciant Antichristum, id est, hominem peccati, et filium perditionis, qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; ita ut in Templo Dei sedeat, esse venturum. Nisi, inquit, venerit discessio primum, quod Graece dicitur ἀποστασία, ut omnes gentes quae Romano imperio subjacent, recedant ab eis, et revelatus fuerit, id est, ostensus, quem omnia Prophetarum verba praenuntiant, homo peccati, in quo fons omnium peccatorum est; et filius perditionis, id est, diaboli; ipse est enim universorum perditio, qui adversatur Christo, **888** et ideo vocatur Antichristus: et extollitur supra omne quod dicitur Deus, ut cunctarum gentium deos, sive probatam omnem, et veram religionem suo calcet pede: et in Templo Dei, vel Jerosolymis (ut quidam putant) vel in Ecclesia [ut verius arbitramur] sederit, ostendens se tanquam ipse sit Christus, et Filius Dei. Nisi, inquit, fuerit Romanum imperium ante desolatum, et Antichristus praecesserit) Christus non veniet: qui ideo ita venturus est, ut Antichristum destruat. Meministis, ait, quod haec ipsa, quae nunc scribo per Epistolam, cum apud vos essem, praesenti sermone narrabam: et dicebam vobis, Christum non esse venturum, nisi praecessisset Antichristus. *Et nunc quid detineat, scitis: ut reveletur in suo tempore:* hoc est, quae causa sit, ut Antichristus in praesentiarum non veniat, optime nostis. Nec vult aperte

dicere Romanum imperium destruendum, quod ipsi qui imperant, aeternum putant. Unde secundum Apocalypsim Joannis, in fronte purpuratae meretricis, scriptum est nomen blasphemiae, id est, *Romae aeternae*. Si enim aperte audacterque dixisset, non veniet Antichristus, nisi prius Romanum deleatur imperium, justa causa persecutionis in orientem tunc Ecclesiam consurgere videbatur.

Quodque sequitur: *Jam enim mysterium operatur iniquitatis, tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat, et tunc revelabitur ille iniquus*, hunc habet sensum: Multis malis atque peccatis, quibus Nero impurissimus Caesarum mundum premit, Antichristi parturitur adventus, et quod ille operaturus est postea, in isto ex parte completur, tantum ut Romanum imperium, quod nunc universas gentes tenet, recedat, et de medio fiat, et tunc Antichristus veniet, fons iniquitatis, *quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui*; divina videlicet potestate, et suae majestatis **889** imperio, cujus jussisse, fecisse est; non in exercitus multitudine, non in robore militum, non in Angelorum auxilio: sed statim ut ille advenerit, interficietur Antichristus. Et quomodo tenebrae solis fugantur adventu: sic *illustratione adventus sui*, eum Dominus destruet atque delebit. Cujus opera, Satanae sunt opera. Et sicut in Christo plenitudo divinitatis fuit corporaliter (**Coloss. 2. 9**), ita et in Antichristo omnes erunt fortitudines, et signa, et prodigia, sed universa mendacia. Quomodo enim signis Dei, quae operabatur per Moysen, Magi suis restitere mendaciis, et virga Moysi devoravit virgas eorum (**Exod. 7**): Ita mendacium Antichristi Christi veritas devorabit. Seducentur autem ejus mendacio qui [al. *quia*] perditioni sunt praeparati. Et quia tacita quaestio

poterat commoveri, cur enim concessit Deus omnem eum habere virtutem, signa atque prodigia, per quae seducantur, si fieri potest, etiam electi Dei; solutione praevenit quaestionem, et quod opponi poterat, antequam opponatur, absolvit. Faciet, inquit, haec omnia non sua virtute, sed concessione Dei, propter Judaeos, ut qui noluerunt caritatem recipere veritatis, hoc est, Spiritum Dei per Christum, quia caritas Dei diffusa est in corda credentium (**Rom. 5. 5**): Et ipse dicit: *Ego sum veritas* (**Joan. 14. 6**): de quo in Psalmis scriptum est: *Veritas de terra orta est* (**Psal. 84. 12**). Qui ergo caritatem, et veritatem non receperunt, ut Salvatore suscepto, salvi fierent, mittet illis Deus non operatorem, sed ipsam operationem, id est, fontem erroris ut credant mendacio. Quia mendax est ipse, et pater ejus. Et siquidem Antichristus de virgine natus esset, et primus venisset in mundum, poterant Judaei habere excusationem, et dicere, quod putaverint veritatem, et idcirco mendacium pro veritate susceperint. Nunc autem ideo judicandi sunt, imo procul dubio condemnandi: quia Christi veritate contempta, postea mendacium, id est, Antichristum suscepturi sunt.

890 EPISTOLA CXXII . AD RUSTICUM, *De Poenitentia.*

RUSTICUM, *quod promissam cum uxore Artemia continentiam fregerat, ad poenitentiam, et ut sancta invisat, conjugis exemplo, loca, hortatur.*

1. Quod ignotus ad ignotum audeo scribere, sanctae ancillae Christi Hedibiae, et filiae meae, conjugis tuae, Artemiae, imo sororis ex conjugē atque conservae, fecit deprecatio. Quae nequaquam propria salute contenta, tuam et ante quaesivit in patria et nunc in sanctis Locis quaerit; imitari cupiens Andreae et Philippi Apostolorum benevolentiam: quorum uterque inventus a Christo, fratrem Simonem, et amicum Nathanael invenire desiderat; ut alter eorum mereatur audire: *Tu es Simon filius Joannis, tu vocaberis Cephas*, quod interpretatur, *Petrus*. Alter *donum Dei* (hoc enim lingua nostra sonat *Nathanael*) Christi ad se loquentis testimonio sublevetur, *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est (Joan. 1)*. Optaverat quondam et Lot cum filiabus salvare conjugem suam, et de incendio Sodomae et Gomorrae pene semiustus erumpens, educere eam, quae pristinis vitiis tenebatur astricta: sed ea desperatione trepida, respiciensque post tergum, aeterno infidelitatis titulo condemnatur. Et ardens fides pro una muliere perdita, totam Segor liberat civitatem. Denique postquam Sodomiticas valles ac tenebras derelinquens, ad montana conscendit, ortus est ei Sol in *Segor*, quae interpretatur *parvula*: ut parva fides Lot, quia majora non poterat, saltem minora servaret. Neque enim Gomorrae quondam et erroris habitator, statim ad meridiem poterat pervenire, in qua Abraham amicus Domini cum Angelis suscepit Deum. Et Joseph fratres pascit in Aegypto, sponsusque audit a sponsa: *Ubi cubas? ubi pascis in meridie (Cant. 1. 6)?* Samuel quondam plangebat Saulem (**1. Reg. 15**), quia superbiae vulnera poenitentiae medicamine non curabat. **891** Et Paulus lugebat Corinthios, qui fornicationis maculas lacrymis delere nolebant (**1. Cor. 5 2; et 2. Cor. 2. 1**). Unde et Ezechiel librum devorat scriptum

intus et foris, carmine, et planctu, et vae (**Ezech. 2. 9. et 3. 1**). Carmine, super laude justorum: planctu, super poenitentibus, vae, super his de quibus scriptum est: *Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit* (**Prov. 18. 3**). Quos ostendit Isaias, dicens: *Vocavit Dominus sabaoth in die illa ad fletum et planctum et decalvationem et accinctionem ciliciorum: ipsi autem fecerunt laetitiam et exultationem, mactantes vitulos, et occidentes oves, ut comederent carnes dicentes: Manducemus, et bibamus, cras enim moriemur* (**Isai. 22. 12. 13**). De quibus et Ezechiel loquitur: *Et tu fili hominis dic domui Israel, sic locuti estis, dicentes: Errores nostri et iniquitates nostrae super nos erunt, et in ipsis contabescimus: et quomodo salvi esse poterimus? Dic eis: Vivo ego, dicit Dominus: Nolo mortem impii, sed ut convertatur a via sua. Et iterum: Revertimini recedentes a via vestra: quare moriemini domus Israel* (**Ezech. 33. 11**)? Nihil ita offendit Deum, quam desperatione meliorum haerere pejoribus [al. prioribus]: licet et ipsa desperatio incredulitatis indicium sit. Qui enim desperat salutem, non putat futurum esse iudicium. Quod si metueret, utique bonis operibus se iudici praepararet. Audiamus per Jeremiam loquentem Deum: *Converte pedem tuum a via aspera, et guttur tuum a siti* (**Jerem. 2. 25**). Et iterum: *Numquid qui cadit, non resurget: aut qui aversus est, non revertetur?* Et per Isaiam: *Quando conversus ingemueris, tunc salvus eris, et scies ubi fueris* (**Isa. 30 et 15**). Scire non possumus aegrotationis mala, nisi cum fuerit sanitas consecuta. Et quantum boni virtus habeat, vitia demonstrant: clariusque fit lumen, comparatione tenebrarum. Ezechiel quoque iisdem verbis, quia eodem et spiritu: *Convertimini, inquit, et redite ab iniquitatibus vestris, domus Israel; et non erunt vobis in tormentum*

impietates. Projicite omnes impietates vestras, quibus impie egistis adversum me, et facite vobis cor novum et spiritum novum. Et quare moriemini domus Israel? Nolo enim mortem peccatoris, dicit Dominus (Ezech. 18. 30. 31. et 33. 11. et 18. 32). Unde et in consequentibus loquitur: **892** *Vivo ego, dicit Dominus. Nolo mortem peccatoris, nisi ut revertatur a via sua, et vivat; ne [al. nec] mens incredula de bonorum repromissione desperet, et semel perditioni animus destinatus, non adhibeat vulneri curationem, quod nequaquam existimat posse curari. Idcirco jurare se dicit, ut si non credimus promittenti Deo, credamus saltem pro nostra salute juranti. Quam ob causam justus precatur, et dicit: Convertite nos Deus salutaris noster, et averte furorem tuum a nobis (Psal. 84. 4).* Et iterum: *Domine, in voluntate tua praestitisti decori meo fortitudinem. Avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus (Psal. 29. 8).* Postquam enim foeditatem delictorum meorum virtutum decore mutavi, infirmitatem meam tua gratia roborasti. Ecce audio pollicentem: *Persequar inimicos meos, et comprehendam illos, et non convertar [al. revertar], donec deficiam (Ps. 17. 38):* ut qui te ante fugiebam, et inimicus eram, tua comprehendar manu. Ne cesses a persequendo, donec deficiam a via mea pessima, et revertar ad virum meum pristinum; qui mihi dabit linteamina mea, et oleum, et similam, et cibabit me pinguissimis cibis. Qui idcirco obsepsit atque praeclusit vias meas pessimas, ut eam invenirem viam, quae dicit in Evangelio: *Ego sum via, veritas, et vita (Joan. 14. 6).* Audi Prophetam loquentem: *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent. Euntes ibant et flebant, portantes semina sua. Venientes autem venient in exultatione, portantes manipulos suos (Ps. 125. 6. 7).* Et loquere cum eo: *Lavabo per singulas noctes lectum meum, in*

lacrymis meis stratum meum rigabo (Psal. 6. 7). Et iterum: Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitivit anima mea ad te Deum fontem vivum, quando veniam et apparebo ante faciem Dei? Factae sunt mihi lacrymae meae panes per diem et noctem (Psal. 41. 1. et seqq). Et in alio loco: *Deus Deus meus, ad te de luce vigilo. Sitivit anima mea ad te, quam multipliciter tibi caro mea. In terra deserta et invia et inaquosa, sic in sancto apparui tibi (Psal. 62. 2 et 3).* Quanquam enim sitierit te anima mea, tamen multo te plus carnis meae labore quaesivi, et tibi sancto **893** apparere non potui; nisi prius in terra deserta a vitiis, et invia adversariis potestatibus, et absque humore et rhenmate ullius libidinis commorarer. Flevit et Dominus super civitatem Jerusalem, quia non egissent poenitentiam (**Luc. 19. 41**): et Petrus trinam negationem amaritudine abluit lacrymarum (**Matth. 26. 75**), implevitque illud Propheticum *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei (Psal. 118. 136)*. Plangit et Jeremias populum poenitentiam non agentem, dicens: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo populum istum per diem et noctem (Jerem. 9. 1)?* Cur autem plangat et defleat, sequenti sermone demonstrat: *Nolite flere mortuum, neque plangatis eum. Flete planctu qui egreditur, quia non revertetur ultra.* Nequaquam igitur Gentilis plangendus est, atque Judaeus, qui in Ecclesia non fuerunt, et semel mortui sunt, de quibus Salvator dicit: *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos (Matth. 8)*; sed eos plange, qui per scelera atque peccata egrediuntur de Ecclesia, et nolunt ultra reverti ad eam, damnatione vitiorum. Unde et ad viros Ecclesiasticos, qui muri et turres Ecclesiae nuncupantur, loquitur sermo Propheticus, dicens: *Muri Sion, proferte*

lacrymas (Thren. 2. 18): implentes illud Apostoli: Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus (Rom. 12. 25); ut dura corda peccantium vestris lacrymis provocetis ad fletum, ne perseverantes in malitia, audiant: Ego plantavi te vineam frugiferam, omne semen verum: quomodo versa es in amaritudinem vitis alienae (Jerem. 2. 21)? Et iterum: Ligno dixerunt, pater meus es tu; et lapidi, tu genuisti me; et verterunt ad me dorsa, et non facies suas (Ibidem 27). Et est sensus: Noluerunt ad me converti, ut agerent poenitentiam; sed per cordis duritiam in injuriam meam sua terga verterunt. Quamobrem et Dominus loquitur ad Jeremiam, Vidisti quae fecerunt mihi, habitatio Israel? Abierunt super omnem montem 894 excelsum, et subter omne lignum frondosum, et fornicati sunt ibi; et dixi postquam fornicata est et fecit haec omnia: ad me revertere; et non est reversa (Jerem. 3; Isai. 57).

2. O clementia Dei! o nostra duritia! dum et post tanta scelera nos provocat ad salutem. Et ne sic quidem volumus ad meliora converti: *Si reliquerit, inquit, uxor virum suum, et alii nupserit, et voluerit postea reverti ad eum: numquid suscipiet eam, et non detestabitur [Jerem. 2. 1]? Pro quo scriptum est juxta Hebraicam Veritatem, quod in Graecis et Latinis codicibus non habetur: Et tu reliquisti me, tamen convertere, et suscipiam te, dicit Dominus. Isaias quoque in eundem sensum iisdem pene loquitur sermonibus: Convertimini qui profundum consilium cogitatis, et iniquum, filii Israel: revertere ad me, et redimam te. Ego Deus et non est alius praeter me, justus et salvator non est absque me. Revertimini ad me, et salvi eritis, qui estis in extremis terrae. Recordamini horum, et ingemiscite et agite poenitentiam qui erratis.*

*Convertimini corde, et mementote priorum a saeculo: quoniam ego sum Deus, et non est alius absque me (Isai. 21 et 31. et 45). Scribit et Joel: Convertimini ad me ex toto corde vestro, in jejunio, et lacrymis, et planctu: scindite corda vestra, et non vestimenta vestra. Misericors enim et miserator est Dominus, et agens poenitentiam super malitiis (Joel. 2). Quantae autem sit misericordiae, et quam (ut ita loquar) nimiae ineffabilisque clementiae, Osee Propheta nos doceat, per quem loquitur Deus: Quid tibi faciam Ephraim? quomodo te protegam Israel? quid tibi inquam faciam? Sicut Adama ponam te, et sicut Seboim. Conversum est cor meum in me, et conturbata est poenitudo mea. Nequaquam faciam secundum iram furoris mei (Osee 6). Unde et David loquitur in Psalmo: Non est in morte qui memor sit tui: in inferno autem quis confitebitur tibi (Psal. 6)? Et in alio loco: Peccatum meum notum feci, et iniquitatem meam **895** non abscondi. Dixi, pronuntiabo contra me iniquitatem meam Domino, et tu dimisisti impietatem cordis [al. peccati] mei. Pro hac orabit ad te omnis Sanctus in tempore opportuno. Verumtamen in diluvio aquarum multarum ad eum non approximabunt (Psal. 31).*

3. Vide quanta magnitudo sit fletuum, ut aquarum diluvio comparetur. Quos qui habuerit, et dixerit cum Jeremia: *Non sileat pupilla oculi mei (Thren. 2)*, statim in illo complebitur, *Misericordia et veritas obviaverunt sibi; justitia et pax osculatae sunt [Psal. 48]*: ut si te justitia et veritas terruerint, misericordia et pax provocent ad salutem. Totam poenitentiam peccatoris ostendit Psalmus quinquagesimus, quando ingressus est David ad Bethsabée uxorem Uriae Ethaei, et a Nathan prophetante correptus,

respondit: *Peccavi*. Statimque meruit audire: *Et Dominus abs te abstulit peccatum (2. Reg. 11)*. Adulterio enim junxerat homicidium, et tamen conversus ad lacrymas: *Miserere, ait, mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam: et secundum multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitatem meam (Psal. 50)*. MAGNUM enim peccatum, magna indigebat misericordia. Unde jungit et dicit: *Multum lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me. Quoniam iniquitatem meam ego agnosco, et delictum meum contra me est semper. Tibi soli peccavi (rex enim eram, alium non timebam [al. erat et timebat]) et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas, cum judicaris*. Conclisit enim Deus omnia sub peccato, ut omnibus misereatur (**Rom. 11. 32**). Tantumque profecit, ut dudum peccator et poenitens transierit in magistrum, et dicat: *Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur (Psal. 50)*. Confessio enim et pulchritudo coram eo, ut qui sua confessus fuerit peccata, et dixerit: *Putruerunt et corruptae sunt cicatrices meae a facie insipientiae meae (Psal. 37. 6)*, foeditatem vulnerum in sanitatis decorem commutet. *Qui enim abscondit iniquitatem suam, non prosperabitur (Prov. 28)*. Achab, rex impiissimus, vineam Nabuthae cruore possedit (**3. Reg. 21**): et cum Jezabel non tam conjugio sibi, quam crudelitate conjuncta, Eliae increpatione corripitur: *Haec dicit Dominus: Occidisti, et possedisti*. Et **896** iterum: *In loco in quo linxerunt canes sanguinem Nabuthae, ibi lingent sanguinem tuum: et Jezabel canes comedent ante muros Jezrael*. Quod cum audisset Achab, scidit vestimenta sua, et posuit saccum super carnem suam, jejunavitque et dormivit in cilicio. Factusque est sermo Domini ad Eliam, dicens: *Quoniam reveritus est Achab*

faciem meam, non inducam malum in diebus ejus. Unum scelus Achab et Jezabel, tamen converso ad poenitentiam Achab, poena differtur in posteros; et Jezabel in scelere perseverans, praesenti judicio condemnatur. Loquitur et Dominus in Evangelio: *Viri Ninivitae surgent in judicium cum generatione hac, et condemnabunt eam, quia egerunt poenitentiam in praedicatione Jonae (Matth. 12):* Et iterum: *Non enim veni vocare justos, sed peccatores ad poenitentiam (Ibid. 9. 13).* Drachma perit, et tamen invenitur in stercore (**Luc. 5**). Nonaginta novem oves relinquuntur in solitudine, et una ovis quae aberraverat, pastoris humeris reportatur (**Ibid. 15**). Unde et laetitia Angelorum est super uno peccatore agente poenitentiam. Quanta felicitas ut de salute nostra exultent coelestia? De quibus dicitur: *Poenitentiam agite, appropinquavit enim regnum coelorum.* Nullum in medio spatium. Mors et vita sibi contraria sunt, et tamen poenitentia copulantur. Luxuriosus filius totam prodegerat substantiam: et procul a patre vix porcorum cibus inedia sustentabat. Revertitur ad parentem, immolatur ei vitulus saginatus: stolam accipit et annulum (**Luc. 15**), ut Christi recipiat vestimentum, quod dudum polluerat, et audire mereatur: *Candida sint semper vestimenta tua (Eccl. 9);* receptoque signaculo Dei, proclamet ad Dominum: *Pater, peccavi in coelum, et coram te;* et reconciliatus osculo, dicat ad eum: *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine (Psal. 4).* Justitia justi non liberabit eum in quacumque die peccaverit: et iniquitas iniqui non nocebit ei, quacumque die conversus fuerit [**Ezech. 33. 2**]. Unumquemque judicat Deus sicut invenerit. Nec praeterita considerat, sed praesentia: si tamen vetera crimina, novella conversione mutantur. *Septies cadit justus, et*

*resurgit (Prov. 24). Si cadit, quomodo justus, si 897 justus quomodo cadit? Sed justi vocabulum non amittit, qui per poenitentiam semper resurgit. Et non solum septies, sed septuagies septies delinquenti, si convertatur ad poenitentiam, peccata donantur (Matth. 18). Cui plus dimittitur, plus diligit. Meretrix lacrymis pedes Salvatoris lavat, et crine detergit: et in typum Ecclesiae de gentibus congregatae meretur audire: *Dimittuntur tibi peccata tua (Luc. 7)*. Pharisei justitia perit superbia: et publicani humilitas confessione salvatur (Luc. 28). Per Jeremiam contestatur Deus: *Ad summam loquar contra gentem et regnum, ut eradicem et destruiam, et disperdam illud. Si poenitentiam egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum adversum eam: agam et ego poenitentiam super malo, quod cogitavi ut facerem ei. Et ad summam loquar super gentem et regnum, ut aedificem, et ut plantem illud. Si fecerit malum in conspectu meo, ut non audiat vocem meam: poenitentiam agam super bono, quod locutus sum ut facerem ei. Statimque infert: Ecce ego fingo contra vos malum, et cogito contra vos cogitationem. Revertatur unusquisque a via sua mala, et dirigite vias vestras et studia vestra. Qui dixerunt: Desperavimus; post cogitationes enim nostras ibimus, et unusquisque post pravitatem cordis sui malum faciemus (Jerem. 18)*. Simeon justus in Evangelio loquitur: *Ecce hic positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum (Luc. 2)*, in ruinam videlicet peccatorum, et in resurrectionem eorum, qui agunt poenitentiam. Apostolus scribit ad Corinthios: *Auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, qualis ne inter gentes quidem, ita ut uxorem patris aliquis habeat. Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis, ut tollatur de medio vestrum, qui hoc opus fecit (1. Cor. 5)*. Et in secunda ad*

eosdem Epistola, *Ne abundantiori tristitia pereat, qui ejusmodi est (2. Cor. 2)*, revocat eum, et obsecrat, ut confirmet super illum caritatem; ut qui incestu perierat, poenitentia conservetur. *Nullus quidem mundus est a peccato: nec si unius quidem dici fuerit vita ejus [Job. 15 et 25]*; numerabiles autem anni vitae illius. *Astra quoque ipsa non sunt munda in conspectu ejus: et adversum angelos suos perversum quid excogitavit (Job. 4. 18)*. Si in coelo peccatum, quanto magis in terra? Si delictum in **898** his qui carent tentatione corporea: quanto magis in nobis, qui fragili carne circumdamur, et cum Apostolo dicimus: *Miser ego, homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. 7)*? *Non enim habitat in carne nostra bonum, nec agimus quod volumus, sed quod nolumus, ut aliud anima desideret, aliud caro facere cogatur*. Quod si quidam justī appellantur in Scripturis, et non solum justī, sed justī in conspectu Dei, juxta illam justitiam appellantur justī, juxta quam supra dictum est: *Septies cadit justus, et resurgit (Prov. 24)*. Et juxta quod iniquitas iniqui non nocebit ei in quacumque die conversus fuerit [**Ezech. 33. 12**] . Denique et Zacharias pater Joannis, qui scribitur justus, peccavit in eo quod non credidit, et statim silentio condemnatur (**Luc. 1**). Et Job, qui justus et immaculatus, ac sine querela in principio voluminis sui scribitur, postea et Dei sermone, et confessione sui peccator arguitur. Si Abraham, Isaac et Jacob. Prophetæ quoque et Apostoli nequaquam caruere peccato: si purissimum triticum habuit mixtas paleas; quid de nobis dici potest, de quibus scriptum illud est: *Quid paleis ad frumentum, dicit Dominus (Jerem. 23)*? Et tamen paleae futuro reservantur incendio, et zizania hoc tempore mixta sunt segetibus frumentorum, donec veniat qui habet ventilabrum in manu

sua, et purgaverit aream, ut congreget triticum in horrea, et quisquilias gehennae igni comburat.

4. Haec omnia quasi per pulcherrima Scripturarum prata discurrens, in unum locum volui congregare, et de speciosissimis floribus coronam tibi texere poenitentiae, quam imponas capiti tuo: et assumes pennas columbae, et voles, et requiescas (**Psal. 54**), et clementissimo reconcilieris Patri. Narravit mihi uxor quondam tua, nunc soror atque conserva, quod juxta praeceptum Apostoli ex consensu abstinueritis vos ab opere nuptiarum, ut vacaretis orationi; tuaque rursum vestigia, quasi in salo posita fluctuasse, imo (ut apertius loquar) esse prolapsa. Illam autem audisse a Domino cum Moyse, *Tu vero hic sta mecum* (**Exod. 33**); et dixisse de Domino: *Statuit supra petram pedes meos* (**Psal. 49**). Tuam, domum, quae fundamenta **899** fidei solida non habebat, postea diaboli turbine concidisse. Porro illius perstare in Domino, et suum tibi hospitium non negare; ut cui prius conjunctus fueras corpore, nunc spiritu copuleris. *Qui enim adhaeret Domino, unus spiritus est cum eo* (**1. Cor. 6**). Cumque vos rabies barbarorum, et imminens captivitas separaret, sub jusjurandi testificatione pollicitum [al. *pollicitus es*], ut ad sancta transeuntem loca, vel statim, vel postea sequereris, et servares animam tuam, quam visus fueras negligentia perdidisse. Redde igitur quod praesente Deo spopondisti. Incerta est vita mortalium: ne ante rapiaris, quam tuam impleas sponsionem, imitare eam, quam docere debueras. Proh pudor, fragilior sexus vincit saeculum, et robustior superatur a saeculo. *Tanti dux femina facti est* (ex *Virgil.*): et non sequeris eam, in cujus salute candidatus es fidei? Quod si te rei familiaris tenent reliquiae,

ut scilicet et mortes amicorum et civium videas, et ruinas urbium atque villarum, saltem inter captivitatis mala, et feroces hostium vultus, et provinciae tuae infinita naufragia, teneto tabulam poenitentiae: et memento conservae tuae, quae tuam quotidie suspirat, nec desperat salutem. Tu vagaris in patria, imo non patria, quia patriam perdidisti: ista pro te in locis venerabilibus Resurrectionis et Crucis, et Incunabulorum Domini Salvatoris, in quibus parvulus vagiit, tui nominis recordatur, teque ad se orationibus trahit: ut si non tuo merito, saltem hujus salveris fide. Jacebat quondam Paralyticus in lectulo, et sic erat cunctis artubus dissolutus, ut nec pedes ad ingrediendum, nec manus movere posset ad precandum: et tamen profertur ab aliis, et restituitur pristinae sanitati, ut portaret lectulum (**Marc. 2; et Joan. 5**), qui dudum portabatur a lectulo. Et te igitur absentem corpore, praesentem fide, offert conserva tua Domino Salvatori; et dicit cum Chananaea, *Filia mea male vexatur a daemonio* (**Matth. 15**). Recte enim appellabo animam tuam, filiam animae ejus, quae sexus nescit **900** diversitatem: quia te quasi parvulum, atque lactentem, et necdum valentem sumere solidos cibos, invitat ad lac infantiae, et nutricis tibi alimenta demonstrat; ut possis dicere cum Propheta: *Erravi sicut ovis perdita: quaere servum tuum, quoniam mandata tua non sum oblitus* (**Psal. 118**).

EPISTOLA CXXIII AD AGERUCHIAM . *De Monogamia.*

Ageruchiam adolescentulam viduam a secundis nuptiis dehortatur, rejiciens argumenta quae in contrarium facere videbantur, atque in hunc eundem finem mundi calamitates illi ob oculos ponens.

1. In vetere via, novam semitam quaerimus, et in antiqua detritaque materia, rudem artis excogitamus elegantiam, ut nec eadem sint, et eadem sint. Unum iter, et perveniendi quo cupias, multa compendia. Saepe ad viduas scripsimus, et in exhortationem eadum multa de Scripturis sanctis exempla repetentes, varios testimoniorum flores in unam pudicitiae coronam texuimus. Nunc ad Ageruchiam nobis sermo est, quae quodam vaticinio futurorum, ac Dei praesidentis auxilio, nomen accepit. Quam aviae, matris, amitaeque, probatarum in Christo feminarum, nobilis turba circumstat. Quarum avia Metronia, per quadraginta annos vidua perseverans, Annam nobis filiam Phanuelis de Evangelio retulit (**Luc. 3. 36**). Benigna, mater quartum, et decimum viduitatis implens annum, centenario virginum choro cingitur. Soror Celerini, patris Ageruchiae, qui parvulam nutritivit infantem, et in suo natam suscepit gremio, per annos viginti mariti solatio destituta, erudit neptem; docens quod a matre didicit.

2. **901** Haec brevi sermone perstrinxi, ut ostendam adolescentulam meam non praestare monogamiam generi suo, sed reddere: nec tam laudandam esse, si tribuat, quam omnibus execrandam, si negare tentaverit: praesertim cum posthumus ejus Simplicius nomen patris referat, et nulla sit excusatio desertae ac sine haeredibus domus; sub quorum patrocinio interdum sibi libido blanditur, ut quod propter intemperantiam suam faciunt, videantur facere desiderio liberorum. Sed quid ego quasi ad retrectantem loquor, cum

audiam eam multos Palatii procos, Ecclesiae vitare praesidio, quos certatim diabolus inflamat, ut viduae nostrae castitatem probent, quam et nobilitas, et forma, et aetas, et opes faciunt cunctis appetibilem: ut quanto plura sunt, quae impugnant pudicitiam, tanto victricis majora sint praemia?

3. Et quia nobis de portu egredientibus, quasi quidam scopulus opponitur, ne possimus ad pelagi tuta decurrere, et Apostoli Pauli scribentis ad Timotheum profertur auctoritas, in qua de viduis disputans ait: *Volo autem juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare adversario, maledicti gratia. Jam enim quaedam abierunt retro post Satanam (1. Tim. 5. 14. et 15)*: oportet primum sensum tractare praecepti, et omnem loci hujus continentiam (*contextum sive complexum orationis*) discutere; atque ita Apostolicis vestigiis insistentem, ne transversum quidem, ut dici solet, unguem in partem alteram declinare. Supra scripserat qualis vidua esse deberet: *Unius viri uxor, quae liberos educavit, quae in bonis operibus habuit testimonium, suae tribulatis de sua substantiola subministravit (Ibid. 9. et 10)*; cujus spes Deus est, et quae permanet in obsecratione, et orationibus nocte ac die (*Ibid. 5*). Post quae jungit contraria: *Quae autem in deliciis est, vivens mortua est*. Statimque infert, ut discipulum suum muniat omni arte doctrinae: *Adolescentiores autem viduas evita, quae cum lascivierint in Christo, nubere volunt: habentes damnationem quod primam fidem irritam fecerunt (1 Tim. 11 et 12)*. Propter has igitur, quae fornicatae sunt in injuriam viri sui Christi (hoc enim καταστρηνιάσωσι Graecus sermo significat) vult Apostolus alterum **902** matrimonium, praeterens digamiam

fornicationi: secundum indulgentiam duntaxat, non secundum imperium.

4. Simulque singula testimonii verba tractanda sunt. *Volo*, inquit, *adolescentulas nubere*. Cur quaeso? quia nolo adolescentulas fornicari. *Procreare filios*. Quam ob causam? ne metu partus ex adulterio, filios necare cogantur. *Matresfamilias esse*. Quare obsecro? quia multo tolerabilius est digamam esse, quam scortum, et secundum habere virum, quam plures adulteros. In altero enim miseriarum consolatio, in altero poena peccati est. Sequitur: *Nullam occasionem dare adversario maledicti gratia*; in quo brevi accinctoque praecepto, multa simul monita continentur. Ne propositum viduae exquisitior cultus infamet. Ne oculorum nutibus, et hilaritate vultus, juvenum post se greges trahat. Ne aliud verbo, aliud habitu polliceatur, et conveniat ei versiculus ille vulgatus: *Risit, et arguto quiddam promisit ocello*, (**OVID. in Elegiis amatoriis, lib. 3. Eleg. 22**).

Atque ut omnes nubendi causas brevi sermone concluderet, cur hoc praecepisset, ostendit, dicens: *Jam enim quaedam abierunt retro post Satanam*. Ideo ergo secunda, et, si necesse est, tertia incontinentibus aperit matrimonia, ut a Satana abstrahat, ut magis mulierem qualicumque viro junctam faciat esse, quam diabolo. Sed et ad Corinthios tale quid loquitur: *Dico autem innuptis, et viduis: bonum est illis, si sic permanserint, ut ego. Si autem non se continent, nubant: Melius enim est nubere, quam uri* (**1. Cor. 7. 8. 9**). Cur Apostole? Statim intulit, quia pejus est uri .

5. Alioquin absolutum bonum est, et sine comparatione peioris, esse quod Apostolus est, id est, solutum, non ligatum; nec servum, sed liberum; cogitantem ea quae Dei sunt, non ea quae uxoris. Et protinus in consequentibus: *Mulier, inquit, alligata est viro, quamdiu vir ejus vivit; quod si dormierit vir ejus, libera est: cui vult nubat; tantum in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit secundum consilium meum. Puto autem quod, et ego spiritum Dei habeam (Ibid. 39)*, et in hoc idem sensus est, quia idem spiritus; **903** Diversae Epistolae, sed unus auctor Epistolarum. Vivente viro, mulier alligata est; et mortuo, soluta. Ergo matrimonium vinculum est, et viduitas solutio. Uxor alligata est viro, et vir uxori alligatus est: in tantum, ut sui corporis non habeant potestatem, et alterutrum debitum reddant. Nec possint habere pudicitiae libertatem, qui serviunt dominatui nuptiarum. Quodque addidit, *tantum in Domino*, amputat Ethnicorum conjugia, de quibus in alio loco dixerat: *Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quae enim participatio justitiae cum iniquitate? Aut quae societas lucis cum tenebris? Quae conventio Christi cum Belial? Aut quae pars fidei cum infidei? Qui consensus templo Dei cum idolis (2. Cor. 6. 14. et seqq.)*? Ne scilicet aremus in bove, et asino (**Deuter. 22. 10**): ne tunica nuptialis, vario sit texta subtegmine. Extemploque tollit quod concesserat, et quasi poeniteat cum sententiae suae, retrahit: *Beatior erit, si sic permanserit*; suique hoc magis dicit esse consilii. Quod ne contemnatur ut hominis: Spiritus Sancti auctoritate confirmat, ut non indulgens homo fragilitati carnis humanae; sed in Apostolo Spiritus Sanctus praecipiens audiatur. Nec sibi in eo annorum puellarium debet vidua blandiri, quod non minus sexagenariam eligi praecipit (**1. Tim. 5. 9**). Neque enim

innuptas, vel juvenculas cogit, ut nubant, qui de nuptis quoque loquitur: *Tempus breve est: Superest, ut, et qui habent uxores sic sint, quasi non habeant* (**1. Cor. 7. 29**); sed de his viduis disputat, quae suorum nutriuntur alimentis, quae filiorum, et nepotum cervicibus imponuntur. Quibus imperat, ut discant domum suam colere, et remunerare parentes et sufficienter eis tribuere, ut non gravetur Ecclesia, et possit certis viduis ministrare. De quibus scriptum est: *Honora viduas, quae verae viduae sunt* (**1. Tim. 5. 3**), hoc est, quae omni suorum auxilio destitutae, quae manibus suis laborare non possunt, quas paupertas debilitat, aetasque conficit: quibus Deus spes est, et omne opus oratio. Ex quo datur intelligi, adolescentulas viduas, exceptis his quas excusat infirmitas, vel suo labori, vel liberorum, **904** et propinquorum ministerio delegari. Honor autem impraesentiarum, vel pro eleemosyna, vel pro munere accipitur, ut est illud, *Presbyteri duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo, et doctrina* (**1. Tim. 5. 17**). Et in Evangelio Dominus disserit mandatum Legis, in quo dicitur: *Honora patrem tuum, et matrem tuam* (**Exod. 20. 21**); non in verborum sono, qui inopiam parentum, cassa potest adulatione frustrari, sed in victus necessariis ministrandis debere intelligi. Jubente enim Domino, ut filii alerent parentes pauperes, et redderent beneficia senibus, quae parvuli acceperant, Scribae, et Phariseae e contrario docebant filios, ut parentibus responderent: *Corban*, hoc est, *donum*, quod altari pollicitus sum, et in templi dona promisi, si tu a me acceperis cibos, vertetur in tuum refrigerium. Atque ita fiebat, ut egentibus patre, et matre, sacrificium offerrent filii, quod Sacerdotes Scribaeque consumerent. Si ergo Apostolus pauperes viduas (eas tamen quae adolescentulae sunt, et nulla debilitate franguntur) cogit

suis manibus laborare, ne gravetur Ecclesia, et possit anus viduas sustentare; qua excusatione utetur, quae opibus mundi affluit, quae potest etiam aliis ministrare, et de iniquo mammona sibi facere amicos, qui possint eam in aeterna tabernacula recipere? Simulque considera, quod vidua non eligatur nisi unius viri uxor: et nos putamus Sacerdotum hoc tantum esse privilegium, ut non admittatur ad altare, nisi qui unam habuerit uxorem. Non solum enim ab officio Sacerdotii digamus excluditur; sed et ab eleemosyna Ecclesiae, dum indigna putatur stipe, quae ad secunda conjugia devoluta est. Quanquam lege Sacerdotali teneatur, et laicus, qui talem praebere se debet, ut possit eligi in Sacerdotium. Non enim eligitur, si digamus fuerit. Porro eliguntur ex laicis sacerdotes. Ergo et laicus tenetur mandato, per quod ad sacerdotium pervenitur.

7. Aliud est quod vult Apostolus: aliud quod cogitur velle. Ut concedat secunda matrimonia meae est incontinentiae, **905** non illius voluntatis. Vult omnes esse sicut seipsum, et ea cogitare quae Dei sunt, et solutos nequaquam ultra alligari. Sed si labentes, per incontinentiam ad barathrum stupri viderit pervenire; digamiae porrigit manum, ut cum una magis, quam cum pluribus volutentur. Quod nequaquam ut amare dictum, et contra Apostoli regulam, secundus nuptiator exaudiat. Duae enim sunt Apostoli voluntates: una qua praecepit, *Dico autem innuptis, et viduis: bonum est illis si sic permanserint, sicut et ego.* Altera qua indulget: *Si autem non se continent, nubant. Melius est enim nubere, quam uri.* Primum quid velit: deinde quid cogatur velle, demonstrat. Vult nos permanere post nuptias, sicut seipsum: et propositae beatitudinis Apostolicum

ponit exemplum. Sin autem nos viderit nolle quod ipse vult, incontinentiae nostrae tribuit indulgentiam. Quam e duabus eligimus voluntatem, quod magis vult, et quod per se bonum est: an quod mali comparatione fit levius, et quodam modo nec bonum est, quia praefertur malo? Ergo si eligimus, quod Apostolus non vult, sed velle compellitur, imo acquiescit deteriora cupientibus, non Apostoli, sed nostram facimus voluntatem Legimus in veteri Testamento (**Levit. 22; et Ezech. 44**): Semel maritatas filias Sacerdotum, si viduae fuerint, vesci debere de sacerdotalibus cibis: mortuisque sicut patri, et matri sic exhibendum inferiarum officium. Sin autem alios viros acceperint, alienas eas, et a patre, et a sacrificis fieri, et inter externas debere deputari.

8. Quod quidem observat, et gentilitas, in condemnationem nostri, si hoc non exhibeat veritas Christo, quod tribuit mendacium diabolo; qui et castitatem reperit perditricem. Hierophanta apud Athenas ejurat virum, et aeterna debilitate fit castus. Flamen unius uxoris **906** ad sacerdotium admittitur. Flaminea quoque unius mariti eligitur uxor. Ad tauri Aegyptii sacra semel maritus assumitur. Ut omittam virgines Vestae, et Apollinis, Junonisque Achivae, et Dianae ac Minervae, quae perpetua sacerdotii virginitate marcescunt. Stringam breviter reginam Carthagini, quae magis ardere voluit, quam Hiarbae regi nubere: et Hasdrubalis uxorem, quae apprehensis utraque manu liberis, in subjectum se praecipitavit incendium, ne pudicitiae damna sentiret: et Lucretiam, quae amissa gloria castitatis, noluit pollutae conscientiae supervivere. Ac ne multa longo sermone contexam, quae potes de primo contra Jovinianum volumine ad aedificationem tuam sumere, unum tantum, quod in patria tua gestum est, repetam; ut scias

pudicitiam etiam barbaris ac feris, et sanguinariis gentibus esse venerabilem. Gens Theutonum ex ultimis Oceani atque Germaniae profecta littoribus, omnes Gallias inundavit; saepiusque caesis Romanis exercitibus, apud Aquas Sextias Mario pugnante, superata est. Quorum trecentae matronae, cum aliis se viris captivitatis conditione tradendas esse didicissent, primum Consulem deprecatae sunt, ut templo Cereris ac Veneris in servitium traderentur. Quod cum non impetrarent, submovente eas lictore, parvulis caesis liberis, mane mortuae sunt repertae, suffocatis laqueo faucibus, et mutuis complexibus se tenentes.

9. Quod igitur barbarae castitati non potuit inferre captivitas, hoc matrona nobilis faciet? et experietur alterum virum, quae priorem aut bonum perdidit, aut malum experta est, ut rursum contra iudicium Dei facere nitatur? Quid si statim secundum perdidit, sortietur et tertium [al. *societur et tertio*]? et si ille dormierit, in quartum quintumque procedet, ut nihil 907 sit quo a meretricibus differat? Omni ratione viduae providendum est, ne castitatis primos excedat limites. Quos si excesserit, et verecundiam ruperit matronalem, in omnem debacchabitur luxuriam, ita ut Prophetam mereatur audire dicentem: *Facies meretricis facta est tibi: Impudorata es tu* (**Jerem. 3. 3**). Quid igitur? Damnamus secunda matrimonia? Minime; sed prima laudamus. Abjicimus de Ecclesia digamos? Absit: sed monogamos ad continentiam provocamus. In Arca Noe non solum munda, sed et immunda fuerunt animalia. Habuit homines, habuit et serpentes. In domo quoque magna, vasa diversa sunt; alia in honorem, alia in contumeliam (**2. Tim. 2. 20**). Est crater ad bibendum; est et matula ad secretiora naturae. Nam cum in semente terrae

bonae, centesimum, et sexagesimum, et trigesimum fructum Evangelia doceant (**Matth. 13. 8**); et centenarius pro virginitatis corona, primum gradum teneat; sexagenarius pro labore viduarum, in secundo sit numero; tricenarius foedera nuptiarum, ipsa digitorum conjunctione testetur, digamia in quo erit numero? Imo extra numerum. Certe in bona terra non oritur, sed in vepribus, et spinetis vulpium, quae Herodi impiissimo comparantur, ut in eo se putet esse laudabilem, si scortis melior sit: si publicarum libidinum victimas superet, si uni sit prostituta, non pluribus.

10. Rem dicturus sum incredibilem, sed multorum testimoniis approbatam. Ante annos plurimos, cum in chartis Ecclesiasticis juvarem Damasum Romanae urbis Episcopum, et Orientis atque Occidentis Synodicis consultationibus responderem, vidi duo inter se paria, vilissimorum e plebe hominum comparata, unum qui viginti sepelisset uxores, alteram quae vicesimum secundum habuisset maritum, extremo sibi, ut ipsi putabant, matrimonio copulatos. Summa omnium exspectatio virorum pariter ac feminarum, post tantas rudes quis quem prius efferret. Vicit maritus, et totius urbis populo confluente, coronatus, et palmam tenens, adoremque per singulos sibi acclamantes, uxoris multinubae feretrum praecedebat. Quid dicemus tali mulieri? Nempe illud, quod **908** Dominus Samaritanae: Viginti duos habuisti maritos, et iste a quo nunc sepeliris, non est tuus (**Joan. 4**).

11. Itaque obsecro te, religiosa in Christo filia, ut testimonia ista non noveris, quibus incontinentibus et miseris subvenitur; sed illa potius lectites, quibus pudicitia coronatur. Sufficit tibi quod primum perdidisti virginitatis gradum, et per tertium

venisti ad secundum, id est, per officium conjugale, ad viduitatis continentiam. Extrema, imo abjecta ne cogites: nec aliena et longe posita exempla perquiras. Habes aviam, matrem, et amitam, quarum tibi abundans imitatio atque doctrina, et praecepta vivendi, norma virtutum est. Si enim multae in conjugio, viventibus adhuc viris, intelligunt illud Apostoli: *Omnia licent, sed non omnia expediunt* (**1. Cor. 6. 12**), et castrant se propter regna coelorum, vel a secunda nativitate post lavacrum ex consensu, vel post nuptias ex ardore fidei; cur vidua quae iudicio Dei, virum habere desiit, non illud laetabunda congeminet, *Dominus dedit, Dominus abstulit* (**Job. 1**); et oblatam occasionem arripiat libertatis, ut sui corporis habeat potestatem, nec rursum ancilla fiat hominis? Et certe multo laboriosius est, non frui eo quod habeas, quam desiderare quod amiseris. Unde et virginitas in eo facilius est, quod carnis incentiva non novit: et viduitas in eo sollicitior, quod praeteritas animo recolit voluptates: MAXIME SI SE virum putet perdidisse, non praemisisse: quorum alterum doloris, alterum gaudii est.

12. Primi hominis creatura nos doceat, plures nuptias refutare. Unus Adam, et una Eva, imo una ex eo costa separatur in feminam. Rursumque quod divisum fuerat, nuptiis copulatur, dicente Scriptura: *Erunt duo in carnem unam*; non in duas, nec in tres. *Propter quod relinquet homo patrem, et matrem, et adhaerebit uxori suae* (**Genes. 2. 24**); certe non uxoribus. Quod testimonium Paulus edisserens, ad Christum refert, et ad Ecclesiam (**1. Cor. 6. 16. et seqq.**); ut primus Adam in carne, et secundus in spiritu monogamus sit. Sit una Eva mater cunctorum viventium, et una Ecclesia parens omnium 909 Christianorum. Sicut illam maledictus Lamech

in duas divisit uxores, sic hanc haeretici in plures Ecclesias lacerant, quae juxta Apocalypsim Joannis, synagogae magis diaboli appellandae sunt (**Apoc. 2. 9**), quam Christi conciliabula. Legimus in Carminum libro, *Sexaginta sunt reginae, et octoginta concubinae, et adolescentulae, quarum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea: una est matri suae, electa genitrici suae* (**Cant. 6**). Ad quam scribit idem Joannes Epistolam, *Senior, Electae dominae, et filiis ejus* (**2. Joan. 1**). Sed et in Arcam quam Petrus Apostolus sub typo interpretatur Ecclesiae (**1. Petr. 3**), Noe cum tribus filiis, singulas, non binas uxores introduxit (**Genes. 6**). Etiam de immundis animalibus bina sumuntur, masculus, et femina: ut ne in bestiis quidem, serpentibusque, crocodilis, ac lacertis, digamia habeat locum. Quod si de mundis septena ponuntur, id est, imparia: et in hoc virginitatis ac pudicitiae palma monstratur. Egressus enim de Arca Noe, Deo victimas immolavit: non utique de pari, sed de impari numero, quia alterum foetibus atque conjugio, alterum sacrificio praeparatum est.

13. At [al. *Atqui*] Patriarchae non singulas habuerunt uxores, imo et concubinas habuere plurimas. Et, ne hoc parum sit, David multas, et Salomon habuit innumerabiles. Judas ad Thamar, quasi ad scortum ingreditur. Et juxta occidentem litteram, Osee Propheta non solum meretrici, sed etiam adulterae copulatur (**Osee 1**). Quod si et nobis jure conceditur, adhinniamus ad omnes feminas, et in exemplum Sodomae et Gomorrae, ab ultimo die deprehendamur vendentes, et ementes, nubentes, et nuptui tradentes (**Matth. 24. 38**), et tunc sit finis conjugii, quando terminus vitae. Quod et si post Diluvium, et ante Diluvium viguit ista sententia: *Crescite et*

multiplicamini, et replete terram (Genes. 1. 28), quid ad nos, in quos fines saeculorum decurrerunt, quibus dicitur: *Tempus breve est (1. Cor. 7. 29)*: Et, *Jam securis ad radices arborum posita est*, quae silvam Legis, et nuptiarum Evangelica castitate succidat? *Tempus amplexandi, et tempus longe fieri ab amplexibus (Eccles. 3. 5)*. Jeremias, captivitate propinqua, uxorem prohibetur accipere. Ezechiel in Babylone, *Mortua est*, inquit, *uxor mea; et apertum est os meum (Ezech. 24. 28)*. **910** Nec ducturus uxorem, nec ille qui duxerat, possunt in opere conjugali libere prophetare. Olim gloriae erat illum audire versiculum: *Filii tui sicut novellae* [al. *novellatio* cum August. et Hilario] *olivarum, in circuitu mensae tuae*; Et, *Videas filios filiorum tuorum (Psal. 127)*. Nunc de continentibus dicitur: *Qui adhaeret Domino, unus spiritus est (1 Cor. 6. 17)*. Et, *Adhaesit anima mea post te: me suscepit dextera tua (Ps. 62. 9)*. Tunc oculum pro oculo: nunc verberanti maxillam, praebemus et alteram. Illo tempore bellatoribus dicebatur: *Accingere gladio tuo super femur tuum, Potentissime (Psal. 44. 4)*; modo audit Petrus: *Conde gladium tuum in vaginam. Qui enim gladio percutit, gladio morietur (Matth. 26. 52)*. Haec dicimus, non separantes Legem, et Evangelium, ut Marcion calumniatur; sed unum atque eundem suscipientes Deum, qui pro varietate temporum atque causarum principium, et finis; serit, ut metat; plantat, ut habeat quod succidat; jacet fundamentum, ut aedificationi, consummato saeculo, culmen imponat. Alioqui si ad sacramenta veniamus, et futurorum typos, non nostro arbitrio, sed Apostolo disserente consideremus; Agar, et Sara, vel mons Sina, et Sion, duo Testamenta significant. Lia lippientibus oculis, et Rachel, quam Jacob amabat plurimum (**Genes. 29**), Synagogam Ecclesiamque testantur.

Unde et Anna prius sterilis, Fennenae ubertate foecundior est (**1. Reg. 1**). Licet et monogamia nos in Isaac, et Rebecca praecesserit: cujus solius partus Domini revelatio est. Nec ulla alia feminarum Deum per seipsam consuluit. Quid loquar de Thamar, quae Zaram, et Pharez geminos fudit infantes? In quorum nativitate divisa maceria, duos populos separavit: et ligata manus coccino, conscientiam Judaeorum jam tunc Christi passione respersit. Ac de scorto prophetico, cujus similitudo vel Ecclesiam significat de gentibus congregatam: vel (quod ipsi loco magis convenit) Synagogam primum assumptam de idololatriis per Abraham, et Moysen: deinde post adulterium, et negationem Salvatoris, sedentem plurimo tempore sine altari, Sacerdotibus ac Prophetis, et viri pristini consortium praestolantem; ut postquam subintraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiat (**Rom. 11**).

911 14. Quasi in brevi tabella latissimos terrarum situs ostendere volui, ut pergam ad alias quaestiunculas; quarum prima de Annae consilio est:
Solane perpetua moerens carpere juventa?
Nec dulces natos, Veneris nec praemia noris?
Id cinerem, aut manes credis curare sepultos?
Cui breviter respondeat ipsa, quae passa est:
Tu lacrymis evicta meis: tu prima furem
His, germana, malis oneras, atque objicis hosti.
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere more ferae, tales nec tangere curas.
Non servata fides cineri promissa Sichaei (**Aeneid. 4**).

Proponis mihi gaudia nuptiarum: ego tibi opponam pyram, gladium, et incendium. Non tantum boni est in nuptiis quod speramus, quantum mali, quod accidere potest, et timendum

est. LIBIDO TRANSACTA semper sui relinquit poenitudinem: nunquam satiatur; et extincta reaccenditur. Usu crescit, et deficit: nec rationi paret, quae impetu ducitur. Sed dices: Amplae opes, et dispensatio rei familiaris egent auctoritate viri. Scilicet perierunt domus coelibum, et nisi cum servulis tuis ipsa servieris, familiae tuae imperare non poteris. Avia tua, mater et amita, nonne auctoritatis pristinae, honorisque majoris sunt, dum eas, et tota provincia, et Ecclesiarum principes suspiciunt? Ergo milites, et peregrinantes, sine uxoribus sua hospitola non regunt, et nec invitant ad convivia, nec invitantur? Quasi non possis probatae aetatis habere famulos, vel libertos, in quorum nutrita es manibus; qui praesint domui, ad publicum respondeant, tributa persolvant; qui te suspiciant, ut patronam, diligant, ut alumnam, venerentur, ut sanctam. Quaere primum regnum Dei, et haec omnia adjicientur tibi (**Matth. 6. 33**). Si de veste cogitaveris, lilia tibi de Evangelio proponuntur. Si de cibo, remitteris ad aves, quae non serunt, neque metunt, et Pater tuus coelestis pascit illas. Quantae virgines et **912** viduae absque ulla sorde rumoris, suam substantiolam gubernarunt?

15. Cave ne jungaris adolescentulis: ne his adhaereas, propter quas Apostolus concedit secunda matrimonia, et sustineas in media tranquillitate naufragium. Si Timotheo dicitur: *Adolescentiores viduas evita*: Et iterum: *Ama anus, ut matres: adolescentulas, ut sorores cum omni castitate*; quare tu me commonentem non audias? Fuge personas, in quibus potest malae conversationis esse suspicio, nec paratum habeas illud e trivio: Sufficit mihi conscientia mea: non curo quid de me loquantur homines. Et certe

Apostolus providebat bona, non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus (**Rom. 12**), ne per illum nomen Dei blasphemaretur in gentibus (**Ibid. 2. 24**). Habebat utique potestatem sororem mulierem circumducendi, sed nolebat se judicari ab infideli conscientia. Et cum posset de Evangelio vivere, diebus ac noctibus laborabat manibus suis, ne quem gravaret credentium. *Si scandalizat, inquit, esca fratrem, in aeternum carnem non manducabo* (**1. Cor. 2. 13**). Dicamus et nos: Si scandalizat soror, vel frater, non unum, et alterum, sed totam Ecclesiam; nec sororem videbo, nec fratrem. Melius est rem familiarem minui, quam salutem animae perire. Melius est amittere, quod velimus, nolimus, aliquando perituum est. Melius est sponte dimittere; quam id amittere, pro quo omnia dimittenda sunt. Quis nostrum, non dicam cubitum, quod enorme est; sed unius unciolae decimam partem adjicere potest ad staturam suam? et solliciti sumus quid manducemus, aut quid bibamus? Ne cogitemus ergo de crastino: *Sufficit diei malitia sua* (**Matth. 6. 34**). Jacob fratrem fugiens, magnis in patris domo divitiis derelictis, nudus pergit [al. *profugit*] in Mesopotamiam; et ut nobis fortitudinis suae praeberet exemplum, lapide capiti supposito, vidit scalam ad coelum usque subrectam, et Dominum innitentem super eam: per quam ascendebant Angeli et descendebant (**Gen. 28. 5**); ut nec peccator desperet salutem, nec justus in sua virtute securus sit. Atque, ut multa praeteream (neque enim tempus est, ut assumpti testimonii omnia edisseram) **913** post annos viginti dives dominus, et pater [al. *patre*] ditior, qui dudum Jordanem in baculo transierat, cum tribus turmis gregum in patriam revertitur. Apostoli toto orbe peregrini, non aes in zona, non virgam in manu, non caligas habuere in pedibus, et tamen dicere poterant: *Nihil habentes, et omnia*

possidentes (**2. Cor. 6. 10**). Et, aurum et argentum non est nobis, quod autem habemus, hoc tibi damus: *in nomine Jesu Christi Nazareni, surge, et ambula* (**Act. 3. 6**). Non enim erant divitiarum sarcina praegravati. Et ideo stantes cum Elia in foramine petrae, per angustias acus transire poterant, et posteriora Domini contemplari (**3. Reg. 19**). Nos vero ardemus avaritia, et contra pecunias disputantes, auro sinum expandimus; nihilque nobis satis est. Et illud, quod de Megarensibus dicitur, jure miseris coaptari potest: Aedificant quasi semper victuri: vivunt quasi altera die morituri. Et haec facimus, quia Domini verbis non credimus; et quia aetas optata cunctis non viciniam mortis, quae debetur mortalibus lege naturae; sed cassa spe, annorum nobis spatia pollicetur. Nemo enim tam fractis viribus, et sic decrepitae senectutis est, ut non putet se unum adhuc annum esse victurum. Unde subrepit oblivio conditionis suae, ut terrenum animal, et jam jamque solvendum, erigatur in superbiam, et animo coelum teneat.

16. Verum quid ago? Fracta navi de mercibus disputo. Qui tenebat, de medio fit, et non intelligimus Antichristum appropinquare, quem Dominus Jesus Christus interficiet spiritu oris sui (**2. Thes. 2. 8**). *Vae praegnantibus, et nutrientibus in illa die* (**Marc. 13. 17; et Luc. 21**); quorum utrumque de fructibus nuptiarum est. Praesentium miseriarum pauca percurram. Quod rari hucusque residemus, non nostri meriti, sed Domini misericordiae est. Innumerabiles et ferocissimae nationes universas Gallias occuparunt. Quidquid inter Alpes et Pyrenaeum est, quod Oceano et Rheno includitur, Quadus, Wandalus, Sarmata, Halani, Gipedes, Heruli, Saxones, Burgundiones, Alemanni, et, **914** o lugenda

respublica! hostes Pannonii vastarunt. *Etenim Assur venit cum illis (Psal. 82. 9).* Moguntiacum [al. *Maguntiacum*], nobilis quondam civitas, capta atque subversa est, et in Ecclesia multa hominum millia trucidata. Vangiones longa obsidione deleti. Remorum urbs praepotens, Ambiani, Attrebatae, extremique hominum Morini, Tornacus, Nemetae, Argentoratus, translatae in Germaniam. Aquitaniae, Novemque populorum, Lugdunensis, et Narbonensis provinciae, praeter paucas urbes populata sunt cuncta. Quas et ipsas foris gladius, intus vastat fames. Non possum absque lacrymis Tolosae facere mentionem, quae ut hucusque non rueret, sancti Episcopi Exuperii merita praestiterunt. Ipsae Hispaniae jam jamque periturae, quotidie contremiscunt, recordantes irruptionis Cimbricae, et quidquid alii semel passi sunt, illae semper timore patiuntur.

17. Caetera taceo, ne videar de Dei desperare clementia. Olim a mari Pontico usque ad Alpes Julias, non erant nostra, quae nostra sunt. Et per annos triginta fracto Danubii limite, in mediis Romani imperii regionibus pugnabatur. Aruerunt vetustate lacrymae. Praeter paucos senes, omnes in captivitate et obsidione generati, non desiderabant, quam non noverant libertatem. Quis hoc credet? quae digno sermone historiae comprehendent? Romam in gremio suo, non pro gloria, sed pro salute pugnare? imo ne pugnare quidem, sed auro et cuncta supellectile vitam redimere? Quod non vitio Principum, qui vel religiosissimi sunt, sed scelere semibarbari accidit proditoris, qui nostris contra nos opibus armavit inimicos. Aeterno quondam dedecore Romanum laborabat imperium, quod Gallis cuncta vastantibus, fusoque apud Alliam exercitu, Romam Brennus intravit. Nec pristinam

poterat abolere ignominiam, donec et Gallias, genitale Gallorum solum, et Gallograeciam, in qua consederant Orientis Occidentisque victores, suo imperio subjugasset. Hannibal, de Hispaniae finibus orta tempestas, cum vastasset **915** Italiam, vidit urbem, nec ausus est obsidere. Pyrrhum tanta tenuit Romani nominis reverentia, ut deletis omnibus, e propinquo recederet loco: nec audebat victor aspicere, quam regum didicerat civitatem. Et tamen pro hac injuria (non enim dicam superbia) quae bonos exitus habuit, alter toto orbe fugitivus, tandem Bithyniae mortem veneno reperit; alter reversus in patriam, in suo regno occubuit; et utriusque provinciae populi Romani vectigales sunt. Nunc ut omnia prospero fine eveniant, praeter nostra quae amisimus, non habemus quod victis hostibus auferamus. Potentiam Romanae urbis, ardens Poeta describens, ait: *Quid satis est, si Roma parum est* (**Lucan. in V. Pharsal.**) Quod nos alio mutemus elogio: *Quid salvum est, si Roma perit? Non mihi si linguae centum sint, oraque centum, Ferrea vox, omnes captorum dicere poenas, Omnia caesorum percurrere nomina possim.* (**VIRGIL. Aeneid. 6).**

Et haec ipsa quae dixi, periculosa sunt, tam loquentibus, quam audientibus, ut ne gemitus quidem liber sit, nolentibus, imo nec audentibus nobis flere quae patimur.

18. Responde mihi, carissima in Christo filia, inter ista nuptura es? quem acceptura virum, cedo? fugitum, an pugnatum? Quid utrumque sequatur intelligis. Et pro Fescennino carmine terribilis tibi rauco sonitu buccina concrepabit: ut quas habes pronubas, habeas forte lugentes. Aut quibus deliciis affluas, quae possessionum tuarum

redditus perdidisti; quae obsessam familiolam tuam, morbo et fame cernis contabescere? Sed absit, ut de te talia sentiam, ut sinistrum quippiam suspicer de ea, quae suam Domino animam consecravit. Non tam tibi, quam sub tuo nomine aliis sum locutus: quae otiosae et curiosae, atque verbosae domos circumeunt matronarum: *quarum Deus venter est, et gloria in confusione earum* (**Philipp. 3**), quae nihil aliud de Scripturis, nisi digamiae praecepta noverunt; quae in alieno corpore, sua desideria consolantur, ut quod ipsae fecerint, alias facere videant, et malarum **916** societate palpentur. Quarum cum impudentiam et propositiones, Apostolicarum sententiarum interpretatione contriveris, legito quomodo tibi in viduitate servanda vivendum sit, librum ad Eustochium de Virginitate servanda (**Epistola XXII. ad Eustoch.**), et alios ad Furiam, atque Salvinam (**Epist. LIV. ad Furiam et LXXIX ad Salvinam**), quarum altera Probi quondam consulis nurus, altera Gildonis, qui Africam tenuit, filia est. Hic libellus *de Monogamia* sub nomine tuo, titulum possidebit.

EPISTOLA CXXIV . AD AVITUM . *Quid cavendum in Libris περὶ ἀρχῶν.*

Librum Origenis περὶ ἀρχῶν, quem pridem Ruffinus sublesta fide Latine reddiderat, addens mutilansque aliqua, Hieronymus cum a Pammachio rogatus denuo vertisset, nihil immutans, quo posset citra fidei periculum legi, ostendit quae sint in eo impie dicta, atque ut haeretica caveri debeant.

1. Ante annos circiter decem, sanctus vir Pammachius ad me cujusdam schedulas misit, quae Origenis περὶ ἀρχῶν interpretata volumina continerent, imo vitata; hoc magnopere postulans, ut Graecam veritatem Latina servaret translatio, et in utramque partem seu bene, seu male dixisset ille, qui scripsit, absque interpretis patrocinio, Romana lingua cognosceret. Feci ut voluit, misique ei libros, quos cum legisset, exhorruit, et reclusit scrinio, ne prolati in vulgus, multorum animos vulnerarent. A quodam fratre qui habebat zelum Dei, sed non secundum scientiam, rogatus ut traderet ad legendum, quasi statim reddituro, propter angustiam temporis, fraudem non potuit suspicari. Qui acceperat legendos, adhibitis notariis opus omne descripsit, et multo celerius quam promiserat, codicem reddidit. Eademque temeritate, et (ut levius dicam) ineptia, quod male surripuerat, pejus aliis credidit. Et quia difficile grandes libri de 917 rebus mysticis disputantes, notarum possunt servare compendia, praesertim qui furtim celeriterque dictantur; ita in illis confusa sunt omnia, ut et ordine in plerisque, et sensu careant. Quamobrem petis, Avite carissime, ut ipsum ad te exemplar dirigam, quod a me olim translatum, et nulli alii traditum, a supradicto fratre perverse editum est.

2. Accipe igitur quod petisti: sed ita, ut scias detestanda tibi in eis esse quam plurima, et juxta sermonem Domini, inter scorpiones, et colubros incedendum (**Luc. 10**), ut est illud statim in primo volumine: Christum Filium Dei non natum esse, sed factum: Deum Patrem per naturam invisibilem, etiam a Filio non videri. Filium, qui sit imago invisibilis Patris, comparatum Patri, non esse veritatem: apud nos autem qui Dei omnipotentis non possumus recipere veritatem,

imaginariam veritatem videri; ut majestas ac magnitudo majoris, quodammodo circumscripta sentiatur in Filio. Deum Patrem esse lumen incomprehensibile. Christum collatione Patris, splendorem esse perparvum, qui apud nos pro imbecillitate nostra magnus esse videatur. Duarum statuarum majoris, et parvulae; unius, quae mundum impleat, et magnitudine sua quodammodo invisibilis sit, et alterius, quae sub oculos cadat, ponit exemplum: priori Patrem, posteriori Filium comparans. Deum Patrem omnipotentem appellat bonum, et perfectae bonitatis. Filium non esse bonum, sed auram quamdam, et imaginem bonitatis; ut non dicatur absolute bonus, sed cum additamento, *pastor bonus*, et caetera. **918** Tertium dignitate, et honore post Patrem, et Filium, asserit Spiritum Sanctum. De quo cum ignorare se dicat, utrum factus sit, an infectus, in posterioribus quid de eo sentiret, expressit: nihil absque solo Deo Patre infectum esse confirmans. Filium quoque minorem Patre, eo quod secundus ab illo sit, et Spiritum Sanctum inferiorem Filio, in sanctis quibusque versari. Atque hoc ordine majorem Patris fortitudinem esse, quam Filii, et Spiritus Sancti. Et rursum majorem Filii fortitudinem esse, quam Spiritus Sancti, et consequenter ipsius Sancti Spiritus majorem esse virtutem caeteris, quae sancta dicuntur.

3. Cumque venisset ad rationales creaturas, et dixisset eas per negligentiam [al. *negligentias*] ad terrena corpora esse delapsas, etiam hoc addidit: *Grandis negligentiae atque desidiae est, in tantum unumquemque defluere atque evacuari, ut ad vitia veniens, irrationabilium jumentorum possit crasso corpore colligari.* Et in consequentibus: *Quibus, inquit, moti disputationibus,*

arbitramur sua sponte alios esse in numero Sanctorum, et ministerio Dei; alios ob culpam propriam de sanctimonia corruentes, in tantam negligentiam corruisse, ut etiam in contrarias fortitudines verterentur. Rursumque nasci ex fine principium, et ex principio finem, et ita cuncta variari, ut et qui nunc homo est, possit in alio mundo daemon fieri, et qui daemon est, et negligentius egerit, in crassiora corpora relegatur, id est, ut homo fiat. Sicque permiscet omnia, ut de Archangelo possit diabolus fieri, et rursus diabolus in 919 Angelum revertatur. Qui vero fluctuaverint, et motis pedibus nequaquam corruerint, subjicientur omnino dispensandi et regendi, atque ad meliora gubernandi Principatibus, Potestatibus, Thronis, Dominationibus, et forsitan ex his hominum constabit genus in uno aliquo ex mundis, quando juxta Isaiam, coelum, et terra nova fient (Is. 65). Qui vero non fuerint meriti, ut per genus hominum revertantur ad pristinum statum, fient diabolus et Angeli ejus, et pessimi daemones: ac pro varietate meritorum in singulis mundis diversa officia sortientur. Ipsosque daemones ac rectores tenebrarum in aliquo mundo, vel mundis, si voluerint ad meliora converti, fieri homines, et sic ad antiquum redire principium: Ita duntaxat, ut per supplicia atque tormenta, quae vel multo vel brevi tempore sustinuerint, in hominum eruditi corporibus, rursum veniant ad Angelorum fastigia. Ex quo consequenti ratione monstrari, omnes rationabiles creaturas ex hominibus posse fieri, non semel et subito, sed frequentius: nosque et Angelos, futuros daemones, si egerimus negligentius, et rursus daemones, si voluerint capere virtutes, pervenire ad Angelicam dignitatem.

4. Corporales quoque substantias penitus dilapsuras: aut certe in fine omnium hoc esse futura corpora, quod nunc est aether et coelum, et si quod aliud corpus sincerius, et purius intelligi potest. Quod cum ita sit, quid de resurrectione sentiat, perspicuum est. Solem quoque, et lunam et astra caetera, esse animantia: imo quomodo nos homines, ob quaedam peccata his sumus circumdati corporibus, quae crassa sunt et pigra [al. *pinguia*]: sic et coeli luminaria talia vel talia accepisse corpora, ut vel plus vel minus luceant, et daemones, ob majora delicta, aereo corpore esse vestitos. Omnem creaturam, secundum Apostolum, vanitati esse subjectam, et liberari in revelationem filiorum Dei (**Rom. 18. 19. 20**). Ac ne quis putet nostrum esse **920** quod dicimus, ipsius verba ponamus: *In fine atque consummatione mundi, quando velut de quibusdam repagulis atque carceribus missae fuerint a Domino animae et rationabiles creaturae, alias earum tardius incedere ob segnitiem, alias pernici volare cursu propter industriam. Cumque omnes liberum habeant arbitrium, et sponte sua vel virtutes possint capere vel vitia; illae multo in peiori conditione erunt, quam nunc sunt. Hae ad meliorem statum pervenient: quia diversi motus, et variae voluntates in utramque partem diversum accipient statum, id est, ut Angeli, homines, vel daemones, et rursum ex his, homines, vel Angeli fiant.* Cumque omnia vario sermone tractasset, asserens diabolum non incapacem esse virtutis, et tamen necdum velle capere virtutem, ad extremum sermone latissimo disputavit, Angelum, sive animam, aut certe daemonem, quos unius asserit esse naturae, sed diversarum voluntatum, pro magnitudine negligentiae, et stultitiae jumentum posse fieri, et pro dolore poenarum, et ignis ardore, magis eligere ut brutum animal sit, et in aquis habitet

et fluctibus, ac corpus assumere hujus vel illius pecoris: ut nobis non solum quadrupedum, sed, et piscium corpora sint timenda. Et ad extremum, ne teneretur Pythagorici dogmatis reus, qui asserit μετεμψύχωσιν, post tam nefandam disputationem, qua lectoris animum vulneravit, *Haec, inquit, juxta nostram sententiam non sint dogmata, sed quaesita tantum atque projecta, ne penitus intractata viderentur.*

5. CAP. II.---In secundo autem libro mundos asserit innumerabiles, non, juxta Epicurum, uno tempore plurimos et sui similes; sed post alterius mundi finem, alterius esse principium. Et ante hunc nostrum mundum, alium fuisse mundum, et post hunc, alium esse futurum, et post illum, alium: rursumque caeteros post caeteros. Et dubitat utrum futurus sit mundus alteri mundo ita ex parte [f. *ex omni parte*] consimilis, ut nullo inter **921** se distare videantur, an certe nunquam mundus alteri mundo ex toto indiscretus et similis sit futurus. Rursumque post modicum: «Si omnia, inquit, (ut ipse disputationis ordo compellit) sine corpore vixerint, consumetur corporalis universa natura, et redigetur in nihilum, quae aliquando facta est de nihilo: eritque tempus, quo usus ejus iterum necessarius sit. Et in consequentibus: Sin autem, ut ratione et Scripturarum auctoritate monstratum est, *corruptivum hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem (1. Cor. 15)*, absorbebitur mors in victoriam, et corruptio in incorruptionem, et forsitan omnis corporea natura tolletur e medio, in qua sola potest mors operari.» Et post paululum: «Si haec non sunt contraria fidei, forsitan sine corporibus aliquando vivemus. Sin autem qui perfecte subjectus est Christo, absque corpore intelligitur;

omnes autem subjiciendi sunt Christo, et nos erimus sine corporibus, quando ei ad perfectum subjecti fuerimus.» Et in eodem loco: «Si subjecti fuerint omnes Deo, omnes deposituri sunt corpora, et tunc corporalium rerum universa natura solvetur in nihilum. Quae si secundo necessitas postularit, ob lapsum rationabilium creaturarum rursus existet. Deus enim in certamen, et luctam animas dereliquit, ut intelligant plenam consummatamque victoriam, non ex propria se fortitudine, sed ex Dei gratia consecutas. Et idcirco arbitror pro varietate causarum diversos mundos fieri, et elidi errores eorum, qui similes sui mundos esse contendunt.» Et iterum: «Triplex ergo suspicio 922 nobis de fine suggeritur: e quibus quae vera et melior sit, lector inquirat. Aut enim sine corpore vivemus, cum subjecti Christo, subjiciemur Deo, et Deus fuerit omnia in omnibus: aut quomodo Christo subjecta, cum ipso Christo subjicientur Deo, et in unum foedus arctabuntur: ita omnis substantia redigetur in optimam qualitatem, et dissolvetur in aetherem, quod purioris simpliciorisque naturae est: aut certe sphaera illa, quam supra appellavimus ἀπλανῆς, et quidquid illius circulo continetur, dissolvetur in nihilum: illa vero qua αἰτιζώονη ipsa tenetur, et cingitur, vocabitur terra bona: nec non, et altera sphaera, quae hanc ipsam terram circum ambit vertigine, et dicitur coelum; in sanctorum habitaculum conservabitur.»

6. Cum haec dicat, nonne manifestissime gentium sequitur errorem, et Philosophorum deliramenta, simplicitati ingerit Christianae? Et in eodem libro: «Restat ut invisibilis sit Deus. Si autem invisibilis per naturam est, neque Salvatori visibilis erit. Et in inferioribus: Nulla alia anima, quae ad corpus descendit humanum, puram et germanam similitudinem signi

in se prioris expressit, nisi illa de qua Salvator loquitur: *Nemo tollet animam meam a me, sed ego pono eam a meipso* (**Joan. 10**). Et in alio loco: Unde cum infinita cautione tractandum est, ne forte cum animae salutem fuerint consecutae, et ad beatam vitam pervenerint, animae esse desistant. Sicut enim venit Dominus atque Salvator quaerere, et salvum facere quod perierat (**Luc. 19**), ut perditum esse desistat: sic **923** anima quae perierat, et ob cuius salutem venit Dominus, cum salva facta fuerit, anima esse cessabit. Illud quoque pariter requirendum, utrum sicut perditum aliquando non fuit perditum, et erit tempus quando perditum non erit: sic et anima aliquando fuerit anima, et fore tempus, quando nequaquam anima perseveret. Et post multum de anima tractatum, haec intulit, *νοῦς*, id est, *mens* corruens, facta est anima, et rursum anima instructa virtutibus mens fiet. Quod et de anima Esau scrutantes possumus invenire, propter antiqua peccata eum in deteriori vita esse damnatum. Et de coelestibus requirendum est, quod non eo tempore quo factus est mundus, solis anima, vel quodcumque eam appellari oportet, esse coeperit, sed antequam lucens illud, et ardens corpus intraret. De luna et stellis similiter sentiamus, quod ex causis praecedentibus, licet invitae, compulsae sint subijci vanitati, ob praemia futurorum, non suam facere, sed Creatoris voluntatem, a quo in haec officia distributae sunt.»

7. Ignem quoque gehennae, et tormenta, quae Scriptura sancta peccatoribus comminatur, «non ponit in suppliciis, sed in conscientia peccatorum, quando Dei virtute, et potentia omnis memoria delictorum ante oculos nostros ponitur. Et veluti ex quibusdam seminibus in anima derelictis, universa vitiorum seges exoritur: et quidquid feceramus in vita vel

turpe, vel impium, omnis eorum in conspectu nostro pictura describitur, ac praeteritas voluptates mens intuens, conscientiae punitur ardore, et poenitudinis stimulis confoditur. Et iterum: Nisi forte corpus hoc pingue atque terrenum caligo, et tenebrae nominandae sunt; per quod, consummato hoc mundo, cum necesse fuerit in alium transire mundum, rursum nascendi sumet exordia. Haec dicens, perspicue μετεμψύχωσιν Pythagorae Platonisque defendit.» Et in fine secundi voluminis de Perfectione nostra disputans, intulit: «Cumque in tantum profecerimus, ut nequaquam carnes, et corpora, forsitan ne animae quidem fuerimus, sed mens et sensus ad perfectum 924 veniens, nulloque perturbationum nubilo caligans, intuebitur [fort. *intuebimur*] rationabiles intelligibilesque substantias, facie ad faciem.»

8. CAP. III.---In libro quoque tertio haec vitia continentur: «Sin autem semel recepimus, quod ex praecedentibus causis aliud vas in honorem, aliud in contumeliam sit creatum, cur non recurramus ad animae arcanum, et intelligamus eam egisse antiquitus, propter quod in altero dilecta, in altero odio habita sit (**Malach. 1. 2**), antequam in Jacob corpore supplantaret, et in Esau planta teneretur a fratre (**Gen. 25. 25**)?» Et iterum: «Ut autem aliae animae fierent in honorem, aliae in contumeliam, materialium causarumque merita praecesserunt. Et in eodem loco: Juxta nos autem ex praecedentibus meritis, vas quod in honorem fuerit fabricatum, si non dignum vocabulo suo opus fecerit, in alio saeculo fiet vas contumeliae, et rursum vas illud, quod ex anteriori culpa contumeliae nomen acceperat, si in praesenti vita corrigi voluerit, in nova creatione fiet vas sanctificatum, et utile Domino, et in omne opus bonum paratum. Statimque

subjungit: Ego arbitror posse quosdam homines, a parvis vitiis incipientes, ad tantam nequitiam pervenire, si tamen noluerint ad meliora converti, et poenitentia emendare peccata, ut et contrariae fortitudines fiant; et rursum ex inimicis contrariisque virtutibus, in tantum quosdam per multa tempora vulneribus suis adhibere medicinam, et fluentia prius delicta constringere, ut ad locum transeant optimorum. Saepius diximus, in infinitis perpetuisque saeculis, in quibus anima subsistit et vivit, sic nonnullas earum ad pejora corruere, ut ultimum malitiae locum teneant, et sic quasdam proficere, ut de ultimo malitiae gradu, ad perfectam veniant consummatamque virtutem.» Quibus dictis conatur ostendere, et homines, id est, animas posse fieri daemones, et rursum daemones in Angelicam redigi dignitatem. Atque in eodem volumine: «Sed et hoc requirendum, quare humana anima nunc ab his, nunc ab aliis virtutibus ad diversa moveatur.» Et putat quorundam antequam venirent in corpora, merita **925** praecessisse, ut est illud Joannis exultantis in utero matris suae, quando ad vocem salutationis Mariae, indignam se confabulatione ejus Elizabeth confitetur. Statimque subjungit: «Et e contrario parvuli licet, et pene lactentes malis replentur spiritibus, et in divinos atque hariolos inspirantur: in tantum, ut etiam daemon Pythonicus quosdam a tenera aetate possideat; quos derelictos esse apud providentiam Dei, cum nihil tale fecerint, ut istiusmodi insaniam sustinerent, non est ejus qui nihil vult absque Deo fieri, et omnia illius justitia gubernari.»

9. Rursumque de mundo: «Nobis autem, inquit, placet, et ante hunc mundum alium fuisse mundum, et post istum alium futurum. Vis discere, quod post corruptionem hujus mundi

alius sit futurus? audi Isaiam loquentem: *Erit coelum novum, et terra nova, quae ego facio permanere in conspectu meo (Cap. 66. 22)*. Vis nosse, quod ante fabricam istius mundi, alii mundi in praeterito fuerint? Asculata Ecclesiasten: *Quid est quod fuit? ipsum quod erit. Et quid est quod factum est? ipsum quod futurum est. Et non est omne novum sub sole, quod loquatur, et dicat: Ecce hoc novum est. Jam enim fuit in saeculis pristinis, quae fuerunt ante nos (Eccle. 1. 9. 10)*. Quod testimonium non solum fuisse, sed futuros mundos esse testatur: non quod simul, et pariter omnes fiant, sed alius post alium: statimque subjungit: Divinitatis habitaculum et veram requiem apud superos existimo intelligi, in qua creaturae rationabiles commorantes antequam ad inferiora descenderent, et de invisibilibus ad visibilia commigrarent, ruentesque ad terram, crassis corporibus indigerent, antiqua beatitudine fruebantur. Unde conditor Deus fecit eis congrua humilibus locis corpora, et mundum istum visibilem fabricatus est: ministrosque ob salutem et correptionem eorum, qui ceciderunt, misit in mundum: ex quibus alii certa obtinerent loca, et mundi necessitatibus obedirent: alii injuncta sibi officia, singulis quibusque temporibus, quae novit artifex Deus, sedula mente tractarent. Et ex his sublimiora mundi loca, sol, et luna, et stellae, quae ab Apostolo creatura dicuntur, acceperunt. Quae creatura vanitati subjecta est (**Rom. 8**), eo quod crassis circumdata corporibus, et aspectui 926 pateat. Et tamen non sponte subjecta est vanitati: sed propter voluntatem ejus, qui eam subjecit in spe. Et iterum: alii vero in singulis locis atque temporibus, quae solus artifex novit, mundi gubernaculis serviunt, quos Angelos ejus esse credimus.» Et post paululum: «Quem rerum ordinem totius mundi regit providentia, dum

aliae virtutes de sublimioribus corruunt, aliae paulatim labuntur in terras. Istae voluntariae descendunt, aliae praecipitantur invitae. Hae sponte suscipiunt ministeria, ut ruentibus manum porrigant: illae coguntur ingratae, ut tanto tempore in suscepto officio perseverent.» Et iterum: «Ex quo sequitur, ut ob varios motus, varii creentur et mundi, et post hunc quem incolimus, alius multo dissimilis mundus fiat. Nullusque alius diversis casibus, et profectibus, et vel virtutum praemiis, vel vitiorum suppliciis, et in praesenti, et in futuro, atque in omnibus et retro et postea temporibus potest merita dispensare, et ad unum rursum finem cuncta pertrahere, nisi solus conditor omnium Deus, qui scit causas propter quas alios permittat sua perfrui voluntate, et de maioribus ad ultima paulatim delabi, alios incipiat visitare, et gradatim quasi manu data, ad pristinum retrahere statum, et in sublimibus collocare.»

9. Cumque de fine disputare coepisset, haec intulit: «Quia (ut crebro jam diximus) principium rursus ex fine generatur, quaeritur utrum, et tunc futura sint corpora, an sine corporibus aliquando vivendum sit, cum redacta in nihilum fuerint, et incorporalium vita, incorporalis esse credenda sit, qualem et Dei novimus. Nec dubium est, quin, si omnia corpora ad mundum istum sensibilem pertineant, quae appellantur ab Apostolo visibilia (**Rom. 1**), futura sit vita incorporalium incorporalis.» Et paulo post: «Illud quoque quod ab eodem Apostolo dicitur: *Omnis creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriae filiorum Dei* (**Rom. 8. 21**), sic intelligimus, ut primam creaturam rationabilium et incorporalium esse dicamus, quae non serviat corruptioni, eo quod non sit vestita corporibus; et ubicumque 927 corpora

fuerint, statim corruptio subsequatur. Postea autem liberabitur de servitute corruptionis, quando receperint gloriam filiorum [al. *fili*i] Dei, et Deus fuerit omnia in omnibus.» Et in eodem loco: «Ut autem incorporeum finem omnium rerum esse credamus, illa nos Salvatoris oratio provocat, in qua ait: *Ut quomodo ego et tu unum sumus, sic et isti in nobis unum sint*. Etenim scire debemus, quid sit Deus, et quid sit futurus in fine Salvator, et quomodo in sanctis similitudo Patris, et Filii repromissa sit, ut quomodo in se illi unum sunt, sic et isti in eis unum sint. Aut enim suscipiendum est universitatis Deum vestiri corpore, et quomodo nos carnibus, sic illum qualibet materia circumdari; ut similitudo vitae Dei, in fine sanctis possit aequari; aut si hoc indecens est, maxime apud eos, qui saltem ex minima parte Dei sentire cupiunt majestatem, et ingenitae atque omnia excedentis naturae gloriam suspicari; e duobus alterum suscipere cogimur, ut aut desperemus similitudinem Dei, si eadem semper sumus corpora habituri, aut si beatitudo nobis ejusdem cum Deo vitae promittitur, eadem qua vivit Deus, nobis conditione vivendum est.»

10. Ex quibus omnibus approbatur, quid de resurrectione sentiat, et quod omnia corpora interitura confirmet: ut simus absque corporibus, quomodo prius fuimus, antequam crassis corporibus vestiremur. Rursumque de mundorum varietate disputans, et vel ex Angelis daemones, vel de daemonibus Angelos, sive homines futuros esse contestans, et e contrario ex hominibus daemones, et omnia ex omnibus sententiam suam tali fine confirmat: «Nec dubium est, quin post quaedam intervalla temporum, rursus materia subsistat, et corpora fiant, et mundi diversitas construatur, propter varias

voluntates rationabilium creaturarum, quae post perfectam beatitudinem usque ad finem omnium rerum paulatim ad inferiora dilapsae, tantam malitiam receperunt, ut in contrarium verterentur: dum nolunt servare principium, et incorruptam **928** beatitudinem possidere. Nec hoc ignorandum, quod multae rationabiles creaturae, usque ad secundum, et tertium, et quartum mundum servant principium, nec mutationi in se locum tribuant. Aliae vero tam parum de pristino statu amissurae sint, ut pene nihil perdidisse videantur, et nonnullae grandi ruina in ultimum praecipitandae sint barathrum. Novitque dispensator omnium Deus, in conditione mundorum singulis abuti juxta meritum, et opportunitates et causas, quibus mundi gubernacula sustentantur, et initiantur: ut qui omnes vicerit nequitia, et penitus se terrae coaequaverit, in alio mundo, qui postea fabricandus est, fiat diabolus, principium plasmationis Domini, ut illudatur ei ab Angelis, qui exordii amisere virtutem.» Quibus dictis, quid aliud conatur ostendere, nisi hujus mundi homines peccatores, in alio mundo posse diabolum et daemones fieri? Et rursum nunc daemones, in alio mundo posse vel Angelos, vel homines procreari? Et post disputationem longissimam, qua omnem creaturam corpoream in spiritualia corpora, et tenuia dicit esse mutandam: cunctamque substantiam in unum corpus mundissimum, et omni splendore purius convertendam, et talem, qualem nunc humana mens potest cogitare, ad extremum intulit: «*Et erit Deus omnia in omnibus*, ut universa natura corporea redigatur in eam substantiam, quae omnibus melior est, in divinam scilicet, qua nulla est melior.»

11. CAP. IV.---In quarto quoque libro, qui operis ejus extremus est, haec ab Ecclesia Christi damnanda interserit. «Et forsitan quomodo in isto mundo qui moriuntur separatione carnis et animae, juxta operum differentiam, diversa apud inferos obtinent loca: sic qui de coelestis Jerusalem (ut ita dicam) administratione moriuntur, ad nostri mundi inferna descendunt, ut pro qualitate meritorum, diversa in terris possideant loca.» Et iterum: «Et quia comparavimus, de isto mundo ad inferna pergentes animas, iis animabus, quae de superiori coelo ad nostra habitacula pervenientes quodammodo mortuae sunt, prudenti investigatione rimandum **929** est, an hoc ipsum possimus etiam in nativitate dicere singularum, ut quomodo quae in ista terra nostra nascuntur animae, vel de inferno rursum meliora cupientes, ad superiora veniunt, et humanum corpus assumunt, vel de melioribus locis ad nos usque descendunt; sic et ea loca quae supra sunt in firmamento, aliae animae possideant, quae de nostris sedibus ad meliora proficiant: aliae quae de coelestibus ad firmamentum usque delapsae sint, nec tantum fecere peccatum, ut ad loca quae incolimus, truderentur. Quibus dictis nititur approbare, et firmamentum, id est coelum, ad comparisonem superioris coeli esse inferos, et hanc terram, quam incolimus, collatione firmamenti inferos appellari, et rursum ad comparisonem inferorum, qui subter nos sunt, nos coelum dici: ut quod aliis infernus est, aliis coelum sit.» Nec hac disputatione contentus, dicit, «In fine omnium rerum, quando ad coelestem Jerusalem reversuri sumus, adversarium Fortitudinum contra populum Dei bella consurgere, ut non sit eorum otiosa virtus, sed exerceantur ad praelia, et habeant materiam roboris, quam consequi non possint, nisi fortes primum adversariis restiterint:» quos

ratione, et ordine, et solertia repugnandi, in libro Numerorum legimus esse superatos (**Num. 10. 26. 33**).

12. Cumque dixisset juxta Joannis Apocalypsim (**Cap. 4. v. 6**), Evangelium sempiternum, id est, futurum in coelis, tantum praecedere hoc nostrum Evangelium, quantum Christi praedicatio Legis veteris sacramenta, ad extremum intulit (quod et cogitasse sacrilegium est) pro salute daemonum, Christum etiam in aere, et in supernis locis esse passurum. Et licet ille non dixerit, tamen quod consequens sit, intelligitur: sicut pro hominibus homo factus est, ut homines liberaret: sic et pro salute daemonum, Deum futurum quod sunt hi, ad quos venturus est liberandos. Quod ne forsitan de nostro sensu putemur asserere, ipsius verba ponenda sunt. «Sicut enim per umbram Evangelii, umbram Legis implevit: sic quia **830** omnis lex exemplum, et umbra est caeremoniarum coelestium, diligentius requirendum, utrum recte intelligamus Legem quoque coelestem, et caeremonias superni cultus plenitudinem non habere; sed indigere Evangelii veritate, quod in Joannis Apocalypsi Evangelium legimus sempiternum, ad comparisonem videlicet hujus nostri Evangelii, quod temporale est, et in transituro mundo ac saeculo praedicatum. Quod quidem etiam si usque ad passionem Domini Salvatoris inquirere voluerimus, quanquam audax, et temerarium sit, in coelo ejus quaerere passionem: tamen si spiritualia nequitiae in coelestibus sunt, et non erubescimus crucem Domini confiteri propter destructionem eorum, quae sua passione destruxit: cur timeamus etiam in supernis locis, in consummatione saeculorum aliquid simile suspicari, ut omnium locorum gentes illius passione salventur?»

13. Rursumque blasphemans de Filio sic locutus est: «Si enim Patrem cognoscit Filius, videtur in eo quod novit Patrem, posse eum comprehendere: ut si dicamus artificis animum artis scire mensuram. Nec dubium, quin si Pater sit in Filio, et comprehendatur ab eo in quo est. Sin autem comprehensionem eam dicimus, ut non solum sensu quis, et sapientia comprehendat; sed et virtute, et potentia cuncta teneat, qui cognovit; non possumus dicere, quod comprehendat Filius Patrem: Pater vero omnia comprehendit. Inter omnia autem, et Filius est, ergo et Filium comprehendit.» Et ut sciremus causas, quibus Pater comprehendat Filium, et Filius Patrem non queat comprehendere, haec verba subnectit: «Curiosus lector inquirat utrum ita a semetipso cognoscatur Pater, quomodo cognoscitur a Filio: sciensque illud quod scriptum est: *Pater qui misit, major me est in omnibus* (**Joan. 14. 28**), verum esse contendet [fort. *concedet*], ut dicat, et in cognitione Filio Patrem esse majorem, dum perfectius, et purius a semetipso cognoscitur, quam a Filio» .

14. Μετεμψύχωσιν quoque, et abolitionem **931** corporum, per hoc rursum sentire convincitur. «Si quis autem potuerit ostendere incorporalem rationabilemque naturam, cum expoliaverit se corpore, vivere per semetipsam, et in peiori conditione esse, quando corporibus vestitur; in meliori, quando illa deponit: nulli dubium est corpora non principaliter subsistere, sed per intervalla, et ob varios motus rationabilium creaturarum nunc fieri; ut qui his indigent, vestiantur, et rursum cum illa depravatione lapsuum se ad meliora correxerint, dissolvi in nihilum, et hac semper successione variari.» Et ne parvam putaremus impietatem esse eorum, quae praemiserat, in ejusdem voluminis fine conjungit:

Omnes rationabiles naturas, id est Patrem, et Filium et Spiritum Sanctum, Angelos, Potestates, Dominationes, caeterasque Virtutes, ipsum quoque hominem secundum animae dignitatem, unius esse substantiae. «Intellectualem, inquit, rationabilemque naturam sentit Deus, et unigenitus Filius ejus, et Spiritus Sanctus: sentiunt Angeli, et Potestates, caeteraeque Virtutes, sentit interior homo, qui ad imaginem, et similitudinem Dei conditus est. Ex quo concluditur, Deum, et haec quodammodo unius esse substantiae.» Unum addit verbum, *quodammodo*, ut tanti sacrilegii crimen effugeret, et qui in alio loco Filium, et Spiritum Sanctum non vult de Patris esse substantia, ne divinitatem in partes secare videatur, naturam omnipotentis Dei Angelis hominibusque largitur.

15. Cum haec ita se habeant, quae insania est, paucis de Filio et Spiritu Sancto commutatis, quae apertam blasphemiam praeferabant; caetera ita ut scripta sunt, protulisse in medium, et impia voce laudasse: cum utique, et illa, et ista de uno impietatis fonte processerint? Adversum omnia scribere, nec hujus est temporis, et omnes qui adversus Arium, et Eunomium, **932** Manichaeumque, et diversas scripserunt haereses, his quoque impietatibus respondisse credendi sunt. Quisquis igitur hos voluerit legere libros, et calciatis pedibus ad terram repromissionis pergere; ne alicubi a serpentibus mordeatur, et arcuato Scorpiae vulnere verberetur, legat prius hunc librum, et antequam ingrediatur viam, quae sibi cavenda sint, noverit.

EPISTOLA CXXV . AD RUSTICUM MONACHUM.

Docet, quemadmodum oporteat instituere vitam, Monachi dignam nomine; monetque imprimis vitandam suspectarum feminarum consuetudinem: tulus autem esse juvenem in coenobio, quam in solitudine vitam agere. Tum sero ad docendum, et scribendos libros esse veniendum: obrectatorum familiaritatem modis omnibus fugiendam.

1. Nihil Christiano felicius, cui promittitur regnum coelorum. Nihil laboriosius, qui quotidie de vita periclitatur. Nihil fortius, qui vincit diabolum. Nihil imbecillius, qui a carne superatur. Utriusque rei exempla sunt plurima. Latro credit in cruce, et statim meretur audire: *Amen dico tibi: hodie mecum eris in paradiso (Luc. 23. 43)*. Judas de Apostolatus fastigio, in perditionis tartarum labitur, et nec familiaritate convivii, nec instinctione buccellae, nec osculi gratia frangitur, ne quasi hominem tradat, quem Filium Dei noverat. Quid Samaritana vilis? Non solum ipsa credidit, et post sex viros unum invenit Dominum, Messiamque cognovit ad fontem, quem in Templo Judaeorum populus ignorabat: sed et auctor fit salutis multorum, et Apostolis ementibus cibos, esurientem reficit, lassumque sustentat (**Joan. 4**). Quid Salomone sapientius? Attamen **993** infatuatur amoribus mulierum (**3. Reg. 11. 1**). Bonum est sal, nullumque sacrificium absque hujus aspersione suscipitur (**Lev. 2**). Unde et Apostolus praecepit: *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus (Coloss. 4. 6)*. Quod si infatuatur, foras projicitur (**Marc. 8**), in tantumque perdit nominis dignitatem, ut ne in sterquilinum quidem utile sit, quo solent credentium

arva condiri, et sterile animarum solum pinguescere. Haec dicimus, ut prima te, fili Rustice, fronte doceamus, magna cepisse, et excelsa sectari; et adolescentiae, imo pubertatis incentiva calcantem, perfectae quidem aetatis gradum scandere: sed lubricum iter esse, per quod ingrederis; NEC TANTUM SEQUI gloriae post victoriam, quantum ignominiae post ruinam.

2. Non mihi nunc per virtutum prata ducendus est rivulus: nec laborandum, ut ostendam tibi variorum pulchritudinem florum: quid in se lilia habeant puritatis, quid rosa verecundiae possideat, quid violae purpura promittat in regno, quid rutilantium spondeat pictura gemmarum. Jam enim, propitio Domino, stivam tenes. Jam tectum atque solarium cum Petro Apostolo conscendisti; qui esuriens in Judaeis, Cornelii saturatur fide; et famem incredulitatis eorum, gentium conversione restinguit: atque in vase Evangeliorum quadrangulo, quod de coelo descendit ad terram, docetur, et discit omnes homines posse salvari. Rursumque quod viderat, in specie candidissimi lintheaminis in superna transfertur, et credentium turbam de terris ad coelum rapit: ut pollicitatio Domini compleatur: *Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt* (**Matth. 5. 8**). Totum quod apprehensa manu insinuare tibi cupio, quod quasi doctus nauta, post multa naufragia, rudem conor instruere vectorem, illud est, ut in quo littore pudicitiae pirata sit [al. *pirata sint*] noveris; ubi Charybdis, et radix omnium malorum avaritia; ubi Scyllaei obtrectatorum canes, de quibus Apostolus loquitur: *Ne mordentes invicem, mutuo* 934 *consumamini* (**Galat. 5**), quomodo in media tranquillitate securi, Lybicis interdum

vitiorum Syrtibus obruamur; quid venenatorum animantium, desertum hujus saeculi nutriat [al. *deserta his nutriant*].

3. Navigantes Rubrum mare, in quo optandum nobis est, ut verus Pharaon cum suo mergatur exercitu, multis difficultatibus ac periculis ad urbem Auxumam perveniunt. Utroque in littore Gentes vagae, imo belluae habitant ferocissimae. Semper solliciti, semper armati, totius anni vehunt cibaria. Latentibus saxis vadisque durissimis plena sunt omnia, ita ut speculator, et doctor in summa mali arbore sedeat, et inde regendae, et circumflectendae navis dictata praedicet. Felix cursus est, si post sex menses *supradictae* urbis portum teneant, a quo se incipit aperire Oceanus; per quem vix anno perpetuo ad Indiam pervenitur, et ad Gangem fluvium (quem *Phison* Sancta Scriptura commemorat) qui circumit totam terram Evila, et multa genera pigmentorum de paradisi dicitur fonte devehere. Ubi nascitur carbunculus, et smaragdus; et margarita candentia, et uniones, quibus nobilium feminarum ardet ambitio: montesque aurei, quos adire propter gryphas, et dracones, et immensorum corporum monstra, hominibus impossibile est: ut ostendatur nobis, quales custodes habeat avaritia.

4. Quorsum ista? Perspicuum est, si negotiatores saeculi tanta sustinent, ut ad incertas periturasque divitias perveniant, et servant cum animae discrimine, quae multis periculis quaesierunt, quid Christi negotiatori faciendum est, qui venditis omnibus quaerit, pretiosissimum margaritum? qui totis substantiae suae opibus emit agrum, in quo reperiatur thesaurum, quem nec fur effodere, nec latro possit auferre?

5. Scio me offensurum esse quamplurimos, qui generalem de vitiis disputationem, in suam referunt contumeliam; **935** et dum mihi irascuntur, suam indicant conscientiam: multoque pejus de se, quam de me judicant. Ego enim neminem nominabo: nec veteris Comoediae licentia certas personas eligam atque perstringam. PRUDENTIS VIRI EST, ac prudentium feminarum, dissimulare, imo emendare quod in se intelligunt, et indignari sibi magis quam mihi; nec in monitorem maledicta congerere. Qui etsi iisdem teneatur criminibus, certe in eo melior est, quod sua ei mala non placent.

6. Audio religiosam habere te matrem, multorum annorum viduam, quae aluit, quae erudivit infantem: ac post studia Galliarum, quae vel florentissima sunt, misit Romam, non parcens sumptibus, et absentiam filii, spe sustinens futurorum; ut ubertatem Gallici nitoremque sermonis, gravitas Romana condiret: nec calcaribus in te, sed fraenis uteretur, quod et in disertissimis viris Graeciae legimus, qui Asianum tumorem Attico siccabant sale, et luxuriantes flagellis vineas, falcibus reprimebant, ut eloquentiae torcularia, non verborum pampinis, sed sensuum, quasi uvarum, expressionibus redundarent. Hanc tu suspice, ut parentem: ama, ut nutricem: venerare, ut sanctam. Nec aliorum imiteris exemplum, qui relinquunt suas, et alienas appetunt: quorum dedecus in propatulo est, sub nominibus pietatis quaerentium suspecta consortia. Novi ego quasdam jam maturioris aetatis, et plerasque libertini generis adolescentibus delectari, et filios quaerere spirituales: paulatimque pudore superato, per ficta matrum nomina erumpere in licentiam maritalem. Aliae sorores virgines deserunt, et externis viduis copulantur. Sunt

quae oderunt suos, et non suorum palpantur affectu: quarum impatientia, index animi, nullam recipit excusationem; et cassa impudicitiae velamenta, quasi araneorum fila dirumpit. Videas nonnullos accinctis renibus, pulla tunica, barba prolixa, a mulieribus non posse discedere, sub eodem manere tecto, simul inire convivia, ancillas juvenes habere in ministerio, et praeter vocabulum **936** nuptiarum, omnia esse matrimonii. Nec haec culpa est Christiani nominis, si simulator religionis in vitio sit: quinimo confusio gentilium, cum ea vident Ecclesiis displicere, quae omnibus bonis non placent.

7. Boni Monachi officium.---Tu vero si monachus esse vis, non videri, habeto curam, non rei familiaris, cui renuntiando, hoc esse coepisti, sed animae tuae. SORDIDAE VESTES candidae mentis indicia sint: vilis tunica contemptum saeculi probet: ita duntaxat, ne animus tumeat, ne habitus sermoque dissentiant. Balnearum fomenta non quaerat, qui calorem corporis, jejuniorum cupit frigore extinguere. Quae et ipsa moderata sint, ne nimia debilitent stomachum, et majorem refectionem poscentia, erumpant in eruditatem, quae parens libidinum est. MODICUS AC temperatus cibus et carni et animae utilis est. Matrem ita vide, ne per illam alias videre cogaris: quarum vultus cordi tuo haereant, *Et tacitum vivat sub pectore vulnus (Aeneid. 4)*. Ancillas quae illi in obsequio sunt, tibi scias esse in insidiis; quia quanto vilior earum conditio, tanto facilior est ruina. Et Joannes Baptista sanctam matrem habuit, Pontificisque filius erat; et tamen nec matris affectu, nec patris opibus vincebatur, ut in domo parentum cum periculo viveret castitatis. Vivebat in eremo (**Luc. 1**), et oculis desiderantibus Christum, nihil aliud

dignabatur aspicere. Vestis aspera, zona pellicea, cibus locustae, melque silvestre (**Marc. 1**), omnia virtuti, et continentiae praeparata. Filii Prophetarum (quos monachos in veteri Testamento legimus) aedificabant sibi casulas propter fluentia Jordanis, et turbis urbium derelictis, polenta, et herbis agrestibus victitabant (**4. Reg. 6**). Quamdiu in patria tua es, habeto cellulam pro paradiso: varia Scripturarum poma decerpe: his utere deliciis: harum fruire complexu. Si scandalizat te oculus, pes, manus, projice ea (**Matth. 5**). Nulli parcas, ut soli parcas animae. *Qui viderit*, inquit Dominus, *mulierem ad concupiscendum eam, jam moechatus est eam in corde suo. Quis gloriabitur castum se habere cor* (**Prov. 20. 9**)? Astra non sunt munda in conspectu Domini: quanto magis homines (**Job. 25. 5. 6**), quorum **937** vita tentatio est? Vae nobis, qui quoties concupiscimus, toties fornicamur. *Inebriatus est*, inquit, *gladius meus in coelo* (**Isai. 34. 5**), multo amplius in terra, quae spinas, et tribulos generat. Vas electionis, in cuius ore Christus resonabat, macerat corpus suum, et subjicit servituti (**1. Cor. 9. 27**); et tamen cernit naturalem carnis ardorem suae repugnare sententiae, ut quod non vult, hoc agere compellatur, et quasi vim patiens, vociferatur, et dicit: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (**Rom. 7. 24**)? Et tu te arbitraris absque lapsu et vulnere posse transire, nisi omni custodia servaveris cor tuum, et cum Salvatore dixeris: *Mater mea, et fratres mei hi sunt, qui faciunt voluntatem Patris mei* (**Matth. 12. 50**; et **Marc. 3. 35**)? Crudelitas ista, pietas est; imo quid tam pium, quam sanctae matri sanctum filium custodire? Optat et illa te vivere, et non videre ad tempus, ut semper cum Christo videat. Anna Samuelem, non sibi, sed Tabernaculo genuit (**1. Reg. 2**). Filii

Jonadab, qui vinum, et siceram non bibebant, qui habitabant in tentoriis, et quas nox compulerat, sedes habebant, scribuntur in Psalmo (**Psal. 70. seq. LXX**), quod primi captivitatem sustinuerint, qui ab exercitu Chaldaeorum vastante Judaeam, urbes introire compulsi sunt.

8. Viderint alii quid sentiant. Unusquisque enim suo sensu ducitur. MIHI OPPIDUM carcer, et solitudo paradus est. Quid desideramus urbium frequentiam, qui de singularitate censemur? Moyses ut praesset populo Judaeorum, quadraginta annis eruditur in eremo (**Exod. 3**): pastor ovium, hominum factus est pastor (**Luc. 5. 10**). Apostoli de piscatione lacus Genezareth, ad piscationem hominum transierunt. Tunc [al. *qui tunc*] habentes patrem, rete, naviculam, secuti Dominum, protinus omnia reliquerunt, portantes quotidie crucem suam, et ne virgam quidem in manu habentes. Haec dico, ut etiam si Clericatus te titillat desiderium, discas quod possis docere; et rationabilem hostiam offeras Christo: ne miles antequam tiro, ne prius magister sis, quam discipulus. Non est humilitatis meae, neque mensurae, judicare de Clericis, et de ministris Ecclesiarum sinistram quippiam dicere. Habeant illi ordinem, et gradum suum, quem si tenueris, quomodo **938** tibi in eo vivendum sit, editus ad Nepotianum liber (**Epist. LII**), docere te poterit. Nunc monachi incunabula, moresque discutimus: et ejus monachi, qui liberalibus studiis eruditus in adolescentia, jugum Christi collo suo imposuit.

9. *Laus vitae Coenobiticae*.---Primumque tractandum est, utrum solus, an cum aliis in monasterio vivere debeas. Mihi quidem placet, ut habeas Sanctorum contubernium, nec ipse te doceas, et absque ductore ingrediaris viam, quam nunquam

ingressus es, statimque tibi in partem alteram declinandum sit, et errori pateas, plusque aut minus ambules, quam necesse est; ne aut currens lasseris, aut moram faciens, obdormias. In solitudine cito subrepat superbia: et si parumper jejunaverit, hominemque non viderit, putat se alicujus esse momenti: oblitusque sui, unde, et quo venerit, intus corde, lingua foris vagatur. Judicat, contra Apostoli voluntatem, alienos servos: quo gula voluerit, porrigit manum: dormit quantum voluerit: nullum veretur, facit quod voluerit, omnes inferiores se putat, crebriusque in urbibus, quam in cellula est: et inter fratres simulat verecundiam, qui platearum turbis colliditur. Quid igitur? Solitariam vitam reprehendimus? minime: quippe quam saepe laudavimus. Sed de ludo monasteriorum, hujusmodi volumus egredi milites, quos eremi dura rudimenta non terreant: qui specimen conversationis suae multo tempore dederint: qui omnium fuerint minimi, ut primi omnium fierent: quos nec esuries aliquando, nec saturitas superavit: qui paupertate laetantur: quorum habitus, sermo, vultus, incessus, doctrina virtutum est: qui nesciunt secundum quosdam ineptos homines, daemonum pugnantium contra se portenta confingere, ut apud imperitos, et vulgi homines miraculum sui faciant, et exinde lucra sectentur.

10. Vidimus nuper et planximus, Croesi opes unius morte deprehensas: urbisque stipes, quasi in usus pauperum congregatas, stirpi et posteris derelictas. **939** Tunc ferrum quod latebat in profundo, supernatavit aquae, et inter palmarum arbores, Merrhae amaritudo monstrata est. Nec mirum: talem et socium et magistrum habuit, qui egentium famem, suas fecit esse divitias; et miseris derelicta, in suam reservavit miseriam. Quorum clamor tandem pervenit ad

coelum, et patientissimas Dei vicit aures, ut missus Angelus pessimus, Nabal Carmelio diceret: *Stulte, hac nocte auferent animam tuam a te; quae autem praeparasti, cujus erunt?* (**Luc. 12. 2**).

11. Volo ergo te, et propter causas quas supra exposui, non habitare cum matre; et praecipue, ne aut offerentem delicatos cibos, renuendo contristes: aut si acceperis, oleum igni adjicias; et inter frequentiam puellarum per diem videas, quod nocte cogites. Nunquam de manu et oculis tuis recedat liber, discatur Psalterium ad verbum; oratio sine intermissione; vigil sensus, nec vanis cogitationibus patens. Corpus pariter et animus tendatur ad Dominum. Iram vince patientia: AMA SCIENTIAM Scripturarum, et carnis vitia non amabis. Nec vacet mens tua variis perturbationibus, quae si pectori insederint dominabuntur tui; et te deducunt ad delictum maximum. Facito aliquid operis, ut te semper diabolus inveniatur occupatum. Si Apostoli habentes potestatem de Evangelio vivere, laborabant manibus suis, ne quem gravarent; et aliis tribuebant refrigeria, quorum pro spiritualibus debebant metere carnalia (**1. Cor. 9. 11**), cur tu in usus tuos cessura non praepares? Vel fiscellam texe junco, vel canistrum lentis plecte viminibus: sarriatur humus: areolae aequo limite dividantur: in quibus cum olerum jacta fuerint **940** semina, vel plantae per ordinem positae, aquae ducantur irriguae, ut pulcherrimorum versuum spectator assistas:

*Ecce supercilio, clivosi tramitis undam
Elicit, illa cadens raucum per laevia murmur
Saxa ciet scatebrisque arentia temperat arva.* (**Georg. l. 3.**) Inserantur infructuosae arbores, vel gemmis, vel surculis,

ut parvo post tempore, laboris tui dulcia poma decerpas. Apum fabricare alvearia, ad quas te mittunt Salomonis Proverbia (**Prov. 6. 8. juxta LXX**); et monasteriorum ordinem, ac regiam disciplinam, in parvis disce corporibus. Texantur et lina capiendis piscibus, scribantur libri, ut et manus operetur cibum, et animus lectione saturetur. *In desideriis est omnis otiosus* (**Prov. 13. 14. juxta LXX**). Aegyptiorum Monasteria hunc morem tenent, ut nullum absque operis labore suscipiant, non tam propter victus necessitatem, quam propter animae salutem. Ne vagetur perniciosis cogitationibus mens, et instar fornicantis Jerusalem, omni transeunti divaricet pedes suos (**Ezech. 17. 23**).

12. Dum essem juvenis, et solitudinis me deserta vallarent, incentiva vitiorum ardoremque naturae ferre non poteram, quem cum crebris jejuniis frangerem, mens tamen cogitationibus aestuabat. Ad quam edomandam, cuidam fratri, qui ex Hebraeis crediderat, me in disciplinam dedi, ut post Quintiliani acumina, Ciceronis fluvios, gravitatemque Frontonis, et lenitatem Plinii, alphabetum discerem, et stridentia anhelantiaque verba meditarer. Quid ibi laboris insumpserim, quid sustinuerim difficultatis, quoties desperaverim, quotiesque cessaverim, et contentione **941** discendi rursus inceperim, testis est conscientia, tam mea qui passus sum, quam eorum qui mecum duxerunt vitam. Et gratias ago Domino, quod de amaro semine litterarum, dulces fructus carpo.

13. Dicam et aliud, quod in Aegypto viderim: Graecus adolescens erat in coenobio, qui nulla abstinentia [al. *continentia*], nulla operis magnitudine flammam poterat

carnis extinguere. Hunc periclitantem Pater monasterii hac arte servavit: imperavit cuidam viro gravi, ut jurgiis atque conviciis insectaretur hominem, et post irrogatam injuriam, primus veniret ad querimoniam. Vocati testes pro eo loquebantur, qui contumeliam fecerat. Flere ille contra mendacium, quod nullus crederet veritati: solus Pater defensionem suam callide opponere, ne abundantiori tristitia absorberetur frater. Quid multa? Ita annus ductus est: quo expleto, interrogatus adolescens super cogitationibus pristinis, an adhuc molestiae aliquid sustineret: papae, inquit, vivere mihi non licet: et fornicari libeat? Hic si solus fuisset, quo adjutore superasset?

14. Philosophi saeculi solent amorem veterem amore novo, quasi clavum clavo expellere. Quod et Assuero regi septem principes fecere Persarum, ut Vasthi reginae desiderium, aliarum puellarum amore compescerent (**Esth. 2. 3**). ILLI VITIUM VITIO, peccatumque peccato medicantur, nos amore virtutum, vitia superemus. *Declina*, ait, *a malo, et fac bonum* (**Ps. 36. 37**): *Quaere pacem, et persequere eam*. Nisi oderimus malum, bonum amare non possumus. Quin potius faciendum est bonum, ut declinemus a malo. Pax quaerenda, ut bella fugiamus. Nec sufficit eam quaerere, nisi inventam fugientemque omni studio persequamur, quae exsuperat omnem sensum: **942** in qua habitatio Dei est, dicente Propheta: *Et factus est in pace locus ejus* (**75. 2**). Pulchreque persecutio pacis dicitur, juxta illud Apostoli: *Hospitalitatem persequentes* [**Rom. 12. 13**], ut non levi usitatoque sermone, et (ut ita loquar) summis labiis hospites invitemus; sed toto mentis ardore teneamus, quasi auferentes secum de lucro nostro atque compendio.

15. Nulla ars absque magistro discitur. Etiam muta animalia, et ferarum greges, ductores sequuntur suos. In apibus principes sunt: grues unam sequuntur ordine litterato. Imperator unus: Judex unus provinciae. Roma ut condita est, duos fratres simul habere reges non potuit, et parricidio dedicatur. Iu Rebeccae utero, Esau, et Jacob bella gesserunt (**Gen. 25. 22**). Singuli Ecclesiarum Episcopi, singuli Archipresbyteri, singuli Archidiaconi: et omnis ordo Ecclesiasticus suis rectoribus nititur. In navi unus gubernator: in domo unus Dominus: in quamvis grandi exercitu, unius signum expectatur. Et ne plura replicando fastidium legenti faciam, per haec omnia ad illud tendit oratio; ut doceam te, non tuo arbitrio dimittendum, sed vivere debere in monasterio sub unius disciplina Patris, consortioque multorum, ut ab alio discas humilitatem, ab alio patientiam: hic te silentium, ille doceat mansuetudinem. Non facias quod vis, comedas quod juberis, vestiare quod acceperis, operis tui pensum persolvas, subjiciaris cui non vis, lassus ad stratum venias, ambulansque dormites, et necdum [al. *nec demum*] expleto somno, surgere compellaris. Dicas Psalmum in ordine tuo; IN QUO NON dulcedo vocis, sed mentis affectus quaeritur, dicente Apostolo: *Psallam spiritu, psallam et mente* (**1. Cor. 14. 15**): Et, *Cantantes in cordibus vestris Domino*. Legerat enim esse praeceptum, *Psallite sapienter*. Servias **943** fratribus, hospitum laves pedes; passus injuriam taceas; Praepositum monasterii timeas ut dominum, diligas ut parentem. Credas tibi salutare quidquid ille praeceperit; nec de majorum sententia judices, cujus officii est obedire, et implere quae jussa sunt, dicente Moyse: *Audi Israel, et tace* (**Deut. 27. 9. juxta LXX**). Tantis negotiis occupatus, nullis vacabis cogitationibus, et dum ab alio transis

ad aliud, opusque succedit operi, illud solum mente tenebis, quod agere compelleris.

16. *Falsi Monachi*.---Vidi ego quosdam, qui postquam renuntiavere saeculo, vestimentis duntaxat, et vocis professione, non rebus, nihil de pristina conversatione mutarunt. Res familiaris magis aucta quam imminuta. Eadem ministeria servulorum, idem apparatus convivii. In vitro, et patella fictili aurum comeditur, et inter turbas et examina ministrorum, nomen sibi vindicant solitarii. Qui vero pauperes sunt, et tenui substantiola, videnturque sibi scioli; pomparum ferculis similes procedunt in publicum, ut caninam exercent facundiam. Alii sublati in altum humeris, et intra se nescio quid cornicantes, stupentibusque in terram oculis, tumentia verba trutinantur, ut si Praeconem addideris, putes incedere Praefecturam. Sunt qui humore cellarum, immoderatisque jejuniis, taedio solitudinis, ac nimia lectione, dum diebus ac noctibus auribus suis personant, vertuntur in melancholiam, et Hippocratis magis fomentis, quam nostris monitis indigent. Plerique artibus, et negotiationibus pristinis carere non possunt, mutatisque nominibus institorum, eadem exercent commercia: non victum et vestitum, quod Apostolus praecipit (**2. Tim. 6**), sed majora quam saeculi homines, emolumenta sectantes. Et prius quidem ab **944** Aedilibus, quos ἀγορανόμους Graeci appellant, vendentium coercebatur rabies, nec erat impune peccatum. Nunc autem sub religionis titulo exercentur injusta compendia [al. *commercias*], ET HONOR nominis Christiani fraudem magis facit, quam patitur. Quodque pudet dicere, sed necesse est, ut saltem sic ad nostrum erubescamus dedecus, publice extendentes manus, pannis aurum tegimus: et contra omnium opinionem, plenis

sacculis morimur divites, qui quasi pauperes viximus. Tibi cum in monasterio fueris, haec facere non licebit: et inolescente paulatim consuetudine, quod primum cogebaris, vel incipies, et delectabit te labor tuus; oblitusque praeteritorum, semper priora sectaberis: nequaquam considerans, quid alii mali faciant, sed quid boni tu facere debeas.

17. *Clericorum laus.*---Neque vero peccantium ducaris multitudine, et te pereuntium turba sollicitet, ut tacitus cogites : Quid? ergo omnes peribunt, qui in urbibus habitant? Ecce illi fruuntur suis rebus, ministrant Ecclesiis, adeunt balneas, unguenta non spernunt; et tamen in omnium ore versantur. Ad quod et ante respondi, et nunc breviter respondeo, me in praesenti opusculo non de Clericis disputare, sed monachum instituere. Sancti sunt Clerici et omnium vita laudabilis. Ita ergo age, et vive in monasterio, ut Clericus esse merearis, ut adolescentiam tuam nulla sorde commacules, ut ad altare Christi quasi de thalamo virgo procedas, et habeas de foris bonum testimonium: feminaeque nomen tuum noverint, et vultum tuum nesciant. Cum ad perfectam aetatem veneris, si tamen vita comes fuerit, et te vel populus, vel Pontifex civitatis, in Clericum elegerit, agito quae Clerici sunt, et inter **945** ipsos sectare meliores. QUIA IN OMNI conditione et gradu, optimis mixta sunt pessima.

18. *Quid cavendum.*---Ne ad scribendum cito prosilias, et levi ducaris insania. Multo tempore disce quod doceas. Ne credas laudatoribus tuis, imo irrisoribus aurem ne libenter accommodes; qui cum te adulationibus foverint, et quodammodo impotem mentis effecerint, si subito respexeris, aut ciconiarum deprehendes post te colla curvari,

aut manu auriculas agitari asini, aut aestuantem canis protendi linguam. Nulli detrahas nec in eo te sanctum putes, si caeteros laceres. Accusamus saepe quod facimus, et contra nosmetipsos disert, in nostra vitia invehimur, muti de eloquentibus judicantes. Testudineo Grunnius incedebat ad loquendum gradu, et per intervalla quaedam, vix pauca verba carpebat, ut eum putares singultire, non proloqui. Et tamen cum mensa posita, librorum exposuisset struem, adducto supercilio, contractisque naribus, ac fronte rugata, duobus digitulis concrepabat, hoc signo ad audiendum discipulos provocans. Tum nugas meras fundere, et adversum singulos declamare: criticum diceres esse Longinum, Censoremque Romanae facundiae, notare quem vellet, et de Senatu doctorum excludere. Hic bene nummatus, plus placebat in prandiis. Nec mirum, si qui multos inescare solitus erat, facto cuneo circumstrepentium garrulorum, procedebat in publicum: intus Nero, foris Cato. Totus ambiguus, ut ex contrariis diversisque naturis, unum monstrum novamque bestiam diceres esse compactam, juxta illud poeticum: *Prima leo, postrema draco, media ipsa chimaera*.

19. Nunquam ergo tales videas, nec hujusmodi hominibus appliceris, nec declines cor tuum in verba malitiae, et audias: *Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, et adversus filium matris tuae ponebas scandalum*. Et iterum: *Filii hominum, 946 dentes eorum arma et sagittae (Psal. 56. 5)*. Et alibi: *Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula (Ps. 54. 22)*. Et apertius in Ecclesiaste: *Sicut mordet serpens in silentio, sic qui fratri suo occulte detrahit (Eccl. 10. 11)*. Sed dices: Ipse non detraho, aliis loquentibus quid facere possum? *Ad excusandas excusationes in*

peccatis (Psal. 140) ista praetendimus. Christus arte non illuditur. Nequaquam mea, sed Apostoli sententia est: Nolite errare: Deus non irridetur (Galat. 6. 7). Ille in corde, nos videmus in facie. Salomon loquitur in Proverbiis: Ventus aquilo dissipat nubes, et vultus tristis, linguas detrahentium (Prov. 25. 23). Sicut enim sagitta si mittatur contra duram materiam, nonnunquam in mittentem revertitur, et vulnerat vulnerantem; illudque completur: Facti sunt mihi in arcum pravum (Ps. 77. 57). Et alibi: Qui mittit in altum lapidem, recidet in caput ejus (Eccl. 27. 28): ita detractor cum tristem faciem viderit audientis, imo ne audientis quidem, sed obturantis aures suas, ne audiat iudicium sanguinis, illico conticescit, pallet vultus, haerent labia, saliva siccatur. Unde idem vir sapiens: Cum detractoribus, inquit, ne miscearis: quoniam repente veniet perditio eorum et ruinam utriusque quis novit (Prov. 24. 21): tam scilicet ejus qui loquitur, quam illius, qui audit loquentem. VERITAS ANGULOS non amat, nec quaerit susurrones. Timotheo dicitur: Adversum presbyterum accusationem cito non receperis. Peccantem autem, coram omnibus argue, ut et caeteri metum habeant (1. Tim. 5. 19. et 20). Non est facile de provecta aetate credendum, quam et vita praeterita defendit, et honorat vocabulum dignitatis. Verum quia homines sumus, et interdum contra annorum maturitatem, puerorum vitiis labimur; si me vis corrigere delinquentem, aperte increpa, tantum ne occulte mordeas. Corripiet me justus in misericordia, et increpabit: Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum (Ps. 140. 5). Quem enim diligit Dominus, 947 corripit: castigat autem omnem filium quem recipit (Prov. 3. 12). Et per Isaiam clamat Dominus: Populus meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos, et semitas pedum

vestrorum supplantant (**Isai. 3. 11**). Quid enim mihi prodest, si aliis mala referas mea? Si me nesciente, peccatis meis, imo detractationibus tuis alium vulneres; et cum certatim omnibus narres, sic singulis loquaris, quasi nulli dixeris alteri? Hoc est non me emendare: sed vitio tuo satisfacere. Praecipit Dominus, peccantes in os argui debere secreto, vel adhibito teste; et si audire noluerint, referri ad Ecclesiam, habendosque in malo pertinaces, sicut ethnicos et publicanos (**Matth. 18**).

20. Haec expressius loquor, ut adolescentem meum, et linguae et aurium prurigne liberem: ut renatum in Christo, sine ruga et macula, quasi pudicam virginem exhibeam, castam tam mente quam corpore; ne solo nomine gloriatur, et absque oleo bonorum operum, extincta lampade, excludatur a sponso. Habes istic sanctum doctissimumque Pontificem Proculum, qui viva et praesenti voce nostras schedulas superet, quotidianisque tractatibus iter tuum dirigat; nec patiatur te in partem alteram declinando, viam relinquere regiam, per quam Israel ad terram repromissionis properans, se transiturum esse promittit. Atque utinam exaudiatur vox Ecclesiae implorantis: *Domine, pacem da nobis: omnia enim dedisti nobis* (**Is. 16. sec. LXX**). Utinam quod renuntiamus saeculo, voluntas sit, non necessitas: ET PAUPERTAS habeat expetita gloriam, non illata cruciatum. Caeterum juxta miseras hujus temporis, et ubique gladios saevientes, satis dives est, qui pane non indiget. Nimium potens est, qui servire non cogitur. Sanctus Exuperius, Tolosae Episcopus, viduae Sareptensis imitator, esuriens pascit alios: et ore pallente jejuniis, fame torquetur aliena: omnemque substantiam Christi visceribus erogavit. Nihil illo ditius, qui Corpus Domini [al. *Christi*] canistro vimineo, Sanguinem **948** portat in vitro. Qui

avaritiam eiecit e Templo: qui absque funiculo et increpatione, cathedras vendentium columbas, id est, dona Sancti Spiritus, mensasque subvertit mamonae, et nummulariorum aera dispersit; ut domus Dei, domus vocetur orationis, et non latronum spelunca. Hujus e vicino sectare vestigia, et caeterorum qui virtutum illius similes sunt, quos Sacerdotium et humiliores facit et pauperes. Aut si perfecta desideras, exi cum Abraham de patria et cognatione tua, et perge quo nescis. Si habes substantiam, vende, et da pauperibus. Si non habes, grandi onere liberatus es: nudum Christum, nudus sequere. Durum, grande, difficile; sed magna sunt praemia.

EPISTOLA CXXVI . AD MARCELLINUM ET ANAPSYCHIAM.

Exponit diversas sententias de origine animae, hortans ut reliqua petant ab Augustino, et indicans quibus ipse sit occupatus studiis.

Dominis vere sanctis atque omni officiorum caritate venerandis filiis MARCELLINO et ANAPSYCHIAE, HIERONYMUS in Christo salutem.

1. Tandem ex Africa vestrae litteras unanimatis accepi; et non me poenitet impudentiae, qua tacentibus vobis epistolas meas frequenter ingessi, ut rescriptum mererer, et vos esse sospites, non aliis nuntiantibus, sed vestro potissimum sermone cognoscerem. Super animae statu memini vestrae

quaestiunculae, imo maxime ecclesiasticae quaestionis: Utrum lapsa de coelo sit, ut Pythagoras philosophus, omnesque Platonici, et Origenes putant: An a propria Dei substantia, ut Stoici, Manichaeus, et Hispana Priscilliani haeresis suspicantur: An in thesauro habeantur Dei, olim **949** conditae, ut quidam Ecclesiastici stulta persuasione confidunt: An quotidie a Deo fiant, et mittantur in corpora, secundum illud, quod in Evangelio scriptum est, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (**Joan. 5. 17**): An certe ex traduce, ut Tertullianus, Apollinaris, et maxima pars Occidentalium autumant; ut, quomodo corpus ex corpore, sic anima nascatur ex anima, et simili cum brutis animantibus conditione subsistat. Super quo quid mihi videretur [al. *videatur*], in opusculis contra Ruffinum scripsisse me novi, adversus eum libellum, quem sanctae memoriae Anastasio Episcopo Romanae Ecclesiae dedit [al. *edidit*]: in quo lubrica et subdola, imo stulta confessione, dum auditorum simplicitati illudere nititur, suae fidei, imo perfidiae illusit: quos libros reor sanctum parentem vestrum habere Oceanum. Olim enim editi sunt, multis Ruffini libris adversus calumnias respondentes. Certe habes ibi virum sanctum et eruditum Augustinum Episcopum, qui viva, ut aiunt, voce docere te poterit et suam, imo per se nostram explicare sententiam.

2. Ezechielis volumen olim aggredi volui, et sponsionem creberrimam studiosis lectoribus reddere; sed in ipso dictandi exordio ita animus meus Occidentalium provinciarum, et maxime urbis Romae [al. *Romanae*] vastatione confusus est, ut, juxta vulgare proverbium, proprium quoque ignorarem vocabulum: diuque tacui, sciens tempus esse lacrymarum.

Hoc autem anno cum tres explicassem libros, subitus impetus barbarorum, de quibus tuus dicit Virgilius, *lateque vagantes Barcae* (**Aeneid. 4**), et sancta Scriptura de Ismahel, *Contra faciem omnium fratrum suorum habitabit* (**Gen. 16. 12**), sic Aegypti limitem, Palaestinae, Phoenicis, Syriae percurrit ad instar torrentis cuncta secum trahens, ut vix manus eorum misericordia Christi potuerimus evadere. Quod si, juxta inclytum oratorem, *silent inter arma leges* (*Cicero pro Milone*), quanto magis studia Scripturarum? quae et librorum multitudine, et silentio, ac librariorum sedulitate, quodque proprium **950** est, securitate et otio dictantium indigent. Duos itaque libros misi sanctae filiae meae Fabiolae, quorum exempla [al. *exemplaria*] si volueris, ab ipsa poteris mutuari. Pro angustia quippe temporis alios describere non potui: quos cum legeris et vestibula videris, facilis conjectura erit, qualis ipsa sit futura domus. Sed credo in Dei misericordia, qui nos adjuvit in difficillimo principio supradicti operis, quod ipse adjuvet et in penultimis Prophetarum partibus, in quibus Gog et Magog bella narrantur: et in extremis, in quibus sacratissimi et inexplicabilis templi aedificatio, varietas, mensuraque describitur.

3. Sanctus frater noster Oceanus, cui vos cupitis commendari, tantus et talis est, et sic eruditus in Lege Domini, ut, absque nostro rogatu, instruere [al. *instituere*] vos possit, et nostram super cunctis quaestionibus Scripturarum pro modulo communis ingenii explicare sententiam. Incolumes vos et prolixa aetate florentes Christus Deus noster tueatur omnipotens, Domini vere sancti.

EPISTOLA CXXVII . AD PRINCIPIAM VIRGINEM, SIVE MARCELLAE VIDUAE EPITAPHIUM.

Laudat Marcellam primae nobilitatis mulierem, quae septimo a nuptiis mense viro orbata, deinde Cerealem Consulem, nuptias ejus ambientem, rejecit, et Monachae vitam, prima nobilium feminarum ausa est Romae profiteri, multas ad idem institutum pertrahens: tum ab ipso Hieronymo divinas litteras diligentissime Romae didicit: absenti saepe scripsit; ejusque tandem opera factio Origenistarum, quae in urbe coeperat invalescere, prodita atque extincta est. Obiit paucis diebus post urbem a Gothis direptam.

1. Saepe et multum flagitas, virgo Christi Principia, ut memoriam **951** sanctae feminae Marcellae litteris recolam, et bonum quo diu frui sumus, etiam caeteris noscendum, imitandumque describam. Satisque doleo, quod hortaris sponte currentem, et me arbitraris indigere precibus, qui ne tibi quidem in ejus dilectione concedam: multoque plus accipiam, quam tribuam beneficii tantarum recordatione virtutum. Nam ut hucusque reticerem, et biennium praeterirem silentio, non fuit dissimulationis, ut male existimas, sed tristitiae incredibilis, quae ita meum oppressit animum, ut melius judicarem tacere impraesentiarum, quam nihil dignum illius laudibus dicere. Neque vero Marcellam tuam, imo meam, et ut verius loquar, nostram, omniumque Sanctorum, et propriae Romanae urbis inclytum decus institutis rhetorum praedicabo; ut exponam illustrem familiam, alti sanguinis decus, et stemmata per Consules et Praefectos Praetorio decurrentia. Nihil in illa laudabo, nisi

quod proprium est, et eo nobilius, quod, opibus et nobilitate contempta, facta est paupertate et humilitate nobilior.

2. Orba [al. *orbata*] patris morte: viro quoque post nuptias septimo mense privata est. Cumque eam Cerealis (cujus clarum inter Consules nomen est) propter aetatem et antiquitatem familiae, et insignem (quod maxime viris placere consuevit) decorem corporis, ac morum temperantiam ambiciosius peteret, suasque longaevus polliceretur divitias, et non quasi in uxorem, sed quasi in filiam vellet donationem transfundere: Albinaque mater tam clarum praesidium viduatae domus ultro appeteret, illa respondit: Si vellem nubere, et non me cuperem aeternae pudicitiae dedicare, utique maritum quaererem, non haereditatem. Illoque mandante, posse et senes diu vivere, et juvenes cito mori, eleganter lusit: Juvenis quidem potest cito mori; sed senex diu vivere non potest. Qua sententia repudiatus, exemplo caeteris fuit, ut ejus nuptias desperarent. Legimus in Evangelio secundum Lucam: *Et erat Anna Prophetissa filia Phanuelis de tribu Aser: Et haec provectae aetatis in diebus 952 plurimis. Vixeratque cum viro suo annis septem a virginitate sua, et erat vidua annis octoginta quatuor, nec recedebat de Templo: jejuniisque et obsecrationibus Domino serviens nocte ac die (Luc. 2. 36. 37).* Nec mirum, si videre meruit Salvatorem, quem tanto labore quaerebat. Conferamus septem annos, septem mensibus: sperare Christum, et tenere: natum confiteri, et in crucifixum credere, parvulum non negare, et virum gaudere regnantem. Non facio ullam inter sanctas feminas differentiam, quod nonnulli inter sanctos viros et Ecclesiarum principes stulte facere consueverunt: sed

illo tendit assertio, ut quarum unus est labor, unum et praemium sit.

3. Difficile est in maledica civitate, et in urbe, in qua orbis quondam populus fuit, palmaque vitiorum, si honestis detraherent, et pura ac munda macularent, non aliquam sinistri rumoris fabulam contrahere. Unde quasi rem difficillimam, et pene impossibilem optat Propheta, potiusquam praesumit, dicens: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini (Psal. 118. 1)*. Immaculatos in via hujus saeculi appellat, quos nulla obscoeni rumoris aura macularit: qui opprobrium non acceperint adversus proximos suos. De quibus Salvator in Evangelio: *Esto, inquit, benevolus, sive bene sentiens, de adversario tuo, dum es in via cum illo (Matth. 5. 25)*. Quis unquam de hac muliere, quod displiceret, audivit, ut crederet? quis credidit, ut non magis se ipsum malignitatis et infamiae condemnaret? Ab hac primum confusa gentilitas est, dum omnibus patuit quae esset viduitas Christiana, quam et conscientia et habitu promittebat. Illae enim solent purpurisso et cerussa ora depingere, sericis nitere vestibibus, splendere gemmis, aurum portare cervicibus, et auribus perforatis, Rubri maris pretiosissima grana suspendere, fragrare mure, maritos ita plangere, ut tandem dominatu eorum se caruisse laetentur, quaerantque alios: non quibus juxta Dei sententiam serviant, sed quibus imperent. Unde et pauperes eligunt, ut nomen tantum virorum habere videantur, qui **953** patienter rivales sustineant; si mussitaverint, illico projiciendi. Nostra vidua talibus usa est vestibibus, quibus arceret frigus, non membra nudaret: aurum usque ad annuli signaculum repudians, et magis in ventribus egenorum, quam

in marsupiis recondens. Nusquam sine matre: nullum Clericorum, aut Monachorum (quod amplae domus interdum exigebat necessitas) vidit absque arbitris. Semper in comitatu suo virgines, ac viduas, et ipsas graves feminas habuit: sciens ex lascivia puellarum saepe de dominarum moribus judicari; et qualis quaeque sit, talium consortio delectari.

4. Divinarum Scripturarum ardor erat incredibilis, semperque cantabat: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi (Psal. 118. 11)*, Et illud de perfecto viro; *Et in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte (Psal. 1. 2)*. Meditationem legis non in replicando quae scripta sunt, ut Judaeorum existimant Pharisei; sed in opere intelligens, juxta illud Apostolicum: *Sive comeditis, sive bibitis, sive quid agitis; omnia in gloriam Domini facientes (1. Cor. 10)*. Et Prophetiae verba dicentis: *A mandatis tuis intellexi (Psal. 118. 104)*: ut postquam mandata complisset, tunc se sciret mereri intelligentiam Scripturarum. Quod et alibi legimus: *Quia coepit Jesus facere et docere (Act. 1. 1)*. ERUBESCIT enim quamvis praeclara doctrina, quam propria reprehendit conscientia; frustraue ejus lingua praedicat paupertatem, et docet eleemosynas, qui Croesi divitiis tumet; vilique opertus pallio, pugnat contra tineas vestium sericarum. Illi erant moderata jejunia, carnum abstinencia, vini odor magis, quam gustus, propter stomachum et frequentes infirmitates (**1. Tim. 5**). Raro procedebat ad publicum, et maxime nobilium matronarum vitabat domos, ne cogeretur videre quod contempserat. Apostolorum et Martyrum basilicas **954** secretis celebrans orationibus, et quae populorum frequentiam declinarent. Matri in tantum obediens, ut interdum faceret, quod nolebat. Nam cum illa

suum negligeret sanguinem, et absque filiis et nepotibus, vellet in fratris liberos universa conferre: ista pauperes eligebat, et tamen matri contraire non poterat: monilia, et quidquid supellectilis fuit, divitibus peritura concedens, magisque volens pecuniam perdere, quam parentis animum contristare.

5. Nulla eo tempore nobilium feminarum noverat Romae propositum Monachorum, nec audebat propter rei novitatem, ignominiosum, ut tunc putabatur, et vile in populis nomen assumere. Haec ab Alexandrinis Sacerdotibus, Papaque Athanasio, et postea Petro, qui persecutionem Arianæ haereseos declinantes, quasi ad tutissimum communionis suae portum Romam confugerant, vitam beati Antonii adhuc tunc viventis, monasteriorumque in Thebaide, Pachomii, et virginum ac viduarum didicit disciplinam. Nec erubuit profiteri, quod Christo placere cognoverat. Hanc multos post annos imitata est Sophronia [al. *Sophronium*], et aliae: quibus rectissime illud Ennianum aptari potest: *Utinam ne in nemore Pelio*. Hujus amicitiiis fruita est Paula venerabilis. In hujus cubiculo nutrita Eustochium, virginitatis decus: ut facilis aestimatio sit, qualis magistra, ubi tales discipulae. Rideat forsán infidelis lector, me in muliercularum laudibus immorari, qui, si recordetur sanctas feminas, comites Domini Salvatoris, quae ministrabant ei de sua substantia, et tres Marias stantes ante crucem, Mariamque proprie *Magdalenen*, quae ob sedulitatem et ardorem fidei, *turritae* nomen accepit, et prima ante Apostolos, Christum videre meruit resurgentem, se potius superbiae, quam nos condemnabit ineptiarum: QUI VIRTUTES non sexu, sed **955** animo judicamus; contemptaeque nobilitatis ac

divitiarum majorem gloriam ducimus. Unde et Jesus Joannem Evangelistam amabat plurimum: qui propter generis nobilitatem erat notus Pontifici, et Judaeorum insidias non timebat: in tantum, ut Petrum introduceret in atrium, et staret solus Apostolorum ante crucem: matremque Salvatoris in sua reciperet; ET HAEREDITATEM virginis Domini, virginem matrem filius virgo susciperet.

6. Annis igitur plurimis sic suam transegit aetatem, ut ante se vetulam cerneret, quam adolescentulam fuisse meminisset, laudans illud Platonium, qui Philosophiam meditationem mortis esse dixit. Unde et noster Apostolus: *Quotidie, inquit, morior propter vestram salutem (1. Cor. 15. 31).* Et Dominus, juxta antiqua exemplaria: *Nisi quis tulerit crucem suam quotidie, et secutus fuerit me, non potest meus esse discipulus (Luc. 14. 27.)* Multoque ante per Prophetam Spiritus Sanctus: *Propter te mortificamur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis (Rom. 8 36).* Et post multas aetates illa sententia: *Memento semper diem mortis, et nunquam peccabis (Eccli. 7).* Disertissimique praeceptum Satyrici: *Vive memor lethi, fugit hora, hoc quod loquor, inde est.*

Sic ergo (ut dicere coeperamus) aetatem duxit, et vixit, ut semper se crederet esse morituram. Sic induta est vestibus, ut meminisset sepulcri, offerens se hostiam rationabilem, vivam, placentem Deo.

7. *Quando Romam venit.*---Denique cum et me Romam cum sanctis Pontificibus, Paulino et Epiphanio, Ecclesiastica traxisset necessitas (quorum alter Antiochenam Syriae, alter Salaminiam Cypri rexit Ecclesiam) et verecunde

nobilium feminarum oculos declinarem, ita egit secundum Apostolum, *importune, opportune* (**2. Tim. 4**), ut pudorem meum sua superaret industria. Et quia alicujus tunc nominis esse **956** existimabar super studio Scripturarum, nunquam convenit, quin de Scripturis aliquid interrogaret: nec ut statim [al. *nec statim*] acquiesceret, sed moveret e contrario quaestiones; non ut contenderet, sed ut quaerendo disceret earum solutiones, quas opponi posse intelligebat. Quid in illa virtutum, quid ingenii, quid sanctitatis, quid puritatis invenerim, vereor dicere, ne fidem credulitatis excedam, et tibi majorem dolorem incutiam, recordanti quanto bono carueris. Hoc solum dicam, quod quidquid in nobis longo fuit studio congregatum, et meditatione diuturna, quasi in naturam verum; hoc illa libavit, hoc didicit, atque possedit: ita ut post profectionem nostram, si de aliquo testimonio Scripturarum esset oborta contentio, ad illam judicem pergeretur. Et quia valde prudens erat, et noverat illud, quod appellant Philosophi τὸ πρέπον id est, *decere* quod facias: sic ad interrogata respondebat, ut etiam sua, non sua diceret, sed vel mea, vel cujuslibet alterius, ut in eo ipso quod docebat, se discipulam fateretur. Sciebat enim dictum ab Apostolo: *Docere autem mulieri non permitto* (**1. Tim. 2. 2**); ne virili sexui, et interdum Sacerdotibus, de obscuris et ambiguis sciscitantibus, facere videretur injuriam.

8. In nostrum locum statim audivimus te illius adhaesisse consortio, et nunquam ab illa ne transversum quidem unguem, ut dicitur, recessisse. Eadem domo, eodem cubiculo usam, ut omnibus in urbe clarissima notum fieret, et te matrem, et illam filiam reperisse. Suburbanus ager vobis pro monasterio fuit, et rus electum pro solitudine. Multoque ita vixistis tempore,

ut ex imitatione vestri, conversatione multarum gauderemus Romam factam Jerosolymam. Crebra virginum monasteria, monachorum innumerabilis multitudo; ut pro frequentia servientium Deo, quod prius ignominiae **957** fuerat, esset postea gloriae. Interim absentiam nostri mutuis solabamur alloquiis, et quod carne non poteramus, spiritu reddebamus. Semper obviare epistolis, superare officiis, salutationibus praevenire. Non multum perdebat absentia, quae jugibus sibi litteris jungebatur.

9. *Origenistae*.---In hac tranquillitate, et Domini servitute, haeretica in his provinciis exorta tempestas, cuncta turbavit; et in tantam rabiem concitata est, ut nec sibi, nec ulli bonorum parceret. Et quasi parum esset, hic universa movisse, navem plenam blasphemiarum Romano intulit portui. Invenitque protinus patella operculum, et Romanae fidei purissimum fontem, lutosa coeno permiscuere vestigia. Nec mirum si in plateis, et in foro rerum venalium, fictus ariolus stultorum verberet nates, et obtorto fuste dentes mordentium quatiat: cum venenata spurcaque doctrina Romae invenerit quos induceret. Tunc librorum περὶ ἀρχῶν infamis interpretatio: tunc discipulus ὄλβιος, vere nominis sui, si in talem magistrum non impegisset. Tunc nostrorum διάλυτος contradictio, et Pharisaeorum turbata est schola. Tunc sancta Marcella, quae diu se cohibuerat, ne per aemulationem quippiam facere videretur, postquam sensit fidem apostolico ore laudatam (**Rom. 1. 18**), in plerisque violari, ita ut sacerdotes quoque, et nonnullos monachorum, maximeque saeculi homines, in assensum sui traheret; ac simplicitati illuderet Episcopi, qui de suo ingenio

caeteros aestimabat, publice restitit: malens Deo placere, quam hominibus.

10. Laudat Salvator in Evangelio villicum iniquitatis, quod contra dominum quidem fraudulenter, attamen pro se prudenter fecerit (**Luc. 16. 10**). Cernentes haeretici de parva scintilla maxima incendia concitari; et suppositam dudum flammam jam ad **958** culmina pervenisse; nec posse latere, quod multos deceperat, petunt, et impetrant ecclesiasticas epistolas: ut communicantes Ecclesiae discessisse viderentur. Non multum tempus in medio, succedit in pontificatum vir insignis Anastasius, quem diu Roma habere non meruit, ne orbis caput sub tali episcopo truncaretur. Imo idcirco raptus atque translatus est, ne semel latam sententiam, precibus suis flectere conaretur: dicente Domino ad Jeremiam: *Ne oraveris pro populo isto, neque depreceris in bonum. Quia si jejunaverint, non exaudiam preces eorum. Et si holocausta et victimas obtulerint, non suscipiam eas. In gladio enim et fame, et pestilentia ego consumam eos* (**Jerem. 14. 11. 12**). Dicas, quid haec ad laudem Marcellae? Damnationis haereticorum haec fuit principium: dum adducit testes, qui prius ab eis eruditi, et postea ab haeretico fuerant errore correpti: dum ostendit multitudinem deceptorum, dum impia περὶ ἀρχῶν ingerit volumina, quae emendata manu scorpii (2) monstrabantur: dum acciti frequentibus litteris haeretici, ut se defenderent, venire non sunt ausi: tantaque vis conscientiae fuit, ut magis absentes damnari, quam praesentes coargui maluerint. Hujus tam gloriosae victoriae origo Marcella est: tuque caput horum et causa bonorum, scis me vera narrare: quae nosti, vix de multis pauca me dicere, ne legenti fastidium faciat odiosa replicatio; et videar apud malevolos sub

occasione laudis alterius, stomachum meum digerere. Pergam ad reliqua.

11. De Occidentis partibus ad Orientem turbo transgressus, minitabatur plurimis magna naufragia. Tunc impletum est: *Putas veniens Filius hominis fidem inveniet super terram (Luc. 18. 8)?* Refrigerata caritate multorum, pauci qui amabant fidei veritatem, nostro lateri jungebantur, **959** quorum publice petebatur caput: contra quos opes omnes parabantur; ita ut Barnabas quoque duceretur in illam simulationem, imo apertum parricidium, quod non viribus, sed voluntate commisit. Et ecce universa tempestas, Domino flante, deleta est, expletumque vaticinium prophetale: *Auferes spiritum eorum et deficient, et in pulverem suum revertentur (Ps. 103. 29)* *In illa dic peribunt omnes cogitationes eorum (Ps. 145. 4).* Et illud Evangelicum: *Stulte, hac nocte auferetur anima tua a te: quae autem praeparasti, cujus erunt (Luc. 12. 20)?*

12. Dum haec aguntur in Jebus (*Jerusalem*), terribilis de Occidente rumor affertur, obsideri Romam, et auro salutem civium redimi, spoliatosque rursum circumdari, ut post substantiam, vitam quoque perderent. Haeret vox, et singultus intercipiunt verba dictantis. Capitur Urbs, quae totum cepit orbem: imo fame perit antequam gladio, et vix pauci qui caperentur, inventi sunt. Ad nefandos cibos erupit esurientium rabies, et sua invicem membra laniarunt, dum mater non parcit lactenti infantiae, et recipit [al. *et suo recipit*] utero, quem paulo ante effuderat. Nocte Moab capta est, nocte cecidit murus ejus (**Isai. 15. 1**). *Deus, venerunt gentes in haereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum. Posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam: posuerunt*

cadavera sanctorum tuorum escas volatilibus coeli, carnes Sanctorum tuorum bestiis terrae. Effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Jerusalem, et non erat qui sepeliret (Ps. 78. 1. et seqq.). Quis cladem illius noctis, quis funera fando Explicit, aut possit lacrymis aequare dolorem? Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos; Plurima, perque vias sparguntur inertia passim Corpora, perque domos, et plurima mortis imago. (VIRGIL. I. II. Aeneid.).

960 13. Cum interim, ut in tanta confusione rerum, Marcellae quoque domum cruentus victor ingreditur. *Sit mihi fas audita loqui (Ex VIRGIL. Aeneid. I. VI)*, imo a sanctis viris visa narrare, qui interfuere praesentes, qui te dicunt in periculo quoque ei fuisse sociatam. Intrepido vultu excepisse dicitur introgressos: cumque posceretur aurum, et defossas opes vili excusaret tunica, non tamen fecit fidem voluntariae paupertatis. Caesam fustibus flagellisque, aiunt non sensisse tormenta; sed hoc lacrymis, hoc pedibus eorum prostratam egisse, ne te a suo consortio separarent: ne sustineret adolescentia, quod senilis aetas timere non poterat. Christus dura corda mollivit, et inter cruentos gladios invenit locum pietas. Cumque et illam et te ad apostoli Pauli basilicam barbari deduxissent, ut vel salutem vobis ostenderent, vel sepulcrum; in tantam laetitiam dicitur erupisse, ut gratias ageret Deo, quod te integram sibi reservasset: quod pauperem illam non fecisset captivitas, sed invenisset: quod egeret quotidiano cibo: quod saturata Christo, non sentiret esuriem: quod et voce et opere loqueretur, *Nuda exivi de utero matris*

meae, nuda et redeam. Sicut Domino visum est, ita et factum est. Sit nomen Domini benedictum (Job. 1. 21).

14. Post aliquot dies, sano, integro, vegetoque corpusculo, obdormivit in Domino: et te paupertatulae suae, imo per te pauperes reliquit haeredes, claudens oculos in manibus tuis, reddens spiritum in tuis osculis; dum inter lacrymas tuas illa rideret conscientia vitae bonae, et praemiis futurorum. Haec tibi, Marcella venerabilis, et haec tibi Principia filia, una et brevi lucubratione dictavi, non eloquii venustate, sed voluntate in vos animi gratissimi, et Deo, et legentibus placere desiderans.

EPISTOLA CXXVIII . 961 AD GAUDENTIUM. *De Pacatulae infantulae educatione.*

Docet quibus rudimentis imbuenda sit rudis aetas puellae, virginitati destinatae, prius quam boni maligue discrimen noverit.

1. Causa difficilis, parvulae scribere, quae non intelligit quid loquaris: cujus animum nescias: de cuius voluntate periculose promittas; ut secundum praeclari Oratoris exodium, spes in ea magis laudanda sit, quam res. Quid enim horteris ad continentiam, quae placentas desiderat? quae in sinu matris garrula voce balbutit? cui dulciora sunt mella, quam verba? Audiat profunda Apostoli, quae anilibus magis fabulis delectatur? Prophetarum aenigmata sentiat, quam tristior

gerulae vultus exagitat? Evangelii intelligat majestatem, ad cuius fulgura omnis mortalium sensus hebetatur? Ut parenti subjiciatur horter, quae manu tenera ridentem verberat matrem? Itaque Pacatula nostra hoc epistolium post lectura suscipiat. Interim, modo litterarum elementa cognoscat, jungat syllabas, discat nomina, verba consociet: atque ut voce tinnula ista meditetur, proponantur ei crustula: mulsa praemia, et quidquid gustu suave est: quod vernat in floribus, quod rutilat in gemmis, quod blanditur in pupis, acceptura festinet. Interim et tenero tentet pollice fila ducere: rumpat saepe stamina, ut aliquando non rumpat: post laborem lusibus gestiat: de matris pendeat collo: rapiat oscula propinquorum: Psalmos mercede decantet: amet quod cogitur discere, ut non opus sit, sed delectatio, non necessitas, sed voluntas.

2. Solent quaedam, cum futuram virginem spoponderint, pulla tunica eam **962** induere, et furvo [al. *fulvo*] operire pallio, auferre lintheamina: nihil in collo, nihil in capite auri sinere: revera bono consilio, ne habere discat in tenero, quod postea ponere compellatur. Aliis vero e contra videtur. Quid enim, aiunt, si ipsa non habuerit, habentes alias non videbit? φιλόκοσμον genus femineum est; multasque etiam insignis pudicitiae, quamvis nulli virorum, tamen sibi scimus libenter ornari. Quin potius habendo satietur; et cernat laudari alias, quae ista non habeant. Meliusque est, ut satiata contemnat, quam non habendo, habere desideret. Tale vero quid et Israelitico fecisse populo Dominum, ut cupientibus aegyptias carnes, usque ad nauseam, et vomitum praeberet examina coturnicum: multosque saeculi prius homines, facilius carere experta corporis voluptate, quam eos qui a pueritia libidinem nesciant. Ab alii enim nota calcari, ab aliis

ignota appeti. Illos vitare poenitendo suavitatis insidias, quas fugerunt: hos carnis illecebras, dulci titillatione corporis blandientes dum mella putant, venena noxia reperire. *Mel enim distillare labia meretricis (Prov. 5. juxta LXX)*; quod ad tempus impinguat vescentium fauces, et postea felle amarius invenitur. Unde et in Domini sacrificiis mel non offerunt, ceraque contempta, quae mellis hospitium est, oleum accenditur in templo Dei (**Levit. 2**); quod de amaritudine exprimitur olivarum. Pascha quoque cum amaritudinibus comedi (**Exod. 12**) in azymis sinceritatis et veritatis (**1. Cor. 5. 8**): quas qui habuerit, in saeculo persecutionem sustinebit. Unde et Propheta mystice cantat: *Sedebam solus, quia amaritudine repletus sum (Jerem. 15. 17)*.

3. Quid igitur? luxuriandum est in adolescentia, ut postea luxuria fortius contemnatur? Absit vero, inquiunt, *Unusquisque enim in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat (1. Cor. 7. 24)*. Circumcisis quis, id est, virgo vocatus est, non adducat praeputium, hoc est non quaerat pelliceas tunicas nuptiarum, quibus Adam ejectus de paradiso virginitatis, indutus **963** est. *In praeputio quis vocatus est*, hoc est, habens uxorem, et matrimonii pelle circumdatus, non quaerat virginitatis, et aeternae pudicitiae nuditatem, quam semel habere desivit; sed utatur vase suo in sanctificatione et pudicitia (**1. Thess. 4. 4**), bibatque de fontibus suis, et non quaerat cisternas luparum dissipatas, quae purissimas aquas pudicitiae continere non possunt (**Prov. 5**). Unde et idem Paulus in eodem capitulo, de virginitate, et nuptiis disputans, servos carnis vocat in matrimonio constitutos: liberos eos, qui absque jugo

nuptiarum, tota Domino serviunt libertate. Quod loquimur, non in universum loquimur, sed in parte tractamus: nec de omnibus, sed de quibusdam dicimus. Ad utrumque enim sexum, non solum ad vas infirmum, noster sermo dirigitur. Virgo es, quid te mulieris delectat societas? quid fragilem, et sutilem ratem magnis committis fluctibus, et grande periculum navigationis incertae securus ascendis? Nescis quid desideres, et tamen sic ei jungeris, quasi aut ante desideraveris, aut (ut levissime dicam) postea desideraturus sis. Sed ad ministerium iste sexus est aptior. Elige ergo anum deformem, elige probatae in Domino continentiae. Quid te adolescentula, quid pulchra, quid luxuriosa delectat? Uteris balneis, cute nitida, rubicundis genis incedis, carnibus vesceris, affluis divitiis, pretiosa veste circumdaris, et juxta serpentem mortiferum secure dormire te credis? At non habitas in eodem hospitio. In nocte dumtaxat. Caeterum totos dies in hujus confabulatione consumis. Quare solus cum sola, et non cum arbitris sedes, ut cum ipse non pecces, aliis peccare videaris: ut exemplo sis miseris, qui nominis tui auctoritate delinquant? Tu quoque virgo, vel vidua, cur tam longo sermone viri retineris? cur cum solo relictas non metuis? Saltem alvi te, vessicae cogat necessitas, ut exeas foras, ut deseras in hac re eum, cum quo licentius, quam cum germano: multo inverecundius, quam cum marito egisti. Sed de Scripturis sanctis aliquid interrogas: Interroga publice; audiant pedissequae, audiant comites **964** tuae. *Omne quod manifestatur, lux est (Ephes. 5. 13).* BONUS SERMO secreta non quaerit, quin potius delectatur laudibus suis et testimonio plurimorum. Magister egregius contemnit viros, despicit fratres, et in unius mulierculae secreta eruditione desudat.

3. Declinavi parumper de mea disputatione, aliorum occasione; et dum infantem Pacatulam instituo, imo et nutrio, multarum subito mihi male pacatarum bella suscepi. Revertar ad propositum: Sexus femineus suo jungatur sexui: nesciat, imo timeat cum pueris ludere. Nullum impudicum verbum noverit; et si forte in tumultu familiae discurrentis aliquid audiat, non intelligat. Matris nutum pro verbis ac monitis, et pro imperio habeat. Amet ut parentem, subjiciatur ut dominae, timeat ut magistram. Cum autem virgunculam rudem et edentulam, septimus aetatis annus exceperit, et ceperit erubescere, scire quid taceat, dubitare quid dicat: discat memoriter Psalterium, et usque ad annos pubertatis, libros Salomonis: Evangelia, Apostolos, et Prophetas sui cordis thesaurum faciat. Nec liberius procedat ad publicum, nec semper ecclesiarum quaerat celebritatem. In cubiculo suo totas delicias habeat. Nunquam juvenculos, nunquam cincinnatos videat, vocis dulcedines per aurem animam vulnerantes, puellarumque lascivia repellantur. Quae quanto licentius adeunt, tanto difficilius evitantur: et quod didicerunt, secreto docent, inclusamque Danaen vulgi sermonibus violant. Sit ei magistra comes, paedagoga custos: non multo vino dedita: non, juxta Apostolum, otiosa atque verbosa; sed sobria, gravis, lanifica, et ea tantum loquens, quae animum puellarem ad virtutem instituant. Ut enim aqua in areola digitum sequitur praecedentem, ita aetas mollis, et tenera in utramque partem flexibilis est, et quocumque duxeris, trahitur. Solent lascivi et comptuli juvenes blandimentis, affabilitate, munusculis, aditum sibi per nutrices aut alumnas quaerere; et cum clementer intraverint, de scintillis incendia concitare, paulatimque proficere **965** ad impudentiam: et nequaquam posse prohiberi, illo in se versiculo

comprobato: *Aegre reprehendas, quod sinis consuescere*. Pudet dicere: et tamen dicendum est: Nobiles feminae, quae nobiliores habuere neglectui procos, vilissimae conditionis hominibus, et servulis copulantur; ac sub nomine religionis, et umbra continentiae, interdum deserunt viros, Helenae sequuntur Alexandros, nec Menelaos pertimescunt. Videntur haec, plaguntur, et non vindicantur: quia multitudo peccantium peccandi licentiam subministrat.

4. Proh nefas, orbis terrarum ruit, in nobis peccata non ruunt. Urbs incluta et Romani imperii caput, uno hausta est incendio. Nulla est regio, quae non exules Romanos habeat. In cineres ac favillas sacrae quondam Ecclesiae conciderunt, et tamen studemus avaritiae. VIVIMUS QUASI altera die morituri, et aedificamus quasi semper in hoc saeculo victuri. Auro parietes, auro laquearia, auro fulgent capita columnarum, et nudus atque esuriens ante fores nostras Christus in paupere moritur. Legimus Aaron Pontificem isse obviam furentibus flammis, et accenso thuribulo, Dei iram cohibuisse (**Num. 16**). Stetit inter mortem, et vitam Sacerdos magnus, nec ultra vestigia ejus ignis procedere ausus est. Moysi loquitur Deus: *Dimitte me, et delebo populum istum* (**Exod. 32. 10**). Quando dicit: *dimitte me*, ostendit se teneri posse, ne faciat quod minatus est, Dei enim potentiam servi preces impediabant. Quis putas ille sub coelo est, qui nunc irae Dei possit occurrere? qui obviare flammis? et cum Apostolo dicere, *Optabam ego anathema esse pro fratribus meis* (**Rom. 9. 3**)? Pereunt cum pastoribus greges, quia sicut populus, sic Sacerdos. Moyses compassionis loquebatur affectu: *Si dimittis populo huic, dimitte: sin autem, dele me de libro tuo* (**Exod. 32. 31. 32**). Vult perire cum pereuntibus, nec

propria salute contentus est. *Gloria* quippe *regis*, *multitudo populi* (**Prov. 14**). His Pacatula nostra nata est temporibus. Inter haec crepundia primam carpit aetatem, ante lacrymas scitura, quam risum; prius fletum **966** sensura, quam gaudium. Necdum introitus, jam exitus. Talem semper putet fuisse mundum. Nesciat praeterita, fugiat praesentia, futura desideret. Haec ut tumultuario sermone dictarem, et post neces amicorum, luctumque perpetuum, infanti senex longo postliminio scriberem, tua, Gaudenti frater, impulit caritas: maluique parum, quam nihil omnino poscenti dare: quia in altero voluntas oppressa luctu, in altero amicitiae dissimulatio est.

EPISTOLA CXXIX . AD DARDANUM . *De Terra promissionis.*

Ferram promissionis non eam esse, quam Judaei possederunt: sed aliam coelestem intelligendam, terram nempe viventium, mitibus in Evangelio repromissam. Neque aliam causam miseriarum et aeternae captivitatis Judaeorum esse, quam sanguis Christi effusus, et execrabile facinus, quo mortem ipsi inferre non timuerunt.

1. Quaeris Dardane, Christianorum nobilissime, et nobilium christianissime, quae sit terra repromissionis, quam Judaei redeuntes ex Aegypto possederunt, cum a majoribus eorum jam fuerit ante possessa, ac proinde non sit promissa, sed reddita! His enim verbis uteris in calce epistolae tuae. Quod interrogans, videris illud sentire, quod plurimis nostrorum

placet, aliam repromissionis terram esse quaerendam, de qua et David loquitur in psalmo: *Credo videre bona Domini, in terra viventium* (**Psal. 26. 13**). Et Dominus in Evangelio: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* (**Matth. 3. 4**). Utique David quando haec cantabat in spiritu, in terra repromissionis erat, et non solum in Judaeae finibus morabatur, sed multarum in circuitu nationum victor extiterat, quae a torrente Aegypti, qui est Rhinocorurae, usque ad Euphratem fluvium tendebantur; dicens in alio loco: *In Idumaeam extendam calceamentum 967 meum: mihi alienigenae servient* (**Psal. 59. 49**). Quomodo ergo se credebat accipere, quod jam victoria possidebat? Et ne forsitan legentibus Judaeis ambiguum derelinquat, quae sit illa terra, quam videre cupiebat, ipso sermone demonstrat, dicens: *Credo videre bona Domini, in terra viventium*. Ergo terra Judaeae, quae ditionis illius erat, non est terra viventium, id est Abraham, Isaac, et Jacob, de quibus Dominus in quaestione Resurrectionis dicit: *Non est Deus mortuorum, sed viventium* (**Matth. 22. 32**): verum terra et regio mortuorum, de quibus loquitur Ezechiel: *Anima quae peccaverit, ipsa morietur* (**Ezech. 18. 4**). Et: *Non mortui laudabunt te Domine, sed nos qui vivimus* (**Psal. 113, 17. et 18**): qui et in resurrectione occursuri sunt Domino Salvatori, dicente Apostolo: *Hoc enim dico vobis in sermone Domini, quoniam nos qui vivimus, qui relinquimur in adventum Domini, non praeveniemus eos qui dormiunt* (**1. Thess. 4. 14**): de quibus et Jeremias loquitur: *Derelinquentes te, super terram scribentur* (**Jer. 17. 13**). Quodque David promittit: *Credo videre bona Domini*, ad spiritalem nos perspicue trahit intelligentiam. Quae enim bona rex alia requirebat, aut quo indigebat, qui tantae potentiae fuit, ut partis per illum opibus,

Salomon filius ejus (quo nullus in orbe terrarum ditior fuit) contentus esset? Sed in terra viventium bona illa quaerebat, quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quae praeparavit Deus diligentibus se. Quod autem in Evangelio dicitur: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* (**Matth. 5. 4**); juxta litteram sibi videtur esse contrarium. Non enim terrae possessio mansuetorum est et mitium, qui saepe etiam a parentibus derelicta perdunt propter mansuetudinem: sed virorum fortium et violentorum, qui sunt ad bella promptissimi. Denique et in psalmo quadragesimo quarto, qui sub nomine Salomonis ad Christi Ecclesiaeque ejus sacramentum refertur, scribitur: *Accingere gladio tuo super femur tuum, Potentissime. Specie tua et decore tuo, intende, et prosperare, et regna. Propter mansuetudinem et justitiam et veritatem, et deducet te mirabiliter dextera tua.* **968** Hic est qui et in alio psalmo loquebatur: *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus* (**Psal. 131. 1**). Et iterum: *Assumens mansuetos Dominus* (**Psal. 146. 6**). Et apertius in Evangelio: *Discite a me, quia humilis sum, et mansuetus corde* (**Matth. 11. 29**). In cujus typum et Moyses omnium hominum, qui erant super terram, mansuetissimus scribitur (**Num. 12. 3**).

2. Haec est, ut diximus, terra viventium, in qua sanctis viris atque mansuetis bona Domini praeparantur: quae ante adventum in carne Domini Salvatoris, nec Abraham, nec Isaac, nec Jacob, nec Prophetae, et alii justii viri consequi potuerunt. Denique et Abraham, licet diversis locis, cum Lazaro videtur apud inferos (**Luc. 16**): et Jacob vir justus dicit: *Lugens et gemens descendam ad Infernum* (**Gen. 37**).

35). SANGUIS CHRISTI, clavis paradisi est, dicentis ad latronem: *Hodie mecum eris in paradiso (Luc. 23. 42)*. Ista est, ut diximus, terra viventium, terra divitiarum et bonorum Dei, quam primus Adam perdidit, et secundus Adam invenit: imo ab illo perditam iste restituit, dicente Apostolo: *Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen* (sub cuius persona lex intelligitur) *in similitudinem praevaricationis Adam, qui est forma futuri (Rom. 5. 14)*. Volumus scire manifestius, quae sit haec terra, legamus in Malachia: *Beatos vos dicent omnes, dicit Dominus: quoniam eritis vos in terra voluntaria (Malach. 3. 12)* [al. voluptaria], quae significantius Graece appellatur *θελητή*, quam vel Sancti desiderant, vel quae placeat Deo. Isaias quoque in haec verba consentit, dicens: *Et erit vir abscondens sermones suos, et apparebit in terra Sion, sicut fluvius gloriosus in terra sitiendi (Isai. 32. 2. sec. LXX)*. Quae est terra Sion, in qua apparebit fluvius gloriosus? illa videlicet, de qua idem David in alio psalmo canit: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei*. Et iterum: *Diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob (Psal. 86. 3)*. Numquid istas portas diligit Deus, quas videmus in cineres et favillas esse conversas? Non dico prudentibus, sed ne stultis quidem hoc persuaderi potest. Ego arbitror et illud, quod in sexagesimo quarto Psalmo legimus: *Visitasti terram, et inebriasti eam: multiplicasti locupletare illam. Fluvius 969 Dei repletus est aquis: parasti cibum illorum, quoniam sic est praeparatio ejus: sulcos ejus inebria, multiplica genimina illius: in stillicidiis ejus laetabitur germinans*; huic sensui convenire. Illa enim terra quotidie visitatur a Deo, et inebriatur, cunctisque plena est divitiis. De hac fluvius egreditur Dei, de quo scriptum est: *Fluminis impetus laetificat civitatem Dei (Psal. 45. 5)*; qui

et in descriptione templi Ezechiel mystico sermone narratur (**Ezech. 47**): in cujus ripis arbores sunt, ex utraque parte per singulos menses novis frugibus abundantes. De qua terra et in Proverbiis vir scripsit sapientissimus: *Qui operatur terram suam, implebitur panibus* (**Prov. 12. 11**). Quod si de hac terra quam cernimus, et quae magis a peccatoribus possidetur, de qua scriptum est: *Maledicta terra in operibus tuis* (**Gen. 3. 17**), aliquis intelligendum putat; respondeat quomodo possit haec stare sententia: *Qui operatur terram suam implebitur panibus*. Quanti enim operantur terram, et exercent vomere: et tamen multis impredientibus causis, egestate conficiuntur et penuria? Sed considerandum, Scriptura quid dicat: *Qui operatur terram suam*, quae proprie juris sui est, de qua nunquam ejici potest: secundum quem sensum et illud scriptum est: *Redemptio animae viri, propriae divitiae* (**Prov. 13. 8**). Et hoc secundum litteram sentiri non potest. Quanti enim alienis amicorumque redimuntur pecuniis? Hujus terrae cultores et agricolae, Apostoli sunt, quibus dicitur: *Vos estis sal terrae* (**Matth. 3. 13**). Et in alio loco: *In patientia vestra, possidebitis animas vestras* (**Luc. 21. 19**): quorum unus, vas electionis, confidentissime loquebatur? *Dei enim cooperatores sumus, Dei agricultura, Dei aedificatio estis* (**1. Cor. 3. 9**); et multa alia, quae idcirco non replico, ne sensum videar legentis obtundere, et memoriae illius diffidere.

3. Illud quoque sollicita mente tractemus, et Scripturarum nos doceat auctoritas, sanctos hujus terrae, quam Judaei terram repromissionis autumant, non habitatores esse, sed accolae atque peregrinos. Ex justi viri persona legimus: *Advena sum ego et peregrinus, sicut omnes patres mei* (**Psal. 38. 13**). Qui

cum diu in terrae hujus tenebris versaretur, flebiliter ingemiscit et dicit, *Heu me, quia peregrinatio mea prolongata est, habitavi cum 970 habitantibus Cedar, multum incola fuit anima mea (Psal. 119. 5)*. Ubicumque autem habitator terrae legitur, et priora, et media, et extrema tractemus, et liquido Scripturarum poterit regula comprobari, semper habitatores terrae peccatores appellari: de quibus in Apocalypsi Joannis illud exemplum est: *Vae habitatoribus terrae (Apoc. 8. 13)*. Abraham ad quem primum facta est repromissio, dicente Domino. *Tibi dabo terram hanc et semini tuo (Gen. 12. 7)*, juxta Stephani primi in Christo martyris concionem, ne vestigium quidem pedis hujus terrae dicitur accepisse. Ita enim scriptum est: *Tunc egressus de terra Chaldaeorum habitavit in Carran: et inde, postquam mortuus est pater ejus, migravit in terram, in qua vos nunc habitatis: et non dedit ei possessionem, ne vestigium quidem pedis, quam repromisit dare ei in possessionem, et semini ejus post eum (Act. 7. 4. et seqq.)*. Ac ne forsitan lectoris tacita cogitatio trahat eum ad illam intelligentiam, ut quod non est datum parenti, reddatur posteris, vas electionis loquitur ad Hebraeos: *Fide qui vocatur Abraham, obedivit egredi in locum, quem accepturus erat in possessionem: et egressus est, nesciens quo iret. Fide peregrinatus est in terra repromissionis, quasi in aliena: in tabernaculis habitans cum Isaac et Jacob, et cohaeredibus ejusdem promissionis: exspectavit enim fundamentum habentem civitatem, cujus artifex et creator Deus est (Hebr. 11. 8. et seqq.)*. Et iterum cum de Abel et Enoch, et Noe, Saraque dixisset, intulit: *Juxta fidem mortui sunt hi omnes, non acceptis repromissionibus, sed procul eas videntes et salutantes et confitentes, quia peregrini et advenae erant super terram. Qui enim haec loquuntur, ostendunt quod*

quaerant patriam: et siquidem illius recordabantur, de qua egressi erant, habebant tempus, ut reverterentur: nunc vero meliorem desiderant, id est coelestem (Ibid. 13. et seqq.). Multisque in medio Sanctis commemoratis, ad extremum intulit, *Et hi omnes testimonium habentes in fide, non acceperunt repromissionem, Deo de nobis melius quid providente, ne sine nobis perfecti fierent (Ibid. 49. et seqq.).* Accessimus enim ad montem Sion et civitatem Dei viventis, *Jerusalem coelestem, et multa millia angelorum sollemnitatis, et Ecclesiam primitivorum, qui scripti sunt in coelis (Hebr. 12. 22. 23).* Nec me fugit, quod perfidia Judaeorum haec testimonia non suscipiat, **971** quae utique Veteris Testamenti auctoritate firmata sunt. Illud nostris dicendum est, hanc epistolam quae inscribitur ad Hebraeos, non solum ab ecclesiis Orientis, sed ab omnibus retro ecclesiasticis Graeci sermonis scriptoribus, quasi Pauli apostoli suscipi, licet plerique eam vel Barnabae, vel Clementis arbitrentur; et nihil interesse, cujus sit, cum ecclesiastici viri sit, et quotidie ecclesiarum lectione celebretur. Quod si eam Latinorum consuetudo non recipit inter Scripturas canonicas; nec Graecorum quidem ecclesiae Apocalypsin Joannis eadem libertate suscipiunt; et tamen nos utramque suscipimus, nequaquam hujus temporis consuetudinem, sed veterum scriptorum auctoritatem sequentes, qui plerumque utriusque abutuntur testimoniis, non ut interdum de apocryphis facere solent, quippe qui et gentilium litterarum raro utantur exemplis, sed quasi canonicis et ecclesiasticis.

4 Respondeant mihi qui hanc terram (quae nunc nobis Christi passione et resurrectione, terra repromissionis effecta est)

possessam putant a populo Judaeorum, postquam reversus est ex Aegypto, quantum possederit; utique a Dan usque Bersabee, quae vix centum sexaginta millium in longum spatio tenditur. Neque enim David et Salomon potentissimos reges, exceptis iis quos post victoriam in amicitiam receperunt, plus tenuisse Scriptura testatur (**2. Reg. 17**). Et hoc dico, ut taceam quinque Palestinae civitates, **972** Gazam, Ascalonem, Geth, Accaron, et Azotum: Idumaeos quoque a meridiana plaga vix septuaginta quinque millibus ab Jerosolyma separatos, Arabas et Agarenos, quos nunc Sarracenos vocant, in vicinia urbis Jerusalem. Pudet dicere latitudinem terrae repromissionis, ne ethnicis occasionem blasphemandi dedisse videamur. Ab Joppe usque ad viculum nostrum Bethleem, quadraginta sex millia sunt, cui succedit vastissima solitudo, plena ferocium barbarorum de quibus dicitur, *Contra faciem omnium fratrum suorum habitabit* (**Gen. 16. 12**); et quorum facit Poeta eloquentissimus mentionem. *Lateque vagantes Barcaei*, a Barca oppido, quod in solitudine situm est; quos nunc corrupto sermone, Afri Baricianos vocant. Hi sunt qui pro locorum qualitatibus, diversis nominibus appellantur; et a Mauritania per Africam et Aegyptum, Palaestinamque et Phoenicem, Coelen Syriam et Osrhohenem, Mesopotamiam, atque Persidem tendunt ad Indiam. Haec est, Judaeae, tuarum longitudo et latitudo terrarum; in his gloriaris, super his te per diversas provincias ignorantibus jactitas. *Ad populum phaleras, ego te intus et in cute novi.* (**PERSII Satyr. 3**).

5. Quod si objeceris terram repromissionis dici, quae in Numerorum volumine continetur (**Cap. 34**), a meridie maris

Salinarum per Sina et Cades-Barne, usque ad torrentem Aegypti, qui juxta Rhinocoruram mari magno influit; et **973** ab occidente ipsum mare, quod Palaestinae, Phoenici, Syriae Coeles, Ciliciaeque protenditur; ab aquilone Taurum montem et Zephyrium usque Emath, quae appellatur Epiphania Syriae; ad orientem vero per Antiochiam et lacum Cenereth, quae nunc Tyberias appellatur, et Jordanem, qui mari influit Salinarum, quod nunc Mortuum dicitur; trans Jordanem autem duarum et semis tribuum possessio est, Ruben et Gad, et dimidia tribus Manasse. Et ego fatebor haec tibi repromissa, non tradita: si observasses mandata Dei, et in praeceptis illius ambulasses; si non pro omnipotente Deo coluisses Beelphegor et Baalim, Beelzebub et Chamos; quos quia praetulisti Deo, omnia quae tibi promissa fuerant, perdidisti. Et mihi in Evangelio promittuntur regna coelorum, quae instrumentum vetus omnino non nominat. Sed si non fecero quae praecepta sunt, nequaquam erit culpa in promittente, sed in me qui promissum accipere non merui. Ubi enim optio proponitur ad eligendum, qui operari renuis, frustra cupias quod promissum est. Lege librum Josue et Judicum, et quantis possessionum angustiis sis coarctatus, intelliges. Quid diversarum urbium alienigenas commemorem, quos populus Judaeorum non quivit expellere de urbibus et sedibus suis, cum ipsa metropolis tua prius Jebus, postea Salem, tertio Jerosolyma, et nunc Aelia, Jebusaeos expellere non valuerit; sed manserit cum eis in scandalum exemplumque vicinorum: intantum ut ibi templum tuum conditum sit, ubi area Orne fuerit Jebusaei, et ipsum templum septuaginta millium latomorum, et octoginta millium vectorum, hoc est, centum quinquaginta millium,

exceptis praepositis operum, prae multitudine habitantium tecum incircumcisorum, ab ethnicis exstructum sit.

6. Nec hoc dico in suggillationem terrae Judaeae, ut haereticus sycophanta mentitur; aut quo auferam historiae veritatem, quae fundamentum est intelligentiae spiritalis, sed ut decutiam supercilium Judaeorum, qui synagogae angustias, Ecclesiae latitudini praeferunt. Si enim occidentem tantum sequuntur **974** litteram, et non spiritum vivificantem, ostendant terram repromissionis lacte et melle manantem. Sin autem per tropologiam dictum putant pro rerum omnium abundantia: et nos terram confessionis terramque viventium, terrae veprium praeferemus, dicente Domino ad Moysen de abiectione Israelis et assumptione gentium, *Dimitte me, ut deleam populum istum, et faciam te in gentem magnam (Exod. 32. 10)*. Et eodem Patre ad filium, *Postula a me, et dabo tibi haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae (Psal. 2. 8)*. Et apertius per Isaiam, *Parum tibi est, ut sis puer meus ad suscitandas tribus Jacob, et feces, vel reliquias Israel congregandas. Dedi te in lucem cunctis gentibus, ut sis salvator universae terrae (Isa. 49. 6)*. Ex quo perspicue demonstratur, omnia illius populi in umbra et typo, et imagine praecessisse, scripta autem esse pro nobis, in quos fines saeculi decurrerunt.

7. Multa, Judaeae, scelera commisisti, cunctis circa te servisti nationibus. Ob quod factum? utique propter idolatriam. Cumque servisses crebro, misertus tui est Deus, et misit Judices et salvatores, qui te de famulatu Moabitarum et Ammonitarum, Philistiim quoque et diversarum gentium liberarunt. Novissime sub regibus offendisti Deum, et omnis tua provincia, gente Babylonica vastante, deleta est. Per

septuaginta annos templi solitudo permansit. A Cyro rege Persarum est laxata captivitas. Esdras hoc et Nehemias planissime referunt. Exstructum est templum sub Dario rege Persarum atque Medorum a Zorobabel filio Salathiel, et Jesu filio Josedec sacerdote magno. Quae passi sitis a Medis, Aegyptiis, Macedonibusque, non enumero. Nec tibi adducam in memoriam Antiochum Epiphanem crudelissimum omnium tyrannorum nec Gn. Pompeium, Gabinium, Scaurum, Varum, Cassium, Sositumque replicabo, qui tuis urbibus et praecipue Jerosolymae insultavere. Ad extremum sub Vespasiano et Tito urbs capta, templumque subversum est. Deinde civitatis usque ad Hadrianum principem per quinquaginta annos mansere reliquiae. Post eversionem Templi paulo minus per quadringentos **975** annos et urbis et templi ruinae permanent. Ob quod tantum facinus? Certe non colis idola, sed etiam serviens Persis atque Romanis, et captivitatis pressus iugo, ignoras alienos deos. Quomodo clementissimus quondam Deus, qui nunquam tui oblitus est: nunc per tanta spatia temporum miseriis tuis non adducitur, ut solvat captivitatem, et ut verius dicam, expectatum tibi mittat Antichristum? Ob quod, inquam, facinus, et tam execrabile scelus avertit a te oculos suos? Ignoras? Memento vocis parentum tuorum, *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (Matth. 27. 25)*. Et, *Venite occidamus eum, et nostra erit haereditas (Ibid. 21. 8)*. Et, *non habemus regem, nisi Caesarem (Joan. 19. 15)*. Habes quod elegisti, usque ad finem mundi serviturus es Caesari, donec gentium introeat plenitudo, et sic omnis Israel salvus fiat, ut qui quondam erat in capite, vertatur in caudam.

8. Haec tibi, vir eloquentissime, in duplicis Praefecturae honore transacto, nunc in Christo honoratior, tumultuaria et brevi lucubratione dictavi, ne viderer omnino reticere. Eodem enim tempore, imo eodem mihi die, et litterae tuae redditae sunt, et meae expetitae, ut aut tacendum fuerit, aut incompto eloquio respondendum: quorum alterum pudoris, alterum caritatis est.

EPISTOLA CXXX. . AD DEMETRIADEM. *De servanda Virginitate.*

Laudat Demetriadem Virginem, Julianae filiam, neptem Probae, quod se Christo consecrarit; hortans ut perseveret, utque statim obsit instinctibus diaboli sollicitantis ad turpia. De studio, de jejunio, de obedientia, de fugiendis jocis, caeterisque rebus, quae ad virginis institutum pertinent, praecipit.

1. Inter omnes materias, quas ab adolescentia usque ad hanc aetatem, vel mea, vel notariorum scripsi 976 manu, nihil praesenti opere difficilius. Scripturus enim ad Demetriadem virginem Christi, quae et nobilitate et divitiis, prima est in orbe Romano, si cuncta virtutibus ejus congrua dixerem, adulari putabor: si quaedam subtraxero, ne incredibilia videantur, damnum laudibus ejus mea faciet verecundia. Quid igitur faciam? Quod implere non possum, negare non audeo: tanta est aviae ejus et matris, insignium feminarum, in jubendo auctoritas, in petendo fides, in extorquendo perseverantia. Neque enim ut novum et praecipuum quiddam a me flagitant,

cujus ingenium in hujusmodi materiis saepe detritum est: sed ne vocis meae, pro virili parte, desit testimonium in ejus virtutibus explicandis, cujus ut inclyti oratoris utar sententia, Spes magis laudanda est, quam res. Quanquam puellares annos fidei ardore superarit; et inde coeperit, unde alias desisse, perfectae consummataeque virtutis est.

2. Procul [al. *sit procul*] obtrectatio: facessat invidia. Nullum in ambitione sit crimen. Ignoti ad ignotam scribimus, dumtaxat juxta faciem corporalem. Alioquin interior homo, pulchre sibi cognitus est illa notitia, qua et Paulus apostolus Colossenses multosque credentium noverat, quos ante non viderat. Quantum sit apud me meritum, imo miraculum virginis nostrae, hinc potest aestimari, quod occupatus in explanatione Templi Ezechielis, quod opus in omnibus Scripturis sanctis, vel difficillimum est: et in ea parte delubri, in qua Sancta sanctorum, et thymiamatis altare describitur, malui parumper uti hoc diverticulo, ut de altari transirem ad altare, et hostiam vivam, placentem Deo, ac sine ulla macula, aeternae pudicitiae consecrarem. Scio quod ad imprecationem pontificis, flammeum virginalem sanctum operuerit caput; et illud apostolicae vocis insigne, celebratum sit: *Volo autem vos omnes virginem castam exhibere Christo*. Quando astitit regina a dextris ejus, in vestitu deaurato, circumdata varietate. Qua veste polymita, et multarum virtutum 977 diversitate contexta, indutus fuit et Joseph, et regum quondam utebantur filiae. Unde et ipsa sponsa laetatur ac dicit: *Introduxit me rex in cubiculum suum* (**Cant. 1. 3**). Sodaliumque respondet chorus: *Omnis gloria filiae regis intrinsecus* (**Ps. 44. 14**). Sed et nostra oratio dabit aliquid emolumentum. Equorum cursus favore perniciosior

fit. Pugilum fortitudo clamoribus incitatur: paratas ad praelium acies, strictosque mucrones, sermo Imperatoris accendit. Igitur et in opere praesenti, avia quidem materque plantaverunt; sed et nos rigabimus, et Dominus incrementum dabit.

3. Rhetorum disciplina est, ab avis et atavis, et omni retro nobilitate, ornare quem laudes, ut ramorum sterilitatem, radix foecunda compenset, et quod in fructu non teneas, mireris in trunco. Scilicet nunc mihi Proborum et Olybriorum clara repetenda sunt nomina: et illustre Anicii sanguinis genus, in quo aut nullus, aut rarus est, qui non meruerit Consulatum. Aut proferendus Olybrius virginis nostrae pater, quem immatura morte subtractum Roma congemuit. Vereor plura dicere, ne sanctae matris vulnus exasperem, et virtutum ejus recordatio, fiat doloris instauratio. Pius filius, vir amabilis, clemens dominus, civis affabilis, Consul quidem in pueritia; sed morum bonitate Senator illustrior. Felix morte sua, qui non vidit patriam corruentem; imo felicior sobole, qui Demetriadis proaviae nobilitatem, insigniorem reddidit, Demetriadis filiae perpetua castitate.

4. Verum quid ago? Oblitus propositi, dum admiror juvenem, laudavi aliquid bonorum saecularium, cum in eo mihi virgo magis nostra laudanda sit, quod haec universa contempserit, quod se non nobilem, non divitiis praepollentem, sed hominem cogitarit. Incredibilis animi fortitudo, inter gemmas et sericum: inter eunuchorum et puellarum catervas, et adulationem ac ministeria familiae perstreptentis, et exquisitas epulas, quas amplae domus praebebat abundantia, appetisse eam jejuniorum laborem, asperitatem vestium, victus continentiam. Legerat enim Domini verba **978** dicentis: *Qui*

mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt (Matth. 11. 8). Stupebat ad conversationem Eliae et Joannis Baptistae, quorum uterque zona pellicea astrinxit et mortificavit lumbos suos: alter venisse narratur in spiritu et virtute Eliae, praecursor Domini, in utero prophetans parentis, et ante diem judicii, iudicis voce laudatus. Annae filiae Phanuelis mirabatur ardorem, quae orationibus atque jejuniis usque ad ultimam senectutem in templo Domino serviebat. Quatuor virginum filiarum Philippi desiderabat chorum, et unam se illarum esse cupiebat, quae pudicitia virginali, Prophetiae gratiam consecutae sunt. His et hujuscemodi cogitationibus pascebat animum, nihil ita metuens, quam aviam matremque offendere. Quarum cum incitaretur exemplo, voluntate et studiis terrebatur: non quo displiceret eis sanctum propositum, sed quod pro rei magnitudine, optare id et appetere non auderent. Aestuabat Christi tyruncula. Oderat ornatum suum; et cum Esther loquebatur ad Dominum: *Tu nosti quod oderim insigne capitis mei* (hoc est diadema, quo utebatur quasi regina) *et tantae ducam immunditiae, velut pannum menstruatae (Esther. 14 16).* Aiunt sanctae et nobiles feminae, quae eam viderunt, quae norunt, quas de littore Galliarum ad habitationem sanctorum Locorum, hostium per Africam compulit saeva tempestas, noctibus et secreto, consciis tantum virginibus Dei, quae in matris et aviae comitatu erant, nunquam eam linteamine, nunquam plumarum usam mollitie; sed cilicium in nuda humo habuisse pro stratu, jugibus faciem rigasse lacrymis, Salvatoris genibus mente advolutam, ut suum reciperet propositum, ut impleret desiderium, ut aviae animum matrisque molliret.

5. Quid ultra differo? Cum jam nuptiarum appropinquaret dies, et futuro matrimonio thalamus pararetur: secreto et absque arbitris, noctemque habens pro solatio, talibus se fertur armasse consiliis. Quid agis, Demetrias? cur pudicitiam tanto pavore defendis? Libertate opus est et audacia. Quae **979** sic in pace metuis, quid faceres in martyrio perpetiundo? Quae tuorum vultum ferre non potes, quomodo sustineres tribunalia persecutorum? Si te virorum exempla non provocant, hortetur faciatque securam beata martyr Agnes quae et aetatem vicit, et tyrannum, et titulum castitatis martyrio consecravit. Nescis misera, nescis cui virginitatem tuam debeas. Dudum inter barbaras tremuisti manus, aviae matrisque sinu, et palliis tegebaris. Vidisti te captivam, et pudicitiam tuam, non tuae potestatis. Horruisti truces hostium vultus: raptas virgines Dei gemitu tacito conspexisti. Urbs tua, quondam orbis caput, Romani populi sepulcrum est; et tu in Libyco littore, exulem virum, exul ipsa accipies? Quam habitura pronubam? quo deducenda comitatu? Stridor Punicae linguae procacia tibi Fescennina cantabit. Rumpe moras omnes. *Perfecta Dei dilectio, foras mittit timorem (1. Joan. 4. 18)*. Assume scutum fidei, loricae justitiae, galeam salutis, procede ad praelium. Habet et servata pudicitia martyrium suum. Quid metuis aviam? quid formidas parentem? Forsitan et ipsae velint, quod te velle non credunt. His et aliis quampluribus inflammata stimulis, omnem corporis cultum, et habitum saecularem, quasi propositi sui impedimenta, projecit: Pretiosa monilia, et graves censibus uniones, ardentesque gemmae, redduntur scriniis: vili tunica induitur, viliori tegitur pallio: et insperata aviae genibus repente provolvitur, fletu tantum et planctibus quae esset ostendit. Obstupuit sancta et gravis femina, alienum habitum in nepte conspiciens. Mater gaudio stabat

attonita. Utraque verum non credere, quod verum esse cupiebant. Haesit vox faucibus, et inter ruborem et pallorem metumque atque laetitiam, cogitationes variae nutabant.

6. Succumbendum est huic loco, neque [f. *ne quid*] narrare aggrediar, quod dicendo minus faciam. Ad explicandam incredibilis gaudii magnitudinem, et Tulliani fluvius siccaretur ingenii, et contortae Demosthenis vibrataeque sententiae, tardius languidiusque ferrentur. Quidquid potest cogitare animus, quidquid **980** sermo potest [al. *non potest*] explicare, illo in tempore factum est. Certatim in oscula neptis, et filia, mater, et avia ruunt. Ubertim flere prae gaudio, jacentem manu attollere, amplexarique trepidantem. Agnoscere in illius proposito mentem suam, et gratulari, quod nobilem familiam, virgo virginitate sua nobiliorem faceret. Invenisse eam quod praestaret generi, quod Romanae urbis cineres mitigaret. Jesu bone, quid illud in tota domo exultationis fuit? Quasi ex radice foecunda, multae simul virgines pullularunt, exemplumque patronae et dominae secuta est clientum turba atque famularum. Per omnes domos fervebat virginitatis professio: QUARUM CUM impar esset in carne conditio, unum erat praemium castitatis. Parum loquor. Cunctae per Africam Ecclesiae quodam exultavere tripudio. Non solum ad urbes, oppida, viculosque: sed ad ipsa quoque magalia [al. *mapalia*], celebris fama penetravit. Omnes inter Africam Italiamque insulae, hoc rumore completae [al. *repletae*] sunt, et inoffenso pede, longius gaudia cucurrere. Tunc lugubres vestes Italia mutavit, et semiruta urbis Romae moenia, pristinum ex parte recepere fulgorem, propitium sibi existimantes Deum, in alumnae conversione perfecta. Putares extinctam Gotthorum manum,

et colluviem perfugarum atque servorum Domini desuper intonantis fulmine concidisse. Non sic post Trebiam, Thrasymenum, et Cannas; in quibus locis Romanorum exercituum caesa sunt millia, Marcelli primum apud Nolam praelio, se populus Romanus erexit. Minori prius gaudio strata Gallorum agmina, auro redempta nobilitas, et seminarium romani generis in arce cognovit. Penetravit hic rumor Orientis littora, et in mediterraneis quoque urbibus, christianae gloriae triumphus auditus est. Quae virginum Christi non hujus se societate jactavit? quae mater non tuum, Juliana, beatum clamavit uterum? Incerta apud infideles sint praemia futurorum. Plus interim recepisti virgo, quam obtulisti. Quam sponsam hominis una tantum provincia noverat, virginem Christi totus orbis audivit. Solent miseri parentes, et non plenae fidei **981** Christiano, deformes et aliquo membro debiles filias, quia dignos generos non inveniunt; virginitati tradere. Tanti, ut dicitur, vitrum, quanti margaritum. Certe qui religiosiores sibi videntur, parvo sumptu, et qui vix ad alimenta sufficiat, virginibus dato, omnem censum in utroque sexu, saecularibus liberis largiuntur. Quod nuper in hac urbe dives quidam fecit Presbyter ut duas filias in proposito virginali inopes relinqueret, et aliorum ad omnem copiam filiorum luxuriae atque deliciis provideret. Fecerunt hoc multae, proh dolor, nostri propositi feminae; atque utinam rarum esset exemplum, quod quanto crebrius est, tanto istae feliciores, quae ne plurimarum quidem exempla secutae sunt.

7. Fertur, et omnium christianorum laude celebratur, quidquid fuerat nuptiis praeparatum, a sancta Christi synoride virgini traditum, ne sponso fieret injuria: imo ut dotata pristinis opibus veniret ad sponsum: ET QUOD IN REBUS mundi

peritulum erat, domesticorum Dei sustentaret inopiam. Quis hoc credat? Proha illa omnium dignitatum, et cunctae nobilitatis in orbe romano nomen illustrius, cuius sanctitas et in universos effusa bonitas, etiam apud barbaros venerabilis fuit; quam trium liberorum, Prohini, Olybrii, et Probi, non fatigarunt ordinarii Consulatus; cum [al. *et cum*] incensis direptisque omnibus in Urbe captivitas sit, nunc habitas venundare dicitur possessiones, et facere sibi amicos de iniquo mamona, qui se recipiant in aeterna tabernacula; UT ERUBESCENT OMNIS Ecclesiastici ministerii gradus, et cassa nomina monachorum emere praedia, tanta nobilitate vendente. Vix barbarorum effugerat manus; et avulsas de complexu suo virgines fleverat, cum subito intolerabili, quod nunquam timuerat, amantissimi filii orbitate percutitur, et quasi 982 futura virginis Christi avia, spe futurorum mortiferum vulnus excepit: probans in se verum esse, quod in lyrico carmine super iusti praeconio dicitur:

*Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinae.* (**HORAT. lib. 3. Carm. Oda. 3**).

Legimus in volumine Job: *Adhuc isto loquente, venit alius nuntius* (**Job. 1**). Et in eodem: *Tentatio*, sive (ut melius habetur in Hebraico) *militia est vita hominis super terram* (**Ibid. 7. 1**). Ad hoc enim laboramus, et in saeculi huius periclitamur militia, ut in futuro saeculo coronemur. Nec mirum hoc de hominibus credere, cum Dominus ipse tentatus sit (**Matth. 4**). Et de Abraham Scriptura testatur: quod Deus tentaverit eum (**Genes. 22**). Quam ob causam et Apostolus loquitur: *Gaudentes in tribulatione*. Et, *scientes, quod tribulatio patientiam operatur: patientia, probationem: probatio, spem: spes autem non confundit* (**Rom. 5. et seqq.**). Et in alio loco: *Quis nos separabit a caritate*

*Dei [al. Christi.]? tribulatio, an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? Sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis (Rom. 8. 35. 36). Et Isaias hujusmodi homines cohortatur, dicens: Qui ablactati estis a lacte, qui avulsi ab ubere, tribulationem super tribulationem exspectate: spem super spem (Isai. 28. 7. 10). Non sunt condignae passionis hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis (Rom. 8. 18). Cur ista replicaverim, sequens sermo monstrabit. Quae de mediomari fumantem viderat patriam, et fragili cymbae, salutem suam suorumque commiserat, crudeliora invenit Africae littora. Excipitur enim ab eo quem nescias, utrum avarior, an crudelior fuerit : cui nihil dulce praeter vinum, et pretium; et qui sub occasione partium clementissimi Principis , saevissimus omnium extitit tyrannorum; et (ut aliquid loquar de fabulis Poetarum) quasi Orcus in tartaro, non tricipitem, sed multorum capitum habuit Cerberum 983 qui cuncta traheret ac laceraret . *Hic matrum gremiis abducere pactas;* negotiatoribus et avidissimis mortalium Syris, nobilium puellarum nuptias vendere: non pupillarum, non viduarum, non virginum Christi inopiae parcere, magisque manus rogantium spectare quam vultus. Hanc feram Charybdim, Scyllamque succinctam multis canibus, fugiens barbaros matrona sustinuit; qui nec naufragiis parcerent, nec captivitatibus flecterentur. Imitare crudelis saltem hostem Romani imperii. Brennus nostri temporis, tantum quod invenerat tulit: tu quaeris quod non invenis. Et mirantur aemuli (virtus enim semper invidiae patet) cur tantarum secum pudicitiam tacita proscriptione mereata sit, cum et ille partem dignatus sit accipere, qui totum potuit auferre: et haec quasi Comiti negare non ausa sit, quae*

se intelligebat sub nomine privatae dignitatis tyranno servientem? Sentio me inimicorum patere morsibus? quod adulari videar clarissimae et nobilissimae feminae; qui accusare non poterunt, si me scierint [al. *scient*] hucusque tacuisse. Neque enim laudavi in ea unquam antiquitatem generis, divitiarum et potentiae magnitudinem, viro vivente vel mortuo, quae alii forsitan mercenaria oratione laudaverint. Mihi propositum est stylo ecclesiastico laudare aviam virginis meae, et gratias agere, quod voluntatem ejus, sua adjuverit voluntate. Alioquin cellula monasterii, vilis cibus, vestisque contempta, et aetas vicina jam morti, brevisque tempori viaticum, carent omni assentationis infamia. Denique in reliquis partibus, omnis mihi sermo ad virginem dirigetur, et virginem nobilem, et nobilem non minus sanctitate, quam genere: CUJUS QUANTO sublimior ascensus est, tanto lapsus periculosior. *Unum illud tibi nata Deo: praeque omnibus unum.*

Praedicam, et repetens, iterumque iterumque monebo, ut animum tuum sacrae lectionis amore occupes: nec in bona terra pectoris **984** tui sementem lolii avenarumque suscipias: ne dormiente patrefamilias: (qui est *voũς*, id est, *animus*, Deo semper adhaerens) inimicus homo zizania superseminet; sed semper loquaris: *In noctibus quaesivi quem dilexit* [al. *diligit*] *anima mea* (**Cant. 3. 1**), *ubi pascis, ubi cubas in meridie* (**Ibid. 1. 6**)? Et, *Inhaesit post te anima mea, me suscepit dextera tua* (**Ps. 62, 9**). Illudque Jeremiae: *Non laboravi sequens te, neque enim est dolor in Jacob, nec labor in Israel* (**Jerem. 17**). Quando eras in saeculo, ea quae erant saeculi diligebas. Polire faciem purpurisso, et cerussa ora depingere; ornare crinem, et alienis capillis turritum verticem struere. Ut taceam de inaurium pretiis, candore margaritarum,

Rubri maris profunda testantium, smaragdorū virore, cerauniorū flammis, hiacynthorū pelago, ad quae ardent et insaniunt studia matronarū. Nunc autem quia saeculum reliquisti, et secundo post baptismum gradu, inisti pactum cum adversario tuo, dicens ei: *Renuntio tibi, diabole, et saeculo tuo, et pompae tuae, et operibus* [al. *opibus*] *tuis*, serva foedus quod pepigisti, et esto consentiens, pactumque custodiens cum adversario tuo, dum es in via hujus saeculi, ne forte tradat te iudici, et te de suo aliquid usurpasse convincat: tradarisque ministro, qui ipse est, et inimicus et vindex; et mittaris in carcerem (**Matth. 5**) et in tenebras exteriores, quae quanto a Christo vero lumine separantur, tanto nos majori horrore circumdant; et non inde exeas, nisi solvas novissimum quadrantem, id est, minimum quodque delictum: quia et pro otioso verbo reddituri sumus rationem in die iudicii (**Ibid. 12. 36**).

8. Haec dicta sint, non infausto contra te vaticinio, sed pavidi cautique monitoris officio, ea quoque in te, quae tuta sunt formidantis. *Si spiritus inquit, potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris* (**Eccles. 10. 4**). Quasi in procinctu, et in acie stamus semper ad pugnam. Vult nos loco movere hostis, et de gradu decedere; sed solidanda vestigia sunt, et dicendum. *Statuit supra petram pedes meos* (**Ps. 39. 3**); Et, *Petra refugium leporibus* (**Ps. 103. 18**), pro quo multi *Herinaceos* legunt. *Herinacios* animal 985 parvum, et fugax, et spinarum sentibus praegravatum. Sed ideo Jesus spinis coronatus est, et nostra delicta portavit, et pro nobis doluit, ut de sentibus et tribulationibus feminarum, ad quas dicitur, *In anxietatibus, et doloribus paries mulier, et ad virum conversio tua, et ipse tui dominabitur* (**Genes. 3**), rosae

virginitatis, et lilia castitatis nascerentur. Unde et sponsus pascitur inter lilia, et inter eos qui vestimenta sua non coinquinaverunt, virgines enim permanserunt, audieruntque praeceptum: *Candida sint semper vestimenta tua (Eccl. 9. 8)*, et quasi auctor virginitatis et princeps loquitur confidenter: *Ego flos campi, et lilium convallium (Cant. 2. 1)*. Petra igitur leporum est, qui in persecutionibus fugiunt de civitate in civitatem; nec timent illud Propheticum: *Periit fuga a me (Ps. 141. 5)*. *Montes autem excelsi cervis*, quorum colubri cibus sunt, quos educit puer parvulus de foramine, quando pardus et hoedus requiescunt simul; et bos et leo comedunt paleas, ut nequaquam bos discat feritatem, sed leo doceatur mansuetudinem. Revertamur ad propositum testimonium. *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris*. Post quod sequitur: *Quia curatio quiescere facit peccata maxima*. Qui versiculus hunc habet sensum: Si in cogitationes tuas coluber ascenderit, omni custodia serva cor tuum, et cum David canito: *Ab occultis meis munda me, Domine: et ab alienis parce servo tuo (Ps. 18. 13)*, et ad peccatum maximum, quod opere perpetratur, nequaquam parvenies: sed incentiva vitiorum statim in mente jugulabis, et parvulos Babylonis allides ad petram; in qua serpentis vestigia non reperiuntur, cauteque Domino promittes: *Si mei non fuerint dominati: tunc immaculatus ero, et emundabor a delicto maximo (Ps. 18. 14)*. Hoc est quod alibi Scriptura testatur: *Peccata patrum reddam in filios in tertiam et in quartam generationem (Num. 14. 18)*; ut cogitationes nostras mentisque decretum, non statim puniat, sed reddat in posteris, id est in malis operibus, et in delictorum perseverantia, quoniam per Amos loquitur: *Super tribus et*

quatuor impietatibus illius, et illius civitatis, nonne aversabor eam (Amos. 1. 3. et 2. 4)?

986 9. Haec cursim quasi de prato pulcherrimo sanctarum Scripturarum, parvos flores carpsisse sufficiat pro commonitione tui; ut et claudas cubiculum pectoris, et crebro signaculo crucis munias frontem tuam, ne exterminator Aegypti in te locum reperiatur; sed primogenita, quae apud Aegyptios pereunt, in tua mente salventur, et dicas cum Propheta: *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum: cantabo et psallam. Exurge gloria mea, exurge psalterium et cithara (Psal. 107. 1. et 2).* Quam assumere jubetur et Tyrus, multis peccatorum confossa vulneribus; ut agat poenitentiam, et maculas pristinae foeditatis, cum Petro amaris lacrymis abluat. Verum nos ignoremus poenitentiam, ne facile peccemus. Illa quasi secunda post naufragium miseris tabula sit: in virgine integra servetur navis. Aliud est quaerere quod perdideris, aliud est possidere quod nunquam amiseris. Unde et Apostolus castigabat corpus suum, et in servitutem redigebat; ne aliis praedicans, ipse reprobis inveniretur; corporisque ex persona generis humani inflammatus ardoribus, loquebatur: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. 7. 24)?* Et iterum: *Scio quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bonum: Velle enim adjacet mihi; ut faciam autem bonum, nequaquam. Neque enim quod volo, bonum, sed quod nolo malum, hoc facio (Ibid. 18. et 19).* Et denuo: *Qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: si tamen spiritus Dei habitat in vobis (Ibid. 8. 8. et 9).*

10. Post cogitationum diligentissimam cautionem, jejuniorum tibi arma sumenda sunt, et canendum cum David: *Humiliavi*

in jejunio animam meam (Psal. 68 11). Et, cinerem tanquam panem manducavi (Psal. 101. 10). Et, cum molesti erant mihi, induebar cilicio (Psal. 34. 13). Eva per cibum ejecta est de paradiso. Elias quadraginta dierum exercitatus jejunio, igneo curru rapitur in coelum (3. Reg. 19). Moyses quadraginta diebus ac noctibus, familiaritate et sermone Dei pascitur (Exod. 24. et 34); in se verissimum probans quod dicitur: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei (Matth. 44). Salvator generis humani, qui virtutum et conversationis suae nobis reliquit exemplum, 987 post baptismum statim assumitur a spiritu ut pugnet contra diabolum, et oppressum atque contritum, tradat discipulis conculcandum. Unde et Apostolus loquitur: Deus autem conteret Satanam sub pedibus vestris velociter (Rom. 16. 20). Et tamen hostis antiquus post quadraginta dierum jejunium, per cibum molitur insidias, et dicit: Si Filius Dei es, die ut lapides isti panes fiant (Matth. 4. 3). In Lege, mense septimo post clangorem tubarum decimo die mensis totius gentis Hebraeae jejunium est; et exterminatur illa anima de populo suo, quae saturitatem praetulerit continentiae. In Job scriptum est de dracone: Virtus ejus in lumbis ejus, et fortitudo illius super umbilicum ventris ejus (Job. 38). Adversum juvenes et puellas, aetatis ardore hostis noster abutitur, et inflamat rotam nativitatis nostrae, et implet illud Osee: Omnes adulterantes, quasi clibanus corda eorum (Osee. 7. 4), quae Dei misericordia, et jejuniorum rigore [al. frigore] restinguuntur. Haec sunt ignita diaboli jacula, quae simul et vulnerant et inflammant, et a rege Babylonio tribus pueri, praeparantur, qui succendit fornacem quadraginta novem cubitorum, habens et ipse septem hebdomadas ad perditionem, quas Dominus observari jusserat

ad salutem. Sed quomodo ibi quartus speciem habens quasi filii hominis, immensos mitigavit ardores, et inter camini aestuantis incendium docuit flammam calorem amittere, et aliud oculis comminari, aliud praebere tactui, sic et in animo virginali, rore coelesti, et jejuniorum rigore [al. *frigore*], calor puellaris extinguitur, et in humano corpore, angelorum impetratur conversatio. Quam ob rem et vas electionis de virginibus se dicit Domini non habere praeceptum (**1. Cor. 7**), quia contra naturam, imo ultra naturam est, non exercere quod nata sis: interficere in te radicem tuam, et sola virginitatis poma decerpere, nescire thorum, omnem virorum horrere contactum, et in corpore vivere sine corpore.

11. Neque vero immoderata tibi imperamus jejunia, et enormem ciborum abstinenciam, quibus statim corpora delicata **988** franguntur, et ante aegrotare incipiunt, quam sanctae conversationis jacere fundamenta. Philosophorum quoque sententia est, μεσότητας ἀρετὰς, ὑπερβολὰς κακίας εἶναι, quod latinus ita potest sermo resonare, *moderatas esse virtutes, excedentes modum atque mensuram, inter vitia reputari* [al. *deputari*]. Unde et unus de septem sapientibus, *ne quid*, ait, *nimis*. Quod tam celebre factum est, ut comico quoque versu expressum sit. Sic debes jejunare, ut non palpites, et respirare vix possis, et comitum tuarum, vel porteris, vel traharis manibus; sed ut fracto corporis appetitu, nec in lectione, nec in Psalmis, nec in vigiliis solito quid minus facias. Jejunium non perfecta virtus, sed caeterarum virtutum fundamentum est; et sanctificatio atque pudicitia, sine qua nemo videbit Deum, gradus praebet ad summa scandentibus, nec tamen si sola fuerit, virginem poterit coronare. Legamus Evangelium sapientium et stultarum

virginum; quarum aliae cubiculum sponsi ingrediuntur: aliae bonorum operum oleum non habentes, extinctis lampadibus excluduntur (**Matth. 25**). Latus est super jejuniis campus, in quo et nos saepe cucurrimus, et multorum proprii habentur libri, ad quorum te mittimus lectionem, ut discas quid boni habeat continentia, et quid e contrario mali, saturitas.

12. Imitare sponsum tuum: esto aviae matrique subjecta. Nullum virorum, et maxime juvenum, nisi cum illis, videas. Nullum scias, quem illae nesciant. Saecularis quoque sententia est. *Eadem velle, et eadem nolle, ea demum firma amicitia est.* Ut appeteres virginitatem, ut Christi praecepta cognosceres, ut scires quid tibi expediret, quid eligere [al. *diligere*] deberes, illarum te exempla docuerunt: sancta domi instruxit conversatio. Non igitur solum putes tuum esse quod tuum est, sed earum quae suam in te expressere pudicitiam, et honorabilium nuptiarum, cubilisque immaculati pretiosissimum germinavere te florem: qui perfectos afferet fructus, si humiliaveris te sub potenti manu Dei, **989** et scriptum semper memineris: *Superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam* (**Jacob. 4. 6**). Ubi autem gratia, non operum retributio, sed donantis est largitas; ut impleatur dictum Apostoli: *Non est volentis, neque currentis, sed Dei miserentis* (**Rom. 9. 16**). Et tamen velle, et nolle nostrum est: ipsumque quod nostrum est, sine Dei miseratione nostrum non est.

13. Eunuchorum quoque tibi, et puellarum ac servulorum mores magis eligantur quam vultuum elegantia, quia in omni sexu et aetate, et truncatorum corporum violenta pudicitia, animi considerandi sunt, qui amputari, nisi Christi timore non possunt. Scurrilitas atque lascivia, te praesente, non habeant

locum. Nunquam verbum inhonestum audias: aut si audieris, non inesceris. Perditae mentis homines uno frequenter levique sermone, tentant claustra pudicitiae. Ridere, et rideri, saecularibus derelinque. Gravitas tuam personam decet. Catonem quoque (illum dico Censorium) et vestrae quondam urbis principem, qui extrema aetate graecas litteras, nec erubuit censor, nec desperavit senex discere: et M. Crassum semel in vita scribit risisse Lucilius. Fuerit illa affectata severitas, et gloriam quarens auramque popularem: nos affectus et perturbationes, quamdiu in tabernaculo corporis hujus habitamus, et fragili carne circumdamur, moderari et regere possumus; amputare non possumus. Unde et Psalmista dicit: *Irascimini, et nolite peccare (Psal. 4. 5)*. Quod Apostolus edisserens. *Sol, inquit, non occidat super iracundiam vestram (Ephes. 4. 26)*; quia et irasci hominis est, et finem iracundiae imponere, christiani.

14. Superfluum reor te monere contra avaritiam, cum generis tui sit, et habere et calcare divitias, et Apostolus doceat avaritiam esse idolorum cultum (**Ephes. 5. 5**), Dominusque respondeat sciscitanti: *Magister bone, quid boni faciens, vitam aeternam possidebo? Si vis esse perfectus, vade, vende omnia quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelis, et veni, sequere me (Matth. 19. 16. et 21)*. Apostolici fastigii est, perfectaeque virtutis, vendere omnia, et pauperibus distribuere, et sic **990** levem atque expeditum, cum Christo ad coelestia subvolare Nobis, imo tibi diligens credita est dispensatio, quanquam in hoc, omni aetati, omnique personae, libertas arbitrii relicta sit. *Si vis, inquit, esse perfectus*. Non cogo, non impero, sed propono palmam, ostendo praemia: tuum est eligere, si

volueris in agone atque certamine coronari. Et consideremus, quam sapienter sapientia sit locuta: *Vende quae habes*. Cui ista praecipiuntur? Nempe illi, cui dictum est: *Si vis esse perfectus*. Non partem bonorum tuorum vende: sed *omnia*. Cumque vendideris, quid sequitur? *Et da pauperibus*. Non divitibus, non propinquis, non ad luxuriam, sed ad necessitatem. Sive ille sacerdos sit, sive cognatus, et affinis, nihil in illo aliud consideres, quam paupertatem. Laudent te esurientium viscera, non ructantium opulenta convivia. In Actis Apostolorum (**Cap. 4. v. 5**), quando Domini nostri adhuc calebat cruor, et fervebat recens in credentibus fides, vendebant omnes possessiones suas, et pretia earum ad Apostolorum deferebant pedes, ut ostenderent pecunias esse calcandas: dabaturque singulis, prout cuique opus erat. Ananias et Sapphira dispensatores timidi, imo corde duplici, et ideo condemnati, quia post votum obtulerunt quasi sua et non ejus, cui semel ea voverant: partemque sibi alienae substantiae reservaverunt, metuentes famem, quam vera fides non timet, praesentem meruere vindictam: non crudelitate sententiae, sed correptionis exemplo. Denique et apostolus Petrus nequaquam imprecatur eis mortem, ut stultus Porphyrius calumniatur; sed Dei iudicium prophetico spiritu annuntiat, ut poena duorum hominum sit doctrina multorum. Ex eo tempore, quo virginitati perpetuae consecrata es, tua, non tua sunt, imo vere tua, quia Christi esse coeperunt, quae, avia vivente vel matre, ipsarum arbitrio dispensanda sunt. Sin autem obierint, et somno Sanctorum requieverint (scio enim, et hoc illas optare, ut te habeant superstitem), cum aetas maturior fuerit, et voluntas gravior, firmiorque sententia, **991** facies quod tibi visum fuerit; imo quod Dominus imperarit (al. *imperat*), scitura nihil te habituram,

nisi quod in bonis operibus erogaveris. Alii aedificent Ecclesias, vestiant parietes marmorum crustis; columnarum moles advehant, earumque deaurent capita pretiosum ornatum non sentientia; ebore argentoque valvas, et gemmis aurata distinguant altaria. Non reprehendo, non abnuo. Unusquisque in sensu suo abundet. Meliusque est hoc facere, quam repositis opibus incubare. Sed tibi aliud propositum est: Christum vestire in pauperibus, visitare in languentibus, pascere in esurientibus, suscipere in his qui tecto indigent, et maxime in domesticis fidei, virginum alere monasteria, servorum Dei, et pauperum spiritu habere curam, qui diebus et noctibus serviunt Domino tuo: qui in terra positi, imitantur angelorum conversationem, et nihil aliud loquuntur, nisi quod ad laudes Dei pertinet: habentesque victum et vestitum, his gaudent divitiis, qui plus habere nolunt: si tamen servant propositum. Alioqui si amplius desiderant, his quoque quae necessaria sunt, probantur indigni. Haec ad virginem divitem, et virginem nobilem sum locutus.

15. Nunc tantum ad virginem loquar, id est non ea quae extra te, sed in te sunt, tantum considerans. Praeter psalmorum et orationis ordinem, quod tibi Hora Tertia, Sexta, Nona, ad Vesperum, Media nocte, et Mane semper est exercendum, statue quot horis sanctam Scripturam ediscere debeas; quanto tempore legere, non ad laborem, sed ad delectationem et instructionem animae. Cumque haec finieris spatia, et frequenter te ad figenda genua, sollicitudo animae suscitaverit, habeto lanam semper in manibus, vel staminis pollice fila deducito, vel ad torquenda subtegmina in alveolis fusa vertantur; aliarumque neta, aut in globum collige, aut texenda compone. Quae texta sunt, inspice: quae errata,

reprehende: quae facienda, constitue. Si tantis operum varietatibus fueris occupata, nunquam dies tibi longi erunt: sed quamvis aestivis tendantur solibus, breves videbuntur, 992 in quibus aliquid operis praetermissum est. Haec observans, et teipsam salvabis, et alias, et eris magistra sanctae conversationis, multarumque castitatem lucrum tuum facies, Scriptura dicente: *In desideriis est omnis anima otiosi*. Nec idcirco tibi ab opere cessandum est, quia Deo propitio nulla re indiges: sed ideo cum omnibus laborandum est, ut per occasionem operis, nihil aliud cogites, nisi quod ad Domini pertinet servitutem. Simpliciter loquar. Quamvis omnem censum tuum in pauperes distribuas, nihil apud Christum erit pretiosius, nisi quod manibus tuis ipsa confeceris, vel in usus proprios, vel in exemplum virginum caeterarum: vel quod aviae matrique offeras, majora ab eis in refectionem pauperum pretia receptura.

16. Pene praeterii, quod vel praecipuum est. Dum esses parvula, et sanctae ac beatae memoriae Anastasius episcopus romanam regeret ecclesiam, de Orientis partibus haereticorum saeva tempestas simplicitatem fidei, quae Apostoli voce laudata est, polluere et labefactare conata est. Sed vir ditissimae paupertatis et apostolicae sollicitudinis, statim noxium perculit caput, et sibilantia hydrae ora compescuit. Et quia vereor, imo rumore cognovi, in quibusdam adhuc vivere et pullulare venenata plantaria, illud te pio caritatis affectu praemonendam puto, ut sancti Innocentii, qui apostolicae cathedrae, et supradicti viri successor et filius est, teneas fidem: nec peregrinam, quamvis tibi prudens callidaque videaris, doctrinam recipias. Solent enim hujuscemodi per angulos mussitare, et quasi justitiam Dei,

quaerere. *Cur illa anima, in illa est nata provincia? Quid causae exstitit, ut alii de christianis nascantur parentibus, alii inter feras et saevissimas nationes, ubi nulla Dei notitia est?* Cumque hoc quasi scorpionis ictu simplices quousque percusserint, et fistulato vulnere, locum sibi fecerint, venena diffundunt. Putasne frustra infans parvulus, et qui vix matrem risu, et vultus hilaritate cognoscat; qui nec boni aliquid fecit, nec mali daemone corripitur, morbo opprimitur **993** regio, et ea sustinet, quae videmus impios homines non sustinere, et sustinere Deo servientes? Sin autem judicia sunt, inquiunt, Domini vera, justificata in semetipsis (**Psal. 18**), et nihil apud Deum injustum est; ipsa ratione compellimur, ut credamus animas fuisse in coelestibus, et propter quaedam antiqua peccata damnatas in corporibus humanis, et ut ita loquamur, sepultas, nosque in valle lacrymarum poenas luere veterum peccatorum. Unde et Propheta dicit: *Priusquam humiliarer, ego peccavi* (**Psal. 118. 67**). Et: *Educ de carcere animam meam* (**Psal. 141. 8**). Et: *Iste peccavit, ut caecus ex utero nasceretur, an parentes ejus* (**Joan. 9. 2**)? et caetera his similia. Haec impia et scelerata doctrina olim in Aegypto et Orientis partibus versabatur, et nunc abscondite, quasi in foveis viperarum apud plerosque versatur, illarumque partium polluit puritatem, et quasi haereditario malo, serpit in paucis, ut perveniat ad plurimos: quam certus sum, quod si audieris non recipias. Habes enim apud Deum magistras, quarum fides norma doctrinae est. Intelligis quid loquar. Dabit enim tibi Deus in omnibus intellectum. Nec statim adversum saevissimam haeresim, et multo his nequiora, quae dixi, responsionem hominis flagitabis, ne non tam prohibuisse videar, quam commonuisse: cum praesentis operis sit instituere [al. *instruere*] virginem, non haereticis respondere.

Caeterum omnes fraudulentias eorum, et cuniculos quibus nituntur subvertere veritatem, in alio opere Deo adjuvante, subvertimus: quod si volueris, prompte libenterque mittemus. Ultroneas enim, aiunt, putere merces; et pretia facilitate decrescunt [al. *decrescere*] quae semper in raritate maiora sunt.

17. Solet inter plerosque esse certamen, Utrum solitaria, an cum multis vita melior sit: quarum prior praefertur quidem secundae; sed si in viris periculosa est, ne abstracti ab hominum frequentia, sordidis et impiis cogitationibus pateant; et pleni arrogantiae et supercilii, cunctos despiciant, armentque linguas suas, vel clericis, vel aliis monachis detrahendo; de quibus rectissime dicitur: *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittae, et lingua eorum 994 gladius acutus (Psal. 56. 5)*: quanto magis in feminis, quarum mutabilis fluctuansque sententia, si suo arbitrio relinquatur, cito ad deteriora delabitur? Novi ego in utroque sexu, per nimiam abstinenciam cerebri sanitatem quibusdam fuisse vexatam. Praecipueque in his, qui in humectis et frigidis habitaverunt [al. *habitant*] cellulis: ita ut nescirent quid agerent, quove se verterent: quid loqui, quid tacere deberent. Certe si rudes saecularium litterarum de tractatibus hominum disertorum quippiam legerint, verbositatem solam discunt, absque notitia Scripturarum; et juxta vetus elogium: cum loqui nesciant, tacere non possunt: docentque Scripturas quas non intelligunt; et cum aliis persuaserint, eruditorum sibi assumunt supercilium: prius imperitorum magistri, quam doctorum discipuli. Bonum est igitur obedire maioribus, parere praefectis [al. *perfectis*] et post regulas Scripturarum, vitae suae tramitem ab aliis discere: nec praeceptore uti

pessimo, scilicet praesumptione sua. De talibus feminis et Apostolus loquitur: *Quae circumferuntur omni vento doctrinae (Ephes. 4. 14): semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes (2. Tim. 3. 7).*

18. *Vitanda saecularium consortia.*---Matronarum maritis ac saeculo servientium, tibi consortia declinentur, ne sollicitetur animus, et audias, quid vel maritus uxori, vel uxor locuta sit viro. Venenatae sunt hujuscemodi confabulationes. Super quarum damnatione, saecularem versum assumens Apostolus, fecit Ecclesiasticum: *Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimae (1. Cor. 15).* Cujus Iambici metrum dum verbum servat ex verbo, nequaquam expressit latina translatio. Graves feminae, et maxime viduae, ac virgines, tibi comites eligantur: quarum probata est conversatio, sermo moderatus, sancta verecundia. Fuge lasciviam puellarum, quae ornant capita, crines a fronte demittunt, cutem peliunt, utuntur pigmentis, adstrictas habent manicas, vestimenta sine ruga, soccosque crispantes: ut sub nomine virginali, vendibilius pereant [al. *pareant*]. Mores enim et studia dominarum, plerumque ex ancillarum et comitum moribus judicantur. Illa tibi sit pulchra, illa amabilis, illa habenda **995** inter socias quae se nescit esse pulchram; quae negligit formae bonum, et procedens ad publicum, non pectus et colla denudat, nec pallio revoluta cervicem aperit; sed quae celat faciem, et vix uno oculo, qui viae necessarius est, patente ingreditur.

19. *Quid fugiendum.*---Dubito an loquar: sed velim, nolim, quia crebro fit, dicendum est: non quo haec in te timere debeam, quae ista forsitan nescias, nec unquam audieris: sed quo per occasionem tui, caeterae praemonendae sint.

Cinnatulos pueros et calamistratos, et peregrini muris olentes pelliculas, de quibus illud Arbitri est: *Non bene olet, qui bene semper olet*, quasi quasdam pestes et venena pudicitiae virgo devitet: ut taceam de caeteris, quorum importuna visitatio et se infamat, et alias; ut etiam si nihil mali perpetretur: tamen hoc sit vel maximum malum, frustra patere maledictis et morsibus Ethnicorum. Nec hoc de omnibus dicimus, sed de his, quos Ecclesia ipsa reprehendit; quos interdum abjicit; in quos nonnunquam episcoporum et presbyterorum censura desaevit: ut prope periculosius sit lascivis puellis ad loca religionis, quam ad publicum procedere. Quae vivunt in monasterio, et quarum simul magnus est numerus, nunquam solae, nunquam sine matre procedant. De agmine columbarum crebro accipiter unam separat, quam statim invadat et laceret, cujus carnibus et cruore saturetur. Morbidae oves suum relinquunt gregem, et luporum faucibus devorantur. Scio ego sanctas virgines, quae diebus festis propter frequentiam populorum, pedem domi cohibent; nec tunc egrediuntur, quando major est adhibenda custodia, et publicum penitus devitandum. Ante annos circiter triginta, de Virginitate servanda edidi librum (**Epist. XX. l. ad Eustochium**), in quo necesse fuit mihi ire contra vitia, 996 et propter instructionem virginis, quam monebam, diaboli insidias patefacere. Qui sermo offendit plurimos, dum unusquisque in se intelligens quod dicebatur, non quasi monitorem libenter audivit, sed quasi criminatorem sui operis aversatus est. Verumtamen quid profuit armasse exercitum reclamantium, et vulnus conscientiae dolore monstrasse? Liber manet, homines praeterierunt. Scripsi et ad plerasque virgines ac viduas σπουδασμάτια et quidquid dici poterat, in illis opusculis defloratum est: ut aut superfluo eadem a nobis

repetantur, aut nunc praetermissa, plurimum noceant. Certe et beatus Cyprianus egregium de virginitate volumen edidit, et multi alii, tam latino sermone, quam graeco; omniumque gentium litteris atque linguis, praecipue in Ecclesiis ἀγνὴ vita laudata est. Sed hoc ad eas pertineat, quae necdum elegerunt virginitatem, et exhortatione indigent, ut sciant quale sit, quod eligere debeant. Nobis electa servanda sunt, et quasi inter scorpiones et colubros incedendum, ut accinctis lumbis, calceatis pedibus, et apprehensis manu baculis, iter per insidias hujus saeculi, et inter venena faciamus; ut possimus ad dulces Jordanis pervenire aquas, et terram repromissionis intrare, et ad domum Dei ascendere, ac dicere cum propheta: *Domine, dilexi decorem domus tuae, et locum habitationis gloriae tuae (Ps. 25. 8)*. Et illud: *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini, omnibus diebus vitae meae (Ps. 26. 7)*. Felix illa conscientia et beata virginitas, in cujus corde, praeter amorem Christi, qui est sapientia, castitas, patientia atque justitia, caeteraeque virtutes, nullus alius versatur amor; nec ad recordationem hominis, aliquando suspirat; nec videre desiderat, quem cum viderit, 997 nolit dimittere. Sanctum virginum propositum, et coelestis Angelorumque familiae gloriam, quarumdam non bene se agentium, nomen infamat. Quibus aperte dicendum est, ut aut nubant, si se non possunt continere, aut contineant, si nolunt nubere. Digna res risu, imo planctu, incedentibus dominis, ancilla virgo procedit ornatior, ut pro nimia consuetudine quam incomptam videris, dominam suspiceris. Nonnullae separata et absque arbitris quaerunt hospitia, ut vivant licentius: utantur balneis, faciantque quod volunt, et devitent conscientias plurimarum. Haec videmus et patimur, et si aureus nummus affulserit, inter bona opera deputamus.

20. Finem jungo principio: nec semel monuisse contentus sum. Ama Scripturas sanctas, et amabit te sapientia: dilige eam, et servabit te: honora illam, et amplexabitur te. Haec monilia in pectore, et in auribus tuis haereant. Nihil aliud noverit lingua, nisi Christum. Nihil possit sonare, nisi quod sancctum est. Aviae tuae tibi semper ac matris in ore dulcedo versetur: quarum imitatio forma virtutis est.

EPISTOLA CXXXI AUGUSTINI AD HIERONYMUM SIVE LIBER DE ORIGINE ANIMAE HOMINIS.

Recensens varias de animae origine sententias, cupit doceri quae potissimum tenenda sit, et quomodo adversus Pelagianorum dogma defendi possit ea, quam Hieron. in superiore epistola 126 suam esse fere insinuavit, «singulas animas novas nascentibus fieri.»

1. «Deum nostrum, qui nos vocavit in suum regnum et gloriam, et **998** rogavi et rogo, ut hoc quod ad te scribo, sancte frater Hieronyme, consulens te de his quae nescio, fructuosum esse nobis velit [al. *velis*]. Quanquam enim te multo quam ego sum aetate majorem, tamen etiam ipse jam senex consulo. Sed ad discendum quod opus est, nulla mihi aetas sera videri potest; quia etsi senes magis decet docere quam discere, magis tamen discere, quam quid doceant ignorare. Nihil equidem molestius fero in omnibus angustiis meis, quas patior in difficillimis quaestionibus, quam in tam longinquo tuae caritatis absentiam, ut vix possim meas dare, vel recipere

litteras tuas, per intervalla, non dierum, non mensium, sed aliquot annorum: cum, si fieri posset, quotidie praesentem te habere vellem, cum quo loquerer quidquid vellem. Nec ideo tamen non debui facere quod potui, si non potui totum quod volui.»

2. «Ecce venit ad me religiosus juvenis, catholica pace frater, aetate filius, honore compresbyter noster Orosius, vigil ingenio, promptus eloquio, flagrans studio, utile vas in domo Domini esse desiderans, ad refellendas falsas perniciosasque doctrinas, quae animas Hispanorum multo infelicius, quam corpora barbaricus gladius, trucidarunt. Nam inde ad nos usque ab oceani littore properavit, fama excitus, quod a me posset de his, quae scire vellet, quidquid vellet audire. Neque nullum cepit adventus sui fructum. Primo ne de me multum famae crederet. Deinde docui hominem quod potui: quod autem non potui, unde discere posset, admonui, atque ut ad te iret hortatus sum. Qua in re consilium vel praeceptum meum cum libenter et obedienter acciperet, rogavi eum ut abs te veniens, per nos ad propria remearet. Quam ejus pollicitationem tenens, occasionem mihi credidi a Domino esse concessam, qua tibi scriberem de his, quae per te scire cupio. Quaerebam enim quem ad te mitterem, nec mihi facile occurrebat idoneus et fide agendi, et alacritate obediendi et **999** exercitatione peregrinandi. Ubi ergo istum juvenem expertus sum, eum ipsum esse qualem a Domino petebam, dubitare non potui.»

3. «ACCIPE igitur quae mihi, peto, aperire ac disserere non graveris. Quaestio de anima multos movit, in quibus et me esse confiteor. Nam quid de anima firmissime teneam, non tacebo. Deinde subjungam quid mihi adhuc expediri velim.

Anima hominis immortalis est, secundum quemdam modum suum. Non enim omni modo sicut Deus, de quo dictum est,» *qui solus habet immortalitatem* (**1. Tim. 6. 15**). «Nam de animae mortibus sancta Scriptura multa commemorat: unde illud est,» *sine mortuos sepetire mortuos suos* (**Matth. 8. 22**). «Sed quod ita moritur alienata a vita Dei, ut tamen in natura sua vivere non omnino desistat: ita mortalis ex aliqua causa invenitur, ut etiam immortalis non sine ratione dicatur. Non est pars Dei anima. Si enim hoc esset, omni modo incommutabilis atque incorruptibilis esset. Quod si esset, nec deficeret in deterius, nec proficeret in melius; nec aliquid in semetipsa vel inciperet habere quod non habebat, vel desineret habere quod habebat, quantum ad ejus ipsius affectiones pertinet. Quam vero aliter se habeat, non opus est extrinsecus testimonio; quisquis seipsum advertit, agnoscit. Frustra autem dicitur ab eis, qui animam Dei partem esse volunt, hanc ejus labem ac turpitudinem, quam videmus in nequissimis hominibus, hanc denique infirmitatem et aegritudinem, quam sentimus in omnibus hominibus, non ex ipsa illi esse, sed ex corpore. Quid interest unde aegrotet, quae si esset incommutabilis, undelibet aegrotare non posset? Nam quod vere incommutabile et incorruptibile est, nullius rei accessu commutari vel corrumpi potest. Alioquin non Achillea tantum, sicut fabulae ferunt, sed omnis caro esset invulnerabilis, si nullus ei casus accideret. Non est itaque natura incommutabilis, quae aliquo modo, aliqua causa, aliqua parte mutabilis est. Deum autem nefas est, nisi vere summeque incommutabilem credere. Non est igitur anima pars Dei.»

4. *Anima incorporea.*---Incorpoream quoque esse animam, etsi difficile tardioribus persuaderi potest, mihi tamen fateor esse persuasum. Sed ne verbi controversiam vel superfluo faciam vel merito patiar, quoniam CUM DE RE CONSTAT, non est opus certare de nomine: si corpus est omnis substantia vel essentia, **1000** vel si quid aptius nuncupatur id, quod aliquomodo est in seipso, corpus est anima. Item si eam solam incorpoream placet appellare naturam, quae summe incommutabilis et ubique tota est, corpus est anima; quoniam tale aliquid ipsa non est. Porro si corpus non est, nisi quod per loci spatium aliqua longitudine, latitudine, et altitudine ita sistitur vel movetur, ut maiore sui parte maiorem locum occupet, et breviori brevior, minusque sit in parte quam in toto, non est corpus anima. Per totum quippe corpus, quod animat, non locali diffusionem, sed quadam vitali intentione porrigitur. Nam per omnes ejus particulas tota simul adest, nec minor in minoribus, et in majoribus major, sed alicubi intensius, alicubi remissius, et in omnibus tota, et in singulis tota est. Neque enim aliter, quod in corpore etiam non toto sentit, tamen tota sentit. Nam cum exiguo puncto in carne viva aliquid tangitur, quamvis locus ille non solum totius corporis non sit, sed vix in corpore videatur, animam tamen totam non latet: neque id quod sentitur, per corporis cuncta discurrit, sed ibi tantum sentitur ubi fit. Unde ergo ad totam mox pervenit, quod non in toto fit, nisi quia et ibi tota est ubi fit, nec ut tota ibi sit, caetera deserit? Vivunt enim et illa ea praesente, ubi nihil tale factum est. Quod si fieret, et utrumque simul fieret, simul utrumque totam pariter non lateret. Proinde et in omnibus simul, et in singulis particulis corporis sui, tota simul esse non posset, si per illas ita diffunderetur, ut videmus corpora diffusa per spatia locorum, minoribus suis partibus

minora occupare, et amplioribus ampliora. Quapropter si anima corpus esse dicenda est, non est certe corpus quale terrenum est, nec quale humidum, aut aerium, aut aetherium. Omnia quippe talia majora sunt in majoribus locis, et minora in minoribus, et nihil eorum in aliqua sui parte totum adest: sed ut sunt partes locorum, ita occupantur partibus corporum. Unde intelligitur anima, sive corpus, sive incorporea dicenda sit, propriam quamdam habere naturam, omnibus his mundanae molis elementis excellentiore substantia creatam, quae veraciter non possit in aliqua phantasia corporalium imaginum, quas per carnis sensus percipimus, cogitari, sed mente intelligi, vitaeque sentiri. Neque haec proinde loquor, ut te quae tibi nota sunt doceam: sed ut aperiam **1001** quid firmissime de anima teneam, ne me quisquam, cum ad ea venero quae requiro, nihil de anima vel scientia vel fide tenere arbitretur.»

5. Anima sua culpa lapsa, sola Dei misericordia liberatur.---
«Certus etiam sum, animam nulla Dei culpa, nulla Dei necessitate vel sua, sed propria voluntate in peccatum esse collapsam, nec liberari posse de corpore mortis hujus, vel suae voluntatis virtute, tanquam sibi ad hoc sufficiente, vel ipsius corporis morte, sed gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum: nec omnino esse animam ullam in genere humano, cui non sit necessarius ad liberationem mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Quaecumque autem sine gratia mediatoris et sacramento ejus, in qualibet corporis aetate, de corpore exierit, et in poenam futuram, et in ultimo judicio recepturam corpus ad poenam. Si autem post generationem humanam, quae facta est ex Adam, regenerentur in Christo ad ejus pertinens societatem, et

requiem post mortem corporis habituram, et corpus ad gloriam recepturam. Haec sunt, quae de anima firmissime teneo.»

6. *Animae reatus unde.*---«NUNC accipe, quaeso, quid requiram, et noli me spernere, sic non te spernat, qui pro nobis dignatus est sperni. Quaero ubi contraxerit anima reatum, quo trahitur in condemnationem, etiam infantis morte praeventi, si ei per sacramentum quo etiam parvuli baptizantur, Christi gratia non subvenerit. Non enim es ex illis, qui modo nova quaedam garrere coeperunt, dicentes, nullum reatum esse ex Adam tractum qui per baptismum in infante solvatur. Quod te sapere si scirem, imo nisi te id non sapere scirem, nequaquam hoc abs te quaererem aut quaerendum putarem. Sed quia tenemus de hac re sententiam tuam concinentem catholicae fundatissimaeque fidei, quia et Joviniani vaniloquia redarguens, adhibuisti testimonium ex libro Job, *Nemo mundus in conspectu tuo, nec infans cujus est diei unius vita super terram* (**Job 15. 4. sec. LXX**): deinde adjunxisti, *Tenemurque rei in similitudinem praevaricationis Adae*: et liber tuus in Jonam prophetam satis hoc insigniter dilucideque declarat, ubi jejungere parvulos propter ipsum originale peccatum, merito coactos esse dixisti: non inconvenienter abs te quaero hunc reatum anima ubi contraxerit, **1002** unde oporteat eam etiam in illa aetate per sacramentum Christianae gratiae liberari.»

7. «Ego quidem ante aliquot annos cum libros quosdam scriberem de *libero arbitrio*, qui in multorum manus exierunt, et nunc habentur a plurimis, quatuor opiniones de animae incarnatione, Utrum ex illa una, quae primo homini data est, caeterae propagentur, An singulis quibusque novae etiam

modo fiant: An alicubi jam existentes, vel mittantur divinitus, vel sponte labantur in corpora; ita putavi esse tractandas, ut quaelibet earum vera esset, non impediret intentionem meam, qua tunc adversus eos quantis poteram viribus agebam, qui naturam mali suo principio praeditam, adversus Deum conantur inducere, id est contra Manichaeos. Nam de Priscillianistis adhuc nihil audieram, qui non multum ab istis dissimiles blasphemias fabulantur. Ideo quintam opinionem non addidi, quam in tua epistola inter caeteras commemorasti, ne aliquam praeterires, ubi quaestione interroganti rescriptsisti religiosae memoriae viro, nobisque in Christi caritate gratissimo Marcellino, quod anima non sit pars Dei. Primo, quia non de incarnatione ejus, sed de natura quaeritur, cum hoc quaeritur. Deinde quia hoc sentiunt illi contra quos agebam, et id maxime agebam, ut Creatoris inculpabilem inviolabilemque naturam a creaturae vitiis et labe secernerem, cum illi a substantia mali, cui proprium principium principesque tribuunt, ipsam boni Dei substantiam ex parte, qua capta est corruptam et oppressam, et ad peccandi necessitatem perductam esse contendunt. Hoc itaque excepto haereticae opinionis errore, ex quatuor reliquis opinionibus quaenam sit eligenda scire desidero. Quaecumque enim eligenda est, absit ut impugnet hanc fidem, de qua certi sumus, omni animae etiam parvuli infantis necessariam esse liberationem ex obligatione peccati, eamque nullam esse nisi per Jesum Christum, et hunc crucifixum.»

8. «PROINDE ne longum faciamus, hoc certe sentis, quod singulas animas singulis nascentibus etiam modo Deus faciat. Cui sententiae ne objiciatur, quod omnes creaturas sexto die consummaverit Deus, et septimo die requieverit,

adhibes **1003** testimonium ex Evangelio, *Pater meus usque nunc operatur (Joan. 5. 17)*: Sic enim ad Marcellinum scripsisti: in qua epistola etiam mei commemorationem benevolentissime facere dignatus es, quod hic me haberet in Africa, qui ei ipsam facilius possem explicare sententiam. Quod si potuissem, non ille hoc abs te tam longe posito inquireret; si tamen id tibi ex Africa scripsit. Nam quando scripserit nescio; tantum scio quod de hoc bene cognoverit cunctationem meam: unde me inconsulto facere voluit. Quanquam etiam si consuleret, magis hortarer, et gratias agerem quod nobis omnibus conferre posset, nisi tu breviter rescribere, quam respondere maluisses. Credo ne superfluo laborares, ubi ego essem, quem putabas id optime scire, quod ille quaesiverat. Ecce volo ut illa sententia etiam mea sit, sed nondum esse confirmo.»

9. «Misisti ad me discipulos, ut ea doceam, quae nondum ipse didici. Doce ergo quod doceam. Nam ut doceam, multi a me flagitant, eisque me sicut alia multa, et hoc ignorare confiteor. Et fortasse quamvis in os meum verecundentur, tamen apud se dicunt, *Tu es Magister in Israel, et haec ignoras? (Joan. 3. 10)*. Quod quidem Dominus ei dixit, qui erat unus illorum, quod delectabat vocari Rabbi. Unde etiam ad verum magistrum nocte venerat, quia fortassis erubescibat discere, qui docere consueverat. Me autem potius magistrum audire, quam velut magistrum delectat audiri. Recolo enim quid dixerit eis, quos prae caeteris elegit: *Vos autem, inquit, nolite vocari ab hominibus Rabbi: unus est enim magister vester, Christus (Matth. 23. 8)*. Nec alius docuit Moysen etiam per Jetro, nec alius Cornelium etiam per priorem Petrum, nec alius Petrum etiam per posteriorem Paulum. A quocumque enim

verum illo donante dicitur, qui est ipsa veritas. Quod si ideo adhuc ista nescimus, et ea neque orando, neque legendo, neque cogitando et ratiocinando invenire potuimus, ut probemus non solum indoctos quanta caritate doceamus, verum a doctis etiam quanta humilitate discamus?»

10. «Doce ergo, quaeso, quod doceam, doce quod teneam, et dic mihi, si animae singillatim in singulis hodieque nascentibus, fiunt, ubi in parvulis peccent, ut indigeant in sacramento Christi remissione peccati, peccantes in Adam, ex quo caro est propagata **1004** peccati: aut si non peccant, qua justitia Creatoris ita peccato obligantur alieno, cum exinde propagatis membris mortalibus inseruntur, ut eas, nisi per Ecclesiam subventum fuerit, damnatio consequatur; cum in earum potestate non sit, ut eis possit gratia baptismi subveniri. Tot igitur animarum millia, quae in mortibus parvulorum sine indulgentia Christiani sacramenti de corporibus exeunt, qua aequitate damnantur, si novae creatae, nullo suo praecedente peccato, sed voluntate Creatoris singulae singulis nascentibus adhaeserunt, quibus eas animandis ille creavit et dedit, qui utique noverat, quod unaquaeque earum nulla sua culpa sine baptismo Christi de corpore fuerat exitura? Quoniam igitur neque de Deo possumus dicere, quod vel cogat animas fieri peccatrices, vel puniat innocentes; neque negare fas nobis est, eas quae sine Christi sacramento de corporibus exierint, etiam parvulorum, non nisi in damnationem trahi: obsecro te, quomodo haec opinio defenditur, qua creduntur animae non ex illa una primi hominis fieri omnes, sed sicut illa una uni, ita singulis singulae?»

11. «Ea vero quae dicuntur alia contra hanc opinionem, facile puto me posse refellere, sicut est illud, quo eam sibi quidam

videntur urgere, quomodo consummaverit Deus omnia opera sua sexto die, et septimo requieverit (**Gen. 2. 2**), si novas adhuc animas creat? Quibus si dixerimus quod ex Evangelio in supra dicta epistola posuisti, *Pater meus usque nunc operatur* (**Joan. 5. 17**): respondent, *operatur*, dictum est, institutas administrando, non novas instituendo naturas, ne Scripturae Geneseos contradicatur ubi apertissime legitur consummasse Deum omnia opera sua. Nam et quod eum scriptum est requievisse, utique a creandis nobis creaturis intelligendum est, non a gubernandis; quia tunc ea quae non erant, fecit, a quibus faciendis requievit: quia consummaverat omnia, quae antequam essent, vidit esse facienda, ut deinceps non ea quae non erant, sed ex his quae jam erant, crearet et faceret quidquid faceret. Ita utrumque verum esse monstratur, et quod dictum est, *Requievit ab operibus suis*: et quod dictum est, *Usque nunc operatur*: quoniam Genesi non potest Evangelium esse contrarium.»

12. «Verum his qui haec ideo dicunt ne credatur modo Deus, sicut illam unam novas animas, quae non erant, facere; sed **1005** ex illa una, quae jam erat, eas creare, vel ex fonte aliquo sive thesauro quodam, quem tunc fecit, eas mittere, facile respondetur, etiam illis sex diebus multa Deum creasse ex his naturis, quas jam creaverat, sicut ex aquis alites et pisces; ex terra autem arbores, foenum, animalia: sed quod ea, quae non erant, tunc fecerit, manifestum est. Nulla enim erat avis, nullus piscis, nulla arbor, nullum animal: et bene intelligitur ab his creatis requievisse, quae non erant, et creata sunt, id est cessasse, nec ultra quae non erant, crearentur. Sed nunc quod dicitur, animas non in nescio quo fonte jam existentes mittere, nec de seipso tanquam suas particulas

irrorare, nec de illa una originaliter trahere, nec pro delictis ante carnem commissis carneis vinculis compedire, sed novas creare singulas singulis suam, cuique nascenti, non aliquid facere dicitur, quod ante non fecerat. Jam enim sexto die fecerat hominem ad imaginem suam, quod utique secundum animam rationalem fecisse intelligitur. Hoc et nunc facit, non instituendo quod non erat, sed multiplicando quod erat. Unde et illud verum est, quod a rebus, quae non erant, instituendis requievit. Et hoc verum est, quod non solum gubernando quae fecit, verum etiam aliquid non quod nondum, sed quod jam creaverat, numerosius creando usque nunc operatur. Vel sic ergo vel alio modo quolibet eximus ab eo, quod nobis objicitur de requie Dei ab operibus suis, ne propterea non credamus nunc usque fieri animas novas, non ex illa una, sed sicut illam unam.

13. «Nam quod dicitur, Quare facit animas eis, quos novit cito morituros? Possumus respondere, parentum hinc peccata vel convinci, vel flagellari. Possumus etiam recte illius moderationi ista relinquere, quem scimus omnibus temporaliter transeuntibus rebus, ubi sunt etiam animalium ortus et obitus, cursum ornatissimum atque ordinatissimum dare; sed nos ista sentire non posse, quae si sentiremus, delectatione ineffabili mulceremur. Non enim frustra per Prophetam, qui haec divinitus inspirata didicerat, dictum est de Deo, *Qui profert numerose saeculum* (Is. 40. 26). Unde musica, id est scientia sensusve bene modulandi, ad admonitionem magnae rei, etiam mortalibus rationales habentibus animas Dei largitate concessa est. Unde si homo faciendi carminis **1006** artifex novit quas quibus moras vocibus tribuat, ut illud quod canitur, decedentibus ac

succedentibus sonis, pulcherrime currat ac transeat; quanto magis Deus. cujus sapientia, per quam fecit omnia, longe omnibus artibus praeferenda est, nulla in naturis nascentibus et occidentibus temporum spatia, quae tanquam syllabae ac verba ad particulas hujus saeculi pertinent, in hoc labentium rerum tanquam mirabili cantico, vel brevius, vel productius, quam modulatio praecognita et praefinita deposcit, praeterire permittit? Hoc cum etiam de arboris folio dixerim, et de nostrorum numero capillorum; quanto magis de hominis ortu et occasu, cujus temporalis vita brevius productiusve non tenditur, quam Deus dispositor temporum novit universitatis moderamini consonare?»

14. «Id etiam quod aiunt, omne quod in tempore coepit esse, immortale esse non posse: quia omnia orta occidunt, et aucta senescunt, ut eo modo credi cogant, animum humanum ideo esse immortalem, quod ante omnia tempora sit creatus, non movet fidem nostram. Ut enim alia taceam, coepit esse in tempore immortalitas carnis Christi, quae tamen jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur (**Rom. 6. 9**).»

15. «Illud vero quod in libro adversus Ruffinum posuisti (**Lib. 3, cap. ultimo**) , quosdam huic sententiae calumniari, quod Deum dare animas adulterinis conceptibus videatur indignum, unde conantur adstruere meritis gestae ante carnem vitae animas quasi ad ergastula hujus mundi juste posse perducere, non me movet multa cogitantem, quibus haec possit calumnia refutari. Et quod ipse respondisti, non esse vitium sementis in tritico quod furto dicitur esse sublatum, sed in eo qui frumenta furatus est; nec idcirco terram non debuisse gremio suo semina confovere, quia sator immunda ea projecit manu; elegantissima similitudo est. Quam et antequam legerem

nullas mihi objectio ista de adulterinis foetibus in hac quaestione faciebat angustias, generaliter intuenti multa bona Deum facere, etiam de nostris malis nostrisque peccatis. Animalis autem cujuscumque creatio, si habeat pium prudentemque consideratorem, ineffabilem laudem Creatori excitat; quanto magis creatio non cujuslibet animalis, sed hominis? Si autem causa creandi quaeritur, nulla citius et melius respondetur, nisi quia omnis creatura Dei bona est. Et quid dignius quam ut bona faciat **1007** bonus Deus, quae nemo potest facere nisi Deus?»

16. «Haec et alia quae possum, sicut possum, dico adversus eos qui hanc opinionem, qua creduntur animae sicut illa una singulis fieri, labefactare conantur. Sed cum ad poenas ventum est parvulorum, magnis, mihi crede, coarctor angustiis, nec quid respondeam prorsus invenio: non solum eas poenas dico, quas habet post hanc vitam illa damnatio, quo necesse est trahantur, si de corpore exierint sine Christianae gratiae sacramento, sed eas ipsas, quae in hac vita dolentibus nobis versantur ante oculos; quas enumerare si velim, prius tempus quam exempla deficient. Languescunt aegritudinibus, torquentur doloribus, fame et siti cruciantur, debilitantur membris, privantur sensibus, vexantur ab immundis spiritibus. Demonstrandum est utique, quomodo ista sine ulla sua mala causa juste patiantur. Non enim dici fas est, aut ista ignorante Deo fieri, aut eum non posse resistere facientibus, aut injuste ista vel facere vel permittere. Numquidnam sicut animalia irrationabilia recte dicimus in usus dari naturis excellentioribus, etsi vitiosis, sicut apertissime in Evangelio videmus, porcos ad usum desideratum concessos esse daemonibus (**Matth. 8. 22**); hoc et de homine recte possumus

dicere? Animal est enim, sed rationale, etsi mortale. Anima est rationalis in illis membris, quae tantis afflictionibus poenas luit: Deus bonus est, Deus justus est, Deus omnipotens est; hoc dubitare omnino dementis est. Tantorum ergo malorum, quae fiunt in parvulis, causa justa dicatur. Nempe cum majores ista patiuntur [al. *patiantur*], solemus dicere, aut sicut in Job merita examinari, aut sicut in Herode peccata puniri. Et de quibusdam exemplis, quae Deus manifesta esse voluit, alia quae obscura sunt homini conjectare conceditur, sed hoc in majoribus. De parvulis autem quid respondeamus edissere, si poenis tantis nulla in eis sunt punienda peccata. Nam utique nulla est in illis aetatibus examinanda justitia.»

17. «De ingeniorum vero diversitate, imo absurditate, quid dicam; quae quidem in parvulis latet, sed ab ipsis exordiis naturalibus ducta, apparet in grandibus, quorum nonnulli tam tardi et obliviosi sunt, ut ne prima quidem discere litterarum elementa potuerint: quidam vero tantae sunt fatuitatis, ut non multum a pecoribus differant; quos moriones vulgo vocant. Respondetur fortasse, corpora hoc faciunt. Sed numquid secundum hanc sententiam quam defendi volumus, anima sibi corpus elegit, et in eligendo cum falleretur, erravit? aut cum in corpus cogeretur **1008** intrare necessitate nascendi, alia corpora praeoccupantibus animarum turbis, ipsa aliud non invenit, et sicut in spectaculo aliquo locum, ita carnem non quam voluit, sed quam valuit, occupavit? Numquid haec et talia vel dicere possumus, vel sentire debemus? Doce igitur quid sentire, quid dicere debeamus, ut constet nobis ratio novarum animarum singillatimque factarum singulis corporibus.»

18. «Ego quidem non de ingeniis, sed saltem de poenis parvulorum, quas in hac vita patiuntur, dixi, aliquid in libris illis *de libero arbitrio* (**Lib. 3. 23. n. 67**). Quod quale sit, et cur mihi in ista, quam habemus in manibus quaestione, non sufficiat, intimabo, et eum ipsum de tertio libro locum excerptum his litteris inseram; nam ita se habet: *De cruciatibus autem corporis quibus affliguntur parvuli, quorum per aetatem nulla peccata sunt, si animae quibus animantur, non prius quam ipsi homines esse coeperunt, major querela et quasi misericors deponi solet, cum dicitur, Quid mali fecerunt, ut ista paterentur? Quasi possit esse meritum innocentiae, ante quam quisque nocere aliquid possit. Cum autem boni aliquid operatur Deus in emendatione majorum, cum parvulorum suorum, qui eis cari sunt, doloribus ac mortibus flagellantur, cur ista non fiant, quando cum transierint, pro non factis erunt, in quibus facta sunt: propter quos autem facta sunt, aut meliores erunt, si temporalibus incommodis emendati, rectius elegerint vivere: aut excusationem in futuri iudicii supplicio non habebunt, si vitae hujus angoribus, ad aeternam vitam desiderium convertere noluerint? Quis autem novit quid parvulis, de quorum cruciatibus duritia majorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur: quis ergo novit quid ipsis parvulis in secreto iudiciorum suorum bonae compensationis reservet Deus? Quoniam quanquam nihil recte fecerint, tamen nec peccantes aliquid ista perpassi sunt. Non enim frustra etiam infantes illos, qui cum Dominus noster Jesus Christus necandus ab Herode quaereretur, occisi sunt, in honorem Martyrum receptos commendat Ecclesia.»*

19. «Haec tunc dixi, cum hanc ipsam de qua nunc agitur vellem communire sententiam. Sicut enim paulo ante commemoravi, quaecumque illarum de animae incarnatione quatuor opinionum vera esset, inculpatam substantiam Creatoris, et a nostrorum peccatorum societate remotissimam nitebar ostendere. Et ideo **1009** quaecumque illarum veritate posset convinci et repudiari, ad curam intentionis meae, quam tunc habebam non pertinebat: quandoquidem cunctis diligentiore disputatione discussis, quaecumque illarum recte vinceret caeteras, me securissimo fieret, quando etiam secundum omnes id, quod agebam, invictum persistere demonstrabam. Nunc vero unam volo, si possum, ratione recta eligere ex omnibus: et propterea hujus ipsius, de qua nunc agimus defensionem, in his, quae commemoravi de illo libro, verbis meis attentius intuens, validam firmamque non video.»

20. «Nam velut firmamentum ejus illud est, quod ibi dixi, *Quis autem novit quid parvulis, de quorum cruciatibus duritia majorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur: quis, inquam, novit quid ipsis parvulis in secreto judiciorum suorum bonae compensationis reservet Deus?* Sed hoc non immerito dici video de his, qui vel pro Christi nomine ac vera religione tale aliquid etiam nescientes patiuntur, vel sacramento Christi jam imbuti sunt, quia sine societate unius mediatoris liberari a damnatione non possunt, ut possit eis, etiam pro illis malis, quae hic in diversis afflictionibus pertulerunt, compensatio ista praestari. Nunc autem cum ista quaestio non possit absolvi, nisi etiam de his parvulis respondeatur, qui post gravissimos cruciatus sine sacramento Christianae societatis exspirant quae circa eos compensatio cogitanda est, quibus insuper et damnatio

praeparata est? Nam et de baptismo parvulorum in eodem libro, non quidem sufficienter, sed quantum illi operi satis esse videbatur, utcumque respondi, quod etiam nescientibus, et fidem suam nondum habentibus prodest: non tamen de damnatione eorum parvulorum, qui sine illo ex hac vita emigrant, tunc aliquid dicendum putavi, quia non quod nunc agitur agebatur.

21. Sed ut omittamus et contemnamus ea, quae brevi tempore patiuntur, nec transacta revocantur, numquid similiter contemnere possumus, quod *per unum hominem mors, et per unum hominem resurrectio mortuorum? Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur (1. Cor. 15, 21 et 22)*. Per hanc enim apostolicam, divinam, claramque sententiam, satis evidenter elucet, neminem ire in mortem nisi per Adam, neminem ire **1010** in vitam aeternam, nisi per Christum. Hoc est quippe *omnes* et *omnes*, quia sicut omnes homines per primam, hoc est per carnalem generationem pertinent ad Adam: sic omnes homines ad secundam, id est spiritalem generationem veniunt, quicumque ad Christum perveniunt. Ideo ergo dictum est, et hic *omnes* et ibi *omnes*, quia sicut omnes qui moriuntur, nonnisi in Adam moriuntur: ita omnes qui vivificabuntur, nonnisi in Christo vivificabuntur. Ac per hoc, **QUISQUIS NOBIS** dixerit, quemquam in resurrectione mortuorum vivificari posse, nisi in Christo, tanquam pestis communis fidei detestandus est. Item **QUISQUIS DIXERIT**, quod in Christo vivificabuntur etiam parvuli, qui sine sacramenti ejus participatione de vita exeunt, hic profecto et contra apostolicam praedicationem venit, et totam condemnat Ecclesiam, ubi propterea cum baptizandis parvulis festinatur

et curritur, quia sine dubio creditur aliter eos in Christo vivificari omnino non posse. Qui autem non vivificatur in Christo, restat ut in ea [al. *eadem*] condemnatione maneat, de qua dicit Apostolus, *Per unius delictum in omnes homines ad condemnationem* (**Rom. 5. 18**): Cui delicto obnoxios parvulos nasci, et omnis credit Ecclesia, et ipse jam contra Jovinianum disputans, et exponens Jonam Prophetam, sicut paulo ante commemoravi, fide veracissima definisti: credo et in aliis locis opusculorum tuorum, quae vel non legi, vel in praesentia non recordor, Hujus igitur damnationis in parvulis [al. *parvulos*] causam requiro; quia neque animarum, si novae fiunt singulis singulae, video esse ullum in illa aetate peccatum, nec a Deo damnari aliquam credo quam videt nullum habere peccatum.»

22. «An forte dicendum est, in parvulo carnem solam causam esse peccati, novam vero illi animam fieri, qua secundum Dei praecepta vivente, in adjutorio gratiae Christi, et ipsi carni edomitae ac subjugatae possit incorruptionis meritum comparari. Sed quia in parvulo anima nondum id agere potest, nisi Christi acceperit sacramentum, per hanc gratiam carni ejus acquiritur, quod illius moribus nondum potuit. Si autem sine illo sacramento anima parvuli exierit, ipsa quidem in aeterna vita erit, unde eam nullum peccatum potuit separare: caro vero ejus non resurget in Christo, non percepto ante mortem illius sacramento?»

23. «Hanc opinionem nunquam audivi, **1011** nunquam legi. Sed plane audivi et credidi, propter quod et locutus sum, *quia venit hora, quando omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus: et procedent qui bene fecerunt, in resurrectionem vitae* (**Joan. 5. 28**). Ipsa est de qua dicitur, et

per unum hominem resurrectio mortuorum (1. Cor. 15. 21): Ipsa est qua in Christo omnes vivificabuntur. Qui autem male egerunt, in resurrectionem iudicii. Quid hic ergo de illis infantibus intelligendum est, qui prius quam possent agere vel bene vel male, sine baptismo corpore exuti sunt? Nihil hic de talibus dictum est. Sed si caro eorum ideo non resurget, quia nec boni aliquid fecerunt, nec mali; nec illorum resurrectura est, qui percepta baptismi gratia, in illa aetate defuncti sunt, in qua nihil bene vel male agere potuerunt. Si autem illi inter sanctos resurgent, id est inter eos qui bene egerunt; inter quos et illi resurrecturi sunt, nisi inter eos qui male egerunt, ne aliquas humanas animas credamus corpora sua non recepturas, sive in resurrectionem vitae, sive in resurrectionem iudicii? Quae sententia prius quam refellatur, ipsa novitate jam displicet. Deinde quis ferat, si credant se illi, qui ad baptismum cum suis parvulis currunt, propter carnes [al. *carnem*] eorum, non propter animas currere? Beatus quidem Cyprianus non aliquod decretum condens novum, sed Ecclesiae fidem firmissimam [al. *firmissimam*] servans, ad corrigendum eos, qui putabant ante octavum diem nativitatis non esse parvulum baptizandum, non carnem, sed animam dixit *non esse perdendam*; et mox natum, rite baptizari posse, cum suis quibusdam coepiscopis censuit.»

24. «Sed contra Cypriani aliquam opinionem, ubi quod videndum fuit, fortasse non vidit, sentiat quisque quod libet; tantum contra apostolicam manifestissimam fidem nemo sentiat, quae ex unius delicto omnes in condemnationem duci praedicat: ex qua condemnatione non liberat, nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, in quo uno omnes vivificantur, quicumque vivificantur. Contra Ecclesiae

fundamentum morem nemo sentiat, ubi ad baptismum, si propter sola parvulorum corpora curreretur, baptizandi offerrentur et mortui.»

25. «Quae cum ita sint, quaerenda causa est, atque reddenda, quare damnentur [al. *damnantur*] animae, quae novae creantur singulis quibusque nascentibus, si praeter Christi sacramentum parvuli moriantur. Damnari enim **1012** eas, si sic de corpore exierint, et sancta Scriptura, et sancta est testis Ecclesia. Unde illa de animarum novarum creatione sententia, si hanc fidem fundatissimam non oppugnat, sit et mea: si oppugnat, non sit et tua.»

26. «Nolo mihi dicatur, pro hac sententia debere accipi quod scriptum est, *Qui finxit spiritum hominis in ipso (Zach. 12. 1)*, et *Qui finxit singillatim corda eorum (Psal. 32. 15)*. Aliquid fortissimum atque invictissimum requirendum est, quod nos non cogat Deum credere ullarum animarum sine culpa aliqua damnatorem. Nam vel tantumdem valet, vel plus est forsitan creare, quam fingere, et tamen scriptum est *Cor mundum crea in me Deus (Ps. 50. 12)*. Nec ideo putari potest, animam hoc loco optare se fieri. prius quam aliquid esset: Sicut ergo jam existens creatur innovatione justitiae, sic jam existens fingitur conformatione doctrinae. Nec illud quod in Ecclesiaste scriptum est, *Tunc convertetur in terram pulvis sicut fuit, et spiritus revertetur ad Dominum qui dedit illum (Eccl. 12. 7)*: istam confirmat sententiam, quam volumus esse nostram. Plus enim hoc suffragatur eis, qui ex una putant omnes esse animas. Nam sicut convertitur, inquiunt, pulvis in terram, sicut fuit; et tamen caro, de qua hoc dictum est, ad hominem non revertitur, ex quo propagata est, sed ad terram, unde primus homo factus est: sic et spiritus ex

illius unius spiritu propagatus, non tamen ad eum revertitur; sed ad Dominum, a quo illi datus est. Verum quia hoc testimonium ita pro istis sonat, ut non omni modo huic opinioni, quam defendi volo, videatur esse contrarium, admonendam tantum credidi prudentiam tuam, ne talibus testimoniis ex his angustiis me coneris eruere. Nam licet nemo faciat optando, ut verum sit quod verum non est: tamen si fieri posset, optarem ut haec sententia vera esset: sicut opto, ut si vera est, abs te liquidissime atque invictissime defendatur.»

27. «Haec autem difficultas etiam illos sequitur, qui jam existentes alibi animas, et ab initio divinorum operum praeparatas, a Deo mitti opinantur in corpora. Nam et ab his hoc idem quaeritur, Si animae inculpatae obedientes veniunt, quo mittuntur; cur in parvulis, si non baptizati vitam istam finierint, puniuntur? Eadem prorsus in utraque sententia difficultas est. Illi sibi videntur de hac facilius exire quaestione, **1013** qui animas asseverant pro meritis vitae prioris, singulas singulis corporibus implicari. Hoc enim putant esse in Adam mori, in carne scilicet, quae propagata est ex Adam, supplicia pendere: a quo reatu, inquiunt, gratia Christi liberat pusillos cum magnis. Hoc quidem recte, veraciter, optimeque, quod gratia Christi liberat a reatu peccatorum pusillos cum magnis. Sed in alia superiore vita peccare animas, et inde praecipitari in carceres carneos, non credo, non acquiesco, non consentio. Primo, quoniam nescio per quos circuitus fieri id aiunt isti: ut post nescio quanta volumina saeculorum iterum ad istam sarcinam corruptibilem [al. *corruptibilis*] carnis, et supplicia pendenda redeundum sit: qua opinione quid horribilius cogitari possit ignoro. Deinde quis tandem justus defunctus est, de quo non, si isti vera

dicunt, solliciti esse debeamus, ne in sinu Abrahae peccans, in flammis illius divitis dejiciatur? Cur enim non et post hoc corpus peccari possit, si et ante potuit? Postremo et longe aliud est in Adam peccasse. Unde dicit Apostolus: *In quo omnes peccaverunt* (**Rom. 5. 12**): et aliud est extra Adam, nescio ubi peccasse: et ideo in Adam, id est, in carnem quae ex Adam propagata est, tanquam in carcerem trudi. Illam vero opinionem, quod ex una fiant omnes animae, nec discutere volo, nisi necesse sit. Atque utinam ista de qua nunc agimus, si vera est, sic abs te defendatur, ut hoc jam necesse non sit.»

28. «Quamvis autem desiderem, rogem, votis ardentibus exoptem et expetam, ut per te mihi Dominus hujus rei auferat ignorantiam: tamen si, quod absit, minime meruero, patientiam mihi petam a Domino Deo nostro: in quem si credimus, ut si aliqua nobis non aperiatur etiam pulsantibus, nullo modo adversus eum murmurare debeamus. Memini prius ipsis Apostolis dictum: *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo* (**Jean. 16. 12**). In his, quantum ad me attinet, etiam hoc deputem. Nec qui hoc sciam me indigner indignum, ne hoc ipso etiam convincar indignior. Multa enim alia similiter nescio, quae commemorare vel enumerare non possum. Et hoc tolerabiliter ignorarem, nisi metuerem, ne aliqua istarum opinionum contra illud quod firmissima fide retinemus, incautis obreperet mentibus. Sed antequam sciam, quaenam earum potius eligenda sit, hoc me non temere sentire profiteor, eam **1014** quae vera est, non adversari robustissimae ac fundatissimae fidei, qua Christi Ecclesia nec parvulos homines recentissime natos a damnatione credit, nisi per gratiam nominis Christi, quam in suis sacramentis commendavit, posse liberari.»

EPISTOLA CXXXII . AUGUSTINI AD HIERONYMUM. SEU LIBER DE SENTENTIA JACOBI.

Consuluit de loco ex Jacobi epist. 2. 10. Qui offenderit in uno, factus est omnium reus, multaque admiscet de Stoicis, qui docebant omnia peccata esse paria: et quisquis haberet unam virtutem, habere omnes; qui careret una, nullam habere.

*1. Quod ad te scripsi, honorande mihi in Christo frater Hieronyme, quaerens de anima humana, si nascentibus singulis, novae singulae nunc usque fiunt [al. fiant], ubi peccati vinculum contrahant, quod per sacramentum gratiae Christi, etiam in infantibus recenter natis solvendum esse non dubitamus, cum in non parvum volumen procederet, nolui ulla alia onerare quaestione: sed quod urget acrius, multo minus est negligendum. Proinde quaeso, et per Deum obsecro, ut exponas mihi quod multis existimo profuturum: aut si jam vel abs te, vel ab alio aliquo expositum habes, dirigas nobis, quomodo accipiendum sit, quod in epistola Apostoli Jacobi scriptum est: Quicumque enim totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus (**Jac. 2. 10**). Quae res talis ac tanta est, ut quod hinc tibi non jam olim scripsi, multum me poeniteat.*

2. De agenda namque praesenti vita, quomodo ad vitam perveniamus aeternam, non de praeterita perscrutanda, quam penitus demersit oblivio, sicut est illud quod de anima quaerendum putavi, haec vertitur quaestio. Eleganter autem

dictum esse narratur, quod huic rei satis apte convenit. Cum quidam ruisset in puteum, ubi aqua tanta erat, ut eum magis exciperet, ne moreretur, quam suffocaret, ne loqueretur: accessit alius, et eo viso admirans, ait, Quomodo huc cecidisti? At ille: Obsecro, **1015** inquit, cogita quomodo hinc me liberes, non quomodo huc ceciderim, quaeras. Ita quoniam fatemur, et fide Catholica tenemus, de reatu peccati tanquam de puteo etiam parvuli infantis animam Christi gratia liberandam, satis est ei quod modum quomodo salva fiat, novimus, etiam si nunquam quomodo in malum illud devenerit, noverimus. Sed ideo putavi esse quaerendum, ne forte ex illis opinionibus incarnationis animae aliquam teneamus incautius, quae liberandam prorsus animam parvuli contradicat: negans eam esse in isto malo. Hoc igitur firmissime retento, quod anima parvuli de reatu peccati liberanda est, nec alio modo liberanda, nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum: si possumus etiam ipsius mali causam et originem nosse, vaniloquis non disputatoribus, sed litigatoribus paratius instructiusque resistimus. Si autem non possumus, non quia latet miseriae principium, ideo pigrescere misericordiae debet officium. Adversus eos autem qui sibi videntur scire quod nesciunt, hoc tutiores sumus, quod hanc ignorantiam nostram non ignoramus. Aliud est enim, quod nescire malum est: aliud quod sciri vel non potest, vel non opus est, vel ad vitam quam quaerimus, indifferens est. Hoc vero quod de litteris Apostoli Jacobi nunc requiro, in hac ipsa qua vivimus, et ut semper vivamus Deo placere studemus, actione versatur.

3. Quomodo igitur intelligendum est, obsecro te, Quicumque totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est

omnium reus? (**Jac. 2. 10**). *Itane qui furtum fecerit, imo vero qui dixerit diviti, Sede hic: pauperi autem, Tu sta illic, et homicidii, et adulterii, et sacrilegii reus est? Quod si non est, quomodo qui in uno offendat, factus est omnium reus? An illud quod dixit de divite et paupere, ad ista non pertinet, quorum si quis in uno offenderit, fiet [al. factus est] omnium reus? Sed recolendum est, unde venerit illa sententia, et quae illam superiora pepererint, quibusque connexa dependeat.* Fratres mei nolite, *inquit*, in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Jesu Christi gloriae. Etenim si introierit in conventum vestrum vir anulum aureum habens in veste candida: introierit autem et pauper in sordido habitu, et intendatis in eum qui indutus est veste praeclara, et dicatis ei, Tu sede hic bene; pauperi autem dicatis, **1016** Tu sta illic, aut, sede sub scabello pedum meorum, nonne judicatis apud vosmetipsos, et facti estis iudices cogitationum iniquarum? Audite, fratres carissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et haeredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se? Vos autem exhonorastis pauperem, *propter illum scilicet, cui dictum est: Tu sta illic: cum habenti anulum aureum dictum esset, Tu sede hic bene. Ac deinde sequitur, eandem ipsam sententiam latius versans, et explicans:* Nonne, *inquit*, divites per potentiam opprimunt vos, et trahunt ad judicia? Nonne ipsi blasphemant bonum nomen, quod invocatum est super vos? Si quidem legem perficitis regalem secundum Scripturam, Diliges proximum tuum sicut teipsum, benefacitis. Si autem accipitis personas, peccatum operamini, redarguti a Lege quasi transgressores. *Vide quemadmodum transgressores legis appellat, qui dicunt diviti, Sede hic, et pauperi, Sta illic. Unde ne putarent contemptibile esse peccatum, in hac*

una re Legem transgredi, secutus adjunxit: Quicumque totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. Qui enim dixit, Non moechaberis, dixit et, Non occides. Quod si non occidis [al. occides], moecharis autem, factus es transgressor Legis; propter id quod dixerat, Redarguti a Lege, quasi transgressores. Quae cum ita sint, consequens videtur, (nisi alio modo intelligendum ostendatur,) ut qui dixerit diviti, Sede hic, et pauperi, Sta illic, huic non honorem, quem illi deferens, et idololatra, et blasphemus, et adulter, et homicida, et ne (quod longum est) cuncta commemorem, reus omnium criminum judicandus sit. Offendens quippe in uno, factus est omnium reus.

*4. At enim qui unam virtutem habet, omnes habet, et qui unam non habet, nullam habet. Hoc si verum est, confirmatur ista sententia. Sed ego eam exponi volo, non confirmari, quae per seipsam apud nos omnibus philosophorum auctoritatibus firmior est. Et illud quidem de virtutibus, et vitiis, si veraciter dicitur, non est consequens, ut propter hoc omnia peccata sint paria. Nam illud de inseparabilitate virtutum, nisi forsitan fallor, tamen si verum memini, quod vix memini, omnibus philosophis placuit, **1017** qui easdem virtutes, agendaе vitae necessarias esse dixerunt. Hoc autem de parilitate peccatorum soli Stoici ausi sunt disputare contra omnem sensum generis humani; quam eorum vanitatem in Joviniano illo qui in hac sententia Stoicus erat, in aucupandis autem et defensandis voluptatibus, Epicureus, de Scripturis sanctis dilucidissime convicisti (**contra Jovinian. lib. 2**). In qua tua suavissima, et praeclarissima disputatione satis evidenter apparuit, non placuisse auctoribus nostris, vel ipsi potius quae per eos locuta est, veritati, omnia esse paria peccata.*

Quomodo autem fieri possit, ut etiam si hoc de virtutibus verum est, non tamen ideo cogamur fateri aequalitatem omnium peccatorum, quantum possum, adjuvante Domino, aperire conabor. Quod si effecero, approbabis, ubi vero causae defuero, tu supplebis.

5. Virtutum catena.---Certe hinc persuadent, qui unam virtutem habuerit, habere omnes, et omnes deesse cui una defuerit; quod prudentia nec ignava, nec injusta nec intemperans potest esse; nam si aliquid horum fuerit, prudentia non erit. Porro si prudentia tunc erit, si et fortis, et justa, et temperans sit, profecto ubi fuerit, secum habet caeteras. Sic et fortitudo imprudens esse non potest vel intemperans vel injusta. Sic et temperantia necesse est, ut prudens fortis et justa sit. Sic et justitia non est, nisi sit prudens, fortis, et temperans. Ita ubi est una vera aliqua earum, et aliae similiter sunt. Ubi autem aliae desunt, vera una illa non est, etiam si aliquo modo similis esse videatur.

*6. Vitia manifesta, et palliata.---Sunt enim, ut scis, quaedam vitia virtutibus aperta discretione contraria, ut imprudentia prudentiae. Sunt autem quaedam tantum quia vitia sunt, ideo contraria, quadam tamen specie fallaci similia, ut eidem prudentiae non imprudentia, sed astutia. Nunc enim eam dico astutiam, quae usitatus in malitiosis intelligi et vocari solet; non sicut nostra loqui Scriptura consuevit, quae saepe astutiam in bono ponit. Unde, estote astuti, ut serpentes (**Matth. 10. 16**); et illud Ut et innocentibus det astutiam (**Prov. 1. 4**). Quanquam et apud illos Romanae linguae disertissimus dixerit: Neque illi tamen ad cavendum dolus aut astutia deerant; astutiam ponens in bono, sed apud illos rarissimum, apud nostros frequentissimum est. Itemque*

*in partibus temperantiae, apertissimae contraria est effusio parcimoniae. Ea vero quae tenacitas dici vulgo solet, vitium **1018** quidem est, tamen parcimoniae simile, non natura, sed fallacissima specie. Item dissimilitudine manifesta contraria est injustitia justitiae. Solet autem quasi imitari justitiam vindicandi se libido, sed vitium est. Ignavia fortitudini perspicue contraria est: duritia vero distat natura, fallit similitudine. Constantia pars quaedam virtutis est, ab hac inconstantia longe abhorret, et indubie contrasistit: pertinacia vero constantia dici affectat, et non est, quia illa est virtus, hoc [al. haec] vitium.*

7. Ut ergo non iterum haec eadem commemorare necesse sit, exempli gratia ponamus aliquid, unde possint caetera intelligi, Catilina, ut de illo scripserunt, qui nosse potuerunt, frigus, sitim, famem ferre poterat, eratque patiens inediae, algoris, vigiliae supra quam cuiquam credibile est, ac per hoc, et sibi, et suis magna praeditus fortitudine videbatur. Sed haec fortitudo prudens non erat, mala enim pro bonis eligebat. Temperans non erat, corruptelis enim turpissimis faedabatur. Justa non erat, nam contra patriam conjuraverat. Et ideo nec fortitudo erat, sed duritia sibi, ut stultos falleret, nomen fortitudinis imponebat. Nam si fortitudo esset, non vitium, sed virtus esset. Si autem virtus esset, a caeteris virtutibus tanquam inseparabilibus comitibus nunquam relinqueretur.

8. Quapropter dum quaeritur etiam de vitiis, utrum ipsa similiter omnia sint, ubi unum erit; aut nulla sint, ubi unum non erit, laboriosum est id ostendere, propterea quia uni virtuti duo vitia opponi solent, et quod aperte contrarium est, et quod specie similitudinis adumbratur. Unde illa Catilinae,

quia fortitudo non erat, quae esset, cum secum virtutes alias non habebat, facilius videbatur. Quod vero ignavia fuerit, ubi exercitatio quaslibet gravissimas molestias perpetiendi atque tolerandi, supra quam cuiquam credibile est, fuit, aegre persuaderi potest. Sed forte acutius intuentibus ignavia apparet ipsa duritia, quia laborem bonorum studiorum, quibus vera acquiritur fortitudo, neglexerat. Verumtamen quia sunt audaces qui timidi non sunt, et rursus timidi quibus abest audacia, cum sit utrumque vitium, quoniam qui vera virtute fortis est, nec temere audet, nec inconsulte timet, cogimur fateri vitia plura esse virtutibus.

9. 1019 *Unde aliquando vitium vitio tollitur, ut amore laudis amor pecuniae. Aliquando unum cedit, ut plura succedant, velut qui ebriosus fuerit, si modicum biberit, et tenacitatem, et ambitionem didicerit. Possunt itaque vitia etiam cedere vitiis succedentibus, non virtutibus, et ideo plura sunt. Virtus vero quo una ingressa fuerit, quoniam secum caeteras ducit, profecto vitia cedent omnia quaecumque inerant. Non enim omnia inerant, sed aliquando totidem, aliquando plura paucioribus, vel pauciora pluribus succedebant.*

10. *Haec utrum ita se habeant, diligentius inquirendum est. Non enim et ista divina sententia est qua dicitur: Qui unam virtutem habuerit, omnes habet; eique nulla inest, cui una defuerit: sed hominibus hoc visum est, multum quidem ingeniosis, studiosis, sed tamen hominibus. Ego vero nescio quemadmodum dicam. Non dico virum a quo denominata dicitur virtus, sed etiam mulierem quae viro suo servat thori fidem, si hoc faciat propter praeceptum et promissum, eique primitus sit fidelis, non habere pudicitiam, aut pudicitiam nullam vel parvam esse virtutem. Sic et maritum qui hoc idem*

servat uxori. Et tamen sunt plurimi tales, quorum sine aliquo peccato esse neminem dixerim, et utique illud qualecumque peccatum ex aliquo vitio venit. Unde pudicitia conjugalit in viris feminisque religiosis, cum proculdubio virtus sit, non enim aut nihil aut vitium est, non tamen secum habet omnes virtutes. Nam si omnes ibi essent, nullum esset vitium: si nullum vitium, nullum omnino peccatum. Qui autem sine aliquo peccato est? Quis ergo sine aliquo vitio, id est, fomite quodam vel quasi radice peccati, cum clamat qui supra pectus Domini recumbebat: Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus (1. Joan. 1. 8), et veritas in nobis non est? Neque hoc apud te diutius agendum est, sed propter alios qui forte hoc legerint, dico. Nam tu quidem in eodem ipso opere splendido contra Jovinianum, etiam hoc de Scripturis sanctis diligenter probasti: ubi etiam ex hac ipsa epistola: cujus verba sunt, quorum nunc intellectum requirimus posuisti quod scriptum est: In multis enim offendimus omnes (Jac. 3. 2). Non enim ait, offenditis, sed offendimus omnes, cum Christi loqueretur Apostolus, et cum hoc loco dicat: Quicumque autem 1020 totam Legem servaverit, offendant autem in uno, factus est omnium reus (Jac. 2. 10). Ibi non in uno, sed in multis, nec quosdam, sed omnes dicit offendere.

11. *Absit autem ut quisquam fidelis existimet tot millia servorum Christi, qui veraciter dicunt se habere peccatum, ne seipsos decipiant, et veritas in eis non sit, nullam habere virtutem, cum virtus magna sit sapientia. Dixit autem, ipsa sapientia, homini, Ecce pietas est sapientia (Job 28. 28. juxta LXX). Absit ergo ut dicamus tot ac tantos fideles et pios homines, Dei non habere pietatem, quam Graeci*

*vel εὐσέβειαν, vel expressius et plenius θεοσέβειαν vocam. Quid autem pietas est, nisi Dei cultus? ET UNDE ILLE COLITUR NISI CARITATE? Caritas igitur de corde puro et conscientia bona, et fide non ficta, magna et vera virtus est, quia ipsa est finis praecepti. Merito dicta est fortis, sicut mors (**Cant. 2. 6**), sive quia nemo eam vincit, sicut mortem: sive quia in hac vita usque ad mortem est mensura caritatis, sicut Dominus ait: Majorem hac caritatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis (**Joan. 15. 13**): sive potius, quia sicut mors animam avellit a sensibus carnis, sic caritas a concupiscentiis carnalibus. Huic subservit scientia, cum est utilis: nam sine illa inflat. Quod vero illa aedificando impleverit, nihil ibi ista inane quod inflet inveniet. Utilem porro scientiam definiendo monstravit: ubi cum dixisset, Ecce pietas est sapientia, continuo subjunxit: Abstinerere vero a malis, scientia est (**Job 28. 28**). Cur ergo non dicimus, qui hanc virtutem habet, habere omnes: cum plenitudo Legis, sit caritas (**Rom. 13. 10**)? An quanto magis est in homine, tanto magis est virtute praeditus: quanto autem minus, tanto minus inest virtus ei; quia ipsa est virtus: et quanto minus est virtus, tanto majus est vitium? Ubi ergo illa plena et perfecta erit, nihil ex vitio remanebit.*

*12. Proinde mihi videntur Stoici falli, quia proficientem hominem in sapientia, nolunt omnino habere sapientiam: sed tunc habere, cum in ea omnino perfectus fuerit: non quia illum provectum negant, sed nisi ex profundo quodam emergendo repente emicet in auras sapientiae liberas, nulla ex parte esse sapientem. Sicut enim nihil interest ad hominem praefocandum, utrum aqua stadiis multis super se habeat altam, aut uno palmo, aut digito: sic illos qui tendunt **1021** ad*

sapientiam, proficere quidam dicunt, tanquam ab imo surgentes gurgitis in aerem: sed nisi totam stultitiam, velut opprimentem aquam, proficiendo velut emergendo evaserint, non habere virtutem, nec esse sapientes. Ubi autem evaserint, mox habere totam, nec quidquam stultitiae remanere, unde omnino ullum peccatum possit exsistere.

13. «Haec similitudo ubi stultitia, velut aqua, et sapientia, velut aer ponitur: ut animus a praefocatione stultitiae, tanquam emergens in sapientiam rerepente respiret: non mihi videtur satis accommodata nostrarum Scripturarum auctoritati: sed illa potius, ut vitium vel stultitia tenebris: luci autem virtus et sapientia comparetur, quantum ista similia de corporalibus ad intelligibilia duci possunt. Non itaque sicut de aquis in aerem surgens, ubi earum summum transierit, repente quantum sufficit inspiratur, sed sicut de tenebris in lucem procedens, paulatim progrediendo illuminatur. Quod donec plenissime fiat, jam eum tamen dicimus, tanquam de abditissima spelunca egredientem, vicinia lucis afflatum, tanto magis, quanto magis propinquat egressui: ut illud quod in eo lucet, sit utique ex lumine quo progreditur; illud autem quod adhuc obscurum est, sit ex tenebris unde egreditur. Itaque *et non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens (Psal. 142. 2)*, et tamen *justus ex fide vivit (Abac. 2. 4)*. Et *induti sunt sancti justitia (Job 29. 14)*, alius magis, alius minus. Et nemo hic vivit sine peccato, et hoc alius magis, alius minus. Optimus autem est qui minimum.»

14. «Sed quid ego tanquam oblitus, cui loquor, doctori similis factus sum, cum proposuerim qui abs te discere velim? Sed quia de peccatorum parilitate, unde in id quod agebam incidit quaestio, examinandam tibi sententiam meam promere

statueram, jam eam tandem aliquando concludam. Quia et si verum est, eum qui habet unam, omnes habere virtutes, eum qui unam non habet, nullam habere, nec sic peccata sunt paria, quia ubi virtus nulla est, nihil quidem rectum est, nec tamen ideo non est pravo pravius, distortoque distortius. Si autem quod puto esse verius, sacrisque litteris congruentius, ita sunt animae intentiones, ut corporis membra non quod videantur locis, sed quod sentiantur affectibus, et aliud illuminantur amplius, aliud minus, aliud omnino caret lumine, et tenebroso inumbratur obstaculo, profecto ita ut quisquis illustratione piae caritatis affectus est, **1022** in alio actu magis, in alio minus, in aliquo nihil, sic potest dici habere aliam, et aliam non habere, aliam magis, aliam minus habere virtutem. Nam et major est, in isto caritas, quam in illo, recte possumus dicere; et aliqua in isto, nulla in illo, quantum pertinet ad caritatem quae pietas est, et in ipso uno homine quod majorem habeat pudicitiam, quam patientiam, et majorem hodie quam heri, si proficit, et adhuc non habeat continentiam, et habeat non parvam misericordiam.»

15. «Et ut generaliter breviterque complectar, quam de virtute habeam [al. *habeo*] notionem, quod ad recte vivendum attinet, VIRTUS EST CARITAS, qua id quod diligendum est, diligitur. Haec in aliis major, in aliis minor, in aliis nulla est, plenissima vero quae jam non possit augeri, quamdiu homo hic vivit, est in nemine: quamdiu autem augeri potest, profecto illud quod minus est quam debet, ex vitio est. Ex quo vitio non est justus in terra, qui faciat bonum, et non peccet. Ex quo vitio non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens. Propter quod vitium, *si dixerimus, quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, et veritas in nobis non*

est (1. Joan. 1. 8). Propter quod etiam, quantumlibet profecerimus, necessarium est nobis dicere, Dimitte nobis debita nostra (Matth. 6. 12), cum jam omnia in baptismo, dicta, facta, cogitata dimissa sint. Videt itaque, qui recte videt, unde et quando et ubi speranda sit illa perfectio, cui non sit quod adjici possit? Si autem praecepta non essent, non utique esset ubi se homo certius inspiceret et videret unde averteretur, quo conaretur, quare gratularetur, quid precaretur. Magna est ergo utilitas praeceptorum, si libero arbitrio tantum detur, ut gratia Dei amplius honoretur.»

16. *Solutio quaestionis.*---«Quae si ita se habent, unde fiet omnium reus, si in uno offendat, qui totam Legem servaverit? An forte quia plenitudo Legis caritas est (**Rom. 13. 10**), qua Deus proximusque diligitur, in quibus praeceptis caritatis, *tota Lex pendet et Prophetiae (Matth. 22. 40)*, merito fit reus omnium, qui contra illam facit, in qua pendent omnia? Nemo autem peccat, nisi adversus illam faciendo, quia non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces, et si quod aliud est mandatum, in hoc sermone recapitulatur, in eo quod est, diliges proximum tuum tanquam teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. *Plenitudo autem Legis est caritas (Rom. 13. 9. 10)*. Nemo autem diligit proximum, nisi diligens **1023** Deum, et hoc quantum potest proximo impendat, quem diligit [al. *diligit*] tanquam seipsum, ut et ille diligit Deum, quem si ipse non diligit, nec se, nec proximum diligit. Ac per hoc qui totam Legem servaverit, si in uno offenderit, fit omnium reus; quia contra caritatem facit, unde tota Lex pendet. Reus itaque fit omnium, faciendo contra eam, in qua pendent omnia.»

17. «Cur ergo non dicantur paria peccata? An forte quia magis facit contra caritatem, qui gravius peccat, minus, qui levius? Et hoc ipso quod admittit, fit quidem omnium reus, sed gravius peccans, vel in pluribus peccans, magis reus; levius autem vel in paucioribus peccans, minus reus: tanto majore scilicet reatu, quanto amplius, tanto minore, quanto minus peccaverit: tamen etiam si in uno offenderit, reus est omnium, quia contra eam facit, in qua pendent omnia? Quae si vera sunt, eo modo et illud absolvitur, quod ait homo etiam apostolicae gratiae:» *In multis enim offendimus omnes (Jac. 3. 2).* «Omnes enim offendimus, sed unus gravius, alius levius. Quanto quisque gravius leviusque peccaverit, tanto in peccato committendo major, quanto in diligendo Deo et proximo minor. Et rursus tanto minor in peccati perpetratione, quanto major in Dei et proximi dilectione. Tanto itaque plenior iniquitatis, quanto inanior caritatis. Et tunc perfecti sumus in caritate, quando nihil restat ex infirmitate.»

18. «Nec sane quantum arbitror putandum est leve esse peccatum in personarum acceptione, habere fidem Domini nostri Jesu Christi, si illam distantiam sedendi ac standi ad honores Ecclesiasticos referamus. Quis enim ferat eligi divitem ad sedem honoris Ecclesiae, contempto paupere instructiore, atque sanctiore? Si autem de quotidianis consessibus loquitur, quis non hinc [al. *hic*] peccat, si tamen peccat, nisi cum apud seipsum intus ita judicat, ut ei tanto melior, quanto ditior illo esse videatur. Hoc enim videtur significasse cum dicit:» *Nonne judicatis apud vosmetipsos, et facti estis iudices iniquarum cogitationum (Jac. 2. 4.)?* »

19. «Lex itaque libertatis lex caritatis est, de qua dicit.» Si tamen perficitis legem regalem, secundum Scripturas, diliges

proximum [al. *proximum tuum*] sicut teipsum, bene facitis. Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti a Lege, tanquam transgressores. «Et post illam sententiam ad intelligendum difficillimam de qua satis dixi, quod dicendum putavi, eandem legem libertatis **1024** commemorans:» *Sic loquimini, inquit, et sic facite: sicut per legem libertatis incipientes judicari (Jac. 2. 12).* «Et quoniam quid Paulo ante dixerit, novit:» *quoniam in multis offendimus omnes: «suggerit dominicam tanquam quotidianis quotidianam, etsi levioribus, tamen vulneribus medicinam.» Judicium enim, inquit, sine misericordia illi, qui non facit misericordiam (Ibid. 13).* «Hinc enim et Dominus:» *Dimittite, inquit, et dimittetur vobis: date, et dabitur vobis (Luc. 6. 37).* *Superexsultat autem misericordia iudicio (Jac. 2. 13); «non dictum est, vincit misericordia iudicium, non enim est adversa iudicio, sed» superexsultat: «quia plures per misericordiam colliguntur, sed qui misericordiam praestiterunt. Beati enim misericordes, quia ipsis miserebitur Deus (Matth. 5. 7).»*

20. «Et hoc utique justum est, ut dimittatur eis, quia dimiserunt, et detur eis, quia dederunt. Inest quippe Deo et misericordia iudicanti, et iudicium miseranti, propter quod ei dicitur, «Misericordiam et iudicium cantabo tibi Domine (Ps. 100. 1).» Nam quisquis velut nimium justus, iudicium sine misericordia, quasi securus expectat, iram justissimam provocat, quam timens ille dixit: «Ne intres in iudicium cum servo tuo (Ps. 142. 2).» Unde dicitur populo contumaci: «Quid vultis mecum iudicio contendere (Jer. 2. 29)?» Cum enim rex justus sederit in throno, quis gloriabitur castum se habere cor? Aut quis gloriabitur mundum se esse a

peccato (**Prov. 20. 8. et 9.**)? Quae igitur spes est, nisi superexsultet misericordia iudicio? Sed erga illos qui misericordiam fecerunt, veraciter dicendo, Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus (**Matth. 6. 12**): et sine murmuratione dando: hilarem enim datorem diligit Deus (**2. Cor. 9. 7**). «Denique sanctus Jacobus jam ex isto loco de misericordiae operibus loquitur, ut quos vehementer illa sententia terruerat, consoletur, cum admonet, quomodo etiam quotidiana peccata, sine quibus hic non vivitur, quotidianis remediis expientur, ne homo qui cum in uno offenderit, fit omnium reus (**Jac. 5. 16**), in multis offendendo, quia in multis offendimus omnes, propter magnum aggerem reatus sui, minutatim collectum, ad tribunal tanti iudicis perveniat, et eam quam non fecit misericordiam non inveniat; sed potius dimittendo atque dando mereatur sibi dimitti peccata, reddique promissa.»

21. «Multa dixi quibus tibi taedium fortassis inferrem, qui haec tamen quae approbas, non exspectas discere, quod ea docere consuevisti. Si quid autem est in eis, quantum ad rem ipsam pertinet: nam quali eloquio explicata sint, **1025** non nimis curo. Si quid ergo in eis est, quod eruditionem offendant tuam, quaeso ut rescribendo admoneas, et me corrigere non graveris. Infelix est enim qui non tantos et tam sanctos tuorum studiorum labores et digne honorat, et de his Domino Deo nostro, cujus munere talis es, gratias agit. Unde cum libentius debeam a quolibet discere quod inutiliter ignoro, quam promptius quoslibet docere quod scio; quanto justius abs te hoc caritatis debitum flagito, cujus doctrina in nomine et adjutorio Domini tantum in Latina lingua Ecclesiasticae litterae adjectae sunt, quantum nunquam antea potuerunt?

Maxime tamen istam sententiam: «Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus (**Jacob. 2. 10**):» si quo alio modo exponi melius posse novit tua dilectio, per Dominum obsecro, ut id nobiscum communicare digneris.»

EPISTOLA CXXXIII . AD CTESIPHONTEM. *Adversus Pelagium.*

Pelagiani dogmatis insaniam, in primis vero ἀπαθείαν, et ἀναμαρτησίαν, sive ab animi perturbationibus immunitatem, et impeccantiam, rogatu Ctesiphontis refellit, ostendens e quorum coenosis fontibus manarint. Tum Ruffinum redarguit, qui Xisti Pythagorici, sub nomine Sixti martyris ac Romani Pontificis, Pelagianum errorem redolentem librum Latine interpretatus sit, aliumque Eusebii Pamphili pro Origene, obtruderit quasi Pamphili martyris. Denique pollicetur, cum per otium licuerit, justo volumine Pelagiano dogmati se responsurum.

1. Non audacter, ut falso putas, sed amanter studioseque fecisti, ut novam mihi ex vetere mitteres quaestionem, quae ante litteras tuas plerosque in Oriente decepit, UT PER simulatam humilitatem, superbiam discerent; et dicerent cum diabolo, *In coelum ascendam: super sidera coeli ponam thronum meum, et ero similis Altissimo (Isai. 14. 13)*. Quae enim potest alia major esse temeritas, quam Dei sibi non dicam similitudinem, sed aequalitatem vindicare, et brevi sententia **1026** omnium Haereticorum venena complecti, quae

de Philosophorum et maxime Pythagorae et Zezonis principis Stoicorum fonte manarunt? Illi enim quae Graeci appellant *πάθη*, nos perturbationes possumus dicere: aegritudinem videlicet et gaudium, spem et metum: quorum duo praesentia, duo futura sunt, asserunt extirpari posse de mentibus, et nullam fibram radicemque vitiorum in homine omnino residere, meditatione et assidua exercitatione virtutum. Adversum quos et Peripatetici, qui de Aristotelis fonte descendunt, fortissime disputant: et Academici novi, quos Tullius sequitur; et eorum, non dico res quae nullae sunt, sed umbras et vota subvertunt. Hoc est enim hominem ex homine tollere, et in homine constitutum esse sine corpore: et optare potius quam docere, dicente Apostolo: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* (**Rom. 7. 24.**) Et quia Epistolaris brevitatis non potest omnia comprehendere, strictim tibi vitanda describam. Unde et illud Virgilianum est:

*Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque, nec auras
Respiciunt, clausae tenebris et carcere caeco.*
(**Aeneid. lib. 6.**) Quis enim potest, aut non gestire gaudio, aut moerore contrahi, aut spe extolli, aut timore terreri? Quamobrem et gravissimus Poeta Flaccus scripsit in Satyra: *Nam vitiis nemo sine nascitur: optimus ille est,
Qui minimis urgetur*
(**HORAT. Sermon. l. 1. Satyr. 3.**)

2. Pulchre quidam nostrorum ait: Philosophi patriarchae Haereticorum, Ecclesiae puritatem perversa maculavere doctrina; ut nesciant illud dictum de humana fragilitate: *Quid gloriatur terra et cinis?* (**Eccli. 10. 49.**) praesertim cum idem Apostolus dicat: *Video aliam legem in membris meis,*

repugnantem legi mentis meae, et ducentem me in captivitatem (Rom. 7. 23). Et iterum: *Non enim quod volo, hoc ago: sed quod nolo, id operor (Ibid. 19).* Si quod non vult operatur, quomodo stare potest hoc quod dicitur, Posse hominem sine peccato esse, si velit? Qua ratione potest esse quod velit, **1027** cum Apostolus asserat se quod cupiat, implere non posse? Cumque ab eis quaerimus, qui sint illi, quos absque peccato putent, nova strophæ eludere cupiunt veritatem: se non eos dicere, qui sint, vel fuerint, sed qui esse possint. Egregii doctores dicunt esse posse quod nunquam fuisse demonstrant, dicente Scriptura: *Omne quod futurum est, jam factum est in priori tempore (Eccles. 1. 9).* Neque nunc mihi necesse est ire per singulos Sanctorum, et quasi in corpore pulcherrimo nevos quosdam et maculas demonstrare: quod plerique Nostrorum simpliciter faciunt, cum paucis sententiolis Scripturarum possint Haereticorum, et per eos Philosophorum argumenta convinci. Quid enim dicit vas electionis? *Conclusit Deus omnia sub peccato, ut omnium misereatur (Rom. 11. 32).* Et in alio loco, *Omnes enim peccaverunt, et indigent gloria Dei (Ibid. 3. 23).* Ecclesiastes quoque, per quem se cecinit ipsa sapientia, libere protestatur, et dicit: *Non est enim homo justus super terram, qui faciat bonum et non peccet (Eccles. 7. 21).* Et iterum: *Si peccaverit populus tuus, non est enim homo qui non peccet (Ibidem).* Et: *quis gloriabitur castum se habere cor? (Prov. 20. 9).* Et: *non est mundus a sorde, nec si unius diei fuerit super terram vita ejus.* Unde et David dicit: *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in delictis concepit me mater mea (Ps. 50. 7).* Et in alio Psalmo: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (Ps. 142. 2).* Quod testimonium sub nomine pietatis nova argumentatione deludunt. Aiunt

enim ad comparationem Dei nullum esse perfectum, quasi Scriptura hoc dixerit. Neque enim ait: *Non justificabitur ad comparationem tui omnis vivens*: sed, *non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*. Quando enim dicit, *in conspectu tuo*, hoc intelligi vult, quod etiam qui hominibus sancti videntur, Dei scientiae atque notitiae nequaquam sancti sint. Homo enim **1028** videt in facie, Deus autem in corde. Si autem inspiciente Deo et omnia contemplante, quem cordis arcana non fallunt, nullus est justus: perspicue ostenditur, haereticos, non hominem in excelsa sustollere; sed Dei potentiae derogare: multaue alia, quae si de Scripturis sanctis voluero congregare, non dicam Epistolae, sed voluminis quoque excedam modum.

3. Nihil novi asserunt, qui in hujusmodi applaudente sibi perfidia, simplices quidem et indoctos decipiunt: sed Ecclesiasticos viros, qui in lege Dei, die ac nocte meditantur, decipere non valent. Pudeat ergo eos principium et sociorum suorum, qui aiunt, posse hominem sine peccato esse si velit, quod Graeci dicunt ἀναμάρτητον. Et quia hoc Ecclesiarum per Orientem aures ferre non possunt, simulant se, *sine peccato*, quidem dicere, sed ἀναμάρτητον dicere non audere; quasi aliud sit *sine peccato*, aliud ἀναμάρτητον, et non Graecum sermonem, qui apud illos compositus est, duobus verbis sermo Latinus expresserit. Si *absque peccato* dicis, et ἀναμάρτητον dicere te, diffiteris, damna eos ergo qui ἀναμάρτητον praedicant. Sed non facis. Nosti enim quid intrinsecus discipulos tuos doceas, aliud ore commemorans, et aliud caelans conscientia: nobisque alienis et indoctis loqueris per parabolas, tuis autem mysteria confiteris: et hoc juxta Scripturam te facere jactas; quia

dictum est: *turbis Jesus in parabolis loquebatur* (**Luc 8. 20**): et ad discipulos in domo dicit: *Vobis datum est scire mysteria regni coelorum, illis autem non est datum* (**Matth. 13. 11**). Sed ut dicere coeperam, exponam breviter principum et sociorum tuorum nomina, ut animadvertas, qualium consortio gloriaris. Manichaeus electos suos, quos inter ἀψίδας Platonis **1029** in coelestibus collocat, dicit omni carere peccato, nec si velint, posse peccare. Ad tanta enim eos virtutum culmina transcendisse, ut carnis operibus illudent. Priscillianus in Hispania pars Manichaei (de turpitudine cujus te discipuli diligunt plurimum) verbum perfectionis, et scientiae tibi temere vindicantes, soli cum solis clauduntur mulierculis, et illud eis inter coitum amplexusque decantant:

*Tum pater omnipotens foecundis imbribus aether
Conjugis in gremium laetae descendit: et omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, foetus.*
(**VIRGIL. Georg. 2**).

Qui quidem partem habent Gnosticae haereseos, de Basilidis impietate venientem. Unde et vos asseritis eos, qui absque legis scientia sunt, peccata vitare non posse. Quid loquor [al. *loquar*] de Priscilliano, qui et saeculi gladio, et totius orbis auctoritate damnatus est? Evagrius Ponticus Iberita, qui scribit ad Virgines, scribit ad Monachos, scribit ad eam cujus nomen nigredinis testatur perfidiae tenebras, edidit librum et sententias περὶ ἀπαθείας quam nos *impassibilitatem* vel *imperturbationem* possumus dicere; quando nunquam animus nullo perturbationis vitio commovetur: et ut simpliciter dicam, vel saxum, vel Deus est. Hujus libros per Orientem Graecos, et interpretante

discipulo **1030** ejus Ruffino, Latinos plerique in Occidente lectitant. Qui librum quoque scripsit, quasi de Monachis: multosque in eo enumerat, qui nunquam fuerunt, et quos fuisse describit Origenistas: et ab Episcopis damnatos esse non dubium est, Ammonium videlicet, et Eusebium, et Euthymium, et ipsum Evagrium, Or quoque et Isidorum, et multos alios, quos enumerare taedium est: et juxta illud Lucretii:

*Ac veluti pueris absinthia tetra medentes
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt dulci mellis flavoque liquore*

(LUCRET. l. 4. de Nat. rerum). Ita ille unum Joannem in ipsius libri posuit principio, quem et catholicum et sanctum fuisse non dubium est, ut per illius occasionem caeteros quos posuerat haereticos, Ecclesiae introduceret. Illam autem temeritatem, imo insaniam ejus, quis digno possit explicare sermone, quod librum Xysti Pythagorei, hominis absque Christo atque Ethnici, immutato nomine, Sixti Martyris, et Romanae Ecclesiae Episcopi praenotavit? in quo juxta dogma Pythagoricorum, qui hominem exaequant Deo, et de ejus dicunt esse substantia, multa de perfectione dicuntur: UT QUI VOLUMEN Philosophi nesciunt, sub Martyris nomine bibant de aureo calice Babylonis. Denique in ipso volumine **1031** nulla Prophetarum, nulla Patriarcharum, nulla Apostolorum, nulla Christi fit mentio: ut Episcopum et Martyrem sine Christi fide fuisse contendat. Unde et vos plurima contra Ecclesiam usurpatis testimonia. Fecerat hoc et in sancti Pamphili Martyris nomine, ut librum primum sex librorum defensionis Origenis, Eusebii Caesariensis, quem fuisse Arianum, nemo est qui nesciat, nomine Pamphili Martyris praenotaret, quo scilicet egregia illa quatuor

Origenis περὶ Ἀρχῶν volumina Latinis infunderet auribus. Vis adhuc et alium nosse tui erroris principem? Doctrina tua Origenis ramusculus est. In eo enim Psalmo ubi scriptum est (ut de caeteris taceam) *Insuper et usque ad noctem erudierunt me renes mei* (**Psal. 15. 7**). asserit virum sanctum, de quorum videlicet et tu numero es, cum ad virtutum venerit summitatem, ne in nocte quidem ea pati, quae hominum sunt, nec cogitatione vitiorum aliqua titillari. Nec erubescas de societate talium, renuens eorum nomina, quorum blasphemiis jungeris. Joviniani secunda quaestio, tui ingenii disciplina est. Quidquid illi responsum est, tibi responsum credito. Nec fieri potest, ut diversus sit eorum exitus, quorum est una sententia.

4. Cum haec ita se habeant, quid volunt miserae mulierculae oneratae peccatis, quae circumferuntur omni vento doctrinae, semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes (**2. Tim. 3. 6 et 7**); et caeteri muliercularum socii, prurientes auribus, et ignorantes quid audiant, quid loquantur, qui vetustissimum coenum, quasi novam suscipiunt temperaturam: qui, juxta Ezechielem, liniunt parietem absque temperamento, et superveniente veritatis pluvia, dissipantur? Simon Magus haeresim condidit, Helenae meretricis adjutus auxilio. Nicolaus Antiochenus omnium immunditiarum repertor, choros duxit femineos. Marcion Romam praemisit mulierem, quae decipiendos sibi animos praepararet. Apelles Philumenem [al. *Philomenem*] suarum comitem habuit doctrinarum. Montanus immundi spiritus praedicator, multas Ecclesias per **1032** Priscam et Maximillam nobiles et opulentas feminas, primum auro corripit; deinde haeresi polluit. Dimittam vetera, ad vicina

transcendam. Arius, ut orbem deciperet, sororem principis ante decepit. Donatus per Africam, ut infelices quosque [al. *quousque*] foetentibus pollueret aquis, Lucillae opibus adjutus est. In Hispania Agape Elpidium, mulier virum, caecum caeca duxit in foveam, successoremque qui Priscillianum habuit, Zoroastris magi studiosissimum, et ex mago Episcopum, cui juncta Galla non gente, sed nomine, germanam huc illucque currentem alterius et vicinae haereseos reliquit haeredem. Nunc quoque mysterium iniquitatis operatur. Duplex sexus utrumque supplantat, ut illud Propheticum cogamur assumere: *Clamavit perdix, congregavit quae non peperit, faciens divitias suas, non cum iudicio. In dimidio dierum derelinquet eas, et novissimum ejus erit insipiens (Jerem. 17. 11).*

5. Illud vero quod ad decipiendos homines quosque postea huic sententiae coaptarunt (*Non absque Dei gratia*) cum prima legentes fronte decipiat, introspectum et diligentissime ventilatum, decipere non potest. Ita enim Dei gratiam ponunt, ut non per singula opera ejus nitamur et regamur auxilio: sed ad liberum referunt arbitrium, et ad praecepta legis ponentes illud Isaiae: *Legem enim Deus in adiutorium posuit (Isai. 8. sec. LXX)*, ut in eo Deo referendae sint gratiae, quod tales nos condiderit, qui nostro arbitrio possimus et eligere bona, et vitare mala. Et non intelligunt ista dicentes, quod per os eorum, intolerabilem blasphemiam diabolus sibilet. Si enim in eo tantum Dei est gratia, quod propriae nos condidit voluntatis, et libero arbitrio contenti sumus; nec ultra ejus indigemus auxilio, ne si indiguerimus liberum frangatur arbitrium: ergo nequaquam ultra orare debemus: nec illius clementiam precibus flectere, ut accipiamus quotidie, quod

semel acceptum in nostra est potestate. Istiusmodi homines tollunt orationem, et per liberum arbitrium, non homines propriae voluntatis, sed Dei potentiae factos se esse jactant, qui nullius ope indigent. **1033** Tollantur et jejunia, omnisque continentia. Quid enim mihi necesse est laborare, ut accipiam per industriam, quod semel meae factum est potestatis? Hoc quod dico, meum non est argumentum: Unus discipulorum ejus, imo jam magister et totius ductor exercitus, et contra Apostolum vas perditionis, per soloecismorum, et non (uti jactitant) Syllogismorum spineta decurrens, sic philosophatur et disputat. «Si nihil ago absque Dei auxilio, et per singula opera, ejus est omne quod gessero, ergo non ego qui laboro, sed Dei in me coronabitur auxilium, frustra dedit arbitrii potestatem, quam implere non possum, nisi ipse me semper adjuverit. Destruitur enim voluntas, quae alterius ope indiget. Sed liberum dedit arbitrium Deus, quod aliter liberum non erit, nisi fecero quod voluero. Ac per hoc ait: Aut utor semel potestate, quae mihi data est, ut liberum servetur arbitrium: aut si alterius ope indigeo, libertas arbitrii in me destruetur.»

6. Qui haec dicit, quam non excedit blasphemiam? quae haereticorum venena non superat? Asserunt se per arbitrii libertatem nequaquam ultra necessarium habere Deum; et ignorant scriptum: *Quid habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? (1. Cor. 4. 7).* Magnas agit Deo gratias, qui per libertatem arbitrii rebellis in Deum est: quam nos libenter ampleximur, ita duntaxat, ut agamus semper gratias largitori; sciamusque nos nihil esse, nisi quod donavit, in nobis ipse servaverit, dicente Apostolo: *Non est volentis neque currentis, sed misereantis Dei (Rom. 9. 16).* Velle et currere meum est: sed ipsum

meum, sine Dei semper auxilio non erit meum. Dicit enim idem Apostolus: *Deus est qui operatur in nobis et velle et perficere (Philip. 2. 13)*. Et Salvator in Evangelio: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor (Joan. 5. 17)*. Semper largitor, semperque donator est. Non mihi sufficit, quod semel donavit, nisi semper donaverit. Peto, ut accipiam: et cum accepero, rursus peto. Avarus sum ad accipienda beneficia Dei, nec ille deficit in dando, nec ego satior in accipiendo. **1034** Quanto plus bibero, tanto plus sitio. Legi enim a Psalmista cantari. *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus (Psal. 33. 9)*. Omne quod habemus bonum, gustus est Domini. Cum me putavero ad calcem pervenisse virtutum, tunc habebo principium. *Principium enim sapientiae timor Domini (Ps. 110. 10)*, qui expellitur atque destruitur caritate. HAEC HOMINIBUS sola perfectio, si imperfectos esse se noverint. *Et vos, inquit, cum omnia feceritis, dicite: Servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus (Luc. 17. 10)*. Si inutilis est qui fecit omnia, quid de illo dicendum est, qui explere non potuit? Unde et Apostolus, ex parte accepisse, et ex parte comprehendisse se dicit, et necdum esse perfectum, praeteritorumque oblivisci, et in futurum se extendere (**1. Cor. 13. 10; et Philipp. 3. 13**). Qui semper praeteritorum obliviscitur, et futura desiderat, ostendit se praesentibus non esse contentum. Quod autem sursum deorsum jactitant, liberum a nobis arbitrium destrui, audiant e contrario eos arbitrii destruere libertatem, qui male eo abutuntur adversum beneficium largitoris. Quis destruit arbitrium? ille, qui semper Deo agit gratias, et quodcumque in suo rivulo fluit, ad fontem refert? an qui dicit: *Recede a me quia mundus sum (Isai. 65. 5)*: non habeo te necessarium? Dedisti enim mihi semel arbitrii libertatem, ut faciam quod

voluero: quid rursum te ingeris, ut nihil possim facere, nisi tu in me tua dona compleveris? Fraudulenter praetendis Dei gratiam, ut ad conditionem hominis referas, et non in singulis operibus auxilium Dei requiras; ne scilicet liberum arbitrium videaris amittere; et cum Dei contempnas adminiculum, hominum quaeras auxilia.

7. Audite, quaeso, audite sacrilegum. «Si, inquit, voluero curvare digitum, movere manum, sedere, stare, ambulare, discurrere, sputa jacere, duobus digitulis narium purgamenta decutere, relevare alvum, urinam digerere, semper mihi auxilium Dei necessarium erit?» Audi ingrate, imo sacrilege, Apostolum praedicantem: *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid agitis, omnia in nomine Dei agite (1. Cor. 10. 31).* Et illud Jacobi, **1035** *Ecce nunc qui dicitis, hodie aut cras proficiscemur in illam civitatem, et faciemus illic annum unum, ut negotiemur et lucremur, qui nescitis de crastino. Quae enim est vita vestra? Aura est enim sive vapor paululum apparens: deinde dissipatur, pro eo quod debeatis dicere: si Dominus voluerit, et vixerimus, faciemus aut hoc aut illud. Nunc autem exsultatis in superbiis vestris, omnis istiusmodi gloriatio pessima est (Jacob. 4. 13. et sqq.).* Injuriam tibi fieri putas et destrui arbitrii libertatem, si ad Deum semper auctorem recurras, si ex illius pendeas voluntate, et dicas: *Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos? (Psal. 24. 15).* Unde et audes lingua proferre temeraria, unumquemque arbitrio suo regi? Si suo arbitrio regitur, ubi est auxilium Dei? Si Christo rectore non indiget, quomodo scribit Jeremias: *Non est in homine via ejus. Et: a Domino gressus hominis diriguntur? (Jerem. 10. 23).* Facilia dicis Dei esse mandata, et tamen nullum proferre

potes, qui universa compleverit. Responde mihi, facilia sunt, an difficilia? Si facilia, profer quis ea impleverit, et cur David in Psalmo canat: *Qui fingis laborem in praecepto (Psal. 93. 20)*. Et iterum: *Propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras (Psal. 16. 4)*. Et Dominus in Evangelio: *Intrate per angustam portam (Matth. 7. 13)*. Et: *Diligite inimicos vestros (Luc. 6. 35)*. Et: *Orate pro iis qui persequuntur vos? (Matth. 5. 44)*. Sin autem difficilia, cur ausus es dicere, facilia esse Dei mandata, quae nullus impleverit? Non intelligis tuas inter se repugnare sententias? Aut enim facilia sunt, et infinita est multitudo hominum, qui ea impleverint: aut difficilia, et temere dixisti esse facile, quod difficile est.

8. Soletis et hoc dicere, aut possibile esse mandata, et recte a Deo data: aut impossibilia, et non in his esse culpam qui accipere mandata, sed in eo qui dedit impossibilia. Numquid praecepit mihi Deus, ut essem quod Deus est: ut nihil inter me esset et Dominum Creatorem: ut major essem Angelorum fastigio, ut haberem quod Angeli non habent? De illo scriptum est quasi proprium: *Qui peccatum 1036 non fecit, nec dolus inventus in ore ejus (Isai. 53. 9)*. Si hoc et mihi cum Christo commune est, quid ille habuit proprium? alioqui per se tua sententia destruetur. Asseris posse hominem esse sine peccato, si velit: et post gravissimum somnum ad decipiendas rudes animas frustra conaris adjungere. *Non absque Dei gratia*. Si enim semel homo per se potest esse sine peccato, quid necessaria est Dei gratia? Sin autem sine illius gratia nihil potest facere, quid necesse fuit dicere, posse quod non potest? Potest, inquit, esse sine peccato, potest esse perfectus, si voluerit. Quis enim Christianorum non vult esse sine peccato, aut quis perfectionem recusat, si sufficit ei velle; et statim

sequitur posse, si velle praecesserit? Nullus Christianorum est, qui nolit esse sine peccato: omnes ergo sine peccato erunt, quia utique omnes cupiunt esse sine peccato. Et in hoc ingratis teneberis, ut quia nullum, aut rarum quemquam sine peccato proferre potes, omnes sine peccato esse posse fatearis. Possibilia, inquit, mandata dedit Deus. Et quis hoc negat? Sed quomodo haec intelligenda sit sententia, vas electionis apertissime docet; ait enim: *Quod erat impossibile legis [al. legi], in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato condemnavit peccatum in carne (Rom. 8. 3).* Et iterum: *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro (Ibid. 3. 30).* Quod ne de lege Moysi tantum dictum putes, et non de omnibus mandatis, quae uno legis nomine continentur, idem Apostolus scribit, dicens: *Consentio enim legi Dei juxta interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae, et captivantem me in lege peccati, quae est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum (Rom. 7. 22. et sqq.).* Cur autem hoc dixerit, alio sermone demonstrat. *Scimus enim quod lex spiritualis est, ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor, non cognosco. Non enim quod volo, 1037 illud operor, sed quod odi, illud facio. Sin autem quod nolo, hoc facio, consentio legi, quoniam bona est. Nunc autem nequaquam operor illud, sed quod in me habitat, peccatum. Scio enim quod non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum. Velle enim adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio. Non enim quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo, malum, hoc ago. Si autem quod nolo, hoc facio,*

nequaquam ego operor illud, sed quod habitat in me, peccatum (Rom. 7. 14, et sqq.).

9. Reclamabis, et dices, Manichaeorum dogma nos sequi, et eorum qui de diversis naturis Ecclesiae bella concinnant, asserentium malam esse naturam quae immutari nullo modo possit. Et hoc non mihi, sed Apostolo imputa, qui novit aliud esse Deum, aliud esse hominem, aliam carnis fragilitatem, aliam spiritus fortitudinem. *Caro enim desiderat contra spiritum, et spiritus contra carnem, et haec invicem sibi adversantur, ut non quae volumus, ipsa faciamus (Gal. 5. 17).*

A me nunquam audies malam esse naturam. Sed quomodo sit carnis fragilitas disserenda, ipso qui scripsit docente, discamus. Interroga eum quare dixerit: *non enim quod volo, hoc operor: sed quod odi malum, illud facio.* Quae necessitas illius impediat voluntatem, quae tanta vis, odio digna imperet facere, ut non quod vult, sed quod odit, et non vult, facere compellatur? Respondebit tibi: *O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum figulo, quare me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti, de eadem massa, aliud quidem vas facere in honorem, aliud autem in contumeliam (Rom. 9. 20. 21)?* Objice Deo fortiores calumnias, quare adhuc cum in utero essent Esau, et Jacob dixerit: *Jacob dilexi, Esau autem odio habui (Malach. 1. 3).* Accusa eum iniquitatis, cur Achan filius Charmi de Jerichuntina praeda aliqua furatus sit, et tanta millia hominum illius vitio trucidata sint (**Jos. 7**). Quamobrem filii Eli peccaverint, et omnis pene populus extinctus, arcaque sit capta. David peccavit, ut enumeraret populum, et cur in toto Israele tanta hominum caesa sint millia (**1. Reg. 2. et seqq.**). Et ad extremum (quod solet nobis objicere contubernalis

vester Porphyrius) qua ratione clemens, et misericors **1038** Deus ab Adam usque ad Moysen, et a Moyse usque ad adventum Christi passus sit universas gentes perire ignorantia Legis et mandatorum Dei. Neque enim Britannia fertilis provincia tyrannorum, et Scoticae gentes, omnesque usque ad Oceanum per circuitum barbarae nationes Moysen Prophetasque cognoverant. Quid necesse fuit eum in ultimo venire tempore, et non priusquam innumerabilis periret hominum multitudo? Quam quaestionem beatus Apostolus ad Romanos scribens, prudentissime ventilat, ignorans haec, et Dei concedens scientiae. Dignare igitur et tu ista nescire, quae quaeris. Concede Deo potentiam sui, nequaquam te indiget defensore. Ego miserabilis, qui tuas exspecto contumelias, qui illud semper lego: *Gratia salvi facti estis (Ephes. 2. 8)*. Et: *Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata (Psal. 31. 1)*, ut de mea fragilitate loquar, novi me multa velle, quae facienda [al. *sancta*] sunt, et tamen implere non posset SPIRITUS ENIM fortitudo ducit ad vitam, sed carnis fragilitas ducit ad mortem. Et audio Dominum commonentem: *Vigilate et orate, ne intretis in tentationem. Spiritus promptus est, caro autem infirma (Matth. 26. 41; et Marc. 14. 38)*.

10. Frustra blasphemias et ignorantium auribus ingeris, nos liberum arbitrium condemnare. Damnetur ille qui damnat. Caeterum non ex eo differimus a brutis animalibus, quod liberi arbitrii conditi sumus; sed ipsum liberum, ut diximus, arbitrium Dei nititur auxilio, illiusque per singula ope indiget, quod vos non vultis; sed id vultis, ut qui semel habet liberum arbitrium, Deo adiutore non egeat. Liberum arbitrium dat

liberam voluntatem, et non statim ex libero arbitrio homo facit; sed Domini auxilio, qui nullius ope indiget. Tu ipse qui perfectam, et Deo aequalem in hominibus justitiam jactitas, et peccatorem te esse confiteris, responde mihi, velis, an nolis carere peccato? Si vis, quare juxta sententiam tuam non imples quod desideras? Sin autem non vis, contemptorem te praeceptorum Dei esse demonstras. Si contemptor es, utique et peccator. Si peccator, audi tibi Scripturam **1039** loquentem: *Peccatori dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam, et projecisti verba mea retrorsum (Ps. 49. 16).* Verba Dei dum non vis facere, post tergum tuum projicis. Et novus Apostolus, orbi terrarum facienda, et non facienda decernis. Sed non est ita, ut loqueris: aliud in tua mente versatur. Quando enim te dicis peccatorem, et posse hominem sine peccato esse, si velit; illud vis intelligi, te quidem sanctum esse, et omni carere peccato: sed per humilitatem, peccati [f. *peccatoris*] nomen assumere: ut alios potius laudes, et tibi detrahas.

11. Illud quoque argumentum vestrum ferre quis possit? Dicitis his verbis. «Aliud est esse, aliud esse posse. Esse non est in nostra positum potestate, esse autem posse, generaliter dici: quod licet aliquis non fuerit, tamen possit esse qui esse voluerit,» Rogo quae est ista argumentatio, posse esse, quod nunquam fuerit? posse fieri, quod [al. *qui*] nullum fecisse testeris? id cuilibet tribuere, qui an futurus sit ignores: et dare nescio cui, quod in Patriarchis, Prophetis, Apostolis fuisse nequeas approbare? Audi Ecclesiasticam simplicitatem, sive rusticitatem, aut imperitiam, ut vobis videtur. Loquere, quod credis: publice praedica, quod secreto discipulis loqueris. Qui

dicis te habere arbitrii libertatem, quare non libere quod sentis loqueris? Aliud audiunt cubiculorum tuorum secreta, aliud rostrorum populi. Etenim vulgus indoctum non potest arcanorum tuorum onera sustentare, nec capere solidum cibum, quod infantiae lacte contentum est. Necdum scripsi, et comminaris mihi rescriptorum tuorum fulmina, ut scilicet hoc timore perterritus, non audeam ora reserare, et non animadvertis idcirco nos scribere, ut vos respondere cogamini, et aperte aliquando dicere, quod pro tempore personis et locis vel loquimini, vel tacetis. Nolo vobis liberum esse, negare quod semel scripseritis. Ecclesiae victoria est, vos aperte dicere quod sentitis. Aut enim idem responsuri estis, quod et nos loquimur, et nequaquam eritis adversarii, sed **1040** amici; aut si contraria nostro dogmati dixeritis, in eo vincemus, quod omnes cognoscent Ecclesiae, quid sentiatis. Sententias vestras prodidisse, superasse est. Patet prima fronte blasphemia. Non necesse habet convinci, quod sua statim professione blasphemum est. Minamini nobis responsionem, quam vitare nullus potest, nisi qui omnino non scribit. Unde nostis quid dicturi simus, ut responsionem paretis? Forsitan vestra dicemus, et frustra ingenii vestri acuetis stilum. Eunomiani, Ariani, Macedoniani, nominibus separati, impietate concordēs, nullum nobis laborem faciunt. Loquuntur enim quod sentiunt. Sola haec haeresis est, quae publice erubescit loqui, quod secreto docere non metuit. Magistrorum silentia profert rabies discipulorum. Quod audierunt in cubiculis, in tectis praedicant: ut si placuerit auditoribus quod dixerint, referatur ad gloriam magistrorum; si displicuerit, culpa sit discipuli, non magistri. Ideo crevit vestra haeresis, et decepistis plurimos: maximeque eos, qui adhaerent mulieribus, et sciunt se peccare non posse: quia

semper docetis, semper negatis, et audire meremini illud Propheticum: *Gloriam in partibus, et parturitionibus da illis, Domine. Quid dabis illis? Vulvam sterilem, et ubera arentia* (**Osee, 11. et 14. juxta LXX**). Fervet animus, nec possum verba cohibere. Epistolaris angustia non patitur longi operis magnitudinem. Nullius in hoc opusculo nomen proprie tangitur. Adversus magistrum perversi dogmatis locuti sumus. Qui si iratus fuerit atque rescripserit, suo quasi mus prodetur indicio, ampliora in vero certamine vulnera suscepturus.

12. Multi anni sunt, quod ab adolescentia usque ad hanc aetatem, diversa scripsi opuscula, semperque habui studio audientibus loqui, quod publice in Ecclesia didiceram: nec Philosophorum argumenta sectari, sed Apostolorum simplicitati acquiescere, sciens illud scriptum: *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo* (**Isai. 29. 14; et 1. Cor. 1. 19**). Et: *Fatuum Dei, sapientius est hominibus* (**1. Cor. 1. 25**). Cum haec se ita habeant, provocho adversarios, ut omnes retro chartulas **1041** ex integro discutiant, et si quid in meo ingeniolo vitii reppererint, proferant in medium. Aut enim bona erunt, et contradicam eorum calumniae: aut reprehensibilia, et confitebor errorem: malens emendare quam perseverare in pravitate sententiae. Et tu ergo, doctor egregie, aut defende quod locutus es, et sententiarum tuarum acumina astrue eloquio subsequenti, ne quando tibi placuerit, neges quod locutus es: aut si certe errasti, quasi homo, libere confitere, et discordantium inter se redde concordiam. In mentem tibi veniat, tunicam Salvatoris nec a militibus fuisse conscissam. Fratrum inter se cernis jurgia, et rides atque laetaris, quod alii tuo nomine, alii Christi appellentur. Imitare Jonam, et

dicito: *Si propter me est ista tempestas, tollite me, et mittite in mare* (**Jonae, 1. 12**). Ille humilitate dejectus est in profundum, ut in typum Domini gloriosus resurgeret. Tu per superbiam ad astra sustolleris, ut de te loquatur Jesus: *Videbam Satanam sicut fulgur cadentem de coelo* (**Luc. 10. 18**).

13. Quod autem in Scripturis sanctis multi justii appellentur, ut Zacharias, et Elizabeth, Job, Josaphat, et Josias, et multi quorum nominibus sacra Scriptura contexta est, quanquam in promisso opere plenius (si gratiam Dominus dederit) dicturus sim [al. *sum*]: tamen in praesenti Epistola hoc breviter perstrinxisse sufficiat, quod justii appellentur, non quod omni vitio careant; sed quod majori parte virtutum commendentur. Denique et Zacharias silentio condemnatur (**Luc. 1**), et Job sub sermone reprehenditur, et Josaphat, et Josias, qui justii absque dubio dicti sunt, fecisse narrantur quae Domino displicerent. Quorum alter impio auxilium tulit (**3. Reg. 22**), et correptus est a Propheta: alter contra praeceptum Domini ex ore Jeremiae, occurrit Nechao regi Aegyptio, et interfectus est (**4. Reg. 23; et 2. Paral. 35**), et tamen uterque justus appellatur. De caeteris non est hujus temporis scribere: neque enim a me librum, sed **1042** epistolam flagitasti, qui dictandus est ex otio, et omnes oblationes [al. *oppositiones*] eorum Christi auxilio destruendae: quod nobis sanctarum Scripturarum testimoniis asserendum est, in quibus quotidie credentibus loquitur Deus. Illudque per te sanctae et illustris domus conciliabulum precor, atque commoneo, ne per unum, aut ut multum, tres homunculos, suscipiant tantarum feces haereseon, aut (ut parum dicam) infamiam: ut ubi primum virtus, et sanctitas laudabatur, sordidissimae societatis turpitudine versetur. Sciantque qui hujusmodi hominibus

opes suggerunt, haereticorum multitudinem congregare, et Christi hostes facere et enutrire adversarios ejus; frustra que aliud lingua praetendere, cum manu [al. *animus*] sentire aliud comprobentur [al. *comprobetur*.]

EPISTOLA CXXXIV AD AUGUSTINUM.

Indicat se ab Orosio accepisse duos libros sibi inscriptos, sive duas superiores Augustini epistolas 131 et 132. quibus cur non responderit, excusat.

Domino vere sancto et omni mihi affectione venerabili Papae AUGUSTINO HIERONYMUS in Christo salutem.

1. Virum honorabilem fratrem meum, filium dignationis tuae, Orosium Presbyterum, et sui merito et te jubente suscepi. Sed incidit tempus difficillimum, quando mihi tacere melius fuit quam loqui: ita ut nostra studia cessarent, et juxta Appium canina exerceretur facundia. Itaque duobus libellis tuis, quos meo nomini dedicasti, eruditissimis et omni eloquentiae splendore fulgentibus, ad tempus respondere non potui. Non quo quidquam in illis reprehendendum putem; **1043** sed quia juxta Apostolum, *unusquisque in suo sensu abundet: alius quidem sic, alius autem sic (Rom. 14. 5)*. Certe quidquid dici potuit, et sublimi ingenio de Scripturarum sanctarum hauriri fontibus, a te positum atque dissertum est. Sed quaeso reverentiam tuam, parumper patiaris me tuum laudare ingenium. Nos enim inter nos eruditionis causa disserimus. Caeterum aemuli et maxime haeretici, si diversas inter nos sententias viderint, de animi calumniabuntur rancore

descendere. Mihi autem decretum est te amare, te suspicere, colere, mirari, tuaque dicta quasi mea defendere. Certe et in Dialogo quem nuper edidi, tuae beatitudinis ut dignum fuerat recordatus sum: magisque demus operam, ut perniciosissima haeresis de Ecclesiis auferatur, quae semper simulat poenitentiam; ut docendi in Ecclesiis habeat facultatem: ne si aperta se luce prodiderit, foras expulsa moriatur.

2. Sanctae ac venerabiles filiae tuae Eustochium et Paula (*Junior*), et genere suo, et exhortatione tua digne gradiuntur; specialiterque salutant beatitudinem tuam: omnis quoque fraternitas, quae nobiscum Domino Salvatori servire conatur. Sanctum Presbyterum Firmum, anno praeterito ob rem earum Ravennam, et inde Africam, Siciliamque direximus: quem putamus jam in Africae partibus commorari. Sanctos tuo adhaerentes lateri, ut meo obsequio salutes, precor. Litteras quoque meas ad sanctum Presbyterum Firmum direxi, quae si ad te venerint, ei dirigere non graveris. Incolumem te et mei memorem Christus Dominus custodiat, domine vere sancte et beatissime Papa.

Et subter.

Grandem Latini sermonis in ista provincia **1044** notariorum patimur penuriam; et idcirco praeceptis tuis parere non possumus, maxime in editione Septuaginta, quae asteriscis verubusque distincta est. Pleraque enim prioris laboris fraude cuiusdam amisimus.

EPISTOLA CXXXV INNOCENTII PAPAE AD AURELIUM.

Litteras Aurelio mittit Innocentius Hieronymo reddendas.

Dilectissimo fratri AURELIO INNOCENTIUS.

*Piissimam etiam ad nos perveniendi tuam affectionem bene
compresbyter noster credidit Hieronymus.
Compatimur gregis nostri membro, et quod faciendum
duximus, vel facere potuimus, sumus velociter exsecuti.
Germanitas tua, frater carissime, citius litteras memorato
reddere festinet.*

EPISTOLA CXXXVI INNOCENTII AD HIERONYMUM.

*Innocentius Hieronymum, ob ea quae passus est, consolatur,
et quid pro tempore faciendum duxerit, ac jam fecerit,
declarat.*

*Dilectissimo
filio HIERONYMO Presbytero INNOCENTIUS.*

*Nunquam boni aliquid contentionem fecisse in Ecclesia
testatur Apostolus (Tit. 3. 10); et ideo haereticorum
correptiones primum fieri jubet magis, quam diuturna duci*

collatione. Quae regula dum negligenter aspicitur, 1045 malum non vitatur quod cavendum est; sed augetur. Tamen quoniam dolor gemitusque tuus ita qualiter viscera nostra ut ratio non tractandi consulendique sit: primum constantiae tuae alloquor fidem. Pro veritate quisque injuria, aut, ut dicis, periculo percelletur, qui exspectet beatitudinem, multis saepe narrasti; et tuarum te praedicationum bene memorem commonemus. Itaque excitati tanta malorum scena, arripere auctoritatem Sedis Apostolicae ad omne comprimendum nefas, festinavimus; sed in quem insurgeremus, nec nomine appellatum legimus, nec criminis aliqua ratione taxatum. Quod ergo possumus, condolemus. Si deposueris autem apertam manifestamque in homines aliquos accusationem, aut iudices competentes tribuam, aut si aliquid urgentius sollicitiusque a nobis fieri potest, non retardabo, fili dilectissime. Tamen Episcopo fratri meo Joanni scripsi, ut circumspectius agat: ne quid circa Ecclesiam sibi creditam adhuc tale aliquid fiat, quale providere et propellere, ne accideret, vel ne accidat, etiam ipsi sit et postea molestissimum.

EPISTOLA CXXXVII INNOCENTII AD JOANNEM.

Joannem Jerosolymitanum prospicere debuisse, ne tot ac tantis malis, quibus afflicti sunt Hieronymus, Eustochium et Paula, opprimerentur, ac nisi haec deinceps aut corrigantur, aut retundantur, rationem inde redditurum.

Dilectissimo fratri JOANNI INNOCENTIUS.

Direptiones, caedes, incendia, omne facinus extremae clementiae, generosissimae sanctae virgines Eustochium et Paula deploraverunt in locis ecclesiae suae perpetrasse **1046** *Diabolum: nomen enim hominis causamque reticuerunt. Quod etsi ambiguum non sit a quo commissum, oportuit tamen custodire germanitatem tuam, et gregi illius sollicitius providere, ne quid hujusmodi oriretur, quod cum aliorum pericula tua lacescit negligentia admittere in gregem Domini, et tales agnas incendio, armis et persecutionibus, nudas, debiles, post suorum caedes et mortes, vix vivere audivimus. Nihil movet pietatem illam sacerdotii tui de tanta diaboli in te atque in tuos potestate admissa? in te, inquam, prorsus enim Sacerdotis gravitatem condemnat tantum nefas in ecclesia fuisse completum. Ubi provisiones tuae? ubi certe, si casus evenerant, auxilia, vel consolationes, cum plus se adhuc metuere dicant, quam conqueruntur esse perpessas? Altius censerem, si essent aliquid de hac re mecum apertius collocutae. Vide, frater, antiqui hostis insidias, et spiritu boni rectoris pervigila, ut haec, quae ad nos opinione magis quam accusatione manifesta delata sunt, vel corrigantur, vel retundantur; ne jus ecclesiasticum de labefactatis causas, eum, qui non defenderit, praestare compellat.*

EPISTOLA CXXXVIII . AD RIPARIUM .

Riparium presbyterum, quomodo Pelagiana dogmata rejecta, illorumque disseminator veluti alter Catilina expulsus sit, et quid ei illa contigerit in re docet.

1. Christi te adversum hostes Catholicae fidei bella bellare, et tuis litteris, et multorum relatione cognovi, ventosque esse contrarios, et in perditionem mutuam fautores esse perditionis, qui defensores saeculi esse deberent: tamen scias in hac provincia nullis **1047** humanis auxiliis, sed proprie Christi sententia pulsum esse, non solum de urbe, sed de Palestinae quoque finibus Catilinam: nosque dolere plurimum, quod cum Lentulo multi conjurationis socii remanserunt, qui in Joppe remorantur. Nobis autem melius visum est locum mutare, quam fidei veritatem; aedificiorumque et mansionis amoenitatem amittere, quam eorum communione maculari, quibus impraesentiarum, aut cedendum erat, aut certe quotidie non lingua, sed gladiis dimicandum. Quanta autem passi simus, et quomodo excelsa manus Christi pro nobis in hostem saevierit, puto te celebri nuntio omnium cognovisse. Quaeso ergo te, ut arreptum opus impleas; nec patiaris, te praesente, non habere Christi Ecclesiam defensorem. Certe scit unusquisque, quod vel tibi sufficiat pro virili parte: quia non viribus corporis, sed caritate animi dimicandum, quae superari nunquam potest. Sancti fratres, qui cum nostra sunt parvitate, plurimum te salutant. Puto autem et sanctum fratrem Alentium Diaconum tuae dignationi cuncta narrare fideliter. Incolumem te et memorem mei, Christus dominus noster tueatur omnipotens, domine vere sancte et suscipiende frater.

EPISTOLA CXXXIX . AD APRONIUM.

APRONIUM, quod in fide contra Pelagianos manserit, laudat, et, ut sancta Jerosolymae loca petat, hortatur.

1. Nescio qua tentatione diaboli factum sit, ut et tuus labor, et sancti Innocentii Presbyteri industria, et nostrum desiderium ad praesens nequaquam videatur habere effectum. Deo gratia, quod te sospitem, et fidei calore ferventem, inter ipsa tentamenta **1048**diaboli cognovi. Hoc meum gaudium est, quando in Christo audio filios meos dimicare; et istum zelum in nos ipse confirmet, cui credimus: ut pro fide ejus sanguinem voluntarie fundamus. Eversam nobilem domum funditus doleo, et tamen quid in causa sit, scire non potui. Neque enim portitor litterarum nosse se dixit. Unde dolere possumus pro amicis communibus, et Christi, qui solus potens et Dominus est, clementiam deprecari: licet ex parte Dei mereamur offensam, qui inimicos Domini foverimus. Optimum autem facies, si cunctis rebus omissis, Orientem et praecipue sancta loca petas: hic enim quieti sunt omnia. Et licet venena pectoris non amiserint, tamen os impietatis non audent aperire: sed sunt sicut aspides surdae, et obturantes aures suas (**Psal. 57. 5**). Sanctos fratres saluta. Nostra autem domus secundum carnales opes, haereticorum persecutionibus penitus eversa, Christo propitio spiritualibus divitiis plena est. Melius est enim panem manducare, quam fidem perdere.

EPISTOLA CXL . AD CYPRIANUM PRESBYTERUM.

Psalmum octogesimum nonum, cujus initium est, Domine, refugium factus es nobis, Cypriano Presbytero ad fidem Hebraicae veritatis, post LXX., et Vulgatam editionem, pie eloquenterque exponit.

1. Prius te, Cypriane Presbyterorum studiosissime, de illorum numero, super quibus audivit Moyses: *Elige Presbyteros, quos tu ipse scis esse Presbyteros (Exod. 12)*, tantum Epistolis noveram, et beati viri vocabulum consecutum, qui in Lege Dei die ac nocte meditatur (**Psal. 1**). Nunc autem quia exterioris quoque hominis nobis invicem facta est cognitio, et post salutationem dulcesque **1049** complexus, quibus sibi amicitia copulatur, ut probes verum esse quod audieras, statim a me postulas, ut difficillimum Psalmum, qui apud Graecos et Latinos octogesimus nonus inscribitur, tibi edisseram, non composita verborum oratione plausuque populari, qui solet imperitorum aures decipere atque palpare; sed oratione simplici, et Ecclesiastici eloqui veritate: ut scilicet interpretatio nostra non alio interprete indigeat, quod plerisque nimium disertis accidere solet, ut major sit intelligentiae difficultas in eorum explanationibus, quam in his quae explanare conantur. Aggrediar opus difficillimum, et sanctarum precum tuarum fultus auxilio, illius versiculi recordabor: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa (Ps. 67. 12)*.

2. Ac primum sciendum quod Psalmi istius juxta Hebraicum titulus sit, *Oratio Moysi viri Dei*: juxta Septuaginta, *Oratio*

Moysi hominis Dei. Inter hominem autem et virum quid intersit sancta Scriptura nos doceat. Loquitur quinquagenarius ad Eliam: *Homo Dei, rex vocat te.* Cui ille respondit, *Si homo Dei ego sum, descendat ignis de coelo, et comedat te et quinquaginta viros tuos* (**4. Reg. 1. 9 et 10**). Ad Timotheum quoque Apostolus scribit: *Tu autem, o homo Dei, haec fuge* (**1. Tim. 6. 11**). Porro de viro Dei idem Apostolus instruit: *Volo autem vos scire, quod omnis viri caput Christus sit: caput autem mulieris vir: caput vero Christi Deus* (**1. Cor. 11. 3**). Iste vir est, qui caput velare non debet, cum sit imago et gloria Dei, et quotidie orans loquitur: *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini contemplantur, in eandem imaginem transformamur, a gloria in gloriam sicut a Domini spiritu* (**2. Cor. 3. 18**). Et in alio loco: *Donec perveniamus omnes in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi* (**Eph. 4. 13**). Sive igitur viri, sive hominis appellatio sancto viro competit, et ei qui vidit Deum facie ad faciem, et salva facta est anima ejus: cujus ore, creaturam mundi, eorum **1050** duntaxat quae visibilia sunt, conditionem hominis, et omnis retro historiae didicimus veritatem, qui non solum nobis quinque reliquit libros, Genesim, Exodum, Leviticum, Numeros et Deuteronomium: sed undecim quoque Psalmos, ab octogesimo nono, cujus principium est: *Domine, refugium factus es nobis*, usque ad nonagesimum nonum, qui inscribitur, *Psalmus in confessione*. Quod autem in plerisque codicibus nonagesimus octavus habet titulum, *Psalmus David*, in Hebraico non habetur; hanc habente Scriptura sancta consuetudinem, ut omnes Psalmi qui cujus sint, titulos non habent, his deputentur, quorum in prioribus Psalmis nomina continentur.

3. Quatuor autem Psalmi sunt qui habent orationis titulum, sextus decimus, qui inscribitur, *Oratio David*, et incipit: *Exaudi, Domine, justitiam meam*. Et octogesimus quintus: *Inclina, Domine*. Et octogesimus nonus, qui nunc in manibus est: *Domine, refugium factus es nobis*. Et centesimus primus, qui titulum habet, *Oratio pauperis cum anxius fuerit, et in conspectu Domini effuderit precem suam*. David et pauper, qui cum dives esset, pro nobis pauper factus est, refertur ad Christum, qui sedit super pullum asinae, juxta Zachariam (**Cap. 9. v. 9**), pauper atque mansuetus. Moyses autem per quem Dominus legem dedit, cujus ore audivimus loquentem Deum: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (**Gen. 1. 26**): statimque infertur: *Et fecit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei fecit illum: masculum et feminam fecit illos*, ab initio conditionis hominis usque ad mortem et resurrectionem omnia explicat, qualis creatus sit, quanto vivat tempore, quid agat in saeculo, quem fructum vitae habeat, propter quid laboret, quo ire contendat. Et quoniam ipse qui haec scribit homo est, sub persona sua de omni generis humani conditione testatur. Sunt autem qui hunc **1051** Psalmum, sive Orationem, ad Israeliticum populum referant: quomodo in solitudine offenderit Deum atque conciderit, et non meruerit terram promissionis intrare; proque patribus ingressi sunt filii, et rursum placatum expectent Deum, quod in Christi compleatur adventu.

4. *Oratio quid in Scripturis*.---Oratio, juxta Grammaticos, omnis sermo loquentium est, cujus etymologiam sic exprimunt; *Oratio est oris ratio*. In Scripturis autem Sanctis, difficile Orationem juxta hunc sensum legimus; sed eam quae

ad preces et obsecrationes pertinet. Aiunt Hebraei uno Psalmorum volumine quinque libros contineri; a primo usque ad quadragesimum; et a quadragesimo primo usque ad septuagesimum primum; et a septuagesimo secundo usque ad octogesimum octavum; et ab octogesimo nono qui quarti libri initium est, et quem nunc disserimus, usque ad centesimum quintum. In quorum omnium fine duplex AMEN positum est, quod Septuaginta transferunt, *fiat, fiat*: et a centesimo sexto usque ad finem. Instar duodecim Prophetarum, qui et ipsi cum proprios libros [al. *libellos*] ediderint, unius voluminis nomine continentur. Illud autem quod pene praeterii, asserens inter undecim Moysi Psalmos, etiam nonagesimum octavum esse, in quo positum est: *Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorete scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est: Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel in eis qui invocant nomen illius*; videtur nostrae sententiae contraire; quomodo Moysi sit, qui Samuelem nominet, quem multa post tempora fuisse cognoscimus. Cujus quaestionis facilis solutio est; prophetatum nomen esse Samuelis, qui tanti meriti fuit, ut cum Moyse poneretur in Jeremia; *Si steterint Moyses et Samuel (Jer. 15. 1)*: juxta illud exemplum, quando homo Dei loquitur in Samaria: *Altare, altare, haec dicit Dominus: ecce filius nascetur domui David, Josias nomen ejus (5. Reg. 13. 2)*. Sciamus quoque errare eos, qui 1052 omnes Psalmos David arbitrantur, et non eorum, quorum nominibus inscripti sunt. Unde et hunc Psalmum volunt sub nomine Moysi a David esse compositum, quod scilicet Legislator communem humani generis offensam et calamitatem, et deinde expectationem salutis, sacro ore describat.

5. *Domine, habitaculum factus es nobis, in generatione et generatione.* Septuaginta: *Domine refugium factus es nobis, in omni generatione et generatione.* Pro habitatione et refugio in Hebraico MAON ponitur, quod magis habitationem quam refugium sonat. Narraturus autem tristia, et genus deploraturus humanum, a laudibus Dei incipit, ut quidquid postea homini accidit adversorum, non Creatoris duritia, sed ejus qui creatus est culpa accidisse videatur. Qui sustinet tempestatem, vel petrae vel tecti quaerit refugium. Quem hostis persequitur, ad muros urbium confugit. Fessus viator tam sole quam pulvere, umbrae quaerit solatium. Si saevissima bestia hominis sanguinem sitiatur, cupit et nititur, utcumque poterit, praesens vitare discrimen. Ita et homo a principio conditionis suae Deo utitur adiutore: et cum illius sit gratiae quod creatus est, illiusque misericordiae quod subsistit et vivit; nihil boni operis agere potest absque eo, qui ita concessit liberum arbitrium, ut suam per singula opera gratiam non negaret. Ne libertas arbitrii redundaret ad injuriam conditoris, et ad ejus contumaciam, qui ideo liber conditus est, ut absque Deo nihil esse se noverit. Quod autem dixit, *in generatione, et generatione*, omnia significat tempora et ante Legem et in Lege, et in Evangelii gratia. Unde et Apostolus dicit: *Gratia salvi facti estis per fidem, et hoc non ex vobis, sed ex dono Dei (Ephes. 2. 8).* Et omnes Epistolae ejus in salutationis principio, non prius pacem habent, et sic gratiam: sed ante gratiam, et sic pacem, ut donatis nobis peccatis nostris, pacem Domini consequamur.

1053 6. *Antequam montes nascerentur, et parturiretur terra et orbis, a saeculo usque in saeculum tu es Deus.* Septuaginta: *Antequam montes firmarentur, et*

fingeretur terra et orbis, a saeculo et usque in saeculum tu es Deus. Hunc locum quidam prava distinctione subvertunt, maxime hi qui volunt ante fuisse animas, quam homo in sexti diei numero conderetur. Ita enim legunt atque distinguunt: *Domine, refugium factus es nobis, a generatione in generationem, prius quam montes firmarentur, et fingeretur terra et orbis:* ut scilicet postea consequatur, *a saeculo et usque in saeculum tu es Deus.* Ita enim edisserunt. Si Dominus, antequam montes firmarentur, et fingeretur terra orbisque terrarum, refugium fuit hominum; ergo fuerunt animae in coelestibus, antequam hominum corpora formarentur. Nos autem, ut proposuimus, lectionem ita debemus distinguere: *Antequam montes firmarentur et fingeretur terra et orbis terrarum, a saeculo et usque in saeculum tu es Deus;* ut non refugium nostrum fuerit ante conditionem mundi, qui necdum eramus; sed quod Deus ab aeterno usque in aeternum sit semper Deus. Pro eo enim quod Latinus interpres posuit, *a saeculo usque in saeculum,* et Hebraice dicitur OLAM, rectius interpretabimur, *a sempiterno usque ad sempiternum.* Simile quid et in Proverbiis ex persona sapientiae, qui Christus est, legitur: *Dominus creavit me initio viarum suarum in opera sua, ante saecula fundavit me in principio, antequam terram faceret et abyssos priusquam procederent* [al. *produceret*] *fontes aquarum, priusquam montes firmarentur, ante* **1054** *omnes colles generavit me (Prov. 8. 22. et seqq.).* Nullum autem debet verbum *creationis* movere, cum in Hebraeo non sit *creatio* quae dicitur BARA; sed *possessio*. Ita enim scriptum est: ADONAI CANANI BRESITH DERCHO, quod in lingua nostra exprimitur: *Dominus possedit me initio viarum suarum.* Inter

possessionem autem et creationem multa diversitas est. Possessio significat, quod semper Filius in Patre et Pater in Filio fuerit. Creatio autem ejus qui prius non erat, conditionis exordium. Potest juxta leges tropologiae hoc quod dicitur: *Antequam montes firmarentur et fingeretur terra et orbis terrarum*, significare, quod antequam in anima nostra [al. *animae nostrae*] sublimia dogmata firmarentur, et terra corporis nostri fingeretur sive stabiliretur a Deo, et orbis terrarum qui Hebraice dicitur THEBEL; Graece significantius dicitur οἰκουμένη, quam nos, *habitatam*, transferre possumus, firmaretur, sive stabiliretur, Deus nobis semper refugium fuerit. Habitata est autem anima, non deserta, quae hospitem meretur habere Deum, dicente Salvatore: *Ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus* (**Joan. 14. 23**). Illud autem quod et Hebraicum habet, et omnes alii Interpretes: *Antequam montes nascerentur, et parturiretur terra*, manifeste ad tropologiam nos trahit. Neque enim montes et terra nativitatem parturitionemque recipiunt, sed conditionem. Ex quo liquido demonstratur, sanctos quoque excelsasque virtutes, Dei semper misericordia procreari.

7. *Convertes hominem usque ad contritionem, 1055 et dices, revertimini filii Adam.* Septuaginta: *Ne avertas hominem in humilitatem, et dixisti: convertimini filii hominum.* Juxta Hebraicum, quod dicitur, hoc est: O Deus, qui hominem condidisti, et ab initio ejus es refugium et habitatio, convertes eum usque ad contritionem: fecisti eum atque plasmasti, ut contereretur in mortem, et vas tuum extremo vitae suae tempore frangeretur; cui cum immineat ista conditio, ut ortus intereat, et quamvis longo vixerit tempore, tamen fine dissolvatur extremo; quotidie ei loqueris per

Prophetas: *Revertimini filii Adam*, qui vestra culpa offendistis Deum, et de immortalibus facti estis mortales. Praecipientis enim noluisti audire imperium: *De omni ligno quod est in paradiso comedes: de ligno autem scientiae boni et mali non comedes. In quocumque enim die gustaveris de eo, morte morieris (Gen. 2. 17).* Porro illud quod Septuaginta transtulerunt: *Ne avertas hominem in humilitatem, et dixisti: Convertimini filii hominum*, hunc habet sensum: Obsecro, ut hominem quem ad tuam imaginem et similitudinem condidisti, et tantum eum honorare dignatus est, ut de servo filium nuncupares; ne eum humilies peccato perpetuo, ne super illum vigeat antiqua sententia: *Terra es et in terram ibis (Gen. 3. 19).* Tu enim nobis promisisti poenitentiam, dicens: *Nolo mortem peccatoris: tantum ut convertatur et vivat (Ezech. 18. 23):* Tu dixisti, omnium Sanctorum tuorum eloquio: *Convertimini, sive revertimini, filii hominum*, ad clementissimum Patrem, qui occurrit venientibus, et signum quod suo vitio perdiderunt, offert, et stolam incorruptionis largitur antiquam.

8. *Quia mille anni in oculis tuis, ut dies hesternae, quae praeteriit, vel transiit, et ut vigilia nocturna, sive in nocte.* Qui per Prophetas semper nos ad poenitentiam provocas, dicens: *Revertimini filii hominum*, petimus (ut ante jam dixi) ne facias hominem in humilitate sempiterna retineri. Nec enim putamus longum esse quod promittis, salutem nobis **1056** post tempora multa tribuendam. Aeternitati enim comparata, brevis est omnium temporum longitudo. In conspectu enim tuo mille anni quasi una dies reputantur. Statimque se ipse reprehendit. Male dixi, unam diem, et unius diei spatio mille annorum apud te longitudinem computari,

cum magis debuerim dicere, unius vigiliae spatium, instar habere mille annorum prolixitatem. Nox in quatuor vigiliis dividitur, quae singulae trium horarum spatio supputantur. Unde et Dominus quarta vigilia ad navigantes venit Apostolos (**Matth. 14; et Marc. 6**). Sicut igitur una noctis vigilia cito pertransiit, maxime vigiliarum labore defessis: sic et mille annorum spatia apud te, qui semper es, et futurus es, et fuisti, pro brevissimo tempore computantur. Quodque infert: *Sicut dies hesternae, quae praeteriit*, juxta illud Apostoli sentiamus quod scribit ad Hebraeos: *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sempiternum* (**Hebr. 13. 8**). Ergo arbitror ex hoc loco, et ex Epistola quae nomine Petri Apostoli inscribitur, mille annos pro una die solitos appellari: ut scilicet quia mundus in sex diebus fabricatus est, sex millibus annorum tantum credatur subsistere: et postea venire septenarium numerum, et octonarium, in quo verus exercetur sabbatismus, et circumcisionis puritas redditur. Unde et octo beatitudinibus bonorum operum praemia promittuntur. Scribit autem Petrus hoc modo: *Unum hoc vos ne praetereat, dilectissimi, quia una dies apud Deum quasi mille anni, et mille anni quasi unus dies. Non moratur Dominus in promisso, ut quidam morari existimant* (**2. Petr. 3. 8. et 9**).

9. *Percutiente te eos, somnium erunt, mane quasi herba transiens. Mane floruit et abiit, ad vesperam conteretur atque siccabitur.* Septuaginta: *Quae pro nihilo habentur, eorum anni erunt: Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat, vespere decidat, induret, et arescat.* Juxta Hebraicum hic sensus est: Multum conversioni nostrae contulit et saluti, **1057** quod omnis vita mortalium, quasi somnium, ita veloci morte contracta est: quae in similitudinem

florum atque foeni, eodem pene tempore siccatur atque deperit. *Percutiente te*, inquit, *eos*, id est, homines; et illo sermone completo: *Stulte, hac nocte repetent animam tuam a te: quae autem praeparasti cujus erunt (Luc. 12. 20)?* Omnis humana conditio somnio comparabitur. Sicut enim mane virens herba, et suis floribus vernans, delectat oculos contemplantium, paulatimque marcescens, amittit pulchritudinem, et in foenum quod conterendum est, vertitur: ita omnis species hominum vernat in parvulis, floret in juvenibus, viget in perfectae aetatis viris: et repente dum nescit, incanescit caput, rugatur facies, cutis prius extenta contrahitur; et extremo fine, quod hic dicitur vespere, id est, senectute, vix moveri potest: ita ut non cognoscatur quis prior fuerit, sed pene in alium commutetur. Quid loquimur de infantiae temporibus usque ad extremam et decrepitam senectutem, cum hoc et languor faciat, et inediae moeror, ut vultus prius pulcherrimus feminarum, ad tantam transeat foeditatem, ut amor in odia commutetur? Super hac conditione mortalium et Isaias loquitur: *Omnis caro foenum, et omnis gloria ejus quasi flos foeni. Foenum aruit, flos decidit (Isai. 40. 6).* Juxta Septuaginta quoque similiter explicandum est. Omne quod in saeculo longum videtur, apud te, Deus, breve est. Dies enim et anni quibus humana vita contracta est, si comparentur aeternitati, reputabuntur pro nihilo. Sicut enim herba mane crevit, floruit et siccatur, ad vesperamque indurescit et deperit: ita erit omnis hominum pulchritudo.

10. *Consumpti enim sumus in furore tuo, et in indignatione tua conturbati sumus.* Septuaginta: *Quia defecimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus.* Pro eo quod nos

diximus, *turbati sumus*, Symmachus et Aquila transtulerunt, *acceleravimus*. Brevitatem autem vitae significat humanae. Quodque intulit: *in ira tua et in furore tuo*, sententiae Dei ostendit perseverantiam, cui omnes homines subjacemus, illi videlicet: **1058** *Terra es et in terram ibis*. Pulchre autem, non ut in Septuaginta habetur, *turbati sumus*, sed juxta Hebraicum, *acceleravimus* dicitur; ut quamvis aetas hominum longa videatur, tamen comparatione aeternitatis brevis sit. Quod et illustris Poeta testatur, dicens: *Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus*. (**Georgic. lib. 3.**) Et iterum
Rhoebe diu (res si qua diu mortalibus ulla est) Viximus. (**Aeneid. 10.**)

11. *Posuisti iniquitates nostras coram te: negligentias nostras in luce vultus tui*. Septuaginta: *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, saeculum nostrum in illuminatione vultus tui*. Ubi nos juxta Hebraicum et Symmachum posuimus, *negligentias nostras*, pro quo Septuaginta, *saeculum nostrum* transtulerunt, in Hebraico scriptum est **ALOMENU**, quod quinta Editio interpretatur, *adolescentiam*; Aquila **παροράσεις**, et nos in linguam nostram vertere possumus, *errores*, sive *ignorantias*. Unde dixit in alio loco: *Delicta juventutis meae, et ignorantias meas ne memineris* (**Ps. 24. 7**). Et iterum: *Delicta quis intelligit? Et: Ab occultis meis munda me Domine: et ab alienis parce servo tuo* (**Psal. 18. 13**). Aliena enim nobis sunt vitia, quae saepe voluntate, interdum ignorantia et errore committimus: et tamen cum non sit voluntas in crimine, error in culpa est. Miror autem cur Septuaginta voluerint

pro *adolescentia*, *negligentiis*, *et*
erroribus, sive *ignorationibus*, *saeculum* dicere: nisi forte,
quod in saeculo et in vitae hujus tempore vitia committantur.
Quodque intulit: *in illuminatione*, sive *in luce vultus tui*, hunc
habet sensum. Nihil te nostrorum latuit peccatorum: secreta
quoque nostra tuus oculus inspexit: juxta illud quod scriptum
est: *Tenebrae non abscondentur* [al. *obscurabuntur*] *a*
te (**Psal. 138. 12**). Et, *Scrutans corda et renes Deus* (**Psal. 7.**
10). Et iterum: *Sicut tenebrae ejus, ita et lumen ejus* (**Psal.**
138. 12). Homo enim videt in facie, Deus autem in corde.

12. *Omnes enim dies nostri transierunt, et in furore tuo*
consumpsimus annos nostros, quasi sermonem
loquens. Septuaginta: *Quoniam dies nostri defecerunt: et in*
ira tua defecimus. Anni nostri sicut aranea meditati
sunt. Brevitatem humanae vitae, quae sententiae Dei
hucusque subjecta est; et quam in priori versiculo
somnia **1059** comparavit, dicens: *Percutiente te eos,*
somnium erunt, nunc sermoni loquentium comparat: ut
quomodo sermo qui in ore versatur dum profertur, intercipitur,
et esse desistit; sic et omnis vita nostra pertranseat atque
desistat: et hoc in ira et in furore Dei, cui merito subjacemus,
vivente in nobis, ut supra diximus, sententia Dei. Quae sit
autem ira et furor Dei, crebrius diximus, non quod Deus
ulciscatur iratus, sed quod patientibus poenas iratus esse
videatur. Quod enim in nos ex perturbatione descendit, in illo
est ex *judicii* *veritate*. Pro *sermone*
loquentis, Septuaginta *meditationem araneae*
transtulerunt. Quomodo enim loquentis sermo praetervolat:
ita et opus araneae incassum texitur. De quo super persona
haereticorum scriptum est in Isaia: *Telam araneae*

texunt (Isai. 59. 5); quae parva et levia potest capere animalia, ut muscas, culices et caetera hujusmodi; a fortioribus autem rumpitur. Instar levium in Ecclesia simpliciumque, qui eorum decipiuntur erroribus, cum viros in fidei veritate robustos non valeant obtinere.

*10. Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni: sin autem multum, octoginta anni; et quod amplius est, labor et dolor. Septuaginta: Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta anni: et amplius eorum labor et dolor. Pro eo quod nos posuimus, in ipsis, et in Hebraeo habetur BAEM; Symmachus significantius transtulit ὁλόκληροι quod magis ad sensum quam ad verbum transferre possumus, *universi*. Quidquid igitur vivimus, et in quo delectabilis est vita mortalium, septuaginta annorum spatio comprehenditur. Sin autem multum, et ut interpretatus est Symmachus, *contra opinionem*, octoginta sunt anni; quidquid supra fuerit, morbis et infirmitate transigitur, quae est socia senectutis, caligantibus oculis, dolentibus vel cadentibus prius durissimis dentibus, quod plenius divinus sermo in Ecclesiaste describit: *Venient dies malitiae, et in quibus dicemus, non est nobis voluntas. Quando obscurabitur sol et luna, et stellae; et convertentur nubes post 1060 pluviam. In die qua movebuntur custodes domus, et subvertentur viri virtutis: cessabuntque molentes, quia paucae factae sunt: et obscurabuntur quae vident in foraminibus, et claudentur januae in foro: in infirmitate vocis molentis, et exsurget ad vocem avis, et humiliabuntur omnes filiae cantici, et quidem ab alto aspicient; et pavores in via: et florebit amygdalus, et incrassabitur locusta, et scindetur capparitis. Quoniam abibit**

homo in domum aeternitatis suae; et gyrabunt in foro qui plangunt, quoadusque non pulsetur funiculus argenti et conteratur ornamentum auri, et confringatur hydria ad fontem, et impediatur rota in lacu, et convertatur pulvis in terram sicut fuit; et spiritus revertatur ad Dominum, qui dedit eum. Vanitas vanitatum, dicit Ecclesiastes, et universa vanitas. Quae omnia humanae vitae et maxime senectutis miserias comprehendunt: et quem sensum habeant, in suo loco disseruimus. Sunt qui istum locum allegorice interpretantes, ad sabbati circumcisionisque mysterium referunt: quod primum requiescamus in Lege, et postea verae circumcisionis in Evangelio sacramenta nos teneant, admonentes et illud: *Da partem septem, et da partem octo.* Et septuaginta millia, et octoginta millia hominum multitudines, a quibus templum sub Salomone constructum est. Sed quid hoc ad praesentem locum, cui sufficit simplex et pura explanatio, quae non doctrinae gloriam in multiplicatione sermonum; sed legentis debet intelligentiam quaerere?

14. *Quoniam transivimus cito et avolavimus.* Septuaginta: *Quoniam supervenit mansuetudo super nos, et corripiemur.* Pro quo in Graeco scriptum est παιδευθῆσόμεθα, quod verbum ambiguum est; et tam correptionem, quam eruditionem doctrinamque significat. *Quem enim diligit Dominus, corripit, sive erudit, ac flagellat omnem filium quem recipit.* Quem locum ita Symmachus transtulit: *Succidimus enim repente, et avolamus.* Quinta Editio hoc modo: *Quoniam transivimus celeriter et dissolvimur.* Et est sensus. Post septuaginta annos, et, ut multum octoginta, quibus hominum vita transigitur, **1061** cum anima fuerit a corpore segregata, vento

similes avolamus; sive quia supra herbae virenti et florum pulchritudini, et ad vesperam siccitati hominem comparat: nunc pro ariditate vesperae, succisionem florum ponit. Et cum pertransierit, inquit, omne quod vivimus, subita morte dissolvimur. Quod autem Septuaginta dixere, *Quoniam superveniet* [al. *supervenit*] *mansuetudo*, *et corripiemur*, hunc habet sensum. Post septuaginta annos et octoginta, cum venerit Domini mansuetudo, et dies nobis mortis ingruerit, non judicabimur juxta meritum, sed juxta clementiam: et quae putatur correptio esse, eruditio est et doctrina. Satisque miramur quid voluerint verbum Hebraicum AIS, Septuaginta, Theodotion, et Sexta Editio transferre *mansuetudinem*: cum Aquila, Symmachus et Quinta Editio *festinationem* et *repente* *celeriter* que transtulerint.

15. *Quis novit fortitudinem irae tuae, et secundum timorem tuum, indignationem tuam?* Septuaginta: *Quis novit potestatem irae tuae, et prae timore tuo iram tuam dinumerare?* Inter Hebraicum et Septuaginta diversa distinctio est. Septuaginta enim dinumerationem timori et furori Domini copulant. Porro Hebraicum sequenti aptat versiculo, ut sequatur: *Ut numerentur dies nostri, sic ostende : et veniemus corde sapienti.* Quod breviter ita nobis disserendum videtur. Quis potest nosse quamdiu ira tua, ex qua timor nascitur humano generi, perseveret, nisi te docente, qui Deus es? Itaque obsecro, ut tempus vitae nostrae indices nobis, quo possimus corde sapienti, tuo nos judicio praeparare. Quod autem dixit: *Quis novit fortitudinem sive potestatem irae tuae; et secundum timorem tuum, indignationem tuam?* ostendit esse difficile, irae timorisque et

indignationis Dei secretum rationemque cognoscere: unde et Propheta lacrymabiliter deprecatur: *Domine ne in ira tua arguas me; neque in furore tuo corripas me (Psal. 6. 1)*. Non enim corripit, ut interficiat atque disperdat; sed ut corrigat et emendet. Quamobrem et in Osee (**Cap. 4. 14**), populo Judaeorum, cui multum iratus est, dicit se nequaquam irasci, nec visitare nurus eorum, cum adulteraverint. Et **1062** per Ezechielem loquitur ad Jerusalem: *Jam non irascar tibi, et zelus meus recessit a te (Ezech. 16. 42)*. Et in verbis Dierum sonat, quando pergit Israel adversum hostes in praelium corde pacifico.

16. *Ut numerentur dies nostri, sic ostende, et veniemus corde sapienti*. Septuaginta: *Dexteram tuam ita notam fac, et eruditos corde in sapientia*. Quod Aquila, Symmachus et Quinta Editio sic verterunt: *Dies nostros sic ostende, ut veniamus corde sapienti*. Errorque perspicuus est, cur pro *diebus*, Septuaginta *dexteram* dixerint: JAMENU quippe verbum compositum est, significans *dies nostros*. Quod in singulari numero si scribatur, extrema littera, quae appellatur NUN, exprimit *dexteram*; sicut est illud in nomine BENJAMIN, qui interpretatur, *filius dexteræ*. Sin autem MEM habeat, *diem* vel *dies* sonat. Est autem sensus: Numerum annorum dierumque nostrorum, quibus in hoc saeculo nos vivere decrevisti, ostende nobis, ut praeparemus nos adventui tuo; et contempto errore mortalium, ad te pergere festinemus, cupiamusque praesentiam tuam, et ad te festinemus corde sapienti. Nihil enim ita decipit humanum genus, quam dum ignorant spatia vitae suae, longiorem sibi saeculi hujus possessionem repromittunt. Unde et illud egregie dictum est: Nullum tam senem esse et sic decrepitae

aetatis, ut non se adhuc uno plus anno vivere suspicetur. Ad hunc sensum pertinet et illud quod dicitur: *Memento mortis tuae, et non peccabis* (Eccl. 7. 40). Qui enim se recordatur quotidie esse moriturum, contemnit praesentia, et ad futura festinat. Hoc est quod David in alio precatur loco, dicens: *Ne auferas me in dimidio dierum meorum, prius quam abeam, et non subsistam* (Ps. 101. 25. et Psal. 38. 14). Quod ita exponitur: Ne eo tempore facias me mori, quando adhuc putabam me victurum, ut possim peccata corrigere poenitentia. Si enim hoc feceris, inventus in delictis meis esse desistam. Non, quo [al. quod] spem resurrectionis neget; sed quo coram eo se neget posse subsistere, apud quem omnes qui in vitiis perseverant, pro nihilo computantur [al. reputantur]. Ubi nos interpretati sumus, *eruditos* corde in sapientia [verius *sapienti*], alii transtulerunt *compeditos*, verbi ambiguitate **1063** decepti. Si enim dicas *πεπεδημένους*, *compeditos* significat.

17. *Revertere Domine usquequo? et exorabilis esto super servos tuos.* Septuaginta similiter. Quia agimus poenitentiam, et scientes vitae nostrae brevitatem, ad te corde sapienti cupimus pervenire: et tu, Domine, revertere ad nos. Peccatis enim nostris longe recesseras, et dimiseras nos; ut ambularemus secundum voluntatem et cogitationes nostras. Quod autem infert, *usquequo*, illam habet intelligentiam, quam in duodecimo Psalmo legimus: *Usquequo Domine oblivisceris mei in finem?* Qui enim in angustia constitutus est, serum ei videtur Dei auxilium: et propterea impensius deprecatur, ut cito adiutorem Dominum [al. *Deum*] sentiat; et nequaquam iratum iudicem, sed placatum.

18. *Imple nos matutina misericordia tua, et laudabimus et laetabimur in cunctis diebus nostris.* Septuaginta: *Repleti sumus mane misericordia tua, et exultavimus et delectati sumus in omnibus diebus nostris.* In cunctis pene locis hanc habent Septuaginta consuetudinem, ut quod apud Hebraeos in futurum ostenditur [al. *ponitur*], hoc illi quasi jam factum et praeteritum referant. Hic ergo, non, ut illi voluerunt, dicunt se impletos esse matutina misericordia Dei, atque laetatos: alioqui si hoc factum erat, quomodo postea deprecantur, et dicunt: *Respice in servos tuos et in opera tua?* sed totum quod postulant, ideo deprecantur, ut mereantur matutinam misericordiam ejus, quam cum fuerint consecuti, laudent Deum atque laetentur in cunctis diebus vitae suae. Videntur autem mihi in resurrectionis spem aeternae vitae praemia deprecari, dicentes: *Imple nos matutina misericordia tua.* Quod quidem et vicesimi primi Psalmi titulus sonat, qui proprie ad mysterium Domini et ad resurrectionem ejus pertinens, inscribitur: *Pro assumptione matutina.*

19. *Laetifica nos pro diebus, quibus nos 1064 afflixisti, et annis, quibus vidimus mala.* Septuaginta: *Laetati sumus pro diebus, quibus nos humiliasti, annis, quibus vidimus mala.* Et Lazarus, qui receperat mala in vita sua, in sinu Abraham aeterno quiescit gaudio (**Luc. 16**). Mala autem non ea appellat quae contraria bonis sunt, sed pro afflictione ponit et angustiis. Quibus malis et Sara afflixit Agar ancillam suam; et de quibus in Evangelio scribitur: *Sufficit diei malitia sua* (**Matth. 6. 34**). Quanto igitur magis in hoc saeculo, persecutionibus, paupertate, inimicorum potentia, vel morborum cruciatibus fuerimus afflicti; tanto post resurrectionem in futuro majora praemia consequemur.

Pulchre autem non dixit, *sustinuimus mala*; sed *vidimus*. Quis enim est homo qui vivat, et non videat mortem (**Psal. 88. 49**)? Quae non tam ad dissolutionem corporis referenda est, quam ad multitudinem peccatorum, juxta quam dicitur: *Anima quae peccaverit, ipsa morietur* (**Ezech 18**).

20. *Appareat apud servos tuos opus tuum, et gloria tua super filios eorum*. Septuaginta: *Respice in servos tuos, et in opera tua, et dirige filios eorum*. Ergo in servis suis ipse Dominus operatur opus suum. Nec propria qui postulat salute contentus est, sed quaerit gloriam filiorum, id est, servorum Dei. Filios autem non tam illos qui de eorum stirpe generati sunt, quam discipulos debemus accipere; de quibus et Paulus loquebatur: *Filioli mei, quos iterum parturio* (**Gal. 4. 19**). Unde et Joannes Apostolus secundum merita filiorum suorum, profectusque operum singulorum, scribit ad parvulos, scribit ad juvenes, scribit ad patres.

21. *Et sit decor Domini Dei nostri super nos, et opus manuum nostrarum fac stabile super nos: et opus manuum nostrarum confirma*. Septuaginta; *Et sit splendor Domini Dei nostri super nos; et opera manuum nostrarum dirige super nos: et opus manuum nostrarum dirige*. Ubi sunt qui liberi arbitrii sibi potestate plaudentes, in eo putant se Dei gratiam consecutos, **1065** si habeant potestatem faciendi, vel non faciendi bona, sive mala? Ecce hic beatus Moyses post resurrectionem quam postulaverat, dicens: *Imple nos matutina misericordia tua, et laudabimus et laetabimur in cunctis diebus nostris*, nequaquam surrexisse contentus est, et aeternae vitae praemia consecutum; sed postulat, ut decor Domini Dei sui sit super eos qui surrexerint, et splendeat in animabus eordibusque sanctorum: et opera manuum eorum

ipse dirigat, faciatque esse perpetua: ipseque confirmet quidquid in sanctis videtur boni. Sicut enim humilitas deprecantis meretur praemia: ita superbia contemnentis [al *confidentis*] Dei auxilio deseretur.

EPISTOLA CXLI . AD AUGUSTINUM.

Gratulatur ejus industriae, per quam haereticorum factionibus obstiterit, eaque in re suum quoque studium testificatur.

Domino sancto ac beatissimo Papae AUGUSTINO
HIERONYMUS.

Omni quidem tempore beatitudinem tuam, eo quo decet honore, veneratus sum; et habitantem in te dilexi dominum Salvatorem: sed [al. *et*] nunc, si fieri potest, cumulo aliquid addimus, et plene complemus, ut absque tui nominis mentione, ne unam quidem horam praeterire patiamur, qui contra flantes ventos ardore fidei perstitisti. Maluisti, quantum in te fuit, solus liberari de Sodomis, quam cum pereuntibus commorari. Scit quid dicam prudentia tua. Macte virtute, in orbe [al. *urbe*] celebraris. Catholici te conditorem antiquae rursum fidei venerantur atque suspiciunt; et, quod signum majoris gloriae est, omnes haeretici detestantur: et me pari persequuntur odio; ut quos gladiis nequeunt, voto interficiant. Incolumem et mei memorem te Christi Domini clementia tueatur, domine venerande et beatissime Papa.

1066 EPISTOLA CXLII. AD AUGUSTINUM.

Significat damnatas haereses clam et oblique adhuc moliri, et non neminem potentem esse, qui dissimulanter eis faveat.

Domino sancto ac beatissimo Papae AUGUSTINO
HIERONYMUS.

Multi utroque claudicant pede; et ne fractis quidem cervicibus inclinantur, habentes affectum erroris pristini, cum praedicandi eandem non habeant libertatem. Sancti fratres, qui cum nostra sunt parvitate, praecipue sanctae ac venerabiles filiae tuae, suppliciter te salutant. Fratres tuos, dominum meum Alypium, et dominum meum Evodium, ut meo nomine salutes, precor coronam tuam. Capta Jerusalem tenetur a Nabuchodonosor, nec Jeremiae vult audire consilia: quin potius Aegyptum desiderat, ut moriatur in Taphnes, et ibi servitute pereat sempiterna.

EPISTOLA CXLIII . AD ALYPIUM ET AUGUSTINUM.

Alypio et Augustino gratulatur, quorum opera Celestiana haeresis sit extincta: simulque excusat quod nondum scripserit adversus libros Anniani Diaconi Pelagiani.

Dominis vere sanctis atque omni affectione ac jure venerandis
ALYPIO et AUGUSTINO Episcopis, HIERONYMUS in
Christo salutem.

Sanctus Innocentius Presbyter, qui hujus sermonis est portitor,
anno praeterito, quasi nequaquam in Africam reversurus, mea
ad dignationem vestram scripta non sumpsit. Tamen Deo
gratias agimus, quod ita evenit, ut nostrum silentium vestris
epistolis **1067** vinceretis. Mihi enim omnis occasio gratissima
est, per quam scribo vestrae reverentiae; testem invocans
Deum, quod si posset fieri, assumptis alis columbae, vestris
amplexibus implicarer: semper quidem pro merito virtutum
vestrarum; sed nunc maxime, quia cooperatoribus et
auctoribus vobis, haeresis Celestiana jugulata est, quae ita
infecit corda multorum, ut cum superatos damnatosque esse
se sentiant, tamen venena mentium non omittant [f. *amittant*]:
et quod solum possunt, nos oderint, per quos putant se
libertatem docendae haereseos perdidisse.

2. Quod autem quaeritis, utrum rescripserim contra libros
Anniani [al. *Amandi*], Pseudodiaconi Celedensis, qui
copiosissime pascitur, ut alienae blasphemiae verba frivola
subministret, sciatis me ipsos libros in schedulis missos a
sancto fratre nostro Eusebio Presbytero suscepisse, non ante
multum temporis; et exinde vel ingruentibus morbis, vel
dormitione sanctae et venerabilis filiae vestrae Eustochii, ita
doluisset, ut propemodum contemnendos putarem. In eodem
enim luto haesitat, et exceptis verbis tinnulis atquo
emendicatis, nihil aliud loquitur. Tamen multum egimus; ut
dum epistolae meae respondere conatur, apertius se proderet,
et blasphemias suas omnibus patefaceret. Quidquid enim in
illa miserabili Synodo Diospolitana dixisse se denegat, in,

hoc opere confitetur; nec grande est ineptissimis naeniis respondere. Si autem Dominus vitam **1068** tribuerit, et notariorum habuerimus copiam, paucis lucubratiunculis respondebimus: non ut convincamus haeresim emortuam [al. *mortuam*]; sed ut imperitiam atque blasphemiam ejus, nostris sermonibus confutemus. Meliusque hoc faceret sanctitas vestra; ne compellamur contra haereticum nostra laudare. Sancti filii communes Albina, Pinianus et Melania plurimum vos salutant. Has litteras de sancta Bethleem, sancto Presbytero Innocentio dedi perferendas. Neptis vestra Paula miserabiliter deprecatur, ut memores ejus sitis, et multum vos salutat. Incolumes vos et memores mei, Domini nostri Jesu Christi tueatur clementia, Domini vere sancti atque omnium affectione venerabiles patres.

EPISTOLA CXLIV . S. AUGUSTINI AD OPTATUM EPISCOPUM MILEVITANUM.

De Natura et origine animae.

Nondum se abs Hieronymo responsum epistolae suae heic 131. de Origine animae accepisse, nec eam interim consultationem in vulgus edi se probare.

Domino beatissimo, sinceriterque carissimo, et desideratissimo fratri, et Coepiscopo OPTATO AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. «Per religiosum Presbyterum Saturninum tuae venerationis litteras sumpsit **1069** hoc a me magno studio quod

nondum habeo flagitantis. Sed eur hoc leceris causam mihi aperuisti, quod scilicet eredas de hac re mihi consulenti jam fuisse responsum. Utinam ita esset! Absit ut te, cujus expectationem avidissimam noverim, hujus muneris communicationem fraudarem; sed si quid credis, frater carissime, quinque ferme anni ecce evoluti sunt, ex quo in Orientem misi Librum non praesumptionis, sed consultationis meae, et adhuc rescripta non merui, quibus mihi enodaretur haec quaestio, in qua me cupis ad te certam ferre sententiam. Utrumque ego misissem, si utrumque haberem. Hoc autem quod habeo, sine altero, quod nondum habeo, cuiquam debere me jam mittere, vel edere non videtur, ne ille, qui mihi fortasse, ut desidero responsurus est, interrogationem meam disputatione operosissima elaboratam, sine sua responsione, quae adhuc desperanda non est, per manus hominum notitiamque diffundi jure succenseat, idque jactantius, quam utilius fecisse me judicet, quasi ego potuerim quaerere, quod ille non potuerit enodare, cum forsitan possit, idque dum faciat, expectandum sit. Magis enim scio quod aliis occupatur, quae minime differenda sunt, plurisque pendenda. Quod ut tua quoque Sanctitas noverit, attende paulisper, quod mihi alio anno per latorem per quem scripseram remeantem scripserit. Nam hoc ex ejus epistola in istam transtuli.» Incidit, *inquit*, tempus difficillimum, quando mihi tacere melius fuit quam loqui; ita ut nostra studia cessarent ne, juxta Appium, canina exerceretur facundia. Itaque duobus libellis tuis, quos meo nomini dedicasti, eruditissimis et omni eloquentiae splendore fulgentibus, ad tempus respondere non potui. Non quo quidquam in illis reprehendendum putem: sed quia juxta Apostolum, *unusquisque in suo sensu abundet: alius quidem*

sic, alius autem sic (Rom. 14. 5). Certe quidquid dici potuit, et sublimi ingenio de Scripturarum sanctarum hauriri fontibus, a te positum atque dissertum est. Sed quaeso reverentiam tuam, parumper patiaris me tuum laudare ingenium. Nos enim inter nos eruditionis causa disserimus. Caeterum aemuli, et maxime haeretici, si diversas inter nos sententias viderint, de animi calumniabuntur rancore **1070** descendere. Mihi autem decretum est te amare, te suspicere, colere, mirari, tuaque dicta quasi mea defendere. Certe et in Dialogo quem nuper edidi, tuae beatitudinis ut dignum fuerat recordatus sum: magisque demus operam, ut perniciosissima haeresis de Ecclesiis auferatur, quae semper simulat poenitentiam; ut docendi in Ecclesiis habeat facultatem: ne si aperta se luce prodiderit, foras expulsa moriatur.»

2. «Cernis nempe, venerande frater, haec mei carissimi verba, inquisitioni meae reddita, non eam negasse responsionem, sed excusasse de tempore, quod in alia magis urgentia curam cogeretur impendere. Vides etiam quam benevolum animum erga me gerat, quidve commoneat, ne scilicet quod inter nos, salva utique caritate ac sinceritate amicitiae, eruditionis causa facimus, calumnientur aemuli, et maxime haeretici de animi rancore descendere. Proinde si utrumque opus nostrum, et ubi ego inquisivi, et ubi ipse ad inquisita responderit, homines legerint, quia etiam oportet, ut si eadem quaestio secundum ejus sententiam sufficienter fuerit explicata, me instructum esse gratias agam, non parvus erit fructus, cum hoc exierit in notitiam plurimorum, ut minores nostri non solum sciant, quid de hac re sentire debeant, quae inter nos diligenti disceptatione discussa est, verum etiam discant exemplo nostro, Deo

miserante, atque propitio, quemadmodum inter carissimos fratres, ita non desit alterna inquisitionis gratia disputatio, ut tamen maneat inviolata dilectio.»

3. «Si autem scriptum meum, ubi res obscurissima tantummodo legitur inquisita, sine illius rescripto, ubi forsitan apparebit inventum, emanarit, latius pergat, perveniat etiam ad illos, qui *comparantes*, ut ait Apostolus, *semetipsos sibimetipsis*, non intelligunt, quo animo a nobis fiat, quo ipsi eo animo facere nesciunt, et voluntatem meam erga honorandum pro suis ingentibus meritis dilectissimum amicum, non sicut eam vident, quomodo nec vident, sed sicut eis libitum est, et sicut odio suo dictante suspicantur, exponent: quod profecto, quantum in nobis est, cavere debemus. At si forte, quod per nos innotescere nolumus, etiam invitis nobis, eis quibus nolumus innotuerit, quid restabit, nisi aequo animo habere Domini voluntatem? Neque **1071** enim hoc scribere ad quemquam deberem, quod semper latere voluissem. Nam si (quod absit) aliquo vel casu, vel necessitate nunquam ille rescripserit, procul dubio nostra consultatio, quam ad eum misimus, quandoque manifestabitur. Nec inutilis legentibus erit, quia etsi non illa invenient, quae requirunt, invenient certe, quemadmodum sint inquirenda, nec temere affirmanda, quae nesciunt, et dum ea, quae ibi legerint, consulere etiam ipsi, quos potuerint, studiosa caritate, non discordiosa contentione curabunt; donec aut id, quod volunt reperiunt, aut ipsa inquisitione aciem mentis exerceant, ut ulterius inquirendum non esse cognoscant. Nunc tamen, quamdiu jam consulti amici nondum est desperanda responsio, edendam non esse consultationem nostram, quantum quidem in nobis est, puto quod persuaserim

dilectioni tuae; quanquam et ipse non eam solam poposceris, sed adjunctam etiam ejus quem consului, responsionem tibi desideraveris mitti, quod utique facerem, si haberem. Si autem ut verbis tuae sanctitatis utar, quae in tua epistola posuisti, *sapientiae meae lucidam demonstrationem, quam mihi promerito (ut scribis) vitae meae auctor lucis attribuit*, non ipsam dicis consultationem, et inquisitionem meam, sed mihi jam ejus rei, quam quaesivi, provenisse inventionem putas, et ipsam potius poscis ut mittam; facerem si ita esset, ut putas. Ego enim adhuc, fateor, non inveni, quemadmodum Anima, et peccatum ex Adam trahat, (unde dubitare fas non est) et ipsa ex Adam non trahatur, quod mihi diligentius inquirendum, quam inconsultius asserendum est.»

4. «Habent litterae tuae, *nescio quot senes et a doctis sacerdotibus institutos viros, quos ad tuae modicitatis intelligentiam, assertionemque veritate plenissimam revocare non poteras*; nec tamen exprimis quaenam sit assertio tua veritate plenissima, ad quam senes, et a doctis sacerdotibus institutos viros revocare non poteras. Si enim hoc tenebant, vel tenent hi senes, quod a doctis sacerdotibus acceperunt, quomodo tibi rustica, et minus instructa clericorum turba molestias generaverat in his rebus, in quibus *a doctis sacerdotibus fuerat instituta*? Si autem senes isti, vel turba clericorum ab eo quod a doctis sacerdotibus acceperat, sua pravitate deviabat, illorum potius auctoritate fuerat corrigenda, et a tumultu contentiosissimo comprimenda. **1072** Sed rursus cum dicis *Te novellum rudemque doctorem, tantorum ac talium Episcoporum traditiones timuisse corrumpere, et convertere homines in meliorem partem ob defunctorum injuriam formidasse*, quid

das intelligi, nisi quod illi, quos corrigere cupiebas, doctorum, atque magnorum jam defunctorum episcoporum traditiones nolendo deserere, *novello, rudique doctori* acquiescere recusabant? Qua in re de illis interim taceo, tuam vero *assertionem*, quam dicis esse *veritate plenissimam*, vehementer scire desidero; non ipsam dico sententiam, sed ejus *assertionem*.»

5. «Improbari enim abs te eos, qui affirmant, omnes animas hominum ex illa una, quae protoplasto data est, per generationum successionem propagari, atque traduci, sufficienter quidem in nostram notitiam protulisti; sed qua ratione, quibusve divinarum Scripturarum testimoniis id falsum esse monstraveris, quia tuae litterae non continent, ignoramus. Deinde quid ipse pro isto, quod improbas, teneas, legenti mihi epistolam tuam, et quam fratribus antea Caesariensibus, et quam mihi nuperrime direxisti, non evidenter apparet, nisi quod te video credere, sicut scribis, *Deum fecisse homines, et facere, et facturum esse, neque aliquid esse in coelis, aut in terra, quod non ipso constiterit, et constet auctore*. Hoc sane ita verum est, ut dubitare hinc nullus debeat. Sed adhuc te oportet exprimere, unde faciat animas Deus, quas negas ex propagine fieri, utrum aliunde? Et si ita est, quidnam illud sit, an omnino de nihilo? Nam illud Origenis, et Priscilliani, vel si qui alii tale aliquid sentiunt: quod pro meritis vitae prioris terrena, atque mortalia contrudantur in corpora, absit, ut sentias; huic quippe opinioni prorsus Apostolica contradicit auctoritas, dicens, Esau, et Jacob, antequam nati fuissent; nihil operatos boni, vel mali. Igitur non ex toto, sed ex parte, nobis est tua de hac re nota sententia; assertio vero ejus, id est unde doceatur verum

esse, quod sentis, nos penitus latet. Propterea petiveram prioribus litteris meis, ut *libellum Fidei*, quem te scripsisse commemoras, eique nescio quem *presbyterum fallaciter subscripsisse* conquereris, mihi mittere dignareris: quod etiam nunc peto, et quid testimoniorum divinorum huic quaestioni reserandae adhibere potuisti. Dicis enim in epistola ad Caesarienses, *Placuisse vobis, ut omnem veritatis approbationem etiam Iudices cognoscerent* **1073** *saeculares, quibus ex communi deprecatione residentibus, et ad fidem universa rimantibus, id Divinitas, ut scribis, misericordiae suae infusione largita est, ut maiorem affirmationem pro suis sensibus assertionemque proferrent, quam vestra circa eos mediocritas cum ingentium testimoniorum auctoritatibus retentabat.* Has ergo testimoniorum ingentium auctoritates ingenti studio scire desidero. Solam quippe unam causam videris secutus, qua contradictores tuos refelleres, quod scilicet negarent esse opus Dei animas nostras. Quod si sentiunt, merito eorum sententia iudicatur esse damnanda. Nam hoc si de ipsis corporibus dicerent, procul dubio fuerant emendandi, vel detestandi. Quis enim Christianus neget opera Dei esse corpora singulorum quorumque nascentium? Nec tamen ea propterea negamus a parentibus gigni, quia fatemur divinitus fingi. Quando ergo dicitur, sic etiam animarum nostrarum incorporea quaedam sui generis semina, et a parentibus trahi, et tamen ex eis animas Dei opere fieri, ad hoc refutandum non humana conjectura, sed divina Scriptura testis adhibenda est. Nam de sanctis libris canonicae auctoritatis potuit nobis testimoniorum suppetere copia, qua probatur Deus animas facere; sed testimoniis talibus ii redarguuntur, qui opera Dei esse singulas quasque animas in hominibus nascentibus negant; non ii qui hoc fatentur, et

tamen eas, sicut corpora, Deo quidem operante, formari, sed ex parentum propagatione, contendunt. Ad hos refellendos tibi divina testimonia certa quaerenda sunt, aut si jam invenisti, nobis, qui nondum invenimus, cum impensissime, quantum possumus, inquiramus, mutua dilectione mittenda. Tua quippe consultatio brevis, atque postrema in litteris, quas ad fratres Caesarienses misisti, ita se habet: *Exoro, inquis, ut me filium vestrum, atque discipulum, et ad haec mysteria nuper, proximeque, Deo juvante, venientem, qua debetis, et dignum est, et qua prudentes respondere convenit Sacerdotes, informatione doceatis: utrum magis illa sit tenenda sententia, quae animam dicit esse de traduce, et per occultam quamdam originem, ordinemque secretum in omne hominum genus, coeteras animas ex Adae protoplasti transfusione defluere, an potius ea, quam omnes fratres vestri, et sacerdotes hic positi retinent, et affirmant, eligenda definitio, credulitasque retinenda, quae Deum auctorem universarum rerum, hominumque cunctorum et fuisse, et esse, et futurum esse testatur, et credit.*»

1074 6. «Horum igitur duorum, quae consulens proposuisti, vis ut eligatur, tibi respondeatur alterutrum, quod fieri deberet ab scientibus, si essent inter se duo ista contraria, ut altero electo, consequenter esset alterum respuendum. Nunc autem, si quispiam non alterum e duobus his eligat, sed utrumque verum esse respondeat, id est, in omne hominum genus caeteras animas ex Adae protoplasti transfusione defluere, et nihilominus Deum auctorem universarum rerum, hominumque cunctorum et fuisse, et esse, et futurum esse credat, et dicat, quid huic contradicendum esse censes? Numquid nam dicturi sumus: *Si ex parentibus animae*

propagantur, non est Deus auctor omnium rerum quia non facit animas? Respondebitur enim, si hoc dixerimus: ergo quia corpora ex parentibus propagantur, non est Deus auctor omnium rerum, si propter hoc dicendus est non facere corpora. Quis autem neget, auctorem humanorum omnium corporum Deum, sed illius dicat solius, quod de terra primitus finxit, aut certe etiam conjugis ipsius, quia et ipsam de latere ejus ipse formavit, non autem etiam exterorum, quia ex illis caetera hominum corpora defluxisse negare non possumus?»

7. «Ac per hoc, si, adversus quos tibi est in hac quaestione conflictus, sic asseverant animarum ex illius unius derivatione propaginem, ut eas jam Deum negent facere, atque formare, insta eis redarguendis, convincendis, corrigendis, quantum Domino adjuvante potueris. Si autem initia quaedam ex illo uno, et deinceps a parentibus attrahi, et tamen singulas in hominibus singulis affirmant ab auctore omnium rerum Deo creari, atque formari, quid eis respondeatur, inquire de Scripturis maxime sanctis, quod non sit ambiguum, nec aliter possit intelligi: aut si jam invenisti, ut superius postulavi, dirige et nobis. Quod si te adhuc, sicut me latet; insta quidem omnibus viribus eos confutare, qui dicunt *animas non ex opere Divino*, quod eos dixisti in epistola tua prima *inter secretiores fabulas murmurasse, deinde propter hanc sententiam stultam, atque impiam a tuo consortio, et Ecclesiae servitio recessisse*, atque adversus eos omnibus modis defende, et tuere, quod in eadem epistola posuisti, *Deum fecisse animas, et facere, et facturum esse, neque aliquid esse in coelis, aut in terra, quod non ipso constiterit, aut constet auctore*. Hoc enim de omni omnino genere creaturae verissime, atque rectissime creditur, dicitur,

defenditur, comprobatur. **1075** Deus enim auctor universarum rerum, hominumque cunctorum et fuit, et est, et futurus est, quod in extrema tua ad Coepiscopos nostros Provinciae Caesariensis Consultatione posuisti, atque ut id potius eligerent, exemplo omnium fratrum, et consacerdotum, qui sunt apud vos, atque id retinent, quodammodo hortatus es. Sed alia quaestio est ubi quaeritur, utrum omnium animarum, et corporum auctor, effectorque Deus sit, quod veritas habet, an aliquid naturarum exoriatur, quod ipse non faciat, quae opinio prorsus erroris est; alia vero ubi quaeritur, utrum Deus animas humanas ex propagine, an sine propagine faciat, quas tamen ab illo fieri, dubitare fas non est. In qua quaestione sobrium te esse, ac vigilantem volo ; ne sic animarum propaginem destruas, ut haeresim Pelagianam incautus incurras. Nam si humanorum corporum, quorum propagatio est omnibus nota, dicimus tamen Deum, vereque dicimus, non illius tantum primi hominis, conjugumve primorum, sed omnium ex illis propagatorum esse creatorem, puto facile intelligi, eos qui animarum defendunt propaginem, non ex hoc nos habere velle destruere, quando Deus animas facit, cum et corpora facit, quae de propagine fieri negare non possumus; sed alia documenta esse quaerenda, quibus hi qui sentiunt propagari animas, repellantur, si eos errare veritas loquitur; de qua re illi magis fuerant, si fieri posset, interrogandi, propter quorum injuriam defunctorum, sicut scribis in Epistola, quam mihi posteriorem misisti, *in meliorem partem convertere homines formidabas*. Hos enim defunctos, tales tantosque, et tam doctos Episcopos fuisse dixisti, ut earum traditiones timeres doctor novellus, rudisque corrumpere velle. Itaque si scire possem, tales ac tanti et tam docti viri istam de animarum propagatione sententiam, quibus vel testimoniis asserebant:

quam tamen in litteris ad Caesarienses datis, illorum auctoritatem nequaquam respiciens, inventionem novam, et inauditum dogma esse dixisti, cum profecto, et si error est, novum tamen eum non esse noverimus, sed vetustum, et antiquum.

8. «Quando autem nos aliquae causae in aliqua quaestione non immerito dubitare compellunt, **1076** non etiam hinc dubitare debemus, utrum dubitare debeamus. De dubiis quippe rebus sine dubitatione dubitandum est. Vides, quemadmodum Apostolus de se ipso dubitare non dubitet, *utrum in corpore, an extra corpus* raptus sit in tertium coelum: sive hoc, sive illud, *nescio, Deus scit. (1. Cor. 12. 2. 3)*. Cur ergo mihi, quamdiu nescio, dubitare non liceat, utrum Anima mea in istam vitam ex propagine, an sine propagine venerit, cum eam utrolibet modo a summo, et vero Deo factam esse non dubitem? Cur mihi fas non sit dicere: Scio *Animam meam ex opere Dei subsistere, et prorsus opus Dei esse, sive ex propagine, sicut corpus, sive extra propaginem, sicut illa, quae primo homini data est, nescio, Deus scit* ? Unum horum vis ut confirmem? Possem, si nossem. Quod si ipse nosti, en habes me cupidiorum discere, quod nescio, quam docere, quod scio. Si autem nescis, sicut ego, ora sicut ego, ut sive per quemlibet servum suum, sive per se ipsum Magister ille nos doceat, qui dixit discipulis suis: *Ne velitis dici ab hominibus Rabbi, unus est enim Magister vester Christus (Matth. 23. 8)*. Si tamen scit expedire nobis, ut etiam talia noverimus, qui novit non solum quid doceat, verum etiam quid nobis discere expediat; nam confiteor dilectioni tuae cupiditatem meam; cupio quidem et hoc scire, quod quaeris; sed multo magis cuperem scire, si fieri posset, quando praesentetur

desideratus omnibus gentibus, et quando regnum futurum sit Sanctorum, quam unde in hanc terram venire ceperim. Et tamen illud, cum ab illo, qui scit omnia, discipuli sui, nostri Apostoli, quaererent, responsum acceperunt: *Non est vestrum nosse tempus, aut tempora, quae Deus posuit in sua potestate (Act. 1. 7)*. Quid si et hoc scit non esse nostrum scire, qui profecto scit, quid nobis sit utile scire? Et illud quidem per illum scio, non esse nostri scire tempora, quae Pater posuit in sua potestate; utrum autem originem Animarum, quam nondum scio, nostrum sit scire, id est pertineat ad nos id scire, ne hoc quidem scio. Nam si saltem hoc scirem, quod nostrum non sit id scire, non solum affirmare, quamdiu nescio, verum etiam quaerere jam desisterem. Nunc autem quamvis tam sit obscurum, ac profundum, **1077** ut plus illic docendi caveam temeritatem, quam discendi habeam cupiditatem, tamen etiam hoc volo scire, si possum. Et licet multo amplius sit necessarium, quod ait ille Sanctus: *Notum mihi fac Domine finem meum (Psal. 38. 5)* (non enim ait: *initium meum*) quod ad istam quaestionem attinet, me lateret.

9. «Verum de ipso quoque initio meo ingratus doctori meo non sum, quod Animam humanam spiritum esse, non corpus, eumque rationabilem, vel intellectualem scio, nec eam Dei esse naturam, sed potius creaturam aliquatenus mortalem, in quantum in deterius commutari, et a vita Dei, cujus participatione beata sit, alienari potest; et aliquatenus immortalem, quoniam sensum, quo ei post hanc vitam vel bene, vel male sit, amittere non potest. Scio etiam, non eam pro actibus ante carnem gestis includi in carne meruisse, sed nec ideo esse in homine sine sorde peccati, etsi *unius*

diei, sicut scriptum est, fuerit vita ejus super terram (Job 14. 5. juxta LXX). Ac per hoc scio ex Adam per seriem generationis sine peccato neminem nasci, unde et parvulis necessarium est per gratiam regenerationis in Christo renasci. Haec tam multa, nec parva, de initio, vel origine Animarum nostrarum, in quibus plura sunt ad eam scientiam pertinentia, quae fide constant, et didicisse me gratulor, et nosse confirmo. Quapropter, si nescio in origine Animarum, utrum illas Deus hominibus ex propagine, an sine propagine faciat, quas tamen ab ipso fieri non ambigo, scire quidem et hoc magis eligo, quam nescire; sed quamdiu non possum, melius hinc dubito, quam velut certum confirmare aliquid audeo, quod illi rei sit forte contrarium, de qua dubitare non debeo.

10. «Tu itaque, mi frater bone, quoniam consulis me, et vis unum horum definiam: utrum Animae caeterae ex illo uno homine, **1078** sicut corpora per propaginem, an sine propagine, sicut illius unius a Creatore, singulis singulae fiant (ab ipso enim fieri, sive sic, seu sic non negamus) patere, ut etiam ipse consulam, quomodo inde Anima peccatum originaliter trahat, unde originaliter ipsa non trahitur? Omnes enim Animas ex Adam trahere originale peccatum similiter non negamus, ne in Pelagianam haeresim detestabilem irruamus. Si hoc, quod ego interrogo, nec tu scis, sine me patienter utrumque nescire, et quod tu interrogas, et quod ego. Si autem jam scis quod interrogo, cum hoc etiam me docueris, tunc et illud, quod vis ut respondeam, nihil ibi jam metuens, respondebo. Peto ergo, ne succenseas, quia non potui confirmare quod quaeris, sed potui demonstrare quid quaeras, quod cum inveneris, confirmare non dubites quod quaerebas. Et hoc quidem sanctitati tuae scribendum existimavi, qui

propaginem Animarum jam quasi certus improbandam putas. Caeterum si illis, qui hanc asserunt, rescribendum fuisset, fortassis ostenderem, quemadmodum id quod se nosse arbitrantur, ignorent, et ne hoc asserere auderent, quantum formidare deberent. Sane in rescripto amici quod huic Epistolae inserui, ne te forte moveat, quod duos libros a me missos commemoravit, quibus respondere vacuum sibi tempus non fuisse respondit. Unus est de hac quaestione, non ambo; in alio autem aliud ab illo consulendo, et pertractando quaesivi. Quod vero admonet, et hortatur, *ut magis demus operam, ut perniciosissima haeresis de Ecclesiis auferatur*, illam ipsam Pelagianam haeresim dicit, quam cautissime ut devites, quantum possum, frater admoneo, cum de Animarum origine sive cogitas, sive jam disputas, ne tibi subripiat esse credendum, ullam prorsus Animam, nisi unius Mediatoris, non ex Adam trahere originale peccatum generatione devinctum, regeneratione solvendum.

*QUINTA CLASSIS COMPLECTENS TRES
EPISTOLAS QUARUM TEMPUS MINUS
COMPERTUM EST; QUIBUS TRES ALIAE
SUBDUNTUR, QUARUM INCERTUS EST
AUCTOR.*

1079 EPISTOLA CXLV . AD EXUPERANTIUM

Exuperantium adhortatur, ut relictā militiā, conferat se ad perfectam Christiani vitam, unaque cum fratre suo Quintiliano Bethleem commigret.

1. Inter omnia quae mihi sancti fratris Quintiliani amicitiae praestiterunt, hoc vel maximum est, quod te mihi ignotum corpore, mente sociavit. Quis enim non diligat eum, qui sub paludamento et habitu militari agat opera Prophetarum, et exteriorem hominem aliud promittentem, vincat interiori homine, qui formatus est ad imaginem Creatoris? Unde et prior ad officium provoco litterarum, et precor, ut mihi occasionem tribuas saepius rescribendi: quo de caetero scribam audacius. Illud autem prudentiae tuae breviter significasse sufficiat, ut memineris Apostolicae sententiae: *Vinctus es uxori, ne quaeras solutionem, solutus es, ne quaeras uxorem (1. Cor. 7. 27)*, id est, alligationem, quae solutioni contraria est. Qui igitur servit officio conjugali, vinctus est; qui vinctus est, servus est; qui autem solutus est, liber est. Cum ergo Christi gaudeas libertate, et aliud agas, aliud repromittas, ac propemodum in domate constitutus sis, non debes ad tollendam tunicam tecto descendere (**Luc. 17**), nec respicere post tergum, nec aratri semel arrepti stivam dimittere (**Luc. 9. 62**): Sed si fieri potest, imitare Joseph, et Aegyptiae dominae pallium relinque, ut nudus sequaris Dominum Salvatorem, qui dicit in Evangelio: *Nisi quis dimiserit omnia, et tulerit crucem suam, et secutus me fuerit, non potest meus esse discipulus (Matth. 10. 38)*.

Projice sarcinam saeculi, ne quaeras **1080** divitias, quae camelorum pravitatibus comparantur (**Matth. 19. 24**). Nudus et levis ad coelum evola, ne alas virtutum tuarum auri deprimant pondera. Hoc autem dico, non quod te avarum didicerim; sed quod subintelligam, idcirco adhuc militiae operam dare, ut impleas sacculum, quem evacuare Dominus praecepit. Si igitur qui habent possessiones et divitias, jubentur omnia vendere, et dare pauperibus, et sic sequi Salvatorem: dignatio tua, aut dives est, et debet facere quod praeceptum est; aut adhuc tenuis, et non debet quaerere, quod erogatura est. Certe Christus pro animi voluntate omnia in acceptum refert. Nemo Apostolis pauperior fuit: et nemo tantum pro Domino dereliquit. Vidua illa in Evangelio paupercula, quae duo minuta misit in Gazophylacium, cunctis praefertur divitibus, quia totum quod habuit dedit (**Luc. 21**). Et tu igitur eroganda non quaeras; sed quaesita jam tribue, ut fortissimum tyrunculum suum Christus agnoscat; ut laetus tibi de longissima regione venienti occurrat Pater; ut stolam tribuat, ut donet annulum, ut immolet pro te vitulum saginatum (**Luc. 15**), ut expeditum cum sancto fratre Quintiliano ad nos cito faciat navigare. Pulsavi amicitiarum fores: si aperueris, nos crebro habebis hospites.

EPISTOLA CXLVI . AD EVANGELUM.

Refellit eorum errorem, qui diaconum Presbytero aequabant, ostendens quid sit discriminis inter Episcopum, Presbyterum, et Diaconum.

1. Legimus in Isaia: *Fatuus fatua loquetur* (**Isai. 32. 6**). Audio quemdam in **1081** tantam erupisse vecordiam, ut Diaconos, Presbyteris, id est, Episcopis anteferebat. Nam cum Apostolus perspicue doceat eosdem esse Presbyteros quos Episcopos, quid patitur mensarum et viduarum minister, ut supra eos se tumidus efferat, ad quorum preces Christi Corpus Sanguisque conficitur? Quaeris auctoritatem? Audi testimonium: *Paulus et Timotheus servi Christi Jesu, omnibus sanctis in Christo Jesu, qui sunt Philippis, cum Episcopis et Diaconis* (**Philipp. 1. 1**). Vis et aliud exemplum? In Actibus Apostolorum, ad unius Ecclesiae Sacerdotes ita Paulus loquitur: *Attendite vobis et cuncto gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos, ut regeretis Ecclesiam Domini, quam acquisivit sanguine suo* (**Act. 20. 18**). Ac ne quis contentiose in una Ecclesia plures Episcopos fuisse contendat, audi et aliud testimonium, in quo manifestissime comprobatur eundem esse Episcopum atque Presbyterum. *Propter hoc reliqui te in Creta, ut quae deerant corrigeres, et constitueres Presbyteros per civitates, sicut et ego tibi mandavi. Si quis est sine crimine, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriae, aut non subditos. Oportet enim Episcopum sine crimine esse, quasi Dei dispensatorem* (**Tit. 1. 5 et seqq.**). Et ad Timotheum: *Noli negligere gratiam quae in te est, quae tibi data est prophetiae, per impositionem manuum Presbyterii* (**1. Tim. 4. 14**). Sed et Petrus in prima Epistola: *Presbyteros, inquit, in vobis precor Compresbyter, et testis passionum Christi, et futurae gloriae quae revelanda est, particeps, regere gregem Christi, et inspicere* **1082** *non ex necessitate, sed voluntarie juxta Deum* (**1. Petr. 5**). Quod quidem Graece significantius dicitur ἐπισκοποῦντες id est, *super intendentes*, unde et nomen Episcopi tractum est. Parva tibi videntur tantorum

virorum testimonia? Clangat tuba Evangelica, filius tonitru, quem Jesus amavit plurimum, qui de pectore Salvatoris doctrinarum fluentia potavit (**Joan. 21**): *Presbyter, Electae dominae et filiis ejus, quos ego diligo in veritate* (**2. Joan. 1**). Et in alia Epistola: *Presbyter, Gaio carissimo, quem ego diligo in veritate* (**3. Joan. 1**). Quod autem postea unus electus est, qui caeteris praeponeretur, in schismatis remedium factum est: ne unusquisque ad se trahens Christi Ecclesiam rumperet. Nam et Alexandriae a Marco Evangelista usque ad Heraclam et Dionysium Episcopos, Presbyteri semper unum ex se electum, in excelsiori gradu collocatum, Episcopum nominabant: quomodo si exercitus Imperatorem faciat: aut Diaconi eligant de se, quem industrium noverint, et Archidiaconum vocent. Quid enim facit excepta ordinatione Episcopus, quod Presbyter non faciat? Nec altera Romanae urbis Ecclesia, altera totius orbis existimanda est. Et Galliae, et Britanniae, et Africa, et Persis, et Oriens et India, et omnes barbarae nationes, unum Christum adorant, unam observant regulam veritatis. Si auctoritas quaeritur, orbis major est Urbe. Ubi cumque fuerit Episcopus, sive Romae, sive Eugubii, sive Constantinopoli, sive Rhegii, sive Alexandriae, sive Tanis, ejusdem meriti, ejusdem **1083** est et Sacerdotii. Potentia divitiarum, et paupertatis humilitas, vel sublimiorem, vel inferiorem Episcopum non facit. Caeterum omnes Apostolorum successores sunt.

2. Sed dices [al. *dicis*], quomodo Romae ad testimonium Diaconi, Presbyter ordinatur? Quid mihi profers unius urbis consuetudinem? quid paucitatem, de qua ortum est supercilium, in leges Ecclesiae vindicas? Omne quod rarum est, plus appetitur. Pulegium apud Indos pipere pretiosius est.

Diaconos paucitas honorabiles, Presbyteros turba contemptibiles facit. Caeterum etiam in Ecclesia Romae, Presbyteri sedent, et stant Diaconi: licet paulatim increbrescentibus vitiis, inter Presbyteros, absente Episcopo, sedere Diaconum viderim: et in domesticis conviviiis, benedictiones Presbyteris dare. Discant qui hoc faciunt, non se recte facere, et audiant Apostolos: *Non est dignum, ut relinquentes verbum Dei, ministremus mensis (Actor. 6. 2).* Sciant quare Diaconi constituti sint. Legant Acta Apostolorum, recordentur conditionis suae. Presbyter et Episcopus, aliud aetatis, aliud dignitatis est nomen. Unde et ad Titum, et ad Timotheum de ordinatione Episcopi et Diaconi dicitur (**Tit. 1; 1. Tim. 3**): de Presbyteris omnino reticetur: quia in Episcopo et Presbyter continetur. Qui provehitur, de minori ad majus provehitur. Aut igitur ex Presbytero ordinetur Diaconus, ut Presbyter minor Diacono comprobetur, in quem crescit ex parvo, aut si ex Diacono ordinatur Presbyter, noverit se lucris minorem, Sacerdotio esse majorem. Et ut sciamus traditiones Apostolicas sumptas de veteri Testamento, quod Aaron et filii ejus atque Levitae in Templo fuerunt, hoc sibi Episcopi et Presbyteri et Diaconi vindicent in Ecclesia.

1084 EPISTOLA CXLVII . AD SABINIANUM LAPSUM.

Sabinianum Diaconum, qui perpetrato adulterio, in Bethleem fugerat, per litteras Episcopi sui Hieronymo commendatus, manensque in sanctis locis, et Diaconi officio fungens, virginem quamdam sacram ad stuprum, fugamque

sollicitaverat: deprehensum objurgat, utque in Monasterio poeniteat, hortatur.

1. Samuel quondam lugebat Saulem, quia poenituerat Dominum, quod unxisset eum regem super Israel (**1. Reg. 16**): et Paulus Corinthios, in quibus audiebatur fornicatio, et talis fornicatio, quae ne inter gentes quidem, voce flebili commonebat, dicens: *Ne cum rursus venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt poenitentiam super immunditiis, quas gesserunt in impudicitia et fornicatione* (**1. Cor. 12. ultim**). Si hoc Propheta et Apostolus nulla ipsi labe maculati, clementi in cunctos mente faciebant, quanto magis ego ipse peccator, in te debeo facere peccatorem, qui non vis erigi post ruinam, nec oculos ad coelum levas; sed prodacta Patris substantia, porcorum siliquis delectaris (**Luc. 15**), et superbiae praerupta conscendens, praeceps laberis in profundum? Deum ventrem vis habere pro Christo: servis libidini, gloriaris in carne et confusione tua, et quasi pinguis hostia in mortem propriam saginaris, imitarisque eorum vitam, quorum tormenta non metuis: ignorans, quoniam benignitas Dei ad poenitentiam te hortetur. Secundum autem duritiam tuam et cor impenitens, thesaurizas tibi iram in die irae (**Rom. 2. 5**). An idcirco induratur juxta Pharaonem (**Exod. 4 et seqq.**) cor tuum, quia non statim percuteris, et differeris ad poenam **1085** diu? Et ille dilatus est, et decem plagas non quasi ab irato Deo, sed quasi a patre commonente sustinuit, donec in perversum acta poenitentia, populum quem dimiserat, per deserta sequeretur, et ingredi auderet maria; per quae vel sola doceri potuit, timori habendum eum, cui etiam elementa servirent. Dixerat et ille, *Non novi Dominum, neque dimitto Israel*. Quem tu

imitans loqueris: *Visio quam hic videt, in dies longos est, et in tempora longa iste prophetat (Ezech. 12. 27).* Propter quod dicit idem Propheta: *Haec dicit Adonai Dominus: Non prolongabuntur amplius omnes sermones mei, quoscumque loquar; quia loquar verbum, et faciam (Ibid. v. 28).* Sanctus David de impiis et de scelestis dicit (quorum tu pars non modica, sed princeps es) quod saeculi felicitate fruerentur et dicerent: *Quomodo cognovi Deus, et si est scientia in excelso? Ecce ipsi peccatores et abundantes in saeculo obtinuerunt divitias (Psal. 72. 11. et 12):* pene lapso pede et fluctuanti vestigio causabatur, dicens: *Ergo sine causa justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas (Ibid. v. 13).* Praemiserat enim, *Quia aemulatus sum super iniqua agentes, pacem peccatorum videns: quia non est respectus morti [al. in morte] eorum, et solida plaga in flagella [al. flagello] eorum. In laboribus hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur. Propterea tenuit eos superbia, circumdati sunt iniquitate et impietate sua. Egredietur sicut ex adipe iniquitas eorum: transierunt in affectum cordis. Cogitaverunt, et locuti sunt mala, iniquitatem in excelso [al. excelsum] locuti sunt. Posuerunt in coelum os suum, et lingua eorum pertransiit super terram (Ibid. v. 3 et seqq.).*

2. Nonne tibi videtur de te omnis iste Psalmus esse compositus? Vegeto quippe es corpore, et novus Antichristi Apostolus, cum in una notus fueris civitate, transgrederis ad aliam. Non indiges sumptibus; non plaga forti percuteris; et cum hominibus, qui non sunt, ut tu, velut irrationabilia jumenta, corripiri non mereris. Propterea elatus es in superbiam, et vestimentum tuum est facta luxuria, et quasi ex arvina pingui et quodam adipe eructans verba mortifera, non

te respicis **1086** esse moriturum, nec umquam post expletam libidinem, poenitentia remorderis. Transisti in affectum cordis, et ne tibi solus videaris errasse, simulas nefanda de servis Dei, nesciens quod iniquitatem in altum loquaris, et ponas in coelum os tuum. Nec mirum si a te qualescumque servi Dei blasphemantur, cum patremfamilias Beelzebub vocaverint patres tui. Non est discipulus supra magistrum, nec servus supra dominum suum. Si illi in viridi ligno tanta fecerunt, tu in me, arido ligno, quid facturus es (**Luc. 23. 31**)? Tale quid et in Malachia plebs scandalizata credentium, de corde tuo loquitur: *Dixerunt, vanus est qui servit Deo. Et quid plus? Quia custodivimus mandata ejus, et quoniam ivimus supplicantes ante faciem Domini omnipotentis. Et nunc nos beatos dicimus alienos. Reaedificantur omnes qui faciunt iniqua. Adversati sunt Deo, et salvi facti sunt.* (**Malach. 3. 3. 14. juxta LXX**). Quibus postea diem judicii Dominus comminatur, et quid inter justum et injustum futurum sit, multo ante praenuntians, ait: *Et convertimini: et videbitis quid sit inter justum, et injustum: inter servientem Domino, et non servientem* (**Ibid. ultim.**).

3. Haec tibi ridicula forte videantur, qui comoedis, et lyricis scriptoribus, et mimis Lentuli delectaris: quamquam ne ista tibi quidem prae nimia cordis hebetudine intelligenda concesserim. Prophetarum verba contemnes [al. *contemnas*]; sed respondebit tibi Amos: *Et in tribus et in quatuor impietatibus, nonne aversabor eum, dicit Dominus* (**Amos 1. 3. juxta LXX**)? Quoniam enim Damascus, Gaza, Tyrus, Idumaea, Ammonitae, et Moabitae, Judaei quoque et Israel, saepe ad se Dei vaticinio destinato, ut agerent aliquando poenitentiam, audire contempserunt, irae suae, quam illaturus

est, Dominus causas justissimas profert, dicens: *In tribus et quatuor impietatibus nonne aversabor eos?* Sceleratum est, inquit, mala cogitare: concessi. Nequius est male cogitata velle perficere, et hoc pro mea misericordia benignus indulsi. Numquid et opere implendum peccatum fuit? et mea superbe calcanda **1087** clementia? Tamen et post factum, quia malo poenitentiam peccatoris, quam mortem: *Non enim sani opus habent medico, sed male habentes (Luc. 5. 31)*, jacenti manum porrigo, et conspersum in sanguine suo, ut propriis fletibus lavetur, exhortor. Quod si nec sic poenitentiam vult agere, et fracto navigio tabulam, per quam salvari poterat, non retentat, cogor dicere: *Super tribus et quatuor impietatibus, nonne aversabor eum, dicit Dominus?* Aversionem aestimans esse pro poena, dum suae peccator relinquitur voluntati. Inde est quod peccata patrum in tertiam et quartam generationem restituit (**Exod. 20**), dum non vult statim punire peccantes, sed ignoscens primis, postrema condemnat. Alioqui si protinus scelerum ultor existeret: et multos alios, et certe Paulum Apostolum Ecclesiae non haberent. Ezechiel Propheta, cujus supra fecimus mentionem, Dei verbum ad se factum referens, ait: *Aperi os tuum, et manduca quae ego dabo tibi. Et vidi, inquit, et ecce manus extenta ad me; et in ipsa volumen libri. Et revolvit illud in conspectu meo, et in ipso [al. eo.] scriptum erat, a facie et retrorsum, lamentum, et carmen, et vae (Ezech. 2. 8. et sqq.)*. Prima Scriptura ad te pertinet, si tamen volueris agere poenitentiam, post delictum. Secunda ad sanctos, qui ad Dei canticum provocantur. Non est enim pulchra laudatio in ore peccatoris. Tertia ad tui similes, qui desperantes semetipsos tradiderunt immunditiae, et fornicationi, et ventri, et his quae infra ventrem sunt; qui putant omnia morte finiri, et nihil esse post mortem, et

dicunt: *Tempestas si transierit, non veniet super nos* (**Isai. 28. 15**). Liber ille, quem Propheta devorat, omnis series Scripturarum est. In quibus et poenitens plangitur, et justus canitur, et maledicatur desperanti [al. *desperans.*]. Nihil ita repugnat Deo, quam cor impoenitens. Solum crimen est, quod veniam consequi non potest. Si enim ei ignoscitur post peccatum, qui peccare desistit, et ille flectit iudicem qui rogat: impoenitens autem omnis ad iracundiam provocat iudicantem: solum **1088** desperationis crimen est, quod mederi nequeat. Porro ut scias Deum quotidie peccatores ad poenitentiam provocare, qui si rigidi perstiterint, de clemente eum severum et trucem faciunt, audi Isaiae verba dicentis: *Et vocabit, inquit, Dominus sabaoth in die illa ad fletum, et planctum magnum, et decalvationem, et accinctionem ciliciorum. Ipsi vero fecerunt laetitiam et exultationem. mactantes vitulos, et immolantes oves, ut comederent carnes, et biberent vinum, dicentes: Manducemus et bibamus, cras enim moriemur* (**Isai. 22. 12. et seqq.**). Post quas voces et perditae mentis audaciam, Scriptura commemorat, dicens. *Et revelata sunt haec in auribus Domini sabaoth, non remittetur vobis hoc peccatum, donec moriamini* (**Ibidem v. 14**). Si enim peccato mortui fuerint, tunc eis remittetur peccatum. Quod quamdiu in peccato vixerint, non dimittitur.

4. Parce quaeso animae tuae. Crede Dei futurum esse iudicium. Recordare a quali Episcopo Diaconus ordinatus sis. Nec mirum quamvis sanctum hominem, tamen in homine deligendo potuisse falli, cum et Deum poeniteat, quod Saul in regem unxerit (**1. Reg. 15**). et in duodecim Apostolis Judas sit proditor repertus; et de quondam ordinis tui hominibus Nicolaus Antiochenus, immunditiarum omnium,

et Nicolaitarum haereseos auctor exstitisse referatur. Non tibi illa nunc replico, quod plures virgines stuprasse narreris; quod a te nobilium violata matrimonia, publico caesa sint gladio; quod per lupanaria impurus, et helluo cucurristi. Magna quidem ista sunt pondere suo, sed fiunt eorum quae illaturus sum comparatione leviora. Rogo quantum crimen est ubi stuprum et adulterium parum est? Infelicissime mortalium, tu speluncam illam, in qua Dei Filius natus est, et veritas de terra orta est, et terra dedit fructum suum, de stupro condicturus ingrederis. Non times, ne de praesepe infans vagiat; ne puerpera Virgo te videat; ne mater Domini contempletur? Angeli clamant, pastores currunt, stella desuper rutilat, Magi **1089** adorant, Herodes terretur, Jerosolyma conturbatur; et tu cubiculum virginis, decepturus virginem irrepis? Paveo miser, et tam mente, quam corpore perhorresco, ponere tibi volens ante oculos tuos, opus tuum. Tota Ecclesia nocturnis vigiliis Christum Dominum personabat, et in diversarum gentium linguis unus in laudibus Dei spiritus concinebat. Tu inter ostia quondam praesepe Domini, nunc altaris, amatorias epistolas fulciebas, quas postea illa miserabilis, quasi flexo adoratura genu, inveniret et legeret; et stabas deinceps in choro psallentium, et impudicis nutibus loquebaris.

5. Proh nefas, non possum ultra progredi. Prorumpunt singultus antequam verba, et indignatione pariter ac dolore, in ipso meatu faucium spiritus coarctatur. Ubi mare illud eloquentiae Tullianae? ubi torrens fluvius Demosthenis?

Nunc [al. *Nunc, nunc.*] profecto muti essetis ambo, et vestra lingua torpesceret. Inventa est res, quam nulla eloquentia explicare [al. *explicari.*] queat. Repertum est facinus, quod

nec mimus fingere, nec scurra ludere, nec Atellanus possit effari. Moris est in Aegypti et Syriae monasteriis, ut tam virgo, quam vidua, quae se Deo voverint, et saeculo renuntiantes, omnes delicias saeculi conculcarint, crinem monasteriorum matribus offerant desecandum, non intecto postea contra Apostoli voluntatem incessurae capite; sed ligato pariter ac velato. Nec hoc quispiam, praeter tondentes novit et tonsas, nisi quod quia ab omnibus fit, pene scitur ab omnibus. Hoc autem duplicem ob causam, de consuetudine versum est in naturam, vel quia lavacrum non adeunt, vel quia oleum nec capite, nec ore norunt, ne a parvis animalibus, quae inter cutem et crinem gigni solent, et concretis sordibus, opprimantur [al. *obruantur*].

6. Videamus igitur, tu vir bone inter ista quid feceris. Futuro matrimonio, in spelunca illa venerabili, quasi quosdam **1090** obsides accipis capillos, sudariola infelicis, et cingulum, dotale pignus, reportas [al. *deportas*], jurans ei te nullam similiter amaturum. Deinde curris ad pastorum locum, et Angelorum desuper strepitu concinente, in eadem verba testaris. Nihil dico amplius, quod in oscula rueris, quod amplexatus sis. Totum quidem de te credi potest, sed veneratio praeseptis et loci [al. *campi*] non me sinunt plus credere, quam te voluntate tantum et animo corruisse. Miser: nonne quando in spelunca cum virgine stare cepisti, caligaverunt oculi, lingua torpuit, conciderunt brachia, pectus intremuit, nutavit incessus? Post Apostoli Petri Basilicam, in qua Christi flammeo consecrata est: post Crucis et Resurrectionis et Ascensionis Dominicae sacramenta, in quibus rursum se in monasterio victuram spoponderat, audes crinem accipere tecum noctibus

dormiturae [al. *dormiturum*], quem Christo messuerat in spelunca? Deinde a vespere usque mane fenestrae illius assides, et quia propter altitudinem, haerere vobis cominus non licebat, per funiculum, vel accipis aliquid, vel remittis. Vide quanta diligentia Dominae fuerit, ut nunquam virginem, nisi in Ecclesia videris: et cum talem uterque vestrum habuerit voluntatem, nisi per fenestram nocte facultas vobis non fuerit colloquendi. Oriebatur tibi, ut postea didici, sol invito. Exanguis, marcidus, pallidus, ut suspicione omni careres, Evangelium Christi, quasi Diaconus lectitabas. Nos pallorem jejunii putabamus, et exangue os contra institutum ac morem tuum, quasi confectum vigiliis mirabamur. Jam tibi et scalae, per quas deponeres miseram, parabantur; jam iter dispositum, decreta navigia, conducta dies, fuga animo pertractata [al. *praeparata*]; et ecce Angelus ille cubiculi Mariae janitor, cunarum Domini custos, et infantis Christi gerulus, coram quo tanta faciebas, ipse te prodidit.

7. O funestos oculos meos! o diem illum **1091** omni maledictione dignissimum, in quo epistolas illas tuas, quas hucusque retinemus, consternata mente legi! quae ibi turpitudines? quae blanditiae? quanta de conducto stupro exultatio? Haecine Diaconum, non dicam loqui, sed scire potuisse? Ubi miser ista didicisti, qui in Ecclesia te nutritum esse jactabas? Nisi quod in eisdem epistolis juras te nunquam pudicum, nunquam fuisse Diaconum. Si negare volueris, manus tua te redarguet ipsi apices proclamabunt, Habeto interim lucrum sceleris, non possum tibi ingerere quae scripsisti.

8. Jaces itaque advolutus genibus meis, et heminam, ut tuis verbis utar, sanguinis deprecaris, Et, o te miserum, neglecto

judicio Dei, me tantum quasi vindicem times! Ignovi fateor; quid enim aliud possum tibi facere, Christianus? Hortatus sum ut ageres poenitentiam, et in cilicio et cinere volutareris, ut solitudinem peteres, ut viveres in monasterio, ut Dei misericordiam jugibus lacrymis implorares. At tu bonae spei columen, excetrae stimulis inflammatus, factus es mihi in arcum perversum, et contra me conviciorum sagittas jacis. Inimicus tibi factus sum, vera dicens. Non dolebo [al. *doleo*] de maledictis; quis enim nesciat, nihil nisi flagitiosum tuo ore laudari? Hoc plango, quod te ipse non plangis, quod te non sentis mortuum [al. *esse mortuum*]; quod quasi gladiator paratus libithynae, in proprium funus ornaris. Amiciris linteis, digitos annulis oneras, dentes pulvere teris, raros in rubenti calvaria digeris capillos: taurina cervix toris adipeis intumescens, nec quia propter libidinem fracta est, inclinatur. Super haec, unguenta fragras, mutas balneas, et contra renascentes pilos pugnas; per forum ac plateas, nitidus ac politus amator incedis. Facies meretricis facta est tibi, nescis erubescere. Convertere miser ad Dominum, ut ad te Dominus convertatur. Age poenitentiam, ut et ille agat poenitentiam super **1092** omnibus quae locutus est malis ut faceret tibi.

9. Quid neglecto vulnere proprio, alios niteris infamare? Quid me bene tibi et sedulo consulentem, quasi phreneticus morsu lace ras? Esto, ego flagitiosus sim, ut vulgo jactitas saltem mecum age poenitentiam; criminosus, ut simulas, imitare lacrymas criminosi. Num mea peccata virtutes tuae sunt? An malorum tuorum putas solatium, si multos tui similes habeas? Fluant paululum de oculis lacrymae intersericum et linteamina, quibus tibi videris fulgidus et formosus; intellige te nudum, conscissum, sordidatum [al. *sordidum*],

mendicantem. Nunquam est sera poenitentia. Quamvis de Jerosolymis descenderis, et sis in itinere vulneratus, inde te Samaritanus impositum jumento, curandumque ad stabulum referet. Sed et si mortuus jaces [al. *jaceas*] in sepulcro, tamen et foetentem Dominus suscitabit. Imitare saltem caecos illos, propter quos Salvator dimittens domum suam et haereditatem suam, Jericho venit. Seditibus in tenebris et umbra mortis lux orta est eis, Qui postquam praeterire Dominum cognovissent, ceperunt clamare, dicentes: *Fili David, miserere nostri*. Poteris et tu videre, si clames; si accitus ab eo, sordida vestimenta projicias. *Cum conversus ingemueris, tunc salvus eris, et tunc scies ubi fueris (Isai. 30. 15)*. Tangat modo cicatrices tuas, pertractet luminum quondam tuorum vestigia. Licet ab utero sic genitus sis, et in delictis conceperit te mater tua, asperget te hyssopo, et mundaberis: lavabit te, et super nivem dealbaberis. Quid incurvus terrae haeres, et totus in coeno jaces? Illa quam decem et octo annis Satanas vinxerat, postquam a Salvatore curata est, coelum erecta suspexit. Quod ad Cain dictum est, tibi dictum puta, *Peccasti, quiesce (Genes. 4. 13)*: Quid longius recedis a-facie Dei, et habitas in terra Naid? Quid totus in salo fluctuas, nec statuis supra petram pedem tuum? **1093** Cave ne te Phinees cum Madianitide fornicantem seiromaste configat. Quid postquam Thamar virginem frater et consanguineus polluisti, versus in Absalom, occidere eum cupis, qui te rebellantem plangit et mortuum? Clamat contra te sanguis Nabuthae: et vinea *Jezrael*, hoc est, *seminis Dei*; quam in hortum voluptatum, lasciviae olera convertisti, dignam de te ultionem reposcit. Mittitur tibi Elias, tormenta et interitum nuntians. Incurvare, et sacco vestire paulisper, et de te poterit dicere

Deus: *Vidisti, quia reveritus fuerit Achab a facie mea? Non superducam malitiam in diebus ejus (3. Reg. 21. 29).*

10. Sed forte blandiris tibi, quod a tali Episcopo Diaconus ordinatus es. Jam superius dixi, nec patrem pro filio, nec filium pro patre puniri. *Anima enim quae peccaverit, ipsa morietur (Ezech. 18. 4).* Et Samuel habuit filios qui recesserunt a timore Dei, et abierunt post avaritiam et iniquitatem. Et Heli Sacerdos sanctus fuit; sed habuit filios, qui, ut in Hebraeorum volumine legimus, fornicabantur cum mulieribus in tabernaculo Dei, et in similitudinem tui, impudenter sibi Dei ministerium vindicabant (**1. Reg. 8**). Unde et locus tabernaculi ipse subversus est et propter vitia Sacerdotum Dei, sanctuarium, destitutum est [al. *destructum*]. Quanquam et ipse Heli dum est nimium lenis in filios, offendit Deum; tantumque abest, ut te valeat Episcopi tui justitia liberare, ut timendum sit, ne propter te de solio suo corruens ὀπισθοτόνω pereat insanabili. Si Oza Levites Arcam Domini, quam portare ipse debuerat, quasi ruentem sustentare voluit, et percussus est: quid de te futurum putas, qui stantem Arcam Domini praecipitare conatus es? Quanto magis Episcopus qui te ordinavit probabilis est, tanto tu amplius detestandus, qui talem hominem fefellisti. Solemus mala domus nostrae scire novissimi, ac liberorum et conjugum vitia, vicinis canentibus, ignorare. Noverat te omnis Italia. Universi te stare ante altare Christi ingemiscebant. Nec tu tam callidus eras, **1094** ut prudenter tua vitia celares. Sic aestuabas, sic subantem te et lascivientem huc atque illuc rapiebat voluptas, ut quasi quosdam triumphos, palmamque vitiorum de expletis libidinibus sublevares.

11. Denique inter gladios barbari, et barbari mariti, et mariti potentis excubias, impudicitiae flamma te rapuit. Non timuisti in illa domo adulterium facere, in qua sine iudice laesus vir se poterat ulcisci. Duceris ad hortulos, ad suburbana pertraheris: tam libere et insane te agis, ut absente marito, uxorem te putes habere, non adulteram. Inde [al. *Unde*] per quosdam cuniculos dum illa tenetur, erumpis. Romam occultus ingrederis, latitas inter Samnitas latrones, et ad primum mariti nuntium, quod novus tibi ex Alpibus Hannibal descendisset, navigio te credis in tuto. Tanta fugae celeritas fuit, ut tempestatem terra duceres tutiorem. Venis [al. *Venisti*] utcumque in Syriam, inde te velle Jerosolymam transcendere, et servituum Domino polliceris. Quis non susciperet eum, qui se Monachum promittebat, praesertim ignorans tragoedias tuas, et Episcopi tui Commendatitias ad caeteros Sacerdotes epistolas legens? At tu infelix transfigurabas te in Angelum lucis, et minister Satanae, ministrum iustitiae simulabas. Sub vestitu ovium latebas lupo, et post adulterium hominis, adulter Christi esse cupiebas.

12. Haec idcirco retuli, ut totam tibi scenam operum tuorum, quasi in brevi depingerem tabella, et gesta tua ante oculos tuos ponerem, ne misericordiam Domini nimiamque clementiam, materiam existimes delictorum, rursum crucifigens tibimetipsi Filium Dei, et ostentui habens, et non legens illud quod sequitur. *Terra enim venientem saepe super se bibens imbrem, et generans herbam opportunam illis a quibus colitur, accipit benedictionem a Domino: Proferens autem spinas et tribulos, reprobata est et maledicto proxima, cujus consummatio fit in combustionem (Heb. 6. 7. et 8).*

1095 EPISTOLA CXLVIII . AD CELANTIAM MATRONAM. *De ratione pie vivendi. (C,G)**

Celantiam nobilem matronam docet, quomodo inter saeculi honores, divitias, ac Matrimonii onera vitam suam sancte ac religiose ducat. Ad divinae Scripturae lectionem primum hortatur, deinde ne de generis nobilitate superbiat, in quo sita sit vera nobilitas, docet; denique quod aliquot jam ante annos absque pacto, et consensu viri, continentiam servare sibi proposuisset in animo, acriter redarguit, et quid viro suo debeat, ostendit.

1. Vetus Scripturae celebrata sententia est, esse pudorem, quo gloria inveniatur et gratia; et esse rursus pudorem, qui soleat parere peccatum. Cujus dicti veritas, quanquam satis ad omnium intelligentiam ipsa sui luceat claritate, mihi tamen, nescio quomodo in praesenti causa propius innotuit. Provocatus enim ad scribendum litteris tuis, quae miris hoc a me obsecrationibus flagitabant, diu fateor de responsione dubitavi: silentium mihi imperante verecundia. Cui tamen fortissime resistebat, et vim faciebat precum tuarum fidelis ambitio. Pugnatque acriter cum haesitatione mea humilitas obsecrantis, et magna quadam fidei violentia, oris claustra pulsabat. Cumque sic animum in utroque nutantem, cogitatio diversa libraret, pene pudor exclusit officium. Sed me illa, quam supra posui, sapientis sententia, armavit ad depellendam inutilem verecundiam, et damnosum silentium resolvendum, cum utique ipsam scribendi causam tam honestam viderem esse, tam sanctam, ut peccare me crederem, si tacerem:

illud **1096** mecum Scripturae reputans: *Tempus tacendi, et tempus loquendi (Eccl. 3. 7)*. Et iterum: *Ne retineas verbum in tempore salutis (Eccli. 4. 28)*. Et illud B. Petri: *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem (1. Petr. 3. 15)*.

2. Petis namque, et sollicite ac violenter petis, ut tibi certam ex Scripturis sanctis praefiniamus regulam, ad quam ordines cursum vitae tuae, ut cognita Domini voluntate, inter honores saeculi et divitiarum illecebras morum magis diligas suppellectilem, atque ut possis in conjugio constituta, non solum conjugii placere, sed etiam ei qui ipsum indulset conjugium. Cui tam sanctae petitioni, tamque pio desiderio, non satisfacere: quid aliud est, quam profectum alterius non amare? Parebo igitur precibus tuis, teque paratam ad implendam Domini voluntatem, ipsius nitar incitare sentiis. Idem est enim verus omnium Dominus ac magister, qui nos placere sibi jubet, et docet quomodo placere ei possimus. Ipse itaque te informet, ipse te doceat, qui interroganti in Evangelio adolescenti, quid faceret, ut mereretur vitam aeternam, divina continuo mandata proponit (**Matth. 19**), ostendens nobis ejus voluntatem esse faciendam, a quo speramus et praemia. Propter quod alio testatur loco: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum coelorum: sed qui facit voluntatem Patris mei qui in coelis est, ipse intrabit in regnum coelorum (Ibid. 7. 21)*. Quo manifeste illud ostenditur, nos non sola Dei confessione tanti praemii magnitudinem promereri, nisi fidei et justitiae opera conjuncta sint.

3. Qualis enim est illa confessio, quae sic Deo credit, ut pro nihilo ejus ducat imperium? Aut quomodo ex animo, ac vere

dicimus, Domine, Domine, si ejus, quem Dominum confitemur, praecepta contemnimus? Unde ipse in Evangelio dicit: *Quid autem vocatis me, Domine, Domine, et non facitis quae dico (Luc. 6. 46)?* Et iterum: *Populus hic labiis me honorat, 1097 cor autem eorum longe est a me (Matth. 15. 8. Isai. 29. 13).* Et rursum loquitur per Prophetam: *Filius honorificat patrem, et servus dominum suum timet. Et si pater ego sum: ubi est honor meus? et si Dominus ego sum, ubi est timor meus (Malach. 1. 6)?* Ex quo apparet, nec honorari ab eis Dominum, nec timeri, qui ejus praecepta non faciunt. Et ad David expressius dicitur, qui peccatum admiserat: *Et pro nihilo duxisti Dominum (2 Reg. 12);* et ad Heli fit sermo Domini: *Qui honorificat me, honorificabo eum; qui autem pro nihilo me habent, ad nihilum redigentur (1. Reg. 2. 30).*

4. Et nos securo ac bono animo sumus qui per singula quaeque praecepta, inhonorantes Deum clementissimum Dominum ad iracundiam provocamus, ejusque imperium superbissime contemnendo, in tantae majestatis imus injuriam? Quid enim unquam tam superbum, quid vero tam ingratum videri potest, quam adversus ejus vivere voluntatem, a quo ipsum vivere acceperis? quam illius praecepta despiciere, qui ideo aliquid imperat, ut causas habeat remunerandi? Neque enim obsequii nostri Deus indiget, sed nos illius indigemus imperio. *Mandata ejus desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum nimis, et dulciora super mel et favum: quoniam in custodiendis illis retributio multa (Ps. 18. 11. 12).* Et ideo nobis irascitur, idcirco magis illa immensa Dei bonitas offenditur, quia eam per tanti etiam praemii detrimenta contemnimus: nec solum imperata, sed etiam

promissa illius pro nihilo ducimus. Unde saepe, imo semper illa nobis Domini revolvenda sententia: *Si vis ad vitam venire, serva mandata* (**Matth. 19. 17**); hoc enim tota nobiscum lege agitur: hoc Prophetarum, hoc Apostoli docent: hoc a nobis, et vox Christi et sanguis efflagitat: qui ideo *pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei, qui pro illis mortuus est* (**2. Cor. 5. 15**). Vivere autem illi non est aliud, quam ejus praecepta servare, quae nobis ille quasi certum quoddam dilectionis suae pignus, servanda mandavit. *Si diligitis, inquit, me, mandata mea servate* (**Joan. 14. 15**). Et, *qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me*. Ac rursus: *Si quis diligit me, 1098 sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non servat* (**Ibid. v. 21. 23 et 24**). Grandem vim obtinet vera dilectio. Et qui perfecte amatur, totam sibi amantis vindicat voluntatem. Nihil est imperiosius caritate. Nos si vere Christum diligimus: si ejus nos redemptos sanguine recordamur, nihil magis velle, nihil omnino debemus agere, quam quod illum velle cognoscimus.

5. Duo autem sunt genera mandatorum, in quibus clauditur tota justitia. Prohibendi unum est, jubendi alterum. Ut enim mala prohibentur, ita praecipiuntur bona. Ibi otium imperatur, hic studium. Ibi coercetur animus, hic incitatur. Ibi fecisse, hic non fecisse, culpabile est. Unde et Propheta dicit: *Quis est homo qui vult vitam, et cupit videre dies bonos? Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Declina a malo, et fac bonum* (**Psal. 33. 13. 14. et 15**). Et beatus Apostolus. *Odientes malum, adhaerentes bono* (**Rom. 12. 9**). Hoc itaque duplex diversumque

praeceptum, prohibendi scilicet et imperandi, aequo omnibus jure mandatum est. Non virgo, non vidua, non nupta, ab hoc imperio libera est. In quovis proposito, in quovis gradu, aequale peccatum est, vel prohibita admittere, vel jussa non facere. Neque vero eorum te seducat error, qui ex arbitrio suo eligunt, quae potissimum Dei mandata faciant, quaeve quasi vilia ac parva despiciant: nec metuunt, ne secundum divinam sententiam, minima contemnendo paulatim decidant (**Eccli. 19. 1**).

6. Stoicorum quidem est, peccatorum tollere differentiam, et delicta omnia paria judicare: nec ullum inter scelus et erratum discrimen facere. Nos vero etsi multum inter peccata distare credimus, quia et legimus: tamen satis prodesse ad cautionem dicimus, etiam minima pro maximis cavere. Tanto enim facilius abstinemus a quocumque delicto, quanto illud magis metuimus. Nec cito ad majora progreditur, qui etiam parva formidat. Et sane nescio, an possimus leve aliquod peccatum dicere quod in Dei **1099** contemptum admittitur. Estque ille prudentissimus, qui non tam considerat quod jussum sit, quam illum qui jusserit: nec quantitatem imperii, sed imperantis cogitat dignitatem.

7. Aedificanti itaque tibi spiritualem domum non super levitatem arenae, sed super soliditatem petrae, innocentiae in primis fundamentum ponatur, super quod facilius possis arduum culmen justitiae erigere. Maximam enim partem aequitatis implevit, qui nulli nocuit: beatusque est qui potest cum sancto Job dicere: *Nulli nocui hominum: juste vixi cum omnibus* (**Job 27. 6**). Unde audenter et simpliciter loquebatur ad Dominum. *Quis est ille qui judicetur mecum* (**Job 13. 19**)? id est, quis tuum adversum me potest implorare iudicium, ut

se laesum a me convincat? Purissimae conscientiae est, secure canere cum Propheta: *Perambulabam in innocentia cordis mei: in medio domus meae (Psal. 100. 3)*. Unde idem alibi dicit: *Non fraudavit eos Deus bonis, qui ambulant in innocentia (Psal. 83. 13)*. Itaque malitiam, odium atque invidiam, quae vel maxima, vel sola semina sunt nocendi, Christiana a se propellat anima: neque manu tantum, aut lingua, sed corde quoque custodiat innocentiam: nec opere modo, sed voto etiam nocere formidet. Quantum enim ad peccati rationem pertinet, nocuit et qui nocere disposuit. Multi nostrorum [al. *nostrum*] illum absolute atque integre definiunt innocentem, qui ne in eo quidem ulli noceat quo prodesse desistat. Quod si est verum, tum demum laetare de innocentiae conscientia, si cum potes adjuvare, non desinas; si vero divisa inter se ista atque distincta sunt: aliudque est non nocere quod semper potes, aliud prodesse cum possis, aliud malum non facere, aliud operari bonum: illud tibi rursum occurrat: non sufficere Christiano, si partem unam justitiae impleat, cui utraque praecipitur.

8. Neque enim debemus ad multitudinis exempla respicere: quae nullam morum disciplinam sequens, nullum vivendi tenens ordinem, non tam ratione ducitur, **1100** quam quodam impetu fertur. Nec imitandi nobis illi sunt, qui sub Christiano nomine gentilem vitam agunt, et aliud professione, aliud conversatione testantur: atque, ut Apostolus ait, *Deum confitentur se nosse, factis autem negant (Tit. 1. 13)*. Inter Christianum et gentilem non fides tantum debet, sed etiam vita distinguere: et diversam religionem, per diversa opera monstrare. *Nolite*, ait Apostolus, *jugum ducere cum*

infidelibus. Quae enim participatio justitiae cum iniquitate? Aut quae societas luci ad tenebras? Quae autem conventio Christi ad Belial? Aut quae pars fidei cum infidei? Qui autem consensus templo Dei cum idolis (2. Cor. 6. 14. et seqq.)?

9. Sit ergo inter nos et illos maxima separatio. Disjungitur [al. *Distinguitur*] certo discrimine error et veritas. Illi terrena sapiant, qui coelestia promissa non habent. Illi brevi huic vitae se totos implicant, qui aeterna nesciunt. Illi peccare non metuant, qui peccatorum impunitatem putant. Illi serviant vitiis, qui non sperant futura praemia virtutum. Nos vero qui purissima confitemur fide, omnem hominem manifestandum esse ante tribunal Christi, *ut recipiat unusquisque propria corporis sui, prout gessit; sive bonum, sive malum (2. Cor. 5. 10):* procul esse debemus a vitiis, dicente Apostolo: *Qui enim Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis (Galat. 5. 24).* Nec turbam sequantur errantem, qui se veritatis discipulos confitentur.

10. Duas certe conversationis vias, et distincta in diversum itinera vivendi, Salvator in Evangelio ostendit. *Quam, inquit, spatiosa via, quae ducit ad mortem, et multi sunt qui intrant per eam.* Et rursum: *Quam arcta via et angusta est, quae ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam (Matth. 7. 13. et 14).* Vide quanta inter has vias separatio sit, quantumque discrimen. Illa ad mortem, haec tendit ad vitam. Illa celebratur et teritur a multis, haec vix invenitur a paucis. Illa enim vitiis per consuetudinem, quasi declivior ac mollior, et velut quibusdam amoena floribus voluptatum facile ad se rapit commeantium multitudinem: haec vero insueto **1101** calle virtutum tristior atque horridior:

ab his tantum eligitur, quibus non tam delectatio itineris cordi est, quam utilitas mansionis. Asperam enim nobis, et insuavem virtutum viam, nimia facit vitiorum consuetudo, quae si in partem alteram transferatur, *invenietur*, sicut Scriptura dicit, *semita justitiae laevis* (**Prov. 2. 20. juxta LXX**). Ponamus ergo jam rationem vitae nostrae, et per quam potissimum gradiamur viam, conscientia teste discamus. Omne enim quod agimus, omne quod loquimur, aut de lata, aut de angusta via est. Si cum paucis angustum iter et subtilem quamdam semitam invenimus, ad vitam tendimus. Si vero multorum comitamur viam, secundum Domini sententiam, imus ad mortem.

11. Si ergo odio atque invidia possidemur, si cupiditati et avaritiae cedimus, si praesentia commoda futuris praeferimus: per spatiosam viam incedimus. Habemus enim ad haec comitum multitudinem, et late similium stipamur agminibus. Si iracundiam libidinemque explere volumus, si injuriam vindicamus [al. *vindicare*], si maledicenti remaledicimus, et adversum inimicum inimico animo sumus, aequae cum pluribus ferimur. Si vel adulamur ipsi, vel adulantem libenter audimus, si verum dicere gratia impedimur, et magis offendere animos hominum timemus, quam non ex animo loqui; de multorum item via sumus. Tot nostri sunt socii, quot extranei veritatis. At e contrario, si ab his omnibus vitiis sumus extranei, si purum ac liberum animum praestamus, et omni cupiditate calcata, solis studemus divites esse virtutibus: per angustam viam nitimur. Conversatio enim ista paucorum est. Estque perrarum atque difficile, idoneos hujus itineris comites reperire. Quin etiam multi hac ire se simulant, et per diversa errorum diverticula, ad viam multitudinis revertuntur.

Ideoque timendum est, ne quos duces recti hujus itineris habere nos credimus: eos comites habeamus erroris.

12. Si igitur inveniuntur exempla, quae nos per hanc ducant viam, et rectum Evangelii tramitem teneant, sequenda sunt. Sin vero ea vel deficiunt, vel deficere putantur, Apostolorum forma **1102** universis proposita est. Clamat vas electionis Paulus, nosque quasi ad angustum hoc iter convocans, dicit: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi (1. Cor. 11. 1)*. Certe quod est amplius omnibus, ipsius Domini relucet exemplum, qui in Evangelio ait: *Venite ad omnes qui laboratis et onerati estis, et ego requiescere faciam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde (Matth. 11. 28. 29)*. Si periculosum est imitari illos, de quibus dubitas an imitandi sint: hunc certe imitari tutissimum est, atque ejus vestigia sequi, qui dixit: *Ego sum via, veritas, et vita (Joan. 14. 6)*. Nunquam enim errat, qui sequitur veritatem. Unde et Apostolus Joannes ait: *Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit, et ipse ambulare (1. Joan. 2. 6)*. Et beatus Petrus ait: *Christus pro nobis passus est, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus: qui peccatum non fecit, nec est inventus dolus in ore ejus. Qui cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur. Tradebat autem judicanti se injuste. Qui peccata nostra, ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, justitiae vivamus (1. Petr. 2. 21. et seqq.)*.

15. Cesset omnis excusatio errorum, auferantur peccandi foeda solatia. Nihil omnino agimus, qui nos per multitudinis exempla defendimus, et ad consolationem nostram, aliena saepe numerantes vitia, deesse nobis dicimus, quos debeamus

sequi. Ad illius exemplum mittimur, quem omnes fatemur imitandum. Atque ideo praecipua tibi cura sit, legem nosse divinam: per quam possis, quasi praesentia cernere exempla sanctorum: quid faciendum sit, quidve vitandum, illius consilio disce [al. *discere*]. Maximum enim ad justitiam auxilium, est implere divinis eloquiis animum, et quod opere exequi cupias, semper corde meditari. Rudi adhuc populo, et hominibus ad obedientiam insuetis, per Moysen imperatur a Domino, ut in signum memoriae, qua praecepta Domini recordentur: per singulas vestimentorum fimbrias, habeant cum cocco hiacynthini coloris insignia, ut etiam casu huc illucque respicientibus oculis, mandatorum coelestium memoria nascatur. De quibus fimbriis Pharisei redarguuntur a Domino (**Matth. 23. 5**), **1103** quod eas perverso usu, non ad commonitionem praeceptorum dei, sed ad ostentationem sui habere coeperint, ut scilicet quasi de majoris observationis diligentia, sancti a populo judicarentur.

14. Tibi vero servanti non jam litterae praecepta, sed spiritus, divinorum mandatorum memoria spiritualiter excolenda est. Cui non tam frequenter recordanda sunt praecepta Domini, quam semper cogitanda. Sint ergo divinae Scripturae semper in manibus tuis, et jugiter mente volvantur. Nec sufficere tibi putes mandata Dei memoria tenere, et operibus oblivisci. Sed ideo illa cognosce, ut facias quicquid faciendum didiceris. *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur* (**Rom. 2. 31**). Latus quidem et immensus divinae legis campus extenditur. Qui diversis testimoniis veritatis, velut coelestibus quibusdam floribus vernans, mira oblectatione legentis animum pascit ac refovet. Quae omnia semper cognoscere, secumque revolvere, ingens

ad conservandam justitiam beneficium est. Sed quasi ad compendiosum quoddam commonitorium, illa tibi Evangelii eligenda sententia est, et superscribenda cordi tuo, quae ad totius justitiae breviarium, dominico ore profertur: *Omnia quaecumque vultis ut faciant vobis homines, haec et vos facite illis. Haec enim Lex et Prophetoe (Matth. 7. 12)*. Infinitae namque sunt species, partesque justitiae: quas non modo stylo persequi, sed cogitatione etiam capere difficillimum est. Quas omnes una ac brevi sententia comprehendit, et latentem hominum conscientiam, secreto animi iudicio, aut absolvit, aut damnat.

15. Ad omnem igitur actum, ad omne verbum, ad omnem etiam cogitatum, haec sententia retractetur: quae tibi quasi speculum quoddam paratum, et ad manum semper positum, qualitatem tuae voluntatis ostendat, ac etiam vel de injusto opere redarguat, vel de justo laetificet. Quotiescumque enim talem in alterum habueris animum, qualem in te ab altero servari cupis, aequitatis viam tenes. Quoties vero talis erga alterum fueris, qualem in te vis neminem: iter justitiae **1104** dereliquisti. En totum illud divinae legis arduum totumque difficile. En ob quam causam dura imperia Domino reclamamus, et dicimus nos vel difficultate, vel impossibilitate mandatorum premi. Nec sufficit, quod jussa non facimus, nisi etiam jubentem injustum pronuntiemus: dum ipsum aequitatis auctorem, non modo dura et ardua, sed etiam
impossibilia
praecepisse conquerimur. *Omnia, inquit, quaecumque vultis, ut faciant vobis homines, haec et vos facite illis.* Conjugi vult inter nos, atque connecti, per mutua beneficia caritatem. Omnesque homines vicario inter se amore copulari, ut id unoquoque

praestante alteri, quod sibi ab omnibus praestari velit: tota justitia, et praeceptum hoc Dei, communis sit utilitas hominum. Et, o miram clementiam Domini! o ineffabilem Dei benignitatem! Praemium nobis pollicetur, si nos invicem diligamus, id est, si nobis ea praestemus invicem, quorum vicissim indigemus. Et nos superbo simul et ingrato animo, ejus renitimur voluntati: cujus etiam imperium beneficium est.

16. Nulli unquam omnino detrahas, nec aliorum vituperatione te laudabilem videri velis: magisque vitam tuam ornare disce, quam alienam carpere. Ac semper Scripturae memor esto dicentis: *Noli diligere detrahere, ne eradiceris* (**Prov. 20. 13. juxta LXX**). Pauci admodum sunt, qui huic vitio renuntient, raroque invenies, qui ita vitam suam irreprehensibilem exhibere velint, ut non libenter reprehendant alienam. Tantaque hujus mali libido mentes hominum invasit, ut etiam qui procul ab aliis vitiis recesserunt, in istud tamen quasi in extremum diaboli laqueum incidant. Tu vero hoc malum ita effuge, ut non modo ipsa non detrahas, sed ne alii quidem detrahenti, aliquando credas. Nec obtrectatoribus auctoritatem de consensu tribuas: ne eorum vitium nutrias, annuendo. *Noli*, inquit Scriptura, *consentaneus esse cum derogantibus adversus proximum tuum, et non accipies super illum peccatum*. Et alibi: *Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam* (**Eccli. 28. 28**). Unde et beatus David, diversas **1105** innocentiae species justitiaeque dinumerans, de hac quoque virtute non tacuit, dicendo: *Et opprobrium non accepit adversus proximos suos* (**Psal. 14. 4**): propterea quod ipse non solum adversatur, sed etiam persequitur detrahentem. Ait enim: *Detrahentem secreto proximo suo hunc*

persequar (**Psal. 100. 5**). Est sane tale hoc vitium, quod vel in primis extinguere debeat, et ab eis qui se sancte instituere volunt, prorsus excludi. Nihil enim tam inquietat animum, nihil est quod ita mobilem mentem ac levem faciat, quam facile totum credere, et obtrectatorum verba, temerario mentis assensu sequi. Hinc enim crebrae dissensiones, hinc odia injusta nascuntur. Hoc est quod saepe de amicissimis etiam inimicos facit, dum concordēs quidem, sed credulas animas, maliloqua lingua dissociat. At contra, magna quies animi, magnaque est morum gravitas, non temere de quoquam sinistri aliquid audire. Beatusque est qui ita se contra hoc vitium armavit, ut apud eum detrudere nemo audeat. Quod si haec in nobis esset diligentia, ne passim obtrectatoribus crederemus, jam omnes detrudere timerent: ne non tam alios, quam seipsos viles detrahendo facerent. Sed hoc ideo malum celebre est, idcirco in multis fervet hoc vitium, quia pene ab omnibus libenter auditur.

17. Adulatorum quoque assentationes, et noxia blandimenta fallaciae, velut quasdam pestes animae fuge. Nihil est quod tam facile corrumpat mentes hominum, nihil quod tam dulci et molli vulnere animum feriat. Unde et quidam sapiens ait: *Verba adulatorum mollia, feriunt autem interiora ventris* (**Prov. 26. 22**). Et Dominus loquitur per Prophetam: *Populus meus, qui beatificant vos, seducunt vos, et semitas pedum vestrorum dissipant* (**Isai. 3. 12. sec. LXX**). In multis, isto maxime tempore, regnat hoc vitium quodque est gravissimum, humilitatis ac benevolentiae loco ducitur. Eo fit, ut qui adulari nescit, aut invidus, aut superbus putetur. Est sane grande et subtile artificium, laudare alterum in commendationem sui, et decipiendo, animum sibi obligare

decepti: quodque hoc maxime vitio agi solet, fictas laudes, certo pretio vendere. Quae haec tanta est levitas animi, quae tanta vanitas, relictam propria conscientiam, alienam opinionem sequi: et quidem fictam atque simulatam? **1106** Rapi vento falsae laudationis, gaudere ad circumventionem suam, et illusionem pro beneficio accipere? Tu ergo si vere laudabilis esse cupis, laudem hominum ne requiras. Illique praepara conscientiam tuam, *qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, et tunc laus tibi erit a Deo (1. Cor. 4. 5).*

18. Sit igitur intentus ac vigilans, et adversus peccata semper armatus animus tuus. Sermo in omnibus moderatus et parcus, et qui necessitatem magis loquendi indicet, quam voluntatem. Ornet prudentiam verecundia, quodque praecipuum in feminis semper fuit, cunctas in te virtutes pudor superet. Diu ante considera, quid loquendum sit, et adhuc tacens provide, ne quid dixisse poeniteat. Verba tua ponderet cogitatio, et linguae officium animi libra dispenset. Unde Scriptura dicit: *Argentum et aurum tuum confla, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos: et attende ne forte labaris lingua (Eccli. 28).* Nunquam malum verbum de ore tuo procedat, quae ad cumulum benignitatis juberis etiam maledicentibus benedicere. *Misericordes, inquit, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, neque maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes (1. Petr. 3. 9).*

19. Mentiri vero atque jurare, lingua tua prorsus ignoret, tantusque in te sit veri amor, ut quidquid dixeris, juratum putes. De quo Salvator ad discipulos ait: *Ego autem dico vobis, non jurare omnino.* Et paulo post: *Sit autem sermo vester, est, est: non, non: Quod autem his abundantius est, a*

malo est (Matth. 5. 34. 37). In omni igitur actu atque verbo, quieta mens et placida servetur: semperque cogitationi tuae Dei praesentia occurrat: sit humilis animus, ac mitis, et adversus sola vitia erectus. Nunquam illum aut superbia extollat, aut avaritia inflectat, aut ira praecipitet. Nihil enim quietius, nihil purius, nihil denique pulchrius ea mente esse debet, quae in Dei habitaculum praeparanda est, quem non auro templa fulgentia, non gemmis altaria distincta delectant, sed anima ornata virtutibus. Ideo et templum Dei, sanctorum corda dicuntur, affirmante Apostolo, qui ait: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos (1. Cor. 3. 17).*

20. Nihil habeas humilitate praestantius, **1107** nihilque amabilius. Haec est enim praecipua conservatrix, et quasi custos quaedam virtutum omnium: nihilque est quod nos ita et hominibus gratos et Deo faciat, quam si vitae merito magni, humilitate infimi simus. Propter quod Scriptura dicit: *Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam (Eccli. 3. 20).* Et Dominus loquitur per Prophetam: *Super quem alium requiescam, nisi super humilem, et quietum, et trementem verba mea (Isai. 66. 2)?* Verum tu eam humilitatem sequere: non quae ostenditur, atque simulatur gestu corporis, aut fracta voce verborum, sed quae puro affectu cordis exprimitur. Aliud est enim virtutem habere, aliud virtutis similitudinem: aliud est rerum umbram sequi, aliud veritatem. Multo deformior illa est superbia, quae sub quibusdam humilitatis signis latet. Nescio enim quomodo turpiora sunt vitia, quae virtutum specie celantur.

21. Nulli te unquam de generis nobilitate praeponas, neque obscuriores quasque et humiliore loco natas, te inferiores

putes. Nescit religio nostra personas accipere: nec conditiones hominum, sed animos inspicit singulorum. Servum et nobilem de moribus pronuntiat. Sola apud Deum libertas est, non servire peccatis. Summa apud Deum est nobilitas, clarum esse virtutibus. Quid apud Deum in viris nobilius Petro, qui piscator et pauper fuit? Quid in feminis beata Maria illustrius, quae sponsa fabri describitur? Sed illi piscatori et pauperi coelestis regni a Christo creduntur claves. Haec sponsa fabri, meruit esse mater illius, a quo ipsae claves datae sunt. Eligit enim Deus ignobilia et contemptibilia hujus mundi (**1. Cor. 1. 27**), ut potentes ac nobiles ad humilitatem facilius adduceret. Nam et alias frustra sibi aliquis de nobilitate generis applaudit, cum universi paris honoris, et ejusdem apud Deum pretii sint, qui uno Christi sanguine sunt redempti: nec interest qua quis conditione natus sit, cum omnes in Christo aequaliter renascamur. Nam et si obliviscimur, quia ex uno omnes generati sumus: saltem id semper meminisse debemus, quia per unum omnes regeneramur.

22. Cave ne si jejunare aut abstinere coeperis, te putes jam esse sanctam. Haec enim virtus adjumentum est, non perfectio **1108** sanctitatis. Magisque id providendum est, ne tibi hoc, cum licita contemnas, securitatem quamdam illicitorum faciat. Quicquid supra justitiam offertur Deo, non debet impedire justitiam, sed adjuvare. Quid autem prodest tenuari abstinencia corpus, si animus intumescat superbia? Quam laudem merebimur de pallore jejunii, si invidia lividi simus? Quid virtutis habet vinum non bibere, et ira atque odio inebriari? Tunc, inquam, praeclara est abstinencia, tunc pulchra atque magnifica castigatio corporis, cum est animus jejunus a vitiis. Imo qui probabiliter ac scienter abstinenciae

virtutem tenent, eo affligunt carnem suam, quo animae frangant superbiam: ut quasi de quodam fastigio contemptus sui atque arrogantiae, descendant ad implendam Domini voluntatem, quae maxime in humilitate perficitur. Idcirco a variis ciborum desideriis mentem retrahunt, ut totam ejus vim occupent in cupiditate virtutum. Jamque minus jejuniorum et abstinentiae laborem caro sentit, anima esuriens justitiam. Nam et vas electionis Paulus dum castigat corpus suum, et in servitutem redigit, ne aliis praedicans ipse reprobus inveniatur (**1. Cor. 9. 27**), non ad [al. *ob*] solam, ut quidam imperiti putant, hoc facit castitatem: non enim huic tantummodo, sed omnibus omnino virtutibus abstinentia opitulatur. Neque magna aut tota Apostoli gloria est, non fornicari: sed hoc agit, ut castigatione corporis, erudiatur animus; quantoque nihil ex voluptatibus concupiscit, tanto magis possit de virtutibus cogitare: ne perfectionis magister, imperfectum aliquid in se ostendat: ne Christi imitator, extra praeceptum quicquam aut voluntatem Christi faciat: neve minus exemplo, quam verbo doceat, cumque aliis praedicaverit, ipse reprobetur: audiatque cum Pharisaeis: *Dicunt enim et non faciunt* (**Matth. 23. 3**).

23. Apostolici vero et praecepti est, et exempli, ut habeamus rationem, non conscientiae tantum, sed etiam famae (**Rom. 12. 17**). Non superfluum et a fructu vacuum, gentium magister hoc docet: vult enim etiam extraneos ad fidem homines, per fidelium opera proficere, ut religionem ipsam religionis disciplina commendet. Et ideo sicut luminaria in mundo lucere **1109** nos jubet, in medio nationis pravae et perversae, ut incredulae mentes errantium, ex nostrorum actuum lumine, ignorantiae suae tenebras deprehendant. Unde et ipse ad

Romanos ait: *Providentes bona non solum coram Deo sed etiam coram hominibus* (**Rom. 12. 17**). Et alibi: *Sine offensione estote Judaeis, et gentibus, et Ecclesiae Dei, sicut ego per omnia omnibus placeo, non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis* (**1. Cor. 10. 32. 33**). Beatus est qui tam sancte, tamque graviter disposuit vitam suam, ut de eo sinistri aliquid ne fingi quidem possit: dum adversus obtrectatorum libidinem pugnat meriti magnitudo nec fingere quisquam ausus est, quod a nullo putat esse credendum. Quod si id assequi difficile atque nimis arduum est, saltem hanc adhibeamus vitae nostrae diligentiam, ne malae mentes occasionem inveniant detrahendi. Ne ex nobis scintilla procedat, per quam adversus nos sinistrae famae flamma conflatur. Alioqui frustra irascimur obtrectatoribus nostris si eis ipsi obtrectandi materiam ministramus. Si autem nobis diligenter atque sollicite omnia ad honestatem providentibus, cunctisque actibus nostris timorem Dei praeferentibus, illi nihilominus insaniunt: consoletur nos conscientia nostra, quae tunc maxime tuta est, tunc optime segura est, cum ne occasionem quidem male de se sentiendi dedit. Illis enim *vae* dicitur per Prophetam, *qui dicunt quod bonum est malum: qui lucem appellant tenebras: et quod dulce est, amarum vocant* (**Isai. 5. 20. juxta LXX**). Nobis ergo Salvatoris aptabitur sermo: *Beati estis cum vobis maledixerint homines, mentientes* (**Matth. 5. 11**). Nos modo agamus, ut male de nobis nemo loqui absque mendacio possit.

24. Ita habeto sollicitudinem domus, ut aliquam tamen vacationem animae tribuas. Eligatur tibi opportunus, et aliquantum a familiae strepitu remotus locus, in quem tu velut in portum, quasi ex multa tempestate curarum te recipias, et

excitados foris cogitationum fluctus, secreti tranquillitate componas. Tantum ibi sit divinae lectionis studium, tam crebrae orationum vices, tam firma et pressa de futuris cogitatio, ut omnes reliqui temporis occupationes facile hac vocatione compenses. Nec hoc ideo dicimus, quo te retrahamus a tuis: imo id agimus, ut ibi discas, ibique mediteris, qualem tuis praebere te debeas.

25. **1110** Familiam tuam ita rege et confove, ut te matrem magis tuorum, quam dominam videri velis, a quibus benignitate potius, quam severitate exige reverentiam. Fidelius et gratius semper obsequium est, quod ab amore, quam quod a metu proficiscitur. Praecipue autem in conjugio venerabili atque immaculato Apostolicae regulae ordo teneatur.

26. Servetur in primis viro auctoritas sua, totaque a te discat domus, quantum illi honoris debeat. Tu illum dominum obsequio tuo, tu magnum illum tua humilitate demonstra, tanto ipsa honoratior futura, quanto illum amplius honoraveris. *Caput enim*, ut ait Apostolus, *mulieris est vir* (**Ephes. 5. 23**): nec aliunde magis reliquum corpus ornatur, quam ex capitis dignitate. Unde idem alibi dicit: *Mulieres subditae estote viris, sicut oportet in Domino* (**Coloss. 3. 18**). Sed et beatus Petrus Apostolus ait *Similiter autem mulieres subditae sint viris, ut et si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem, sine verbo lucrifiant* (**1. Petr. 31**). Si ergo etiam gentilibus maritis debetur honor jure conjugii, quanto magis reddendus est Christianis.

27. Atque ut ostendat, quibus ornamentis etiam viris junctae femine decorari debeant, ait: *Quarum sit non extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut vestimentorum cultus, sed qui absconditus cordis est homo in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples. Sic enim aliquando et sanctae mulieres sperantes in Domino, ornabant se, subjectae propriis viris, sicut Sara obediebat Abrahae, Dominum suum vocans (Ibid. 3. et seqq.).* Haec autem praecipiens, non eas jubet squalere sordibus, et horrentibus pannorum assumentis tegi, sed immoderato cultui, et nimis exquisito interdicit ornatui, simplicemque commendat ornatum atque habitum. De quo et vas electionis ait: *Similiter autem et mulieres in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate: ornantes se non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa, sed quod decet mulieres, promittentes castitatem per opera bona (1. Tim. 2. 9. 10).*

28. Reperi vero te miro fidei ardore succensam, aliquot jam ante annos continentiam proposuisse, et reliquum vitae tuae tempus pudicitiae consecrasse. Magni hoc animi signum, et perfectae virtutis indicium est, renuntiare subito expertae voluptati, fugere notas carnis illecebras, **1111** et calentis adhuc aetatis flammam fidei amore [al. *ardore*] restinguere. Sed illud quoque simul didici, quod me non mediocriter angit ac stimulat, te videlicet tantum hoc bonum, absque consensu et pacto viri servare coepisse, cum hoc Apostolica omnino interdicat auctoritas, quae in hac duntaxat causa, non modo uxorem viro, sed etiam virum uxoris subiecit potestati. *Uxor, inquit, sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir potestatem non habet sui corporis,*

sed mulier (1. Cor. 7. 4). Tu vero quasi oblita foederis nuptialis, pactique hujus ac juris immemor, inconsulto viro vovisti Domino castitatem. Sed periculose promittitur quod adhuc in alterius potestate est. Et nescio quam sit grata donatio, si unus offerat rem duorum Multa jam per hujusmodi ignorantiam et audivimus, et vidimus scissa conjugia, quodque recordari piget, occasione castitatis adulterium perpetratum. Nam dum una pars se etiam a licitis abstinet: altera ad illicita delapsa est. Et nescio in tali causa, quis magis accusari, quis amplius culpari debeat, utrum ille qui repulsus a conjuge fornicatur, an illa quae repellendo a se virum, eum fornicationi quodammodo objicit. Atque ut super hac causa, quid veritas habeat, agnoscas, pauca mihi de divina auctoritate ponenda sunt. Apostolicae doctrinae regula nec cum Joviniano aequat continentiae opera nuptiarum, nec cum Manichaeo conjugia condemnat. Ita vas electionis ac magister gentium, inter utrumque temperatus incedit ac medius, ut remedium incontinentiae indulgeat, et ad praemium provocet continentiam. Totusque in hac causa ejus hic sensus est, ut ex utriusque sententia proponatur castitas, aut certe ab utroque debitum commune solvatur.

29. Sed ipsa jam Apostoli verba ponamus, totamque hanc causam a sui principio retractemus. Loquitur enim ad Corinthios: *De quibus autem scripsistis mihi: bonum est homini mulierem non tangere (1. Cor. 7. 1).* Et quanquam hic laudaverit castitatem, tamen ne aliquibus videatur prohibere conjugia, subjungit. *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat. Uxori vir debitum reddat: similiter autem et uxor viro. Mulier autem sui corporis potestatem non habet, sed vir. 1112 Et vir sui corporis*

potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem (Ibid. et seqq.) Ac rursus, ne tanta pro nuptiarum parte dicendo, videretur excludere castitatem, sequitur: *Nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi.* Et statim quasi recusat hoc, quod dixit, *ad tempus*: ne non tam perpetuam, quam temporalem ac brevem continentiam docere videatur. Ait enim: *propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium.* Unde hoc quod dixit, *ad tempus*, docet meditationem debere fieri castitatis, ut per certa intervalla temporum quasi exploratis continentiae suae viribus, sine periculo utrique promittant, quod semper est ab utroque servandum. Quid vero absolute velit, manifeste dicit: *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum*, id est, in jugi ac perpetua castitate vivere.

30. Vides ne quam caute quam provide, quam sine ullius occasione scandali, magister firmaverit de castitate sententiam, nolens tantum bonum in unius temeritate nutare, quod ligare et confirmare debet consensus amborum? Et revera, quid ea castitate firmitus est, quidve tutius, quam quae ex duorum coepta sententia, ab utroque velut in commune servatur? Nec de se tantum pars altera sollicita, mutuo se ad virtutis animet perseverantiam. Hoc enim, sicut alia quoque bona, non tantum coepisse, sed perfecisse laudandum est. Jamdudum, ut intelligis, scopuloso difficilique in loco versatur oratio, nec audet in alterutram declinare partem, dum aequaliter utrumque formidat, sed ex nostra difficultate tuum agnosce discrimen, maluimus enim te contristare forsitan vera dicendo, quam ficta adulatione decipere. Duplex, ut vides, malum, aequale et anceps periculum est: ex utroque arctaris,

ex utroque constringeris. Contemnere omnino virum atque despiciere, aperta contra Apostoli sententiam est: perdere vero tanti temporis castitatem, et Deo non reddere quod promiseras, timendum, atque metuendum est. Ut vulgo dicitur: Facile ex amico inimicum facies, cui promissa non reddas. Sic enim Scriptura dicit. *Quod si voveris votum Domino Deo, non moreris reddere illud: quia quaerens quaerit illud Dominus Deus abs te, et erit tibi in peccatum* (**Deut. 23. 21. sec. LXX. et Eccl. 5. 3**). Ait ergo: Debitam honorificentiam viro **1113** exhibe, ut ex utroque Domino debitum, quod vovisti, reddere possis. De cujus conscientia non diffidimus, si paululum expectasses: non quod te a bono castitatis retrahamus, sed hujus animum ad castitatis oraculum totis viribus incitemus; ut voluntarium sacrificium offerat Deo, in odorem suavitatis: ut exuta mens a cunctis retinaculis mundanis, atque corporalibus voluptatibus sit: ut valeas plenius inhaerere Dominicis praeceptis. Quod tamen, ne quid a nobis negligenter esse dictum arbitreris, divinarum Scripturarum testimoniis edocuimus, sicut etiam. Apostolus dicit: *Et erunt duo in carne una* (**1. Cor. 6. 16. 17**); jam non *una caro* (**Matth. 19. 6**), sed *unus spiritus* (**1. Cor. 6. 17**).

31. Hoc sacramentum magnum est, arduumque est iter castitatis: sed magna sunt praemia, vocatque nos Dominus in Evangelio dicens: *Venite benedicti Patris mei, possidete praeparatum vobis regnum ab origine mundi* (**Matth. 35. 34**). Idem ipse Dominus dicit: *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis; et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris; jugum enim meum suave*

est, et onus meum leve. Dicit enim idem Dominus iis, qui ad sinistram ejus erunt: Discedite a me maledicti in ignem aeternum, quem praeparavit Pater meus diabolo, et angelis ejus (Matth. 25. 41): nescio vos, operarii iniquitatis. Erit ibi fletus et stridor dentium. Illi utique omnes plangent, illi lugebunt, qui ita curis se vitae praesentis involvunt, ut obliviscantur futuram; quos somno quodam ignorantiae, et malae securitatis oppressos fluctibus, Domini comprehendet adventus: unde ipse, in Evangelio ait: Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula, et ebrietate, et curis hujus vitae: ne forte superveniat in vos repentina dies illa, tanquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terrae (Luc. 21. 34. 35). Et rursum: Vigilate, et orate, nescitis enim, quando tempus sit (Matth. 24. 42. et 25. 13).

32. Beati sunt, qui ita expectant, ita illum speculantur diem, ut se ad eum quotidie praeparent, qui non de praeterita sibi justitia blandientes, secundum Apostolum, *per dies singulos in virtute renovantur (2. Cor. 4. 16). Justitia enim justi non proderit ei, 1114 a quo die justus esse desierit. Sicut etiam iniquo non nocebit iniquitas, sua a die, quo se ab iniquitate converterit (Ezech. 18. 24).* Nec sanctus ergo securus esse debet, quamdiu in hujus vitae agone versatur; nec desperare peccator, qui, secundum praedictam Prophetiae sententiam, uno die justum se efficere potest; sed totum, quo tenditur, spatium vitae tuae est, ut peragere possis justitiam; nec de praeterita justitia confidens, remissior efficiaris; sed sicut dicit Apostolus, *Posteriora obliviscens, ad ea autem, quae anteriora sunt, me extendens, ad destinatum persequor bravium supernae vocationis, sciens scriptum esse cordis inspectorem Deum (Phil. 3. 15. et Prov. 24. 12).* Et idcirco

satagit, ut animam mundam habeat a peccato. Propter quod scriptum est, *omni custodia serva cor tuum* (**Prov. 4. 23**). Et iterum: *Diligit Dominus munda corda. Accepti autem sunt ei omnes immaculati* (**Prov. 11. 20. juxta LXX**). Idcirco age, ut ordines reliquum tempus vitae tuae sine offensa, ut possis secure canere cum Propheta: *Perambulam in innocentia cordis mei, in medio domus meae* (**Psal. 100. 2**). Et iterum: *Introibo ad altare Dei, ad Deum, qui laetificat juventutem meam* (**Psal. 42. 4**). Quia inchoasse non sufficit; sed perfecisse justitia est.

EPISTOLA CXLIX . S. HIERONYMI. (C,G)

De solemnitatibus Paschae.

Hebraeorum dies festos edisserit, eosque minime observari debere post Evangelium docet.

1. De solemnitatibus et Sabbatis, Neomeniis, quae in Lege a Domino praecipiuntur observari, tuae caritatis imperio cogente, dicturi, quid secundum litteram reprobari, vel quid spiritualiter observari debeat: prius cogimur amatoribus litterae adversariisque veritatis respondere; quos cum meo jure possim repercutere magis eos blande leniterque alloquens ad agnitionem veritatis venire cupio, qui cum radicum amarum corticem ruminare cupiunt, poma expuunt, pulveremque auri mirantes, formata metalla despiciunt. Qui etsi secundum litteram Legis observari **1115** cuncta contendunt, velamine posito super faciem Moysi, spiritus veritatis luce illuminari nequeunt, quos etsi veritati non

acquieverint, hirci tamen more emissarii, humero nostrae patientiae *parati ad satisfactionem de ea quae in nobis est fide* (1. Pet. 3. 15), ad eremum suae perditionis, et lavare postea vestimenta, ne contagione haeretici sensus polluti remaneant. Nos autem in initio hujus opusculi exemplo Jeremiae docti, evellere prius, destruere, et postea plantare et aedificare proponimus.

2. De Scripturis prius ostendere cupientes, quomodo hae feriae Domini, quae praecipuntur Loge servari, non umbra, sed spirituali observantia celebrantur. Et siqui imbecillitatis nostrae auctoritatem parvipendere voluerint, Prophetas audiant, qui provido patrocinio providentes harum reprobationum Evangelii tempore aperta voce praedixerunt. Imo in eis Domino proloquente: *Dies festos vestros, et Neomenias, et Sabbatha audit anima mea*. Et haec se Dominus non mandasse pronuntiat, cum ipsum in Lege haec praecepisse manifestum est. In quibus verbis quid aliud ostenditur, quod cum Christo finis Legis advenerit, ea secundum litteram custodiri non mandaverit? De sacrificiis autem per alium Prophetam loquitur. *Non in sacrificiis tuis arguam te. Holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper, neque de gregibus tuis hircos, et reliqua usque, aut sanguinem hircorum potabo*. Quibus verbis Apostolus eodem spiritu repletus conveniens ait: *Nemo vos seducat in esca aut in potu, aut in parte diei festi, aut Neomeniae, aut Sabbati quod est umbra futurorum* et reliqua. Quibus verbis luculentissime declarat in his sive diebus temporaliter, sive escis carnalibus observatis, nihil aliud quam vanissimam umbram, et erroris seditionem invenire poterit [al. *inveniri posse*]. Et Dominus Jesus Christus in Evangelio Sabbatum

solvere declaravit cum paralytico praeceperat: *Tolle grabatum tuum*, quod lege prohibitum, videlicet onera in Sabbato portari, manifestum est. Solvit et Scenopeiam, quando dicebat: *Non ascendam ad diem festum hunc*; ac si dixisset, in hac hujus festivitatis observantia honoris mei gloria non ascendet.

3. De Pascha autem tanquam maximo **1116** sacramento salutis nostrae, paulo latius aliquid dicturus, etiam si non est hujus temporis cuncta disserere, prius ostendere volo, quibus, vel quantis rationibus phase Domini custodiri praecipitur. Mense primo, X. die mensis agnus anniculus immaculatus segregari, et servari usque ad XIII. et XIV. a Domino praecipitur per Moysen occidi ab universo coetu filiorum Israel ad vesperum. Quas rationes ipse Dominus verus agnus cum ad vesperum Pascha progreditur aliquas permanere volens custodivit, aliquas non servari cupiens, commutavit. Qui cum in primo mense secundum praeceptum legis immolari dignatus est, et XIII. nullo modo praevenire suae passionis tempora permisit. Aliqua tamen contra figuram fecisse narrat Evangelium, quia cum a Juda traderetur Judaeis, XI. die mensis primi tentus est. Et cum sui corporis et sanguinis sacramenta dare in sua vita, et discipulis suis dignatus fuerit, hoc contra figuram fecisse monstratur. Cum ille agnus igitur in typo Christi Pascha occidi praecipitur assatus igni cum capite et pedibus, et interanea post suam occisionem consumi a populo mandaretur. Hoc autem, ut mihi videtur, propter duas rationabiles causas Dominus fecisse cognoscitur, ne cum Pascha cum discipulis manducaret, nisi postea sacrificium commutasset, dicens: *Hoc est corpus meum* (**Matth. 26. 26**); sic etiam postea observari debere

crederetur. Haec autem altera, ut opinor, causa, ut corpus Domini integrum et suum sanguinem in se continens ante passionem cernerent, hoc corpore spiritualiter refici crederent, et sic etiam nunc a nobis credi debeat. Et hoc etiam intueri debemus, quod non in XIV. die ad vesperum, ut lex praecipit, ille *agnus Dei, qui tollit peccata mundi*, et *Pascha nostrum immolatus est Christus* (**2. Cor. 5**); sed XV. die, in quo manifestum est diem festum Judaeorum cum suo sacrificio a Domino esse solutum. Sed quid in hoc intelligere debemus, quod prius figurat agni carnes comedere, et postea sui corporis cibo nostros Apostolos reficit, et post Judaeorum typicum Pascha immolatus est Christus? Hoc, ut opinor, non ut veritas figuram; sed figura veritatem praecederet, quia non prius quod spiritale, sed quod animale, deinde quod spiritale unde electa, et amica **1117** sponsa Christi universalis Ecclesia anathematizat eos qui cum Judaeis in festivitate paschali XIV. celebrari definiunt, et Sabbata, et caetera hujus umbralis observantiae, et hoc tantum observare dignatus est quod Dominus ut in primo mense post XIV. diem paschalem festivitatem praecedente una Sabbatorum celebrari sine ulla ambiguitate censuerit, licet in hoc veritas Ecclesiae orta est: aliis sufficere credentibus, ut non in XIV. cum Judaeis Pascha celebrarent, alii hoc fortiter cauteque custodiant, ut immolationem veri agni Dei, qui tollit peccata mundi ante XIV. celebrare non audeant secundum illud legale praeceptum, quod et Dominus ad passionem veniens minime contempsit, *observabitis eum usque ad XIV* (**Exod. 13. 6**); quae nunc maxime Ecclesia auctoritatem Sedis Apostolicae sequens observat. Sed haec deserentes, quia non est hujus temporis per singula discuti, ad spiritalem intelligentiam mentis aciem commutamus, quibus praecipitur mense

novorum XIV. die mensis paschalis agni carnes comedere, ut nobis nascentibus ob bonorum operum fructus, cum Decalogi a nobis verba completa fuerint, in Evangelii perfectione quaterno numero consistentes carnes nostri agni in vespere mundi, in quo finis saeculorum pervenit, non tenebratis cordibus, Spiritu Sancto noctem nostram illuminante, comedamus.

4. De Sabbato, et VI. diebus operari praecipitur; in VII. autem hoc est Sabbato, ab omni opere servili prohibemur. Per senarium autem numerum perfectio operum designatur, quia VI. diebus fecit Dominus coelum et terram. In Sabbato autem omne opus servile, hoc est peccatum, operari prohibemur, quia *qui facit peccatum, servus est peccati (Joan. 8. 34)*, ut cum in praesenti saeculo perfectionem operum compleverimus, non obdurantes corda nostra in veram requiem, quae contumacibus denegata est, pervenire mereamur Domino per David dicente: *Si intrabunt in requiem meam (Ps. 49. 11)*. De quinquagesimo ab altero die Sabbati VII. hebdomadas plenas numerare nobis lege praecipitur usque ad alteram diem expletionis hebdomadae VII. id est quinquagesimum diem in quo primitiae offeruntur, quae denumeratio perfectionis plena per septenarium numerum et quinque et X. quinquies in hoc significare puto, ut per **1118** quinquagenarium, qui remissionem in se continet, per caritatem, quae septiformi spiritu gratiae superveniente diffusa est in cordibus nostris, et quinque nostri corporis sensus legi Dei subditos habeamus. Quae verba Decalogum in se continent et per caritatem, ut dixi, *quae caritas operit multitudinem peccatorum (I. Pet. 4. 8)*, et sic sacrificium novum Domino ex omnibus habitationibus nostris in usum

nostri Sacerdotis cum pacificis nostris victimis cedentes offerimus, si cum Domino pacem fecerimus offerentes spirituales hostias acceptabiles Deo per Jesum Christum, qui panes primitiarum terrae nostrae etsi fermentatos, tamen sibi consecratos comedit sibi Pontifex, qui coelum penetrans possit compati infirmitatibus nostris, et cum apud Patrem advocatum habeamus cum opera quae fermento fragilitatis nostrae fermentata in usum hujus Sacerdotis manu orationis elevata cedent per viscera misericordiae, devorat, quae odorem suavitatis Deo praebent, sed magis indulgentiam exigunt.

5. De Scenophegia et in fine anni solaris apud Hebraeos idem VII. mense, quando congregantur fructus in horrea, sive in cellaria, tunc solemnia celebrare lege praeceptum est, id est primo die tubarum X. die expletionum celebrare debere Sabbata, et XV. die per dies VII. usquedum finiantur, VIII. tabernaculorum feriae esse praecipiuntur. His autem fortasse significare potest, ut quia nos in fine saeculi trinae invocationis Sacramento simus consecrati tuba, praedicationis Evangelii fidem et aspersionem Sanguinis Jesu Christi, in quo vera propitiatio est finito legis tempore dicere non cessamus, et congregatis bonorum operum fructibus ab omni opere malo quiete per septiformis spiritus gratiam persecutione substanta in octavae beatitudinis numerum pervenire mereamur. Quod tamen per jejunii et orationis laborem fieri non est dubium, quia et affligi animas lege praecipitur.

6. De Neomeniis: in Neomenia buccinare tuba praecipitur, id est nova luna, quia qui in lumine scientiae illuminatus est praedicare aliis, cessare non debet, quod Paulus scientiae Christi fulgore illuminatus observare minime contempsit,

praedicans in Synagogis. Pauca dicere decreveram, quae cum hostiae veri Pontificis **1119** in se figuram continent a nobis etiam Domino spiritualiter offerri debent. Per vitulum enim labor noster, per ovem innocentia, per hircum mortificatio fornicariae voluptatis, per capram, quae in sublimi pascitur, vita theorica, per arietem autem praedicationis, quae agnos bono pastori generat, per virtutem castitatis solitariae mentis nemini praeter Christum junctae, per columbam perspicacia intuitus sacramentorum, per panem soliditas praeceptorum, per similam sinceritas vitae, per vinum et sal veritas praedicationis, per oleum fomenta caritatis intelliguntur. Quae omnia sive festa, sive sacrificia in uno loco celebrari et offerri. Lex jubet, quia tunc omnia prosunt, cum in unitate Ecclesiae **1120** sine ullo schismatis errore peraguntur. Haec pauca in abyssio multa legis praecepta disserens, hanc sorbitiunculam diviti pauper, peregrinus civi praebere non timui, *perfecta dilectio foras mittit timorem* (**1 Joan. 4. 8**): credens etiam hoc, O venerabilis Papa, quod plus valet obedientia cum fide, quam facultas humani ingenii. Haec autem et a te postulata et a me dicta sunt propter eos, qui, cum in superficie Christiani videantur, per judaici sensus impietatem corpus Christi Ecclesiam suis schismatibus scindere non metuunt. Haec sub brevitate transcurramus, quae si per omnia tractarentur, grande volumen poscerent, quod in hujus temporis otium exigit. Ora pro me, venerabilis Papa.

EPISTOLA CL. PROCOPII AD HIERONYMUM. (G)

Procopius Hieronymo.

«Iterum Aegyptus et mollities, nosque tibi pauperes, et absentium ratio nulla. Nihil est istud, rideas modo auro fluentem spectans Nilum. Etiam si magis etiamnum attolas supercilium, contemptum omnino patiemur. Erit enim tempus cum iterum videbis Elusam, et flebis arenam disiectam ventis et radice tenuis vastantem [vites. Peregrinae aliquae et mari advenientes Nymphae et Jupiter] pluvius ibi nusquam. Tunc quidem ipse ridebo et subsannabo fortunam. Tu vero me nunc abjectum, tum beatum putabis. Verumtamen dum tibi Nilus deliciis vivere permittit, scribe tantummodo, et nos minutos et velut quosdam humo prorepentes appelles. Sic enim et te scribente fruemur, et tuam superbiam futuri expectatione mollius feram.

D. JOANNIS MARTIANAEI MONACHI
BENEDICTINIE CONGREGATIONE S.
MAURI IN UNIVERSAS S. HIERONYMI
EPISTOLAS NOTAE.

N. B. Quos indicamus columnarum numeri ex Benedictina editione deprompti sunt: Illas referunt notas arithmeticas, quas in decursu totius operis inseruimus, eas typo crassiore distinguendo: ita ut numerus 3 respondeat columnae editionis nostrae 327, numerus 5, columnae 328, numerus 7, columnae 331, in quibus eos reperire est; sicque de caeteris.

EPIST. I. AD INNOCENTIUM.

Qui necdum scalmum. In Mss. codicibus variae sunt hujusmodi lectiones, *qui necdum clavum in lacu rexi*; vel *qui necdum scalfum*, etc., aut, *qui necdum capham in lacu rexi*. Unus habet *scalnum*.

Igitur Vercellae Ligurum. Hic quoque variant Mss. *Igitur Vergellenorum civitas*, vel, *Igitur Vercellis Ligurum civitas*. *Igitur Vercellenorum civitas*.

Rasurae modicae sanguinem. In aliquot vetustis Mss. codicibus iste est contextus, «et leviter perstringens cutem, rasurae modico sanguine aspersit. Sine bello imbellem manum percussor expavit, et victam dextram gladio marcescente iratus in secundos impetus torquet.»

Tertium ictum sacramentum frustraverat. Hoc modo legunt vetustiores Mss. codices. Editi aliter, *et tertius ictus sacramentum frustratus erat Trinitatis*. Doctus Gravius legendum statuit, *et tertius ictus frustratus sacramentum erat Trinitatis*.

Omnium subeat mentibus. Exemplaria manuscripta legunt, *mentes omnium subeat*.

Mediolanis incubantem. Hanc coarguit Marianus lectionem, sed frustra, uti noscunt eruditi, qui bene interpretantur verbum incubantem.

EPIST. III. AD RUFFINUM.

Qui audacia satis vota. Editi legunt, *qui audaci fieri satis volo credebam, si, etc.*

Ad Aegyptios Confessores. Confessores isti Aegyptii, hi sunt (inquiunt Scriptores nuperi) quos propter divinitatis Christi confessionem Valens Imperator in exilium ejecit anno 371. Sed hoc repugnat cum adventu Ruffini et Melaniae in Aegyptum. Nam ex Palladio in Lausiac. c. 33. exploratum nobis est Melaniam Alexandriam pervenisse ipso exordio Valentis Imperii, hoc est, anno Christi 364 vel 365, quo scriptam dicimus hanc Hieronymi epistolam ad Ruffinum Monachum.

Sanctae Melaniae famulus. Non legas cum Erasmo et Mariano, *sancti Melanii*; sed, *Sanctae Melanii*, vel *sanctae Melaniae*, ut legunt Mss. Codices nonnulli.

Nulla Euriporum amoenitate. Tubos et Euripos olim nobiles habebant in hortis, sic arte factos, ut aqua miris vicibus huc et illuc flueret ac reflueret, ad exemplar Eurip maris, unde Euripi nomen sumpserunt.

Fulgeat quilibet auro. Cluniacensem Codicem et alios Mss. secuti sumus hoc loco. Editi sic mutant hanc lectionem; *Fulgeat, cui libet, auro, et pompaticis ferculis corusca ex sarcinis metalla radient.* Sed hoc nullo sensu dicitur, nec hujusmodi contextus caret soloecismo.

EPIST. IV. AD FLORENTIUM.

Secundam Epistolam inscribunt Mss. Codices
quamplures, *de Ortu amicitiae*, hoc est, *Incipit Epistola
Hieronymi ad Florentium, de Ortu amicitiae*.

In quibus Christum sustentasti. Manuscriptus Cluniacensis
optimae notae legit, *in quibus sustentandis Christum
vestisti*, etc.

Mutorum etiam potest ora. Idem
legit, *mutorum*, alii, *multorum*.

Ego ille tardissimus. Excepto eodem Cluniacensi Codice
Mss. decem alii legunt contrario sensu. *Ita ego ille
ardentissimus, quem intolerabilis languor afficiebat*.

Gestu caritatis et voto. Exemplar Cluniacense secuti sumus:
caeteri Mss. Codices diversas hujusmodi retinent
lectiones: *certo caritatis voto*; vel *carta caritatis et voto*.

EPIST. V. AD FLORENTIUM.

Habeo alumnos qui antiquariae arti serviant. Locus
corruptissimus in quampluribus exemplaribus Mss. ubi
legimus, *qui antiquae artis me erudiunt*.

EPIST. VI. AD JULIANUM.

In veteribus libris Mss. inscribitur, ad Julianum Diaconum Aquileiae. Erat tamen Diaconus in patria S. Hieronymi, hoc est, in Stridone, et non in Aquileia.

Hibera excetra. Excetra haec sive hydra erat sacerdos Lupicinus, pastor mercenarius et inutilis, qui sororis forte Hieronymi casus et culpa particeps, postea fratri detrahebat.

EPIST. VIII. AD NICEAM.

Turpilius Comicus. Hunc Comicum Eusebius testatur fuisse temporibus Pompeii: sed nullum exstat hodie monumentum hujus auctoris.

In re non vera. In re non vera, id est, in comoedia sua. Nam comoedia est res ficta, continens tamen veras sententias.

Quos Cascos Ennius appellat. Lingua Sabinorum *Cascum* dicebat *senem* et *antiquum*; unde proverbium in Chiliadibus Erasmi: Cascus cascum ducit, hoc est, vetulus vetulam. Ritu igitur ferino victum quaerebant Casci, quia glandibus victitabant.

Apud Ciceronem Laelius. Prodit hoc M. Tullius in libro qui Laelius inscribitur; ubi docet dissuendam esse consuetudinem, non discindendam, si quando inciderimus in amicitiam nobis parum idoneam.

EPIST. IX. AD CHRYSOGONUM.

Chrysocomam vocant Mss. Codices.

EPIST. X. AD PAULUM.

Ad Christi similitudinem candidum. Idem Hieronymus haec habet in caput 10. Ecclesiastae: «Lege Daniel, vetustum dierum invenies Deum. Lege Apocalypsin Joannis, et caput Salvatoris candidum ut nivem, et quasi lanam albam reperies.»

EPIST. XII. AD ANTONIUM MONACH.

Duodecim Exemplaria manuscripta inscribunt hoc modo Epistolam istam; unus autem Colleg. Navarr. *Ad Ammonium Monachum*; alter denique Monasterii S. Cygiranni, *Ad Chrysocomam Monachum Aquileiae*. Antiquissimus unus Codex Regiae Biblioth. et alter S. Martini a Campis retinent hujusmodi lectionem. *Incipit ad Antonium Monachum Hemonae*, id est *Hermonae*. Erat itaque Monachus ille, ubi erant Virgines Hermonenses.

Quum tu ne mu quidem. De hac syllaba $\mu\tilde{u}$ *mu*, quam solent muti sonare, diximus in Notis nostris in Epistolam ad Philemonem. Vide Hieronymi Commentarium in hanc Epistolam cap. 3. Isaiae pro *ne nutum quidem*, vellem reponere, *ne mu quidem*: quia vox illa valde familiaris erat Hieronymo.

EPIST. XIV. AD HELIODORUM.

legimus, *Scylleum renidens libido blanditur*. Erasmus *Scyllacaeum renidens*, etc.

In Mss. Codicibus diversae sunt ac variae lectiones tituli hujus Epistolae, nempe: *Incipit Epistola Hieronymi ad Heliodorum Presbyterum*, vel *ad Heliodorum Episcopum*; alii legunt, *ad Heliodorum Monachum*: Unus autem Codex perantiquus, *ad Heliodorum Monachum, postea Episcopum*. Quem titulum genuinum agnosco. *Nolo pristinarum necessitatum*. Editi legunt, *Nolo pristinarum necessitudinum recorderis*: sed reclamant omnes Mss. Codices, qui retinent, *necessitatum*. Cujus lectionis potest firmari veritas ex Epistola prima ad Florentium, ubi aiebat Hieronymus. «Heliodori fratris a te adjuta necessitas, mutorum etiam potest ora laxare. Quibus gratiis, quo ille praeconio peregrinationis incommoda a te fota referebat?» De his necessitatibus loquitur hic S. Hieronymus, deque incommodis peregrinationis antiquae.

Non fateatur fraudem idololatriam. Aliquot Exemplaria manuscripta sic legunt: *Non fateatur idololattras eos, sed similes eorum*, etc. vel, *non fateatur idololattras exosos tantum, sed similes eorum*, etc.

Scylla ceu renidens. In quampluribus Mss. Codicibus

Crucis antenna. Alii Codices Mss. cum editis legunt, *Crux antenna figatur*, etc.

Nicolaitarum haeresis. Curiosus describo annotationem marginalem, quae legitur in vetusto Codice Cluniacensi Epistolarum S. Hieronymi. Haec igitur verba retinet e regione posita vocis *Neophitarum*, quam legit pro voce *Nicolaitarum*: Neophitae vocabantur Haeretici, id est, novelli. Quare haeresis a Nicolao exorta est. Nam cum ille uxorem haberet pulcherrimam quam nimium zelabat; eumque nimium detraherent quod zelotypus esset, produxit eam in publicum dicens: Quicumque vult, hac mea uxore abutatur. Quod ille simpliciter dixit: tamen ex eo haeresis orta est, ut uxores omnibus essent communes. Unde propter hoc malum, in alia scelera incidit.

Et ut his interesse contingat. Cluniac. Codicem hic secuti sumus, quia sensum genuinum exhibet, quod difficile in aliis reperies nisi in altero Monasterii S. Martini a Campis, qui legit eodem modo.

EPIST. XV. et XVI AD DAMASUM.

A Sacerdote victima salutem. Manuscripti omnes legunt, *a Sacerdote victima salutem, a Pastore*, etc. Editi vero, *victimam salutis*.

Fine determinat. Editi, *disterminat*: sed omnes Mss. Codices legunt, *determinat*. Eucharistiam porro, sanctum Domini

prisci vocabant; et mutuo eam sibi mittebant in signum Catholicae communionis.

Ab Arianorum Praesule. In pluribus Mss. Codicibus ita legimus, *ab Arianorum prole Campensibus*, etc.

Crucifixam mundi salutem. Hic quoque legunt Exemplaria vetustissima, *per crucifixam mundi salutem*, *per homousiam Trinitatem*.

Ne obscuritas loci in quo dego, fallat bajulos. Editi optimam Mss. Codicum mutarunt lectionem hoc modo, *obscuritas loci, in quo dego, te fallat, per bajulos litterarum*, etc.

Per necessarium fidei. Ita legunt exemplaria Mss. excepto vetusto Codice Cluniacensi, qui retinet sequentem lectionem, *per necessarium fidei nostrae decus passionum: ita qui Apostolos honore sequeris*, etc.

EPIST. XVII. AD MARCUM.

In quamplurimis Codicibus Mss. inscribitur haec Epistola: *Ad Marcum Presbyterum Calcidae*, in vetusto autem Cluniacensi jam laudato, *ad Marcum Episcopum Calcidae*. Falso itaque vel *Caledensem*, aut *Teledensem Presbyterum* dixerunt editi libri et Latino et Gallico sermone. Erat porro Marcus Presbyter vel Episcopus *Chalcidis urbis* vel *regionis*, ad quem attinebat fidem agnoscere Monachorum *deserti Chalcidis*.

EPIST. XVIII. AD DAMASUM.

Quamvis sint eruditissimi. Origenem intelligit, de quo Epistola ad Pammachium et Oceanum haec habet: «In lectione Isaiae, in qua duo Seraphim clamantia describuntur, illo interpretante Filium et Spiritum Sanctum, nonne ego detestandam expositionem in duo Testamenta mutavi? Habetur liber in manibus ante viginti annos editus,» etc.

JOD HE, JOD HE. Miror silentium Erasmi et Mariani in locis obscurioribus Hieronymi: nihil enim de Nomine Dei Tetragrammato invenire potui apud hujus modi editores qui saepius tamen frivola scholiis ac notis illustrant. Sciat itaque lector curiosus Hieronymum hic respexisse ad nomen Dei ineffabile quomodo scriptum legebatur in Graecorum libris, ubi in hunc modum edi solitum fuit, ΙΙΙΙΙ. Ex hoc scribendi modo, atque illud nomen legendi, potuit dicere Hieronymus nomen Dei ineffabile et Tetragrammaton scriptum esse per JOD HE, JOD HE, sive duplici ΙΑ. Consule quae a me dicta sunt Prolegomeno III. num. VI. in Tomo I. et deinde Tomo II. col. 281. Vide etiam Epistolam ad Marcellam col. 705. ejusdem Tomi II. Editionis nostrae.

Septuaginta: Et missum est. Pars isthaec expositionis Visionis Isaiae, eodem tempore et eodem loco scripta est, quo superior expositio, quam non absolvit uno tenore Hieronymus, propter dolorem oculorum, et quia notarius, qui ceratis tabellis excipiebat verba dictata a sancto Doctore, explicuerat ceras, quando explanatio jam pervenerat ad hunc sequentem versiculum: *Et missum est ad me*, etc. Una itaque Epistola, sive brevis Tractatus confitendus est, ex duabus

partibus constans, et per diversa intervalla dictatus. Unde in Ms. codice Tolosano Conventus S. Dominici, totus iste Tractatus suo ordine positus reperitur indivisus, sub eodem numero, quasi una et singularis Epistola.

Symmachus. Omittunt Editi libri lectionem Symmachi, quam retinent omnes Mss. codices, de qua paulo post meminit ipse Hieronymus.

EPIST. XIX. DAMASI.

Dilectionis tuae est. Aliquot Mss. Codices sic legunt post vocem *proferunt*. *Stadium ergo dilectionis tuae deprecor, ut ardens*, etc.

Ambiguitatibusque supplosis. Editi libri, pro *supplosis*, substituunt *scrupulosis*, id est, *ambiguitatibusque scrupulosis*.

EPIST. XX. AD DAMASUM.

dicit *Ain* elisum, quod sonum *Jod* idem *Ain* haberet in hac Voce.

PHEDUTH interpretatur. In cunctis Exemplaribus Mss. mutatum est nomen istud in vocem EPHOT, cum propter aliquam affinitatem verborum, tum propter imperitiam veterum exscriptorum, quibus potior erat vox *Ephod*, quam verbum *Pheduth*, quod non intelligebant.

Lector inveniatur. Ita legimus in omnibus Mss. Codicibus. Editi inter voces *Lector*, et *inveniatur*, hoc habent additamentum, *quid sequatur*.

ANNA ADONAI. In Hebraeo hodierno legimus Psal. 117, vers. 25. ; tempore autem S. Hieronymi primum et secundum *Anna* legebatur cum *He* in fine ; tertium vero quod est ante vocem BARUCH legebatur cum *He* in principio et in fine , quia *He* in verbo ASLIANNA non erat paragogicum, apud veteres Hebraeos, sed primum elementum vocis *Anna*, quae conjunctio sive interjectio habebatur, sicut δὴ apud Graecos in σωσον δὴ, et εὐόδωσον δὴ. Locus iste adeo corruptus invenitur in antiquis Editionibus, ut vix sensus Hieronymianus possit ex illis percipi vel comprehendi. Nos ex attenta lectione ac Codicum Mss. subsidio voces Hebraeas, Graecas atque Latinas pristinae integritati restituimus. Conferat qui voluerit nova cum veteribus, ut nostri laboris fructum facilius percipiat.

In Latino mutare videamur. Id est, in Latinum sermonem transferendo mutare videamur verba Graecorum Interpretum, Aquilae, Symmachi, Theodotionis et Quintae Editionis. Quod non intelligentes Editores antiqui posuerunt, *in Latino* et *in Latina*.

Ponitur δὴ. Hunc locum ita restituimus ad fidem Exemplarium Mss. praecipue vero auctoritate Codicis eximii, Monasterii S. Cygiranni. De quo Hieronymi contextu ignoto Erasmo atque Mariano audiendus ipse Erasmus in scholiis suis. Hic locus, inquit, in omnibus Exemplaribus ita depravatus est, ut non possim liquido conjicere. Quanquam ex elementorum vestigiis, ita legendum arbitror, Δεήσεως ὥς

ἄνα, id est, deprecationis, ut ἄνα, quae vox apud Graecos aliquando est obsecrantis, praesertim apud Poetas. Verum hanc conjecturam meam protinus rejiciat, qui probabilius aliquid invenerit. Quidam ascripserat post

verbum, *ponitur*, σχετλιαστικῶς, magis suam, ut opinor, conjecturam, quam exemplaria secutus. Haec Erasmus, quem si Marianus imitari voluisset,

verbum σχετλιαστικῶς protinus abjecisset: sed non fuit editor perdiligens, unde futilem nescio cujus conjecturam nobis obtrudit, quasi sincerum Hieronymi contextum. Interjectionis porro Hebraicae *Anna*; sive cum Aleph ab initio, non exprimit sermo Latinus in Vulgata Editione Latina Psalmorum; sed Hieronymus illam expressit in suo Psalterio Latino ex fonte Hebraico derivato; habet enim: *Obsecro Domine; salva obsecro: obsecro Domine, prosperare obsecro*. Ubi vides *Anna* quater expressum *obsecro*; et consequenter, quater in Hebraeis voluminibus fuisse positum tempore Hieronymi, ut hodieque exstat in Exemplaribus Massorethicis. Diligentius itaque contextum Hebraicum Psalmorum conferebat Hieronymus quando Latinam interpretationem adornavit, quam dum scriberet adhuc junior ad Papam Damasum. Nisi dixerimus in ejus excusationem, varias fuisse tunc temporis lectiones Codicum Hebraeorum, quod facile crediderim.

A Domino factum est. Pulcherrimum genuinumque totum huncce contextum retinent Codices Mss. Cluniacensis maxime quem secuti sumus, addentes solummodo *sith* ex alio Codice, cum alii legerent *si*. Editi ante nos libri hoc modo depravate legunt: «Et quando silentium volumus

imperare, strictis dentibus spiritum coarctamus et cogimus insonando scilicet sibilum: ita et Hebraei,» etc.

Extremum prioris. Hieronymi genuinum istum locum mutant veteres editores in alium falsum ac imperitum, legunt enim contra fidem omnium Exemplarium manuscriptorum:

«Aleph namque littera prima verbi sequentis, extremam verbi prioris Jod inveniens excludit.» Nam in *Hosiach anna*, littera *Jod* non est extrema prioris verbi; sed littera *Ain*, ut retinent constanter omnes Codices Mss. Error hinc natus, quod Erasmus et Marianus non attendebant animum ad consuetudinem Hieronymi, qui *Aleph* et *Ain* habebat pro vocalibus; unde in OSI,

68

OSANNA BARRAMA. Licet legat Hieronymus cum elisione *Osana Barrama*, attamen apud Matthaeum legebatur, sicut in Psalmo *hosiah anna*. Legit porro *barrama* juxta regulas hodiernorum Grammaticorum docentium *he* emphaticum, sive articulum affici *patahh* id est, *a* vocali, sequente daguesh, ut in *haddabar*, *verbum*: hunc vero articulum saepius excludi per litteras serviles, quae usurpant illius punctum. V.

g. *hacchoben*, pro *hehacchoben*. Sic ergo Hieronymus legebat OSANNA BARRAMA, pro *bebarama*. Supra autem legebat quidem *basem* cum *a*; sed non duplicabat litteram *s*, juxta morem hodiernum *bassem*. Id si exploratum fuisset imperito Joanni Clerico, non ineptus fuisset defensor aliorum imperitiae qui posuerunt in Quaestionibus Hebraicis S. Hieronymi in Genesim *beben*, in filio, pro *baben*, vero et genuino.

Fictam ferre sententiam. In quampluribus Mss. Codicibus legimus, *quam de aliena lingua fictam alibi falsam referre sententiam.* Hinc lectio duplex in editis libris, *fictam falsamque referre sententiam.*

EPIST. XXI. AD DAMASUM.

Quare hic peccatores recipit. Ita legunt omnes Mss Codices: nec licet Mariano mutare hanc lectionem absque auctoritate exemplarium manuscriptorum, quamvis in Vulgata positum sit, *Quia hic,* etc.

Marcus quoque in eadem. Erasmi Editio addit hic *ad poenitentiam.* Quod additamentum legebatur in Exemplaribus Versionis Italicae, ut videre est in nostra Italica, veteri Vulgata Latina quam nuper edidi.

Pendens ex Israel. Nihil aliud lego in Mss. Exemplaribus hujus Epistolae: quare non laudo Marianum qui addidit vocem *filiis*, quia Tertullianus lib. de Pudicitia cap. 9. ex hoc loco Deuteronomii legebat, *Non eris vestigial pendens ex filiis Israel.*

Famis autem μεταφορικῶς. Hunc locum non restituit Erasmus, ut putabat, sed depravatum edidit in contextu et in scholiis. Marianus nec diligentior Erasmo, nec felicior nova depravatione sic eum castigat, *Fames autem μετά ἐκτάσεως ἰσχυρο.* Ἐκτασις, productio, extensio.

Prius ἐκτάσεως legebatur, sed falso. Hoc est, non solum dictum fuit, quod facta sit fames; sed quod valida etiam

fames facta fuit, cum extensione quadam scriptum est.
Hucusque Marianus. Deus bone, qualem habemus
Hieronymum in veteribus Editionibus! Nihil est certe
genuinum, nihil saepius Hieronymianum in illis; sed
pleraque conficta falsaque, ut ex praesenti loco manifestum
esse poterit, quem locum restitui subsidio decem
Exemplarium Mss.

EPIST. XXII. AD EUSTOCHIUM.

Persius Satyr. 3. Et similis regum pueris pappare minutum
Poscis, et iratus mammae lallare recusas? Hic *pappare*
minutum significat puerorum *pultem*, quam et
nos *papet* dicimus, ut ante nos viri docti observarunt apud
Calpinum. Sicut autem cibus ille antiquissimus fuit ex farina,
aqua, melle seu caseo, et ovo decocto factus; ita pultes
senum potuerunt ex farina et juribus altilium confici et
carnium caeterarum, unde senex importunus prandium et
ejusmodi pultem nidoribus altilis et carnis probare solitus
fuit. Huic lectioni ac sensui favent caeteri Mss. Codices,
legunt enim omnes accusativum casum, *opopan* et *pepan* hoc
modo: *Prandium nidoribus probat et altilis vulgo papizo*
nominatur: vel, *et altilis genere pepam vulgo papizo*
nominatur: aut denique, *et altilis geronepepan vulgo papizo*
nominatur. Cluniacensis Codex quem secuti sumus, addit
super vocem *pappezo*, vel *papio*. Aliam lectionem mihi
subministrare in promptu fuisset, si quid de antiquis
lectionibus mutare voluissem: ita vero legendum conjicerem,
salva superiori lectione, *prandium nidoribus probat ut altilis*

geronepopa, quae vulgo *pappezo* nuncupatur. Certum namque ac exploratum mihi est ab adolescentia, *upupam* aviculam spurcissimam, quam fimus boum et stercora delectant, prandium nidoribus probare, et praepeti penna volitare in prata illa quae bovinis infecta sunt fimis et stercorebus. Potuit igitur Hieronymus senem, cui inimica castitas, inimica jejunia, dicere *geronepupam* vel *geronepepan*, quae prandium nidoribus probaret, in similitudinem upuparum veterum nidoribus et fimis gaudentium. Si ad Graecas voces confugere voluerimus et linguae peregrinae auxilia quaerere, tertio hocce diverso modo legendum erit: *prandium nidoribus probat et altiles* γέρωνότοππα; vulgo *pappizo* nuncupatur. Hoc est, senex ille, venter popa, gulosus et insatiabilis, probat altiles prandiumque nidoribus carnum ac fumo, et libenter accurrit ad popinales delicias. Haec sunt, ni fallor, quae possunt excogitari ad restitutionem hujus loci. Hincque videas frustra laborasse eos qui per juniores grues hunc locum multis sermonibus restituere et interpretari studuerunt. Caeterum *upupa* quae vulgo *pappezo* dicta erat apud Romanos secundum lectionem secundae restitutionis, nunc dicitur *la plupe* apud Vascones: aves enim cristatas plumis, vocant aves *plupades*. Venatores eas insectantur, quia obesae sunt et pingues, et capiuntur ultima aestate cum ficedulis et caeteris aviculis quae hoc tempore valde pinguescunt. Ne quid vero desiderari possit post diuturnam meditationem nostram et laborem improbum, addamus et quartam hujusmodi lectionem quae sensum habet optimum: *Prandium nidoribus probat et altiles*, vulgo *papezo* nuncupatur. Vocabatur vulgo *pappezo*, id est, *pappedo*, quod nos Gallice diceremus, *vieux*

gourmand, aut, *père-gourmand*; sicut in proverbio dicimus, *un vieux singe*, *un vieux barbon*, *un vieil ivrogne*, *un maitre ivrogne*. Si quis meliorem ac veriolem invenerit restitutionem, libenter suspiciemus, modo doceat et non detrahat. Meminisse etiam juvat lectionem hanc ultimam esse Codicis Colbertini num. 2397. qui cum omiserit vocem *geronepopan* videtur nonnihil corruptus, quamvis aliunde optimum sit exemplar ac vetustum. Ex eodem tamen post inextricabiles difficultates, et isto modo legendum censeo: *Prandium nidoribus probat et altilēs γέρωνόπάππας*, vulgo *pappezo* nuncupatur. Nulla est tam facilis et expedita lectio sive in verbis, sive in sensu: nam senex erat ille Clericus qui prandium et altilēs nidoribus probabat, unde dicitur *geron o poppas*, Gallice, *ce vieux papa* idemque vulgo *papezo* per jocum et contemptum nuncupabatur, sicut infans dicitur *pusio* apud veteres Latinos. Vestimentis et Calceamentis Fratrum: *Dentur ab Abbate omnia quae necessaria sunt . . . ut omnis auferatur necessitatis excusatio.*

Super humeros hyacinthina laena. Locus omnino corruptus in editis libris, qui legunt; *Et per humeros, hyacinthina laena forte volitans*, vel, *Et per humeros hyacinthina laena Mavorte volitans*. Nihil exstat in exemplaribus Mss. *de hyacinthina laena*, haecque verba conficta sunt ab iis qui contextum non intellexerunt. Legendum itaque, *Et super humeros Maforte volitans*. Est autem *Maforte*, vel potius *Marphote*, velum sericum tenue, quod nunc vocamus *la coeffe*, in Vasconia vero *la Marsoville*, quod velum in Virgunculis est album, in aliis mulieribus nigrum. Volitat saepius super humeros cum caput laxius ligatum est.

Hoc nomen derivatum non dubito a Graeca voce μορφή, quae *formam* et faciei *pulchritudinem* sonat. Nam adhibetur istud ornamentum ad componendam faciem mulierum et virginum. Qui volunt *Maforte* vocem esse Aegyptiam, non satis attendunt Hieronymum Romae scripsisse hunc libellum, et de Virginibus Romanis fuisse locutum, non de Monachis Aegypti.

Humilis sedeas. In Ms. Codice Cluniacensi legitur, *in humili sedeas loco, scabello te*, etc. Alii non pauci legunt, *humi sedeas, scabello te*, etc.

Et nudi impatientia. Exemplaria tria vel quatuor Mss. *et nudi ad impatientiam frigoris pedes.*

Probat, et altilis geronepopam. Locus obscurissimus et qui restitui vix possit subsidio veterum librorum manuscriptorum. Neque tamen dubitaverim genuinam esse lectionem Codicis Cluniacensis, si vera est in antiquis Exemplaribus: sensus enim hujus lectionis mentem Hieronymi nobis repraesentat, et in eo consequentia sermonis perspicua mihi videtur. *Prandium*, inquit, *nidoribus probat, et altilis geronepopam quae vulgo pappezo nominatur.* Certe si *geronepopa* sive *gerontopopa*, fuit senum puls sive cibus confectus ex succo altilis pingui et farina triticea, qui vulgo diceretur *pappezo*, Cluniacensis Codex vetustus et optimae Notae retinet fere quod Hieronymus ediderat. Jam quia nesciat *pappam* esse puerorum cibum sive *pultem*, et *pappare*, idem significare quod *cibum sumere*?

Quod Remoboth dicunt. In Mss. Codicibus haec vox non uno modo scribitur, in quamplurimis legimus *Ronnuoth*, in aliis *Remnevoth*, vel *Remnoth*. Tertium istud Monachorum genus vocat S. Pater noster Benedictus, *Sarabaitarum*; et quartum genus addit vocans illud *gyrovagum*, Regulae Capite 1. Legat qui voluerit Cassianum Collatione 18. quae est Priamonis, cap. 4. et cap. 7. ubi de hisce Monachis disputatur. Quod autem sequitur, *in nostra provincia*, non intelligas in Pannonia Hieronymi patria, vel in Italia, sed in Syria vel Palaestina, ubi vitam Monachi primum professus est Hieronymus. Consule Sulp. Severum in Dialogo de Hieronymo loquentem.

Ut nemo dehabeat. Omnes Mss. Codices, nullo excepto, hanc retinent lectionem: voce quoque *dehabere* utuntur antiqui Scriptores lib. 3. de Vitis Patrum cap. 20. *Maxime si dehabet, et egentiores sunt.* Ubi vides *dehabere*, idem esse quod *minus habere*, et non *valde habere*, ut putavit Marianus. Sensus itaque Hieronymi hic est, ita oeconomus universa in Coenobio moderatur, ut nullus indigeat rebus necessariis, nemo quid postulet, nemo minus habeat quam necesse sit. S. Benedictus, qui plura Regulae suae Capitula ex hoc loco contexere videtur, sic habet Cap. LV. de
120

Novem mensibus. In Codice Ms. Cluniacensi recentior manus *novem* posuit pro *decem*: sed prima scriptoris manu positum fuerat *decem*, quod caetera retinent Exemplaria vetustissima. De novem autem mensibus vel decem, quibus infantes in utero gestari solent, vide Medicos et rerum naturalium Scriptores.

Pone me sicut umbraculum in corde tuo. Multa post haec attexuit codex Ms. Bibliothecae Eminentissimi Cardinalis Chizii; sed cum sint manifesto supposititia, ea negleximus.

EPIST. XXIII. AD MARCELLAM.

De suis socculis detrahentem. Falsam hoc loco substituunt lectionem editi libri, et veram ponunt in margine vel in notis. Et vero quid significat *designatum Consulem de suis saeculis detrahente* aut *detrahentem*? Restituenda igitur codicum veterum lectio, «Tertio, ut designatum Consulem, de suis socculis detrahentem, esse doceamus in tartaro»: tria enim ostendebat Hieronymus de sancta Lea, primum quod gaudiis universorum esset prosequenda quae jam in coelo coronam acceperat virtutum. Secundo vita ejusdem breviter explicanda fuit. Tertio docebat Praetextatum Consulem designatum, qui quondam detraxerat de socculis Leae, id est, eam contemptui habuerat, esse in tartaro, dum illa aeterna beatitudine frueretur.

EPIST. XXV. AD EAMDEM.

Interpretantur ἰκανόν. Pro hac voce aliam ab ipsis confictam posuerunt Erasm. et Marian. nempe ἄλκιμον, cujus nullum exstat vestigium in Mss. exemplaribus, quae constanter legunt ἰκανόν, licet aliquantulum corruptum sit in

quamplurimis, ubi etiam falso additum est, *sive ἄπανον*, et *sive ἄκανον*.

ELOIM et ELOE, Joannes Drusius in Notis ad librum de nomine Elohim, veteres Erasmi et Mariani Editiones merito castigat his verbis: Qui Hebraica vocabula adjecerunt Hieronymo, scripserunt . 1. *Elohe*, nimis imperite insciteque *Eloe*, ut *Manoa*, *Monoe*: *Noa*, *Noe*, *Hosea*, *Hoseae*. Sed falsus, mihi visus est vir, doctus, cum miratur Hieronymum *Elohim*, et *Eloe* tanquam duo nomina diversa posuisse; quia vere diversa sunt, licet *Eloe* Chaldaicum, vel Hebraeum dixeris.

Aquila exercituum. Ms. Cluniacensis, *Aquila et Theodotion*, exercituum, *transtulerunt*.

ESER IEJE. Idem codex hic legit, *ASER IEJE*. Consule supra Annotationes nostras col. 271. et seqq. ubi fusius disputatur de decem Nominibus Dei.

Nonum τετράγραμμον. Quamplures Mss. codices, *tetragramum* habent.

Non interpretatum ponitur. Errorem tam Mss. quam editorum librorum hoc loco castigavimus: in illis enim falso antea legebatur sine particula negativa, *Et in Ezechiel interpretatum ponitur*: cum legendum sit, *non interpretatum ponitur*, scilicet Ezechielis capite decimo v. 5. ὡς φωνὴ Θεοῦ Σαδδαὶ λαλοῦντος, *quasi vox Dei Saddai loquentis*. Quod Symmachus et Theodotion reddunt, βροντὴ Θεοῦ ἱκανοῦ, *tonitru Dei potentis*. Unde manifestum exstat, *Saddai* interpretatum fuisse ἱκανόν, non ἄλκιμον, ut confingunt Erasmi et Mariani. supra.

Athenas, Thebas, Salonas. In omnibus fere exemplaribus Mss. haec mendose leguntur litteris Graecis ΑΙΘΕΝΑC ΘΕΒΑC CΑΔΟΝΑC.

EPIST. XXVI. AD EAMDEM.

Hebraeos, legitur. Hebraica verba sunt isthaec , quae in editis antea libris sic leguntur, *halleluia chi tob samra*, pessime *z zain*, per *s* legentes. In exemplari Hebraico Hieronymi scriptum fuisse videtur. *zammer*, non *zamera*, ut hodie legitur.

Pro EJELETH. Titulus est Psalmi 22. de quo plenius disputatum est suo loco, in Notis ad Canonem Hebraicae Veritatis. Consule Bibliothecam Divinam S. Hieronymi a nobis editam. Notandum autem, *pro Ajeleth*, in omnibus Mss. codicibus legi solitum, *pro meleth*: quia litteram *m*, et diphthongum *ai* facile confundunt veteres exscriptores.

Ultroneas putere merces. Horatius Epistolarum lib. 2. Epist. 2. ad Julium Florum:

*Multa fidem promissa levant, ubi plenius aequo
Laudat, venales qui vult extrudere merces.*

EPIST. XXVII. AD EAMDEM.

Hieronymus ad id quod refertur a Tito Livio, Decadis III. lib. 5. de Jubellio Taurca equite Campano, et de Claudio Asellio, equite Romano. Hinc enim natum volunt rusticum

proverbium, *Cantherius in fossa*. Sunt qui putent hoc loco notari Palladium Galatam, qui studiose detrahebat Hieronymo propter Scripturarum translationem novam. Certe in nonnullis Mss. Codicibus antiquis simile aliquid reperi, nempe adnotationem istam, vel in ipso contextu, vel post contextum: *Erat enim Gallus quid de translatione detraxerat*. Consule quae diximus Tomo III. in cap. 4. Jonae Prophetæ, ubi Cantherius reprehendit Hieronymum. Hoc vero loco aliquem potius Montani Sectatorem subtiliter notatum puto, quam Palladium Galatam hominem Graecum qui vix hoc tempore notus fuit Hieronymo. Vide Epistolam XXVI. de Semiviris et abscissis.

Gallicis Cantheriis. Plautus in Aularia: *Sint viliores Gallicis Can*
quod semine careat. Nescio an respexerit

135

EPIST. XXVIII. AD EAMDEM.

Quid prodest ad ἐργοδιώκτην. Depravatum prorsus hunc locum restituimus adjuti praesertim Mss. codicibus duobus, uno Cluniacensi et altero San. Cygiranno, qui retinent puram et integram vocem ἐργοδιώκτην, quam Erasmus divinando mutaverat in ἐπισιωπᾶν με. Ergodioctes autem dicitur qui urget opus, sicut Marcella urgebat Hieronymianas lucubrationes. Consule Editionem Graecam LXX. Interpretum Exodi 1. 11. et 3. Et Epitaphium Nepotiani, quem Hieronymus vocabat ἐργοδιώκτην; sicut Origenes Ambrosium vocat in quadam Epistola, quia Ambrosius

incredibili studio quotidie ab Origene opus exigebat. Videsis Catalogum Script. Eccles. in Hippolyto.

Saepe quaerens causas. Ex hoc loco notam ac manifestam habuimus Epistolam Origenis nondum editam, quae cum diversis opusculis in Psalmos descripta legitur in perantiquo codice Ms. Graeco Regiae Bibliothecae, sed absque inscriptione et auctoris nomine. Hanc Origenis lucubrationem quidam nostrorum editurus est aliquando.

Post AMUDA. Origenes in supradicto opusculo, μετὰ τοῦ ἀμοῦδα, id est, *post amuda*; quod legunt etiam Mss. codices Hieronymi nullo excepto. Ex quo animadvertimus universa Hebraica vocabula depravata legi apud Erasmus et Marianum, qui pro Origene et Hieronymo nobis Massorethas obtrudunt legentes *ammudeia*.

Pro quo apud Aquilam. Male in Editione Erasmiana legitur, *pro quo Aquila*. Nam praeterquam quod exemplaria Mss. Hieronymi retinent, *pro quo apud Aquilam*; Origenes ipse sic habet: Ἀντὶ δὲ τούτου παρὰ μὲν Ἀκύλα, μετὰ θυρεὸν, καὶ πόλεμον, καὶ μάχαιραν, τὸ αἰεὶ, hoc est, *pro quo apud Aquilam, post clypeum, et bellum, et gladium semper*.

Post UMALAMA. Latini codices *omalama*, vel *omalaama*, quia Veteres promiscue accipiebant et legebant *ou* pro *o*, et *o* pro *ou*. In Graeco Origene legimus οὐμάλομα, *umalama*, ut ego restitui. Erasm. et Martian. corruptissime, *umilhama*.

ANIE ARES. In Graeco Origenis, κατὰ τὸ ἀνίη ἀρς· ὃ ἔστι, πραεῖς τῆς γῆς, τὸ σολ, id est, *post anie ars, hoc est, mites terrae, sela*. Latina quoque Hieronymi exemplaria

retinent *anie ares* aut *annie ares*, sive *aniares*. Unde exploratum habemus antiquos Scriptores legisse in Hebraeo contextu , et non *aneve erez*, ut falso Erasmus et Marianus legunt.

Cujus nos maluimus. Suspiciatur Erasmus hoc loco legendum: Cujus nos maluimus in hac disputatione duntaxat prudentem imperitiam sequi, quam stultam habere scientiam nescientium. Ms. Cluniacensis retinet quod nos edidimus, plures habent *peritiam sequi*, sicut editi antea libri.

EPIST. XXIX. AD EAMDEM.

altissimum nepotum gurgitem vocat. Meminit hujus et Juvenalis. Quoniam igitur paulo superius comparavit colloquium quod per epistolas fit, convivio: nunc memor metaphorae, vocat lectorem fastidiosum convivam, cujus palato nihil sapiat, nisi vehementer exquisitum, ac variis eloquentiae condimentis edulcatum. Nam res ipsa, veluti cibus est: ornamenta dicendi, condimentum. Haec Erasmus. Quibus ego addo breviter nullum esse codicem Ms. e tredecim aut quatuordecim quos contuli, qui non legat distincte quod edidimus. Mss. illi sunt, Vaticani duo, Remigiani totidem, duo etiam Sorbonici, unus Regius, unus Colbertinus, unus Cluniacensis, unus Sangermanensis, unus Tolosanus Conventus S. Dominici, unus Sancygirannus, et alter Collegii Navarrensis. Hi omnes nullomodo favent Erasmi conjecturis. Quare ut pro Hieronymo Erasmus lectori obtruderemus, res ut sunt in exemplaribus vetustissimis manere voluimus. dicens: Mirum quam hic

locus sit depravatus in omnibus exemplaribus. Arbitror autem legendum ad hunc modum, ne Lectorem tamdiu torqueam, quam ipse tortus fui. Aquila autem, quod illi ἱμάτιον dixerunt et ἐπὶ ῥάμμα, id est, vestimentum et subtervestimentum, ἔνδυμα dixit et ἐπένδυμα, quod subtunica est, et quod Hebraeo sermone vocatur *mail*, , ἐπένδυμα, id est, superiorem tunicam, ἐπωμὶς vero, quod Hebraice dicitur Ephod, cum superius pallium significet, etc. Hanc emendationem in multis peccare docet Marianus Victorius; sed nec ipse felicius in restituendo hocce loco fuit, quippe quod imitetur saepius Erasmus et Lectorem incertum relinquat genuinae lectionis Hieronymiana. Nos subsidio quindecim exemplarium Mss. purum repraesentamus contextum: non dicam autem cum quanto labore, ne eum insolenter extollere videri possim apud aemulos.

Cluniacensis codex hanc Epistolam falso inscribit *ad Damasum Episcopum*, et in contextu nonnulla verba accommodat titulo ementito, ut: *Verum totus in*, etc. pro, *Verum tota in*, etc.

Tale convivium doctrinae. Idem Ms. et aliquot alii, *confabulationis tuae tale convivium*; consequenter etiam multi legunt hoc modo: *Verum tu tota in tractatibus occuparis . . . et Scripturas legere compellis*.

Non sunt suaves epulae. Ut facilius eluceat intellectus huiusce loci, integrum describam scholion Erasmanum. Non sunt suaves epulae. Locus hic in omnibus ferme codicibus varie depravatus habebatur. Quidam ita scriptum habebant. Quae non placent ac redolent. Mihi conferenti veterum exemplarium vestigia, videtur ita legendum: Non sunt suaves epulae, quae non placentam redolent, quas non condiit Apicius, in quibus nihil de

magistrorum hujus temporis jure suffumat, et haud scio an pro magistrorum legendum sit magirorum, id est, coquorum. Placentia cibi genus est, olim in deliciis habitum. Apicius diligentia rei culinariae nobilitatem emeruit. Cujus extant et Commentarii nonnulli de coquendis et condiendis cibis. Hunc Plinius

140

Sed quia vector. In aliquot Mss. codicibus, *viator et internuntias*. *Si eloquentiam quaeris.* Similiter hic legunt, *si eloquentiam quaerimus*.

Et Samuel. Advertat Lector Hieronymum recitare Scripturas juxta Versionem LXX. Interpretum: nondum enim novam ediderat e fontibus Hebraeis.

Doec Syrus mortificavit. Vaticanus 342. *Doec Idumaeus Syro mortificavit.*

Abimelech filii Achitoh. *Abimelech* legunt nonnulli codices Mss. quod apud LXX. similiter scriptum reperio.

Esse non possit. Ms. Regius, *vestimentum esse non possit*; alii quamplures, *vestimenti genus esse non possit*.

Et fuit in domo Michae. Hunc locum corruptissimum et omnis sensus expertem voluit Marianus contra Des. Erasmus, quem carpit ista annotatione sequenti: Corruptissimus antea erat hic locus, et omni prorsus carebat sensu. Restitutus est autem LXX. interpretationis, e qua ille haustus est, ope. Sic enim illi habent Judicum 17, ubi haec historia invenitur; καὶ ὁ οἶκος Μιχα, αὐτῷ οἶκος Θεοῦ, id est, Micha domum suam illi Deo sacravit, dedicavitque . . . Antea tamen ex Erasmi corruptione, potiusquam correctione, legebatur, Fecit illud sculptile atque conflatile, quod fuit in domo Michae: et vir Micha, et domus ejus Dei: quod

quidnam sibi vellet, ad ipsum ut exponeret, pertinuisset. Sed inique Erasmus a Mariano castigatum docent omnes libri, Hebraei, Graeci et Latini. Nam etsi in LXX. Romanae editionis posita sit lectio Mariana; in manuscripto tamen Alexandrino exstat Erasmi genuinus contextus Hieronymianus. Sic igitur scriptum legimus. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ οἴκῳ Μειχά. Καὶ ὁ ἀνὴρ Μειχά, αὐτῷ οἴκῳ Θεοῦ. hoc est, *Et fuit in domo Micha. Et vir Micha, ipsi domus Dei.* Quem locum explicat Chaldaeus Paraphrastes, dicens: *Et vir Micha, illi domus erroris.* Sed clarius adhuc Syrus Interpres. *Vir enim ille Micha habebat fanum deorum.* Denique in fonte Hebraeo scribitur, *Veaisch Micha, lo beth Elohim*, id est, *Et vir Micha, illi domus Dei*; quasi diceretur, *Et vir Micha, erat ille vir, in cuius domo fuit domus idoli.* Haec profecto non debuit ignorare prorsus Erasmi castigator acerbus, et falsus Hieronymiani loci restitutor. Mss. porro omnes Latini codices favent Erasmo, nullus restitutioni Mariani Victorii. Mea intererat veritati palmam tribuere, et de ea Lectorem monuisse.

Coarguit igitur eorum opinionem. Plures Mss. legunt contrario sensu, *Coarguitur eorum opinio, qui ut dissolubilem facerent quaestionem*, etc. Sed retinenda caeterorum lectio, quidquid velit Marianus contra Erasmus. Nam quaestio fit indissolubilis, si dixerimus cum veteribus Graecis et Latinis, Ephod ex argento confectum; quia constanter in Scriptura Ephod ex lino vel ex auro, hiacyntho, purpura, cocco, byssoque contextum dicitur; non ex argento, ut putabant illi, qui indissolubilem faciebant quaestionem.

Et Sacerdotes Nobe hoc dignitatis suae insigne portabant. Falso hic apud Erasmus legimus, *Et sacerdotes Nob bad, id est, dignitatis suae insigne portabant.*

Et vestivit eum ὑποδύτην. Editi legunt ὑποδύτην, juxta LXX.

Translatores editionis Romanae: sed nullus est codex e quindecim manuscriptis, qui non

retineat ἐπενδύτην, vel ὑπενδύτην. Codex Monasterii Sancygiranni,

legit ΕΠΗΝΔΙΤΗΝ, alii ΥΠΕΝΔΙΤΗ vel ΥΠΕΝΔΥΤΗΝ. Hanc quoque lectionem Ἐπενδύτην invenio in Ms. Alexandrino LXX.

Interpretum. Unde mutandam minime censeo, etsi ὑποδύτην melius respondeat explicationi

Hieronymianae *subtunicalem*; et infra dicatur LXX. interpretes posuisse ὑποδύτην et ἐπωμίδα. Nec refert quod in Mss. codicibus legamus ὑπενδύτην, quia imperiti exscriptores antiqui mutant *e* in *y*, ut *ypenduma* pro *ependuma*.

Quod illi ὑποδύτην et ἐπωμίδα dixerunt. Quantum hic locus torserit Erasmi diligentiam, palam esse testatur in scholiis,

Ibid.

Audiens bar. Meminit hujus erroris S. Hieronymus lib. 3. Comment. in Zachar. cap. 12. Sanctus autem Augustinus legit *Bar* vel *Bad* Quaest. XII. in Judices. Consule loca, si volueris.

PHESTHA significantius exprimatur. Manuscripti non *pistha*, sed *effertim* et *effertth*, vel *effertthain* legunt.

Cluniacensis, *effertain* significantius

exprimatur; Sancygirannus, *restam* significantius exprimatur; Ex tot ac tantis depravationibus vocis Hebraeae, satis perspicuum est

legendum esse *phesta* in singulari, , quod hodie *pistha* legunt: vel certe in plurali , *phesthim*, juxta *effertim* et *effertthain*, pluralia in exemplaribus Mss.

Quia ubicumque cum hac littera scribitur. Ex hac Hieronymi observatione discimus multa fuisse in veteribus exemplaribus Hebraeis diversa ab iis quae leguntur in contextu Massorethico hodierno: nam nomen *Cherubim*, quod Ezechielis capite decimo significat *animalia*, saepissime scribitur sine *vau* in hunc modum . Hoc ideo monemus, ut sciat Lector prudens verba Hebraica in Operibus Hieronymianis minime restituenda esse juxta lectionem et punctorum vocalium definitionem Massorethicam.

Quam vellem nunc tibi. Illud explevit votum in Epistola superiori ad Fabiolam, et de habitu Sacerdotis.

Praesens percontator praesentem. Mss. *praesens percunctato praesentem.* Sed nulla ibi est sensus mutatio, licet praetermissa sit ultima imperativi verbi littera *r*. Consequenter vero clausulam integram, *Mater communis*, etc. omittunt tam editi quam plures Mss. libri. Est autem Hieronymo admodum familiaris, ut in Epistola nunc 74. *Albinam communem matrem valere cupio*: etc. *Juxta Aesopici canis fabulam.* Aliquot exemplaria Mss. *juxta Aesopianam fabulam*, vel *juxta Aesopii fabulam*. Exstat porro apologus de cane, qui cum umbram vidisset in aqua majorem, dum ad eam diducto rictu inhiat, hoc quoque carniū, quod ore tenebat, amisit.

EPIST. XXX. AD PAULAM.

Nonnulli Mss. codices inscribunt hanc Epistolam *ad Marcellam?* sed manifesto errore et imperitia librariorum: quia in libro Nominum Hebraicorum, ad Paulum scripsisse istam Epistolam Hieronymus declaravit. Videsis supra col. 51. lin. 16. Et finem ipsiusmet Epistolae.

Theologicen sibi vendicant. Ita legunt omnes codices Mss. excepto Cluniacensi qui habet *Theologicam*. Falso igitur in antea editis libris legerunt *theoricem*. Lectionem Mss. exemplarium nostrorum confirmat Henricus Valesus Annot. in lib. 1. Histor. Ecclesiast. Eusebii Pamphili.

Tres versiculos qui sibi. Unus codex Monasterii nostri Sancti Andreae secus Avenionem hoc modo legit, *tres versiculos qui subnexus sunt*, etc.

Nisi Ethicae. Idem exemplar Ms. necnon Cluniacense, retinent quod editi. Alterum Sancti Remigii, *nisi ab Ethicis ipsis*, etc. San Cygirannum, *nisi ab Ethicae ipsis exordiis*, *secundum*, etc. Pauca legunt cum editis libris, *ab Ethica habuerimus*, etc.

Conterat Satanam. Eodem modo Quaestion. Hebr. in Genesim, cap. 3. v. 15. *Et Dominus conteret Satanam sub pedibus nostris velociter.*

EPIST. XXXI. AD EUSTOCHIUM.

Velle honorare Martyrem. Valde hallucinatum reperio hoc loco virum doctum, qui putavit Hieronymum hoc sentire de Petro Alexandrino, cujus natalis dies celebratur septimo

kalend. Decembris. Certe cerasa Romae non proveniunt in mense Novembri; sed mense Junio circa tempus natalis B. Petri Apostoli, quo die missa sunt ab Eustochio cum aliis munusculis. Hic itaque Martyrem intellige et Apostolum Petrum, qui Romae passus est.

EPIST. XXXII. AD MARCELLAM.

initium est, *Nudius tertius*, etc. Proptereaue in multis Codd. Mss. ad Marcellam inscribitur, ut suo loco observatum est tom. II. Edit. nostrae. Altera vero Epistola superior est ad Eustochium de Munusculis.

Duas Epistolas. Una ex illis duabus Epistolis erat eadem quae ad
152

EPIST. XXXIII. AD PAULAM.

Damnatur a Demetrio. Hujus Epistolae meminit Hieronymus Libro de Scriptoribus Ecclesiasticis in Origene, ubi monet Demetrium Episcopum tanta insania debacchatum fuisse Origenem, ut per totum mundum super nomine ejus scriberet. Consulat qui voluerit locum, et Eusebii Caesariensis Historiam Ecclesiast. Lib. VI. etc.

Urbe Romana. In his verbis ansam calumniandi se invenisse gaudet Ruffinus Libro secundo invectivarum adversus Hieronymum; sed infelici judicio haec retorquet contra suum

Auctorem, ut videre est infra in Apologia Sancti Doctoris adversus criminatorem.

EPIST. XXXIV. AD MARCELLAM.

Acacius dehinc. De eodem in Catalogo Script. Eccles.

«Adolescens, *inquit*, Caesarea eruditus est: et ejusdem postea urbis Episcopus, plurimo labore, corruptam Bibliothecam Origenis et Pamphili in membranis instaurare conatus est.»

Et PHE. Hic locus indicare videtur Origenem Tractatus edidisse in litteras Alphabeti Hebraei Mss. non Phe, sed Fe constanter legunt.

Τῶν διάπονημάτων. Omittunt editi antea libri articulum τῶν, quem tamen inveni in omnibus Mss. exemplaribus. Consequenter eadem exemplaria legunt κακαπαθούμενον.

Reprehendere non audeo. Ut probem me nequaquam proprio stomacho servire; quin potius cum omni cautione providere ne quempiam laedam, scholia quaedam in Hilarii Commentarios super Psalmum 126. veritati minime consona praetermitto, contentus dixisse Auctorem hujusmodi scholiorum magnopere hallucinatum, ac quidquid scripsit contra Hieronymum, nulla opera falsum deprehendi ex sola contentione hujus Epistolae cum supradictis Commentariis Sancti Hilarii in Psalmum 126.

Executus est. Aliquot Mss. codices, *et alieno errore disertius excusatus est.*

Sexta ἀκόνεος νοῦ. Ita legit Ms. Regius in aliis omnibus locis ferme corruptus. Caeteri quoque Mss. codices retinent eandem vocem Graecam, quamvis paululum corruptam in litteris, legunt enim pro ἀκόνεος, EKONHOΣ, aut EKΩNHOΣ, vel EKONEOΣ. Porro vox ἀκονῆς significat *acutum* sive *exacutum*; sicut apud Hesychium Νηκονῆς dicitur *recens acutus*. Hinc intelligas quam falsa sit Annotatio Mariani in hunc praesentem locum, ubi Erasmus reprehendit his verbis: *Sexta* ἡκονηθέντος νοῦ. Hoc est acuti sensus, ut ipsemet exponit, et sic habent omnia manuscripta exemplaria, propterea opus non est ut pro ea voce Erasmus ex sua libidine nobis ὠξηκονήμενοι, id est exacuti substituat. Certe si viveret nostro tempore Marianus, audacter eum provocarem ad Mss. exemplaria Hieronymi, nullum esse sciens prorsus in quo ἡκονηθέντους νοῦ legatur, cum universa retineant quod jam observavi.

Cujusdam librum. His proxima habet sanctus Athanasius Tomo I. Editionis novae col. 1224. Unde falsus deprehenditur scholiastes Hilarii supra memoratus, qui putabat elegantem hunc sensum ex Hilario depromptum.

CHAPHACH Editi antehac libri legunt juxta morem hodiernum *Caphecha*; ut sic a primo ad ultimum nullum sit verbum Hebraicum quod non corrumpant in cunctis operibus Sancti Hieronymi.

EPIST. XXXVI. DAMASI.

Sensus exigere videtur, *disputantibus*; contra sententiam Mariani.

Excitare disposui. Duo Mss. codices, *excitare debui.*

Et heri tabellario. Hunc locum mutavit Marianus et hoc modo contendit legendum, *quoniam Etherio tabellario ad me remisso.* Quam lectionem genuinam quoque existimavit Baronius in Annal. Eccles. ad annum Christi 378. Ubi vir doctus asserit Hieronymum moratum fuisse Jerosolymis, cum ad eum praesentem Epistolam scriberet Damasus. Sed ego contrariam sententiam argumentis Chronologicis demonstravi supra in Prolegomenis hujus Tomi secundi.

Noctium operis. Quamplurimi Mss. codd. legunt, *furtivis noctium operibus*; alii duo, *noctium horis.*

Etiam si negasses. Editio Mariani, et Mss. codices non pauci, *quod rogare volueram, si negasses.*

Lactantii dederas libros. Corrupte pro *Lactantii*, scriptum est *lectitanti* in duobus Mss. exemplaribus.

Ejus usque Editi antea libri, *et plurimae Epistolae in eis usque*, etc. Sed omnes Mss. retinent quod hic editum est.

Philosophis disputantibus. Variant in hac voce tam editi, quam Mss. libri: plures posuerunt *disputandis*, alii *disputantia.*

cum Hieronymus posuerit φενόλην Graece,
aut *Phenolen* Latino caractere.

Interim jam et ego linguam. Editi libri, *Interim tamen et ego linguam.*

Verum quia heri diacono. Eadem difficultas quae supra in Epistola Damasi ad Hieronymum, quamque haud satis expendit Marianus Victorius: nam ipse contextus Epistolarum cum antiquioribus exemplaribus Mss. ac melioris notae, legendum docet, *quia heri Diacono ad me misso.* Sed de his in Prolegomenis nostris abundanter diximus.

Υαῦτά σοι ἐσχεδίασα. Corruptissimus exstat hic locus in editione Erasmania, quam proinde merito castigat his verbis Marianus: Vitiatus maxime erat hic locus apud Erasmus; legebatur enim αὐτοσχεδιαστὶ, et cibi confestim discussi, id est, ex improvise et impraemeditate discussi. Verum praeter hoc quod hic deerat quid ab Hieronymo elucubratum esset, hoc est casus, quem ab accusando vocant, et ita verbum non habebat casum qui eum sequeretur, vox, *et* superflua etiam erat. Error natus, quod aliquis Graece peritus interpretatus primo est ταῦτά σοι ἐσχεδίασα, haec tibi confestim discussi; mox codici interpretatio admixta est, et pro, *haec*, subrepsit, *et* quia Latine verbum Graecum fuerat explicatum. Sic enim error errorem semper gignit, etc.

Tertulliano nostro scilicet. Codex manuscriptus Morbacensis annorum 800. legit absque pronomine. «Tertulliano et Novatiano Latino sermone sunt editae.»

Ἐξηγήσεων *tomo.* Unus e Colbertinis Mss. Exemplaribus, *ad Romanos ἐξηγητικῶν tomo.*

Hebraico conferentes sermone. Quinque Mss. cum ipso Hebraico digeramus.

VAJOMAR LO ADONAI, etc. Sic omnes Mss. codices. In Hebraeo hodierno legimus *Vaiomer lo Adonailachen col horeg Cain sciobathaim juccam*. Non addit *vau* paragogicum in ultima voce; sicut exemplaria Hebraica Hieronymi, qui legisse videtur *juccamo*, sive *jocco*. Hophal futurum cum affixo paragogico; quasi diceretur, *punietur ipse*, aut *vindicabitur ille*.

Hebdomas. Imperitia veterum librariorum pro *hebdomas*, id est, *septimus*, substituit *Hebdomadas*. Neque melior est Erasmiana

lectio *hebdomada*. Graece ἑβδομος est *septimus*; et, ni fallor, *hebdomos* posuerat Hieronymus, non *hebdomas*: quia ἑβδομάς numerus est *septenarius*, non *septimus*, ut Hieronymus interpretatur.

Lucem ipsam ferre. Omittitur vox *tremebundus* in multis exemplaribus Mss.

Et furiatae mentis agitati. Quamplurimi Mss. codices, *Et furiatae mentis agitati eum esse intelliget*; vel, *Et furiatae mentis agitatum eum esse intelligit*: aut, *agitatum se esse intelligit*.

Mortis finire cruciatus. Similiter hic habent, *compendiosae mortis finire cruciatus*.

Solvat interfecto. Duo aut tres *solvat interfecto*. Totidem, *absolvat interfectione*.

Enoch genuit Irad. Codex Ms. Morbacensis, *Enoch genuit Gaidad*, juxta vitiosam lectionem Graecorum. Videsis J. Drusii Henoch, cap. 4.

Ul in quodam Hebraeo. Agnoscit Hieronymus, bis in hac responsione, volumina Hebraeorum apocrypha, quae utrum supersint, prorsus ignoro.

Sui sceleris dederit. Quinque Mss. codices, *suis sceleribus dederit.*

Cataclysmum perseveraverit. Aliquot exemplaria Mss. *cataclysmum aqua*, etc.

Longaevitate moeroris. Plures Mss. *longae vitae moerore compulsus.*

Sacrati, in Evangelio: Sex exemplaria manu exarata, *sacrat in Evangelio positum debitorem.*

Octo ferme. Non, *decem et octo ferme*; sed, XVI. *ferme*, ponunt quamplures Mss. codices.

Ad Finees. Sex aut septem Mss. hic legunt, *Ab Amram et ad Finees.*

Φενòλην *juxta quosdam vocat.* Disputant Grammatici atque interpretes Scripturae Sacrae, de voce φελόνης sive φενόλης, quae legitur 2. ad Tim. 4. 13. cujus meminit abundanter Eduardus Leigh, in sua Critica sacra, pag. 343. Sed quod Hieronymo proprium, hic tantum proponere debemus. Igitur octo codices Mss. quos ego diligenter et oculis curiosis lustravi, sic legunt verbum antea dictum: *quod Paulus Phenolem*; vel, *quod Paulus Poenolon*, sive *Penolem vocat*; unus Monasterii S.

Cygiranni, *quod Paulus Penulam vocat*. Falso itaque legunt Erasmus et Marianus, αιλόνην et φαλόνην,

167

VAMUSIM ALU. Hebraice est quod legunt apud Hieronymum: *Vahamusim alu bene Israel meerez Mizraim*.

AMESA DOR. Vitiatus omnino hic locus in antea editis libris: nam pro *Amesa dor*, ut posuit Hieronymus, genus mutarunt et ordinem verborum, legentes *Dor amisi*, genere masculino contra fidem omnium codicum Mss. Epistolae ad Damasum.

In Sacerdotio Dei. Omnes fere Mss. codices legunt hoc modo, *connumeratus Moysi in Psalterio, ad*, etc. Scilicet Psalmo 98. V. 6. «Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus: et Samuel inter eos, qui invocant nomen ejus.» Connumeratur quoque Samuel, Moysi, Jerem. 15. 1. «Si steterint Moyses et Samuel coram me», etc.

Semper ignorans. Editi libri, *Et per singulos filios septem ignorans*. In pluribus Mss. consequenter legitur, *usque ad David nescit*.

Posset occidere. Hoc loco similiter Erasmus et Marianus *et eum, qui postea fratrem, si posset, occideret*.

Vox quidem. Aliquot exemplaria Mss. *Vox haec, vox Jacob est*. Alia, *Vox, vox Jacob est*.

Teneros et bonos. Editi antea libri sit legunt, *dociles et innocentis animae significat*. *Stola vel vestimentum*

Esau, etc. Omnes autem Mss. codices nostri Vaticani,

Gallicani et Germani constanter retinent quod posuimus.

Subauditur ergo *vox sunt*, vel *significantur*. Haedi namque

teneri et boni sensu allegorico dociles animae sunt et innocentes.

Virtutem resurrectionis. Manuscripta non pauca exemplaria vetustissima et optimae notae, *odore perfruitur; resurrectionis et regni aperta voce pronuntiatio.*

Appropinquent dies passionis patris mei. Omnes Mss. codices ita legunt, *appropinquent*, etc. nullus habet *appropinquant* juxta mutationem Mariani.

EPIST. XXXVII. AD MARCELLAM.

Rheticii Augustodunensis Episcopi. Meminit hujus Rheticii in Catalogo Virorum illustrium, et in Epistola secunda ad Florentium his verbis: «Plurimum quaeso, ut tibi beati Rheticii Augustodunensis Episcopi Commentarios ad scribendum largiatur, in quibus Canticum Canticorum sublimiori sensu ille disseruit.

Ομώνυμον *esse vocabulum.* Erasmus, *homonymum esse vocabulum:* ὁμώνυμον porro idem est quod *aequivocum*, cum eadem vox diversas res significat, ut Tharsis nomen hic positum significat Indiae regionem, lapidem pretiosum et ipsum mare.

TAU littera commutata. Diversae sunt hujus loci editiones; Erasmiana sic legit, *Licet Josephus τ pro θ littera mutata Graecos putet Tarsum appellare pro Tharsis.* Marianus aliter, *licet Josephus, pro littera mutata, Graecos putat*, etc. Ipse autem Josephus Antiqq. lib. 1. cap. 7. de eodem

vocabulo haec habet; τὸ ταῦ προς τὴν κλήσιν, ἀντί τοῦ θῆτα μεταβαλλόντων, id est, *commutato Tau pro Theta ad vocationem*. Quae haud dubie genuinam ostendunt lectionem quam restituimus ad fidem exemplarium Mss.

Cothurno fluens. Altum dicendi genus, cothurnus dicitur, et usurpabatur apud Tragoedos: unde et Virgilianum istud Eclog. 8. *Sola Sophoclaeo tua carmina digna cothurno*. Hieronymus in Epistola ad Florentium videtur favere huic expositioni, dicit enim Canticum Canticorum sublimiori sensu edissertum fuisse a Rhetico Augustodunensi.

Ut nemo posset. Cluniacensis codex addit, *de posteris*.

EPIST. XXXVIII. AD EAMDEM.

Inscribitur haec Epistola in Mss. Libris, *de Conversione Blesillae*. Quod quidem recte dicitur, cum in hac Epistola et de aegrotatione Blesillae, et de ejusdem conversione scripserit Hieronymus.

Quae denique. Hunc locum antea restituimus in Commentariis ejusdem S. Hieronymi in cap. 2. Epist. ad Titum, ubi ita legendum diximus: «Licet sint plurimae quae nec canos suos erubescunt, et ante gregem nepotum tremantes, ut virgunculae componantur.» Hic si addatur particula *ut*, sensus erit liquidus, id est, licet ante gregem nepotum sint tremantes vetulae, tamen comuntur et poliuntur quasi virgunculae. Sine tali particula phrasis est ironice

proposita, *trementes virgunculae*: quasi diceret, prae senectute trementes sunt virgunculae quas imitantur.

EPIST. XXXIX. AD PAULAM.

notae. Caeteri cum editis Libris omittunt *sentiens*, etc. usque ad *Confidimus*. Nonnulli etiam legunt, *Confidimus, vera probantes quae dicimus; Nunquam est sera conversio*.

Semianimis lectulum. In aliis Codicibus Mss. legimus eodem sensu: *semianimem in lectulo vallaret*, etc.

Secura esto. Hoc modo legit Codex Cluniacensis optimae

177

EPIST. XL. AD MARCELLAM.

Miror Erasmus, et Marianum praesertim, cur mutare voluerint titulum inscriptionem hujus Epistolae; inscribitur enim in omnibus Mss. *Onaso*, est, in viginti vel amplius, quos vidi, non *Bonaso*; sed *Marcellae* ad hunc modum: *Hieronymus ad Marcellam de Onaso*. Vel alio modo: *In* ad *Marcellam*; aut quid simile. Deinde falso mutarunt nomen *Onaso* in *Bonasum*; cum nullum sit exemplar Ms. in quo non legamus *de Onaso*; et *Onasus Segestanus* in contextu Epistolae. Fausto vero nomine *Onasus*, id est, *Onasimus*, vel *Onesimus*; quod *utilis* et *decorus* sive *respondens* in libro Nominum Hebraicorum: non a Naso, *Bonasus*, ut ridicule antiqui editores, qui non attendunt hominem fausto nomine vocatum.

fuisse vexatum ab Hieronymo, propter enormem nasum vel foedi nasi, *Nasus non videatur in facie*, etc.

Onasus Segestanus. Ita legimus in omnibus Mss. Exemplaribus, n. aliquod vidisse Marianum Victorium in quo *Bonasus* scriberetur. porro *Onasus* ex *Egesta* sive *Segesta* urbe Siciliae, ubi emporium est *Egestanum* sive *Segestanum*.

Quia fausto vocaris nomine. Jam dixi superius faustum illud nomen fuisse *Onasus* quasi diminutum et abbreviatum ex *Onasimus* sive *Onesimus*, quod nomen *decorum* significat in L Nominum Hebraicorum.

Optent te generum. Codices Mss. *Formosum te optent generum R Puella*, etc.

EPIST. XLI. AD EAMDEM.

Toto nobis orbe congruo. Nolo incusare Erasmus alicujus doli in hac depravatione contextus Hieronymiani: sed vix possum non redarguere Marianum Victorium, qui Erasmus hoc loco castigare nescivit, veterum Codicum auctoritate ac consensu subnixus; legunt enim, *toto nobis orbe congruo*, et non *toto anno, tempore nobis congruo*. Ergo nobis universus orbis congruebat in observatione Quadragesimae.

Et semivirum. Abscissum vocat et semivirum; quia Montanus erat ex Phrygia, ubi Cybelis sacerdotes castrari solebant.

EPIST. XLIII. AD EAMDEM.

Ligna non coemam. Non necesse erat ligna coemere ad arcendum frigus, quia sylva prope Bethleem abunde ligna suppeditabat: et si emenda fuissent, viliori pretio poterant comparari.

In terra. Vale. Quae sequuntur in editis libris, non exstant in Mss. codd. et ab imperitis scriptoribus ex praecedenti Epistola Paulae et Eustochii huc quoque translata non dubium est.

EPIST. XLVI. PAULAE et EUST. AD EAMDEM.

Certe si etiam. Cicero in Verrem in Divinat. Si optimis a pueritia disciplinis atque artibus studuisses, et in his elaborasses, si litteras Graecas Athenis, non Lilybaei; Latinas Romae, non in Sicilia didicisses.

EPIST. XLVIII. AD PAMMACHIUM.

est dicunt adversus ea quae dicunt gentiles. Nos vero retinemus quod legimus in octo Exemplaribus manuscriptis.

In quamplurimis Mss. exemplaribus alius est titulus hujus Apologiae, nempe: *incipit Liber Apologeticus ad Pammachium*; vel, *Epistola S. Hieronymi Apologetica ad Pammachium*. Hieronymus autem Praefatione

Commentariorum in Jonam, vocat *Apologeticum*; et Praefatione Lib. I. in Jeremiam, appellat *Apologiam*. Legat ejusdem Operis Apologiam quam ante annos plurimos adversum magistrum ejus gaudens Roma suscepit, et tunc animadvertet, etc.

Tullius tuus. M. Antonius apud Ciceronem, *de Oratore lib. 1.* et pro *A Cluentio*. Consequenter legunt editi ac plures Mss. Codices, *primam causam esse victoriae*, etc.

Roma audire non potuit. Sic legunt antiquiores Mss. Codices: alii cum editis addunt nomen *Victorini*, et *Victorini Martyris*, sed falso.

Sicut cohaeredes. Hunc locum praetextu Vulgatae Latinae depravat Marianus, legit enim contra consensum omnium Mss. codicum, *sicut dispensatores*, etc.

Legimus, eruditissime vir. Codex unus Ms. legit in singulari, *Legimus eruditissime vir*, etc., quasi Pammachium solum Hieronymus alloquatur. Sed quae sequuntur huic sensui repugnant, *Legite Tullium*, etc.

Problematibus diaboli. Plures Mss. Codices legunt hoc modo: *Considerate quibus argumentis et quam lubricis problemata diaboli spiritu contexta subvertant*. Consequenter editi libri sic mutant contextum Hieronymi: *Sed quod necesse*

223

Quorum Cyprianum. Nulla fide hic pro Cypriano Hilarium obtrudunt Erasmi et Mariani Editiones: cum omnes Mss. Codices nullo excepto veram ac genuinam retinent lectionem, *Quorum Cyprianus de septenario*, etc. Errorem

Mariani habes confutatum Praefatione in Opera S. Hilarii Pictaviensis, edita nuper a Domno nostro Petro Coustant.

EPIST. XLIX. AD PAMMACHIUM.

Προσεφώνησα. Contextum alium confingunt Erasmus et Marianus, legentes verba quae in nullo reperiuntur Exemplari manuscripto: «Apologeticum ipsius operis tibi misi et quem προσφώνησα, et te poscente edidi. Quem,» etc. *Inter veritatem.* De solo libro Job in veteri Translatione mutilo ac vitiato haec dicit Hieronymus; non de caeteris libris veteris Testamenti, ut imperite notat Erasmus, qui scatet erroribus in notis ad hanc Epistolam Hieronymi.

EPIST. L. AD DOMNIONEM.

omnes Scriptores censoriam accepit virgulam Monachus iste reprehensor Librorum in Jovinianum, omnes nos non meremur appellari Scriptores, novo isto Attilio censore et iudice; quia, ut infra dicitur, nullus est in terris qui ejus eloquentiae non displiceat.

Monachum rumigerulum. Ruffinus non est iste Monachus, neque ille seipsum prodit, ut multi putant ex libro secundo Invectivarum adversus Hieronymum, ubi legimus. «Cum libellos ejus, quos adversus Jovinianum scripsit, reprehendissem; cuidam Domnioni beatae memoriae seni, qui sibi hoc ipsum indicaverat, ipse respondens excusat, et

dicit, nullo genere potuisse fieri se errasse, hominem qui omnium haberet scientiam. Cum ergo enumerasset vel syllogismorum genera, vel dicendi ac scribendi artes, quas videlicet ille qui eum reprehenderat ignoraret, continuo subjungit hoc: Stultus, *inquit*, qui me putaverim hoc absque philosophis scire non posse:» etc. Non legas cum imperitis librariis *reprehendissem* in prima persona; sed in tertia, *reprehendisset quidam, Domnioni beatae memoriae*, etc. De alio enim, non de seipso loquitur Ruffinus, ut ex verbis consequentibus manifestum est.

Ἀσυλλογίστους. Erasmus post vocem *syllogismos* legebat in suo exemplari manuscripto *osanoistois*; notavit propterea in scholiis suis, forte legendum syllogismos κερατίνους nectere, id est, *cornutos*. Marianus vero dicit se reperisse in quibusdam Mss. Exemplaribus δυσφύκτους, id est, syllogismos *indissolubiles*. Ne cuiquam detrahamus, sufficiat lectorem monuisse, nullum apud nos inveniri Exemplar Ms. ubi haec vox δυσφύκτους legatur. In manuscripto quidem sancti Cygiranni codice Latinis litteris legimus, *syllogismis usianusitois texere*; et in aliis multis Graecam vocem, sed cujus vestigia nihil renuntiant de δυσφύκτους Mariani. Tandem nactus sum codicem manuscriptum Cluniacensem in quo genuina retinetur lectio, syllogismos ἀσυλλογίστους, *syllogismos non concludentes*. Vide Synesium epist. 154.

Καὶ αὐτοδίδακτος. Hoc loco perperam addita est vox Graeca ἐνθεος, quae in nullo apparet Exemplari manuscripto.

Religionem nostram pugnam facere. Codex S. Theoderici prope Rhemos, *Et religione nostra pugnam facere.* Editi, et *religionem nostram paganam facere.*

ἀπελογισάμην. Graecam vocem retinent antiquiora Exemplaria, Cluniacense praesertim et aliud Monasterii S. Theoderici. Codex unus Sorbonicus legit Latinam solum interpretationem, *cui ego responsum dedi ut potui.* Quod Erasmus et Marianus sequuntur: unde conjicio eos recentioribus usos fuisse manuscriptis Exemplaribus, et quidem perpaucis, aut certe ea negligentius contulisse cum prioribus editionibus Epistolarum Hieronymi. Utique qui restitutas a nobis in hac tantum Epistola voces Graecas perlegerit, animadvertet quantum distet inter veritatem et mendacium, inter diligentem ac praeproperam vel neglectam editionem.

Πάντες οὐ συνγραφεῖς. Erasmus haud mediocriter sudavit in restitutione hujus loci; quem ita sibi concinnavit e certissimis litterarum vestigiis: πάντας συνγραφεῖς *pellamus Attilio judice.* At si habuisset copiam Mss. codicum, facile factu fuisset invenire quod quaerebat; nam recentiores Latine retinent lectionem ejus. Talis est Sorbonicus qui legit: *Omnes conscriptores pellamus Attilio judice.* Verum corrupta ac vitata lectio haec est; retinendaque prorsus illa nobis videtur, quam ex consensu veterum Mss. codicum restituimus. Omnes enim legunt, πάντες οὐ συνγραφεῖς; variant autem in ultimis verbis, alii legentes *appellamus*, pro *appellamur*, et *a tali judice*, pro *Attilio judice.* Cluniacensis codex melior ac vetustior retinet *appellamur*, et prima manu habuit *Atalu*

judice, nunc vero A tali iudice. Haec omnia nos docuerunt genuinam lectionem, Hieronymi, πάντες οὐ συγγραφεῖς appellamur Attilio iudice; id est, si in

239

Gnatonici vel Phormionici vocentur. Gnathon insignis adulator fuit, Phormion impudens parasitus. His discipulis dignus erat censor Monachus, garriens per domos et medicorum tabernas.

Paratorum semper ad lites. Hic deesse videtur verbum aliquod in manuscriptis; legunt enim omnes excepto Sorbonico, *scurrarum est et parasitorum semper ad lites.* Sorbonicus codex sensum retinet perfectum, *scurrarum est, et paratorum semper ad lites.* Cluniacensis delet in voce *parasitorum*, medias litteras *s* et *i*, ut sit *paratorum ad lites.* San-Cygirannus e contrario super *paratorum*, addit easdem litteras, *s* et *i*, ut legatur *parasitorum.* In tanta varietate lectionum retinemus *paratorum semper ad lites.* Quia haec est natura *scurrarum*, non *parasitorum*, quorum saepius interest non litigare.

EPIST. LII. AD NEPOTIANUM.

Nepotiane charissime. Duo ex viginti Mss. codicibus quos habui ad collationem hujus Epistolae, sic legunt: «Petis, Nepotiane charissime; litteris transmarinis, et crebro a me petis, ut tibi in brevi volumine,» etc.

Vel Atellanarum ludicra. Atella, Campaniae oppidum, a quo ludi Atellani. Fuit enim in illo amphiteatrum egregium. Steph. Idem legimus in aliquot Mss. Codicibus ad marginem; in uno Exemplari Bibliothecae Colbertinae, num. 28. 7. et in altero Collegii Navarrici, ita scriptum reperi. *Atella est oppidum Campaniae, ex quo Atellani dicti, vel, inde Atellani.* Atellana autem genus est Comoediae obscoenioris et lascivioris; ab Atella civitate Oscorum sic vocatum, ut testis est Livius libro septimo. Idem S. Hieronymus infra ad Sabinianum: «Repertum est facinus, quod minus fingere, nec scurra ludere, nec Atellanus posset effari.»

Chameuniae, etc. *Chameuniae* dicuntur *humi cubationes*: quam Graecam vocem alibi etiam retinet Hieronymus, quia Latine haud satis commode potest exprimi. Χαμαί autem intelligitur *humi*, εὐνὴ *cubile*. Inde χαμευνία, cum quis in nuda humo cubat.

Non proderunt eis. Editi post verba *proderunt eis*, retinent additamentum sequens: «Nonnulli enim sunt ditiores Monachi, quam fuerant saeculares: et Clerici, qui possident opes sub Christo paupere, quas sub locuplete et fallace diabolo non habuerant: ut suspiret eos Ecclesia divites, quos mundus tenuit ante mendicos.» Nihil simile legimus in Mss. Codicibus viginti, nisi tantum in Ms. veteri Codice Colbertinae Bibliothecae, num. 635. qui habet additamentum, non intra contextum; sed in margine inferiori nec prima manu: unde potuit in recentiora Exemplaria, et inde in editos libros derivari. Desumptum est autem ex Epistola consequenti.

Attrita frons. Hic quoque addunt nonnulla, legentes: *attrita frons, cui nundinae, fora placent*, etc.

Inopiae providere. Duodecim vel quindecim Mss. Codices legunt cum Erasmo, *pauperum opibus providere*.

Illud Domitii. Nomen *Domitii* retinent omnes Mss. Codices: illud tamen L. Crasso tribuunt Cicero. Valer. Maxim. et Fabius lib. 6. cap. 3. *Illiud Crassi: Ego te Consulem putem, cum tu me non putes esse Senatorem?* De Domitio vide Eusebium in Chronicis, anno Domini XLVI. et Fabium lib. 12. cap. 11.

Quinto Gallio. Pro *Gallio* quidam Mss. legunt *Gallo*; sed vetustiores retinent *Gallium*.

Quanto melius erat. Hujus contextus ordo est omnino praeposterus in omnibus fere Codicibus Mss. nam in illis legimus: «Et conscientia repugnante, pharisaica ambitione circumdari. Inde pendet Evangelium, inde Crux et Prophetiae. Fidelis mecum Lector intelligis quid taceam, et quid magis tacendo loquar. Tot regulae, quot species gloriarum. Quanto melius erat haec non in corpore, sed in corde gestare; Dominum habere fautorem, non aspectus hominum. Vis scire.»

Inde Crux et Prophetiae. In editis libris Erasmi et Mariani, *inde Lex et Prophetiae*; sed falso, nam omnes Mss. nostri, id est, plus viginti retinent vocem *Crux*. Quod verbum sensui hujus loci congruit, ubi quaestio est de Evangelio sive Apostolica doctrina, ut ipse Hieronymus interpretatur. Deinde in fimbris et phylacteriis Sacerdotum potuit imago Crucis Dominicae repraesentari: quare legendum optimo

sensu: *Inde pendet Evangelium: inde Crux et Prophetae, sive sacra Apostolica doctrina, quae tota est de Cruce Domini.*

EPIST. LIII. AD PAULINUM.

Herod. lib. 3. *Thalia* dicto. Val. Max. lib. 4. c. 1. Johan.
Salisbur. in Epist. ad Henricum Comitem: Rodigin. lib. 29.
cap. 4.

Famosissimam Solis mensam. De famosissima mensa solis
271

Tamen τῇ δυνάμει: Graeca haec retinent Mss. Codices, editi
legunt, *tamen virtute totus est.*

Ad Timotheum scribit. Mss. fere omnes Codd. legunt sine
praepositione *ad*, hoc modo; *Timotheum scribit*, etc.

Τὸ δόγμα, τὴν μέθοδον Latina sunt Graecis permixta in
multis Codd. Mss. *scinditur in doctrinam τὸ δόγμα, in
rationem et usum.*

Sola Scripturarum. Pro lege omnium Exemplarium Mss.
libri ante nos editi retinent verbum, *lingua.*

EPIST. LIV. AD FURIAM.

Genuinus infingit. Mss. codices duo, *genuinus livor
infingit*; alii duo, *sermo genuinus infingit*: caeteri sex vel
octo retinent lectionem editorum librorum.

Ubicumque viderint Christianum. Haec est genuina lectio Hieronymi, ut exploratum nobis est ex Ep. 19, alias 23. ubi Latine idem affertur proverbium, *impostor et Graecus est.* Confer utramque Epistolam, quia in eis multa similiter dicta invenies de mulierum ornatu, etc. Editi falso addiderunt post Graeca, *vocant impostorem, detrahunt.* Nihil tale reperitur in codd. Mss.

Exit fama de mendacio. In pluribus Exemplaribus Mss. *Exit infamia,* etc.

Viperinis orbibus. Hic similiter legunt, *viperinis coloribus.*

Incentiva aufero voluptatum. Quamplures Mss. codd. *incentiva assero voluptatum.*

Stultus sapientior erit. Marianus legit *stultus sapientior erit.* Hoc quoque legunt plures Mss. codd. sed ex sensu verborum Hieronymi, Erasmianam retinemus lectionem.

Quod augustior urbe Romana. Formula usitata Hieronymo, quid Bethleem vocat Roma augustiorem propter Christum Ducem et Imperatorem nostrum. Vide Praefat. Comm. in Ecclesiasten, Praef. in librum Didymi de Spiritu Sancto, etc.

Ut venefica, etc. Marianus alium habet in hisce verbis ordinem, sed sine codd. Mss. auctoritate.

Quidam imperite. Inter alios sanctus Ambrosius libro de Viduis.

EPIST. LV. AD AMANDUM.

Reperi junctam Epistolae. Qua auctoritate Erasmus et Marianus mutare voluerint ordinem et seriem contextus hujus Epistolae, nullus video; cum omnes Mss. codices serie perpetua et consona hic retineant, *Reperi junctam*, etc., et infra tertiam Quaestionem sive extremam propositionem de resurrectione.

Utrum mulier relictā. De Fabiola id forte intelligendum, de qua suo loco dicemus.

EPIST. LVI. AUGUSTINI.

Fratri et compresbytero Hieronymo Augustinus. Hanc salutationem retinent omnes Mss. codices: sed Corbeiensis noster num. 675. addit in fine vocem *Presbyter*. Et revera tunc temporis non erat Episcopus sanctus Augustinus, sed Presbyter duntaxat.

EP. LVII. AD PAMMACHIUM.

Λογοδαῖδαλοι. Latine scribitur in Mss. codicibus *logodedali*. Exscriptor Codicis sancti Theodorici ignarus hujus sermonis, aliam finxit vocem, quam intelligebat: *Respondeant ergo didascali et fastidio i*, etc. Sunt autem *legodaedali* quasi vocum artifices opifices. Vide Ciceronem in Oratore et Platonem in Phaedro.

Αἰδεσιμώτατον Πάππαν. Excusandus utcumque Erasmus est, quod locum, Graecum atque Latinum contextum falsum: nam ipsi error

codices nonnulli hoc modo legentes: αἰδέσιμον ὅτων παντων, quod est *auribus omnium*. Erasmus itaque ad normam Graeci sermonis res eundemque sensum; ideo sine scholiis haec nobis edidit, αἰδέσιμον *auribus omnium, noluisse transferre* Idem legimus apud Marianum in Annotationibus lectionem hanc sequentem indicat ex vetusto Bezae ἁπάντων. Sed ne longum faciam, falsae sunt ac depravatae hujusmodi quam e quinque vel sex Exemplaribus antiquis manuscriptis restituta videntur verba praecedentia, *pro honorabili dixisse, charissimum. nefas dictu sit, αἰδεσιμώτατον πάπαν noluisse transferre*. Accusationis honoris gratia dicta Joanni Jerosolymitano, id est, *honorabilem, e* transferre.

Faciunt ne intelligenda. Ex Prologo Terentii in Andriam sumpta in sermone, *Ils font fort les entendus, mais ils n'y entendent rien*. Alii in Mss. codicibus *ne* scriptum reperio.

312

ELI ELI. Quia Matth. cap. 27. vers. 46. legimus. *Eli, Eli, lama sabbachani* Chaldaeo *sebachthani*, exscriptores nonnulli pro *lama azabtham* Hebraeo in hac Epistola *lama sabactani*. Sed retinenda lectio meliorum et legimus *azabctani*, sicut in Psalmo 21. non *sabactbani* quod Chaldaeo *Tamen jure*. Marianus putabat legendum, *vires obtinuit*. sed frustra contrario de Aquilae versione dicitur, *jure projicitur a nobis*.

Quis enim. Hunc locum depravatissime editum apud Erasmum et Gravius, non imperita praesumptione secundum sciolorum recentiorum Codicum manuscriptorum quibus religiose ac prudenter utebatur. diligentiam imitatus, nonnulla supplere curabo in eadem restitutione. Totus itaque locus ex novem Mss. Codicibus a nobis sic integre restituitur *vino et oleo, possit vel legere, vel intelligere*. χεῦμα ὁπωρισμὸν, *dicere fusionem, pomationemque, et splendentiam. Aut quia Hebraeo*

*et πρόαρθρα, ille κακοζήλως et syllabas interpretatur et litteras; τὴν γῆν: Quod Graeca et Latina lingua omnino non recipit? Hujus capere possumus, etc. Quisquis ista contulerit cum veteribus Editis verba, nec Hieronymi sensum in eis fuisse positum. Ait igitur sancta sua lingua habent non solum articulos, sed litterarum etiam annexos contentiosus interpres debuit illa *arthra* et *proarthra* reddere, ac per *hasschamaeim veeth haarets*, Graece dicere, σὺν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν fuisse *syllabam* et *articulum*; *be* vero *litteram* et *proarthron*, sive sane vera ac docte notata concedunt omnes Hebraicae linguae per *Dixit οἰήματι*. Nescio cur Erasmus et Marianus hic quoque depravaverint legentes οἰδήματι, non οἰήματι: cum sic legamus in cunctis Mss. *Dicitur* de opinione arroganti et stulta, quam aliquis de se concepit. *Ad ceroma*. Ceroma unguentum est quo athletae ungebantur ad pugnam ineptissimus.*

Melanii magistrorum ejus. Sic legit codex Cluniacensis, alii *Melanii*. I. Epistola.

In quibus loquendi, etc. Hanc sententiam Erasmus male editam pro *in quibus loquendi* verum Hieronymi sensum ac verba retinent. Caeterum multa praeter adnotationibus, ne videamur eruditi lectoris memoriae atque diligenter

EPIST. LVIII. AD PAULINUM.

Dum adhuc canis. Omnes Mss. Codices hanc retinent genuinam lectionem: editi legunt, *dum nondum canis*, etc.

Bonus homo. In decem vel duodecim Exemplaribus Mss. hujusce Epistolae iste titulus est et epigraphe: «Incipit Epistola S. Hieronymi ad Paulinum Presbyterum de

institutione Clericorum vel Monachorum, et de divinae Historiae expositionibus diversis.»

Surgite abeamus. In coenaculo Christum fuisse, quando haec verba locutus est, manifeste probatur ex Evangelica historia: sed cum de Judaeis a Deo derelictis disputaret Hieronymus, et duo testimonia ad probationem conjungat, quorum unum in Templo dictum non dubium est e capite 24. v. 1. Matthaei, potuit consequenter dicere haec verba Christum in Templo fuisse locutum ad discipulos et ad Judaeos, qui in Templo confidebant. At si cui non placet haec interpretatio, volueritque legere, *in coenaculo*: ostendat etiam quomodo ad Judaeos in coenaculo dicere Christus potuerit, *Relinquetur vobis domus vestra deserta*. Ex hoc loco facile defendo nostram annotatiunculam in Commentariorum Isaiae caput primum, quam eventilatam habet curiosus lector in Appendicibus apologeticis hujus Tomi IV.

Peregre vivere. Haec est lectio omnium Codicum Mss. quam non intelligens Marianus mutavit in *periculosius vivere*. Peraegre autem vivere significat cum animi distractione vivere propter saecularium consortia et colloquia.

326

EPIST. LX. AD HELIODORUM.

Coelesti Jerusalem. Quod in coelesti Jerusalem visa sint post Christi resurrectionem corpora Sanctorum, id affirmat

Hieronymus vulgatam secutus opinionem, qua credimus Christum in coelum adduxisse Sanctos qui secum resurrexerant, quando secundum Matth. cap. 27. visa sunt corpora multa Sanctorum, qui dormierant in sancta civitate, et apparuerunt multis. Attamen in Epistola Paulae et Eustochii ad Marcellam, res eadem videtur minime probata, dicunt enim: «Nec statim Jerosolyma coelestis, sicut plerique ridicule arbitrantur, in hoc loco intelligitur; cum signum nullum esse potuerit apud homines Domini resurgentis, si corpora Sanctorum in coelesti Jerusalem visa sunt.»

Quam variae linguis. Ex octavo Aeneidos Virgilii libro haec adduxit: *Incedunt victae longo ordine gentes.*

Quam variae linguis habitu, tam vestis, et armis.

Quas nationes fidei. Ita legunt vetustiores Mss. Codices, alii cum editis, *Quas nationes sub Crucis titulo dedicavit.*

Bessorum feritas. Qui sint Bessi et Pelliti populi non fuit compertum docto Gravio. Ego vero non dubitaverim fuisse populos Thraciae, de quibus Ovidius haec habet libro sexto Tristium:

Vivere quam miserum est inter Bessosque Getasque.

Deinde libro quarto de Ponto, Elegia 10. Getas vocat *Pellitos*, quia scilicet pellibus tegebantur ad arcendum frigus, sicut et hodie populi septentrionales: Bessorum feritas quoque notior nobis est ex Diomede rege Thraciae, qui cum equos suos humana carne aleret, ab Hercule victus, equis suis in pabulum est objectus. Vide eundem Ovidium in Ibin, et 9. Metamorph. Inferiae porro mortuorum, ait Servius, sunt sacra mortuorum quae inferis solvuntur. Unde Virgilius 10.

Aeneidos:

Viventes rapit, inferias quos immolet umbris.

Dare etiam inferias manibus dixit Ovid. 5. Fastorum, et *mittere inferias extincto alicui*, 11. Metam. *Sacrare umbris aeternas inferias*, Stat. lib. 3. Inferiae igitur erant sacra mortuorum, ab inferis dictae. Sane, inquit idem Servius, mos erat in sepulcris fortium captivos necari: quod postquam crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulcra dimicare, qui a bustis, bustiarii dicti sunt.

Pro *manibus* et *umbris* Hieronymus videtur hic accepisse *inferias*: Virgilius pro *victimis* lib. 11. Aeneidos. *Vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris Inferias, caeso sparsuros sanguine stammas.*

Ubicumque eum. In quibusdam Exemplaribus emendatores Codicum manuscriptorum posuerunt, *Ubciumque eum quaereres, in Ecclesia invenires.* Idque secutus est Erasmus et post eum Marianus Victorius.

Imo minus regi, quam Episcopo. Haec est genuina lectio in omnibus veteribus Exemplaribus Mss. In Cluniacensi manus recentior mutavit ordinem verborum, *imo minus Episcopo quam regi.* Sed prima lectio vera et germana est, ut ex consequentibus verbis liquido demonstrari potest. Editi falsatam retinent lectionem.

Hic servituti donatur. Plures Mss. Codd. *hic sevitute dominatur.*

EPIST. LXI. AD VIGILANTIUM.

Ἀσυνάρτηπον *sermonem*. Hoc verbum non significat *inconditum* vel *incompositum*: sed non *connexum*, *non cohaerentem*; vel proprie *ineptum*, *et non convenientem*. A themate ἀρτάω vel a verbo ἄρω; non vero ab ἀρτίζω, ut Erasmus docet in scholiis.

Justum quidem fuerat. Per multa addita reperio in Ms. Codice Cluniacensi, ut hic statim ab initio, *Utile quidem justumque fuerat*, etc. Infra ad voces Graecas retinet interpretationes, quae in aliis Exemplaribus non comparent.

Τῷ σοφωτάτῳ κρανίῳ. Cluniacensis Codex addit interpretationem Graecorum verborum hoc modo: *Tibi soli licet τῷ σοφωτάτῳ κρανίῳ, id est, sapientissimo cerebro, de cunctis*, etc.

Πᾶσαν τὴν ἀριστείαν σου. Hic omittunt editi voces Latinas, *parvulorum quoque voce cantatum*, quamvis legantur in cunctis Exemplaribus manuscriptis. Codex vero Cluniacensis partim Graecis litteris ita totum locum retinet: *Alioquin praeferrem ΠΑCAN THN ΑΡΙCΤΙΑΝ CΟΥ ΚΑΙ ΤΡΟΠΕΟΦΟΡΟΝ omnia praelia tua et trophaeum, parvulorum quoque humero portatum, et eorum voce cantatum*. Sed, etc. Solus hunc habet contextum depravatum: alii pene omnes legunt τροπενοφόρον, forsitan pro τροπαιοφόρος, id est, *trophaeum gestantem*. Unus Colbertinus legit τροπηφορίαν pro voce τροπαιοφορίαν a nobis retenta. Est autem sensus iste Hieronymi: Christiana verecundia teneor, ne praeclara tua facinora et pompam trophaeorum tuorum proferam, sicut de viris fortissimis cantant parvuli. Quod ironice dixit sanctus vir, ne turpia cauponis facta cogere tur suis exprimere nominibus.

Proverbium ὄνω λύρα. Perperam mutant hoc loco proverbium Graecum veteres Editiones, ubi legimus ὄνος πρὸς λύραν. *asinus ad lyram*. Vera itaque ac genuina lectio retinetur in omnibus Mss. Codicibus, nempe ὄνω λύρα, vel ὄνος λ' ὑρα. Sed ex ipso Hieronymo retinenda prior lectio ὅσω λύρα, *asino lyra*, subaudi, *superflue canit*: ut habet idem Hieronymus in Epistola ad Marcellam: *Quos ego cum possem meo jure contemnere (Asino quippe lyra superflue canit), tamen ne nos superbiae etc.* Codex Cluniac. *Verum est illud apud Graecos proverbium, asino lyra superfluo canit* ONΩCACYPA. Dicit ergo Hieronymus proverbium illud Graecum aptissime quadrare in Vigilantium, cui etiam nomen sit impositum per antiphrasin, quia Dormitanti magis dicendus erat, quam Vigilanti. De hoc praesenti proverbio multa habemus in Chiliadibus Erasmi, sive in libro Adagiorum. Consulat qui voluerit.

EPIST. LXIV. AD FABIOLAM.

Aquila ἐπένδυμα. Editi corrupte legunt ἐπίραμμα pro ἐπένδυμα, id est, *superindumentum*.

Perversus est ordo Epistolarum ad Fabiolam in antea editis libris: nam ea quae est de quadraginta duabus Mansionibus filiorum Israel in deserto, prior posita in eis legitur; cum tamen sit posterior et ordine temporis et materiarum genere, respectu scilicet voluminum Mosaicorum quorum seriem imitamur in disponendis hisce Epistolis Criticis veteris Instrumenti. Quia

igitur liber Exodi, ubi de vestitu sacerdotum Moyses loquitur, prior est libro Numerorum, cujus ultimam partem edisserit Hieronymus in Epistola de XLII. Mansionibus, rectum judicavimus eam prius edere, quae prior ab Auctore scripta est, ac de iis quae leguntur in Exodo diligenter pertractat. Praeterquam quod et ipsemet eundem ordinem sequendum docuit in Epitaphio Fabiolae, ad Oceanum.

Pectore et ventre. Editi, *pectusculo et ventre*: Regius Ms. 3993. et alter Abbatiae celebris Cluniacensis. *Et armo dextri pedis et ventre.*

Ἐπιθέματος. In omnibus Mss.

codicibus, *appellatur ἐπιθέματος, id est additamentum.* Servata voce et casu immutato scripturae Graecae LXX.

Interpretum, *pectusculum additamenti*, etc.

Confossus. Variant in hoc verbo Mss. exemplaria, alia *confixus*, nonnulla *defossus*, reliqua *confossus*. Consequenter etiam legunt *curamus et currimus*.

Segnes sint. Editus Mariani et Mss. aliquot, *insignes sint*. Postea duo Romani seu Vaticani 342. et 343. *semis naribus*.

Pretium aequaliter offertur. Eodem sensu legunt quamplurimi Mss. codices, *omnes pretium aequaliter offerunt*.

Christi Dei sui super eum est. Omittunt editi nomen *Christi*, quamvis sit in omnibus nostris Mss. exemplaribus.

Crateras. Unus codex manuscriptus sancti Theodorici prope Remos, *cantaros, scyphos*.

Patuerit ornatus. In editis et aliquot Mss.

libris, *ornatus*. Consequenter etiam nonnulli legunt *femoralibus*; et *verecunda* pro *verenda*.

Dirigendo jaculo. Nonnulla exemplaria Mss. cum editis retinent hoc loco, *dirigere jacula, tenere clypeum, ensem librare.*

HEMIAN vocant. Sic legunt omnes Mss. codices; editi vero ut in paraphrasi Chaldaica *heinejanim*; sed legere debuerunt ut in Polyglottis *hemjanin*. Exod. 28. 40. Quantum autem a vero distent Er. et Mari. ex hoc loco manifestum ac exploratum habemus, nihil enim ad propriam originem expendunt; sed ad aliena opera revocant, ut hic ad Targum Onkelosi; cum ad Josephum revertendum fuisset. Scio *balthium hemjan* dici apud Chaldaeos; nec tamen ab illis mutuari volo veram lectionem contextus Hieronymi; sed a Josepho Judaicarum Antiquitatum scriptore, unde derivata est in praesens opusculum Hieronymi. Josephus itaque lib. 3. Antiqq. Jud., cap. 8. de Pontificali et Sacerdotali ornatu loquens, haec de balthio nos docuit: Μωϋσῆς μὲν οὖν ἀβανὴν αὐτὴν ἐκάλεσεν, ἡμεῖς δὲ παρὰ Βαβυλωνίων μεμαθηκότες, ἐμίαν αὐτὴν καλοῦμεν, οὕτως γὰρ προσαγορεύεται παρ' αὐτοῖς, *Moyses enim abaneth ipsam nominavit; nos vero a Babylonii edocti, Emian illam vocamus: sic namque apud illos cognominatur.* Mss. omnes cum Josepho concinunt, legunt enim *Emian*, et *Hemian* cum aspiratione. Porro quid intelligat hoc loco Hieronymus, *novum* dicens *vocabulum Babyloniorum*, alibi commodius explicabitur.

Hebraei MISNEPHET. Plures Mss. codices omittunt has voces, *Hebraei Misnepheth.*

363

Epistola scripsisse me memini. Vide infra Epistolam ad Marcellam, quae incipit, *Epistolare officium*; numeraturque 130. in antea editis.

In modum caracallarum. Caracalla genus dicitur vestis barbaricae, unde nomen Imperatori Antonino Septimii Severi filio, ut in ipsius refertur vita.

Vel patriam demonstraret. In aliquot exemplaribus Mss. *vel patriam de patria demonstrat.*

Lyncurium invenire non potui. Erasmus sic monet in suis scholiis sive annotationibus Ligurius. Haud dubium est, quin lyngurius sit legendum. Hieronymus ingenue fatetur se gemmam hanc non potuisse reperire apud Auctores, qui de his tradiderunt: nec mirum est, hominem tantulum suffugisse lapillum, cum aliquoties non videamus et id in quod incurrimus. Quanquam meminit Lyngurii Theophrastus in libello περὶ τῶν λίθων, et hunc secutus Plinius libro trigesimo septimo, cap. IV. Hanc ferunt nasci ex urina lyncis, unde et nomen habet. Λύγξ animal est, οὔροσς urina. Ea protinus concrevit in gemmam. Sed invidum animal protinus egestam urinam terra operit, ne possit ab homine inveniri, ad multa efficax medicamenta. Valere enim ad eliciendos vesicae calculos, et adversus morbum regium, si gestetur, aut ex vino bibatur. Non est dissimilis electro, sive succino. Non enim solum attrahit festucas et lignum, verum et ferrum, si sit genuinus. Theophrastus hujus rei citat auctorem Dioclem. At Plinius neutri credit hac quidem in re: et negat unquam hoc nomine gemmam visam.

Coccus igni et aetheri. Plures Mss. *coccus igni et aeri.* Deinde omnes legunt *sani* et διάφορον, pro *sen* et διάφανον librorum antea editorum.

Id est terra. Dissonant hoc loco codices manuscripti, alii, *quod terra constringitur*; nonnulli, *id est terrea constringitur*; unus Cluniacensis emendatus, *eo quod terram constringat.*

MAZUROTH. Editi imperitia Typographorum, meo quidem iudicio, falso legunt *mazoloth*, *hoc est*, etc. Nam in Hebraico scriptum, quod Septuaginta legunt *mazuroth*, ut etiam omnes Mss. codices Hieronymi. Id dictum velim in excusationem Erasmi ac Mariani, quos non puto adeo imperitos fuisse linguae Hebraeae, ut *mazoloth* legerint, ubi *mazuroth*, vel *mazaroth* legere debuissent cum aliis omnibus sermonis Hebraei haud penitus ignaris.

Terrae per eam deputatur. Editi antea libri, *terrae per ea deputatur*. Ms. Cluniacen. *per eam deputatur*.

Ὑποδύτης. Plures Mss. legunt ὑπόδυτος.

Evangelia. Ita legunt omnes codices nostri Mss. et ita legendum docent sequentia verba, *in uno quatuor, et in quatuor singula*: haec enim de Evangeliiis merito dicuntur, non de quatuor animalibus Apocalypseos, licet et ipsa symbola sint quatuor Evangeliorum sive Evangelistarum. Eras. et Marian, retinent *animalia*.

Doctrina et veritas. Hic quoque addunt, *manifestatio vel*, etc.

Demonstrarem. Cluniacense exemplar aliud habet hoc loco, scilicet: *Singulis comparentur; longi temporis erit. Sed sufficiat quod sanctus*, etc. Codex unus Ms. S. Remigii, *plenius quaesita memorarer. Sufficiat quod et sanctus*. Alter S. Theodorici, *plenius quaesita demorarer*, etc. Regius supra memoratus, *plenius quaesita demonstrarem. Sed sufficiet quod sanctus*, etc.

Puritatis seminum. In antea editis *puritatis ac feminum*, vel *puritatis feminum*. Consequenter etiam legunt, *pudicitiam solam conscientia novit*.

Ad superiora retrahor. Exemplar S. Theodorici, *ad superiora trahor.*

Si a vobis. Idem hoc loco legit: *Sed a vobis propter celebritatem urbis, si fuerit inventus, etc.*

EPIST. LXV. AD PRINCIPIAM.

cum Epistolae ad Principiam Virginem. vero quinque pariter Jobi capite vigesimo octavo, nempe commune ad omne auri genus *zahar*, v. 1. et 6. Secundum deinde nomen est *Segor*, v. 15. Tertium *Chethem Ophir*. v. 16. Quartum *Phaz*, v. 17, Quintum *Chethem tahor*, v. 19. Quibus si addas nomen *harus*, Jobi 41. v. 21. et *Ophaz*, Jerem. cap. 10. v. 9. completus erit numerus septem nominum quibus aurum appellatur apud Hebraeos. Praeter ista auri vocabula legimus *madheba* a radice *dahab*, quod *aurum* significat, sive potius *aurum* quod pendebant vectigales et tributarii. Sed de auri nominibus satis superque.

Sacci poenitentiam, etc. Sine Hebraicorum Nominum libro nequaquam intelligitur iste locus: sed facilis est ac perspicuus ubi scieris, *Magdalenam turritam*; et *Damascum sanguinem sacci* significare.

Unum perduellem. Erasmus male legit, *et propter unum eam perdere vellet dux exercitus Joab, murosque ariete quateret*, etc. Haec et similia bene multa castigavit Marianus in Editione Erasmi, quem et in suis Notis sic reprehendit: Viginti, inquit, et septem errores ex hac una tantum, ut vides, Epistola expunximus.

Filiorum Core. In Notis nostris super Hebraeo Hieronymi Psalterio legimus, *qui commutabuntur filiorum Core, intelligentiae Canticum pro dilecto:* quia ex antea editis libris verba illa recitavimus. Nunc vero veterum Editionum errores castigamus ad fidem quamplurium Mss. codicum
375

LAMANASSE. Mendose et more hodierno ita legunt Eras. et Marian. *Lamanazeah al sosannim libne Corah maschil sir jedidoth.*

IDIDOTH. In Hebraeo est

Competentius disputatur. Ex hoc loco male probant nonnulli Hieronymum edidisse Commentarios in omne Psalterium: cum non dixerit sanctus Doctor se disputasse de Psalmo 41. sed quod competentius de filiis Core in Psalmo 41. disputetur.

Adolescentis oratio est. Quamvis somnia libri 3. Esdrae alibi repudiaverit S. Hieronymus, eodem tamen hic utitur, quia passim apud viros Ecclesiasticos legi solitus fuit.

Formosior sit. Veteres Editiones legunt cum particula negativa; *non quo divinitas Christi hominibus comparata non formosior sit.* At genuinus sensus sancti Doctoris est, pulchritudinem Christi qua omnes superat, non esse referendam ad ejus Divinitatem, cui nulla creatura nec aliquid creatum potest comparari; sed ad pulchritudinem virtutum in sacro et venerando corpore Salvatoris nostri. Tollenda igitur erat negatio, ne sensum falsum efficeret; quam nos quoque indubitanter sustulimus ad fidem exemplarium Mss. quae non legunt particulam negantem.

Gentilis quoque error. Astraeam, Palladem et Dianam armatas finxit error Gentilium.

Potentissime populi. Superfluum idem verbum antea jam damnavit in Epist. ad Sun. et Fret.

Dee posuimus. Ita legunt Eras. et Marian. similiter. Mss. codices absque *Deo*; quod tamen necessario supplendum videtur, ut appareat Hieronymum propter intelligentiam posuisse in vocativo casu *Dee*, etsi illud Latina lingua non recipiat.

Et odii iniquitatis. Erasmus cum paucis exemplaribus Mss. *et odium iniquitatis.*

Photinus opprimitur. Opprimitur in hoc loco Photinus, quia Jesum Christum ex Maria solummodo editum fuisse asseverabat: cum ex hoc versiculo manifestissime appareat eum Deum esse, et a Deo Patre unctum prae participibus suis.

HALOTH legitur. Manuscripti codices legunt *Aloth*, et *Heloth*. Utrumque legi potest ex ipso Hieronymo: ille enim supra docuit Quaestion. Hebr. in Genesim, idioma esse linguae Hebraicae per *he* scribere et per *a* legere; sicut e contrario *a* litteram per *he* pronuntiare. igitur, *haloth* optime legitur juxta illud Hebraeorum idioma; vel more consueto *Aaloth*, aut *Ahaloth*.

De templo dentium. Ridiculam lectionem sequentem posuit Erasmus a Mariano castigatus, *de templo vendentium*.

Ἐπιχώριον *Palaestinae*. Quamplures Mss. retinent gikorion et gyxorion pro ἐπιχώριον, id est, *patrium*.

Σύγκοιτον, *id est*, etc. Marian. hoc sequenti scholio locum illustrat: *pro quo Aquila σῦγκοίτιν. id est concubinam, συγκσίτην falso legebatur antea, masculini enim generis ea vox est. At*

nec συγκοίτην, nec σύγκοιτιν legunt Mss. codices, qui omnes constanter retinent genuinam vocem σύγκοιτον. Vox autem σύγκοιτος de marito et de uxore dicitur: et generalius sumitur pro concubitore vel pro concubina.

Septem quippe. Idem lib. 2. Comment. in Jeremiam, cap. 10.

«Septem nominibus apud Hebraeos appellatur aurum; quorum unum Ophaz dicitur, quod nos dicere possumus abrizum.» De quo ita disputat Joannes Drusius

*Observationum lib. IV. cap. 15. Septem nominibus aurum appellari apud Hebraeos annotat Hieronymus, Jer. 10. et in Epist. ad Principiam, sed ea nomina quae sint, nec ipse usquam annotat, nec a quoquam, quod sciam, adhuc annotatum fuit. Ego autem qui operae studiique in iis quaerendis aliquantum posui, ac, nisi fallor, inveni, puro me operae pretium facturum fore, si ea hic enumerem, ac cum studiosis harum litterarum ingenue communicem. Primum igitur nomen occurrit *Zahab*, commune ad omne auri genus.*

Alterum est Phaz, sive Ophaz; quod genus auri

Graeci κίρρον vocant, ut Hieronymus ait. Tertium Harus, sic dictum quod e terra exscindatur effodiaturve: nam HARAS exscindere. Quartum Chethem, quod tamen Aquila apud Davidem σπίλωμα exposuit. Quintum Ophir, cujus appellatio a loco unde afferebatur: ab eoque obrysum quasi Ophyrism, si credimus Hieronymo. Sextum haser, Job. 22. 24.

Septimum Segor, quod Camius interpretatur dicens

esse *aurum purum putum*. Hucusque Drusius, et eum secutus Auctor Criticae sacrae, parte 1. pag. 53. seu Waserius de antiquis nummis Hebraeorum lib. 1. cap. 4. Sed notandum nomen sextum *baser*, Job. 22. 24, nequaquam *purum* expressum esse ab Hieronymo; ideoque aliud requirendum, ut *septem* inveniantur auri vocabula. Occurrunt

386

Diabolo nati estis. Ita legunt omnes Mss. codices antiqui et optimae notae. Marianus legit, *vos ex patre diabolo estis*, juxta Vulgatam Latinam hodiernam, ac fontem Graecum ἰστὲ id est, *estis*.

Apostolo dimittat, etc. Cave ne hunc Apostolum putes unum ex duodecim quorum Catalogus reperitur apud Evangelistas: sed intellige discipulum cui Christus dixit Matth. 8.

22. *Sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos*.

Κραταιάν. Pessime editi antea libri posuerunt hic κράτιστον; cum Mss. exemplaria retineant vel KPATEAN mendosum, aut KPATAIAN genuinum verbum et incorruptum. Ex nostra igitur Editione praesenti restituentur veteres Interpretationes Aquilae, Symmachi et caeterorum, ut manifestius apparebit in peculiari Tabula quam dispono ad complementum hujus Tomi secundi.

Ἐσωθεν. Quam proposui ac defendi conjecturam in Epistola mea ad viros doctos et studiosos edita cum Prodromo divi Hieronymi, nunc falsam agnosco monitus et adjutus aliquot exemplaribus antiquis Mss. ubi ἔσωθεν scriptum legimus non ἔξωθεν corruptum aliorum codicum quos ego secutus in

errorem prolapsus sum. Sed de *Esebon* consequenti verum dixi, et nihil me fefellit, cum ita legendum doceant tam Mss. codices, quam Editio Romana LXX. Interpretum ac Psalterium Aethyopicum, in quibus retenta est vox *Esebon*, quae secundum Hieronymum interpretatur *cogitatio*. Marianus et Erasmus mendose ac falso posuerunt ἐξ ἐννοιῶν pro Hebraeo *Esebon*.

Dies mundi. Dies unus pro mille annis si sumatur secundum opinionem veterum Hebraeorum, qui putarunt sex millibus annorum mundum permansurum, manifeste Hieronymus hoc loco eandem sententiam allegorice proponere videtur. Vide infra Epistolam ad Cyprianum.

Et totum Canticum. Non legimus Opus illud aliquando ab Hieronymo editum fuisse.

EPIST. LXVI. AD PAMMACHIUM.

Ex arcae cognomine. Apud Hebraeos arca dicebatur *gloria*, id est, *Chabod*, 1. Reg. 4. *translata est gloria Domini*. Unde nomen accepit *Ichabod*, quasi dicat *non gloria*.

Ferventes Mannos. Falso addiderunt Erasmus et Marianus nomen *Buricos* ante vocem *Mannos*. De ejusdem contextus depravatione vide Notas nostras Tom. II. in caput 10. Ecclesiastae.

Amos tibi semper. Hic pro nomine *Amos* Marianus legit *Amor* contra fidem omnium Exemplarium; sed si

meminisset eorum quae Hieronymus habet in caput 1. Amos, forte mutasset sententiam. Consulat Lector curiosus Commentarios in Amos, col. 1371. novae Editionis, et subito lectionem confictam a Mariano abjicere gaudebit.

Euge, noster. Sic legit Codex Ms. Monasterii S. Theodoric prope Rhemos; alii vero: *Euge noster, initia transgrederis.* Marian. *Euge nostra initia transgrederis.*

Primum sequeris Patriarcham. Errore librariorum male in editis libris legitur sine distinctionis puncto, *primum Patriarcham* Lot.

Unita discindimus. Eo modo legimus in Mss. Codicibus, editi libri vim sententiae dejicientes, legunt *unita dissuimus.*

Fervorem fervori augeam. Hoc quoque retinent cuncta Exemplaria vetera Mss. Erasm. et Marian. id mutarunt in *ervorem favore augeam*; quod sane a sensu verborum Hieronymi longius distare perspicuum est.

EPIST. LXIX. AD OCEANUM.

et corruptelas veterum Editionum fateri cogeris.

En consurgit mihi, etc. Ita Codex Cluniacensis; alii autem retinent: *Et consurgit me.* Infra similiter legunt, *inseri corporibus,* pro *inhaerere corporibus,* quod idem Codex Clun. retinet.

Nosti problema tuum. Codicem Collegii Navarrici Parisiensis hoc loco secuti sumus: caeteri legunt in hunc modum: *Quorsum ista nosti problemata:* sed codex

Cluniacensis castigatus hic legitur, cum prius habuerit *problema tuum*.

Sed Scottorum, etc. Lege ista in Libris contra Jovinianum, 415

EPIST. LXX. AD MAGNUM ORATOREM.

Cretenses semper mendaces. Verba Graeca in editis libris falso posita abjecimus.

Confabulationes pessimae. Sic Mss. codd. retinent, editi *colloquia prava*.

Conto ilia perfossus acceperit. Codex Cluniacensis, *conto illico perfossus*, etc. Sed ex Chronicis Eusebii legendum *conto ilia perfossus*. Alii codd. Mss. *contumelia perfossus*, quod nihil est aliud nisi corruptum *conto ilia*.

Qui origines haereseôn singularem. Putidus certe hic est error Erasmi et Mariani legentium, «Qui Origenis haereseôn singularum venena, ex quibus Philosophorum fontibus emanarint, multis voluminibus explicarunt.» Quasi Irenaeus et caeteri vetustiores Origene, multis voluminibus ejus haereses singulas exposuerint. Itaque hunc locum prodigiose contaminatum restituo *Origines haereseôn* ponendo, pro *Origenis*; atque verbum *venena* omitiendo, quod non legitur in Mss. codd.

EPIST. LXXI. AD LUCINIUM.

Quis dabit mihi pennas, etc. Superflue contra fidem Mss. codd. hic addita sunt isthaec in libris editis: *Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo et requiescam*, ut inveniat quem diligit anima mea. Vere nunc in te sermo Dominicus completus est: *Multi ab Oriente*, etc.

Tantis fructibus approbavit. Absque sensu legebant ante nos Erasm. et Marian. *tantis fructibus approbavit*.

Auratam inter innumera, etc. Aurata piscis est exquisitus, sic dictus propter colorem auri in squamis. Vulgo *une Dorade*.

Ne perdat quem invenerat. Pulcherrimus hic est sensus, quem veteres Libri editi abstulerant ponendo, *ne perdat quod invenerat*.

Περάτης. Omnes Mss. codices legunt *perotes*, unde apud Erasmum et Marianum *περώτης*; sed genuina lectio est *περάτης*, ut exploratum nobis est e Septuaginta Seniorum translatione, eque libro Hebraicorum Nominum.

Canonem Hebraicae Veritatis. Tunc temporis nondum in Latinum sermonem transtulerat libros Mosis, Josue, Judicum et Ruth et Esther. Porro Canonem hunc Hebraicae Veritatis integrum edidimus in primo Tomo hujus Editionis. Consulat qui voluerit Prolegomena nostra et Adnotatiunculas in Genesim, in Josue et in Ruth.

Scriptores e variis auctoribus edidere. Ita Exemplaria Ms. editi male legunt masculino genere *aliorum* pro *aliarum*, id est, *traditionum*.

Quod diebus festis, etc. Erasmus et Marianus, *quod Dominicis diebus jejunandum putem*. Omnes Mss. codd.

retinent quod edidi. Vide supra contra Luciferianos Hieronymum.

Quas nuper historica, etc. Hanc explanationem petierat Episcopus Amabilis. Vide V. librum Commentariorum in Isaiam.

EPIST. LXXII. AD VITALEM.

alia legunt, *quod pro miraculi signo, et, legem naturae facere*, etc.

Manuscriptus Cluniacensis legit, *ad Vitalem Episcopum*. Quod secutus est Cassiodorus lib. Divin. Instit. Alii codices inscribunt *ad Vitalem Presbyterum*, adduntque passim universi: *Quomodo Salomon et Achaz undecim annorum genuisse dicantur filios*.

Amabilis reddidit. Corruptus omnino locus in editionibus Erasm. et Marian.; obtrudunt enim hic nomen Damasi, qui vita functus fuerat pluribus annis ante scriptam Epistolam istam ad Vitalem: porro Papa Amabilis ipse est cujus precibus impulsus Hieronymus decem Visiones Isaiae interpretatus est. Consule librum quintum Comment. in Isaiam.

Benedictionibus. Benedictiones illae erant εὐλογίαι Graecorum, id est, munuscula vel eleemosynae de quibus Apostolus, *Qui seminat in benedictionibus*, etc. Harum benedictionum meminit etiam sanctus Benedictus Patriarcha: nec a parentibus suis, nec a quoquam hominum, nec sibi invicem litteras, aut Eulogias,

vel quaelibet munuscula accipere aut dare, sine praecepto Abbatis sui.

Quadragesimum. Plures Mss. quos sequitur Erasmiana editio, *cum quadragesimum annum ageret aetatis*. Sed corrupta est huiusmodi lectio, ut perspicuum est ex libro 3. Reg. 14. 21. atque ex codicibus melioris notae in quibus legimus *quadragesimum et primum*.

Authenticum. Authenticum vocat Hebraicum contextum, quia semper Authenticus in Ecclesia Christi habitus est, quidquid velint nonnulli scioli huius temporis ac Heterodoxi Scriptores. Caeterum quamplurimi Mss. hoc eodem loco consequenter legunt, *Quis ne crediderit mortalium generet filium?*

Pro miraculo. Exemplar Cluniacense diversam valde retinet hic lectionem: *Dicet quod pro miraculo, signo atque portento sit, legem naturae facere non possit*. Aliquot

437

Lydda natus est homo. Augustinus Hieronymo coaetaneus eandem historiam replicat lib. XVI de Civit. Dei, cap. 8. et in Enchiridio. «In Oriente, *inquit*, duplex homo natus est superioribus membris, inferioribus simplex. Nam duo erant capita, duo pectora, quatuor manus; venter autem unus, et pedes duo, sicut uni homini: et tam diu vixit, ut multos ad eum videndum fama contraheret.» Non parvam vero hallucinationem deprehendo in Commentariis Ludovici Vivis, qui putavit hominem illum duplicem natum fuisse in ora Africae orientali; cum ex hoc loco Hieronymi

indubitanter sciamus ortum fuisse Lyddae, quae est urbs Judaeae ac una ex decem toparchiis, teste Plinio.

Veteres historias. In aliquot Mss. *legamus veteres historicos, maxime Graecos et Latinos*, etc.

Audivi domino, Editi legunt, *quod non reveletur*.

Septingentas habuerit uxores. Excusari potest Erasmus qui pro *septingentis* habet *septuaginta*, quia major copia exemplarium Mss. retinent *septuaginta*.

Scorta passiva. Sic omnes codices Mss. In editis non bene legitur, *passim*. Sunt autem *scorta passiva*, vilia ac vulgaria. Hanc vocem ex Tertulliano Hieronymum didicisse probat Fronto Ducaeus in suis Annotationibus ad hunc locum. At non video quid causae exstiterit, ut diceret vir doctus Hieronymum Scripturae loca memoria fallente hic confundere; cum Hieronymus generatim historiam narret incontinentiae Salomonis, nullum peculiarem Scripturae librum citando.

IDIDIA. Nomen nonnihil depravatum in editis, ubi legimus *Jedidia*. In omnibus fere Mss. scribitur, *Idida* vel *Iddida*, eliso *i* ultimo, quod tamen essenziale atque praecipuum est in hac voce; nam *ia* unum est ex nominibus Dei in *Ididia* et in *Alleluia*.

Quam inter decem. Vide supra annotata in littera b.

Interregnis. Hunc locum valde confusum suo quisque sensu mutavit atque restituit, post Erasmum Marianus, et post Marianum Fronto Ducaeus. Erasmiana lectio haec est, «Sed vel seditionibus populi, vel quibusdam inter se regnis, id est, Juda ac Samaria discordantibus, aut certe prementibus malis,

et hinc inde,» etc. Quod ita castigat Marianus Victorius codicum, ut ipse ait, Florentinorum praesertim ope: *Sed vel seditionibus populi, vel quibusdam interregnis, aut certe prementibus malis*, etc. Ducaeus tandem interregna minime probans in contextu Hieronymiano; sic restituendum censeret hunc locum: «Filiū in imperium subrogatum; sed vel seditionibus populi quibusdam internis, *vel* extra prementibus malis, et hinc inde consurgentibus bellis.» Bene ac lucide locus explicatus, sed nullum habet manuscriptum suffragatorem; quare Mariana lectio retinenda est, utpote suffulta auctoritate ac fide antiquissimorum exemplarium S. Hieronymi. Interregna autem, de quibus hic agitur, non Hieronymo, sed Judaeo fabulam narranti tribuenda monemus, sive illa fuerint, sive non fuerint.

EPIST. LXXIII. AD EVANGELUM.

strenuissimus fuit assertor magnus ille Eustathius Antiochenae ecclesiae episcopus, qui in Concilio Nicaeno contra Arium, atque in suis Opusculis clarissima tuba bellicum cecinit. Caeterum nomen Eustathii omnino depravatum legitur in plurimis Mss. exemplaribus, ubi dicitur *Eustatius*, *Eustachius* et *Eustochius*. In codice denique manuscripto Monasterii sancti Cygirani ita scriptum reperio: *Apollinarem quoque martyrem et nostrum Eustasium*. Nonnulli codices consequenter habent, *qui prius* . . . *Episcopus fuit et contra Arium*, etc.

Editī libri non *Evangelium*, sed *Evagriū* posuerunt. Omnes autem Mss. codices retinent *Evangelium* vel *Evangelum*. Eodem nomine vocabatur postea Episcopus Illyricanus. Vide Baron. ad annum Christi 516. Porro Opusculum missum ab Evangelio superest adhuc in Appendice Tom. III. novae Edit. Operum S. Augustini.

Ἀνώνυμον. Nullum exemplar habuimus Ms. in quo connexiva particula καὶ legatur; unde manifestum nobis videtur, additam esse apud Erasmus et Marianum ἄνώνυμον ἀδέσποτον.

Et φιλεγκλήμονι miscere tractatui. Castigat hoc loco Erasmus Marianus, ostendens legendum φιλεγκλήμονι, non φιλεγκαίμονι, ut voluit Erasmus, cui profecto nullatenus favent Mss. codices: nam illi retinent Mariani lectionem ac restitutionem. Est autem φιλεγκλήμων tractatus, quasi tractatus *amator querelarum*, sive *querulus*; eo quod praebeat occasionem offensionis et controversiae.

Prima homiliarum Origenis, etc. Sic legunt vetustissimi codices non pauci Mss. et Editi veteres libri. Erasmus et Marianus cum aliquot exemplaribus manu exaratis. «Statimque in fronte Geneseos in prima Homiliarum Origenis reperi scriptum de Melchisedec» At lucidior sensus apparet in alia lectione quam restituimus.

Apollinarem quoque. Multum discrepant ab hoc sensu editi libri Er. et Mari. legunt enim, *Apollinarium quoque nostrum, et Eustathium, qui*, etc. Sed praeferenda lectio nostra; neque vero haereticum hominem *nostrum* appellare ac dicere potuit

Ecclesiae Catholicae Doctor maximus. *Nostrum* igitur de Eustathio intelligimus, quia fidei Catholicae

441

Mediano filio. Pro *mediano filio*, duo codices Mss. legunt, *a majori filio*, alter, *a minore filio*. Deinde omnes Mss. *typum Salvatoris praebuit et populi Judaeorum*, omisso nomine *Cham*, quod tamen necessario subintelligendum est et retinendum.

Sacerdotis Filii Dei. Manuscripti non pauci, *in typum praecessisse sacerdotii Filii Dei.*

Et brutorum sanguinem. Vitiosus est multum hic locus in editione veteri Romana et in Erasmiana, quam merito reprehendit Marianus; etsi inveniatur in aliquot Exemplaribus Mss. ad hunc modum. «Et brutorum sanguinem, eorum animalium exta, id est, quidquid super escam est, suscepit.»

Et ininterpretabilis. Tria exemplaria Mss. *et interpretabilis*, juxta editionem Vulgatam nostram Latinam.

Pulices. Editi libri Eras. et Marian. *vermiculi et culices*: sed reclamant fides omnium codicum Mss. quorum haud pauci legunt etiam consequenter, *scientiam inscientiae*.

UMELCHISEDECH, etc. Nullum fere in hac pericope recitata exstat verbum, quod non sit corruptum apud Erasmus et Marianum, et contra antiquorum Patrum consuetudinem positum. Non enim exemplaria Hieronymi manuscripta sequenda sibi proponunt; sed regulas hodiernorum Grammaticorum longe diversas ab usu veterum Hebraeorum, atque Ecclesiasticorum Scriptorum. Itaque sic

voluit Hieronymum legisse: «Umalchizedech melech Salem hozi lehem vaiain, vehu cohen leel elion; vaiebarchehu vaiomar baruch Abraham leel elion kone Samaim vaarez: ubaruch el elion escher migen zadecho beiadecho vaiiten lo maeser michol. «Qui haec contenderit cum Editione nostra, falsum ubique deprehendet Hieronymum Erasmi et Mariani, ac prorsus imperitum linguae Hebraicae, utpote qui legat *zadecho*, Daleth pro Resch; et hanc vocem *zadecho* interpretetur *inimicos tuos*; cum significet verius *latera tua*. Hieronymus igitur legit *sarach* et *biadach* more Chaldaico; nam Targum Onkelos hunc locum Geneseos 14, 20. reddit *sarach* et *bidach*, *hostes tuos in manu tua*. Vide infra similem lectionem in Epist. ad Sun. et Fretel. Caeterum in hebraeo hodierno ita leguntur verba Hebraica ab Hieronymo citata «Umalchi thsedec melech schalem hotsi lehhem vaijain; vehu-chohen leel elion, vaibarechu vaijomar: baruch Abram leel elion cone schamaim vaarets; ubaruch el elion ascher miggen thsarecha bejadecha vaijten lo manser mikkol.»

Annos triginta quinque. Falso *quadraginta* posuit Erasmus, pro *triginta quinque*; ut ratione deducta statim apparet.

Imperitia confidentiam. Sententia dicitur Thucydidis, ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει, id est, *inconsideratio confidentiam, consideratio cunctationem affert*. Thuc. lib. 3.

EPIST. LXXIV. AD RUFFINUM.

ita legunt; alii *genuerit*; quod magis probatur apud Marianum.

Diverse inscriptam reperi hanc Epistolam in exemplaribus Mss., sed omnia constanter retinent has voces *ad Ruffinum Presbyterum Romae*. Unde manifestissime comprobatur istum Ruffinum Romanum Presbyterum fuisse, non Aquileiensem. Hieronymo tandem infensissimum hostem. De eodem Ruffino Romano ita scribit ad Aquileiensem Hieronymus, Epistola nunc 66. «Sanctum quoque Presbyterum Ruffinum ob quamdam causam per Romam Mediolanum misimus,» etc. Codicum porro Mss. titulus caeteros omnes complexus, hic est: Epistola S. Hieronymi ad Ruffinum Presbyterum Romae, de iudicio Salomonis in sectione parvuli.

Falso rumore. Manuscripti plures *falsorum ore concelebrat*; errore quidem facili; sed omnibus manifesto.

De nobis. Ita legunt cum Erasmo Mss. codices octo aut decem. Marianus Erasmo saepius iniquus legit, *ad correptionem nostram*.

Generavit filios fornicationis Quam lures Mss. codices
448

Funiculum et pavi gregem. Hic quoque *funiculos*: pauci *funiculum* retinent cum Mariano.

Quae concepit me. Omnia fere exemplaria Mss. *quae concepit me*: Editi, *quae me genuit*.

Si velim per singula currere. Editi, *si velim singula percurrere*.

Iterum quae legi. Horatianum est istud comma; nam Horatius Satyrarum libro primo, Satyra decima sic habet: *Saepe stylum vertas, iterum quae digna legi sint Scripturus: neque, te ut miretur turba, labores. Caninum libenter vidi.* Quinque Mss. codices pro *Caninio* legunt *Caninum*.

EPIST. LXXV. AD THEODORAM.

Nequaquam suscipiens. De portentosis hisce nominibus vide Hieronymum contra Vigilantium, item in cap. 64. Isaiae, in cap. 3. Amos, in Naum, et ad Hedibiam. In Mss. codicibus constanter legitur *Armazet* pro *Armagil*.

EPIST. LXXVI. AD ABIGAUM.

Denique quosdam, etc. Democritum intellige et ejus discipulum Metrodorum. Cicero Lib. V. de Finib. et Tuscul. Quaest. Lib. V. Hieronym. Lib. II. adversus Jovinian. Tertullian. in Apologet.

EPIST. LXXVIII. AD FABIOLAM.

exaratus, legit *purulentias Aegyptiorum*; et deinde cum caeteris omnibus, *qui sunt magnarum carnum*, In margine quem recentiori manu inscriptum

retinet *virulentias*. Meminit porro Hieronymus verborum Ezechielis cap. XVI. v. 26. «Et fornicata es cum filiis Aegypti vicinis tuis magnarum carnum.» Idem lib. 1. Comment. in Osee, cap. 1. «Amatores Chaldaeos, et Assyrios, et Aegyptios, qui sunt magnarum carnum, secuta est.» Haec utique si commodius attendissent veterum editionum Auctores, nunquam ridiculam rem posuissent in contextu Hieronymi; inepte enim legere voluerunt, *Nec hic virulentias Aegyptiorum, quae sunt Poetarum carmina*, etc. *Im castrametati sunt*. Mss. plures cum aspiratione *Hihim*.

Quamplurimi Mss. codices hanc sequentem prae se ferunt epigrapham *Israelitici populi*. Unus Colbertinus recentior: «Incipit libellus S. Mansionibus Israelitici populi, compositus in memoriam Fabiolae infra multopere laudandus: «Tractatus de quadraginta duabus Ma *Nos autem verius*, etc. Consule supra Apologiam eruditionis Hieron. Comment. in lib. Hebr. Nominum. *Excomedente*, etc. Male in antea editis legimus, *et excedente*. Sed Mar. *exedente*: typographi imperiti, *excedente*. Plures Mss. *et con* *Tonitruum putaverunt*. Non in baptismo Salvatoris; sed quando ipse nomen suum, Joan. 22. 29. «Turba quae stabat et audierat, dicebat forte meminit hoc loco Hieronymus alicujus Evangelii apocryphi de lumine magno apparente in baptismo Salvatoris unum exemplum verbis mentionem facit. Vide editionem meam Evangelii secundum Cypriani opusculum cujusdam Scriptoris anonymi, in Observatione *Tonitruo gaudii*, etc. Eodem sensu alia exemplaria legunt, *tonitru* *Habeat protegentem*. Addunt editi ante nos libri, *et nox ignem ha* *Pericula rursus occurrunt*. Eras. et Marian. hic quoque posuerunt *occurrunt*.

Disciplinam, etc. Iidem Eras. et Marian. legunt, *Evangelicam doctrinam adhaesionem*. Contra fidem omnium Mss. codicum et libri nominis, hoc loco genuinam lectionem, et pro *remissionem*, substituunt *remissionem*, annotationem nostram col. 19.

Si medium verbum scribatur per BETH litteram. debehca, a daban, et adhaerentem: dephca vero, a *daephac, pulsationem* vel *pulsationem* Hieronymianam observationem.

De male interpretatis. Male interpretata intelligit editionem Graecam pro *Dephca*, id est, Resch, pro Daleth, quae parvo tantum apice daleth modo *Daleth, Resch*.

ABEN EZER. Falso in antea editis libris positum est *haben haase*, cum *Sin* scribatur in Hebraico contextu: nam si his litteris scriptum, significat *lapidem adjutorii*.

Castrametati sunt. In aliquot Mss. ac in editis legitur, *castra posuerunt*. In *centum viginti Mosaicae*, etc. Exemplaria manuscripta constantinensia, quam editi mutarunt in hunc modum: «In Apostolos quoque et quatuordecim vicesimo Mosaicae aetatis numero constitutis,» etc.

Rubi. Manuscriptus codex antiquissimus Corbeiensis, literis uncialibus in membranis

480

Ἀρκευθον *apud Graecos*. Verbum isthoc Latine exscribitur in Mss. paucis, *arceuthon*.

Malachia lateres, etc Vel memoria lapsus est Hieronymus; aut diabolus utebatur; vel forte imperiti exscriptores pro Isaia posuerunt Malachiam Jeremiam. Itaque Isaiae capite nono, versu decimo legimus quod non sunt hoc loco; qui pro lateribus destructis, nituntur lapides posuisse est versu citato: *Lateres ceciderunt, sed quadratis lapidibus aedificavit* Ephraim et habitatores Samariae, non Idumaei.

Hoc verbum, etc. Sub alia forma saepius occurrit verbum significum multa nos docuit hic Hieronymus. 1. Quod vox *Ressa*, vel *Rissa* nomen Hebraeos num. 33. 21. et 22. 2. Quod fuerit antiquitus liber apocryphus verbum *Ressa* inveniebatur, et pro *stadio* ibidem sumebatur. 3. De Graecis λεπτή, id est, *parva* Genesis appellatus sit. Cur autem Eraclius effinxerint verbum Graecum μικρογένεσις, tollentes nomen positum interpretationem, contra fidem omnium Mss. codicum, non meum voluerint manifestis vitiis adulari.

Vulneravit principem Tyri. De principe Tyri vide caput 28. Ezechielis de superbi Angeli a Christo vulnerati.

Supradicto Apocrypho Geneseos volumine. Allegoriam libri Apocryphi prosequitur Hieronymus. Et notandum etymologiam nominis *Thare*. Nominum reprobari in hac Mansionem ab ipsomet Hieronymo: *Neque litteram scriberetur*, etc. Nam re ipsa *Thare*, vel *Thara* cum *Ain* significat *malitiam*, aut *pastionem* aspiratione duplici, *Thare*, exprimitur *abactor* vel *depulsor* juxta *Non sinit devorari*. Vide lib. Gen. 25. 11. ubi Abraham abigit a voce sacrificii.

Moseroth. In vetustissimo Ms. Corbeiensi jam laudato saepius, non *Moseroth*, sed *Museroth* scriptum est.

Dedolationes hominis. Manuscripti vetustissimi aliquot et recentiores *hominis*. Deinde Corbeiensis, litteris Graecis ξυλοκισμοὶ ἀνδρὸς; deprehendimus ex vestigiis aliorum exemplarium, ut fassus est Erasmus hic notatus apud Marianum, qui legere voluit ξυλακισμοφόρος Hieronymus. Nam nomen Hebraicum *Asion*, vel *Etsion gaber*, significantius Graecum est, *lignatio*, aut ξυλοκισμοὶ ἀνδρὸς, hoc est, *lignationes viri*; quae *ferax*. Quod manifeste evincunt sequentia ipsius Hieronymi verba *saltuum et omnium arborum genera figurare*.

Per Gimet. Graeci legebant *Gasion Gaber*; quia LXX. Interpretes per γ *Gamma* saepius reddiderunt, ut in *Gomorrha* pro *Amorrha*. *Nec errarent.* Ex hoc loco scire possumus diligentiam Hieronymi etymologiis perscrutandis; quotque errores Graecorum et Latinorum castigaverit.

Υποκοριστικῶς *appellatur*. Υποκοριστικῶς idem est quod *diminutivum* sunt *Selmona*, id est, *imaguncula*; et *Phinon*, hoc est, *os parvum*; vocabulo, *orulum*. Nisi potius dixerim cum Virgilio et Columella *Secundum verba Helii*. Editi retinent hoc loco nomen *Helui*; nec Erasmianam annotationem quae me doceat, quis fuerit ille *Helui*, verba *Oboth* significet *lagenas grandes*. At meminisse debuerant «Et venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas loco *Oboth* significat *lagenas* secundum *Helii*, incognitum in vet

492

Deblathaim. Velit, nolit Hieronymus, semper legit verba Hebraica juxta Massoretharum puncta vocalia et alias tricas Grammaticales hic *Diblathajema*, pro *Diblathaim*. Observandum vero in Textu Hebraico versione Syrorum, retentum fuisse *Phinon*; et *Deblathaim* quoque *Numeratur* rursum *populus*. Addunt editi antea libri, *numerantur* legunt hoc modo: «Et ex iudicio Domini haereditatem accipiunt, et a possessione Dei sexus excludatur.»

Offerre debeat. Non pauci codices Mss. pro *offerre*, habent *ferre*, *Meditatorium Evangelii*. Discrepant in hac voce exemplaria Mss. legunt *mediatorium* pro *meditatorium*. Sed ultimam hanc lectionem Hieronymi docentis Deuteronomium esse quasi praeparatorium a se repraesentans Evangelium futurum.

EPIST. LXXIX. AD SALVINAM.

In Mss. Codd. *Incipit ad Salvinam consolatoria de Nebridio et viduitate servanda*. In quibusdam sic lego: *De morte Nebridii et viduitate servanda*.

Non hominum, etc. Quatuor Exemplaria manuscripta hanc sequentem retinent lectionem: «Unumquodque enim non hominum, sed rerum pondere judicandum est.»

EPIST. LXXXII. AD THEOPHILUM.

Vetus dictum. Erasmiana Editio addit nomen proprium nujus veteris Monasterii, legitque: «Monasterium enim sancti Papae Epiphanii nomine vetus ad dictum.» Sed utra vera sit lectio scire non possum, quia in hac Epistola Mss. Codicum auxilio destitutus sum.

EPIST. LXXXIV. AD PAMMACH. ET OC.

Dimidiatam Christi introduxit oeconomiam. Dimidiatam dixit oeconomiam Christi, quia Apollinaris voluit Verbum carnem solummodo, non animam assumpsisse. Consequenter Arii apertissimus propugnator dicitur Eusebius Caesariensis, quod aliqui negare videntur.

Bar-aninam nocturnum, etc. *Bar-anina* vocabatur Hieronymi Praeceptor Judaeus, non *Barrahanus*, ut falso legitur in

antiquis Editionibus. Hoc nomine inepte propter imperitiam abusus est Ruffinus in libris Invectivarum suarum.

Mille et eo amplius tractatus. Codex Sancygirannus sic legit: «Mille et eo amplius tractatus legi, quos in Ecclesia locutus est. Edidit innumerabiles praeterea Commentarios,» etc.

Marianus Victorius: «Mille et eo amplius tractatus in Ecclesia locutus est. Edidit,» etc.

Εὐρεσιλογοῦσιν. Non leges cum Erasmo αἰτιαλογοῦσιν, id est, *causantur*; nec cum Mariano in

Notis ἀντιολογοῦσιν. Miror vero Marianum respuentem verbum Graecum εὐρεσιλογοῦσιν, quod dicit perperam scriptum in quibusdam Mss. codicibus; cum certum sit genuinam hanc esse lectionem sancti Hieronymi, tum ex sensu verborum, tum ex fide Exemplarium manuscriptorum in quibus legitur

vel, εὐρελογοῦσιν, vel εὐρεσιλογοῦσιν. Significat autem εὐρεσιλογέω, eloquenter et exquisite loquor, aut copiose loquor, et facile. Itaque Ruffinus et alii Origenis assertores exquisitis mendaciis et loquaciter defendebant aliena esse in Origenis libris quae Catholicis displicebant: unde Hieronymus ait: Cum ipse Origenes in Epistola ad Fabianum poenitentiam agat, cur talia scripserit, et quid adhuc vos nugaci verborum affluentia dicitis aliena esse quae displicent?

EPIST. LXXXV. AD PAULINUM.

Criminantur ἀκαιροσπουδασταὶ. Quanta temeritate mutatus
atque depravatus sit locus iste apud Erasmus, Marianum et
alios antiquos editores Hieronymi, vix credit Lector
studiosus: nam pro Graeca voce composita
ex ἀκαιρος et σπουδαστῆς id est, pro ἀκαιροσπουδασταὶ, illi
omnes ante nos posuerunt haec conficta verba, *quod in me
criminatur*. CALPHURNIUS LANARIUS ET
DISCIPULI *ejus*. Neque vero sufficebat eis
abstulisse *acairospoudastas* Origenis, id
est, *intempestivos* et *immodicos*
studiosos atque *fautores* *ejus*, nisi pro Origene substituerent
Ruffinum ac *ejus* discipulos. Relegat quisque totum
Hieronymi locum, ut illico gratuletur sibi, quod a nobis
novam veramque teneat editionem Operum Sancti Doctoris.
Erasmus ita caecutiebat in lectione Codd. manuscriptorum,
ut pro ΑΚΑΙΡΟΚΠΟΥΔΑΚΤΑΙ, in eis
legerit, ΥΠΕΡΑΚΠΙΚΤΑΙ.

EPIST. XCVII. AD PAMMACH. et MARC.

libri tres Paschales Theophili, quos Hieronymus misit
Pammachio et Marcellae. Hunc et nos ordinem secuti
eosdem libros e Graeco in Latinum conversos ab Hieronymo
hic edendos curavimus; ut rebus et temporibus suus ordo
constaret in hac Editione nostra.

Moriantur. In vetusto codice sancti Theodorici prope Rhemos, po

EPIST. XCVIII.

In eodem codice manuscripto S. Theodorici, post Epistolam Hieronymi ad Pammachium et Marcellam haec attexta leguntur; «Explicit Praefatio. Incipit Epistola Paschalis Theophili Alexandrinae urbis Episcopi prima ad totius Aegypti Episcopos, de Graeco in Latinum a beato Hieronymo translata.»

EPIST. CIV. *AUGUSTINI.*

Inflammantibus calumniam, etc. In cunctis Exemplaribus, quae curiosissime perlegi ad hujus loci intelligentiam, reperi scriptum non *inclamantibus*; sed *inflammantibus calumniam falsitatis*. Antiquam tamen lectionem mutare nolui, ne unus multis viris doctis viderer repugnare. Quod sequitur cum parenthesi (*ea quippe civitas erat Judaeorum*) ita legendum docet ipse sermonis Augustini contextus; id quoque monet omnium codicum Mss. consensus: unde miror hominem falsarum antiquitatum parentem atque defensorem voluisse authenticam hujusmodi sollicitare lectionem, absque Exemplarium fide; nobisque de suo hunc textum obtrudere (*Oea quippe erat civitas*) Certe *oppidulum* fuisse asserit Hieronymus infra Epistola LXX. alias 99. *Oea* vero sive *Tripolis*, non fuit oppidulum Judaeis et aliis Gentibus refertum; sed urbs Africae ampla, una ex illis quae, teste

Solino, favebant Romanis. Nunc quoque Tripolis urbs est ampla ac munita, regni Tripolitani caput, cum portu in ora maris mediterranei. Denique doctissimus Augustini Interpres Gallus, lectionem et interpunctionem hujus praesentis Editionis secutus, locum bis ita exposuit: *L'èvêque fut contraint de consulter les Juifs, car c'est une ville où il y en a*, etc. Quare clamare compellor, felices artes, si de illis soli artifices judicarent; nec sutores haberemus extra crepidas.

EP. CVI. AD SUNNIAM et FRET.

est, minutis verubus praepositis damnavit: contra, genuinos et insignes Homericam venam sapientes ἀστερίσκοις, hoc est, stellulis praenotavit et illustravit. Signa igitur illa transtulit Origenes in Libros sacros, ut testis est Epiphanius libro de Ponderibus et Mensuris, et Hieronymus in hac Epistola ad Sun. et Fretel. ac in omnibus ferme Praefationibus divinorum Bibliorum. Ex hujusmodi recepta consuetudine appellantur Aristarchi, qui de libris judicant; unde Horatius ad Pisones de Arte Poetica:

Vir bonus et prudens versus reprehendet inertes:

Culpabit duros: in comptis allinet atrum

Transverso calamo signum: ambitiosa recidet

Ornamenta: parum claris lucem dare coget:

Arguet ambigue dictum: mutanda notabit:

Fiet Aristarchus, etc.

Quod Horatius *atrum transverso calamo signum* vocat, id Hieronymus *transversam virgam*, vel *lineam jacentem* dicit in Praefatione in Paralipomenon juxta LXX. et in libros

Salomonis, quos ipse asteriscis et obelis distinxerat. Erasmus et Marianus, licet constanter eum retineant Mss. codices Romani et Gallicani.

Dilectissimis fratribus Sunniae, etc. Ita legunt omnes Mss. codices nullo excepto; quae salutatio epistolaris officii cum fuisset subtracta apud Erasm. et Marian. causam erroris praebuit parenti Historiae Criticae veteris Testamenti, qui sibi persuasit Sunniam et Fretelam mulieres fuisse Graece ac Hebraice scientes. Consule infra anotationes nostras positas ad calcem hujus Epistolae.

Κοινὴν. Corrupte plures Mss. retinent hic KOINA et Coine; et consequenter, Luciani et Lucianos.

Jerosolymae, etc. Observandum contra opinionem sciolorum hujus temporis, LXX. Interpretum editionem ab Hebraico fonte non discrepantem decantatam fuisse Jerosolymae et in Ecclesiis Orientis; aliam vero non conformem suo fonti abjectam ac repudiatam.

Scribens in commune respondeo. Codex Vaticanus 344. *Qui mihi Epistolam vestram tradidit, duobus scribens respondeo*; et paulo post, *Et est inter exemplaria veritas requirenda, recurrimus*, etc.

Protagora Platonis. Semper in antiquioribus Mss. Operibus S. Hieronymi invenio *Pythagoram* pro *Protagora* positum; facili certe veterum exscriptorum lapsu, qui nomen usitatum et notius retinebant, ignotum abiciebant. Consule Praefationem in Genesim Tomo 1. Editionis nostrae, ubi citatur Oeconomicus Xenophontis.

OSER, etc. Quam falsa sit hujusmodi lectio Hebraica in editione Marianaea, etiam indoctis patet. Quis enim unquam

, cum pleno *hholem*, legit cum *Jod* consonanti, *hajesar*? At de corrupta ista lectione vide quae dicta sunt in annotationibus nostris.

Non quo nobis orantibus, etc. Minoris momenti aliquot lectiones variantes reposuimus, ut spatia vacua occuparent in columna veteris editionis, non ut aliquid eximium nos docerent.

Habet MOD. De hac ac consequenti falsa lectione Hebraica in Erasm. et Marian. vide annotationes nostras post Epistolae contextum.

Id est stellam. Discant studiosi usum asteriscorum et obelorum ab Hieronymo, qui quotidie in manibus habuit Origenis Hexapla; non a quibusdam nostrae aetatis imperitis Scriptoribus, quos non docuit rerum experientia quotidiana, sed contentionis stultae praesumptio. Caeterum quidquid monet Hieronymus de signis obeli et asterisci in libro Psalmorum, totum inveniet Lector in secunda parte divinae bibliothecae ejusdem S. Hieronymi a nobis nuper editae.

Poematibus inveniuntur. Aristarchus Grammaticus, qui Homeri carmina in corpus redegit, atque in libros digessit, versus nothos sive adulterinos et supposititios ὀβελίσκοις, id
645

Interpositis duobus versibus. Consule infra annotationes nostras in hunc locum.

Ὡσεὶ ἔλαφου. Manuscriptus Cluniacensis ὥς ἐλάφου, id est, etc.

Ἀπὸ κοινοῦ. Quamplures Mss. omittunt haec verba Graeca; sed non omisit Cluniacensis perantiquus, e quo illa restituimus in praesenti Editione.

Brevi enim. Ita legunt omnes Mss. codices antiquiores ac melioris notae. Regius unus recentior Florentiae scriptus retinet lectionem Erasmi et Mariani, qua manifestissime comprobatur ipsos corruptis solummodo ac recentioribus exemplaribus manu exaratis usos fuisse ad Editionem Epistolarum sancti Hieronymi. Nam praeter alias corruptelas idem Ms. Regius num. 3629. omnes versiculos Graecos ad[.....]os e LXX. Interpretibus constanter retinet, ut illi leguntur apud Eras. et Marian.

De hebraico, etc. Exstant illae emendationes Hieronymi in duplici Psalterio, Romano et Gallicano, edito secunda parte Divinae Bibliothecae, id est, Tomo primo Editionis nostrae novae Operum S. Hieronymi.

Et Sexta editio. Omittitur vox *Editio* in omnibus fere Mss. exemplaribus.

Πρόσχες. In Ms. codice Regio Florentino, cujus supra memini, pro πρόσχες legimus επίβλεπε cum duobus accentibus.

Scriptum reperi. Lectionis Hebraicae nullum exstat vestigium in Mss. antiquioribus; sed tantum in Regio Florentino, in quo spatium vacuum visitur erasum et sufficiens ad scribenda Hebraica verba. Ne igitur mireris si apud Erasmus et Marianum tot occurrant sententiae adulterinae; cum erroris causam ipsis praeberint codices recentiores ab imperitis interpolati ac depravati.

Et de superiori tertio versiculo. Consule infra Observationes nostras in hanc falsissimam lectionem.

Quod nos tulimus. Tulit verbum *terrae* in Psalterio Gallicano quod majori diligentia perfectum est, quam Psalterium Romanum cursim emendatum. Videsis ista in secunda parte I. tomi Editionis nostrae novae.

Εὐθεῖς. Sic legunt omnes Mss. antiquissimi et optimae notae. Regius Florentinus ab imperitissimo ac temerario homine descriptus retinet εὐθείων; quia in Vulgata plurali numero legimus *justorum*, cum tamen genuina lectio sit εὐθοῦς, id est, *justi* sive *recti*; ut ex Theodoreto atque ex aliis Scriptoribus Graecis scire nobis licet, legunt enim illi Hebraeo conformiter: οὐχὶ αὐτὸ γέγραπται vel τοῦτο γεγραμμένον ἐπὶ βιβλίου τοῦ εὐθοῦς, id est, *Nonne hoc scriptum est in libro recti*. Emendandi ergo omnes Mss. codices Latini ex Theodoreto Quaest. 13. in hunc Josue locum, et ex aliis exemplaribus LXX. Translatores, qui retinent clausulam istam.

Πάτερ δόξασον, etc. Hic quoque corruptissimus est Regius codex Florentinus; omittit namque omnia verba Graeca praeter Πάτερ δόξασον με. Caetera supplent Eras. et Marian. de Evangelio Graeco quod manibus omnium teritur. Vide infra annotationes nostras in verba Graeca hujus Epistolae.

MERUA. In codicibus Mss.

scribitur *Merucha* et *Meruha*, sed vera et genuina lectio Hieronymi *Merua* est; quia ipse sexcentis locis Hebraeum, legit *Rua*.

Et finium terrae. Ne mireris Lector tot tantaque additamenta Graecorum versuum et verborum, quae leguntur in Editione Erasiana et Mariana; secuti sunt enim vitiosissima exemplaria recentiora, in quibus nescio quis temerarius hisce additamentis totum contextum Hieronymi coinquinavit et conturbavit. Eadem supposititia additamenta retinet codex Regius Florentinus de quo jam saepius dictum est.

Pro quo melius, etc. Integrum istum locum omiserunt

656

CATOROT ELIM. Eo modo legunt omnes manuscripti codices, quamvis in Hebraeo sit *Cetoreth* formae singularis. Nescio an fuerit scriptum in Hebraeis voluminibus Hieronymi *Cetoroth*.

MALOCHOTACH scriptum habet. Consule infra annotationes in hunc locum.

Et tamen sciendum. Locus insignis ad retundendam imperitiam quorundam Scriptorum hujus temporis, quia multa garriunt contra Hebraicam Veritatem, ubi viderint in Ecclesia Christi nonnulla usurpata de LXX. Interpretibus propter antiquitatem. Audiant igitur doctissimum Hieronymum, et ab ipso discant fonti proprium honorem tribuere, et rivulo suum non denegare.

Aquarum interpretatus est. Totum contextum Graecum obtrudit nobis corruptissimum exemplar Regium Ms. et veteres Edit. Erasm. et Marian. cujus nec vola, nec vestigium exstat in aliis exemplaribus Mss.

Psalmorum meorum in nocte, etc. Corrupte *tuorum* legunt Erasm. et Marian. post codicem Regium Florentinum, quem

mihi exsecrari liceat propter corrosum, luxatum, foedatum, interpolatum et omnibus depravationum sordibus coinquinatum in illo S. Hieron.

JASAPHPHERU. Ita omnes Mss. codices antiquiores et recentiores non infimae notae. Male ergo addunt editi particulam conjunctivam *vau*, et pro duplici *ph* in medio litteram *p* substituunt.

Ὁ ἐκτῆσατο. Insignibus aliis depravationibus novas addit codex exsecrabilis Florentinus nempe αὐτὴ ἡ ἐκτῆσατο ἡ δεξία αὐτοῦ. Consule infra annotationes nostras in haec verba Graeca et in proxime sequentia.

Istius temporis interpretem. Ruffinum carpere videtur, qui tempore Hieronymi disertissimus Interpres habebatur apud imperitos. Alibi enim Ruffinum in Latina lingua rudem fuisse docet Hieronymus.

BOS scriptum est. Sic legunt omnes Mss. codices antiquissimi et recentiores. Vide infra annotationes nostras in hanc variantem lectionem Hebraeam.

AFAR positum est. Ne mireris Lector, si verbum Hebraicum , legatur hic cum F in medio, AFAR, et non APHAR: quia Hieronymus Hebraeam litteram , exprimit saepius per F. Latinorum, ut videre est in Libro Hebraicorum Nominum et Locorum.

Ut educas panem de terra. Resumit Psalmi anteriores versus; quia sic digesti videntur in schedula Sunniae et Fretelae.

Milvi abies domus est. Ita ex Hebraeo in Latinum vertit Hieronymus. Consule librum Psalmorum in Canone Hebraicae Veritatis, seu Tomo I. Editionis nostrae.

EPHSAU. Apertissimum mendacium apud Erasm. et Marian. qui habent hephzi, etc., tribuunt Hieronymo imperitiam tantam Hebraicae linguae, ut velint eum confundere affixum primae personae cum affixo, seu pronomine tertiae personae; *mea*, cum *sua*, vel *ejus*. Vide infra annotationes nostras.

De Hebraeo ita vertimus. Suam Translationem Psalmorum Latinam hic vocat Hebraeum; quia ex Hebraeis voluminibus fuerat expressa. Hoc tamen, si vera est lectio codicum Mss. *in Hebraeo*: nam aliquantulum mihi suspecta videtur; maxime quod in exemplari Cluniacensi castigatum sit *in*, et mutatum in *de*.

ALIAE ANNOTATIONES IN EAMDEM EPISTOLAM.

De Argumento et Inscriptione hujus Epistolae.

Argumentum hujus Epistolae fuit, de emendatione Psalterii juxta Hebraicam Veritatem; quod conceptis verbis praeferunt Mss. codices in Titulo ejusdem lucubrationis. Nec obscure id etiam significat Ms. Colbertinus num. 455. ubi leguntur isthaec: *De Psalterio, quae de Septuaginta Interpretum Editione corrupta sint*. Nam variantes lectiones Latinorum Graecorumque librorum, quas Sunnia et Fretela in schedula digesserant per ordinem, corruptam et contaminatam Psalmorum interpretationem publice prodebant; quia, ut optime ad Damasam Hieronymus Praefatione in quatuor

Evangelia: *Et verum non esse quod variat, etiam maledicorum testimonio comprobatur.* Emendatio autem juxta fidem codicum Hebraeorum fieri debuit: quod quidem Sunnia ac Fretela quaerebant; docetque constanter Hieronymus dicens: «In veteri testamento, si quando inter Graecos Latinosque diversitas est, ad Hebraicam confugiendum veritatem, ut quidquid de fonte proficiscitur, hoc quaeramus in rivulis.» Ad eam quoque Seniorum LXX. Editionem, quae in Ἐξαπλοῖς Origenis habebatur, quaeque in Eruditorum libris reservata erat, Psalmorum emendatio potuit institui; cum de illa LXX. Interpretum translatione Hieronymus ipse pronuntiet: *Quidquid ergo ab hac discrepat, nulli dubium est, quin ita et ab Hebraeorum auctoritate discordet.*

Caeterum Sunniam Fretelamque matronas fuisse eruditi nonnulli Scriptores asserunt: nec Latinae modo, ac Graecae, sed Hebraicae etiam linguae scientia insignes. Qui geminus error refellitur cum ab inscriptione Epistolae, tum e toto ejusdem contextu. Ac primum Epistola haec in omnibus exaratis manu libris, inque veteri Editione Veneta, inscribitur *fratribus*, non *sororibus* aut *filiabus*, id est, viris et non mulieribus. Sic igitur in Mss. codicibus scriptum reperi; «Dilectissimis fratribus Sunniae et Fretelae, et caeteris qui vobiscum Domino serviunt, Hieronymus.» Deinde Sunniae ac Fretelae gratulatur sanctus Doctor, quod eorum «dudum callosa tenendo capulum manus et digiti tractandis sagittis aptiores, ad stylum calamumque mollescunt, et bellicosa pectora vertuntur in mansuetudinem Christianam.» Quare ex hujus Epistolae verbis liquido apparet Sunniam et Fretelam viros fuisse et Getarum quidem genere, sed Christi religione, divinarumque Scripturarum studio multum celebres. Accedit

eo, quod virile nomen esset apud Gothos *Fritilas*, et *Suinthila*, sive *Svvintlas*, *Attila*, *Totila*, et *Agila*: et *Fritilas* quidem nihil differt a *Fretela* aut *Fritelas*; *Suinthila* vero non ita multum abludit a *Sunnia*, ut ab eo litteris quibusdam superadditis, vel permutatis nequiverit derivari.

Porro viros illos codicum sacrorum studiosos, linguae nihilominus Hebraicae imperitos fuisse novimus; quippe quod elementa ac syllabas Veritatis Hebraicae ab Hieronymo in Epistola doceantur. Nam in Ps. VII. haec ab eo observata sunt: *In Hebraeo autem SEDECI habet, quod interpretatur, justitia mea; et non SEDECACH, quod justitiam tuam sonat.* In psal. quoque XXII. ista ab Hieronymo scripta leguntur: *Caeterum, inquit, et Septuaginta, et Hebraei, et omnes interpretes, calix meus, habent; et Hebraice dicitur CHOSI; alioquin si calix tuus esset, diceretur CHOSACH.* Quae profecto nec Hebraicis litteris leviter tinctos Hieronymus docuisset. Postremo quaerunt *Sunnia* et *Fretela* a sancto Doctore, ut inter variantes Graecas, Latinasque lectiones Psalmorum, *Quid magis Hebraeis conveniat, significet*: illud vero studium proprio ipsi Marte explere utcumque potuissent, nisi rudes essent omnino in rebus Hebraicis.

De tempore hujus scriptionis.

Epistolam sancti Hieronymi ad Sunniam ac Fretelam, scriptam fuisse anno Christi supra quadringentesimum quinto plures conjecturae persuadent. Et priorem quidem conjecturam facimus ex profectione Firmi Presbyteri, *qui fuit exactor hujus Operis*, id est, Epistolae, ut ipse testatur Hieronymus, dum rescribit. Firmus enim ille Presbyter hoc anno 405. Hieronymi Epistolam nunc XCVI. ad Augustinum scriptam, e Palaestina detulit in Africam. Quod probatum exstat in Notis chronologicis novae Editionis sancti Augustini. Potuit itaque idem Firmus et hanc ab Hieronymo accipere Epistolam Sunniae et Fretelae vel reddendam vel dirigendam.

Idem conjectare nobis licet ex hujus temporis Graecorum altercationibus, quas non obscure his verbis perstringit Hieronymus initio Epistolae: «Quis hos crederet, *inquit*, ut barbara Getarum lingua Hebraicam quaereret veritatem, et dormitantibus, imo contendentibus Graecis, ipsa Germania Spiritus Sancti eloquia scrutaretur?» Quae si de multarum partium apud Graecos studiis in causa Theophili et sancti Chrysostomi intelligantur, necesse est asserere hoc anno Christi 405. vel superiori 404. scriptam fuisse ab Hieronymo Epistolam istam.

Certe ante annum 392. quo absoluta e fonte Hebraico Psalmorum interpretatio Latina Hieronymi circumferebatur, ad Sunniam et Fretelam eum non scripsisse certo certius apparet; cum frequentes occurrant in Epistolae contextu translationis hujus lectiones, et ab ipso Hieronymo recitatae sententiae. Adde Hieronymum Epistolae ad Sunniam et Fretelam in suis adversus Ruffinum Apologeticis libris mentionem non otiose facturum, si ante annum Christi 402.

quo elaborata creditur posterior Apologia, ipse rescripsisset: nam in isto luculento opere bene audiunt ubique Septuaginta Interpretes; quod argumentum potuit esse maximum ad retundendam Ruffini calumniam, qua omnibus suadere gestiebat, in suggillationem Septuaginta Seniorum susceptam fuisse ab Hieronymo Instrumenti Veteris et concinnatam Translationem novam.

Denique eundem Ruffinum carpit, meo quidem iudicio, Hieronymus; quum de quodam illius temporis interprete ad Sunniam et Fretelam ironice scribit: *Nisi forte*, inquit, ἐξουθένωσας, *non putatis transferendum*, despexisti; *sed secundum disertissimum istius temporis*

interpretem, annihilasti, vel annulasti, vel nullificasti; et si qua alia possunt inveniri apud imperitos portenta verborum. Ruffinus autem hoc tempore celebris apud nonnullos habebatur Interpres, qui tantum sibi sumebat, ut Latina divinarum Scripturarum exemplaria ad Graecos codices emendaret: «Tu Latinas, aiebat Hieronymus ultima Apologia, Scripturas de Graeco emendabis, et aliud Ecclesiis trades legendum, quam quod semel ab Apostolis susceperunt; mihi non licebit,» etc. Ex quo intelligimus, si tamen conjecturis locus est, Ruffinum forte alicubi pro Graeco ἐξουθένωσας, et

Latino *despexisti*, posuisse *annihilasti*, vel *nullificasti*, quae imperitorum portentosa verba Hieronymus nominavit. Porro Ruffinus circa annum Christi 410 ex hac vita migrasse creditur. Scio equidem Firmum Presbyterum, ob rem Eustochii et Paulae junioris, Ravennam et inde Africam, Siciliamque ab Hieronymo directum anno Domini 415. atque

Epistolam ejus ad Sunniam et Fretelam cum aliis perferendam potuisse suscipere. Verum ad protrahendam id usque temporis Epistolae scriptionem, ea, quae de Graecorum contentionibus observata sunt, nequaquam sinunt.

De locis obscurioribus ac variantibus aliquot lectionibus. Super qua re et sanctus filius meus Avitus saepe quaesierat.

cum tribus aliis Editionibus, Aquilae scilicet, Theodotionis et Symmachi, errores qui in Septuaginta Seniorum Editionem irrepserant, omnes sustulit, ac interpretationis Graecae rivulum quasi suum ad fontem et scaturiginem regredi fecit. Id ipse testatur Tractatu octavo in Matthaeum his verbis: «In exemplaribus quidem veteris Testamenti quaecumque fuerunt inconsonantia, Deo praestante, coaptare potuimus, utentes judicio caeterorum Editionum. Ea enim quae videbantur apud Septuaginta dubia esse propter consonantiam exemplariorum, facientes judicium ex Editionibus reliquis, convenientia servavimus.» Hinc itaque tanta fluxit Hebraicos inter et Graecos libros Hexaplorum convenientia; etsi diversa in multis fuerint alioqui Septuaginta Seniorum exemplaria ipsa ab iis quae in codicibus Hebraeorum habebantur. idem Hieronymus docet, qui et latius de eo hic disputat argumento. Quot hodie, si revivisceret sanctus Doctor, annotationes inveniret a librariis positas in corpore scriptionum suarum, quas ille pro eruditione legentis addiderat ex latere? Ita pro scribentium

voluntate omnia confusa sunt et conturbata in multis exaratis manu libris atque editis, ut nisi subsidio nobis venisset plurimorum exemplarium Mss. optimae notae copia, integram desperassem Operum sancti Hieronymi restitutionem. Tantam enim in contextum Latinorum Psalmorum hujusmodi annotationum admistionem deprehendi in Mss. antiquis libris, ut propter talium corruptionum frequentiam expavescerem lectitando. Quis credat in uno Psalmi LXVII. contextu, novem e latere positas fuisse Anonymi annotationes, quas ad latus versiculorum exhibent nobis praestantissimi manuscripti codices Ecclesiae Carcassonensis et San-Germanensis noster? Hos nisi nactus essem fortunate, annotationes in textum a librariis inductas quo pacto internoscerem in Psalterio Latino Hieronymi ad Hebraicum fontem expresso? Cum illae annotationes propius accedant ad vocum Hebraearum significantiam, quam alia contextus ipsius verba. Certe editorum librorum fides in Psalmis suspecta mihi esset propter variantes quorundam manuscriptorum lectiones, ac inscius scriptorum veterum imperitiae, de emendatis inemendata forte scriptitassem: nisi felicissime antiquissimorum jam laudatorum librorum usus suppeteret.

An is sit iste Avitus, qui anno Christi 415. Luciani Presbyteri Opusculum de Inventione Reliquiarum sancti Stephani Protomartyris, in Latinum sermonem per Orosium Occidentalibus edidit, adhuc exploratum non habeo. Quatuor porro aut quinque Aviti coevi dignoscuntur ex Epistolis Hieronymi atque Augustini. Horum primus est ipse, de quo nunc in Epistola ad Sunniam et Fretelam meminit sanctus Doctor: «Super qua re, *inquit*, et sanctus filius meus Avitus

saepe quaesierat;» et iterum in fine: «Ideo autem, quod et vos in fine schedulae quaeritis, et sanctus filius meus Avitus frequenter efflagitat,» etc. De alio Avito ita idem Hieronymus Epistola IX. ad Salvinam scribebat: «Extrema (*causa*) ait, quae et validior, quod filio meo Avito roganti negare nihil potui: qui crebris litteris interpellatricem duri iudicis superans, et multorum mihi ad quos super eadem materia scripseram, exempla proponens, ita suffudit pudorem negantis, ut plus considerarem quid ille cuperet, quam quid me facere conveniret.» Avitus igitur in utraque Epistola filius ab Hieronymo est appellatus; in utraque frequenter efflagitat, crebrisque litteris ab eodem multa precatur. Restat ut Afer genere fuerit Avitus iste, et popularis Salvinae, filiae Gildonis Tyranni hoc tempore Africam occupantis. Quod si dixerimus, facile mihi persuadeo Avitum utriusque Epistolae, IX. scilicet et CXXXV. unum eundemque esse, qui et pro se tractatus in Psalmorum variantes lectiones; et pro Salvina hortativas ad servandam sancte Viduitatem epistolas ab Hieronymo saepe quaesierat.

His plane congruunt quae de Firmo Presbytero e Palaestina in Africam redeunte, anno Christi 405. a nobis superius allata fuere: nam Avito filio suo respondit Hieronymus occasione Firmi Presbyteri. «Super qua re, *inquit*, et sanctus filius meus Avitus saepe quaesierat. Et quia se occasio fratris nostri Firmi Presbyteri dedit, qui mihi Epistolam vestram reddidit a vobis, scribens in commune respondeo, et me magno amicitiae libero fœnore.» Sin Avitum seniore Hispanum hoc loco intelligendum credamus, potuit is adesse in Jerusalem, cum haec ab Hieronymo scriberentur: sat enim

temporis in Palaestina commoratus videtur ex iis quae apud Baronium anno Christi 415. Senior ipse Avitus scribit ad Ecclesiam Bracharensem. Neque is alter est duorum Avitorum, qui male audiunt in consultatione sive commonitorio Orosii ad Augustinum. Nunc namque ut haereticum Origenistam Orosius ipse vitasset omnino, postquam de duobus illis Avitis civibus suis ita scripserat. «Tunc duo cives mei, Avitus et alius Avitus peregrina petierunt. Nam unus Jerosolymam, alius Romam profectus est. Reversi unus retulit Origenem, alius Victorinum.» Et iterum: «Isti vero Aviti duo, et cum his sanctus Basilius Graecus, qui haec beatissime docebant, quaedam ex libris ipsius Origenis non recta, ut nuper intelligo, tradiderunt.» Caeterum Avitus, qui Jerosolymam profectus, Origenem retulit apud Hispanos, ipse est ad quem scripta legitur Epistola Hieronymi 59. At de his suo loco dicemus. *Et pro voluntate scriptorum vetus corrupta Editio est.* Sic legunt omnes manuscripti codices, sicque legendum contextus ipse suadet: nam Κοινὴ pro locis et temporibus Editio corrupta dicitur; quod non esset, si veterum tantummodo scriptorum negligentia et imperitia vitiata crederetur.

Quidquid ergo ab hac discrepat; nulli dubium est, quin ita et ab Hebraeorum auctoritate discordet. Nec mirum cuiquam videri debet exemplaria Graeca LXX. Interpretum in Origenis Hexaplis ad codicum Hebraeorum auctoritatem optime convenisse; quia Origenes ipse collatis Septuaginta Seniorum exemplaribus partim cum Hebraico textu, partim

Et quaeritis cur Graecus istum versiculum secundo non habeat, interpositis duobus versibus. Insignis omnino locus ad antiquitatis memoriam, quo versuum in Psalmis ordinem distinctum, et eorum seriem numerosam apud Veteres, discimus: partite enim et continue exscripti olim Psalmorum versus, tantis spatiis ab hodierna distinctione separantur, ut qui Psalmi XVII. versiculus 14. numeratur apud nos, in antiquorum Scriptorum libris, 35. vel 36. inveniatur: quique 14. noster unus est, in tres ab eis sit divisus. Hoc manifestissime docet sanctus Hieronymus, eum ait duos interpositos fuisse versus post primum istum versiculum: *Grando et carbones ignis.* Itaque in hunc modum recitatus Psalmi XVII. locus scriptus habebatur in Hieronymi exemplaribus:

Grando et carbones ignis.

Et intonuit de caelis Dominus.

Et altissimus dedit vocem suam.

Grando et carbones ignis.

In perantiquo codice manuscripto Ecclesiae Carcassonensis, in quo descriptum exstat στιχηρῶς Hieronymi Psalterium ex Hebraeo Latinum, idem ordo versuum numerusque servaretur; nisi primum scriptoris vitio tres versus in contextu Psalmi omissi essent post istum versiculum: *Grando et carbones ignis*; quos deinde ad marginem inferiorem libri reposuit hoc modo:

Et intonuit de caelis Dominus,

Et altissimus dedit vocem suam; Grando et carbones ignis.

oram nempe infernam fere totam membranae occupassent hi

versus distincti, et non tractim exscripti; quare in unum duos versus ibi coalescere necesse fuit. Quod si non esset, castigandus occurreret locus in Mss. codicibus ex ipsius Hieronymi verbis nunc allatis. Consule Canonem Hebraicae Veritatis Tomo I. Editionis nostrae.

De superiori versiculo additum est, in quo legitur: Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Deficit prorsus hoc loco fides Editionum Erasmi atque Mariani, qui in emendando Hieronymo copia exemplarium Mss. destituti, corruptissimis adhaeserunt et recentioribus infimae notae. Ad hunc igitur modum legunt illi emendatores post exscriptorem codicis Regii Florentini: *De superiori tertio versiculo additum est*, etc. Quasi tempore Hieronymi iste versus Psalmi 44. *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime*, ordine tertius numeratus sit ac scriptus, sicut mos obtinet hodie apud nos in Vulgata Latina et Graeca LXX. Interpretum Translatione. Non *tertius* apud Hieronymum scribebatur hic versus, sed *sextus*, vel etiam *nonus*, si in versus Psalmi titulum dispertias; ut fidem nobis faciunt manuscripti Psalmorum codices, Carcassonensis supra memoratus, San-Germanensis et Memmianus, de quibus alibi diximus.

Hoc enim quod Septuaginta transtulerunt, propter vetustatem in Ecclesiis decantandum est; et illum ab eruditis sciendum propter notitiam Scripturarum. Hanc sententiam decet auro expendi; et utinam attentius verba hujusmodi aurea appenderentur a nuperis Chronologiae LXX. Interpretum vindicibus; qui quod in Ecclesiis semel per annum, cum Martyrologium in choro legitur, juxta

Septuaginta Seniorum calculum aetates mundi ab orbe condito ad Christum natum supputari audiant; corruptam illico pronuntiant fontis Hebraei, ac Vulgatae Latinae Editionis Chronologiam, imo ab Ecclesia Christi recto iudicio repudiatam: non intelligentes propter vetustatem usurpari adhuc Chronicum in Ecclesia Romana Canonem Eusebianum; notitiam vero Scripturarum non aliunde quam e libris authenticis, Hebraeis scilicet ac Latinis exemplaribus esse mutuandam.

Unde si quid pro studio e latere additum est, non debet poni in corpore, ne priorem translationem pro scribentium voluntate conturbet. Propter annotationem unicam Hieronymi, e latere ab aliquo temerario positam in corpore translationis, inter plurimos habitam olim quaestionem

660

Et nescio quid, quod non dicitur, fundatum videatur in terra. Contrario sensu legunt Erasmus ac Marianus; *Et nescio quid, quod dicitur, fundatum videatur in terra.* Quod falsum esse minus etiam attentis patet. Caetera porro, in quibus perversum ordinem; confictas interpretationes; lacunas rerum praecipuarum, atque loca multis interpolata versibus habent veteres Editiones, praetermittimus: quia sola Epistola lectione ac contentione Editionum haec manifesta sunt. Nec tamen omittendum plura in Vulgatis Latinis Psalmorum exemplaribus remansisse vitia quae Hieronymus ipse tulerat; quaeque a nobis tanquam vel superflua, vel falsa amputanda voluit. Videsis Psalm. 43. et 47, etc.

De variantibus lectionibus Graecis hujusce Epistolae.

totum lutulentum fluere Hieronymum. Nam in recitandis hujus Doctoris verbis, fidem Mariano habuit Nobilius: hincque factum, ut infinitos notis suis criticis errores asperserit, cum de corruptissimis libris variantes recitet plerumque lectiones. *Sanctus Hieronymus*, inquit ille hoc loco, *testatur Septuaginta dixisset ἀπαγγέλματα σου*, praedicationes tuas (*quod habet Vulgata*) *aut promissa: Aquilam vero ἀγγέλους σου*, angelos *et* nuntios tuos. Haec de Nobilio in suis notis prorsus corrupto Lectorem admonuisse operae pretium erat, ne deinceps sedere infida sede contingat, ac falsis e vitiato apud Martianum Hieronymo recitatis lectionibus adhaerere.

Κατεύθυνον ἐνόπιον σου ὁδόν μου. Sola Κοινὴ Editio hanc olim praefererat lectionem, ut hic testatur Hieronymus. eamdem nunc habet Romana LXX. Seniorum Editio, quae quantum accedat ad Κοινὴ et Vulgatam Λουκιανὸς dictam, e pluribus Epistolae hujus locis facile probari potest. Ad tales mittimus deinceps consonantias, ne prolixitate nimia observationum nostrarum Lectoris studium terreamus.

Ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος. Addunt veteres Editiones οὐδὲ ἐστίν, et Latine, *neque est*. Pagina quoque sequenti pro unico Graeco vocabulo, σπεῦσον, integrum Psalmi XXXIX. versiculum recitant Erasmus atque Marianus: et ita per totum Epistolae contextum integros inculcant versus e Graecis LXX. exemplaribus, tanquam ab ipso Hieronymo positos, cum perpauca ille verba solvendis quaestionibus aptiora

referat: nihilque amplius, quam Latinas voces in aliis bene multis locis recitet. Id planum facit solus Editionis novae ac veteris conspectus: his itaque observandis neutiquam immoramur.

Πάτερ δοξασόν με, etc. Varians haec multis vocibus Graeca Textus Evangelici lectio plane ostendit nullam esse fidem in Editionibus Erasmi, vel Mariani, qui ad Hieronymum emendandum, non Hieronymianos antiquos Mss. codices; sed Plautiniana Biblia, aut Romana semper adhibent, quasi unus fuerit apud Hieronymum idemque Scripturae Hebraeae, Graecae, ac Latinae contextus, cum nostro hodierno Bibliorum sacrorum apparatu.

Quod Aquila ἀγγελίας, id est, nuntios tuos, Septuaginta τὰς ἐπαγγελίας σου, id est, praedicationes tuas, vel promissa, interpretati sunt. Non Hieronymum modo, sed Aquilam quoque apud Hieronymum; Septuaginta ac caeteros saepius interpretes, imperite nimis recentiores aliquot Mss. et veteres Editiones corrumpunt: hoc quidem loco docentes Aquilam fuisse interpretatum ἀγγέλους σου; et Septuaginta τὰ ἐπαγγέλματὸ σου. Quod utrumque falsum comprobatur, cum ab una codicum omnium Mss. lectione, tum e sensu inepto Aquilae, si ἀγγέλους σου hic loci eum reddidisse credamus. Nam quis nesciat absurdam et alionam a sensu Scripturarum hanc esse lectionem: «Mihi autem adhaerere Deo bonum est, ponere in Domino spem meam, ut annuntiem omnes Angelos tuos in portis filiae Sion?» Neque vero nuntii et Angeli annuntiantur, sed ipsi sunt annuntiantes atque praedicantes aliis magnalia Dei. Quare nec seipsum praedicare, nec quosvis nuntios annuntiare vult Propheta, sed

Dei sui ἀγγελίας, et ἐπαγγελίας, id est, *praedicationes*,
laudes et *promissa*, in portis filiae Sion. Advertat Lector in
Graecis ac Latinis observationibus, quibus Romanam LXX.
Seniorum Editionem Nobilium illustravit,

669

Ἐνεπύρισαν πάσας τὰς συναγωγὰς τοῦ Θεοῦ. Quam corrupte
apud Marianum et Nobilium legatur Hieronymus,
manifestissime hic etiam locus ostendit. Nam cum testatus
sit sanctus Doctor vertisse Aquilam et Symmachum, ut jam
scripsi ἐνεπύρισαν, etc. illi confictam e pluribus
Interpretibus, ni fallor, hanc afferunt lectionem: ἐνέπρησαν
πάσας τὰς ἐορτὰς Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Sed et scholiastes apud
Nobilium, in eo quod Aquilam, ac Theodotionem spectat,
diversus abiit ab Hieronymo. Verum his omnibus relictis, illi
scriptori adhaesisse praestat, qui Graecas interpretationes
recitavit juxta fidem Hexaplorum Origenis.

Aquila interpretatus est, ἐν λιπαροῖς
αὐτῶν; *Symmachus*, εὐπώροις τοὺς λιπαρωτέρους
αὐτῶν. Hoc modo interpretatos fuisse Aquilam et
Symmachum testis quoque est scholiastes apud Nobilium in
notis ad Psal. LXXVII. Undecumque igitur, εὐπώροις αὐτῶν;
τοῖς εὐπορωτέροις, et consequenter, πληρέσιν, ac ἐψεῦσαντο
αὐτὸν, mutuati fuerint Erasmus atque Marianus, ab illis
Hieronymum falsatum esse constat.

Ὅρος τοῦτο ἐκτῆσατο ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, *non ut vos putatis*, ὃ
ἐκτῆσατο. Fidem Hieronymi, verba ac sensus hic funditus
evertunt emendatores a nobis saepius recantati. Agnoscit
quidem Hieronymus in LXX. ὄρος τοῦτο, id est, *montem*

hunc; sed ὃ sequens positum fuisse negat, ut putabant Sunnia et Fretela, qui ex Κοινῇ Latine legebant *montem hunc, quem acquisivit*, etc. Quod hodie scriptum quoque habetur in LXX. Romanae Editionis. Melius ergo secundum Hebraicam proprietatem interpretatus est Symmachus, qui pro τοῦτο ἐκτήσατο Septuaginta interpretum, ὃ ἐκτήσατο posuit, approbante Hieronymo, significantiae ac proprietatis linguae Hebraicae viro consultissimo. Mirum, si quid alibi non recens, nec confictum in veteri Hieronymo Erasmi et Mariani deprehendas: namque ex hodiernis exemplaribus Graeca hic legunt, et pro neutro articulo ὃ, femininum ἥ ipsi nobis obtrudunt.

Quod Graece ὥς ὀπωροφυλάκιον *dicitur*. Legit Marianus εἰς ὀπωροφηλάκιον, et infra λιθόριον; Eamdemque lectionem retinet Ms. codex Cluniacensis. Sorbonicus autem λιθόριον quidem habet; sed cum caeteris antiquioribus exemplaribus legit ὥς ὀπωροφηλάκιον. Inter has variantes lectiones, εἰς et λιθύριον praefero nunc vocibus ὥς et λιθαόριον, licet istae jam sint editae in contextu Epistolae superioris.

Quod omnes τοῖς ὁσίοις σου, *id est*, sanctis tuis, *transtulerunt*. De lectionibus Graecis quantum deperdidimus, et praecedentes vocum mutationes, et praesenti ὁσίοις apud Erasmum Marianum, et Nobilium depravatio, manifeste demonstrant. Volunt illi testatum fuisse Hieronymum, omnes Interpretes Hebraicam dictionem LAASIDACH transtulisse τοῖς ἁγίοις σου; etsi exploratum nobis sit ex eodem non falsato Hieronymo, nullum

Graecorum interpretum ἀγίοις habuisse; sed ὁσίοις omnes reddidisse.

Quod Aquila sic interpretatus est, αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος χερσὶν. Hunc integrum Translationis Aquilae versiculum, tanquam pretiosissimum Antiquitatis monumentum, Reipublicae Litterariae restituimus ad fidem omnium Mss. codicum. Cui utinam adhaesissent emendatores Hieronymi: vitassent profecto hic loci enormem contextus perturbationem; mutilati Interpretis Aquilae apud eruditos offensionem; atque inductarum, ut uno verbo dicam, omnis generis in Hieronymum depravationum labem. Postremo non paucas variantes lectiones Graecas veteris, ac novae Editionis praetermisimus. Alia quoque plurima loca seu Graeca, seu Latina, ubi nec mentem Hieronymi, neque sensum assequuntur emendatores nostri, in tempus praesens omisimus: idque consulto agimus, ne forte cum obruerentur Lectores copia observationum mearum, jejunitatem potius et famem se malle dicerent, quam copiam et ubertatem earum.

De Hebraicis verbis ejusdem Epistolae.

De eodem elemento haec scripta leguntur apud Hieronymum lib. de Locis Hebraicis: «Hucusque, *inquit*, per C litteram, id est Graecum Kappa legere debemus. Exin per elementum chi, quod aspirationem in se continet, et a Latinis minime habetur, scribendum pariter ac legendum.» Quae cum a librariis perperam intelligerentur, *chi* facile pro *ch* pronuntiare ac scribere potuerunt. Porro hunc Psalmi

quinti versiculum legebat sanctus Hieronymus, punctis vocalibus exceptis, ut est in Hebraeo hodierno *oser laphanai darchach*, id est, *dirige in conspectu meo viam tuam*: quod omnes voce simili transtulerunt veteres Interpretes; etsi in communi Editione ac Vulgata LXX. Seniorum lectum videatur *oser laphanach darchi*, id est *dirige in conspectu tuo viam meam*. Quantum depravata sint, et quam corrupte legantur Hebraica Hieronymi verba apud Erasmus atque Marianum, multiplex istius loci corruptela demonstrat. Neque vero cum sancto Doctore legere volunt: *oser laphanai darchach*; sed cum Massorethis, vel hodiernis Grammaticis: *haiesar lephanai darchecha*. Quasi necesse sit Hieronymi lectiones Hebraicas ad *keri* et *cetib* Massoretharum aut Grammaticorum tricas accommodari; et non potius Massoretharum interpunctiones, criticasve notas, ex Hieronymo omnibus illis multum superiore, castigari. Legit itaque sanctus Doctor *oser* pro hodierno *haiesar*; *laphanai* morem antiquorum secutus, pro *lephanai*: et more Chaldaico *darchach* pro *darchecha*. In Hebraeo MALACHOTACH scriptum habet. Hic paululum corruptam lectionem habere videntur Mss. codices, ubi *malochochach* legimus: proclivi sane librariorum lapsu, qui pro *lh*, scribebant saepius *eh*; ac prout cuique fuit libido, *h* et *c* addunt, vel subtrahunt. Hinc *malochochach*, pro *malochothach*, fluxisse nullus dubito. Etsi difficultate nec locus iste vacet, si attentius *malochochach* inspiciatur. Certe Nahum cap. 2. V\ 14. scriptum legimus, quod appositis vocalibus ipsum *malochochach* Mss. codicum esse videtur: maxime una cum sit vocis *malochochah* sive *malachechech*. et *malachecha* signif

icatio. sancto Doctore, *voluntatis suae*. Pudendus error, et incogitantia emendatoribus Hieronymi minime condonanda; quippe quae viro apprime docto supinam ignorantiam impingat; sensumque Scripturae ac Interpretum tollat omnino. *Hephzi* enim quis nesciat, *voluntatem meam*, et non *voluntatem suam*, vel *eius* significare apud Hebraeos? vera est igitur ac genuina omnium manuscriptorum lectio; depravata autem et prorsus corrupta in editis antea libris.

OSER LAPHANAI DARCHACH. Sic lego in omnibus manuscriptis libris, et Editio Veneto Andreae de Toresanis. Addunt solum I in fine

vocis *darchach*, leguntque *darchachi*: quod etiam infra retinent Mss. quamplures in *cosachi*, pro *chosach*: manifesto satis scriptorum errore, quo nomen elementi, pro ipso elemento posuerunt; CHI nempe pro CII, ut alibi QU pro Q, *liquebit* loco *liqebit* sive *licebit*.

644

In Hebraeo habet MOD, id est, vehementer. Scheva Grammaticorum hujus temporis Hieronymus ignoravit, quare *mod*, non *meod* cum illis scribere consueverat. In Ms. Regi Florentino, et Editione Veneta pro *mod* Hebraeo, Latinam vocem *modum* legimus: rudes adeo fuerunt in Hebraica lingua hujus Editionis Auctores et exscriptores antiqui. Namque cum Hebraeum *mod* seu *meod* significet *vehementer*; ad *mod* illi addiderunt *um*, ut sit *modum* adverbialiter pro *admodum*, id est, *vehementer*. Ex quo animadvertat Lector ineptam sciorum multorum praesumptionem, qui ut Latinis aut Graecis litterulis imbuti fuerint, nihil non audent in restituendis veterum Scriptorum lucubrationibus, nimio scilicet laudis tumentes amore

SEDECI *habet*. Locus non uno modo corruptus ab Erasmo et Mariano qui legunt *zideki* contra quam scribere solebat Hieronymus, cujus haec sunt verba libro de Nominibus Hebraicis «Quod in principio dixeramus in vocalibus litteris observandum . . . , hoc nunc quoque in *s* littera sciendum est; siquidem apud eos tres *s* sunt litterae: una quae dicitur *Samech*, et simpliciter legitur, quasi per nostram litteram describatur: alia *Sin*, in qua stridor quidam non nostri sermonis interstrepit: tertia *Sade*, quam nostrae aures penitus reformidant,» etc. Idem infra de aliquot litteris etiam ista a nobis observari voluit. «*H* autem, *inquit*, a plerisque aspiratio putatur esse, non littera. De *k* superfluum est facere mentionem, cum etiam apud Latinos. exceptis KALENDIS, superflua judicetur.» Neque igitur sibi constaret Hieronymus, nisi hoc loco *sedeci* legisset; et non *zideki* cum suis emendatoribus, qui formam nominis etiam *sedechach*, mutant consequenter in *zidekathecha*.

BIOM, *id est*, in die. Sic pro *beiom* hodierno legit Hieronymus, et infra *brucho*, *sphannim*, *idaim*; pro *berucho*, *sephannim*, et *jedaim*. Causa lectionis hujusmodi manifesta est apud antiquos Scriptores, qui elementa saepius posuerunt pro litterarum sono, *b*, pro *be*: unde *krus* pro *karus*; *qi*, *qae*, *qid*, pro *qui*, *quae*, *quid*, etc.

Scriberetur BAFFIO. In Mss. legimus *bafficho*, ut moris est apud librarios antiquos; hi enim duas inter vocales, densas aspirationes posuerunt: *michi*, *nichil*, *bafficho*, *merucha*, *merechim*; et multa his similia.

Scriptum est, BATTHOCH MEAI. Commovet hic cachinnos Florentinus codex et Editio Veneta, ubi pro *batthoc meai*, scriptum legimus *batthos meae*; quasi Hebraice venter

diceretur *bas*, *bantos*, et esset gen. fem. Namque sermo cum sit de istis verbis: *In medio ventris mei*, putarunt imperiti nullis aliunde Hebraeis litteris imbuti, *c* vocis *batthoc* esse sigma Graecum, et *meai* pronomen possessivum primae personae positum pro *meae*; sicut *aulai*, et *musai*, pro *aulae*, et *musae*. Attendentes igitur ad Latinam translationem, *ventris mei*; barbara quaedam, et ut ita dixerim, Sarmatica vocabula imperitissime nobis obtrudunt, quae huc usque inaudita erant tam apud Hebraeos, quam Graecos et Latinos. Videant nunc scioli nostri, quam periculosa semper fuerit praesumptio sibi similium, qui in doctum Hieronymum manus indoctas mittere non dubitarunt: pudeatque ipsos futilis illius garrulitatis, quae tanta cum inepto contemptu effutit de studiosis codicum Hebraeorum.

659

SARPHU CHOL MOEDAU EL BAARES. Manifeste apparet pro hodierno *moade*, legisse Hieronymum in suo exemplari Hebraico *moedau*, vel *moedav*. Quod sive pleonasmum, sive paragogen *vau* affixi dixeris, varians exsurgit hic loci Hebraica lectio, a nemine adhuc, ut sciam. in Psalmo isto observata.

Habetur BATHABUNOTH. Manuscripti libri non *bathabunoth*, sed omnes, *Athacunuth*, legunt; in qua voce omittitur praepositio textus Hebraici, B, et in medio C pro B scriptum reperitur: in fine quoque *uth* pro *oth*. Hanc proinde lectionem in Mss. pejorem in partem versam esse, et ab omni parte contaminatam ac corruptam putabunt non pauci. At librariorum veterum attendenti consuetudinem et usum, facile *Athachunut* transit in *Batcabunoth*. Quod planum facere in promptu nobis est ex uno Regiae Bibliothecae manuscripto

codice. Regius igitur scriptus liber Epistolarum sancti Hieronymi numero 3999. huiusmodi formis litterarum Graecarum utitur in Epistola ad Evangelium de Melchisedeco, *Bpb*)-(Idque legit *Abram*, impositis Latinis elementis, et interjecta desuper linea, *Bhpcheu*, *Barcheu* similiter, et *cbp θh*, *Sarath*. Quibus manifeste ostenditur, *h* litteram in describendis Hebraicis verbis, pro *a* vocali scriptores veteres usurpasse.

Praeterea *B* et *C* sive *k* promiscue apud eos accipiuntur ob utriusque elementi similitudinem et formam. Nam *B* hoc modo in Mss. scriptum *B*, ipsum *K* videtur esse. Denique in confesso est apud omnes studiosos *o* mutatum fuisse saepius in *u*; unde *epistulam*, *sosunde*, *praestu*: pro *epistolam*, *sosonde*, *e praesto*, Itaque *bathabunoth* primitus hisce litteris scriptum forte *bθakunuθh*; ab his quidem legi poterat *Athacunuth*; ab aliis autem *bthabunoth*. Ut ut tamen scriberetur a librariis, *bathbabunoth* Hieronymum legisse non dubium est; cum vocem hanc ubique sit interpretatus, *in intellectibus*. Scio Chaldaicum, Syrum, et alios in singulari legere quasi fuerit *bathabunuth*, *in prudentia*, et *in intellectu*, sed nunc de Hieronymiana lectione sermo noster est.

LIIN *scriptum habet*. Sic Micheae cap. 111. v. 12. eodem sensu legimus : quamvis hic etiam *liim* queat legi, quia scriptores *m* saepissime mutant in *n*, ut in *Cherubin* et *Seraphin*.

LAASIDACH *habet*. In Hebraico hodierno scriptum est *labasidecha* sine *iod* otioso in fine; quod a Pagnino vel ab Ari Montano, *miseri cordi tuo*, interpretatur. Cui lectioni refragatur Hieronymus, omnesque veteres Interpretes, qui similiter in plural reddunt, *filios tuos*, *sanctos tuos*, vel *justos tuos*. Hujus lectionis

fides sit penes Chaldaeam Paraphrastem, apud quem legitur pluraliter *lahasidaich*, seu *laasidach* Hieronymi.

MEOLAM AD OLAM ATH EL. Variantem istam lectionem Hebraei contextus Psal. LXXXIX. v. 12. nullus observavit; etsi aliquot locis pro positum Grammatici doceant.

Verbum BOS scriptum est. Nos *Cos* ergo, ut hodie in omnibus exemplaribus Antiquorum legebatur: nisi litterarum *beth* et *caph* similitudine hallucinatum Hieronymum credamus; aut certe mutatum fuisse K, in B, id est, C, in B, ut paulo superius observatum est. Verum inspecta diligenter vocis hujus *Bos* significantia, statim occurrit *baz*, sive *boz* in lingua Arabica, quod apud Arabes legitur *bisi*, significatque *falconem*, *accipitrem*, et alias aves rapaces. *bua* quoque *Noctuam*, ac *Bubonem* Rabbinii appellant. Quae profecto lectioni *Bos* hujus loci multum favere nemo negabit: idque praesertim, quod Hieronymus ipse Sextam Editionem secutus, *Bos* Latine verterit *Noctuam*: testeturque eandem vocem a plerisque contentiose *Bubonem* fuisse interpretatam. Nec refert utrum *bas* vel *boz* legamus, quoniam apud Orientales, et maxime Arabes, litterae quiescentes, necnon ejusdem organi, saepius inter se mutantur. Sed de *Bos*, aut *Cos* doctiorum hic esto iudicium.

Non habet EPHSAV. Pro *ephsav* Eras. et Marian. legunt *hephzi*. Et hanc vocem *hephzi* interpretatam aiunt a

667

Dicitur BACHAFFI. Non *bachaffi*, sed *bachaffai* in plurali legisse Hieronymum aliquando suspicatus sum. Latinam vero Psalmorum interpretationem ex Hebraeo cum evolvissem,

germanam esse lectionem *bachaffi* ab eodem Hieronymo didici: nam Psalm. CXVIII. versiculo 109. ipse Latine reddit hoc modo: *Anima mea in palma mea jugiter*. Nec quemquam moveat, quod in hac Epistola, *in manibus meis*, positum ab eo legamus: namque cum unus sit Scripturae sensus, veterum hic interpretum secutus est consuetudinem. Super qua re non uno loco Lectorem monuit: «Sed et in hoc nulla est in sensu mutatio, et nos antiquam interpretationem sequentes, quod non nocebat, mutare noluimus. Caeterum admonendus videtur Lector studiosus, litteras nonnullas, sive aspirationes H et CH, e vocibus aliquot Hebraeis fuisse a nobis ablatas, ubi antiquorum librariorum usu scriptas et inductas esse exploratum omnino habuimus: sed intacta atque integra omnia manent, cum incerta et dubia visa est Hieronymi lectio, ut in *Bruchō*, etc. aut cum nihil sensui verborum nocet, veluti in *Hod* et *Lahed*. At de rebus Hebraicis ac de Epistola ad Sunniam et Fretelam hactenus.

EPIST. CVII. AD LAETAM.

Quamplures Mss. codd. legunt, *Epistola sci Hieronymi ad Aletam*; sed antiquiores retinent *Laetam*.

Nonne specum Mithrae. Locus insignis cum ex virorum doctorum Commentariis, tum ex variis contextus depravationibus in editis libris et annotationibus editorum, legentium hoc modo: *Quibus Corax, Niphus, Miles, Leo, Perses, Helios, Bromius pater initiantur, subvertit, fregit, excussit*. Nihil legimus in Exemplaribus Mss. de vocibus *Helios*, et *Bromios pater*. Falsa haec sunt, et conficta

ab editoribus nomina. In omnibus codd. nostris ita lego: *Perses Heliodromos pariter initiantur vel innitebantur*; et postea, *subvertit, fregit, excussit*. Porro non erat, ut mihi videtur, tam inextricabilis difficilisque locus iste, ut ignorabilis atque inexplicitus nobis traderetur post multorum virorum epicheremata. Itaque locum praesentem sic explicare possumus. Refert ex Eubulo Porphyrius in antro Nymphar, primum apud Persas Zoroastrem speluncam natura factam in Persiae montibus consecrasse in honorem rerum omnium conditoris ac parentis Mithrae; ut per speluncam significaret mundum a Mithra esse conditum. Huc refer quae dicuntur a Socrate lib. 3. cap. 12. et a Sozomeno dicente: «In Mithrio simulacra nescio quae et instrumenta reperta sunt; ea vero ridicula admodum et peregrina visa sunt.» Cum autem Roma esset magistra falsitatis, et omnium gentium serviret erroribus, magnam sibi visa est assumpsisse religionem, si antrum Mithrae haberet cum caeteris idolorum templis. Hunc igitur specum Mithrae subvertit Gracchus urbanus praefectus, antequam initiaretur mysteriis Christi. In antro Mithrae erant symbola astrorum et planetarum, atque simulacra consequenter siderum ab Hieronymo recensitorum. Quis enim nesciat sidus esse quod *Corax* dicitur, ut et *Nymphus*, id est, *Nymphe* et *Virgo*; et *Miles* seu *Bellator*, et *Gigas*, *Leo*, *Perses* sive *Perseus*, et caetera Zodiaci signa, quae recte in *Heliodromo* exprimuntur. Est enim *Heliodromos*, cursus vel *solis iter*, cum circulum suum peragit. Consulat qui

voluerit L. Coelii Rhodigini lectiones antiquas, Proclum Ethnicum, et C. Jul. Hyginum.

Littera cum perducatur ad bivium. Consule a nobis dicta de littera Y Pythagorica in Commentariis super Ecclesiasten Tom. II. col. 770.

EPIST. CVIII. AD EUSTOCHIUM V.

Epistolam. Cum autem ait codices nonnullos legere *vau*, necesse est ut intelligat de impressis; quia nullus est codex manuscriptus qui non legat *zop* vel *zod*. Porro *zo*, vel *zu*, est pronomen nunc commune demonstrativum apud Grammaticos, significans *hunc* vel *hanc*. Deinde *zolk* femininum, saepius apud Hebraeos sumitur genere neutrali. Potuit itaque Paula promiscue accipere haec pronomina et affixa Hebraeorum, ut ad Christum ipsum referret verba Psalmistae, *Ecce audivimus illum, invenimus eum*. Quod et Interpres Syrus Latinus, similiter fecisse videtur, dicens: «Ecce audivimus hoc in Ephratha, et invenimus illud in agris.» Certe in Hebraeo hodierno non legimus *schemaanuba*, *invenimus illum*; sed *schemaanuha*, *invenimus illam*. Itaque videtur dicere Paula hic affixum femininum posse accipi pro masculino, propter consequentiam sermonis, ubi affixa sunt masculina, «Introibimus in tabernaculum ejus. Adorabimus ubi steterunt pedes ejus.»

Pervenit Acco. Pro *Acco* sive *Accho*, veteres Exscriptores posuerunt *ad Coth*. *Coth* vero nulla est, maxime quae dicta sit *Ptolemais*. Est quidem *Cotta*, sive Κουθὰ in tribu

Zabulon, civitas separata Levitis apud Eusebium et Hieronymum, in Libro de Locis Hebraicis: sed ita dicitur, *Cateth* in Vulgata, nec *Ptolemais* aliquando dicta est. In Ms. codice Cluniacensi secunda manus posuit *ad Choum*: sed frustra, cum *Chous* non sit in Galilaea.

Zo quippe sermo Hebraicus. Locus iste varie depravatus est ob imperitiam utriusque linguae Graecae et Hebraicae, quod ante nos docuit Des. Erasmus in scholiis ad hanc

699

Christi flammeo reservatur. Erat flammeum indumentum seu velum flammei coloris, virginibus Deo consecrandis proprium.

Dormientem Hebraeo, Graeco, etc. Hebraeo abest in Mss. in codd. Cluniac. ponitur haec vox in margine.

EPIST. CIX. AD RIPARIUM.

Epistolam ad Riparium Tarraconensem in cod. Clun. inscriptam hoc loco posuimus, non ex ordine Chronologico; sed propter Epistolae argumentum et opusculum consequens adversus Vigilantium, quod edendum fuit inter Opera polemica, servata consuetudine veterum Editionum.

Seiromasten Phinees. *Seiromasten* Phinees, hoc est, *lanceam* vel *pugionem*, quo usus est Phinees ad confodiendos scortatores. Vox est Graeca apud LXX. nu. cap. 25. καὶ ἀναλάβων σειρομάστιν, *et accepit Seiromasten*, etc.

Non est crudelitas. Erasmus cum nonnullis manuscriptis exemplaribus, *Non est crudelitas pro Deo, sed pietas.*

EPIST. CXII. AD AUGUSTINUM.

Et Apollinarem Laodicenum. Ita legit vetus codex Cluniacensis; alii omittunt *Apollinarem*, legentes solummodo, *et Laodicenum.*

Ei qui ante, etc. Quamplures Mss. codd. *Cum quo ante non fuerat Testamentum.* Quae lectio optima est nec respuenda.

Factum ex muliere. Sic juxta Graecos legit saepius Hieronymus. Editi legunt, *natum ex muliere.*

Utrum autem illi imperitia. Cluniac. vetus codex emendatus manu exscriptoris ipsius, hoc modo legit: «Utrum autem illi imperitia an malitia fecerint nescio. Sed hoc esse in Hebraeis codicibus responderunt quod, etc. Hic sensus est completus atque perfectus qui in caeteris nonnihil videtur suspensus.

Illius temporis Cornelio et Asinio Pollione. Repullulavit nostris temporibus hic Cornelius et Asinius Pollio, in Voffio ac Pezrone assertoribus Versionis LXX. Interpretum.

Utrumque *Acairospoudasten* Septuaginta ac cucurbitarium refellit repetita Defensio nostra Hebraeorum codicum Vulgataeque editionis Latinae Biblicorum: ad illamque prudentem Lectorem mittendum puto; ut miretur prudentiam praecipue Auctoris Defensae Antiquitatis Temporum, qui ut haeretici hominis rivulos opinionum consecetur, fonte Biblicorum et veritatis omisso, bella redintegrat adversus

Ecclesiae Doctorem ac maximum Interpretem in exponendis Scripturis Canonicis. Parum putaret sprevisse Decretum Concilii Tridentini, quo tenetur adhaerere *Hederae* Vulgatae editionis, id est, Hieronymi; nisi judicem se praeberet eruditionis Hebraicae ejusdem sanctissimi Doctoris: cum tamen ipse vix imbutus sit primis Hebraeorum elementis. Sed hoc ei non insolens esse debet juxta tritum illud proverbium: «Imperitia confidentiam; eruditio timorem creat.»

Syri CICEJAN vocant. Hic sicut in Commentariis in Jonam Prophetam, depravatum ediderunt Hieronymus, Erasmus et Marianus, ponentes *elceroa* pro *ciceia* omnium codd. Mss. de qua restitutione nostra vide Annotatiunculas in Jonae caput quartum. Sed ibi pro *Cantherio*, restituendus videtur *Cornelius* ex hac Epistola Hieronymi, in qua constanter retinetur, asserente *Cornelio et Asinio Pollione*. Liberum sit uniuscujusque judicium in re utrinque probabili.

EP. CXIII. et CXIV. AD THEOPHIL.

Epistola, etc. Ex quo intelligimus scriptam fuisse post annum Christi 404. et obitum S. Epiphanii, quem ipse Hieronymus hic sanctae memoriae hominem Dei appellat. Nec quisquam miretur quod S. Hieronymus in S. Chrysostomum acrius invehatur; cum hoc tempore innocentia et sanctitas Chrysostomi obruta criminibus et accusationibus inimicorum ejus delitesceret, et soli Deo

manifesta, a paucis tutaretur. Neque vero persuasum potuit esse Hieronymo, mentem et sententiam Concilii triginta sex Episcoporum, et Patriarcharum totius Orientis, labasse in condemnatione Joannis Chrysostomi; maxime cum notum esset apud omnes, Joannem offendisse animum S. Epiphanii, propter susceptos Origenistas, et recusatam ab eo condemnationem Origenis. Quis reum non putasset tunc temporis Chrysostomum, et verum iudicium Episcoporum Orientis? Certe Monachus cum paucis fratribus Deo totus intentus in solitudine, non potuit tam inextricabiles dissidentium Episcoporum causas excutere, et ad lumen veritatis adducere, ut non falleretur cum multis, qui ex auditu et eventu rerum, non ex instinctu divino, causas difficiles Episcoporum judicare cgebantur. Caeterum putavit vir doctus Valesius majorem ac priorem partem hujus Epistolae tribuendam esse Theophilo Alexandrino, usque ad haec verba. *Ne quoquam tardius Beatitudinis*, etc. et ab illis verbis incipiendam Hieronymi Epistolam ad Theophilum. Sed ne quid praeter verum admittamus, huic viri doctissimi sententiae adhaerere timemus; cum unus sit contextus Epistolae tam in editis quam manuscriptis libris. Deinde sensus est perspicuus, si verba Hieronymi recte intelligantur; dicit enim: *Scientes ergo dictum a Salvatore*. Nolite judicare secundum faciem, sed justum iudicium iudicate, *ne quoquam*, etc. quasi diceret Theophilo, quod Librum tuum tibi tardius miserim, multa impedimenta fecerunt, non ut tu putas iudicium tuum adversus Joannem, quod iudicium justum esse existimo; licet fama sanctitatis Joannis, illud non verum, sed juxta faciem tantum factum fuisse indicare videatur. Vel aliter intelligere possumus, et quidem hoc modo procliviori ac lucidiori: Ne in faciem iudices, et me

inertiae ac tarditatis incuses propter dilatam libri tui translationem Latinam, moneo haec fuisse mihi impedimenta ut tardius eum ad te remitterem quoquam, nempe: *Isaurorum repentina eruptio*, etc. Si quis meliorem sensum invenire in hoc contextu quiverit, cum grati animi significatione illum suscipiemus. Deest forsitan aliquod verbum, quod supplere facile potuissem, nisi destitutus copia Mss. codicum praeter morem, ex unico exemplari edidissem epistolam. Ergo ne in faciem et nos judicemus causam et reprehensionem Hieronymi, meminerimus temporis quo scripta fuit epistola superior ad Theophilum; et sic tandem quasi lux iudicium nostrorum egredietur.

Hanc Hieronymi Epistolam transcripsi e vetusto codice S. Theod. ad Pammachium et Marcellam, post tres libros sive Epistolas Pas. Hieronymum, quae incipit, *Generalis*

756

EPIST. CXVII. AD MATREM ET FIL.

Retulit mihi, etc. Meminit hujus Epistolae Hieronymus in ea quae inscribitur ad Riparium contra Vigilantium *Multa in orbe*, etc. Vide eandem, quae numerum nunc obtinet 37. alias 53.

Lucilianum quippiam. De Lucilio Satyrico haec habet Horatius Satyr. 10. lib. 1. At idem quod sale multo Urbem defricuit, etc.

Soror et filia. Hunc locum non intelligens Marianus mutavit contextum Hieronymi, posuitque contra fidem omnium

Exemplarium, *Primum vos scire cupio, mater et filia*, etc. Hieronymus mulierem vetulam vocat ipse senex sororem, juniorem autem filiam: non erat itaque mater respectu Hieronymi, sed soror in Christo.

Vestram nuperare concordiam. Erasmus, *vestram me orare concordiam*. In Mss. nonnullis, *vestram me orare concordiam*.

Deforme putes, etc. Ita legunt omnes Mss. codices, neque hunc contextum mutasset Marianus si rem intellexisset, nempe deforme esse testimonium pudicitiae in puella, cum rogatur ad honesta et impudica.

Ut altior videaris. Addit hic de suo particulam negantem idem Marianus, *si per terram, ut altior videaris, non trahatur*: quasi vero pusilli statura non semper appetant vestes longiores, ut altiores videantur.

Sed torosulum. Plures Mss. codd. legunt, *sed rosulum*, nonnulli *trossulum* vel *grossulum*. In cunctis lectionibus unus videtur sensus, torosulus enim et trossulus; obesum, nitidum et curatae cutis hominem significant.

EPIST. CXIX. AD MINERVIUM, etc.

in Palaestinam.

Monachos Aegypti falso istos putavit Marianus, quia ad Monasteria Aegypti profectus est Sisinnius valedicens Hieronymo: sed ex lectione hujus epistolae aeque ac Praefationibus in Zachariam et Malachiam compertum nobis

est, Sisinnium fuisse S. Exuperii filium et Monachum Tolosae, unde Quaestiones Minervii et Alexandri Hieronymo detulerat

799

Sed obsecro te. Quamplures Mss. legunt: *Et obsecro, ne*, etc. *De canina facundia.* Caninam facundiam vocat forensium et causidicorum orationes. Eloquentia enim canina est in Rhetoribus, quae accusandis aliis exercetur, et cujus magna pars est maledicentia. Quintilianus dicit eloquentiam caninam, lib. 12. cap. 9. Rhetores igitur vel Causidici fuisse videntur Minervius et Alexander antequam monasticam amplecterentur vitam.

Estote probati, etc. Hunc versiculum recitant saepius Patres Graeci, δόκιμοι τραπεζίται γίνεσθε: sed haec exciderunt ab Exemplaribus hodiernis Graecis atque Latinis.

Quod e contrario. Hunc locum non intellexit Marianus Victorius, qui otiose disputat de dogmate Acacii et Apollinaris; cum Hieronymus hic apertissime doceat Origenem et Eusebium viros fuisse doctissimos; quod e contrario de Theodoro et aliis duobus negat, quos doctissimos non agnoscit ut Origenem et Eusebium. Errorem itaque omnium horum in veritate dogmatum agnoscit, cum scientiam eamdem neget in tribus ultimis.

EPIST. CXX. AD HEDIBIAM.

De eadem Hedibia Christi ancilla meminit Hieronymus scribens ad hominem quemdam genere Gallum, quem Rusticum appellat in epigraphe Epistolae ad eundem scriptae de poenitentia. Vide infra suo loco hanc epistolam.

Commonitorium dirigens. Editi depravate legunt, *Commentariorum dirigens*, contra fidem omnium codicum Mss. et contra manifestum sensum S. Hieronymi.

Patera atque. In omnibus Exemplaribus editis atque manuscriptis perperam legitur *Paterius*, excepto uno codice Cluniacensi, qui retinet nomen *Patero*, quod idem est ac *Patera*, quia Veteres *o* et *a* promiscue accipiunt. Quis fuerit autem *Patera*, et unde nomen habuerit, Ausonius docet in Rhetoribus, sive in Commemoratione Professorum Burdigalensium, cap. 4.

Tu Bagocassis stirpis Druidarum satus,

Si fama non fallit fidem,

Beleni sacratum ducis templo genus,

Et inde vobis nomina:

Tibi Paterae: sic ministros nuncupant

Apollinaris mystici, etc.

Patera igitur lingua Gallica est Sacerdos Apollinis, quem Galli Belenum vocabant, a quibus Sacerdotibus *Patera* atque *Delphidius* deducebant genus. Vide Chronicorum Eusebii librum posteriorem ad an. Chr. 337.

Paucos non habes filios. Haec est genuina et vera lectio hujus loci quam retinent tres Mss. codices, unus scilicet Sangermanensis noster, quem secuti sumus; alter Cluniacensis, et tertius Monasterii S. Cygiranni, in quo

ultimo codice sic legimus: «Igitur et tu quia filios non habes, plurimos fac tibi amicos de,» etc. In Cluniacensi autem eodem sensu scribitur: «Igitur et tu quia paucos non habens filios, habes plurimos. Fac tibi amicos de,» etc. Editi perperam tollunt particulam negativam, legentes, «quia paucos habes filios, plurimos fac tibi amicos,» etc. Quod absurdum ac falsum est ex prima quaestione Hedibiae, quae absque liberis dicitur derelicta. Pulchre vero dicebat Hedibiae diviti Hieronymus, «Igitur et tu qui nec paucos habes filios, fac tibi plurimos amicos de iniquo mamona, ut,» etc.

Doctor audisset. Adolescentem fuisse legimus hunc divitem, non Legis Doctorem; nisi hoc significet *Princeps* apud Lucam.

Iberas naenias. Apocryphorum librorum deliramenta vocat Iberas naenias Prologo in Genesim. Consule Annotat. nostras in eundem Prologum, To. I.

EPIST. CXXI. AD ALGASIAM.

Putatur homicidium. Pro voce *homicidium*, Erasmus et Marianus de suo posuerunt vocem *homo*, ita legentes, *Et tamdiu non reputatur homo, donec*, etc. Sed nos juxta fidem omnium codicum Mss. retinemus nomen *homicidium*, quod infra retinendum monet Hieronymus dicens, *et cito abortio*, sive *abortu*, *perit*; et deinde, *Et ea quae concepta sunt facit perire abortio*, sive *abortu*, ut legunt quaedam Exemplaria manuscripta. Abortium autem est homicidium,

quia elementa confusa suas imagines membraque
susceperant. De abortiis Paulinae uxoris Pammachii infra
dicetur.

Interpretationem nominis sui. Apodemius significat
Graece *peregrinum*, a verbo ἀποδημέω, *peregrinor*: unde
interpretationem nominis sui tam longa navigatione signavit.
Alethium Presbyterum. Alethius Presbyter iste est, ad quem
scripta videtur epistola Paulini 33. qui Alethius apud
Gregorium Turonensem inter Episcopos Cadurcenses etiam
annumeratus credi potest. Vicinus itaque erat ille fons, et ex
eo facile haurire potuisset Algasia pia ac nobilis femina; sed
procul Hieronymiam rivuli fluentia quaerit, propter
admirabilem sanctissimi viri famam ac doctrinae
praecellentissimae vulgatam opinionem.

Ego civitas firma. Hujus versiculi varia est lectio in Mss.
codicibus operum Hieronymi, qui saepius eo utitur Contextu
LXX. Interpretum, multi enim codices retinent particulam
negativam, *non oppugnatur*, alii nec pauciores retinent
veram lectionem, *quae oppugnatur*. Sed pro locis
intelligendum est; quae non expugnatur. Vide Tom. II.
Editionis nostrae, col. 710. f. et col. 775. i. et in notis
subjectis.

860

Barachibas. De eodem *Barachiba* Hieronymus scribit in
Commentario suo in Ecclesiasten, Tomo II. Edit. nostrae,
col. 740. f. Dicitque unum esse quem vel maxime admirantur
Judaei. Consule Annotationes nostras in eundem Hieronymi
Commentarium a nobis restitutum, sicut et hic restituimus

nomen *Barachibas* pro corruptissima lectione Erasmi et Mariani, qui posuerunt, *solent respondere et dicere, Rab akiba, et Simeon, et Hille magistri.*

EP. CXXIII. AD AGERUCHIAM.

Nunc ad Ageruchiam. Vocabulum hujus viduae valde corruptum est tam in editis Libris, quam in Mss. codicibus. In quibusdam legitur *Gerontia, Acheruchia, Agerundia* et *Acherusia*. Vera et genuina lectio nobis est *Ageruchia*, sive *Agerochia*, Ἀγήρως enim significat *immortalem*, vel *non sentientem senectutem*. In quem sensum nos pertrahunt verba Hieronymi significantis monogamiam et viduitatem quodammodo esse immortalem in familia Ageruchiae, cum avia, mater, et amita ejus multos annos in viduitate perseveraverint; unde quodam futurorum vaticinio hoc nomen Ageruchia sumpsit, et ipsa vidua futura. *Athenas eviratur.* In veteribus codicibus, *Hierophanta apud Athenas evirat virum*. Vide lib. 2. adversus Jovinianum, deinde Tertullian. lib. de Exhortatione Castitatis, et lib. de Monogamia, necnon lib. 1. ad Uxorem.

Gens Theutonum. Falso hic addunt nomen *Gallorum* Erasm. et Marian. Hujusmodi Historias reperies apud Florum et Plutarchum in Vita Marii, atque apud Valerium in capite de Pudicitia.

Adoreamque, etc. Mss. codd. *adoransque per singula subclamantes*, etc. Adorea porro pro gloria et laude sumitur,

ut testes sunt Plinius et Festus. Pro frumenti parte ac militum mercede post victoriam accipitur apud Plautum.

EPIST. CXXIV. AD AVITUM.

Petis Avite charissime. Hujus Aviti meminit Hieronymus supra in epistolam ad Salvinam.

EPIST. CXXV. AD RUSTICUM.

Urbem Maximam. De eodem in epist. ad Fabiolam de 42. mansionibus: deinde in cap. 7. Amos. Haec vero leguntur in libro Locorum ad vocem *Ailath*. Mari Rubro, unde ex Aegypto in Indiam, et inde ad Aegyptum navigatur.

Flere ille coepit, etc. Totum hunc locum veteres editiones Erasmi et Mariani legunt absque sensu, sed non absque soloecismis, hoc modo: «Flere ille contra mendacium. Nullus alius credere veritati; Solus pater defensionem suam callide opponere; ne abundantiori tristitia absorberetur frater.» Ubi vides deesse verba in singulis commatis, quae ego supplevi ex decem Mss. codicibus; atque ex Vitis Patrum Auctore Ruffino, lib. 3. num. 220. nam ibi legimus; «At ille flere coepit contra mendacium: quotidie gemitus,» etc.

EPIST. CXXVII. AD PRINCIPIAM.

Διαλυτος *contradictio*. Ita legunt septem Mss. cod. neque Marianus Victorius mihi unquam probabit, omnia hujus epistolae exemplaria legere, *Tunc nostrorum διδακτικῶν contradictio*; cum cuncta nostra exemplaria vetustissima et optimae notae, retineant *nostrorum ΔΙΑΛΙΠΟC contradictio*; vel *nostrorum insana dyaletos contradictio*: aut *nostrorum ΔΙΑΛΥΠΟΚ contradictio*. Cujus lectionis pulcherrimus est sensus, et commati sequenti conveniens. De ἀντίφασις Mariani, altum silentium apud exscriptores Hieronymi.

EPIST. CXXIX. AD DARDANUM.

alia partitis.

Redeunt ex Aegypto possederunt. Manuscriptus Cluniacensis cum caeteris omnibus legebat prima manu *redeunt*; sed castigatus postea retinuit, *exeunt*.

Qui et in resurrectione, etc. Editi antea libri addunt, *benedicimus Domino*; et consequenter legunt in prima persona, *sumus*, pro tertia sunt.

Dormiunt. Ita fere omnes Mss. codices; nonnulli cum editis retinent, *dormierunt*.

Partis per illum opibus. Aliquot exemplaria Mss. *paratis*,

Quam primus Adam perdidit. Nonnulli codices Mss. cum editis libris haec ad terram referunt, unde legunt, *quam primus Adam perdidit imo perditam*, etc. Et paulo post, *Volumus scire manifestius, quae sit haec terra; legamus Malachiam.*

Θελητη. Erasmus legendum existimat τέμπη, et *voluptaria*. Quod ferre non sustinens Marianus acerbius eum coarguit. Ipse tamen legit Latine *voluptaria* pro *voluntaria*; cum apud Malachiam c. 3. 12 θελητὴ interpretatum legamus, *accepta*; apud Hieronymum, *et terra voluntaria*.

Numquid istas portas, etc. Plures Mss. omittunt, *Numquid. Multum accola fuit anima mea*. Hic nonnulli codices retinent Vulgatam lectionem, *incola fuit*.

Et multa millia Angelorum, etc. Mss. fere omnes, «multa millia Angelorum solemnitatis, et Ecclesiam,» etc.

Non solum ab Ecclesiis Orientis. Ex hoc Hieronymi loco urgendi Heterodoxi, ut libros Deuterocanonicos ipsi recipiant, vel abjiciant quos in suum Canonem admittunt. Videsis hanc Quaestionem in secundo volumine Tractatum meorum de Veritate et Notitia sacrorum Bibliorum.

Ecclesiasticis Graeci sermonis Scriptoribus. Discrepantes lectiones retinent hic codices Mss. Quidam legunt sine «retro, sed ab omnibus Ecclesiae Graeci sermonis Scriptoribus;» alii, «sed ab omnibus retro Ecclesiis,» etc. Marianus, «sed ab omnibus retro Ecclesiae, et Graeci,» etc. *Septuaginta quinque millibus*, etc. Quamplures Mss. *vix viginti quinque*; Cluniacensis vero optimae notae et

diligenter emendatus, «ad meridianam plagam LXXV. millibus ab Jerosolyma separatis.»

Poeta eloquentissimus mentionem. Virgilius 4. Aeneidos, Hinc deserta siti regio, lateque furentes Barcaei.

Dicti sunt autem *Barcae* ab oppido *Barca*, sive *Barce*, ut legunt Erasm. et Marian. Vide Strabon. et Serv. de civitate *Barce*, quae *Ptolemais* dicta est.

Coelen Syriam et Osrhohenem. Nonnulli imperiti exscriptores omittunt *Osrhohenem*.

Ad populum phaleras. Ita Persius Sat. 3. Quod significat, apud imperitam plebem te ipsum jacta et fumos vende; apud me, qui te totum novi, frustra hoc feceris. *Praetenditur.* Marianus, *protenditur*, Codex Cluniacensis, «Phoenici, Syriae Coelen, Ciliciaeque praetenditur.»

Baalim. Editi legunt in singulari *Baal*; sed Mss. omnes quos inspexi retinent in plurali *Baalim*.

Exemplum vicinorum. Exscriptores antiqui, non quod invenerant hoc loco posuerunt, sed quod intelligebant; legunt enim haud pauci codices, *in exemplum vitiorum*. Caetera minoris momenti praetermisimus.

Servisses crebro. In quamplurimis Mss. exemplaribus, *cumque servires crebro*, etc.

Babylonica vastante. Unus codex Ms. vetustissimus, *Babylonio vastante deleta est*. Eodem quoque modo legunt Vaticani duo, 342 et 343.

Transacto. Multi codices hic legunt, *duplicis praefecturae honore transactae.*

EPIST. CXXX. AD DEMETRIADEM.

A sancta Christi Synoride. *Synoridem* vocat *par* mulierum sanctarum, nempe *Probae* et *Julianae*, matrum *Demetriadis*. Sic Gregorius Nazianzenus et Basilius erant *Synoris*, hoc est *par* amicorum indissolubili charitatis vinculo conjunctum. Eodem modo συνωρίς sive ξυνωρίς usurpatur pro *biga* et *pari* apud Euseb. Chrysost. et Synesium. In Ms. Corbei. scripto ante annos nongentos legimus ΚΥΝΩΡΙΑΔΕ, in aliis Latine *Synoride*.

Utrum avarior. Hoc loco Hieronymus invehitur in crudelissimum comitem *Heraclianum*, atque in ejus generum *Sabinum*: quorum historiam videsis apud Prosperum in Chronicis, apud Orosium cap. 42. lib. 7. et apud Marcellinum Comitem in Chronico.

EP. CXXXIII. AD CTESIPHONTEM.

utar, *abside*? An certe, etc. Manichaeus itaque sicut Christum in solis tabernaculo ponebat, ita electos suos, id est, duodecim perfectos, inter caeteros planetarum fornices sive circulos astrorum collocabat. Hanc perfectionis summitatem eleemosynae tribuit Joan. Chrysostomus, Homilia 9. de

Poenit. Λέγω δὲ, inquit, τὴν ἐλεημοσύνην τὴν βασιλίδαν ἀρετῶν τὴν ταχέως ἀνάγουσαν εἰς τὰς ἀψίδας τῶν οὐρανῶν τοὺς ἀνθρώπους, id est. «Dico vero eleemosynam reginam virtutum brevi elevantem homines in coelorum apsidas,» hoc est, ad summum perfectionis gradum, sive «ad coelestes sublimitates et coelorum circulos» Eodem sensu Manichaeus collocabat electos suos inter absides in coelestibus propter perfectionem eorum imaginariam et falso ipsis attributam.

Quos inter ἀψίδας. Hucusque ignobilis erat lectio hujus loci genuina et Hieronymiana; quia antiqui editores more suo illudentes lectoribus, *animas Platonis* posuerunt, non ἀψίδας, ut retinent omnes codices Mss. vel Graece hoc modo, ΑΨΙΔΑΚ; vel Latine *apsidas* cum *b* pro *p*. Quae sint porro *apsides Platonis* (aut potius Plinii) *in coelestibus*, ex alio Hieronymi loco subintelligimus: enarrans enim caput quartum Epistolae ad Ephesios, haec habet ad versum decimum, *Qui descendit ipse est*, etc. Numquid corporaliter omnes coelos et universas sublimitates, et coelorum circulos, quos Philosophi sphaeras vocant, transiens atque transcendens, stetit in summo coeli fornice, et ut ipso verbo

1028

Iberita, etc. Codex Corbeiensis minor indicat ita legendum ex Prologo proxime consequenti, ubi *Hiberita*, non *Hyperborita* dicitur Evagrius Ponticus.

Nomen nigredinis. Melaniam intelligit, quae primum pulchra et sancta propter virtutem, eleemosynas et peregrinationes dicta est; postea vero nigra et foeda propter labem haereseos, qua polluit eam Ruffinus Origenista factus.

Or quoque, etc. Or legunt Mss. omnes Codices.

Joannem, etc. Hic est sanctissimus Joannes Chrysostomus, quem sanctum hoc loco atque catholicum praedicat Hieronymus, invito Theophilo et Cyrillo Alexandrino, apud quos male audiebat Chrysostomus.

Xysti Pythagorei. Corbeiensis codex major, «quod librum Sexti Pythagorei,» et postea, «immutato nomine Xysti Martyris.»

EPIST. CXL. AD CYPRIANUM.

inducit sic loquentem ad equum suum, quem Rhoebum vocabat:

Rhoebe, diu (res si qua diu mortalibus ulla est)

Viximus: aut hodie victor spolia illa cruenta,

Et caput Aeneae referes, etc.

procedant animo perfecto ac mente pacifica.

Elige presbyteros. Sensus Scripturae non verba posuit hoc loco Hieronymus; nisi ex veteri aliquo exemplari haec recitaverit, ubi legebant Antiqui, «Elige presbyteros quos tu ipse scis presbyteros Israel, quos tu ipse nosti, quod hi sunt presbyteri.» Depravatus autem fuit iste locus apud Erasmus et Marianum, qui legunt, «Elige presbyteros, quos tu ipse scis dignos esse;» et falso citarunt cap. 17. vol. 18. Exodi, cum manifestissime de libro Numerorum sententia sit mutuata.

Orans loquitur. In antea editis et in corruptissimo Ms. codice Florentino nomen Pauli obtruditur, *quotidie Paulus loquitur.*

Ut omnes, etc. Idipsum docet Praefatione Commentariorum in Malachiam, dicens: Tempus quoque titulusque conveniunt; quod et in Psalmis diximus, qui titulos non habent, eorum esse credendos, quorum priores Psalmi nominibus praenotati sunt.

Et fecit Deus. Erasm. «Et fecit Deus hominem ad imaginem suam: ad imaginem Dei fecit illum: masculum, et foeminam creavit illos.»

OLAM. Falso antea editi libri Hebraica nobis obtrudunt hoc loco verba .

Initio viarum. Mss. aliquot, *initiarum viarum suarum*: Erasmus autem legit, *in initio viarum suarum*: De quo mox dicturi sumus.

BRESITH. Omnes Mss. codices legunt *Bresith*; et non *Resith*, sicut editi antea libri. Hieronymum autem legisse in Hebraeo *Adonai canani Bresith dercho*, nullus dubito; quia in sua Translatione Latina Proverbiorum, locum praesentem ita reddidit: «Dominus possedit me initio viarum suarum, *vel* in initio viarum suarum,» juxta Vulgatam Editionem. Praeterea Chaldaeus et Syrus legebant in Hebraeis exemplaribus praepositionem *be*, id est, *Bresith*, in *initio*, non vero *initium*. Unde manifeste ostenditur diversa fuisse Hebraea exemplaria vetutissima, quam Septuaginta Interpretes invenerint in illis nomen *Resith* sine propositione, ut hodieque legitur; Chaldaeus autem, Syrus et Hieronymus idem verbum legerint cum praepositiva particula, *Bresith*.

Initium viarum. In primo Tomo Editionis novae Operum Sancti Hieronymi aliter posui, nempe: *Dominus possedit me*

initium viarum suarum. Sed tunc temporis versiculum recitavi ex Editione Mariani, quae hic corrupta est, ut jam monui textum Hebraicum restituendo. Consulat Lector curiosus Prolegomenon tertium, num. 3. in Bibliothecam divinam Sancti Hieronymi, ubi fusius disputat de hoc versiculo Proverbiorum.

Trasiit, etc. Erasmus secuti sumus et codices Mss. Marianus ita legit, «quae praeteriit, vel transiit, et ut vigilia nocturna.»

Poeta testatur. Illustris iste Poeta Virgilius est, qui libro tertio Georgicorum circa medium haec habet:

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,

Singula dum capti circumvectamur amore.

Et iterum libro decimo Aeneidos circa finem, Mezentium

1058

Abscondentur a te. Ita legunt omnes Mss. codices, quorum lectionem mutare non debuit Marianus, ut ad Vulgatam Latinam Psalmi contextum accommodaret.

Est ex iudicii, etc. In antea editis legimus, *in illo ex iudicio et ex veritate est.*

BAEM. Nonnulli Mss. codices legunt *bahem*; quia in medio duarum vocalium antiqui exscriptores interponebant aspirationem: unde verbum etiam *inchoo* scribebant *inchoo* juxta Servium.

Quodusque non pulsetur, etc. Marianus contrario sensu legendum monet sine particula negante, *quoadusque pulsetur funiculus argenti*: sed illico mutasset sententiam si meminisset Hieronymum recitare totum huncce contextum ex editione LXX. Translatores, apud quos legimus cum

negatione, ἕως ὅτου μὴ ἀνατραπῇ, id est *usquequo non evertatur*. Praeterea nullum contuli exemplar Ms. quod non legat sicut Erasmus, *quoadusque non pulsetur funiculus argenti*. Perperam ergo ex Vulgata Editione nostra Marianus Victorius cuncta reficere voluit.

In suo loco, etc. Librum Commentariorum in Ecclesiastem intelligit, qui proxime consequuntur in hac Editione nostra post Epistolas Criticas.

Millia, et octoginta, etc. Suo more lectionem Mss. codicum mutavit hoc loco Marianus, sic enim legit: «Et septuaginta millium, et octaginta millium hominum multitudines.

AIS. Lectionem Hieronymi tollunt veteres Editiones hujus epistolae, et pro AIS unico verbo, supponunt Hebraica verba *gas his*.

Quando pergit, etc. Tenebrosus locus ad intelligentiam; cui illuminando non modicam confert opem epistola ejusdem Hieronymi ad Augustinum scripta, illa scilicet quae in Editione Mariani numeratur 89. Ibi enim scriptum est: «Et in Paralipomenon libro legimus quod filii Israel ad pugnandum processerint mente pacifica; inter ipsos quoque gladios et effusiones sanguinis, et cadavera, prostratorum, non suam, sed pacis victoriam cogitantes.» Desumpta sunt isthaec e libro 1. Paralip. cap. 12. v. 38. Nam apud LXX. hoc modo legimus: *Omnes hi viri bellatores instruantes aciem in animo pacifico*, ἐν ψυχῇ εἰρηνικῇ. Quod in Vulgata Latina dicitur, *corde perfecto*; quia Hebraicus contextus *belevab salem*, aut *belevav scalem*, potest Latine reddi, *corde perfecto*, vel, *in animo pacifico*; sive etiam, *mente pacifica*. Possunt igitur haec sonare in Verbis Dierum, id est,

in Paralipomenon libro, quod Deus non corripit ut interficiat atque disperdat: sed ut corrigat et emendet, quandoquidem homines etiam interdum in hostes

1062

Nullum tam, etc. Eadem inculcat epistola ad Ageruchiam de Monogamia: «Nemo enim, *inquit*, tam fractis viribus, et sic decrepitae senectutis est, ut non putet se unum adhuc annum esse victurum. Unde subrepat oblivio conditionis suae,» etc. Ciceronis est ista sententia, qui libro de Senectute sic ait: «Nemo enim est tam senex, qui se annum non putet posse vivere.» Seneca quoque epist. 12. lib. 1. «Nemo tam senex est, ut non improbe unum diem speret.

QUOTIDIE, etc. Similiter in Epistola 103. ad Paulinum: «Facile contemnit omnia, qui se semper cogitat esse moriturum.»

Compeditos significat. Addunt editi antea libri, post Ms. codicem Florentinum: *Sin autem πεπαιδευμένους, eruditos significat*. Sed haec non leguntur in antiquioribus Mss. exemplaribus: unde conjicio non esse Hieronymi verba, sed ejus qui exemplar Florentinum multis additamentis vitiasse convincitur.

Legimus. Locus insignis et facilis ad errorem lectoribus faciendum, si retineamus lectionem quamplurimum Mss. et editorum librorum, ubi pro *legimus*, positum invenies *diximus*. Quasi indicare voluerit Hieronymus hac voce *diximus*, aliquos a seipso elaboratos Commentarios in Psalmum duodecimum. Sed hunc nodum solvit Cluniacensis codex Ms. qui retinet post emendationem antiquae manus,

verbum *legimus*, et non *diximus*. Nec tamen me latet Hieronymum scripsisse Tractatus septem in Psalmos, a decimo usque ad decimum sectum; quo manifestissime comprobatur veritas lectionis *diximus*.

EPIST. CXLVI. AD EVANGELUM.

Legimus in Isaia. Veteres editiones falso hanc Epistolam inscribunt *ad Evagrium*; cum Mss. codices, quoscumque vidi, retineant *Evangelum*, vel *Evangelium*, ut jam observavi in epistola ad eundem de Melchisedec Tomo II. Erat porro *Evangelus Presbyter*, ad quem scripsit Annianus Pelagianus. Interpres Homiliarum S. Chrysostomi in Epistolas B. Pauli. Vide Tomum VI. Bedae Operum in fine. Fatuus iste, qui Diaconos anteferebat Presbyteris, dicitur Falcidius in Appendice Operum S. Augustini Tom. III. nostrae Editionis, in QQ. ex utroque mixtim, Quaest. CI.

EPIST. CL. PROCOPII.

Imperitia hominis haeretici debacchantis in Hieronymum, causa fuit superioris Epistolae Procopii editae a Vossio, qui nescivit S. Hieronymum *nunquam degisse in Aegypto*, nec inter Saracenos fuisse captivum. Ex eodem errore atque invidiae fonte manavit pluvia matronarum aurea quae nunquam rigavit arva sanctissimi Doctoris dicentis: *Cujus aes nunquam in manu mea sonavit?* Denique Vossius

superbiam Photini perperam tribuit Basilio, ut ex Chronicis
perspicuum est apud eruditos.